

अनुक्रमणिका

नं०	विषय.	पन्.
१	प्रवपरिक्रमत्वम्	२
२	शीलवत्त्वम्	१७
३	गुणवत्त्वम्	२७
४	ऋजुव्यवहरनामकम्	३०
५	गुरुगुण्युपा	३७
६	प्रवचनकौशाल्यम्	३९

पुस्तक प्राप्तिस्थान

श्रीजिनदत्तसूरि ज्ञान भंडार.

ठि० गोविपुरा,

मु० सुरत.

वाचू रूपचंद बडेर.

नं. ११ इफ स्ट्रीट,

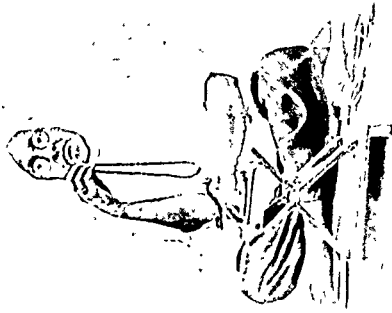
मु० कलकत्ता.

भावनगर—आनंद प्रिन्टिंग प्रेस में शेठ देवचंद दामजीने मुद्रित किया ।

श्रीमती छोटीबाई ओसवाल-कलकता.

जन्म श्रावण शुदि ३ संवत् १९३५.

जैन शासन की उन्नति के लिये उपधान तप
आराधन महोत्सव आदि धार्मिक कार्यों में आपने
तन, मन और धन का उदारदिल से जो भोग दीया
है वह आप का जीवन की उज्वल यशगाथा है।
शेठ कनैयालालजी के मार्फिक आप ही साहित्य का
प्रचार, धार्मिक उन्नति और समाजहित के कार्य में
उदारदिल से अपूर्व सेवा बजा रहे हे. ।

॥ प्रस्तावना ॥

—*~*~*

श्रीगूर्जरधराधीशदुर्हभराजसमासमुद्रोल्लासनचंद्रमसा श्रीचांद्रकुलावतसेन सुविहितवसतिमार्गप्रवर्त्तकेन खरतरविरुधधारकेण विद्वज्जनचक्रवाकिनयनानंदेन श्रीजिनेश्वरसूरिणा सकलभव्योपकाराय पटस्थानकार्ख्यं प्रकरणं विरचितमिदम् ।

अस्य प्रकरणग्रंथस्य विनिर्मातारः श्रीमज्जिनेश्वरसूरयः केषां विनैयावतसा आसन् ? कस्मिन् समये खरतरविरुदं समासादितवन्तः ? काँस्कौश्च निर्मितवन्तौ ग्रंथान् ? कदा कतमान् स्वपादपद्मपरगोण जनपदान् मंडयामासुः ? इति जिज्ञासायां संचेषाद् अत्र परिचयो दीयते, उपदेशपदटीकाकारकाणां अर्बुदाचलजिनचैत्यदृपभजिनप्रतिष्ठापकाणां श्रीजिनवर्धमानसूरीश्वराणां सुकुमारपादकमलेषु श्रीजिनेश्वरसूरयः तेषां लघुप्रातरो बुद्धिसागराचार्याः संसारसागरतरणपोतं दीक्षां जगृहुः, ततः अल्पसमयेन सर्वसिद्धान्तमवगाह्य पड्दर्शनशास्त्रपारगा जाताः, अन्यदा श्रीवर्धमानसूरयः श्रीजिनेश्वरबुद्धिसागराद्यष्टादश-साधुभिः परिच्युताभूमंडले विहरंतः क्रमशो गूर्जराष्ट्रे श्रीपत्तननगरं गतवंतः, तत्र च जिनगृहनिवासलंपटाः चैत्यवासिसूराचार्याः आसन्, तैश्चैत्यवासिभिश्च देशांतरगतमुनीनां वसतिमार्गविरोधाय स्वमंतव्यसमर्थनाय च वादाय ते श्रीजिनेश्वरसूरयः उत्तेजिताः, तदानीं श्रीचौलुक्य-

१ हारिमद्रीयोपदेशपदटीकाप्रशस्तिप्रान्ते-

जिनवधनविचारे नित्यमाश(स)क्तयोगैः । सुधिमलगुणरंघ्रैः वर्धमानप्रतीक्षैः ॥

इयंमुपदेशपदानां टीका रचिता जनावबोधाय । पंचाधिकपंचाशद्युक्ते १०३५ संवत्सरसहस्रे ॥ (जे* भा० पृ०)

वंशोद्भवधीदुर्लभराजसभायां राजमान्यविद्वज्जनसमक्षं चैत्यवासियतीनां श्रीजिनेश्वरसूरिभिः सह वादोऽभूत्, तदा प्रथमं गुरोपायैः पमविवासप्रतिषेधकं जिनगृहवाससमर्थकं स्वकपोलकल्पितशास्त्रप्रमाणं दर्शितम्.

अथ श्रीजिनेश्वरसूरिभिः कुमतांधकारनभोमणिशय्यंभवस्वामिविरचितदशवैकालिकसूत्रादिकानां वसतिवासप्रदर्शकं जिनगृह-निवागनिकेयकं च अनेकप्रमाणसंदर्भं दर्शयित्वा तेषां मतं खंडितम्, तदा चैत्याचार्योः प्रत्युत्तरदाने असमर्थोः जाताः, तदानीं चैत्यवा-मिनां शाग्विशिष्टश्याचारं प्रेक्ष्य श्रीजिनेश्वरसूरीणां जैनसिद्धान्ताविरुद्धाचारदर्शनेन श्रीपत्तनाधीशदुर्लभमहाराजैः 'स्वरंतर' इति विद्वदं रत्नम् पुनश्च गुरुत्वैनाङ्गीकृतास्ते सूरयः तेन राज्ञा, तदनन्तरं सूरीश्वराणामिलामण्डले विद्वारं कुर्वतां जिनचंद्राऽभय-देवपनेश्वरसूरिप्रभृतयोऽनेके शिष्या अभूवन् ।

पुनश्च वि० सं० १०८० वर्षे श्रीहारिभद्रीयाष्टकानां द्युत्तं विदधुः सं. १०९३ वर्षे लीलावतीकथां अकुर्वन्, सं. ११०८ वर्षे कथाकोपंपलिङ्गीपट्टस्थानकप्रमाणलक्षणादिप्रथाः रचिताः ।

१ " इष्टं पण्डितैः " श्रीजिनेश्वरसूरिणोक्तं एवंविधे परगृहे वसंति साधवो न देवगृहे श्रीदुर्लभराजचित्तेऽतीव तत् लग्नं भणितं चाहो यथा वरंश्च एते तपेः (एत. सा. १)

२ इत्युत्तरं द्युत्तं-अतिशयेन खरा सत्यप्रतिज्ञाये ते स्वरतराः यद्वा खः सूर्यः तद्द्वद् राजन्ते निःश्रुतिप्रतिभाप्राग्भारप्रभाभिः प्रतिवादिद्विज्वनसंस-दि ३ ते घटा इत एव तास्ति भवान्धिमिति तराः खराश्च ते तराश्च स्वरतराः ।

३ दुर्लभपेजने धोर्दोवी वर्षे एज्यकेले । त्वानि आपला गुरु श्रीजिनेश्वरसूरीजी म्बुजुनहोता त्याचे उपदेशाने जैनधर्माची शिवा स्वीकारून त्या धर्मान्दला मोठ्या धर्मीण जाल होता इत्यादि । (गुज. इति.)

प्रान्तसमये विधिपूर्वकं अनशनं कृत्वा स्वर्गं गताः, इत्येवं श्रीजिनेश्वरसूरयः श्रीतीर्थकरोपवर्षितवसतिमार्गप्रवर्तकाः आसन्, एषां सूरीश्वराणां आजन्म निर्वाणसंवत्सरो न ज्ञायते, किन्तु एषां पूष्यानां निर्मितग्रन्थेभ्यः १०८० संवत्सरसमयेधारामण्डले विहरत आसन् इति मन्यात् अवबुध्यते ।

श्रीजिनेश्वरसूरितः सर्वत्र वसतिवासप्रवर्तितः खरतरगच्छोऽपि प्रसिद्धिं जातः अस्मिन् विषये बहूनि प्रमाणानि प्रसिद्धानि सन्ति तथाऽपि कानिचित् प्रासंगिकानि प्रदर्शयन्ते—

वि० सं० ११२० तमे वर्षे श्रीअभयदेवसूरिः स्थानाङ्गसूत्रयुत्तिप्रान्ते—

प्रसूत्रप्रतिग्रंथप्रवक्तृप्रवीणाप्रतिहृतप्रवचनार्थप्रधानवाक्-प्रसरस्य सुविहितमुनिजनमुख्यस्य श्रीजिनेश्वराचार्यस्य तदनुजस्य च व्याकरणादिशास्त्ररुदुः श्रीबुद्धिसागराचार्यस्य इत्यादि ।

वि० सं० ११३६ वर्षे श्रीगुणचंद्रगणिविनिर्मितप्राकृतवीरचरित्रप्रशस्तिप्रान्ते—

भवजलोहि वीहसंभंत भविगसंताण तारणसमत्थो । बोहित्योन्व महत्थो सिरिजिणेशरो पढमो ॥ ५१ ॥

गुरुमीराओ धवलाओ सुविहिया साहुसंती जाया । हिमवंताओ गंगुन्व निगया सयलजणपुजा ॥ ५२ ॥

१ सुविहित इति खरतरमुनिःणमुख्यः इति उच्यते ।

२ सुविहितयागुसंततिः जाता इति वाक्येन खरतरसंततिप्रचलितं इति ध्वनितम्, शोभनं विहितं आचरितं येषां सायुसाध्वीभावकारणा ते सुविहिताः, अ. रा. को. ।

सं. ११३२, ११४१, ११६६, १२११, वर्षेषु क्रमशः जन्मदीक्षासूरिपदस्वर्गभाजः श्रीजिनदत्तसूरयः गणधरसाहस्रशतके—
 तेषि पयपउमसेवारसिञ्चो भमरुन्व सन्वभरहिञ्चो । ससमयपरसमयपयत्थसत्थवित्थारणसमत्थो ॥ ६४ ॥
 अणदिल्लवाडए नाडइन्व दंसियसुपत्तसंदोहे । पउरपए बहुकविदूसगे य सन्नायगाणुगए ॥ ६५ ॥
 सट्टियदुल्लहराए सरसइअंकोवसोहिए सुहए । मज्झो—रायसहं पविसिऊण लोयागमाणुमयं ॥ ६६ ॥
 नामायरिएहिं समं करियं वियारं वियाररहिएहिं । वसइहिं निवासो साहूणं ठविञ्चो ठविञ्चो अण्णा ॥ ६७ ॥

सं. ११७१ वर्षे लिखितां कषिपण्हविरचितपट्टावल्याम्—

उजायणु तह वद्धमाणु खरतरवरलद्धउ । सुगुरुजियोसरद्धरि नियमि जिणचंदु सुसंजमि ।

वि० सं० १२१०, १२२३, १२७७, वर्षेषु क्रमशः जन्माचार्यपदनिर्वाणभाजः जिनपतिसूरयः संघपट्टकवृत्तिप्रारंभे—
 भीदुर्लमराजमहाराजसभायां अनल्पजल्पजलधिसमुच्छलदतुच्छविकल्पकक्षोलमालाकवलितबहलप्रतिवादिकोविद्रामणया संवि-
 ग्नमुनिवहाप्रण्या सुविहितवसतिपयप्रयनरविणा वादिकेसरिणा श्रीजिनेश्वरसूरिणा श्रुतियुक्तिभिर्बहुधा चैत्यवासव्यवस्था-
 पनं प्रति प्रतिष्ठितेष्वपि लाम्पट्याभिनवेशाभ्याम् इत्यादि ।

सं. १२८५ भीपूर्णमद्रगणिविनिर्मिते धन्यशालिमद्रचरित्रग्रान्ते—

१ सं. ११७१ वर्षे श्रीजिनदत्तसूरिणा शिष्येण ब्रह्मचंद्रगणिना लिखिता ताभ्यग्रीयप्रतिकृतिः जेसलमीरदुर्गभापडागारे अद्यापि दृश्यते ।

श्रीमद्गर्जरभूमिभूषणमणौ श्रीपत्तने पत्तने । श्रीमद्दुर्लभराजराजपुरतो यश्चैत्यवासिद्विपान् ॥

निलोढ्यागमहेतुयुक्तिनखरैर्वासिं गृहस्थालये । साधूनां समतिष्ठपन्थुनिमृगाधीशोऽप्रघृष्यः परैः ॥ १ ॥

द्वरिः स चांद्रकुलमानसराजहंसः, श्रीमञ्जिनेश्वर इति प्रथितः पृथिव्यां ।

जज्ञे लसच्चरणरागभृदिद्ध-शुद्धपचद्वयं शुभगतिं सुतरां दधानः ॥ २ ॥

सं० १२९३ वर्षे द्वादशकुलकविवरणे उपाध्यायः जिनपालः—

श्रीमचांद्रकुलावरैकतरणैः श्रीवर्द्धमानप्रभोः, शिष्यः द्द्वरिजिनेश्वरो मतिवचःप्रागल्भ्यवाचस्पतिः ।

आसीद्दुर्लभराजराजसदसि प्रख्यापितागारवद्-वेश्मनात्रस्थितिरागमज्ञसुनिद्रातस्य शुद्धात्मनः ॥ १ ॥

सं० १३१७ वर्षे श्रावकधर्मप्रकरणवृत्तिप्रान्ते वादसीतिलकोपाध्यायः—

पादोपानपहस्यकुग्रहकृतान् सिद्धान्तदृष्ट्यावसत्यध्वानं शुभसिद्धिलग्नमभितः प्रामाणिकत्वं नयन् ।

स्थाने दुर्लभराजराजगुरुतां प्रापत्सुचन्द्रान्वयो-चंसः द्द्वरिजिनेश्वरः समभवत् त्रैविष्यवंद्यक्रमः ॥ १ ॥

सं० १३३४ प्रभावकचरित्रे प्रभाचंद्रः—

जिनेश्वरस्ततः द्द्वरिपरो बुद्धिसागरः । नामभ्यां विश्रुतौ पूज्यैः विहारेऽनुमतौ तदा ॥ ४२ ॥

श्रीमान् दुर्लभराजाख्यस्तत्र चासीद्विशांपतिः..... ॥ ४७ ॥

ततः प्रमृति संजज्ञे वसतीनां परंपरा..... ॥ ८६ ॥

सं. १४१२ राजगृहगतपार्श्वनाथमंदिरप्रशस्तौ सुवनहितोपाध्यायः—

तदनु सुवनाश्रान्तख्यातावदातगुणोत्तरः सुचरणरामाभूरिः सुर्विर्भव जिनेश्वरः ।

सुरतर इति ख्याति यस्मादवाप गणोऽप्यं परिमल कल्पश्रीपडुगणोऽवनौ ॥ १७ ॥

सं. १४६७ यं जेसलमेरुदुर्गस्थसंभवजिनालयप्रशस्तौ, इतश्च चंद्रकुले श्रीखतरविधिपत्ने—

श्रीवर्धमानाभिध्वरिराजो जातः क्रमादवुदपर्वताग्रे ॥

मंत्रीश्वरश्रीविमलाभिधानः प्राचीकरद्यद्वचनेन चैत्यं ॥ १ ॥

अण्डिह्लपाटकपुरे यैर्दुर्लभराजपर्वदि विवादे । प्राप्तं खतरविरुदं जिनेश्वरास्वरयो जह्नुः ॥ २ ॥

सं. १९०१ यं महोपाध्यायश्रीगुणरत्नगणिनिर्मिते पट्टिशतकप्रकरणवृत्तिप्रान्ते—

तवो गुरुजिनेश्वरः स्वरसतोऽपि संवेगवान्, बभूव विधिमार्गविच्च खरतरेत्यभिख्या यतः ।

प्रमिद्विमगमत् मठाधिपतिसङ्घनिलोठना-न्नराधिपतिदुर्लभप्रथितपर्वदि प्रस्फुटम् ॥ ३ ॥

सं. १९०३ तपागच्छनायकसोमधर्मगणिनिर्मितोपदेशसप्तत्याम्—

पुरा श्रीपत्तने राज्यं कुर्वाणे भीमभूपतौ । अभूवन् भूतलाख्याताः श्रीजिनेश्वरस्वरयः ॥ २ ॥

धरयोऽभयदेवाख्यास्तेषां पट्टे दिदीपिरे । तेभ्यः प्रतिष्ठापापन्नो गच्छः खतराभिधः ॥ ३ ॥

सं-१६९१ यं श्री गुणविनयवाचकविरचिते सन्धोघसमितिवृत्तिप्रान्ते—

दुर्लभराजात् खरतरविरुद्धमधुशैत्यवासिनो जित्वा । विदधुश्च वसतिवासं जिनेश्वरास्तेऽभवंस्तदनु ॥ ४ ॥
इत्यादिभिः प्रमाणैः वसतिवासः प्रकटितः श्रीजिनेश्वरसूरिणा, एवं खरतरविरुद्धं सम्प्राप्तं च इति प्रकटं ज्ञायते,

अत्र खरतरगणपट्टावल्यादिषु सं० १०८० तमे वर्षे खरतरविरुद्धं लिखितं तद् असहमानाः केचित् स्वकपोलकल्पितग्रन्थेषु सं० १०८० तमे वर्षे दुर्लभराजो नासीत्, स तु सं० १०६६ तमे वर्षे पत्तने राज्यं प्राप्य सं० १०७८ तमे वर्षे यात्रार्थं गतवान् तदा जिनेश्वरसूरिः दुर्लभराजसभायां कथं खरतरविरुद्धं प्राप्तवान् इति प्रलपन्ति ऐतिह्यविद्, तत्प्रत्युत्तरमेवम्—

ननु प्रवर्धयितामणि-विचारश्रेणि-रत्नमाला-रासमाला-राजस्थान-गूर्जरदेशीय-प्राचीनार्वाचीन-इतिहास-ग्रन्थेषु श्रीदुर्लभराज-राज्यपातिः स्थितिकालश्च विषये वि. सं. १०६५-६६ तः ११-१२-१४ वर्षपर्यन्तं भिन्नमतांति दृश्यंते,

ग्रन्थकारः स्वयमेवाह—‘ यथा श्रुतं संकलितप्रवन्धैः (प्र० वि०) प्राश्नात्यइतिहासग्रन्थकारस्तु अन्यग्रन्थान् अव-
लंब्य कथकडचारणादिमुखात् च यथा यथा श्रुतं तथा तथा अनुमीय ग्रथितं ग्रन्थम् एतत्परस्परविरोधभाजान् ग्रन्थान् च अवलंब्य
सं० १०८० तमे वर्षे दुर्लभराजो नासीत् इति कथनं न युक्तम्, एषु परस्परलेखविरोधविषयेषु किं सत्यम् ? इति स्वयमेव
विलोकनीयम् विचारसीलैः ।

१ यावदा वंशतो अलुक्कम तथा तेनी साहवारी प्रबंध चिंतामणीनी लुही प्रतोभां ये रीते भजे छे, अने विचारश्रेणीभां त्रील्ल
थोळना छे, सभग्रबंधभाषाभां वाक्य रयनाभां अवांतर प्रबोधनी गोडवळुभां अधी रीते शीथळ रयनावाणे छे. अने प्रबंध चिंतामणीनी साथ
प्रतोनी गड्याड पाहांतरा करलां प्रक्षिभोजे उत्पन्न करेदी गड्याडथी आ भील रीते धया उपयोगी ग्रंथनुं अतिहासिक भूस्थ इटलेक आंशे धरी
नाथ छे. (ता.-२६-१-३३) युजराती पत्रभांथी पावुं १७३

धीदुलंभराजजिनेश्वरसूरिविषये विविधग्रन्थादीन् समालोच्य प्रकटिते प्रमाणे तस्मिन् दोषाविष्करणं अस्मद्मतात् किञ्चि-
दपि विद्वद्कथनकरणं मात्सर एव केवलः न तु परमार्थः ।

पुनरपि गच्छाम्नायानमिशा जल्पंति जिनवल्लभसूरिजिनदत्तसूरिभ्यां खरतरगच्छः प्रवृत्तः इत्यादि, तत्तु असत्यं एव,
जिनवल्लभसूरिसमये श्रीवर्द्धमानसूरितः खरतरगणकल्पद्रुमस्य श्रीमधुकरखरतर इति नामाङ्किता प्रथमा शाखा जाता ।
धीजिनदत्तसूरिसमये श्रीजिनशेखरसूरितः श्रीरुद्रपल्लीयेतिनामधेया द्वितीया शाखा अभूत्, इत्यलम् प्रपंचेन ।

अथ पदस्यानकप्रकरणस्य भाष्यकारः श्रीजिनेश्वरसूरियुद्धिसागरसूर्योः शिष्यः अभयेवसूरिः स्वयमेव इत्यसाह प्रस्तुत-
प्रकरणभाष्यग्रन्थे—

मुण्यिपवरसिरिजिनेसरसूरीहि अणुगहृष्टाए । तप्यायपउमछप्पय मुणीससिरिअमयेदेवसूरीहि ॥ १ ॥
दुसमगममिच्छसुगमं विहियं नियसीसवयेणेण ॥
इपाप्यायजिनपालोऽपि प्रस्तुतप्रकरणवृत्तिप्रारंभे—

सत्यपि गम्भीरार्थे, भाष्येऽभयेदेवसूरिभिर्प्रीथिते । प्रतिपदमर्थोत्थ्यानान्मम यत्नः सफल एवात्र ॥ ३ ॥
इत्यनेन धीअभयेवसूरिणा एव भाष्यं कृतं इति ज्ञायते ।
अथ अस्य प्रकरणस्य वृत्तिप्रणेतृता जिनपतिसूरिशिष्यः जिनपालं उपाध्यायः स्वयमेव इत्थं आह—प्रस्तुतप्रकरणवृत्तिग्रन्थे—जिनपति-

१ एतन्तराजपत्नी परिवयो अपभ्रंशकाव्यप्रथीभूमिकायां विश्लोकनायः विश्वसुभिमः ॥

रितिस्वरिःसद्गुणागाढवैर्निबिडनिगदिते वाऽत्येति नो संयमश्री....॥ ६ ॥ तच्छिष्यो जिनपालः पटस्थानकसंज्ञितप्रकरणस्य । श्रुति
 न्यदधायेव अप्येतां.....॥ ८ ॥ युग-रसदिनकर (१२६२) संख्ये विक्रम.....॥ १० ॥

पदैः वाक्यैः श्रीजिनपालपाठकपुङ्गवेन जिनपतिसूरेः शिष्यत्वं स्वसत्तासमयश्च प्रतिपादितः स्पष्टतया अपरं च-चर्चरी-द्वादश-
 कुलक-उपदेशारसायाविप्रन्यानां श्रुतिः चक्रे ।

श्रीमद्जिनकृपाचंद्रसूरीश्वराः स्वशिष्यप्रशिष्यैः परिश्रुताः वि. सं. १६८३ तमे वर्षे जेसलमेरदुर्गे चातुर्मासास्थितिं कृतवन्तः, तदानीं
 श्रीजिनभद्रसूरिसंस्थापितज्ञानभाण्डागारे स्थितानां अतिजीर्णताडपत्रत्रिलिखितपुस्तकानां प्रतिकृतयः कारिताः सूरिभिः, तदा श्रीप्रवर्तक-
 सुरसागरमहाराजोऽपि तद्गन्धसंशोधनकार्यं कुर्वाणः कारयमाणश्च कतिपयान् अमुद्रितदुर्लभांश्च ग्रन्थान्-पटस्थानक-द्वादशकुलक-
 धन्यशक्तिभद्रचरित्रादीनां मुद्रयितुम् (मुद्रणयन्त्रविपयीवर्तुम्) इच्छया प्रफसंज्ञकाः प्रतिकृतयः कारिताः अधुना तु श्रीजिनकृपा-
 चन्द्रसूरीश्वराणां उपदेशेन बंगालदेशभूमिनीभालभूपणकालिकातामहानगरीवास्तव्यस्य धर्मज्ञश्रेष्ठिकनैयालाल-वडेरस्य धर्म-
 पत्नी श्राविका छोट्टीयाइ इतिनामिका स्वकीयज्ञानावरणकर्मक्षयोपशमनाय परोपकाराय च एतत्प्रकरणरत्नमुद्रणे द्रव्यसाहाय्यं
 कृतवती तस्मात् सा धन्या, पठनपाठनादिरूपेण साफल्यं विधधतु सज्जना अपि इति प्रार्थयेयम् ।

प्रस्तुतप्रकरणरत्नस्य संशोधनावसरे प्राचीनार्वाचीनानि एतानि हस्तलिखितानि पुस्तकानि समुपलब्धानि—
 प्रथमं अणहिल्लपुरपत्तनस्थभाण्डागारतः श्रीप्रवर्तकपदालंकृतश्रीकांतिविजयमहाराजशिष्यमुनिपुङ्गवचतुरविजयशिष्यपुन्यविजय-
 मुनिवर्याणां अनुपमकृपातः संप्राप्तं प्राचीनं अष्टाविंशतिपत्रात्मकम्, द्वितीयम् वर्धमानकेम्प (वडवाणकेम्प) स्थितयोगनिष्ठ-

परपागधीक्षेगरीधिविजयेविविजयपुस्तकालयतः महोपाध्यायेदेविविजयमहाराजैः आनाय्य प्रदत्तं अर्वाचीनं एकचत्वारिंशत्पत्रात्मकम्, मृनीयं अत्रैष धेष्टिआणंदिजिकल्याणत्रिपेडिस्थहानभांढागारतः संप्राप्तं पड्विंशतिपत्रात्मकं श्रीमत्कुंवरजिसाहाय्येन, एतत् प्रकरणभाष्यपुस्तकं तु षट्पदस्थ (षडोदरास्थ) आचार्य श्रीमोहनसूरिद्वानभाण्डागारतः उपाध्यायश्रप्रतापविजयमहाराजैः आनाय्य प्रदत्तं नूतनं षतुष्वपत्रात्मकम् ।

एतत् पुस्तकत्रयेण संशोधनकर्मणि महत् साहाय्यं जातम् ततस्तेषां पुस्तकसाहाय्यकारकाणां महाशयानां भूरिभूरिधन्यवादप्रदानपुरारारं महतीं उपकृतिं स्मृतिपथं नयामः ।

भीमपन्द्राचार्यपाठशालाध्यापकेन पण्डितअमृतलालमहाशयेन वीरवाइजैनपुस्तकालयकार्यवाहकश्रीमत्पदमसीहीरजीनामधेयेन च प्रठाबनालेखविषये अनेकपुस्तकावलोकनसाहाय्यं प्रदत्तं तयोः कल्याणं वाञ्छामि,

पुस्तकावलंबनेन विद्वयप्रवर्तकसुखसागरमहाराजेन सावधानमनसाऽविपरिश्रमेण संशोधितेऽव्यस्मिन् ग्रन्थे दृष्टिदोषवशात् अक्षरयोञ्जकरोपाद्वा यत्र कुत्रचिदशुद्धयः भवेयुः तत्र कृपां विधाय संशोधनीयम् सन्तव्यं क्षमाधनैश्च विद्वदुणानुरक्तैः इति प्रार्थयते- भीतरतरगणावंतसकग्रनेकमानभएडारधार्मिकविद्यालयेत्पादकश्रीजिनकृपाचन्द्रसूरीश्चरणारविंदमधुकरशिष्यरत्नप्रवर्तकमुनिसुखसागरमहाराजानां शिष्यः सज्जनकृपाकाङ्क्षी-मंगलसागरो मुनिः ॥ वि. सं. १९६० वर्षे अक्षयतृतीयादिने पादलिप्तपुरे

१ किन्तु इत्य भाष्यग्रन्थस्य एव्य प्रतिः मिलिता सापि अशुद्धग्रयत्वात् अस्माभिः न सुद्वपिता

॥ अहम् ॥

दुर्लभराजसदसीप्राप्तखरतरविषद-वसतिमार्गप्रकाशक-श्रीमल्लिनेश्वरस्वरिविरचितम्-

षट्स्थानकप्रकरणम् ।

श्रीमल्लिनपतिसूरिशिष्य-प्रवरपरिणत-श्रीमल्लिनपालविद्युतवृत्त्युपेतम्

धर्मोपदेशनविधौ रदनोत्थकान्तिः, सान्द्रोद्यती जनतनूर्विशदीचकार ।
अन्तर्विशुद्धिकरगीर्विजिगी*ष्येव, यस्य श्रियं जिनपतिस्तनुतात्स वीरः ॥ १ ॥

श्रीमत्सूरिजिनेश्वरेण रचिते षट्स्थानके स्थानके, मुक्तिप्रस्थितभव्यपान्थनिवहस्याध्वव्यवस्थाकृतिः ।
वृत्तिर्मन्द्धिया मया प्रकरणे प्रारभ्यतेऽत्रादरात्, संक्षिप्ता सुगुरोरुपासनविधेः प्रासार्थलेशस्पृशा ॥२॥

* जिगीष्यैव इति प्रत्यन्तरे ।

सत्यंपि गम्भीरार्थे, भाष्येऽभयदेवसूरिभिर्भ्रथिते । प्रतिपदमर्थाल्यानान्मम यत्नः सफल एवात्र ॥३॥

इह हि जगति प्रवरप्रभापटलप्रद्योतितोदिकूचक्रवालप्रभावातिशयिरत्नराजि रत्नाकर इव विराजितत्रिजगदुदरान्तर्वर्ति-
पदार्थसार्थव्यवस्थापकप्रमाणोपपन्नस्याद्वादमतकोविदसंविग्रमहाभुनिजनसंकुलेऽपि शुक्तिशकलासारग्रांमायिकनानाकुनयदेश-
कारुण्डपाण्डिमण्डलवचःप्रपञ्चकदर्थ्यमानमानसानां प्रायः प्राणिनां निःस्वानामिव तथाविधप्रवरपुण्यपरंपरापरिपाकवि-
फलानां न भवत्येव सप्रभावा प्रयत्नरत्नैरिव स्याद्वादकोविदसंविग्नेः सद्गुरुभिः सह संपादितातिदारुणभवदारिद्र्योपद्रव-
पिप्रयोगः संप्रयोगः । स हि विध्वंसकः कापयौघानां, मत्तमतङ्गजः संसारगतिवल्लीनां, सुधारसंसंसिक्तकल्पकन्दः सकल-
कल्याणफलपरंपरायाम् । तदुक्तम्—“जायइ सुहगुरुजोगो, सहसा सिवलच्छिपत्थियाण धुवं । पावंति जं अघन्ना, न कयावि
मशिच्छियं अमयं ॥ ? ॥ ” तद्धाममन्तरेण तु भवचक्रप्रमणमव संपद्यते । यदुक्तम्—“धम्मयारिएण विणा, अलहंता
सिद्धिमाहणोवायं । अरय व्व तुंबलगा, भमंति संसारचक्किम्म ॥१॥ ” क्वचित्कथंचित्तथाविधभव्यतापरिपाकयोगात् संजा-
तेऽपि तस्मिन् भव्यप्राणिनामसदुपदेशविषयदानेन विफलोक्रियमाणे दुर्धोरनिष्कारणवैरिणेव पाखण्डिमण्डलेन भगवान्
परमकरुणारसपायोनिधिः कापयशतसंतमसतरुणतरतेजोनिधिर्गूर्जरघराधीशश्रीमद्दुर्लभराजसमच्चं विपक्षविधेपपुरस्सरं च

१ जायते शुभगुरुयोगः, सहसा शिबलक्ष्मीप्रस्थितानां ध्रुवम् । प्राप्नुवन्ति यदघन्याः, न कदापि मनश्छिद्यते अमृतम् ॥
२ परमाण्येण विना, अक्षममानाः सिद्धिसाधनोपायम् । अरका इव तुम्बलग्ना, भ्रमन्ति संसारचक्रे ॥

व्यवस्थापितसुविहितजनगृहिसदननिवासः प्रमोदितसंविग्नमनुजिनमनःकुमुदखण्डः प्रधचनंमहाप्रासादशिखरोभ्रतकनकैकेतु-
दण्डः सत्तर्कागमादिसमस्तविधावदातवोधरञ्जितसकलकोविदवरः शिवपथप्रस्थितसंविग्नमनुजिनप्रियसरः सर्वप्रकारपरित्यक्त-
भूरिः श्रीमञ्जिनेश्वरस्वरिर्मव्यप्राणिगणेषचिकीर्षया निखिलशाक्यभौतादिपाखण्डिमण्डलाभिमन्तकुदेवकुगुरुकुधर्ममार्गखण्डने
प्रमाणोपपन्नसर्वज्ञसद्गुरुसद्धर्ममार्गस्वरूपप्रतिपादनमण्डनं पूर्वयुगप्रवरागमविशं चितातिगम्भीरार्थगाथायुगलकविवरणरूपमिदं
पदस्थानकाल्यं श्रावकवक्तव्यतापरनामकं प्रकरणं चकार । तत्र चादावेव तावदेतत्प्रकरणमहापुरप्रवेशद्वारभूतं गाथायुगल-

कमुपन्यस्यति स्म—

कयवयकम्मयभावी, सीलत्तं चेव तह य गुणवत्तं । रिउमइववहरंणं चिय, गुरुसुस्सूसा य वोद्धव्वा १
पवयणकोसंल्लं पुण, छट्ठं ठाणं तु होइ नायव्वं । छट्ठाणगुणेहिं जुओ, उक्कोसो सावओ होइ २

अस्य व्याख्या—व्रतानि-नियमाः, तानि चात्र स्थूलप्राणातिपातविरमणादीनि, तान्येव कर्म-परिकर्म पूर्वसेवा इत्यर्थः ।
तत्त्वार्थदिव यतिधर्मस्य । अथवा व्रतानि-सर्वथा प्राणातिपातविरमणादीनि, तेषां कर्म-परिशीलनमणुव्रतादिपालनरूपपूर्व-
सेवालक्षणम् । ततः कृतं विहितं व्रतपरिकर्म-महाव्रतप्रतिपत्तिहेतुनामभ्यासो येन स तथोक्तः, स एव कृतव्रतकर्मकः, तस्य
मावस्तत्त्वम् । शब्दस्य हि प्रवृत्तिनिमित्तं सावो यथा वृक्षस्य वृक्षत्वम् । तथा च येन निमित्तेनाणुव्रतप्रतिपत्त्यादिना श्राद्धः
कृतव्रतकर्माऽभिधीयते स कृतव्रतकर्मकभावः । अथवा व्रतानि-अणुव्रतादीनि, तेषां परिशीलनं मार्गश्रवणज्ञानादिरूपम् ।

अयमभिप्रायः,—यथा मन्त्रादिसिद्धये मान्त्रिकेण पूर्वं शुचिस्थानपथ्याशनत्रह्यचर्यादिकमभ्यस्यते, तथा श्राद्धेनापि देशनि-
 रतेन भावतः सर्वविरत्यर्थिना पूर्वमणुव्रतादीनि निरतिचाराण्यनुपालनीयानि । अविरतेन तु देशविरत्यर्थिना अवणादीन्ये-
 वाम्यमनीयानीति ? ॥ तथा शीलं-सच्चरितं तच्चायतनसेवादिरूपम् । ततः शीलवचं-सदाचारवचं, प्राकृतत्वादकारलोपः ।
 'वः' समुचये । 'एव' इत्यवधारणे । तेन शीलवचमेवैकं श्राद्धस्य विशिष्टत्वमभिव्यनक्तीति । न चैतावता कृतव्रतकर्मत्वा-
 दीनां तदनभिव्यञ्जनकत्वप्रसक्तिः, शीलवचवत् तेषामप्यैकैकशस्तदभिव्यञ्जनकत्वादिति भावः । एवमग्रेऽपि यथासंभवं
 पाच्यम् २ ॥ 'तद् य गुणवचं' इति । 'तथा च' इत्यपि समुच्चये । " यावन्ति समुच्चये पदानि तावन्ति समुच्चय-
 पदानि " इति न्यायेन न पौनरुच्यशङ्कावकाशः । स्वात्मन्यतिशयविशेषोत्पादका धर्मा गुणाः, ते च तत्त्वतः
 सम्पग्दर्शनादयः, तदुक्तत्वं गुणवचं-सूत्ररूप्यादिमन्त्रमित्यर्थः ३ ॥ तथा श्रुजुः-अकुटिल्ला मतिः-बुद्धिस्तया व्यव-
 हारं-इत्यर्थं व्यापरणं ऋजुमतिव्यवहारं वचनाविसंवादादिरूपम् । 'चिय' इत्यवधारणे, स च शीलवचमेवे-
 तिवन्द्रावनीयः ४ ॥ तथा गुरुणां-लोके लोकोत्तरे च गौरवार्हाणामाचार्यमाट्टपित्रादीनां (शुभ्र्या-) अभिसुखं-
 गमनादिप्रतिपत्तिलवणा सेवा गुरुशुश्रूषा । सा च 'बोद्धव्या' ज्ञातव्या आवकस्य स्थानत्वेन । षष्ठस्थानोद्देश-
 र्पणवर्चिज्ञातव्यपदादेव तच्चद्विशेष्यलिङ्गानुसारेण सर्वस्थानसंबन्धाद् गुरुशुश्रूषास्थानसंबन्धे लब्धेऽपि यदत्र बोद्धव्य-
 पदोपादानं तद् समस्तस्थानानां गुरुशुश्रूषासाध्यत्वेन तस्याः सर्वोत्कृष्टत्वतो विशेषेण ज्ञातव्यताज्ञापनार्थमित्यर्थः ५
 ॥ १ ॥ 'प्रवचनकौशलमेव' जिनशासननैपुण्यमेव । 'पुनः' शब्दः पूर्वस्माद्विशेषणार्थः । षष्ठं स्थानं त्विति, तिष्ठति

श्रावकोऽस्मिन्नवहितमनस्कतया वर्चत इति स्थानं श्रावकस्य विशिष्टत्वाभिव्यञ्जक आचारविशेषः ॥ ६ ॥ 'तुः' एवकारार्थः, स च योजित एव । 'भवति' वर्चते 'बोद्धव्यं' ज्ञातव्यम् । ततश्चैतैः 'षट्स्थानगुणैः' षट्संख्यश्रावकानुष्ठानविशेषैः 'युक्तः' संगतः, उत्कृष्यते शेषेभ्य इत्युत्कर्षः-उत्कृष्ट इत्यर्थः, 'श्रावकः' तत्त्वतो यथावस्थितभगवद्बचनश्रोता 'भवति' संपद्यते । शेषास्तु नाममात्रेणैव । इति द्वारगाथायुगलकार्थः ॥ २ ॥

अथैषां स्थानानां किमर्थमेवं क्रमेणोपन्यासः ? उच्यते—सर्वेषां परस्परतो हेतुहेतुमद्भावादेरेवमेव सिद्धेः । तथाहि—समस्तशेषस्थानसाध्यत्वेन श्रावकत्वपदव्याश्रय परमप्रकर्षरूपत्वेन मूर्द्धाभिपिक्ततया व्रतपरिकर्मण आदावुपन्यासः । यतः—“ने विणा परिकर्मेणं, सम्मं संभवद् कञ्जसंसिद्धी ॥ परमा परमपयफला, सुमंतियो मंतसिद्धि व्व ॥ १ ॥” तदनन्तरं तस्यैवाऽऽद्यकारणभूतस्य शीलवत्त्वस्य । यतः—“शीलं हि सयायारो, सामन्नेणवि जस्स सो नत्थि । अइवालो व्व कदं सो, सावगघम्मस्स जोगो चि ॥ १ ॥” ततोऽपि शीलप्रधानकार्यभूतस्य गुणवत्त्वस्य । यतः—“सिलेणं वि किं तेणं, संकासेणं तु कासकुसुमस्स । जत्तो वरगुणवचं, रमणिल्लफलं न संपन्नं ॥ १ ॥” गुणवत्त्वोपन्यासोत्तरकालं तु सामान्यतो

१ “श्रावक वि” इति प्रत्यन्तरे ॥ २ न विना परिकर्मणा, सम्यक् संभवति कार्यसंसिद्धिः । परमा परमपयफला, सुमन्त्रिणो मन्त्रसिद्धिरिव ॥ ३ शीलं हि सदाचारः, सामान्येनापि यस्य स नास्ति । अतिबाल इव कथं स, श्रावकधर्मस्य योग्य इति ॥ ४ शीलानापि किं तेन, संकाशेन तु काशकुसुमस्य । यतो वरगुणवत्त्वं, रमणीयफलं न संपन्नम् ॥

सर्वद्वन्द्वविवर्जिताः । प्रहृष्टचित्ता मोदन्ते, सततं येऽत्र मन्दिरे ॥ ६४ ॥ यावत्स चिन्तयत्येवं, द्रमको लब्धचेतनः । तावद्यत्न संपन्नं, तदिदानीं नियोधत ॥ ६५ ॥ प्रासादशिरसरे रम्ये, सप्तमे भूमिकातले । तत्राऽऽस्ते लीलयाऽऽसीनः, स राजा परमेश्वरः ॥ ६६ ॥ अधस्ताद्धर्तिं तत्सर्वं, नानाव्यापारमञ्जसा । नगरं सततानन्दं, समन्तादवलोकयम् ॥ ६७ ॥ न किञ्चिन्नगरे तत्र, बहिश्च सल्लु वर्तते । वस्तु यत्र भवेद्दृष्टेर्गोचरस्य पश्यतः ॥ ६८ ॥ अतः प्रविष्टं तं रोरं, गाढबीभत्सदर्शनम् । महारोगभरान्कान्तं, शिष्टानां करुणास्पदम् ॥ ६९ ॥ कारुण्यादिव राजेन्द्रः, स महात्माऽमलेश्वणः । स्वदृष्टिदृष्टिपातेन, पूतपापमिवाकरोन् ॥ ७० ॥ धर्मबोधकरो नाम, महानसनियुक्तकः । स राजदृष्टिं तां तत्र, पतन्तीं निरवर्णयन् ॥ ७१ ॥ अधस्तौ चिन्तयत्येवं, तदा साकृतमानसः । किमेतद्दुतं नाम, साम्प्रतं दृश्यते मया ॥ ७२ ॥ यस्य दृष्टिं विशेषेण, ददाति परमेश्वरः । तूर्णं त्रिभुवनस्यापि, स राजा जायते नरः ॥ ७३ ॥ अयं तु द्रमको दीनो, रोगप्रसादरीरकः । अलक्ष्मीभाजनं मूढो, जगदुद्वेगकारणम् ॥ ७४ ॥ आलोच्यमानोऽपि कथं, पौर्णपर्येण युज्यते । तदस्योपरि पातोऽयं, सदृष्टेः पारमेश्वरः ? ॥ ७५ ॥ हुं ज्ञातमेव एवात्र, हेतुरस्य निरीक्षणे । स्वकर्मविवरेणात्र, यस्मादेव प्रवेदितः ॥ ७६ ॥ स्वकर्मविवरश्चायं, नापरीशिवकारकः । तेनायं राजराजेन, सम्यग्दृष्ट्या विलोकितः ॥ ७७ ॥ अन्यत्र पक्षपातोऽत्र, भवने यस्य जायते । परमेश्वरपादानां, स त्रियत्वं प्रपद्यते ॥ ७८ ॥ अयं च नेत्ररोगेण, नितरां परिपीडितः । ऐतदिदृश्याऽऽस्यमुन्मिषत्येव लोचने ॥ ७९ ॥ दर्शनादस्य सहसा, गाढबीभत्सदर्शनम् । प्रसोदाद्बदनं मन्ये, लभते दर्शनीयताम् ॥ ८० ॥ रोमाश्चयति चाङ्गानि, धूलीपूसरितान्ययम् । ततोऽनुरागो जातोऽस्य, भवने तेन वीक्ष्यते ॥ ८१ ॥ तदयं द्रमकाकारं, विभ्रानोऽप्यधुना स्फुटम् । राजावलोकनादेव, वस्तुत्वं प्रतिप-

पद्ममहात्म्यम् । येन ते स्वस्थता सम्यक्, शरीरस्योपजायते ॥ २० ॥ स तु शङ्काऽऽकुलाऽऽकृतः, किमनेन भविष्यति । न जान इति
मूढात्मा, नोदकं पातुमिच्छति ॥ २१ ॥ कृपापरीक्षितेन, हितत्वात्तदनिच्छतः । यलाद्विदुल्य वदन्नं, सलिलं तस्य गालितम् ॥ २२ ॥
तच्छीतममृताभ्यादं, पिताछादकं परम् । नीरमीरितसंतापं, पीत्वा स्वस्थ इवाभवत् ॥ २३ ॥ नष्टप्रायमहोन्मादो, जातान्यगदतानवः ।
श्रणाद्विगतद्राहार्त्तिसतोऽसौ समपद्यत ॥ २४ ॥ सुप्रसन्नोऽत्रियप्रामः, स्वस्थेनैवान्तरालम्ना । सोऽचिन्तयद्विदं चित्ते, किञ्चिद्विमलैवे-
ननः ॥ २५ ॥ महामोहहतेनाहो, अनिता स्वस्थता परा ॥ २७ ॥ तस्मान्महोपकारीति, किमस्योपकृतं मया ? । महातुभावतां मुक्त्वा,
पटुदृष्टितो । अनेन तोयपानेन, जनिता स्वस्थता परा ॥ २७ ॥ तस्मान्महोपकारीति, किमस्योपकृतं मया ? । महातुभावतां मुक्त्वा,
नान्यदस्य प्रसक्तम् ॥ २८ ॥ एवं चिन्तयतोऽप्यस्य, मूर्च्छां तत्र कदन्नके । गाढं भावित्चित्तत्वात् कथञ्चिन्निरर्त्तते ॥ २९ ॥ अथ
तद्भोजने दष्टिं, पातयन्तं सुहृसुहृः । विदित्वा तदभिप्रायमितरस्तमभापत ॥ ३० ॥—अरे द्रमक ! दुर्बुद्धे, किमिदं नावबुध्यसे ? । यदेपा
कन्यका तुर्यं, परमात्रं प्रयच्छति ॥ ३१ ॥ भवन्ति रोराः प्रायेण, वहवोऽन्येऽपि पापिनः । त्वत्समो नास्ति निर्भाग्यो, मयैतत्परिनि-
श्रितम् ॥ ३२ ॥ यस्त्वं ऋद्रन्नलम्पट्यासुधाऽऽकारमिदं मया । दाप्यमानं न गृह्णासि, परमात्रमनाकुलः ॥ ३३ ॥ अन्येऽस्मात्सद्भ्यतो
राज्ञाः, सत्त्वामिच्छन्ति दुःखिताः । तेषु नैवादरोऽस्माकं, न ते राज्ञाऽवलोकितार्ताः ॥ ३४ ॥ यतस्त्वं भवनं दृष्ट्वा, मनागच्छादितो हृदि ।
नरोपरि नरेन्द्रस्य, दयाऽतोऽस्तीति गम्यते ॥ ३५ ॥ प्रिये प्रियं सदा कुर्युः, स्वामिनः सेवका इति । यो न्यायस्तद्विधानार्थं, वयं त्वयि

१ पापितं. २ नाशितसन्तार्थ. ३ लोचनः प्र. ४ महानसन्तिकुः. ५ दृष्टिनी प्र. ६ यत इति शेषः ७ स्वामिनः प्रिये सेवकाः सदा शिवं
सुसुंदिधि.

परमान्नं न गृह्णाति ? ददालापि च नोत्तरम् ॥ २०० ॥ विद्राणवदनोऽयन्तं, निमीलितविलोचनः । हृतमर्वस्वन्मोहान्, संजातः काष्ठ-
कीलवन् ॥ १ ॥ तदयं नोचितो मन्ये, परमान्नस्य पापभाक् । यद्वा नास्य वराकस्य, दोषोऽयमुपलभ्यते ॥ २ ॥ अयं हि रोगजालेन,
बहिरन्तश्च वेष्टितः । वेदनाविह्वलो मन्ये, न हि जानाति किञ्चन ॥ ३ ॥ अन्यथा कथमेतत्स्यात्, कद्रत्रलजलम्पटः । अमृतान्यादम-
त्येष, न गृह्णीयात्सचेतनः ? ॥ ४ ॥ तदयं निर्गदो हन्त, केनोपायेन जायते ? । आ क्षातं विद्यते चारु, मम तद् भेषजत्रयम् ॥ ५ ॥
यत्पावद्विमलालोकं, नाम मे परमाञ्जनम् । समस्तनेत्ररोगाणां, स्यादपाकरणक्षमम् ॥ ६ ॥ सूक्ष्मव्यवहितातीतभावविभावविलोकरुने । परमं
कारणं मन्ये, प्रयुक्तं तद्विधानतः ॥ ७ ॥ तरवप्रीतिकरं नाम, यच्च तीर्थोदकं परम् । विद्यते मम तत्सर्वरोगतानकारणम् ॥ ८ ॥
विशेषाप्युनरुन्मादसूदनं तदुदाहृतम् । दृढं च पटुदृष्टिले, कारणं वर्णितं बुधैः ॥ ९ ॥ महाकल्याणकं नाम, यच्चैतदुपदौकितम् । पर-
मान्नमिदं सर्वगदनिर्मूलनक्षमम् ॥ १० ॥ प्रयुज्यमानं विधिना, वर्णं पुष्टिं धृतिं बलम् । मनःप्रसादमौर्जित्यं, ययःस्तम्भं सवीर्यं-
ताम् ॥ ११ ॥ तथाऽजगरामरत्वं च, कुर्यादितन्न संशयः । नातः परतरं मन्ये, लोकेऽपि परमौपथम् ॥ १२ ॥ तदेनममुना सम्यक्,
त्रयेणापि तपस्विनम् । व्याधिभ्यो मोचयामीति, चित्ते तेनावधारितम् ॥ १३ ॥ ततः शलाकामादाय, विन्यस्यामे तदञ्जनम् । तस्य
धूनयतो प्रीवामञ्चिते तेन लोचने ॥ १४ ॥ प्रह्लादकल्पाच्छीतत्वाद्युणयोगतः । तदनन्तरमेवासा, चेतना पुनरगता ॥ १५ ॥
क्षणादुन्मीलितं चक्षुर्विन्तष्टा इव तद्गदाः । मनागालादितश्चित्ते, किमेतदिति मन्यते ॥ १६ ॥ तथापि च तदाकृतं, मिश्राश्रणलक्षणम् ।
पूर्वाविधवशात्त्रैव, सम्यगास्य निवर्त्तते ॥ १७ ॥ विजनं वर्त्तते हन्त, लास्यतेनां व्यचिन्तयत् । नष्टुकामो दिगन्तेषु, दृष्टिं धत्ते पुनः
पुनः ॥ १८ ॥ अथाञ्जनवशाद्दद्या, पुरः संजातचेतनम् । तं रोरं मधुरैर्वाक्यैर्धर्मबोधकरोऽञ्जवीत् ॥ १९ ॥ पिबेदसुदकं भद्र ?, तापो-

पत्रमकारणम् । येन ते स्वस्थता सम्यक्, शरीरस्योपजायते ॥ २० ॥ स तु शङ्काऽऽकुलाऽऽदूतः, किमनेन भविष्यति । न जान इति
गूढात्मा, नोदकं पातुमिच्छति ॥ २१ ॥ कृपापरीतचित्तेन, हितत्वात्तदनिच्छतः । बलाद्विद्वृत्य बदनं, सलिलं तस्य गालितम् ॥ २२ ॥
तन्धीतममृताभ्यादं, चित्ताहादकरं परम् । नीरमीरितं सतापं, पीत्वा स्वस्य इवाभवत् ॥ २३ ॥ नष्टप्रायमहोन्मादो, जातान्यगदतानवः ।
श्रनाद्विगतशार्ङ्गान्मिवोऽमौ सम्पद्यत ॥ २४ ॥ मुग्धमन्त्रेन्द्रियप्रामः, स्वस्यैवैवान्तरात्मना । सोऽचिन्त्यदिदं चित्ते, किञ्चिद्विमलैचे-
तनः ॥ २५ ॥ महामोहहृतेनाहो, तरोऽयंमतिबलमलः । मया महात्मा पापेन, बद्धकत्वेन कल्पितः ॥ २६ ॥ ममाखनप्रयोगेण, विहिता
पटुदृष्टिः । अनेन तोयपानेन, जनिता स्वस्थता परा ॥ २७ ॥ तस्मान्महोपकारीति, किमस्योपकृतं मया ? । महानुभावतां सुक्त्वा,
नान्यदस्य प्रदत्तंरुम् ॥ २८ ॥ एवं चिन्तयतोऽयस्य, मूर्च्छां तत्र कदन्नेके । गाढं भावितचित्तत्वात् कथञ्चिन्निरवर्तते ॥ २९ ॥ अय
तद्भोजने दृष्टिं, पातयन्तं मुहुर्मुहुः । विदित्वा तदमिप्रायमितरस्तमभापत ॥ ३० ॥—अरे द्रमक ! दुर्बुद्धे, किमिदं नावबुध्यसे ? । यदेपा
कन्वया तुभ्यं, परमाणं प्रयच्छति ॥ ३१ ॥ भवन्ति रोराः प्रायेण, बहवोऽन्येऽपि पापिनः । त्वत्समो नास्ति निर्भाग्यो, मयैतत्परिनि-
धितम् ॥ ३२ ॥ यस्त्वं कदन्नलाम्पश्यात्सुधाऽऽकारमिदं मया । दाप्यमानं न गृह्णासि, परमाणमनाकुलः ॥ ३३ ॥ अन्येऽस्मात्सत्त्वन्नो
गणाः, मत्समानिगच्छन्ति दुःप्रिताः । तेषु नैवादरोऽस्माकं, न ते राज्ञाऽऽवलोकितौः ॥ ३४ ॥ यतस्त्वं भवनं दृष्ट्वा, मनागाहादितो हृदि ।
तयोपरि नरेन्द्रस्य, दयाऽन्तोऽस्मीति गम्यते ॥ ३५ ॥ प्रिये प्रियं सदा कुर्युः, स्वामिनः सेवका इति । यो न्यायस्तद्विधानार्थं, वयं त्वयि

१ पापिनः, २ नासितमन्तारं, ३ लोचनः प्र, ४ महानसतियुक्तः, ५ दृष्टिनी प्र, ६ यत इति शेषः ७ स्वामिनः प्रिये सेवकाः यदा शिवं

कुर्युः।

परमात्रं न गृह्णाति ?, इदालपि च नोत्तरम् ॥ २०० ॥ विद्राणवदनोऽलन्तं, निर्मीलितविलोचनः । हृतसर्वस्वन्मोहान्, संजातः काण्ड-
कीलवन् ॥ १ ॥ तदयं नोचितो मन्ये, परमात्रस्य पापभाक् । यद्वा नास्य वराकस्य, दोषोऽयमुपलभ्यते ॥ २ ॥ अयं हि रोगजालेन,
यद्दिरन्तश्च वेष्टितः । वेदनाविह्वलो मन्ये, न हि जानाति किञ्चन ॥ ३ ॥ अन्यथा कथमेतत्स्यात्, कदन्नलवलम्पटः । अमृतास्यादम-
व्येष, न गृहीयात्सचेतनः ? ॥ ४ ॥ तदयं निर्गदो हन्त, केनोपायेन जायते ? । आ ज्ञातं विद्यते चारु, मम तद् भेषजत्रयम् ॥ ५ ॥
यत्तावद्विमललोकं, नाम मे परमाञ्जनम् । समस्तनेत्ररोगाणां, स्यादपाकरणक्षमम् ॥ ६ ॥ सूक्ष्मव्यवहितातीतभाविभावविलोकने । परमं
कारणं मन्ये, प्रयुक्तं तद्विधानतः ॥ ७ ॥ तत्त्वप्रीतिकरं नाम, यच्च तीर्थोदकं परम् । विद्यते मम तत्सर्वरोगतानवकारणम् ॥ ८ ॥
विशेषास्तु नरुन्मादसूदनं तदुदाहृतम् । दृढं च पट्टदृष्टित्वे, कारणं वर्णितं युधैः ॥ ९ ॥ महाकल्याणकं नाम, यच्चैतदुपडौकितम् । पर-
मात्रमिदं सर्वगदनिर्मूलनक्षमम् ॥ १० ॥ प्रयुज्यमानं विधिना, वर्णं पुष्टिं धृतिं बलम् । मनःप्रसादमौर्जित्यं, वयःसग्गं सर्वीर्य-
ताम् ॥ ११ ॥ तथाऽञ्जरासखं च, कुर्यादेतन्न संशयः । नातः परतरं मन्ये, लोकेऽपि परमौपधम् ॥ १२ ॥ तदेगममुना सम्यक्,
त्रयेणापि तपस्विनम् । व्याधिभ्यो मोचयामीति, चित्ते तेनावधारितम् ॥ १३ ॥ ततः शलाकामादाय, विन्यस्यामे तदञ्चनम् । तस्य
धूनयतो मीनामश्चिते तेन लोचने ॥ १४ ॥ प्रह्लादकल्वाच्छीतत्वादिचिन्त्यगुणयोगतः । तदनन्तरमेवास्या, चेतना पुनरागता ॥ १५ ॥
क्षणान्दुन्मीलितं चक्षुर्विगृष्टा इव तद्गदाः । मनागहादितश्चित्ते, किमेतदिति मन्यते ॥ १६ ॥ तथापि च तदाकूलं, भिक्षारक्षणलक्षणम् ।
पूर्वविधवशाद्भैव, सम्यगस्य निवर्त्तते ॥ १७ ॥ विजनं वर्त्तते हन्त, लास्येनां व्यचिन्तयत् । नमुकामो दिगन्तेषु, दृष्टिं धत्ते पुनः
पुनः ॥ १८ ॥ अथाञ्जनवशाद्दृष्ट्वा, पुरः संजातचेतनम् । तं रोरं मधुरैर्वाक्यैर्धर्मबोधोपकरोऽब्रवीत् ॥ १९ ॥ पिबेदमुदकं भद्र ?, तापो-

बलात्पयः-
पानं तद्गु-
णश्च
१९-२४
कदन्न-
मूर्च्छा
२५-३६

॥ १३ ॥

पनामकारणम् । येन ते स्वस्थता सम्यक्, शरीरस्योपजायते ॥ २० ॥ स तु शङ्काऽऽकुलाऽऽदूतः, किमनेन भविष्यति । न जान इति
मूढात्मा, नोदकं पायुमिच्छति ॥ २१ ॥ कृपापरीतचित्तेन, हितत्वात्तदनिच्छतः । बलाद्धितुल्य वदनं, सलिलं तस्य गालितम् ॥ २२ ॥
तच्छरीरमगृह्णान्यादं, चित्ताढादकरं परम् । नीरसीरितेसंतापं, पीत्वा स्वस्थ इवामवत् ॥ २३ ॥ नष्टप्रायमहोन्मादो, जातान्यगदतानवः ।
भ्रणाद्विगतदाहार्सिन्नतोऽसौ सम्पद्यत ॥ २४ ॥ सुप्रसन्नेन्द्रियप्रायः, स्वस्थेनैवान्तरात्मना । सोऽचिन्तयदिदं चित्ते, किञ्चिद्धिमल्लैचे-
तनः ॥ २५ ॥ महामोहहृतेनाहो, नरोऽयमतिवत्सलः । मया महात्मा पपेन, बन्धकत्वेन कल्पितः ॥ २६ ॥ ममाञ्जनप्रयोगेण, विहिता
पटुदृष्टिता । अनेन तोषपानेन, जनिता स्वस्थता परा ॥ २७ ॥ तस्मान्महोपकारीति, किमस्योपकृतं मया ? । महानुभावतां मुक्त्वा,
नान्यदस्य प्रवर्तकम् ॥ २८ ॥ एवं चिन्तयतोऽप्यस्य, मूर्च्छां तत्र कदन्नके । गाढं भावितचित्तत्वात् कथञ्चिन्निरर्त्तते ॥ २९ ॥ अथ
तद्भोजने दृष्टि, पातयन्तं शुद्धुर्मुहुः । विदित्वा तदभिप्रायमितरस्तामभाषत ॥ ३० ॥—अरे द्रमक ! दुर्बुद्धे, किमिदं नावबुध्यसे ? । यदेपा
कन्यया तुभ्यं, परमान्नं प्रयच्छति ॥ ३१ ॥ भवन्ति रोराः प्रायेण, बहवोऽन्येऽपि पापिनः । त्वत्समो नास्ति निर्भाग्यो, मयैतत्परिनि-
श्रितम् ॥ ३२ ॥ यत्त्वं कदन्नलाम्पट्यामुषाऽऽकारमिदं मया । दाप्यमानं न गृह्णासि, परमान्नमनाकुलः ॥ ३३ ॥ अन्येऽस्मात्सद्वन्तो
पायाः, मरुगान्निष्ठान्ति दुःसिताः । तेषु नैवाद्रोऽस्माकं, न ते राज्ञाऽवलोकितार्ताः ॥ ३४ ॥ यतस्त्वं भवनं दृष्ट्वा, मनागाह्यादितो हृदि ।
ततोपरि नरेन्द्रस्य, इयाऽतोऽस्मीति गम्यते ॥ ३५ ॥ प्रिये प्रियं सदा कुर्युः, स्वामिनः सेवका इति । यो न्यायस्तद्विधानार्थं, वयं त्वयि

१ साधितं. २ नाशितमन्तापं. ३ लोचनः प्र. ४ महानसनियुक्तः. ५ दृष्टिनी प्र. ६ यत इति शेषः ७ स्वामिनः प्रिये सेवकाः सदा शिवं
कुर्युःसिद्धि.

उपमिती
नीठयन्पः
॥

दयालवः ॥ ३६ ॥ अमूर्खलक्षणे राजाऽयं, नापात्रे कुरुते मतिम् । अवेष्टम्भः किलास्माकं, स त्वया वितथीकृतः ॥ ३७ ॥ इदं हि
 मधुरास्वादं, सर्वव्याधिनिर्वहणम् । नादसे त्वं कथं तुच्छे, कदन्ने वदमानसः ? ॥ ३८ ॥ अतस्त्यजेदं दुर्वद्वे!, गृहाणेदं विशेषतः ।
 यत्प्रभावादिमे पश्य, मोदन्ते सच्चजन्तवः ॥ ३९ ॥ ततः संजातविश्वासस्तथाऽऽविर्भूतनिर्णयः । तस्यागवचनादीनान् प्रतीदमत्रोचत ॥ ४० ॥
 -यदेतद् गदितं नाथैस्तत्सत्यं मम भासते । किं तु विद्वप्याम्येकं, वचनं तन्निबोधत ॥ ४१ ॥ यदिदं भोजनं नाथ!, वर्तते कर्परोदरे ।
 प्राणेभ्योऽपि विशेषेण, स्वभावादतिवह्यम् ॥ ४२ ॥ उपाजितं च छेदनेन, काले निर्वाहकं तथा । इदं तु तौनकं नाहं, जानामि ननु
 कीदृशम् ? ॥ ४३ ॥ तदिदं नैव मोक्षव्यं, मया स्वामिन्! कथञ्चन । यदि देयं सहानेन, दापय स्वं च भोजनम् ॥ ४४ ॥ इतरस्तु
 तदाकर्ण्य, मनसा पर्यचिन्तयन् । पश्यताचिन्त्यसामर्थ्यं, महामोहविजृम्भितम् ॥ ४५ ॥ यदयं द्रमको मोहात्सर्वव्याधिकारे रतः ।
 अस्मिन् कदप्रके नैर्तत्प्राय मम मन्यते ॥ ४६ ॥ तथापि किञ्चिद्द्रयोऽपि, शिक्षयामि तपस्विनम् । यदि मोहो विलीयत, स्यादस्मै
 हितमुत्तमम् ॥ ४७ ॥ इत्याकलय्य तेनोक्तं, भद्र! किं नावगच्छसि ? । एतन्निमित्तकाः सर्वे, रोगालव शरीरके ॥ ४८ ॥ एतद्वि भक्षितं
 सर्वैः, सर्वोपप्रकोपनम् । जायते नितरां तेन, त्यक्तव्यं शुद्धयुद्धिभिः ॥ ४९ ॥ तवापि भासते भद्र!, विपर्ययादिदं हृदि । यदि स्यादं
 पुनर्वैत्सि, मामकाग्रस्य तत्त्वतः ॥ ५० ॥ ततस्त्वं वार्यमाणोऽपि, त्यजस्येवैदमालम्बना । को नामाश्रुतमास्वाय, विपर्यापातुमिच्छति ? ॥ ५१ ॥
 युगम् । अन्यथा जनसामर्थ्यं, माहात्यं सलिलस्य च । किं न दृष्टं त्वया ? येन, मद्बचो नातुतिष्ठसि ॥ ५२ ॥ यच्चोक्तमजितं द्वेषादिदं

१ अमूर्खलक्षणे. २ इत्येवंरूपो यो विश्वासः. ३ नाशकम्. ४ आपत्तौ. ५ परस्मात्. ६ मग प्र. ७ हितकरं वा नवेति. ८ परस्मात्. चैतत् प्र.
 ९ येन केनापीति. १० माताय प्र.

मुच्यन्ति नो क्ताः । तत्रापि ध्रुवतां सौम्य !, मोहं हित्वा त्वयाऽधुना ॥ ५३ ॥ येनैवोपाजितं क्लेशान्, क्लेशरूपं च वर्त्तते । क्लेशस्य च पुनर्हंतुल्येनैवेदं विमुच्यते ॥ ५४ ॥ ययोक्तं न त्यजामीदं, काले निर्वाहकं यतः । तत्राप्याकर्ण्यतां तावत्त्यक्त्वा तत्र विपर्ययम् ॥ ५५ ॥ भ्रान्तदुःस्वप्नानर्हदुर्निर्वाहि यद्यपि । एतद्वि किं त्वया श्रेयं, दुःस्वप्नेन सर्वदा ? ॥ ५६ ॥ इदं तु तावकं नाहं, जानामि ननु कीदृशम् । यदुक्तं तत्र विप्रश्च्यो, वक्ष्यमाणं मया शृणु ॥ ५७ ॥ क्लेशं विना सदाकालं, प्रयच्छामि यथेच्छया । परमात्मनिदं तुभ्यं, गृह्यात् एतन्नाहुतः ॥ ५८ ॥ मर्मूलकारणं कपति, सर्वव्याधीनिदं हि ते । तुष्टिं पुष्टिं बलं वर्णं, वीर्यादीन् वर्द्धयत्यपि ॥ ५९ ॥ किं पानेनाश्रयो भूत्वा, सततानन्दपूरितः । यथाऽयमास्ते राजेन्द्रः, स्थास्यस्येत्तद्वलात्तथा ॥ ६० ॥ ततो मुश्चाग्रहं भद्र !, त्यजेदं रोगकारणम् । गृह्याणंदं महानन्दकारणं परमौषधम् ॥ ६१ ॥ स ग्राह—त्यक्तमात्रेऽस्मिन्, श्रियेऽहं खेहविभ्रमान् । भद्रारक ! ततो देहि, मत्सर्गिन्मे म्यभेषजम् ॥ ६२ ॥ ततो विद्याय निर्वन्धमितरः पर्यकल्पयन् । —नैवास्य शिक्षणोपायो, विद्यतेऽन्योऽधुना सुदृढम् ॥ ६३ ॥ ततोऽत्रं विषयमानेऽपि, दीयतामिदमौषधम् । पश्चाद्विज्ञातसद्भावः, स्वयमेव विहास्यति ॥ ६४ ॥ इत्याकलय्य तेनोक्तो, गृह्यतां भद्र ! गाम्प्रतम् । परमात्मनिदं सन्नो, गृहीत्वा चोपयुज्यताम् ॥ ६५ ॥ एवं भवतु तेनोक्ते, संक्षिता तेन तद्वया । दत्तं तथा गृहीत्वा तत्तेन तत्रैव भ्रितम् ॥ ६६ ॥ ततन्मदुपयोगेन, बुभुक्षा गान्तिमागता । नष्टा इव गद्गता, येऽस्य सर्वोद्गसंभवाः ॥ ६७ ॥ याऽसावखन-मंपाणा, या च मा सलिलोद्भवा । सुर्यासिका क्षणात्स्य, साऽनन्तगुणतां गता ॥ ६८ ॥ अथ प्रादुर्भवद्भक्तिर्नष्टाशुद्धः प्रमोदितः । स तं प्रत्याह—नान्योऽस्मि, नायो मे भर्त्सतो विना ॥ ६९ ॥ यतोऽनुपकृतैरेव, भवद्भिर्भोग्यवर्जितः । अहं सर्वोपमोऽत्येवमेतावदनुक-

१ इदमपि २ एतन्मदीये गृह्येति वर्तमाना. ३ निर्मूल प्र. ४ कदये. स्मिमेव मे० प्र. ५ अस्मिन्कदये. ६ परमात्रं. ७ सुखिता. ८ युष्मान्विना.

म्पितः ॥ ७० ॥ इतरः प्राह—यद्येवमुपविश्य क्षणं त्वया । श्रूयतां यदहं वच्मि, ध्रुत्वा तच्च समाचर ॥ ७१ ॥ अथोपविष्टे विध्व्यं,
 तस्मिन्स प्राह चारुभिः । मनः प्रहादयंस्तस्य, वचोनिर्हितकान्त्यया ॥ ७२ ॥ यदभ्ययायि भवता, नायोऽन्यो नास्ति मेऽधुना । तत्र
 वाच्यं यतः स्वामी, तव वर्यो नृपोत्तमः ॥ ७३ ॥ अयं हि भगवान्नाथो, भुवनेऽपि चराचरे । विशेषतः पुनर्येऽत्र, भवने सन्ति
 जन्तवः ॥ ७४ ॥ येऽस्य किङ्करतां यान्ति, नराः कल्याणभागिनः । तेषामल्पेन कालेन, भुवनं किङ्करायते ॥ ७५ ॥ येऽत्यन्तपापिनः
 सत्त्वा, ये नैव सुखभाजनम् । ते वराका नरेन्द्रस्य, नामाप्यस्य न जानते ॥ ७६ ॥ ये भाविभद्रा दृश्यन्ते, सद्नेऽस्य महात्मनः ।
 तेषां स्वकर्मविवरो, ददालत्र प्रवेशकम् ॥ ७७ ॥ वस्तुतः प्रतिपद्यन्ते, तेऽमुं नास्त्यत्र संशयः । विशेषाज्जानते मुग्धाः, पञ्चोत्ति कथितं
 मया ॥ ७८ ॥ तदेव नायस्ते भद्र !, जात एव नरेश्वरः । यतः प्रभृति पैत्येऽस्मिन्, प्रविष्टत्वं सुपुण्यकः ॥ ७९ ॥ केवलं तु विशेषे-
 षेण, मद्बचलः प्रपद्यताम् । यावज्जीवमयं नाथो, भवतां शुद्धचेतसां ॥ ८० ॥ विशेषतः पुनर्येऽस्य, गुणास्तानवभोत्स्यसे । यथा यथा
 गदा देहे, यास्यन्ति तव तानवम् ॥ ८१ ॥ अयं च तानवोपायोऽमीषां नाशो च कारणम् । भेषजत्रितयस्यास्य, परिभोगः क्षणे
 क्षणे ॥ ८२ ॥ तत्सौम्य ! स्वीयतामत्र, भवने सुक्तसंशयम् । त्वया त्रयसिद्धं युक्तया, मुञ्चानेन प्रतिक्षणम् ॥ ८३ ॥ ततस्त्वं दलितार्शो-
 परोगत्रातो नरेश्वरम् । विशेषतः समाराध्य, भविताऽसि नृपोत्तमः ॥ ८४ ॥ इयं च तदया तुभ्यं, दास्यत्येतरिने दिने । किमत्र बहुनो-
 केन ? भोक्तव्यं भेषजत्रयम् ॥ ८५ ॥ ततः प्रह्लादितः स्वान्ते, वचनैस्तस्य कोमलैः । स्वाकृतमुररीकृत्य, स एवं द्रमकोऽब्रवीत् ॥ ८६ ॥
 इदं नाद्यापि शक्नोमि, पापस्यस्युं कदन्नकम् । अन्यतु यन्मया किञ्चित्, कर्त्तव्यं तत्समाविश ॥ ८७ ॥ तच्छ्रुत्वा स्फुरितं चित्ते, धामे-

१ ०नेऽत्र प्र. २ मुग्धा विशेषात्, पथान्जानतं इति तुभ्यं गयोक्तं प्राक्. ३ प्रासादे. ४ योऽस्य सिन् प्र. ५ मद्बचलत् प्र. ६ क्रियाविशेषणम्.

पोषणं तदा । सुद्धं प्रयमित्युक्तः, किमेवं यत् भार्यते ॥ ८८ ॥ आ हातमेप तुच्छत्वादेवं चिन्तयते हृदि । भोजनत्याजनायौ मे, सर्वोऽयं चिन्तये गिराम् ॥ ८९ ॥ छिद्यचित्ता जगत्सर्वं, मन्यन्ते दुष्टमानसम् । शुद्धाभिसन्ध्यः सर्वं, शुद्धचित्तं विजानते ॥ ९० ॥ ततो विहस्य तेनोक्तं, मा भैयीभद्र ! किञ्चन । नाधुना त्याजयामीदमन्नमेधि निराकुलः ॥ ९१ ॥ अहमत्याजयं पूर्वं, तवैव हितकाम्यया । यदि नो रोचते तुभ्यं, तूर्ण्यभिभावोऽत्र मे मतः ॥ ९२ ॥ यच्चैतदुपदिष्टं ते, प्राक् कर्तव्यतया मया । तदत्र भवता किञ्चित्, किं सम्यगवधारितम् ? ॥ ९३ ॥ सोऽज्वीत्रैव तन्नाय !, किञ्चित्संलक्षितं मया । केवलं पेशलालापैस्तावकैर्मोदितो हृदि ॥ ९४ ॥ अह्नातपरसार्थाऽपि, सतां नूनं सरस्यती । चेतोऽतिमुन्द्रत्वेन, प्रीणयत्येव देहिनाम् ॥ ९५ ॥ अन्यत्र चेतसो न्यासो, नयने तव संसुखे । विशलेकेन कर्णेन, वचो यातीतरेण मे ॥ ९६ ॥ यथात्र मनसो नाय !, वैद्युर्ये मम कारणम् । तत्सान्प्रतं भयापर्यायात्, कथयामि निराकुलः ॥ ९७ ॥ यदा हात्प्रतिवः पूर्वं, भवद्भिः करुणापरैः । अहमन्नप्रदानार्थं, तदा मे हृदि वर्तते ॥ ९८ ॥ लास्यत्येव क्वचिन्नीला, मामकं भोजनं नरः । तदाश्रुतयसाद्राढं, ध्यात्वाऽचेतनतां गतः ॥ ९९ ॥ यदा प्रवोधितः पश्चादजनेन सुवत्सलैः । भवद्भिश्चिन्तितं तूर्णं, नश्यामीति तदा मया ॥ १०० ॥ यदा तु तोयपानेन, शीतीकृत्य वपुर्मम । कृतं संभाषणं नाथैस्तदा विश्रम्भभागतः ॥ १ ॥ चिन्तितं च मया योऽयं, ममैवमुपकारकः । स महाभूतिसंपन्नः, कथं स्यादन्नहारकः ? ॥ २ ॥ विर्मुञ्चेदं गृह्णाणेदं, यदा नाथैः प्रजल्पितम् । तदा किं करवाणीति, विप्रेनाशुलतां गतः ॥ ३ ॥ नैव तावत्सयं लाति, लाजयत्येव केवलम् । त्यक्तुं नैतच्च शक्नोमि, किं वदामि तदुत्तरम् ? ॥ ४ ॥ सत्यस्मिन् देहि मे भोग्यमित्युक्ते दापितं त्वया । तदास्वादापुनर्ज्ञातं, ममोयमतिवत्सलः ॥ ५ ॥ तत् किमस्य वचः कुर्वन्, मुञ्चामीदं स्वभोजनम् ? ।

१ एव इति. २ स्थिते. ३ भयनाशात्, ४ त्यजेदं च प्र. ५ मयाऽयम्. प्र.

मरित्ये ननु मुक्तेऽस्मिन्, भूर्च्छयाऽऽकुलचेतनः ॥ ६ ॥ अयं वक्ति हितत्वेन, शक्तोऽस्म्यस्य न मोचने । अहो व्यसनमापन्नं, ममेदम-
 त्तिदुस्तरम् ॥ ७ ॥ एवमाकुलचित्तस्य, यन्नाथैर्बहु भाषितम् । तन्मे श्रुतपटस्त्रेव, लुठित्वा पार्श्वतो गतम् ॥ ८ ॥ नाधुना त्याज्यमीति,
 भवद्भिर्ज्ञातमानसैः । इदानीं पुनरादिष्टे, मनाग् ज्ञातो निराकुलः ॥ ९ ॥ तद् श्रुत साम्प्रतं नीथाः!, कर्त्तव्यं पापकर्मणा । यन्मयेदश-
 चित्तेन, येनाहमवधारये ॥ १० ॥ तदाकर्ण्य दयाऽऽद्येन, यदुक्तं प्राक् समासतः । सविस्तरतरं तस्मै, तत्पुनः प्रतिपादितम् ॥ ११ ॥
 ततोऽध्वनजलाभ्रानां, नरेन्द्रस्य विशेषतः । प्रायोऽज्ञातरुणं ज्ञात्वा, तं प्रतीदमभाषत ॥ १२ ॥—अहं तात! नरेन्द्रेण, प्रागादिष्टो यया
 त्वया । योग्येभ्य एव दातव्यं, मदीयं भेषजत्रयम् ॥ १३ ॥ अयोग्यदत्तं नैवैतदुपकारं प्रकल्पयेत् । प्रत्युतानर्थसंतानं, विदधाति विशेषतः
 ॥ १४ ॥ मया शृष्टं तदा नाथ!, कथं ज्ञास्यामि तानहम् । ततः प्रत्युक्त्वान् राजा, तेषामाख्यामि लक्षणम् ॥ १५ ॥—ये तावदस्य
 नाथापि, रोगिणो योग्यतां गताः । स्वकर्मविवरस्तेषां, न गृहेऽन्नं प्रवेशकः ॥ १६ ॥ सोऽप्यादिष्टो मया पूर्वं, ये योग्या भेषजत्रये । प्रवे-
 शनीयास्ते नान्ये, भवनेऽत्र त्वया नराः ॥ १७ ॥ प्रविष्टा अपि ये दृष्ट्वा, मोदन्ते नैवं मद्गृहम् । येषां न मामिका दृष्टिविशेषेण निरीक्षिका
 ॥ १८ ॥ ते हान्यद्वारपालेन, स्युः कथञ्चित्प्रवेशिताः । त्वयाऽपि लिङ्गतो ज्ञात्वा, वर्जनीयाः प्रयत्नतः ॥ १९ ॥ ये मन्मन्दिरमालोक्य,
 जायन्ते हृष्टचेतनाः । रोगिणो भाविभद्रत्वान्निरीक्षेऽहं विशेषतः ॥ २० ॥ स्वकर्मविवरानीता, ये मया च विलोकिताः । ते ज्ञेयास्त्रितय-
 स्वास्य, पात्रभूतास्त्वया नराः ॥ २१ ॥ तेषां तु निकर्षस्थानमिदमेवौषधत्रयम् । प्रयुज्यमानं स्वगुणैः संप्रहेतरकारकम् ॥ २२ ॥ येऽथोऽदो

१ दुःखम्. २ श्रुतपटस्त्रेव. प्र. ३ मीदं प्र. ४ ज्ञातो प्र. ५ यूयं. प्र. ६ तथा. ७ रोगिणो. ८ घात. ९ सङ्गानां संप्रहे दोषणां नाशो.
 १० भेषजत्रयम्.

नेनते णिते, प्रयुक्तं गुणकारम् । अहेतुतो विशेषेण, ते सुसाध्याः प्रकीर्तिताः ॥ २३ ॥ ये नादितः प्रपद्यन्ते, बलाद्येषां विगाल्यते ।
 कालश्रेणेण ते त्रेयाः, कृच्छ्रसाध्यास्तथाऽनुगाः ॥ २४ ॥ देभ्यो न रोचतेऽत्यर्थं, न कामति नियोजितम् । द्वेषारो दायकेऽप्यस्य, ते त्व-
 साध्या नराधमाः ॥ २५ ॥ तदेतद्राजराजेन, मम यत्सम्प्रदायितम् । तेन ते कृच्छ्रसाध्यत्वं, लक्षणेन विभाव्यते ॥ २६ ॥ अन्यच्च ये
 प्रपद्यन्ते, भान्तोऽसुं नरेभ्यस्मि । यावज्जीवं विशेषेण, नायं निःशङ्कमानसाः ॥ २७ ॥ अचिन्त्यवीर्यसंपूर्णा, निःशेषादवैर्हिणी । तेपामेव
 गुणं धत्ते, मदीया भेषजक्रिया ॥ २८ ॥ युग्मम् । अक्त्वं प्रतिपद्यत्य, नाथत्वेन नृपोत्तमम् । भावसारं महात्मानो, भक्तिप्राहा यतः
 स्मृताः ॥ २९ ॥ अनन्ताम्नात' रोगार्त्ता, भक्तितोऽसुं नृपोत्तमम् । प्रपद्य स्वाभिभावेन, हृष्टा जाताः कृतक्रियाः ॥ ३० ॥ बलिनस्ता-
 वना रोगा, अपथ्ये लम्पटं मनः । महायत्नं विना नात्र, लेभ्यते गदसंक्षयः ॥ ३१ ॥ तद्वत्स ! प्रीयतो भूत्वा, कृत्वा खं निश्चलं मनः ।
 स्थिरा निराकुलोऽश्रैव, वितते राजमन्दिरे ॥ ३२ ॥ आदाय कन्यकाहस्तात्प्रयुञ्जानः क्षणे क्षणे । भेषजत्रयमेतत्त्वं, कुरुष्वारोग्यमात्मनः
 ॥ ३३ ॥ युग्मम् । तत्तन्मथेति भावेन, गृहीतं तेन तद्वचः । तेनापि तदया तस्य, विहिता परिचारिका ॥ ३४ ॥ ततः कृत्वैकदेशेन,
 भिक्षाप्राप्तमनारतम् । तदेव पालयन् कालं, कियन्तमपि संस्थितः ॥ ३५ ॥ इदति तदया तस्मै, त्रितयं तदहर्निशम् । कदन्ने मूर्च्छित-
 म्याम्, केवलं तत्र नादरः ॥ ३६ ॥ प्रायेण बहु भुङ्क्तेऽसौ, तन्मोहेन कुमोजनम् । यत्युनस्तद्व्यादत्तं, तद् ब्रजत्युपदर्शिताम् ॥ ३७ ॥
 अन्नं च तथा प्रोक्तो, निधत्ते नेत्रयोः फचित् । तच्च तीर्थोदकं पातुं, तद्वचसैः प्रवर्त्तते ॥ ३८ ॥ महाकल्याणकं दत्तं, संभ्रमेण तथा

१ तथा नराः प्र. २ संप्रदायतयोक्तं ३ बर्हिणं. ४ विहितोपधक्रियाः. ५ लक्षते पा. ६ आदरवान्. ७ सेवाकारिणी. ८ पात्रम्. ९ यत्तु तद्वया प्र.

१० व्यश्ननाम् ११ तद्वचस्यन् प्र.

सत्रयीयो-
 गाद्रुणा-
 अपथ्यसे-
 वनादो-
 पाश्च
 ३३३-३३९
 ॥ १९ ॥

षड् । मुक्त्वाऽल्पं हेलया शेषं, कर्परे निदधाति सः ॥ ३९ ॥ तत्सांनिध्यगुणात्तच्च, तस्यान्नं संप्रवर्द्धते । अदतोऽहर्निशं तस्मान्निघ्नं नैव
 प्रपद्यते ॥ ४० ॥ ततो गाढतरं तुष्टो, वृद्धिं दृष्ट्वा स्वभोजने । न चासौ तद्विजानीते, यन्माहात्म्येन वर्द्धते ॥ ४१ ॥ केवलं तत्र गृह्णात्मा,
 त्रितये शिथिलादरः । जानन्नपि न जानाति, कालं नयति मोहितः ॥ ४२ ॥ अहर्निशमपथ्यं तदुञ्जानः कुक्षिमान्तः । त्रितयेऽनादर-
 स्वादी, न रोगोच्छेदभाजनम् ॥ ४३ ॥ तावन्मात्रेण भुक्तेन, किन्तु तस्य गुणो महान् । कृतक्रेयेण ते रोगा, आनीता तेन याप्येताम्
 ॥ ४४ ॥ तथाप्यात्मश्रताऽभावादुल्बणत्वादपथ्यैः । कचिद्विकारमात्मीयं दशर्यन्ति शरीरके ॥ ४५ ॥ कचिच्छूलं कचिराहः, कचि-
 न्मूर्च्छो कचिउज्वरः । कचिच्छर्दिः कचिज्जाड्यं, कचिद् हृत्पार्श्ववेदना ॥ ४६ ॥ कचिदुन्मादसन्तापः, पथ्ये कचिदरोचकः । ते रोगैर्वि-
 क्रियापन्नैः, शरीरस्य प्रजायते ॥ ४७ ॥ युग्मम् । कदाचित्तदया दृष्ट्वा, तं विकारैरुपद्रुतम् । आक्रन्दन्तं कृपोपेता, संचिन्त्येत्यमभापत
 ॥ ४८ ॥—कथितं तात ! तातेन, यदन्नं तव बह्वभम् । एतन्निमित्तकाः सर्वे, रोगास्तवशरीरके ॥ ४९ ॥ तथापि दृष्टवृत्तान्ता, मा भूदा-
 बुलता तव । तद्भक्षयन्तं दृष्ट्वाऽपि, भवन्तं नैव वारये ॥ ५० ॥ परमस्वास्थ्यहेतौ ते, शैथिल्यं भेषजत्रये । एतसु रोचते तुभ्यं, सर्वस-
 न्तापकारणम् ॥ ५१ ॥ अयुना क्रन्दतो नास्ति, हेतुः स्वास्थ्यस्य कारकः । अपथ्येऽप्यर्थं सक्तानां, न लगलेव भेषजम् ॥ ५२ ॥ अप-
 वादो ममाप्यत्र, यतस्ते परिचारिका । प्रत्यहं न च शक्नोमि, कर्तुं स्वास्थ्यं तवायुना ॥ ५३ ॥ इतरः प्राह—यथेवं, वारणीयस्त्वयाऽयुतः ।
 अभिलाषातिरेकेण, न त्यक्तुं स्वयमुत्सहे ॥ ५४ ॥ कदाचित्स्वप्नभावेण, स्तोकस्तोकं विमुञ्चतः । सर्वत्यागेऽपि शक्तिर्मे, कदम्बस्य भवि-
 व्यति ॥ ५५ ॥ साधु साधूदितं भैद्र !, युक्तमेतद्भवाद्दशाम् । इत्युक्त्वाऽधिकमभन्तं, सा कदन्नं न्यवारयत् ॥ ५६ ॥ ततस्तत्परिहारेण,

रोगा गान्धस्य तानवम् । न जायतेऽधिका पीडा, लैगलङ्गे च भेषजम् ॥ ५७ ॥ केवलं सा यदाऽभ्यर्णे, तदा पथ्येन तिष्ठति । अपथ्य-
मलयमभाति, जायते तेन यार्थ्यता ॥ ५८ ॥ यदा तु सा विदूरस्था, लाप्यथात्तत्कदन्नकम् । भूरि निर्भेषजं सोऽत्ति, तेनौजीर्णेन पीड्यते
॥ ५९ ॥ इत्थं तदया तेन, धर्मबोधकरेण सा । प्रागेवाशेषलोकस्य, पालकत्वे नियोजिता ॥ ६० ॥ साऽन्तस्त्वसङ्घातव्यापारकरणो-
पता । तन्मूले कश्चिदेवाऽस्ते, शेषकालं सँ मुत्कलः ॥ ६१ ॥ अपथ्यभक्षणाऽऽसक्तः, स केनचिद्वारितः । विकारैर्बोध्यते भूयस्ते द-
रास्ते च भेषुकाः ॥ ६२ ॥ कदाचित्पीडितो दृष्टो, धर्मबोधकरेण सः । सोऽवादीत् किमिदं ? भद्र !, स चाशेषं न्यवेदयत् ॥ ६३ ॥ इयं
हि तदया नित्यं, न मत्पार्थेऽवतिष्ठते । तद्वैकल्याच्च मे रोगाः, प्रभवन्ति विशेषतः ॥ ६४ ॥ तस्मान्नाथास्तथा यूयं, कुरुध्वं यन्नमुत्तमम् ।
यथा पीडा न मे देहे, स्वप्नान्तेऽव्युपजायते ॥ ६५ ॥ स प्राह—वत्स ! ते पीडा, जायतेऽपथ्यसेवनात् । इयं तु तदया व्यग्रा, कर्मान्त-
रनियोगतः ॥ ६६ ॥ या वारणं विधत्ते ते, सदैवापथ्यमभ्रतः । यदि स्यात्तादृशी काचित्, क्रियते परिचारिका ॥ ६७ ॥ केवलं त्वम-
नात्मसः, पथ्यसेवापराङ्मुखः । कदन्नभक्षणोद्युक्तस्तस्य किं करवाणि ते ? ॥ ६८ ॥ इतरत्त्वाह—मा भैवं, नाथा ! वदत साम्प्रतम् ।
नेनाहं युष्मदादेशं, लक्ष्यामि कथञ्चन ॥ ६९ ॥ तदाकर्ण्य मनाग् ध्यात्वा, क्षणमात्रमवोचत । धर्मबोधकरस्तस्यै, हितायोद्यतमानसः
॥ ७० ॥ अग्नि मे वचनायत्ता, सद्बुद्धिर्नाम दारिका । तां ते करोमि निर्व्यथां, विशेषपरिचारिकाम् ॥ ७१ ॥ सा हि संनिहिता नित्यं,
पथ्यापथ्यविचेषिका । तुभ्यमेव मया दत्ता, मा कार्षींश्चित्तवैकुण्ठम् ॥ ७२ ॥ केवलं सा विशेषज्ञा, वैपरीत्यविधायिनाम् । अनादरवतां
पुंसां, नोपकाराय वर्तते ॥ ७३ ॥ यदि तेऽस्ति सुराकाङ्क्षा, दुःखेभ्यो यदि ते भयम् । ततः सा वक्ति यत्किञ्चित्, कर्तुं युक्तं तदेवै ते

॥ ७४ ॥ एष एव ममादेशो, यत्तदादेशवर्तनम् । तस्यै न रोचते यस्तु, नैव मह्यं स रोचते ॥ ७५ ॥ अनेककार्ययुक्तापि, तस्या फचि-
 देय ते । प्रतिजागणं भद्र !, करिव्यत्यन्तराऽन्तरा ॥ ७६ ॥ केवलं परस्मार्थस्ते, कथ्यते हितकाम्यया । सद्बुद्धौ सततं यत्नः, कर्त्तव्यः
 सुखमिच्छता ॥ ७७ ॥ ये मूढाः सम्यगाराध्य, सप्रसादां न कुर्वते । एनां तेषां न राजेन्द्रो, नाहं नान्यः प्रसीदति ॥ ७८ ॥ अप्रसा-
 दहता नित्यं, जायन्ते दुःखभाजनम् । ते यतोऽन्यो न लोकेऽपि, हेतुरस्ति सुखप्रदः ॥ ७९ ॥ स्थायीना धर्त्तते यस्माद्दूरस्था मद्विधादयः ।
 तवेयं सुखहेतुत्वे, तस्मादाशुमर्हसि ॥ ८० ॥ एवं भवतु तेनोक्ते, कृता सा परिचारिका । ततःप्रमृति निश्चिन्तो, धर्मबोधकरोऽभवन्
 ॥ ८१ ॥ यावदास्ते दिनान्येषा, कतिचित्तस्य पार्श्वगा । तावद्यत्तत्र संपन्नं, तदिदानीं निबोधत ॥ ८२ ॥ अतिलील्येन यः पूर्वं, त्यादन्नपि
 न गृह्यति । कदन्नं भूरि नैवास्ति, तस्य चिन्तापि तद्रता ॥ ८३ ॥ पूर्वाभ्यासात् कचिद्बुद्धे, केवलं कृत्तिकारणम् । जायते न च तत्सारव्यं,
 विहन्याद् गृह्यभावतः ॥ ८४ ॥ योऽकार्षीदुपरोधेन, महता भेषजत्रयम् । स्वयं तस्य वलात्तस्मिन्, अभिलापोऽभिवर्द्धते ॥ ८५ ॥ अहिते
 गृह्यभावेन, हिते चाभिवेशतः । यत्तदा तस्य संपन्नं, तच्चेदमभिधीयते ॥ ८६ ॥—धाधन्ते नैव ते रोगाः, शरीरं जाततानवाः । याऽपि
 पीडा भवेत् कापि, साऽपि शीघ्रं निवर्त्तते ॥ ८७ ॥ विज्ञातश्च सुखास्वादो, नष्टा धीभत्सरूपता । गाढं च वर्त्तते तोषः, स्वस्थत्वात्तस्य
 चेतसि ॥ ८८ ॥ अन्यदाऽत्यन्तहृष्टेन, मनसा रहसि स्थितः । सद्बुद्ध्या सार्द्धमेवं स, जल्पति स्म मिराकुलः ॥ ८९ ॥—भद्रे ! किमिदमा-
 श्रयं, शरीरे मम वर्त्तते । एतद्दुःखाकरं पूर्वं, यत्सुखाकरतां गतम् ? ॥ ९० ॥ सा प्राह ज्ञातमेतत्ते, सम्यक्पृथ्यनियेवणात् । समस्तदोषमू-
 लेऽस्मिन्नहिते लौल्यवर्जनात् ॥ ९१ ॥ मत्साम्निध्याच्च ते भद्र !, मुञ्जानस्य कदन्नकम् । प्रागभ्यासवशाच्चित्ते, लज्जाऽत्यर्थं प्रजायते ॥ ९२ ॥

लज्जया तस्य सम्भोगोऽकार्यरूपः प्रकाशते । ततश्च गृह(द्वय)योगेन, कामचारो निवर्तते ॥ ९३ ॥ ततस्तद्भुक्तगप्यङ्गे, नाल्पर्यं रोगवर्द्धनम् ।
तेनैवाऽऽद्यादगंवेणा, जाता तव सुगमासिका ॥ ९४ ॥ इतरस्ताह—यरोवं, सर्वथाऽपि त्यजाम्यहम् । अदः कदन्नं मे येन, जायते सुख-
गुणम् ॥ ९५ ॥ सा त्वाह—युज्यते किन्तु, सम्यगालोच्य संत्यज । मा भूते केहदोषेण, प्रागिवाऽऽकुलता पुनः ॥ ९६ ॥ यदि त्यक्ते
पुनस्तेऽत्र, श्रेष्ठापन्योऽनुवर्तते । ततोऽप्यागो वरः कस्मात् ? केहोऽस्मिन्नौगवर्धकः ॥ ९७ ॥ अल्पाल्पमभ्रतोऽप्येतद्भ्रैपजत्रयसेवनात् ।
माभ्रतं याप्यता तेऽग्नि, साऽपि चालन्तदुर्लभा ॥ ९८ ॥ सर्वत्यागं पुनः कृत्वा, यः स्यात्तदभिलापुकः । याज्यतामपि नाप्नोति, स महा-
मोहदोषतः ॥ ९९ ॥ तदेतत्सम्यगालोच्य, यदि चेत्तसि भासते । ततोऽस्य सर्वथा त्यागो, युज्यते कर्तुमुत्तमैः ॥ १०० ॥ सद्भुद्धेस्तादृचः
धुन्वा, मनाग्नं दोलायितं मनः । तस्य किं करवाणीति, नास्ति सम्यग् विनिश्चयः ॥ १ ॥ अन्यथा परिमुज्योर्धैर्महाकल्याणकं बहु । तत्
कदन्नं ततस्तेन, प्रादितं लीलया किल ॥ २ ॥ ततः सदन्नवृत्तत्वात्, सद्भुद्धेः सन्निधानतः । ततश्च तैर्गुणैश्चित्ते, तदानीं प्रतिभासते
॥ ३ ॥—अहो कुथितमलार्थं, लज्जनीयं मलाविलम् । वीभत्सं विरसं निन्द्यं, सर्वदोषौषभाजनम् ॥ ४ ॥ इदं मे भोजनं मोह-
मथाऽपि न निवर्तते । नैतत्त्यागादहते मन्ये, निर्व्यं प्रं सुरसमाप्यते ॥ ५ ॥ युग्मम् । त्यक्तेऽपि पूर्वलौत्येन, कदाचिन्मे स्यतिर्भवेत् । स-
द्भुद्ध्या साऽपि दुःशौषकारिणीति निवेदितम् ॥ ६ ॥ अत्यक्ते दुःखजलधौ, सर्वदा श्येयमञ्जसा । तदत्र किं करोमीति, पापोऽहं सर्वव-
र्जितः ? ॥ ७ ॥ अथवा—किमेतैः क्रियते मोहादालजालविचिन्तनैः । मुग्धामि सर्वथाऽपीदं, यद्भाष्यं तद्भविष्यति ॥ ८ ॥ यद्वा किमत्र
यद्भाष्यं ? न भवत्येव मे सृष्टिः । को नाम राज्यमासाद्य, स्मरेत्तण्डालरूपताम् ? ॥ ९ ॥ एवं निश्चित्य तेनोक्ता, सद्भुद्धिः क्षालयस्व मे ।

१ यतः प्र ३ मं० प्र.

पमिता
। तपन्यः

॥ २३ ॥

द्रमकस्य-
शुभसं-
कल्पाः
४०४-४२२
॥ २३ ॥

भद्रे! भाजनमेतत्स्वं, हित्वा सर्वं कदन्नकम् ॥ १० ॥ तयोक्तं—पृच्छयतां तावद्धर्मवोधकरस्त्वया । काले न विक्रियां याति, सम्यगालोच्य
 यत् कृतम् ॥ ११ ॥ ततः सहैव सद्बुद्ध्या, धर्मवोधकरान्तिके । गत्वा सर्वोऽपि धृत्तान्तस्तेन तस्मै निवेदितः ॥ १२ ॥ साधु साधु कृतं
 भद्र! धर्मवोधकरोऽव्वीन् । केवलं निश्चयः कार्यो, येन नो यासि हास्यताम् ॥ १३ ॥ सोऽवादीत् किमिवं नाथा!, भूयो भूयो विक-
 ध्यते । एष मे निश्चयस्तसिन्न मनोऽपि प्रवर्त्तते ॥ १४ ॥ ततोऽशोपजनैः सार्द्धं, पर्यालोच्य विचक्षणः । अत्याजयत्स तत्पात्रं, सञ्जलैः
 पर्यशोधयत् ॥ १५ ॥ महाकल्याणकस्यैस्त्वत् पुनः पर्यपूरयत् । प्रमोदातिशयात्तत्र, दिने दृढिमकारयत् ॥ १६ ॥ धर्मवोधकरो हृष्टस्तदया
 प्रमदोद्बुरा । सद्बुद्धिर्वेदितानन्दा, मुदितं राजमन्दिरम् ॥ १७ ॥ प्रवृत्तश्च जने वादो, योऽयं राज्ञाऽवलोकितः । धर्मवोधकरस्येष्टस्तदयापरि-
 पालितः ॥ १८ ॥ सद्बुद्ध्याऽधिष्ठितो नित्यमपध्यत्यागकारकः । भेषजत्रयसेवित्वाद्रोगौघैर्मुक्तकल्पकः ॥ १९ ॥ स नो निष्पुण्यकः किन्तु,
 महालैप सपुण्यकः । ततस्तदैव संजातं, नामास्येति सपुण्यकः ॥ २० ॥ त्रिभिर्विशेषकम् । कुतः पुण्यविहीनानां, सामग्री भवतीदृशी? ।
 जन्मदारिद्र्यभाग् नैव, चक्रवर्त्तित्वभाजनम् ॥ २१ ॥ सद्बुद्धिस्तदयायोगार्त्तिष्ठति राजमन्दिरे । ततः प्रभृति यत्तस्य, संपन्नं तन्निबोधयत
 ॥ २२ ॥ अपध्याभावतो नास्ति, पीडा देहे परिश्रुता । क्वचित्सूक्ष्माऽल्पकालां च, यदि स्वापूर्वदोषजा ॥ २३ ॥ ततः स्वयं गताकाङ्क्षो,
 लोकव्यापारशून्यधीः । विधत्ते विमलालोकं, नेत्रयोरञ्जनं सदा ॥ २४ ॥ तत्त्वप्रीतिकरं तोयं, पिवत्यश्रान्तमानसः । महाकल्याणकं मुक्ते,
 तत्सदन्नमनारतम् ॥ २५ ॥ ततो बलं धृतिः स्वास्थ्यं, कान्तिरोजः प्रसन्नता । बुद्धिपाटवमक्षाणां, बद्धतेऽस्य प्रतिक्षणम् ॥ २६ ॥ ना-
 द्यापि सम्यगारोग्यं, बहुलाद्रोगसन्ततेः । जायते केवलं देहे, विशेषेण दृश्यते महान् ॥ २७ ॥ यः प्रेतभूतः प्रागासीद्वाढं बीभत्सदर्शनः ।

न गान्देय संपन्नो, मानुषाकारात्कः ॥ २८ ॥ ये रोम्भावे भावाः प्रागभ्यस्तास्ते न सन्ततम् । तुच्छताहीवतालौत्यशोकमोहभ्र-
मादयः ॥ २९ ॥ त्रयोपभोगत्ते सर्वे, नष्टप्रायतया तदा । न वापका मनाग् जातास्तेनासौ स्फीतमानसः ॥ ३० ॥ अन्यदाऽत्यन्तह-
शात्मा, सद्बुद्धिं परिपृच्छति । भद्रे ! त्रयमिदं लब्धं, मयैतन् केन कर्मणा ? ॥ ३१ ॥ तयोक्तं तात ! लभ्यन्ते, सर्वेऽर्था दैतपूर्वकाः । इति
यातां जने तेन, दत्तमेतन् फचिरमया ॥ ३२ ॥ ततः स चिन्तयत्येवं, वितीर्णं यदि लभ्यते । इदं सकलकल्याणकारणं भेषजत्रयम् ॥ ३३ ॥
इदानीं चारुषोभ्यः, प्रयच्छामि विदोषतः । पुनर्जन्मान्तरे येन, संपद्येतेदमक्षयम् ॥ ३४ ॥ तस्य चायमैवष्टम्भो, राजराजावलोकितः ।
धर्मयोषरुस्वेष्टनद्यापरिपूजितः ॥ ३५ ॥ स्थापितः सर्वलोकैः, सद्बुद्धेर्गोढवह्नमः । अहं सपुण्यकस्तेन, लोके वर्त्ते किलोत्तमः ॥ ३६ ॥
युगम् । ततश्च—यदि मां कश्चिद्भाग्य, प्रार्थयिष्यति मानवः । तदास्यामीति मन्वानो, दित्सुरत्येष विष्टति ॥ ३७ ॥ अत्यन्तं निर्गुणोऽप्यत्र,
महद्भिः कृतगौरवः । नूनं संजायते गर्वी, यथाऽयं द्रमकाथमः ॥ ३८ ॥ तत्र ये मन्दिरे लोकास्ते सर्वे त्रयभोजनाः । तद्बलादेव नि-
श्रिन्नाः, संजाताः परमेश्वराः ॥ ३९ ॥ प्रविष्टमात्रा ईश्यन्ते, तादृशा येऽपि निःस्वकाः । तेऽप्येभ्य एव तद् भूरि, लभन्ते भेषजत्रयम्
॥ ४० ॥ ततो न कश्चित्तन्मूले, तदर्थमुपतिष्ठते । स दिक्षु निक्षिप्यश्नुयार्चिमानं प्रतीक्षते ॥ ४१ ॥ स्थित्वाऽपि कालं भूयांसमलब्धप्रार्थ-
कृन्ततः । सद्बुद्धिं पुनरत्येष, तदर्थं परिपृच्छति ॥ ४२ ॥ सा प्राह—भद्र ! निर्गल, घोषणापूर्वकं त्वया । दीयतां यदि गृहीयुः, केचित्स्यादति-
मुन्दरम् ॥ ४३ ॥ ततोऽसौ घोषयत्युर्मैदीयं भेषजत्रयम् । लोका ! गृहीत गृहीत, गृहे तस्मिन्नटाट्टयते ॥ ४४ ॥ ततः पूज्यते तस्माद्,
गृहीपुरतिवुच्छताः । ये तत्र तद्विधाः केचिद्, अन्येषां तु हृदि स्थितम् ॥ ४५ ॥ अहो प्राग् दृष्टदारिद्र्यो, सेतोऽयं मत्ततां गतः । राज-

१ गाम्मतम् प्र. २ पूरे दत्ताः. ३ विचारः. ४ विद्यते. पा. ५ वा वीष्नायामित्यात्मने. ६ याचकं न लब्धवान्, ७ तातुष्टेऽसिभद्रा०

जिपफोहमाणमाया जियलोहा तेण ते जिणा हुंति । अरिणो हुंता रयं हुंता अरिहंता तेण बुचंति ॥ १०७६ ॥
 व्याख्या—जितक्रोधमानमाया जितलोभा येन कारणेन तेन ते भगवन्तः, किं ?—जिना भवन्ति, 'अरिणो हुंता रयं
 हुंते'त्यादिगाथादलं यथा नमरकारनिर्मुक्तौ प्रतिपादितं तथैव द्रष्टव्यमिति गाथार्थः ॥ १०७६ ॥ कीर्तयिष्यामीत्यादिव्या-

चिख्यासया साम्प्रतमिदमाह—

किञ्चेमि किञ्चिन्ने सदेयमणुआसुरस्स लोगस्स । दंसणनाणचरित्ते तवचिणओ दंसिओ जेहिं ॥ १०७७ ॥
 व्याख्या—कीर्तयिष्यामि नामभिर्गुणैश्च, किम्भूतान् ?—कीर्तनीयान्, स्ववाहानित्यर्थः, कस्येत्यत्राह—सदेवमनुष्यासुर-
 लोरुस्स, त्रैलोक्यस्येति भावः, गुणानुपदर्शयति—'दर्शनज्ञानचारित्राणि' मोक्षहेतूनि (निति), तथा 'तपोविनयः' दर्शितो यैः;

तत्र तप एव कर्मविनयाद् विनयः, इति गाथार्थः ॥ १०७७ ॥
 चउवीसंति य संघा उसभाईआ उ भणमाणा उ । अविस्दग्गहणा पुण एरवयमहाविदेहेसुं ॥ १०७८ ॥

व्याख्या—चतुर्विंशतिरिति सत्त्वा, ऋपभादयस्ते वक्ष्यमाणा एव, अपिशब्दग्रहणात्पुनः एरवतमहाविदेहेषु ये तद्ग्र-
 होऽपि वेदितव्य इति गाथार्थः ॥ १०७८ ॥

कसिणं केवलकप्पं लोगं जाणंति तह य पासंति । केवलचरित्तनाणी तग्हा ते केवली हुंति ॥ १०७९ ॥
 व्याख्या—'कृत्स्नं' सम्पूर्णं 'केवलकल्पं' केवलोपमम्, इह कल्पशब्द औपम्ये गृह्यते, उक्तं च—'सामर्थ्ये वर्णनायां
 च, छेदने करणे तथा । औपम्ये चाधिवासे च, कल्पशब्दं विदुर्बुधाः ॥ १ ॥' 'लोकं' पञ्चास्तिकायात्मकं जानन्ति विशे-

व्याख्या—आह-उक्तप्रयोजनसम्भवाद्युपन्यासोऽप्येवमेव किमिति न कृत इति, अत्रोच्यते, आसेवनयाऽयमेव प्रथमस्थाने कार्य इति ज्ञापनार्थं, तत्र कलहो-भण्डनं, ततश्चाप्रशस्तः कोपाद्यौदयिकभावतः, तत्करणशीलः कलहकर इति, एवं डमरादिष्वपि भावनीयं, नवरं वाचिकः कलहः, कायवाङ्मनोभिस्ताडनादिगहनं डमरं, समाधानं-समाधिः स्वास्थ्यं न समाधिरसमाधिः-अस्वास्थ्यनिवन्धना सा सा कायादिचेष्टेत्यर्थः, अनेनैव प्रकारेणानिर्वृत्तिरिति, एषोऽप्रशस्तः, तुशब्दस्यावधारणार्थत्वादेव एव जाल्यपेक्षया न तु व्यक्त्यपेक्षयेति, अत एवाह-एवमादिविज्ञातव्यः व्यक्त्यपेक्षयाऽप्रशस्तभावकर इति गार्थार्थः ॥ १०७४ ॥ साम्प्रतं प्रशस्तभावकरमभिधातुकाम आह—

अथकरो अ हिअकरो कित्तिकरो गुणकरो जसकरो अ । अभयकर निवुइकरो कुलगर तित्थंकरंतकरो ॥ १०७५ ॥
 व्याख्या—तत्रौघत एव विद्यादिर्यः, उक्तं च-‘विद्याऽपूर्वं धनार्जनं शुभमर्थ’ इति, ततश्च प्रशस्तविचित्रकर्मक्षयोपशमादिभावतः, तत्करणशीलोऽर्थकरः, एवं हितादिष्वपि भावनीयं, नवरं हितं-परिणामपथ्यं कुशलानुबन्धि यत्किञ्चित्, कीर्तिः-दानपुण्यफला, गुणाः-ज्ञानादयः, यशः-पराक्रमकृतं गृह्यते, तदुत्थसाधुवाद इत्यर्थः, अभयादय प्रकटार्थाः, नवरमन्तः कर्मणः परिगृह्यते, तत्फलभूतस्य वा संसारस्येति गार्थार्थः ॥ १०७५ ॥ उक्तो भावकरः, अधुना जिनादिप्रतिपादनायाऽऽह—

१ अनादिमवाभ्यासादासेवनमप्रशस्तस्यैषादौ भवति, प्रशस्तस्य तु पश्चादेवेति २ यतोऽसाविति ३ व्यक्तिमनुदायरूपत्वात् जातेस्तस्याः प्रागुरेताद
 अत्र व्यक्त्यपेक्षयेति

जियकोहमाणमाया जियलोहा तेण ते जिणा हुंति । अरिणो हंता रयं हंता अरिहंता तेण बुचंति ॥ १०७६ ॥
 व्याख्या—जितक्रीयमानमाया जितलोभा येन कारणेन तेन ते भगवन्तः, किं ?—जिना भवन्ति, 'अरिणो हंता रयं हंते'त्यादिगाथादलं यथा नमस्कारनिर्युक्ती प्रतिपादितं तथैव द्रष्टव्यमिति गाथार्थः ॥ १०७६ ॥ कीर्तयिष्यामीत्यादिव्या-
 चिख्यासया साम्प्रतमिदमाह—

किन्तेमि किन्ताणिञ्जे संदेवमणुआसुरस्स लोगस्स । दंसणनाणचरित्ते तचविणओ दंसिओ जेहिं ॥ १०७७ ॥
 व्याख्या—कीर्तयिष्यामि नामभिर्गुणैश्च, किम्भूतान् ?—कीर्तनीयान्, स्वार्थानित्यर्थः, कस्येत्यत्राह—सदेवमणुष्यासुर-
 लोकस्स, त्रैलोक्यस्येति भावः, गुणानुपदर्शयति—'दर्शनज्ञानचारित्राणि' मोक्षहेतूनि (निति), तथा 'तपोविनयः' दर्शितो यैः;
 तत्र तप एव कर्मविनयाद् विनयः, इति गाथार्थः ॥ १०७७ ॥

चउवीसंति य संत्ता उसभाईआ उ भणमाणा उ । अविस्सद्दग्गहणा पुण एरवपमहाविदेहेसुं ॥ १०७८ ॥
 व्याख्या—चतुर्विंशतिरिति सहाया, ऋणभादयस्ते वक्ष्यमाणा एव, अपिशब्दग्रहणात्पुनः ऐरवतमहाविदेहेषु ये तत्र-
 होऽपि वेदितव्य इति गाथार्थः ॥ १०७८ ॥

कसिणं केवलकप्पं लोगं जाणंति तह य पासंति । केवलचरित्तनाणी तग्हा ते केवली हुंति ॥ १०७९ ॥
 व्याख्या—'कृत्स्नं' सम्पूर्णं 'केवलकल्पं' केवलोपमम्, इह कल्पशब्द औपम्ये गृह्यते, उक्तं च—“सामर्थ्ये वर्णनायां च, छेदने करणे तथा । औपम्ये चाधिवासे च, कल्पशब्दं विदुर्दुधाः ॥ १ ॥” 'लोकं' पञ्चास्तिकायात्मकं जानन्ति विशे-

परूपतया, तथैव सम्पूर्णमेव, चशब्दस्यावधारणार्थत्वात् पश्यन्ति सामान्यरूपतया, इह च ज्ञानदर्शनयोः सम्पूर्णलोकविषय-
 यत्वे च बहु वक्तव्यं तत्तु नोच्यते ग्रन्थविस्तरभयादिति, नवरं-“निर्विशेषं विशेषाणां, ग्रहो दर्शनमुच्यते । विशिष्टग्रहणं
 ज्ञानमेवं सर्वत्रगं द्वयम् ॥ १ ॥” इत्यनया दिशा स्वयमेवाभ्यूह्यमिति, यतश्चैवं केवलचारित्रिणः केवलज्ञानिनश्च तस्मात्ते
 केवलिनो भवन्ति, केवलमेपां विद्यत इति केवलिन इतिकृत्वा । आह-इहाकाण्ड एव केवलचारित्रिण इति किमर्थम् ?,
 उच्यते, केवलचारित्रप्राप्तिपूर्विकेव नियमतः केवलज्ञानावाप्तिरिति न्यायप्रदर्शनेन नेदमकाण्डमिति गाथार्थः ॥ १०७९ ॥
 व्याख्याता तावन्नोक्त्येत्यादिरूपा प्रथमसूत्रगाथेति, अत्रैव चालनाप्रत्यवस्थाने विशेषतो निर्दिश्य(श्ये)ते-तत्र लोकस्योद्योत-
 करानित्याद्युक्तम्, अत्राऽऽह-अशोभनमिदं लोकस्येति, कुतः ?, लोकस्य चतुर्दशरज्ज्वारमकत्वेन परिमितत्वात्, केवलो-
 द्योतस्य चापरिमितत्वेनैव लोकालोकव्यापकत्वाद्, यक्ष्यति च-‘केवलियणलंभो लोगालोगं पगासेइ’त्ति, ततश्चौघत
 एवोद्योतकरान् लोकालोकयोर्वेति वाच्यमिति, न, अभिप्रायापरिज्ञानात्, इह लोकशब्देन पञ्चास्तिकाया एव गृह्यन्ते,
 ततश्चाकाशास्तिकायभेद एधालोक इति न पृथगुक्तः, न चैतदनापं, यत उक्तम्-‘पंचैत्थिकायमइओ लोगो’ इत्यादि ।
 अपरस्त्वाह-लोकस्योद्योतकरानित्येतावदेव साधु, धर्मतीर्थकरान् इति न वक्तव्यं, गतार्थत्वात्, तथाहि-ये लोकस्यो-
 द्योतकरास्ते धर्मतीर्थकरा एवेति, अत्रोच्यते, इह लोकैकदेशेऽपि ग्रामैकदेशे ग्रामवह्नोकशब्दप्रवृत्तेर्मा भूत्तद्युद्योतकरेष्वव-
 धिधिभङ्गज्ञानिष्वर्कचन्द्रादिषु वा सम्प्रत्ययः, तद्व्यवच्छेदार्थं धर्मतीर्थकरानित्याह । आह-यद्येवं धर्मतीर्थकरानित्येतावदे-

वारु लोकास्योद्योतकरानिति न वाच्यमिति, अत्रोच्यते, इह लोकेऽपि नद्यादिविपमस्थानेषु मुधिकया(ये) धर्मार्थमवतरण-
 तीर्थकरणशीलास्तेऽपि धर्मतीर्थकरा एवोच्यन्ते, तन्मा भूदतिमुग्धबुद्धीनां तेषु सम्प्रत्ययः, तदपनोदाय लोकस्योद्योतकरान-
 व्याहेति । अपरस्त्वाह-जिनानित्यतिरिच्यते, तथाहि-यथोक्तप्रकारा जिना एव भवन्तीति, अत्रोच्यते, मा भूत्कुनयम-
 तानुसारिपरिकल्पितेषु यथोक्तप्रकारेषु सम्प्रत्यय इत्यतस्तद्व्यवच्छेदार्थमाह-जिनानिति, श्रूयते च कुनयदर्शने-
 'ज्ञानिनो धर्मतीर्थस्य, कर्तारः परमं पदम् । गत्वाऽऽगच्छन्ति भूयोऽपि, भयं तीर्थनिकारतः ॥ १ ॥' इत्यादि, तन्नूनं न
 ते रागादिजेतार इति, अन्यथा कुतो निकारतः पुनरिह भवाङ्कुरप्रभवो ?, वीजाभावात्, तथा चान्यैरप्युक्तम्-“अज्ञान-
 पांमुपिहितं पुरातनं कर्मवीजमयिनाशि । तृष्णाजलाभिपिकं मुञ्चति जन्माङ्कुरं जन्तोः ॥ १ ॥” तथा-“दग्धे बीजे
 यथाऽत्यन्तं, प्रादुर्भवति नाङ्कुरः । कर्मबीजे तथा दग्धे, न रोहति भवाङ्कुरः ॥ १ ॥” इति । आह-यद्येवं जिनानित्येता-
 वदेवास्तु लोकस्योद्योतकरानित्याद्यतिरिच्यते इति, अत्रोच्यते, इह प्रयचने सामान्यतो विशिष्टश्रुतधरादयोऽपि जिना
 एवोच्यन्ते, तद्यथा-श्रुतजिना अवधिजिना मनःपर्यायज्ञानजिनाः छद्मस्थवीतरागाश्च, तन्मा भूत्तेषु सम्प्रत्यय इति तदप-
 नोदार्थं लोकस्योद्योतकरानित्याद्यप्यदुष्टमेव । अपरस्त्वाह-अर्हत इति न वाच्यं, न ह्यनन्तरोदितस्वरूपा अर्हद्व्यतिरेके-
 णापरे भवन्तीति, अत्रोच्यते, अर्हतामेव विशेष्यत्वान्न दोष इति । आह-यद्येवं हन्त ! तर्ह्यर्हत एवेत्येतावदेवास्तु लोक-
 स्योद्योतकरानित्यादि पुनरपार्थक्यं, न, तस्य विशेषणसाफल्यस्य च प्रतिपादितत्वात् । अपरस्त्वाह-केवलिन इति न वाच्यं,
 यथोक्तस्वरूपाणामर्हतां केवलित्वाव्यभिचारात्, सति च व्यभिचारसम्भवे विशेषणोपादानसाफल्यात्, तथा च-सम्भवे

परूपतया, तथैव सम्पूर्णमेव, चशब्दस्यावधारणार्थत्वात् पश्यन्ति सामान्यरूपतया, इह च ज्ञानदर्शनयोः सम्पूर्णलोकविषय-
 यत्वे च बहु वक्तव्यं तत्तु नोच्यते ग्रन्थविस्तरभयादिति, नवरं-“निर्विशेषं विशेषाणां, ग्रहो दर्शनमुच्यते । विशिष्टग्रहणं
 ज्ञानमेवं सर्वत्रगं द्वयम् ॥ १ ॥” इत्यनया दिशा स्वयमेवाभ्यूह्यमिति, यतश्चैवं केवलचारित्रिणः केवलज्ञानिनश्च तस्मात्ते
 केवलिनो भवन्ति, केवलमेपां विद्यत इति केवलिन इतिकृत्वा । आह-इहाकाण्ड एव केवलचारित्रिण इति किमर्थम् ?,
 उच्यते, केवलचारित्रप्राप्तिपूर्विकैव नियमतः केवलज्ञानावाप्तिरिति न्यायप्रदर्शनेन नेदमकाण्डमिति गाथार्थः ॥ १०७९ ॥
 व्याख्याता तावल्लोकस्येत्यादिरूपा प्रथमसूत्रगाथेति, अत्रैव चालनाप्रत्यवस्थाने विशेषतो निर्दिश्य(श्ये)ते-तत्र लोकस्योद्योत-
 करानित्याद्युक्तम्, अत्राऽऽह-अशोभनमिदं लोकस्येति, कुतः ?, लोकस्य चतुर्दशरज्ज्वात्मकत्वेन परिमितत्वात्, केवलो-
 द्योतस्य चापरिमितत्वेनैव लोकालोकयोर्वैति वाच्यमिति, वक्ष्यति च-‘केवलियणालंभो लोगालोगं पगासेइ’त्ति, ततश्चौघत
 एवोद्योतकरान् लोकालोकायभेद एषालोक इति न पृथगुक्तः, न चैतदनापं, यत उक्तम्-‘पंचैत्थिकायमइओ लोगो’ इत्यादि ।
 ततश्चाकाशास्तिकायभेद एषालोक इति न पृथगुक्तः, न चैतदनापं, यत उक्तम्-‘पंचैत्थिकायमइओ लोगो’ इत्यादि ।
 अपरस्त्वाह-लोकस्योद्योतकरानित्येतावदेव साधु, धर्मतीर्थकरान् इति न वक्तव्यं, गतार्थत्वात्, तथाहि-ये लोकस्यो-
 द्योतकरास्ते धर्मतीर्थकरा एवेति, अत्रोच्यते, इह लोकैकदेशेऽपि ग्रामैकदेशे ग्रामवल्लोकशब्दप्रवृत्तेर्मा भूत्तुद्योतकरेष्वव-
 धिविभङ्गज्ञानिष्वर्कचन्द्रादिषु वा सम्प्रत्ययः, तल्लवच्छेदार्थं धर्मतीर्थकरानित्याह । आह-यद्येवं धर्मतीर्थकरानित्येतावदे-

यास्तु लोकस्योद्योतकरानिति न वाच्यमिति, अत्रोच्यते, इह लोकेऽपि नद्यादिविपमस्थानेषु मुधिकया(ये)धर्मार्थमवतरण-
 तीर्थकरणशीलास्तेऽपि धर्मतीर्थकरा एवोच्यन्ते, तन्मा भूदतिमुग्धबुद्धीनां तेषु सम्प्रत्ययः, तदपनोदाय लोकस्योद्योतकरान-
 व्याहेति । अपरस्त्वाह-जिनानित्यतिरिच्यते, तथाहि-यथोक्तप्रकारा जिना एव भवन्तीति, अत्रोच्यते, मा भूत्कुनयम-
 तानुसारिपरिकल्पितेषु यथोक्तप्रकारेषु सम्प्रत्यय इत्यतस्तद्व्यवच्छेदार्थमाह-जिनानिति, श्रूयते च कुनयदर्शने—
 'ज्ञानिनो धर्मतीर्थस्य, कर्तारः परमं पदम् । गत्याऽऽगच्छन्ति भूयोऽपि, भवं तीर्थनिकारतः ॥ १ ॥' इत्यादि, तन्नूनं न
 ते रागादिजेतार इति, अन्यथा कुतो निकारतः पुनरिह भवाङ्कुरप्रभवो ? वीजाभावात्, तथा चान्यैरप्युक्तम्—“अज्ञान-
 पांसुविहितं पुरातनं कर्मधीजमघिनाशि । तृष्णाजलाभियिकं मुञ्चति जन्माङ्कुरं जन्तोः ॥ १ ॥” तथा—“दग्धे वीजे
 यथाऽत्यन्तं, प्रादुर्भवति नाङ्कुरः । कर्मवीजे तथा दग्धे, न रोहति भवाङ्कुरः ॥ १ ॥” इति । आह-यद्येवं जिनानित्येता-
 वदेवास्तु लोकस्योद्योतकरानित्याद्यतिरिच्यते इति, अत्रोच्यते, इह प्रवचने सामान्यतो विशिष्टश्रुतधरादयोऽपि जिना
 एवोच्यन्ते, तद्यथा-श्रुतजिना अवधिजिना मनःपर्यायज्ञानजिनाः छद्मस्थवीतरागाश्च, तन्मा भूत्तेषु सम्प्रत्यय इति तदप-
 नोदार्थं लोकस्योद्योतकरानित्याद्यथ्यदुष्टमेव । अपरस्त्वाह-अर्हत इति न वाच्यं, न ह्यनन्तरोदितस्वरूपा अर्हद्व्यतिरेके-
 णापरे भवन्तीति, अत्रोच्यते, अर्हतामेव विशेष्यत्वान्न दोष इति । आह-यद्येवं हन्त ! तर्ह्यर्हत एवेत्येतावदेवास्तु लोक-
 स्योद्योतकरानित्यादि पुनरपार्थकं, न, तस्य विशेषणसाफल्यस्य च प्रतिपादितत्वात् । अपरस्त्वाह-केवलिन इति न वाच्यं,
 यथोक्तस्वरूपणामर्हतां केवलित्वाव्यभिचारात्, सति च व्यभिचारसम्भवे विशेषणोपादानसाफल्यात्, तथा च-सम्भवे

व्यभिचारे च विशेषणमर्थवद्भवति, यथा नीलोत्पलमिति, व्यभिचाराभावे तु तदुपादीयमानमपि यथा कृष्णो भ्रमरः शुक्ला वलाका इत्यादि(वत्) ऋते प्रयासात् कमर्थं पुष्पातीति?, तस्मात्केवलिन इत्यतिरिच्यते, न, अभिप्रायापरिज्ञानाद्, इह केवलिन एव यथोक्तस्वरूपा अर्हन्तो नान्य इति नियमनार्थत्वेन स्वरूपज्ञानार्थमेवेदं विशेषणमित्यनवद्यं, न चैकान्ततो व्यभिचारसम्भव एव विशेषणोपादानसाफल्यम्, उभयपदव्यभिचारे एकपदव्यभिचारे स्वरूपज्ञाने च शिष्टोक्तिषु तत्प्रयोगदर्शनात्, तत्रोभयपदव्यभिचारे यथा नीलोत्पलमिति, तथैकपदव्यभिचारे यथा आपो द्रव्यं पृथिवी द्रव्यमिति, तथा स्वरूपज्ञापने यथा परमाणुरप्रदेश इत्यादि, यतश्चैवमतः केवलिन इति न दुष्टम् । आह—यद्येवं केवलिन इत्येतदेव सुन्दरं, शेषं तु लोकस्योद्योतकरानित्यादिकमनर्थकमिति, अत्रोच्यते, इह श्रुतकेवलिप्रभृतयोऽन्येऽपि विद्यन्त एव केवलिनः, तस्मान्मा भूत्तेषु सम्प्रत्यय इति तत्प्रतिक्षेपार्थं लोकस्योद्योतकरानित्याद्यपि वाच्यमिति । एवं ह्यादिसंयोगापेक्षयाऽपि विचित्रनयमताभिज्ञेन स्वधिया विशेषणसाफल्यं वाच्यम्, इत्यलं विस्तरेण, गमनिकामात्रमेतदिति । तत्र यदुक्तं 'कीर्तयिष्यामीति' तत्कीर्तनं कुर्वन्नाह—

उसभमजिअं च वंदे संभवमभिणंदणं च सुमइं च । पउमप्पहं सुपासं जिणं च वंदप्पहं वंदे ॥ २ ॥ सुचिहिं च पुप्फदंतं सीअल सिज्जंस वासुपुज्जं च । विमलमणंतं च जिणं धम्मं संतिं च वंदामि ॥ ३ ॥ कुंयुं अरं च मद्धिं वंदे सुणिमुच्चयं नमिजिणं च । वंदामि रिट्ठेभिं पासं तह वद्धमाणं च ॥ ४ ॥ (सूत्राणि)

एतास्त्रिस्रोऽपि सूत्रगाथा इति, आसां व्याख्या-इहार्हतां नामानि अन्वर्थमधिकृत्य सामान्यलक्षणतो विशेषलक्षणतश्च

ताओ भणिआओ-मम पुत्तो भविस्सइ सो जोयणत्थो एयस्सऽसो गयरपायवस्स अहे ववहारं तुब्भ छिदिहि, ताव एगा-
इयाओ भवए, इयरी भणइ-एवं भवतु, पुत्तमाया णेच्छइ, ववहारो छिज्जत्ति भणइ, णाऊण तीए दिण्णो, एवमाईग-
वमणुणेणंति सुमई ॥ इयाणिं पउमप्पहो-तस्य सामान्यतोऽभिधानकारणम्—इह निष्पङ्कतामङ्गीकृत्य पद्मस्यैव प्रभा
यस्यासौ पद्मप्रभः, सर्व एव जिना यथोक्त्वरूपा इत्यतो विशेषकारणमाह—

पउमसयणंमि जणणीइ डोहलो तेण पउमाभो ॥ १०८२ ॥

व्याख्या—पंचछंदं ॥ गवभगए देवीए पउमसयणंमि डोहलो जाओ, तं च से देवयाए सज्जियं, पउमवण्णो य भगवं,
तेण पउमप्पहोत्ति गाथार्थः ॥ १०८२ ॥ इदानीं सुपासो, तस्यैघतो नामान्वर्थः—शोभनानि पार्थान्यस्येति सुपार्थः, सर्व
एव च अर्हन्त एवम्भूता इत्यतो विशेषेण नामान्वर्थमभिधित्सुराह—

गवभगए जं जणणी जाय सुपासा तओ सुपासजिणो ।

व्याख्या—गवभगए जणणीए तित्थगराणुभावेण सोभणा पासा जायत्ति, ता सुपासोत्ति । एवं सर्वत्र सामान्याभिधानं

। ते भन्ति-मम पुत्रो मत्रिष्यति त यौवनस्य प्लुत्साशोक्तरपाइप्ल्याथो व्यवहारं युवयोः छेत्सति तावदेकत्र भयतं, इतरा भणति-एवं भवतु, पुत्र-
माता नेच्छति, व्यवहारश्चिच्छतामिति भणति, श्लाघा तस्यै दत्तः, पूर्वमादिगभंगुणेनेति सुमतिः । इदानीं पद्मप्रभः २ पदार्थं ॥ गर्भंगते देव्याः पद्मशयने दोहदो
जातः, तप तस्यै देवतया तजितं, पद्मप्रभंश्च भगवान्, तेन पद्मप्रभ इति । इदानीं सुपार्थः—गर्भंगते जनन्यास्त्रीधंकरानुभावेन शोभनौ पार्थो जाताविति,
ततः सुपार्थ इति ।

इदानीं सम्भयो-तस्यैषतोऽभिधाननिवन्धनं-संभवन्ति प्रकरणेण भवन्ति चतुस्त्रिंशदतिशयगुणा अस्मिन्निति सम्भवः; सर्व एव भगवन्तो यथोक्तस्वरूपा इत्यतो विशेषवीजाभिधित्सायाऽऽह—

अभिसंभूता सासत्ति संभवो तेण बुच्चई भयवं ।

गंभवगए जेण अब्बहिद्या सरसणिष्फत्ती जाया तेण संभवो ॥ इयाणिं अभिणंदणो, तस्य सामान्येनाभिधानान्वर्थः- अभिनन्द्यते देवेन्द्रादिभिरित्यभिनन्दनः; सर्व एव यथोक्तस्वरूपा इत्यतो विशेषहेतुप्रतिपादनायाऽऽह—

अभिणंदई अभिवखं सक्को अभिणंदणो तेण ॥ १०८१ ॥

व्याख्या—यच्छ्रद्धं ॥ गवभप्पभिइ अभिक्खणं सक्को अभिणंदियाइओत्ति, तेण से अभिणंदणोत्ति णामं कयं, गाथार्थः ॥ १०८१ ॥ इदानीं सुमतिः, तस्य सामान्येनाभिधाननिवन्धनं शोभना मत्तिरस्येति सुमतिः; सर्व एव च सुमतयो भगवन्त इत्यतो विशेषनिवन्धनाभिधानायाह—

जणणी सब्वत्थ विणिच्चएसु सुमहत्ति तेण सुमइजिणो ।

गौहृद्धं । जणणी गवभगए सब्वत्थ विणिच्चएसु अइव मइसंपण्णा जाया, दोण्हं सब्वत्तीणं मयपइयाणं ववहारो छिन्नो,

१ गर्भगते येनास्यधिका शस्यनिष्पत्तिर्जाता तेन संभवः । इदानीमभिनन्दनः, २ पञ्चार्थं ॥ गर्भात्पञ्चत्तरिभीष्टं शक्कोऽभिनन्दितवानिति, तेन तस्य अभिनन्दन इति नाम कृतं । ३ गाथार्थं । जननी गर्भगते सर्वत्र विलिख्येपु अतीव मत्तिसंपन्ना जाता, इयोरपि मृतपत्न्योः सपत्न्योर्णवहारश्चिह्नः;

ताञ्चो भणिआओ-मम पुत्तो भविस्सइ सो जोयणत्थो एयस्सऽसो गवरपायवस्स अहे ववहारं तुब्भ छिदिहि, ताव एगा-
इयाओ भवए, इयरी भणइ-एवं भवतु, पुत्तमाया णेच्छइ, ववहारो छिज्जउत्ति भणइ, णाऊण तीए दिण्णो, एवमाईग-
द्वभगुणेणंति सुमई ॥ इयाणिं पउमप्पहो-तस्य सामान्यतोऽभिधानकारणम्—इह निष्पङ्कतामङ्गीकृत्य पद्मस्येव प्रभा
यस्यासौ पद्मप्रभः, सर्व एव जिना यथोक्तस्वरूपा इत्यतो विशेषकारणमाह—

पउमसयणंमि जणणीइ डोहलो तेण पउमाभो ॥ १०८२ ॥

व्याख्या—पंचछंदं ॥ गवभगए देवीए पउमसयणंमि डोहलो जाओ, तं च से देवयाए सज्जियं, पउमवण्णो च भगवं,
तेण पउमप्पहोत्ति गाथार्थः ॥ १०८२ ॥ इदानीं सुपासो, तस्यौघतो नामान्वर्थः—शोभनानि पार्श्वान्यस्येति सुपार्श्वः, सर्व
एव च अर्हन्त एवम्भूता इत्यतो विशेषेण नामान्वर्थमभित्सुराह—

गवभगए जं जणणी जाय सुपासा तओ सुपासजिणो ।

व्याख्या—गवभगए जणणीए तित्थगराणुभावेण सोभणा पासा जायत्ति, ता सुपासोत्ति । एवं सर्वत्र सामान्याभिधानं

१ ते भनित्ते-मम पुत्रो भविष्यति त यौवनस्य पृथक्सोक्तपरपादपस्थापो द्यवहारं युवयोः छेत्स्यति तावदेकत्र भवतं, इतरा भणति-एवं भवतु, पुत्र-
माता नेच्छति, द्यवहारश्छिद्यतामिति भणति, ज्ञात्वा तस्यं दत्तः, एवमादिगर्भगुणेनेति सुमतिः । इदानीं पद्मप्रभः २ पश्चार्थे ॥ गर्भगते देव्याः पद्मशयने दोहदो
जातः, तत्र तस्यं देवतया सन्नितं, पद्मदर्शनं भगवान्, तेन पद्मप्रभ इति । इदानीं सुपार्श्वः—गर्भगते जनन्यासीधंकरानुभावेन शोभनौ पार्श्वौ जातविति,
एतः सुपार्श्व इति ।

विशेषाभिधानं चाधिकृत्यार्थाभिधानविस्तरो द्रष्टव्यः, इह पुनः सुज्ञानत्वात् ग्रन्थविस्तरभयाच्च नाभिधीयत इति कृतं विस्तरेण, इंद्याणि चंदप्यहो-चन्द्रस्येव प्रभा-ज्योत्स्ना सौम्याऽस्येति चन्द्रप्रभः, तत्थ सवेऽवि तित्यगारा चंद इव सोमलेसा, विसेसो

जणणीएँ चंदपियणंमि डोहलो तेण चंदाभो ॥ १०८३ ॥

व्याख्या—पच्छदं ॥ देवीए चंदपियणंमि डोहलो चंदसरिसवणो य भगवं तेण चंदप्पभोत्ति गाथार्थः ॥ १०८३ ॥ इदानीं सुविहित्ति, तत्र शोभनो विधिरस्येत्ति सुविधिः, इह च सर्वत्र कौशल्यं विधिरुच्यते, तत्थ सवेऽवि एरिसा, विसेसो पुण सव्वविहीसु अ कुसला गव्भगए तेण होइ सुविहित्तिजिणो ।

व्याख्या—गाहजं ॥ भगवंते गव्भगए सबविहीसु चेव विसेसओ कुसला जणणित्ति जेण तेण सुविहित्ति णामं कयं ॥ इयाणिं सीयलो, तत्र सकलसत्त्वसन्तापकरणधिरादाहादजनकत्वाच्च शीतल इति, तत्थ सवेऽवि अरिस्स मित्तस्स वा उवरिं सीयलघरसमाणा, विसेसो उण

पिउणो दाहोवसमो गव्भगए सीयलो तेणं ॥ १०८४ ॥

१ इदानीं चन्द्रप्रभः, तत्र सर्वेऽपि तीर्थकराश्चन्द्र इव सौम्यलेइयाः, विदोपः—पक्षार्थे ॥ देव्याश्चन्द्रपाने दोहवः चन्द्रस्येतावर्णेश्च भगवान् तेन चन्द्रप्रभः । इदानीं सुविधिरिति, तत्र सर्वेऽपि ईदृशाः, विदोपः पुनः—गाथार्थे । भगवति गर्भगते सर्वविधिष्वेव विदोपतः कुसला जननीति येन तेन सुविधिरिति नाम शृतं । इदानीं शीतलः—तत्र सर्वेऽपि भरीणां मित्राणां वीपरि शीतलगृहसमानाः, विदोपः पुनः—

व्याख्या—पंचछंदं ॥ पित्रो पितृदाहो पुंभुवृष्णो ओसहेहि ण पउणति, गन्धगए भगवंते देवीए परामुडस्स पउणो, तेण सीयलोत्ति गाथार्थः ॥१०८४॥ इयाणि सेजंसो, तत्र श्रेयान्-समस्तभुवनस्यैव हितकरः, प्राकृतशैल्या छान्द-सत्ताद्य श्रेयांस इत्युच्यते, तत्थ सर्वेऽपि तेलोगस्स सेया, विसंसो उण—

महरिहसिज्जारुहणंमि डोहलो तेण होइ सिजंसो ।

व्याख्या—गाहृदं । तस्स रत्तो परंपरागया सेजा देवतापरिगहिता अचिज्जइ, जो तं अहियइ तस्स देवया उवसगं करेति, गन्धरथे य देवीए डोहलो उवविद्धा अकंता य, आरसिउं देवया अवकंता, तित्थगरनिमित्तं देवया परिक्खिया, देवीए गन्धमप्यहायेण एवं सेयं जायं, तेण से णामं कयं सेजंसोत्ति ॥ इयाणिं यसुपुज्जो, तत्र वसुनां पूज्यो वसुपूज्यः, वसवो- देवाः, तत्थ सर्वेऽपि तित्थगरा इंदार्इणं पुज्जा, विसंसो उण—

पूणइ चासवो जं अभिक्खणं तेण वसुपुज्जो ॥ १०८५ ॥

व्याख्या—पंचछंदं ॥ चासवो देवराया, तस्स गन्धगयस्स अभिक्खणं अभिक्खणं जणणीए पूयं करेइ, तेण वासुपुज्जोत्ति,

१ पदार्थ ॥ पितुः पितादाहः पूर्वोत्पन्न भोपथेनं प्रगुण्यते, गर्भगते भगवति देव्या परामृष्टः प्रगुणः, तेन शीतल इति । इदानीं धेयांतः, तत्र सर्वेऽपि त्रेलोक्यस्य धेपरकराः, वित्तोपः पुनः गाथार्थः । तस्य राज्ञः परम्परागता शय्या देवतापरिगृहीताऽर्च्यन्ते, यस्मान्कामति तस्य देवतोपसंगं करोति, गर्भस्थे च (भगवति) देव्या दोहइ उपविष्टाऽऽक्रान्ता च, देवताऽऽस्त्रापक्रान्ता, तीर्थंकरनिमित्तं देवता परीक्षिता, देव्या गर्भप्रभावैर्नैवं श्रेयो जातं, तेन तस्य नाम कृतं धेयांत इति । इदानीं वासुपूज्यः, तत्र सर्वेऽपि तीर्थंकरा इन्द्रादीनां पूजाः, वित्तोपः पुनः—पदार्थ ॥ चासवो देवराजः, तस्य गर्भगतस्याग्नीषणमभीष्टं जन्मयाः पूतो करोति तेन वासुपूज्य इति,

अहवा वसूणि-रयणाणि वासवो-वेसमणो सो गवभगए अभिक्खणं अभिक्खणं तं रायकुलं रयणेहिं पूरेइत्ति वासुपुज्जो ॥
 गाथार्थः ॥ १०८५ ॥ इयाणिं विमलो, तत्र विगतमलो विमलः, विमलानि वा ज्ञानादीनि यस्य, सामण्यलक्खणं संघे-
 सिंषि विमलाणि णाणदंसणाणि सरीरं च, विसेसलक्खणं

विमलतणुबुद्धि जणणी गवभगए तेण होइ विमलजिणो ।

व्याख्या—पुव्वद्धं । गवभगए मातूए सरीरं बुद्धी य अतीव विमला जाया तेण विमलोत्ति ॥ इयाणिं अणंतो-तत्रानन्त-
 कर्मांशजयादनन्तः, अनन्तानि वा ज्ञानादीन्यस्येति, तत्थ संघेहिंषि अणंता कम्मंसा जिया संघेसिं च अणंताणि
 णाणार्इणि, विसेसो पुण

रयणविचित्तमणंतं दामं सुमिणे तओऽणंतो ॥ १०८६ ॥

व्याख्या—गाहापच्छद्धं ॥ 'रयणविचित्तं' रयणखचियं 'अणंतं' अइमहप्पमाणं दामं सुमिणे जणणीए दिट्ठं, तओ
 अणंतोत्ति गाथार्थः ॥ १०८६ ॥ इयाणिं धम्मो, तत्र दुर्गतौ प्रपतन्तं सत्त्वसद्दातं धारयतीति धर्मः, तत्थ संघेवि एवं-
 विहत्ति, विसेसो पुण—

१ अथवा पसूनि-रत्तालि वासवो-वेधमणः स गर्भगतेऽभोक्षणमभीक्षणं तत् राजकुलं रत्नैः पूरयतीति वासुपुत्र्यः । इदानीं विमलः, सामान्यलक्षणं सर्वेषामपि
 विमले ज्ञानदर्शने शरीरं च, विशेषलक्षणं-पूर्वार्थं । गर्भगते मातुः शरीरं बुद्धिश्चातीव विमला जाता तेन विमल इति । इदानीमनन्तः, तत्र सर्वेषुपि अनन्ताः
 कर्मांशा विताः सर्वेषां चानन्तानि ज्ञानादीनि, विशेषः पुनः-गाथापश्चार्थं ॥ रयविचित्रं-रत्नलक्षितमनन्तम्-अंतिमहृत्प्रमाणं दाम स्वप्ने जनन्या इष्टं ततोऽनन्त
 इति । इदानीं धर्मः, तत्र सर्वेऽपि एवंविधा इति, विशेषः पुनः-

गन्धर्वाणां जं जणणी जाय सुधम्मत्ति तेण धम्मजिणो ।

व्याख्या—गाह्यं ॥ गन्धर्वाणां भगवन्ते विससओ से जणणी दाणदयाइएहिं अहिगारेहिं जाया सुधम्मत्ति तेण धम्म-
जिणो भगवं । इयाणि संती, तत्र शान्तियोगात्तदात्मकत्वात्कर्तृत्वाद्वा शान्तिरिति, इदं सामर्णं, विससो पुण—

जाओ असिबोचससो गन्धर्वाणां तेण संतिजिणो ॥ १०८७ ॥

व्याख्या—पच्छं ॥ महंतं असियं आसि, भगवन्ते गन्धर्वाणां उवसंतंति गार्थः ॥ १०८७ ॥ इदानीं कुंभू, तत्र
कुः—गृध्वी तस्यां स्थितवानिति कुस्थः, सामर्णं सवेवि एवंविहा, विससो पुण

धूहं रयणविचित्तं कुंधुं सुमिणंमि तेण कुंधुजिणो ।

व्याख्या—गाह्यं । मणहरे अन्धुणाए महत्पएसे धूहं रयणविचित्तं सुमिणे दंहुं पडिबुद्धा तेण से कुंधुत्ति णामं कयं ।
इदानीं अरो, तत्र—'सर्वोत्तमे महासत्त्वकुले य उपजायते । तस्याभिवृद्धये वृद्धैरसावर उदाहृतः ॥ १ ॥' तथ सर्वेऽपि
सन्वुत्तमे कुले विद्धिकरा एव जायंति, विससो पुण

१ गार्थः । गन्धर्वे भगवन्ति विशेषतस्तस्य जननी दानइयादिकेवधिकारेणु जाता सुधर्मेति तेन धर्मजिनो भगवान् । इदानीं शान्तिः—इदं सामान्यं
विशेषः पुनः—पक्षार्थं ॥ महत्पण्यमासीत्, भगवति गर्भमागत उपशान्तमिति । इदानीं कुंधुः, सामान्यं सर्वेऽप्येवंविधाः, विशेषः पुनः । गार्थायं । मन्वोहरे-
णुषते महाप्रदत्ते स्तुवं रत्नविषयं स्वमे इष्टा प्रतिबुद्धा येन तस्य कुंधुरिति नाम कृतं । इदानींमरः—तत्र सर्वेऽपि सर्वोत्तमे कुले वृद्धिकरा एव; जायन्ते,
विशेषः पुनः—

सुमिणे अरं महरिहं पासइ जणणी अरो तग्हा ॥ १०८८ ॥

व्याख्या—पंचछंदं ॥ गन्धर्वाणामायाए सुमिणे सधरयणमओ अइसुंदरो अइप्पमाणो य जग्हा अरओ दिट्ठो तग्हा अरोत्ति से णामं कयंति गाथार्थः ॥ १०८८ ॥ इदानीं महिच्छि, इह परीपहादिमहजयात्प्राकृतशैल्या छान्दसत्वाच्च महिः, तत्थ सर्वेहिंषि परीसहमह रागदोसा य णिहयत्ति सामणं, विसेसो

वरसुरहिमहसयणंमि डोहलो तेण होइ महिजिणो

व्याख्या—(गाहञ्जं)गन्धर्वाणामायाए सधोउगवरसुरहिकुसुममहसयणिजे दोहलो जाओ, सो य देवयाए पडिसंमाणिओ दोहलो, तेण से महिच्छि णामं कयं । इदानीं मुणिसुधयोत्ति-तत्र मन्यते जगतस्त्रिकालावस्थामिति मुनिः तथा शोभनानि व्रतान्यस्येति सुव्रतः मुनिश्चासौ सुव्रतश्चेति मुनिसुव्रतः, सधे सुमुणियसधभावा सुध्या यत्ति सामणं, विसेसो

जाया जणणी जं सुव्वयत्ति मुणिसुव्वओ तग्हा ॥ १०८९ ॥

व्याख्या—(पच्छञ्जं)गन्धर्वाणामाया अईव सुधया जायत्ति तेण मुणिसुधओत्ति णामं, गाथार्थः ॥ १०८९ ॥ इयाणीं णमिच्छि-

१ पञ्चार्थं ॥ गर्भगते माया स्वप्ने सर्वरत्नमयोऽतिसुन्दरोऽतिप्रमाणञ्च यस्मादरको इष्टस्त्वादार इति तस्य नाम कृतमिति । महिरिति । महिरिति, तत्र सर्वैरपि परीपह-
महा रागदोषाञ्च निवृत्ता इति सामान्यं विशेषः—(गाथार्थं) गर्भगते मातुः सर्वतुं कवरसुरभिकुसुममाख्यरायनीये दोहदो जातः, स च देवतया प्रतिसन्माननीतो
दोहदः, तेन तस्य महिरिति नाम कृतं । इदानीं मुनिसुव्रत इति—सर्वे सुमुणितसर्वभावाः सुव्रताश्चेति सामान्यं, विशेषः—(पञ्चार्थं) ॥ गर्भगते माताञ्चीव
सुव्रता जातेति तेन मुनिसुव्रत इति नाम । इदानीं नमिरिति-

तेत्र प्राकृतरीत्या छान्दसत्वाहक्षणान्तरसम्भवाच्च परीपहोपसर्गादिनमनाम्निरिति । तथा चाष्टौ व्याकरणान्यैन्द्रादीनि लोकेऽपि साम्प्रतमभिधानमात्रेण प्रतीतान्येव, अतः कतिपयशब्दविषयलक्षणाभिधानतुच्छे पाणिनिमत एव नाग्रहः कार्य इति, व्यासादिप्रयुक्तशब्दानामपि तेनासिद्धेः, न च ते ततोऽपि शब्दशाखानभिज्ञा इति, कृतं प्रसङ्गेन, प्रकृतं प्रस्तुतमः— तस्य संयेहिंवि परीसहोयसगा गामिया कसाय(याय)त्ति सामण्णं, विसेसो—

पणया पंचंतनिव्वा दंसियमित्ते जिणंमि तेण नमी ।

व्याख्या—(गाहृद्धं) उल्लिख्यहि पंचंतपत्थिवेहिं णयरे रोहिज्जमाणे अण्णराईहिं देवीए कुच्छिए णमी उववण्णो, ताहे देवीए गब्भस्स पुण्णसत्तीचोइयाए अट्टालमारोडुं सद्धा समुप्पण्णा, आरुढा य दिट्ठा परपत्थिवेहिं, गब्भप्पभायेण य पणया सामंतपत्थिया, तेण से णमित्ति णामं कयं । इदाणीं णेमी, तत्र धर्मचक्रस्य नेमिवज्जेमिः, सबेवि धम्मचक्रस्स णेमीभूयत्ति सामण्णं, विसेसो

रिट्ठरयणं च नेमिं उप्पयमाणं तओ नेमी ॥ १०९० ॥

व्याख्या—(पचछद्धं) गब्भगए तस्स मायाए रिट्ठरयणामओ महइमहालओ णेमी उप्पयमाणो सुमिणे दिट्ठोत्ति, तेण

१ तत्र सर्वेऽपि परीपहोपसर्गा नामिताः कयायाच इति सामान्यं, विशेषः(गाथार्थं)—दुर्लभितैः प्रत्यन्तपार्थिवैर्नगरे रुप्यमानेऽन्यराजभिः देव्याः कुक्षौ नमिह्यग्राः, तत्र देव्या गर्भस्य पुण्यशक्तिषोदिताया अट्टालकमारोडुं श्रद्धा समुपपन्ना, आरुढा च इष्टा परपार्थिवैः, गर्भप्रभायेण च प्रणताः सामन्तपार्थिवाः, तेन तस्य नमिरीति नाम कृतं । इदाणीं नेमिः—सर्वेऽपि धर्मचक्रस्य नेमीभूता इति सामान्यं, विशेषः—(पश्चार्थं) गर्भगते तस्य मायाऽरिष्टरालमयो महा-
तिमहालयो नेमिह्यतत्र स्वप्ने इष्ट इति, तेन

सुमिणे अरं महरिहं पासइ जणणी अरो तग्हा ॥ १०८८ ॥

व्याख्या—पंचछंद्रं ॥ गन्धगए मायाए सुमिणे सधरयणमओ अइसुंदरो अइप्पमाणो य जग्हा अरओ दिट्ठो तग्हा अरोत्ति से णामं कयंति गाथार्थः ॥ १०८८ ॥ इदानीं महिच्छि, इह परीपहादिमहजयात्प्राकृतशैल्या छान्दसत्वाच्च महिः, तत्थ सधेहिंपि परीसहमह रागदोसा य णिहयत्ति सामणं, विसेसो

धरसुरहिमहसयणंमि डोहलो तेण होइ महिजिणो

व्याख्या—(गाहद्धं)गन्धगए माऊए सबोउगवरसुरहिकुसुममहसयणिजे दोहलो जाओ, सो य देवयाए पडिसंमाणिओ दोहलो, तेण से महिच्छि णामं कयं । इदानीं मुणिसुधयोत्ति-तत्र मन्यते जगतस्त्रिकालावस्थामिति मुनिः तथा शोभनानि व्रतान्यस्येति सुव्रतः मुनिश्चासौ सुव्रतश्चेति मुनिसुव्रतः, सधे सुमुणियसधभावा सुधया यत्ति सामणं, विसेसो

जाया जणणी जं सुब्बयत्ति मुणिसुब्बओ तग्हा ॥ १०८९ ॥

व्याख्या—(पंचछंद्रं)गन्धगए णं माया अईव सुधया जायत्ति तेण मुणिसुधओत्ति णामं, गाथार्थः ॥ १०८९ ॥ इयाणीं णमिच्छि-

१ पश्चार्थे ॥ गर्भगते माया स्वप्ने संवत्सरमयोऽस्ति सुन्दरोऽस्ति प्रमाणश्च यस्मात्सुन्दरो इत्यस्मात्सुन्दरो इति तस्य नाम कृतमिति । महिच्छि इति, तत्र सर्वैरपि परीपह-
महा रागदोषाश्च निवृत्ता इति सामान्यं विशेषः—(गाथार्थे) गर्भगते मातुः सर्वभूतकवचसुरभिक्षुसुममाख्यशयनीये दोहदो जातः, स च देवतया प्रतिसम्माननीतो
दोहदः, तेन तस्य महिच्छि इति नाम कृतं । इदानीं मुनिसुव्रत इति—सर्वे मुमुणितसर्वभावाः सुव्रताश्चेति सामान्यं, विशेषः—(पश्चार्थे) ॥ गर्भगते माताऽतीव
सुव्रता जातेति तेन मुनिसुव्रत इति नाम । इदानीं नमिच्छि-

व्याख्या—गल्भगएण भगवया णायकुलं विसेसेण धणेण वहियाइयं तेण से णामं कयं वद्धमाणेत्ति, गाथार्थः॥१०९१॥

एवमेतावता ग्रन्थेन त्रिसोऽपि मूलसूत्रगाथा व्याख्याता इति ॥ अधुना सूत्रगाथैव—

एवं मए अभियुआ विहुयरयमला पहीणजरमरणा । चउवीसंपि जिणवरा तित्थयरा मे पसीयंतु ॥ ५ ॥

अस्या व्याख्या—‘एवम्’ अनन्तरोक्तेन प्रकारेण ‘मए’ इत्यात्मनिर्देशमाह, ‘अभिपुता’ इति आभिमुख्येन स्तुता अभिपुता इति, स्वनामभिः कीर्तिता इत्यर्थः, किंविशिष्टास्ते?—‘विधूतरजोमलाः’ तत्र रजश्च मलश्च रजोमलौ विधूतौ—प्रकम्पितौ अनेकार्थत्वाद्वा अपनीतौ रजोमलौ यैस्ते तथाविधाः, तत्र वक्ष्यमानं कर्म रजो भण्यते पूर्ववद्धं तु मल इति, अथवा वद्धं रजः निकृष्टं मलः, अथवेर्यापथं रजः साम्प्रयायिकं मल इति, यत एवैवम्भूता अत एव प्रक्षीणजरामरणाः, कारणभावादित्यर्थः, तत्र जरा—ययोहानिलक्षणा मरणं तु—प्राणत्यागलक्षणं, प्रक्षीणे जरामरणे येषां ते तथाविधाश्चतुर्विंशतिरपि, अपिशब्दात्तदन्येऽपि, ‘जिनवराः’ श्रुतादिजिनप्रधानाः, ते च सामान्यकेवलिनोऽपि भवन्ति अत आह—तीर्थकरा इति, एतत्समानं पूर्वेण, ‘मे’ मम, किं?—‘प्रसीदन्तु’ प्रसादपरा भवन्तु, स्यात्—‘क्षीणक्लेशत्वान्न पूजकानां प्रसाददास्ते हि । तच्च न यस्मात्तेन पूज्याः क्लेशक्षयादेव ॥ १ ॥ यो वस्तुतः प्रसीदति रोपमवश्यं स याति निन्दायाम् । सर्वत्रासमचित्तश्च सर्वद्विददः कथं स भयेत् ? ॥ २ ॥ तीर्थकरास्त्विह यस्माद्रागद्वेषक्षयात्रिलोकविदः । स्वात्मपरतुल्यचित्ताश्चातः सद्भिः सदा पूज्याः ॥ ३ ॥ शीतार्दितेषु च यथा द्वेषं वह्निर्न याति रागं वा । नाऽऽह्वयति वा तथाऽपि च तमाश्रिताः स्वेषमश्नुयते ॥ ४ ॥

१ गर्भगणेन भगवता शारकुलं पिनेयेण धनेन वर्यितं तेन तस्य नाम कृतं वर्धमान इति ।

से रिट्टणेमिच्छि णामं कयं, गाथार्थः ॥ १०९० ॥ इदानीं पासोत्ति, तत्र पूर्वोक्तयुक्तिकलापादेव पश्यति सर्वभावानिति पार्थः, पश्यक इति चान्ये, तत्थ सबेडवि सधभावणं जाणगा पासगा यत्ति सामणं, विसेसो पुण—

सप्यं सयणे जणणी तं पासइ तमसि तेण पासजिणो ।

व्याख्या—(गाहृद्धं) गवभगए भगवंते तेलोक्कबंधवे सत्तसिरं णागं सयणिजे णिविज्जेणे माया से सुविणे दिट्ठत्ति, तथा अंधकारे सयणिज्जगयाए गवभप्पभावेण य एतं सप्यं पासिऊणं रण्णो सयणिजे णिगया वाहा चडाविया भणिओ य-एस सप्यो वच्चइ, रण्णा भणियं-कहं जाणसि?, भणइ-पेच्छामि, दीवएण पलोइओ, दिट्ठो य सप्यो, रण्णा चिंता गवभस्स एसो अइसयप्पहावो जेण एरिसे तिमिरांधयारे पासइ, तेण पासोत्ति णामं कयं । इदानीं वद्धमाणो, तत्रोत्पत्तेरारम्य ज्ञानादिभिर्वर्द्धत इति वर्द्धमानः, तत्थ सबेवि णाणाइगुणेहिं वहुइत्ति, विसेसो बुण

वहुइ नायकुलंति अ तेण जिणो वद्धमाणुत्ति ॥ १०९१ ॥

! तस्मिन्निमित्ति नाम हृतं । इदानीं पार्थे इति-तत्र सर्वेऽपि सर्वभावानां शायकाः पश्यकाश्चेति सामान्यं, विशेषः पुनः—(गाथार्थं)प्रसंगते भगवति-श्रीलोचयबान्धवे सप्तशिरसं नामं शयनीये निर्विजने माता इष्टवती तस्य स्वम इति, तथाऽन्धकारे शयनीयतया गर्भप्रभावेण चागच्छन्तं सर्वं इदृशं राशः शयनीयाश्च गर्भो बाहुध्वटापितो भणितश्च-पुप सर्वो प्रजति, राशः भणितं-कयं जानासि?, भणति-पश्यामि, दीयेन प्रलोकिताः इष्टश्च सर्वः, राशश्चिन्ता-गर्भस्य पृथो ऽतिशयप्रभावो येनेदंते तिमिरान्धकारे पश्यति, तेन पार्थे इति नाम हृतं । इदानीं वर्द्धमानः, तत्र सर्वेऽपि ज्ञानादिगुणैर्वर्द्धन्त इति विशेषः पुनः—

व्याख्या—गल्भगपुण भगवया णायकुलं विसेसेण धणेण वड्डियाइयं तेण से णामं कयं वड्डमाणेत्ति, गाथार्थः॥१०९१॥
 एयमेतावता ग्रन्थेन तिस्रोऽपि मूलसूत्रगाथा व्याख्याता इति ॥ अधुना सूत्रगाथैव—
 एयं मए अभियुआ विहुपरयमला पहीणजरमरणा । चउवीसंपि जिणवरा तित्थयरा मे पसीयंतु ॥ ५ ॥

अस्या व्याख्या—‘एवम्’अनन्तरोक्तेन प्रकारेण ‘मए’ इत्यात्मनिर्देशमाह, ‘अभियुता’इति आभिमुख्येन स्तुता अभियुता इति, स्वनामभिः कीर्तिता इत्यर्थः, किंविशिष्टास्ते?—‘विधूतरजोमलाः’ तत्र रजश्च मलश्च रजोमलौ विधूतौ—प्रकम्पितौ अनेकार्थत्वाद्वा अपनीतौ रजोमलौ धैस्ते तथाविधाः, तत्र वक्ष्यमानं कर्म रजो भण्यते पूर्वबंधं तु मल इति, अथवा बद्धं रजः निकृष्टितं मलः, अथवेर्यापधं रजः साम्परायिकं मल इति, यत एवैवम्भूता अत एव प्रक्षीणजरामरणाः, कारणभावादित्यर्थः, सत्र जरा—ययोद्दानिलक्षणा मरणं तु—प्राणत्यागलक्षणं, प्रक्षीणे जरामरणे येषां ते तथाविधाश्चतुर्विंशतिरपि, अपिशब्दात्तदन्येऽपि, ‘जिनवराः’ श्रुतादिजिनप्रधानाः, ते च सामान्यकेवलिनोऽपि भवन्ति अत आह—तीर्थकरा इति, एतत्समानं पूर्वेण, ‘मे’ मम, किं?—‘प्रसीदन्तु’ प्रसादपरा भवन्तु, स्यात्—‘क्षीणकेशत्वाद्वा पूजकानां प्रसाददास्ते हि । तच्च न यस्मात्तेन पूज्याः क्लेशक्षयादेव ॥ १ ॥ यो वस्तुतः प्रसीदति रोपमवश्यं स याति निन्दायाम् । सर्वत्रासमचित्तश्च सर्वद्वितदः कथं स भवेत् ? ॥ २ ॥ तीर्थकरास्त्विह यस्माद्रागद्वेषक्षयात्रिलोकविदः । स्वात्मपरतुल्यचित्ताश्चातः सद्भिः सदा पूज्याः ॥ ३ ॥ शीतार्थितेषु च यथा द्वेषं वह्निर्न याति रागं वा । नाऽऽह्वयति वा तथाऽपि च तमाश्रिताः स्वेषमश्नुयते ॥ ४ ॥

१ गर्भगलेन भगवता शकृत्कुलं विभोयेण धनेन वर्धितं तेन तस्य नाम कृतं कथमान इति ।

तद्वर्तीकरणं ये त्रिभुवनभावप्रभावकान् भक्त्या । समुपाश्रिता जनास्ते भवशीतमपास्य यान्ति शिवम् ॥ ५ ॥” एतदुक्तं भवति-यद्यपि ते रागादिरहितत्वान्न प्रसीदन्ति तथापि तानुद्दिश्यचिन्त्यचिन्तामणिकल्पानन्तःकरणशुद्ध्या अभिष्टवकर्षणां तत्पूर्विकैवाभिलषितफलावाप्तिर्भवतीति गाथार्थः ॥ तथा—

किञ्चित्तियवंदियमहिआ जेए लोगस्स उत्तमा सिद्धा । आरुग्गयोहिलाभं समाहिवरमुत्तमं दिंतु ॥ ६ ॥

इयमपि सूत्रगाथैव, अस्या व्याख्या-कीर्तिताः-स्वनामभिः प्रोक्ताः वन्दिताः-त्रिविधयोगेन सम्यकस्तुताः मयेत्यात्मनिर्देशे, महिता इति वा पाठान्तरमिदं च, महिताः-पुण्यादिभिः पूजिताः, क एत इत्यत आह-य एते ‘लोकस्य’ प्राणि-लोकस्य मिथ्यात्वादिकर्ममलकलङ्काभावेनोत्तमाः-प्रधानाः, ऊर्ध्वं वा तमस इत्युत्तमसः, ‘उत्प्रावत्योर्ध्वगमनोच्छेदनेष्वि’ति वचनात्, प्राकृतशैल्या पुनरुत्तमा उच्यन्ते, ‘सिद्धा’ इति सितं धातमेपामिति सिद्धाः-कृतकृत्या इत्यर्थः, अरोगस्य भाव आरोग्यं-सिद्धत्वं तदर्थं बोधिलभः-प्रेत्य जिनधर्मप्राप्तिर्बोधिलभोऽभिधीयते तं, स चानिदानो मोक्षायैव प्रशास्यत इति, तदर्थमेव च तावत्किं?, तत आह-समाधानं-समाधिः, स च द्रव्यभावभेदाद् द्विविधः, तत्र द्रव्यसमाधिर्यदुपयोगस्वास्थ्यं भवति येषां वाऽविरोध इति, भावसमाधिस्तु ज्ञानादिसमाधानमेव, तदुपयोगादेव परमस्वास्थ्ययोगादिति, यतश्चायमित्यं द्विधाऽतो द्रव्यसमाधिव्यवच्छेदार्थमाह-वरं-प्रधानं भावसमाधिमित्यर्थः, असावपि तारतम्यभेदादनेक-धैव अत आह-उत्तमं-सर्वोत्कृष्टं ददतु-प्रयच्छन्तु, आह-किं तेषां प्रदानसामर्थ्यमस्ति?, न, किमर्थमेवमभिधीयत इति?, उच्यते, भक्त्या, वक्ष्यति च-‘भासा असच्चमोसा’ इत्यादि, नवरं तद्भक्त्या स्वयमेव तत्प्राप्तिरुपजायत इति कृतं विल्ल-

रेणेति गाथार्थः ॥ ६ ॥ व्याख्यातं लेशत इदं सूत्रगाथाद्वयम्, अधुना सूत्रस्पर्शिकया प्रतन्यते, तत्राभिष्टवकीर्तनैका-
धिकानि प्रतिपादयन्नाह—

गुह्यगुणव्यंङ्गनमंसणाणि एगट्टिआणि एयाणि । किच्चण पसंसणावि अ विणयपणामे अ एगट्टा ॥ १०९२ ॥
व्याख्या—स्तुतिः स्तवनं वन्दनं नमस्करणम् एकार्थिकान्येतानि, तथा कीर्तनं प्रशंसैव विनयप्रणामौ च एकार्थिका-
नीति गाथार्थः ॥ १०९२ ॥ साम्प्रतं यदुक्तम् 'उत्तमा' इति तद्व्याचिख्यासुरिदमाह—

मिच्छत्तमोद्दण्डिज्जा नाणाचरणा चरित्तमोहाओ । तिविहत्तमा उग्गुक्खा तग्गहा ते उत्तमा हुंति ॥ १०९३ ॥
व्याख्या—मिथ्यात्वमोहनीयात् तथा ज्ञानावरणात्तथा चारित्रमोहाद् इति, अत्र मिथ्यात्वमोहनीयग्रहणेन दर्शन-
सप्तकं गृह्यते, तत्रानन्तानुबन्धिनश्चत्वारः कपायास्तथा मिथ्यात्वादित्रयं च, ज्ञानावरणं मतिज्ञानाद्यावरणभेदात् पञ्च-
विधं, चारित्रमोहनीयं पुनरेकविंशतिभेदं, तच्चानन्तानुबन्धिहिता द्वादश कपायास्तथा नव नोकपाया इति, अस्मादेव
यत्स्त्रिविधतमसः, किम्?—उन्मुक्ताः—प्रावत्येन मुक्ताः, पृथग्भूता इत्यर्थः, तस्मात्ते भगवन्तः, किम्?, उत्तमा भवन्ति,
ऊर्ध्वं तमोवृत्तेरिति गाथार्थः ॥ १०९३ ॥ साम्प्रतं यदुक्तं 'आरोग्यबोधिलाभ'मित्यादि, अत्र भावार्थमविपरीतमनवगच्छन्नाह—

आरुग्गयोहिलाभं समाहियरमुत्तमं च मे दिंतु । किं नु हु निआणमेअं ति?, विभासा इत्थ कायव्वा ॥ १०९४ ॥
व्याख्या—आरोग्याय बोधिलाभः आरोग्यबोधिलाभस्तं, भावार्थः प्रागुक्त एव, तथा समाधिंवरमुत्तमं च 'मे' मम
ददत्विति यदुक्तम्, अत्र काका पृच्छति—'किं नु हु णियाणमेअं'ति तत्र किमिति परप्रश्ने, नु इति वितर्कं, हु तत्समर्थने,

तद्वर्तीकरणं ये त्रिभुवनभायप्रभावकान् भक्त्या । समुपाश्रिता जनास्ते भवन्तीतमपास्य यान्ति शिवम् ॥ ५ ॥” एत-
दुक्तं भवति-यद्यपि ते रागादिरहितत्वाच्च प्रसीदन्ति तथापि तानुद्दिश्याचिन्त्यचिन्तामणिकल्पानन्तःकरणशुद्ध्या अभि-
ष्टवकर्तृणां तत्पूर्विकैवाभिलषितफलावाप्तिर्भवतीति गाथार्थः ॥ तथा—

किञ्चित्प्रियमहिआ जेए लोगस्स उत्तमा सिद्धा । आरुग्गयोहिलाभं समाहिवरमुत्तमं दिटु ॥ ३ ॥

इयमपि सूत्रगाथैव, अस्या व्याख्या-कीर्तिताः-स्वनामभिः प्रोक्ताः वन्दिताः-त्रिविधयोगेन सम्यक्स्तुताः मयेत्यात्म-
निर्देशे, महिता इति वा पाठान्तरमिदं च, महिताः-पुष्पादिभिः पूजिताः, क एत इत्यत आह-य एते ‘लोकस्य’ प्राणि-
लोकस्य मिय्याल्लादिकर्ममलकलङ्काभावेनोत्तमाः-प्रधानाः, ऊर्ध्वं वा तमस इत्युत्तमसः, ‘उत्प्रायत्योर्ध्वगमनोच्छेदनेष्वि’ति
यचनात्, प्राकृतशैल्या पुनरुत्तमा उच्यन्ते, ‘सिद्धा’ इति सितं ध्यातमेपामिति सिद्धाः-कृतकृत्या इत्यर्थः, अरोगस्य
भाव आरोग्यं-सिद्धत्वं तदर्थं बोधिलाभः-श्रेय जिनधर्मप्राप्तिर्बोधिलाभोऽभिधीयते तं, स चानिदानो मोक्षार्थैव प्रशस्यत
इति, तदर्थमेव च तावत्किं ?, तत आह-समाधानं-समाधिः, स च द्रव्यभावभेदाद् द्विविधः, तत्र द्रव्यसमाधिर्यदुपयो-
गस्वास्थ्यं भवति येषां चाऽविरोध इति, भावसमाधिस्तु ज्ञानादिसमाधानमेव, तदुपयोगादेव परमस्वास्थ्ययोगादिति,
यतश्चायमित्यं द्विधाऽतो द्रव्यसमाधिव्यवच्छेदार्थमाह-वरं-प्रधानं भावसमाधिमित्यर्थः, असावपि तारतम्यभेदादनेक-
धैव अत आह-उत्तमं-सर्वोत्कृष्टं ददतु-प्रयच्छन्तु, आह-किं तेषां प्रदानसामर्थ्यमस्ति ?, न, किमर्थमेवमभिधीयत इति ?,
उच्यते, भक्त्या, वक्ष्यति च-‘भासा असच्चमोसा’ इत्यादि, नवरं तन्नक्त्यां स्वयमेव तत्प्राप्तिरुपजायत इति कृतं विस्त-

उच्यते, सत्यमेतत्, नवरं भक्त्या भाषितेषा, अन्यथा नैव 'क्षीणप्रमदेषाः' क्षीणरागद्वेषा इत्यर्थः, 'ददति' प्रयच्छन्ति, किं न प्रयच्छन्ति?, अत आह—समाधिं च बोधिं चेत्येति गाथार्थः ॥ १०९५ ॥ किं च—

जं तेहिं दायव्यं तं दिन्नं जिणवेरेहिं सव्वेहिं । दंसणनाणचरित्तस्स एस तिविहस्स उवएसो ॥ १०९६ ॥
 व्याख्या—यत्तदीतव्यं तद्वत्तं जिनवरैः 'सर्वैः' ऋषभादिभिः पूर्वमेव, किं च दातव्यं?—दर्शनज्ञानचारित्रस्य सम्बन्धि-
 भूतः आरोग्यादिप्रसाधक एव त्रिविधस्योपदेशः, इह च दर्शनज्ञानचारित्रस्येत्युक्तं, मा भूदिदमेकमेव कस्यचित्सम्प्रत्यय
 इत्यतस्तद्भुदासार्थं त्रिविधस्येत्याहेति गाथार्थः ॥ १०९६ ॥ आह—यदि नाम दत्तं ततः किं साम्प्रतमभिलषितार्थप्रसाधन-
 सामर्थ्यरहितास्ते?, ततश्च तद्भक्तिः कोपयुज्यते इति?, अत्रोच्यते—

भत्तीइ जिणवराणं खिज्जंती पुण्वसंन्चिआ कम्मा । आयरिअनमुक्कारेण विज्जा मंता य सिज्जंन्ति ॥ १०९७ ॥
 व्याख्या—'भक्त्या' अन्तःकरणप्रणिधानलक्षणया 'जिनवराणां' तीर्थकराणां सम्बन्धिन्या हेतुभूतया, किं?, 'क्षीयन्ते'
 क्षयं प्रतिपद्यन्ते 'पूर्वसञ्चितानि' अनेकभवोपात्तानि 'कर्माणि' ज्ञानावराणादीनि, इत्थंस्वभावत्वादेव तद्भक्तेरिति, अस्मि-
 न्नेवार्थे दृष्टान्तमाह—तथाहि—आचार्यनमस्कारेण विद्या मन्त्राश्च सिद्ध्यन्ति, तद्भक्तिमतस्त्वस्य शुभपरिणामत्वात्तत्सिद्धि-
 प्रतिबन्धककर्मक्षयादिति भावनीयं, गाथार्थः ॥ १०९७ ॥ अतस्ताद्धी तद्भक्तिः, वस्तुतोऽभिलषितार्थप्रसाधकत्वाद्, आरो-
 ग्यबोधिलाभादेरपि तन्निरर्थकत्वात्, तथा चाऽऽह—

निदानमेतदिति?—यदुक्कारोग्यादि ददतु, यदि निदानमलमनेन, सूत्रे प्रतिपिद्धत्वात्, न चेद् व्यर्थमेवोच्चारणमिति, गुरुराह—‘विभासा एत्थ कायध’स्ति विविधा भाषा विभाषा—विषयविभागव्यवस्थापनेन व्याख्येत्यर्थः, अत्र कर्तव्या, इय-
 मिह भावना—नेदं निदानं, कर्मवन्धहेतुत्वाभावात्, तथाहि—मिथ्यादर्शनाविरतिप्रमादकपाययोगा वन्धहेतवः, न च
 मुक्तिप्रार्थनायाममीषामन्यतरस्यापि सम्भव इति, न च व्यर्थमेव तदुच्चारणमिति, ततोऽन्तःकरणशुद्धेरिति गाथार्थः
 ॥ १०९४ ॥ आह—न नामेदमित्थं निदानं, तथापि तु दुष्टमेव, कथम्?, इह स्तुत्या आरोग्यादिप्रदातारः स्युर्न वा?,
 यथायः पक्षस्तेषां रागादिमच्चप्रसङ्गः, अथ चरमः तत आरोग्यादिप्रदानविकला इति जानानस्यापि प्रार्थनायां मृषावाद-
 दोषप्रसङ्गः इति, न, इत्थं प्रार्थनायां मृषावादायोगात्, तथा चाह—

भासा असचमोसा नवरं भस्तीह भासिआ एसा । न हु खीणपिज्जदोसा दिंति समाहिं च धोहिं च ॥१०९५॥
 व्याख्या—भाषा असत्यामृषेयं वर्तते, सा चामन्त्रण्यादिभेदादनेकविधा, तथा चोक्तम्—“आमंतणि आणवणी जायणि
 तह पुच्छणी य पन्नवणी । पच्चक्खाणी भासा भासा इच्छाणुलोमा य ॥ १ ॥ अणभिग्गहिया भासा भासा य अभिग्गंमि
 वोद्धवा । संसयकरणी भासा वोयड अधोयडा च्वेव ॥ २ ॥” इत्यादि, तत्रेह याचन्याऽधिकार इति, यतो याच्नायां वर्तते,
 यदुत—‘आरुग्गवोहिलाभं समाहिवरमुत्तमं दिंतु’स्ति । आह—रागादिरहितत्वादारोग्यादिप्रदानविकलास्ते, ततश्च किमनयेति?,

१ आमन्त्रणी आशपनी याचनी तथा प्रच्छनी च प्रज्ञापनी । प्रत्यास्थानी भाषा भाषेणानुलोमा च ॥ १ ॥ भनभिग्गहिया भाषा भाषा चाभिग्गहे
 बोद्धव्या । संसयकरणी भाषा व्याकृताऽध्याकृतैव ॥ २ ॥

उच्यते, सत्यमेतत्, नयरं भक्त्या भाषितेषा, अन्यथा नैव 'क्षीणप्रेमद्वेषाः' क्षीणरागद्वेषा इत्यर्थः, 'ददति' प्रयच्छन्ति, किं न प्रयच्छन्ति?, अत आह-समाधिं च योधिं चेतति गार्थः ॥ १०९५ ॥ किं च—

जं तेहिं दायव्यं तं दिन्नं जिणवरोहिं सव्वेहिं । दंसणनाणचरित्तस्स एस तिविहस्स उवएसो ॥ १०९६ ॥
 व्याख्या—यत्तैर्दातव्यं तदत्तं जिनवरैः 'सर्वैः' ऋषभादिभिः पूर्वमेव, किं च दातव्यं?—दर्शनज्ञानचारित्रस्य सम्बन्धि-
 भूतः आरोग्यादिप्रसाधक एव त्रिविधस्योपदेशः, इह च दर्शनज्ञानचारित्रस्येत्युक्तं, मा भूदिदमेकमेव कस्यचित्सम्प्रत्यय
 इत्यतस्तद्भ्युदासार्थं त्रिविधस्येत्याहेति गार्थः ॥ १०९६ ॥ आह—यदि नाम दत्तं ततः किं साम्प्रतमभिलषितार्थप्रसाधन-
 सामर्थ्यरहितास्ते?, ततश्च तन्नक्तिः क्लोपयुज्यते इति?, अत्रोच्यते—

भत्तीइ जिणवराणं खिज्जंती पुब्बसंचिआ कम्मा । आयरिअनसुक्कारेण विज्जा मंता य सिज्झंति ॥ १०९७ ॥
 व्याख्या—'भक्त्या' अन्तःकरणप्रणिधानलक्षणया 'जिनवराणां' तीर्थकराणां सम्बन्धिण्या हेतुभूतया, किं?, 'क्षीयन्ते'
 क्षयं प्रतिपद्यन्ते 'पूर्वसञ्चितानि' अनेकभवोपात्तानि 'कर्माणि' ज्ञानावरणादीनि, इत्थंस्वभावत्वादेव तन्नक्तेरिति, अस्मि-
 न्नेवार्थे दृष्टान्तमाह—तथाहि—आचार्यनमस्कारेण विद्या मन्त्राश्च सिद्ध्यन्ति, तन्नक्तिमतस्त्वस्य शुभपरिणामत्वात्तत्सिद्धि-
 प्रतिबन्धककर्मक्षयादिति भावनीयं, गार्थः ॥ १०९७ ॥ अतस्साध्वी तन्नक्तिः, वस्तुतोऽभिलषितार्थप्रसाधकत्वाद्, आरो-
 ग्यवोधिलाभादेरपि तन्निर्यत्यत्वात्, तथा चाऽऽह—

भक्तीइ जिणवराणं परमाए स्त्रीणपिज्जदोसाणं । आरूगगवोद्विलाभं समाहिमरणं च पावंति ॥ १०९८ ॥
 व्याख्या—भक्त्या जिनवराणां, किंचिशिष्टया?—‘परमया’ प्रधानया भावभक्त्येत्यर्थः, ‘क्षीणप्रेमद्वेषाणां’ जिनानां,
 किम्?, आरोग्यबोधिलाभं समाधिमरणं च प्राप्नुवन्ति प्राणिन इति, इयमत्र भावना—जिनभक्त्या कर्मक्षयस्ततः सकल-
 कल्याणावाप्तिरिति, अत्र समाधिमरणं च प्राप्नुवन्तीत्येतदारोग्यबोधिलाभस्य हेतुत्वेन द्रष्टव्यं, समाधिमरणप्राप्तौ नियमत
 एव तत्प्राप्तिरिति गाथार्थः ॥ १०९८ ॥ साम्प्रतं बोधिलाभप्राप्तावपि जिनभक्तिमात्रादेव पुनर्वोधिलाभो भविष्यत्येव,
 किमनेन वर्तमानकालदुष्करेणानुष्ठानेनेत्येवंवादिनमनुष्ठानप्रमादिनं सत्त्वमधिकृत्यौपदेशिकमिदं गाथाद्वयमाह—
 लद्धिद्धिअं च बोहिं अकरिंतोऽणागयं च पत्थंतो । दच्छिसि जह तं विब्भल ! इमं च अन्नं च चुक्किहिसि ॥ १०९९ ॥
 लद्धिद्धिअं च बोहिं अकरिंतोऽणागयं च पत्थंतो । अन्नंदाइं बोहिं लब्भिसि कयरेण मुल्लेण ? ॥ ११०० ॥

व्याख्या—‘लद्धेद्धियं च’त्ति लब्धां च—प्राप्तां च वर्तमानकाले, कां?, ‘बोधिं’ जिनधर्मप्राप्तिम्, ‘अकुर्वन्’ इति कर्मप-
 राधीनतया सदनुष्ठानेन सफलमकुर्वन् ‘अनागतां च’ आयत्यामन्यां च प्रार्थयन्, किम्?, द्रक्ष्यसि यथा त्वं हे विह्वल!—
 जडप्रकृते ! इमां चान्यां बोधिमधिकृत्य, किं?, ‘चुक्किहिसि’ देशीवचनतः भ्रश्यसि, न भविष्यतीत्यर्थः ॥ तथा लब्धां च
 बोधिमकुर्वन्ननागतां च प्रार्थयन्, अन्नंदाइंति निपातः असूयायाम्, अन्ये तु व्याचक्षते—अन्यामिदानीं बोधिं
 लप्स्यसि, किं?, कतरेण मूल्येन?, इयमत्र भावना—बोधिलाभे सति तपःसंयमानुष्ठानपरस्य प्रेत्य वासनावशात्तत्त-
 त्प्रवृत्तिरेव बोधिलाभोऽभिधीयते, तदनुष्ठानरहितस्य पुनर्वासनाऽभावात्तत्कथं तत्प्रवृत्तिरिति बोधिलाभानुपपत्तिः;

स्यादेतद्, एवं सत्याद्यस्य बोधिलाभस्यासम्भव एवोपन्यस्तः, वासनाऽभावात्, न, अनादिसंसारैराधावेधोपमानेनानाभोगत एव कथञ्चित्कर्मक्षयतस्तदवासेरित्येतदावेदितमेवोद्युघात इत्यलं विस्तरेणेति गाथाद्वयार्थः ॥१०९९-११००॥ तस्मात्सति बोधिलाभे तपस्संयमानुष्ठानपरेण भवितव्यं, न यत्किञ्चिच्चैत्याद्यालम्बनं चेत्स्याथाय प्रमादिना भवितव्यमिति, तपस्संयमोद्यमवतश्चैत्यादियु कृत्याविराधकत्वात्, तथा चाऽऽह—

नेह्यकुलगणसंघे आयरिआणं च पचयण सुए अ । सव्वेसुचि तेण कयं तवसंजममुज्जमतेणं ॥ ११०१ ॥

न्याख्या—चैत्यकुलगणसङ्घे तु तथाऽऽचार्याणां च तथा प्रवचनश्रुतयोश्च, किं?, सर्वेष्वपि तेन कृतं, कृत्यमिति गम्यते, केन?, तपःसंयमोद्यमवता साधुनेति, तत्र चैत्यानि-अर्हत्प्रतिमालक्षणानि, कुलं-विद्याधरादि, गणः-कुलसमुदायः सङ्घः-समस्त एव साध्यादिसङ्घातः, आचार्याः-प्रतीताः, चशब्दादुपाध्यायादिपरिग्रहः, भेदाभिधानं च प्राधान्यख्यापनार्थम्, एवमन्यत्रापि द्रष्टव्यं, प्रवचनं-द्वादशाङ्गमपि सूत्रार्थतदुभयरूपं, श्रुतं सूत्रमेव, चशब्दः स्वगतानेकभेदप्रदर्शनाथः, एतेषु सर्वेष्वपि स्थानेषु तेन कृतं कृत्यं यस्तपःसंयमोद्यमवान् वर्तते, इयमत्र भावना-अयं हि नियमात् ज्ञानदर्शनसम्पन्नो भवति अयमेव च गुरुराद्यवमालोच्य चैत्यादिकृत्येषु सम्यक् प्रवर्तते यथैहिकामुष्मिकगुणवृद्धिर्भवति, विपरीतस्तु कृत्येऽपि प्रवर्तमानोऽप्यविवेकादकृत्यमेव संपादयति, अत्र बहु वक्तव्यमिति गाथार्थः ॥ ११०१ ॥ एवं तावद्गतं सूत्रमूल 'एवं मए अभिथुए'त्यादि गाथाद्वयं, साम्प्रतं—

चंदेसु निम्मलपरा आइचेसु अहिअं पपासपरा । सागरवरगंभीरा सिद्धा सिद्धिं मम दिसंतु ॥ ७ ॥

भक्तीइ जिणवराणं परमाए खीणपिज्जदोसाणं । आरुग्गयोहिलाभं समाहिमरणं च पावंति ॥ १०९८ ॥
 व्याख्या—भक्त्या जिनवराणां, किंविशिष्टया ?—‘परमया’ प्रधानया भावभक्त्येत्यर्थः, ‘क्षीणप्रेमद्वेषाणां’ जिनानां,
 किम् ?, आरोग्यबोधिलाभं समाधिमरणं च प्राप्नुवन्ति प्राणिन इति, इयमत्र भावना—जिनभक्त्या कर्मक्षयस्ततः सकल-
 कल्याणावाप्तिरिति, अत्र समाधिमरणं च प्राप्नुवन्तीत्येतदारोग्यबोधिलाभस्य हेतुत्वेन द्रष्टव्यं, समाधिमरणप्राप्तौ नियमत
 एव तत्प्राप्तिरिति गार्थार्थः ॥ १०९८ ॥ साम्प्रतं बोधिलाभप्राप्तावपि जिनभक्तिमात्रादेव पुनर्वोधिलाभो भविष्यत्येव,
 किमनेन वर्तमानकालदुष्करेणानुष्ठानेनेत्येवंवादिनमनुष्ठानप्रमादिनं सत्त्वमधिकृत्यौपदेशिकमिदं गाथाद्वयमाह—

लद्धिद्धिअं च बोहिं अकरिंतोऽणागयं च पत्थंतो । दच्छिसि जह तं चिब्भल ! इमं च अन्नं च चुक्किहिसि ॥ १०९९ ॥
 लद्धिद्धिअं च बोहिं अकरिंतोऽणागयं च पत्थंतो । अन्नंदाइं बोहिं लब्भिसि कयरेण सुल्लेण ? ॥ ११०० ॥

व्याख्या—‘लद्धेद्धियं च’त्ति लब्धां च—प्राप्तां च वर्तमानकाले, कां ?, ‘बोधिं’ जिनधर्मप्राप्तिम्, ‘अकुर्वन्’ इति कर्मप-
 राधीनतया सदनुष्ठानेन सफलमकुर्वन् ‘अनागतां च’ आयत्यामन्यां च प्रार्थयन्, किम् ?, द्रक्ष्यसि यथा त्वं हे विह्वल !—
 जडप्रकृते ! इमां चान्यां बोधिमधिकृत्य, किं ?, ‘चुक्किहिसि’ देखीवचनतः भ्रश्यसि, न भविष्यतीत्यर्थः ॥ तथा लब्धां च
 बोधिमकुर्वन्ननागतां च प्रार्थयन्, अन्नंदाइंत्ति निपातः असूयायाम्, अन्ये तु व्याचक्षते—अन्यामिदानीं बोधि
 लप्स्यसि, किं ?, कतरेण मूल्येन ?, इयमत्र भावना—बोधिलाभे सति तपःसंयमानुष्ठानपरस्य प्रेत्य वासनावशात्तत्त-
 त्प्रवृत्तिरेव बोधिलाभोऽभिधीयते, तदनुष्ठानरहितस्य पुनर्वासनाऽभावात्तत्कथं तत्प्रवृत्तिरिति बोधिलाभानुपपत्तिः,

स्यादेतद्, एवं सत्याद्यस्य बोधिलाभस्यासम्भव एवोपन्यस्तः, वासनाऽभावात्, न, अनादिसंसारो राधावेधोपमानेनानाभोगत एव कथयित्कर्म्मक्षयतस्तदाघोरेरित्येतदावेदितमेवोपोद्घात इत्यलं वित्तरेणिति गाथाद्वयार्थः ॥ १०९९-११०० ॥ तस्मात्सति बोधिलाभे तपस्संयमानुष्ठानपरेण भवितव्यं, न यत्किञ्चिच्चैत्याद्यालम्बनं चेतस्याधाय प्रमादिना भवितव्यमिति, तपस्संयमोद्यमवतश्चैत्यादिषु कृत्याविराधकत्वात्, तथा चाऽऽह—

नेइयकुलगणसंघे आयरिआणं च पवयण सुए अ । सव्वेसुचि तेण कयं तवसंजममुज्जमंतेणं ॥ ११०१ ॥

व्याख्या—चैत्यकुलगणसंघे तथाऽऽचार्याणां च तथा प्रवचनश्रुतयोश्च, किं?, सर्वेष्वपि तेन कृतं, कृत्यमिति गम्यते, केन?, तपःसंयमोद्यमवता साधुनेति, तत्र चैत्यानि-अर्हत्प्रतिमालक्षणानि, कुलं-विद्याधरादि, गणः-कुलसमुदायः राहुः-समस्त एव साध्यादिसङ्घातः, आचार्याः-प्रतीताः, चराब्दादुपाध्यायादिपरिग्रहः, भेदाभिधानं च प्राधान्यख्यापनार्थम्, एवमन्यत्रापि द्रष्टव्यं, प्रवचनं-द्वादशाङ्गमपि सूत्रार्थतदुभयरूपं, श्रुतं सूत्रमेव, चराब्दः स्वगतानेकभेदप्रदर्शनार्थः, एतेषु सर्वेष्वपि स्थानेषु तेन कृतं कृत्यं यस्तपःसंयमोद्यमवान् वर्तते, इयमत्र भावना-अयं हि नियमात् ज्ञानदर्शनसम्पन्नो भवति अयमेव च गुरुलाघवमालोच्य चैत्यादिकृत्येषु सम्यक् प्रवर्तते यथैहिकामुष्मिकगुणवृद्धिर्भवति, विपरीतरस्तु कृत्येऽपि प्रवर्तमानोऽप्यविवेकादकृत्यमेव संपादयति, अत्र बहु वक्तव्यमिति गाथार्थः ॥ ११०१ ॥ एवं तावद्गतं सूत्रमूल 'एवं मए अभिथुए'त्यादि गाथाद्वयं, साम्प्रतं—

चंदेसु निम्मलपरा आइचेसु अहिअं पयासयरा । सागरवरगंभीरा सिद्धिं मम दिसंतु ॥ ७ ॥

भस्तीइ जिणवराणं परमाए खीणपिज्जदोसाणं । आरुग्गयोहिलाभं समाहिमरणं च पावंति ॥ १०९८ ॥
 व्याख्या—भवत्या जिनवराणां, किंविशिष्टया?—‘परमया’ प्रधानया भावभक्त्येत्यर्थः, ‘क्षीणप्रेमद्वेषाणां’ जिनानां,
 किम्?, आरोग्यबोधिलाभं समाधिमरणं च प्राप्नुवन्ति प्राणिन इति, इयमत्र भावना—जिनभक्त्या कर्मक्षयस्ततः सकल-
 कल्याणावाप्तिरिति, अत्र समाधिमरणं च प्राप्नुवन्तीत्येतदारोग्यबोधिलाभस्य हेतुत्वेन द्रष्टव्यं, समाधिमरणप्राप्तौ नियमत
 एव तत्प्राप्तिरिति गार्थार्थः ॥ १०९८ ॥ साम्प्रतं बोधिलाभप्राप्तावपि जिनभक्तिमात्रादेव पुनर्वोधिलाभो भविष्यत्येव,
 किमनेन वर्तमानकालदुष्करेणानुष्ठानेनेत्येवंवादिनमनुष्ठानप्रमादिनं सत्त्वमधिकृत्यौपदेशिकमिदं गाथाद्वयमाह—

लद्धिह्मिं च बोहिं अकरित्तोऽणागयं च पत्थंतो । दच्छिसि जह तं विव्वमल । इमं च अन्नं च चुक्किहिसि ॥ १०९९ ॥
 लद्धिह्मिं च बोहिं अकरित्तोऽणागयं च पत्थंतो । अन्नंदाइं बोहिं लब्भिसि कयरेण मुल्लेण ? ॥ ११०० ॥

व्याख्या—‘लद्धेह्मिं च’त्ति लब्धां च—प्राप्तां च वर्तमानकाले, कां?, ‘बोधिं’ जिनधर्मप्राप्तिम्, ‘अकुर्वन्’ इति कर्मप-
 राधीनतया सदनुष्ठानेन सफलमकुर्वन् ‘अनागतां च’ आयत्यामन्यां च प्रार्थयन्, किम्?, द्रक्ष्यसि यथा त्वं हे विह्वल!—
 जडप्रकृते ! इमां चान्यां बोधिमधिकृत्य, किं?, ‘चुक्किहिसि’ देशीवचनतः भ्रक्ष्यसि, न भविष्यतीत्यर्थः ॥ तथा लब्धां च
 बोधिमकुर्वन्ननागतां च प्रार्थयन्, अन्नंदाइंति निपातः असूयायाम्, अन्ये तु व्याचक्षते—अन्यामिदानीं बोधि
 लप्स्यसि, किं?, कतरेण मूल्येन?, इयमत्र भावना—बोधिलाभे सति तपःसंयमानुष्ठानपरस्य प्रेत्य वासनावशात्तत्त-
 त्प्रवृत्तिरेव बोधिलाभोऽभिधीयते, तदनुष्ठानरहितस्य पुनर्वासनाऽभावात्तत्कथं तत्प्रवृत्तिरिति बोधिलाभानुपपत्तिः,

अथ तृतीयं वन्दनाध्ययनम्

साम्प्रतं चतुर्विंशतिस्रवानन्तरं वन्दनाध्ययनं, तस्य चायमभिसम्बन्धः, अनन्तराध्ययने सावद्ययोगविरतिलक्षणसामायिकोपदेष्टृणामर्हतामुल्कीर्तनं कृतम्, इह त्वर्हदुपदिष्टसामायिकगुणवत् एव वन्दनलक्षणा प्रतिपत्तिः कार्येति प्रतिपाद्यते, यद्वा-चतुर्विंशतिस्रयेऽर्हद्गुणोल्कीर्तनरूपाया भक्तेः कर्मक्षय उक्तः, यथोक्तम्-‘भक्तीर्दे जिणवराणं खिज्जंत्ती पुघसंचिआ कम्म’सि, वन्दनाध्ययनेऽपि कृतिकर्मरूपायाः साधुभक्तेस्तद्वतोऽसावेव प्रतिपाद्यते, वक्ष्यति च-“विणंओवयार माणस्स भंजणा पूयणा गुरुजणस्स । तित्थगराण य आणा सुयधम्माराहणाऽकिरिया ॥ १ ॥” अथवा सामायिके चारित्रमुपवर्णितं, चतुर्विंशतिस्रये त्वर्हतां गुणस्तुतिः, सा च दर्शनज्ञानरूपा एवमिदं त्रितयमुक्तम्, अस्य च वितथासेवनायामैहिका-मुष्मिकापायपरिजिहीर्षुणा गुरोर्निवेदनीयं, तच्च वन्दनपूर्वमित्यतस्तन्निरूप्यते, इत्थमनेनानेकप्रकारेण सम्बन्धेनाऽऽयातस्या-स्याध्ययनस्य चत्वार्यनुयोगद्वाराणि सम्प्रयत्नं वक्ष्यन्ति, तत्र नामनिष्पन्ने निक्षेपे वन्दनाध्ययनमिति (नाम) तत्र वन्दनं निरूप्यते-‘यदि अभिवादनस्तुल्योः’ इत्यस्य ‘करणाधिकरणयोश्चे’ (पा० ३-३-१७)ति ल्युट्, ‘युवोरनाकाधि’ (पा० ७-१-१)त्यनादेशः, ‘इदितो नुम् धातो’रिति (पा० ७-१-५८)नुमागमः, ततश्च वन्द्यते-स्तूयतेऽनेन प्रशस्तमनोवाक्कायव्यापारजालेनेति वन्दनम्, अस्याधुना पर्यायशब्दान् प्रतिपादयन्निदं गाथाशकलमाह निर्युक्तिकारः-

वंदणन्निइकिइकम्मं पूयाकम्मं च विणयकम्मं च ।

अस्य व्याख्या-इह प्राकृतशैल्या आर्पत्वाच्च पञ्चम्यर्थे सप्तमी द्रष्टव्येति, चन्द्रेभ्यो निर्मलतराः, पाठान्तरं वा 'चंदेहि निम्मलयर'स्ति, तत्र सकलकर्ममलापगमाच्चन्द्रेभ्यो निर्मलतरा इति, तथा आदित्येभ्योऽधिकप्रभासकराः प्रकाशकरा वा, केवलोद्योतेन विश्वप्रकाशनादिति, वक्ष्यति च नियुक्तिकारः- 'चंदाइच्चगहाण'मित्यादि, तथा सागरवरादपि गम्भीर-तराः, तत्र सागरवरः-स्वयम्भूरमणोऽभिधीयते परीपहोपसर्गाद्यक्षोभ्यत्यात् तस्मादपि गम्भीरतरा इति भावना, सितं-ध्मा-तमेतेषामिति सिद्धाः, कर्मविगमात् कृतकृत्या इत्यर्थः, सिद्धि-परमपदप्राप्तिं 'मम दिसंतु'मम प्रयच्छन्त्विति सूत्रगायार्थः ॥ ७ ॥ साम्प्रतं सूत्रस्पर्शिकनिर्युक्त्यैनामेव गाथां लेशतो व्याख्यानयन्नाह-

चंदाइच्चगहाणं पहा पयासेइ परिमिअं खित्तं । केवलिनानाणलंभो लोगालोणं पगासेइ ॥ ११०२ ॥

व्याख्या-'चन्द्रादित्यग्रहाणा'मिति, अत्र ग्रहा अङ्गारकादयो गृह्यन्ते, 'प्रभा' ज्योत्स्ना 'प्रकाशयति' उद्योतयति परि-मितं क्षेत्रमित्यत्र तात्पर्यात्तद्व्यपदेशः, यथा मन्त्राः क्रोशन्तीति, क्षेत्रस्यामूर्तत्वेन मूर्तप्रभया प्रकाशनायोगादिति भावना, केवलज्ञानलाभस्तु लोकालोकं 'प्रकाशयति' सर्वधर्मैरुद्योतयतीति गार्थार्थः ॥ ११०२ ॥ उक्तोऽनुंगमः, नयाः सामायिक-वद् द्रष्टव्याः ॥ इति चतुर्विंशतिस्रवटीका समाप्तेति ॥

व्याख्यायाध्ययनमिदं प्राप्तं यत्कुशलमिह मया तेन । जन्मप्रवाहहतये कुर्वन्तु जिनस्तवं भव्याः ॥ १ ॥

इति श्रीचतुर्विंशतिस्रवाध्ययनं सभाव्यनिर्युक्तिचिकं समाप्तम् ॥

वन्दनं-निरूपितमेव, 'चिञ् चयने' अस्य 'स्त्रियां क्तिन्' (पा० ३-३-१४) युगलकर्मणश्च चयनं चितिः, कारणे कार्योपचाराद्रजोहरणाद्युपधिसंहतिरित्यर्थः, चीयते असाविति या चितिः, भावार्थः पूर्ववत्, 'डुकृञ् करणे' अस्यापि क्तिन्प्रत्ययान्तस्य करणं कृतिः अवनामादिकरणमित्यर्थः, क्रियतेऽसाविति या कृतिः-मोक्षायानामादिचेष्टैव, वन्दनं च चितिश्च कृतिश्च वन्दनचितिकृतयः ता एव तासां वा कर्म वन्दनचितिकृतिकर्म, कर्मशब्दः प्रत्येकमभिसंबध्यते अनेकार्थश्चायं, क्वचित्कारक्याचकः 'कर्तुरीप्सिततमं कर्म (पा० १-४-४९) ति वचनात्, क्वचित् ज्ञानावरणीयादियाचकः, 'कृत्स्नकर्मक्षयान्मोक्ष' (तत्त्वा० अ० १० सू० ३) इति वचनात्, क्वचित् क्रियायाचकः, 'गन्धर्वो रञ्जिताः सर्वे, सद्भामे भीमकर्मणे'ति वचनात्, इह क्रियावचनः परिगृह्यते, ततश्च यन्दनकर्म चितिकर्म कृतिकर्म इति, इह च पुनः क्रियाऽभिधानं विशिष्टायनामादिक्रियाप्रतिपादनार्थमदुष्टमेवेति, 'पूज पूजायाम्' अस्य 'गुरोश्च हल' (पा० ३-३-१०३) इत्यप्रत्ययान्तस्य पूजनं पूजा-प्रशस्तमनोवाक्यायचेष्टेत्यर्थः, पूजायाः कर्म पूजाकर्म पूजाक्रियेत्यर्थः, पूजैव वा कर्म पूजाकर्म, चशब्दः पूजाक्रियाया वन्दनादिक्रियासाम्यप्रदर्शनार्थः, 'णीञ् प्रापणे' इत्यस्य परचि- (पा० ३-३-५६) ति अचप्रत्यये गुणे अयादेशे सति विपूर्वस्य विनयनं विनयः, कर्मापनयनमित्यर्थः, विनीयते याऽनेनाष्टप्रकारं कर्मेति विनयस्तस्य कर्मविनयकर्म, चः पूर्ववदेव, अयं गाथार्द्धसंक्षेपार्थः ॥ आह—

कायं कस्य व केण यावि काहे व कइलुत्तो ? ॥ ११०२ ॥ कइओणयं कइसिरं कइहिं च आवस्सपहि परिसुअं ।

कइदोसविप्पसुंक्कं किइकम्मं कीसं कीरंइं था ? ॥ ११०३ ॥

इदं वन्दनं कर्तव्यं कस्य वा केन वाऽपि 'कदा वा' कस्मिन् वा काले 'कतिकृत्यो वा' कियत्यो वा चाराः ? ।
 अवनतिः—अवनतं, कत्यवनतं तद्वन्दनं कर्तव्यं ? , कतिशिरः कति शिरांसि तत्र भवन्तीत्यर्थः, कतिभिरावश्यकैः—
 आवर्तादिभिः परिशुद्धं, कतिदोषविप्रमुक्तं, दोलगत्यादयो दोषाः, 'कृतिकर्म' वन्दनकर्म 'कीस कीरइ'त्ति किमिति वा
 क्रियत इति गाथाद्वयसंक्षेपार्थः ॥ अथयवार्थं उच्यते, तत्र वन्दनकर्म द्विधा—द्रव्यतो भावतश्च, द्रव्यतो मिथ्यादृष्टेरुप-
 युक्तसम्यग्दृष्टेः, भावतः सम्यग्दृष्टेरुपयुक्तस्य, चितिकर्मापि द्विधैव—द्रव्यतो भावतश्च, द्रव्यतस्तापसादिलिङ्गग्रहणकर्मा-
 नुपयुक्तसम्यग्दृष्टे रजोहरणादिकर्म च, भावतः सम्यग्दृष्ट्युपयुक्ता रजोहरणाद्युपधिक्रियेति, कृतिकर्मापि द्विधा—द्रव्यतः
 कृतिकर्म निरुवादीनामवनामादिकरणमनुपयुक्तसम्यग्दृष्टीनां च, भावतः सम्यग्दृष्ट्युपयुक्तानामिति, पूजाकर्मापि द्विधा—
 द्रव्यतो निरुवादीनां मनोवाफायक्रिया अनुपयुक्तसम्यग्दृष्टीनां च, भावतः सम्यग्दृष्ट्युपयुक्तानामिति, विनयकर्मापि
 द्विधा—द्रव्यतो निरुवादीनामनुपयुक्तसम्यग्दृष्टीनां च, भावत उपयुक्तसम्यग्दृष्टीनां विनयक्रियेति ॥ साम्प्रतं वन्दनादिषु
 द्रव्यभावभेदप्रचिदयिषया दृष्टान्तान् प्रतिपादयन्नाह—

सीयले खुडुण कण्हे, सेवण पालए तथा । पंचेते दिट्ठता किइकम्मे होंति णायब्बा ॥ ११०४ ॥
 व्याख्या—सीतलः शुद्धकः कृष्णः सेवकः पालकस्तथा पञ्चैते दृष्टान्ताः कृतिकर्मणि भवन्ति ज्ञातव्या इति । कः पुनः
 सीतलः ? , तत्र कथानकम्—एगस्स रण्णो पुत्तो सीयलो णाम, सो य णिधिण्णकामभोगो पघतिओ, तस्स य भगिणी

१ पुरुष राजः पुत्रः सीतलो नाम, त च निर्विण्णकामभोगः प्रमजितः, तस्य च भगिनी

वन्दनं-निरूपितमेव, 'चिञ् चयने' अस्य 'स्त्रियां क्तिन्' (पा० ३-३-९४) कुशलकर्मणश्च चयनं चितिः, कारणे कार्योपचाराद्रजोहरणाद्युपधिसंहतिरित्यर्थः, चीयते असाविति वा चितिः, भावार्थः पूर्ववत्, 'डुकृञ् करणे' अस्यापि क्तिन्प्रत्ययान्तस्य करणं कृतिः अवनामादिकरणमित्यर्थः, क्रियतेऽसाविति वा कृतिः-मोक्षायानामादिचेष्टेय, वन्दनं च चित्तिश्च कृतिश्च वन्दनचितिकृतयः ता एव तासां वा कर्म वन्दनचितिकृतिकर्म, कर्मशब्दः प्रत्येकमभिसंबध्यते अनेकार्थश्चायं, क्वचित्कारक्याचकः 'कर्तुरीप्सिततमं कर्म (पा० १-४-४९) ति यचनात्, क्वचित् ज्ञानायणीयादिवाचकः, 'कुल्लकर्मक्षयान्मोक्ष' (तत्त्वा० अ० १० सू० ३) इति वचनात्, क्वचित् क्रियावाचकः, 'गन्धर्वा रञ्जिताः सर्वे, सद्भामे भीमकर्मणे'ति वचनात्, इह क्रियावचनः परिगृह्यते, ततश्च वन्दनकर्म चितिकर्म कृतिकर्म इति, इह च पुनः क्रियाऽभिधानं विशिष्टायनामादिक्रियाप्रतिपादनार्थमदुष्टमेवेति, 'पूज पूजायाम्' अस्य 'गुरोश्च हल' (पा० ३-३-१०३) इत्यप्रत्ययान्तस्य पूजनं पूजा-प्रशस्तमनोवाकायचेष्टेत्यर्थः, पूजायाः कर्म पूजाकर्म पूजाक्रियेत्यर्थः, पूजैव वा कर्म पूजाकर्म, चशब्दः पूजाक्रियाया वन्दनादिक्रियासाम्यप्रदर्शनार्थः, 'णीञ् प्रापणे' इत्यस्य परचि- (पा० ३-३-५६) ति अच्प्रत्यये गुणे अयादेशे सति विपूर्वस्य विनयनं विनयः, कर्मापनयनमित्यर्थः, विनीयते वाऽनेनाष्टप्रकारं कर्मेति विनयस्तस्य कर्मविनयकर्म, चः पूर्ववदेव, अयं गाथार्द्धसंक्षेपार्थः ॥ आह—

कायबं कस्स व केण वावि काहे व कइखुत्तो ? ॥ ११०२ ॥ कइओणयं कइसिरं कइहिं च आवस्सपहि परिसुजं ।
 कइदोसविप्पमुंक्कं किइकम्मं कीसं कीरइं वा ? ॥ ११०३ ॥

अणस्स रण्णो दिण्णा, तीसे चत्तारि पुत्ता, सा तेसिं कहंतरेसु कहं कहेइ, जहा तुग्ग मातुलओ पुयपघइओ, एयं कालो वच्चइ । तेऽवि अन्नया तहारूपाणं थेराणं अंतिए पवइया चत्तारि, वहुरसुया जाया, आयरियं पुच्छिअं माउलंगं वंदगा जंति । एगंमि णयरे सुओ, तत्थ गया, वियालो जाउत्तिकाअं वाहिरियाए ठिया, सावगो च णयरं पवेसिउकामो सो भणिओ— सीयलायरियाणं कहेहि—जे तुग्गं भाइणिज्जा ते आगया वियालोत्ति न पविट्ठा, तेणं कहियं, तुट्ठो, इमेसिपि रत्ति सुहेण अग्गवसाणेण चउण्हवि केवलणाणं समुप्पणं । पभाए आयरिया दिसाउ पलोएइ, एत्ताहे मुहुत्तेणं एहिंति, पोरिसिसुत्तं मण्णे करेति अच्छंति, उग्घाडाए अत्थपोरिसिच्चि, अइचिराविए य ते देवकुलियं गया, ते वीयरागा न आढायंति, उंउओऽणेण ठविओ, पडिक्कंतो, आलोइए भणइ—कओ वंदामि ? भणंति—जओ भे पडिहायइ, सो चितेइ—अहो बुट्ठसेहा निहज्जत्ति, तहवि रोसेण वंदइ, चउसुवि वंदिएसु, केवली किर पुव्वपउत्तं उवयारं न भंजइ जाव न पडिभिज्जइ, एस जीयकप्पो,

! अन्यस्ये राये दशा, तस्याश्चत्वारः पुत्राः, सा तेभ्यः कथान्तरेषु (कथावसरेषु) कथां कथयति—यथा युष्माकं मातुलः पूर्वं प्रमदितः, एवं कालो व्रजति । तेऽपि अन्यदा तथारूपणां स्थविराणामन्तिके प्रव्रजिताश्चत्वारः, बहुध्रुता जाताः, आचार्यं दृष्ट्वा मातुलं वन्दितुं यान्ति । पृथक्सिद्धगरे ध्रुतः, तत्र गताः, विकालो जात इति ह्रस्वा वाहिरिकायां स्थिताः, धावकश्च नगरं प्रवेष्टुकामः स भणितः—शीतलाचार्येभ्यः कथयेः—ये युष्माकं भागिनेयास्ते भागता विकाल इति न प्रविष्टाः, तेन कथितं, मुष्टः, एषामपि रात्रौ शुभेनाश्रयसायेन चतुर्णामपि केवलज्ञानं समुत्पन्नं । प्रभाते आचार्यो दिशः प्रलीकयति, अयुना मुहूर्त्तनैव्यन्ति, सूत्रं पौर्णी कुर्वन्तः (इति) मन्ये तिष्ठन्ति, उद्घाटायामार्यपौरुषीमिति, अतिचिरागिते च ते देवकुलिकां गताः, ते वीतरागा नाद्रियन्ते, दण्डकोऽनेन स्थापितः, प्रतिक्रान्तः, आलोचिते भणति—कुतो वन्दे?, भणन्ति—यतो भवतो प्रतिभासते, स विन्तयति—अहो बुट्ठरीशा निर्लज्जा इति, तथापि रोपेण वन्देते, चतुर्ष्वपि वन्दितेषु, केवली किञ्च पूर्वप्रयुक्तं उपचारं न भनक्ति यावच्च प्रतिभिद्यते (ज्ञायते), एव जीतकस्यः,

धीरंओ यारं अलभंतो पुष्पछल्लियाए अचरणं काऊण वच्चइ दिणे दिणे, न य जेमेइ, परूढमंसू जाओ, वत्ते वरिसारत्ते नीति राया, सवेवि रायाणो उवट्टिया, वीरओ पाएसु पडिओ, राया पुच्छइ-वीरओ दुबलोत्ति, वारवालेहिं कहियं जहा-वचं, रण्णो अणुकंपा जाया, अवारियपवेसो कओ वीरगस्स । वासुदेवो य किर सवाउ धूयाउ जाहे विवाहकाले पायवं-दियाओ पंति ताहे पुच्छइ-किं पुत्ती ! दासी होहिसि उदाहु सामिणित्ति, ताओ भणंति-सामिणीओ होहामुत्ति, राया भणइ-तो खायं पययह भट्टारगस्स पायमूले, पच्छा महया णिक्खमणसक्कारेण सक्कारियाओ पवयंति, एवं वच्चइ कालो । अणया एगाए देवीए धूया, सा चित्तेइ-सवाओ पघाविजंती, तीए धूया सिक्खाविया-भणाहि दासी होमिति, ताहे सवालंकियविभूसिया उवणीया पुच्छिया भणइ-दासी होमिति, वासुदेवो चित्तेइ-मम धूयाओ संसारं आहिंडंति तह य अण्णेहिं अवमाणिजंति तो न लट्ठयं, एत्थं को उवाओ ?, जेण अण्णावि एवं न करेहित्ति चित्तेइ, लट्ठो उवाओ, वीरगं

१ वीरको वेढामलभमानः पुष्पछल्लिकया (द्वाराहायाः) अर्चनं कृत्वा व्रजति दिने दिने, न च जेमति, परूढमंसुजांतः, वृत्ते वर्यारात्रे निर्गच्छति राजा, सर्वेऽपि राजान उवस्थिताः, वीरकः पादयोः पतितः, राजा वृच्छति-वीरक ! दुबल इति, द्वारपालैः कथितं यथावृत्तं, राजोऽनुकम्पा जाता, अवारिलत्रयैः वृत्तो वीरकस्य । वासुदेवश्च किल सर्वो दुहितृव्यंदा विवाहकाले पादवन्दका आयान्ति तदा वृच्छति-किं पुत्रि ! दासी भवित्यसि उताहो स्वाभिनीति, ता भणन्ति-स्वामिन्यो भविव्याम इति, राजा भणति-तदा ह्यातं (प्रसिद्धं) प्रव्रजत भट्टारकस्य पादमूले, पश्चान्महता निष्कमणसत्कारेण तावृत्ताः प्रव्रजन्ति, एवं व्रजति कालः । अन्यैकया देव्या दुहिता, सा चिन्तयति-सर्वाः प्रजायन्ते, तथा दुहिता शिक्षिता-भणेदोसी भवामीति, तदा सर्वा-लट्ठाविभूगितोपनीता वृष्टा भणति-दासी भवामीति, वासुदेवश्चिन्तयति-मम दुहितरः संसारं आदिपण्डन्ते तथा चान्धैः भयमन्यन्ते तदा न लट्ठं, अत्र क र्पायो ?, येतान्या अरि एवं न बुयुंरिति चिन्तयति, इत्थ उपायः, वीरकं

तेऽस्य य पुष्पिकफलियस्स मग्धो समीग्धुकूलरस्स पेढं वद्धं, लोगो तत्थ पूयं करेइ, तिलगवउळार्इणं न किंचिवि, सो चित्तेइ-(ण)एयस्स पेढरस्स गुणेण एई से पूजा किज्जइ, चिईनिमित्तं, सो भणइ-एए किं ण अचेह ? ते भणंति-पुष्पिकपहि कएण्यं एयं, तं च जणो वंदइ, तस्सवि चिंता जाया, पेच्छह, जारिसं समिग्धुकूलरं तारिसो मि अहं, अन्नेवि तत्थ बहु-सुया रायपुत्ता इग्धपुत्ता पवइया अत्थि, ते ण ठविया, अहं ठविओ, ममं पूएइ, कओ मग्ध सगणत्तणं ? रयहरणणिमित्तं चितीगुणेण वंदंति, पडिनियत्तो । इयरेवि भिक्खाओ आगया मगंति, न लहंति सुतिं वा पवित्तिं वा, सो आगओ आलोएइ-जहाऽहं सण्णाभूमिं गओ, मूलाय उद्धाइओ, तत्थ पडिओ अच्छिओ, इयाणि उवसंते आगओमि, ते तुट्ठा, पच्छा कडाईणं आलोएति, पायच्छिंतं च पडिवज्जइ । तस्स पुविं दवचिई पच्छा भावचिई जाया ॥ इदानीं कृष्णसूत्रकथानकं-वारवईए वासुदेवो वीरिओ कोलिओ, सो वासुदेवभत्तो, सो य किर वासुदेवो वासारत्ते बहवे जीवा वहिज्जंतित्ति णो णीति, सो

१ तस्य च पुष्पिकफलितस्य मध्ये रामीनालायाः पीठं वद्धं, लोककूपपूजां करोति, तिलकपकुलादीनां न किञ्चिदपि, स चिन्तयति--(न)एतस्य पीठस्य गुणेनेयती अस्य पूजा क्रियते, चित्तिभिमित्तं, स भणति-पूतान् किं नार्थयत ? ते भणन्ति-पुरातनैः कृतमेतत्, तं च जनो वन्दते, तस्यापि चिन्ता जाता, पश्यत, यादवो रामीनाया तादृशोऽस्मि अहं, अग्येऽपि तत्र बहुधुता राजपुत्रा इग्यपुत्राः प्रमथिताः सन्ति, ते न स्थापिताः, अहं स्थापितः, मां पूजयति, कुतो मम धाम्ण्यं ? रजोहरणमात्रचित्तुगुणेन वन्दन्ते, प्रतिनिवृत्तः । इतरेऽपि भिक्षात भागता मार्गयन्ति, न लभन्ते धुतिं वा प्रवृत्तिं वा, स भागत आलोचयति-वयाऽहं संजाभूमिं गतः, मूलाद्यावधावितः, उय पतितः स्थितः, इदानीमुपशान्ते आगतोऽस्मि, ते तुष्टाः, पश्चात् कृतादिग्य आलोचयति प्रायश्चित्तं च प्रतिप-पते । तस्य पूर्व इग्यचित्तिः पश्चाद्भावचित्तिर्जाता ॥ द्वारिकायां वासुदेवो वीरकः कोलिकः, स वासुदेवभक्तः, स च किल वासुदेवो वर्यारात्रे बहवो जीवा वष्यन्त इति न निर्गच्छति, स

वीरओ वारं अलभंतो पुष्पछज्जियाए अच्चणं काऊण वच्चइ दिणे दिणे, न य जेमेइ, परूढमंसू जाओ, वत्ते वरिसारत्ते नीति राया, सवेवि रावाणो उवट्टिया, वीरओ पाएसु पडिओ, राया पुच्छइ-वीरओ दुव्वलोत्ति, वारवालेहिं कहियं जहा-वत्तं, रण्णो अणुकंपा जाया, अवारियपवेसो कओ वीरगस्स । वासुदेवो य किर सवाउ धूयाउ जाहे विवाहकाले पायवं-दियाओ पंति ताहे पुच्छइ-किं पुत्ती ! दासी होहिसि उदाहु सामिणित्ति, ताओ भणंति-सामिणीओ होहामुत्ति, राया भणइ-तो खायं पययह भट्टारगस्स पायमूले, पच्छा महया णिकखमणसक्कारेण सकारियाओ पवयंति, एवं वच्चइ कालो । अणया एगाए देवीए धूया, सा चित्तेइ-सवाओ पघाविजंती, तीए धूया सिक्खाविया-भणाहि दासी होमित्ति, ताहे सवालंक्रियविभूसिया उवणीया पुच्छिया भणइ-दासी होमित्ति, वासुदेवो चित्तेइ-मम धूयाओ संसारं आहिंडंति तह य अण्णेहिं अवमणिजंति तो न लट्ठयं, एत्थं को उवाओ !, जेण अण्णावि एवं न करेहित्ति चित्तेइ, लट्ठो उवाओ, वीरगं

1 वीरको पेहामलभमानः पुष्पछज्जिकया (द्वाशाखायाः) अर्चनं कृत्वा व्रजति दिने दिने, न च जेमति, प्ररूढमथुर्जातः, वृत्ते वपारात्रे निर्ग-च्छति राज्ञा, तर्षेऽपि राजान उपस्थिताः, वीरकः पादयोः पतितः, राजा पृच्छति-वीरक ! दुर्बल इति, द्वारपालैः कथितं यथावृत्तं, राशोऽनुकम्पा जाता, भगविरत्तप्रवेशः वृत्तो वीरकस्य । वासुदेवश्च किल सर्वो दुहितूर्यदा विवाहकाले पादवन्दका आयान्ति तदा पृच्छति-किं पुत्रि ! दासी भविष्यति उताहो स्वाभिनीति, ता भणन्ति-स्वामिन्यो भविष्याम इति, राजा भणति-तदा ह्यतं (प्रसिद्धं) प्रव्रजत भट्टारकस्य पादमूले, पश्चान्महता निष्कमणसक्कारेण सरताः प्रव्रजन्ति, एवं व्रजति काठः । अन्यैरेकया देव्या दुहिता, सा चिन्तयति-सर्षाः प्रयाग्यन्ते, तथा दुहिता शिक्षिता-भणेदोसी भवामीति, तदा सर्वो-लट्ठादिभूषितोपनीता पृथा भणति-दासी भवामीति, वासुदेवश्चिन्तयति-मम दुहितरः संसारं आदिपण्डन्ते तथा चान्यैः भवमन्यन्ते तदा न लट्ठं, अत्र क उपायो !, येनान्या अपि एवं न दुयुरिति चिन्तयति, हृद्य उपायः, वीरकं

पुच्छइ-अस्थि ते किंचि कयपुद्यं ? भणइ-गस्थि, राया भणइ-चित्तेहि, तओ सुचिरं चित्तेत्ता भणइ-अस्थि, वयरीए
 बघरिं सरडो सो पाहाणेण आहणेत्ता पाडिओ मओ य, सगडवट्टाए पाणियं वहंतं वामपाएण धारियं उयेलाए गंयं, पज्ज-
 णघडियाए मच्छियाओ पविट्ठाओ हत्थेण ओहाडिया वं सुमुंगुमंतीउ होउत्ति । वीए दिवसे अत्थाणीए सोलसण्हं रायसह
 स्साणं मज्झे भणइ-सुणह भो ! एयस्स वीरगस्स कुटुव्वत्ती सुया कम्मणि य, काणि कम्मणि ? वासुदेवो भणइ-जेण
 रत्तसिरो नागो, वसंतो वयरीवणे । पाडिओ पुढविसत्थेण वेमई नाम खत्तिओ ॥ १ ॥ जेण चक्कुखला गंगा, वहंती कलु-
 सोदयं । धारिया वामपाएणं वेमई नाम खत्तिओ ॥ २ ॥ जेण घोसवई सेणा, वसंती कलसीपुरे । धारिया वामहत्थेण,
 वेमई नाम खत्तिओ ॥ ३ ॥ एयस्स धूयं देमित्ति, सो भणिओ-धूयं ते देमित्ति, नेच्छइ, भिउडीकया, दिण्णा नीया य
 धरं, सयणिज्जे अच्छइ, इमो से सबं करेइ, अणया राया पुच्छइ-किह ते वयणं करेइ ?, वीरओ भणइ-अहं सामिणीए

१ पुच्छति-अस्थि तंव किञ्चि कृतपूर्वं ?, भणति-नास्ति, राजा भणति-चिन्तय, ततः सुचिरं चिन्तयित्वा भणति-अस्थि, वदयां उपरि सरटः स पापाणे
 नाहस्य पातितो मृतञ्च, शकटवर्षायां पानीयं वदन् वामपादेन धृतं वद्वेलया गतं, पायनघटिकायां मक्षिकाः प्रविष्टा हस्तेनोद्घापिता गुमगुमायमाना भवन्त्विति ।
 द्वितीये दिवसे आस्थान्यां रोदशानां राजसहस्राणां मध्ये भणति-गुण्युत भो एतस्य वीरकस्य कुलोत्पत्तिः श्रुता कर्माणि च, कानि कर्माणि ?, वासुदेवो
 भणति-येन रक्षशिरा नागो वसन् बहरीवने । पातितः पृथ्वीशब्देन वै मतिनाम (स बरहृष्टः) क्षत्रियः ॥ १ ॥ येन चक्रोरक्षता गद्गा बहन्ती कलुयोदकम् ।
 वामपादेन धृता वै मतिनाम क्षत्रियः ॥ २ ॥ येन घोषवती सेना वसन्ती कलसीपुरे । धृता वामहस्तेन वै मतिनाम क्षत्रियः ॥ ३ ॥ एतस्मै दुहितरं ददामि
 इति, स भणति-दुहितरं ते ददामीति, नेच्छति, मृडुटी कृता, दत्ता नीता च गृहं, शयनीये तिष्ठति, अयं तस्याः सर्वं करोति, अन्यदा राजा पृच्छति-कथं ते
 वचनं करोति ?, वीरको भणति-अहं स्वामिन्या *ओ गुमुगुमंतीओ

इ-अथि ते किञ्चि कथयुष्यं ? भणइ-णथि, राया भणइ-चित्तिहि, तओ सुचिरं चित्तिता भणइ-अथि, वयरीए
 चित्ति ताणे ॥ १ ॥

मोत्तसण्हं रायसह

इवन्दना-
 धयने
 वन्दनादि-
 हटान्ताः

अथि ते किञ्चि कथयुष्यं ? भणइ-णथि, राया भणइ-चित्तिहि, तओ सुचिरं चित्तिता भणइ-अथि, वयरीए
 चित्ति ताणे ॥ १ ॥

अथि ते किञ्चि कथयुष्यं ? भणइ-णथि, राया भणइ-चित्तिहि, तओ सुचिरं चित्तिता भणइ-अथि, वयरीए
 चित्ति ताणे ॥ १ ॥

अथि ते किञ्चि कथयुष्यं ? भणइ-णथि, राया भणइ-चित्तिहि, तओ सुचिरं चित्तिता भणइ-अथि, वयरीए
 चित्ति ताणे ॥ १ ॥

अथि ते किञ्चि कथयुष्यं ? भणइ-णथि, राया भणइ-चित्तिहि, तओ सुचिरं चित्तिता भणइ-अथि, वयरीए
 चित्ति ताणे ॥ १ ॥

अथि ते किञ्चि कथयुष्यं ? भणइ-णथि, राया भणइ-चित्तिहि, तओ सुचिरं चित्तिता भणइ-अथि, वयरीए
 चित्ति ताणे ॥ १ ॥

अथि ते किञ्चि कथयुष्यं ? भणइ-णथि, राया भणइ-चित्तिहि, तओ सुचिरं चित्तिता भणइ-अथि, वयरीए
 चित्ति ताणे ॥ १ ॥

अथि ते किञ्चि कथयुष्यं ? भणइ-णथि, राया भणइ-चित्तिहि, तओ सुचिरं चित्तिता भणइ-अथि, वयरीए
 चित्ति ताणे ॥ १ ॥

असंजयं न वंदिज्जा, मापरं पिपरं गुरुं । सेणावहं पस्तथारं, रायाणं देवयाणि य ॥ ११०६ ॥

न्याल्या—न संयता असंयताः, अघिरता इत्यर्थः, तान्न वन्देत, कं १—‘मातरं’ जननी तथा ‘पितरं’ जनकम्, असं-
 तमिति वर्तते, प्राकृत्यशैल्या चाऽसंयतशब्दो लिङ्गत्रयेऽपि यथायोगमभिसंबध्यते, तथा ‘गुरुं’ पितामहादिलक्षणम्, असं-
 यतत्वं सर्वत्र योजनीयं, तथा हस्त्यश्वरथपदातिलक्षणा सेना तस्याः पतिः सेनापतिः—गणराजैत्यर्थः, तं सेनापतिं, ‘प्रश-
 स्तारं’ प्रकर्षेण दास्ता प्रदास्ता तं—धर्मपाठकादिलक्षणं, तथा बद्धमुकुटो राजाऽभिधीयते तं राजानं, देवतानि च न
 वन्देत, देवदेवीसमूहार्थं देवतग्रहणं, चशब्दाहोस्वाचार्यादिग्रहो वेदितव्य इति गाथार्थः ॥ ११०५ ॥ इदानीं यस्य
 वन्दनं कर्तव्यं स उच्यते—

॥ ११०६ ॥

समणं वंदिज्ज मेहावी, संजयं सुसमाहियं । पंचसमिप तिगुत्तं, अस्संजमहुगुञ्जं ॥ ११०६ ॥

न्याल्या—श्रमणः—प्राप्तिरूपितशब्दार्थः तं श्रमणं ‘वन्देत’ नमस्कुर्यात्, कः १—‘मेधावी’ न्यायावस्थितः, स खलु
 श्रमणः नामस्थापनादिभेदभिन्नोऽपि भवति, अत आह—‘संयतं’ सम्—एकीभावेन यतः संयतः, क्रियां प्रति यत्नवानित्यर्थः,
 असावपि च व्यवहारनयाभिप्रायतो लब्ध्यादिनिमित्तमसम्पूर्णदर्शनादिरपि संभाव्यते, अत आह—‘सुसमाहितं’ दर्शनादिषु
 सुषु—सम्यगाहितः सुसमाहितस्तं, सुसमाहितत्वमेव दर्शयते—पञ्चभिरीर्यासमित्यादिभिः समितिभिः समितः पञ्चसमितस्तं,
 तिसृभिर्मनोगुर्यादिभिर्गुप्तिसंज्ञितं त्रिगुप्तं, प्राणातिपातादिलक्षणोऽसंयमः असंयमं गहति—त्रुगुप्तसतीत्यसंयमत्रुगुप्तक
 स्तम्, अनेन दृढधर्मता तस्याचेदित्वा भवतीति गाथार्थः ॥ ११०६ ॥ आह—किमिति यस्य कर्तव्यं वन्दनं स एवादी

अणो भणति-इहेव वंदंतेणति । भावकिइकमं वासुदेवस्स, दधकिइकमं वीरयस्स ३ ॥ इदानीं सेवकः, तत्र कथानकम्—
एगस्स रणो दो संवया, तेसिं अत्थीणा गामा, तेसिं सीमानित्तेण भंडणं जायं, रायकुलं पहाविया, साह दिट्ठी, एगो
भणइ-भावेण 'साधुं दट्ठा धुवा सिद्धिः' पयाहिणीकाढं वंदित्ता गओ, वित्तिओ तस्स किर उगडयं करेइ, सोऽवि वंदइ,
तहेव भणइ, ववहारो आवद्धो, जिओ, तस्स दधपूया, इयरस्स भावपूया ४ ॥ इदानीं पालकः, तत्र कथानकम्-चारवईए
वासुदेवो राया, पालयसंवादओ से पुत्ता, णेमी समोसटो, वासुदेवो भणइ-जो कलं सामिं पढमं वंदइ तस्स अहं वं
मगाइ तं देमि, संवेण सयणिज्जाओ उट्टत्ता वंदिओ, पालएण रज्जलोभेण सिग्घेण आसरयणेण गंतूण वंदिओ, सो किर
अभवसिद्धिओ वंदइ हियएण अक्कोसइ, वासुदेवो निगाओ पुच्छइ-केण तुज्जे अज्ज पढमं वंदिया १, सामी भणइ-दधओ
पालएणं भावओ संवेणं, संवस्स तं दिणं ५ ॥ एवं तावद्वन्दनं पर्यायशब्दद्वारेण निरूपितम्, अधुना यदुक्तं 'कर्तव्यं कस्य
वेति स निरुच्यते, तत्र वेपां न कर्तव्यं तानभिधित्सुराह—

१ अन्ये भणति-इहेव वन्दमानेनेति । भावकृतिकर्म वासुदेवस्य, दधकृतिकर्म वीरकस्य ॥ एकस्य राज्ञो द्वौ सेवकौ, सयोरसर्वा भ्रामो, तयोः सीमा-
निमित्तं भगदत्तं जातं, राजकुलं प्रधावितौ, साधुरंदः, एको भणति-भावेन मद्रक्षिणीकृत्य धन्दित्वा गतः, द्वितीयस्तस्य किलगुवर्षनं करोति, सोऽपि वन्दते,
सधैव भणति, व्यवहार भावदः, वित्तः, सस्य दधपूजा इतरस्य भावपूजा । द्वारिकायां वासुदेवो राजा, पालकशान्भवादयस्तस्य पुत्राः, तैमिः समवसतः, वासुदे-
वो भणति-यः कल्ये स्वामिनं प्रथमं वन्दते तस्माद्यद् वन्द्यार्थयति सद्दामि, साग्घेन दायनीयादुत्पाप्य धन्दितः, पाळकेन राज्यलोभेन धीयेण्णाभरनेन शरत्वा
धन्दितः, स किलामन्यसिद्धिको वन्दते इदयेनाकौशलि, वासुदेवो निर्गतः पुच्छति-केन पूयमप्य प्रथमं धन्दिताः १, स्वामी भणति-दधयतः पाळकेन भावतः
शान्भेन, शास्त्राय तदत्तं ।

अणो भणंति-इहेव वंदंतेणंति । भावकिइकम्मं वासुदेवस्स, दधकिइकम्मं वीरयस्स ३ ॥ इदानीं सेवकः, तत्र कथानकम्—
एगस्स रणो दो सेवया, तेसिं अहीणा गामा, तेसिं सीमानिमित्तेण भंडणं जायं, रायकुलं पहाविद्या, साह दिट्ठो, एगो
भणइ-भायेण 'साधुं दृष्ट्वा ध्रुवा सिद्धिः' पयाहिणीकाडं वंदित्ता गओ, चित्तिओ तस्स किर उण्डयं करेइ, सोऽपि वंदइ,
तहेव भणइ, ववहासो आवद्धो, जिओ, तस्स दधपूया, इयरस्स भावपूया ४ ॥ इदानीं पालकः, तत्र कथानकम्-चारवईए
वासुदेवो राया, पालयसंवादओ से पुत्ता, णेमी समोसट्ठो, वासुदेवो भणइ-जो कइं सामिं पढमं वंदइ तस्स अहं जं
मागइ तं देमि, संवेण सयणिजाओ उट्टेसा वंदिओ, पालएण रज्जलोभेण सिधेण आसरयणेण गंतूण वंदिओ, सो किर
अभवसिद्धिओ वंदइ हियएण अक्कोसइ, वासुदेवो निगओ पुच्छइ-केण तुज्जे अज्ज पढमं वंदिया १, सामी भणइ-दधओ
पालएणं भावओ संवेणं, संवस्स तं दिणं ५ ॥ एवं तावद्वन्दनं पर्यायवाचद्वारेण निरूपितम्, अयुना यदुक्तं 'कर्तव्यं कस्य
येति स निरूप्यते, तत्र येषां न कर्तव्यं तानभिधिसुराह—

१ अन्त्ये भणन्ति-इहेव धन्दमानेनेति । भावकृतिकर्म वासुदेवस्य, दन्पकृतिकर्म धीरकस्य ॥ एकस्य राशो द्वौ सेवकौ, तयोरासद्धां प्राप्नो, तयोः सीमा-
निमित्तं भण्डनं जातं, रावकुलं प्रधावितौ, साधुर्दष्टः, एको भणति-भावेन प्रदक्षिणीकृत्य धन्दित्वा गतः, द्वितीयस्तस्य किलानुवर्तनं करोति, सोऽपि धन्दते,
तथैव भणति, स्वयंहास भावदः, जितः, तस्य दधपूजा इतरस्य भावपूजा । द्वास्त्रिकायां वासुदेवो राजा, पालकराजभावात्पस्तस्य पुत्राः, तेषां समवसृतः, वासुदे-
वो भणति-यः कलये स्वाभिन्नं प्रथमं धन्दते तस्माद्यं यन्मार्गयति सत्त्वामि, शाभवेन प्रायनीयादुत्पयाय धन्दितः, पाळकेन राजपकोभेन धीयेण।अरत्नेन गत्वा
धन्दितः, स किलामध्यसिद्धिको धन्दते इदयेनाक्रोशाति, वासुदेवो निर्गतः पृच्छति-केन पूयस्य प्रथमं धन्दिताः १, स्वामी भणति-दधसः पाळकेन भावतः
शाभ्वेन, शाभ्वाय तद्वत् ।

यप्रधाना एवमाहुः—ज्ञानिन एव कृतिकर्म कर्तव्यं, वक्ष्यते च—‘कामं चरणं भावो तं पुण पाणसहिर्भो समार्णइ । ण य
नाणं तु न भावो तेण र णाणी पणिवयामो ॥ १ ॥’ इत्यादि, ‘दंसणंत्ति ज्ञानचरणधमविकलाः स्वल्पस्त्वा एवमाहुः—
दर्शनिन एव कृतिकर्म कर्तव्यं, वक्ष्यते च—‘अह पाणेणं ण विणा चरणं णादंसणिस्स इय नाणं । न य दंसणं न भावो ते-
ण र दिट्ठिं पणिययामो ॥ १ ॥’ इत्यादि, तथाऽन्ये सम्पूर्णचरणधर्मानुपालनासमर्था नित्यवासादि प्रशंसन्ति सङ्गमस्थवि-
रोदाहरणेन, अपरे चंत्याष्टालम्बनं कुर्वन्ति, वक्ष्यते च—‘आहेऽविय पस्सितां गामागरनगरपट्टणमडंता । तो केइ नीयवासी
संगमधेरं वयइस्संति ॥ १ ॥’ इत्यादि, तदत्र नित्यवासे च ये दोषाः चशब्दात् केवलज्ञानदर्शनपक्षे च चैत्यभक्त्याऽऽर्थि-
कालाभविकृतिपरिभोगपक्षे च ते वक्तव्या इति याक्यशेषः, एष तावद्वाधासंक्षेपार्थः ॥ साम्प्रतं यदुक्तं ‘पञ्चानां कृतिकर्म
न कर्तव्यम्’ अथ क एते पञ्च ?, तान् स्वरूपतो निदर्शयन्नाह—

पासत्थो ओसत्थो होइ कुसीलो तहैव संसत्तो । अहहंदोऽविय एए अवंदणिज्जा जिणमयंमि ॥ १ ॥ (प्र०)

व्याख्या—‘किलेयमन्यकर्तृकी गाथा तथाऽपि सोपयोगा चेति व्याख्यायते । तत्र पार्श्वस्थः दर्शनादीनां पार्श्वे तिष्ठ-
तीति पार्श्वस्थः, अधवा मिथ्यात्यादयो बन्धहेतवः पाप्माः पापेषु तिष्ठतीति पाप्मस्थः,—‘सो पासत्थो तुविहो सधे देसे य

१ कामं चरणं भावसत्त्वं पुनर्ज्ञानसहितः संप्रपत्ति । न च ज्ञानं नैव भावसत्त्वात् ज्ञानिनः प्रणिपतामि ॥ १ ॥ २ यथा ज्ञानेन न विना चरणं
पादसंनिन इति ज्ञानम् । न च दर्शनं न भावसत्त्वात् ! इष्टिमतः प्रणिपतामि ॥ १ ॥ ३ यदापि च परिव्रान्ता भ्रामाकरनगरपत्तनमटन्तः । ततः केचिद्य
नित्यवासिनः संगमस्थवित् व्यपत्तिनिव ॥ १ ॥ () ४ स पार्श्वस्थो द्विविधः—सर्वकिन्द् देसे च

नोकः?, येन येषां न कर्तव्यं मात्रादीनां तैऽप्युक्ता इति, उच्यते, सर्वपार्यदं हीदं शाखं, त्रिविधाश्च विनेया भवन्ति—केचि-
दुद्वयदितज्ञाः केचिन्मध्यमबुद्धयः केचित्प्रपञ्चितज्ञा इति, तत्र मा भूःप्रपञ्चितज्ञानां मतिः—उकलक्षणस्य श्रमणस्य कर्तव्यं
मात्रादीनां तु न विधिर्न प्रतिषेध इत्यतस्तेऽप्युक्ता इति, यद्येवं किमिति येषां न कर्तव्यं त एयादा उक्ता इति?, अत्रोच्यते,
हितप्रवृत्तरहितप्रवृत्तिर्गुरु संसारकारणमिति दर्शनार्थमित्यलं प्रसङ्गेन, प्रकृतं प्रस्तुभः—श्रमणं वन्देत् मेधावी संयतमि-
त्युक्तं, तत्रोच्यन्मूत्रमेव वन्देत्, न तु पार्श्वस्यादीन्, तथा चाह—

पंचणदं किङ्कभमं मालामरुण होइ दिदंतो । वेरुलियनानाणदंसणणीपावासे य जे दोसा ॥ ११०७ ॥

व्याख्या—‘पञ्चानां’ पार्श्वस्थावसन्नकुशीलसंसकयधाच्छन्दानां ‘कृतिकर्म’ वन्दनकर्म, न कर्तव्यमिति वाक्यशेषः,
अयं च वाक्यशेषः ‘श्रमणं वन्देत् मेधावी संयत’ मित्यादि मन्थादवगम्यते, पार्श्वस्यादीनां यथोक्तश्रमणगुणविकलत्वात्,
यथा संयतानामपि ये पार्श्वस्थादिभिः सार्द्धं संसर्गं कुर्वन्ति तेषामपि कृतिकर्म न कर्तव्यं, आह—कुतोऽयमर्थोऽवगम्यते?,
उच्यते, मालामरुकाभ्यां भवति दृष्टान्त इति वचनात्, वक्ष्यते च—‘असुंइडाणे पडिया’ इत्यादि, तथा ‘धेक्काकुले’ इत्यादि
‘वेरुलिय’सि संसर्गाजदोपनिराकरणाय वैद्व्यदृष्टान्तो भवित्यति, वक्ष्यति च—‘सुचिरंणि अच्छमाणो वेरुलिओ’ इत्यादि,
तत्प्रत्यवस्थानं च ‘अंवरस य निवसस ये’त्यादिना सप्रपञ्चं वक्ष्यते, ‘णाण’सि दर्शनचारित्रासेवनसामर्थ्यविकला ज्ञानन-

दंसणापारं धरणकुसीलो इमो होइ ॥ २ ॥ कोउय भूर्इकम्ममे पसिणापसिणे णिमित्तमाजीवे । कक्कुरुए य लक्खण उव-
 जीवइ विज्जमंतारइ ॥ ३ ॥ सोभगाइणिमित्तं परेसि णवहणाइ कोउयं भणियं । जरियाइ भूर्इदाणं भूर्इकम्मं विणिहिंढं
 ॥ ४ ॥ सुविणयविज्जाकहियं आइंखणिपंटियाइकहियं वा । जं सासइ अन्नोसिं पसिणापसिणं हवइ एयं ॥ ५ ॥ तीयाइभा-
 वकएणं होइ णिमित्तं इमं तु आजीयं । जाइकुलसिप्पकम्ममे तवगणसुत्ताइ सत्तविहं ॥ ६ ॥ कक्कुरुणा य माया णियडीए
 जं भणति तं भणियं । धीलक्खणाइ लक्खण विज्जामंतारइया पयडा ॥ ७ ॥ 'तथैव संसक्त' इति यथा पार्थ्वस्यादयोऽत्र-
 न्द्यास्तथाऽयमपि संसक्तवत् संसक्तः, तं पार्थ्वस्यादिकं तपस्विनं वाऽऽसाद्य सन्नहितदोषगुण इत्यर्थः, आह च—'संसत्तो
 य इदाणी सो पुण गोभत्तलंदए चैव । उच्चिद्धमणुच्चिद्धं जं किंची खुब्भई सवं ॥ १ ॥ एमेव य मूलुत्तरदोसा य गुणा य
 जत्तिया केइ । ते तम्मिवि सत्तिहिया संसत्तो भणणइ तग्हा ॥ २ ॥ रायविदूसगमाइ अहवावि णाडो जहा उ वहरुवो ।

१ दसंनापारं धरणकुसीलोऽयं भवति ॥ २ ॥ कौतुकं भूतिकर्मं प्रभाप्रभं निमित्तमाजीवम् । कक्कुरुकञ्च लक्षणं तपवीवति विद्यामध्यादीन् ॥ ३ ॥
 संभाषाणिनिमित्तं परेषां धारणादि कौतुकं भणितम् । उच्यते तादृशे भूतिदानं भूतिकर्मं विनिर्दिष्टम् ॥ ४ ॥ स्वप्नविषाकथितमाइङ्गिनीपण्डिकादिकथितं वा । यव
 ताहि भन्देयः प्रभाप्रभं भवसेतव ॥ ५ ॥ भतीतादिभावकथनं भवति निमित्तमिदं स्वाजीवन्तम् । जातिकुलशित्यकर्माणि तपोगणसूत्राणि सप्तविधम् ॥ ६ ॥
 कक्कुरुका य माया निरुत्था यन्नणान्ति सन्नजितम् । स्त्रीलक्षणादि लक्षणं विद्यामन्त्रादिकाः प्रकटाः ॥ ७ ॥ संसक्तश्चेदानीं स पुनर्गोभकलन्दके चैव । उचि-
 दमनुषिण्डं पञ्चिप्रिण्दं क्षिप्यते सर्वम् ॥ १ ॥ एवमेव च मूलोत्तरदोषाश्च गुणाश्च यावन्तः केचिद् । ते वस्मिन् सन्नहितः संसक्तो भवत्येते तस्मात् ॥ २ ॥
 रायविदूसकारयोऽथवापि नदो यथा सु पदुत्स्यः ।

होई पायघो । सर्वमि पाणदंसणचरणणं जो उ पासमि ॥ १ ॥ देसमि य पासत्यो सिजायरडभिहड रायपिंडं वा । णिययं च अगपिंडं भुंजति णिक्कारणेणं चां ॥ २ ॥ कुलणिससाए विहरइ ठवणकुलाणि य अकारणे विसइ । संखडिपत्तोयणाए गच्छइ तह संधवं कुणइ ॥ ३ ॥' अवसन्नः—सामाचार्यसिखने अवसन्नवदवसन्नः, 'ओसन्नोऽपि य दुविहो सधे देसे य तत्थ सर्वांसि । उववद्धपीठफलगो ठवियगभोई य पायघो ॥ १ ॥' देशावसन्नस्तु—'आवस्सगसज्झाए पडिठेहणझाणभिकखडभ-
च्छे । आगमणे णिगमणे ठाणे य णिसीयणतुयद्वे ॥१॥ आवस्सयाइयाइं ण करे करेइ अहयावि हीणमधियाइं । गुरुवयण-
वलाइ तथा भणिओ एसो य ओसन्नो ॥ २ ॥ गोणो जहा वलंतो भंजइ समिलं तु सोऽपि एमेव । गुरुवयणं अकरतो
वलाइ कुणइ य वस्सूणो ॥ ३ ॥' 'भवति कुशीलः' कुत्सितं शीलमस्येति कुशीलः,—तिविहो होइ कुशीलो णाणे तह
दंसणे चरित्से य । एसो अवंदणिज्जो पन्नत्तो वीयरगोहिं ॥ १ ॥ णाणे णाणायारं जो उ विराहेइ-कालमार्यं । दंसणे

१ भवति ज्ञातव्यः । सर्वस्मिन् ज्ञानदर्शनचरणानां पद्यु पाथं ॥ १ ॥ देशे च पाथंस्थः शर्यातराभ्याद्वृत्ते रामप्रिचंडं वा । नित्यं चाप्रचिचंडं भुनक्ति
स्मिक्कारणेन च ॥ २ ॥ कुलनिधया विहरति स्थापनाकुलादि चाकारणे विराति । संखदीमलोकनया गच्छति तथा संखवं करोति ॥ ३ ॥ २ भयसन्नोऽपि च
द्विविधः सर्वस्मिन् देशे च तत्र सर्वस्मिन् । ऋगुष्वद्वपीठफलकः स्थापितभोत्री च ज्ञातव्यः ॥१॥ भावद्वयकस्याप्याययोः प्रतिठेखनायां स्थाने भिक्षायामभ्यक्तार्थे ।
आगमने निर्गमने स्थाने च निर्घीदने रयवर्षने ॥ १ ॥ भावद्वयकादीनि न करोति भयवाऽपि करोति शीनाधिकारि (वा) । गुरुवचनबलात्तया भणित एव ध्याय-
सन्नः ॥ २ ॥ गौर्यया बलान् भनक्ति सभिलां तु सोऽप्येवमेव । गुरुवचनमकुर्वन् बलात् करोति धावसन्नः ॥ ३ ॥ द्विविधो भवति कुशीलो ज्ञाने तथा दर्शने
चारिणे च । एयोऽवन्दनीयः प्रज्ञसो वीतरतोः ॥ १ ॥ ज्ञाने ज्ञानाचारं पद्यु विराप्यति कालादिकम् । दर्शने णि खेव म. * वस्सोव

पास्तथाई वंदमाणस्स नेव किस्सी न निज्जरा होइ । कापकिलेसं एमेव कुणई तह कम्मबंधं च ॥ ११०८ ॥

व्याख्या—‘पार्श्वस्थादीन्’ उक्तलक्षणान् ‘वन्दमानस्य’ नमस्तुर्वतो नैव कीर्तिर्न निर्जरा भवति, तत्र कीर्तिः—अहो अयं पुण्यभानित्वेयंलक्षणा सा भवति, अपि त्यकीर्तिर्भवति, नूनमयमप्येवंस्वरूपो येनैषां वन्दनं करोति, तथा निर्जरणं निर्जरा—कर्मक्षयलक्षणा सा न भवति, तीर्थंकराज्ञाविराधनाद्वारेण निर्गुणत्वात्तंपामिति, चीयत इति कायः—देह-
स्तस्य कुंशः—अयनामादिलक्षणः कायकुंशस्तं कायकुंशम् ‘एवमेव’ मुधैव ‘करोति’ निर्वर्तयति, तथा क्रियत इति कर्म—
ज्ञानावरणीयादिलक्षणं तस्य वन्धो—विशिष्टरचनयाऽऽत्मनि स्थापनं तेन वा आत्मनो वन्धः—स्वस्वरूपतिरस्करणलक्षणाः
कर्मवन्धस्तं कर्मवन्धं च करोतीति वर्तते, चशब्दादाज्ञाभङ्गादींश्च दोषानवाप्तुते, कथं ?—भगवत्प्रतिक्रुष्टवन्दने आज्ञाभङ्गः,
तं दृष्ट्वाऽन्येऽपि वन्दन्तीत्यनवस्था, तान् वन्दमानान् दृष्ट्वाऽन्येषां मिथ्यात्वं, कायकुंशतो देवताभ्यो वाऽऽत्मविराधना,
तद्वन्दनेन तत्कृतासंयमानुभोदनात्संयमविराधनेति गाथार्थः ॥ ११०८ ॥ एवं तावत्पार्श्वस्थादीन् वन्दमानस्य दोषा उक्ताः,
साम्प्रतं पार्श्वस्थानामेव गुणाधिकवन्दनप्रतिषेधमकुर्वतामपायान् प्रदर्शयन्नाह—

जे पंभवेरभट्टा पाए उहुंति वंभयारीणं । ते होति कुंटभंटा बोही य सुदुल्लहा तेसिं ॥ ११०९ ॥

व्याख्या—ये—पार्श्वस्थादयो भ्रष्टब्रह्मचर्या अपगतब्रह्मचर्या इत्यर्थः, ब्रह्मचर्यशब्दो भैशुनविरतिवाचकः, तथाप्यतः
संयमवाचकश्च, ‘पाए उहुंति वंभयारीणं’ पादावभिमानतो व्यवस्थापयन्ति ब्रह्मचारिणां वन्दमानानामिति, न तद्वन्द-
ननिषेधं कुर्वन्तीत्यर्थः, ते तदुपात्तकर्मजं नारकत्वादिलक्षणं विपाकमासाद्य यदा कथञ्चित्कृच्छ्रेण मानुषत्वमासादयन्ति-

अहवा वि मेलगो जो हलिहरागाइ बहुवण्णो ॥ ३ ॥ एमेव जारिसेणं सुद्धमसुद्धेण वाडवि संमिलइ । तारिसओ च्चिय होति संसत्तो अण्णई तन्हा ॥ ४ ॥ सो दुविकप्पो भणिओ जिणेहि जियरागदोसमोहेहि । एगो उ संकिलिद्धो असंकिलिद्धो तहा अण्णो ॥ ५ ॥ पंचासवप्पवत्तो जो खलु तिहि गारवेहि पडिवद्धो । इयिगिहिसंकिलिद्धो संसत्तो संकिलिद्धो उ ॥ ६ ॥ पासरथाईएसुं संविमोसुं च जत्थ मिलती उ । तहि तारिसओ भवई पियधम्मो अहव इयरो उ ॥ ७ ॥ एपोऽसंक्किट्ठं, 'यथाछन्दोऽपि च' यथाछन्दः-यथेच्छयैवागमनिरपेक्षं प्रवर्तते यः स यथाच्छन्दोऽभिधीयते, उक्तं च-“उस्सुत्तमायरंतो उस्सुत्तं चैव पन्नवेमाणो । एसो उ अहाछंदो इच्छाछंदोत्ति एगद्धा ॥ १ ॥ उस्सुत्तमणुवदिट्ठं सच्छंदविगप्पियं अणणु-वाइ । परतत्ति पयत्तंति णेओ इणमो अहाछंदो ॥ २ ॥ सच्छंदमइविगप्पिय किंवा सुहसायपिगइपडिवद्धो । तिहिगारवेहि मज्जइ तं जाणाही अहाछंदं ॥ ३ ॥” एते पार्श्वस्थादयोऽवन्दनीयाः, क-जिनमते, न तु लोक इति गाथार्यः ॥ अथ पार्श्वस्थादीन् वन्दमानस्य को दोष इति ?, उच्यते—

१ अथवाऽपि मेलको यो हरिहरागादिः बहुवर्णः ॥ ३ ॥ एवमेव चारदोन शुद्धेनाशुद्धेन वाऽपि संवसति । तारया एव भवति संसजो भवत्येते सक्काए ॥ ४ ॥ स द्विकल्पो भणितो निर्नैततरागद्वेषमोहेः । एकरु संक्किट्ठोऽसंक्किट्ठलयाऽन्यः ॥ ५ ॥ पञ्चाशवपप्रयुवो यः खलु त्रिभिर्गोरेवैः प्रतिबद्धः । स्त्रीणुहि-भिः संक्किट्ठः संसक्तः संक्किट्ठः स तु ॥ ६ ॥ पार्श्वस्थादिनेषु संविषेषु च यत्र मिलति तु । तत्र तारयो भवति त्रियधर्मा अथवा इतरस्तु ॥ ७ ॥ २ असूत्रमपाचरत् वत्सूत्रमेव प्रज्ञापयन् । एष तु यथाच्छन्द इच्छाछन्द इति एकार्यो ॥ १ ॥ वत्सूत्रमनुपदिष्टं स्वच्छन्दविकल्पितमनुपाति । परतस्मिं प्रवर्त्तयति श्रेयोऽपं यथाच्छन्दः ॥ २ ॥ स्वच्छन्दमतिविकल्पितं किञ्चित्सुखसातविश्रुतिप्रतिबद्धः । त्रिभिर्गोरेवैर्मापति सं ज्ञानादि यथाच्छन्दम् ॥ ३ ॥

पासन्पार्दं पंदमाणस्स नेव कित्थी न निज्जरा होइ । कायफिलेसं एमेव कुणई तह कम्मबंधं च ॥ ११०८ ॥

व्याख्या—‘पार्थस्यादीन्’ उक्तलक्षणान् ‘वन्दमानस्य’ नमस्तुर्वतो नैव कीर्तिर्न निर्जरा भवति, तत्र कीर्तिः—अहो अयं पुण्यभागित्येवंलक्षणा सा भवति, अपि त्वकीर्तिर्भवति, नूनमयमप्येवंस्वरूपो येनैषां वन्दनं करोति, तथा निर्जरं निर्जरा—कर्मक्षयलक्षणा सा न भवति, तीर्थकराज्ञाधिराधनाद्वारेण निर्गुणत्वात्तेषामिति, वीथत इति कायः—देह-स्तस्य कुंशः—अयनामादिलक्षणः कायकुंशसं कायकुंशम ‘एवमेव’ सुधैव ‘करोति’ निर्वर्तयति, तथा क्रियत इति कर्म—ज्ञानावरणीयादिलक्षणं तस्य वन्धो—विशिष्टरचनयाऽऽत्मनि स्थापनं तेन वा आत्मनो वन्धः—स्वस्वरूपतिरस्करणलक्षणाः कर्मवन्धस्तं कर्मवन्धं च करोतीति वर्तते, चशब्दादाज्ञाभङ्गादींश्च दोषानयामुते, कथं ?—भगवत्प्रतिकुट्टवन्दने आज्ञाभङ्गः, तं दृष्ट्वाऽन्येऽपि वन्दन्तीत्यनवस्था, तान् वन्दमानान् दृष्ट्वाऽन्येषां मिथ्यात्वं, कायकुंशतो देवताभ्यो वाऽऽत्मविराधना, तद्वन्दनेन तत्कृतासंयमानुमोदनात्संयमविराधनेति गाथार्थः ॥ ११०८ ॥ एवं तावत्पार्थस्यादीन् वन्दमानस्य दोषा उक्ताः, साभ्रतं पार्थस्थानामेव गुणाधिकवन्दनप्रतिषेधमस्तुर्वतामपायान् प्रदर्शयन्नाह—

जे वंभचेरभट्टा पाए उहुंति वंभयारीणं । ते हौंति कुंटमंटा बोही प सुहुल्लहा तेसिं ॥ ११०९ ॥

व्याख्या—ये—पार्थस्यादयो भ्रष्टब्रह्मचर्या अपगतब्रह्मचर्या इत्यर्थः, ब्रह्मचर्यशब्दो मैथुनविरतिवाचकः, तथाप्यतः संयमवाचकश्च, ‘पाए उहुंति वंभयारीणं’ पादावभिमानतो व्यवस्थापयन्ति ब्रह्मचारिणां वन्दमानानामिति, न तद्वन्दननिषेधं स्तुर्वन्तीत्यर्थः, ते तदुपात्तकर्मजं नारकत्वादिलक्षणं विपाकमासाद्य यदा कथञ्चित्कुञ्चयेण मानुषत्वमासादयन्ति-

तदाऽपि भवन्ति कौटमण्डाः 'वोधिश्व' जिनशासनावयोधलक्षणा सकलदुःखधिरकभूता सुदुर्लभा तेषां, सकृत्प्राप्ता सत्या मय्यनन्तसंसारित्वादिति गाथार्थः ॥ ११०९ ॥ तथा—

सुहृतरं नासंती अप्पाणं जे चरित्तापब्भट्ठा । गुरुजण वंदाविंती सुसमण जह्ज्जत्कारिं च ॥ १११० ॥ दारं ॥

व्याख्या—'सुहृतरं'ति सुतरं नाशयन्त्यात्मनं सन्मार्गात्, के १-ये चारित्रात्-प्राप्तिरूपितशब्दार्थात् प्रकर्षेण च्याः-अपेताः सन्तः 'गुरुजनं' गुणस्यसुसाधुवर्गं 'वन्दयन्ति' कृतिकर्म कारयन्ति, किम्भूतं गुरुजनं १-शोभनाः धमणा यस्मिन् स सुश्रमणस्तं, अनुस्वारलोपोऽत्र द्रष्टव्यः, तथा यथोक्तं क्रियाकलापं कर्तुं शीलमस्येति यथोक्तकारी तं यथोक्तकारिणं चेति गाथार्थः ॥ १११० ॥ एवं वन्दकवन्द्यदोषसम्भवात्पार्श्वस्यादयो न वन्दनीयाः, तथा गुणवन्तोऽपि ये तैः साद्वं संसर्गं कुर्वन्ति तेऽपि न वन्दनीयाः, किमित्यत आह—

असुहृद्व्याणे पड्डिया चंपगमात्ता न कीरई सीसे । पासत्थाईठाणेसु चट्टमाणा तट् अणुज्जा ॥ ११११ ॥

व्याख्या—यथा 'अशुचिस्थाने' विट्प्रधाने स्थाने पतिता चम्पकमाला स्वरूपतः शोभनाऽपि सत्यशुचिस्थानसंसर्गात् क्रियते शिरसि, पार्श्वस्थादिस्थानेषु वर्तमानाः साधवस्तथा 'अणुज्याः' अवन्दनीयाः, पार्श्वस्थादीनां स्थानानि-व्यसतिनि-र्गमभूत्यादीनि परिगृह्यन्ते, अन्ये तु शय्यात्तरपिण्डाद्युपभोगलक्षणाणि व्याचक्षते यत्संसर्गात्पार्श्वस्थादयो भवन्ति, न चैतानि सुष्ठु घटन्ते, तेषामपि तन्नावापत्तेः, चम्पकमालोदाहरणोपनयस्य च सम्यगघटमानत्वादिति । अत्र कथानकं—

धंगो चंपकल्पिओ कुममारो चंपगमालाए सिरे कयाए आसगओ वच्चइ, आसेण उच्च्यस्स सा चंपगमाला अमेच्चे पडिया,
 णिण्ढामिस्सि अमिच्चं दइण मुक्का, सो य चंपएहि विणाधितिं न लभइ, तहावि ठाणदोसेण मुक्का । एवं चंपगमालत्था-
 णीया सारु अमिच्चत्थाणिणया पासत्थादयो, जो विसुद्धो तेहिं समं मिलइ संवसइ वा सोऽपि परिहरणिज्जो ॥ अधिक्क-
 तार्थप्रसाधनार्थेव दृष्टान्तान्तरमाह—

पप्रणकुले वसंतो सउणीपारोऽपि गरहिओ होइ । इय गरहिया सुविहिया मडिझ वसंता कुसीलाणां॥११२॥
 व्याख्या—पप्रणकुलं—गर्हितं कुलं तस्मिन् पप्रणकुले वसन् सन्, पारङ्गतवानिति पारगः, शकुन्याः पारगः, असावपि
 'गर्हितो भवति' नित्यो भवति, शकुनीशब्देन चतुर्दश विद्यास्थानानि परिगृह्यन्ते, "अङ्गानि चतुरो वेदा, मीमांसा न्या-
 यवित्तरः । पुराणं धर्मशास्त्रं च, स्थानान्याहुश्चतुर्दश ॥ १ ॥" तत्राङ्गानि पद, तद्यथा—'शिक्षा कल्पो व्याकरणं, छन्दो
 ज्योतिर्निरुक्तयः' इति, 'इय' एवं गर्हिताः 'सुविहिताः' साधवो मध्ये वसन्तः 'कुशीलानां' पार्श्वस्थादीनाम् ॥ अत्र कथा-
 नकम्—एंगस्स धिज्जाइयरस्स पंच पुत्ता सउणीपारगा, तत्थेगो मरुगो एगाए दासीए संपलगो, सा मज्जं पिवइ, इमो न

१ पृक्कमापकप्रियः कुमारः चम्पकमालायां स्तिरसि कृतायामभगवतो मन्वति, अमेचोदूते सा चम्पकमालाऽमेच्ये पतिता, गृह्णामीति' अमेच्यं दृष्ट्वा मुक्का,
 स च चम्पकवर्धना पतिं न लभते, तथापि स्थानदोषेण मुक्का । एवं चम्पकमालास्थानीयाः साधवः अमेच्यस्थानीयाः पार्श्वस्थादयः, यो विशुद्धस्त्रैः समं मिलति
 संवसति वा सोऽपि परिहरणीयः । २ पृक्कस्य धिग्जातीयस्य पद्म युगाः शकुनीपारगाः, तद्वैको मास्सग पृक्कसां दासां संपलगः, सा मयं पिवति, अयं न

पिवइ, तीए भण्णइ-जइ तुमं ण पिवसि ती ण णोहो, सो (सा) भणइ-रत्ती होज्जा, इयरहा विसरिसो संजोगुत्ति, एवं सो चरुसो भणंतीए पाइत्तो, सो पढमं पच्छणं पिवइ, पच्छा पायडंपि पिविउमाढत्तो, पच्छा अइपसंगेण मज्जमंसासी जाओ, पच्छाहिं १ जोइउमाढत्तो, तेहिं केव सह पिवइ खाइ संवसइ य, पच्छा सो पितुणा सयणेण य सयवइओ अप्पवेसो कओ, या सो पडिभगो, वित्तिओ से भाया सिणेहेण तं कुडिं पविसिऊण पुच्छइ देइ य से किंचि, सो पितुणा उवटंभि- णिच्छुटो, तइओ वाहिरपाडए ठिओ पुच्छइ विसज्जेइ से किंचि, सोवि णिच्छुटो, चउरयो परंपरण दयावेइ, सोवि १, पंचमो गंधंपि ण इच्छइ, तेण मरुणेण करणं चडिऊण सवस परसस सो सामीकओ, इयरे चसारिवि याहिरा कया लोगगरहिया जाया । एस दिटंत्तो, उवणओ से इमो-जारिसा पक्का तारिसा पासथाईं जारिसो पिज्जाइओ तारिसो आयरिओ जारिसा पुत्ता तारिसा साह जहा ते णिच्छुटो एवं णिच्छुत्तंभंत्ति कुसीलसंसंभिं करिंता गरहिया य

१ पिवत्ति, तया भण्यते-यदि त्वं न पिवसि न सोह; स(सा) भणति-रात्रौ (रतिः) भवेत्, इताया विसरताः संयोग इति, एवं स बहुतो भयन्स्ता तथा पाथितः, स प्रथमं पच्छन्नं पिवत्ति, पश्चात्पक्कटमपि पातुमारुत्यः, पश्चात् अतिप्रसङ्गेन मद्यमासासी जातः, अथाहुः सह भस्मिणुमारुत्यः, तैः सहैव कारवि पिवत्ति संवसति च, पश्चात् स पित्रा स्वजनेन च सर्वथाहाः अमयेनः कृतः, अन्यथा स प्रतिभसः, द्वितीयस्तस्य भ्राता सोदेन वा कुटीं प्रतिरप गृह्यति द्वावि च तस्मै किञ्चिद्, स उपाख्य भिन्ना निष्काशितः, तृतीयो वाद्यपाटके स्थितः पृच्छति विद्युन्वति च तस्मै किञ्चिद्, सोऽपि निष्काशितः, चतुर्थः पान्नरूपेण द्वापयति, सोऽपि निष्काशितः, पंचमो गन्धमपि नेच्छति, तेन मरुकेण न्यायालये गत्या सर्वस्य गृहस्य स स्वामीकृतः, इतरे चत्वारोऽपि पाद्याः कृता सोकर्गाईला जाताः पूव एतान्तः, उवनयोऽस्वार्थं-पारशाश्चान्वाकृष्टाः पाथितः पुत्रास्तारताः साययः पथा से निष्काशिता एवं निष्काश्यन्ते कुसीलसंसर्गं कुर्वन्तः गंहीवाश्च

धययणं भवति, जो पुण परिहरइ सो पुज्जो साइयं अपज्जवसियं च णयाणं पावइ, एवं संसग्गी विणासिया कुसीलेहिं ।
 तर्कं च—'जो जारिसेण मितिं करेइ अचिरेण(सो)तारिसो होइ । कुसुमेहिं सह वसंता तिलावि तनगंधया होंति ॥१॥' मरु-
 एत्ति दिट्ठो गओ, व्याख्यातं द्वारागाथाशकलम्, अधुना वैद्वर्यपदव्याख्या, अस्य चायमभिसरवन्धः—पार्श्वस्थादिसंसर्ग-
 दोषादवन्दीयाः साधयोऽप्युक्ताः, अत्राह चोदकः—कः पार्श्वस्थादिसंसर्गमात्राहुणवतो दोषः, ? तथा चाह—

सुचिरं पि अच्छमाणां वैरुलिओ कायमणीयजग्गीसो । नोवेइ कायभावं पाहणगुणेण नियएणं ॥ १११३ ॥
 व्याख्या—'सुचिरमपि' प्रभूतमपि कालं तिष्ठन् वैद्वर्यः—मणिविशेषः, काचाश्च ते मणयश्च काचमणयः कुतिसताः काच-
 मणयः काचमणिकास्तंरत्—प्रावत्येन मिश्रः काचमणिकोन्मिश्रः 'नोपैति' न याति 'काचभावं' काचधर्मं 'प्राधान्यगुणेन'
 यमत्यगुणेन 'निजेन' आत्मीयेन, एवं सुसाधुरपि पार्श्वस्थादिभिः सार्द्धं संवसन्नपि शीलगुणेन आत्मीयेन न पार्श्वस्थादिभा-
 यमुपैति, अयं भावार्थ इति गाथार्थः ॥ १११३ ॥ अत्राहाऽऽचार्यः—यत्किञ्चिदेतत्, न हि हृद्यन्तमात्रादेवाभिलपिता-
 धंसिद्धिः संजायते, यतः—

भावुगअभावुगाणि य लोए दुविहाणि होंति दव्याणि । वैरुलिओ तत्थ मणी अभावुगो अन्नदव्वेहिं ॥१११४॥
 व्याख्या—भाव्यन्ते—प्रतियोगिना स्वगुणैरतमभावमापाद्यन्त इति भाव्यानि—कवेरुकादीनि, प्राकृतशैल्या भावुकान्युच्यन्ते,
 अथवा प्रतियोगिनि सति तद्गुणापेक्षया तथाभवनशीलानि भावुकानि, लपतपदस्याभ्युपेत्यादावुकब् (पा. ३-२-१५४) तस्य

१ प्रवचने भवन्ति, यः पुनः परिहरति स पूयः साधयपंधसातं च निर्वाणं प्राप्नोति, एवं संसर्गा विनाशिका कुशीलेः । यादृशेन कैर्या करोति अचिरे-
 ण (सा) सादतो भवति । इ सुमैः सह वसन्तः तिला भवि तत्यानियका भवति । १ । मरुक इति दृष्टान्तो गतः *त्याद्यु द्विः 'यो प्र०

पिबद्, तीए भणइ-जइ तुमं ण पिबसि तो ण णोहो, सो (सा) भणइ-रत्ती होज्जा, इयरहा विसरिसो संजोगुत्ति, एवं सो बहुसो भणंतीए पाइत्तो, सो पढमं पच्छणं पिबद्, पच्छा पायडंपि पिबिउमाढत्तो, पच्छा अइपसंगेण मज्जमंसासी जाओ, पक्कणोहिं सह लोइउमाढत्तो, तेहिं खेव सह पिबद् खाइ संवसइ य, पच्छा सो पितुणा सयणेण य सधवज्झो अप्पवेसो कओ, अणण्या सो पडिभणो, वित्तिओ से भाया सिणेहेण तं कुडिं पविसिऊण पुच्छइ देइ य से किंचि, सो पितुणा उवलंभि-ऊण णिच्छुढो, तइओ चाहिरपाइए ठिओ पुच्छइ विसज्जेइ से किंचि, सोचि णिच्छुढो, चउरथो परंपरण द्यावेइ, सोचि णिच्छुढो, पंचमो गंधंपि ण इच्छइ, तेण मरुणेण करणं चडिऊण सवरस धरसस सो सामीकओ, इयरे चत्तारिवि चाहिरा कया लोगगरहिया जाया । एस दिढंती, उवणओ से इमो-जारिसा पक्कणा तारिसा पासरथाई जारिसो धिज्जाइओ तारिसो जारिओ जारिसा पुत्ता तारिसा साह जहा ते णिच्छुढा एवं णिच्छुढंति कुसीलसंसर्गिं करिंता गरहिया य

१ पिबति, तथा भणयते-यदि एवं न पिबसि न खेह, स(सा) भणति-राश्री (रतिः) भवेत्, इतरथा विसरताः संयोग इति, एवं स यदुयो भणन्त्या तथा पायितः, स प्रथमं पच्छणं पिबति, पश्चात्पक्कटमपि पातुमारब्धः, पश्चात् अतिप्रसङ्गेन मधमंसाशी जाताः, अपाकेः सह भूमिगुमारब्धः, तेः सर्वेव सादति पिबति संवसति च, पश्चात् स धिया स्वजनेन च सर्वबाह्याः अग्रवेदाः कृतः, अन्यथा स प्रतिभणः, द्वितीयस्य भ्राता खेहेन तां कुटीं प्रतिशय पृच्छति ददाति च तस्मै किञ्चित्, स तपालभ्य धिया निष्काशितः, तृतीयो बालपापके स्थितः पृच्छति विसृजति च तस्मै किञ्चित्, सोऽपि निष्काशितः, चतुर्थः परंपरकेण दापयति, सोऽपि निष्काशितः, पञ्चमो गन्धमपि नेच्छति, तेन मरुकेण न्यायालये गत्वा सर्वस्य गृहस्य स स्वामीकृतः, इतरे चत्वारोऽपि पाद्याः कृता लोकादिता जाताः एव दद्यान्तः, उपनयोऽस्वायं-पादनाश्चाण्डालादृताः पार्श्वस्थादयो यादग् धिजातीयस्मारगाचार्यः पादताः पुत्रास्मारताः सापचः यथा ते निष्काशिता एवं निष्कारयन्ते कुशीलसंसर्गं कुर्वन्तः गीर्हताश्च

ध्वयणे भवति, जो पुण परिहरइ सो पुज्जो साइयं अपज्जवसियं च णेघाणं पावइ, एवं संसग्गी विणासिया कुसीलेहिं । उकं च—'जो जारिसेण मित्तिं करेइ अचिरेण(सो)तारिसो होइ । कुसुमेहिं सह वसंता तिलावि तगांधया हंति ॥१॥' मरु-एत्ति दिढंती गओ, व्याख्यातं दारणाधाराकलम्, अधुना वैडूर्यपदव्याख्या, अस्य चायमभिसम्बन्धः—पार्श्वस्यादिसंसर्गा-दोषाद्वन्द्वनीयाः साधयोऽप्युक्ताः, अत्राह चोदकः—कः पार्श्वस्यादिसंसर्गमात्राहुणवतो दोषः, ? तथा चाह—

सुचिरंरपि अञ्जमाणो वेरुत्तिओ कायमणीयउग्गीसो । नोवेइ कायभावं पाहणगुणेण नियएणं ॥ १११३ ॥
 व्याख्या—'सुचिरमपि' प्रभूतमपि कालं तिष्ठन् वैडूर्यः—मणिविशेषः, काचाश्च ते मणयश्च काचमणयः कुत्सिताः काच-मणयः काचमणिकासंस्तत्-प्रावत्येन मिश्रः काचमणिकोन्मिश्रः 'नोपैति' न याति 'काचभावं' काचधर्मं 'प्राधान्यगुणेन' धर्मत्वगुणेन 'निजेन' आत्मीयेन, एवं सुसाधुरपि पार्श्वस्यादिभिः सार्द्धं संवसन्नपि शीलगुणेनात्मीयेन न पार्श्वस्यादिभा-वमुपैति, अयं भावार्थ इति गाथार्थः ॥ १११३ ॥ अत्राहाऽऽचार्यः—यत्किञ्चिदेतत्, न हि दृष्टान्तमात्रादेवाभिलषिता-र्थसिद्धिः संजायते, यतः—

भावुगअभावुगाणि य लोए दुविहाणि हंति दव्याणि । वेरुत्तिओ तत्थ मणी अभावुगो अत्रद्वेवेहिं ॥१११४॥
 व्याख्या—भाव्यन्तं-प्रतियोगिना स्वगुणैरत्मभावमापाद्यन्त इति भाव्यानि—कवेच्छकादीनि, प्राकृतशैल्या भावुकान्युच्यन्ते, अथवा प्रतियोगिनि सति तद्गुणांपेक्षया तथाभवन्शीलाति भावुकानि, लप्यतपदस्याभूवृत्त्यादावुकञ् (पा. ३-२-१५४) तस्य

१ प्रपचने भवन्ति, यः पुनः परिहरति स पूयः साधयंपदसप्तं च विवर्णं प्राप्नोति, एवं संसर्गा विनाशिका कुशीलेः । यारसेन भैत्री करोति अचिरे-ण (सः) सारतां भवति । कुसुमेः सह वसन्तः तिला भवि तद्गन्धिका भवति । १ । मरुक इति दृष्टांतो गतः *लादयु द्विः 'यो म०

ताच्छीलिकत्वादिति, तद्विपरीतानि अभाव्यानि च-नलादीनि लोके 'द्विविधानि' द्विप्रकाराणि भवन्ति 'द्रव्याणि' वस्तूनि, वैद्वयस्तत्र मणिरभाव्यः 'अन्यद्रव्यैः' काचादिभिरिति गाथार्थः ॥ १११४ ॥ स्यान्मतिः-त्रयोऽप्येवम्भूत एव भवित्यति न पार्थस्यादिसंसर्गेण तद्भावं यास्यति, एतच्चासात्, यतः—

जीवो अणाहनिहणो तन्भावणभाविभो य संसारे । खिप्यं सो भाविञ्चह मेलणदोसाणुभावेणं ॥ १११५ ॥

व्याख्या—'जीवः' प्राप्तिरूपितशब्दार्थः, स हि अनादिनिधनः अनाद्यपर्यन्त इत्यर्थः, 'तद्भावनाभाविवत्त्व' पार्थस्या-
द्याचरितप्रमादादिभावनाभावितश्च 'संसारे' तिर्यग्नरनारकामरभवानुभूतिलक्षणे, ततश्च तद्भावनाभाविवत्त्वात् 'क्षिप्यं' दीपं स 'भाव्यते' प्रमादादिभावनायाऽऽरम्भीक्रियते 'मीलनदोषानुभावेन' संसर्गादोषानुभावेनेति गाथार्थः ॥ १११५ ॥ अथ भवतो दृष्टान्तमात्रेण परितोषः ततो मद्भिचक्षितार्थप्रतिपादकोऽपि दृष्टान्तोऽस्त्येव, दृष्टु—

अंयस्स य निवस्स य दुण्हंषि समागपाहं मूलाहं । संसग्गीह चिणद्धो अंपो निपत्तणं पत्तो ॥ १११६ ॥

व्याख्या—चिरपतिततिकनिम्बोदकवासितायां भूमौ आस्यपृक्षः समुत्पन्नः, पुनस्तत्राऽऽद्यस्य च निम्बस्य च द्रयो-
रपि 'समागते' एकीभूते मूले, ततश्च 'संसर्गा' सङ्गत्या विनष्ट आद्यो निम्बत्वं प्राप्तः-तिकफलः संवृत्त इति गाथार्थः
॥ १११६ ॥ तदेवं संसर्गादोषदर्शनात्त्याज्या पार्थस्यादिसंसर्गिरिति। पुनरप्याह चोदकः-नन्येतदपि सप्रतिपक्षं, तथाहि—
सुचिरंषि अच्छभाणो नलयंभो उच्छुवाडमज्झंमि । कीस न जापह मट्टरो ? जह संसग्गी पमाणंते ॥ १११७ ॥
व्याख्या—'सुचिरमपि' प्रभूतकालमपि तिष्ठन् 'नलस्तम्बः' वृक्षविशेषः 'इधुवाटमप्ये' इधुसंसर्ग्या किमिति न जायते

मधुरः ? , यदि संसर्गा प्रमाणं तवेति गाथार्थः ॥ १११७ ॥ आहाचार्यः—ननु विहितोत्तरमेतत् 'भाबुग अभाबुगाणि च' इत्यादिप्रत्येन, अत्रापि च केवली अभाव्यः पार्श्वस्यादिभिः, सरागारु भाव्या इति । आह—तैः सहाऽऽल्पापमात्रतायां संसर्गो क इव दीप इति ? , उच्यते—

ऊष्णगस्यभागोणं विषयाहं परिणमंति तन्भावं । लवणागराहसु जहा वज्जेह कुशीलसंसर्गिण ॥ १११८ ॥
 व्याख्या—ऊष्णश्चासौ शतभागश्चोनशतभागोऽपि न पूर्यत इत्यर्थः, तेन तावताऽऽश्रेण प्रतियोगिना सह सम्बद्धानीति प्रक्रमाद्भवते 'विभ्रयानि' रूपाणि 'परिणमन्ति' तद्भावमासादयन्ति लवणीभवन्तीत्यर्थः, लवणागरादिषु यथा, आदि-शब्दाद्गणहरतादिकारसादिप्रहः, तत्र किल लोहमपि तद्भावमासादयति, तथा पार्श्वस्याद्यात्पापमात्रसंसर्गाऽपि सुविहि-तासमेव भावं यान्ति, अतः 'वज्जेह कुशीलसंसर्गिण' त्यजत कुशीलसंसर्गिमिति गाथार्थः ॥ १११८ ॥ पुनरपि संसर्गिदो-पप्रतिपादनायथाऽऽह—

जह नाम महुरसलिलं सापरसलिलं क्रमेण संपत्तं । पावेह लोणभावं मेलणदोसाणुभावेण ॥ १११९ ॥
 व्याख्या—'यथे'त्युदाहरणोपन्यासार्थः 'नामे'ति निपातः 'मधुरसलिलं' नदीपयः तद्व्यवसमुद्रं 'क्रमेण' परिपाद्या सम्प्राप्तं सत् 'पावेह लोणभावं' प्राप्नोति—आसादयति लवणभावं—क्षारभावं मधुरमपि सन्, मीलनदोषानुभावेनेति गाथार्थः ॥ १११९ ॥

एवं तु सीलवंतो असीलवंतोहि मीलितो संतो । पावह गुणपरिहाणि मेलणदोसाणुभावेण ॥ ११२० ॥

तच्छीलिकत्वादिति, तद्विपरीतानि अभाव्यानि च-नलादीनि लोके 'द्विविधानि' द्विप्रकाराणि भवन्ति 'द्रव्याणि' वस्तूनि, वैदूर्यस्तत्र मणिरभाव्यः 'अन्यद्रव्यैः' काचादिभिरिति गायार्थः ॥ १११४ ॥ स्यान्मतिः-जीवोऽप्येवम्भूत एव भविष्यति न पार्थस्यादिसंसर्गण तद्भावं यास्यति, एतच्चासत्, यतः—

जीवो अणाहनिहणो तन्भावणभाविभो य संसारे । खिप्यं सो भाविज्जह मेलणदोसाणुभावेणं ॥ १११५ ॥

व्याख्या—'जीवः' प्राप्तिरूपितद्वयार्थः, स हि अनादिनिधनः अनाद्यपर्यन्त इत्यर्थः, 'तद्भावनाभावितश्च' पार्थस्या-
द्याचारितप्रमादादिभावनाभावितश्च 'संसारे' तिर्यग्गतराकारामरभवानुभूतिलक्षणं, ततश्च तद्भावनाभावितत्वात् 'क्षिप्यं' क्षीप्तं स 'भाव्यते' प्रमादादिभावनयाऽऽस्मीक्रियते 'मीलनदोषानुभावेन' संसर्गदोषानुभावेनेति गायार्थः ॥ १११५ ॥ अयं भवतो दृष्टान्तमात्रेण परितोषः ततो मद्विवक्षितार्थप्रतिपादकोऽपि दृष्टान्तोऽस्त्येव, शृणु—

अंयस्स य निंयस्स य दृणहंपि समागयाहं मूलाहं । संसग्गीह विणद्धो अंयो निंयत्तणं पत्तो ॥ १११६ ॥

व्याख्या—चिरपतिततिकनिभ्योदकवासितायां भूमौ आद्यवृक्षः समुत्पन्नः, पुनस्तत्राऽऽस्यस्य च निम्बस्य च द्वयो-
रपि 'समागते' एकीभूते मूले, ततश्च 'संसर्ग्या' सङ्गत्या विनष्ट आसो निम्बत्वं प्राप्तः-तिकफलः संवृत्त इति गायार्थः
॥ १११६ ॥ तदेवं संसर्गिदोषदर्शनात्प्राज्या पार्थस्यादिसंसर्गिरिति। पुनरप्याह चोदकः-चन्येतदपि सप्रतिपक्षं, तथाहि—
सुचिरंपि अच्छमाणो नलयंभो उच्छुवाडमज्झंमि । कीस न जायइ मडुरो ? जइ संसग्गी पमाणंते ॥ १११७ ॥

व्याख्या—'सुचिरमपि' प्रभूतकालमपि तिष्ठन् 'नलसम्भयः' वृक्षविशेषः 'दृशुवाटमध्ये' दृशुसंसर्ग्या किमिति न जायते

शुविषयः, 'अहं तु छत्रमथो'ति अहं पुनरुभयस्यः, अतो 'लिङ्गमेव' रजोहरणोच्छप्रतिग्रहपरणलक्षणं 'पूजयामि' वन्द-
इत्यर्थः, 'त्रिकरणशुद्धेन भावेन' काफायशुद्धेन मनसेति गाथार्थः ॥ ११२२ ॥ अत्राचार्य आह—

अहं ते लिङ्ग पमाणां वंदाही निणह्वे तुमे सव्वे । एए अवंदमाणसस लिङ्गमवि अप्पमाणां ते ॥ ११२३ ॥
अहं ते लिङ्ग पमाणां वंदाही निणह्वे तुमे सव्वे । एए अवंदमाणसस लिङ्गमवि अप्पमाणां ते ॥ ११२३ ॥
अहं ते लिङ्ग पमाणां वंदाही निणह्वे तुमे सव्वे । एए अवंदमाणसस लिङ्गमवि अप्पमाणां ते ॥ ११२३ ॥
अहं ते लिङ्ग पमाणां वंदाही निणह्वे तुमे सव्वे । एए अवंदमाणसस लिङ्गमवि अप्पमाणां ते ॥ ११२३ ॥
अहं ते लिङ्ग पमाणां वंदाही निणह्वे तुमे सव्वे । एए अवंदमाणसस लिङ्गमवि अप्पमाणां ते ॥ ११२३ ॥
अहं ते लिङ्ग पमाणां वंदाही निणह्वे तुमे सव्वे । एए अवंदमाणसस लिङ्गमवि अप्पमाणां ते ॥ ११२३ ॥
अहं ते लिङ्ग पमाणां वंदाही निणह्वे तुमे सव्वे । एए अवंदमाणसस लिङ्गमवि अप्पमाणां ते ॥ ११२३ ॥
अहं ते लिङ्ग पमाणां वंदाही निणह्वे तुमे सव्वे । एए अवंदमाणसस लिङ्गमवि अप्पमाणां ते ॥ ११२३ ॥
अहं ते लिङ्ग पमाणां वंदाही निणह्वे तुमे सव्वे । एए अवंदमाणसस लिङ्गमवि अप्पमाणां ते ॥ ११२३ ॥
अहं ते लिङ्ग पमाणां वंदाही निणह्वे तुमे सव्वे । एए अवंदमाणसस लिङ्गमवि अप्पमाणां ते ॥ ११२३ ॥

मध्यप्रमाणं तव वन्दनप्रवृत्ताविति गाथार्थः ॥ ११२३ ॥ इत्थं लिङ्गमात्रस्य वन्दनप्रवृत्तावप्रमाणात्तायां प्रतिपादितायां

सत्यामनभिनिविष्टमेव सामाचारिजिज्ञासयाऽऽह चोदकः—

अहं लिङ्गमप्पमाणां न नज्जहं निच्छएण को भावो ? । ददूण समणलिङ्गं किं कायव्वं तु समणेणं ? ॥ ११२४ ॥
अहं लिङ्गमप्पमाणां न नज्जहं निच्छएण को भावो ? । ददूण समणलिङ्गं किं कायव्वं तु समणेणं ? ॥ ११२४ ॥
अहं लिङ्गमप्पमाणां न नज्जहं निच्छएण को भावो ? । ददूण समणलिङ्गं किं कायव्वं तु समणेणं ? ॥ ११२४ ॥
अहं लिङ्गमप्पमाणां न नज्जहं निच्छएण को भावो ? । ददूण समणलिङ्गं किं कायव्वं तु समणेणं ? ॥ ११२४ ॥
अहं लिङ्गमप्पमाणां न नज्जहं निच्छएण को भावो ? । ददूण समणलिङ्गं किं कायव्वं तु समणेणं ? ॥ ११२४ ॥
अहं लिङ्गमप्पमाणां न नज्जहं निच्छएण को भावो ? । ददूण समणलिङ्गं किं कायव्वं तु समणेणं ? ॥ ११२४ ॥
अहं लिङ्गमप्पमाणां न नज्जहं निच्छएण को भावो ? । ददूण समणलिङ्गं किं कायव्वं तु समणेणं ? ॥ ११२४ ॥
अहं लिङ्गमप्पमाणां न नज्जहं निच्छएण को भावो ? । ददूण समणलिङ्गं किं कायव्वं तु समणेणं ? ॥ ११२४ ॥
अहं लिङ्गमप्पमाणां न नज्जहं निच्छएण को भावो ? । ददूण समणलिङ्गं किं कायव्वं तु समणेणं ? ॥ ११२४ ॥
अहं लिङ्गमप्पमाणां न नज्जहं निच्छएण को भावो ? । ददूण समणलिङ्गं किं कायव्वं तु समणेणं ? ॥ ११२४ ॥

अधुत्वं ददूणं अञ्जुष्टाणां तु हेइ कापत्वं । साहुमि दिदुव्वे जहारिहं जसस जं जोणं ॥ ११२५ ॥

व्याख्या—सुशब्दोऽवधारणे, एवमेव शीलमस्यास्तीति शीलवान् स खलु 'अशीलवद्भिः' पार्श्वस्यादिभिः सार्द्धं मीलितः सन् 'प्राप्नोति' आसादयति गुणा—मूलोत्तरगुणलक्षणास्तेषां परिहाणिः—अपचयः गुणपरिहाणिः तां, तथैहिकांश्चापयांस्त-
ल्लुतदोषसमुत्थानिति, मीलनदोषानुभावेनेति गार्थः ॥ ११२० ॥ यतश्चैवमतः—

खणमचि न खमं काठं अणापयणसेवणं सुविहियाणं । हंदि ससुद्धमद्गपं उदपं लवणत्तणमुवेह ॥ ११२१ ॥

व्याख्या—लोचननिमेषमात्रः कालः क्षणोऽभिधीयते, तं क्षणमपि, आस्तां तावन्मुहूर्तोऽन्यो वा कालविशेषः, 'न क्षमं' न योग्यं, किं ?—'काठं अणापयणसेवणं'ति कर्तुं—निष्पादयितुम् अनायतनं—पार्श्वस्याध्यायतनं तस्य सेवनं—भजनम् अनाय-
तनसेवनं, केपां ?—'सुविहितानां साधूनां, किमित्यत आह—'हृन्दि' इत्युपदर्शने, समुद्रमतिगतं—लवणजलार्थं प्राप्तम् 'उदकं'
मधुरमपि सत् 'लवणत्वमुपैति' क्षारभावं याति, एवं सुविहितोऽपि पार्श्वस्यादिदोषसमुद्रं प्राप्तस्त्रावमाम्नोति, अतः पर-
लोकार्थिना तत्संसर्गिरत्याज्येति, ततश्च व्ययस्थितमिदं—येऽपि पार्श्वस्यादिभिः सार्द्धं संसर्गं कुर्वन्ति तेऽपि न वन्दनीयाः,
सुविहिता एव वन्दनीया इति ॥ अत्राऽऽह—

सुविहिय द्दुविहियं वा नाहं जाणाभि हं खु उजमत्थो । लिंणं तु पूययामीं तिगरणसुद्धेण भावेणं ॥ ११२२ ॥

व्याख्या—शोभनं विहितम्—अनुष्ठानं यस्यासौ सुविहितस्त्वम्, अनुस्वारलोपोऽत्र द्रष्टव्यः, दुर्विहितस्तु पार्श्वस्यादिल्लं
दुर्विहितं वा 'नाहं जानामि' नाहं वेत्ति, यतः अन्तःकरणशुद्ध्याशुद्धिकृतं सुविहितदुर्विहितत्वं, परभावस्तु तत्त्वतः सर्व-

शविष्यः, 'अहं तु ह्यमरथो'ति अहं पुनरहमस्यः, अतो 'लिङ्गमेव' रजोहरणगोच्छप्रतिग्रहधरणलक्षणं 'पूजयामि' वन्दे इत्यर्थः, 'त्रिकरणशुद्धेन भावेन' वाक्यशुद्धेन मनसेति गाथार्थः ॥ ११२२ ॥ अत्राचार्य आह—

जह ते लिंग पमाणं यंदाही निणह्ये तुमे स्वये । एए अचंदमाणरस लिंगमवि अप्यमाणं ते ॥ ११२३ ॥

जह ते लिंग पमाणं यंदाही निणह्ये तुमे स्वये । एए अचंदमाणरस लिंगमवि अप्यमाणं ते ॥ ११२३ ॥
 ज्यास्या—'यदी'त्ययमभ्युपगमप्रदर्शनार्थः 'ते' तव लिङ्गं-द्रव्यलिङ्गम्, अनुस्वारोऽत्र च ब्रह्मो वेदितव्यः, प्रमाणं—
 कारणं वन्दनकरणे, इत्थं तर्हि 'वन्दस्य' नमस्य 'निहवान्' जमालिप्रभृतीन् त्वं 'सर्वान्' निरवशेषान्, द्रव्यलिङ्गशुक्-
 त्यात् तेषामिति, अर्थतान् मिथ्यादृष्टित्वात् वन्दसे तत् ननु 'एतान्' द्रव्यलिङ्गशुक्कानपि 'अवन्दमानस्य'अप्रणमतः लिङ्ग-
 मप्यप्रमाणं तव वन्दनप्रवृत्ताविति गाथार्थः ॥ ११२३ ॥ इत्थं लिङ्गमात्रस्य वन्दनप्रवृत्तावप्रमाणतायां प्रतिपादितायां
 सत्यामनभिनिविष्टमेव सामाचारिजिज्ञासयाऽऽह चोदकः—

जह लिंगमप्यमाणं न नज्जहं निच्छएण को भावो ? । ददूण समणलिंगं किं कायव्वं तु समणेणं ? ॥ ११२४ ॥

जह लिंगमप्यमाणं न नज्जहं निच्छएण को भावो ? । ददूण समणलिंगं किं कायव्वं तु समणेणं ? ॥ ११२४ ॥
 ज्यास्या—यदि 'लिङ्गं' द्रव्यलिङ्गम् 'अप्रमाणम्' अकारणं वन्दनप्रवृत्तौ, इत्थं तर्हि 'न ज्ञायते' नावगम्यते 'निश्चयेन'
 परमार्थेन ह्यप्रस्थेन जन्तुना कस्य को भावः ?, यतोऽसंयता अपि लब्ध्यादिनिमित्तं संयतवच्चेष्टन्ते, संयता अपि च कार-
 णतोऽसंयतवदिति, तदेवं व्यवस्थिते 'दृष्टा' अवलोक्य 'श्रमणलिङ्गं' साधुलिङ्गं किं पुनः कर्तव्यं 'श्रमणेन' साधुना ?
 पुनःशब्दार्थस्तुशब्दो व्ययहितश्चोको गाथानुलोभ्यादिति गाथार्थः ॥ ११२४ ॥ एवं चोदकेन पृष्टः सत्राहाचार्यः—
 अप्पुत्तं ददूणं अब्भुष्टाणं तु होह कापव्वं । साहुमि दिदुषुव्वे जहारिहं जरस जं जोणं ॥ ११२५ ॥

व्याख्या—‘अपूर्वम्’ अदृष्टपूर्वं, साधुमिति गम्यते, ‘दृष्ट्वा’ अवलोक्य, आभिमुख्येनोद्धानमभ्युत्थानम्—आसन्नत्याग-
लक्षणं, तुशब्दाद्दण्डकादिग्रहणं च भवति कर्तव्यं, किमिति ? कदाचिदसौ कश्चिदाचार्यादिविद्याध्यातिसयसम्पन्नः तत्प्र-
दानार्थं वाऽऽगतो भवेत्, प्रशिव्यसकाशमाचार्यकालकवत्, स खल्वचिनीतं सम्भाव्य न तत्प्रयच्छतीति, तथा दृष्टपूर्वसितु
द्विप्रकारा—उद्यतविहारिणः शीतलविहारिणश्च, तत्रोद्यतविहारिणि साथी ‘दृष्टपूर्वं’ उषलब्धपूर्वं ‘यथार्हं’ यथायोग्यम-
भ्युत्थानवन्दनादि ‘यस्य’ बहुश्रुतार्थेद् योग्यं तत्कर्तव्यं भवति, यः पुनः शीतलविहारी न तस्याभ्युत्थानवन्दनाद्युत्स-
र्गतः किञ्चित्कर्तव्यमिति गाथार्थः ॥ ११२५॥ साम्प्रतं कारणतः शीतलविहारिगतविधिप्रतिपादनाय सम्बन्धगाथामाह—

सुकथुरासंपागडसेवीचरणकरणपञ्चद्वे । लिंगावसेसमिन्ते जं कीरइ तं पुणो वीच्छं ॥ ११२६ ॥

व्याख्या—धूः—संयमधूः परिगृह्यते, मुक्ता—परित्यक्ता धूर्णेनेति समासः, सम्प्रकटं—प्रवचनोपपातनिरपेक्षमेव मूलो-
त्तरगुणजालं सेवितुं शीलमस्येति सम्प्रकटसेवी, मुक्तधूश्चासौ सम्प्रकटसेवी चेति विग्रहः, तथा चर्यत इति चरणं—व्रतादि-
लक्षणं क्रियत इति करणं—पिण्डविशुद्ध्यादिलक्षणं चरणकरणाभ्यां प्रकर्षेण श्रष्टः—अपेतश्रणकरणप्रश्रष्टः, मुक्तधूः स-
म्प्रकटसेवी चासौ चरणकरणप्रश्रष्टश्चेति समासस्तस्मिन्, प्राकृतशैल्या अकारेकारयोर्दीर्घत्वम्, इत्थमभूते ‘लिङ्गावशेष-
मात्रे’ केवलद्रव्यलिङ्गयुक्ते यत्क्रियते किमपि तरपुनर्वक्ष्ये, पुनःशब्दो विशेषणार्थः, किं विशेषयति ?—कारणापेक्षं—कारण-
माश्रित्य यत्क्रियते तद्वक्ष्ये—अभिधास्ये, कारणभावपक्षे तु प्रतिषेधः कृत एव, विशेषणसाफल्यं तु मुक्तधूरपि कदाचि-

रसम्प्रकटसेवी न भवत्यपि अतस्त्रहणं, संप्रकटसेवी चरणकरणभ्रष्ट एवेति स्वरूपकथनमिति गाथार्थः ॥ ११२६ ॥
 किं तन्नियत इत्यत आह—

याथाह नमोकारो हृद्युस्सेहो य सीसनमणं च । संपुच्छणऽच्छणं छोभवदणं वंदणं चाचि ॥ ११२७ ॥
 न्यात्या—‘याथाए’ति निर्गमभूम्यादौ दृष्टस्य वाचाऽभिलाषः क्रियते—हे देवदत्त ! कीदृशस्यमित्यादिलक्षणः, गुरुतर-
 पुरुषकार्यपेक्षं वा तस्यैव ‘नमोकारो’ति नमस्कारः क्रियते—हे देवदत्त ! नमस्ते, एवं सर्वत्रोत्तरविशेषकरणे पुरुषकार्यभेदः
 प्राक्तनोपचारानुवृत्तिश्च द्रष्टव्या, ‘हृद्युस्सेहो य’ति अभिलाषनमस्कारगर्भः हस्तोच्छ्रयश्च क्रियते, ‘सीसनमणं च’ शिरसा-
 चत्तमाङ्गेन नमनं शिरोनमनं च क्रियते, तथा ‘सम्प्रच्छनं’ कुशलं भवत इत्यादि, अनुस्वारलोपोऽत्र द्रष्टव्यः, ‘अच्छणं’ति-
 त [हृद्युमानस] तस्त्रिधायासनं कश्चित्कालमिति, एष तावद्बहिर्दृष्टस्य विधिः, कारणविशेषतः पुनस्तत्प्रतिश्रयमपि गम्यते,
 तत्राप्येव एव विधिः, नवरं ‘छोभवदणं’ति आरभद्वा छोभवन्दनं क्रियते, ‘वन्दणं वाऽचि’ परिशुद्धं वा वन्दनमिति
 गाथार्थः ॥ ११२७ ॥ एतच्च याङ्मरकारादि नाविशेषेण क्रियते, किं तर्हि ?—

परियापयपरिसुरिसे खित्तं कालं च आगमं नद्या । कारणजाए जाए जहारिहं जस्स जं जुणं ॥ ११२८ ॥

न्यात्या—पर्यायश्च परिरिच्य पुरुषश्च पर्यायपरिपत्पुरुषास्तान्, तथा क्षेत्रं कालं च आगमं ‘णञ्च’ति ज्ञात्वा—विज्ञाय
 ‘कारणजाते’ प्रयोजनप्रकारं ‘जाते’ उत्पन्ने सति ‘यथाहं’ यथानुकूलं ‘यस्य’ पर्यायादिसमन्वितस्य यद् ‘योग्यं’ समनुरूपं याङ्म-
 मरकारादि तत्तस्य, द्वियत इति याक्यशेषः, अयं गाथासमासार्थः ॥ ११२८ ॥ साम्प्रतमवयवार्थं प्रतिपादयन्नाह भाव्यकारः—

व्याख्या—‘अपूर्वम्’ अदृष्टपूर्वं, साधुमिति गम्यते, ‘दृष्ट्वा’ अवलोक्य, आभिमुख्येनोरथानमभ्युत्थानम्—आसनत्याग-
लक्षणं, तुशब्दाद्दण्डकादिग्रहणं च भवति कर्तव्यं, किमिति ? , कदाचिदसौ कश्चिदाचार्यादिविद्याध्यातिसायसम्पन्नः तत्प्र-
दानार्थेयाऽऽगतो भवेत्, प्रशिक्ष्यसकाशमाचार्यकालकवत्, स खल्वविनीतं सम्भाव्य न तत्प्रयच्छतीति, तथा दृष्टपूर्वास्तु
द्विप्रकारा—उद्यतविहारिणः शीतलविहारिणश्च, तत्रोद्यतविहारिणि साधौ ‘दृष्टपूर्वं’ उपलब्धपूर्वं ‘यथाहं’ यथायोग्यम-
भ्युत्थानवन्दनादि ‘यस्य’ बहुश्रुतादेर्यद् योग्यं तत्कर्तव्यं भवति, यः पुनः शीतलविहारी न तस्याभ्युत्थानवन्दनाद्युत्स-
र्गतः किञ्चित्कर्तव्यमिति गाथार्थः ॥ ११२५॥ साम्प्रतं कारणतः शीतलविहारिणतविधिप्रतिपादनाय सम्बन्धगाथासाह—
मुकधुरासंपागाडसेवीचरणकरणपञ्चद्वे । लिंगावसेसमित्ते जं कीरइ तं पुण्णे चोच्छं ॥ ११२६ ॥

व्याख्या—धूः—संयमधूः परिगृह्यते, मुक्ता—परित्यक्ता धूर्णेनेति समासः, सम्प्रकटं—प्रयत्नोपपातनिरपेक्षमेव मूर्त्तौ-
सरगुणजालं सेवितुं शीलमस्येति सम्प्रकटसेवी, मुक्तधूश्चासौ सम्प्रकटसेवी चेति विग्रहः, तथा चर्यत इति चरणं—व्रतादि-
लक्षणं क्रियत इति करणं—पिण्डविशुद्ध्यादिलक्षणं चरणकरणाभ्यां प्रकर्षेण अष्टः—अपेतश्चरणकरणपञ्चद्वः, मुक्तधूः स-
म्प्रकटसेवी चासौ चरणकरणपञ्चद्वश्चेति समासस्तस्मिन्, प्राकृतशैल्या अकारकारयोर्दीर्घत्वम्, इत्थम्भूते ‘लिङ्गावशेष-
माने’ केवलद्रव्यलिङ्गयुक्ते यत्क्रियते किमपि तरुनर्वक्ष्ये, पुनःशब्दो विशेषणार्थः, किं विशेषयति ?—कारणापेक्षं—कारण-
माश्लित्य यत्क्रियते तद्वस्ये—अभिधास्ये, कारणाभावपक्षे तु प्रतिषेधः कृत एव, विशेषणसाफल्यं तु मुक्तधुरपि कदाचि-

परहितं 'विजानन्' अवयुष्यमानः तथाऽपि तीर्थकरोऽयमित्येवं भावशुद्ध्या 'नमन्' प्रणमन् 'सं' प्रणामकर्ता 'प्राप्नोति'
 आसादयति 'निर्जरां' कर्मक्षयलक्षणां 'चिपुलां' विस्तीर्णामिति गाथार्थः ॥ ११३० ॥ एष दृष्टान्तः, अयमर्थोपनयः—
 स्त्रिंशं जिणपण्णत्तं एव नमंतस्स निज्जरा विउला । जह्विचि गुणचिप्पहीणं वंद्ह अज्झप्पसोहीण ॥ ११३१ ॥

व्याख्या—उत्थयते साधुरनेनेति लिङ्गं—रजोहरणादिधरणलक्षणं जिनेः—अर्हद्भिः प्रज्ञसं—प्रणीतम् 'एवं' यथा प्रतिमा
 इति 'नमस्कुर्यतः' प्रणमतो निर्जरा चिपुला, यद्यपि गुणैः—मूलोत्तरगुणैर्विधियम्—अनेकथा प्रकर्षेण हीनं—रहितं गुणविप्रहीणं,
 'वन्दते' नमस्करोति 'अध्यात्मशुद्ध्या' चेतःशुद्ध्यति गाथार्थः ॥ ११३१ ॥ इत्थं चोदकेनोक्ते दृष्टान्तदार्ष्टान्तिकयोर्विषय-
 मुपदर्शयन्नाचार्य आह—

संता तित्थयरगुणा तित्थपरं तेसिसं तु अज्झप्पं । न य सावज्जा किरिया इपरं सु धुवा समणुमत्ता ॥ ११३२ ॥

व्याख्या—'सन्तः' विद्यमानाः शोभना वा तीर्थकरस्य गुणास्तीर्थकरगुणा—ज्ञानादयः, क^१—'तीर्थकरे' अर्हति भगवति
 इयं च प्रतिमा तस्य भगवतः 'तेसिसं तु अज्झप्पं' तेषां—नमस्कुर्यतामिदमध्यात्मम्—इदं चेतः, तथा न च तासु 'सावद्या'
 सपाणा 'क्रिया' चेट्टा प्रतिमासु, 'इतरेषु' पार्श्वस्थादिषु 'धुवा' अवश्यंभावयिनी सावद्या क्रिया प्रणमतः, तत्र किमित्यत
 आह—'समणुमण्णा' समनुज्ञा सावद्यक्रियायुक्तपार्श्वस्थादिप्रणमनात् सावद्यक्रियानुमतिरिति हृदयम्, अथवा सन्तस्तीर्थकर-
 गुणाः तीर्थकरे तान् वयं प्रणामामः तेषामिदमध्यात्मम्—इदं चेतः, ततोऽर्हद्गुणाध्यारोपेण चेट्टप्रतिमाप्रणामाज्ञमस्कुरुः न च

परिपाय वंभचेरं परिस विणीया सिसुरिस णचा वा । कुलकजादायत्ता आयवउ गुणागमसुपं वा ॥ २०४ ॥ (भा०)
 व्याख्या—'पर्यायः' ब्रह्मचर्यमुच्यते, तत्प्रभृतं कालमनुपालितं येन, परिपद्मिनीता वा—तत्प्रतिबद्धा सायुसंहतिः शोभना
 'से' अस्य 'पुरिस णचा वंत्ति पुरुपं ज्ञात्वा वा, अनुस्वारलोपोऽत्र द्रष्टव्यः, कथं ज्ञात्वा ?—कुलकार्यादीन्यनेनायचानि,
 आदिशब्दाद्गणसङ्कार्यपरिमहः, 'आयवउ'त्ति आख्यातः तस्मिन् क्षेत्रे प्रसिद्धस्तद्दलेन तत्रास्यत इति क्षेत्रद्वारार्थः, 'गुणा-
 ऽऽगमसुपं वंत्ति गुणा—अवमप्रतिजागणादय इति कालद्वारावयवार्थः, आगमः—सूत्रार्थोभयरूपः, श्रुतं—सूत्रमेव, गुणाश्चा-
 ऽऽगमश्च श्रुतं चेत्येकवद्भावस्तद्वाऽस्य विद्यत इत्येवं ज्ञात्येति गाथार्थः ॥ २०४ ॥

एताइं अकुञ्चंती जहारिहं अरिहदेसिए मगो । न भवइ पवपणभन्ती अभत्तिमंतादओ दीसा ॥ ११२९ ॥

व्याख्या—'एतानि' वाङ्मनमस्कारादीनि कपायोक्ततयाऽकुर्वतः, अनुस्वारोऽत्रालाक्षणिकः, 'यथाहै' यथायोगमर्हद्-
 श्रिते मार्गे न भवति प्रवचनभक्तिः, ततः किमित्यत आह—'अभत्तिमंतादओ दीसा' प्राकृतशैल्याऽभवत्यादयो दीयाः,
 आदिशब्दात् स्वार्थभ्रंशवन्धनादय इति गाथार्थः ॥ ११२९ ॥ एवमुद्यतेतरविहारिगते विधौ प्रतिपादिते सत्याह चोदकः—
 किं नोऽनेन पर्यायाद्यन्वेषणेन ?, सर्वथा भावशुद्ध्या कर्मापनयनाय जिनप्रणीतलिङ्गमनमेव युक्तं, तद्वतगुणविचारस्य
 निकलत्वात्, न हि तद्गुणप्रभया नमस्कर्तुर्निर्जरा, अपि त्याग्मीयाध्यात्मशुद्धिप्रभवा, तथाहि—

तित्थपरगुणा पडिमासु नत्थि निरसंसपं वियाणंतो । तित्थपरेत्ति नमंतो सो पावइ निज्जरं विउलं ॥ ११३० ॥

व्याख्या—तीर्थकरस्य गुणा—ज्ञानादयस्तीर्थकरगुणाः ते 'प्रतिमासु' विन्वलक्षणासु 'णत्थि' न सन्ति 'निःसंशयं' संश-

परद्वितं 'विज्ञानम्' अयद्युध्यमानः तथाऽपि तीर्थकरोऽयमित्येवं भावशुद्ध्या 'नमन्' प्रणमन् 'स' प्रणामकर्ता 'माप्नोति'
 आसादयति 'निर्जरा' कर्मक्षयलक्षणां 'विपुलां' विस्तीर्णामिति गाथार्थः ॥ ११३० ॥ एष दृष्टान्तः, अयमर्थोपनयः—
 द्विगं जिणपण्णत्तां एव नमंतस्स निज्जरा विउला । जइवि गुणविप्पहीणं वंदइ अउद्धप्पसोहीण ॥ ११३१ ॥

व्याख्या—लिङ्गयत्वे साधुरनेनेति लिङ्गं—रजोहरणादिधरणलक्षणं जिनैः—अर्हद्भिः प्रज्ञप्तं—प्रणीतम् 'एवं' यथा प्रतिमा
 इति 'नमस्कुर्वतः' प्रणमतो निर्जरा विपुला, यद्यपि गुणैः—मूलोत्तरगुणैर्विधिमम्—अनेकधा प्रकर्षणहीनं—रहितं गुणविप्रहीणं,
 'यन्दत्ते' नमस्करोति 'अभ्यासशुद्ध्या' चेतःशुद्ध्येति गाथार्थः ॥ ११३१ ॥ इत्थं चोदकेनोक्ते दृष्टान्तदार्ष्टान्तिकयोर्वैपुल्य-
 मुपदर्शयन्नाचार्य आह—

संता नित्थयरगुणा नित्थपरे तेसिमं तु अउद्धप्पं । न य सावज्जा किरिया इपरसु धुवा समणुमज्जा ॥ ११३२ ॥

व्याख्या—'सन्तः' विद्यमानाः शोभना वा तीर्थकरस्य गुणास्तीर्थकरगुणा—ज्ञानादयः, क?—'तीर्थकरे' अर्हति भगवति
 इयं च प्रतिमा तस्य भगवतः 'तेसिमं तु अउद्धप्पं' तेषां—नमस्कुर्वतामिदमध्यात्मम्—इदं चेतः, तथा न च तासु 'सावथा'
 सपापा 'क्रिया' चेटा प्रतिमासु, 'इतरेसु' पार्थस्यादिषु 'धुवा' अयद्वयंभाविनी सावथा क्रिया प्रणमतः, तत्र किमित्यत
 आह—'समणुमण्णा' समनुज्ञा सावद्यक्रियायुक्तपार्थस्यादिप्रणमतात् सावद्यक्रियानुमतिरिति हृदयम्, अथवा सन्तस्तीर्थकर-
 गुणाः तीर्थकरे तान् पयं प्रणमामः तेषामिदमध्यात्मम्—इदं चेतः, ततोऽहंद्दुणाध्यारोपेण चेटप्रतिमाप्रणामात्मस्कर्तुः न च

सावद्या क्रिया-परिस्पन्दनलक्षणा, इतरेषु-पार्श्वस्यादिषु पूज्यमानेष्वशुभक्रियोपेतत्वात्तेषां नमस्कर्तुर्भुवा समनुज्ञेति
गाथार्थः ॥ ११३२ ॥ पुनरप्याह चोदकः—

जह सावज्जा किरिया नत्थि य पडिमासु एवमित्तराऽपि । तयभावे नत्थि फलं अह होइ अहेजगं होइ ॥ ११३३ ॥

व्याख्या—यथा सावद्या क्रिया-सपापा क्रिया 'नास्त्येव' न विद्यत एव प्रतिमासु, एवमित्तराऽपि-निरवद्याऽपि नारत्येव,
ततश्च 'तदभावे' निरवद्यक्रियाऽभावे नास्ति 'फलं' पुण्यलक्षणम्, अथ भवति 'अहेतुकं भवति' निष्कारणं च भवति, प्रण-
भ्यवस्तुगतक्रियाहेतुकत्वा(भावा)त्फलस्येत्यभिप्रायः, अहेतुकत्वे चाकस्मिककर्मसम्भवान्मोक्षाद्यभाव इति गाथार्थः ॥ ११३३ ॥
इत्थं चोदकेनोक्ते सत्याहाचार्यः—

कामं उभयाभावो नहवि फलं अत्थि मणविसुद्धीए । तीइ पुण मणविसुद्धीइ कारणं होति पडिमाउ ॥ ११३४ ॥

व्याख्या—'कामम्' अनुमतमिदं, यदुत 'उभयाभावः' सावद्येतरक्रियाऽभावः प्रतिमासु, तथाऽपि 'फलं' पुण्यलक्षणम्
'अस्ति' विद्यते, मनसो विशुद्धिर्मनोविशुद्धिस्तस्या मनोविशुद्धेः सकाशात्, तथाहि-स्वगता मनोविशुद्धिरेव नमस्कर्तुः
पुण्यकारणं, न नमस्करणीयवस्तुगता क्रिया, आत्मान्तरे फलाभावात्, यद्येवं किं प्रतिमाभिरिति?, उच्यते, तस्याः पुनर्म-
नोविशुद्धेः 'कारणं' निमित्तं भवन्ति प्रतिमाः, तद्वारेण तस्याः सम्भूतिदर्शनादिति गाथार्थः ॥ ११३४ ॥ आह-एवं लिङ्ग-
मपि प्रतिमावन्मनोविशुद्धिकारणं भवत्येवेति, उच्यते—

जइवि य पडिमाउ जहा सुणिगुणसंकप्पकारणं लिंणं । उभयमवि अत्थि लिंणे न य पडिमासुभयं अत्थि ॥ ११३५ ॥

व्याख्या—यद्यपि च प्रतिमा यथा मुनीनां गुणा मुनिगुणा—व्रतादयस्तेषु सङ्कल्पः—अध्यवसायः मुनिगुणसङ्कल्पस्तस्य कारणं—निमित्तं मुनिगुणसङ्कल्पकारणं 'लिङ्गं' द्रव्यलिङ्गं, तथाऽपि प्रतिमाभिः सह वैधर्म्यमेव, यत उभयमप्यस्ति लिङ्गे-सावद्यकर्म निरवद्यकर्म च, तत्र निरवद्यकर्मयुक्त एव यो मुनिगुणसङ्कल्पः स सम्यक्सङ्कल्पः, स एव च पुण्यफलः, यः पुनः सावद्यकर्मयुक्तेऽपि मुनिगुणसङ्कल्पः स विपर्याससङ्कल्पः, क्लेशफलश्चासौ, विपर्यासरूपत्वादेव, न च प्रतिमासूभय-मस्ति, चेष्टारहितत्वात्, ततश्च तासु जिनगुणविषयस्य क्लेशफलस्य विपर्याससङ्कल्पस्याभावः, सावद्यकर्मरहितत्वात् प्रति-मानाम्, आह—इत्थं तर्हि निरवद्यकर्मरहितत्वात् सम्यक्सङ्कल्पस्यापि पुण्यफलस्याभाव एव प्राप्त इति, उच्यते, तस्य तीर्थकरगुणाभ्यारोपेण प्रवृत्तेर्नाभाव इति गाथार्थः ॥ ११३५ ॥ तथा चाऽऽह—

नियमा जिणेषु उ गुणा पडिमाओ दिस्स जे मणे कुणइ । अगुणे उ विपाणांतो कं नमउ मणे गुणं काउं ? ॥ ११३६ ॥

व्याख्या—'नियमादि'ति नियमेनावश्यंतया 'जिनेष्वेव' तीर्थकरेष्वेव, तुशब्दस्यावधारणार्थत्वात्, 'गुणाः' ज्ञाना-दयः, न प्रतिमासु, प्रतिमा दृष्टा तास्यभ्यारोपद्वारेण यान् 'मनसि करोति' चेतासि स्थापयति पुनर्नमरकरोति, अत-एवासी तासु शुभः पुण्यफलो जिनगुणसङ्कल्पः, सावद्यकर्मरहितत्वात्, न चायं तासु निरवद्यकर्मभावमात्राद्विपर्यासस-ङ्कल्पः, सावद्यकर्मोपेतवस्तुविषयत्वात्तस्य, ततश्चोभयविकल एवाऽऽकारमात्रतुल्ये कतिपयगुणान्विते चाभ्यारोपोऽपि युक्ति-युक्तः, 'अगुणे उ' इत्यादि अगुणानेव, तुशब्दस्यावधारणार्थत्वात् अविद्यमानगुणानेव 'विजानन्' अवबुध्यमानः पार्श्व-स्यादीन् 'कं नमउ मणे गुणं काउं' कं मनसि गुणं कृत्या नमरकरोतु तानिति?, स्यादेतत्—अन्यसाधुसम्बन्धिधनं तेष्वभ्यारो-

सावद्या क्रिया-परिरपन्दनलक्षणा, इतररु-पार्थस्यादिषु पूज्यमतिव्यशुभक्रियोपेतत्वात्तेषां नमस्कर्तुर्भुया समनुजेति
गाथार्थः ॥ ११३२ ॥ पुनरप्याह चोदकः—

जह सावज्जा किरिया नत्थि य पडिमासु एवमिपराडवि । तपभावे नत्थि फलं अह होइ अहेजगं होइ ॥ ११३३ ॥

व्याख्या—यथा सावद्या क्रिया-सपापा क्रिया 'नास्त्वैव' न विद्यत एव प्रतिमासु, एवमितराडपि-निरवद्याडपि नास्त्वैव,
ततश्च 'तदभावे' निरवद्याक्रियाऽभावे नास्ति 'फलं' पुण्यलक्षणम्, अथ भवति 'अहेतुकं भवति' निष्कारणं च भवति, प्रण-
म्यवस्तुगतक्रियाहेतुकत्वा(भावा)ःफलस्येत्यभिप्रायः, अहेतुकत्वे च्चाकस्मिककर्मसम्भवान्मोक्षाद्यभाव इति गाथार्थः ॥ ११३३ ॥
इत्थं चोदकेनोक्ते सत्याहाचार्यः—

कामं उभयाभावो तहवि फलं अत्थि मणचिसुद्धीय । तीह पुण मणचिसुद्धीह कारणं होति पडिमाउ ॥ ११३४ ॥

व्याख्या—'कामम्' अनुमतमिदं, यदुत 'उभयाभावः' सावद्येतरक्रियाऽभावः प्रतिमासु, तथाऽपि 'फलं' पुण्यलक्षणम्
'अस्ति' विद्यते, मनसो विशुद्धिर्मनोविशुद्धिस्तस्या मनोविशुद्धेः सकाशात्, तथाहि-स्वगता मनोविशुद्धिरेव नमस्कर्तुः
पुण्यकारणं, न नमस्करणीयवस्तुगता क्रिया, आत्मानन्तरे फलाभावात्, यद्येवं किं प्रतिमाभिरिति?, उच्यते, तस्याः पुनर्म-
नोविशुद्धेः 'कारणं' निमित्तं भवन्ति प्रतिमाः, तद्वारेण तस्याः सम्भूतिदर्शनादिति गाथार्थः ॥ ११३४ ॥ आह-एवं लिङ्ग-
मपि प्रतिमायन्मनोविशुद्धिकारणं भवत्येवेति, उच्यते—

जहवि य पडिमाउ जहा सुणिगुणसंकप्पकारणं लिंणं । उभयमवि अत्थि लिंणे न य पडिमासूभयं अत्थि ॥ ११३५ ॥

गच्छगता निर्गताश्च जिनकल्पिकादयः, यथा रूपको भङ्गत्रयान्तर्गतः 'अच्छेक' इत्यविकल इति तदर्थक्रियार्थिना नोपादीयते, चतुर्थभङ्गनिरूपित एवोपादीयते, एवं भङ्गत्रयनिर्दिष्टताः पुराणा अपि परलोकार्थिनो यतो न नमस्करणीयाः, चरमभङ्गकनिर्दिष्टता एव नमस्करणीया इति भावना, अक्षराणि त्वेवं नीयन्ते—रूपं शुद्धाशुद्धभेदं, दृक् विषमाहताक्षरं—विपर्यस्तनिविटाक्षरं, नैव रूपकः छेकः, असांख्यवहारिक इत्यर्थः, द्वयोरपि शुद्धरूपसमाहताक्षरदृक्योः समायोगे सति रूपकदृकत्वमुपेतीति गाथार्थः ॥ ११३८ ॥ रूपकदृष्टान्ते दाष्टान्तिकयोजनां निर्दर्शयन्नाह—

रूपं परंपयसुरा टंकं जे टिंगाधारिणो समणा । दृक्त्वस्स य भावस्स य छेओ समणो समाओगो ॥११३९॥ दारं ॥

व्याख्या—रूपं प्रत्येकशुद्धा इत्यनेन तृतीयभङ्गाक्षेपः, दृक् ये लिङ्गधारिणः श्रमणा इत्यनेन तु द्वितीयस्य, अनेनैवाशुद्धशुद्धोभयात्मकस्यापि प्रथमचरमभङ्गद्वयस्थिति, तत्र द्रव्यस्य च भावस्य च छेकः श्रमणः समायोगे—समाहताक्षरदृकशुद्धरूपकल्पद्रव्यभावलिङ्गसंयोगे शोभनः साधुरिति गाथार्थः ॥ ११३९ ॥ व्याख्यातं सप्रपञ्चं वैदूर्यद्वारं, ज्ञानद्वारमधुना, इह कश्चिज्ज्ञानमेव प्रधानमपयगर्वाजमिच्छति, यतः क्विल एवमागमः—'जं' अण्णाणी कम्मं रत्तवेइ बहुयाहिं वासवोडीहिं । तं णाणी तिहि सुत्तो रत्तवेइ उसासमिच्छेणं ॥ १ ॥' तथा—'सुई जहा ससुत्ता ण णासई कयवरंमि पडियावि । जीवो तहा ससुत्तो ण णरसइ गओऽवि संसारे ॥ २ ॥' तथा—'णाणं गिणहइ णाणं गुणेइ णाणेण कुणइ किच्चाइं । भवसंसारसमुदं

१ परज्ञानी कर्म क्षययति यदुक्ताभिर्दर्थकोटीभिः । सज्ज्ञानी प्रिभिर्गुंसः क्षययत्युच्यत्वासमायेग ॥ १ ॥ सूचिर्था ससूया न नश्यति कचवरं पतिताऽपि । जीवत्याथा ससुत्तो न नश्यति गतोऽपि संसारे ॥ २ ॥ ज्ञानं गृह्णाति ज्ञानं गुणयति ज्ञानेन करोति कृत्यानि । भवसंसारसमुदं ज्ञानी ज्ञाने स्थितस्कारति ॥ ३ ॥

पद्मारेण मनसि कृत्या नमस्करोतु, न, तेषां सावद्यकर्मयुक्ततयाऽध्यारोपविषयलक्षणविकलत्वात्, अविषये व्याध्यारोपं कृत्या नमस्कुर्वतो दोषदर्शनाद् ॥ ११३६ ॥ आह च—

जह् वेलंघगालिंगं जाणंतस्स नमओ ह्वइ दोसो । निद्धंघसमिप नाऊण वंदमाणे धुयो दोसो ॥ ११३७ ॥

व्याख्या—यथा 'विडम्बकलिङ्गं' भाण्डादिकृतं 'जानतः' अवयुध्यमानस्य 'नमतः' नमस्कुर्वतः सतोऽस्य भवति 'दोषः' प्रवचनहीलनादिलक्षणः, 'निद्धन्धसं' प्रवचनोपघातनिरपेक्षं पार्श्वस्यादिकम् 'इय' एवं 'ज्ञात्वा' अवागम्य 'वन्दमाणे धुयो दोसो' वन्दति-नमस्कुर्वति सति नमस्कर्तरि धुवः-अवश्यंभावी दोषः-आज्ञाविराधनादिलक्षणः, पाठान्तरं वा-'निद्धंघ-संघि णाऊणं वंदमाणस्स दोसा च' इदं प्रकटार्थमेवेति गार्थार्थः ॥ ११३७ ॥ एवं न लिङ्गमात्रमकारणतोऽवगतसावद्यक्रियं नमस्क्रियत इति स्थापितं, भावलिङ्गमपि द्रव्यलिङ्गरहितमित्यमेवावगन्तव्यं, भावलिङ्गगर्भे तु द्रव्यलिङ्गं नमस्क्रियते, तस्यैवाभिलषितार्थक्रियाप्रसाधकत्वात्, रूपकहृष्टान्तश्चात्र, आह च—

रूपं टंकं विसमाहयस्वरं नवि स्ववओ छेओ । हुण्हंपि समाओगे स्वो छेपत्तणमुवेइ ॥ ११३८ ॥

व्याख्या—अत्र तावच्चतुर्भङ्गी-रूपम् अशुद्धं टङ्कं विषमाहताक्षरमित्येकः, रूपमशुद्धं टङ्कं समाहताक्षरमिति द्वितीयः, रूपं शुद्धं टङ्कं विषमाहताक्षरमिति तृतीयः, रूपं शुद्धं टङ्कं समाहताक्षरमिति चतुर्थः, अत्र च रूपकल्पं भावलिङ्गं टङ्ककल्पं द्रव्यलिङ्गम्, इह च प्रथमभङ्गतुल्याश्चरकादयः, अशुद्धोभयलिङ्गत्वात्, द्वितीयभङ्गतुल्याः पार्श्वस्यादयः, अशुद्धभाव-लिङ्गत्वात्, तृतीयभङ्गतुल्याः प्रत्येकबुद्धा अन्तर्मुद्गर्तमानं कालमपृहीतद्रव्यलिङ्गाः, चतुर्थभङ्गतुल्याः साधवः शीलियुक्ताः

गल्गता निर्गताश्च जिनकल्पिकादयः, यथा रूपको भङ्गत्रयान्तर्गतः 'अच्छेक' इत्यविकल इति तदर्थक्रियार्थिना नोपादीयते, यत्तुर्थभङ्गनिरूपित एवोपादीयते, एवं भङ्गत्रयनिर्दिष्टताः पुरुषा अपि परलोकार्थिनो यतो न नमस्करणीयाः, चरमभङ्गकनिर्दिष्टता एव नमस्करणीया इति भावना, अक्षराणि त्वेवं नीयन्ते—रूपं शुद्धाशुद्धभेदं, दङ्कं विषमाहताक्षरं—विषयस्त्वनिविष्टाक्षरं, नैव रूपकः छेकः, असांव्यवहारिक इत्यर्थः, द्वयोरपि शुद्धरूपसमाहताक्षरदङ्कयोः समायोगे सति रूपकश्चेकत्वमुपैतीति गाथार्थः ॥ ११३८ ॥ रूपकदृष्टान्ते दार्ष्टान्तिकयोजनां निदर्शयन्नाह—

रूपं पत्न्ययुद्धा टंकं जे टिंगाधारिणो समणा । दव्वस्स य भावस्स य छेओ समणो समाओगो ॥११३९॥ दारं ॥
 व्याख्या—रूपं प्रत्यंकयुद्धा इत्यनेन तृतीयभङ्गाक्षेपः, दङ्कं ये लिङ्गधारिणः श्रमणा इत्यनेन तु द्वितीयस्य, अनेनैवा-
 युद्धयुद्धोभयात्मकस्यापि प्रथमचरमभङ्गद्वयस्येति, तत्र द्रव्यस्य च भावस्य च छेकः श्रमणः समायोगे—समाहताक्षरदङ्क-
 युद्धरूपकत्वद्रव्यभावलिङ्गसंयोगे शोभनः साधुरिति गाथार्थः ॥ ११३९ ॥ व्याख्यातं सप्रपञ्चं वैद्व्युर्ध्वारं, ज्ञानद्वारमधुना,
 इह कश्चिज्ज्ञानमेव प्रधानमपवर्गवीजमिच्छति, यतः किल एवमागमः—'जं' अण्णाणी कम्मं त्वेवेइ बहुयाहिं वासकोडीहिं ।
 तं णाणी तिहि मुत्तो सवेइ उसासमिसेणं ॥ १ ॥' तथा—'सुई जहा ससुत्ता ण णासई कयवरंमि पडियावि । जीवो तहा
 ससुत्तो ण णरसइ गओऽवि संसारे ॥ २ ॥' तथा—'णाणं निणइह णाणं गुणेइ णाणेण कुणइ किच्चाइं । भवसंसारसमुद्धं

१ परज्ञानी कर्म क्षययति पट्टकाभिर्यथोक्षिभिः । तन्ज्ञानी प्रिभिर्गुंसः क्षययत्युद्व्यासमाद्येन ॥ १ ॥ सूचिधया ससूत्रा न नश्यति कचवरे पतिताऽपि ।
 जीवद्यथा ससूत्रो न नश्यति गतोऽपि संसारे ॥ २ ॥ ज्ञानं युक्कति ज्ञानं गुणयति ज्ञानेन करोति वृत्त्यानि । भवसंसारसमुद्धं ज्ञानी ज्ञाने स्थितस्तरति ॥ ३ ॥

णाणी णाणे तिओ तरइ ॥ ३ ॥' तस्माज्ज्ञानमेव प्रधानमपवर्गप्राप्तिकारणम्, अतो ज्ञानिन एव कृतिकर्म कार्यम्, आह-
अनन्तरगाधायामेव द्रव्यभायसमायोगे श्रमण उक्तः तस्य च कृतिकर्म कार्यमित्युक्तं, चरणं च भावो धर्तत इत्युक्ते सत्याह—
कामं चरणं भावो तं पुण नाणसहिओ समाणेई । न य नाणं तु न भावो तेण र णाणिं पणिययापो ॥ ११४० ॥

व्याख्या—'कामम्' अनुमतमिदं, यदुत 'चरणं' चारित्रं 'भावः' भावशब्दो भावलिङ्गोपलक्षणार्थः, तदुतनः 'ज्ञान-
सहितः' ज्ञानयुक्तः 'समापयति' निष्ठां नयति, यत इदमित्थमासेवनीयमिति ज्ञानादेवायगम्यते, तस्माच्चद्वय प्रधानं, न च
ज्ञानं तु न भावः, भाव एव, भावलिङ्गान्तर्गतमिति भावना, तेन कारणेन र इति निपातः पूरणार्थः, ज्ञाननस्यास्तीति ज्ञानो
तं ज्ञानिनं 'प्रणमामः' पूजयाम इति गाथार्थः ॥ ११४० ॥ यतश्च बाह्यकरणसहितस्याप्यज्ञानिनधारणाभाव एयोक्तः—

तन्हा ण वज्झकरणं मज्झपमाणं न यावि चारित्तं । नाणं मज्झ पमाणं नाणे अ ठिअं जओ तित्तयं ॥ ११४१ ॥
व्याख्या—तस्माच्च 'बाह्यकरणं' पिण्डविशुद्ध्यादिकं मम प्रमाणं, न चापि 'चारित्र्यं' प्रतलक्षणं, तज्ज्ञानाभावे तस्याप्य-
भावात्, अतो ज्ञानं मम प्रमाणं, सति तस्मिन् चरणस्यापि भावात्, ज्ञाने च स्थितं यतस्तीर्थं, तस्यागमरूपत्वादिति
गाथार्थः ॥ ११४१ ॥ किं चान्यद्-दर्शनं भाव इत्यते, 'सम्यग्दर्शनज्ञानचारित्राणि मोक्षमार्गं' इति (तत्त्वार्थे अ० १
सू० १) वचनात्, तच्च दर्शनं द्विधा-अधिगमजं नैसर्गिकं च, इदमपि च ज्ञानायत्तोदयमेव धर्तते, तथा चार-
नाऊण य सव्भवावं अहिगमसंभंपि शेइ जीवस्स । जाईसरणनिसग्गुगयावि न निरागमा दिट्ठी ॥ ११४२ ॥

व्याख्या—'ज्ञात्या च' अयगम्य 'सद्भावं' सतां भावः सद्भावस्तं, सन्तो जीवादयः, किम् ?-अधिगमात्-जीवादि-

पदार्थपरिच्छेदलक्षणात् सम्यक्त्वं—श्रद्धानलक्षणमधिगमसम्यक्त्वम्, इदमधिगमसम्यक्त्वमपि, अपिशब्दाच्चारित्रमपि, 'भयति जीवस्व' जायते आत्मन इत्यर्थः, नैसर्गिकमाश्रित्याह—जातिस्मरणात् सकाशात् निसर्गेण—स्वभावोद्भवा—सम्भू-
 ता जातिस्मरणनिसर्गोद्भवा, असावपि न 'निरागमा' आगमरहिता 'दृष्टिः' दर्शनं दृष्टिरिति, यतः स्वयम्भूरमणमत्स्यादी-
 नामपि जिनप्रतिमाद्याकारमत्स्यदर्शनाज्जातिमनुरमृत्य भूतार्थालोचनपरिणाममेव नैसर्गिकसम्यक्त्वमुपजायते, भूतार्था-
 लोचनं च ज्ञानं तस्मादिदमपि ज्ञानायत्तोद्यमिति कृत्वा ज्ञानस्य प्राधान्यात् ज्ञानिन एव कृतिकर्म कार्यामिति स्थितम्,
 अयं गाथार्थः ॥ ११४२ ॥ इत्थं ज्ञानधादिनोके सत्याहाचार्यः—

नाणं सचिसयनिययं न नाणमिस्सेण कज्जनिप्फत्ती । मगणणू दिट्ठतो होइ सचिद्धो अचिद्धो य ॥ ११४३ ॥
 द्याख्या—'ज्ञानं' प्रकान्तं, स्वविषये नियतं स्वविषयः पुनरस्य प्रकाशनमेव, यतश्चैवमतः न ज्ञान-
 मार्षेण कार्यनिष्पत्तिः, मात्रशब्दः क्रियाप्रतिषेधवाचकः, अत्रार्थे मार्गज्ञो दृष्टान्तो भवति, 'सचेष्टः' सव्यापारः 'अचेष्टश्च'
 अप्रतिष्यमानचेष्टश्च, एतदुक्तं भवति—यथा कश्चित्पाटलिपुत्रादिमार्गज्ञो जिगमिषुश्चेष्टदेशप्रासिलक्षणं कार्यं गमनचेष्टोद्यत
 एव साधयति, न चेष्टाविकलो भूयसाऽपि कालेन, तत्प्रभावादेव, एवं ज्ञानी शिवमार्गमविपरीतमवगच्छन्नपि संयमक्रि-
 योद्यत एव तत्प्रासिलक्षणं कार्यं साधयति, नातुद्यतो, ज्ञानप्रभावादेव, तस्मादलं संयमरहितेन ज्ञानेनेति गाथाहदयार्थः
 ॥ ११४३ ॥ प्रस्तुतार्थप्रतिपादकमेव दृष्टान्तान्तरमभिधित्सुराह—

आज्जनदकुसल्याधि नदिया तं जणं न तोसेइ । जोगं अजुंजमाणी निंदं खिसं च सा लइइ ॥ ११४४ ॥

णाणी णाणे ठिओ तरइ ॥ ३ ॥' तस्माज्ज्ञानमेव प्रधानमपर्यर्पसाधिकारणम्, अतो ज्ञानिन एव कृतिकर्म कार्यम्, आह-
अनन्तरगाथायामेव द्रव्यभावसमायोगे श्रमण उक्तः तस्य च कृतिकर्म कार्यमित्युक्तं, चरणं च भावो वर्तत इत्युक्ते सत्याह—
कामं चरणं भावो तं गुण नाणसहिओ समाणेई । न य नाणं तु न भावो तेण र णाणिं पणिवयामो ॥ ११४० ॥

व्याख्या—'कामम्' अनुमतमिदं, यदुत 'चरणं' चारित्रं 'भावः' भावशब्दो भावलिङ्गोपलक्षणार्थः, तत्पुनः 'ज्ञान-
सहितः' ज्ञानयुक्तः 'समापयति' निष्ठां नयति, यत इदमित्यभासेवनीयमिति ज्ञानादेवावगम्यते, तस्माच्चदेव प्रधानं, न च
ज्ञानं तु न भावः, भाव एव, भावलिङ्गान्तर्गतमिति भावना, तेन कारणेन र इति निपातः पूरणार्थः, ज्ञानमस्यास्तीति ज्ञानी
तं ज्ञानिनं 'प्रणमामः' पूजयाम इति गाथार्थः ॥ ११४० ॥ यतश्च बाह्यकरणसहितस्याप्यज्ञानिनश्चरणभावा एवोक्तः—

तन्हा ण वड्झकरणं मज्झपमाणं न यावि चारित्तं । नाणं मज्झ पमाणं नाणे अ ठिअं जओ तित्तयं ॥ ११४१ ॥
व्याख्या—तस्मात्त 'बाह्यकरणं' पिण्डविशुद्ध्यादिकं मम प्रमाणं, न चापि 'चारित्रं' ब्रतलक्षणं, तज्ज्ञानाभावे तस्याप्य-
भावात्, अतो ज्ञानं मम प्रमाणं, सति तस्मिन् चरणस्यापि भावात्, ज्ञाने च स्थितं यतस्तीर्थं, तस्यागमरूपत्वादिति
गाथार्थः ॥ ११४१ ॥ किं चान्यद्—दर्शनं भाव इष्यते, 'सम्यग्दर्शनज्ञानचारित्राणि मोक्षमार्गं' इति (तत्त्वार्थे अ० १
सू० १) वचनात्, तच्च दर्शनं द्विधा—अधिगमजं नैसर्गिकं च, इदमपि च ज्ञानायत्तोदयमेव वर्तते, तथा चाह—

नाऊण य सब्भावं अहिगमसंमंपि हेइ जीवरस । जाईसरणनिसग्गुगयावि न निरागमा विट्ठी ॥ ११४२ ॥
व्याख्या—'ज्ञात्वा च' अवगम्य 'सद्भावं' सतां भावः सद्भावस्तं, सन्तो जीवादयः, किम् ?—अधिगमात्—जीवादि-

पदार्थपरिच्छेदलक्षणात् सम्यक्त्वं—श्रद्धाललक्षणमधिगमसम्यक्त्वम्, इदमधिगमसम्यक्त्वमपि, अपिशब्दाच्चारित्रमपि, 'भवति जीवस्य' जायते आत्मन इत्यर्थः, नैसर्गिकमाश्रित्याह—जातिस्मरणात् सकाशात् निसर्गेण—स्वभावेनोद्भूता—सम्भू-
ता जातिस्मरणनिसर्गोद्भूता, असावपि न 'निरागमा' आगमरहिता 'दृष्टिः' दर्शनं दृष्टिरिति, यतः स्वयम्भूरमणमत्स्यादी-
नामपि जिनप्रतिमाद्याकारमत्स्यदर्शनाज्जातिमनुस्मृत्य भूतार्थालोचनपरिणाममेव नैसर्गिकसम्यक्त्वमुपजायते, भूतार्था-
टोचनं च ज्ञानं तस्मादिदमपि ज्ञानायत्तोदयमिति कृत्वा ज्ञानस्य प्राधान्यात् ज्ञानिन एव कृतिकर्म कार्यमिति स्थितम्,
अयं गार्थार्थः ॥ ११४२ ॥ इत्थं ज्ञानयादिनोक्ते सत्याहाचार्यः—

नाणं सविसयनिययं न नाणमित्तेण कज्जनिष्कत्ती । मग्गणू दिट्ठतो होइ सच्चिट्ठो अचिट्ठो य ॥ ११४३ ॥

त्याख्या—'ज्ञानं' प्रकान्तं, स्वविषये नियतं स्वविषयनियतं, स्वविषयः पुनरस्य प्रकाशनमेव, यतश्चैवमतः न ज्ञान-
मात्रेण कार्यनिष्पत्तिः, मात्रशब्दः क्रियाप्रतिषेधवाचकः, अत्रार्थे मार्गज्ञो दृष्टान्तो भवति, 'सच्चेष्टः' सव्यापारः 'अच्चेष्टश्च'
अप्रतिषयमानच्चेष्टश्च, एतदुक्तं भवति—यथा कश्चित्पाटलिपुत्रादिमार्गज्ञो जिगमिषुश्चेष्टदेशप्राप्तिलक्षणं कार्यं गमनच्चेष्टोद्यत
एव साधयति, न चोष्टाधिकलो भूयसाऽपि कालेन, तत्प्रभावादेव, एवं ज्ञानी शिवमार्गमविपरीतमवगच्छन्नपि संयमकि-
योद्यत एव तत्प्राप्तिलक्षणं कार्यं साधयति, नानुद्यतो, ज्ञानप्रभावादेव, तस्मादलं संयमरहितेन ज्ञानेनेति गार्थाहद्वयार्थः
॥ ११४३ ॥ परतुतार्थप्रतिपादकमेव दृष्टान्तान्तरमभिधित्सुराह—

आउज्जनदकुसलावि नट्टिया तं जणं न तोसेइ । जोगं अजुंजमाणी निंदं खिसं च सा लइइ ॥ ११४४ ॥

व्याख्या—आतोद्यानि-मृदङ्गादीनि नृतं—करचरणनयनादिपरिस्पन्दविशेषलक्षणम् आतोद्यैः करणभूर्तर्तुत्तम् आतोद्यन्तं तस्मिन् कुशला-निपुणा आतोद्यन्तचकुशला, असायपि नर्तकी, अपिप्रवृत्तात् रङ्गजनपरिवृत्ताऽपि 'तं जनं' रङ्गजनं 'न तोपयति' न हर्षं नयतीत्यर्थः, किम्भूता सती ?—'योगमयुञ्जन्ती' कायादिव्यापारमयुर्वती, तत्रधापरिवृष्टाद् रङ्गजनात् किञ्चिद् द्रव्यजातं लभत इति नम्यते, अपि तु निन्दां खिसां च सा लभते रङ्गजनादिति, तत्समक्षमेव या दौलजा सा निन्दा, परोक्षे तु सा खिसेति गार्थार्थः ॥ ११४४ ॥ इत्थं दृष्टान्तमभिधाय दार्ष्टान्तिकयोजनां प्रदर्शयन्नाह—

इयं लिङ्गनाणसहिओ काइयजोगं न जुंजई जो उ। न लइह स सुकलसुकलं लइह य निंदं सपकलाओ ॥११४५॥
 व्याख्या—'इयं' एवं लिङ्गज्ञानाभ्यां सहितो-युक्तो लिङ्गज्ञानसहितः 'काययोगं' कायव्यापारं 'न युक्ते' न प्रवर्तयति, यस्तु 'न लभते' न प्राप्नोति 'स' इत्थम्भूतः किं ?—'मोक्षसौख्यं' सिद्धिसुखमित्यर्थः, लभते तु निन्दां स्वपक्षात्, चयाद्या-खिसां च, इह च नर्तकीतुल्यः साधुः, आतोद्यतुल्यं द्रव्यलिङ्गं, नृत्तज्ञानतुल्यं ज्ञानं, योगव्यापारतुल्यं चरणं, रङ्गपरि-तोषतुल्यः सङ्घपरितोषः, दानलाभतुल्यः सिद्धिसुखलाभः, शेषं सुगमं, यत एयमतो ज्ञानचरणसहितस्य कृतिर्कर्म कार्य-मिति गार्थाभावात् ॥ ११४५ ॥ चरणरहितं ज्ञानमकिञ्चित्करमित्यस्यार्थस्य साधका बहवो दृष्टान्ताः सन्तीति प्रदर्श-नाय पुनरपि दृष्टान्तमाह—

जाणंतोऽपि य तरिडं काइयजोगं न जुंजइ नईए । सो बुजइ सोएणं एवं नाणी चरणशीणो ॥ ११४६ ॥
 व्याख्या—ज्ञानज्ञपि च तरीतुं यः 'काययोगं' कायव्यापारं न युक्ते नद्यां स पुमान् 'उद्यते' द्वियते 'श्रोतसा' पयः-

प्रवाहेण, एवं ज्ञानी चरणहीनः संसारनद्यां प्रमादश्रोतसोह्यत इत्युपनयः, तस्माच्चरणविकलस्य ज्ञानस्याकिञ्चित्करत्वाद्-
 भययुक्तस्य कृतिकर्म कार्यमिति गाथाभिप्रायार्थः ॥ ११४६ ॥ एवमसहायज्ञानपक्षे निराकृते ज्ञानचरणोभयपक्षे च
 समर्थिते सत्यपरस्याह—

गुणादिपु वंदणयं छत्रमन्थो गुणागुणे अयाणंतो । वंदिज्जा गुणहीणं गुणादियं वाधि वंदाचे ॥ ११४७ ॥
 व्याख्या—इहोत्सर्गतः गुणाधिके साधौ वन्दनं कर्तव्यमिति वाक्यशेषः, अयं चार्थः श्रमणं वन्देतेत्यादिप्रन्थात्सिद्धः,
 गुणहीने तु प्रतिषेधः पद्धानां कृतिकर्मेल्यादिप्रन्थाद्, इदं च गुणाधिकत्वं गुणहीनत्वं च तत्त्वतो दुर्विज्ञेयम्, अतश्छद्म-
 स्यस्तत्त्वतो गुणागुणान् आत्मानंतरवर्तिनः 'अज्ञानम्' अनयगच्छन् किं कुर्यात् ?, वन्देत वा गुणहीनं कञ्चित्, गुणा-
 धिकं चापि वन्दापयेत्, उभयथाऽपि च दोषः, एकत्रागुणानुज्ञापत्ययः अन्यत्र तु विनयत्यागप्रत्ययः, तस्मात्तूष्णीभावा-
 दय श्रेयान्, अलं वन्दनेनेति गाथाभिप्रायः ॥ ११४७ ॥ इत्थं चोदकेनोके सति व्यवहारनयमतमधिकृत्य गुणाधिकत्व-
 परिज्ञानकारणानि प्रतिपादयन्नाचार्य आह—

आत्एणं विहारेणं ठाणाचंक्रमणेण य । सको सुचिहिओ नाडं भासावेणइएण य ॥ ११४८ ॥

व्याख्या—आलयः—वसतिः सुप्रमाजित्वादिलक्षणाऽधया स्त्रीपशुपण्डकविवर्जितेति, तेनाऽऽलयेन, नागुणवत एवं-
 विधः सत्यालयो भवति, विहारः—मासकल्यादित्सेन विहारेण, स्थानम्—ऊर्ध्वस्थानं, चङ्गमणं—गमनं, स्थानं च चङ्गमणं
 चेत्येकवद्भावस्तेन च, अविरुद्धदेशकायोत्सर्गकरणेन च युगमात्रावनिप्रलोकनपुरस्सराद्दुत्तगमनेन चेत्यर्थः, शक्यः सुवि-

व्याख्या—आतोद्यानि-मृदङ्गादीनि नृतं-करचरणनयनादिपरिस्पन्दविशेषलक्षणम् आतोद्यैः करणभूर्तट्टं चम् आतोद्यन्तं तस्मिन् कुशला-निपुणा आतोद्यनृत्तकुशला, असाद्यपि नर्तकी, अपिद्यात्वात् रङ्गजनपरिवृताऽपि 'तं जनं' रङ्गजनं 'न तोषयति' न हर्षं नयतीत्यर्थः, किम्भूता सती ?-'योगमयुञ्जन्ती' कायादिव्यापारमधुर्वती, ततश्चापरितुष्टाद् रङ्गजनात् किञ्चिद् द्रव्यजातं लभत इति गम्यते, अपि तु निन्दां खिसां च सा लभते रङ्गजनादिति, तत्समक्षमेव या हीटना सा निन्दा, परोक्षे तु सा खिसेति गाथार्थः ॥ ११४४ ॥ इत्थं दृष्टान्तमभिधाय दार्ष्टान्तिकयोजनां प्रदर्शयन्नाह—

इय लिंगनाणसहिओ काइयजोगं न जुंजई जो ज। न लहइ स मुफलसुखं लहइ य निंदं सपयखाओ ॥११४५॥

व्याख्या—'इय' एवं लिङ्गज्ञानाभ्यां सहितो-युक्तो लिङ्गज्ञानसहितः 'काययोगं' कायव्यापारं 'न युक्ते' न प्रवर्तयति, यस्तु 'न लभते' न प्राप्नोति 'स' इत्थम्भूतः किं ?-'मोक्षसौख्यं' सिद्धिसुखमित्यर्थः, लभते तु निन्दां स्वपक्षात्, चराब्दा-लिसां च, इह च नर्तकीतुल्यः साधुः, आतोद्यतुल्यं द्रव्यलिङ्गं, नृत्तज्ञानतुल्यं ज्ञानं, योगव्यापारतुल्यं चरणं, रङ्गपरितोषतुल्यः सङ्घपरितोषः, दानलाभतुल्यः सिद्धिसुखलाभः, शेषं सुगमं, यत एवमतो ज्ञानचरणसहितस्यैव कृतिकर्म कार्यमिति गाथाभाषार्थः ॥ ११४५ ॥ चरणरहितं ज्ञानमकिञ्चित्कर्मित्यस्यार्थस्य साधका वहवो दृष्टान्ताः सन्तीति प्रदर्शनाय पुनरपि दृष्टान्तमाह—

जाणंतोऽचि य तरिडं काइयजोगं न जुंजइ नईय । सो बुजझइ सोएणं एवं नाणी चरणहिणो ॥ ११४६ ॥

व्याख्या—ज्ञानत्रयपि च तरीतुं यः 'काययोगं' कायव्यापारं न युक्ते नद्यां स पुमान् 'उद्यते' द्वियते 'श्रोतसा' पयः-

पत्तययुद्धकरणे चरणं नासति जिणवरिदाणं । आह्वयभावकरणे पंचहि ठाणेहि पासत्था ॥ ११६१ ॥

व्याख्या—प्रत्येकयुद्धाः—पूर्वभावाभ्यस्तोभयकरणा भरतादयस्तेषां करणं तस्मिन्नान्तर एव फलसाधके सति मन्दमत-
पथरणं नाशयन्ति जिनवरेन्द्राणां सम्बन्धिभूतमात्मनोऽन्येषां च, पाठान्तरं वा 'बोधिं नासति जिणवरिदाणं' कथं ?—
'आह्वयभावकरणे'सि कादाचित्कभावकथने—वाह्यकरणरहितैरेव भरतादिभिः केवलमुत्थादितमित्यादिलक्षणं, कथं नाश-
यन्ति ?—पथभिः 'स्थानैः' प्राणतिपातादिभिः पारम्पर्येण करणभूतैः 'पार्श्वस्था' उकलक्षणा इति गार्थार्थः ॥ ११५१ ॥ यतश्च—
उभयगतदेशणाए चरणं नासति जिणवरिदाणं । वाचलदंसणा खलु न हु लब्धा तारिसा दहुं ॥ ११६२ ॥ दारं ।
व्याख्या—उन्मार्गदेशनया अनयाऽनन्तराभिहितं चरणं नाशयन्ति जिनवरेन्द्राणां सम्बन्धिभूतमात्मनोऽन्येषां च,
अतः 'व्यापन्नदर्शनाः सलु' विनष्टसम्यग्दर्शना निश्चयतः, खल्वित्यपिशब्दार्थो निपातः, तस्य च व्यवहितः सम्बन्धस्त-
मुपरिष्टात् प्रदर्शयिष्यामः, 'न हु लब्धा तारिसा दहुं'ति नैव कल्पन्ते तादृशा द्रष्टुमपीति, किं पुनर्ज्ञानादिना प्रतिलाम्भ-
यितुमिति गार्थार्थः ॥ ११५२ ॥ सप्रसङ्गं गतं ज्ञानद्वारम्, दर्शनद्वारमधुना, तत्र दर्शननयमतावलम्बी कृतिकर्मा-
धिकार एवावगतज्ञाननयमत इदमाह—

जह् नाणेणं न चिणा चरणं नादंसणिरस इय नाणं । न य दंसणं न भावो तेन र दिडिं पणिवयामो ॥ ११६३ ॥

व्याख्या—यथा ज्ञानेन चिना न चरणं, किन्तु सहैव, नादर्शनिन एवं ज्ञानं, किन्तु दर्शनिन एव, 'सम्यग्दृष्टेर्ज्ञानं
मिथ्यादृष्टेर्विपर्यास' इति वचनात्, तथा न च दर्शनं न भावः, किन्तु भाव एव, भावलिङ्गान्तर्गतमित्यर्थः, तेन कारणेन ज्ञानस्य

हितो ज्ञातुं, 'भाषावैनयिकेन च' विनय एव वैनयिकं समाप्तोच्य भाषणेन आचार्यादिविनयकरणेन चंति भाषणा, नैतान्येवभूतानि प्रायशोऽसुचिहितानां भवन्तीति गाथार्थः ॥ ११४८ ॥ इत्यमभिहिते सत्याह चोदकः—

आलपणं विहारेणं ठाणेचंक्रमणेण य । न सक्को सुचिहिओ नाडं भासायेणहण य ॥ ११४९ ॥

व्याख्या—आलयेन विहारेण स्थानचङ्क्रमणेन (स्थानेन चङ्क्रमणेन) चेत्यर्थः, न शक्यः सुचिहितो ज्ञातुं भाषावैनयिकेन च, उदायिनृपमारकमाथुरकोदृश्लादिभिर्व्याभिचारात्, तथा च प्रतीतमिदम्—असंयता अपि हीनसत्त्वा लब्ध्यादिनिमित्तं संयतवच्चेष्टन्ते, संयता अपि च कारणतोऽसंयतवदिति गाथार्थः ॥ ११४९ ॥ किं च—

भरहो पसवचंदो सडिंभतरवाहिरं उदाहरणं । दोसुप्पत्तिगुणकरं न तेसि पजसं भवे करणं ॥ ११५० ॥

व्याख्या—भरतः प्रसन्नचन्द्रः सार्वभ्यन्तरवाह्यमुदाहरणम्, आभ्यन्तरं भरतः, यतस्तस्य वाह्यकरणरहितस्यापि विभू-
पितस्तस्याऽऽदर्शकगृहप्रविष्टस्य विशिष्टभावनापरस्य केवलज्ञानमुत्पन्नं, वाह्यं प्रसन्नचन्द्रः, यतस्तस्योत्कृष्टवाह्यकरणत्वोऽ-
प्यन्तःकरणविकलस्याधः ससमनरकप्रायोग्यकर्मबन्धो बभूव, तदेवं दीपोत्पत्तिगुणकरं न तयोर्भरतप्रसन्नचन्द्रयोः
'वज्रं भवे करणं'ति छान्दसत्वाद्भूत्करणं दीपोत्पत्तिकारकं भरतस्य नाभूद्दशोभनं वाह्यं करणं गुणकारकं प्रसन्नचन्द्रस्य
नाभूच्छोभनमपीति, तस्मादान्तरमेव करणं प्रधानं, न च तदालयादिनाऽवगन्तुं शक्यते, गुणाधिके च वन्दनमुक्तमिति
तूष्णीभाव एव ज्ञायान् इति स्थितम्, इत्ययं गाथाभिप्रायः ॥ ११५० ॥ इत्यं तीर्थाङ्कभूतव्यावहारनयनिरपेक्षं
चोदकमवगम्यान्त्येषां पारलौकिकापायदर्शनायाहाचार्यः—

परापबुद्धकरणे चरणं नासंति जिणवरिंदाणं । आह्वयभावकहणे पंचहि ठाणेहि पासत्या ॥ ११५१ ॥

व्याख्या—प्रत्येकबुद्धाः—पूर्वभवान्प्रत्यस्तोभयकरणा भरतादयस्तेषां करणं तस्मिन्नान्तर एव फलसाधके सति मन्दमत-
पक्षरणं नाशयन्ति जिनवरेन्द्राणां सम्वन्धिभूतमात्मनोऽन्येषां च, पादान्तरं वा 'बोधिं नासंति जिणवरिंदाणं' कथं ?—
'आह्वयभावकहणे'ति कादाचित्कभावकथने—आह्वयकरणरहितैरेव भरतादिभिः केवलमुत्पादितमित्यादिलक्षणं, कथं नाश-
यन्ति ?—पद्यभिः 'स्यानैः' प्राणातिपातादिभिः पारम्पर्येण करणभूतैः 'पार्श्वस्था' उकलक्षणा इति गाथार्थः ॥११५१॥ यतश्च—
उत्तमनादेसणाए चरणं नासंति जिणवरिंदाणं । वाचस्पदंसणा खलु न तु लब्धा तारिसा दहुं ॥११५२॥ दारं ।
व्याख्या—उन्मार्गदेशतया अन्त्याऽनन्तराभिहितं चरणं नाशयन्ति जिनवरेन्द्राणां सम्वन्धिभूतमात्मनोऽन्येषां च,
अतः 'व्यापघ्नदर्शनाः खलु' विनष्टसम्यग्दर्शना निश्चयतः, खल्वित्यपिशब्दार्थो निपातः, तस्य च व्ययहितः सम्वन्धस्त-
मुपरिष्ठात् प्रदर्शयिष्यामः, 'न तु लब्धा तारिसा दहुं'ति नैव कल्पन्ते तादृशा द्रष्टुमपीति, किं पुनर्ज्ञानादिना प्रतिलाम-
यितुमिति गाथार्थः ॥ ११५२ ॥ सप्रसङ्गं गतं ज्ञानद्वारम्, दर्शनद्वारमधुना, तत्र दर्शनतयमतावलम्बी कृतिकर्मा-
धिकार एवायगतज्ञाननयमत इदमह—

जह् नानेणं न विणा चरणं नादंसणिस्स ह्य नानं । न य दंसणं न भावो तेन र दिडिं पणिवयामो ॥ ११५३ ॥

व्याख्या—यथा ज्ञानेन विना न चरणं, किन्तु सहैव, नादर्शनिन एव ज्ञानं, किन्तु दर्शनिन एव, 'सम्यग्दृष्टेर्ज्ञानं
मिथ्यादृष्टेर्विपर्यास' इति वचनात्, तथा न च दर्शनं न भावः, किन्तु भाव एव, भावलिङ्गान्तर्गतमित्यर्थः, तेन कारणेन ज्ञानस्य

तद्भावभाषित्यादर्शनस्य ज्ञानोपकारकत्वाद् रति प्राभवत् 'दिष्टि'न्ति प्राकृतरीत्या दर्शनमस्यास्तीति दर्शनी तं दर्शनिनं,
'प्रणामामः' पूजयाम इति गाथार्थः ॥ ११५३ ॥ स्यादेतत्-सम्भवकृत्यज्ञानयोर्युगपद्भावाद्दुपकार्योपकारकभावात्तुपपत्तिरिति,
एतच्चासद्, यतः—

जुगाथंषि समुत्पन्नं सम्मत्तं अहिगमं विसोहेइ । जह कापगमंजणार्हं जलदिष्टीभो धिसोहंति ॥ ११५४ ॥

व्याख्या—'युगपदपि' तुल्यकालमपि 'समुत्पन्नं' सञ्जातं सम्भवकृत्यं ज्ञानेन सह 'अधिगमं विशोधयति' अधिगम्यन्ते-
परिच्छिद्यन्ते पदार्था येन सोऽधिगमः—ज्ञानमेवोच्यते, तमधिगमं विशोधयति—ज्ञानं विमलीकरोतीत्यर्थः, अत्रार्थे दृष्टा-
न्तमाह—यथा काचकाञ्चने जलदृष्टी विशोधयत इति, कचको घृक्षस्त्येदं काचकं फलम्, अञ्जनं—सीवीरादि, काचकं
चाञ्जनं च काचकाञ्चने, अनुस्वारोऽत्रालक्षणिकः, जलम्—उदकं, दृष्टिः—स्वविषये लोचनप्रसारणलक्षणा, जलं च
दृष्टिश्च जलदृष्टी ते विशोधयत इति गाथार्थः ॥ ११५४ ॥ साम्प्रतमुपन्यस्तदृष्टान्तस्य दार्ष्टान्तिकेनांशतः भाषनिकां
प्रतिपादयन्नाह—

जह २ सुज्जह सलिलं तह २ रुवाहं पासई दिष्टी । इयं जह जह तत्तरुहं तह तह तत्तागमो होइ ॥ ११५५ ॥

व्याख्या— यथा २ शुद्धयति सलिलं काचकफलसंयोगात् तथा तथा 'रूपाणि' तद्गतानि पश्यति द्रष्टा, 'इयं' एवं यथा
यथा 'तत्स्वरुचिः' सम्भवकृत्यलक्षणा, संजायत इति क्रिया, तथा तथा 'तत्त्वागमः' तत्त्रपारिच्छेदो भवतीति, एवमुपकारकं

सम्यग्रयं ज्ञानस्येति गाथार्थः ॥ ११५५ ॥ स्यादेतत्-निश्चयतः कार्यकारणभाव एवोपकार्योपकारकभावः, स चासम्भवी
युगपद्भविनोरिति, अत्रोच्यते—

कारणकञ्चिविभागो दीचिपगासाण जुगवजन्मेवि । जुगवुप्पद्वांपि तथा हेऊ नाणस्स सम्मत्तं ॥ ११५६ ॥

व्याख्या—यथेह कारणकार्यविभागो दीपप्रकाशयोः 'युगपदुत्पादेऽपीत्यर्थः, युगपदुत्पन्नमपि तथा
'हेतुः' कारणं ज्ञानस्य सम्यक्त्वं, यस्मादेवं तस्मात्सकलगुणमूलत्वाद्दर्शनस्य दर्शानिन एव कृतिकर्म कार्यम्, आत्मनाऽपि
तत्रैव यदाः कार्यः, सकलगुणमूलत्वादेवेति, उक्तं च—"द्वारं मूलं प्रतिष्ठानमाधारो भाजनं निधिः । धर्महेतोर्दिपद्मस्य, सम्य-
ग्दर्शनमिष्यते ॥ १ ॥" अयं गाथाश्लिष्यार्थः ॥ ११५६ ॥ इत्थं चोदकेनोक्ते सत्याहाचार्यः—

नाणस्स जह्विचि हेऊ सविस्सयनिययं तथावि सम्मत्तं । तन्हा फलसंपत्ती न जुज्जाए नाणपक्खे च ॥ १ ॥ (प्र०)

जह्व निचल्लरह्विचि नरो गुंतुं देसंतरं नयविह्वणो । पावेह न तं देसं नयजुत्तो च्चैव पाउणह ॥ २ ॥ (प्र०)

इय नाणचरणणीणो सम्मदिट्ठीचि सुयलदेसं तु । पाउणह नेय नाणाइसंजुत्थो च्चैव पाउणह ॥ ३ ॥ (प्र०)

व्याख्या—इदमन्यकर्तृकं गाथात्रयं सोपयोगमतिक्रुत्वा व्याख्यायते, ज्ञानस्य यद्यपि 'हेतुः' कारणं सम्यक्त्वमिति
योगः, अपिशाब्दोऽभ्युपगमवादासंसूचकः, अभ्युपगम्यापि ध्रुमः, तत्त्वतस्तु कारणमेव न भवति, उभयोरपि विशिष्टक्षयो-
पशमकार्यत्वात्, स्वविषयनियतमिति कृत्वा, स्वविषयश्चास्य तत्त्वेषु रुचिरैव, तथाऽपि 'तस्मात्' सम्यक्त्वात् 'फलसंपत्ती
ण जुज्जाए' फलसम्प्राप्तिसर्न युज्यते, मोक्षसुखप्राप्तिसर्न घटत इत्यर्थः, स्वविषयनियतत्वादेव, असहायत्वादित्यर्थः, ज्ञानपक्ष

तत्रायभाविस्वाद्दर्शनस्य ज्ञानोपकारकत्वाद् रिति प्राभवत् 'दिद्वि'न्ति प्राकृतरीत्या दर्शनमस्यास्तीति दर्शनी तं दर्शनिनिं,
'प्रणमामः' पूजयाम इति गाथार्थः ॥ ११५३ ॥ स्यादेतत्-सम्यक्त्वज्ञानयोर्युगपद्वायादुपकार्योपकारकभावाद्युपपत्तिरिति,
एतच्चासद्, यतः—

जुगवंपि समुत्पन्नं समप्तं अहिगमं विसोहेह । जह कापगमंजणार्हं जलदिद्वीभो विसोहंति ॥ ११५४ ॥

व्याख्या—'जुगपदपि' तुल्यकालमपि 'समुत्पन्नं' सञ्जातं सम्यक्त्वं ज्ञानेन सह 'अधिगमं विशेषयति' अधिगम्यन्ते-
परिच्छिद्यन्ते पदार्था येन सोऽधिगमः—ज्ञानमेवोच्यते, तमधिगमं विशेषयति—ज्ञानं विमलीकरोतीत्यर्थः, अत्रार्थे दृष्टा-
न्तमाह—यथा काचकाञ्जने जलदृष्टी विशेषयत इति, कचको वृक्षस्तस्येदं काचकं फलम्, अञ्जनं—सैवीरादि, काचकं
चाञ्जनं च काचकाञ्जने, अनुस्वारोऽत्रालाक्षणिकः, जलम्—उदकं, दृष्टिः—स्वविषये लोचनप्रसारणलक्षणा, जलं च
दृष्टिश्च जलदृष्टी ते विशेषयत इति गाथार्थः ॥ ११५४ ॥ साभ्रतमुपन्यस्तदृष्टान्तस्य दार्ष्टान्तिकेनांशतः भावनिर्कां
प्रतिपादयन्नाह—

जह २ सुजहद् सलिलं तह २ रुचाई पासई दिद्वी । इय जह जह तत्तरुई तह तह तत्तागमो होर ॥ ११५५ ॥

व्याख्या— यथा २ शुद्धयति सलिलं काचकफलसंयोगात् तथा तथा 'रूपाणि' तद्गतानि पश्यति द्रष्टा, 'इय' एवं यथा
यथा 'तत्त्वहचिः' सम्यक्त्वलक्षणा, संजायत इति क्रिया, तथा तथा 'तत्त्वगमः' तत्त्वपरिच्छेदो भवतीति, एवमुपकारकं

धापि प्रज्ञधिपरः' न धापि भगवन्तीयेत्ता 'न वाचकः' न पूर्वधरः, तथाऽप्यसावसहायदर्शनप्रभावादेव 'आगमिरसाणु'ति
 आयत्तामाणाभिनि काले 'जिनो भविष्यति' तीर्थकरो भविष्यति, यत्तश्चैवमतः 'समीक्ष्य' दृष्ट्वा 'प्रज्ञया' बुद्ध्या दर्शन-
 विपाकं तीर्थकाराख्यकल्पप्रसाधकं 'वरं सु दंसण'न्ति खुशब्दस्यावधारणार्थत्वात् वरं दर्शनमेवाङ्गीकृतमिति वाक्यशेषः, अयं
 पृथार्थः ॥११५८॥ किञ्च-शक्य एवोपाये प्रेषायतः प्रवृत्तिर्बुज्यते, न पुनरशक्ये शिरःशूलशमनाय तक्षकफणालङ्कारग्रहणकल्पे
 चारित्र्ये, चारित्र्यं च तत्त्वतः मोक्षोपायत्वे सत्यप्यशक्यसाधनं, सूक्ष्मापराधेऽपि अनुपयुक्तगमनागमनादिभिर्विराध्यमान-
 त्यादायासरूपत्वाच्च, नियमेन च उष्णस्थस्य तद्भ्रंश उपजायते सर्वस्यैवातः—

भद्रेण चरित्ताओ सुदुपरं दंसणं गहेयव्वं । सिज्झंति चरणरहिपा दंसणरहिपा न सिज्झंति ॥ ११५९ ॥

व्याख्या—'भद्रेण' व्युत्पन्न, कुतः ?—चारित्र्यात्, सुतरां दर्शनं ग्रहीतव्यं, पुनर्बोधिताभानुबन्धिषक्यमोक्षोपायत्वात्,
 तथा च—सिद्धान्ति चरणरहिताः प्राणिनः—दीक्षाप्रवृत्त्यनन्तरमृतान्तकृत्केवलिनः, दर्शनरहितारतु न सिद्धान्ति, अतो
 दर्शनमेव प्रधानं सिद्धिकारणं, तद्भायभावित्वादित्ययं गाथार्थः ॥ ११५९ ॥ इत्थं चोदकाभिप्राय उक्तः, सारप्रतमसहाय-
 दर्शनपक्षे दोषा उच्यन्ते, यदुक्तं—'न श्रेणिक आसीत्ता बहुश्रुत' इत्यादि, तन्न, तत् एवासौ नरकगमत्, असहायदर्श-
 नयुक्तत्वात्, अन्येऽप्येवंविधा दशारसिंहादयो नरकमेव गता इति, आह च—

दसारसीहस्स प सेणियरस्सा, पेढालपुत्तस्स प सच्चइरस्स ।

अणुत्तरा दंसणसंपपा तथा, विणा चरित्तेणऽदरं गइं गपा ॥ ११६० ॥

इय, अनेन तत्प्रतिपादितसकलदृष्टान्तसङ्ग्रहमाह—यथा ज्ञानपक्षे मार्गज्ञादिभिर्दृष्टान्तेरसहायस्य ज्ञानस्यैदिकामुष्मिककटा-
साधकत्वमुक्तम्, एवमत्रापि दर्शनाभिलषेण द्रष्टव्यं, दिङ्मात्रं तु प्रदर्शयते—यथा 'तीक्ष्णरुधिरपि नरः'. तीक्ष्णरुध्रोऽपि
पुरुषः, क?—गन्तुं देशान्तरं देशान्तरगमन इत्यर्थः, 'नयधिहीनो' ज्ञानगमनक्रियालक्षणनयशून्य इत्यर्थः, प्राप्नोति न तं देशं—
गन्तुमिष्टं तद्विषयश्रद्धायुकोऽपि, नययुक्त एव प्राप्नोति, 'इय' एवं ज्ञानधरणरहितः सम्यग्दृष्टिरपि तत्प्रश्रद्धानयुकोऽपि मोक्ष-
देशं तु न प्राप्नोति, नैव सम्यक्त्वप्रभावादेव, किन्तु ज्ञानादिसंयुक्त एव प्राप्नोति, तस्माच्चित्तयं प्रधानम्, अतस्त्रितययुक्तस्यैव
कृतिकर्म कार्यं, त्रितयं चाऽऽत्मनाऽऽसेवनीयं, 'सम्यग्दर्शनज्ञानचारित्र्याणि मोक्षमार्ग' (तत्त्या.अ.१सू.१) इति ध्वजनादयं गाथा-
त्रितयार्थः॥१-२-३॥एवमपि तत्त्वे समाख्याते ये खल्वधर्मभूयिष्ठा यानि चासदालम्बनानि प्रतिपादयन्ति तदभिधित्सुराह—
धम्मनियत्तमहेया परलोगपरम्मुहा विसयगिद्धा । धरणकरणे असत्ता सेणियरायं ववइत्सन्ति ॥ ११५७ ॥
व्याख्या—धर्मः—चारित्रधर्मः परिगृह्यते तस्माच्चिवृत्ता मतिर्येषां ते धर्मनिवृत्तमतयः, परः—प्रधानो लोकः परलोको—मोक्ष-
स्तरराज्युखाः 'विषयगृद्धाः' शब्दादिविषयानुरक्ताः, ते एवभूताध्वरणकरणे 'अशक्ताः' असमर्थाः सन्तः श्रेणिकराजं
व्यपदिशन्त्यालम्बनमिति गाथार्थः ॥ ११५७ ॥ कथं ?—

ण सेणिओ आसि तथा वडुस्सुओ, न याधि पणस्सिधरो न वापगो ।

सो आगमिस्साइ जिणो भविस्सह, सभिव्वल पण्णाइ वरं खु दंसणं ॥ ११५८ ॥

व्याख्या—न 'श्रेणिकः' नरपतिरासीत् 'तदा' तस्मिन् काले 'बहुश्रुतः' बह्वागमः महाकल्प्यादिश्रुतधर इत्यर्थः, 'न

चापि प्रज्ञासिधरः' न चापि भगवन्तीयेत्ता 'न वाचकः' न पूर्वधरः, तथाऽप्यसावसहायदर्शनप्रभावादेव 'आगमिस्सायु'त्ति
 आयत्सागामिनि काले 'जिनो भविव्यति' तीर्थकरो भविव्यति, यतश्चैवमतः 'समीक्ष्य' दृष्ट्वा 'प्रज्ञया' बुद्ध्या दर्शन-
 विपाकं तीर्थकराल्यफलप्रसाधकं 'वरं सु दंसण'न्ति सुशब्दस्यावधारणार्थत्वात् वरं दर्शनमेवाङ्गीकृतमिति वाक्यशेषः, अयं
 पृथार्थः ॥११५८॥ किंच-शक्य एवोपाये प्रेक्षावतः प्रवृत्तिर्युज्यते, न पुनरशक्ये शिरःशूलशमनाय तक्षकफणालङ्कारग्रहणकल्पे
 चारित्रे, चारित्रं च तत्त्वतः मोक्षोपायत्वे सत्यप्यशक्यासेवनं, सूक्ष्मापराधेऽपि अनुपयुक्तगमनागमनादिभिर्विराध्यमान-
 त्यादायासरूपत्वाच्च, नियमेन च छद्मस्यस्य तद्भ्रंश उपजायते सर्वस्वीवातः—

भद्रेण चरित्ताओ सुदुपरं दंसणं गहियव्वं । सिज्झंति चरणरहिया दंसणरहिया न सिज्झंति ॥ ११५९ ॥

व्याख्या—'अद्येन' न्युतेन, कुतः १-चारित्र्यात्, सुतरां दर्शनं प्रहीतव्यं, पुनर्वोधिजाभानुबन्धिशक्यमोक्षोपायत्वात्,
 तथा च—सिद्धयन्ति चरणरहिताः प्राणिनः-दीक्षाप्रवृत्त्यनन्तरमृतान्तकृत्केवलिनः, दर्शनरहितास्तु न सिद्धयन्ति, अतो
 दर्शनमेव प्रधानं सिद्धिकारणं, तद्वायभावित्यादित्ययं गार्थार्थः ॥ ११५९ ॥ इत्थं चोदकाभिप्राय उक्तः, साम्प्रतमसहाय-
 दर्शनपक्षे दोषा उच्यन्ते, यदुक्तं—'न श्रेणिक आसीत्ता बहुश्रुत' इत्यादि, तत्र, तत एवासौ नरकमगमत्, असहायदर्श-
 नयुक्तत्वात्, अन्येऽप्येवंविधा दयारारसिंहादयो नरकमेव गता इति, आह च—

दसारसीहस्स य सेणिपस्सा, पेढालपुत्तस्स य सच्चहस्स ।

अणुत्तरा दंसणसंपपा तथा, विणा चरित्तेणऽहरं गहं गपा ॥ ११६० ॥

व्याख्या—‘दशारसिंहस्य’ अरिष्टनेमिपितृव्यपुत्रस्य ‘श्रेणिकस्य च’ प्रसेनजितपुत्रस्य पैतालपुत्रस्य च सत्यकिनः ‘अनु-
सरा’ प्रधाना क्षायिकेति यदुकं भवति, का ?-दर्शनसम्पत् ‘तदा’ तस्मिन् काले, तथाऽपि विना चारित्र्येण ‘अपरां गतिं
गतां’ नरकगतिं प्राप्ता इति वृत्तार्थः ॥ ११६० ॥ किं च—

सव्याओषि गर्ह्यो अविरहिया नाणदंसणधरेहिं । ता मा कासि पमायं नाणेण चरित्तरहियणं ॥ ११६१ ॥

व्याख्या—‘सर्वा अपि’ नारकतिर्यग्नरामरागतयः ‘अविरहिताः’ अविमुक्ताः, कैः ?-ज्ञानदर्शनधरैस्सत्त्वैः, यतः—सर्वा-
स्येव सम्यक्त्वश्रुतसामाधिकद्वयमस्येव, न च नरकगतिव्यतिरेकेणान्यासु मुक्तिः, चारित्र्यभावात्, तस्माच्चारित्र्यमेव प्रधानं
मुक्तिकारणं, तद्भावभावित्वादिति, यस्मादेवं ‘तं मा कासि पमायं’ति तत्-तस्मान्मा कार्षीः प्रमादं, ज्ञानेन चारित्र्यरहि-
तेन, तस्यैष्टफलासाधकत्वात्, ज्ञानग्रहणं च दर्शनोपलक्षणार्थमिति गाथार्थः ॥ ११६१ ॥ इतश्च चारित्र्यमेव प्रधानं, निय-
मेन चारित्र्ययुक्त एव सम्यक्त्वसद्भावाद्, आह च—

सम्मत्तं अचरित्तरसस ह्वज्ज भयणाइ नियमसो नरथि। जो पुण चरित्तज्जत्तो तस्स च नियमेण सम्मत्तं ॥ ११६२ ॥

व्याख्या—‘सम्यक्त्वं’ प्रावर्णितस्वरूपम् ‘अचरित्रस्य’ चारित्र्यरहितस्य प्राणिनो भवेत् ‘भजनया’ विकल्पनया—कदा-
चिद्भवति कदाचिन्न भवति, ‘नियमयो नास्ति’ नियमेन न विद्यते, प्रभूतानां चारित्र्यरहितानां मित्यादृष्टित्वात्, यः
पुनश्चारित्र्ययुक्तः सत्त्वस्तस्यैव, तुशब्दस्यावधारणार्थत्वात्, ‘नियमेन’ अयदयंतया सम्यक्त्वम्, अतः सम्यक्त्वस्यापि निय-
मतश्चारित्र्ययुक्त एव भावात्प्राधान्यमिति गाथार्थः ॥ ११६२ ॥ किं च—

जिणवपणवाहिरा भावणाहि उच्चट्ठणं अयाणंता । नेरइयतिरियणंदिण्हि जह सिज्झई जीवो ॥ ११६३ ॥
 व्याख्या—'जिनवचनवाद्या' यथावस्थितागमपरिज्ञानरहिताः प्रत्येकं ज्ञानदर्शननयावलम्बिनः 'भावणाहि'ति उक्तेन
 न्यायेन ज्ञानदर्शनभावनाभ्यां सकाशात्, मोक्षमिच्छन्तीति वाक्यशेषः, 'उद्धर्तनामजानानाः' नारकतिथीकेन्द्रियेभ्यो यथा
 सिद्धाति जीवस्तथोद्धर्तनामजानाना इति योगः, इयमत्र भावना-ज्ञानदर्शनभावेऽपि न नारकादिभ्योऽनन्तरं मनुष्यभा-
 वमप्राप्य सिद्ध्यति कश्चित्, चरणाभावात्, तेनानयोः केवलयोरहेतुत्वं मोक्षं प्रति, तेभ्य एवैकेन्द्रियेभ्यश्च ज्ञानादिरहि-
 तेभ्योऽप्युद्धृत्ता मनुष्यत्वमपि प्राप्य चारित्रपरिणामयुक्त एव सिद्ध्यति, नायुक्तोऽकर्मभूमिकादिः, अत इयमुद्धर्तना कार-
 णवृत्त्यं सूचयतीति गाथार्थः ॥ ११६३ ॥ पुनरपि चारित्रपक्षमेव समर्थयन्नाह—

सुद्धुवि सम्महिदी न सिज्झई चरणकरणपरिहीणो । जं चेव सिद्धिमूलं मूढो तं चेव नासेह ॥ ११६४ ॥

सुद्धुवि सम्महिदी न सिज्झई चरणकरणपरिहीणः, तद्वादमेव च समर्थयन्,
 व्याख्या—'सुद्धुवि' अतिशयेनापि सम्यग्दृष्टिर्न सिद्ध्यति, किंभूतः ?—चरणकरणपरिहीणः, तद्वादमेव च समर्थयन्,
 किमिति ?—'यदेव सिद्धिमूलं' यदेव मोक्षकारणं सम्यक्त्वं मूढस्तदेव नाशयति, केवलतद्वादसमर्थनेन, 'एकंपि असद्वृत्तो
 मित्ठं'ति वचनात्, अथवा सुद्धुवि सम्मग्दृष्टिः क्षायिकसम्यग्दृष्टिरपीत्यर्थः, न सिद्ध्यति चरणकरणपरिहीणः, श्रेणिका-
 दिवत्, किमिति ?—यदेव सिद्धिमूलं—चरणकरणं मूढस्तदेव नाशयत्यनासेवनयेति गाथार्थः ॥ ११६४ ॥ किं च—अयं
 फेयट्ठदर्शनपक्षो न भवत्येवागमविदः सुसाधोः, कस्य तर्हि भवति ?, अत आह—

दंसणपक्खो सावप चरित्तमट्ठे प मंदधम्मे प । दंसणचरित्तपक्खो समणे परलोगकंखिम्मि ॥ ११६५ ॥

व्याख्या—‘दशारसिंहस्य’ अरिष्टनेमिपितृव्यपुत्रस्य ‘श्रेणिकस्य च’ प्रसेनजितपुत्रस्य पैतालपुत्रस्य च सत्यकिनाः ‘अनु-
सरा’ प्रधाना क्षापिकेति यदुक्तं भवति, का १-दर्शनसम्भत् ‘तदा’ तस्मिन् काले, तथाऽपि विना चारित्र्येण ‘अपरां गतिं
गता’ नरकगतिं प्राप्ता इति वृत्तार्थः ॥ ११६० ॥ किं च—

सव्याभोधि गर्हभो अचिरहिया नाणदंसणधरेहिं । ता मा कासि पमायं नाणेण चरित्तरहिणं ॥ ११६१ ॥

व्याख्या—‘सर्वा अपि’ नारकतिर्यग्नरामरगतयः ‘अचिरहिताः’ अविमुक्ताः, कैः १-ज्ञानदर्शनधरेस्सत्त्वैः, यतः—सर्वा-
स्वेव सम्यक्त्वश्रुतसामयिकद्वयमसत्त्वेव, न च नरकगतिव्यतिरेकेणान्यासु मुक्तिः, चारित्र्याभावात्, तस्माच्चारित्र्यमेव प्रधानं
मुक्तिकारणं, तद्भावभावित्वादिति, यस्मादेवं ‘तं मा कासि पमायं’ति तत्—तस्मान्मा कार्याः प्रमादं, ज्ञानेन चारित्र्यरहि-
तेन, तस्यैष्टफलासाधकत्वात्, ज्ञानग्रहणं च दर्शनोपलक्षणार्थमिति गाथार्थः ॥ ११६१ ॥ इतश्च चारित्र्यमेव प्रधानं, निय-
मेन चारित्र्ययुक्त एव सम्यक्त्वसद्भावाद्, आह च—

सम्मत्तं अचरित्तरसस हुज्ज भयणाइ नियमसो नत्थि । जो पुण चरित्तजुत्तो तस्स च नियमेण सम्मत्तं ॥ ११६२ ॥

व्याख्या—‘सम्यक्त्वं’ प्रावर्णितस्वरूपम् ‘अचारित्र्यस्य’ चारित्र्यरहितस्य प्राणिनो भवेत् ‘भजनया’ विकल्पनया—कदा-
चिद्भवति कदाचिन्न भवति, ‘नियमशो नास्ति’ नियमेन न विद्यते, प्रभूतानां चारित्र्यरहितानां मिथ्यादृष्टित्वात्, यः
पुनश्चारित्र्ययुक्तः सत्त्वस्तस्यैव, तुशब्दस्यावधारणार्थत्वात्, ‘नियमेन’ अवश्यंतया सम्यक्त्वम्, अतः सम्यक्त्वस्यापि निय-
मतश्चारित्र्ययुक्त एव भावात्प्राधान्यमिति गाथार्थः ॥ ११६२ ॥ किं च—

जिणयपणयादिरा भावणाहि उच्चट्ठणं अपाणंता । नेरइयतिरियण्णिदिण्हि जह सिज्झई जीवो ॥ ११६३ ॥
 व्याख्या—'जिनयचनवाद्या' यथावस्थितागमपरिज्ञानरहिताः प्रत्येकं ज्ञानदर्शनयावलम्बिनः 'भावणाहि'ति उक्तेन
 न्यायेन ज्ञानदर्शनभावनाभ्यां सकाशात्, मोक्षमिच्छन्तीति वाक्यशेषः, 'उद्धर्तनामजानानाः' नारकतिर्यगेकेन्द्रियेभ्यो यथा
 सिद्धाति जीवस्तथोद्धर्तनामजानाना इति योगः, इयमत्र भावना—ज्ञानदर्शनभावोऽपि न नारकादिभ्योऽनन्तरं मनुष्यभा-
 वमप्राप्य सिद्धाति कश्चित्, चरणाभावात्, तेनानयोः केवलयोरहेतुत्वं मोक्षं प्रति, तेभ्य एवैकेन्द्रियेभ्यश्च ज्ञानादिरहि-
 तेभ्योऽप्युद्धृता मनुष्यत्वमपि प्राप्य चारित्र्यरिणामयुक्त एव सिद्धाति, नायुक्तोऽकर्मभूमिकादिः, अत इयमुद्धर्तना कार-
 णवैकल्यं सूचयतीति गाथार्थः ॥ ११६३ ॥ पुनरपि चारित्र्यपक्षमेव समर्थयन्नाह—

सुट्ठयि सम्महिद्धी न सिज्झई चरणकरणापरिहीणो । जं चैव सिद्धिमूलं मूढो तं चैव नासेह ॥ ११६४ ॥

व्याख्या—'सुष्टुपि' अतिशयेनापि सम्यग्दृष्टिर्न सिद्धयति, किंभूतः ?—चरणकरणपरिहीणः, तद्वादमेव च समर्थयन्,
 किमिति ?—'यदेव सिद्धिमूलं' यदेव मोक्षकारणं सम्यक्त्वं मूढस्तदेव नाशयति, केवलतद्वादसमर्थनेन, 'एकंपि असद्दहंतो
 मिच्छंति'ति वचनात्, अथवा सुष्टुपि सम्यग्दृष्टिः क्षाधिकसम्यग्दृष्टिरपीत्यर्थः, न सिद्धयति चरणकरणपरिहीणः, श्रेणिका-
 दिवत्, किमिति ?—यदेव सिद्धिमूलं—चरणकरणं मूढस्तदेव नाशयत्यनासेवनयेति गाथार्थः ॥ ११६४ ॥ किं च—अयं
 क्रेतलदर्शनपक्षो न भवत्येवागमविदः सुसाधोः, कस्य तर्हि भवति ?, अत आह—

दंसणपक्खो सावय चरित्तमडे प मंदधम्मे प । दंसणचरित्तपक्खो समणे परलोगकंचिमि ॥ ११६५ ॥

व्याख्या—‘दशारसिंहस्य’ अरिष्टनेमिपितृव्यपुत्रस्य ‘श्रेणिकस्य च’ प्रसेनजितपुत्रस्य पैटालपुत्रस्य च सत्यकिनः ‘अनु-
तरा’ प्रधाना क्षायिकेति यदुक्तं भवति, का ?-दर्शनसम्पत् ‘तदा’ तस्मिन् काले, तथाऽपि विना चारित्र्येण ‘अपरां गतिं
गता’ नरकगतिं प्राप्ता इति वृत्तार्थः ॥ ११६० ॥ किं च—

सन्व्याओषि गर्हओ अचिरहिया नाणदंसणधरेहिं । ता मा कासि पमायं नाणेण चरित्तरहिण्णं ॥ ११६१ ॥

व्याख्या—‘सर्वा अपि’ नारकतिर्व्यग्रामरगतयः ‘अचिरहिताः’ अविमुक्ताः, कैः ?-ज्ञानदर्शनपरैस्सर्वैः, यतः—सर्वा-
स्येव सम्यक्त्वश्रुतसामायिकद्वयमस्येव, न च नरकगतिव्यतिरेकेणान्यासु मुक्तिः, चारित्राभावात्, तस्माच्चारित्र्यमेव प्रधानं
मुक्तिकारणं, तद्भायभावित्वादिति, यस्मादेवं ‘सं मा कासि पमायं’ति तत्-तस्मान्मा कार्षीः प्रमादं, ज्ञानेन चारित्ररहि-
तेन, तस्येष्टफलासाधकत्वात्, ज्ञानग्रहणं च दर्शनोपलक्षणार्थमिति गाथार्थः ॥ ११६१ ॥ इतश्च चारित्र्यमेव प्रधानं, निय-
मेन चारित्र्ययुक्त एव सम्यक्त्वसद्भावाद्, आह च—

सम्मत्तं अचरित्तरसस हुज्ज भयणाइ नियमसो नत्थि । जो पुण चरित्तजुत्तो तसस व नियमेण सम्मत्तं ॥ ११६२ ॥

व्याख्या—‘सम्यक्त्वं’ प्रावर्णितस्वरूपम् ‘अचारित्रस्य’ चारित्ररहितस्य प्राणिनो भवेत् ‘भजनया’ विकल्पनया—कदा-
चिद्भवति कदाचिश्च भवति, ‘नियमयो नास्ति’ नियमेन न विद्यते, प्रभूतानां चारित्ररहितानां मिथ्यादृष्टित्वात्, यः
पुनश्चारित्र्ययुक्तः सत्त्वस्तस्यैव, तुशब्दस्यावधारणार्थत्वात्, ‘नियमेन’ अवश्यंतया सम्यक्त्वम्, अतः सम्यक्त्वस्यापि निय-
मतश्चारित्र्ययुक्त एव भावात्प्राधान्यमिति गाथार्थः ॥ ११६२ ॥ किं च—

उज्जममाणसस गुणा जह ढुंति ससत्तिओ नवसुएसुं । एमेव जहासस्ती संजममाणे कहं न गुणा ? ॥ ११६८ ॥
 व्याख्या—‘उज्जममाणसस’त्ति चषच्छतः—उद्यमं कुर्वतः साधोः, क ?—तपःश्रुतयोरिति योगः, ‘गुणाः’ तपोज्ञानावासि-
 निर्जारायो यथा भवन्ति ‘स्वशाक्तितः’ स्वशाक्त्योषच्छतः, एवमेव ‘यथाशाक्ति’ शाक्त्यनुरूपमित्यर्थः, ‘संजममाणे’ कहं न गुणांत्ति
 संयच्छमाने—संपमं पृथिव्यादिसंरक्षणादिलक्षणं कुर्वति सति साधौ कथं न गुणाः ?, गुणा एवेत्यर्थः, अथवा कथं न गुणा
 येनाविकलसंयमानुष्ठानरहितो विराथकः प्रतिपद्यत इति ?, अत्रोच्यते—

अणिगुरंतो विरियं न विराहेह चरणं नवसुएसुं । जह संजमेऽवि विरियं न निगूहिज्जा न हाविज्जा ॥ ११६९ ॥

व्याख्या—‘अनिगूहन् वीर्यं’ प्रकटयन् सामर्थ्यं यथाशक्त्या, क ?—तपःश्रुतयोरिति योगः, किं ? ‘न विराधयति चरणं’
 न सण्डयति चारित्रं ?, यदि ‘संयमेऽपि’ पृथिव्यादिसंरक्षणादिलक्षणे ‘वीर्यं’ सामर्थ्यमुपयोगादिरूपतया ‘न निगूहयेत्’
 न प्रच्छादयेन्मातृस्थानेन ‘न हाविज्जा’त्ति ततो न हापयेत् संयमं न खण्डेत्, स्यादेव संयमगुणा इति गाथार्थः ॥ ११६९ ॥
 संजमजोएसु सया जे गुण संतविरियावि सीयंति । कह ते चिसुद्धचरणा याहिरकरणात्सा ढुंति ? ॥ ११७० ॥
 व्याख्या—‘संयमयोषु’ पृथिव्यादिसंरक्षणादिव्यापारेषु ‘सदा’ सर्वकालं ये पुनः प्राणिनः ‘संतविरियावि सीयंति’त्ति वि-
 यमानसामर्थ्या अपि नोत्सहन्ते, कथं ते विशुद्धचरणा भवन्तीति योगः?, नैवेत्यर्थः, बाह्यकरणात्साः सन्तः—प्रत्युपेक्षणादि-
 पादघेष्टारहितता इति गाथार्थः ॥ ११७० ॥ आह—ये पुनरात्मन्वनमाश्रित्य बाह्यकरणालसा भवन्ति तेषु का वार्तेति ?, उच्यते—

आटंषणेण केणह जे मन्ने संयमं पमायंति । न ह तं होह पमाणं भूयत्थगवेसणं कुज्जा ॥ ११७१ ॥

व्याख्या—दर्शनपक्षः 'श्रावके' अपत्याख्यानकथायोदयवति भवति 'चारित्रधरे' च 'कस्मिश्चिदव्यवस्थितपुराणे' 'मन्द-
धर्मे' च 'पार्थस्यादी', दर्शनचारित्रपक्षः श्रमणे भवति, किम्भूते ?—परलोकाकारिणि, सुताथाधित्यर्थः, प्राकृतर्तव्या चंद्र
सप्तमी पद्यर्थ एव द्रष्टव्या, दर्शनग्रहणाच्च ज्ञानमपि गृहीतमेव द्रष्टव्यम्, अतो दर्शनादिपक्षस्विकार्यो यदितव्य इति
गाथार्थः ॥ ११६५ ॥ अपरस्त्याह—यद्येवं बह्वीभिरुपपत्तिभिश्चारित्रं प्रधानमुपवर्णते भवता ततस्तदेवास्तु, अलं ज्ञानदर्श-
नाभ्यामिति, न, तस्यैव तद्व्यतिरेकेणासम्भवाद्, आह—

पारंपर्यसिद्धी दंसणनाणेहिं शोह चरणस्तस । पारंपर्यसिद्धी जह् शोह तह्ऽन्नपाणाणं ॥ ११६६ ॥

व्याख्या—पारंपर्येण प्रसिद्धिः पारंपर्यप्रसिद्धिः—स्वरूपसत्ता, एतदुक्तं भवति—दर्शनाज्ञानं, ज्ञानाच्चारित्रम्, एवं
पारंपर्येण चरणस्वरूपसत्ता, सा दर्शनज्ञानाभ्यां सकाशाद्भवति चरणस्तस, अतस्तन्नायभाववित्याचरणस्तस त्रिवयमप्यस्तु,
लौकिकं न्यायमाह—पारंपर्यप्रसिद्धिर्यथा भवति तथाऽन्नपानयोर्लोकैऽपि प्रतीतेवेति क्रिया, तथा चास्त्रार्थी स्यादीन्ध-
नाद्यपि गृह्णाति पानार्थी च द्राक्षाद्यपि, अतस्त्रिवयमपि प्रधानमिति गाथार्थः ॥ ११६६ ॥ आह—यद्येवमतस्तुत्यबलत्वे
सति ज्ञानादीनां किमित्यस्थानपक्षपातमाश्रित्य चारित्रं प्रयास्यते भवतेति ? , अत्रोच्यते—

जन्हा दंसणनाणा संणुणफलं न दिति पत्तेयं । चारित्तज्जुया दिति उ चिसिस्तसए तेण चारित्तं ॥ ११६७ ॥

व्याख्या—यस्माद्दर्शनज्ञाने 'सम्पूर्णफलं' मोक्षलक्षणं 'न दत्तः' न प्रयच्छतः प्रत्येकं, चारित्र्ययुक्ते वृत्ते एव, विशेष्यते
तेन चारित्रं, तस्मिन्सति फलभावादिति गाथार्थः ॥ ११६७ ॥ आह—विशिष्यतां चारित्रं, किम्भु—

उज्जममाणस गुणा जह इति ससत्तिओ तवसुएसुं । एमेव जहासत्ती संजममाणे कहं न गुणा १ ॥ ११६८ ॥
 व्याख्या—‘उज्जममाणस’ति उद्यच्छतः—उद्यमं कुर्वतः साधोः, क १—तपःश्रुतयोरिति योगः, ‘गुणाः’ तपोज्ञानावाप्ति-
 निर्जरादयो यथा भवन्ति ‘स्वशक्तितः’ स्वशक्त्योद्यच्छतः, एवमेव ‘यथाशक्ति’ शक्त्यनुरूपमित्यर्थः, ‘संजममाणे कहं न गुणा’ति
 संयच्छमाने—संयमं पृथिव्यादिसंरक्षणादिलक्षणं कुर्वति सति साधो कथं न गुणाः १, गुणा एवेत्यर्थः, अथवा कथं न गुणा
 येनाविकलसंयमानुष्ठानरहितो विराधकः प्रतिपद्यत इति १, अत्रोच्यते—

अणिगूदंतो विरियं न विराहेइ चरणं तवसुएसुं । जह संजमेडवि विरियं न निगूहिज्जा न हाविज्जा ॥ ११६९ ॥

व्याख्या—‘अनिगूहन् वीर्यं’ प्रकटयन् सामर्थ्यं यथाशक्त्या, क १—तपःश्रुतयोरिति योगः, किं १—‘न विराधयति चरणं’
 न लण्डयति चारित्रं १, यदि ‘संयमेडवि’ पृथिव्यादिसंरक्षणादिलक्षणे ‘वीर्यं’ सामर्थ्यमुपयोगादिरूपतया ‘न निगूहयेत्’
 न प्रच्छादयेन्मातृस्थानेन ‘न हाविज्जा’ति ततो न हापयेत् संयमं न लण्डेत्, स्यादेव संयमगुणा इति गार्थार्थः ॥ ११६९ ॥
 संजमजोएसु सया जे गुण संतविरियावि सीयंति । कह ते विसुद्धचरणा वाहिरकरणालसा इति १ ॥ ११७० ॥
 व्याख्या—‘संयमयोगेषु’ पृथिव्यादिसंरक्षणादिव्यापारेषु ‘सदा’ सर्वकालं ये पुनः प्राणिनः ‘संतविरियावि सीयंति’ति वि-
 यमानसामर्थ्या अपि नोत्सहन्ते, कथं ते विशुद्धचरणा भवन्तीति योगः १, नैवेत्यर्थः, बाह्यकरणालसाः सन्तः—प्रत्युपेक्षणादि-
 षाल्यधेदारहितता इति गार्थार्थः ॥ ११७० ॥ आह—ये पुनरालम्बनमाश्रित्य बाह्यकरणालसा भवन्ति तेषु का वार्तेति १, उच्यते—
 आलंपणेण केणइ जे मक्षे संयमं पमायंति । न ह्यु तं होइ पमाणं भूयत्थगवेसणं कुज्जा ॥ ११७१ ॥

व्याख्या—आलम्बयत इत्यालम्बनं—प्रपततां साधारणस्थानं तेनालम्बनेन 'केनचित्' अव्ययच्छित्तस्यादिना ये प्राणिनः 'मन्य' इति एवमहं मन्ये 'संयमम्' वक्तव्यक्षणे 'प्रमादयन्ति' परित्यजन्ति, 'न तु तं श्रेय पमाणं' नैव तदालम्बनभावं भवति प्रमाणम्—आदेयं, किन्तु? 'श्रुतार्थगवेपणं कुर्यात्' तच्चार्यन्येपणं कुर्यात्—किमिदं पुष्टमालम्बनम् ? आशोस्विन्नोति, यद्यपुष्टमविशुद्धचरणा एव ते, अथ पुष्टं विशुद्धचरणा इति गाथार्थः ॥ ११७१ ॥ अपरस्त्वाह—आलम्बनत्को विरोध उप- जायते ? येन विशुद्धचरणा भवन्तीति, अत्र दृष्टान्तमाह—

सालंबणो पडन्तो अत्पाणं दुर्गमेऽपि धारेह । इय सालंबणसेवा धारेह जहं असदभावं ॥ ११७२ ॥

व्याख्या—इहालम्बनं द्विविधं भवति—द्रव्यालम्बनं भावालम्बनं च, द्रव्यालम्बनं गर्वादी प्रपतता यदालम्बयते द्रव्यं, तदपि द्विविधम्—पुष्टमपुष्टं च, तत्रापुष्टं दुर्बलं कुशयञ्चकादि, पुष्टं तु बलवत्कठिनयद्यद्यादि, भावालम्बनमपि पुष्टापुष्टभेदेन द्विविधं, तत्रापुष्टं ज्ञानाद्यपकारकं, तद्विपरीतं तु पुष्टमिति, तच्चेदं—'कोहं अलिं चिं अदुया अहीहं, तयोवहाणेसु य उज्जमिस्सं । गणं वणीर्हं य तु सारविस्सं, सालंबसेवी समुयेइ मुक्खं ॥१॥" तदेवं व्यपस्थिते सति सहालम्बनेन वर्तते इति सालम्बनः, असा पतन्नपि आत्मानं 'दुर्गमेऽपि' गर्वादी धारयति, पुष्टालम्बनप्रभावादिति, 'इय' एवं सेवनं सेवा प्रतिसेवनेत्यर्थः, सालम्बना चासौ सेवा च सालम्बनसेवा सा संसारगते प्रपतन्तं धारयति . यतिमशठभावं—मातृस्थानरहितमित्येष गुण इति गाथार्थः ॥ ११७२ ॥ साम्प्रतं सिंसाधयिपितार्थव्यतिरेकं दर्शयन्नाह—

१ कतिपयामप्युच्छित्तमयवाऽप्येव्ये सप्यवपयानयोपयंत्सामि । गणं वा नीसेव सारविप्यमि सालम्बसेवी समुयेति मोक्षम् ॥ १ ॥

भालंपणादीणो पुण निवडइ खलिओ अहे डुरुत्तारे । इप निष्कारणसेवी पडइ भवोहे अगाहंसि ॥ ११७३ ॥
 व्याख्या—आटभवनहीनः पुनर्निपतति स्वलितः, क १—‘अहे डुरुत्तारे’सि गार्थां डुरुत्तारायाम्, ‘इय’ एवं ‘निकार-
 रणसेवी’ सायुः पुष्टालम्बनरहित इत्यर्थः, ‘पतति भवोये अगाधे’ पतति भवगार्तायामगाधायाम्, अगाधत्वं पुनरस्या दुःखे-
 नोच्चारणसम्भवादिति गाधार्थः ॥ ११७३ ॥ गतं सप्रसङ्गं दर्शनद्वारम्, इदानीं ‘नियायासे’सि अस्वावसरः, अस्य च सम्भवन्धो
 व्याख्यात एव गाधाक्षरगमनिकायां, स एव शेषतः स्मार्थते—इह यथा चरणविकला असहायज्ञानदर्शनपक्षमालम्बयन्ति
 एवं नित्यवासाद्यपि, आह च—

जे जन्प जया भग्ना ओगासं ते परं अर्धिदंता । गंतुं तत्पञ्चयंता इमं पहाणंति घोसंति ॥ ११७४ ॥

व्याख्या—‘ये’ साधयः शीतलविदारिणः ‘यत्र’ अतिलयासादौ ‘यदा’ यस्मिन् काले ‘भग्ना’ निर्विण्णाः ‘अवकाशो’
 स्थानं ते ‘परम्’ अन्यत् ‘अर्धिदंत’सि अल्भमाना गन्तुं ‘तत्र’ शोभने स्थाने अशक्त्यन्तः किं कुर्वन्ति ?—‘इमं पहाणंति
 घोसन्ति’सि यदस्माभिरङ्गीकृतं साम्प्रतं कालमाश्रित्येदमेव प्रधानमित्येवं घोषयन्ति, दिङ्ढंतो इत्य सत्येषां—

इतरा कोइ सत्यो पविरलोदगारकखल्हायमळ्हाणं पयणो, तस्य केइ पुरिसा परिससंता पविरलासु छायासु जेहिं तेहिं वा
 पाणिपदिं पडिवळा अच्यंति, अणो य सदाविंति—एह इम चैव पहाणंति, तंसि सत्ये केइ तेसिं पडिसुणंति, केइ ण

१ इष्टान्तोऽत्र साधेन यथा कोऽपि साधेः प्रतिबोधोदकवृक्षखल्हायमळ्यानां मयसः, सत्र केचित्सुरयाः परिभ्रान्ताः प्रथितकासु छायासु यैस्तेषां पानोथैः प्रति-
 ब्रवाहिष्यन्ति, भन्त्यासु शब्दपक्षि-भ्रायाद्येदमेव प्रधानमिति, कश्चिद् साधे कश्चित्सां प्रतिश्रुत्यन्ति, कश्चिद्

व्याख्या—आलम्ब्यत इत्यालम्बनं-प्रपततां साधारणस्थानं तेनालम्बनेन 'केनचित्' अव्ययवच्छित्त्यादिना ये प्राणिनः 'मन्य' इति एवमहं मन्ये 'संयमम्' उक्तलक्षणं 'प्रमादयन्ति' परित्यजन्ति, 'न तु तं शोइ पमाणं' नैव तदालम्बनमात्रं भवति प्रमाणम्-आदेयं, किन्तु? 'भूतार्थगोचरेण कुर्यात्' तत्कार्यगोचरेण कुर्यात्-किमिदं पुष्टमालम्बनम् ? आशोस्त्रिदोति, यद्यपुष्टमविशुद्धचरणा एव ते, अथ पुष्टं विशुद्धचरणा इति गाथार्थः ॥ ११७१ ॥ अपरस्त्वाह-आलम्बनत्को विदोय उप-जायते ? येन विशुद्धचरणा भवन्तीति, अत्र दृष्टान्तमाह—

सालंबणो पडन्तो अरुपाणं दुग्गमेऽपि धारेइ । इय सालंबणसेवा धारेइ जइं असदभावं ॥ ११७२ ॥

व्याख्या—इहालम्बनं द्विविधं भवति-द्रव्यालम्बनं भावालम्बनं च, द्रव्यालम्बनं गर्तादी प्रपतता यदालम्ब्यते द्रव्यं, तदपि द्विविधम्-पुष्टमपुष्टं च, तत्रापुष्टं दुर्बलं कुशवच्चकादि, पुष्टं तु बलवत्कठिनवह्यादि, भावालम्बनमपि पुष्टापुष्टभेदेन द्विविधं, तत्रापुष्टं ज्ञानाद्यपकारकं, तद्विपरीतं तु पुष्टमिति, तच्चेदं-काहं अल्लिं अदुवा अहीहं, तयोवहाणेसु य उज्जमिस्सं । गणं वणीईइ व हु सारविस्सं, सालंबसेवी समुवेइ मुक्खं ॥१॥” तदेवं व्ययस्थिते सति सहालम्बनेन वर्तते इति सालम्बनः, असौ पतन्नपि आत्मानं 'दुग्गमेऽपि' गर्तादी धारयति, पुष्टालम्बनप्रभावादिति, 'इय' एवं सेवनं सेवा प्रतिसेवनेत्यर्थः, सालम्बना चासौ सेवा च सालम्बनसेवा सा संसारगतौ प्रपतन्तं धारयति यतिमशठभावं-मातृस्थानरहितमित्येष गुण इति गाथार्थः ॥ ११७२ ॥ साम्प्रतं सिंसाधयिपितार्थव्यतिरेकं दर्शयन्नाह—

१ करिद्वयान्यव्युच्छित्तिसमपचाऽप्येत्थे तपरपथानयोत्संसासि । गणं वा नीत्थेव सारविपयसि साळम्बसेवी समुवेति मोक्षम् ॥ १ ॥

संगमधेरापरिओ सुदु तयस्सी तद्वेय गीयन्थो । पेहिला गुणदीसं नीयावासे पवन्तो व ॥ ११७७ ॥

व्याख्या—निगदसिद्धा, कः पुनः सङ्गमस्थविर इत्यत्र कथानकं—कोईद्वेषणपरं संगमधेरा, दुन्निभक्खे तेण साहुणो विसज्जिया, ते तं णयरं णंय भागे काऊण जंघावल्परिहीणा विहरंति, णयरदेवया किर तेसिं उवसंता, तेसिं सीसो दत्तो णाम अहिंओ चिरेण कालेणोदंतवाहणो आगओ, सो तेसिं पडिस्सए ण पविसइ णिययावासिचि कावं, भिक्खवेलाए उगाहियं हिंदंतणं संकिटिस्सइ—कोईदोऽयं सहकुलाणि ण दाएइचि, एगत्य सेट्टियाकुले रोवणियाए गहियओ दारओ, एम्मसा रोवंतगरस, आयरिएहिं चप्पुडिया कया—मा रोव, याणमंतरीए मुक्को, तेहिं तुद्धेहिं पडिलाहिया जधिच्छिण्ण, सो विसज्जिओ, एताणि ताणि कुलाणिसि, आयरिया सुइरं हिंज्जिऊण अंतं पंतं गहाय आगया, समुहिंठा, आव-
स्सयआलोयणाए आयरिया भणंति—आलोएहि, सो भणइ—तुब्भेहिं समं हिंज्जिओसि, ते भणंति—धाइपिंडो ते सुत्तोचि, भणइ—अइसुदुसाणिसि वइट्ठो, देवयाए अइत्ते वासं अंधयारं च विजयियं एस हीलेइत्ति, आयरिएहिं भणिओ—अतीहि,

१ कोट्टरनगरे संगमस्थविराः, दुर्भिक्षे सः साधयो विद्युष्टाः, ते तन्नापरं नव भगान् कृत्वा परीक्षीणजङ्घावला विहरन्ति, नगरेदेवता किञ्च तेणमुप-
धाता, तेषां नित्यो वृषो नामादिदृक्चिरेण कालेनोदन्त्याहक भागातः, स तेषां प्रतिश्रये न प्राविशत् निष्पवासीतिद्वेषा, भिक्षावेत्यायोपमादिकं हि ७७-
मानयोः संक्षिरपत्ति, १ इत्योऽयं भाव्युल्लानि न दसंयत्तंति, एक्कत्र श्रेष्ठिक्खे रोदिन्था गृहीतो दारकः, एणमासीं इदति, आचार्यंश्चप्पुटिका कृता मा रोदीः,
स्वमवर्षां मुक्कः, देसुदुः प्रतिष्ठाभित्त वाट्टिउकेन, स विस्सए, एताणि ताणि कुलानीति, आचार्याः सुचिरं हिण्णद्वियवा अन्तप्रान्तं गृहीथाऽऽजाताः, समुहिंठाः,
भायरएकालोचनयामाचार्या भणन्ति—आलोषय, स भणति—युत्त्माभिः समं दिवित इति, ते भणन्ति—धाशीपिण्डस्सयया सुक इति, भणन्ति—अत्तिसुइम-
यराण्येवन्तीति वपविट्ठः, देवसयाऽधेराये पर्वा भन्धकारश्च विकुर्विती एष हील्वतीति, आचार्यंभलितः—भागाएव. * कोछइरे. † नव दा. ‡ कुदो य. कुण्टोऽयं.

सुणंति, जे सुणंति ते छुहातण्हारइयाणं दुक्खलाणं आभागी जाया, जे न सुणंति ते क्षिप्पमेव अपट्टियद्वा अट्टाण सीसं गंतुं उदयरस सीयलसस ज्ञायाणं च आभागी जाया । जहा ते पुरिसा विसीयंति तथा पासत्थाई, जहा ते णिल्लिज्जा तथा सुसाह । अयं गाथार्थः ॥ ११७४ ॥ साम्प्रतं यदुक्कमिदं प्रधानमिति पोपयन्ति तद्वर्जयति—

नीयावासविहारं चेद्व्यभस्तिं च अज्जियात्थमं । विगईत्तु य पट्टियं विदोसं चोहया पिति ॥ ११७५ ॥

व्याख्या—नित्यवासनेन विहारं, नित्यवासकल्पमित्यर्थः, चैस्येयु भक्तिश्चैत्यभक्तिलां च, यथावदात्कुलकार्यादिपरिग्रहः; आर्यिकाभ्यो लाभसं, क्षीराद्या विगतयोऽभिधीयन्ते तामु विगातिषु च 'प्रतिवन्धम्' आसङ्गं निर्दोषं चोदिताः अन्ये-
नोत्थतविहारिणा 'ब्रुवते' भणन्तीति गाथार्थः ॥ ११७५ ॥ तत्र नित्यवासविहारे सद्योपं चोदिताः सन्तस्तदा कथं वा निर्दोषं भुवत इत्याह—

जाह्वि य परितंता गामागरनगरपट्टणमडंता । तो केइं नीपचास्सी संगमपेरं वचइसंति ॥ ११७६ ॥

व्याख्या—यदाऽपि च 'परितान्ताः' सर्वथा श्रान्ता इत्यर्थः, किं कुर्वन्तः सन्तः ?—ग्रामाकरनगरपत्तनान्यटन्तरसन्तः; ग्रामादीनां स्वरूपं प्रसिद्धमेव, अतः 'केचन' नष्टनाशका नित्यवासिनाः, न तु सर्व एव, किं ?—सङ्गमस्थचिरभाचार्ये व्यप-
दिशन्त्यालम्बनत्वेन इति गाथार्थः ॥ ११७६ ॥ कथं ?—

१ श्रवन्ति, ये श्रवन्ति ते क्षुधापृष्णादिकानां दुःखाणामाभाभिन्तो जाताः, ये न श्रवन्ति ते क्षिप्रमेवप्रतिवच्य भावनाः कीदं गत्वोपकृत्य कीद-
वस्य छायानां चाभाभिन्तो जाताः । यथा ते पुरथा विधीयन्ति तथा पार्श्वस्यावय, यथा ते निक्षीर्णवया सुसाधयः ।

संगमथेरापरिओ सुहु तवरसी तहेव गियन्थो । पेहिला गुणदोसं नीयावासे पवन्तो उ ॥ ११७७ ॥

व्याख्या—निगदसिद्धा, कः पुनः सङ्गमस्थविर इत्यत्र कथानकं—कौडैल्लणयरे संगमथेरा, दुब्भिकखे तेण साहुणो विसज्जिया, ते तं णयरं णंय भागे काऊण जंघावलयरिहीणा विहरंति, णयरदेवया किर तेसिं उवसंता, तेसिं सीसो दत्तो णाम अहिंदओ चिरेण कालेणोदंतवाहगो आगओ, सो तेसिं पडिस्सए ण पविसइ णिययावासिस्ति काउं, भिकखवेलाए उगाहियं हिंदंताणं संकिलिस्सइ—कौडोऽयं सहकुलाणि ण दाएइत्ति, एगत्य सेट्ठियाकुले रोवणियाए गहियओ दारओ, छम्मसा रोवंतगरस, आयरिएहिं चपुडिया कया—मा रोव, वाणमंतरीए मुक्को, तेहिं तुट्ठेहिं पडिळाहिया जधिच्छिण्ण, सो विसज्जिओ, एताणि ताणि कुलाणित्ति, आयरिया सुइरं हिंज्जण अंतं पंतं गहाय आगया, समुद्धिद्धा, आय- रसयआलोयणाए आयरिया भणंति—आलोएहि, सो भणइ—तुब्भोहिं समं हिंज्जिओत्ति, ते भणंति—धाइपिंडो ते भुत्तोत्ति, भणइ—अइसुहुमाणित्ति वइट्ठो, देवयाए अहुरसे वासं अंधयारं च विजघियं एस हीलेइत्ति, आयरिएहिं भणिओ—अतीहि,

१ कोठेरनगरे संगमस्थविराः, दुब्भिके तः साधयो विसुटाः, ते तन्नगरं नव भागान् कृत्वा परिक्षीणजल्लायला विहरन्ति, नगरदेवता किल तेयमुप- सात्ता, तेषां निवसो दत्तो नामाहिन्दकश्चिरेण कठिनोदन्तवाहक भागतः, स तेषां प्रतिश्रये न प्राविशत् नित्यवासीतिहृत्वा, भिक्षायेलायामौपमहिकं हिन्द- मानयोः संक्षिप्रयति, तद्वदोऽयं भ्रातृकुलानि न दर्शयतीति, एकत्र श्रेष्ठिकुले रोदिन्या गृहीतो दारकः, पणमासीं इदति, आचार्यैश्चापुटिका कृता मा रोदीः, स्वस्तयो मुक्कः, तैस्तुष्टैः प्रतिलज्जिभवा पारहेत्थकेन, स विविसुटः, एतानि तानि कुलानीति, आचार्याः सुचिरं द्विषदयित्वा अन्तप्रान्तं गृहीत्वाऽऽगताः, समुद्धिष्टाः, आपश्यकाळोचनयापामाचार्यां भणन्ति—आलोचय, स भणति—मुष्माभिः समं हिण्ठित इति, ते भणन्ति—धात्रीपिण्डस्त्वया मुक्क इति, भणति—अतिसुद्धम- परायवतानीति वयविष्टः, देवतयाऽधराये वयां भन्त्यकारक्ष विज्जिर्वेत्तो एष हीलवीति, आचार्यैर्मणितः—भागच्छ. * कोल्लहेरे. † नव हा. † कुब्बो य. कुपटोऽयं.

सो भणइ-अंधयारोत्ति, आयरिण्हिं अंगुली पदाइया, सा पञ्जळिया, आवट्टो आठोएट्ट आयरियाचि णय भांगं परिक्-
हंति, एवमयं पुष्टालंघणो ण होइ सधेसिं मंदधम्माणमालंघणन्ति ॥ ११७७ ॥ आट्ट च—

ओसे सीसपवासं अप्पडिदंयं अजंगमत्तं च । न गणंति एगलित्ते गणंति घासं निपपघासी ॥ ११७८ ॥

व्याख्या—‘ओसे’ दुर्भिक्षे ‘शिव्यप्रवासं’ शिव्यागमनं, तथा तस्यैव ‘अप्रतिचन्धम्’ अनभिष्वङ्गम् ‘अज्जङ्गमत्तं’ दृज्जत्तं
च, चत्ताब्दात्तत्रैव क्षेत्रे विभागभजनं च, इत्थमात्मन्यनजातं ‘न गणयन्ति’ न प्रेक्षन्ते, नाठोचयन्तीत्यर्थः, किन्तु एकस्यैव
गणयन्ति घासं ‘नित्यवासिनः’ मन्दधिय इति गाथार्थः ॥ ११७८ ॥ नित्यायासविहारद्वारं गतं, यैत्यभक्तिद्वारमभ्युत्ता—
चेइयकुलगणसंघे अद्रं वा किंचि काड निरसाणं । अट्टयावि अज्जवपरं तो सेवन्ती अकरणिच्चं ॥ ११७९ ॥

व्याख्या—‘वैत्यकुलगणसङ्घान्, अन्यद्वा ‘किञ्चिद्’ अपुष्टमव्ययच्छित्तयादि ‘कुत्या निधां’ कुत्याऽऽउत्तम्भनमित्यर्थः,
कथं?—नास्ति कश्चिदिह वैत्यादिप्रतिजागरकः अतोऽस्माभिरसंयमोऽस्तीकृतः, मा भूर्ब्रह्मत्यादिव्यवच्छेद इति, अपघाऽप्या-
यैवेरं कुत्या निधां ततः सेवन्ते ‘अकुत्यम्’ असंयमं मन्दधर्माण इति गाथार्थः ॥ ११७९ ॥

चेइयपूया किं वयरसाभिणा सुणिपयुच्चसारेणं । न कया पुरियाइ? तओ सुक्खंतां सावि साङ्गणं ॥ ११८० ॥

१ स भणति-अन्धकार इति, आचार्यैरङ्गुली प्रदर्शिता, सा प्रत्यक्षिता, आवट्ट आठोचयति, आचार्यो अस्ति अथ आगात्, परिकल्पयति, एवमयं कुल-
ध्वनो न भवति सर्वेषां मन्दधर्माणामात्मन्यभिति ।

व्याख्या—अक्षरार्थः सुगमः, भावार्थः कथानकादवसेयः, तच्चाधः कथितमेव, तत्र देरस्वामिनमालम्बनं कुर्वाणा इदं
 नैक्षन्ते मन्दधिपः, किमित्याह—

ओहायणं परेसि सतिथज्जभायणं च वच्छहं । न गणंति गणेमाणां पुञ्चिचिपुष्कमहिमं च ॥ ११८१ ॥
 व्याख्या—‘अपञ्जानां’ लञ्छनां ‘परेषां’ शक्यादीनां स्वतीर्थोद्भावनां च दिव्यपूजाकरणेन तथा ‘वारसत्वं’ श्रावका-
 णां, एतन्न गणयन्त्यालम्बनानि गणयन्तः सन्तः, तथा पूर्वोवचितपुष्कमहिमानं च न गणयन्तीति—पूर्वोवचितैः—प्राग्युहीतैः
 पुर्यः—सुसुर्मर्षिहिमा—यात्रा तामिति गाथार्थः ॥ ११८१ ॥ कैत्यभक्तिद्वारं गतम्, अधुनाऽऽर्थिकालाभद्वारं, तत्रैवं गाथा—

अन्निपलाभे गिद्धा सएण लाभेण जे असंतुट्टा । भिक्खायरियाभग्गा अन्निपयुत्तं ववहसंति ॥ ११८२ ॥
 व्याख्या—आर्थिकान्यो लाभ आर्थिकालाभस्तास्मिन् ‘गुद्धाः’ आसक्ताः ‘स्वकीयेन’ आत्मीयेन लाभेन येऽसन्तुष्टा
 मन्दधर्माणः भिक्षाचर्यया भग्ना भिक्षाचर्याभग्नाः, भिक्षादानेन निर्विण्णा इत्यर्थः, ते हि सुसाधुना चोदिताः सन्तोऽभक्ष्यो-
 ऽयं तपस्विनामिति ‘अन्निकापुत्रम्’ आचार्यं व्यपदिशन्त्यालम्बनत्वेनेति गाथार्थः ॥ ११८२ ॥ कथम् ?—

अन्निपयुत्तापरिओ भत्तं पाणं च पुष्कचूलाए । उवणीयं भुंजंती तेणेव भवेण अंतगडो ॥ ११८३ ॥

व्याख्या—अक्षरार्थो निगदसिद्धः, भावार्थः कथानकादवसेयः, तच्च योगसङ्ग्रहेषु वक्ष्यते । ते च मन्दमतय इदमालम्बनं
 युर्यन्तः सन्तः इदमपरं नैक्षन्ते, किम् ?, अत आह—

गयसीसगणं ओमे भिक्खायरियाअपचलं धेरं । न गणंति सहाधि सदा अन्निपलाहं गवेसंता ॥ ११८४ ॥

सो भणइ-अंधपारोत्ति, आयरिपहि अंगुली पदाइया, सा पज्जलिया, आउट्टो आलोएइ, आयरियावि णव भाणे परिक-
हंति, एवमयं पुट्टालंघणो ण होइ सर्वेसि मंदधम्माणमालंघणन्ति ॥ ११७७ ॥ आह च—

ओसे सीसपवासं अप्पड्डिबंधं अजंगमत्तं च । न गणंति एगखित्ते गणंति वासं नियपवासी ॥ ११७८ ॥

व्याख्या—‘ओसे’ बुभिक्षे ‘शिव्यप्रवासं’ शिव्यागमनं, तथा तस्यैव ‘अप्रतिबन्धम्’ अनभिष्यद्गम् ‘अजङ्गमत्वं’ वृद्धत्वं
च, चन्नावदासत्रैव क्षेत्रे विभागभजनं च, इदमालम्बनजालं ‘न गणयन्ति’ न प्रेक्षन्ते, नालोचयन्तीत्यर्थः, किन्तु एकक्षेत्रे
गणयन्ति वासं ‘नित्यवासिनः’ मन्दधिय इति गाथार्थः ॥ ११७८ ॥ नित्यावासविहारद्वारं गतं, दैत्यभक्तिद्वारमधुना—
चेहपकुलगणसंघे अन्नं वा किंचि काड निरसाणं । अहवावि अज्जवपरं तो सेवंती अकरणिज्जं ॥ ११७९ ॥

व्याख्या—दैत्यकुलगणसङ्घान्, अन्यद्वा ‘किञ्चिद्’ अगुष्टमव्यवच्छिद्ययादि ‘कृत्या निश्रां’ कृत्याऽऽलम्बनमित्यर्थः,
कथं ?—नास्ति कश्चिदिह दैत्यादिप्रतिजागरकः अतोऽस्माभिरसंघमोऽङ्गीकृतः, मा भूर्द्धेत्यादिव्यवच्छेद इति, अथवाऽप्या-
यधरं कृत्या निश्रां ततः सेवन्ते ‘अकृत्यम्’ असंघमं मन्दधर्माण इति गाथार्थः ॥ ११७९ ॥

चेहपपूया किं वयरसामिणा सुणिपपुव्वसारेणं । न कया पुरियाइ? तओ सुक्खंणं सावि साह्णं ॥ ११८० ॥

१ क्ष भणादि-अन्धकार इति, आचार्यरहुली मदर्शिता, सा मन्वळित्वा, आवृत्त आलोचयति, आचार्या अथि नव भागान् परिक्रमयन्ति, एवमयं पुट्टाल-
म्बनो न भवति सर्वेषां मन्दधर्माणामालम्बनमिति ।

न्याल्या—अक्षरार्थः सुगमः, भावार्थः कथानकादवसेयः, तच्चाधः कथितमेव, तत्र वैरस्वामिनमालम्बनं कुर्याणा इदं
नेक्षन्ते मन्दधियः, किमित्याह—

ओष्ट्रायणं परेसि सतित्यउन्भावणं च वच्छलं । न गणंति गणेमाणा पुबुच्चियपुष्पमहिमं च ॥ ११८१ ॥
न्याल्या—‘अपभ्रान्तानां’ लान्छनां ‘परेषां’ शक्यादीनां स्वतीर्थोद्भवनां च दिव्यपूजाकरणेन तथा ‘वात्सल्यं’ श्रावका-
णां, एतन्न गणयन्त्यालम्बनानि गणयन्तः सन्तः, तथा पूर्वार्थचित्तपुष्पमहिमानं च न गणयन्तीति—पूर्वार्थचित्तैः—प्रागृहीतैः
पुर्त्यः—कुसुममहिमा—यात्रा तामिति गार्थार्थः ॥ ११८१ ॥ कैल्यभक्तिद्वारं गतम्, अधुनाऽऽर्थिकालाभद्वारं, तत्रैयं गाथा—

अन्निपलाभे गिद्धा सपण लाभेण जे असंतुद्धा । भिक्खायारियाभग्गा अन्निपपुत्तं ववइसंति ॥ ११८२ ॥
न्याल्या—आर्थिकारभ्यो लाभ आर्थिकालाभस्तस्मिन् ‘गुद्धाः’ आसक्ताः ‘स्वकीयेन’ आत्मीयेन लाभेन वेऽसन्तुष्टा
मन्दधर्माणः भिक्षाचर्यया भग्ना भिक्षाचर्यभग्नाः, भिक्षादनेन निर्विण्णा इत्यर्थः, ते हि सुसाधुना चोदिताः सन्तोऽभक्ष्यो-
ऽयं तपस्विनामिति ‘अन्निकापुत्रम्’ आचार्यं व्यपदिशन्त्यालम्बनत्वेनेति गार्थार्थः ॥ ११८२ ॥ कथम् ?—

अन्निपपुत्तापरिओ भत्तं पाणं च पुष्कचूलाय । उवणीयं सुंजंतो तेणेव भवेण अंतगडो ॥ ११८३ ॥

न्याल्या—अक्षरार्थो निगदसिद्धः, भावार्थः कथानकादवसेयः, तच्च योगसद्गद्गेषु वक्ष्यते । ते च मन्दमतय इदमालम्बनं
कुर्यन्तः सन्तः इदमपरं नेक्षन्ते, किम् ? अत आह—

गपसीसगणं ओमे भिक्खायारियाअपचलं धेरं । न गणंति सहवि सदा अन्निपलाहं गवेसंता ॥ ११८४ ॥

न्याख्या—गतः शिव्यगणोऽस्मेति समासस्तम् 'ओमे' दुर्भिक्षे भिक्षाचर्यायाम् अपचलः—असमर्थः भिक्षाचर्याऽप्यु-
लसं 'स्थविरं' वृद्धम् एवंगुणयुक्तं 'न गणयन्ति' नाढोचयन्ति 'सहावि' समर्थाः, अपिद्यन्दात्सदायादिगुणयुक्ता अपि,
राठा—मायाविनः आर्थिकालाभं 'गवेसंति'सि अनिपन्त इति गाथार्थः ॥ ११८४ ॥ गतमार्थिकालाभद्वारं, विगति-
द्वारमधुना, तत्रेयं गाथा—

भक्तं वा पाणं वा मुत्तूणं लावत्वियमचिसुद्धं । तो अवज्जपदिच्छला उदायणरिसिं वचइसंति ॥ ११८५ ॥

न्याख्या—'भक्तं वा' ओदनादि 'पानं वा' द्राक्षाणानादि 'मुक्त्वा' उपमुज्य 'लावत्विय'न्ति टौत्थोपेतम् 'अचिसुद्धं'
विगतिसम्पर्कदोषात्, तथा च-निष्कारणे प्रतिपिद्ध एव विगतिपरिभोगः, उक्तं च—“विगर्हविगर्हभौओ विगर्हगयं जौ
उ भुंजए साह । विगर्ह विगर्हसहावा विगर्ह विगर्हं यथा णोइ ॥ १ ॥”सि, ततः केनचित्साधुना चोदिताः सन्तः 'अवज्जपति-
च्छलाः' पापप्रच्छादिताः 'उदायणरिसिं' उदायनक्रुपिं व्यपदिशन्त्यालम्बनत्वेनेति गाथार्थः ॥ ११८५ ॥ अत्र कथानकं—
वीतभए णयरे उदायणो राया जाव पवइओ, तस्स भिक्खाहारस्स याही जाओ, सो यिज्जेहिं भणिओ—दधिणा भुंजइ,
सो किर भट्टारओ वइयाएसु अच्चिओ, अणया वीयभयं गओ, तएय तस्स भणिणिज्जो केसी राया, तेणं चैव रज्जे ठा विओ,

१ विगतिविकृतिभौवो विकृतिगतं परतु मुक्ते साधुः । विकृतिविकृतिस्त्रभावा विकृतिविकृतिं ब्रह्माह्वयति ॥ १ ॥ वीतभये नगरे उदायणो राजा यावत्प-
प्रवितः, तस्य भिक्षाहारस्य व्याधिर्नातः, स वैधर्मिणतः—दया भुङ्क्ते, स किल भट्टारको ब्रह्मिकासु स्थितः, भन्वया वीतभयं गतः, तत्र तस्य भागिनेयः केसी
राजा, तेनैव राज्ये स्थापितः.

३ धन्वना-
व्यपने
आर्थिका-
लाभादि-
द्वाराणि

कंठीयुमारोऽमद्येहिं भणिओ—एस परीसहरराजिओ रजं मगाइ, सो भणइ—देमि, ते भणंति—एस रायधम्मोत्ति बुग्गा-
हेइ, धिरेण पडिस्सुयं, किं कज्जव १, विसं तस्स दिज्जव, एगाए पसुपालीए धरे पयुत्तं—दधिणा सह देहिस्सि, सा पदिण्णा,
देवयाए अवहियं, भणिओ य—महरिसि । तुञ्च विसं दिण्णं, परिहराहि देहिं, सो परिहरिओ, रोगो वाधिजमारज्जो, पुणो
पगहिओ, पुणो पवत्तं विसं, पुणो देवयाए अवहरियं, तइयं वारं देवयाए बुच्चइ—पुणोवि दिण्णं, तंपि अवहियं, सा तस्स
एच्छओ पदिट्ठिया, अण्णया पमत्ताए देवयाए दिव्वां, कालगओ, तस्स य सेज्जातरो कुंभगारो, तंमि कालगए देवयाए
पंसुयरिसं पाहियं, सो अवहिओ अणयराहित्तिकाठं सिणवल्लीए कुंभकारुक्खेवो णाम पट्ठणं तस्स णामेण जायं जइय सो
अवहरितं ठयिओ, वीतभयं च सयं पंसुणा पेहियं, अज्जवि पुंसुओ अच्छंति, एस कारणिगोत्तिकट्ठु न होइ सब्बेसिमालं-
णंति ॥ आइ व—

सीयल्लुपत्थाऽणुच्चियं वएसु विगहंणण जावितं । हट्ठावि भणंति सटा किमासि उदायणो न सुणी? ॥ ११८६ ॥

१ केशिडुमारोऽमास्तेभंजितः—एष परीषदपरान्जितः राज्ञं मार्गंयति, स भणति—द्वयामि, ते भणन्ति—नेप राजधर्म इति न्युह्यादयति, धिरेण प्रतिश्रुतं,
किं धियता १, विषं तस्सं ददाणु, एक्कस्याः पशुपालत्या गृहे मयुक्कं दप्पा सह देहीति, सा प्रदत्तवती, देवतयाऽपहृतं, भणितश्च—मह्यं १ सुभ्यं विषं दत्तं, परिहर दधि,
स परिहरवान्, रोगो वाधिजुमारक्यः, पुनः प्रगृहीतं, पुनः मयुक्कं विषं, पुनर्देवतयाऽपहृतं, तृतीयवारं देवतयोच्यते, पुनरपि दत्तं, तदपि अपहृतं, सा तस्स पट्ठतः
प्रदिट्ठिता, अन्यथा प्रमथाया देवताया दत्तं, काळातः, तस्स च शक्यतारः कुम्भकारः, तस्मिन् कालगतो देवतया पांसुवर्षा पतिता, सोऽपहृतोऽनपराधी-
तिश्रुत्या सेनापत्या कुम्भकारोत्क्षेपो नाम पत्तनं तस्स नास्ति जातं यत्र सोऽपहृत्य स्थापितः, वीतभयं च सर्वं पांसुना धेरितं, अद्यापि पांसुवस्त्रिष्टन्वि, पूष कार-
तिर इतिश्रुत्या न भयति सर्वेषामात्मभवनमिति. * सो पदिट्ठिण्णा. + धदिव.

व्याख्या—गतः शिव्यगणोऽस्येति समासस्य 'ओमं' दुर्भिक्षं शिक्षाध्यायाम् अपघटः-असमर्थः शिक्षाध्यायोऽपघ-
लसं 'स्थिरं' वृद्धम् एतंगुणयुक्तं 'न गणयन्ति' नालोचयन्ति 'सहायि' समर्थः, अपिघन्दात्सहायादिगुणयुक्ता अपि,
शठा-मायाविनः आर्थिकालाभं 'गवेसन्ति'सि अन्वियन्त इति गाथार्थः ॥ ११८४ ॥ गतमार्थिकालाभदारं, विगति-
द्वारमधुना, तत्रैवं गाथा—

भक्तं वा पाणं वा सुतूष्णं लावलयिपमविसुद्धं । नो अवज्जपदिच्छता उदापणरिसिं पयइसंसि ॥ ११८५ ॥

व्याख्या—'भक्तं वा' ओदनादि 'पानं वा' द्राक्षापातादि 'भुक्त्या' उपसुज्य 'लावलयिप'न्ति लांत्पोपेत्तम् 'अपिसुद्धं'
विगतिसमर्पकदीपात्, तथा च-निकारणे प्रतिपिद्ध एव विगतिपरिभोगः, उक्तं च—“विगर्हविगर्हभीओ विगर्हणयं ओ
उ मुंजए साह । विगर्ह विगर्हसहाया विगर्ह विगर्ह वळा णेइ ॥ १ ॥”सि, ततः केनचित्साधुना चोदिताः सन्तः 'अवजपदि-
च्छताः' पापप्रच्छादिताः 'उदापणरिसिं' उदायनक्रुपिं व्यपदिशन्त्यालभ्यन्तयेनेति गाथार्थः ॥ ११८५ ॥ अत्र कथानकं—
धीतभए णयरे उदायणो राया जाय पयइओ, तरस भिक्खहातरस याही जाओ, सो विज्जेदिं भणिओ-दधिणा मुंजइ,
सो किर भइरओ वइयाएसु अच्चिओ, अणया वीयभयं गओ, तएय तरस भणिणज्जो केसी राया, तेणं चैव रज्जे ठादिओ,

१ विगतिविकृतिभीतो विकृतिगतं परसु शुक्ले साधुः । विकृतिविकृतिव्यभावा विकृतिविगर्ह वळावपसि ॥ १ ॥ धीतभये भगरे उदायनो राज्ञा पावप-
पवितः, सस्य शिक्षाहास्य व्यपिनिर्भावः, स वैधर्म्यभितः-दग्गा सुह, स किर भइरओ क्किण्णसु स्थिता, भयपया धीतभयं गता, एव एव भणिनेपः केसी
राया, वेनेव रान्ते स्थापिताः.

इ पन्ना-
व्यपने
आर्थिक-
लाभादि-
द्वाराणि

कंतीबुन्मारोऽमघोहि भणिओ—एस परीसहपरालिओ रज्जं मगाइ, सो भणइ—देमि, ते भणंति—ण एस रायधम्मोचि बुग्गा-
हेइ, चिरेण पडिस्सुयं, किं कज्जट १, विसं तस्स दिज्जट, एणाए पसुपालीए परे पयुत्तं—दधिणा सह देहिचि, सा पदिण्णा,
देवयाए अवहियं, भणिओ य—महरिसि ! तुञ्ज विसं दिण्णं, परिहराहि दहिं, सो परिहरिओ, रोगो वीधिउमारद्धो, पुणो
पगाहिओ, पुणो पटत्तं विसं, पुणो देवयाए अवहरियं, तइयं वारं देवयाए बुच्चइ—पुणोवि दिण्णं, तंपि अवहियं, सा तस्स
पच्छओ पदिट्ठिया, अण्णया पमत्ताए देवयाए दिन्नं, कालगओ, तस्स य सेज्जातरो कुंभगारो, तंमि कालगए देवयाए
पंसुपरिसं पाटियं, सो अवहिओ अणवराहित्तिकाटं सिणवहीए कुंभकारक्खेवो णाम पट्टणं तस्स णामेण जायं जत्थ सो
अवहरितं टविओ, वीतभयं च सधं पंसुणा पेशियं, अज्जवि पुंसुओ अच्छंति, एस कारणिगोत्तिकट्टु न होइ सब्बेसिमाळं-
यणंति ॥ आइ व—

सीपल्लकवाऽणुचियं चएसु विगहंगएण जावितं । हट्ठावि भणंति सदा किमासि उदायणो न सुणी? ॥ ११८६ ॥

१ केशिबुमारोऽमालेभंणितः—य्य परीपइपरान्वितः तान्यं मागंयति, स भणति—इदामि, ते भणन्ति—नेए राजधमं इति व्युत्तराहपरि, चिरेण प्रतिश्रुतं,
कि टियवा १, विचं सत्तं इराणु, पुक्कस्याः पशुपाल्या गृहे प्रशुकं दमासाइ देहीति, सा मट्ठचवती, देवतयाऽपइत्तं, अनितवन्न—महर्षे ! तुभ्यं विचं दधं, परिहर दधि,
स परिहरवापाइ, रोगो वीधिबुमारत्थः, पुनः प्रणुहीत्तं, पुनः प्रयुक्तं विचं, पुनर्देवतयाऽपइत्तं, वीर्यावतारं देवतरोच्यते, पुनरपि दधं, तदपि अत्तइत्तं, सा तस्य पृथ्वः
प्रदिशिता, भन्मसा प्रमत्ताया देवतायां दधं, कालगतः, तस्य च दाय्याततः कुम्भकारः, तस्मिन् कालगतो देवतया पांसुवर्षां पतिता, सोऽपइत्तवोऽनपराधी-
तिइया संनारत्था बुम्भकारोत्क्षेपो नाम पत्तनं तस्य नाम्ना ज्ञातं यत्र सोऽपइत्तस्य स्थापितः, वीतभयं च सधं पांसुना प्रीतं, अपायि पांसवत्तिट्ठन्दि, पूर कार-
निक इतिइत्तया न भयति सर्वेषामालम्बनमिति. • सो पदिट्ठिया. + वदिइव.

व्याख्या—गतः शिव्यगणोऽस्येति समासस्तम् 'ओसे' दुर्भिक्षे शिक्षाचर्यायाम् अपहृतः—असमर्थः शिक्षाचर्याऽपहृतस्तं 'स्वविरं' वृद्धम् एवंगुणयुक्तं 'न गणयन्ति' नालोचयन्ति 'सहाधि' समर्थाः, अपिशन्दत्सहायादिगुणयुक्ता अपि, शठा—मायाविनः आर्थिकालाभं 'गवेसन्ति'ति अन्विपन्त इति गाथार्थः ॥ ११८४ ॥ गतमार्थिकालाभद्वारं, विगतिद्वारमधुना, तत्रेयं गाथा—

भक्तं वा पाणं वा सुत्तूणं लावलयिपमचिसुद्धं । नो अवज्जपडिच्छन्ना उदायणरिसिं वचइसंति ॥ ११८५ ॥

व्याख्या—'भक्तं वा' ओदनादि 'पानं वा' द्राक्षापानादि 'सुक्त्वा' उपसुज्य 'लावलयिप'न्ति लौक्योपेतम् 'अधिसुद्धं' विगतिसम्पर्कदोषात्, तथा च-निष्कारणे प्रतिपिद्ध एव विगतिपरिभोगः, उक्तं च—“विगर्हविगर्हभीओ विगइगयं जो उ सुंजए साह । विगई विगइसहावा विगई विगईं वला षोइ ॥ १ ॥” ति, ततः केनचित्साधुना चोदिताः सन्तः 'अवद्यप्रतिच्छन्नाः' पापप्रच्छादिताः 'उदायणरिसिं' उदायनक्रुपिं व्यपदिशन्त्यालम्बनत्वेनेति गाथार्थः ॥ ११८५ ॥ अत्र कथानकं—वीतभए णयरे उदायणो राया जाय पवइओ, तस्स भिक्खाहारस्स याही जाओ, सो विजोहिं भणिओ—दधिणा भुंजइ, सो किर भट्टारओ वइयाएसु अच्छिओ, अणया वीयभयं गओ, तथ तस्स भणिणिज्जो केसी राया, तेणं चेव रज्जे ठाविओ,

१ विगतिविहृतिभीतो विकृतिगतं यत्सु सुद्धे साधुः । विकृतिविकृतिसमाया विकृतिवर्गतिं ब्रह्माह्वयति ॥ १ ॥ वीतभये नगरे उदायनो राजा यावद्य-
भजितः, तस्य भिक्षाहारस्य व्याधिवर्जितः, स वैधर्मिणितः—दमा सुद्धे, स किर भट्टारको भविकसासु स्थितः, भन्त्या वीतभयं गतः, तत्र तस्य भागिनेयः केसी
राजा, तेनैव राज्ये स्थापितः.

तितुकामस्य, तथा च-अथतितुकामो यद् यत्प्रथयति लोकं नित्यवासादि तत् तदालम्बनं करोतीति गार्थः ॥११८८॥ किं च-द्विधा भवन्ति प्राणिनः-मन्दश्रद्धास्वीश्रद्धाश्च, तत्रान्यन्मन्दश्रद्धानामालम्बनम् अन्यच्च तीव्रश्रद्धानामिति, आह च-

जे जन्म जया जइया यहुस्सुया चरणकरणपञ्चडा । जं ते समापरंती आलंबण मंदसङ्घाणं ॥ ११८९ ॥
 व्याख्या—'ये' केचन साधवः 'यत्र' ग्रामनगरादौ 'यदा' यस्मिन् काले सुपमदुष्पमादौ 'जइय'ति यदा च दुर्भिक्षादौ यदुश्रुताश्चरणकरणपञ्चडाः सन्तो यत्ते समाचरन्ति पार्श्वस्थादिरूपं तदालम्बनं मन्दश्रद्धानां, भवतीति वाक्यशेषः; तथा हि-आचार्यो मधुरायां मङ्गुः सुभिक्षेऽप्याहारादिप्रतिबन्धापरित्यागात् पार्श्वस्थातामभजत्, तदेवमपि नूनं जिनैर्धर्मो दृष्ट एवेति गाथाभिप्रायः ॥ ११८९ ॥

जे जन्म जया जइया यहुस्सुया चरणकरणसंपन्ना । जं ते समापरंती आलंबण तिव्वसङ्घाणं ॥ ११९० ॥
 व्याख्या—'ये' केचन 'यत्र' ग्रामनगरादौ 'यदा' सुपमदुष्पमादौ 'जइय'ति यदा च दुर्भिक्षादौ यदुश्रुताश्चरणकरणसम्पन्नाः; यत्ते समाचरन्ति भिक्षुप्रतिमादि तदालम्बनं तीव्रश्रद्धानां भवतीति गार्थः ॥ ११९० ॥ अवसितमानुषङ्गिकं, तस्मात् स्थितमिदं-पद्यानां कृतिकर्म न कर्तव्यं, तथा च निगमयन्नाह—

दंसणनाणचरित्ते तवचिणए निच्चकालपासत्था । एए अवंदणिज्जा जे जस्सवाई पवयणरस ॥ ११९१ ॥

व्याख्या—'दंसणनाणचरित्ते'ति प्राकृतशैल्या छान्दसत्वाच्च दर्शनज्ञानचारित्राणां तथा तपोवित्तययोः 'निच्चकालपासत्थ' ति सर्वकालं पार्थं तिष्ठन्तीति सर्वकालपार्थस्याः, नित्यकालग्रहणमित्यरप्रमादव्ययच्छेदार्थं, तथा च-इत्यरप्रमादात्तिश्च-

व्याख्या—शीतलं च तत् रूक्षं च शीतलरूक्षम्, अत्रामिति गम्यते, तस्यानुचितः—अननुरूपः, नरेन्द्रप्रव्रजितरंवाद्रौगा-
भिभूतत्वाच्च शीतलरूक्षानुचितस्तं, 'व्रजेयु' गोकुलेषु 'विगतिगतेन' विगतिजातेन यापयन्तं सन्तं 'हृष्टावि'सि समर्था अपि
भणन्ति शठाः—किमासीदुदायनो न मुनिः ?, मुनिरेव विगतिपरिभोगे सत्यपि, तस्मान्निर्दीप एवाप्यमिति ॥ ११८६ ॥
एवं नित्यवासादिषु मन्दधर्माः सङ्गमस्थविरादीन्यालम्बनान्याश्रित्य सीदन्ति, अन्ये पुनः सूत्रादीन्येवाधिकृत्य,
तथा चाह—

सुतन्धवालगुहं य असहृद्ववाहभावर्धौ या । निस्साणपयं काठं संथरमाणाचि सीयंति ॥ ११८७ ॥

व्याख्या—सूत्रं च अर्थश्च बालश्च वृद्धश्च सूत्रार्थबालवृद्धास्मान्, तथाऽसहृद्वश्च द्रव्याद्यापदश्च असहृद्व्याद्यापदसौंश्च,
निश्राणाम्—आलम्बनानां पदं कृत्वा 'संस्तरन्तोऽपि' संयमानुपरोधेन वर्तमाना अपि सन्तः सीदन्ति, एतदुक्तं भवति—
सूत्रं निश्रापदं कृत्वा यथाऽहं पठामि तावत्किं ममान्येन ?, एयमर्थं निश्रापदं कृत्वा शृणोमि तावत्, एवं बालत्वं वृद्धत्वं
असहृद्वम्—असमर्थत्वमित्यर्थः, एवं द्रव्यापदं—दुर्लभमिदं द्रव्यं, तथा क्षेत्रापदं—शुद्धकमिदं क्षेत्रं, तथा कालापदं—दुर्भिक्षं
वर्तते, तथा भावापदं—अज्ञानोऽहमित्यादि निश्रापदं कृत्वा संस्तरन्तोऽपि सीदन्त्यल्पसत्त्वा इति गाथार्थः ॥११८७॥ एवम्—
आलंबणाण लोको भरिओ जीवस्स अजजकामस्स । जं जं पिच्छह लोए तं तं आलंबणं कुणह ॥ ११८८ ॥

व्याख्या—'आलम्बनानां' प्राप्तिरूपितशब्दार्थानां 'लोकः' मनुष्यलोकः 'भूतः' पूर्णो जीवस्य 'अजजकामस्स'सि अय-

तिनुकामस्य, तथा च-अपतितुकामो यद् यस्यश्यति लोकं नित्ययासादि तत् तदालम्बनं करोतीति गाथार्थः ॥११८८॥ किं च-द्विधा भवन्ति पाणिनः-मन्दश्रद्धास्तीव्रश्रद्धाश्च, तत्रान्यन्मन्दश्रद्धानामालम्बनम् अन्यञ्च तीव्रश्रद्धानामिति, आह च-
 जं जन्य जया जइया बहुस्सुया चरणकरणपञ्चदा । जं ते समापरंती आलंयण मंदसङ्घाणं ॥ ११८९ ॥
 व्याख्या—'ये' केचन साधयः 'यत्र' ग्रामनगरादौ 'यदा' यस्मिन् काले सुपमदुष्पमादौ 'जइय'सि यदा च दुर्भिक्षादौ परश्रुताश्चरणकरणपञ्चदाः सन्तो यत्ते समाचरन्ति पार्श्वस्थादिरूपं तदालम्बनं मन्दश्रद्धानां, भवतीति वाक्यशेषः, तथा-
 हि-आचार्यो मथुरायां मद्गुः सुभिक्षेऽप्याहारादिप्रतिबन्धापरित्यागात् पार्श्वस्थातामभजत्, तदेवमपि नूनं जिनैर्धर्मो दृष्टयवेति गाथाभिप्रायः ॥ ११८९ ॥

जे जन्य जया जइया बहुस्सुया चरणकरणसंपन्ना । जं ते समापरंती आलंयण निव्वसङ्घाणं ॥ ११९० ॥
 व्याख्या—'ये' केचन 'यत्र' ग्रामनगरादौ 'यदा' सुपमदुष्पमादौ 'जइय'सि यदा च दुर्भिक्षादौ बहुश्रुताश्चरणकरणसम्पन्नाः, यत्ते समाचरन्ति भिक्षुप्रतिमादि तदालम्बनं तीव्रश्रद्धानां भवतीति गाथार्थः ॥ ११९० ॥ अवसितमानुषङ्गिकं, तस्मात् स्थितमिदं-पद्यानां कृतिकर्म न कर्तव्यं, तथा च निगमयञ्चाह—

दंसणनाणचरित्ते तवविणण् निच्चकालपासत्था । एण् अवंदणिज्जा जे जसघार्हे पवयणरस ॥ ११९१ ॥

व्याख्या—'दंसणनाणचरित्ते'ति प्राकृतशैल्या छान्दसत्वाच्च दर्शनज्ञानचरित्राणां तथा तपोविनययोः 'निच्चकालपासत्थ'सि सर्वकालं पार्श्वं तिष्ठन्तीति सर्वकालपार्श्वस्थाः, नित्यकालग्रहणमित्त्वरप्रमादव्यवच्छेदार्थं, तथा च-इत्त्वरप्रमादान्निश्च-

व्याख्या—शीतलं च तत् रूक्षं च शीतलरूक्षम्, अन्नमिति गम्यते, तस्यानुचितः—अननुरूपः, नरेन्द्रप्रव्रजितरवाद्रोगा-
भिभूतत्वाच्च शीतलरूक्षानुचितस्तं, 'व्रजेषु' गोकुलेषु 'विगतिगतेन' विगतिजातेन यापयन्तं सन्तं 'हृद्वायि'सि समर्था अपि
भणन्ति शठाः—किमासीदुदायनो न मुनिः ?, मुनिरयं विगतिपरिभोगे सत्यपि, तस्मान्निर्दोष एवायमिति ॥ ११८६ ॥
एवं नित्यवासादिषु मन्दधर्माः सङ्गमस्थविरादीन्यालम्बनान्याश्रित्य सीदन्ति, अन्ये पुनः सूत्रादीन्येवाधिकृत्य,
तथा चाह—

सुत्रात्थवालयुद्धे य असहृदन्वाहभावर्हो यो या । निस्साणपयं काउं संथरमाणावि सीयंति ॥ ११८७ ॥

व्याख्या—सूत्रं च अर्थश्च बालश्च वृद्धश्च सूत्रार्थबालवृद्धास्तान्, तथाऽसहश्च द्रव्याद्यापदश्च असहद्रव्याद्यापदसौक्ष्म्य,
निश्राणाम्—आलम्बनानां पदं कृत्वा 'संस्तरन्तोऽपि' संयमानुपरोधेन वर्तमाना अपि सन्तः सीदन्ति, एतदुक्तं भवति—
सूत्रं निश्रापदं कृत्वा यथाऽहं पठामि तावत्किं ममान्येन ?, एवमर्थं निश्रापदं कृत्वा शृणोमि तावत्, एवं बालत्वं वृद्धत्वं
असहम्—असमर्थत्वमित्यर्थः, एवं द्रव्यापदं—दुर्लभमिदं द्रव्यं, तथा क्षेत्रापदं—शुद्धकमिदं क्षेत्रं, तथा कालापदं—दुर्भिक्षं
यतते, तथा भावापदं—मलानोऽहमित्यादि निश्रापदं कृत्वा संस्तरन्तोऽपि सीदन्त्यल्पसत्त्वा इति गाथार्थः ॥११८७॥ एवम्—
आलंबणाण लोको भरिओ जीवस्स अज्जकामस्स । जं जं पिच्छइ लोए तं तं आलंषणं कुणइ ॥ ११८८ ॥

व्याख्या—'आलम्बनानां' प्राप्तिरूपितशब्दार्थानां 'लोकः' मनुष्यलोकः 'भूतः' पूर्णो जीवस्स 'अज्जकामस्स'सि अय-

नुमत्या च निर्जरा, संविद्याः पुनर्दिधा-द्रव्यतो भावतश्च, द्रव्यसंविद्या मृगाः पत्रेऽपि खलति सद्योऽब्रसत्चेतसः, भावसं-
विद्यास्तु साधयस्तैरिदाधिकार इति गार्थार्थः ॥ ११९४ ॥ गतं सप्रसङ्गं नित्यवासद्वारमिति व्याख्याता सप्रपञ्चं पञ्चानां
कृतिकर्म इत्यादिद्वारागाथा, निगमयतोऽकमोषतो दर्शनाद्युपयुक्ता एव वन्दनीया इति, अधुना तानेवाऽऽचार्यादिभेद-
तोऽभिधिरसुराह—

आयरिय उच्यञ्छाए पन्वसि धेरे तद्देव रायणिए । एएसिं किहकम्मं कायन्वं निज्जरद्दाए ॥ ११९५ ॥

व्याख्या—आचार्य उपाध्यायः प्रवर्तकः स्थिरस्तथैव रत्नाधिकः, एतेषां कृतिकर्म कर्तव्यं निर्जरार्थं, तत्र चाऽऽचार्यः
सुत्रार्थोभयवेत्ता लक्षणादिदुक्तश्च, उक्तं च—‘सुत्तथविज्ज लक्खणजुत्तो गच्छस्स मेढिभूओ य । गणतत्तिविप्पमुक्को अत्थं
भासेइ आयरिओ ॥ १ ॥’ न तु सूत्रं, यत उक्तम्—‘एकगाया य द्वाणे बुद्धी तित्थयरअणुकिती गरुआ । आणाहिज्जमिइ
गुरू कयरिणमुक्खा न काएइ ॥ १ ॥’ अस्य हि सर्वैरेवोपाध्यायादिभिः कृतिकर्म कार्यं पर्यायहीनस्यापि, उपाध्यायः
प्राप्तिरूपितशब्दार्थः, स चैत्यन्भूतः—‘सम्भत्तणाणसंजमजुत्तो सुत्तत्थतदुभयविहिइ ॥ आयरियठाणजुगो सुत्तं
पाएउच्यञ्जाओ ॥ १ ॥’ किं निमित्तं ?—‘सुत्तत्थेसु थिरत्तं रिणमुक्खो आयतीयऽपडिवंधो । पाडिच्छामोहजओ

१ सुत्रार्थेति लक्षणयुक्तो गच्छस्स मेढीभूतश्च । गणतत्तिविप्पमुक्कोऽयं यावद्यस्याचार्यः ॥ १ ॥ एकप्रता च एयाने बुद्धिस्तीर्थकराणुकृतिगुर्वी । भावार्थे-
क्षमिति गुरवः कृतकणमोषा न थापयन्ति ॥ १ ॥ सम्प्रपञ्चशानसंयमयुक्तः सुत्रार्थतदुभयविधिः । आचार्यस्यानयोऽयः सूत्रं यावद्यति उपाध्यायः ॥ १ ॥
ए प्राप्योः स्थिरत्वं क्लान्तोश्च भावत्या धामतिपन्थः । प्रातीच्छामोहजपः । (प्रातीच्छामोहजपः) * ० पत्रे विचलति.

यतो ज्ञानाद्यगमेऽपि व्यवहारतस्तु साधव एवेति, 'एते' प्रस्तुता अवन्दनीयाः, ये किंभूताः ?—'यशोधातिनः' यशोऽभि-
नाशकाः, कस्य ?—प्रवचनस्य, कथं यशोधातिनः ?, श्रमणगुणोपात्तं यद् यशस्तत्तद्गुणवितधासेवनतो धातयन्तीति गाथार्थः
॥ ११९१ ॥ पार्श्वस्थादिवन्दने चापायान्निगमयन्नाह—

किहकम्मं च पसंसा सुहसीलजणम्मि कम्मबंधाय । जे जे पमायठाणा ते ते उवयूहिया हुंति ॥ ११९२ ॥

व्याख्या—'कृतिकर्म' वन्दनं 'प्रशंसा च' बहुश्रुतो विनीतो वाऽयमित्यादिलक्षणा 'सुखशीलजने' पार्श्वस्थजने कर्म-
बन्धाय, कथं ?—यतस्ते पूज्या एव वयमिति निरपेक्षतरा भवन्ति, एवं यानि यानि प्रमादस्थानानि येषु विपीदन्ति पार्श्व-
स्थादयस्तानि तानि 'उपबृंहितानि भवन्ति' समर्थितानि भवन्ति—अनुमतानि भवन्ति, तत्प्रत्ययश्च बन्ध इति गाथार्थः
॥ ११९२ ॥ यस्मादेतेऽपायास्तस्मात् पार्श्वस्थादयो न वन्दनीयाः, साधव एव वन्दनीया इति निगमयन्नाह—

दंसणनाणचरित्ते तवविणए निचकालमुज्जुत्ता । एए उ वंदणिज्जा जे जसकारी पवपणस्स ॥ ११९३ ॥

व्याख्या—दर्शनज्ञानचारित्रेषु तथा तपोवितययोः 'नित्यकालं' सर्वकालम् 'उज्जुका' उद्यता एत एव वन्दनीयाः, ये
विशुद्धमार्गभावनाया यशःकारिणः प्रवचनस्येति गाथार्थः ॥ ११९३ ॥ अधुना सुसाधुवन्दने गुणमुपदर्शयन्नाह—

किहकम्मं च पसंसा संविणज्जणंमि निज्जरट्ठाए । जे जे चिरईठाणा ते ते उवयूहिया हुंति ॥ ११९४ ॥

व्याख्या—'कृतिकर्म' वन्दनं 'प्रशंसा च' बहुश्रुतो विनीतः पुण्यभागित्यादिलक्षणा संविमजने 'निर्जराधार्य' कर्मक्षयाय
कथं ?—यानि (यानि) विरतिस्थानानि येषु वर्तन्ते संविप्रास्तानि तानि 'उपबृंहितानि भवन्ति' अनुमतानि भवन्ति, तद-

व्याख्या—मातरं पितरं वाऽपि ज्येष्ठकं वाऽपि भ्रातरम्, अपिदाब्दान्मातामहपितामहादिपरिग्रहः, 'कृतिकर्म' अभ्यु-
 थितवन्दनमित्यर्थः, न कारयेत् सर्वान् रत्नाधिकैस्तथा, पर्यायज्येष्ठानित्यर्थः, किमिति ? मात्रादीन् वन्दनं कारयतः
 टोकगार्धपजायते, तेषां च कदाचिद्विपरिणामो भवति, आलोचनप्रत्याख्यानसूत्रार्थेषु तु कारयेत्, सागास्त्रिकाध्यक्षे तु
 यतनया कारयेद्, एष प्रपञ्च्यप्रतिपन्नानां विधिः, गृहस्थैस्तु कारयेदिति गाथार्थः ॥ ११९६ ॥ साम्प्रतं कृतिकर्मकरणो-
 चितं प्रतिपादयन्नाह—

पंचमहव्ययजुस्तो अणत्स माणपरियज्जियमर्हैओ । संविग्गनिज्जरट्ठी किहकम्मकरो हवह साह ॥ ११९७ ॥
 व्याख्या—एष्य महाप्रताति-प्राणतिपातादिनियुत्तिलक्षणानि तैर्युक्तः 'अणत्स'ति आलस्वरहितः 'मानपरिवर्जित-
 गतिः' जाल्यादिमानपराज्युत्तमतिः 'संविग्गः' प्राप्तव्याख्यात एव 'निर्जरार्थो' कर्मक्षयार्थो, एवम्भूतः कृतिकर्मकारको
 भवति साधुः, एवम्भूतेन साधुना कृतिकर्म कर्तव्यमिति गाथार्थः ॥ ११९७ ॥ गतं केनेति द्वारं, साम्प्रतं 'कदे' त्यायातं,
 कदा कृतिकर्म कर्तव्यं कदा वा न कर्तव्यं ?, तत्र—

यक्खित्तपराहूत्ते अ पमत्ते मा कया हु वंदिज्जा । आहारं च करिंतो नीहारं वा जह करेह ॥ ११९८ ॥

व्याख्या—व्याधिसं धर्मकथादिना 'पराहूत्ते य' पराज्युत्तं, चदाब्दादुद्भू(थि)त्वादिपरिग्रहः, प्रमत्तं क्रोधादिप्रमादेन
 मा कदाचिद्वन्देत, आहारं वा कुर्वन्तं नीहारं वा यदि करोति, इह च-धर्मान्तरायानवधारणप्रकोपाहारानन्तरायपुरीषा-
 निर्गमनादयो दोषाः प्रपञ्चेन वक्तव्या इति गाथार्थः ॥ ११९८ ॥ कदा तर्हि वन्देतेत्यत आह—

सुतं वाप्यवज्ज्ञाथो ॥ १ ॥' तस्यापि तैर्विनयेः पर्यायहीनस्यापि कृतिकर्म कार्यं, यद्योचितं प्रशस्तयोगेषु साधून् प्रवर्तयतीति प्रवर्तकः, उक्तं च—'तवसंजमजोगेसुं जो जोगो तस्य तं पयसेइ । असहुं च नियसेई गणतत्तिओ पयसी उ ॥ १ ॥' अस्यापि कृतिकर्म कार्यं हीनपर्यायस्यापि, सीदंतः साधूनैहिकासुत्तिकापायदर्शनतो मोक्षमार्ग एव स्थिरीकरोतीति स्थविरः, उक्तं च—'थिरकरणा पुण धरो पयत्तिवावारिएसु अरथेसुं । जो जरथ सीयइ जई संतवलो तं थिरं कुणइ ॥ १ ॥' अस्याप्यूनपर्यायस्यापि कृतिकर्म कार्यं, गणावच्छेदकोऽप्यत्रानुपात्तोऽपि मूलग्रन्थेनायगन्तव्यः, साहचर्यादिति, स चेत्थभूतः—'उद्धावैणापहावणत्तिओवधिमगणासु अविसाई । सुत्तथतदुभयविक्र गणवच्छो एरिसो होइ ॥ १ ॥' अस्याप्यूनपर्यायस्यापि कृतिकर्म कर्तव्यं, रत्नाधिकः—पर्यायज्येष्ठः, एतेषामुक्तक्रमेणैव कृतिकर्म कर्तव्यं निर्जरार्थम्, अन्ये तु भणन्ति—प्रथममात्रोचयद्भिः सर्वैराचार्यस्य कृतिकर्म कार्यं, पश्चाद् यथारत्नाधिकतया, आचार्येणापि मध्यमे क्षामणानन्तरे कृतिकर्मणि ज्येष्ठस्य कृतिकर्म कार्यमिति गाथार्थः ॥१११५॥ प्रथमद्वारागाथायां गतं 'कस्ये'ति द्वारम्, अधुना 'केने'ति द्वारं, कन कृतिकर्म कर्तव्यं ? केन वा न कर्तव्यं ?, कः पुनरस्य कारणोचितः अनुचितो वेत्यर्थः, तत्र मातापियादिरनुचितो गणः, तथा चाह ग्रन्थकारः—

मायरं पिपरं वावि जिड्ढं वावि भायरं । किइकम्मं न कारिज्जा सन्वे राइणिए तहा ॥ १११६ ॥

१ सूत्रं वाचयति उपाध्यायः ॥ १ ॥ सयःसंयमयोगेषु यो योग्यस्तत्र सं प्रवर्तयति । असहिष्णुं च निवर्तयति गणधित्तकः प्रवर्तितं (संक्र) रजु ॥ ३ ॥ स्थिरकरणापुनः स्थविरः प्रवर्तकव्यापारितेत्वर्थेषु । यो यत्र सीदति यतिरसद्वल्लं स्थिरं करोति ॥ ४ ॥ * सीदमानाम्. † मूलग्रन्थेऽयगन्तव्यः † अभिरुपयति. २ उद्भावनमपावनाक्षेत्रीयधिमार्गणास्तथिपादी । सूत्रार्थतदुभयविद् गणावच्छेदक इदयो भवति ॥ १ ॥

व्याख्या—मातरं पितरं वाऽपि ज्येष्ठकं वाऽपि भ्रातरम्, अपिशब्दान्मातामहपितामहादिपरिग्रहः; 'कृतिकर्म' अभ्यु-
 स्थितवन्दनमित्यर्थः; न कारयेत् सर्वान् रत्नाधिकौस्तथा, पर्यायज्येष्ठानित्यर्थः; किमिति ?; मात्रादीन् वन्दनं कारयतः
 लोकगर्हणजायते, तेषां च कदाचिद्विपरिणामो भवति, आलोचनप्रत्याख्यानसूत्रार्थेण तु कारयेत्, सागारिकाध्यक्षे तु
 यतनया कारयेद्, एष प्रयज्याप्रतिपन्नानां विधिः; गृहस्थैस्तु कारयेदिति गाथार्थः ॥ ११९६ ॥ साम्प्रतं कृतिकर्मकरणो-
 चितं प्रतिपादयन्नाह—

पंचमहद्व्यपजुत्तो अणत्स माणपरिवल्लियमर्हओ । संविगगनिज्जरट्टी किहकम्मकरो हवह साह् ॥ ११९७ ॥
 व्याख्या—पञ्च महाव्रतानि—प्राणतिपातादिनिवृत्तिलक्षणानि तैर्युक्तः 'अणत्स'सि आलस्वरहितः 'मानपरिवर्जित-
 मतिः' जाल्यादिमानपराङ्मुखमतिः 'संविग्नः' प्राग्व्याख्यात एव 'निर्जरार्थी' कर्मक्षयार्थी, एवम्भूतः कृतिकर्मकारको
 भवति साधुः; एवम्भूतेन साधुना कृतिकर्म कर्त्तव्यमिति गाथार्थः ॥ ११९७ ॥ गतं केनेति द्वारं, साम्प्रतं 'कदे' त्याघातं,
 कदा कृतिकर्म कर्त्तव्यं कदा वा न कर्त्तव्यं ?, तत्र—

वक्सित्तापराहुत्ते अ पमत्ते मा कपा हु वंदिज्जा । आहारं च करित्तो नीहारं वा जइ करेइ ॥ ११९८ ॥
 व्याख्या—व्याधिसं धर्मकथादिना 'पराहुत्ते य' पराङ्मुखं, चन्द्रवदाहुद्भू(स्थि)तादिपरिग्रहः; पमत्तं क्रोधादिप्रमादेन
 मा कदाचिद्वन्देत, आहारं वा कुर्वन्तं नीहारं वा यदि करोति, इह च—धर्मान्तरायानवधारणप्रकोपाहारान्तरायपुरीषा-
 निर्गमनादयो दोषाः प्रपञ्चेन वक्तव्या इति गाथार्थः ॥ ११९८ ॥ कदा तर्हि वन्देतेत्यत आह—

सुतं वाएववञ्जाओ ॥ १ ॥' तस्यापि तैर्विनैयैः पर्यायहीनस्यापि कृतिकर्म कार्यं, यथोचितं प्रशस्तयोगेषु साधून् प्रवर्त-
यतीति प्रवर्तकः, उक्तं च—'तवसंजमजोगेसुं जो जोगो तत्थ तं पवसेइ । असहुं च नियत्तेई गणतत्तिहो पवत्तो च
॥ १ ॥' अस्यापि कृतिकर्म कार्यं हीनपर्यायस्यापि, सीदंतः साधून् नैहिकामुत्तिकपापयदर्शनतो मोक्षमार्गं एव स्थिरीकरो-
तीति स्थिरः, उक्तं च—'थिरकरणा पुण थैरो पवत्तिवावारिएसु अरथेसुं । जो जरथ सीयइ जई संतवलो तं थिरं कुणइ
॥ १ ॥' अस्याप्यूनपर्यायस्यापि कृतिकर्म कार्यं, गणावच्छेदकोऽभ्यन्तानुपात्तोऽपि मूलप्रन्थेऽनावगन्तव्यः, साहचर्यादिति,
स चैत्थमभूतः—'उद्धावर्णापहावणत्थितोवधिमग्गणासु अविसाई । सुत्तथतदुभयविज्ज भणवच्छो एरिसो होइ ॥ १ ॥' अस्या-
प्यूनपर्यायस्यापि कृतिकर्म कर्तव्यं, रत्ताधिकः—पर्यायज्येष्ठः, एतेषामुक्तक्रमेणैव कृतिकर्म कर्तव्यं निर्जरार्थम्, अन्ये तु
भणन्ति—प्रथममालोचयन्निः सर्वैराचार्यस्य कृतिकर्म कार्यं, पश्चाद् यथारत्ताधिकतया, आचार्येणापि मध्यमे क्षामणान-
न्तरे कृतिकर्मणि ज्येष्ठस्य कृतिकर्म कार्यमिति भावार्थः ॥११२५॥ प्रथमद्वारागाथायां गतं 'कस्येति द्वारम्, अधुना 'केने'ति
द्वारं, कन कृतिकर्म कर्तव्यं ? केन वा न कर्तव्यं ?, कः पुनरस्य कारणोचितः अनुचितो वेत्यर्थः, तत्र मातापित्रादिरनु-
चितो गणः, तथा चाह ग्रन्थकारः—

मायरं पिपरं चावि जिड्ढं चावि भायरं । किइकम्मं न कारिज्जा सव्वे राइणिए तहा ॥ ११२६ ॥

१ सूत्रं वाचयति उपाध्यायः ॥ १ ॥ तपःसंयमयोगेषु यो योरयस्त्रय तं प्रवर्तयति । असहिष्णुं च निवर्तयति गणधित्तकः प्रवर्तितं (संक) इत्यु ॥ ३ ॥
स्थिरकरणपुनः स्थिरः प्रवर्तकव्यापारितेवर्थेषु । यो यत्र सीदति यतिसद्वृत्तं स्थिरं करोति ॥ ४ ॥ * सीदमानाम्. † मूलप्रन्थेऽवगन्तव्यः ‡ अभिभूयति.
२ उद्धावनप्रथावनाशेनोपधिमार्गान्तास्त्रिधादी । सूत्रार्थतदुभयविद् गणावच्छेदक ईदृशो भवति ॥ १ ॥

अद्वय वंदये ॥ २ ॥” तथाऽऽलोचनायां विहारपराधर्मेदभिन्नायां ‘संवरणं’ भुक्तं; प्रत्याख्यानम्, अथवा कृत्वनमस्कार-
 सहितादिप्रत्याख्यानस्यापि पुनरजीर्णादिकारणतोऽभकार्थं गृह्यतः संवरणं तस्मिन् वन्दनं भवति, ‘उत्तमार्थे वा’ अन-
 यानसंश्लेषनायां वन्दनमित्येतेषु प्रतिक्रमणादिषु स्थानेषु वन्दनं भवतीति गाथार्थः ॥ १२०० ॥ इत्थं सामान्येन नियता-
 नियतस्थानानि वन्दनानि प्रदर्शितानि, साम्प्रतं नियतवन्दनस्थानसङ्ख्याप्रदर्शनायाऽऽह—

चत्वारि पट्टिकाप्रणे किङ्कन्मा तिलि हुंति सञ्ज्ञाय । पुञ्चपंहै अवरणहै किङ्कन्मा चउदस ह्वंति ॥ १२०१ ॥

न्याख्या—चत्वारि प्रतिक्रमणे कृतिकर्माणि त्रीणि भवन्ति, स्वाध्याये पूर्वार्हे-प्रत्युपसि, कथं?, गुरुं पुत्रसंज्ञाय वंदित्वा
 आलोपइति एयं एकं, अन्मुद्धियावसाणे जं पुणो वंदति गुरुं एयं विइयं, एतथ य विही-पच्छा जहणणेण तिणिण मञ्जिमं
 पंच वा सत्त वा उकोसं संघेवि वंदियवा, जइ वाउला वक्खेवो वा तो इक्केण ऊणगा जाव तिणिण अवरसं वंदियवा, एयं
 देवसिए, पक्खिए पंच अवस्सं, वाउम्मासिए संवच्छरिएवि सत्त अवरसंति, ते वंदिऊणं जं पुणो आयरियस्स अछिविज्जइ
 तं तइयं, पच्चकराणे चउरयं, सञ्ज्ञाय पुण वंदित्ता पट्ठेइ पट्ठमं, पट्ठविए पवेदयंतस्स वितियं, पच्छा उहिडं समुहिडं पटइ,
 उदंससमुदंसवंदणाणमिहेवदंतन्भावो, तओ जाहे चउभागावसेसा पोरिसी ताहे पाए पडिलेहेइ, जइ ण पडिउकामो तो वंदइ,

१ अथवा वन्दयेयुः ॥ २ गुरुं पूर्वसन्ध्यायां वन्दित्वाऽऽलोचयतीति पत्रदेकं, अग्न्युत्थितावसाने यत्पुनर्वन्दन्ते गुरुमेतद्वितीयं, अत्र च विधिः—पञ्चाङ्गधन्येन
 प्रथो मन्थयेन पद्म वा सस पा ब्रह्मदेन सर्वेदधि वन्दितव्याः, यदि इयाकुला इयाशेवो वा तदैकेनोता यावत् त्रयोऽवश्यं वन्दितव्याः, एवं देवसिके, पाक्षिके
 पद्मावरणं, धातुसोसिके सांघससिकेऽपि ससावरणमिति, साम् वन्दित्वा यत्पुनराचार्यायाश्चरणाय दीयते सचृतीयं, प्रत्याख्याने चतुर्थं, स्वाध्याये पुनर्वन्दित्वा
 प्रत्याख्यादि प्रथमं, प्रस्थापिते प्रवेदयतो द्वितीयं, पञ्चाङ्गिष्टसमुहिदं पठति, वदंशसमुदंशवन्दनानामिहैवान्तर्भावः, ततो यदा चतुर्भागावशेषा पौरयी तदा
 पापानि प्रक्षिपेत्पठति, यदि न पठितुकामस्तदा वन्दते.

पसंते आसणत्थे य, उवसंते उवडिण । अणुन्नचित्तु मेहावी, किइकम्मं पजंजण ॥ ११९९ ॥

व्याख्या—‘प्रशान्तं’ व्याख्यानादिव्याक्षेपरहितम् ‘आसनस्थं’ निपद्यागतम् ‘उपशान्तं’ क्रोधादिप्रमादरहितम् ‘उपस्थितं’ छन्दनेत्याद्यभिधानेन प्रत्युद्यतम्, एवमभूतं सन्तमनुज्ञाप्य मेधावी ततः कृतिकर्म प्रयुञ्जीत, वन्दनकं कुर्यादित्यर्थः; अनुज्ञापनायां च आदेशद्वयं, यानि ध्रुववन्दनानि तेषु प्रतिक्रमणादौ नानुज्ञापयति, यानि पुनरौत्पत्तिकानि तेष्वनुज्ञापयतीति गायार्थः ॥-११९९ ॥ गतं कर्देति द्वारं, कतिकृत्योद्धारमधुना, कतिकृत्यः कृतिकर्म कार्यं?, कियत्यो वारा इत्यर्थः, तत्र प्रत्यहं नियतान्यनियतानि च वन्दनानि भवन्त्यत उभयस्थाननिदर्शनायाऽऽह नियुक्तिकारः—

पडिकंमणे सज्झंणए काउस्सभंभावरंणहपाहुंणए । आलोपंणसंवरंणे उत्तंमट्टे य वंदणयं ॥ १२०० ॥

व्याख्या—प्रतीपं क्रमणं प्रतिक्रमणम्, अपराधस्थानेभ्यो गुणस्थानेषु वर्तनमित्यर्थः, तस्मिन् सामान्यतो वन्दनं भवति, तथा ‘स्वाध्याये’ वाचनादिलक्षणे, ‘कायोत्सर्गे’ यो हि विगतिपरिभोगायाऽऽचाम्लविसर्जनार्थं क्रियते, ‘अपराधे’ गुरुविनयलङ्घनरूपे, यत्सं वन्दित्वा क्षामयति, पाक्षिकवन्दनान्यपराधे पतन्ति, ‘पाठूर्णके’ ज्येष्ठे समागते सति वन्दनं भवति, इतरस्मिन्नपि प्रतीच्छित्तव्यम्, अत्र चायं विधिः—‘संभोइय अणुसंभोइया य दुविहा हवंति पाहुणया । संभोइय आयरियं आपुच्छिता उ वंदेइ ॥ १ ॥ इयरे पुण आयरियं वंदित्ता संदिसाविडं तह य । पच्छा वंदेइ जई गप्पमोहा

१ संभोगिका अन्यसंभोगिकाश्च द्विविधा भवन्ति प्राचूर्णकाः । संभोगिकान् आचार्यं भाष्यच्छप सु वन्दते ॥ १ ॥ इतरान् पुनराचार्यं वन्दित्वा संदिसय तथा च । पश्चात् वन्दन्ते यतपो गतमोहा

अथ वंदये ॥ २ ॥” तथाऽऽलोचनायां विहारपराधभेदभिन्नायां ‘संवरणं’ शुकैः प्रत्याख्यानम्, अथवा कृतनमस्कार-
सहितादिप्रत्याख्यानस्यापि पुनरन्तीर्णादिकारणतोऽभक्तार्थं गृह्यतः संवरणं तस्मिन् वन्दनं भवति, ‘उत्तमार्थं वा’ अन-
दानसंश्लेषनायां वन्दनमित्येतदु प्रतिक्रमणादिषु स्थानेषु वन्दनं भवतीति गाथार्थः ॥ १२०० ॥ इत्थं सामान्येन नियता-

नियतस्थानानि वन्दनानि प्रदर्शितानि, सामप्रतं नियतवन्दनस्थानसङ्ख्याप्रदर्शनायाऽऽह—

नियतस्थानानि वन्दनानि प्रदर्शितानि, सामप्रतं नियतवन्दनस्थानसङ्ख्याप्रदर्शनायाऽऽह—
चत्वारि पट्टिपामणे किङ्कममा तिष्ठि ह्रंति सज्ज्ञाए । पुञ्चपहे अवरणहे किङ्कममा चउदस हवंति ॥ १२०१ ॥
न्याख्या—चत्वारि प्रतिक्रमणे कृतिकर्माणि त्रीणि भवन्ति, स्वाध्याये पूर्वार्हे-प्रत्युपसि, कथं?, गुंरुं पुषसंज्ञाए वंदित्ता
आलोएइत्ति एयं एकं, अब्जुद्धियावसाणे जं पुणो वंदंति गुरुं एयं विइयं, एरथ य विही-पच्छा जहणणेण तिण्णि मज्झिमं
पंच वा सत्त था उकोसं सयंवि वंदियावा, जइ वाउला वक्खेवो वा तो इक्केण ऊणगा जाव तिण्णि अवरसं वंदियावा, एयं
देवसिए, पक्खिए पंच अवसं, चाउम्मासिए संवच्छरिएवि सत्त अवरसंति, ते वंदिक्रणं जं पुणो आयरियस्स अल्लिविज्जइ
तं तइयं, पञ्चकखाणे चउरथं, सज्ज्ञाए पुण वंदित्ता पट्ठयेइ पढमं, पट्ठविए पवेदयंतरस वितियं, पच्छा उइडं समुहिडं पढइ,
उदंससमुदंसवंदणाणमिहेवडंतन्भावो, तओ जाहे चउभागावसेसा पोरिसी ताहे पाए पडिलेहेइ, जइ ण पडिउकामो तो वंदइ,

१ अथवा धन्दयेयुः ॥ २ गुरुं पूर्वसन्ध्यायां यद्विदवाऽऽलोचयतीति पूर्वदेकं, अशुभित्वावसाने यत्पुनर्वन्दन्ते गुरुमेतद्वितीयं, अत्र च विधिः—पञ्चाब्जपन्थेन
प्रथमे मन्थमेन पद्म या सप्त या ऋकृष्टेन सर्वेऽपि चिन्तितव्याः, यदि इयाकुला इयाक्षेपो वा तदैकेनोना यावत् त्रयोऽवश्यं षट्पित्तव्याः, एवं देवसिके, पाक्षिके
पद्मावरथं, पाण्डुमासिके सावसरिकेऽपि सप्तावरथमिति, साम यद्वित्वा यत्पुनराचार्यायाश्रमणाय दीयते तत्तृतीयं, प्रत्याख्यानं चतुर्थं, स्वाध्याये पुनर्वन्दित्वा
प्रत्याखयति प्रथमं, प्रस्थापिते प्रवेदयतो द्वितीयं, पञ्चादुद्विषसमुदिरं पठति, उदंससमुदंसवन्दनानामिहेवान्तर्भावः, ततो यद्वा चतुर्भागावसेयां पौरुषी सदा
पात्राणि प्रतिलेखयति, यदि न पठितुकामस्तदा धन्द्वते.

अहं पडित्कामो तो अवंदिता पाए पडिलेहेह, पडिलेहिता पन्था पढह, कालवेलाए वंदिउं पडिकमइ, एयं तइयं ।
एयं पूयाहे सभ, अपराहेऽपि सधेव भवन्ति, अनुज्ञावन्दनानां स्वाध्यायवन्दनेव्येयान्तर्भावात्, प्रातिक्रमणिकानि तु
चत्वारि प्रसिद्धानि, एवमेतानि भ्रूयाणि प्रत्यहं कृतिकर्माणि चतुर्दश भवन्त्यभक्तार्थिकस्य, इतरस्य तु प्रत्याख्यानवन्द-
नेनाधिकानि भवन्तीति गार्थार्थः ॥ १२०१ ॥ गतं कतिकृत्योद्धारं, व्याख्याता वन्दनमित्यादिप्रथमा द्वारगाथा, सारप्रतं
द्वितीया व्याख्यायते, तत्र कल्पवन्तमित्याद्यं द्वारं, तदर्थप्रतिपादनायाऽऽह—

दोर्भोणयं अहाजायं, किइकम्मं चारसावयं ।

अस्य व्याख्या—अवनतिः—अवनतम्, उत्तमाङ्गप्रधानं प्रणमनमित्यर्थः, द्वे अवनते यस्मिंस्तद् द्वयवनतम्, एकं यदा
प्रथममेव 'इच्छामि स्वमासमणो ! वंदिउं जावणिजाए निरसीहियाए'त्ति अभिधाय छन्दोऽनुज्ञापनायावनमति, द्वितीयं
पुनर्यदा कृतावर्तो निष्कान्तः 'इच्छामी'त्यादिसूत्रमभिधाय छन्दोऽनुज्ञापनायैवावनमति, यथाजातं श्रमणत्वमाश्रित्य
योनिनिष्क्रमणं च, तत्र रजोहरणमुखवस्त्रिकाचोलपट्टमात्रया श्रमणो जातः, रचितकरपुटस्तु योन्या निर्गतः, एवम्भूत
एव वन्दते, तदव्यतिरेकाच्च यथाजातं भण्यते कृतिकर्मवन्दनं, 'चारसावयं'ति द्वादशावर्ताः—सूत्राभिधानगर्भाः कायव्या-
पारविशेषा यस्मिन्निति समासस्तद् द्वादशावर्तम्, इह च प्रथमप्रविष्टस्य पडावर्ता भवन्ति, 'अहोकायं कायसंफासं स्वम-
णिज्जो भे किलामो, अप्पकिउंताणं बहुसुभेण भे दिवसो वइकंतो ? , जसा भे जवणिज्जं च भे' एतत्सूत्रगर्भा शुरुचरण-

१ अथ पडित्कामस्तदाऽवन्दिता पात्राणि प्रतिलिखति, प्रतिलिख्य पश्चात्पठति, काष्ठवेजायां वदित्वा प्रतिक्रामति, एतत्परीयं. * गाथासाकलमाह.

न्यस्तद्वत्शिरःस्थापनाख्याः, निष्कम्ब्य पुनः प्रविष्टस्याप्येत एव पडिति, एतच्चापान्तरालद्वारद्वयमाद्यद्वारोपलक्षितमवगन्तव्यं, गतं कस्यवनतद्वारं, साम्प्रतं 'कतिशिरः' इत्येतद्वारं व्याचिख्यासुरिदमपरं गाथाशकलमाह—

चउत्सिरं तिशुत्तं च दुपवेसं एगानिक्त्वमणं ॥ १२०२ ॥

व्याख्या—चत्वारि शिरांसि यस्मिंस्तच्चतुःशिरः, प्रथमप्रविष्टस्य क्षामणाकाले शिष्याचार्याशिरोद्वयं, पुनरपि निष्कम्ब्य प्रविष्टस्य द्वयमेवेति भावना, द्वारं । तिस्रो गुप्तयो यस्मिंस्तद्विशुत्तं, मनसा सम्यक्प्रणिहितः वाचाऽस्खलितक्षराण्युच्चारयन् कार्यनावर्तानविराधयन् वन्दनं करोति यतः, चशब्दोऽवधारणार्थः, द्वौ प्रवेशौ यस्मिंस्तद्विप्रवेशं, प्रथमोऽनुज्ञाप्य प्रविशतः, द्वितीयः पुनर्निर्गतस्य प्रविशत इति, एकनिष्क्रमणमावश्यक्या निर्गच्छतः, एतच्चापान्तरालद्वारत्रयं कतिशिरोद्वारैर्णवोपलक्षितमवगन्तव्यमिति गाथार्थः ॥ १२०२ ॥ साम्प्रतं कतिभिर्वाऽऽवश्यकैः परिशुद्धमिति द्वारार्थोऽभिधीयते, तथा चाऽऽह—

अवणाम्ना दुष्टऽहजाप्यं, आवत्ता यारसेव उ । सीसा चत्वारि शुत्तीभो, तिश्रि दो य पवेसणा ॥ १२०३ ॥

एगानिक्त्वमणं चैव, पणवीसं चिपाहिया । आवस्सगेहिं परिसुद्धं, किइकम्मं जेहि कीरई ॥ १२०४ ॥

व्याख्या—गाथाद्वयं निगदसिद्धमेव, एभिर्गाथाद्वयकैः पञ्चविंशतिभिरावश्यकैः परिशुद्धं कृतिकर्म कर्तव्यम्, अन्यथा द्रव्यकृतिकर्म भवति ॥ १२०३-१२०४ ॥ आह च—

अह पठितकामो तो अवंदिता पाए पडिलेहेइ, पडिलेहिता पच्छा पढइ, कालवेलाए वंदितं पठिकमइ, एयं तइयं । एवं पूर्वाहे सप्त, अपराहेऽपि सप्तैव भवन्ति, अनुज्ञावन्दनानां स्थाभ्यायवन्दनेव्येवान्तर्भावात्, प्रातिक्रमणिकानि तु चत्वारि प्रसिद्धानि, एवमेवानि भूयाणि प्रत्यहं कृतिकर्माणि चतुर्दश भवन्त्यभकार्थिकस्य, इतरस्य तु प्रत्याख्यानवन्दनेनाधिकानि भवन्तीति गार्थः ॥ १२०१ ॥ गतं कतिकृत्योद्वारं, व्याख्याता वन्दनमित्यादिप्रथमा द्वारगाथा, साम्प्रतं द्वितीया व्याख्यायते, तत्र कल्यवनतमित्याद्यं द्वारं, तदर्थप्रतिपादनायाऽऽह—

दोशोणयं अहाजायं, किइकम्मं चारसावयं ।

अस्य व्याख्या—अवनतिः—अवनतम्, उत्तमाङ्गप्रधानं प्रणमनमित्यर्थः, द्वे अवनते यस्मिंस्तद् द्वयवनतम्, एकं यदा प्रथममेव 'इच्छामि खमासमणो । वंदितं जावणिज्जाए निरसीहियाए'त्ति अभिषाय छन्दोऽनुज्ञापनायावन्मति, द्वितीयं पुनर्यदा कृतावर्तो निष्क्रान्तः 'इच्छामी'त्यादिसूत्रमभिषाय छन्दोऽनुज्ञापनायैवावनमति, यथाजातं श्रमणत्वमाश्रित्य योनिनिष्क्रमणं च, तत्र रजोहरणमुखवल्किचोत्पट्टमात्रया श्रमणो जातः, रचितकरसुदस्तु योन्या निर्गतः, एवम्भूत एव वन्दते, तदव्यतिरेकाद्य यथाजातं भण्यते कृतिकर्मवन्दनं, 'चारसावयं'ति द्वादशावर्ताः—सूत्राभिधानगर्भाः कायव्यापारविशेषा यस्मिन्निति समासस्तद् द्वादशावर्तम्, इह च प्रथमप्रविष्टस्य पडावर्ता भवन्ति, 'अहोकायं कायसंफासं खमणिजो भे किलामो, अप्पकिलंताणं बहुसुभेण भे दिवसो वइकंतो ?, जत्ता भे जवणिज्जं च भे' एतत्सूत्रगर्भा गुरुचरण-

१ अथ पठितकामस्यऽवन्दिता पापानि प्रतिविक्षति, मत्तिलिखय पश्चात्पठति, कालवेलायां वन्दिता मत्तिकामति, पठपृथीयं. * गाथायाकलमाह.

सच्छुण्यसं मणसा पउटं तह य वेइयावद्धं । भयसा चैव भयंतं, भित्ती गारवकारणा ॥ १२०८ ॥

व्याख्या—‘मत्सोढूत्तम्’ एकं वन्दित्वा मत्स्यवद् द्रुतं द्वितीयं साधुं द्वितीयपार्श्वेन रेचकावर्तेन परावर्तते ८ मनसा पदुटं, यन्धो हीनः केनचिद्गुणेन, तमेव च मनसि कृत्वा सासूयो वन्दते ९ तथा च वेदिकावद्धं जानुनोरुपरि हस्तौ निवेदयाधो वा पार्श्वयोर्वा उत्सङ्गे वा एकं वा जानुं करदयान्तः कृत्वा वन्दते १० ‘भयसा चैव’ति भयेन वन्दते, मा भूद्गच्छादिभ्यो निर्दाटनमिति ११, ‘भयंतं’ति भजमानं वन्दते ‘भजत्ययं मामतो भक्तं भजस्विति तदार्यवृत्तं’ इति १२, ‘भित्ति’ति भेदीनिमित्तं भौतिसिच्छन् वन्दते १३ ‘गारवि’ति गौरवनिमित्तं वन्दते, विदन्तु मां यथा साम्नाचारीकुशलोऽयं १४, ‘कारण’ति ज्ञानादिव्यतिक्तं कारणमाश्रित्य वन्दते, वज्रादि मे दास्यतीति १५, अयं गाथार्थः ॥ १२०८ ॥

तेणिपं पडिणिपं चैव, रुटं तज्जियमेव य । सटं च हीलियं चैव, तहा विपलिउंचियं ॥ १२०९ ॥

व्याख्या—‘सैन्य’मिति परेभ्यः खल्यात्मानं गृहयन् स्तेनक इव वन्दते, मा मे लाघवं भविष्यति १६, ‘प्रत्यनीकम्’ आहारादिकाठे वन्दते १७, ‘रुटं’ क्रोधाध्मातं वन्दते क्रोधाध्मातो वा १८, ‘तज्जितं’ न कुप्यसि नापि प्रसीदसि काष्ठ-शिव इवेत्यादि तर्जयन्-निर्भर्त्सयन् वन्दते, अङ्गुल्यादिभिर्वा तर्जयन् १९, ‘घटं’ शार्ङ्गेन विश्रम्भार्थं वन्दते, ग्लाना-दिष्यपदेशं वा कृत्वा न सम्यग् वन्दते २०, हीलितं हे गणिन् । वाचक ! किं भवता वन्दितेनेत्यादि हीलयित्रा वन्दते २१, तथा ‘विपलिकुञ्चितम्’ अर्द्धवन्दित एव देशादिकथाः करोति २२, इति गाथार्थः ॥ १२०९ ॥

दिद्धमदिटं च तहा, सिंगं च करमोअणं । आलिद्धमणालिटं, ऊणं उत्तरचूलियं ॥ १२१० ॥

किङ्कर्ममपि करिन्तो न होइ किङ्कर्ममनिजराभागी । पणवीसामन्नपरं साह्र ठाणं विराहिन्तो ॥ १२०५ ॥

व्याख्या—‘कृतिकर्मापि कुर्वन्’ वन्दनमपि कुर्वन् न भवति कृतिकर्मनिर्जराभागी ‘पञ्चविंशतीनाम्’ आवश्यकानाम-
न्यतरत् साधुः स्थानं विराधयन्, विद्याहृष्टान्तोऽत्र, यथा हि विद्या विकलानुष्ठाना फलदा न भवति, एवं कृतिकर्मापि
निर्जराफलं न भवति, विकलत्यादेवेति गाथार्थः ॥ १२०५ ॥ अधुनाऽविराधकगुणोपदर्शनायाऽऽह—

पणवीसा[आवससग]परिसुद्धं किङ्कर्ममं जो पउंजइ गुरुणं । सो पावइ निव्वाणं अचिरेण विमाणवासं वा ॥ १२०६ ॥

व्याख्या—पञ्चविंशतिः आवश्यकानि-अवनतादीनि प्रतिपादितान्येव तच्छुद्धं-तद्विकलं कृतिकर्म यः कश्चित् ‘प्रयुक्ते’
करोतीत्यर्थः, कस्मै ?-‘गुरवे’ आचार्याय, अन्यस्मै वा गुणयुक्ताय, स प्राप्नोति ‘निर्वाणं’ मोक्षम् ‘अचिरेण’ स्वल्पकालेन
‘विमानवासं वा’ सुरलोकं वेति गाथार्थः ॥ १२०६ ॥ द्वारं । ‘कतिदोपविप्रमुक्’मिति यदुक्तं तत्र द्वात्रिंशदोपविप्रमुक्तं
कर्तव्यं, तद्दोषदर्शनायाह—

अणादिपं च थदं च, पञ्चिदं परिपिडियं । टोलगइ अंकुसं चैव, तहा कच्छभरिगियं ॥ १२०७ ॥

व्याख्या—‘अनादतम्’ अनादरं सन्धमरहितं वन्दते १ ‘सन्धं’ जात्यादिमदस्तन्धो वन्दते २ ‘प्रविद्धं’ वन्दनकं दददेव
नश्यति ३ ‘परिपिडितं’ प्रभृतातेकवन्दनेन वन्दते आवर्तान् व्यञ्जनाभिलाषान् वा व्ययच्छिन्नान् कुर्वन् ४ ‘टोलगति’
तिङ्गुदुर्लभ्य २ विसंशुलं वन्दते ५ ‘अङ्कुशं’ रजोहरणमङ्कुशवत्करद्वयेन गृहीत्या वन्दते ६ ‘कच्छभरिगियं’ कच्छपवत्
रिङ्गितं कच्छपवत् रिङ्गन् वन्दत इति गाथार्थः ७ ॥ १२०७ ॥

मन्दुव्यत्तं मणसा पउडं तह य वेहयावद्धं । भयसा चैव भयंतं, भित्ती गारवकारणा ॥ १२०८ ॥

व्याख्या—‘मत्स्योद्भूतम्’ एकं वन्दित्वा मत्स्यवद् द्रुतं द्वितीयं साधुं द्वितीयपार्श्वेन रेचकावर्तेन परावर्तते ८ मनसा मद्दुष्टं, यन्धो हीनः केनचिद्गुणेन, तमेव च मनसि कृत्वा सासूयो वन्दते ९ तथा च वेदिकावद्धं जानुनोरुपरि हस्तौ निवस्यार्थो वा पार्श्वयोर्वा उत्सङ्गे वा एकं वा जानुं करद्वयान्तः कृत्वा वन्दते १० ‘भयसा चैव’ति भयेन वन्दते, मा भूद्भ्रञ्जादिभ्यो तिर्द्वाटनमिति ११, ‘भयंतं’ति भजमानं वन्दते ‘भजत्ययं मामतो भक्तं भजस्विति तदार्यवृत्तं’ इति १२, ‘भित्ति’ति भ्रंशानिमित्तं प्रीतिमिच्छन् वन्दते १३ ‘गारवि’ति गौरवनिमित्तं वन्दते, विदन्तु मां यथा सामाचारीकुशलोऽयं १४, ‘कारण’ति ज्ञानादिव्यतिरिक्तं कारणमाश्रित्य वन्दते, यस्मादि मे दास्यतीति १५, अयं गार्थार्थः ॥ १२०८ ॥

तेणिपं पड्डिणिपं चैव, रुडं तज्जियमेव य । सडं च हीलियं चैव, तहा विपलिउंच्चियं ॥ १२०९ ॥

व्याख्या—‘सैन्य’मिति परेभ्यः खल्यात्मानं गृह्यन् स्तेनक इव वन्दते, मा मे लाघवं भविष्यति १६, ‘प्रत्यनीकम्’ आहारादिकाठे वन्दते १७, ‘रुष्टं’ क्रोधाध्मातं वन्दते क्रोधाध्मातो वा १८, ‘तज्जितं’ न कुप्यसि नापि प्रसीदसि काष्ठ-
द्विय इवेत्यादि तर्जयन्-निर्भर्त्सयन् वन्दते, अङ्गुल्यादिभिर्वा तर्जयन् १९, ‘सडं’ शार्धेन विश्रम्भार्थं वन्दते, खलाना-
दिव्यपदेशं वा कृत्वा न सम्यग् वन्दते २०, हीलितं हे गणिन् ! वाचक ! किं भवता वन्दितेनेत्यादि हीलयित्वा वन्दते २१, तथा ‘विपलिङ्गुघितम्’ अर्द्धवन्दित एव देशादिकथाः करोति २२, इति गार्थार्थः ॥ १२०९ ॥

दिडमदिडं च तहा, सिंगं च करमोअणं । आलिडमपालिडं, ऊणं उत्तरचूलियं ॥ १२१० ॥

व्याख्या—दृष्टादृष्टं तमसि व्ययहितो वा न वन्दते २३ 'शुद्धम्' उत्तमाङ्गकेदेशेन वन्दते २४ 'करमोचनं' करं मन्यमानो वन्दते न निर्जरां, 'तहा मोषणं नाम न अत्रहा मुक्खी, एणण पुण दिसेण मुञ्जेमिति वंदणं देइ २५-२६'आश्लिष्टानाश्लिष्टमित्यत्र चतुर्भङ्गकः-रजोहरणं कराभ्यामाश्लिष्यति शिरश्च १ रजोहरणं न शिरः २ शिरो न रजोहरणं ३ न रजोहरणं नापि शिरः ४, अत्र प्रथमभङ्गः शोभनः शोषेषु प्रकृतवन्दनावतारः २७, 'ऊने' व्यञ्जनाभिलाषावश्यकैरसम्पूर्णं वन्दते २८, 'उत्तरचूडं' वन्दनं कृत्या पश्चान्महता शब्देन मसकेन वन्द इति भणतीति गाथार्थः २९ ॥ १२१० ॥

मूयं च दहुरं चैव, चुडुलिं च अपच्छिमं । वत्तीसदोसपरिसुद्धं, किइकम्मं पउंजइ ॥ १२११ ॥

व्याख्या—'मूकम्' आलापकाननुच्चारयन् वन्दते ३० 'दहुरं' महता शब्देनोच्चारयन् वन्दते ३१ 'चुडुली'ति उल्कामिव पर्यन्ते गृहीत्या रजोहरणं भ्रमयन् वन्दते ३२ 'अपश्चिमम्' इदं चरममित्यर्थः, एते द्वात्रिंशद्दोषाः, एभिः परिसुद्धं कृतिकर्म कार्यं, तथा चाह-द्वात्रिंशद्दोषपरिसुद्धं 'कृतिकर्म' वन्दनं 'प्रयुञ्जीत' कुर्यादिति गाथार्थः ॥ १२११ ॥ यदि पुनरन्यतमदोषदुष्टमपि करोति ततो न तत्फलमासादयतीति, आह च—

किइकम्मंपि करितो न होइ किइकम्मनिज्जराभागी । वत्तीसामन्नपरं साह्ठ ठाणं विराहितो ॥ १२१२ ॥

व्याख्या—कृतिकर्मपि कुर्वन्न भवति कृतिकर्मनिर्जराभागी, द्वात्रिंशद्दोषाणामन्यतरत्साधुः स्थानं विराधयन्निति गाथार्थः ॥ १२१२ ॥ दोषविप्रसुक्तकृतिकर्मकरणे गुणमुपदर्शयन्नाह—

वत्तीसदोसपरिसुद्धं किइकम्मं जो पउंजइ गुरुणं । सो पावइ निव्वणं अचिरेण विमाणवासं वा ॥ १२१३ ॥

व्याख्या—द्रात्रिंशद्दोषपरिशुद्धं कृतिकर्म यः 'प्रयुक्ते' करोति गुरवे स प्राप्नोति निर्वाणम् अचिरेण विमानवासं वेति
 गाथार्थः ॥ १२१३ ॥ आह—दोषपरिशुद्धाद्वन्दनात्को गुणः ? येन तत एव निर्वाणप्राप्तिः प्रतिपाद्यत इति, उच्यते—
 आयससपसु जह जह कुणह पयत्तं अहीणमहरित्तं । तिचिहकरणोवजत्तो तह तह से निज्जरा होइ ॥ १२१४ ॥
 व्याख्या—'आयस्यकेषु' अवनतादिषु दोषत्यागलक्षणेषु च यथा २ करोति प्रयत्नम् 'अहीनातिरिक्तं' न हीनं नाभ्यधिकं,
 किम्भूतः सन् ?-त्रिविधकरणोपयुक्तः, मनोवाकायैरुपयुक्त इत्यर्थः, तथा २ 'से' तस्य वन्दनकर्तुर्निर्जरा भवति-कर्मक्ष-
 यो भवति, तस्माद्य निर्वाणप्राप्तिरिति, अतो दोषपरिशुद्धादेव फलावाप्तिरिति गाथार्थः ॥ १२१४ ॥ गतं सप्रसङ्गं दोष-
 विप्रमुक्तद्वारम्, अधुना किमिति कियत इति द्वारं, तत्र वन्दनकरणकारणानि प्रतिपादयन्नाह—

विणओपपार माणस्स भंजणा पूयणा गुरुजणस्स । तिरथयरणा य आणा सुअधम्माराहणाऽकिरिया ॥ १२१५ ॥
 व्याख्या—विनय एवोपचारो विनयोपचारः कृतो भवति, स एव किमर्थं इत्याह—'मानस्य' अहङ्कारस्य 'भञ्जना'
 विनाशः, तदर्थः, मानेन च भग्नेन पूजना गुरुजनस्य कृता भवति, तीर्थकराणां चाऽऽज्ञाऽनुपालिता भवति, यतो भग-
 यन्नविनयमूल एवोपदिष्टो धर्मः, स च वन्दनादिलक्षणा एव विनय इति, तथा श्रुतधर्मारोधना कृता भवति, यतो
 पन्दनपूर्वं श्रुतप्रहणं, 'अकिरियं'ति पारम्पर्येणाक्रिया भवति, यतोऽक्रियः सिद्धः, असावपि पारम्पर्येण वन्दनलक्षणाद्
 विनयादेव भवतीति, उक्तं च परमर्षिभिः—तद्द्वारुत्वं णं भंते ! समणं वा माहणं वा वंदमाणस्स पज्जुयासमाणस्स किंफला

वंदणपञ्जुवासणया १, गोयमा ! सवणफला, सवणे णाणफले, णाणे विण्णाणफले, विण्णाणे पच्चक्खाणफले, पच्चक्खाणं संजमफले, संजमे अणणहयफले, अणणहए तवफले, तवे वोदाणफले, वोदाणे अकिरियाफले, अकिरिया सिद्धिगाइगमणफला" । तथा वाचकमुखेनाप्युक्तम्—'विनयफलं शुश्रूषा गुरुशुश्रूषाफलं श्रुतज्ञानम् । ज्ञानस्य फलं विरतिविरतिफलं चाश्रवनिरोधः ॥ १ ॥ संवरफलं तपोवलमथ तपसो निर्जरा फलं दृष्टम् । तस्मात्क्रियानिवृत्तिः क्रियानिवृत्तेरयोगित्यम् ॥ २ ॥ योगनिरोधाद्भवसन्ततिक्षयः सन्ततिक्षयान्मोक्षः । तस्मात्कल्याणानां सर्वेषां भाजनं विनयः ॥ ३ ॥' इति गाथार्थः ॥ १२१५ ॥ किं च

विणओ सासणे मूलं, विणीओ संजओ भवे । विणयाउ विप्पसुक्कस्स, कओ धम्मो कओ तवो १ ॥ १२१६ ॥
 एयाल्या—शास्त्रन्तेऽनेन जीया इति शासनं—द्रादशाङ्गं तस्मिन् विनयो मूलं, यत उक्तम्—'मूलोउ खंधप्पभवो इमस्स, खंधाउ पच्छा विरहंति साला (दा) । साहप्पसाहा विरुवं(हं)ति पत्ता, ततो सि पुक्कं च फलं रसो य ॥ १ ॥ एवं धम्मस्स विणओ मूलं परमो से मोक्खो । जेण किस्सी सुयं सिअं निरसेसमधिगच्छइ ॥ २ ॥' अतो विनीतः संयतो भवेत्,

१ धन्दनपर्युपासना १, गौतम ! शवणफला, शवणं ज्ञानफलं, ज्ञानं विज्ञानफलं, विज्ञानं प्रत्याख्यानफलं, प्रत्याख्यानं संयमफलं, संयमोऽनाश्रवककः । अनाश्रवकः फलः, तपो श्रवदानफलं, श्रवदानं अक्रियाफलं, अक्रिया सिद्धिगतिगमनफलम् । २ मूलाए रूक्कन्थपभवो इमस्स रूक्कन्थाए पत्ताए प्रभवति शाखा । शाखायाः प्रशाखा विरोहन्ति (ततः) पद्मणि, सवस्सए पुणं च फलं रसश्च ॥ १ ॥ एवं धर्मस्य विनयो मूलं परमस्य मोक्षः । येन जीतिव श्रुतं धीमिं निःशेषतं धाधिगच्छति ॥ २ ॥

विनयाद्विप्रमुक्तस्य कुतो धर्मः कुतस्तप इति गाथार्थः ॥ १२१६ ॥ अतो विनयोपचारार्थं कृतिकर्म क्रियत इति स्थितम् ।
आह-विनय इति कः दातृदार्थ इति, उच्यते—

जम्हा विणयइ कम्मं अट्टविहं चाउरंतमुक्खाए । तम्हा उ वयंति विऊ विणउत्ति विलीनसंसारा ॥ १२१७ ॥

न्याख्या—यस्माद्विनयति कर्म—नाशयति कर्माष्टविधं, किमर्थं?—चतुरन्तमोक्षाय, संसारविनाशायेत्यर्थः, तस्मादेव वद-
न्ति विद्यांसः 'विनय इति' विनयनाद्विनयः, 'विलीनसंसाराः' क्षीणसंसारा अथवा विनीतसंसाराः, नष्टसंसारा इत्यर्थः, यथा
द्वितीया गौर्नष्टक्षीराऽभिधीयते इति गाथार्थः ॥ १२१७ ॥ किमिति क्रियत इति द्वारं गतं, व्याख्याता द्वितीया कल्पवनत-
मित्यादिद्वारागाथा । अत्रान्तरेऽध्ययनशब्दार्थो निरूपणीयः, स चान्यत्र न्यक्षेण निरूपितत्वान्नोहाधिकृतः, गतो नामनिष्पन्नो
निसिंहः, साम्प्रतं सूत्रालापकनिष्पन्नस्य निक्षेपस्यावसरः, स च सूत्रे सति भवति, सूत्रं च सूत्रानुगम इत्यादि प्रपञ्चतो
यकव्यं यावत्तत्रेदं सूत्रं—

'इच्छामि खमासमणो । वंदितं जावणिज्जाए निसीहियाए अणुजाणह मे मिउगहं निसीहि, अहोकायं काय-
संफासं, खमणिज्जो भे किलामो, अरूपकिलंताणं बहुसुभेण भे दिवसो वहकंतो ? , जत्ता भे ? जवणिज्जं च
भे ? खामेमि खमासमणो ! देवसियं वहकम्मं, आवसिसयाए पडिकमामि खमासमणाणं देवसिआए आसा-
पणाए तिसीसणपरए जंकिंचिमिच्छाए मणहुक्खाए वयहुक्खाए कापहुक्खाए कोहाए माणाए मायाए

वंदणपञ्चुयासणया ? गोयमा ! सवणफळा, सवणे पाणफळे, पाणे विण्णाणफळे, विण्णाणे पच्चकखाणफळे, पच्चकखाणे संजमफळे, संजमे अणहयफळे, अणहए तवफळे, तवे वोदाणफळे, वोदाणे अकिरियाफळे, अकिरिया सिद्धिगइगमण-फळा” । तथा वाचकमुखेनाव्युक्तम्—‘विनयफळं शुश्रूषा गुरुशुश्रूषाफळं श्रुतज्ञानम् । ज्ञानस्य फळं विरतिविरतिफळं चाश्रयनिरोधः ॥ १ ॥ संवरफळं तपोबलमथ तपसो निर्जरा फळं दृष्टम् । तस्मात्क्रियानिवृत्तिः क्रियानिवृत्तेरयोगित्वम् ॥ २ ॥ योगनिरोधाद्भवसन्ततिक्षयः सन्ततिक्षयान्मोक्षः । तस्मात्कल्याणानां सर्वेषां भाजनं विनयः ॥ ३ ॥’ इति गार्थार्थः ॥ १२१५ ॥ किं च

धिणओ सासणे मूलं, विणीओ संजओ भवे । विणयाउ विण्यसुकस्स, कओ धम्मो कओ तपो ? ॥ १२१६ ॥

व्याख्या—शास्त्रतेजनेन जीवा इति शासनं—द्रादयाङ्गं तस्मिन् विनयो मूलं, यत उक्तम्—‘मूर्त्ताउ खंघण्यभवो दुमस्स, खंघाउ पच्छा विरुहंति साळा (हा) । साहण्यसाहा विरुवं(हं)ति पत्ता, ततो सि पुक्कं च फळं रसो य ॥ १ ॥ एवं धम्मस्स विणओ मूलं परसो से मोक्खो । जेण किस्सी सुयं सिधं नित्सेसमधिगच्छइ ॥ २ ॥’ अतो विनीतः संयतो भवेत्,

१ वन्दनपर्युपासना ? , गौतम ! श्रवणफळा, श्रवणं ज्ञानफळं, ज्ञानं विज्ञानफळं, विज्ञानं प्रत्याख्यानफळं, प्रत्याख्यानं संयमफळं, संयमोऽन्याश्रयकळः । श्रयाश्रयकळः; तपो ब्यवदानफळं, व्यवदानं अक्रियाफळं, अक्रिया सिद्धियवित्तमनफळा । २ मूर्त्ताए रूढन्यप्रभवो दुमस्य रूढन्याए पश्चात् प्रभवति शाखा । शाखायाः प्रशाखा विशोदन्ति (ततः) पत्राणि, ततश्चास्य पुत्रं च फळं रसश्च ॥ १ ॥ एवं धर्मस्य विनयो मूलं परमस्यस्य मोक्षः । येन कीर्त्तं श्रुतं शीघ्रं सिःशेषतं चाधिगच्छति ॥ २ ॥

क्षमाश्रमण ! प्रतिक्रमामि निन्दामि गर्हामि आत्मानं व्युत्सृजामि, एतावन्ति सर्वसूत्रपदानि । साम्प्रतं पदार्थः पदविग्र-
 हश्च यथासम्भवं प्रतिपाद्यते—तत्र 'इयु इच्छायाम्' इत्यस्योत्तमपुरुषैकवचनान्तस्य इच्छामीति भवति, 'क्षमयू सहने'
 इत्यस्यादन्तस्य क्षमा, 'श्रमु तपसि खेदे च' अस्य कर्तरि ल्युट् श्राम्यत्यसाविति श्रमणः क्षमाप्रधानः श्रमणः क्षमाश्रमणः
 तस्याऽऽमन्त्रणं, वन्देरुमन्प्रत्ययान्तस्य वन्दितुं, 'या प्रापणे' अस्य ण्यन्तस्य कर्तर्यनीयच्, यापयतीति यापनीया तथा,
 'पियु गत्याम्' अस्य निपूर्वस्य घञि निषेधनं निषेधः निषेधेन निर्वृत्ता नैषेधिकी, प्राकृतशैल्या छान्दसत्वाद्वा. नैषेधिके-
 ल्युच्यते, एवं शेषपदार्थोऽपि प्रकृतिप्रत्ययव्युत्पत्त्या वक्तव्यः, विनेयासम्मोहार्थं तु न झूमः, अयं च प्रकृतसूत्रार्थः—अवग्रहा-
 द्दहिःस्वितो विनेयोऽर्द्धावनतकायः करद्वयगृहीतरजोहरणो वन्दनायोद्यत एवमाह—'इच्छामि' अभिलषामि हे क्षमाश्र-
 मण ! 'वन्दितुं' नमस्कारं कर्तुं, भवन्तमिति गम्यते, यापनीयया—यथाशक्तिच्युक्तया नैषेधिक्या—प्राणातिपातादिनिवृत्तया
 तन्या—शरीरेणेत्यर्थः, अत्रान्तरे गुरुव्याक्षेपादियुक्तः 'त्रिविधेने'ति भणति, ततः शिष्यः संक्षेपवन्दनं करोति, व्याक्षेपादि-
 विकल्परतु 'छन्दसे'ति भणति, ततो विनेयस्तत्रस्य एवमाह—'अनुजानीत' अनुजानीध्वं अनुज्ञां प्रयच्छथ, 'मम' इत्यात्मनिर्देशे,
 कं ?—मितश्चासावग्रहश्चेति मितावग्रहस्तं, चतुर्दिशमिहाचार्यस्यात्मप्रमाणं क्षेत्रमवग्रहस्तमनुज्ञां विहाय प्रवेष्टुं न कल्पते, ततो
 गुरुर्भणति—अनुजानामि, ततः शिष्यो नैषेधिक्या प्रविश्य गुरुपादान्तिकं निधाय तत्र रजोहरणं तच्छलाटं च कराभ्यां
 संस्पृशन्नित्दं भणति—अधस्तात्कायः अधःकायः—पादलक्षणस्तमधःकायं प्रति कार्पेन—निजदेहेन संस्पृशः कायसंस्पृशस्तं
 करोमि, एतद्यानुजानीत, तथा क्षमणीयः—सह्यो भवताम् अधुना 'कृमो' देहालानिरूपः, तथा 'अल्पं—स्तोकं क्लान्तं—कृमो

लोभाए सन्वकालियाए सन्वमिच्छोवयाराए सन्वधम्माइक्रमणाए आसायणाए जो भेअइयारो कओ तस्स खमासमणो ! पडिक्रमामि निन्दामि गरिहामि अप्पाणं वोसिरामि ॥ (सूत्रम्)

अस्य व्याख्या—तद्वक्षणं चेदं—‘संहिता च पदं चैव, पदार्थः पदविग्रहः । चालना प्रत्यवस्थानं, व्याख्या तन्त्रस्य पट्टिया ॥ १ ॥’ तत्रास्वलितपदोच्चारणं संहिता, सा च—इच्छामि खमासमणो वंदिदं जावणिज्जाए निसीहिआए’ इत्येवं-सूत्रोच्चारणरूपा, तानि चामुनि सर्वसूत्राणि—इच्छामि खमासमणो ! वंदिदं जावणिज्जाए निसीहियाए अणुजाणह मे मिदनाहं निसीहि, अहोकायं कायसंफासं, खमणिज्जो भे किलामो अप्पकिलंताणं बहु सुभेण भे दिवसो वइकंतो ?, जत्ता भे ? जवणिज्जं च भे ?, खामेमि खमासमणो ! देवसियं वइकमं आयस्सियाए पडिक्रमामि खमासमणाणं देवसियाए आसायणाए तिसीसण्यराए जंकिंचिमिच्छाए मणटुकडाए वयटुकडाए कायटुकडाए कोहाए माणाए मायाए लोभाए सवकालियाए सवमिच्छोवयाराए सवधम्माइक्रमणाए आसायणाए जो भे अइयारो कओ तरस खमासमणो ! पडिक्रमामि निंदामि गरिहामि अप्पाणं वोसिरामि । अधुना पदविभागाः—इच्छामि क्षमाश्रमण ! वन्दिदुं यापनीयया नैपंधिक्या अनुजानीत मम मित्तावमहं नैपंधिकी अधःकायं कायसंरपसं क्षमणीयो भवता कुमः अल्पकुलानानां बहुशुभेन भवतां दिवसो व्यति-क्रान्तः ?, यात्रा भवतां ? यापनीयं च भवतां ?, क्षमयामि क्षमाश्रमण ! देवसिकं व्यतिक्रमं आयदियक्या प्रतिक्रमामि क्षमाश्र-मणाणां देवसिक्या आशातनया त्रयखिणदन्वतरया यत्किञ्चिन्मिथ्यया मनोदुष्कृतया पचनदुष्कृतया कायदुष्कृतया क्रोधयया मानया मायया लोभया सर्वकालिक्या सर्वमिथ्योपचारया सर्वधर्मातिक्रमणया आशातनया यो मयाऽतिचारः कृतस्सस्स

क्षमाश्रमण ! प्रतिक्रमामि निन्दामि गर्हामि आत्मानं व्युत्सृजामि, एतावन्ति सर्वसूत्रपदानि । साम्प्रतं पदार्थः पदविप्र-
 रथ यथासम्भवं प्रतिपाद्यते—तत्र 'इयु इच्छायाम्' इत्यस्योत्तमगुरुर्यैकवचनान्तस्य इच्छामीति भवति, 'क्षमूपू सहने'
 इत्यस्याङन्तस्य क्षमा, 'श्रमु तपसि खेदे च' अस्य कर्तरि ल्युट् श्रान्यत्यसाविति श्रमणः क्षमाप्रधानः श्रमणः क्षमाश्रमणः
 तस्याऽऽमन्त्रणं, वन्देरुमन्प्रत्ययान्तस्य वन्दितुं, 'या प्राणो' अस्य ण्यन्तस्य कर्तर्यनीयच्, यापयतीति यापनीया तथा,
 'पिषु गत्याम्' अस्य निपूर्वस्य षञि निषेधनं निषेधः निषेधेन निर्बृत्ता नैषेधिकी, प्राकृतशैल्या छान्दसत्वाद्वा नैषेधिके-
 त्युच्यते, एवं शेषपदार्थोऽपि प्रकृतिप्रत्ययव्युत्पत्त्या वक्तव्यः, विनेयासम्मोहार्थं तु न ब्रूमः, अयं च प्रकृतसूत्रार्थः—अवमहा-
 दृष्टिःस्वितो विनेयोऽर्द्धीवनतकायः करद्वयगृहीतरजोहरणो वन्दनायोद्यत एवमाह—'इच्छामि' अभिलषामि हे क्षमाश्र-
 मण ! 'वन्दितुं' नमस्कारं कर्तुं, भवन्त्वमिति गम्यते, यापनीयया—यथाशक्तियुक्तया नैषेधिक्या—प्राणातिपातादिनिवृत्तया
 तन्या—दारीरेणेत्यर्थः, अत्रान्तरे गुरुव्याक्षेपादिशुक्तः 'त्रिविधेने'ति भणति, ततः शिष्यः संक्षेपवन्दनं करोति, व्याक्षेपादि-
 विकलरतु 'छन्दसे'ति भणति, ततो विनेयसत्रस्य एवमाह—'अनुजानीत' अनुजानीध्वं अनुज्ञां प्रयच्छध, 'मम' इत्यात्मनिर्देशे,
 कं १—मितश्चासावधप्रदश्चेति मितावमहसं, चतुर्दिशमिहाचार्यस्यात्मप्रमाणं क्षेत्रमवमहसमनुज्ञां विहाय प्रवेष्टुं न कल्पते, ततो
 गुरुर्भणति—अनुजानामि, ततः शिष्यो नैषेधिक्या प्रविश्य गुरुपादान्तिकं निधाय तत्र रजोहरणं तद्वृत्तादं च कराभ्यां
 संस्पृशान्निदं भणति—अधस्तात्कायः अधःकायः—पादलक्षणस्तमधःकायं प्रति कायेन—निजदेहेन संस्पृशः कायसंस्पृशस्तं
 करोमि, एतच्चानुजानीत, तथा क्षमणीयः—सद्यो भवताम् अधुना 'कुमो' देहभ्रान्तिरूपः, तथा 'अल्प'—स्तोकं छान्तं—कुमो

येषां तेऽल्पकृन्तास्तेषामल्पकृन्तानां, बहु च तच्छुभं च बहुशुभं तेन बहुशुभेन, प्रभृतसुखेनेत्यर्थः, भवतां दिवसो व्यति-
क्रान्तोऽ, युष्माकमहर्गतमित्यर्थः, अत्रान्तरे गुरुर्भणति-तथेति, यथा भवान् ब्रवीति, पुनराह विनेयः-‘यावा’ तपोनियमादि-
लक्षणा क्षयिकमिश्रौषशमिकभावलक्षणा वा उत्सर्पति भवताम्?, अत्रान्तरे गुरुर्भणति-युष्माकमपि वर्तते?, मम तावदु-
त्सर्पति भवतोऽप्युत्सर्पतीत्यर्थः, पुनरप्याह विनेयो-यापनीयं चेन्द्रियनोद्न्द्रियोपश्रामादिना प्रकारेण भवतां?, यस्मिन्मिति
गम्यते, अत्रान्तरे गुरुराह-एवमामं, यापनीयमित्यर्थः, पुनराह विनेयः-‘क्षमयामि’ मर्पयामि क्षमाश्रमणेति पूर्ववत्
दिवसेन निर्वृत्तो दैवसिक्तस्तं व्यतिक्रमम्-अपराधं, दैवसिक्तग्रहणं रात्रिकाद्युपलक्षणार्थम्, अत्रान्तरे गुरुर्भणति-अहमपि
क्षमयामि दैवसिकं व्यतिक्रमं प्रमादोद्भवमित्यर्थः, ततो विनेयः प्रणश्यैवं क्षामयित्वाऽऽलौचनार्हेण पतिक्रमणार्हेण च
प्रायश्चित्तेनात्मानं शोधयन्नत्रान्तरेऽकरणतयोत्थायावग्रहादिर्गच्छन् यथा अर्थो व्ययस्त्रितलया क्रियया प्रदर्शयन्नाव-
शियक्येत्यादि दण्डकसूत्रं भणति, अवश्यकर्तव्येश्वरणकरणयोगैर्निर्वृता आवदियकी तथाऽऽसेवनाद्वारेण हेतुभूतया यद्-
साध्यनुष्ठितं तस्य प्रतिक्रमामि, विनिवर्तयामीत्यर्थः, इत्थं सामान्येनाभिधाय विशेषेण भणति-क्षमाश्रमणानां व्यापार्णि-
तस्वरूपाणां सम्वन्धिन्या ‘दैवसिक्या’ दिवसेन निर्वृत्तया ज्ञानाद्यायस्य ज्ञातना आजातना तथा, किंविशिष्टया ?-त्रय-
स्त्रिशदन्यतरया, आशातनाश्च यथा दद्यात्सु, अत्रैव वाऽनन्तराध्ययने तथा द्रष्टव्याः, ‘ताओ पुण तिसीसंवि आसायणाओ
इमासु न्वउसु मूलासायणासु समोयरंति दद्यासायणाए ४, दद्यासायणा राइणिण्ण समं भुंजंतो मणुणं अप्पणा भुंजइ

१ साः पुनस्ययंकिंशदपि आशातनाः आसु चतस्यु मूलाजातनासु समवतरन्निव द्रव्याक्षातनाया ४, प्रप्याशातना रात्रिकेन समं युजानो मनोऽप्रमाश्रमना युक्ते.

एवं उच्यतेसंधारणसु विभासा, खित्तासायणा आसन्नं गंता भवद् राङ्गिण्यस्स, कालासायणा राशो वा त्वयालं वा
 वाहरमाणस्स तुसिणीए चिद्धद्, भावासायणा आयरियं तुमं तुयंति वत्ता भवद्, एवं तिचीसंपि चउसु द्वाइसु समोयरंति'
 'यत्किञ्चिन्मिथ्या' यत्किञ्चिदाश्रित्य मिथ्या, मनसा दुक्कता मनोदुक्कता तथा प्रद्वेषनिमित्तयेत्थर्थः, 'वागदुक्कतया'
 असाधुवचननिमित्तया, 'कायदुक्कतया' आसन्नगमनादिनिमित्तया, 'क्रोधये'ति क्रोधवत्येति प्राप्ते अर्शादेराकृतिगणत्वात्
 अच्यप्रत्ययान्तत्वात् 'क्रोधया' क्रोधानुगतया, 'मानया' मानानुगतया, 'मायया' मायानुगतया, 'लोभया' लोभानुगतया,
 अयं भावार्थः—क्रोधाद्यनुगतेन या काचिद्धिनयत्वंशादिलक्षणा आशातना कृता तयेति, एवं दैवसिकी भणित्ता, अधुनेह-
 भयान्यभयगताऽतीतानागतकालसङ्गहाधर्माह—सर्वकालेन—अतीतादिना निर्वृत्ता सार्वकालिकी तथा, सर्व एव मिथ्योपचा-
 राः—मातृस्थानगर्भाः क्रियाविशेषा यस्यामिति समासस्तथा, सर्वधर्माः—अष्टौ प्रवचनमातरः तेषामतिक्रमणं—लङ्घनं यस्यां
 सा सर्वधर्मातिक्रमणा तथा, एवमभूतयाऽऽशातनयेति, निगमयति—यो मयाऽतित्थारः—अपरधः 'कृतो' निर्वातितः 'तस्य'
 अतिचारस्य हे क्षमाश्रमण ! युष्मत्साक्षिकं प्रतिक्रामामि—अतुनःकरणतया निवर्तयामीत्यर्थः, तथा दुष्टकर्मकारिणं निन्द-
 न्यात्मनं प्रशान्तेन भयोद्धिन्नेन केतसा, तथा गर्हान्यात्मानं युष्मत्साक्षिकं व्युत्सृजान्यात्मानं दुष्टकर्मकारिणं तदनुमति-
 त्यागेन, सामायिकानुसारेण च निन्दद्विपदार्थो न्यक्षेण वक्तव्यः, एवं क्षामयित्वा पुनस्तत्रस्य एवाङ्घ्रिवनतकाय एव

१ एवमुपधिसंज्ञापकादिषु विभाषा, क्षेत्राशातनाऽऽसन्नं गन्ता भवति राक्षिस्स, कालाशातना राशो वा खिकाले वा न्याहरतस्त्वृणीकस्त्रिष्टति, भावा-
 शातना भावार्थं त्वं एतन्निवृत्तयत्ता भवति, एवं प्रयासिनादपि चतसृच्यपि द्रव्यादिषु समवसरन्ति.

येषां तेऽल्पकृन्तान्तास्तेषामल्पकृन्तानां, बहु च तच्छुभं च बहुशुभं तेन बहुशुभेन, प्रभूतसुखेनेत्यर्थः, भवतां दिवसो व्यति-
क्रान्तो?, युष्माकमहर्गतमित्यर्थः, अत्रान्तरे गुरुर्भणति-तथेति, यथा भवान् ब्रवीति, पुनराह विनेयः-‘यात्रा’ तपोनियमादि-
लक्षणा क्षाधिकमिश्रौपयामिकभावलक्षणा वा उत्सर्पति भवताम्?, अत्रान्तरे गुरुर्भणति-युष्माकमपि वर्तते?, मम तावदु-
त्सर्पति भवतोऽप्युत्सर्पतीत्यर्थः, पुनरप्याह विनेयो-यापनीयं चेन्द्रियनोइन्द्रियोपशमादिना प्रकारेण भवतां?, शरीरमिति
गम्यते, अत्रान्तरे गुरुराह-एवमामं, यापनीयमित्यर्थः, पुनराह विनेयः-‘क्षमयासि’ मर्षयासि क्षमाश्रमणेति पूर्ववत्
दिवसेन निर्वृत्तो देवसिकस्तं व्यतिक्रमम्-अपराधं, देवसिकप्रहणं रात्रिकाद्युपलक्षणार्थम्, अत्रान्तरे गुरुर्भणति-अहमपि
क्षमयासि देवसिकं व्यतिक्रमं प्रमादोद्भवमित्यर्थः, ततो विनेयः प्रणम्यैवं क्षामयित्वाऽऽजोचनार्हेण प्रतिक्रमणार्हेण च
प्रायश्चित्तेनात्मानं शोधयन्नत्रान्तरेऽकरणतयोत्थायावग्रहाग्निर्गच्छन् यथा अर्थो व्यग्रस्थितस्तथा क्रियया प्रदर्शयन्नाव-
हियक्येत्यादि दण्डकसूत्रं भणति, अवश्यकर्तव्यैश्चरणकरणयोगैर्निर्वृत्ता आवहिकी तथाऽऽसेवनद्वारेण हेतुभूतया यद्-
साध्वनुष्ठितं तस्य प्रतिक्रामासि, विनिवर्तयामीत्यर्थः, इत्थं सामान्येनाभिधाय विशेषेण भणति-क्षमाश्रमणानां व्याघाणि-
तस्वरूपाणां सम्बन्धिन्या ‘देवसिक्या’ दिवसेन निर्वृत्तया ज्ञानाघायस्य ज्ञातना आशातना तथा, किंविशिष्टया?-त्रय-
शब्दन्वतरया, आशातनाश्च यथा दद्यात्सु, अत्रैव वाऽनन्तराध्ययने तथा द्रष्टव्याः, ‘तांओ पुण तित्तीसंवि आसायणाओ
ासु च्चउसु मूलासायणासु समोयंरंति द्वासायणाए ४, द्वासायणा राइणिण्ण समं भुंजंतो मणुण्णं अत्थणा भुंजइ

१ साः पुनरप्यदिशद्यपि आशातनाः आसु च तद्यसु मूलाशातनासु समवतरन्ति द्रव्याशातनाय ४, द्रव्याशातना रात्रिकेन समं शुभानो मनोव्रमात्मना भुङ्क्ते.

एवं उग्रहिसंधारगाइसु विभासा, लिखासायणा आसन्न गता भवइ राईणपस्स, कालात्तवणा रत्तवणा
 याहरमाणस्स तुत्तिणीए चिद्धइ, भावासायणा आयरियं तुमं तुमंति वत्ता भवइ, एवं तिसीसंवि चउसु द्वाइसु समोपरंति'
 'यत्किष्णिन्मिथया' यत्किष्णिदाश्रित्य मिथया, मनसा दुक्कुला मनोदुक्कुला तथा प्रद्वेषनिमित्तयेत्थर्थः, 'वागदुक्कुतया'
 असाधुवचननिमित्तया, 'कायदुक्कुतया' आसन्नगमनादिनिमित्तया, 'क्रोधये'ति क्रोधवत्येति प्राप्ते अर्थादेराकृतिगणत्वात्
 अचप्रत्ययान्तत्वात् 'क्रोधया' क्रोधानुगतया, 'मानया' मानानुगतया, 'मायया' मायानुगतया, 'लोभया' लोभानुगतया,
 अयं भावार्थः—क्रोधाद्यनुगतेन या काचिद्धिनयभ्रंशादिलक्षणा आशातना कृता तयेति, एवं दैवसिकी भणित्वा, अधुनेह-
 भवान्यभवगताऽतीतानागतकालसङ्घर्षमाह—सर्वकालेन—अतीतादिना निर्वृत्ता सार्वकालिकी तथा, सर्व एव मिथ्योपचा-
 राः—मातृस्थानगर्भाः क्रियाविशेषा यस्यामिति समासस्तया, सर्वधर्माः—अष्टौ प्रवचनमातरः तेषामतिक्रमणं—लङ्घनं यस्यां
 सा सर्वधर्मातिक्रमणा तथा, एवम्भूतयाऽऽशातनयेति, निगमयति—यो मयाऽतिचारः—अपराधः 'कृतो' निर्वातितः 'तस्य'
 अतिचारस्य हे क्षमाश्रमण ! युष्मत्साक्षिकं प्रतिकामामि—अपुनःकरणतया निवर्तयामीत्यर्थः, तथा दुष्टकर्मकारिणं निन्दा-
 न्यत्मानं प्रदान्तेन भयोद्विज्जेन चेतसा, तथा गर्हान्यात्मानं युष्मत्साक्षिकं व्युत्सुजाभ्यात्मानं दुष्टकर्मकारिणं तदनुमति-
 त्यागेन, सामाधिकानुसारेण च निन्दादिपदार्थो न्यक्षेण वक्तव्यः, एवं क्षामयित्वा पुनस्तत्रस्य एवाङ्घ्रायनतकाय एव

१ एवमुपनिषत्सांकादिषु विभाषा, क्षेत्राशातनाऽऽसन्नं गन्ता भवति राजिकस्य, कालाशातना रात्रौ वा विकाले वा न्याहरतसूष्णीकृत्वाद्यति, भावा-
 नातना भाषार्थं त्वं रमिति वक्ता भवति, एवं प्रयस्त्रिंशदादि चतसृष्वपि द्रव्यादिषु समवसरन्ति.

भणति—'इच्छामि खमासमणो' इत्यादि सर्वे द्रष्टव्यमित्येवं, नवरमयं विशेषः—'खामेमि खमासमणो' इत्यादि सर्वे सूत्रमाय-
त्रियकया विरहितं तत् पादपतित एव भणति, शिष्यासम्मोहार्थं सूत्रस्पर्शिकागाथाः स्वस्थाने खल्वनादस्य देशतस्तदर्थकथनयैव
पदार्थो निर्दिशतः, साम्प्रतं सूत्रस्पर्शिकागाथया निर्दर्शयन्नाह—

इच्छाय अणुन्नयणा अन्वायाहं च जन्त जवणा य । अचराहस्वामणाधि य छट्टाणा हुंति चंदणए ॥ १२१८ ॥
व्याख्या—इच्छा च अनुज्ञापना अन्वायाधं च यात्रा यापना च अपराधक्षमणाऽपि च पद् स्थानानि भवन्ति चन्द-
नके ॥ सत्रेच्छा पद्दिधा, यथोक्तम्—

णामं ठवणादविण खित्ते काले तहेव भावे य । एसो खलु इच्छाए णिकखेवो छविवहो होइ ॥ १२१९ ॥
व्याख्या—नामस्यापने गतार्थे, द्रव्येच्छा सच्चित्तादिद्रव्याभिलाषः, अनुपयुक्तस्य वेच्छामीत्यादि भणतः, क्षेत्रेच्छा मग-
धादिक्षेत्राभिलाषः, कालेच्छा रजन्यादिकालाभिलाषः—रथंणिमहिसारिया उ चोर परदारिया य इच्छंति । ताजायरा
सुभिकखं बहुधणणा केइ दुब्भिकखं ॥ १ ॥' भावेच्छा प्रशस्तेतरभेदा, प्रशस्ता ज्ञानाद्यभिलाषः, अप्रशस्ता लयाद्यभिलाष इति,
अत्र तु विनेयभावेच्छयाऽधिकारः, क्षमादीनां तु पदानां गाथायामनुपन्यस्तानां यथासम्भवं निक्षेपादि वक्तव्यं, शुष्ण-
त्याद्वन्धविलसरभयाच्च नेहोक्तमिति । उक्ता इच्छा, इदानीमनुज्ञा, सा च पद्दिधा—
नामं ठवणा दविण खित्ते काले तहेव भावे य । एसो उ अणुण्णाए णिकखेवो छविवहो होइ ॥ १२२० ॥

१ रत्ननीमभिसारिकासु चौराः पारादरिक्रात्रेच्छन्ति । ताजायराः सुभिक्षं बहुधाभ्याः केषिचदुर्भिक्षम् ॥ १ ॥

व्याख्या—नामस्थापने गतायं, द्रव्यानुज्ञा लौकिकी लोकोत्तरा कुम्भायचनिकी च, लौकिकी संचित्तादिद्रव्यभेदात्रि-
विधा, अभ्यभूषितयुवतिवैद्वर्याद्यनुज्ञैत्यर्थः, लोकोत्तराऽपि त्रिविधा—केवलशिव्यसोपकरणशिव्यवत्खाद्यनुज्ञा, एवं कुम्भायच-
निकी वक्तव्या, क्षेत्रानुज्ञा या यस्य यावतः क्षेत्रस्य यत्र वा क्षेत्रे व्याख्यायते क्रियते वा, एवं कालानुज्ञाऽपि वक्तव्या,
आयानुज्ञा आचारायानुज्ञा, भावानुज्ञयाऽधिकारः, अत्रान्तरे गाथायामनुपात्तस्याप्यधुणत्वाद्द्वयमहस्य निक्षेपः—

आयानुज्ञा आयानुज्ञा, भावानुज्ञयाऽधिकारः, अत्रान्तरे गाथायामनुपात्तस्याप्यधुणत्वाद्द्वयमहस्य निक्षेपः—
नामं दयणा दधिपु खित्ते काले तद्देव भावे य । एसो उ जगाहस्सा णिक्खेवो छिव्विहो होइ ॥ १२२१ ॥

व्याख्या—संचित्तादिद्रव्यायप्रहणं द्रव्यायप्रहः, क्षेत्रायप्रहो यो यत्क्षेत्रमवगृह्णाति, तत्र च समन्ततः सक्रोशं योजनं,
कालायप्रहो यो यं कालमवगृह्णाति, वर्षासु चतुरो मासान् ऋतुवद्धे मासं, भावायप्रहः प्रशस्ततरभेदः, प्रशस्तो ज्ञानाद्य-
यप्रहः, इतरतरु क्रोधाद्ययप्रह इति, अधयाऽयप्रहः पद्मधा—‘देविंदरायगिहवइ सागरिसाधमिजगहो तह य । पंचविही
पणत्तो अयगहो वीयरगोहि ॥ १ ॥’ अत्र भावायप्रहेण साधर्मिकावप्रहेण चाधिकारः—‘आर्यप्यमाणमित्तो चउदिसिं
होइ जगहो गुरणो । अणणुणातस्स सया ण कप्पए तथ पइसरिउं ॥ १ ॥’ ततश्च तमनुज्ञाप्य प्रविशति, आह च
निर्युक्तिकारः—

पाहिरखित्तामि ठिओ अणुन्नचित्ता मिजगहं फासे । जगाह्वेत्तं पविसे जाव सिर्रेणं फुसइ पाए ॥ १२२२ ॥

१ दंशेन्द्रात्मपुहयतिसामागिकसाधर्मिकायप्रहस्तथैव । पद्मविधः प्रशस्तोऽयप्रहो वीतरागैः ॥ २ आत्मप्रमाणमात्रधनुर्दशं भवत्ययप्रहो गुरोः । अनु-
शास्त्रस्य सदा न कल्पते सद्य प्रवेष्टुम् ॥ २ ॥

भणति—'इच्छामि स्वमासमणो' इत्यादि सर्वं द्रष्टव्यमित्येवं, नवरमयं विशेषः—'खामेमि स्वमासमणो' इत्यादि सर्वं सूत्रमाय-
द्वियक्या विरहितं तत् पादपतित एव भणति, शिष्यासम्मोहार्थं सूत्रस्फूर्तिकगाथाः स्वस्थाने खल्वनादत्य तेनातस्तदर्थकथनयैव
पदार्थो निर्दिशितः, साम्प्रतं सूत्रस्पर्शिकागाथया निर्दर्शयन्नाह—

इच्छा य अणुन्नवणा अव्यावाहं च जन्त जवणा य । अचराहत्त्वामणाधि य छट्टाणा हुंति वंदणाए ॥ १२१८ ॥

व्याख्या—इच्छा च अनुज्ञापना अव्यावाहं च यात्रा यापना च अपराधक्षामणाऽपि च पद् स्थानानि भवन्ति वन्द-
नके ॥ तत्रेच्छा पद्धिधा, यथोक्तम्—

णामं ठवणाद्विए खित्ते काले तहेव भावे य । एसो खलु इच्छाप णिक्खेवो छविवहो होइ ॥ १२१९ ॥
व्याख्या—नामस्थापने गतार्थे, द्रव्येच्छा सच्चिदादिद्रव्याभिलाषः, अनुपयुक्तस्य वेच्छामीत्यादि भणतः, क्षेत्रेच्छा मग-
धादिक्षेत्राभिलाषः, कालेच्छा रजन्यादिकालाभिलाषः—रयणिमहिसारिया उ चौरा परदारिया य इच्छंति । ताजायरा
सुभिकखं बहुधणणा केइ इुब्भिकखं ॥ १ ॥' भावेच्छा प्रशस्तेतरभेदा, प्रशस्ता ज्ञानाद्यभिलाषः, अप्रशस्ता ख्याद्यभिलाष इति,
अत्र तु विनेयभावेच्छयाऽधिकारः, क्षमादीनां तु पदानां गाथायामनुपन्यस्तानां यथासम्भवं निक्षेपादि षक्तव्यं, शुष्ण-
त्याब्रुथवित्तरभयाच्च नेहोक्तमिति । उक्ता इच्छा, इदानीमनुज्ञा, सा च पद्धिधा—
नामं ठवणा द्विए खित्ते काले तहेव भावे य । एसो उ अणुणणाए णिक्खेवो छविवहो होइ ॥ १२२० ॥

१ रजनीमभिषारिकास्तु चौराः पादपरिकाशेच्छन्ति । ताजायराः सुभिक्षं बहुधान्याः केचिदुभिक्षम् ॥ १ ॥

प्रयुक्तं, 'कृतिकर्मकारकस्य' वन्दनकर्तुः संवेगं जनयता, संवेगः—शरीरादिपृथग्भावो मोक्षौत्सुक्यं वेति गाथार्थः ॥ १२२५ ॥
 इत्थं सूत्रस्योक्तिर्युक्त्या व्याख्यातं सूत्रम्, उक्तः पदार्थः पदविग्रहश्चेति, साम्प्रतं चालना, तथा चाह—

आपत्ताइसु जुगावं इह भणिओ कायवापवावारो । दुणहेगया व किरिया जओ निसिद्धा अउ अजुत्तो ॥१२२६॥
 व्याख्या—इहाऽऽवतीदिशु, आदिशब्दादावद्वियकयादिपरिग्रहः, 'युगपद्' एकदा 'भणितः' उक्तः कायवागव्यापारः,
 तथा च सत्येकदा क्रियाद्वयप्रसङ्गः, द्वयोरैकदा च क्रिया यतो निषिद्धाऽन्वय उपयोगद्वयाभावाद् अतोऽयुक्तः स व्यापार
 इति, ततश्च सूत्रं पठित्वा कायव्यापारः कार्य इति, उच्यते—

भिसस्यिसयं निसिद्धं किरियादुगमेगया ण एगंभि । जोगतिगस्स थि भंगिय सुत्ते किरिया जओ भणिपा ॥१२२७॥
 व्याख्या—इह विलक्षणवस्तुविषयं क्रियाद्वयं निषिद्धम् एकदा यथोत्प्रेक्षते सूत्रार्थं नयादिगोचरमटति च, तत्रोत्प्रे-
 क्षायां यदोपयुक्तो न तदाऽटने यदा चाटने न तदोत्प्रेक्षायामिति, कालस्य सूक्ष्मात्वाद्, विलक्षणविषया तु योगत्रयक्रियाऽप्यवि-
 रुद्धा, यथोक्तम्—'भंगियस्यं गुणतो यदइ तिविहेऽवि जोगंभी'त्यादि, गतं प्रत्ययस्थानं,—
 सीसो पटमपयसे वंदिउभावस्सिआएँ पड्डिफमिउं । वित्तिपपवेसंमि पुणो वंदइ किं? चालणा अहवा ॥१२२८॥
 जइ दूओ रायाणं णमिउं कज्जं निवेइउं पच्छां । वीस्सज्जिओवि वंदिय गच्छइ साह्ववि एमेव ॥ १२२९ ॥

१ भद्रिक भुतं गुणयन् पर्वते विविधेऽपि योगे । २ शिष्यः प्रथमपयेरे षडिदसमापद्विषयया प्रतिरूप्य । द्वितीयपयेरे सुनर्बन्दते किं चालनाऽथवा ॥ १ ॥
 पथारूरो रादानं मत्वा कायं विषेय । पश्चात् । विसृष्टोऽपि पठित्वा गच्छति पृथमेव साधयोऽपि ॥ २ ॥

व्याख्या—वहिक्षेत्रे स्थितः अनुज्ञाप्य मितवप्रहं स्पृशेत् रजोहरणंन, पुनश्चायमहक्षेत्रं प्रविशेत्, क्रियदूरं यावदित्याह—यावच्छिरसा स्पृशेत् पादाविति गार्थार्थः ॥ १२२२ ॥ अव्यावाधं द्रव्यतो भावतश्च, द्रव्यतः सद्ग्राघापातव्यापा-
धाकारणविक्रमस्य भावतः सम्यग्दृष्टेश्चरित्रवतः; अत्रापि कायादिनिक्षेपादि यथासम्भवं स्वयुद्ध्या वक्तव्यं, यात्रा द्रव्यतो भावतश्च, द्रव्यतस्त्वापसादीनां स्वक्रियोत्सर्पणं भावतः साधूनामिति, यापना द्विविधा—द्रव्यतो भावतश्च, द्रव्यत औपधा दिना कायस्य, भावतस्त्विन्द्रियनोद्भिन्द्रियोपशमेन शरीरस्य, क्षामणा द्रव्यतो भावतश्च, द्रव्यतः कलुषाद्ययस्यद्विकापाय-
भीरोः भावतः संवेगापन्नस्य सम्यग्दृष्टेरिति, आह च—

अव्यावाहं द्रुविहं द्रव्ये भावे य जत जवणा य । अवरराहत्वामणावि य सचित्थरतयं विभासित्जा ॥ १२२३ ॥

एवं शेषपदेष्वपि निक्षेपादि वक्तव्यम्, इत्थं सूत्रे प्रायशो वन्दमानस्य विधिरुक्कः निर्युक्तिरुक्ताऽपि स एव व्याख्यातः; अधुना वन्द्यगतविधिप्रतिपादनायाह निर्युक्तिकारः—

छंदेणऽणुजाणामि तद्वृत्ति तुजक्षंषि वदई एवं । अहमवि खामेमि तुमे वपणाहं वंदणरिहस्स ॥ १२२४ ॥

व्याख्या—छन्दसा अनुजानामि तथेति युष्माकमपि वर्तते एवमहमपि क्षमयामि त्यां, वचनानि 'वन्दनार्हस्य' वन्दन-
योग्यस्य, विषयविभागस्तु पदार्थनिरूपणायां निदर्शित एवेति गार्थार्थः ॥ १२२४ ॥

तेणवि पडिच्छियच्चवं गारवरहिण्ण सुद्धहियएण । किहकन्मकारगस्सा संवेगं संजणंतेणं ॥ १२२५ ॥

व्याख्या—'तेन' वन्दनार्हेण एवं प्रत्येष्टव्यम्, अपिवाचदस्यैवकारार्थत्वाहव्यादिगौरवरहितेन, 'शुद्धहृदयेन' कथांपवि-

प्रयुक्तेन, 'कृतिकर्मकारकस्य' वन्दनकर्तुः संवेगं जनयता, संवेगः—शरीरादिपृथग्भावो मोक्षोत्सुक्यं वेति गायार्थः ॥ १२२५ ॥

इत्थं सूत्रस्यार्थनिर्णयस्या व्याख्यातं सूत्रम्, उक्तः पदार्थः पदविग्रहश्चेति, साम्प्रतं चालना, तथा चाह—
आयस्ताइसु जुगचं हृद् भणिओ कायवायवावारो । इणहेगया व किरिया जओ निसिद्धा अउ अजुत्तो ॥ १२२६ ॥
व्याख्या—इहाऽऽवर्तादित्यु, आदिशब्दादावश्रियकयादिपरिग्रहः, 'युगपद्' एकदा 'भणितः' उक्तः कायवागव्यापारः,
तथा च सत्येकदा क्रियाद्वयप्रसङ्गः, द्वयोरैकदा च क्रिया यतो निषिद्धाऽन्यत्र उपयोगद्वयाभावाद् अतोऽयुक्तः स व्यापार
इति, ततश्च सूत्रं पठित्वा कायव्यापारः कार्य इति, उच्यते—

भिनविसयं निसिद्धं किरियादृगमेगया ण एगंभि । जोगतिगस्स वि भंगिय सुत्से किरिया जओ भणिया ॥ १२२७ ॥
व्याख्या—इह विलक्षणवस्तुविषयं क्रियाद्वयं निषिद्धम् एकदा यथोत्प्रेक्षते सूत्रार्थं नयादिगोचरमटति च, तत्रोत्प्रे-
क्षयां यदोपयुक्तो न तदाऽटने यदा चाटने न तदोत्प्रेक्षायामिति, कालस्य सूक्ष्मत्वाद्, विलक्षणविषया तु योगत्रयक्रियाऽप्यवि-
रुद्धा, यथोक्तम्—'भंगियसुयं गुणंती वट्टइ तिविहेऽवि जोगंमी'त्यादि, गतं प्रत्यवस्थानं,—
सीसो पदमपवेसे वंदिजमावस्सिआएँ पडिक्कमिडं । चितियपवेसंमि पुणो वंदइ किं चालणा अहवा ॥ १२२९ ॥

जह दूओ रायाणं णमिडं कळं निवेइडं पच्छां । वीसज्जिओवि वंदिय गच्छइ साह्वि एमेव ॥ १२२९ ॥

१ भद्रिक भुतं गुणपद् पदसंवे प्रविधेऽपि योगे । २ शिल्पः प्रथमप्रवेसो वनिदृग्भावाश्रियक्या प्रतिक्रम्य । द्वितीयप्रवेसे पुनर्वन्दते किं चालनाऽप्यथा ॥ १ ॥

वपारुओ रानानं नत्वा कथं निषेय । विसयोऽपि वनिदृग्वा गच्छति एवमेव साधवोऽपि ॥ २ ॥

व्याख्या—वहिक्षेत्रे स्थितः अनुज्ञाप्य मितवप्रहं रशुशेत् रजोहरणेन, पुनश्चावप्रहक्षेत्रं प्रविशेत्, किपहूरं यावदि-
त्याह—यावच्छिरसा रशुशेत् पादाविति गाथार्थः ॥ १२२२ ॥ अव्यावाधं द्रव्यतो भावतश्च, द्रव्यतः रत्नायापातव्यावा-
धाकारणविकलस्य भावतः सम्यग्रहदृष्ट्यारिन्नवतः, अत्रापि कायादिनिक्षेपादि यथासम्भवं स्वबुद्ध्या वक्तव्यं, यात्रा द्रव्यतो
भावतश्च, द्रव्यतस्त्वापसादीनां स्वक्रियोत्सर्पणं भावतः साधूनामिति, यापना द्विविधा—द्रव्यतो भावतश्च, द्रव्यत औपधा-
दिना कायस्य, भावतस्त्विन्द्रियनोद्दिन्द्रियोपदानेन शरीरस्य, क्षाभणा द्रव्यतो भावतश्च, द्रव्यतः कलुषादायस्यैहिकापाय-
भीरोः भावतः संयोगापन्नस्य सम्यग्रहदृष्टेरिति, आह च—

अव्यावाहं दुबिहं दव्ये भावे य जत जवणा य । अवरहत्यामणावि य सचित्थरत्थं चिन्मासिज्जा ॥ १२२३ ॥

एवं शेषपदेवपि निक्षेपादि वक्तव्यम्, द्रव्यं सूत्रे प्रायशो वन्दमानस्य विधिरुक्तः निर्युक्तिरुक्ताऽपि स एव
व्याख्यातः, अधुना वन्द्यगतविधिप्रतिपादनायाह निर्युक्तिकारः—

छंदेणऽणुजाणामि तहत्ति तुज्झंणि चहई एवं । अहमवि स्वामेमि तुमे वयणाहं वंदणरिहस्स ॥ १२२४ ॥

व्याख्या—छन्दसा अनुजानामि तथेति युष्माकमपि वर्तते एवमहमपि क्षमयामि त्वां, वचनानि 'वन्दनार्हस्य' वन्दन-
योग्यस्य, विषयविभागतस्तु पदार्थनिरूपणायां निर्दिशित एवेति गाथार्थः ॥ १२२४ ॥

तेणचि पडिच्छिपव्वं गारवरहिणण सुद्धहियणण । किहकम्मकारगस्सा संवेगं संजणंतेणं ॥ १२२५ ॥

व्याख्या—'तेन' वन्दनार्हेण एवं प्रत्येष्टव्यम्, अपिचाब्दस्यैवकारार्थत्वाद्द्वयादिगौरवरहितेन, 'शुद्धहृदयेन' कर्णायवि-

प्रयुक्तं, 'कृत्तिकर्मकारकस्य' घन्दनकर्तुः संवेगं जनयता, संवेगः—शरीरादिपृथग्भावो मोक्षैत्सुक्यं वेति गाथार्थः ॥ १२२५ ॥
इत्थं सूत्रस्य शीतिर्युक्त्या व्याख्यातं सूत्रम्, उक्तः पदार्थः पदविग्रहश्चेति, साम्प्रतं चालना, तथा चाह—

आयत्ताइसु जुगयं इह भणिओ कायवापवावारी । दुणहेगया व किरिया जओ निसिद्धा अउ अजुत्तो ॥ १२२६ ॥

व्याख्या—इहाऽऽवतीदिषु, आदिशब्दादावशियक्यादिपरिग्रहः, 'युगपद्' एकदा 'भणितः' उक्तः कायवागव्यापारः,
तथा च सत्येकदा क्रियाद्वयप्रसङ्गः, द्वयोरैकदा च क्रिया यतो निषिद्धाऽन्यत्र उपयोगद्वयाभावाद्, अतोऽयुक्तः स व्यापार
इति, ततश्च सूत्रं पठित्वा कायव्यापारः कार्य इति, उच्यते—

भिनयविसयं निसिद्धं किरियादुग्गमेगया ण एगंमि । जोगतिगस्स वि भंगिय सुत्ते किरिया जओ भणिया ॥ १२२७ ॥
व्याख्या—इह विलक्षणवस्तुविषयं क्रियाद्वयं निषिद्धम् एकदा यद्यत्प्रेक्षते सूत्रार्थं नयादिगोचरमटति च, तत्रोत्प्रे-
क्षयां यदोपयुक्तो न तदाऽऽटने यदा चाटने न तदोत्प्रेक्षायामिति, कालस्य सूक्ष्मत्वाद्, विलक्षणविषया तु योगत्रयक्रियाऽव्यवि-
रुद्धा, यद्योक्तम्—'भंगियसुयं गुणंती यट्टइ तिविहेऽवि जोगंभी'त्यादि, गतं प्रत्यवस्थानं,—

सत्तिं पटमपयेसे वंदिउमावस्सिआपुं पडिक्कमिडं । वितियपवेसंमि पुणो वंदइ किं? चालणा अहवरा ॥ १२२८ ॥
जह दूओ रायाणं णमिडं कज्जं निवेइडं पच्छां । वीसज्जिओवि वंदिप गच्छइ साहवि एमेव ॥ १२२९ ॥

१ भद्रिक युतं गुणवद् यत्तते विविधेऽपि योगे । २ शिष्यः प्रथमप्रदेशे यदिदुग्गमावशियक्या प्रतिग्रह्य । द्वितीयप्रदेशे पुनर्बन्दते किं चालनाऽथवा ॥ १ ॥
यथादूतो राजानं नत्या कार्यं शिष्येण । पद्मात् । विष्टोऽपि यन्दिस्वा गच्छति पृथमेव साधवोऽपि ॥ २ ॥

व्याख्या—इदं प्रत्यवस्थानं, उक्तमानुषद्विकं, सात्प्रतं कृतिकर्मविधिसंवेचनाफलं समासावुपदर्शयन्नाह—
एयं किङ्कन्मविहिं जुंजंता चरणकरणमुवउत्ता । साह् खवंति कम्मं अणेगभवसंचियमणंतं ॥ १२३० ॥
व्याख्या—‘एयम्’ अनन्तरदर्शितं ‘कृतिकर्मविधिं’ वन्दनविधिं युञ्जानाश्चरणकरणोपयुक्ताः सायवः क्षपयन्ति कर्म
‘अनेकभवसञ्चितं’ प्रभृतभवोपात्तमित्यर्थः, कियद् १-अनन्तमिति गाथार्थः ॥ १२३० ॥ उक्तोऽनुगमः, नयाः सामायिक-
निर्युक्ताविव द्रष्टव्याः ॥ इत्याचार्यश्रीहरिभद्रकृतौ शिष्यहितायामावश्यकटीकायां वन्दनाध्ययनं समाप्तमिति । कृत्वा
वन्दनविर्युतिं प्राप्तं यत्कुशलमिह मया तेन । साधुजनवन्दनमलं सत्त्वा मोक्षाय सेवन्तु ॥ १ ॥

व्याख्यातं वन्दनाध्ययनम्, अधुना प्रतिक्रमणाध्ययनमारभ्यते—अस्य चायमभिसम्बन्धः, अनन्तराध्ययनेऽर्हदुपदिष्ट-
सामायिकगुणवत् एव वन्दनलक्षणं प्रतिपत्तिः कार्येति प्रतिपादितम्, इह पुनस्तदकरणतादिनैव स्वलितस्यैव निन्दा प्रतिपा-
द्यते, यद्वा वन्दनाध्ययने कृतिकर्मरूपायाः साधुभक्तेस्तत्त्वतः कर्मक्षय उक्तः, यथोक्तम्—‘विणंओवयार माणस्स भंजणा पूयणा
शुरुजणस्स । तित्थयरण य आणा सुअधम्मोऽऽराहणाऽकिरिया॥१॥’ प्रतिक्रमणाध्ययने तु मित्यात्त्वादिप्रतिक्रमणद्वारेण कर्म-
निदाननिषेधः प्रतिपाद्यते, वक्ष्यति च—“मिच्छत्तपडिक्कमणं तहेव असंजमेवि पडिक्कमणं । कस्सायाण पडिक्कमणं जोगाण य
अप्पसत्थाणं ॥१॥” अथवा सामायिके चारित्रमुपवर्णितं, चतुर्विंशतित्त्वे त्वर्हतां गुणस्तुतिः, सा च दर्शनज्ञानरूपा, एवमिदं

- १ दृष्ट ५४५ गाथा १२१५ २ मित्यात्त्वप्रतिक्रमणं तथैवासंयमेऽपि प्रतिक्रमणम् । कथायाणां प्रतिक्रमणं योगाती चाप्रशस्त्यानाम् ॥ १ ॥

त्रितयमुक्तम्, अस्य च वितथासेवनमैहिकामुष्मिकापायपरिजिहीर्षुणा गुरोर्निवेदनीयं, तच्च वन्दनापूर्वमित्यतोऽनन्तरा-
 ध्ययने तन्निरूपितम्, इह तु निवेद्य भूयः शुभेष्वेव स्थानेषु प्रतीपं क्रमणमासेवनीयमित्येतत् प्रतिपाद्यते, इत्थमनेनानेक-
 रूपेण सन्बन्धेनाऽऽयातस्यास्य प्रतिक्रमणाध्ययनस्य चत्वार्यनुयोगद्वाराणि सप्रपञ्चं वक्तव्यानि, तत्र च नामनिष्पन्नं निक्षेपे
 प्रतिक्रमणाध्ययनमिति, तत्र प्रतिक्रमणं निरूप्यते—‘प्रति’ इत्ययमुपसर्गः प्रतीपाद्यर्थे वर्तते, ‘क्रमु पादविक्षेपे’ अस्य ल्युड-
 न्तस्य प्रतीपं प्रतिकूलं वा क्रमणं प्रतिक्रमणमिति भवति, एतदुक्तं भवति—शुभयोगेभ्योऽशुभयोगान्तरं क्रान्तस्य शुभेष्वेव
 प्रतीपं प्रतिकूलं वा क्रमणं प्रतिक्रमणमिति, उक्तं च—“स्वस्थानाद् यत्परस्थानं, प्रमादस्य वशाद्गतः । तत्रैव क्रमणं भूयः,
 प्रतिक्रमणमुच्यते ॥ १ ॥ क्षायोपशामिकाद्वावादीदयिकस्य वशं गतः । तत्रापि च स एवार्थः, प्रतिकूलगमात्स्मृतः ॥ २ ॥’
 प्रति क्रमणं वा प्रतिक्रमणं, शुभयोगेषु प्रति प्रति वर्तनमित्यर्थः, उक्तं च—‘प्रति प्रति वर्तनं वा शुभेषु योगेषु मोक्ष-
 फलदेशु । निःशत्यस्य यतेर्यत्तद्वा क्षेत्रं प्रतिक्रमणम् ॥ १ ॥’ इह च यथा करणात् कर्मकर्त्रोः सिद्धिः, तद्व्यतिरेकेण करण-
 त्यानुपपत्तेः, एवं प्रतिक्रमणादपि प्रतिक्रामकप्रतिक्रान्तव्यसिद्धिरित्यतस्त्रितयमप्यभिधित्सुराह निर्युक्तिकारः—

पट्टिकमणं पट्टिकमभो पट्टिकमिपव्यं च आणुषुन्वीण । तीण पञ्चुप्पन्नै अणागाण चैव कालंमि ॥ १२३१ ॥

न्यात्या—‘प्रतिक्रमणं’ निरूपितशब्दार्थं, तत्र प्रतिक्रामतीति प्रतिक्रामकः कर्ता, प्रतिक्रान्तव्यं च कर्म—अशुभयोगाल-
 क्षणम्, ‘आनुषुन्वीर्षा’ परिपाद्या, ‘अतीति’ अतिक्रान्ते ‘प्रत्युरपत्ते’ वर्तमाने ‘अनागाते चैव’ एव्ये चैव काले, प्रतिक्रमणादि

योज्यमिति वाक्यशेषः । आह-प्रतिक्रमणमतीतविषयं, यत उक्तम्-‘अतीतं पडिक्कामि पडुप्पयं संवरमि अणागयं पच्च-
क्खामि’ति तत्कथमिह कालत्रये योज्यते इति ?, उच्यते, प्रतिक्रमणशब्दो ह्यत्राशुभयोगनिवृत्तिमात्रार्थः सामान्यः
परिगृह्यते, तथा च सत्यतीतविषयं प्रतिक्रमणं निन्दाद्वारेणाशुभयोगनिवृत्तिरेवेति, प्रत्युत्पन्नविषयमपि संवरणद्वारेणाशु-
भयोगनिवृत्तिरेव, अनागतविषयमपि प्रत्याख्यानद्वारेणाशुभयोगनिवृत्तिरेवेति न दोष इति गाथास्यार्थः ॥ १२३१ ॥
साम्प्रतं प्रतिक्रमकस्वरूपं प्रतिपादयन्नाह-

जीवो उ पडिक्कमओ असुहाणं पाचकम्मजोगाणं । क्षाणपस्तथा जोगा जे ते ण पडिक्कमे साह् ॥ १२३२ ॥

व्याख्या-‘जीवः’ प्राणिरूपितशब्दार्थः, तत्र प्रतिक्रामतीति प्रतिक्रामकः, तुशब्दो विशेषणार्थः, न सर्व एव जीवः
प्रतिक्रामकः, किं तर्हि ?-सम्यग्दृष्टिरुपशुक्तः, केषां प्रतिक्रामकः ?-‘अशुभानां पापकर्मयोगानाम्’ असोभनानां पापकर्म-
व्यापारणमित्यर्थः, आह-पापकर्मयोगा अशुभा एव भवन्तीति विशेषणार्थक्यं, न, स्वरूपान्याख्यानपरत्वात्स्य,
प्रशस्तौ च तौ योगौ च प्रशस्तयोगौ, ध्यानं च प्रशस्तयोगौ च ध्यानप्रशस्तयोगा ये तानधिकृत्य ‘न प्रतिक्रमेत’ न प्रतीपं
वर्तेत साशुः, अपि तु तान् सेवेत, मनोयोगप्राधान्यव्यापनार्थं पृथग् ध्यानग्रहणं, प्रशस्तयोगोपादानाच्च ध्यानमपि धर्म-
शुक्लभेदं प्रशस्तमवगन्तव्यम्, आह-‘यथोद्देशं निर्देश’ इति न्यायमुल्लङ्घ्य किमिति प्रतिक्रमणमभिधाय प्रतिक्रामक उक्तः?,
तथाऽऽख्यानगतमानुपूर्वीग्रहणं चातिरिच्यत इति, उच्यते, प्रतिक्रमकस्याल्पवक्तव्यत्वात् कर्तव्येतित्याच्च क्रियाया इत्य-

दोषः, इत्यनेवोपन्यासः कस्मान्न कृत इति चेत् प्रतिक्रमणाध्ययननामनिष्पन्ननिक्षेपप्रधानत्वात्तस्येत्यलं विस्तरणेति गाथार्थः
॥ १२३२ ॥ उक्तः प्रतिक्रमकः, साभ्रतं प्रतिक्रमणस्यावसरः, तच्छब्दार्थपर्यायैर्व्याचिख्यासुरिदमाह—

पट्टिकमणं पट्टियरणा परिहरणा वारणा नियन्ती य । निंदा गरिहा सोही पट्टिकमणं अट्टहा होइ ॥ १२३३ ॥

व्याख्या—‘प्रतिक्रमणं’ तत्त्वतो निरूपितमेव, अधुना भेदतो निरूप्यते, तरुनर्नामादिभेदतः षोढा भवति, तथा चाऽऽह—
णामं टवणा दविण् खित्ते काले तहेव भावे य । एसो पट्टिकमणस्सा णियत्वेवो छविवहो होइ ॥ १२३४ ॥

व्याख्या—तत्र नामस्थापने गतार्थे, द्रव्यप्रतिक्रमणमनुपयुक्तसम्यग्दृष्टेर्लब्ध्यादिनिमित्तं वा उपयुक्तस्य वा निहवस्य
पुस्तकादिन्यस्तं वा, क्षेत्रप्रतिक्रमणं यस्मिन् क्षेत्रे व्यावर्थाते क्रियते वा यतो वा प्रतिक्रम्यते खिलादिरिति, कालप्रतिक्रमणं
द्रेधा-ध्रुवं अध्रुवं च, तत्र ध्रुवं भरतैरावतेषु प्रथमचरमतीर्थकर्त्तरीर्थव्यपराधो भवतु मा वा ध्रुवमुभयकालं प्रतिक्रम्यते,
विमध्यमतीर्थकर्त्तरीर्थेषु त्वध्रुवं-कारणजाते प्रतिक्रमणमिति, भावप्रतिक्रमणं द्विधा-प्रशस्तमप्रशस्तं च, प्रशस्तं सिध्यात्वादः,
अप्रशस्तं सम्यक्त्वादेरिति, अधर्वाधत एवोपयुक्तस्य सम्यग्दृष्टेरिति, प्रशस्तेनात्राधिकारः ॥ प्रतिचरणा व्याख्यायते-‘चर
गतिभक्षणयोः’ इत्यस्य प्रतिपूर्वस्य ल्युडन्तस्य प्रतिचरणेति भवति, प्रति प्रति तेषु तेष्वर्थेषु चरणं-गमनं तेन तेनाऽऽसेव-
नाप्रकारेणेति प्रतिचरणा, सा च पट्टिधा, तथा चाह—

णामं टवणा दविण् खित्ते काले तहेव भावे य । एसो पट्टियरणाए णियत्वेवो छविवहो होइ ॥ १२३५ ॥

व्याख्या—तत्र नामस्थापने गतार्थे, द्रव्यप्रतिचरणा अनुपयुक्तस्य सम्यग्दृष्टेसेषु तेष्वर्थेष्व्याचरणीयेषु चरणं-गमनं

योज्यमिति वाक्यशेषः । आह-प्रतिक्रमणमतीतविषयं, यत उक्तम्-‘अतीतं पडिक्कमामि पडुष्पदं संवरंमि अणगायं पञ्च-
कलामिंत्ति तत्कथमिह कालत्रये योज्यते इति ?, उच्यते, प्रतिक्रमणशब्दो ह्यत्राशुभयोगनिवृत्तिमात्रार्थः सामान्यः
परिगृह्यते, तथा च सत्यतीतविषयं प्रतिक्रमणं निन्दाद्वारेणाशुभयोगनिवृत्तिरेवेति, प्रत्युत्पन्नविषयमपि संवरणद्वारेणाशु-
भयोगनिवृत्तिरेव, अनागतविषयमपि प्रत्याख्यानद्वारेणाशुभयोगनिवृत्तिरेवेति न दोष इति गाथाक्षरार्थः ॥ १२३१ ॥
साम्प्रतं प्रतिक्रामकस्वरूपं प्रतिपादयन्नाह-

जीवो उ पडिक्कमओ असुहाणं पावकम्मजोगाणं । क्षाणपसत्था जोगा जे ते ण पडिक्कमे साह ॥ १२३२ ॥

व्याख्या-‘जीवः’ प्राप्तिरूपितशब्दार्थः, तत्र प्रतिक्रामतीति प्रतिक्रामकः, तुशब्दो विशेषणार्थः, न सर्व एव जीवः
प्रतिक्रामकः, किं तर्हि ?-सभ्यगृहट्टिरुपयुक्तः, केषां प्रतिक्रामकः ?-‘अशुभानां पापकर्मयोगानाम्’ अशोभनानां पापकर्म-
व्यापारणामित्यर्थः, आह-पापकर्मयोगा अशुभा एव भवन्तीति विशेषणार्थक्यं, न, स्वरूपान्याख्यानपरत्वात्स्य,
प्रशस्तौ च तौ योगौ च प्रशस्तयोगौ, ध्यानं च प्रशस्तयोगौ च ध्यानप्रशस्तयोगा ये तानधिकृत्य ‘न प्रतिक्रमेत’ न प्रतीपं
वर्तत साधुः, अपि तु तान् सेवेत, मनोयोगप्राधान्यरथापनार्थं पृथग् ध्यानग्रहणं, प्रशस्तयोगोपादानाच्च ध्यानमपि धर्म-
शुक्लभेदं प्रशस्तमवगन्तव्यम्, आह-‘यथोद्देशं निर्देश’ इति न्यायमुल्लङ्घ्य किमिति प्रतिक्रमणमभिधाय प्रतिक्रामक उक्तः^१,
तथाऽऽद्यगाथागतमानुपूर्वाग्रहणं चातिरिच्यत इति, उच्यते, प्रतिक्रामकस्याल्पवक्तव्यत्वात् कर्त्रधीनत्वाच्च क्रियाया इत्य-

^१ अतीतं प्रतिक्रामामि प्रत्युत्पन्नं संवृणोमि अनागतं प्रत्याख्यामि.

भावपरिहरणा प्रशस्ता अप्रशस्ता च, अप्रशस्ता ज्ञानादिपरिहरणा, प्रशस्ता क्रोधादिपरिहरणा, अथर्वौषत एवोपयुक्तस्य सम्यग्दृष्टेः, तथेहाधिकारः, प्रतिक्रमणपर्यायता चास्याः प्रतिक्रमणमव्युत्थभयोगपरिहारैर्णोवेति, वारणोदानी, 'वृञ् वरणो' इत्यस्य ष्यन्तस्य लुटि वारणा भवति, वारणं वारणा निषेध इत्यर्थः, सा च नामादिभेदतः षोढा भवति, तथा चाह—

णामं ढवणा दधिप खिते काले तर्हेच भावे य । एसो उ वारणाए णिकखेवो छिविहो होइ ॥ १२३७ ॥

व्याख्या—तत्र नामस्थापने गतार्थे, द्रव्यवारणा तापसादीनां हलकृष्टादिपरिभोगवारणा, अनुपयुक्तस्य सम्यग्दृष्टेर्वा देशनायां उपयुक्तस्य वा निहवस्यापथ्यस्य वा रोगिण इतीयं चोदनारूपा, क्षेत्रवारणा तु यत्र क्षेत्रे व्यावर्ण्यते क्रियते वा क्षेत्रस्य वाऽन्यार्थस्येति, कालवारणा यस्मिन् व्यावर्ण्यते क्रियते वा कालस्य वा विकालादर्वाणसु वा विहारस्येति, भाववारणोदानी, सा च द्विविधा—प्रशस्ताऽप्रशस्ता च, प्रशस्ता प्रमादवारणा, अप्रशस्ता संयमादिवारणा, अथर्वौषत एवोपयुक्तस्य सम्यग्दृष्टेरिति, तथेहाधिकारः, प्रतिक्रमणपर्यायता चास्याः रफुटा, निवृत्तिरधुना, 'वृत्त वर्तने' इत्यस्य निपूर्वस्य किनि निवर्तनं निवृत्तिः, सा च षोढा, यत आह—

नामं ढवणा दधिप खिते काले तर्हेच भावे य । एसो य नियत्पीए णिकखेवो छिविहो होइ ॥ १२३८ ॥

व्याख्या—नामस्थापने गतार्थे, द्रव्यनिवृत्तिस्तापसादीनां हलकृष्टादिनिवृत्तिरित्याद्यखिलो भावार्थः स्वबुद्ध्या चकण्यः, यावत् प्रशस्तभावनिवृत्त्येहाधिकारः । निन्देदानी, तत्र 'णिदि कुत्सायाम्' अस्य 'गुरोश्च हलः' (पा० ३-३-१०३) इत्यकारः टाप्, निन्दनं निन्दा, आत्माऽव्यक्षमात्मकुत्सेत्यर्थः, सा च नामादिभेदतः षोढा भवति, तथा चाह—

तेन तेन प्रकारेण लब्ध्यादिनिमित्तं वा उपयुक्तस्य वा निह्वयस्य सच्चित्तादिद्रव्यस्य वेति, क्षेत्रप्रतिचरणा यत्र प्रतिचरणा व्याख्यायते क्रियते वा क्षेत्रस्य वा प्रतिचरणा, यथा शालिगोपिकाद्याः शालिक्षेत्रादीनि प्रतिचरन्ति, कालप्रतिचरणा यस्मिन् काले प्रतिचरणा व्याख्यायते क्रियते वा कालस्य वा प्रतिचरणा, यथा साधयः प्रादोषिकं वा प्राभातिकं वा कालं प्रतिचरन्ति, भावप्रतिचरणा द्वेषा-प्रशस्ताऽप्रशस्ता च, अप्रशस्ता मिथ्यात्वज्ञानाविरतिप्रतिचरणा, प्रशस्ता सम्यग्दर्शन-ज्ञानचारित्र्यप्रतिचरणा, अथर्थापत एवोपयुक्तस्य सम्यग्दृष्टेः, तयैहाधिकारः, प्रतिक्रमणपर्यायता चास्या यतः शुभयोगेषु प्रतीपं क्रमणं-प्रवर्तनं प्रतिक्रमणमुक्तं, प्रतिचरणाऽव्ययम्भूतैव वस्तुत इति गाथार्थः ॥ १२३५ ॥ इदानीं परिहरणा, 'इव्य हरणं' अस्य परिपूर्वस्यैव ल्युङन्तस्यैव परिहरणा, सर्वप्रकारवर्जनैत्यर्थः, सा च अष्टविधा, तथा चाह—

णामं ठवणा दविण परिरय परिहार चज्जणाए य । अणुगह भावे य तहा अट्टविदा द्वीह परिहरणा ॥१२३६॥

व्याख्या—नामस्थापने गतार्थे, द्रव्यपरिहरणा हेयं विषयमधिकृत्य अनुपयुक्तस्य सम्यग्दृष्टैर्लब्ध्यादिनिमित्तं वा उप-युक्तस्य वा निह्वयस्य कण्टकादिपरिहरणा वेति, परिरयपरिहरणा गिरिसरित्परिरयपरिहरणा, परिहारपरिहरणा लौकिक-लोकोत्तरभेदभिन्ना, लौकिकी मात्रादिपरिहरणा, लोकोत्तरा पार्थस्यादिपरिहरणा, वर्जनापरिहरणाऽपि लौकिकलोकोत्तर-भेदेव, लौकिका इत्यरा यावत्कथिका च, इत्यरा प्रसूतसूतकादिपरिहरणा, यावत्कथिका लोभ्यादिपरिहरणा, लोकोत्तरा पुनरित्यरा शरयातरपिण्डादिपरिहरणा, यावत्कथिका तु राजपिण्डादिपरिहरणा, अनुग्रहपरिहरणा अकलोडभंगपरिहरणा,

* भारकोटकानां यो भद्रस्य परिहरणा प्रतिलेखनादिविधिविराधनापरिहरणेत्यर्थः.

भावपरिहरणा प्रशस्ता अप्रशस्ता च, अप्रशस्ता ज्ञानादिपरिहरणा, प्रशस्ता क्रोधादिपरिहरणा, अथवौषत एवोपयुक्तस्य सम्भारदृष्टेः, तथेहाधिकारः, प्रतिक्रमणपर्यायता चास्याः प्रतिक्रमणमव्यशुभयोगपरिहारणैवेति, वारणोदानीं, 'वृञ् वरणं' इत्यस्य ष्यन्तस्य ल्युटि वारणा भवति, वारणं वारणा निषेध इत्यर्थः, सा च नामादिभेदतः षोढा भवति, तथा चाह—

णामं ठवणा दधिषु खित्तो काले तहेव भावे य । एसो उ वारणाए णिकखेवो छविविहो होइ ॥ १२३७ ॥

व्याख्या—तत्र नामस्थापने गतार्थे, द्रव्यवारणा तापसादीनां हलकृष्टादिपरिभोगवारणा, अनुपयुक्तस्य सम्भारदृष्टेर्वा देशनायां उपयुक्तस्य वा निहृवस्यापथ्यस्य वा रोगिण इतीवं चोदत्तारूपा, क्षेत्रवारणा तु यत्र क्षेत्रे व्यावर्ण्यते क्रियते वा क्षेत्रस्य वाऽनार्थस्येति, कालवारणा यस्मिन् व्यावर्ण्यते क्रियते वा कालस्य वा विकालादर्वर्पासु वा विहारस्येति, भाववारणोदानीं, सा च द्विविधा—प्रशस्ताऽप्रशस्ता च, प्रशस्ता प्रमादवारणा, अप्रशस्ता संयमादिवारणा, अथवौषत एवोपयुक्तस्य सम्भारदृष्टेरिति, तथेहाधिकारः, प्रतिक्रमणपर्यायता चास्याः स्फुटा, निवृत्तिरधुना, 'वृत वर्तने' इत्यस्य निपूर्वस्य क्तिनि निवर्तनं निवृत्तिः, सा च षोढा, यत आह—

नामं ठवणा दधिषु खित्तो काले तहेव भावे य । एसो य नियन्तीए णिकखेवो छविविहो होइ ॥ १२३८ ॥

व्याख्या—नामस्थापने गतार्थे, द्रव्यनिवृत्तिलापसादीनां हलकृष्टादिनिवृत्तिरित्याद्यखिलो भावार्थः स्वयुक्त्या वक्तव्यः, यावत् प्रशस्तभावनिवृत्त्येहाधिकारः । निन्देदानीं, तत्र 'णिदि कृत्सायाम्' अस्य 'गुरोश्च हलः' (पा०३-३-१०३) इत्यकारः टाप्, निन्दनं निन्दा, आत्माऽव्यक्षमात्मकुत्सेत्यर्थः, सा च नामादिभेदतः षोढा भवति, तथा चाह—

णामं ठवणा दधिप खित्तै काले तहैव भावे य । एसो खलु निंदाप णियत्तेवो छविवहो होइ ॥ १२३० ॥
 व्याख्या—तत्र नामस्थापने गतार्थे, द्रव्यनिन्दा तापसादीनाम् अनुपयुक्तस्य सम्यग्दृष्ट्योपयुक्तस्य वा निद्वयस्मा-
 द्गोभनद्रव्यस्य वेति, क्षेत्रनिन्दा यत्र व्याख्यायते क्रियते वा संसक्तस्य वेति, कालनिन्दा यस्मिन्निन्दा व्याख्यायते क्रियते
 वा दुर्भिक्षादेर्वा कालस्य, भावनिन्दा प्रयास्तेतरभेदो, अप्रयास्ता संयमाद्याचरणधियया, प्रयास्ता पुनरसंयमाद्याचरणधि-
 पयेति, 'हां ! दुहु कयं हा ! दुहु कारियं दुहु अणुमयं हत्ति । अंतो २ दज्जइ झुसित्थ दुमो वणदंवेणं ॥ १ ॥' अथर्था-
 यत एवोपयुक्तसम्यग्दृष्टेरिति, तथेहाधिकारः, प्रतिक्रमणपर्यायता स्फुटंति गाथार्थः ॥ १२३१ ॥ गर्हदानो, तत्र 'गर्ह
 कुत्सायां' मस्य 'गुरोश्च हल' इत्यकारः टाप्, गर्हणं गर्हा—परसाक्षिकी कुत्सेवेति भावार्थः, सा च नामादिभेदतः पोटंवेति,
 तथा चाह—

नामं ठवणा दधिप खित्तै काले तहैव भावे य । एसो खलु गरिहाप निक्खेवो छविवहो होइ ॥ १२४० ॥

व्याख्या—नामस्थापने गतार्थे, द्रव्यगर्हा तापसादीनामेव स्वगुर्वालोचनादिना अनुपयुक्तस्य सम्यग्दृष्ट्योपयुक्तस्य वा
 निद्वयस्येत्यादिभावार्थो वक्तव्यः, यावत्प्रयास्तथेहाधिकारः । इदानीं शुद्धिः 'शुभ शौचं' अस्य खियां क्तिन्, शोधनं शुद्धिः,
 विमलीकरणमित्यर्थः, सा च नामादिभेदतः पोटंवे, तथा चाह—

नामं ठवणा दधिप खित्तै काले तहैव भावे य । एसो खलु सुद्धीप निक्खेवो छविवहो होइ ॥ १२४१ ॥

१ हा दुहु कयं हा दुहु कारियं दुहुअणुमयं हत्ति । भन्तस्तत्तद्व्यपत्ते शुधिर इव हुमो पनदयेन ॥ १ ॥

व्याख्या—तत्र नामस्थापने गतार्थे, द्रव्यशुद्धिस्तापसादीनां स्वगुर्वालोचनादिना अनुपयुक्तस्य सम्यग्दृष्टेरुपयुक्तस्य वा निद्रस्य पत्रसुवर्णादीर्षा जलधारादिभिरिति, क्षेत्रशुद्धिरत्र व्यावर्ण्यते क्रियते वा क्षेत्रस्य वा कुलिकादिनाऽस्थ्यादिसाल्योद्धरणमिति, कालशुद्धिरत्र व्यावर्ण्यते क्रियते वा शङ्क्यादिभिर्षा कालस्य शुद्धिः क्रियत इति, भावशुद्धिर्द्विधा—प्रशस्ताऽप्रशस्ता च, प्रशस्ता ज्ञानादेरप्रशस्ता चाशुद्धस्य सतः क्रोधादेर्वैभल्याधानं स्पष्टतापादनमित्यर्थः, अथर्वौषध एवंपयुक्तस्य सम्यग्दृष्टेः प्रशस्ता, तथेहाधिकारः, प्रतिक्रमणपर्यायता चास्याः स्फुटा, एवं प्रतिक्रमणमष्टधा भवतीति गार्थः ॥ १२४१ ॥ साभ्रतं विनेयानुग्रहाय प्रतिक्रमणादिपदानां यथाक्रमं दृष्टान्तान् प्रतिपादयन्नाह—

अर्द्धाणं पासांषु दृढकंषु विसर्भोषणतलापं । दो कर्त्तव्यो पृथ्मसरियां य वत्थे य अगर्षु य ॥ १२४२ ॥

व्याख्या—अध्यानः प्रासादः दुग्धकायः विषभोजनं तडागं द्वे कन्ये पतिमारिका च वस्त्रं चागदश्च, तर्था पडिक्कमणे अर्द्धाणदिद्वतो—जहा एगो राया णयरवाहिं पासायं काडकामो सोभणे दिणे सुत्ताणि पाडियाणि, रक्खणा णिउत्ता भणिया य—जइ कोइ इत्थ पविसिज्ज सो मारेयवो, जइ पुण ताणि चैव पयाणि अक्कमंतो पडिओसरइ सो मोयवो, तओ तेसिं रपरगाण वडिखत्ताच्चित्ताणं कालहया दो गामिउत्तया पुरिसा पविट्ठा, ते णाइदूरं गया रक्खणोहिं दिट्ठा, उक्करिसियखणोहि य

१ तत्र प्रतिक्रमणेऽप्यभ्यरथान्तः, यथा पृको राज्ञा नगरादहिः प्रासादं कर्तुं क्रमः दोभने दिने सूत्राणि पालितवान्, रक्षका नियुक्ता भणिताश्च—यदि कथिद् भय प्रविसेत् स मारयितव्यः, यदि जुनह्यानेव पादान् भाक्काभयन् प्रसवसर्पति स मोकथ्यः, ततस्त्रेषां रक्षकाणां व्याधिसिचिचत्तां कालहती द्वौ प्रान्ने-यवो पुरयो प्रविष्टौ, तौ नातिदूरं गतौ रक्षकैरेष्टौ, आकृष्टस्य द्वैश्च

णामं ठवणा दधिप खित्ते काले तद्देव भावे य । एसो खलु निंदाप णिक्खेवो छविवरो होइ ॥ १२३९ ॥
 व्याख्या—तत्र नामस्थापने गतार्थे, द्रव्यनिन्दा तापसादीनाम् अनुपयुक्तस्य सम्यग्दृष्टेर्वोपयुक्तस्य वा निद्रवस्था-
 नोभनद्रव्यस्य वेति, क्षेत्रनिन्दा यत्र व्याख्यायते क्रियते वा संसक्तस्य वेति, कालनिन्दा यस्मिन्ननिन्दा व्याख्यायते क्रियते
 वा दुर्भिक्षादेर्वा कालस्य, भावनिन्दा प्रशस्तेतरभेदे, अप्रशस्ता संप्रमायाचरणविषया, प्रशस्ता पुनरसंप्रमायाचरणवि-
 षयेति, 'हां । दुडु कयं हा । दुडु कारियं दुडु अणुमयं हत्ति । अंतो २ दज्जइ झुसिरुय दुमो यणदंयेणं ॥ १ ॥' अथर्था-
 दत एवोपयुक्तसम्यग्दृष्टेरिति, तथेहाधिकारः, प्रतिक्रमणपर्यायता स्फुटेति गाथार्थः ॥ १२३९ ॥ गौर्दानां, तत्र 'गर्ह
 कुरसाया' मस्य 'गुरोश्च हल' इत्यकारः टाप्, गर्हणं गर्हा—परसाक्षिकी कुरुसंवेति भावार्थः, सा च नामादिभेदतः पोढंवेति,
 तथा चाह—

नामं ठवणा दधिप खित्ते काले तद्देव भावे य । एसो खलु गरिदाप निक्खेवो छविवरो होइ ॥ १२४० ॥
 व्याख्या—नामस्थापने गतार्थे, द्रव्यगर्हा तापसादीनामेव स्वगुर्वालोकनादिना अनुपयुक्तस्य सम्यग्दृष्टेर्वोपयुक्तस्य वा
 निद्रवस्थेत्यादिभावार्थो वक्तव्यः, यावत्प्रशस्तयेहाधिकारः । इदानीं शुद्धिः 'शुप दौचे' अस्य खियां चिन्, दोषनं शुद्धिः,
 विमलीकरणमित्यर्थः, सा च नामादिभेदतः पोढंवे, तथा चाह—

नामं ठवणा दधिप खित्ते काले तद्देव भावे य । एसो खलु सुदीप निक्खेवो छविवरो होइ ॥ १२४१ ॥

व्याख्या—तत्र नामस्थापने गतार्थे, द्रव्यशुद्धिस्तापसादीनां स्वगुर्वालोचनादिना अनुपयुक्तस्य सम्बन्धदृष्टेरुपयुक्तस्य वा निद्वयस्य पक्षसुवर्णादीर्वा जलक्षारादिभिरिति, क्षेत्रशुद्धिर्वा व्यावर्ण्यते क्रियते वा क्षेत्रस्य वा कुलिकादिनाऽस्थ्यादिशब्दोद्धरणमिति, कालशुद्धिर्वा व्यावर्ण्यते क्रियते वा शङ्कव्यादिभिर्वा कालस्य शुद्धिः क्रियत इति, भावशुद्धिर्दिधा-प्रशस्ताऽप्रशस्ता च, प्रशस्ता ज्ञानादेरप्रशस्ता चाशुद्धस्य सतः क्रोधादेर्वैमत्याधानं स्पष्टतापादनमित्यर्थः, अथवाप्यत एयोपयुक्तस्य सम्बन्धदृष्टेः प्रशस्ता, तथेहाधिकारः, प्रतिक्रमणपर्यायता चास्याः स्फुटा, एवं प्रतिक्रमणमष्टधा भवतीति गार्थार्थः ॥ १२४१ ॥ साम्प्रतं विनेयानुग्रहाय प्रतिक्रमणादिपदानां यथाक्रमं दृष्टान्तान् प्रतिपादयन्नाह—

अर्द्धाणे पासोए इद्धकौय विस्रभोपणतलाएँ । दो कर्त्ताओ पइमारियाँ य वत्थेँ य अगएँ य ॥ १२४२ ॥

व्याख्या—अध्वानः प्रासादः दुग्धकायः विषभोजनं तडागं द्वे कन्द्ये पतिमारिका च वखं चागदश्व, तथंय पडिक्कमणे अद्धानदिद्वंती—जहा एणो राया णयरवाहिं पासायं काउकामो सोभणे दिणे सुत्ताणि पाडियाणि, रक्खणा णिटत्ता भणिया य—जइ कोइ इत्थ पविसिज्ज सो मरियधो, जइ पुण ताणि चैव पयाणि अकमंतो पडिओसरइ सो भोयधो, तओ तेसिं रक्खणाण वकिलत्तच्चिसाणं कालहया दो गामिहया पुरिसा पविट्ठा, ते णाइदूरं गया रक्खणोहिं दिट्ठा, उक्करिसियखणोहि य

१ सप्र प्रतिक्रमणेऽध्वन्यदृष्टान्तः, यथा पूको राजा नगराद्बहिः प्रासादं कर्तुकामः दोभने दिने सूत्राणि पातितवान्, रक्षका नियुक्ता भणिताश्च—यदि कश्चिद् भय प्रविशेत् स मारयितव्यः, यदि पुनस्त्रानेव पादान् आक्राम्यन् प्रत्यवसर्पति स मोक्ष्यः, ततस्तेषां रक्षकाणां व्याधिसिचिदानां कालहती द्वौ प्राभे-यको पुर्यां प्रविष्टौ, सो नातिदूरं गतौ रक्षकैर्दृष्टौ, आकृष्टखड्गैश्च

संलंसा-हा दासा ! कहिं एरथ पचिटा ?, तथेगो काकधट्टो भणइ-को एरथ दोसोत्ति इओ तओ पट्टविओ, सो तेहिं तथेव मारिओ, चितिओ भीओ तेसु चेव पएसु ठिओ भणइ-सासि ! अयाणंतो अहं पचिट्टो, मा मं मारट्ट, जं भणइ तं करेमिचि, तेहिं भणइ-जइ अणओ अणकमंतो तेहिं चेव पएहिं पडिओसरसि तओ मुच्चसि, सो भीओ परेण जत्तेण तेहिं चेव पएहिं पडिनियत्तो, सो मुक्को, इहलोइयाणं भोगाणं आभागीजाओ, इयरो चुक्को, एतं दयपडिक्कमणं, भाये दिट्टतस्स ज्वणओ-रायत्थाणीएहिं तित्थयरेहिं पासायत्थाणीओ संजमो रक्खियपोत्ति अणत्तं, सो य गामिहगत्थाणीएण एणेण साहुणा अइक्कमिओ, सो रागदोसरक्खगड्ढभाहओ सुचिरं कालं संसारे जाइयपमरिययाणि पाविहिति, जो पुण किह्वि पमाण अस्संजमं गओ तओ पडिनियत्तो अणुणकरणाए पडिक्कमए सो णियाणभागी भवइ, पडिक्कमणे अट्टाण-दिट्टंतो गतो १ । इयाणि पडिचरणए पासाएण दिट्टंतो भणइ-एगस्मि णयरे धणसमिद्धो वाणियओ, तस्स अट्टपुट्टिओ

१ संलंसा-हा दासा ! काय प्रविष्टो ?, संश्रकः काकधट्टो भणति-कोऽय दीप इति इत्तस्ततः प्रधावितः, स वैल्लद्वेष मारितः, दिवांचो भीतस्त्वयोरिथ परोः स्थितो भणति-स्यामिन् ! अज्ञानानोऽहं प्रविष्टः मा मां भीमरः, यदणय तत्करोमीति, वैशंन्यत्वे-धण्यतोऽनात्कामयन् वैरीय पन्निः प्रसन्नसर्पंसि सतो मुक्त्वसे, स भीतः परेण यथेन तरेव पन्निः प्रतिनिवृत्तः, स मुक्कः, ऐहलौकिकानां भोगानामाभागीजातः, इतरो भट्टः, एतद् द्रव्यप्रतिव्यमणं, भाये एटान्तस्योपनयः-राम-स्थानीयैस्त्रीयैर्करैः प्रासादस्थानीयः संयमो रक्षयितव्य इत्याश्रयं, स च प्राप्तेयकस्थानीयैर्नेकेन साधुनाऽधिक्रान्तः, स रागाद्वेषरक्षकाम्याहतः सुचिरं कालं संसारे जन्ममरणानि प्राप्सति, यः पुनः कथमपि प्रमादेनासंयमं गतस्ततः प्रतिनिवृत्तोऽपुनःकरणतया प्रतिक्रामयति स निर्वाणभागी भवति, प्रतिक्रमयेऽप्य-न्यएद्यान्तः गतः । इदानीं प्रतिचरणार्थं प्रासादेन एटान्तो भवत्ये-एक्कमिन् नगरे धनसमृद्धो वणिग्, सत्याधुनोत्थितः

पासाओ रयणभारआ, सा त भजाए उवाणापुखापुव पुवाणवता १०१
न तरस पासापरस अवलोयणं करेइ, तओ तरस एगं खंडं पडियं, सा चिंवेइ-किं एत्तिलयं करेइइत्ति, अणया पिप-
ल्योतगो जाओ, किं एत्तिओ करेइत्ति पायणीओ तीए, तेण वहुंतेण सो पासाओ भगो, वाणियगो आगओ, पिच्छइ
विणठं पासायं, तेण सा णिच्छुदा, अणो पासाओ कारिओ, अण्णा भजा आणीया, भणिया य-जति एस पासाओ
विणसइ ती ते अहं पादि, एवं भणिकण दिसाजताए गओ, साडवि से महिला तं पासायं सबादरेण तिसंखं अवलोएत्ति,
अं किंचि तरय कटकम्मं लेप्पकम्मं चित्तकम्मं पासाए वा उजुडियाइ पासइ तं संढायेति किंचि दाऊण, तओ सो पासाओ
तारिसो येव अच्छइ, वाणियगेण आगएण दिट्ठी, तुट्टेण सबरसपरस सामिणी कया, विउलभोगसमण्णागया जाया, इयरा
असणयसणरहिया अथांतदुकखभाणिणी जाया, एसा दवपडिचरण्णा, भाये दिट्ठतरस उवणओ-वाणियगत्थाणीएणाऽऽयरिएणा

१ प्रासादो रघभृतः, स तं भायांयामुयनिक्षिप्य दिग्वात्रायं गतः, सा शरीरे लभ्रा, मण्डनप्रसाधनाद्विषयापृता न तस्य प्रासादस्वावलोकनं करोति, तत-
सस्यदो भागः परितः, सा विन्यपति-किमेतावत् करिष्यति १, अन्यदा पिपल्योतको जातः, परितः, किमेतावान् करिष्यतीति नापनीतः तथा, तेन यथंमानेन स
प्रासादो भसः, यणिक्र भागतः, प्रेक्षते विनष्टं प्रासादं, तेन सा निकृताता, अन्यः प्रासादः कारितः, अन्या भायांऽऽनीता, भणिता ध-यद्येव प्रासादो विन-
ष्टमि सदा सेऽहं नास्ति, पूर्वं भणिया दिग्वात्रायं गतः, साऽपि तस्य महिला तं प्रासादं सर्वादरेण त्रिसन्ध्यमवलोकयति, यत्किञ्चित्तत्र काष्ठकर्मणि लेप्पक-
र्मणि विद्यकर्मणि प्रासादे वा रान्यादि पश्यति त्व संस्थापयति किञ्चिद्दत्त्वा, ततः स प्रासादः तादृश एव तिष्ठति, वणिजाऽऽगतेन वटः, तुटेन सर्वस्य गृहस्य स्वामि-
नी भृता, विपुलभोगसमन्वायता जाता, इतराऽऽनवसनरहिताऽऽन्यन्तदुःखभाणिनी जाता, पूया द्रव्यपरिचरणा, भाये वटान्तस्योपनयः-वणिक्रस्यानीयेनाचार्येण

पासाओ रयणभरिओ, सो तं भजाए उवणिकिखविडं दिसाजत्ताए गओ, सा अप्पए लगिया, मंडणपसाहणोदिधावडा
न तस्स पासायरस अवलोयणं करेइ, तओ तस्स एगं खंडं पडियं, सा चित्तेइ-किं एत्तिहयं करेहिइत्ति, अणया पिप्प-
टपोतगो जाओ, किं एत्तिओ करेहित्ति णायणीओ तीए, तेण वहुंतेण सो पासाओ भगो, याणियगो आगओ, पिच्छइ
विणडं पासायं, तेण सा णिच्छुटा, अणो पासाओ कारिओ, अण्णा भजा आणीया, भणिया य-जति एस पासाओ
विणस्सइ तो ते अहं णत्थि, एवं भणिक्कण दिसाजत्ताए गओ, साऽवि से महिला तं पासायं सवादरेण तिसंझं अवलोएत्ति,
जं किंचि तरथ कट्टकम्मो लेप्पकम्मो चित्तकम्मो पासाए वा उजुडियाइ पासइ तं संठवावति किंचि दाक्कण, तओ सो पासाओ
तारिसो च्चव अच्छइ, याणियगेण आगएण दिट्ठो, तुट्ठेण सवरसधरस सामिणी कया, विउलभोगसमण्णागया जाया, इयरा
असणवसणरहिया अच्चंतहुक्खभागिणी जाया, एसा दधपडिचरणा, भावे दिट्ठंतरस उवणओ-याणियगतयाणीएणाऽऽयरिएण

१ प्रासादो रघुवृतः, स तं भार्यायामुपनिश्च्य दिग्वाप्राये गतः, सा दरीरे हस्य, सप्वदनप्रसाधनादिग्वापृता न तस्य प्रासादस्यावलोकनं करोति, तत-
स्तस्यो भागः पतितः, सा विन्तपति-किमेतावत् करिष्यति १, अन्यथा सिप्यलपोतको जातः, पतितः, किमेतावान् करिष्यतीति नापनीतः तथा, तेन वर्षमानेन स
प्रासादो भगः, यणिक्रु भागत, प्रेक्षते विनष्टं प्रासादं, तेन सा निष्काशिता, अन्यः प्रासादः कारितः, अन्या भार्याऽऽनीता, भलिता च-यथेय प्रासादो विन-
ष्टयति तथा सेऽहं नास्ति, एवं भणित्वा दिग्वाप्राये गतः, साऽपि तस्य महिला तं प्रासादं सर्वादरेण शिसन्ध्यमवलोकयति, यतिकञ्चित्तय काष्ठकर्मणि लेप्पक-
र्मणि धिग्रकर्मणि प्रासादे वा तन्त्यादि परयति तत् संस्थापयति किञ्चिद्भव, ततः स प्रासादः तादृश एव तिष्ठति, यणिजाऽऽगतेन दष्टः, तुष्टेन सर्वस्य गृहस्य स्वामि-
नी इत्ता, विउलभोगसमन्वागता जाता, इतराऽऽनवसनरहिताऽस्त्यस्तुःसभागिनी जाता, एया दधपडिचरणा, भावे दष्टान्तस्वोपनयः-वणिक्रुस्थानीयेनाचार्येण

१ प्रासादस्थानीय. सयम प्रतिचरितव्य इत्याशय, एकं न सायुना सातासीययवदुष्टं न न प्रतिचरितः, स धर्मिभवायेव संसारे नुःखनाशनं भावः, येन
 प्रतिचरितोऽक्षतः संयमप्रासादो एतः स निर्वाणसुखभागी जातः २ । इदानीं परिहरणार्थं दुरापकायेन इष्टान्तो भावयते—दुरापकायो नाम दुरापपदकस्य कारणो,
 एकः कुरुपुत्रः, सस द्वे भगिन्यो अन्यप्राप्तयोर्वसतः, सस दुष्टिता जातः, भगिन्योः पुत्रो सयोः ययः प्राप्तयोः से द्वे अदि भगिन्यो सेन सममेव धर्मिकं भावते, स
 भगवत्-दयोरभिधोः कतरं प्रियं करोमि, प्रजतं पुत्रो मेपयतं, यः ऐवयुल्लसो दास्यामीति, गते, मेपितो, सेन सारवां दान्यामदि यदो समर्पितो, प्रयतं गोदुल्ल-
 सुखमानयतं, तौ कापोस्वी गृहीत्वा गतो, तौ दुरापयदो अथा कापोस्वी गृहीत्वा प्रतिनिवृथो, सत्र द्वौ पन्यात्वे—एकः परिहारय (अमयो न), स य समः,
 द्वितीय ऋजुकेन, स पुनर्विषमस्याणुकपटकवदुक्तः, सपोक ऋजुना प्रस्थितः, सस्वारणालित्वा (स स्वलितवस) एको यदो भिद्यः, सेन पतता द्वितीयोऽपि
 भिद्यः, स विरिक्तो गतो

५
 ६
 ७
 ८
 ९
 १०
 ११
 १२
 १३
 १४
 १५
 १६
 १७
 १८
 १९
 २०
 २१
 २२
 २३
 २४
 २५
 २६
 २७
 २८
 २९
 ३०
 ३१
 ३२
 ३३
 ३४
 ३५
 ३६
 ३७
 ३८
 ३९
 ४०
 ४१
 ४२
 ४३
 ४४
 ४५
 ४६
 ४७
 ४८
 ४९
 ५०
 ५१
 ५२
 ५३
 ५४
 ५५
 ५६
 ५७
 ५८
 ५९
 ६०
 ६१
 ६२
 ६३
 ६४
 ६५
 ६६
 ६७
 ६८
 ६९
 ७०
 ७१
 ७२
 ७३
 ७४
 ७५
 ७६
 ७७
 ७८
 ७९
 ८०
 ८१
 ८२
 ८३
 ८४
 ८५
 ८६
 ८७
 ८८
 ८९
 ९०
 ९१
 ९२
 ९३
 ९४
 ९५
 ९६
 ९७
 ९८
 ९९
 १००

भाउलगणात्, विद्मो समेण पंधेण सणियं २ आगओ अक्खुयाए दुद्धकावोदीए, एयस्स दुद्धो, इयरो भणिओ-न्न मए
 भणियं को चिंरेण लहुं वा एहत्ति, मए भणियं-दुद्धं आणेहत्ति, जेण आणीयं तस्स दिण्णा, इयरो धाडिओ,
 एसा दपपरिहणा, भावे दिहंतस्स उण्णओ-कुट्टपुत्तयाणीएहिं तित्थगरोहिं आणत्तं दुद्धत्याणीयं चारित्तं अचिराहंतोहिं
 कण्णगत्याणीया सिद्धी पायियत्ति, गोडलत्याणीओ मणूसभवो, तओ चरित्तस्स मगो उज्जुओ जिणकप्पियाण, ते भग-
 पंतो संपयणाधिरसंपण्णा दण्हित्तकालभावायइवित्तमंषि उस्समणेणं वद्धंति, वंको थेरकप्पियाण सउस्सगाववओऽसमो
 मगो, ओ अजोगो जिणकप्पस्स तं मगं पडिवज्जइ सो दुद्धपडद्धानियं चारित्तं विराहिज्जण कण्णगत्याणीयाए सिद्धिं
 अगाभागी भवइ, जो पुण गीयत्थो द्वाहत्तकालभावावईसु जयणाए जयइ सो संजमं अचिराधित्ता अचिरेण गामेसु
 पावेइ ३ । इयाणिं चारणाए विसभोयणतटाएण दिहंतो-जहा एगो राया परचक्कागमं अट्टरागयं च जाणेत्ता गामेसु

१ मनुसलकात्, द्वितीयः समेन एया सदैः २ आगतोऽथवा दुग्धकापोत्सा, पृतसै षष्ठः, इतरो भवित्-न्न मया भणितं कश्चित्प लघु वाऽऽयातीति,
 मया भणितं-दुग्धमानपवत्तिस्ति, देवानीतं तस्से दधा, इतरो धाटितः, एया द्रव्यपरिहरणा, भावे दद्यात्तत्सोपनयः-कुट्टपुत्रस्यानीयैः तीर्थकरैराहृतं दुग्धत्याणीयं
 कारेभमविराधयद्विः कम्बकास्यानीया सिद्धिः प्राप्तयेति, गोडलत्यानीयो मनुष्यभवः, ततश्चरित्रल मगं क्खुको चित्तकहियकानी, ते भगवन्तः संहननयत्ति-
 संरथा द्रव्यक्षेत्रकालभावादियममपि उत्सर्गेन प्रवन्ति, वक्कः स्वविरकहियकानां सोस्सगंपचाइः भस्सो मार्गः, योऽयोमयो चित्तकल्पस्स तं मार्गं प्रतिपद्यते स
 दुग्धपरस्यानीयं धारिप्रं विराप्य कम्बकास्यानीयायाः सिद्धेतरामागी भवति, यः पुनर्गीतार्थो द्रव्यक्षेत्रकालभावापरसु यतनया यतते स संयमं अचिरात्पाचिरेण
 सिद्धिं प्राप्नोति ३ । इदानीं चारणायां विषयभोजनवटाकेन दद्यात्तः-त्यथैको राजा परचक्रायमनदूरागतं च ज्ञात्वा प्राप्नोतु

नियन्ता तस्य द्वापिण पदा-पगि परिहरण मी य ममा निनि नो उज्जग मा पुग निममन्याणु कटगनरुतो, नोमिं
 णगि उज्जगण पदिश्रो, तस्म अमनुडियमम एगो घटा निण्णा, तण पडनग नवडभोपि निण्णो, सा निरिक्कभो गभो

१ प्रासादस्थानीयः संयमः प्रतिघरितभ्य इत्याशयः, एकेन साधुना सातासीश्वरधरुटेन च प्रतिघरितः, स यन्मिःवायेव संसारे दुःखभाजनं जातः, येन
 फलवर्तितोऽश्वतः संयमप्रासादो षटः स निर्वाणसुखभागी जातः २ । इदानीं परिहरणायां दुराधकायेन दद्यान्वो भययते-दुराधकायो माने दुराधपटकस्य कारोडः,
 एकः कुलपुत्रः, सस्य द्वे भगिन्यो अन्यप्राप्तयोर्वसतः, सस्य दुहित्वा जाता, भगिन्योः पुत्रो सयोः यद्यः प्राप्तयोः तं द्वे भवि भगिन्यो तेन सममं च धारिके भावः, स
 भणित-दयोर्धनोः कतरं प्रियं करोमि ।, प्रवतं पुत्रो प्रेषयतं, यः सेदशसकं दास्यामीति, गते, प्रेषितो, तेन ताभया द्वाभयामरि घटो समरिती, प्रवतं गोडुका-
 दुराधमानयतं, तां कापोलां पुरीरवा गती, तां दुराधपटो म्वाधा कापोलो गुरीरवा प्रतिनिष्टुती, सद्य द्वौ पत्न्यत्नो-एकः परिहारिव (अमजनेन), स च समः,
 द्वितीयं कुरुकेन, स पुनर्विषमस्याणुकपटकपटुलः, सपोरेकं कृतना प्रस्थितः, सस्यदद्यादित्क (सस्य कलितवस) एको घटो मिष्टः, तेन पतता द्विष्टोर्धम
 मिष्टः, स धिरिको गतो

भाउलासगासं, विद्दओ समेण पंधेण सणियं २ आगओ अक्खुयाए दुद्धकायोदीए, एयरस सुद्धो, इयरो भणिओ-न्न मए
 भणियं को चिरेण उहुं वा एदित्ति, मए भणियं-दुद्धं आणेदत्ति, जेण आणीयं तस्स दिण्णा, इयरो धाडिओ,
 एसा दपपरिहणा, भायं दिद्धंतस्स जयणओ-कुल्लयुत्तथाणीएहिं तित्थगरोहिं आणत्तं दुद्धत्थाणीयं चारित्तं अचिराहंतोहिं
 कण्णगरत्थाणीया सिद्धी पावियपत्ति, गोवल्त्थाणीओ मणूसभवो, तओ चरित्त्स मगो उज्जुओ जिणकप्पियाण, ते भग-
 वंतो संपयणधिइसंपण्णा दपलित्त्कालभावावइविसमंवि उस्सगोणं वच्चंति, वंको थेरकप्पियाण सवस्सगववओऽस्समो
 मगो, जो अजोगो जिणकप्पस्स तं मगं पडिवज्जइ सो दुद्धपड्डाणियं चारित्तं विराहिज्जण कण्णगरत्थाणीयाए सिद्धीए
 अणाभागी भवइ, जो पुण गीयत्थो दधलित्त्कालभावावइसु जयणाए जयइ सो संजमं अचिराधित्ता अचिरेण सिद्धिं
 पावेइ ३ । इयाणिं वारणाए विसभोयणत्ताएण दिद्धंतो-जहा एगो राया परच्चक्रागमं अट्टरागयं च जाणेत्ता गामेसु

१ मागुलसकानं, द्वितीयः समेन पथा सानैः २ आगतोऽस्तथा दुग्धकापोला, पूलसै सुट्टः, इतरो भणितः-न्न मया भणितं कश्चिरेण लघु वाऽऽयातीति-
 मया भणितं-दुग्धभानयतमिति, येनानीतं तस्यै इत्था, इतरो धाटितः, पूया द्दव्यपरिहरणा, भाये इट्टान्तस्योपनयः-कुल्लयुत्तस्थानीयैः तीर्थकरीराजसं दुग्धस्थानीयं
 चारिषमविराथयन्निः कन्धकास्थानीया सिद्धिः प्राप्तयेति, गोकुलस्थानीयो मनुष्यभवः, तत्तश्चरिषस्य मार्गं कज्जुकी जिनकल्पिकानां, ते भगवन्तः संहनत्तएत्ति-
 संपथा द्दव्यक्षेत्रकालभावापरिपमनवि उरत्सेण मज्जनित, वक्कः स्थविरकल्पिकानां सोत्सर्गपवादः असमो मार्गः, योऽयोग्यो जिनकरस्य तं मार्गं प्रतिपद्यते स
 दुग्धपटस्थानीयं चारिषं विराप्य कन्धकास्थानीयायाः सिद्धेरनाभागी भवति, यः पुनर्गीतार्थं द्दव्यक्षेत्रकालभावापरसु यतन्त्या यतते स संयमं अचिराध्याचिरेण
 सिद्धिं प्राप्नोति ३ । इदानीं वारणायां विपभोजनतटाकेन इट्टान्तः-यथैको राजा परच्चक्रागममदृशागतं च झारवा मानेषु

धास्यत्थाणीओ संजमो पडिचरियवोत्ति आणत्तो, एगेण साहुणा सातासुक्खवहुत्तेण ण पडिचरिओ, सो वाणिगिणीय संसारे दुक्खभायणं जाओ, जेण पडिचरिओ अक्खओ संजमपासाओ धरिओ सो णेवाणसुहभागी जाओ २ । इयाणिं परिहरणाए दुद्धकाएण दिट्ठतो भणइ-दुद्धकाओ नाम दुद्धपडगस्सकावोडी, एगो कुलपुत्तो, तस्स दुये भगिणीओ अण्णगामेसु वसंति, तस्स धूया जाया, भगिणीण पुत्ता तेसु वयपत्तेसु ताओ दोवि भगिणीओ तस्स समगं चेव चरियाओ आगयाओ, सो भणइ-दुण्ह अरथीण कयरं पियं करेमि ? वच्चेह पुत्ते पेसह, जो खेयणो तस्स दाहामिति, गयाओ, पेसिया, तेण तेसिं दोण्हवि पडगा समपिया, वच्चेह गोडलाओ दुद्धं आणेह, ते कावोडीओ गहाय गभा, ते दुद्धपडए भरिऊण कावोडीओ गहाय पडिनियत्ता, तत्थ दोणिण पंधा-एगो परिहारेण सो य समो, वितिओ उज्जुएण, सो पुण विसमत्ताणुकंटागवहुत्तो, तेसिं एगो उज्जुएण पट्ठिओ, तस्स अक्खुडियस्स एगो पडो भिणो, तेण पडत्तेण विइओवि भिणो, सो चिरिक्कओ गओ

१ प्रासादस्थानीयः संयमः प्रतिचरितत्थ इत्याजसः, एकेन सायुना सातासौहयवहुत्तेन न प्रतिचरितः, स वणिग्भायेव संसारे दुःखभावनं जातः, येन प्रतिचरितोऽक्षतः संयमप्रासादो षटः स निर्वाणसुखभागी जातः २ । इदानीं परिहरणार्थां दुग्धकार्येन दृष्टान्तो भण्यते-दुग्धकार्यो नाम दुग्धपटकस्य कापोली, एकः कुलपुत्रः, तस्य द्वे भगिन्यौ अन्यप्राप्तयोर्वसतः, तस्य दुहित्ता जाता, भगिन्योः पुत्रो तयोः वधः प्राप्तयोः ते द्वे श्वे भगिन्यौ तेन सममेव धरिके भगते, स भगत-द्वयोर्दियोः कतरं प्रियं करोमि ? वज्रतं युत्रो प्रेयतं, यः श्वेदश्वस्त्वसौ दास्यामीति, गते, प्रेषितौ, तेन सारथा द्वाभ्यामपि षटो समर्पितौ, वज्रतं गोकुला-दुग्धमानयतं, तौ कापोलीं गृहीत्वा गतौ, तौ दुग्धपटो भूत्वा कापोलीं गृहीत्वा प्रतिनिवृत्तौ, सत्र द्वौ पन्थानी-एकः परिहारेण (अमणेन), स च समः, द्वितीय ऋजुकेन, स पुनर्विषमस्याणुकपटकवहुत्तः, तयोरेक ऋजुना प्रस्थितः, तस्मात्कालित्काल (स खलितस्य) एको षटो भिन्नः, तेन पतता द्वितीयोऽपि भिन्नः, स चिरिको गतो

भाउलगणासं, विद्ओ समेण पंधेण सणियं २ आगओ अक्खुयाए दुद्धकावोडीए, एयरस तुट्ठो, इयरो भणिओ-न मए भणियं को चिरेण लहुं वा पट्टि, मए भणियं-दुद्धं आणेहत्ति, जेण आणीयं तस्स दिण्णा, इयरो धाडिओ, एसा दपपरिहणा, भाये दिट्ठंतस्स उवणओ-कुलपुत्तत्थाणीएहिं तित्थगरेहिं आणत्तं दुद्धत्थाणीयं चारित्तं अविराहंतोहिं कण्णगत्थाणीया सिद्धी पावियपत्ति, गोउलत्थाणीओ मणूसभवो, तओ चरित्स्स मगो उज्जुओ जिणकप्पियाण, ते भग-वंतो संपयणधिइसंपण्णा दयलित्तकालभावावइविसमंवि उस्सगोणं वच्चंति, वंको थेरकप्पियाण सउस्सगाववओऽसमो मगो, जो अजोगो जिणकप्पस्स तं मगं पड्विज्जइ सो दुद्धपड्डाणियं चारित्तं विराहिज्ज कण्णगत्थाणीयाए सिद्धीए अणाभागी भवइ, जो पुण गीयथो दयलित्तकालभावावइसु जयणाए जयइ सो संजमं अविराधित्ता अचिरेण सिद्धिं पावेइ ३ । इयाणिं वारणाए विसभोयणतलाएण दिट्ठतो-जहा एगो राया परच्चकागमं अदूरागयं च जाणेत्ता गामेसु

१ माणुलसकासं, द्वितीयः समेन पथा दानीः २ आगतोऽक्षतया दुरापकापोत्सा, पूतकं सुट्टः, इतरो भणितः-न मया भणितं कश्चिरेण लघु पाऽऽयतीति, मया भणितं-दुग्धमानयतमिति, येनानीतं तस्यै दद्या, इतरो धाटितः, एया द्रव्यपरिहरणा, भाये दद्यान्तस्योपनयः-कुलपुत्रस्थानीयैः तीर्थकैरास्रसं दुग्धस्थानीयं चारिप्रमविराधयद्भिः कर्म्यकास्थानीया सिद्धिः प्राप्तयेति, गोकुलस्थानीयो मनुष्यभवः, ततश्चरिप्रस्स मार्गं क्रज्जुको क्खिनकहियकानां, ते भगवन्तः संद्वननएत्ति-संपथा द्रव्यश्रेद्रकालभावापद्भिपममवि जससोण प्रज्जित्ति, एकः स्थविरकहियकानां सोससोपवाद्ः अससो मार्गः, योऽयोथो जिनकल्हस्य तं मार्गं प्रतिपद्यते स दुग्धपटस्थानीयं चारिप्रं विराप्य कर्म्यकास्थानीयायाः सिद्धेरताभागी भवति, यः पुनर्गीताथो द्रव्यश्रेद्रकालभावाएसु यतनया यतते स संयमं भविराधयचिरेण सिद्धिं प्राप्नोति ३ । इदानीं चारणायां विपभोजनतटाकेन दद्यान्तः-यथैको राजा परच्चकागमदूरागतं च ज्ञात्वा प्राप्नोतु

दुद्धदधिभक्त्यभोज्यादिसु विसं पक्त्वयावेद्, जाणि य मिद्वयाणियाणि यावितलागार्हणि तेषु य जे य रुक्खा पुष्कफलोपगा
 तानिवि विसेण संजोएऊण अवकंतो, इयरो राया आगओ, सो तं विसभाविं जाणिकण पोसावेद् संधावार-जो
 एयाणि भक्त्यभोज्याणि तलागार्हसु य मिद्वयाणि पाणियाणि एएसु य रुक्खेसु पुष्कफलाणि मिद्वयाणि ज्वभुंजद् सो मरद्, जाणि
 एयाणि खारकडुयाणि दुणापाणियाणि ज्वभुंजद्, जे तं पोसणं सुणित्ता विरया ते जीविया, इयरे मत्ता, एसा दपयारणा
 भावयारणा (ए)दिद्वत्तस्स ज्वणओ-एवमेव रायत्थाणीएहिं तित्थयेरहिं विसत्थपाणसरिसा विसयत्ति काऊण यारिया, तेषु
 जे पसत्ता ते वद्दणि जन्मणमरणणि पाविहिंति, इयरे संसाराओ उत्तरंति ४ । इयाणि णियत्तीए दोणहं कणयाणां पढमाए
 कोलियकणाए दिद्वंतो कीरद्-एगम्मि णयरे कोलिओ, तस्स सालाए धुत्ता चुणंति, तत्थेगो धुत्तो महुरेण सरेण गायद्,
 तस्स कोलियस्स धूया तेण समं संपलग्गा, तेणं भणद्-नस्सामो जाय ण णज्जामुत्ति, सा भणद्-मम वयंसिया रायकणग्गा,

१ दुग्धदधिभक्त्यभोज्यादियु विषं प्रक्षेपयति, यानि च मिद्वयानीयानि यावीतयाकादीनि तेषु च ये च दूक्षः पुष्कफलोपगालान्यपि विषेण संयोजयार-
 कान्तः, इतरो राजाऽऽगतः, स तं विषभाविं ज्ञात्वा धोपयति रुक्खावार-य एतानि भक्त्यभोज्यानि षडाकारियु च सिद्वानि पानीयानि धूतेषु च धूषेण
 उपकृत्वानि सिद्वानि वपयुक्ते स क्षियते, यन्त्येवानि क्षारकटुकानि दुर्गन्धयत्नीयानि (कानि) वपयुक्ता, ये तां पोषणं भूया विरतास्ते जीवित्वाः, इतरे मृताः, एसा
 दप्यवारणा, भावयारणा, इद्वान्तास्योपनयः-पूषमेव राजस्थानीयैस्तीर्थंकीर्षपाक्षपातसत्त्वा विषया इतिद्वया धारिताः, तेषु ये प्रसक्तस्ते मद्दुनि जन्ममरणानि
 प्राप्सन्ति, इतरे संसारात् चत्तरन्ति ४ । इदानीं निवृत्ता द्वयोः कन्ययोः प्रथमया कोलिककन्यया इद्वान्तः द्वियते-एकस्मिन्नारे कोलिकः, सस्य शाखायां
 धृतां धयन्ति, तद्रेको पूर्वां मयुरेण खरेण गायति, तस्य कोलिकस्य तुहिता तेन समं संपलग्गा, तेन भयते-नइयावो यावच्च ज्ञायावद्दे इति, सा
 भणति-मम वयस्या राजकन्या।

धीए समं संगारो जहा दोहियि एकभजाहि होयवंति, तोऽहं तीए विणा ण वच्चामि, सो भणइ—सावि आणिज्जव, तीए
 कहियं, पटिरसुयं वऽणाए, पहाविया महल्लए पच्चूसे, तस्य केणवि जगगीयं—जइ फुल्ला कणियारया चूयय ! अहिमा-
 समयंमि पुट्टंमि । तुह न खमं फुल्लेडं जइ पच्चंता करिंति डमराइं ॥ १ ॥' रूपकम्, अस्य व्याख्या—यदि पुत्पिताः
 के ?—कुत्सिताः कर्णिकाराः—युधविद्येयाः कर्णिकारकाः चूत एव चूतकः, संज्ञायां कन्, तस्यामन्त्रणं हे चूतक ! अधिक-
 मासे 'पोषिते' शब्दिते सति तव 'न क्षमं' न समर्थं न युक्तं पुत्पितुं, यदि 'प्रत्यन्तका' नीचकाः 'कुत्सायामेव कन्'
 कुर्यान्ति 'डमरकानि' अशोभनानि, ततः किं त्वयाऽपि कर्तव्यानि ?, नैप सतांन्याय इति भावार्थः ॥१॥ एवं च सीडं राय-
 कण्णा चित्तेइ—एस चूओ वसंतेण उयाल्लो, जइ कणियारो रुक्खलाण अंतिमो पुत्तिकओ ततो तव किं पुत्तिकएण उत्तिमस्स ?,
 ण तुमं अहियमासपोसणा सुया ?, अहो ! सुद्धु भणियं—जइ कोल्लिगिणी एवं करेइ तो किं मएवि कायवं ?, रयणकरंडओ
 वीसरित्ति एएण छल्लेण पडिनियत्ता, तद्विसं च सामंतरायपुत्तो दाइयविप्परद्धो तं रायाणं सरणमुचगओ, रणणा य से
 सा दिण्णा, इट्ठा जाया, तेण ससुरसमगणे दाइए णिज्जिऊण रज्जं लद्धं, सा से महादेवी जाया, एसा दवाणियत्ती, भाव-

१ तथा समं संदेतो यथा द्वाभ्यामप्येकभायोभ्यां भवितव्यमिति, तदहं तथा विना न भजामि, स भणति—साऽप्यानीयतां, तथा कथितं, प्रतिश्रुतं
 धानया, प्रधाविता महति प्रत्यये, तत्र केनाप्युद्धीतं—। एवं च धृता राजकन्या चिन्तयति—एव चूतो वसन्तेनोपात्तयः, यदि कर्णिकारो युक्षणामन्यः पुत्पित-
 सतदाय किं पुत्पितेनोचमस्य ? न त्वयाऽधिकमासपोषणा श्रुता ?, अहो सुद्धु भणितं—यदि कोल्लिकी एवं करोति तदा किं मयाऽपि कर्तव्यं ?, रत्नकरण्डको विस्मृत-
 रस्यतेन एतंन प्रतिनिवृत्ता, तद्विसं च सामन्तराजपुत्रो दायादप्यादितस्तं राजानं दारणमुचगतः, राज्ञा च तस्मै सा दत्ता, इट्ठा जाता, तेन भ्रशुरसमप्रेण
 दायादान् निर्द्वेष राज्ञं लब्धं, सा तस्य महादेयी जाता, पूया द्रव्यनिवृत्तिः ।

निर्धत्तीए दिङ्ङतस्स उवणओ-कणणगरथाणीया साह् भुत्तरथाणीएसु विसएसु आसज्जमाणा गीतरथाणीएण आयरिएण जे समणुसिद्धा णियत्ता ते सुगइं गया, इयरे दुग्गइं गया । वित्तियं उदाहरणं दयभावाणियत्तणे-एरांसि गच्छे एगो तरुणो गहणधारणासमर्थोत्तिकांडं तं आयरिया वट्ठाविंति, अणया सो असुहकम्मोदएण पडिगच्छामिच्चि पद्याचिओ, णिगच्छंतो य गीतं सुणेइ, तेष भंगलनिमित्तं उवओगो दिन्नो, तस्य य तरुणा सुरजुयाणा इमं साहियिं गायंति-‘तरिया य पइणिंया मरियवं वा समरे समत्थएणं । असरिसज्जणज्जाया न हु सहिया भुलपसूयएणं ॥ १ ॥’ अस्याक्षरगमनिका ‘तरित्तव्या वा’ निर्बोद्धव्या वा प्रतित्ता मत्तंयं वा समरे समर्थेन, असदराजनोद्भाया नैव सोदव्याः भुले प्रसूतेन, तथा केनचिन्महारमनैतरसंवाद्युके-‘लज्जां गुणीषजननीं जननीमिवाऽऽर्यामत्यन्तधुद्धदयामनुवर्तमानाः । तेजस्विनः सुखमसूनपि संत्यजन्ति, सत्यस्थितिव्यसनिनो न पुनः प्रतिज्ञाम् ॥ १ ॥’ गीतियाए भावर्थो जहा-केइ लज्जसा सामिसंभाणिया सुभडा रणे पहारओ विरया भज्जमाणा एगेण सपकलजसायलंविणा अफ्फालिया-ण सोहिस्सह पटिप्पहरा गच्छमाणात्ति, तं सोडं पडिनियत्ता, ते य पट्टिया पट्टिया पराणीए, भगं च तेहिं पराणीयं, सम्भाणिया य पहुणा, पच्छा

१ भावनिवृत्तौ दृष्टान्तस्योपनयः-कन्यास्थानीयाः साधवः पूर्वस्थानीयेषु विषयेषु भासन्नमाना गीतरथाणीयेनाचार्येण ये समनुविष्टा निवृत्तास्ते सुगांत गतः, इतरे दुर्गाति गताः । द्वितीयसुदाहरणं द्रव्यभावनिवर्तने-एकस्मिन् गच्छे एकलक्षणो प्रहणधारणासमर्थ इतिह्रया समाचार्यो वर्तयन्ति, अन्यथा सोऽनुभ-कर्मादयेन प्रतिगच्छामीति प्रधावितः, निर्बोद्धव्यं गीतं शृणोति, तेन महलनिचित्तुमुपयोगो दत्तः, तत्र च तरुणाः पुरपुरान इमां गीतिकीं गायन्ति-गीतिकार्या भावार्थो यथा-केचिच्छब्दयरासः स्वामिसन्मानिताः सुभटा रणे प्रहारतो विरता नश्यन्त एकेन स्वपक्षयतोऽयच्छिवना स्वलिताः-न सोभिरयथ प्रतिपद्यारं गच्छन्त इति, तच्छुद्ध्या प्रतिनिवृत्ताः, ते च प्रस्थिताः परानीके, भगं च तेः परानीकं, सन्मानिताश्च प्रशुणा, पश्चात्. * ण्या.

शुभदवायं सोभंति वहमाणा, एतं गीयत्यं सोडं तरस साहुणो चिंता जाया-एमेव संगामरथाणीया पवजा, जइ तओ
 पराभजाभि तो असरिसज्जणेण हीलिससामि-एस समणगो पच्चोगालिओत्ति, पडिनियसो आलोइयपडिकंतेण आयरियाण
 इच्छा पडिपूरिया ५ । इयाणिं णिंदाए दीणहं कणगाणं विइया कणगा चित्तकरदारिया उदाहरणं कीरइ-एगंमि णयरे
 राया, अणोसिं राहणं चित्तसभा अत्थि मम णत्थित्ति जाणिऊण महइमहालियं चित्तसभं कारेऊण चित्तकरसेणीए
 समप्पेइ, ते चित्तेन्ति, तत्थेगस्स चित्तगरस्स धूया भत्तं आणेइ, राया य रायमगेण आसेण वेगप्पमुक्केण एइ, सा भीया
 पलाया किइमवि फिडिया गया, पियावि से ताहे सरीरचित्ताए गओ, तीए तत्थ कोट्टिमे वणणएहिं मोरपिच्छं लिहियं,
 रायावि तत्थेव एगाणिओ धंक्रमणियाओ करेत्ति, सावि अणचित्सेण अच्छइ, राइणो तत्थ दिट्ठी गया, गिणहामित्ति
 इत्थो पसारिओ, णहा तुक्खाविया, तीए हसियं, भणियं चऽणाए-त्तिहि पाएहिं आसंदओ ण ठाइ जाव चउत्थं पायं

१ सोभन्ते सुभटपादं पदमानाः, एतं गीयत्ययं श्रुत्या तस्य साधोधिन्ता जाता-एवमेव संगामस्थानीया प्रयत्ना, यद्विं सतः पराभज्ये तदाऽसदसज्जनेन
 हीरये-एव भ्रमणकः प्रत्यवगाहिव इति, प्रतिनिवृत्त आलोचितमतिक्रान्तेनाचार्याणामिच्छा प्रतिपूरिता ५ । इदानीं निन्दार्या द्वयोः कन्ययोर्द्वितीया कन्यका
 धियकरादिकोदारणं क्रियते-एकस्मिन् नगरे राजा, भन्नेषां राज्ञां धियसभाऽस्ति मम मास्तीति ज्ञात्वा महासिमहालयं धियसभां कारयित्वा धियकरश्रेण्यै
 समर्पयति, ते धिययन्ति, तत्रैतस्य धियकरस दुहित्वा भक्तमानयति, राजा च राजमार्गेण्यश्वेन यावता याति, सा भीता पलायिता कथमपि छुटिता भवा,
 धिवाऽपि तस्यास्य। धीराधिन्तायै गतः, तया तत्र कुट्टिमे वर्णकर्मयूरपिच्छं लिखितं, राजाऽपि तत्रैवैकाकी चङ्गमणिकाः करोति, साप्यन्यधित्वेन तिष्ठति,
 राज्यकार इष्टिंता, गृह्णामीति इच्छाः प्रसारिताः, नया दुःखिताः, तया दीक्षितं, भणितं यावथा-ध्रिभिः पादैरासन्दको न तिष्ठति यावच्चतुर्थं पादं. * गायगापादं प्र०.

भगंसीए तुभंसि लद्धो, राया पुच्छइ-किहसि?, सा भणइ-अहं च पिउणो भत्तं आणेमि, एगो य पुरिसो रायमगो आसेण
 वेगणमुक्केण एइ, ण से विण्णणं किहवि कंचि मारिज्जामिसि, तत्थाहं सएहिं पुण्णेहिं जीविया, एस एगो पाओ, चिइओ
 पाओ राया, तेण चित्तकरणं चित्तसभा विरिका, तत्थ इक्किक्के कुडुंवे बहुआ चित्तकरा मम पिया इक्कओ, तस्सवि
 त्तित्तओ चैव भागो दिद्धो, तइओ पाओ मम पिया, तेण राउत्थियं चित्तसभं चित्ततेण पुयविट्ठत्तं णिट्ठवियं, संपइ जो
 या सो वा आहारो सो य सीयलो केरिसो होइ?, तो आणीए सरीरचित्ताए जाइ, राया भणइ-अहं किह चउत्थो पाओ?,
 सा भणइ-सद्योवि ताव चित्तेइ-कुतो इत्थ आगमो मोराणं?, जइवि ताव आणितिल्लयं होज तोवि ताव दिट्ठीए णिरि-
 किल्लजइ, सो भणइ-सच्चयं मुक्खो, राया गओ, पिउणा जिमिए सा धरं गता, रण्णा वरणा पेत्तिया, सीए पियामाया
 भणिया-देहं ममंति, भणइ य अरहे दरिदाणि किह रण्णो सपरिवारस्स पूयं काहामो? दवस्स से रण्णापरं भरियं, दासी

1 मागंपयन्त्या एवमसि उच्यते; राज्ञा पृच्छति-कथमिति ?, सा भणति-अहं च पित्रे भक्तमानयामि (यन्त्यभूत् तदा) एकश्च पुरतो राजमार्गोऽथेन धाव-
 ताऽऽयाति (धाव्यभूत्), न तस्य विज्ञानं कथमसि कश्चिद् भारियिष्यामीति, तत्राहं स्वकैः पुत्र्यैर्वाधिता, पूयं पृक्तः पादः, द्वितीयः पादो राज्ञा, सेन चित्रकरे-
 न्यधिश्रयसभा विरिका, तत्रैकैकस्मिन् कुटुम्बे बहुकाश्रित्रकरा मम पितृकाकी, सफायपि सावानेव भगो दत्तः, पृथीयाः पादो मम पितृता, तेन राजकुलीनां
 चित्रसभं चित्रयत्ना पूर्वार्जितं निष्ठितं, सभमति यो वा स याऽऽहारः स च धीतलः कीदृशो भवति ?, स(य) दाऽऽजीते वारीरचित्तायै याति, राज्ञा भणति-अहं-
 गृहं; राज्ञा गतः; पितरि जितिसे सा गृहं गता, राज्ञा वरकाः दीपिताः, सत्याः मातापितरौ भणितौ-दत्तं मयामिति, भणितवन्ती-पदं दरिद्रताः कथं रायः
 सपरिवारस्य पूया कुर्मः?, दन्त्येण तस्य राज्ञा गृहं भूतं, दासी

धृश्याए सिक्खाविया-ममं रायाणं संवाहिती अक्खाणयं पुच्छिज्जासि जाहे राया सोउकामो, जा सामिणी राया पवइइ किंचि
 ताए अक्खाणयं कहेहि, भणइ, कहेमि, एगसस धूया, अलंघणिज्जा य जुगवं तिसि वरगा आगया, दक्खिण्णोणं मात्ति-
 भात्तिपितीहि तिण्हवि दिण्णा, जेणत्ताओ आगयाओ, सा य रत्तिं अहिणा खइया मया, एगो तीए समं दहो, एगो अण-
 सणं वइइओ, एगेण देवो आराहिओ, तेण संजीवणो मंतो दिण्णो, उज्जीवाविया, ते तिण्णिवि उवट्ठिया, कस्स दायवा ?,
 किं सया एका दोण्हं तिण्हं वा दाउं ? तो अक्खाहत्ति, भणइ-निदाइया सुयामि, कल्लं कहेहामि, तस्स अक्खाणयस्स
 कोउदइणं वितियदिवसे तीसे चेष चारो अणत्तो, ताहे सा पुणो पुच्छइ, भणइ-जेण उज्जियाविया सो पिया, जेण समं
 उज्जीवाविया सो भाया, जो अणसणं वइइओ तस्स दायवत्ति, सा भणइ-अण्णं कहेहि, सा भणइ-एगसस राइणो सुवण्ण-
 कारा भूमिधरे मणिरयणकउज्जीया अणिगच्छंता अंतैउरस्स आभरणगणि षड्ढावित्ति, एगो भणइ-का उण वेला वइइ ?,

१ चानया शिक्षिता-मां राजानं संवाहयन्ती पुच्छंयंदा राजा स्वविक्रामः, याचस्वामिति ! राजा प्रवर्त्तते किञ्चित्तावदल्पानकं कथय, भगति-कथ-
 यामि, एकस्य दृष्टित्वा, भवदनीयाश्च युगपद्मयो वरका आगताः, दाक्षिण्येन मातृभ्रातृभिस्त्रिभ्योऽपि दत्त्वा, जनता आगताः, सा च राज्ञावदिता दृष्टा मृता,
 एकस्यथा समं दत्तः, एकोऽननानमुपविष्टः, एकैव देव आराद्धः, तेन संजीवनो मन्त्रो दत्तः, उन्मीविता, ते त्रयोऽपि उपस्थिताः, कस्यै दातव्या ?, किं दात्रया एका
 दात्रया त्रिभ्यो वा दातुं, तदाकथादि, भगति-निद्राणा स्वामी, कस्ये कथयिष्यामि, तस्यात्पानिकस्य कौतूहलेन द्वितीयदिवसे तस्यायेव चारो दत्तः, तदा सा
 पुनः पृच्छति, भगति-देवोन्मीविता स पिता, येन सममुन्मीविता स भ्राता, योऽननानं प्रविष्टस्सै दातव्येति, सा भगति-अन्यद् कथय, सा भगति-एकस्य
 राज्यः सुषणंकारा भूमिपृष्टे सतिस्त्रश्रुतोद्योता अनिगच्छन्तीऽन्तःपुरात् आभरणकानि कुर्वन्ति, एको भगति-का पुनर्वेला वर्त्तते ? * जणत्ताओ प्र०. + पइइओ प्र०.

एंगो भणइ-रसी वडइ, सो कहं जाणइ ? , जो ण चंदं ण सूरं पिच्छइ, तो अरसादि, सा भणइ-णिदाइया, विविदिपदिपं
 कहेइ-सो रत्तिअंधत्तणेण जाणइ, अणं अक्साहिसि, भणइ-एंगो राया तरस दुयं पोरा उवटिया, तंण मंजुमाए परिस्-
 विउण समुदे हूटा, ते किच्चिरससवि उच्छहिया, एणेण दिटा मंजुसा, गहिया, विटाटिया, मणुस्से पेच्छइ, तांहे सुस्ठिया-
 कइरथो दिवसो हूटाणं ? , एंगो भणइ-चउरथो दिवसो, सो कहं जाणइ ? , तदेव धायदिणं कदेइ-तस्स चाउरथउरो तंण
 जाणइ, अणं कहेइ दो सवत्तिणीओ, एकाए रयणाणि अथि, सा इयरीए ण विसंभइ मा इरंजा, तओउगाए उरथ
 णिइरसमंती पविसंती य पिच्छइ तथ पडए छोइण ठवियाणि, ओलित्तो पडओ, इयरीए विरहं णाउं हरिउं रयणाणि तदेव
 य पडओ ओलित्तो, इयरीए णायं हरियाणि, तो कहं जाणइ, उलित्तए हरिताणि ? , विइए दिवसे भणइ-सो काय-
 मओ पडओ, तथ ताणि पडिभासंति हरिएसु णथि, अणं कहेहि, भणइ-एगरस रण्णो चत्तारि सुरिसरपणाणि

१ एवो भणति-राधियंतते, स कथं जानाति ? न यद्भद्रं न सूयं मेक्षते, सदापयसि, सा भणति-निद्रिका, द्वितीयादिषु कथयति-स तावत्पदेन
 जानाति, अन्यदात्याहीति, भणति-एवो राजा तसं दो चांशापुरस्याधितो, तेन मभूपाया प्रक्षिप्य समुद्रे क्षिप्तो, तौ क्रियधिरंजास्युत्तुधितो, एकेन एव। मभूपा,
 गृहीता, वदधाटिता, मनुष्यो मेक्षते, सदा पृष्टी-कतिथो दिवसाः क्षिप्तयोः ? , एवो भणति-यजुषो दिवसाः, स कथं जानाति ? , तथ द्वितीयादि कथयति-स
 चातुर्थं चरत्तेन जानाति, अन्यत् कथयति-द्रे सपान्यो, एवसा राजानि सति, सा इतरसं न विभ्रमति मा हार्था, ततोऽनया यत्र निच्यामन्थी प्रविशन्थी च
 मेक्षते तत्र घटे क्षिप्या स्थापिताति, भवति सो घटकः, इतरपाऽपि रही ज्ञाया ह्याया राजानि तथैव च घटकोऽवक्षिप्तः, इतरपा ज्ञातं ह्वान्तीति, तत् कथं
 जानाति ? भवतिसे ह्वान्तीति, द्वितीयादिषु कथयति-स काथमयो घटकः, तत्र तानि प्रतिभासन्ते ह्वेत्यु न सति, अन्यत् कथय-एकस्य राज्ञश्चादि
 सुरपरजानि. * कहेहि प्र०.

सं-नैमित्ती रहकारो सहस्रसजोही तदेव विज्जो य । दिग्णा चउण्ह कण्णा परिणीया नवरमेकेण ॥ २ ॥' कथं ? तरस्स
 रण्णो अइसुंदरा धूया, सा केणवि विज्जाहरेण हइहा, ण णज्जइ कुओऽवि पिकिवया, रण्णा भणियं-जो कण्णगं आपोइ
 तस्संय सा, तओ णोमित्तिएण कदियं-अमुगं दिसं णीया, रहकारेण आगासगमणो रहो कओ, तओ चत्तारिवि तं विल्ल-
 णिऊण पहायिया, अस्मि(त्थि)ओ विज्जाहरो, सहस्रसजोहिणा सो मारिओ, तेणवि मारिज्जंतैण दारियाए सीसं छिन्नं,
 विज्जेण संजीवणोसहीहिं उज्जियाविया, आणीया धरं, राइणा चउण्हवि दिग्णा, दारिया भणइ-किह अहं चउण्हवि
 होमि ? तो अहं अग्निं पविसामि, जो मए समं पविसइ तस्साहं, एवं होउत्ति, तीए समं को अग्निं पविसइ ? कस्स
 दंयया ?, विवियदिणे भणइ-णिमित्तिणा णिमित्तेण णायं जहा एसा ण मरइत्ति तेण अब्भुवगयं, इयरोंहिं णिच्छियं,
 दारियाए चियट्ठाणस्स हेट्ठा सुरंगा खाणिया, तस्य ताणि चियगाएणुवण्णाणि कट्ठाणि दिग्णाणि, अगगी रइओ जाहे ताहे

१ वयथा-नैमित्तिको रथकारः सहस्रयोधो तथैव वैद्यश्च । दत्ता चतुर्भ्यः कन्या परिणीता नवरमेकेन ॥ १ ॥ कथं ? तस्य राज्ञोऽतिमुन्दरा दुहिता, सा
 केनापि विधापरिण कृता, न ज्ञायते कुतोऽपीक्षिता, राज्ञा भणितं-यः कन्यकामानयति तस्यैव सा, ततो नैमित्तिकेन कथितं-अमूं दिवं नीता, रथकारेण
 भाकादागमनो रथः कृतः, ततश्चत्तारोऽपि तं विलभ्य प्रयातितः, अभयागतो विधापरः, सहस्रयोधिता स मारितः, तेत्यापि मार्यमाणेन दारिकायाः द्वापं
 णिन्नं, यैतन्न संजीवभ्योपयोजीविता, भयनीता गृहं, राज्ञा चतुर्भ्योऽपि दत्ता, दारिका भणति-कथमहं चतुर्भ्योऽपि भवामि ? तदहमग्निं प्रवियामि, यो मया
 समं प्रवित्वाति तस्साहं, एवं भवविविधि, तया समं कोऽग्निं प्रवित्वाति ?, कस्मै दातव्या ?, द्वितीयदिने भणति-नैमित्तिकेन निमित्तेन ज्ञातं यथैया न मरिचयती-
 ति तेनारमुपगतं, इतरेतदं, दारिकया विवास्यात्तस्सापस्त्वाद् सुरक्षा खानिता, तत्र तावि चित्तिकानुरूपवर्णादि काष्ठानि दत्ताति, अग्नी रचितो यदा तदा

* सा कथणा दायया प्र०.

धंगो भणइ-रत्ती वटइ, सो कहं जाणइ ? जो ण चंदं ण सूरं पिच्छइ, तो अकयाहि, सा भणइ-णिदाइया, चित्तिवदिणं
 कहेइ-सो रत्तिअंधसणेण जाणइ, अणं अकयाहिसि, भणइ-एगो राया तस्स दुयं घोरा उवट्टिया, तेण मंजुमाए पक्खिस्स-
 विज्जण समुदे हूढा, ते किच्चिरस्सवि उच्छहिया, एगेण दिट्ठा मंजुसा, गहिया, विहाडिया, मणुस्से पेच्छइ, ताहे पुच्छिया-
 कइरथो दिवसो हूढाणं ? एगो भणइ-चउरथो दिवसो, सो कहं जाणइ ? तहेव वीयदिणं कहेइ-तस्स चाउरवजरो तेण
 जाणंइ, अणं कहेइ दो सवत्तिणीओ, एकाए रयणाणि अरिय, सा इयरीए ण विस्संभइ मा हेरंजा, तओऽणाए जउय
 णिइखमंती पविसंती य पिच्छइ तउथ षडए छोइण ठवियाणि, ओलित्तो षडओ, इयरीए विरहं णाउं हरिउं रयणाणि तहेव
 य षडओ ओलित्तो, इयरीए णायं हरियाणिसि, तो कहं जाणइ, उलिसए हरिताणिसि ?, विइए दिवसे भणइ-सो काय-
 मओ षडओ, तउथ ताणि पडिभासंति हरिएसु णरिय, अणं कहेहि, भणइ-एगस्स रण्णो चत्तारि पुरिसरयणाणि

१ एको भणति-रात्रिर्बन्धते, स कथं जानाति ? न यश्चन्द्रं न सूर्यं प्रेक्षते, तदाप्याहि, सा भणति-निद्रिता, द्वितीयदिवसे कथयति-स रात्र्यन्तरेण
 जानाति, अन्यदप्याहीति, भणति-एको राजा तस्य द्वौ धीराशुपस्थापितौ, तेन मश्रूपायां प्रक्षिप्य समुद्रे क्षिप्तौ, तौ कियच्चिरेणाप्युत्थितौ, एकेन एवा मश्रूपा,
 गृहीता, वट्ट्यादिता, मनुष्यो प्रेक्षते, तदा गृष्टी-कतिथो दिवसः क्षिप्तयोः ? एको भणति-चतुर्थो दिवसः, स कथं जानाति?, तथैव द्वितीयदिवसे कथयति-सस्य
 चातुर्थं चरन्ते जानाति, अन्यत् कथयति-द्रे सपरम्यौ, एकस्या रत्नानि सन्ति, सा इतरस्यै न विभ्रमभति मा हार्थात्, सतोऽनया यत्र निष्कामन्ती प्रतिगन्ती च
 प्रेक्षते सत्र घटे क्षिस्त्वा स्थापितानि, अवलिसो षटकः, इतरयाऽपि रदो ज्ञात्वा हत्वा रत्नानि तथैव च षटकोऽवकिप्तः, इतरया ज्ञातं हतानीति, सए कथं
 जानाति ? अवलिसे हतानीति, द्वितीयदिवसे कथयति-स कायमयो षटकः, तत्र तानि प्रतिभासन्ते हतेषु न सन्ति, अन्यत् कथय-एकस्य रात्र्यन्तरेण
 पुरुरत्नानि. * कहेहि प्र०.

१०-नैमित्ती रहकारो सहस्सजोही तहेव विज्जो य । दिण्णा चउण्ह कण्णा परिणीया नवरमेकेण ॥ २ ॥' कथं ? तरस्स
 रण्णो अइसुंदरा धूया, सा केणवि विज्जाहरेण हडा, ण णज्जइ कुओडवि पिकिवया, रण्णा भणियं-जो कण्णनं आणंइ
 तरसेव सा, तओ णोमित्तिएण कहियं-असुणं दिसं णीया, रहकारेण आगासगमणो रहो कओ, तओ चत्तारिवि तं विल-
 णिऊण पहाविया, अम्मि(त्थि)ओ विज्जाहरो, सहस्सजोहिणा सो मारिओ, तेणवि मारिज्जंतेण दारियाए सीसं छिन्नं,
 यिञ्जेण संजीवणोसहीहिं उज्जियाविया, आणीया परं, राइणा चउण्हवि दिण्णा, दारिया भणइ-किह अहं चउण्हवि
 होमि ?, तो अहं अग्गि पविसामि, जो मए समं पविसइ तरसाहं, एवं होवत्ति, तीए समं को अग्गि पविसइ ?, कस्स
 दंयाया ?, वित्तियदिणे भणइ-णिमित्तिणा णिमित्तेण पायं जहा एसा ण मरइत्ति तेण अब्भुवगयं, इयरोहिं णिच्छियं,
 दारियाए चियद्धानस्स हेडा सुरंगा खाणिया, तस्य ताणि चियगाएणुवण्णाणि कट्ठाणि दिण्णाणि, अग्गी रइओ जाहे ताहे

१ उपमा-नैमित्तिको रथकारः सहस्रयोधी तथैव वैपथ । दृष्ट्वा चतुर्भ्यः कन्या परिणीता नवरमेकेन ॥ १ ॥ कथं ? तस्य राज्ञोऽविसुन्दरा दुहितः, सा
 केनापि विद्यापरेण दृष्टा, न शायते युतोऽपीक्षिता, राज्ञा भणितं-यः कन्यकस्मानयति तस्यैव सा, ततो नैमित्तिकेन कथितं-अमुं दिशं नीता, रथकारेण
 भाकातामनो रथः कृतः, यतश्चरारोऽपि तं विलभ्य प्रयायिताः, अभयागतो विद्याधरः, सहस्रयोधिना स मारितः, तेनापि मार्यमाणेन दारिकायाः शीघ्रं
 शिबं, यैवेन संजीवयोपयोजीविता, आनीता गृहं, राज्ञा चतुर्भ्योऽपि दृष्ट्वा, दारिका भणति-कथमहं चतुर्भ्योऽपि अवाप्ति ?, तद्दृष्ट्वाऽपि प्रविशामि, यो भया
 समं प्रविशति तस्याहं, पूवं भयविवति, तथा समं कोऽपि प्रविशति ?, कस्मै दातव्या ?, द्वितीयदिने भणति-नैमित्तिकेन निमित्तेन ज्ञातं यथैषा न मरिच्यसी-
 त्ति तेनाभ्युपगतं, इतरैर्नहं, दारिकया चित्तस्थानस्वापस्त्याए सुरम्ना सानिता, तत्र तानि चित्तिकान्तरुवर्णानि काष्ठानि दत्तानि, अग्नी रचित्तो यदा तदा
 * सा कृष्णा दापया प्र०.

धाणि सुरंगाए णिसरियाणि, तस्स दिण्णा, अण्णं कहेदि, सा भणइ—एकाए अचिरइयाए पणयं जंतिआए फटणा मणिगया,
 ताहे स्वएहिं वंधण दिक्षा, इयरीए धूयाए आविद्धा, यत्तं पणए ण चंय अट्टियेइ, एवं फइययाणि परिसाणि गयाणि,
 कइइत्तएहिं मणिगया, सा भणइ—देमिस्सि, जाय दारिया महंती भूया ण सफेत्ति अयणंइ, ताहे ताए फटइत्थिया भणिगया—
 अण्णोयि स्वए देमि, सुयइ, ते णिच्छंति, तो किं सका हत्था छिदिदं ?, ताहे भणियं—अण्णो परिसए चंय फटए पटायेइं
 देमो, तेऽयि णिच्छन्ति, तेचंय दायवा, कहं संठयेयया ?, जहा य दारियाए हत्था ण छिदिज्जंति, फहं तंसिमुत्तरं दायवं ?,
 आह—ते भणियवा—अभह्वि जइ ते चंय स्वए देह तो अभेयि ते चंय फटए देमो, परिसाणि अयसाणगाणि फहेत्तोए
 दियसे २ राया छम्मासे आणीओ, सवत्तिणीओ से छिद्दाणि मगंति, सा य चित्तकरदारिया ओयरणं पयिसिज्जण एका-
 णिया चिराणए मणियए वीराणि य पुरओ काइं आप्पाणं णिंदइ—तुमं चित्तपरधूया सिधा, पयाणि ते पितिसंतिपयाणि

१ हां सुराया मिसती, वसं दसा, भन्वकथय, सा भणति—एकयाऽपिरतिकया प्रकरणं यान्सा फटकी मार्गिती, तदा स्वदेहेन्येव यथा (उत्थी,) इतरसा
 दुहिमाऽऽविद्धी, वृत्ते प्रकरणे नैव ददाति, एवं कतिपयानि यथाणि गतासि, फटकस्वामिभ्यो मार्गिती, सा भणति—इदामीति, सायदारिका महर्थाभूया, य
 सवयेते निक्काराण्युं, तदा तथा फटकस्वामिनो भणितो—भनयानपि स्वयकात् ददामि सुयात्, तो नेच्छतः, सत् किं कारयो हत्तो तुं ? तदा (तथा) भविं-
 भनयो इदसो चैव फटको कारणिया ददामि, तावपि नेच्छतः, तावेव दातवो, कयं संस्यापयितव्यो ?, यथा य दारिकाया हत्तो म छिदेते, कयं सायामुत्तरं
 दातव्यं, आह—तो भणितव्यो—अस्माकमपि यदि सानेव स्वयकात् दत्तं तदा ययमपि तावेव फटको दधाः, इदशान्वाक्यावकाणि कथयन्त्या भिषसे भिषसे राज्ञा
 पणमासात् भारीतः, सयकयस्वसादिद्वयाणि मार्गयन्ति, सा य चित्तकरदारिका भयपरके पयिश्चैकाकिनी चिरन्तनाणि मणियुक्ताणि च वीरान्नि पुरतः कृत्वा-
 ऽऽत्मानं निन्दति—एवं चित्रकरदुहित्वाऽऽसीः, पूजति ते पितृसाकाणि

धर्याणि आभरणाणि य, इमा स्तिरी रायस्तिरी, अण्णाओ उदिओदियकुलवंसप्पसूयाओ रायधूयाओ मोहुं राया सुमं अणु-
 वसइ ता गयं मा काहिसि, एवं दिवसे २ दारं दक्केवं करेइ, सविचीहिं से कहवि णायं, ताओ रायाणं पायपडियाओ
 विण्णविति-मारिज्जिहिसि एयाए कम्मणकारियाए, एसा उषए पविसिडं कम्मणं करेति, रण्णा जोइयं सुयं च, तुडेण
 से महोद्विपट्टी वद्धे, एसा दधानिंदा, भावणिंदाए साहुणा अप्पा णिंदियवो-जीव ! तुमे संसारं हिंडंतेणं निरयतिरि-
 पणरुं कदमवि माणुससे समत्तणणचरित्ताणि लक्खाणि, जेसिं पसाएण सबलोयमाणणिज्जो पूयणिज्जो य, ता मा गधं का-
 हिसि-जहा अहं बहुस्सुओ उत्तिसचरित्तो वसि ६ । दधानरिहाए पइमारियाए दिडंतो-एगो मरुओ अज्झावओ, तरस तरुणी
 महिटा, सा वलिवइसदेवं करिती भणइ-अहं काकाणं विभेसित्ति, तओ उवज्झायत्तिवत्ता वट्टा दिवसे २ धणुगेहिं गहिएहिं
 रक्खंति वलिवइसदेवं करेति, तथेगो वट्टो चिंतेइ-ण एस मुक्का जा कागाण विभेइ, असङ्किया एसा, सो तं पडिचरइ, सा

१ एकाप्याभरणाणि च, इयं श्री रामधर्मः, अन्यथा वदितोदितलुडवंशप्रसूता राजसुता मुत्तवा राजा स्वामनुवत्तंते तद् गर्भे मा कुर्याः, एवं दिवसे २
 दारं स्वाधिया करोति, सपथीभित्तल्लाः तद कम्ममपि ज्ञातं, ता राओ पाइपतिता विज्जपयन्ति-मायंसे एतया कर्मणकारिण्या, एयाऽपवरके प्रविश्य कर्मणं करोति,
 राया ददं भुतं च, गुटेन तस्या महादेवीपट्टी वद्धः, एया द्दग्घनिन्दइ, भावनिन्दयां साणुनाऽऽसमा निन्दित्तव्यः-जीव ! वया संसारं हिण्डसत्तेन नरकतिर्य-
 मणित्तु वयमपि मनुएपथे सभयवचनाचारिणाणि लब्धानि, येयां प्रसादेन सर्वलोकानां माननीयः पूजनीयश्च, सन्मा गर्वं कुर्याः, यथाऽहं बहुधुत वत्तमचारियो
 वंति । प्ररपणहोवा पतिमारिकाया द्दहान्तः-एको पादणोऽप्याएकः, तस्य तरुणा महेल्ला, सा वैश्वदेववर्लि कुर्वती भणति-अहं काकेभ्यो विभेसीति, तत
 वयाऽपयनिमुक्काऽप्या दिवसे २ धनुभिः गृहीतैः रक्षन्ति वैश्वदेववर्लि कुर्वती, तथैकरुणाच्चिन्तयति-तैया मुत्तया या काकेभ्यो विरयति, अशाङ्कितया
 स वा प्रतिपत्ति-सा

ताणि सुरंगाए निरसरियाणि, तस्स दिण्णा, अण्णं कहेहि, सा भणइ-एक्काए अचिरइयाए पणयं जंतिआए कइणा मणिगया,
 ताहे स्वएहि वंघण दिन्ना, इयरीए धूयाए आविद्धा, वत्ते पणए ण च्चेव अहिचेइ, एवं कइययाणि चरिसाणि गयाणि,
 कइइत्तएहि मणिगया, सा भणइ-देमिसि, जाव दारिया महंती भूया ण सक्केति अवणंदं, ताहे ताए कइइत्तिया भणिगया-
 अण्णेवि स्वए देमि, मुयह, ते णिच्छंति, तो किं सका हएया छिदिदं ?, ताहे भणियं-अण्णे एरिसए च्चेव कइए पढायेंदं
 देमो, तेऽवि णिच्छन्ति, तेच्चेव दायवा, कहं संढवेयवा ?, जहा य दारियाए हएया ण छिदिजंति, कहं तेसिमुत्तरं दाययं ?,
 आह-ते भणियवा-अभहवि जइ ते च्चेव स्वए देह तो अभेवि ते च्चेव कइए देमो, एरिसाणि अक्खाणगाणि कहेत्वाए
 दिवसे २ राया छम्मासे आणीओ, सवत्तिणीओ से छिद्दाणि ममांति, सा य चित्तकरदारिया ओवरणं पयिसिज्जण एक्का-
 णिया चिराणए मणियए च्चिराणि य पुरओ काडं आप्पाणं णिंदइ-तुमं चित्तयरधूया सिया, एयाणि ते पितिसंतियाणि

१ तां सुरङ्गया निरसरी, तस्मै दत्ता, अन्यत्कथय, सा भणति-एकयाऽचिरत्तिकाया प्रकरणं यान्त्या कटको मार्गिणी, सदा रूप्यकैर्धनेन दत्ता (कथयै.) इतरस्सा
 दुहिन्नाऽऽविद्धी, वृत्ते प्रकरणे नैव ददाति, एवं कल्पियानि यथाणि गतानि, कटकस्याभिभयो मार्गिणी, सा भणति-ददामीति, यावदारिका महतीभूत्वा, न
 दावयेत्ते सिक्कादायितुं, तदा तया कटकस्याभिनी भणित्वा-भन्यान्पि रूप्यकान् ददामि सुभातं, सी नेच्छतः, तत् किं दावयी ह्यौ उचुं ? सदा (तया) अभितं-
 भन्यो इत्सी च्चैव कटको कारयित्वा ददामि, तावपि नेच्छतः, तावैव दातव्यो, कथं संस्थापयितव्यो ?, यथा च दारिकाया ह्यौ न छिद्येते, कथं ताभ्यामुत्तरं
 दातव्यं, आह-तौ भणितव्यौ-अस्माकमपि यदि तानेव रूप्यकान् दत्तं तदा ययमपि तावैव कटको ददाः, इदृशाभ्याकथानकानि कथयन्त्या दिवसे दिवसे राज्ञा
 पयमासान् आनीतः, सपत्न्यस्तस्यादिदृग्नाणि मार्गयन्ति, सा च चित्रकरदारिका भगवत्कै प्रविशैककिनी चिरन्तनाभि मण्डियुक्ताति य थीवराभि पुरतः कृत्वा-
 ऽऽमानं निन्दति-रवं चित्रकरदुहिन्नाऽऽसीः, पृतानि ते पितृसत्कानि

धर्याणि आभरणाणि य, इमा सिरा रायसिरा, अण्णाओ उदिओदियकुलवंसप्पसूयाओ रायधूयाओ मोहुं राया हुमं अणु-
 वसद् वा गयं मा कादिसि, एवं दिवसे २ दारं ढकेडं करेइ, सवितीहिं से कहवि पायं, ताओ रायाणं पायपडियाओ
 विण्णयित्ति-मारिज्जिहिसि एयाए कम्मणकारियाए, एसा उधरए पविसिडं कम्मणं करेति, रण्णा जोइयं सुयं च, तुट्टेण
 से महादेविपट्टो वद्धो, एसा दयणिंदा, भावणिंदाए साहुणा अप्पा णिंदियवो-जीव ! हुमे संसारं हिंडित्तेणं निरयत्तिरि-
 यणरंसुं कदमयि माणुसत्ते सम्मत्तणणचरिसाणि लुद्धाणि, जेसिं पसाएण सवलोयमाणणिज्जो पूयाणिज्जो य, ता मा गधं का-
 हिसि-जहा अहं बहुस्सुओ उत्तिमचरित्तो वत्ति ६। दधगरिहाए पइमारियाए दिट्ठो-एगो मरुओ अज्झावओ, तस्स तरुणो
 महिजा, सा वलिवइसदेवं करेत्ति, तथेगो वट्टो चित्तेइ-ण एस मुद्धा जा कागाण विभेइ; असङ्किया एसा, सो तं पडिचरइ, सा
 रक्खंति यलिवइसदेवं करेत्ति, तथेगो वट्टो चित्तेइ-ण एस मुद्धा जा कागाण विभेइ; असङ्किया एसा, सो तं पडिचरइ, सा

१ यथाप्याभरणाणि य, इयं श्री रायसिरा; अन्या वदित्तोवित्तकुलवंसप्पसूया राजसुता मुक्त्वा राजा एवामनुवर्त्तते तद् गर्धं मा कृपाः; एवं दिवसे २
 दारं द्यगधिया करोति, सवशीभिस्तस्याः तद् कथमपि ज्ञातं, ता राज्ञे पादपतिश विज्ञपयन्निव-मार्गसे एतया कर्मणकारिण्या, एयाऽप्यवरके प्रविरय कर्मणं करोति,
 रागा दृढं भूतं च, तुट्टेण तस्या महादेवीपट्टो वद्धः; एया इत्यनिन्द्य, भावनिन्द्यायो साधुताऽऽत्मा निन्दितव्यः-जीव ! त्वया संसारं हिण्डमानेन नरकतिर्य-
 णत्तिवु कथमपि मनुष्यस्य सम्यक्वचनान्वारिण्याणि कृत्यानि, येषां प्रसादेन सर्वलोकानां मानवीयः पूजनीयश्च, तन्मा त्वं कृपाः; यथाऽहं बहुश्रुतं वत्समचारियो
 वंति । इत्यगाहार्था पतिमारिकाया दद्यान्तः-एको प्राक्षणीऽऽयापकः; तस्य तरुणा महेला; सा वैश्वदेववर्द्धि कुर्वती भणति-अहं काकेभ्यो विभेमीति, तत
 इत्याप्यापनिगुणारदाया दिवसे २ यजुभिः गृहीतैः रक्षन्ति वैश्वदेववर्द्धि कुर्वती, तत्रैकरदायाश्चिन्तयति-नया मुभ्या या काकेभ्यो विभयति, भवाङ्कितैया
 स वा मतिपरति-सा

ताणि सुरंगाए णिरसरियाणि, तस्स दिण्णा, अण्णं कहेदि, सा भणइ-एक्काए अविरइयाए पणयं जंतिआए कटणा मग्गिया,
 ताहे ख्वएहि वंधएण दिन्ना, इयरीए धूयाए आविद्धा, वत्ते पाए ण च्चेव अत्थिरेइ, एवं कइययाणि यरिसाणि गयाणि,
 कइइत्सएहि मग्गिया, सा भणइ-देमिसि, जाव दारिया महंती भूया ण सक्केति अयणेवं, ताहे ताए कइइत्तिया भणिया-
 अण्णेवि ख्वए देमि, सुयइ, ते णिच्छंति, तो किं सक्का हया छिदिं ? , ताहे भणियं-अण्णे एरिसए च्चेव कइए घटावेवं
 देमो, तेऽवि णिच्छन्ति, तेच्चेव दायवा, कहं संठवेयवा ? , जहा य दारियाए हया ण छिदिजंति, कहं तेसिसुत्तरं दायपं ? ,
 आह-ते भणियवा-अम्हयि जइ ते च्चेव ख्वए देह तो अम्हेवि ते च्चेव कइए देमो, एरिसाणि अक्खाणाणाणि कहेतीए
 दिवसे २ राया छम्मासे आणीओ, सवत्तिणीओ से छिद्दाणि मग्गंति, सा य चित्तकरदारिया ओवरणं पयिसिऊण एक्का-
 णिया चिराणए मणियए चीराणि य पुरओ काठं आप्पाणं णिंदइ-तुमं चित्तयरधूया सिया, एयाणि ते पितिसंत्तियाणि

१ तां सुराङ्गया निवृत्तौ, तस्मै दत्ता, अन्यकथय, सा भणति-एकयाऽविरत्तिका प्रकरणं यान्स्या कटकी मार्गितो, सदा रूप्यैर्धन्येन दत्तां (कटकीं) इतरस्या
 दुहित्राऽऽवित्तौ, यूचे प्रकरणे नैव ददाति, एवं कतिपयानि वर्षाणि गतासि, कटकस्याभिर्या मार्गितो, सा भणति-ददामीति, यावदारिका महतीभूत्वा, न
 दापयेते भिक्शानापितुं, तदा तया कटकस्यामितौ भणितौ-अन्यानपि रूप्यकान् ददासि सुस्रतं, सो नेच्छतः, त्व किं काश्यो ह्यसौ ऐसुं ? तदा (तया) भणितं-
 अन्यो इन्द्रो धेव कटको कारथिरवा ददासि, तावपि नेच्छतः, साधेव दातव्यो, कथं संस्थापयितव्यो ? , यथा च दारिकाया ह्यसौ न छियेते, कथं साभ्यामुत्तरं
 दातव्यं, आह-तौ भणितव्यौ-अस्माकमपि यदि साधेव रूप्यकान् दत्तं तदा धयमपि साधेव कटको ददाः, इन्द्राभ्याधयानकानि कथयन्त्या दिवसे रात्रौ
 पणमासान् आनीतः, सपद्यस्तस्यादिउद्गाणि मार्गयन्ति, सा च चित्रकरदारिका भरवार्के प्रविश्येकाकिनो चिन्तन्तानि मणिपुष्पानि च धीबराभि पुरतः कृत्वा-
 ऽऽस्मानं निन्दति-एवं चित्रकरदुहित्वाऽऽसीः, पूतानि ते पितृसत्काणि

धर्याणि आभरणाणि च, इमा सिरि रायसिरि, अण्णाओ उदिओोदयकुल्यस... ताओ रायाण...
 पएर ता गपं मा कादिसि, एवं दिवसे २ दारं दफेउं करेइ, सविस्तीहिं से कहवि पायं, रणा जोइयं सुयं च, तुष्टेण
 पिण्णयित्ति-मारिज्जिहिसि एयाए कम्मणकारियाए, एसा उवरए पयिसिउं कम्मणं करेत्ति, संसारं हिंडंतेणं निरयत्तिरि-
 से मयादंयिपट्टो वट्ठो, एसा दयणिंदा, भायणिंदाए साहुणा अप्पा णिंदियणो-जीव ! तुमे संसारं हिंडंतेणं निरयत्तिरि-
 यगईसुं कइमयि माणुसत्ते सम्मत्तणाणचरित्ताणि लज्जाणि, जेसिं पसाएण सवलोयमाणणिज्जो पूयणिज्जो च, ता मा गपं का-
 हिसि-जहा अहं बहुस्सुओ उत्तिसचरित्तो वत्ति इ । दयगारिहाए पइमारियाए दिडंती-एणो मरुओ अज्झावओ, तस्स तरुणा
 महिला, सा वलिवइसदेवं करेत्ति भणइ-अहं काकाणं विभेमिसि, तओ उवज्झायनिउत्ता वट्टा दिवसे २ धणुणेहिं गहिएहिं
 रक्खंति वलिवइसदेवं करेत्ति, तत्थेणो वट्टो चिंतेइ-ण एस मुद्धा जा कागाण विभेइ, असङ्किया एसा, सो तं पडिचरइ, सा

च, इयं धी राउयधीः, अन्या उदितोदितकुल्यंशप्रसूता राजसुता सुत्तवा राजा स्वामनुचत्तंते तद् गर्वं मा कृथाः, एवं दिवसे २
 दारं स्वगपिखा करोति, सपथीभिन्नाः तत्र कथमपि ज्ञातं, ता राशे पादपतिता विज्ञापयन्ति-मार्गसे एतया कार्मणकारिण्या, एयाऽपयवरेके प्रविश्य कार्मणं करोति-
 रासा एदं श्रुतं च, तुष्टेन तस्मा महादेवीपट्टो वट्ठः, एया द्रव्यनिन्द्या, भावनिन्द्यायां सायुताऽऽत्सा निद्रित्तव्यः-जीव ! स्वया संसारं हिण्डमानेन नरकतिर्य-
 मालिपु कथमपि मनुष्यस्ये सम्यक्त्वज्ञानचारियाणि लब्धानि, येषां प्रसादेन सर्वलोकार्णानां माननीयः पूजनीयश्च, तन्मा गर्वं कृथाः, यथाऽहं बहुश्रुत वत्समचारिओ
 वेत्ति । द्रव्यगर्हायां पतिमारिकाया एद्यान्तः-एको प्राक्खणोऽप्यापकः, तस्य तरुणा महेत्ता, सा वैश्वदेवबालिं कुर्वती भणत्ति-अहं काकेभयो विभेमिस्सि, अद्यादित्तेपा
 दयाप्यायनियुक्तादद्यादा दिवसे २ धनुभिः गृहीतैः रक्षन्ति वैश्वदेवबालिं कुर्वती, तत्रैकरुदाप्रश्चिन्तयति-नैया सुग्धा या काकेभयो विभेमिस्सि-सा
 स तां प्रतिपत्ति-सा

क्षाणि सुरंगाए णिसरियाणि, तरस दिण्णा, अण्णं कहेदि, सा भणइ-एफाए अघिरइयाए पणयं जंतिआए कटगा मणिगया,
 ताहे ख्वएहिं वंधएण दिक्का, इयरीए भूयाए आविद्धा, वत्ते पणए ण च्चव अट्टियेद, एयं कइवयाणि वरिसाणि गयाणि,
 कइइत्सएहिं मणिगया, सा भणइ-देमिसि, जाव दारिया महंती भूया ण सकेति अयणोदं, ताहे ताए कइइत्तिया भणिया-
 अण्णेवि ख्वए देमि, मुयह, ते णिच्छंति, तो किं सक्का हत्या छिदिदं ?, ताहे भणियं-अण्णे एरिसए च्चव कटए पटायेदं
 देमो, तेऽवि णिच्छन्ति, तेच्चेव दायघा, कहं संठवेयया ?, जहा य दारियाए हत्या ण छिदिज्जंति, कहं तेसिसुत्तरं दायपं ?,
 आह-ते भणियया-अभहवि जइ ते च्चव ख्वए देह तो अभहवि ते च्चव कइए देमो, एरिसाणि अक्खाणगणि कहेतीए
 दिवसे २ राया छम्मासे आणीओ, सवत्तिणीओ से छिद्दाणि मगांति, सा य चित्तकरदारिया ओवरणं पघिसिऊण एका-
 णिया चिराणए मणियए च्चिराणि य पुरओ काउं आप्पाणं णिंदइ-तुमं चित्तपरभूया सिया, एयाणि ते पितिसंतियाणि

१ तो सुराया निघती, तस्मै दत्ता, अन्यकथय, सा भणति-एकयाऽधिरतिकया प्रकरणं यान्त्सा कटको मार्गिती, तदा रूपकेभ्येन दत्ता (कटको,) इतरस्ता
 दुहिप्राऽऽविद्धी, एते प्रकरणे नैव ददाति, एवं कतिपयानि यथाणि गतानि, कटकस्त्वामिभ्यां मार्गिती, सा भणति-दशमीति, यावरारिका महतीभूता, न
 दाशयेते निष्काराणि, तदा तथा कटकस्त्वामिनो भणितो-अन्यातपि रूपकान् ददाति शुभ्रातं, सो नेरुत्तः, त्व किं भाषयो ह्यो उचुं ? तदा (तथा) मणितं-
 भन्यो इदं च कटको कारयित्वा ददाति, तावपि नेरुत्तः, तावेव दातव्यो, कथं संस्थापयितव्यो ?, यथा च दारिकाया ह्यो न छिद्येते, कथं साभ्यामुत्तरं
 दातव्यं, आह-तो भणितव्यो-अस्माकमपि यदि सानेव रूपकान् दत्तं तदा यथमपि तावेव कटको दत्तः, इदंशाभ्यापयानकानि कथयन्त्या शिवसे शिवसे राज्ञा
 पयमासात् आनीतः, सपत्न्यस्तस्यादिउद्दाणि मार्गयन्ति, सा य चित्रकरदारिका भवत्येके प्रविश्यैकाकिनी चिरन्तनानि मणियुक्तानि च धीवरास्त्रि सुरतः कुरवा-
 ऽऽमानं निन्दति-तं चित्रकरदुहित्वाऽऽसीः, एतानि ते पितृसत्काणि

नादिलक्षणेष्वभ्यो निराशंसेर्नवापवर्गाभिजाणिणाऽपि न प्रतिकान्तव्यं, 'भावपङ्क्तिमणं पुण तिविहं तिविहेण णेयवं' तदेत-
दन्तरोदितं भावप्रतिक्रमणं पुनास्त्रिविधं त्रिविधेनैव नेतव्यं, पुनःशब्दस्यैवकारार्थत्वात्, एतदुक्तं भवति—'मिच्छन्ताद् न
गच्छद् ण य गच्छावेद् णाणुजाणेई । जं मणवद्दकाएहिं तं भणियं भावपङ्क्तिमणं ॥ १ ॥' 'मनसा न गच्छति' न चिन्त-
यति यथा शोभनः शाक्यादिधर्मः, वाचा नैभिधत्ते, कायेन न तैः सह निष्प्रयोजनं संसर्गं करोति, तथा 'न य गच्छावेद्'
मनसा न चिन्तयति—कथमेप तच्चनिकादिः स्यात्?, वाचा न प्रवर्तयति यथा तच्चनिकादिर्भव, कायेन न तच्चनिकादीना-
मर्षयति, 'णाणुजाणद्' कश्चित्तच्चनिकादिर्भवति न तं मनसाऽऽनुमोदयति तूर्ष्णी वाऽऽस्ते, वाचा न सुष्वारब्धं कृतं वेति
भणति, कायेन नलच्छोटिकादि प्रयच्छति, एवमसंयमादिष्वपि विभाषा कार्यति गाथार्थः ॥ १२५१ ॥ इत्थं मिथ्यात्वा-
दिगोचरं भावप्रतिक्रमणमुक्तम्, इह च भवमूलं कथायाः, तथा चोक्तम्—'कोहो' य माणो य अणिगहीया, माया य लोहो
य पवहुमाणा । चत्तारि एए कसिणा कसाया, सिंचंति मूलाइं पुणढभवस्स ॥ १ ॥' अतः कथायप्रतिक्रमण एवोदाहरण-
मुच्यते—'केई दो संजया संगारं काळण देवलोयं गया, इओ य एगंमि णयरे एगस्स सिद्धिस्स भारिया पुत्तणिमिचं
णागदेवयाए उववासेण ठिया, ताए भणियं—होहिति ते पुत्तो देवलोयच्चुओत्ति, तेसिमेगो चइत्ता तीए पुत्तो जाओ,

१ क्रोधश्च मानश्च भस्मिपृदीतो माया च लोभश्च परिवर्धमानो । चत्वार पृते कृत्वाः कथायाः सिद्धान्त मूलाणि नुनर्भवस्य ॥ १ ॥ २ कौचित् द्वौ संवर्तो
संकेतं कृत्वा देवलोके गतो, इत्येकैकिकाद्यगरे एकस्य श्रेष्ठिनो भार्या पुत्रनिमित्तं नागदेवतायै वपवासेन स्थिता, तथा भणितं—भविष्यति ते पुत्रो देवलोकेऽयुत
इति, अथैरेकभ्युत्वा तस्याः पुत्रो जातः.

अयं गायक्षरार्थः ॥ १२४९ ॥ इदं पुनः प्राकरणिकं—'पिडिल्लेदं पमजिप भसं पाणं च योनिंरज्जं । पमरीरुप ररनेन
उणियमेण पडिक्रमे साह ॥ १ ॥ हृद्यसया आगंतुं गंतुं च मुहुसगं जदिं चिद्रे । पंथे वा पथंतो णदिमंतरणे पटिहन्नर ॥२॥'
गतं प्रतिक्रमणद्वारम्, अधुना प्रतिक्रान्तव्यमुच्यते, तत्पुनरोपतः पद्यथा भवतीति, आह च निर्युष्टिकारः—
मिच्छन्नापडिक्रमणं तदेव असंजमे पडिक्रमणं । कसायाण पडिक्रमणं जोगाण प अप्यसत्थापां ॥ १२५० ॥
संसारपडिक्रमणं चउच्चिदं होइ आणुपुच्चीण । भावपडिक्रमणं पुण तिविदं तिविद्रेण नेपच्चं ॥ १२५१ ॥

व्याख्या—मिथ्यात्वमोहनीयकर्मपुद्गलसाचिव्यविशेषादात्मपरिणामो मिथ्यात्वं तस्य प्रतिक्रमणं तद्यतिक्रान्तरप्यं पतते,
यदाभोगानाभोगसहसात्कारैर्मिथ्यात्वं गतलत्प्रतिक्रान्तव्यमित्यर्थः, तथैव 'असंयमे' असंयमपिपये प्रतिक्रमणम्, असं-
यमः—प्राणतिपातादिलक्षणः प्रतिक्रान्तव्यो वर्तते, 'कथायाणां' प्राप्तिरूपितराद्यार्थानां क्रोधादीनां प्रतिक्रमणं, कथायाः
प्रतिक्रान्तव्याः, 'योगानां च' मनोवाक्यायलक्षणानाम् 'अप्रशस्तानाम्' अप्रोभनानां प्रतिक्रमणं, ते च प्रतिक्रान्तत्वाद्वा इति
गाथार्थः ॥ १२५० ॥ संसरणं संसारः—तिर्यग्भ्रानारकामरभयानुभूतिलक्षणस्तस्य प्रतिक्रमणं 'चतुर्विधं' चतुष्प्रकारं भवति
'आनुपूर्व्या' परिपाठ्या, एतदुक्तं भवति—नारकायुषो ये हेतवो महारम्भाद्यस्तेषां (पाप्मा) भोगानाभोगसहसात्कारयद्वाति-
तमन्यथा वा प्ररूपितं तस्य प्रतिक्रान्तत्वम्, एवं तिर्यग्भ्रामरेत्यपि विभाषा, नवरं शुभनरामरारयुर्दुर्गयो मायाप्यनासेव-

१ प्रतिलिख्य प्रकृत्य भक्तं पानं च व्युत्पद्य १ पसतिरुचपरमेव तु निवमेव प्रतिकारमेव साधुः ॥ १ ॥ इत्यस्याराणास्य माया च सुखं च
तिष्ठेत् । पथि वा मज्जन् नदीसंतरणे प्रतिक्राम्यति ॥ २ ॥

नादिलक्षणेभ्यो निराद्यसंज्ञैर्वाप्यर्गाभिर्जायिणाऽपि न प्रतिक्लान्तव्यं, 'भावपण्डिकमणं पुण तिविहं तिविहेण णेयधं' तदेत-
दन्तरोदितं भावप्रतिक्रमणं पुनस्त्रिविधं त्रिविधेनैव नेतव्यं, पुनःशब्दस्यैवकारार्थत्वात्, एतदुक्तं भवति-'मिच्छत्वार न
गच्छद् ए य गच्छावेद् पाण्डुजाणेर्द् । जं मज्जवरकाएहिं तं भणियं भावपण्डिकमणं ॥ १ ॥' 'मनसा न गच्छति' न चिन्त-
यति यथा सोभनः साव्यादिधर्मः, वाचा नैभिधत्ते, कायेन न तैः सह निष्प्रयोजनं संतर्ग करोति, तथा 'न य गच्छावेद्'
मनसा न चिन्तयति-कथमेव तद्यनिकादिः स्वात्^१, वाचा न प्रवर्तयति यथा तच्चनिकादिर्भव, कायेन न तच्चनिकादीना-
मर्थयति, 'गाण्डुजान्तर' कश्चित्तन्निर्वादिर्भवति न तं मनसाऽनुमोदयति तूष्णीं वाऽऽस्ते, वाचा न सुध्वारद्वयं कृतं वेति
भजति, कायेन नलच्छोटिकादि प्रयच्छति, एवमसंयमादिष्वपि विभाषा कार्यति नाथार्थः ॥ १२५१ ॥ इत्थं निश्चयात्वा-
दिगोचरं भावप्रतिक्रमणमुक्तम्, इह च भवमूलं कथायाः, तथा चोक्तम्-'कोहो' य माणो य अणिगहीया, माया य त्थोहो
य पवहनाणा । चत्तारि एए कत्तिणा कत्ताया, सिंघंति मूलाइं पुणत्तभवत्त ॥ १ ॥' अतः कथाप्रतिक्रमण एवोदाहरण-
मुच्यते- 'हैर् दी संजया संगारं काऊण देवलीयं गया, इओ य एणंमि णयरे एगत्त त्तिडित्त भारिया पुत्ताणिमित्तं
एणाइं वदाए उवयातेण डिया, ताए भणियं-दोहिवि ते पुत्तो देवलीयजुओति, तेत्तिमेगो चइचा तीए पुत्तो जाओ,

१ शेषेभ्य मावय्य धर्मैरुदीयो माया य क्षेत्रेभ्य एतैर्बद्धावो । क्वचर एते क्वचानः क्वचानाः तिस्रस्त्रिभ्य सूक्त्यादि उच्यन्ते इति संनवी
इहं क्वचा एव क्षेत्रेभ्य एतो, एतैर्बद्धावो एतत्त भेदयो भावो उच्यन्ति चं वाचैरेवार्थे इराशब्दे स्थित्वा, यत्ता जलैर्-अदिन्तति से पुत्रो देवलो कश्च
रथि, शरीरेभ्युचा वलताः उचो जताः-

अयं गाथाक्षरार्थः ॥ १२४९ ॥ इदं पुनः प्राकरणिकं—'पडिलेहेदं पमज्जिय भत्तं पाणं च योसिरेज्जणं । वसह्माक्यवरमेव उणियमेण पडिक्कमे साह ॥ १ ॥ हत्थसया आगंतुं गंतुं च मुहुत्तगं जहिं चिद्धे । पंधे वा वच्चंतो णादिसंत्तरणे पडिक्कमद् ॥ २ ॥' गतं प्रतिक्रमणद्वारम्, अधुना प्रतिक्रान्तव्यमुच्यते, तत्पुनरोपतः पद्मधा भवतीति, आह च निर्युक्तिकारः—

मिच्छन्तपडिक्कमणं तद्देव अस्संजमे पडिक्कमणं । कसायाण पडिक्कमणं जोगाण य अप्पसत्त्याणं ॥ १२५० ॥ संसारपडिक्कमणं चउच्चिवहं होइ आणुपुब्बीए । भावपडिक्कमणं पुण निचिहं निचिहेण नेयव्वं ॥ १२५१ ॥

व्याख्या—मिथ्यात्वमोहनीयकर्मपुद्गलसाचिव्यविशेषादात्मपरिणामो मिथ्यात्वं तस्य प्रतिक्रमणं तत्प्रतिक्रान्तव्यं वर्तते, यदाभोगानाभोगसहसात्कारैर्मिथ्यात्वं गतस्तत्प्रतिक्रान्तव्यमित्यर्थः, तदैव 'असंयमे' असंयमविषये प्रतिक्रमणम्, असंयमः—प्राणातिपातादिलक्षणः प्रतिक्रान्तव्यो वर्तते, 'कथायाणां' प्राग्निरूपितशब्दार्थानां क्रोधादीनां प्रतिप्रमणं, कथायाः प्रतिक्रान्तव्याः, 'योगानां च' मनोयाकायलक्षणानाम् 'अप्रशस्तानाम्' अशोभनानां प्रतिक्रमणं, ते च प्रतिक्रान्तव्या इति गार्थार्थः ॥ १२५० ॥ संसरणं संसारः—तिर्यग्नरनारकामरभयानुभूतिलक्षणस्तस्य प्रतिक्रमणं 'चतुर्विधं' चतुष्प्रकारं भवति 'आनुपूर्व्या' परिपाठ्या, एतदुक्तं भवति—नारकायुषो ये हेतवो महारम्भादयस्तेषां (पाप्मा) भोगानाभोगसहसात्कारैर्यद्वृत्ति-तमन्वथा वा प्ररूपितं तस्य प्रतिक्रान्तव्यम्, एवं तिर्यग्नरामरेष्वपि विभाषा, नवरं शुभनरामरायुर्हेतुभ्यो मायाप्यनासेव-

१ प्रतिलिख्य प्रमुच्य भक्तं पानं च श्रुत्सन्त्य । पसतिकषयरमेय सु नियमेन प्रतिकारयेत् साधुः ॥ १ ॥ इक्ष्वाक्यादापागत्य गगना च मुहूर्त्तकं यद्यतिष्ठत् । पथि वा प्रजन् नदीसंत्तरणे प्रतिक्रामयति ॥ २ ॥

नादिलक्षणेषु निराशंसेनेवापवर्गाभिख्यापिणाऽपि न प्रतिक्रान्तव्यं, 'भावपङ्क्तिमणं पुण तिविहं तिविहेण णेयधं' तदेत-
दन्तरोदितं भावप्रतिक्रमणं पुनस्त्रिविधं त्रिविधेनैव नेतव्यं, पुनःशब्दस्यैवकारार्थत्वात्, एतदुक्तं भवति—'मिच्छंसाद् न
गच्छद् ण य गच्छावेद् णाणुजाणेद् । जं मणवद्काएहिं तं भणियं भावपङ्क्तिमणं ॥ १ ॥' 'मनसा न गच्छति' न चिन्त-
यति यथा शोभनः शान्त्यादिधर्मः, वाचा नैभिधत्ते, कायेन न तैः सह निष्प्रयोजनं संसर्गं करोति, तथा 'न य गच्छावेद्'
मनसा न चिन्तयति—कथमेव तच्चनिकादिः स्यात्?, वाचा न प्रवर्तयति यथा तच्चनिकादिर्भव, कायेन न तच्चनिकादीना-
मर्पयति, 'णाणुजाणद्' कश्चित्तच्चनिकादिर्भवति न तं मनसाऽनुभोदयति तूष्णीं वाऽऽस्ते, वाचा न सुष्वारब्धं कृतं वेति
भणति, कायेन नखच्छोटिकादि प्रयच्छति, एवमसंयमादिव्यपि विभाषा कार्यति नाथार्थः ॥ १२५१ ॥ इत्थं मिथ्यात्वा-
दिगोचरं भावप्रतिक्रमणमुक्तम्, इह च भवमूलं कथायाः, तथा चोक्तम्—'कोहो' य माणो य अणिनाहीया, माया य लोहो
य पयहुमाणा । चत्तारि एए कस्सिणा कसाया, सिंचंति मूलाइं पुणवभवस्स ॥ १ ॥' अतः कथायप्रतिक्रमण एवोदाहरण-
मुच्यते—'केद्दी संजया संगारं काऊण देवलोयं नया, इओ य एगंमि णयरे एगस्स सिद्धिस्स भारिया पुत्तणिमित्तं
णागदेवयाए उववासेण ठिया, ताए भणियं—होहिति ते पुत्तो देवलोयञ्चओत्ति, तेसिमेगो चइत्ता तीए पुत्तो जाओ,

१ क्रोपञ्च मानस भद्रिपुदीर्वा माया च लोभस्य परिषर्धमानी । चत्वार एते कथाः कथायाः सिद्ध्यन्ति मूलानि पुनर्भवस्य ॥ १ ॥ २ कौचित् द्वौ संयतौ

संस्कृतं कृत्वा देवलोके गतौ, इत्यर्थकस्मिन्नकारे एकस्य श्रेष्ठिनो भार्या पुत्रनिमित्तं नाणद्वेवतायै वपवासेन स्थिता, तया भणितं—भविष्यति ते पुत्रो देवलोकेऽप्यु-
दति, वपवरेकस्युत्वा वसाः पुत्रो जातः..

अथ गाथाक्षरार्थः ॥ १२४९ ॥ इदं पुनः प्राकरणिकं—'पडिलेहेदं पमल्लिय भसं पाणं च योसिररुणं । वसदीरुपयरमेच
उ णियमेण पडिकमे साह ॥ १ ॥ हत्थसया आणंतुं गंतुं च मुहुत्तगं जहिं चिद्धे । पंधे वा यधंतो णादिसंतरणे पडिकमद् ॥ २ ॥'
गतं प्रतिक्रमणद्वारम्, अधुना प्रतिक्रान्तव्यमुच्यते, तत्पुनरोपेतः पद्यथा भवतीति, आह च निर्युक्तिकारः—

मिच्छत्तपडिकमणं तहेव अस्संजमे पडिकमणं । कसायाण पडिपमणं जोगाण य अप्पसत्थाणं ॥ १२५० ॥
संसारपडिकमणं चउविवहं होइ आणुपुच्चीप । भावपडिकमणं पुण तिविहं निविहेण नेपच्चं ॥ १२५१ ॥

व्याख्या—मिथ्यात्वमोहनीयकर्मपुद्गलसाचिव्यविशेषादात्मपरिणामो मिथ्यात्वं तस्य प्रतिक्रमणं तत्प्रतिक्रान्तव्यं वर्तते,

यदाभोगानाभोगसहस्राकारैर्मिथ्यात्वं गतस्तत्प्रतिक्रान्तव्यमित्यर्थः, तथैव 'असंयमे' असंयमवियपये प्रतिक्रमणम्, असं-
यमः—प्राणातिपातादिलक्षणः प्रतिक्रान्तव्यो वर्तते, 'कपायाणां' प्राग्निरुपितदाव्युत्सर्गानां क्रोधदीनां प्रतिक्रमणं, कपायाः
प्रतिक्रान्तव्याः, 'योगानां च' मनोवाकायलक्षणानाम् 'अप्रशस्तानाम्' अशोभनानां प्रतिक्रमणं, ते च प्रतिक्रान्तव्या इति
गाथार्थः ॥ १२५० ॥ संसरणं संसारः—तिर्यग्भ्रमरनारकामरभवानुभूतिलक्षणस्तस्य प्रतिक्रमणं 'चतुर्विधं' चतुष्प्रकारं भवति
'आनुपूर्व्या' परिपाठ्या, एतदुक्तं भवति—नारकायुषो ये हेतवो महारम्भाद्यस्तेषां (पामा) भोगानाभोगसहस्राकारैर्यद्वाति-
तमन्यथा वा प्ररुपितं तस्य प्रतिक्रान्तव्यम्, एवं तिर्यग्भ्रमरमेवैव विभाषा, नवरं शुभनरामरायुर्हेतुभ्यो मायाप्यनासेव-

१ प्रतिक्रिय प्रसूय भक्तं पानं च शुक्लम् । यसतिकचवरमेव ए निषमेन प्रतिक्रम्येत् सायुः ॥ १ ॥ इत्यसतादात्म्यस्य गतः च मुहुत्तं च यत्र
तिष्ठत् । पथि वा मनन् नदीसंतरणे प्रतिक्रम्यति ॥ २ ॥

नादिलक्षणभ्यो निराशंसेनैवापवर्गाभिलाषिणाऽपि न प्रतिक्रान्तव्यं, 'भावपङ्क्तिमणं पुण तिविहं तिविहेण णेयधं' तदेत-
नान्तरोदितं भावप्रतिक्रमणं पुनस्त्रिविधं त्रिविधेनैव नेतव्यं, पुनःशब्दस्वैवकारार्थत्वात्, एतदुक्तं भवति—'मिच्छसाद् न
दन्न्तरोदितं भावप्रतिक्रमणं पुनस्त्रिविधं त्रिविधेनैव नेतव्यं, पुनःशब्दस्वैवकारार्थत्वात्, एतदुक्तं भवति—'मिच्छसाद् न
गच्छद् ण य गच्छावेद् गणुजाणेर्द् । जं मणवद्काएहिं तं भणियं भावपङ्क्तिमणं ॥ १ ॥' 'मनसा न गच्छति' न चिन्त-
यति यथा शोभतः शक्यादिधर्मः, वाचा नोभिधत्ते, कायेन न तैः सह निष्प्रयोजनं संसर्गं करोति, तथा 'न य गच्छावेद्
मनसा न चिन्तयति—कथमेव तच्च निकृतिः स्यात्?', वाचा न प्रवर्तयति यथा तच्चनिकृतिर्भव, कायेन न तच्चनिकृतिना-
मर्षयति, 'गणुजाणद्' कश्चित्तच्चनिकृतिर्भवति न तं मनसाऽनुमोदयति तूष्णीं वाऽऽस्ते, वाचा न सुध्वारव्यं कृतं वेति
भणति, कायेन नलच्छोदिकादि प्रयच्छति, एवमसंयमादिव्यपि विभाषा कार्यति गाथार्थः ॥ १२५१ ॥ इत्थं सिध्यात्वा-
दिगोचरं भावप्रतिक्रमणमुक्तम्, इह च भवमूलं कथायाः, तथा चोक्तम्—'कोहो' य माणो य अणिगहीया, माया य लोहो
य पवहुमाणा । चत्तारि एए कसिणा कसाया, सिंचंति मूलाइं पुणत्तभवस्स ॥ १ ॥' अतः कथायप्रतिक्रमण एयोदाहरण-
मुच्यते—'केद्दी दो संजया संगारं काकण देवलोयं गया, इओ य एगंमि णयरे एगस्स सिद्धिस्स भारिया पुत्तणिमित्तं
णागदेवयाए उवयासेण ठिया, ताए भणियं—होहिति ते पुत्तो देवलोयत्तुओत्ति, तेसिसेगो चइत्ता तीए पुत्तो जाओ,

१ क्रोधश्च मानश्च भक्षिगृहीतां माया च लोभश्च परिवर्धमानौ । चत्वार एते कथायाः कथायाः सिद्धान्ति मूलाति पुनर्भवस्य ॥ १ ॥ २ कौचित् द्वौ संवर्ता
संकेतं कृत्वा देवलोके गतो, इत्थं कश्चिन्नयरे एकस्य श्रेष्ठिनो भार्या पुत्रनिधिचं नाणद्रेवरायै वपवासेन स्थिता, तथा भणितं—भविष्यति ते पुत्रो देवलोकेच्युत
रति, अयोरैकभ्युत्था वस्ताः पुत्रो जातः..

नागदत्तोत्ति से णामं कयं, वावत्तरिकलाविसारओ जाओ, गंधयं च से अइवियं, तेण गंधपणागदत्तो भणइ, तओ सो
 मित्तजणपरिवारिओ सोक्खमणुभवइ, देवो य णं बहुसो बहुसो घोहेइ, सो ण संजुणइ, ताहे सो देवो अपसट्ठिणोणं ण ण-
 जइ जहेस पवइयगो, जेण से रजोहरणाइ उवगरणं णत्थि, सथे चत्तारि करंडयहत्थो गहेउण तस्स उज्जाणियगयस्स
 य अदूरसामतेण दीहंयवइ, मित्तेहिं से कहियं-एस सप्यखेछावगोत्ति, गओ तस्स मूलं, पुच्छइ-किमेत्थं ? , देवो भणइ-
 सप्या, गंधवणागदत्तो भणइ-रमामो, तुमं ममअएहि अहं तुहअएहिं, देवो तस्सअएहिं रमति, सइओवि ण मरइ, गंधप-
 णागदत्तो अमरिसिओ भणइ-अहंपि रमामि तव संतिएहिं सप्येहिं, देवो भणइ-मरसि जइ सज्जसि, जाहे णिबंधेण
 लगो ताहे मंडलं आलिहिता देवेण चउदिसिंषि करंडगा ठयिता, पच्छा से सयं सयणमित्तपरियणं मेत्तिउण तस्स
 समक्खं इमं भणियाइओ—

1 नागदत्त इति तस्य नाम कृतं, द्वासप्ततिकलाविद्याराशौ जातः, गान्धर्वं धार्यातिप्रियं, सेन गान्धर्वनागदत्तो भवत्येते, ततः स मिश्रमन्थपरिवारितः
 सौर्यमनुभवति, देवधनं बहुशः २ बोधयति, स न समुप्यते, तदा स देवोऽस्यकालेन स शायते धर्मय प्रप्रक्षितकः, सेन रजोहरणापुपकरणं तस्य भावि,
 सर्पाक्षुरः करण्डकहत्तो गृहीत्वा तस्योद्यानिकागतं स्यादृष्यामीत्येन व्यतिप्रव्रति, मित्रं तस्य कथितं-एव सपंधीएक इति, एतत्तस्य मूलं, पुच्छति-किमत्र ? , देवो
 भणति-सर्पाः, गान्धर्वनागदत्तो भणति-रमामहे, त्वं मामकीनेरहं तावकीनेः, देवस्तसकैः रमते, छात्रिसोऽपि न क्षियते, गान्धर्वनागदत्तोऽमर्षितो भवति-अह-
 मपि तव सकैः सर्पैः रसे देवो भणति-मरिच्यसि यदि अक्षिच्यसे, यदा निर्बन्धेन कप्तस्यदा माण्डलमाच्छिप्य देवेन चतसृष्वपि दिशु करण्डकाः स्यात्सिताः,
 पश्चात्तस्य सर्वे स्वयन्मिश्रपरिजनं मेळयित्वा तस्य समक्षं इदं भणितवान्—

गणपधनागादत्तो इच्छइ सत्पेहि खिल्लिउं इहयं । तं जइ कहिंवि खज्जइ इत्थ ह्उ दोसो न कायव्वो ॥ १२५२ ॥
 व्याख्या—'गन्धर्वनागादत्त' इति नाम्ना 'इच्छति' अभिलपति सर्पैः साद्वं क्रीडितुम्, अत्र स खलु—अयं यदि 'कथञ्चित्'
 केनचित्प्रकारेण 'खाद्यते' भक्ष्यते 'इत्थ ह्उ' अस्मिन् वृत्तान्ते न दोषः कर्तव्यो मम भवन्निरिति गाथार्थः ॥ १२५२ ॥

यथा घतसुव्यपि दिशु स्यापितानां सर्पाणां माहात्म्यमसावकथयत् तथा प्रतिपादयन्नाह—

तरुणादिवापरनयणो विञ्जुलयाचंचलगाजीहालो । घोरमहाविसदादो उक्का इव पज्जलियरोसो ॥ १२५३ ॥

व्याख्या—तरुणादिवाकरवद्—अभिनवोदितादित्यवन्नयने—लोचने यस्य स तरुणादिवाकरनयनः, रक्काक्ष इत्यर्थः,
 विद्युत्तवे चञ्चलाऽप्रजिह्वा यस्य स विद्युत्तवाचञ्चलाप्रजिह्वाकः घोरा—रौद्रा महाविषाः—प्रधानविषयुक्ता दंष्ट्रा—आस्यो

यस्य स घोरमहाविषदंष्ट्रः, उत्केव—चुहुलीव प्रज्वलितो रोषो यस्य स तथोच्यत इति गाथार्थः ॥ १२५३ ॥

दृको जेण मणूसो कयमकयं न याणई सुवहुयंपि । अदिस्समाणमकुं कह थिच्छसि तं महानागं ? ॥ १२५४ ॥

व्याख्या—'दृको' दृष्टः 'येन' सर्पेण मनुष्यः स कृतं किञ्चिदकृतं वा न जानाति सुवह्वपि, 'अहइयमानमृत्युम्' अह-
 इयमानोऽयं करण्डकस्यो मृत्युर्वर्तते, मृत्युहेतुत्वान्मृत्युः, यतश्चैवमतः कथं प्रहीष्यसि त्वं 'महानागं' प्रधानसर्पम् ?, इति

गाथार्थः ॥ १२५४ ॥ अयं च क्रोधसर्पः, पुरुषे संयोजना स्वयुद्ध्या कार्या, क्रोधसमन्वितस्तरुणादिवाकरनयन एव भवतीत्यादि ॥

मेरुगिरिगुंगसरिसो अहफणो जमलज्जुगलजीहालो । दाहिणपासंसि ठिओ माणेण विषइई नानो ॥ १२५५ ॥

नैगदसोत्ति से णामं कयं, वायसरिकलाविसारओ जाओ, गंधयं च से अइपियं, तेण गंधपणागदसो भण्णइ, तओ सो
 मित्तजणपरिवारिओ सोकवमणुभवइ, देवो य णं बहुसो बहुसो घोरेइ, सो णसंजुद्धइ, ताहे सो देवो अपत्तडिगेणं ण ण-
 जइ जहेस पवइयगो, जेण से रजोहरणाइ उवगारणं णथि, सप्ये चत्तारि करंडयदत्थो गदेरुण तस्स उज्जाणिपागयस्स
 य अदूरसामंतेण वीइवयइ, मित्तेहिं से कहियं-एस सप्यवेहायगोत्ति, गओ तस्स मूठं, पुच्छइ-किमेत्थं १, देवो भणइ-
 सप्य, गंधवणागदसो भणइ-रमासो, तुमं ममच्चएहि अहं तुहच्चएहिं, देवो तस्सच्चएहिं रमति, खइओवि ण मरइ, गंधय-
 णागदसो अमरिसिओ भणइ-अहंपि रमामि तव संतिएहिं सप्येहिं, देवो भणइ-मरसि जइ सज्जसि, जाहे णिषंयेण
 लगो ताहे मंडलं आलिहिता देवेण चवदिसिंपि करंडगा ठयिता, पच्छा से सयं सयणमित्तपरियणं मेटिरुण तस्स
 समवस्सं इमं भणियाइओ—

१ नागवृत्त इति तस्य नाम कृतं, दाससतिकलाविशारदो जातः, गान्धवं चास्त्रातिप्रियं, तेन गन्धर्वनागदसो भवति, ततः स भिक्षन्नपरिवारितः
 लौहयमनुभवति, देवश्रेष्ठं बहुशः २ बोधयति, स न सःशुच्यते, तथा स देवोऽभ्युच्छिन्नं भुञ्जते यथैव प्रयश्चित्तः, धैर्यं रजोहरणापुरकरणं तस्य भाषि,
 सप्राज्ञशूरः करण्डकदलो गृहीत्वा तस्योषानिकगतं स्थातूराम्भीष्येन व्यथिप्रव्रति, मित्रस्तस्य कथितं-एव सयंटीक इति, गतस्तस्य मूठं, पुच्छति-किमेत्थं १, देवो
 भणति-सप्यां, गन्धर्वनागदसो भणति-रमासो, त्वं ममकीभैरहं सावकीभैः, देवस्तस्यसंकः रमते, खादितोऽसि न भिषते, गन्धर्वनागदसोऽमर्षतो भवति-अइ-
 नपि तव सत्कैः सर्वैः रसे देवो भणति-मरिच्यसि यदि भक्षिष्यसे, यदा निर्दन्धेन कप्रस्तादा माण्डलमालिष्य देवेन चतसृष्वपि दिशु करण्डकाः स्थाषिताः,
 पश्चात्तस्य सर्वे स्वजनभिन्नपरिजनं मेलयित्वा तस्य समक्षं इदं भणितवान्—

‘अप-
चित्तं च सि पाटनगादी अणोसहिपलो अ अपरिदृत्थो य । सा य चिरसंघिपावसा गहनात्तं औपधिवलरहितः ॥ १२५८ ॥

तं च सि पाटनगादी अणोसहिपलो अ अपरिदृत्थो य । सा य चिरसंघिपावसा गहनात्तं औपधिवलरहितः ॥ १२५८ ॥
व्याख्या—इयमेवम्भूता नागी रीद्रा, एवं च ‘व्यालमाही’ सर्पमहणशीलः ‘अनीपधिवलश्च’ औपधिवलरहितः ॥ १२५८ ॥

रिदृत्थश्च’ अदक्षश्च, सा च चिरसंघितविषा ‘गहने’ सङ्कुले ‘यने’ कार्यजाले वसति नागीति गाथार्थः ॥ १२५९ ॥
दीदी ते विणिचाओ तीसे दादंनरं उवगापरसस । अप्णोसहिमंतपलो न ह्यु अप्णापां घिगिच्छिदिसि ॥ १२६० ॥

व्याख्या—भविव्यति ते विनिपातः तस्या दंष्ट्रान्तरम् ‘उपगतस्य’ प्राप्तस्य, अल्पं—स्तोकं औपधिमन्त्रपलं यस्य तप स
त्वं अर्थापधिमन्त्रपलः, यतश्चैवमतो नैयाऽऽत्मानं चिकित्सिष्यसीति गाथार्थः ॥ १२५९ ॥ इयं च मायानागी ॥
उत्थरमाणो सत्वं महालओ पुत्तमेहनिज्योसो । उत्तरपासंसि णिओ लोहेण पिपदुई नागो ॥ १२६० ॥

व्याख्या—‘उत्थरमाणो’ति अभिभवन् ‘सर्वं’ पस्तु, महानालयोऽस्येति महालयः, सर्वानिकास्वितस्यत्, पूर्णः पुष्क-
रावर्तस्वैव निर्पोषो यस्य स तथोच्यते, करण्डकन्यासमधिकृत्याह—उत्तरपार्श्वे स्थितः, उत्तरदिपासस्तु सर्पोत्तरो लोभ इति
रथापनार्थम्, अत एव लोभेन हेतुभूतेन ‘वियदुई’ति व्यावर्तते रुच्यति पा‘नागाः’ सर्प इति गाथार्थः ॥ १२६० ॥

दुको जेण मणुसो हेहे महासागर इव’ स्वयम्भूरमण इप पुत्तुरा ‘सर्प’ इत्यम्भूतं ‘सर्पविपसगुपयं’ सर्व-
व्याख्या—दृष्टो येन मनुष्यो भवति ‘महासागर इव’ स्वयम्भूरमण इप पुत्तुरा ‘सर्प’ इत्यम्भूतं ‘सर्पविपसगुपयं’ सर्व-
व्यसनेकराजमार्गे कथं प्रहीव्यसि त्वं ‘महानागं’ प्रपानसर्पमिति गाथार्थः ॥ १२६१ ॥ अयं तु लोभसर्पः ॥ १२६२ ॥

एप ते पावादी चत्तारिवि कोहमाणमपलोभा । जेहि सपा संतत्तं जरिपमिप जयं कलफालेहे ॥ १२६२ ॥

व्याख्या—‘एप ते पावादी चत्तारिवि कोहमाणमपलोभा । जेहि सपा संतत्तं जरिपमिप जयं कलफालेहे ॥ १२६२ ॥

व्याख्या—मेरुगिरेरतुङ्गानि—त्रिच्छ्रितानि तैः सदृशः मेरुगिरितुङ्गसदृशः, तन्मूर्त इत्यर्थः, अर्धां फला यस्य सोऽष्टकगः जातिकुलरूपवल्लभबुद्धिवाह्यभ्यकश्रुतानि द्रष्टव्यानि, तत्त्वतो यमो—मृत्युमूर्तयुरेतुत्वात् 'टा आदाने' यमं छान्ता-
ति—आददतीति यमला, यमला युग्मजिह्वा यस्य स यमलयुग्मजिह्वः, करणटकन्यासमधिकृत्याऽऽदृ—दक्षिणपार्श्वे स्थितः, दक्षिणादिभ्यासस्तु दक्षिण्यवत उपरोधतो मानप्रवृत्तेः, अत एवाह—'मानेन' हेतुभूतेन व्यापयते 'नागः' सर्प इति
गाथार्थः ॥ १२५५ ॥

डको जेण मणूसो धञ्जो न गणेइ देवरापमचि । तं मेरुपव्वपनिभं कइ पिच्छसि सं महानागं । ॥ १२६६ ॥
व्याख्या—'डको' दष्टः 'येन' सर्पेण मनुष्यः स्तव्यः सध गणयति 'देवराजानमपि' इन्द्रमपि, 'सम्' इत्यभ्युतं मेरुप-
वर्तनिभं कथं गृहीप्यसि त्वं 'महानागं' प्रधानसर्पमिति गाथार्थः ॥ १२५६ ॥ अयं च मानसर्पः ॥

सल्लिपविहल्लहलगाई सरिथअलंछणफणांकिअपडानाग । मायामइआ नागी निपटिकवडवंचणाकुसला ॥ १२६७ ॥

व्याख्या—सल्ललिता—मृद्वी वेहल्ला—स्फीता गतिर्यस्याः सा सल्लितववेहल्लहलगातिः, स्वस्तिकलाभ्युत्तेनाङ्किता फणाप-
ताका यस्याः सा स्वस्तिकलाभ्युत्तेनाङ्कितफणापताकेति वक्तव्ये गाथाभङ्गनपादन्यथा पाठः, मायात्मिका नागी 'निकृति-
कपटवध्वनाकुसला' निकृतिः—आन्तरो विकारः कपटं—वेषपरवतीर्दिवाद्याः आभ्यां या यस्मिन्ना तस्यां कुसला—निपुणेति
गाथार्थः ॥ १२५७ ॥

तं च सिवालयगाही अणोसहिमलो अ अपरिहृत्यो य । सा य चिरसंचियविसा गहणंमि वणे वसइ नागी १२५८
व्याख्या—इयमेवभूता नागी रंद्रा, त्वं च 'द्यालयगाही' सर्पग्रहणशीलः 'अनौपधिवलश्च' औपधिवलरहितः 'अप-

रिहृत्यश्च' अदक्षश्च, सा च चिरसञ्चितविषा 'गहणे' सङ्कुले 'वने' कार्यजाले वसति नागीति गाथार्थः ॥ १२५८ ॥
होरी ते विणिचाओ तीसे दादंतं उवगप्रसस । अप्पोसहिमतंवल्लो न हु अप्पापां चिणिच्छिहिसि ॥ १२५९ ॥
व्याख्या—भविष्यति ते विनिघातः तस्या दंष्ट्रान्तरम् 'उपगतस्य' प्राप्तस्य, अल्पं—स्लोकं औपधिमन्त्रबलं यस्य तत्र स

त्वं अर्त्तोपधिमन्त्रबलः, यतश्चैवमतो नैवाऽऽत्मानं चिकित्सिष्यसीति गाथार्थः ॥ १२५९ ॥ इयं च मायानागी ॥ १२६० ॥

उत्थरमाणो सत्त्वं महालओ पुत्रमेहनिगयोसो । उत्तरपासंसि ठिओ लोहेण विचइहं नागो ॥ १२६० ॥
व्याख्या—'उत्थरमाणो'ति अभिभवत् 'सर्व' वस्तु, महानालयोऽस्येति महालयः, सर्वज्ञानिवारितत्वात्, पूर्णः पुष्क-

रावर्त्तस्येव निर्घोषो यस्य स तथोच्यते, करण्डकन्यासमधिकृत्याह—उत्तरपासार्थं स्थितः, उत्तरदिग्यासस्तु सर्वोत्तरो लोभ इति

व्यापनार्थम्, अत एव लोभेन हेतुभूतेन 'विचइहं'ति व्याचरते रुच्यति वा 'नागः' सर्प इति गाथार्थः ॥ १२६० ॥
दफो जेण मणुसो होइ महासागरुव्व दुप्पुरो । तं सत्त्वविससमुदयं कह विच्छिसि तं महानागं ? ॥ १२६१ ॥

व्याख्या—दष्टो येन मनुष्यो भवति 'महासागर इव' स्वयम्भूरमण इव दुप्पुरः 'तम्' इत्यभूतं 'सर्वविषसमुदयं' सर्व-

व्यसनेकराजमार्गं कथं ग्रहीष्यसि त्वं 'महानागं' प्रधानसर्पमिति गाथार्थः ॥ १२६१ ॥ अयं तु लोभसर्पः ॥

एण ते पावाही चत्तारिवि कोहमाणमपलोभा । जेहि सया संतत्तं जरियमिव जयं कलकलेह ॥ १२६२ ॥

व्याख्या—मेरुगिरिरतुङ्गानि—उच्छ्रितानि तैः सदस्यः मेरुगिरिरतुङ्गसदस्यः, उच्छ्रित इत्यर्थः, अष्टौ फणा यस्य सोऽष्टफणाः जातिकुलरूपबललाभबुद्धिबालभ्यक्श्रुतानि द्रष्टव्यानि, तत्त्वतो यमो—मृत्युर्नृसुहृत्तुल्यत्वात् 'ठा आदाने' यमं छान्ता-
 ति—आददतीति यमला, यमला युग्मजिह्वा यस्य स यमलतुग्मजिह्वः, कण्ठकन्यासमधिकृत्याऽऽर-दक्षिणपार्श्वे
 स्थितः, दक्षिणदिग्भासस्तु दक्षिण्यपवत् उपरोधतो मानप्रवृत्तेः, अत एवाह—'मानेन' हेतुभूतेन व्यापयते 'नागः' सर्प इति
 गार्थार्थः ॥ १२५५ ॥

डको जेण मणूसो धव्हे न गणेइ देवरायमवि । तं मेरुपव्वयनिभं कए पिच्छसि सं मदानागं । ॥ १२५६ ॥
 व्याख्या—'डको' दष्टः 'येन' सर्पेण मनुष्यः सन्धः सद्य गणयति 'देवराजानमपि' इन्द्रमपि, 'सम्' इत्यम्भूतं मेरुप-
 र्वतनिभं कथं गृहीष्यसि त्वं 'मदानागं' प्रधानसर्पमिति गार्थार्थः ॥ १२५६ ॥ अयं च मानसर्पः ॥
 सल्लिपविहल्लहलगई साथिअलंछणफणांकिअपडगागा । मायामहआ नागी नियडिकवडवंचणाकुसला ॥ १२५७ ॥

व्याख्या—सल्लितान्—मृद्रीं वेहल्लला—स्फीला गतिर्यस्याः सा सल्लितवेहल्लहलगतिः, स्वस्तिकलाभ्यनेनाङ्गिता फणाप-
 ताका यस्याः सा स्वस्तिकलाभ्यनेनाङ्गितफणापताकेति यत्कव्ये गाथाभङ्गभयादन्यथा पाठः, मायात्मिका नागी 'निकृति-
 कपटवञ्चनाकुशल' निकृतिः—आन्तरो विकारः कपटं—येपररावर्तादिर्वाद्याः आभ्यां या यञ्चना तस्यां कुञ्जला—निपुणेति
 गार्थार्थः ॥ १२५७ ॥

तं च सि चालगादी अणोसद्विलो अ अपरिद्वत्यो य । सा य चिरसंचियविसा गहणंमि वणे वसह नागी १२५८
व्याख्या—इयमेवम्भूता नागी रंद्रा, त्वं च 'व्यालमाही' सर्पग्रहणशीलः 'अनौपधिवलश्च' औपधिवलरहितः 'अप-

रिद्वलश्च' अद्वलश्च, सा च चिरसञ्चितविषा 'गहणे' सङ्कुले 'वने' कार्यजाले वसति नागीति गाथार्थः ॥ १२५८ ॥
द्रोदी ते धिणिवाओ तीसे दादंतरं उवगयस्स । अप्पोसहिमंतवलो न हु अप्पापां चिणिच्छिहिसि ॥ १२५९ ॥
व्याख्या—भविष्यति ते विनिप्रतः तस्या दंष्ट्रान्तरम् 'उपगतस्य' प्राष्ठस्य, अल्पं—स्तोकं औपधिमन्त्रबलं यस्य तत्र स

त्वं अर्त्यापधिमन्त्रबलः, यतश्चैवमतो नैवाऽऽत्मानं चिकित्सिष्यसीति गाथार्थः ॥ १२५९ ॥ इयं च मायानागी ॥ १२६० ॥

उत्तरमाणो सत्वं महालओ पुन्नमेहनिज्योसो । उत्तरपासंसि ठिओ लोहेण वियदई नागो ॥ १२६० ॥
व्याख्या—'उत्तरमाणो'ति अभिभवन् 'सर्व' वस्तु, महानालयोऽस्येति महालयः, सर्वत्रानिवारितत्वात्, पूर्णः पुष्क-

रावर्तस्येव निर्घोषो यस्य स तथोच्यते, करण्डकन्यासमधिकृत्याह—उत्तरपासंश्च स्थितः, उत्तरदिभ्यासस्तु सर्वोत्तरो लोभ इति

ख्यापनार्थम्, अत एव लोभेन हेतुभूतेन 'वियदई'ति व्यावर्तते कथ्यति वा 'नागः' सर्प इति गाथार्थः ॥ १२६० ॥
दयो जेण मणुसो होह महासागरुव्व दुप्परो । तं सव्वधिससमुदयं कह धिच्छिसि तं महानागं ? ॥ १२६१ ॥

व्याख्या—दृष्टो येन मनुष्यो भवति 'महासागर इव' स्वयम्भूरमण इव दुष्पूरः 'तम्' इत्यम्भूतं 'सर्वविषसमुदयं' सर्व-

व्यसनैकराजमार्गं कथं प्रहीष्यसि त्वं 'महानागं' प्रधानसर्पमिति गाथार्थः ॥ १२६१ ॥ अयं तु लोभसर्पः ॥

एण ते पावादी चत्तारिवि कोहमाणमवलोभा । जेहि सपा संतत्तं जरियमि व जयं कलकलेह ॥ १२६२ ॥

१
१
सेवामि सेलकाणसुसाणसुस्रपररुखभूलाहं । पावाहीणं तेसिं खणमवि न उवेमि वीसंभं ॥ १२६५ ॥

व्याख्या—‘सेवामि’ भजामि शैलकाननश्मशानशून्यगृहवृक्षमूलानि शैलाः—पर्वताः काननानि—दुरवर्तिवनानि
‘पापाहीनां’ पापसर्पाणां तेषां क्षणमपि ‘नोपैमि’ न यामि ‘विश्वम्भं’ विश्वासमिति
शैलाश्च काननानि चेत्यादि द्रष्टव्यं, ‘पापाहीनां’ पापसर्पाणां तेषां क्षणमपि ‘नोपैमि’ न यामि ‘विश्वम्भं’ विश्वासमिति

शैलाश्च काननानि चेत्यादि द्रष्टव्यं,

‘पापाहीनां’ पापसर्पाणां तेषां क्षणमपि ‘नोपैमि’ न यामि ‘विश्वम्भं’ विश्वासमिति

॥ १२६६ ॥

गाथार्थः ॥ १२६५ ॥

अवाहारो न सहे अइनिद्धेण विसया उइज्जंति । जायामायाहारो तंपि पकामं न इच्छामि ॥ १२६६ ॥

व्याख्या—‘अत्याहारः’ प्रभूताहारः ‘न सहे’ति प्राकृतशैल्या न सहते—न क्षमते, मम स्निग्धमल्पं च भोजनं भविव्य-
लेतदपि नास्ति, यतः—अतिस्निग्धेन हविःप्रचुरेण ‘विपयाः’ शब्दादयः ‘उदीर्यन्ते’ उद्रेकावस्थां नीयन्ते, ततश्च

यान्नामात्राहारो यावता संयमयात्रोत्सर्पति तावन्तं भक्षयामि, तमपि प्रकामं पुनर्नेच्छामीति गाथार्थः ॥ १२६६ ॥

उत्सन्नकपाहारो अहया विगर्हवियज्जियाहारो । जं किंचि कयाहारो अवउल्लिखयथोवमाहारो ॥ १२६७ ॥

व्याख्या—‘उत्सन्नं’ प्रायशोऽकृताहारः, तिष्ठामीति क्रिया, अथवा विगतिभिर्विजित आहारो यस्य मम सोऽहं विगति-
विगर्जिताहारः, यत्किञ्चिच्छोभनमशोभनं यौदनानि कृतमाहारो येन मया सोऽहं तथाविधः, ‘अवउल्लिखयथोवमाहारो’ति

उत्सन्न-उल्लिखतधर्मां श्लोकः—स्वल्पः आहारो यस्य मम सोऽहमुल्लिखतलोकाहार इति गाथार्थः ॥ १२६७ ॥ एवं क्रियायु-

क्तस्य क्रियान्तरयोगाच्च गुणानुपदर्शयति—

धोवाहारो धोवभणिओ प जो होइ धोवनिदो य । धोवोवहिउवगरणो तस्स हु देवावि पणमंति ॥ १२६८ ॥

धोवाहारो धोवभणिओ प जो होइ धोवनिदो य । धोवोवहिउवगरणो तस्स हु देवावि पणमंति ॥ १२६८ ॥

धोवाहारो धोवभणिओ प जो होइ धोवनिदो य । धोवोवहिउवगरणो तस्स हु देवावि पणमंति ॥ १२६८ ॥

धोवाहारो धोवभणिओ प जो होइ धोवनिदो य । धोवोवहिउवगरणो तस्स हु देवावि पणमंति ॥ १२६८ ॥

व्याख्या—एते ते 'पापादयः' पापसर्पाश्चत्वारोऽपि क्रोधमानमायालोभा यैः सदा सन्तसं सत् ज्यतिरन्विय 'जगद्' भुवनं 'कलकलायति' भवजलधौ कथयतीति गाथार्थः ॥ १२६२ ॥

एषहिं जो खज्जइ चउहिवि आसीविसेहि पावेहिं । अवसस्स नरयपट्ठणं णत्थि ससि आलंपणं किंचि ॥ १२६३ ॥

व्याख्या—एभिर्य एष खाद्यते चतुर्भिरपि 'आसीवियैः' भुजङ्गैः 'पापैः' अशोभनैः तस्य अयस्य सतः नरकपतनं भवति, 'नास्ति' न विद्यते 'सै' तस्यालम्बनं किञ्चिद् येन न पततीति गाथार्थः ॥ १२६३ ॥ एषमभिभार्यते मुष्टाः। सो खइओ पडिओ मओ य, पच्छा देवो भणइ—किह जायं?, ण ठाइहत्ति पारिज्जंतो, पुणमणिय। य ते निष्ठा अणरं सुभंति ओसहाणि य, ण किंचि गुणं करेति, पच्छा तस्स सयणो पाएहिं पडिओ—जिआवेदत्ति, देवो भणइ—एयं खेप अदंपि खइयो, जइ एरिसिं चरियं अणुचइ तो जीवइ, जइ णाणुपालेइ तो उज्जीविओऽपि पुणो मरइ, तं ख चरियं गाथाहिं करेइ— एएहिं अहं खइओ चउहिवि आसीविसेहि पावेहिं । विसनिग्घापणहेउं चरामि विविहं तवो कम्मं ॥ १२६४ ॥

व्याख्या—एभिरहं 'खइओ'सि भक्षितश्चतुर्भिरपि 'आसीवियैः' भुजङ्गैः घोरे—रंद्भिः 'विपनिर्पातनहेतुः' विपनिर्पातन-निमित्तं 'चरामि' आसेवयामि 'विविधं' विचित्रं चतुर्थपष्टाष्टमादिभेदं 'तपःकर्म' तपःक्रियामिति गाथार्थः ॥ १२६४ ॥

१ स सादितः पतितो मृतश्च, पश्चाद्देवो भणति—कथं आतं?, न स्यात्ससि वार्यमाणः, पूर्वभणितानि च तादि विज्ञासि अगाथात् क्षिपन्विधौ च यानि च कश्चिदुपं कुर्वन्ति, पश्चात्स सज्जनः पादयोः पतितः—जीवययेति, देवो भणति—एवमेवाहमपि सादितः, पदीत्यां चर्षामनुचरति तथा जीवति, अहिं नानुपालयति सर्वोऽजीवितोऽपि पुनर्जियते, सो य चर्षो गाथाभिः कथयति ।

संयामि संलकाणणसुसाणसुस्रपररक्खमूलाहं । पायाहीणं तिसिं खणमवि न उवेमि वीसंभं ॥ १२६५ ॥
 व्याख्या—‘संयामि’ भजामि शैलकाननरमशानशून्यगृहदृक्षमूलानि शैलाः—पर्वताः काननानि—दूरवर्तिवनानि
 शैलाश्च काननानि चेत्यादि द्रन्दः, ‘पायाहीनां’ पापसर्पाणां तेषां क्षणमपि ‘नीपमि’ न यामि ‘विश्रम्भं’ विश्वासमिति

गाथार्थः ॥ १२६५ ॥

अयाहारो न सहे अइनिद्धेण विसया उइज्जंति । जायामायाहारो तंपि पकामं न इच्छामि ॥ १२६६ ॥
 व्याख्या—‘अत्याहारः’ प्रभूताहारः ‘न सहे’ति प्राकृतशैल्या न सहते—न क्षमते, मम स्त्रिगधमल्पं च भोजनं भविव्य-
 त्येतदपि नास्ति, यतः—अतिक्रिगधेन हविःप्रचुरेण ‘विपयाः’ शब्दादयः ‘उदीर्यन्ते’ उद्रे कावस्यां नीयन्ते, ततश्च

यान्नामात्राहारो यावता संयमयात्रोरसर्पति तावन्तं भक्षयामि, तमपि प्रकामं पुनर्नेच्छामीति गाथार्थः ॥ १२६६ ॥

उरस्सन्नकपाहारो अहया विगर्हविचज्जियाहारो । जं किंचि कपाहारो अवउज्झियथोवमाहारो ॥ १२६७ ॥
 व्याख्या—‘उरस्सन्नं’ प्रायशोऽकृताहारः, तिष्ठामीति क्रिया, अथवा विगतिभिर्वाजित आहारो यस्य मम सोऽहं विगति-
 विवर्जिताहारः, यत्किञ्चिच्चोभनमशोभनं वौदनादि कृतमाहारो येन मया सोऽहं तथाविधः, ‘अवउज्झियथोवमाहारो’ति

उज्झित—उज्झितधर्मा स्लोकः—स्वल्पः आहारो यस्य मम सोऽहमुज्झितस्लोकहार इति गाथार्थः ॥ १२६७ ॥ एवं क्रियायु-

क्तस्य क्रियान्तरयोगाच्च गुणानुपदर्शयति—

धोयाहारो धोवभणिओ य जो होइ धोवनिदो य । धोवोवहिउवगरणो तरस्स हु देवावि पणमंति ॥ १२६८ ॥

व्याख्या—स्तोकाहारः स्तोत्रभणितश्च यो भवति स्तोत्रनिद्रश्च स्तोकोपशुपकरणः, उपधारेयोपकरणं, तस्य संत्यन्मूत्रस्य देवा अपि प्रणमन्तीति गार्थार्थः ॥ १२६८ ॥ एवं जइ अणुपादेइ तओ उठेइ, भणंति—वरं एवंपि जियंती, पच्चा सो पुवाभिमुहो ठिओ किरियं पवंजिउं कामो देवो भणइ—

सिद्धे नमंसिऊणं संसारत्था य जे महाविजा । वोच्छामि दंडकिरियं सव्वविसनियारणिं चिउं ॥ १२६९ ॥
 व्याख्या—‘सिद्धान्’ मुकान् नमस्कृत्य संसारस्याश्च ये ‘महावंद्याः’ केवलचिचतुर्दशपूर्वचित्तप्रभृतयस्तांश्च नमस्कृत्य यस्ये दण्डक्रियां सर्वविपनिवारिणीं विद्यामिति गार्थार्थः ॥ १२६९ ॥ सा चैयं—
 सव्वं पाणइचायं पच्चक्खार्हे मि अलियवपणं च । सव्वमदत्तादाणं अन्धंभ परिगाहं स्साहा ॥ १२७० ॥

व्याख्या—‘सर्वे’ सम्पूर्णं प्राणातिपातं ‘प्रत्याख्याति’ प्रत्याचष्टे एय महात्मैति, अनुत्तवचनं च, सर्वं धादत्तादानम्, अन्नन्न परिग्रहं च प्रत्याचष्टे स्वाहंति गार्थार्थः ॥ १२७० ॥ एवं भणिण् उट्ठिओ, अम्मापिइहिं से कहियं, न सइइइ, पच्छा पहाविओ पट्ठिओ, पुणोवि देवणे तहेव उट्ठविओ, पुणोवि पहाविओ, पट्ठिओ, तइयाए वेखाए देवो णिच्छइ, पसादिओ, उट्ठविओ, पट्ठिस्सुयं, अम्मापियरं पुच्छिता तेण समं पहाविओ, पणंसि वणसंडे पुपभवे कहेइ, संजुओ पत्तेपजुओ जाओ,

१ एवं यथापुण्यव्यति तदोचितइति, भणन्ति—वरसेवमपि बीचन्, पश्चात् स पूर्वाभिमुखाः स्थिताः किर्यां प्रयोक्तुकामो देवो भवति—। एवं भविते वल्लिखते मातापितृणां तत्रै कथितं, न धरयाति, पश्चात् प्रधावितः परितः, पुनरपि देवत सर्वव कथावितः, पुनरपि प्रधावितः, परितः, पूर्वायायां वेलायां देवो नेच्छति, प्रधावितः, तथापिवाः, प्रविष्टं, मातापितासायापुच्छप तेन समं प्रधावितः, एकस्मिन् मनपण्णे पूर्वमवात् कसयति, संजुः मत्तेकजुओ जातः,

दीर्घोऽपि पडिगओ, एवं सो ते कसाए नाए सरीरकरंडए छोट्टण कओऽपि संचरिं ण देइ, एवं सो ओदइयस्स भावस्स अकरणयाए अच्युद्धिओ पडिकंतो होइ, दीहेण सामन्नपरियाएण सिद्धो, एवं भावपडिकमणं । आह-किंणिमित्तं पुणो २ पडिक्कमिज्जइ १, जहा मद्धिमयाणं तहा कीस ण कज्जे पडिक्कमिज्जइ १, आयरिओ आह-इत्थ विज्जेण दिठ्ठतो-एणास्स रण्णो पुत्तो अर्इय पिओ, तेण चित्तिवं-मा से रोगो भविस्सइ, किरियं करावेमि, तेण विज्जा सदाविद्या, मम पुत्तस्स तिमिच्छं करेह जेण णिरुओ होइ, ते भणंति-करेसो, राया भणइ-केरिसा तुज्झ जोगा १, एगो भणइ-जइ रोगो अत्थि तो जवसाभेत्ति, अह नत्थि तं क्षेत्रं जिरंता मरंत्ति, विइओ भणइ-जइ रोगो अत्थि तो जवसामिंत्ति, अह णत्थि ण गुणं ण दोसं करिंत्ति, तइओ भणइ-जइ रोगो अत्थि तो जवसामिंत्ति, अह णत्थि वण्णत्त्वजोषणजावण्णताए परिणमंत्ति, विइओ विधी अणागयपरिच्छाणे भाविययो, तइएण रण्णा कारिया किरिया, एवमिमंपि पडिकमणं जइ दोसा अत्थि तो

१ दोषोऽपि प्रतिगतः; एवं स तान् कृपायान् ज्ञातान् घातरकरणरुके क्षिप्तवा कुतोऽपि संचरितुं न ददाति, एवं स भीक्षुकस्य भावस्साकरणतयाऽच्युत्थितः प्रतिक्कन्तो भवति, दीर्घेन भामव्यपराधीनेण सिद्धो; एवं भावप्रतिक्कमणं । किंनिमित्तं पुनः पुनः प्रतिक्रम्यते १, यथा मत्पयमकानां तथा कथं न कायं प्रतिक्कम्यते १, भावार्थं भाव-अप्य दैवेन दद्यान्तः-एकस्य रासः पुत्रोऽत्रोच प्रियः; तेन चिन्तितं-साऽस्त रोगो भूत्वा क्विपां कारयामि, तेन दैवाः दातिदत्ताः-मम पुत्रस्य चिकित्सा कुर्यात् एवं नीरोगो भवति, सं भजति-कुर्मः; राजा भजति-कीरिणा गुप्ताकं घोषाः । एको भजति-यदि रोगोऽस्ति तदोपशमयन्ति, अथ वाञ्छि त एव औषन्तो भावन्ति, द्वितीयो भजति-यदि रोगोऽस्ति तदोपशमयन्ति अथ वाञ्छि न गुर्व न दोषं कुर्वन्ति, तृतीयो भजति-यदि रोगोऽस्ति तदोपशमयन्ति, अथ नाञ्छि घर्मन्त्य योऽव चायवयथा परिणमन्ति, द्वितीयो विधिरवागतपरिच्छाणे भावयित्त्वयः; एतंयेन राजा कारिषा क्विपा, एवमिदमपि प्रतिक्कमं यदि दोषाः सन्ति तदा

व्याख्या—सोकाहारः स्लोकभणितश्च यो भवति स्लोकनिद्रश्च स्लोकोपभ्युपकरणः, उपधियेवोपकरणं, तस्य चेत्यम्भूतस्य देवा अपि प्रणमन्तीति गाथार्थः ॥ १२६८ ॥ एवं जइ अणुपालेइ तओ उट्टेइ, भणंति—चरं एवंपि जीवंतो, पच्छा सो पुष्पाभिमुहो ठिओ किरियं पवंजिउंकामो देवो भणइ—

सिद्धे नमंसिद्धं संसारत्था य जे महाविज्जा । वोच्छामि दंडकिरियं सव्वविसनियारणिं चिज्जं ॥ १२६९ ॥
व्याख्या—‘सिद्धान्’ मुक्तान् नमस्कृत्य संसारस्थाश्च ये ‘महार्थ्याः’ केवलचतुर्दशपूर्ववित्प्रभृतयस्तौश्च नमस्कृत्य यस्यै दण्डक्रियां सर्वविपनियारिणां विद्यामिति गाथार्थः ॥ १२६९ ॥ सा चेत्यं—

सन्वं पाणइवायं पच्चत्साई मि अलियवयणं च । सव्वमदत्तादाणं अन्धंभ परिणाहं स्याहा ॥ १२७० ॥

व्याख्या—‘सर्वं’ सभूयं प्राणातिपातं ‘प्रत्याख्याति’ प्रत्याचष्टे एष महात्मेति, अनृतवचनं च, सर्वं धादत्तादानम्, अन्नह्न परिग्रहं च प्रत्याचष्टे स्वाहेति गाथार्थः ॥ १२७० ॥ एवं भणिए उट्टिओ, अम्मापिईं से कहियं, न सइइइ, पच्छा पहाविओ पडिओ, पुणोवि देवेण तहेव उट्टविओ, पुणोवि पहाविओ, पडिओ, तइयाए वेलाए देवो णिच्छइ, पसादिओ, उट्टविओ, पडिस्सुयं, अम्मापियरं पुच्छित्ता तेण समं पहाविओ, एगंमि वणसंडे पुपभवे केहेइ, संजुद्धो पत्तेयजुद्धो जाओ,

१ एवं पणुपालयति तद्वोतिष्ठति, भणन्ति—चरमेवमपि जीवन्, पश्चात् स पूर्वाभिमुखाः स्थिताः क्रियां प्रयोक्तुकामो देवो भवति—। एवं भणिते बलिर्वतो मातापितृभ्यां शक्ये कथितं, न श्रद्द्याति, पश्चात् प्रधासितः पठितः, पुनरपि देवत तथैव कथापठितः, पुनरपि प्रधासितः, पठितः, मूर्तापायां वेकायां देवो नेच्छति, प्रसादितः, तथापिपुत्रः, प्रतिष्ठितं, मातापितृत्वात्पुत्रप्य तेन समं प्रधासितः, एकस्मिन् वनपत्तरे पूर्वभवान् कथयति, संजुद्धः मत्तैकजुद्धो जातः,

लिप्रश्नः, कोऽसौ १-धर्मः—श्रुतधर्मश्चारिषधर्मश्च मङ्गलम्, अनेन कपिलादिप्रश्नधर्मोऽप्यवच्छेदमाह । अर्हदादीनां च मङ्गलता
 तेभ्य एव हितमङ्गलात् सुखप्राप्तेः, अत एव च लोकोत्तमत्वमेवामिति, आह च—

चत्तारि लोशुत्तमा अरिहंता लोशुत्तमा सिद्धा लोशुत्तमा साहू लोशुत्तमा केचलिपणत्तो धम्मो लोशुत्तमो
 अधया श्रुतः पुत्तरहदादीनां मङ्गलता १, लोकोत्तमत्वात्, तथा चाऽऽह—‘चत्तारि लोशुत्तमा’ चत्वारः—स्वत्वानन्तरोका वक्ष्य-
 माणा वा लोक्त्स्य—भावलोकोदरुत्तमाः—प्रधाना लोकोत्तमाः, क एते चत्वारस्तानुपदशयन्नाह—‘अरहंता ताव तहिं उत्तमा हुन्ती
 अर्हन्तः—प्राप्तिरूपितशब्दार्थाः, लोक्त्स्य—भावलोकस्य उत्तमाः—प्रधानाः, तथा चोक्त्स्य—अरिहंता ताव तहिं उत्तमा हुन्ती
 उ भावलोयस्स । कन्हा १, जं सद्यासिं कम्मपयडीपसत्थाणं ॥ १ ॥ अणुभावं तु पडुच्चा वेअणियाऊण णामगोयस्स ।
 भावसोदइयस्सा णियमा ते उत्तमा हेति ॥ २ ॥ एवं चैव य भूथो उत्तरपगईविसेसणविसिडं । भणइ हु उत्तमत्तं
 समासओ से णिसामेह ॥ ३ ॥ साय मणुयाउ दोणी णामप्पगई समा पसत्था य । मणुगइ षणिंदिजाई ओरालियते-
 यकम्मं च ॥ ४ ॥ ओरालियं गुंगं समाचउरंसं तहेव संठाणं । वइरोसभसंययणं वणरसगंधफासा य ॥ ५ ॥ अशुल्लहुं

१ अर्हन्तस्त्वायस्योसमा भवन्त्येव भावलोकस्य । कस्मात् १ यत्सर्वासां कर्मप्रकृतीनां प्रयास्त्वानाम् ॥ १ ॥ अनुभावं तु प्रतीत्य वेदनीयश्रुतेर्नामगोत्रयोः

भाय औदधिके णियमात् ते उत्तमा भवन्ति ॥ २ ॥ पूर्वमेव च भूय उत्तरप्रकृतिविशेषणविशिष्टम् । भण्यते उत्तमत्वं समासतलस्य निनामयत् ॥ ३ ॥ सातम

नुवाशुपी द्वे नामप्रकृतपक्षस्येमाः समाः प्रयास्त्वाश्च । मनुजगतिः पञ्चेन्द्रियजातिरौदधिकं तैजसं कार्मेण च ॥ ४ ॥ औदारिकाक्रोषाङ्गाति समचतुरसं तथैव संस्थानम्

परप्रथमसंहतनं यणां रसगन्धरस्यर्वाश्च ॥ ५ ॥ अशुल्लहु

विसेहिज्जति, जइ णाथि तो सोही चरित्तस्स सुद्धतरिया भवइ । उक्कं सपसङ्गं प्रतिक्कमणम्, अत्रान्तरेऽध्ययनशब्दार्थो
निरूपणीयः; स चान्यत्र न्यक्षेण प्ररूपितत्वात्त्रेहाधिक्रियते, गतो नामनिष्पद्यो निक्षेपः; साग्रप्रतं सूत्रालापकनिष्पन्नस्य निक्षे-
पस्यावसरः; स च सूत्रे सति भवति, सूत्रं च सूत्रानुगम इत्यादि प्रपद्यो वक्तव्यः; यावत्तच्छेदं सूत्रं—करेभि भन्ते। जाय योसिरामि
अस्य व्याख्या—तल्लक्षणं चेदं—‘संहिता च पदं चैवे’ त्यादि, अधिकृतसूत्रस्य व्याख्यालक्ष णयोजना च सामापिकपद्
द्रष्टव्या, आह—इदं स्वस्थान एव सामापिकाध्ययने उक्कं सूत्रं, पुनः किमभिधीयते?, पुनरुक्तदोषप्रसङ्गात्, उच्यते, प्रति-
षिद्धासेवित्तादि समभावस्येनैव प्रतिक्रान्तव्यमिति ज्ञापनार्थम्, अथवा ‘यद्द्विषयातार्थं मन्त्रपदे न पुनरुक्तदोषोऽस्ति ।
तद्वद् रागविषयं पुनरुक्तमदुष्टमर्थपदम् ॥ १ ॥’ रागविषयं चेदं, यतश्च मङ्गलपूर्वं प्रतिक्रान्तव्यम् अतः सूत्रकार एव
तदभिधिरसुराह—

चत्तारि मंगलं अरिहंता मंगलं सिद्धा मंगलं साह मंगलं केवलपणत्तो धम्मो मंगलं

मङ्गलं प्राप्तिरूपितशब्दार्थं, तत्र चत्वारः पदार्था मङ्गलमिति, क एते चत्वारः?, तानुपदर्शयन्नाह—‘अरिहंता मंगलं’-
मित्यादि, अशोकाद्यष्टमहाप्रातिहार्यादिरूपां पूजामर्हन्तीत्यहन्तस्सेऽर्हन्तो मङ्गलं, सितं ध्मातं येषां ते सिद्धाः, ते च सिद्धा
मङ्गलं, निर्वाणसाधकान् योगान् साधयन्तीति साधवः; ते च मङ्गलं, साधुप्रहणादाचार्योपाध्याया गृहीता एव द्रष्टव्याः;
यतो न हि ते न साधवः; धारयतीति धर्मः; केवलमेपां विद्यत इति केवलिनः; केवलिभिः—सर्वशैः प्रज्ञप्तः—प्ररूपितः केव-

१ विशोधयति यदि न सन्ति तदा शुद्धिभारिप्रस्य शुद्धता भवति ।

निर्सेंसकम्मपयाडीण यापि जो होइ खाइगो भावो । तस्सवि हु उत्तमा ते सव्वपयड्वियज्जिया जम्हा ॥ २ ॥ साधवः-प्राग्-
निरूपितशब्दार्था एव, ते च दर्शनज्ञानचारित्रभावलोकस्य उत्तमाः-प्रधाना लोकोत्तमाः, तथा चोक्तम्-‘लोगुत्तमत्ति साह
पडुच्च ते भावलोममेयं तु । दंसणताणचरित्ताणि तिणि ज्जिणइंदभणियाणि ॥ १ ॥’ केवलप्रज्ञसो धर्मः-प्राग्निरूपितशब्दार्थः,
स च क्षायोपशमिकोपशमिकक्षायिकभावलोकस्योत्तमः-प्रधानः लोकोत्तमः, तथा चोक्तम्-‘धम्मो सुत चरणे या इहापि
लोगुत्तमोत्ति णायपो । खओवसमिओवसमियं खइयं च पडुच्च लोमं तु ॥ १ ॥’ यत एव लोकोत्तमा अत एव शरण्याः,
तथा चाऽऽह-‘चत्तारि सरणं पवज्जामि’ अथवा कथं पुनर्लोकोत्तमत्वम्?, आश्रयणीयत्वात्, आश्रयणीयत्वमुपदर्शयन्नाह-
‘चत्तारि सरणं पवज्जामि अरिहन्ते सरणं पवज्जामि सिद्धे सरणं पवज्जामि साह सरणं पवज्जामि केव-
ल्लिपणत्तां धम्मं सरणं पवज्जामि’ ॥ (सू०)

चत्ता(तु)रः संसारभयपरित्राणाय ‘शरणं प्रपद्ये’ आश्रयं गच्छामि, भेदेन तानुपदर्शयन्नाह-‘अरिहंते’ त्यादि, अर्हंतः
‘शरणं प्रपद्ये’ सांसारिकदुःखशरणांघार्हत आश्रयं गच्छामि, भक्तिं करोमीत्यर्थः, एवं सिद्धान्शरणं प्रपद्ये, साधून् शरणं
प्रपद्ये, केवलप्रज्ञसं धर्म शरणं प्रपद्ये । इत्थं कृतमङ्गलोपचारः प्रकृतं प्रतिक्रमणसूत्रमाह-

‘इच्छामि पट्टिकामिउं जो मे देवस्सिओ अहआरो कओ, काइओ चाइओ भाणस्सिओ, उरसुत्तो उम्ममगो

१ निरुपयकम्मप्रदर्शनात् कापि यो भवति क्षायिको भावः । तस्याप्युद्यमानस्य सर्वप्रकृतिविवर्जिता यस्मात् ॥ २ ॥ २ लोकोत्तमा इति साधवः प्रतीत्य ते भाव-
लोकोत्तमं तु । दर्शनज्ञानचारित्र्याणि प्रीति त्रिनेन्द्रभक्तितापि ॥ १ ॥ ३ धर्मः श्रुतं चरणं च द्विधापि लोकोत्तम इति ज्ञातव्यः । क्षायोपशमिकोपशमिकौ क्षायिकं
च प्रतीक्षेय लोकोत्तम् ॥ १ ॥ * प्राणाय प्र०.

'उवघायं परधाऽसासविहगइ पसत्था । तसथायरपज्जत्ता पत्तेयधिराधिरादं च ॥ ६ ॥ सुंभमुज्जीयं सुभगं सुसरं आदंज
 तह य जसकित्ती । तत्तो णिम्मिणत्तिरथगर णामपगई समेयादं ॥ ७ ॥ तत्तो चच्चागीयं चोत्तीसेहिं सह उदय-
 भावेहिं । ते उत्तमा पहाणा अणणवुल्ला भवंतीह ॥ ८ ॥ उवसमिए पुण भावो अरहंताणं ण विज्जई सो हु । स्वाद्ग-
 भावस्स पुणो आवरणणं दुवेण्हंणि ॥ ९ ॥ तह मोहअंतराई णिस्सेसल्लयं पडुच्च एएसिं । भावलए लोगस्स उ भवंति ते
 उत्तमा णियमा ॥ १० ॥ हवइ पुण सन्नियाए उदयभावे हु जे भणियपुयं । अरहंताणं ताणं जे भणिया स्वाद्गगा भाया
 ॥ ११ ॥ तेहि सया जोगेणं णिक्कज्जइ सणियाइओ भावो । तरसवि य भावलोगस्स उत्तमा हुंति णियमेणं ॥ १२ ॥'
 सिद्धाः—प्राप्तिरूपितशब्दार्था एव, तेऽपि च क्षेत्रलोकस्य क्षाधिकभावलोकस्य चोत्तमाः—प्रधानाः लोकोत्तमाः, तथा
 चोक्तम्—'लोटसप्तति सिद्धा ते उत्तमा हेति खित्तलोगस्स । तेलोक्कमरथयत्था जं भणियं होइ ते णियमा ॥ १ ॥'

१ उवघायं पराधातोभ्यधासौ विश्रायोगतिः प्रशस्ता । प्रसवात्परपर्यासकाः प्रत्येकस्थिरास्थिराणि च ॥ ६ ॥ सुभमुद्योतं सुभयं सुखरं चादं कंतयाच
 भवति यथाःकीर्तिः । ततो निर्माणं तीर्थकरत्वं नामप्रकृतयस्त्वर्त्ताः ॥ ७ ॥ सत वरुणोत्रं चतुर्विंशत्ता सहोदृषिकभावेः । ते उत्तमाः प्रधाना भनन्त्यदुस्वया
 भवन्तीह ॥ ८ ॥ भौपनामिकः पुनर्भावीऽहंतां न विद्यते सः । क्षाधिकभावस्य पुनरायरणयोर्द्वयोरपि ॥ ९ ॥ तथा मोहान्त्वरायो निःशेषश्वयं प्रतीत्यंतप्याम् ।
 भावे क्षाधिके लोकस्य तु भवन्ति ते उत्तमा नियमाए ॥ १० ॥ भवति पुनः साक्षिप्रातिके भौदृषिकभावे ये भणितपूषाः । अहंता तेषां ये भणितताः क्षादिका
 भावाः ॥ ११ ॥ तैः सदा योगेन निव्ययते साक्षिप्रातिको भावः । तस्यापि च भावकोऽस्योच्यमा भवन्ति नियमेन ॥ १२ ॥ कोकोचमा इति सिद्धाच्छे उत्तमा
 भवतिव क्षेत्रलोकस्य । त्रैलोक्यमस्यकस्या यद्भणितं भवति ते नियमाए ॥ १ ॥ * सुभमुभगसुरसरं वा प्र०.

निर्सेसकर्मपगङ्गीण याचि जो होइ लाइगो भावो । तस्सवि हु उत्तमा ते सवपयद्विज्जिया जम्हा ॥ २ ॥^१साधवः—प्राग्-
 निरुपितशब्दार्थ एव, ते च दर्शनज्ञानचारित्रभावलोकस्य उत्तमाः—प्रधाना लोकोत्तमाः, तथा चोक्तम्—‘लोगुत्तमस्ति साह
 पट्टद्यते भावलोगमेयं तु । दंसणनाणचरित्ताणि तिण्णि जिणइंदभणियाणि ॥ १ ॥’ केवलप्रज्ञसो धर्मः—प्राग्निरुपितशब्दार्थः,
 स च क्षायोपशमिकोपशमिकक्षायिकभावलोकस्योत्तमः—प्रधानः लोकोत्तमः, तथा चोक्तम्—‘धम्मो सुत चरणे या दुहाचि
 लोगुत्तमोस्ति णायपो । खओवसमिओवसमियं खइयं च पडुच्च लोणं तु ॥ १ ॥’ यत एव लोकोत्तमा अतएव शरण्याः,
 तथा चाऽऽह—‘चत्तारि सरणं पवज्जामि’ अथवा कथं पुनर्लोकोत्तमत्वम्?, आश्रयणीयत्वात्, आश्रयणीयत्वमुपदर्शयन्नाह—
 चत्तारि सरणं पवज्जामि अरिहन्ते सरणं पवज्जामि सिद्धे सरणं पवज्जामि साह् सरणं पवज्जामि केव-
 लिपण्णरां धम्मं सरणं पवज्जामि’ ॥ (सू०)

चत्वा(तु)रः संसारभयपरित्राणाय ‘शरणं प्रपद्ये’ आश्रयं गच्छामि, भेदेन तानुपदर्शयन्नाह—‘अरिहंते’ त्यादि, अर्हंतः
 ‘शरणं प्रपद्ये’ सांसारिकदुःखशरणायां अर्हत आश्रयं गच्छामि, भक्तिं करोमीत्यर्थः, एवं सिद्धान् शरणं प्रपद्ये, साधून् शरणं
 प्रपद्यं, केवलप्रज्ञसं धर्म शरणं प्रपद्ये । इत्थं कृतमङ्गलोपचारः प्रकृतं प्रतिक्रमणसूत्रमाह—
 ‘दुच्छामि पट्टिकाभित्तं जो मे देवसिओ अइआरो कओ, काइओ वाइओ माणसिओ, उरसुत्तो उरमग्गो

^१ निरुपितशब्दप्रकृतानां याचि यो भवति क्षाधिको भावः । तस्याप्युत्तमास्ते सर्वप्रकृतितिविर्जिता यस्मात् ॥ २ ॥ २ लोकोत्तमा इति साध्यः प्रतीत्यै ते भाव-
 लोत्तमेन तु । दर्शनज्ञानचारित्र्याणि श्रीणि निवेन्दुमभित्ताणि ॥ १ ॥ ३ धर्मः श्रुतं धरणं च द्विधापि लोकोत्तम इति ज्ञातव्यः । क्षायोपशमिकोपशमिको क्षाधिकं
 च प्रतीत्यैव लोत्तम् ॥ १ ॥ * प्राणाय प०.

अकल्पो अकरणिज्जो दुज्झाओ दुव्विचिंतिओ अणायारो अणिच्छियव्वो असमणपाउग्गो नाणे दंसणे चरित्ते सुए सामाहए तिणहं शुस्तीणं चउणहं कसायाणं पंचणहं महव्वयाणं छणहं जीयणिकायाणं सत्तणहं पिंडेसणाणं अट्ठहं पवयणमाऊणं नचणहं वंभचेरशुस्तीणं दसविहे समणधम्मे समणाणं जीगाणं उं खंदिअं उं विराहियं तसस मिच्छामि दुक्कडं ॥ (सू०)

इच्छामि प्रतिक्रमितुं यो मया दैवसिकोऽतिचारः कृत इत्येवं पदानि वक्तव्यानि, अधुना पदार्थः—इच्छामि—अभिलषामि प्रतिक्रमितुं—निवर्त्तितुं, कस्य य इत्यतिचारमाह—मयेत्यात्मनिर्देशः, दिवसेन निर्वृत्तो दिवसपरिमाणो वा दैवसिकः, अतिचरणमतिचारः, अतिक्रम इत्यर्थः, कृतो—निर्वर्त्तितः, तस्येति योगः, अनेन क्रियाकालमाह, 'मिच्छामि दुक्कडं' अनेन तु निधाकालमिति भावना, स पुनरतिचारः उपाधिभेदेनानेकधा भवति, अत एवाह—कायेन—शरीरेण निर्वृत्तः कायिकः कायकृत इत्यर्थः, वाचा निर्वृत्तो वाचिकः—याकृत इत्यर्थः, मनसा निर्वृत्तो मानसः, स एव 'मानसिड'सि मनःकृत इत्यर्थः—ऊर्ध्वं सूत्रादुरसूत्रः सूत्रानुक्त इत्यर्थः, मार्गः क्षायोपशमिको भावः, ऊर्ध्वं मार्गादुन्मार्गः, क्षायोपशमिकभावत्यागेर्नादयिक, भावसङ्गम इत्यर्थः, कल्पनीयः न्यायः कल्पो विधिः आचारः कल्प्यः—चरणकरणव्यापारः न कल्प्यः—अकल्प्यः, अत-रूप इत्यर्थः, करणीयः सामान्येन कर्तव्यः न करणीयः—अकरणीयः, हेतुहेतुमद्भावश्चान्न, यत एयोत्सूत्रः अत एवोन्मार्ग इत्यादि, उक्त्वावत्कायिको वाचिकश्च, अधुना मानसमाह—दुष्टो ध्यातो दुर्धर्ताः—आर्तरीद्रलक्षण एकाग्रचित्ततया, दुष्टो विचिन्तितो दुर्विचिन्तितः—अशुभ एव चलच्चित्तया, यत एवेत्थम्भूतः अत एवासौ न श्रमणप्रायोग्यः अश्रमणप्रायोग्यः तप-

रव्यनुचित इत्यर्थः, यत एवाश्रमणपायोऽत एवानाचारः, आचरणीयः आचारः न आचारः अनाचारः—साधूनामनाच-
 रणीयः, यत एव साधूनामनाचरणीयः अत एवानेष्टव्यः—मनागपि मनसाऽपि न प्रार्थनीय इति, किंविपयोऽयमतिचार इत्याह—
 'णणे दंसणे चरिसे' ज्ञानदर्शनचारित्रिविषयः, अधुना भेदेन व्याचष्टे—'सुष्ट'ति श्रुतविषयः, श्रुतग्रहणं मत्यादिज्ञानोपलक्षणं,
 तत्र विपरीतप्ररूपणाऽकालस्याध्यायादिरतिचारः, 'सामाह्वय(ए)'ति सामायिकविषयः, सामायिकग्रहणात्. सम्यक्त्वसा-
 मायिकचारित्रसामायिकग्रहणं, तत्र सम्यक्त्वसामायिककतिचारः शक्नादिः, चारित्रसामायिककतिचारं तु भेदेनाह—'तिष्ठं
 गुत्सीण'मित्यादि, तिष्ठणं गुत्सीनां, तत्र प्रविचारप्रविचाररूपा गुप्तयः, चतुर्णां कपायाणां—क्रोधमानसायालोभानां,
 पद्यानां महाप्रदानां—प्राणातिपातादिनिवृत्तिलक्षणानां, पण्णां जीवनिकायानां पृथिवीकायिकादीनां, सप्तानां पिण्डैपणानां—
 असंयुटादीनां, ताश्चेमाः—'संसट्टमसंसट्टा उद्धड तह होइ अप्पलेवा य । उगाहिआ पगाहिआ चञ्जिय तह होइ सत्तमिआ॥१॥'
 व्याख्या—तत्रासंयुटा हसमानाभ्यां चिन्त्या, 'असंसट्टे हर्थे असंसट्टे मत्ते, अखरडियमिति युत्तं भवइ' एवं गृह्यतः
 प्रथमा भवति, गाथायां सुखमुखोच्चारणार्थमन्यथा पाठः, संयुटा ताभ्यामेव चिन्त्या, 'संसट्टे हर्थे संसट्टे मत्ते, खरडि-
 इत्ति युत्तं होइ, एवं गृह्यतो द्वितीया, उद्धता नाम स्यालादी स्वयोगेन भोजनजातमुद्धतं, ततः 'असंसट्टे हर्थे असंसट्टे
 मत्ते असंसट्टे वा मत्ते संसट्टे हर्थे' एवं गृह्यतस्त्वतीया, अल्पलेपा नाम अल्पशब्दोऽभाववाचकः निर्लेपं—पृथुकादि गृह्यत-

१ असंयुटो हसोभसंयुटं मात्रं अत्तराठितं इत्युक्तं भवति.

२ संयुटो हसो संयुटं मात्रं उत्तराठितं इत्युक्तं भवति.

३ असंयुटो हसो असंयुटं मात्रं

असंयुटं वा मात्रं संयुटो हसो * नेन प्र०.

अकल्पो अकरणिज्जो दुज्झाओ दुच्चिच्चिन्तिओ अणापारो अणिच्छिप्यव्यो असमणपाउग्गो नाणे दंसणे चरित्ते सुए सामाइए तिणहं गुत्तीणं चउणहं कसायाणं पंचणहं महव्वयाणं छणहं जीयणिकायाणं सत्तणहं पिंडेसणाणं अट्टणहं पवयणमाऊणं नवणहं पंभचेरगुत्तीणं दंसविहे समणधम्मं समणाणं जोगाणं जं संहिअं जं चिराहियं तस्स मिच्छामि दुक्कहं ॥ (सू०)

इच्छामि प्रतिक्रमितुं यो मया दैवसिकोऽतिचारः कृत इत्येवं पदानि वक्तव्यानि, अधुना पदार्थः—इच्छामि—अभिल-
 यामि प्रतिक्रमितुं—निवर्त्तितुं, कस्य य इत्यतिचारमाह—मयेत्यात्मनिर्देशः, दिवसेन निर्वृत्तो दिवसपरिमाणो वा दैवसिकः,
 अतिचारमतिचारः, अतिक्रम इत्यर्थः, कृतो—निर्वर्तितः, तस्येति योगः, अनेन क्रियाकालमाह, 'मिच्छामि दुक्कहं' अनेन
 तु निष्ठाकालमिति भावना, स पुनरतिचारः तपाधिभेदेनानेकधा भवति, अत एवाह—कायेन—शरीरेण निर्वृत्तः कायिकः
 कायकृत इत्यर्थः, वाचा निर्वृत्तो वाचिकः—वाकृत इत्यर्थः, मनसा निर्वृत्तो मानसः, स एव 'मानसिउ'त्ति मनःकृत इत्यर्थः—
 ऊर्ध्वं सूत्रादुत्सन्नः सूत्रानुक्त इत्यर्थः, मार्गः क्षायोपशमिको भावः, ऊर्ध्वं मार्गदुन्मार्गः, क्षायोपशमिकभावावत्यागेर्नादधिक,
 भावसङ्गम इत्यर्थः, कल्पनीयः न्यायः कल्पो विधिः आचारः कल्प्यः—चरणकरणव्यापारः न कल्प्यः—अकल्प्यः, अत-
 दूप इत्यर्थः, करणीयः सामान्येन कर्तव्यः न करणीयः—अकरणीयः, हेतुहेतुमद्भावश्चान्न, यत एयोत्सन्नः अत एवोन्मार्गो
 इत्यादि, उक्त्वावत्कायिको वाचिकश्च, अधुना मानसमाह—दुट्टो ध्यातो दुध्यातः—आर्तरीद्रलक्षण एकाम्रच्चित्तया, दुट्टो
 विचिन्तितो दुर्विचिन्तितः—अशुभ एव षलचित्तया, यत एवेधम्मभूतः अत एवासौ न श्रमणप्रायोग्यः अश्रमणप्रायोग्यः तप-

पट्टिसिद्धाणं करणे किचाणमकरणे ष पट्टिक्रमणं । असद्वहणे ष तद्वा विवरीयपरूवणाए ष ॥ १२७१ ॥

व्याख्या—‘प्रतिपिद्धानां’निवारितानामकालस्वाध्यायादीनामतिचाराणां ‘करणे’ निष्पादने आसेवन इत्यर्थः, किं १-
प्रतिक्रमणमिति योगः, प्रतीपं क्रमणं प्रतिक्रमणमिति व्युत्पत्तेः, ‘कृत्यानाम्’ आसेवनीयानां कालस्वाध्यायादीनां योगानाम्
‘अकरणे’ अनिष्पादनेऽनासेवने प्रतिक्रमणम्, अश्रद्धाने च तथा केवलप्ररूपितानां पदार्थानां प्रतिक्रमणमिति वर्तते,
विपरीतप्ररूपणायां च अन्यथा पदार्थकथनायां च प्रतिक्रमणमिति गाथार्थः ॥ १२७१ ॥ अनया च गाथया यथायोगं
सर्वसूत्राण्यनुगन्तव्यानि, तथाथा—सामाधिकसूत्रे प्रतिपिद्धौ रागद्वेषी तयोः करणे कृत्यस्तु तद्विग्रहस्तस्याकरणे सामा-
यिकं मोक्षकारणमित्यश्रद्धाने असमभावलक्षणं सामाधिकमिति विपरीतप्ररूपणायां च प्रतिक्रमणमिति, एवं मङ्गलादि-
सूत्रेष्वप्यायोज्यं, चत्वारो मङ्गलमित्यत्र प्रतिपिद्धोऽमङ्गलाध्यवसायस्तत्करण इत्यादिना प्रकारेण, एवमोघातिचारस्य समा-
सेन प्रतिक्रमणमुक्तं, साम्प्रतमस्यैव विभागेनोच्यते, तत्रापि गमनागमनातिचारमधिकृत्याऽऽह—

इच्छामि पट्टिक्रमिडं हरियावहियाए विराहणाए गमणागमणे पाणकमणे वीयकमणे हरियकमणे ओसा-
उत्तिगापणगदगमट्टिमकडासंताणासकमणे जे मे जीवा विराहिया एणिंदिया बेहंदिया तेहंदिया चउरिंदिया
पंचिदिआ अभिहआ वत्तिआ लेसिआ संघाहआ संघट्टिआ परिआविआ किलासिआ उद्विआ टाणाओ
टाणं संकामिआ जीविआओ ववरोविआ तसस मिच्छामि डुकडं ॥ (सू०)

अस्य व्याख्या—इच्छामि—अभिलषामि प्रतिक्रमिषुं—निवर्तितुम्, ईर्ष्यापथिकायां विराधनायां योऽतिचार इति गम्यते,

श्वतुर्थी, अथगृहीता नाम भोजनकाले शरावादिपूषहितमेव भोजनजातं ततो गृह्यतः पथामी, प्रगृहीता नाम भोजनये-
 लयां दातुमभ्युद्यतेन करादिना प्रगृहीतं यद्भोजनजातं भो(भु)क्त्वा वा स्वहस्तादिना तद्गृह्यत इति भावना पथा, उज्ज्वल-
 धर्मा नाम यत्परित्यागार्हे भोजनजातमन्ये च द्विपदादयो नावकाङ्गन्ति तद्द्वल्यकं वा गृह्यत इति हृदयं सप्तमी,
 एष खलु समासार्थः, व्यासार्थस्तु ग्रन्थान्तरादवसेयः, सप्तानां पार्श्वपणानां केचित् पठन्ति, ता अपि चैवम्भूता एव, नवरं
 चतुर्थ्यां नानात्वं, तत्राप्यायामसौवीरादि निर्लेपं विज्ञेयमिति, अष्टानां प्रवचनमादृणां, ताश्चाष्टी प्रवचनमातरः—तिथौ
 गुप्तयः तथा पञ्च समितयः, तत्र प्रवीचाराप्रवीचाररूपा गुप्तयः, समितयः प्रवीचाररूपा एव, तथा चोक्तम्—“समिओ
 णियमा गुत्तो गुत्तो समियत्तणमि भइयथो । कुसलवइमुदीरितो जं वयगुत्तोऽवि समिओऽवि ॥ १ ॥” नवानां ब्रह्मचर्य-
 गुप्तीनां—वसतिकथादीनाम्, आसां स्वरूपमुपरिष्टाद्वक्ष्यामः, दशविधे—दशप्रकारे श्रमणधर्मे—साधुधर्मे क्षान्त्यादिके, अस्यापि
 स्वरूपमुपरिष्टाद्वक्ष्यामः, अस्मिन् गुण्यादियु च ये श्रमणा योगाः—श्रमणानामेते श्रमणास्तेषां श्रमणानां योगानां—व्यापा-
 राणां सम्यक्प्रतिसेवनश्रद्धानप्ररूपणालक्षणानां यत् खण्डितं—देशतो भग्नं यद्विराधितं—सुतरां भग्नं, न पुनरेकान्ततोऽभा-
 वमापादितं, तस्य खण्डनविराधनद्वाराऽऽद्यातस्य चारित्रातिचारस्यैतन्नोचरस्य ज्ञानादिगोचरस्य च दैवसिकातिचारस्य,
 एतावता क्रियाकालमाह, तस्यैव ‘मिच्छामि दुक्कडं’ इत्यनेन तु निष्ठाकालमाह, मिथ्येति—प्रतिक्रामामि दुष्कृतमेतदकर्तव्य-
 मिल्यर्थः, अत्रेयं सूत्रस्पष्टिकागाथा—

पट्टिसिद्धाणं करणे किचाणमकरणे य पट्टिकमणं । असद्वरणे य तद्वा विचरीयपरूपणाए य ॥ १२७१ ॥

व्याख्या—‘प्रतिषिद्धानां’ निवारितानामकालस्याध्यायादीनामतिचाराणां ‘करणे’ निष्पादने आसेवन इत्यर्थः, किं १-
प्रतिक्रमणमिति योगः, प्रतीपं क्रमणं प्रतिक्रमणमिति व्युत्पत्तेः, ‘कृत्यानाम्’ आसेवनीयानां कालस्याध्यायादीनां योगानाम्
‘अकरणे’ अनिष्पादनेऽनासेवने प्रतिक्रमणम्, अश्रद्धाने च तथा केवलप्ररूपितानां पदार्थानां प्रतिक्रमणमिति वर्तते,
विपरीतपरूपणायां च अन्यथा पदार्थकथनायां च प्रतिक्रमणमिति गाथार्थः ॥ १२७१ ॥ अनया च गाथया यथायोगं
सर्वसूत्राण्यनुगन्तव्याति, तथाथा-सामायिकसूत्रे प्रतिषिद्धौ रागद्वेषी तयोः करणे कृत्यस्तु तन्निग्रहस्तस्याकरणे सामा-
यिकं मोक्षकारणमित्यश्रद्धाने असमभावलक्षणं सामायिकमिति विपरीतपरूपणायां च प्रतिक्रमणमिति, एवं मङ्गलादि-
सूत्रेव्यव्यायोज्यं, चत्वारो मङ्गलमित्यत्र प्रतिषिद्धोऽमङ्गलाध्यवसायस्तत्करण इत्यादिना प्रकारेण, एवमोषातिचारस्य समा-
सेन प्रतिक्रमणमुक्तं, सामप्रतमस्यैव विभागेनोच्यते, तत्रापि गमनागमनातिचारमधिकृत्याऽऽह—

इच्छामि पट्टिकामिदं हरियावहियाए विराहणाए गमणागमणे पाणकमणे वीयकमणे हरियकमणे ओसा-
उत्तिगपणगदगमट्टिमकडासंताणासंकमणे जे मे जीया विराहिया एणिंदिया चेइंदिया तेइंदिया चउरिंदिया
पंचिंदिया अभिहआ वत्तिआ लेसिआ संघइआ संघट्टिआ परिआविआ किलासिआ उहविआ ठाणाओ
ठाणं संकामिआ जीविआओ ववरोविआ तस्स मिच्छामि इक्कडं ॥ (सू०)

अस्य व्याख्या—इच्छामि-अभिलषामि प्रतिक्रमिषुं-निवर्तितुम्, ईर्यापथिकायां विराधनायां योऽतिचार इति गम्यते,

श्वतुर्थी, अथगृहीता नाम भोजनकाले शारायादिपूषहितमेव भोजनजातं ततो गृहृतः पञ्चमी, प्रगृहीता नाम भोजनवे-
 लायां दातुमभ्युद्यतेन करादिना प्रगृहीतं यन्नोजनजातं भो(भु)क्त्वा वा स्वहस्तादिना तद्गृहृत इति भावना पष्ठी, उन्मिस्व-
 धर्मा नाम यत्परित्यागाहं भोजनजातमन्ये च द्विपदादयो नायकाङ्गन्ति तदर्द्धत्यकं वा गृहृत इति हृदयं सषष्ठी,
 एष खलु समासार्थः, व्यासार्थस्तु ग्रन्थान्तरादवसेयः, सप्तानां पानपणानां केचित् पठन्ति, ता अपि चैवम्भूता एव, नवर-
 चतुर्थ्यां नानात्वं, तत्राप्यायामसौवीरादि निलेपं विज्ञेयमिति, अष्टानां प्रवचनमावृणां, ताश्चाष्टौ प्रवचनमातरः—तिष्ठो
 गुप्तयः तथा पञ्च समितयः, तत्र प्रवीचाराप्रवीचाररूपा गुप्तयः, समितयः प्रवीचाररूपा एव, तथा चोक्तम्—“समिओ
 णियमा गुत्तो गुत्तो समियत्तणमि भइयधो । कुमलवइमुदीरितो जं वयगुत्तोऽपि समिओऽपि ॥ १ ॥” नवानां ब्रह्मचर्य-
 गुप्तीनां—वसतिकथादीनाम्, आसां स्वरूपमुपरिष्टाद्वक्ष्यामः, दशविधे—दशप्रकारे श्रमणधर्मे—साधुधर्मे क्षान्त्यादिके, अस्यापि
 स्वरूपमुपरिष्टाद्वक्ष्यामः, अस्मिन् गुण्यादिषु च ये श्रामणा योगाः—श्रमणानामेते श्रामणास्तेषां श्रामणानां योगानां—व्यापा-
 राणां सम्यक्प्रतिसेवनश्रद्धानप्ररूपणालक्षणानां यत् खण्डितं—देशतो भग्नं यद्विराधितं—सुतरां भग्नं, न पुनरेकान्ततोऽभा-
 वमापादितं, तस्य खण्डनविराधनद्वाराऽऽयातस्य चारित्रातिचारस्यैतद्गोचरस्य ज्ञानादिगोचरस्य च दैवसिकातिचारस्य,
 एतावता क्रियाकालमाह, तस्यैव ‘मिच्छामि दुक्कडं’ इत्यनेन तु निष्ठाकालमाह, मिथ्येति—प्रतिक्रामामि दुष्कृतमेतदकर्तव्य-
 मित्यर्थः, अत्रेयं सूत्ररपिणिकागाथा—

१ समितो नियमादृष्टो गुप्तः समितव्ये भक्तयः । कुशलवत्प्रमुदीरयन् पदयोणुसोऽपि समितोऽपि ॥ १ ॥

पठिसिद्धाणं करणे किच्चाणमकरणे य पडिक्कमणं । असहणे य तहा विचरीयपरूपणाए य ॥ १२७१ ॥
 द्याल्या—'प्रतिपिद्धानां'नियारितानामकालस्याध्यायादीनामतिचाराणां 'करणे' निष्पादने आसेवन इत्यर्थः, किं ?-
 प्रतिक्रमणमिति योगः, प्रतीपं क्रमणं प्रतिक्रमणमिति व्युत्पत्तेः, 'कृत्यानाम्' आसेवनीयानां कालस्याध्यायादीनां योगानाम्
 'अकरणे' अनिष्पादनेऽनासेवने प्रतिक्रमणम्, अशुद्धाने च तथा केवलप्ररूपितानां पदार्थानां प्रतिक्रमणमिति वर्तते,
 विपरीतप्ररूपणायां च अन्यथा पदार्थकथनायां च प्रतिक्रमणमिति गार्थार्थः ॥ १२७१ ॥ अनया च गाथया यथायोगं
 सर्वसूत्राण्यनुगन्तव्यानि, तद्यथा—सामायिकसूत्रे प्रतिपिद्धौ रागाद्वैपी तयोः करणे कृत्यस्तु तन्निग्रहस्तस्याकरणे सामा-
 यिकं मोक्षकारणमित्यशुद्धाने असमभावलक्षणं सामायिकमिति विपरीतप्ररूपणायां च प्रतिक्रमणमिति, एवं मङ्गलादि-
 सूत्रेष्वप्यायोज्यं, चत्वारो मङ्गलमित्यत्र प्रतिपिद्धोऽमङ्गलाध्यवसायस्तकरण इत्यादिना प्रकारेण, एवमोघातिचारस्य समा-
 सेन प्रतिक्रमणमुक्तं, साग्रप्रतमस्यैव विभागेनोच्यते, तत्रापि गमनागमनातिचारमधिकृत्याऽऽह—
 इच्छामि पडिक्कमिडं हरियावहियाए विराहणाए गमणागमणे पाणक्कमणे वीयक्कमणे हरियक्कमणे ओसा-
 उत्तिगपणगदगमद्विमक्कडासंताणासंक्रमणे जे मे जीया विराहिया एणिंदिया चेइंदिया चउरिंदिया
 पंचिदिया अभिहआ वत्तिआ लेसिआ संघाहआ संघट्टिआ परिआविआ किलासिआ उद्विआ ठाणाओ
 ठाणं संकामिआ जीविआओ ववरोविआ तस्स मिच्छामि इक्कडं ॥ (सू०)
 अस्य न्याल्या—इच्छामि—अभिलषामि प्रतिक्रमितुं—निवर्तितुम्, ईर्यापधिकार्यां विराधनायां योऽतिचार इति गम्यते,

शतुर्थी, अवगृहीता नाम भोजनकाले शरायादिपूपहितमेव भोजनजातं ततो गृह्यतः पञ्चमी, प्रगृहीता नाम भोजनवे-
 ल्यां दातुमभ्युद्यतेन करादिना प्रगृहीतं यद्भोजनजातं भो(भु)क्या या स्वहस्तादिना तद्गृह्यत इति भावना पष्ठी, चङ्गित-
 धर्मा नाम यत्परित्यागाहं भोजनजातमन्ये च द्विपदादयो नायकाङ्गान्ति तदद्भृत्यकं वा गृह्यत इति हृदयं सषष्ठी,
 एष खलु समासार्थः, व्यासार्थस्तु ग्रन्थान्तरादवसेयः, सषष्ठानां पार्श्वपणानां केचित् पठन्ति, ता अपि चैवम्भूता एव, नवरं
 चतुर्थी नानात्वं, तत्राप्यायामसीवीरादि निलेपं विज्ञेयमिति, अष्टानां प्रवचनमावृणां, ताश्चाष्टौ प्रवचनमातरः—तिष्ठो
 गुप्तयः तथा पञ्च समितयः, तत्र प्रवीचाराप्रवीचाररूपा गुप्तयः, समितयः प्रवीचाररूपा एव, तथा चोक्तम्—“समिधो
 णियमा गुत्तो गुत्तो समियत्तणमि भइयधो । कुसलवइमुदीरितो जं वयगुत्तोऽयि समिओऽयि ॥ १ ॥” नवानां ब्रह्मचर्य-
 गुप्तीनां—वसतिकथादीनाम्, आसां स्वरूपमुपरिष्ठाद्वक्ष्यामः, दशविधे—दशप्रकारे श्रमणधर्मे—सायुधर्मे क्षान्त्यादिके, अस्यापि
 स्वरूपमुपरिष्ठाद्वक्ष्यामः, अस्मिन् गुप्त्यादियु च ये श्रामणा योगाः—श्रमणानामेते श्रामणास्तेषां श्रामणानां योगानां—व्यापा-
 राणां सम्यक्प्रतिसेवनश्रद्धानप्ररूपणालक्षणानां यत् खण्डितं—देशतो भयं यद्विराधितं—सुतरां भयं, न पुनरेकान्ततोऽभा-
 वमापादितं, तस्य खण्डनविराधनद्वाराऽऽयातस्य चारित्रातिचारस्यैतद्वीचरस्य ज्ञानादिगोचरस्य च दैवसिक्कातिचारस्य,
 एतावता क्रियाकालमाह, तस्यैव ‘मिच्छामि दुक्कडं’ इत्यनेन तु निष्ठाकालमाह, मिथ्येति—प्रतिक्रामामि दुक्कृतमेतदकर्तव्य-
 मिल्यर्थः, अत्रेयं सूत्रपर्याशिकागाथा—

१ समितो नियमाहसो गुप्तः समितवत्ये भक्तभयः । कुसलवाचमुदीरयन् पदचोणसोऽयि समितोऽयि ॥ १ ॥

पश्चिमिद्वेषां करणे किषाणमकरणे य पञ्चिफमणं । अस्वद्वेषां करणे' नन्व्यादन आत्मानाम्
 पश्चिमिद्वेषां'नियारितानामकालस्वाध्यायादीनामतिचाराणां 'करणे' नन्व्यादन आत्मानाम्
 व्याख्या—'प्रतिपिच्छानां'नियारितानामकालस्वाध्यायादीनामतिचाराणां 'करणे' नन्व्यादन आत्मानाम्
 प्रतिक्रमणमिति योगः, प्रतीपं क्रमणं प्रतिक्रमणमिति व्युत्पत्तेः, 'कृत्यानाम्' आसेवनीयानां कालस्वाध्यायादीनां योगानाम्
 प्रतिक्रमणमिति वदते,
 'अकरणे' अनिव्यादनेऽनासेवने पदार्थानां प्रतिक्रमणमिति वदते,
 'विपरीतप्ररूपणायां च अन्यथा पदार्थकथनायां च प्रतिक्रमणमिति गाथार्थः ॥ १२७१ ॥ अनया च गाथया यथायोगं
 सर्वसूत्राण्यनुगन्तव्यानि, तद्यथा—सामायिकसूत्रे सामायिकमिति विपरीतप्ररूपणायां च प्रतिक्रमणमिति, एवं मङ्गलादि-
 यिकं मोक्षकारणमित्यश्वज्जाने असमभावलक्षणं सामायिकमिति विपरीतप्ररूपणायां च प्रतिक्रमणमिति, एवं मङ्गलादि-
 सूत्रेऽप्यनुगन्तव्यानि, तद्यथा—सामायिकसूत्रे सामायिकमिति विपरीतप्ररूपणायां च प्रतिक्रमणमिति, एवं मङ्गलादि-
 सेन प्रतिक्रमणमुक्तं, सामप्रतमस्यैव विभागोच्यते, तत्रापि गमनागमनातिचारमधिकृत्याऽऽह—
 इच्छामि पञ्चिफमिडं इरियावदियाए विराट्णाए गमणागमणे पाणफमणे वीपफमणे हरिपफमणे ओसा-
 अस्तिगपणगदगमदिमफडासंताणासंक्रमणे जे मे जीवा विराट्णिया एणिंदिया चेइंदिया चउरिंदिया
 पंचिदिआ अभिदआ पस्तिआ सेसिआ संघाइआ संघट्टिआ परिआचिआ किलामिआ उद्विआ ठाणाओ
 ठाणं संकाभिआ जीविआओ पवरोचिआ तस्स मिच्छामि दुक्खं ॥ (सू०)
 अस्व व्याख्या—इच्छामि—आभिलषामि प्रतिक्रमिषुं—निवर्तितुम्, इर्यापधिकारायां विराधनायां योऽतिचार इति गम्यते,

तस्येति योगः, अनेन क्रियाकालमाह, 'मिच्छामि तु कर्कडं' इत्यनेन तु निष्ठाकालमिति, तत्रेरणमीर्या गमनमित्यर्थः, तत्रपानः
 पन्था इर्यापथः तत्र भवैर्यापधिकी तस्यां, कस्यामित्यत आह-विराध्यन्ते-दुःखं स्याप्यन्ते प्राणिनोऽनयेति विराधना-
 क्रिया तस्यां विराधनायां सत्यां, योऽतिचार इति वाक्यशेषः, तस्येति योगः, विषयमुपदर्शयन्नाह-गमनं चागमनं चेत्ये-
 कवद्भावस्तस्मिन्, तत्र गमनं स्वाध्यायादिनिमित्तं वसतेरिति, आगमनं प्रयोजनपरिसमाप्ती पुनर्वसतिर्भवेति, तत्रापि यः
 कथं जातोऽतिचार इत्यत आह-'पाणकर्मणो' प्राणिनो-द्वीन्द्रियादयस्त्रसा गृह्यन्ते, तेषामाकर्मणं-प्रादेन पीडनं प्राण्याकर्मणं,
 तस्मिन्निति, तथा बीजाकर्मणो, अनेन बीजानां जीवत्वमाह, हरिताकर्मणो, अनेन तु सकलवनस्पतरेव, तथाऽन्यथायोस्तिद्ग-
 पनकदगामृत्तिकामर्कटसन्तानसङ्गमणे सति, तत्रावश्यायः-जलविशेषः, इह चावश्यायमदृणमतिशायतः शेषजलसम्भोग-
 परिवारणार्थमिति, एवमन्यत्रापि भावनीयं, उत्तिङ्गा-गर्हभाकृतयो जीवाः कीटिकानगराणि वा पनकः-फुलि दगामृत्तिका-
 चिकल्लम्, अथवा दकमहणादृक्कायः, मृत्तिकामहणात् पृथ्वीकायः, मर्कटसन्तानः कोलिकजालमुच्यते, ततश्चावश्याय-
 शोत्तिङ्गश्चेत्यादि द्वन्द्वः, अवश्यायोस्तिङ्गपनकदगामृत्तिकामर्कटसन्तानास्तेषां सङ्गमणं-आकर्मणं तस्मिन्, किं घटुना!, कियन्तो
 भेदेनाऽऽख्यास्यन्ते !, सर्वे ये मया जीवा विराधिता-दुःखेन स्थापिताः, एकेन्द्रियाः-शुधिव्यादयः, द्वीन्द्रियाः-कृम्या-
 दयः, त्रीन्द्रियाः-पिपीलिकादयः, चतुरिन्द्रिया-श्वभरादयः, पञ्चेन्द्रिया-मूषिकादयः, अभिहता-अभिसुख्येन हताः, चरणेन
 घटिताः, उत्क्षिप्य क्षिप्ता वा, घटिताः-पुञ्जीकृताः, धूल्या वा स्थगिता इति, श्वेपिताः-पिष्टाः, भूम्यादिषु वा लगिताः;

सङ्गतिता—अन्योऽन्यं गात्रैरेकत्र लगिताः, सङ्गृहिता—मनाक् स्मृष्टाः, परित्तापिताः—समन्ततः पीडिताः, क्लामिताः—समुद्घातं
 नीताः ग्लानिमापादिता इत्यर्थः, अवद्राविता—उभ्रासिताः स्थानात् स्थानान्तरं सङ्गामिताः—स्वस्थानात् परं स्थानं नीताः,
 जीविताद् व्यपरोपिताः, व्यापादिता इत्यर्थः, एवं यो जातोऽतिचारस्तस्य, एतावता क्रियाकालमाह, तस्यैव 'मिच्छामि
 दुष्कृतं' इत्यनेन निष्ठाकालमाह, मिथ्या दुष्कृतं पूर्ववद्, एवं तस्येत्युभययोजना सर्वत्र कार्या । इत्थं गमनातिचारप्रतिक्रमण-

मुक्तम्, अधुना त्वयवर्तनस्थानातिचारप्रतिक्रमणं प्रतिपादयन्माह—
 इच्छामि पडिक्कामिडं पणामसिज्जाए निगामसिज्जाए संथाराडव्वइण्णाए परिवट्टण्णाए आडंटणपसारणाए
 छप्पइसंघट्टणाए कूइए कफाराइए छिइए जंभाइए आमोसे ससरक्खामोसे आडलमाडलाए सोअणवसिआए
 इरधीविप्परिआसिआए दिट्ठीविप्परिआसिआए मणविप्परिआसिआए पाणभोयणविप्परिआसिआए
 जो मे देवसिओ अइआरो कओ नरस मिच्छामि दुष्कडं ॥ (सू०)

अस्य व्याख्या—इच्छामि प्रतिक्रामितुं पूर्ववत्, कस्येत्याह—प्रकामशय्यया हेतुभूतया यो मया दैवसिकोऽतिचारः कृतः,
 तस्येति योगः, अनेन क्रियाकालमाह, 'मिच्छामि दुष्कडं' इत्यनेन तु निष्ठाकालमेवेति भावना, एवं सर्वत्र योजना कार्येति,
 'दीइ स्वमे' अस्य यप्रत्ययान्तस्य 'कृत्यल्युटो बहुल' (पा० ३-३-११३) मिति वचनात् शयनं शय्या प्रकामं—चातुर्यामं शयनं
 प्रकामशय्या शरतेऽस्यामिति वा शय्या—संस्तरकादित्क्षणा प्रकामा—उत्कटा शय्या प्रकामशय्या—संस्तारोत्तरपट्टकातिरिका
 प्रावरणमधिकृत्य कल्पत्रयातिरिका वा तथा हेतुभूतया, स्वाध्यायाद्यकरणतश्चेहातिचारः, प्रतिदिवसं प्रकामशय्यैव निकाम-

दायोच्यते तथा हेतुभूतया, अत्राप्यतिचारः पूर्ववत्, उद्धर्तनं तत्रप्रथमतया वामपार्श्वेन सुप्तस्य दक्षिणपार्श्वेन वर्तनमुद्धर्तन-
 मुद्धर्तनमेवोद्धर्तना तथा, परिवर्तनं पुनर्वामपार्श्वेनैव वर्तनं तदेव परिवर्तना तथा, अत्राप्यप्रमृज्य दूर्वतोऽतिचारः, आकुञ्चनं-
 गात्रसङ्कोचलक्षणं तदेवाकुञ्चना तथा, प्रसारणम्-अङ्गानां विक्षेपः तदेव प्रसारणा तथा, अत्र च कुकुट्टिट्टिष्टान्त्वप्रतिपा-
 दितं विधिमकुर्वतोऽतिचारः, तथा चोक्तम्-कुकुट्टिपायपसारं जह आगासे पुणोवि आउंटे । एवं पसारिकुणं आगासि
 पुणोवि आउंटे ॥ १ ॥ अहकुंडिय सिय ताहे जहियं पायसस पण्हिया ठाह । तहियं पमज्जिरुणं आगासेणं तु णेरुणं ॥ २ ॥
 पायं ठाविसु तहिं आगासे चैव पुणोवि आउंटे । एवं विहिमकरते अइयारो तरथ से होइ ॥ ३ ॥' पट्टपदिकानां-यूकानां
 सङ्घटनम्-अविधिना स्पर्शनं पट्टपदिकासङ्घटनं तदेव पट्टपदिकासङ्घटना तथा, तथा 'कूइए'त्ति कूजिते सति योऽतिचारः,
 कूजितं-कासितं तस्मिन् अविधिना मुखवस्त्रिकां करं वा मुखेऽनाधाय कृत इत्यर्थः, विपमा पर्भवतीत्यादिशय्यादीषो-
 च्चारणं सकर्कराधितमुच्यते तस्मिन् सति योऽतिचारः, धुते-अविधिना जम्भितेऽविधि-
 नैव आमर्षणम् आमर्षः-अप्रमृज्य करेण स्पर्शनमित्यर्थः तस्मिन्, सरजस्कामर्षे सति, सह पृथिव्यादिरजसा यद्भवत्तु स्पृष्टं
 तत्संस्पर्शं सतीत्यर्थः, एवं जाप्रतोऽतिचारसम्भवमधिकृत्योक्तम्, अधुना सुप्तस्योच्यते-आवलभावलाए'त्ति आकुलाकु-
 लया-स्थयादिपरिभोगविधाहशुद्धादिसंस्पर्शनानाप्रकारया स्वप्नप्रत्ययया-स्वप्ननिमित्तया, विराधनयेति गम्यते, सा पुनर्भू-

१ कुकुटी पार्श्वे प्रसारयेत् यथाऽऽकरो पुनरप्याकुञ्चयेत् । एवं प्रसार्याकाते पुनरप्याकुञ्चयेत् ॥ १ ॥ अतिबाधितं स्थापरा यत्र पादस्य पार्श्विका विवृति ।
 तत्र प्रमाश्र्याकाते तु नीत्वा ॥ २ ॥ पादं स्थापयित्वा तत्राकारा पृथ पुनरप्याकुञ्चयेत् । एवं विधिमकुर्वत्सति चारस्त्र सस्य भवति ॥ ३ ॥

टोचरगुणातिचारविषया भवत्यतो भेदेन तां दर्शयन्नाह—'इत्थीविष्यरियासियाए'सि स्त्रिया विपर्यासः स्त्रीविपर्यासः—अ-
 मयासेवनं तस्मिन् भया स्त्रीवैपर्यासिकी तथा, स्त्रीदर्शनानुरागतस्तदवलोकनं दृष्टिविपर्यासः तस्मिन् भया दृष्टिवैपर्या-
 सिकी तथा, एवं मनसाऽध्युपपातो मनोविपर्यासः तस्मिन् भया मनोवैपर्यासिकी तथा, एवं पानभोजनवैपर्यासिक्या,
 रार्था पानभोजनपरिभोग एव तद्विपर्यासः, अनया हेतुभूतया य इत्यतिचारमाह, मयेत्यात्मनिर्देशः, दिवसेन निर्वृतो
 दिवसपरिमाणो वा दैवासिकः, अतिचरणमतिचारः—अतिक्रम इत्यर्थः, कृतो—निर्वर्तितः 'तस्मिन् मिच्छामि दुष्कण्डं' पूर्ववत्,
 आह—दिया ययनस्य निषिद्धत्वादसम्भव एवास्यातिचारस्य, न, अपवादविषयत्वादस्य, तथाहि—अपवादतः सुष्यत एव
 दिया अथ्वानखेदादी, इदमेव वचनं ज्ञापकम् ॥ एवं त्वयवर्तनास्थानातिचारप्रतिक्रमणमभिधायेदानीं गोचरातिचारप्रति-
 क्रमणप्रतिपादनायाऽऽह—

पट्टिक्लामामि गोपरचरियाए भिक्खलायरियाए जग्घाडकवाडजग्घाडणाए साणावच्छादारसंघट्टणाए मंडी-
 पाट्टिडिआए मलिपाट्टिडिआए ठवणापाट्टिडिआए संकिए सहसागारिए अणेसणाए पाणभोयणाए वीय-
 भोयणाए हरियभोयणाए पच्छेकम्मियाए पुरेकम्मियाए अदिड्हडाए दगसंसट्टहडाए रयसंसट्टहडाए पारि-
 साट्टणिपाए पारिठावणिआए ओहासणभिक्खलाए जं जग्गमेणं उप्पायणेसणाए अपरिसुद्धं परिगाहिं परि-
 भुत्तं वा जं न परिट्टिविअं तस्स मिच्छामि दुष्कण्डं ॥ (सू०)

अस्य व्याख्या—प्रतिक्रमामि—निवर्तयामि, कस्य ?—गोचरचर्यायां—भिक्षाचर्यायां, योऽतिचार इति गम्यते, तस्येति

रायोच्यते तथा हेतुभूतया, अत्राप्यतिचारः पूर्ववत्, उद्धर्तनं तत्प्रथमतया चामपार्थनं सुप्तस्य दक्षिणपार्थनं घर्तनमुद्धर्तन-
 मुद्धर्तनमेवोद्धर्तना तथा, परिवर्तनं पुनर्वामपार्थनं घर्तनं तदेव परिवर्तना तथा, अत्राप्यप्रभृज्य कुर्यतोऽतिचारः, आकुचनं-
 गात्रसङ्कोचलक्षणं तदेवाकुचनना तथा, प्रसारणम्-अङ्गानां विक्षेपः तदेव प्रसारणा तथा, अत्र च कुकुट्टिट्टयान्तप्रतिपा-
 दितं विधिमकुर्वतोऽतिचारः, तथा चोक्तम्-‘कुकुट्टिपायपसारं जह आगासे पुणोवि आउंटे । एवं पसारिक्रुपं आगासि
 पुणोवि आउंटे ॥ १ ॥ अइकुडिय सिय ताहे जहियं पायसस पण्हिया ठाह । तहियं पमज्जिरुपं आगासेणं तु णेरुपं ॥ २ ॥
 पायं ठाविसु तहिं आगासे चंवे पुणोवि आउंटे । एवं विहिमकरंते अइयारो तथ से होइ ॥ ३ ॥’ पट्टपदिकानां-यूकानां
 सङ्घटनम्-अविधिना स्पर्शनं पट्टपदिकासङ्घटनं तदेव पट्टपदिकासङ्घटना तथा, तथा ‘कूइए’सि कूजिते सति योऽतिचारः,
 कूजितं-कासितं तस्मिन् अविधिना मुखवस्त्रिकां करं वा मुखेऽनाथाय कृत इत्यर्थः, विपना पर्भवतीत्यादिसारयादीपो-
 च्यारणं सकर्करायितमुच्यते तस्मिन् सति योऽतिचारः, इह चाऽऽर्तव्यानजोऽतिचारः, श्रुते-अविधिना जग्भिभतेऽविधि-
 नेय आमर्षणम् आमर्षः-अप्रभृज्य करेण स्पर्शनमित्यर्थः तस्मिन्, सरजस्कामर्षं सति, सह पृथिव्यादिरजसा यद्धस्तु स्पृष्टं
 तत्संस्पर्शं सतीत्यर्थः, एवं जाप्रतोऽतिचारसम्भवमधिकृत्योक्तम्, अभुना सुप्तस्योच्यते-‘आतलमाजलाए’सि आकुलाकु-
 लया-इयादिपरिभोगविवाहयुद्धादिसंस्पर्शनानाप्रकारया स्वप्नप्रत्यया-स्वप्नमित्तया, विराधनयेति गम्यते, सा पुनर्मु-

१ कुकुटी पार्थी प्रसारयेत् यथाऽऽकारो पुनरप्याकुञ्चयेत् । एवं प्रसार्याकाशो पुनरप्याकुञ्चयेत् ॥ १ ॥ अतिबाधितं स्थापय्या यत्र पादस्य पार्थिण्या विवर्तिते ।
 तत्र प्रमाज्यांकाशो सु नीरवा ॥ २ ॥ पादं स्थापयिष्यावा तत्राकारा पृथ पुनरप्याकुञ्चयेत् । एवं विधिमकुर्वत्यतिचारस्त्रयं तस्य भवति ॥ ३ ॥

लोचरगुणातिचारविषया भयत्यतो भेदेन तां दर्शयन्नाह—‘इत्थीविष्परियासियाए’ति ख्रिया विपर्यासः स्त्रीविपर्यासः—अ-
 मयासेवनं तस्मिन् भवा स्त्रीवपर्यासिकी तथा, स्त्रीदर्शानानुरागतस्तदवलोकनं दृष्टिविपर्यासः तस्मिन् भवा दृष्टिवपर्या-
 सिकी तथा, एवं मनसाऽध्युपपातो मनोविपर्यासः तस्मिन् भवा मनोवैपर्यासिकी तथा, एवं पानभोजनवैपर्यासिक्या,
 राश्यां पानभोजनपरिभोग एव तद्विपर्यासः, अनया हेतुभूतया य इत्यतिचारमाह, मयेत्यात्मनिर्देशः, दिवसेन निर्वृत्तो
 दिवसपरिमाणो वा देवसिकः, अतिचरणमतिचारः—अतिक्रम इत्यर्थः, कृतो—निर्वर्तितः ‘तस्स मिच्छामि दुक्कडं’ पूर्ववत्,
 आह—दिवा शयनस्य निषिद्धत्वाद्दसम्भव एवास्यातिचारस्य, न, अपवादविषयत्वात्स्य, तथाहि—अपवादतः सुष्यत एव
 दिवा अध्वानत्सेदादी, इदमेव वचनं ज्ञापकम् ॥ एवं त्वभवर्तनास्थानातिचारप्रतिक्रमणमभिधायेदानीं गोचरातिचारप्रति-
 क्रमणप्रतिपादनायाऽऽह—

पट्टिक्कमामि गोपरचरियाए भिक्खलायरियाए उग्घाडकवाडजग्घाडणाए साणावच्छादारासंवट्टणाए मंडी-
 पाट्टिडिआए पल्लिपाट्टिडिआए ठवणापाट्टिडिआए संकिए सहसागारिए अणेसणाए पाणभोयणाए वीय-
 भोयणाए हरियभोयणाए पच्छेकम्मियाए पुरेकम्मियाए अट्टिहड्डाए दग्गसंसट्टहड्डाए रयसंसट्टहड्डाए पारि-
 साट्टिणिपाए पारिठावणिआए ओहासणाभिक्खलाए जं उग्गमेणं उप्पायणेसणाए अपरिसुद्धं परिगहिपं परि-
 भुसं वा जं न परिट्ठविअं तस्स मिच्छामि दुक्कडं ॥ (सू०)

अस्य व्याख्या—प्रतिक्रमामि—निवर्तयामि, कस्य ?—गोचरचर्यायां—भिक्षाचर्यायां, योऽतिचार इति गम्यते, तस्येति

योगः, गोश्वरणं गोचरः चरणं-चर्या गोचर इव चर्या गोचरचर्या तस्यां गोचरचर्यायां, कस्यां ?-भिक्षार्थं चर्या भिक्षा-
चर्या तस्यां, तथाहि-लाभालाभनिरपेक्षः खल्वदीनचिन्तो मुनिरुत्तमाधममध्यमेषु कुलोच्चिष्टानिष्टेषु वस्तुषु रागद्वेषावग-
च्छन् भिक्षामटवीति, कथं पुनस्तस्यामतिचार इत्याह-'उभयाडकयाडउभयाडणाए' उद्घाटम्-अदत्तार्गलमीपत्स्वर्गितं वा
किं तत् ?-कपाटं तस्योद्घाटनं-सुतरां प्रेरणाम् उद्घाटकपाटोद्घाटनम् इदमेवोद्घाटकपाटोद्घाटना तथा हेतुभूतया,
इह चाप्रमार्जनादिभ्योऽतिचारः, तथा भ्रान्तवत्सदारकसङ्घटनयेति प्रकटार्थं, मण्डीप्राभृतिकया चलिप्राभृतिकया स्थाप-
नाप्राभृतिकया, आसां स्वरूपं-'मंडीपाहुडिया साहुंसि आगए अगकूरमंडीए । अण्णंसि भयण्णंसि व काउं तो देइ साहुस्स
॥ १ ॥ तत्थ पवत्तणदोसो ण कप्पए तारिसा सुविहियाणं । चलिपाहुडिया भण्णइ चउदिसिं काउ अच्चणियं ॥ २ ॥
अग्गिंसि व उोद्धणं सित्थे तो देइ साहुणो भिक्खं । सावि ण कप्पइ ठवणा (जा) भिक्खलायरियाण ठवियाउ ॥ ३ ॥'
आधाकर्मादीनाम्-उद्गमादिदोषाणामन्यतमेन शङ्किते गृहीते सति योऽतिचारः, सहसाकारे वा सत्यकल्पनीये गृहीत
इति, अत्र च तमपरित्यजतोऽविधिना वा परित्यजतो योऽतिचारः, अनेन प्रकारेणानेपणया हेतुभूतया, तथा 'पाणभो-
यणाए'त्ति पाणिनो-रसजादयः भोजने-दध्योदनादौ सङ्घटयन्ते-विराभ्यन्ते व्यापाद्यन्ते वा यस्यां प्राभृतिकायां सा

१ मण्डिप्राभृतिका साधावागतं भ्रमकूरमण्डीये । अन्यस्मिन् भ्रान्ते वा कृत्या ततो ददाति साधये ॥ १ ॥ तत्र प्रकृतंनदोषो न कर्तव्ये तारती सुविहि-
तानाम् । चलिप्राभृतिका भण्यते चतुर्दशं कृत्याऽर्चनिकाम् ॥ २ ॥ भ्रमो वा क्षिष्टवा क्षियमान् ततो ददाति साधये भिक्षाम् । साऽपि न कर्तव्ये स्थापना(या)
भिक्षाघरेभ्यः स्थापिता ॥ ३ ॥

प्राणिभोजना तथा, तेषां च सङ्घटनादि दातृप्राहकप्रभवं विशेषम्, अत एवातिचारः, एवं 'वीथभोयणाए' वीजानि
 भोजने यस्यां सा धीजभोजना तथा, एवं हरितभोजनाया, 'पञ्चाकम्मियाए' पश्चात् कर्म यस्यां पश्चाज्ज-
 ओज्जनकर्म भवति पुरःकर्म यस्यामादाविति, 'अदिद्धइजाए'ति अट्टाहृतया-अट्टोरक्षेपमानीतयेत्यर्थः, तत्र च सत्त्व-
 सङ्घटनादिनाऽतिचारसम्भयो, द्यासंघटाहृतया-उदकसम्बद्धानीतया हस्तमाश्रयतोदकसंघटया वा भावना, एवं रजः-
 संघटाहृतया, नवरं रजः पृथिवीरजोऽभिगृह्यते, 'पारिसाडणियाए'ति परिशाटः-उज्ज्वललक्षणः प्रतीत एव तस्मिन् भवा
 पारिशाटनिका तथा, 'पारिश्वाणियाए'ति परिस्थापनं-प्रदानभाजनगतद्रव्यान्तरोज्जनलक्षणं तेन निर्धृता पारिस्थाप-
 निका तथा, एतदुक्तं भवति-'पारिश्वाणिया एखु जेण भाणेण देइ भिक्खं तु । तंमि पडिओयणाई जातं सहसा परिद्ध-
 वियं ॥ १ ॥' 'ओहासणाभिकखाए'ति विशिष्टद्रव्ययाचनं समयपरिभाषया 'ओहासणांति भण्णइ' तत्प्रधाना या भिक्षा
 तथा, क्रियद्वा भणियामो ?, भेदानामेवंप्रकाराणां बहुत्वात्, ते च सर्वेऽपि यस्मादुद्गमोरपादनैपणास्त्ववतरन्त्यत आह-
 'जं उगमेण' मित्यादि, यत्किञ्चिदशनाद्युद्गमेन-आधाकर्मादिलक्षणेन उत्पादनया-धात्र्यादिलक्षणया एषणया-शङ्कितान-
 दित्लक्षणया अपरिशुद्धम्-अयुक्तियुक्तं प्रतिगृहीतं वा परिशुक्तं वा यन्न परिश्रापितं, कथञ्चित् प्रतिगृहीतमपि यन्नोञ्जितं
 परिशुक्तमपि च भावतोऽपुनःकरणदिना प्रकारेण यन्नोञ्जितम्, एवमनेन प्रकारेण यो जातोऽतिचारस्तस्य मिथ्या-
 द्रव्यत्वमिति पूर्ववत् ॥ एवं गोचरातिचारप्रतिक्रमणमभिधायाधुना स्वाध्यायाद्यतिचारप्रतिक्रमणप्रतिपादनायाऽऽह-

१ पारिस्थापनिका एतद् देव भाजनेन ददाति भिक्षां सु । तस्मिन् पतितौदनादि जातं सदसा परिस्थापितम् ॥ १ ॥

योगः, गोश्वरणं गोचरः चरणं-चर्या गोचर इव चर्या गोचरचर्यां तस्यां गोचरचर्यायां, कस्यां ?-भिक्षार्थं चर्या भिक्षा-
चर्या तस्यां, तथाहि-लाभालाभनिरपेक्षः खल्वदीनचित्तो मुनिरुत्तमाधममध्यमेषु कुलेष्विष्टानिष्टेषु वस्तुषु रागाद्रेषावगा-
च्छन् भिक्षामदतीति, कथं पुनस्तस्यामतिचार इत्याह-'उपाडकयाडउगपाडणाए' उद्घाटम्-अदचार्गलमीपवत्स्वगितं वा
किं तत् १-रूपाटं तस्योद्घाटनं-सुतरां प्रेरणम् उद्घाटकपाटोद्घाटनम् इदमेवोद्घाटकपाटोद्घाटना तथा हेतुभूतया,
इह चाप्रमार्जनान्दिभ्योऽतिचारः, तथा भ्रानवत्सदारकसङ्घट्टनयेति प्रकटार्थं, मण्डीप्राभृतिकया वलिप्राभृतिकया स्थाप-
नाप्राभृतिकया, आसां स्वरूपं-'मंडीपाहुडिया साहुंमि आगए अगकूरमंडीए । अण्णंमि भायणंमि व काउं तो देइ साहुस्स
॥ १ ॥ तत्थ पवत्तणदोसो ण कप्पए तारिसा सुविहियाणं । वलिपाहुडिया भण्णइ चउदिसिं काउ अच्चणियं ॥ २ ॥
अग्गिमि व छोद्धणं सिरथे तो देइ साहुणो भिक्खं । सावि ण कप्पइ ठवणा (जा) भिक्खलायरियाण ठयियाउ ॥ ३ ॥'
आधाकर्मादीनाम्-उद्गमादिदोषाणामन्यतमेन शङ्किते गृहीते सति योऽतिचारः, सदसाकारे वा सत्यकल्पनीये गृहीत
इति, अत्र च तमपरित्यजतोऽविधिना वा परित्यजतो योऽतिचारः, अनेन प्रकारेणानेपणया हेतुभूतया, तथा 'पाणभो-
यणाए'त्ति प्राणिनो-रंसजादयः भोजने-दध्योदनादौ सङ्घट्टयन्ते-विराधयन्ते व्यापायन्ते वा यस्यां प्राभृतिकायां सा

१ मण्डिप्राभृतिका साधावागते अप्रकूरमण्डये । अन्यस्मिन् भाजने वा कृत्वा ततो वदाति साधये ॥ १ ॥ तत्र मण्डनरोषो न कररसे चारगी सुबिदि-
तानाम् । वलिप्राभृतिका भव्यते चतुर्दिशं कृत्वाऽर्थनिकाम् ॥ २ ॥ असी वा क्षिरया सिषयान् ततो वदाति साधये भिक्षाम् । साऽपि न कल्पते स्थापना(या)
भिक्षाघरेभ्यः स्थायिता ॥ ३ ॥

प्राणिभोजना तथा, तेषां च सहृदनादि दातृग्राहकप्रभवं विज्ञेयम्, अत एवातिचारः, एवं 'वीथभोयणाए' वीजानि
 भोजनं यस्यां सा वीजभोजना तथा, एवं हरितभुञ्जनाया, 'पच्छाकमियाए' पश्चात् कर्म यस्यां पश्चाज्ज-
 लोश्चनकर्म भवति पुरःकर्म यस्यामादाविति, 'अदिहहडाए'सि अट्टाहृतया-अट्टोत्क्षेपमानीतयेत्यर्थः, तत्र च सस्व-
 सहृदनादिनाऽतिचारसम्भवो, दगसंसृष्टाहृतया-उदकसम्बद्धानीतया हस्तमात्रगतोदकसंसृष्टया वा भावना, एवं रजः
 संसृष्टाहृतया, नवरं रजः पृथिवीरजोऽभिगृह्यते, 'वारिसाडणियाए'सि परिशाटः-उञ्जनलक्षणः प्रतीत एव तस्मिन् भवा
 पारिशाटनिका तथा, 'पारिह्यावणियाए'सि परिस्थापनं-प्रदानभाजनगतद्रव्यान्तरोञ्जनलक्षणं तेन निर्वृत्ता पारिस्थाप-
 निका तथा, एतदुक्तं भवति-'पारिह्यावणिया खलु जेण भाणेण देइ भिक्खं तु । तंमि पडिओयणाई जातं सहसा परिह-
 चियं ॥ १ ॥' 'ओहासणाभिकखाए'सि विशिष्टद्रव्ययाचनं समयपरिभाषया 'ओहासणांति भणणइ' तत्प्रधाना या भिक्षा
 तथा, कियदत्र भणियामो ?, भेदानामेवंप्रकाराणां बहुत्वात्, ते च सर्वेऽपि यस्माद्दुग्धमोत्पादनैपणास्ववतरन्त्यत आह-
 'जं जगमेण' मित्यादि, यत्किञ्चिदशनाद्युद्गमेन-आधाकर्मादिलक्षणेन उत्पादनया-धात्र्यादिलक्षणया एषणया-शङ्कितान-
 दिलक्षणया अपरिशुद्धम्-अयुक्तियुक्तं प्रतिगृहीतं वा परिशुक्तं वा यन्न परिष्ठापितं, कथञ्चित् प्रतिगृहीतमपि यन्नोञ्जितं
 परिशुक्तमपि च भावतोऽपुनःकरणादिना प्रकारेण यन्नोञ्जितम्, एवमनेन प्रकारेण यो जातोऽतिचारस्तस्य मिथ्या
 दृष्टव्यमिति पूर्ववत् ॥ एवं गोचरातिचारप्रतिक्रमणमभिधायाधुना स्वाध्यायाद्यतिचारप्रतिक्रमणप्रतिपादनायाऽऽह-

१ पारिस्थापनिका खलु जेण भाजेनेन ददाति भिक्षां तु । तस्मिन् पतितौदनादि जातं सहसा पारिस्थापितम् ॥ १ ॥

पडिक्रमामि चाउकालं सउद्भायस्स अकरणपाए उभओकालं भंडोवगरणस्स अप्पहित्ठरणपाए दुप्पहित्ठ-
हणपाए अप्पमज्जणाए दुप्पमज्जणाए अइकमे चइकमे अइयारे अणायारे जो मे देवसिओ अइआरो कओ
नस्स मिच्छामि दुकडं ॥ (सू०)

अस्य व्याख्या—प्रतिक्रमामि पूर्ववत्, कस्य ?—चतुष्कालं—दिवसरजनीप्रथमचरमप्रदरेष्वित्यर्थः, स्याप्यायस्य—सूत्र-
पौरुषीलक्षणस्य, अकरणतया—अनासंवनया हेतुभूतयेत्यर्थः, यो मया दैवसिकोऽतिचारः कृतः, तस्येति योगः, तयोभय-
कालं—प्रथमपश्चिमपौरुषीलक्षणं भाण्डोपकरणस्य—पात्रवस्त्रादेः ‘अप्रत्युपेक्षणया दुप्प्रत्युपेक्षणया’ तत्राप्राप्त्युपेक्षणम्—मूलत एव
चक्षुषाऽनिरीक्षणा दुष्प्रत्युपेक्षणा—दुर्निरीक्षणा तथा, ‘अप्रमार्जनीया दुष्प्रमार्जनीया’ तत्राप्राप्त्युपेक्षणम्—मूलत एव रजोहरणा-
दिनाऽऽसपर्यन्ता दुष्प्रमार्जनीया त्वविधिना प्रमार्जनेति, तथा अतिक्रमे व्यतिक्रमे अतिचारे अनाचारे यो मया दैवसिकोऽ-
तिचारः कृतस्तस्य मिथ्यादुष्कृतमित्येतत्प्रागवत्, नवरमतिक्रमादीनां स्वरूपमुच्यते—‘आधाकर्मनिमित्तण पडिसुणमाणं
अइकमो होइ । पयभेयाइ चइकम गहिए तइएयरो गिलिए ॥ १ ॥’ अस्य व्याख्या—आधाकर्मनिमित्तण पडिसुणमाणं
प्रतिशुष्यवति सति साधायतिक्रमः—साधुक्रियोल्लङ्घनरूपो भवति, यत एवम्भूतं वचः श्रोतुमपि न कल्पते, किं पुनः प्रति-
पत्तुं ?, ततःप्रभृति भाजनोद्ग्रहणादौ तावदतिक्रमो यावदुपयोगकरणं, ततः कृते उपयोगे गच्छतः पदभेदादिव्यतिक्रम-
स्तावद् यावदुत्क्षिप्तं भोजनं दात्रेति, ततो गृहीतेष्वसति तस्मिंस्त्वृतीयः, अतिचार इत्यर्थः, तावद् यावद् सति गत्वैर्यापय-

प्रतिक्रमणाद्युत्तरकाठं एभ्यनोरक्षेपः, तत उत्तरकालमनाचारः, तथा चाह—'इतरो गिल्हिए'ति प्रक्षिप्ते सति कथले अनानु-
 धार इति गाथार्थः ॥ इदं चाथाकर्मोदाहरणेन सुखप्रतिपत्त्यर्थमतिक्रमादीनां स्वरूपमुक्तम्, अन्यत्राप्यनेनैवानु-
 सारेण विज्ञेयमिति । अयं चातिचारः संक्षेपत एकविधः, संक्षेपविस्तरतस्तु द्विविधः त्रिविधो यावदसङ्क्षेपविधः, संक्षेप-
 विस्तरता पुनर्द्विविधः त्रिविधं प्रति संक्षेप एकविधं प्रति विस्तर इति, एवमन्यत्रापि योज्यं, विस्तरतस्त्वनन्तविधः, तत्रैक-
 विधादिभेदप्रतिक्रमणप्रतिपादनायाह—

पट्टिकामासि एगचिदे असंजमे । पट्टिकामासि दोहिं वन्यणेहिं—रागबंधणेणं दोसचन्यणेणं । प० तिहिं दण्डेहिं-
 मणदंहेणं वपदंहेणं कायदंहेणं । प० तिहिं गुत्तीहिं—मणगुत्तीय वयगुत्तीय कायगुत्तीय ॥ (सूत्रम्)

प्रतिक्रमामि पूर्ववत्, एकविधे—एकप्रकारे असंयमे—अविरतिलक्षणे सति प्रतिपिद्धकरणादिना यो मया दैवसिकोऽति-
 चारः कृत इति गम्यते, तस्य मिथ्या दुष्कृतमिति सम्वन्धः, वक्ष्यते च—'सञ्ज्ञाए ण सञ्ज्ञाहयं तस्स मिच्छामि दुक्कडं'
 एवमन्यत्रापि योजना कर्तव्या, प्रतिक्रमामि द्वाभ्यां वन्यनाभ्यां हेतुभूताभ्यां योऽतिचारः, वक्ष्यतेऽष्टविधेन कर्मणा येन
 हेतुभूतेन तद्वन्धनमिति, तद्वन्धनद्वयं दर्शयति—रागवन्धनं च द्वेषवन्धनं च, रागद्वेषयोस्तु स्वरूपं यथा नमस्कारे, वन्ध-
 नत्वं चानयोः प्रतीतं, यथोक्तम्—'सोहाभ्यकशरीरस्य रेणुना श्लिष्यते यथा गात्रम् । रागद्वेषाच्छिन्नस्य कर्मवन्धो भवत्ये-
 वम् ॥ १ ॥' प्रतिक्रमामि त्रिभिर्दण्डैः' दण्ड्यते—चारित्र्यैभ्यर्थापहारतोऽसारीक्रियते एभिः रागमेति दण्डाः द्रव्यभावभेद-
 भिन्नाः, भावदण्डैरिहाधिकारः, तैर्हेतुभूतैर्योऽतिचारः, भेदेन दर्शयति—मनोदण्डेन वाग्दण्डेन कायदण्डेन, मनःप्रभृति-

पडिक्रमामि चाडकालं सज्ज्ञापयस्स अकरणपाए उभओकालं भंडोवगरणस्स अप्पहित्ठरणपाए इप्पहित्ठरणपाए अप्पमज्जणाए दुप्पमज्जणाए अइकमे वइकमे अइयारे अणापारे जो मे देवसिओ अइआरो कओतस्स मिच्छामि इकडं ॥ (सू०)

अस्य व्याख्या—प्रतिक्रमामि पूर्ववत्, कस्य ?—चतुष्कालं—दिवसरजनीप्रथमचरमप्रहरैवित्यर्थः, स्वाध्यायस्य—सूत्र-
 पौरुषीलक्षणस्य, अकरणतया—अनासवनया हेतुभूतयेत्यर्थः, यो मया देवसिकोऽतिचारः कृतः, तस्येति योगः, तयोभय-
 कालं—प्रथमपश्चिमपौरुषीलक्षणं भाण्डोपकरणस्य—पात्रयस्त्रादेः, 'अप्रत्युपेक्षणया दूप्रत्युपेक्षणया' तत्राप्रत्युपेक्षणा—मूलत एव
 चक्षुषाऽनिरीक्षणा दुष्प्रत्युपेक्षणा—दुर्निरीक्षणा तथा, 'अप्रमार्जनया दूप्रमार्जनया' तत्राप्रमार्जना मूलत एव रजोहरणा-
 दिनाऽरपर्शना दुष्प्रमार्जना त्वविधिना प्रमार्जनेति, तथा अतिक्रमे व्यतिक्रमे अतिचारे अनाचारे यो मया देवसिकोऽ-
 तिचारः कृतस्तस्य मिथ्यादुष्कृतमित्येतत्प्राग्वत्, नवरमतिक्रमादीनां स्वरूपमुच्यते—'आधाकर्मनिमित्तण पडिसुणमाणे
 अइकमो होइ । पयभेयाइ वइकम गहिए तइएयरो गिलिए ॥ १ ॥' अस्य व्याख्या—आधाकर्मनिमित्तणं गृहोपे एवं
 प्रतिशृण्वति सति साधायतिक्रमः—साधुक्रियोद्धनरूपो भवति, यत एवम्भूतं वचः श्रोतुमपि न कल्पते, किं पुनः प्रति-
 पद्यं ?, ततःप्रभृति भाजनोद्धरणार्थां तावदतिक्रमो यावदुपयोगकरणं, ततः कृते उपयोगे गच्छतः पद्भेदादिव्यतिक्रम-
 स्तावद् यावदुत्क्षिप्तं भोजनं दात्रेति, ततो गृहीते भ्रसति तस्मिंस्तृतीयः, अतिचार इत्यर्थः, तावद् यावद्भ्रसतिं गत्येर्थाप्य-

१ आधाकर्मनिमित्तणं प्रतिशृण्वति अतिक्रमो भवति । पद्भेदादि व्यतिक्रमो गृहीते तृतीय इत्यरो गिलित्वे ॥ १ ॥

पुरओ सेदो विद्वओ चंद्ररदो, आवडिओ रदो संहं दंडेण मथए हणइ, कहं ते पथरो ण दिदोत्ति?, सेदो सम्मं सहइ,
 आवससपवेत्ताए रुदिरावत्तिओ दिदो, चंद्ररदस तं पासिऊण मिच्छामि दुक्कडत्ति वेरगेण केवलणाणं उप्पणं, सेहस्सवि
 काटेण केवलणाणमुप्पणं ३॥ 'पडिक्कमामि तिहिं गुत्तीहिं-मणगुत्तीए वयगुत्तीए कायगुत्तीए' पत्तिकमामि तिसुभिर्गुत्तिभिः
 करणभूताभियंउत्तिचारः कृत इति, तद्यथा-मनोगुत्त्या वागुत्त्या कायगुत्त्या, गुत्तीनां च करणता अत्तिचारं प्रति पत्तिवि-
 ङ्करणकृत्याकरणश्रद्धानविपरीतप्ररूपणादिना प्रकारेण, शब्दार्थस्त्वासां सामायिकवद् द्रष्टव्यः, यथासङ्गमुदाहरणानि-
 'मणगुत्तीए तद्वियं जिणदासो सावओ य सेद्विसुओ । सो सधराइपडिमं पडिवणो जाणसाळाए ॥ १ ॥ भज्जुन्धामिना
 पडंक्क पेत्तुं खीलजुत्तमागया तत्थ । तस्सेव पायमुवरिं मंचगपायं ठवेऊणं ॥ २ ॥ अणायारमायरंती पाओ विदो य मंच-
 कीलेणं । सो ता महइ वेदण अद्वियासेइ तदिं सम्मं ॥ ३ ॥ ण य मणहुक्कडमुप्पणं तस्सज्जाणांमि निच्चलमणस्स । दडू-
 णवि विज्जीयं इय मणगुत्तो करेयथा ॥ ४ ॥ वइगुत्तीए साह् सण्णातागपड्दिगच्छए दडुं । चोरगाह सेणावइविमोइओ

१ सुरासः शैशकः पृष्ठवभाररदनः, आपतितो रदः त्वाप्यं दृग्देन मसके इन्ति, कथं त्वया प्रसूतो न एव इति?, शैशः सम्भय् सहते, आवइयकवेत्तायां
 रथिराथद्विओ एव, धण्डरदस सहदुद्धा मिय्या मे दुक्कतमिति धैरायेण केवलज्ञानमुत्पद्यं, शैशस्सापि कालेन केवलज्ञानमुत्पद्यं । २ मनोगुत्तौ सत्र जिनदासः
 भापक्क भेदिसुतः । स सधंरात्रिकीदतिमं पत्तिवओ यत्तशाळायाम् ॥ १ ॥ भायां वरुमिका पत्थदं गुहीया कीलकयुक्कमायाता सत्र । तत्सेव पादस्सोपरि
 मन्नरुपादं स्थापयित्वा ॥ २ ॥ अनापारमाधरवी पादो विद्वध मज्झकीलकेन । स तावए महतीं वेदनामप्यासयति तत्र सम्भय् ॥ ३ ॥ न च मनोदुक्कतमु-
 पद्यं तस प्याने निमल्लमनसः । एदुगि रथकीकं प्यं मनोगुत्तिः कर्त्तव्या ॥ ४ ॥ पागुत्तौ साधून् संशयीपयही गच्छतो एव । धीरप्रदः सेनापत्तिना विमोचितो

भिश्च दुष्प्रयुक्तैर्दण्ड्यते आत्मेति, अत्र चोदाहरणानि—तरथं मणदंडे उदाहरणं—कौंकणगल्यमणओ, सो बहुजाणू अहो-
 सिरौ चित्तितो अच्छइ, साह्रणो अहो खंतो सुहञ्जाणोवगओत्ति पंदंति, चिरेण संलायं देवमारब्धो, साह्रहिं पुच्छिओ,
 भणइ—खरो वाओ पायति, जइ ते मम पुत्ता संपयं वहहराणि पलीविजा तो तेसिं वरिसारत्ते सरसाए भूमीए सुयह सा-
 लिसंपया होजा, एवं चित्तियं मे, आयरिण्ण पारिओ ठिओ, तो एवमाइ जं असुहं मणेण चित्तेइ सो मणदंडो १ ॥
 वइदंडे उदाहरणं—साह्र सण्णाभूमीओ आगओ, अविहीए आलोएइ—जहा सूयरयंदं दिदंति, पुरिसेहिं गंतुं मारियं २ ॥
 इयाणिं कायदंडे उदाहरणं—चंडरुहो आयरिओ, उज्जेणिं पाहिरगामाओ अपुजाणपेक्खओ आगओ, सो य अईव रोसणो,
 तरथ समोसरणे गणियापरविहेडिओ जाइकुलाइसंपणो इब्भदारओ सेहो उवट्ठिओ, तरथ अणेहिं असइहेतोहिं चंडरुहस्स
 पासं पेसिओ, कलिणा कली पस्सजत्ति, सो तरस्स उवट्ठिओ, तेण सो तहैव लोयं काडं पयाविओ, पच्चुसे गामं वषंताणं

१ तत्र मनोदण्डे उदाहरणं—कौंकणगल्यमणकः, स कण्ठंजागुरथःशिराशिक्षन्त्यद् तिष्ठति, साधयः भहो पूरः शुभप्रयानोपगत इति वचनभेदे, धिरेण संलायं
 दातुमारब्धः, साधुभिः पृष्टः, भणति—खरो वातो वाति, यदि ते मम पुत्राः साःप्रतं वृणादीनि प्रदीपयेयुः तदा सेषं यथागये सरसाया भूमी सुबद्धी शाष्ठी-
 संसय भवेत्, एवं चित्तितं मया, आचार्येण पारितः स्थितः, तदेवमादि यदशुभं मनसा धिन्त्ययति स मनोदण्डः ॥ पाणदण्डे उदाहरणं—साधुः संजाणूमे-
 रागतः, भविषिणाऽलोचयति—यथा द्यूकरवृन्दं दृष्टमिति, पुरीशंगंवा मारितं २॥ इदानीं कायदण्डे उदाहरणम्—षण्डरत्र भाषार्थः वज्रपिनीं बहिर्मानादनुपान्तमेक्षक
 भागतः, स चार्त्ताव शोषणः, तत्र समवसरणे गलिकाणुद्विनिर्गतो जातिकुलादिसंपन्न इन्धदारकः शीघ्रं वपस्थितः, सदान्धैरभद्रपक्षिष्ण्डरदस्य पार्श्वं प्रेषितः,
 कलिना धृष्यतां कलिरिति, स तस्योपस्थितः, तेन स तथैव लोचं कृत्वा प्रमात्रितः, प्रत्युपे प्राप्तं वचनतोः

पुरजो सेदो पिट्ठओ चंडरही, आवडिओ रुठो सेहं दंडेण मथए हणइ, कहं ते परथरो ण दिट्ठोत्ति ? सेहो सम्मं सहइ,
 आयसयवेत्ताए रुहिरायलित्तो दिट्ठे, चंडरहरस तं पासिऊण मिच्छामि दुक्कडत्ति वेरगणेण केवलणानं उप्पणं, सेहससवि
 कालेण केवलणानमुप्पणं ३॥ 'पडिकमामि तिहिं गुत्तीहिं-मणगुत्तीए वयगुत्तीए कायगुत्तीए' प्रतिक्रमामि तिसुभिर्गुत्तिभिः
 करणभूताभियोऽत्तिचारः कृत इति, तद्यथा-मनोगुत्त्या धानगुत्त्या कायगुत्त्या, गुत्तीनां च करणता अत्तिचारं प्रति प्रतिपि-
 ष्ठकरणकृत्याकरणश्रद्धानविपरीतप्ररूपणादिना प्रकारेण, शब्दार्थस्त्वासां सामाधिकवद् द्रष्टव्यः, यथासह्यमुदाहरणानि-
 'मंणुत्तीए तदियं जिणदासो सावओ य सेट्ठिसुओ । सो सवराइपडिमं पडिवणो जाणसालाए ॥ १ ॥ भज्जुन्नामिग
 पडंक्क वेतुं सीलजुचमागया तत्थ । तस्सेव पायमुयारिं मंचगपायं ठवेऊणं ॥ २ ॥ अणायारमायरंती पाओ विट्ठो य मंच-
 कीलेणं । सो ता महइ वेदण अहियासेई तहिं सम्मं ॥ ३ ॥ ण य मणहुक्कडमुप्पणं तस्सज्झाणंमि निच्चलमणरस । दट्ठ-
 णवि विट्ठीयं इय मणगुत्ती करेयया ॥ ४ ॥ वइगुत्तीए साह् सण्णातगपल्लिगच्छए दट्ठुं । चोरगह सेणावइविमोइओ

१ उदात्तः शैशुकः गृहवध्याद्वरदः, भावतितो एष्टः शिष्यं दण्डेन मस्तके हन्ति, कयं भवया प्रस्तारो न एष्ट इति?, शैशुकः सम्मच्छ सहते, आवइयकवेलायां
 रथिरायलित्तो एष्टः, चण्डरहरस सहइया मिथ्या मे दुण्ठवमिति वैराग्येण केवलज्ञानमुत्पन्नं, शैशुक्यापि कालेन केवलज्ञानमुत्पन्नं । २ मनोगुत्ती तत्र जिणदासः
 भावइय भेडिसुतः । स सर्वताप्रिणीनतिनां प्रतिपत्तो याननालायाय ॥ १ ॥ भायां वक्रान्तिका पत्तवडं गृहीत्या कीलकयुक्तमायाता तत्र । तस्सेव पादस्योपरि
 मन्त्रव्यादं स्थापयित्वा ॥ २ ॥ भनायारमाथरन्ती पादो विट्ठय मञ्जकीलकेन । स तावद् महती वेदनामप्यासयति तत्र सम्यक् ॥ ३ ॥ न च मनोदुच्छ्रितमु-
 पयं तस्य प्याने निमलमनसः । इदुयापि इयकीकं पयं मनोगुत्तिः कसंब्या ॥ ४ ॥ धागुत्ती साधत् संज्ञातीपयत्ती गच्छतो इदुया । चीरप्रदः सेनापतिना विमोचितो

भणइ मा साह ॥ १ ॥ चळिया य जणजता सणायण मिलिय अंतरा चैय । मायपियभायमार्द सोचि णियत्तो समं तेहि
 ॥ २ ॥ तेणेहि गहिय मुत्तिया दिट्ठो ते विंति सो इमो साह । अन्हैहि गहियमुक्को तो पेंती अम्मया तस्स ॥ ३ ॥ तुज्जेहि
 गहियमुक्को ? आमं अण्ह वेइ तो छुरियं । जा छिंदामि थणंती किंति सेणावर्द भणइ ॥ ४ ॥ दुज्जम्मजात एसो दिट्ठा
 तुन्है तहावि णवि सिट्ठं । किह पुत्तोत्ति ? अह मम किह णवि सिट्ठंति ? धम्मकहा ॥ ५ ॥ आउट्ठो जवसंतो मुक्का मज्झं पियंसि
 मायत्ति । सधं समप्पियं से यइगुत्ती एय कायया ॥ ६ ॥ काइयगुत्ताहरणं अट्ठाणपयण्णगो जहा साह । आयासियंमि
 सत्थे ण लहइ तहिं थंळिं किंचि ॥ १ ॥ लद्धं चउणेण कहवी एणो पाओ जहिं पइट्ठाइ । तहियं तिण्णपओ सधं राइं
 तहिं थद्धो ॥ २ ॥ ण ठविय किंचि अत्थंळिंमि होयधमेव गुत्तेणं । सुमहन्मएवि अट्ठया साहु ण भिंदे गदं एणो ॥ ३ ॥
 सकपसंसा अरसइहाण देवागमो विजयइ य । मंडुकाळिया साह जयणा सो संकमे सणियं ॥ ४ ॥ हत्थी विजयिओ जो

१ भणति मा थीकथः ॥ १ ॥ चळिताथ यशयाप्राये सञ्जातीया भिक्षिता भन्तरीय । भालाथिपुत्राप्रादयः सोऽपि क्षिपूयः समं सैः ॥ २ ॥ खंनंरुदीवा
 सुविता इष्टे सुवते सोऽयं साधुः । अस्माभिरुदीवा सुकखदा प्रचीत्यभावा सस्य ॥ ३ ॥ युष्माभिरुदीवतुक्कः ? ओम् भानपत मूते यतः सुत्तिकाम् । यत्ति-
 नथि खनमिति किमिति सेनापतिर्भजति ॥ ४ ॥ दुर्नन्मजात पूय इटा पूयं तयापि नैव निट्टम् । कयं युप इति भय मयं कयं नैव निट्टमिति ? पर्येकया ॥ ५ ॥
 आहुत्त वपयान्तो मुक्का मम त्रियाऽसि मातरिति । सर्वे समपितं तस्या वचोगुत्तिरेवं कर्त्तव्या ॥ ६ ॥ कापिकगुरपाहरणं अत्थपयक्को यया साधुः । आया-
 सिते सायं न लभते तत्र स्थितिदलं क्वचित् ॥ १ ॥ लद्धं चानेन कथमपि पूकः पारो यत्र प्रतिष्ठति । तत्र स्थितैकपादः सर्वा रात्रि तत्र खटवः (स्थितः) ॥ २ ॥ न स्यादितं
 किञ्चिदस्थितिदले भवितव्यमेवं गुत्तेन । सुमहाभयेऽप्यथा साधुर्न भिक्षति मतिमेकः ॥ ३ ॥ शय्यन्तंसा अथदानं देवागमो विजुर्वति च । मन्दुक्किः
 साधुर्वततया स संक्रामति वानैः ॥ ४ ॥ हत्थी विकुर्वितो यः

भागच्छद्म मगओ गुल्गुलित्तो । ण य गइभेयं कुणई गएण हत्थेण उच्छट्ठो ॥ ५ ॥ वेइ पडंतो मिच्छामिदुक्कडं जिय
 पिराहिवा मंसि । ण य अत्थाणं चिंता देवो तुट्ठो णमंसइ य ॥ ६ ॥

पडिक्कमामि तिहिं सहेहिं-मायासहेणं निपाणसहेणं मिच्छादंसणसहेणं । पडिक्कमामि तिहिं गारवेहिं-इड्ढी-
 गारवेणं रसगारवेणं सायागारवेणं । पडिक्कमामि तिहिं विराहणाहिं-णाणविराहणाए दंसणविराहणाए चरित्तावि-
 राहणाए । पडिक्कमामि चउहिं कसाएहिं-कोहकसाएणं माणकसाएणं मायाकसाएणं लोहकसाएणं । पडिक्कमामि
 चउहिं सण्णाहिं-आहारसण्णाए भयसण्णाए मेहुणसंणाए परिगाहसण्णाए । पडिक्कमामि चउहिं विकहाहिं-
 इत्थिकहाए अत्तकहाए देसकहाए रायकहाए । पडिक्कमामि चउहिं क्षाणेहिं-अइणं क्षाणेणं रुहेणं० धम्मणं० सुक्केणं०
 प्रतिक्रामामि त्रिभिः शाल्यैः करणभूतैर्योऽतिचारः कुतः, तद्यथा-मायाशाल्येन निदानशाल्येन मिथ्यादर्शनशाल्येन, शाल्य-
 संऽनेनेति शाल्यं-द्रव्यभावभेदभिन्नं, द्रव्यशाल्यं कण्टकादि, भावशाल्यमिदमेव, माया-निकृतिः सैव शाल्यं मायाशाल्यम्, इयं
 भावना-यो यदाऽतिचारमासाद्य मायया नालोचयत्यन्यथा वा निवेदयत्यभ्याह्वानं वा यच्छति तदा सैव शाल्यमशुभ-
 कर्मवन्धनेनात्मशाल्यनात् तेन, निदानं-दिव्यमानुषद्विसंदर्शनश्रवणाभ्यां तदभिलषानुष्ठानं तदेव शाल्यमधिकरणानुसो-
 दनेनात्मशाल्यनात् तेन, मिथ्या-विपरीतं दर्शनं मिथ्यादर्शनं मोहकर्मोदयजमित्यर्थः, तदेव शाल्यं तत्प्रत्ययकर्मादानेनात्म-
 शाल्यनात्, तदुत्तरभिनिवेशमतिभेदान्यसंस्तयोपाधितो भवति, इह चोदाहरणानि-मायाशाल्ये रुद्रो वक्ष्यमाणः पण्डुरार्या

१ भागच्छति पृष्ठवो गुल्गुलायमानः । न च गतिभेदं करोति गतेन हस्तेनोक्षिप्तः ॥ ५ ॥ मूले पठन् मिथ्यामेवुच्छ्रुतं जीवा विरादा मयेति । न चात्मनि
 विभवा देवसृष्टो नमस्तति च ॥ ६ ॥

भणइ मा साह ॥ १ ॥ चलिया य जणजत्ता सणायग मिलिय अंतरा येय । मायपियभायमाई सोधि णियत्तो समं तेहिं
 ॥ २ ॥ तेणेहि गहिय मुसिया दिट्ठो ते विति सो इमो साह । अम्हेहि गहियमुक्को तो धेतां अम्मया तस्स ॥ ३ ॥ तुज्झेहिं
 गहियमुक्को ? आमं अण्ह वेइ तो छुरियं । जा छिंदाभि यणंती किंति सेणावई भणइ ॥ ४ ॥ दुज्जम्मजात एसो दिट्ठा
 तुम्हे तहावि णवि सिट्ठं । किह पुत्तोत्ति ? अह मम किह णवि सिट्ठंति ? यम्मकहा ॥ ५ ॥ आउट्ठो उवसंतो मुक्का मज्झं पियंसि
 मायत्ति । सयं समप्पियं से यइगुत्ती एव कायथा ॥ ६ ॥ काइयगुत्ताहरणं अद्धाणपवण्णगो जहा साह । आवासियंमि
 सरथे ण लहइ तहिं थंडिलं किंचि ॥ १ ॥ लद्धं चउण्णेण कहवी एगो पाओ जाहिं पइदाइ । तदियं विएगपओ सयं राइं
 तहिं थद्धो ॥ २ ॥ ण ठविय किंचि अरथंडितंमि होयवमेव गुत्तेणं । सुमहत्तमएवि अहया साहु ण भिंदे गइं एगो ॥ ३ ॥
 सक्कपसंसा अरसइहाण देवागामो विजवइ य । मंडुकलिया साह जयणा सो संकमे सणियं ॥ ४ ॥ हत्थी विजपिओ जो

१ भणति भा चीकयः ॥ १ ॥ चलिताश्च यशयात्तार्ये सशारीया मिथिता भन्तरीव । मातापियप्रयात्तार्यः सोऽपि निवृषः समं देः ॥ २ ॥ स्वेनगुंहीवा
 सुधित्वा दृष्टस्ते भुवते सोऽयं साधुः । अस्माभिर्गुंहीरवा मुक्कदा मयीत्तम्भा तस्य ॥ ३ ॥ युष्माभिर्गुंहीरगुक्कः ? ओम् आनपत्त मूते सतः शुभिकाय् । यद्वि-
 नधि सानमिति किमिति सेनापतिर्भणति ॥ ४ ॥ दुर्जनमजात पूय दृष्टा यूयं तथापि नैव शिष्टम् । कयं जुय इति भय मयं कयं नैव शिष्टमिति ? यमं कया ॥ ५ ॥
 भावुच वपयान्तो मुक्का मम प्रियाऽसि भातरिति । सर्वे समपितं सखा वचोगुत्तिरेवं कर्त्तव्या ॥ ६ ॥ कापिकगुरुराहरणं अत्तमपवक्को यथा साधुः । आवा-
 सिते सार्ये न लभते तत्र स्थितिलं क्वचिच् ॥ १ ॥ लब्धं धनेन कथमपि एकः पादो पत्र प्रतियति । तत्र स्थितैकपादः सर्वो रात्रि सत्र स्तव्यः (स्थितः) ॥ २ ॥ न स्थापितं
 किञ्चिदस्थितिले भवितव्यमेवं गुप्तेन । सुमहाभयेऽप्यपवा साधुर्न भिद्यति गतिमेकः ॥ ३ ॥ धार्य्यरांसा अन्नदानं देवागामो विजुर्वति च । मत्तुक्किकाः
 साधुर्वतनया स संकामति सानैः ॥ ४ ॥ हत्थी विजुर्वितो यः

भा सोधि एयं होदिति जीयादोसेण जीह दाएमि । दद्वृण तयं साह्य सुदुतरमगारया जाया ॥ ६ ॥ प्रतिक्रमामि तिसुभि-
 विराधनाभिर्योऽतिचार इत्यादि पूर्ववत्, तद्यथा-ज्ञानविराधनयेत्यादि, तत्र विराधनं-कस्यचिद्भ्ररतुनः खण्डनं तदेव
 विराधना ज्ञानस्य विराधना ज्ञानविराधना-ज्ञानप्रत्यनीकतादिलक्षणा तथा, उक्तं च-‘गणपडिणीय णिणहव अच्चासायण
 तदंतरायं च । कुणमाणस्सऽइयारो णाणविसंवादजोगं च ॥ १ ॥’ तत्र प्रत्यनीकता पञ्चविधज्ञाननिन्दया, तद्यथा-आभि-
 नियोधिकज्ञानमशीभनं, यतस्सदवगतं कदाचित्तथा भवति कदाचिदन्यथेति, श्रुतज्ञानमपि शीलविकलस्याकिञ्चित्करत्वाद-
 शोभनमेव, अवधिज्ञानमप्यरुपिद्रव्यगोचरत्वादसाधु, मनःपर्यायज्ञानमपि मनुष्यलोकावधिपरिच्छिन्नगोचरत्वादशोभनं,
 केवलज्ञानमपि समयभेदेन दर्शनज्ञानप्रवृत्तरेकसमयेऽकेवलत्वाद्दशोभनमिति, निहृयो-व्यपलापः, अन्यसकाशोऽधीतमन्यं
 द्यपदिशति, अच्चासायणा-‘कोया वया य तेच्चिय ते चैव पमाय अप्पमाया य । मोक्खवाहिगारिमाणं जोइसजोणीहि किं
 कज्जं ? ॥१॥’ इत्यादि, अन्तरायमसङ्गडास्वाध्यायिकादिभिः करोति, ज्ञानविसंवादयोगः अकालस्वाध्यायादिना, दर्शनं-
 सम्यग्दर्शनं तस्य विराधना दर्शनविराधना तथा, असावप्येवमेव पञ्चभेदा, तत्र दर्शनप्रत्यनीकता क्षायिकदर्शनिनोऽपि
 श्रेणिकादयो नरकमुपगता इति निन्दया, निहृवः-दर्शनप्रभावनीयशास्त्रापेक्षया प्राग्वद् द्रष्टव्यः, अत्याशातना-किमेभिः
 कलहशास्त्रैरिति ?, अन्तरायं प्राग्वत्, दर्शनविसंवादयोगः शङ्कादिना, चारित्रं प्राप्तिरूपितशब्दार्थं तस्य विराधना चारि-

१ मा सोऽप्येवं भविष्यति विद्वान्दोषेण विद्वान् दर्शयामि । दद्वृण तद्वत् साधयः सुदुतरमगारया जाताः ॥६॥ २ काया प्रतापे च तान्देव त एव प्रमादा
 भयमादाय । मोक्षायिकारिणा ज्योतिर्वानिभिः किं कार्यम् ? ॥ १ ॥

चोका, निदानशाल्ये द्रष्टादत्ताकथानकं यथा तच्चरिते, मिथ्यादर्शनशाल्ये गोष्ठामाहिलज्जमालिभिदूपचरकश्रावका अभिनि-
 येयमतिभेदान्यसंस्तवेभ्यो मिथ्यात्वमुपागताः, तत्र गोष्ठामाहिलज्जमालिकथानकद्वयं सामाधिकं उक्तं, भिदूपचरकश्रावक-
 कथानकं तूपरिष्टाद्वक्ष्यामः ॥ प्रतिक्रमामि त्रिभिर्गौरवैः करणभूर्तयोऽतिचारः कृतः, तद्यथा—ऋद्धिर्गौरव्येण रसगौरव्येण सात-
 गौरव्येण, तत्र गुरोर्भावो गौरवं, तच्च द्रव्यभावभेदभिन्नं, द्रव्यगौरवं यच्चादः भावगौरव्यमभिमानलोभान्यामात्मनोऽशु-
 भभावगौरवं संसारचक्रयात्रपरिश्रमणहेतुः कर्मनिदानमिति भावार्थः, तत्र ऋद्ध्या—नरेन्द्रादिपूज्याचार्यादित्याभिलष-
 लक्षणया गौरवं—ऋद्धिप्राप्त्याभिमानाप्राप्तिसम्भार्थनद्वारेणाऽऽत्मनोऽशुभभावगौरवं तेन, सातं—सुखं तेन गौरवं सातप्राप्त्यभिमानाप्राप्त्यर्थनद्वारे-
 णात्मनोऽशुभभावगौरवं तेन, इह च त्रिव्यप्युदाहरणं मधुः—मधुराएँ अजामंगू आयरिया सुवहुसह्य (इया य)
 तद्वियं च । इद्वरसवधसयणासणाइ अद्वियं पयच्छंति ॥ १ ॥ सो तद्विवि गारवेहि पडिवद्वो अईव तद्वय काव-
 गाओ । महुराए निद्वमणे जकखो य तद्वि समुप्यणो ॥ २ ॥ जकखायतणअद्वरेण तद्वय साहण ययमाणणं । सण्णा-
 भूमिं ताहे अणुपविसइ जकखपडिमाए ॥ ३ ॥ णिह्णालेवं जीहं णिकेडिऊण तं गयकखेणं । दंसेइ एव पुरसो पुद्वो य
 कयाइ साह्विहि ॥ ४ ॥ किमिदं? तो सो वयई जीहादुद्वो अहं तु सो मंगू । इरुयवयणो तन्हा तुब्भेवि एवं करे कोई ॥५॥

१ मधुराणामार्थमद्रव आचार्याः, सुषहवः श्राद्धास्त्रय य । इष्टरसवधसयणासनादि अधिकं प्रप्यण्मि ॥ १ ॥ स विभिरि गौरवैः प्रतिवद्वोऽर्थाव-
 तत्र कालगतः । मधुरायां निर्वमने यक्षश्च तत्र समुत्पद्यः ॥ २ ॥ यक्षायतनस्यार्द्रेण सत्र साधुनो पञ्चताम् । संयाभूमिं तत्राऽनुमथिरय यद्यपतिमायाम् ॥ ३ ॥
 निर्दाल्य अिदां निष्काश्य तां गवाक्षेण । दर्शयति एवं यदुशः दृष्टव्य कदाचिद् साधुभिः ॥ ४ ॥ किमिदं? तथा स परति विक्कादुष्टोऽहं तु स मद्राः । अत्रोपपन्न-
 क्तासाधुष्माकमप्येवं कुर्यात्कोऽपि ॥ ५ ॥

भां सोधि एवं होहिति जीह्यादोसेण जीह दाएमि । ददूण तयं साह् सुदुतरमगारया जाया ॥ ६ ॥ प्रतिकमामि तिसुभि-
 विराधनाभिर्योऽतिचार इत्यादि पूर्ववत्, तद्यथा-ज्ञानविराधनयेत्यादि, तत्र विराधनं-कस्यचिद्भस्तुनः खण्डनं तदेव
 विराधना ज्ञानस्य विराधना ज्ञानविराधना-ज्ञानप्रत्यनीकतादिलक्षणा तथा, उक्तं च-‘गणपयडिणीय णिण्हव अद्यासायण
 तदंतरायं च । कुणमाणस्सइयारो णाणविसंवादजोगं च ॥ १ ॥’ तत्र प्रत्यनीकता पञ्चविधज्ञाननिन्दया, तद्यथा-आभि-
 नियोधिकज्ञानमशोभनं, यतस्तदवगतं कदाचित्तथा भवति कदाचिदन्यथेति, श्रुतज्ञानमपि शीलविकलस्याकिञ्चित्करत्वाद्-
 शोभनमेव, अयधिक्षानमप्यरुपिद्विव्यागोचरत्वादसाधु, मनःपर्यायज्ञानमपि मनुष्यलोकावधिपरिच्छिन्नगोचरत्वादशोभनं,
 केवलज्ञानमपि समयभेदेन दर्शनज्ञानप्रवृत्तेरेकसमयेऽकेवलत्वाद्दशोभनमिति, निह्वयो-व्यपलापः, अन्यसकाशोऽधीतमन्यं
 उपपदिशति, अद्यासायणा-‘कांया वया य तेच्चिय ते च्चेव पमाय अभ्मया य । मोक्खहाहिरिगाणिणं जोइसजोणीहि किं
 क्खं ? ॥१॥’ इत्यादि, अन्तरायमसह्जस्वाध्यायिकादिभिः करोति, ज्ञानविसंवादयोगः अकालस्वाध्यायादिना, दर्शनं-
 सन्यादर्शनं तस्य विराधना दर्शनविराधना तथा, असावप्येवमेव पञ्चभेदा, तत्र दर्शनप्रत्यनीकता क्षायिकदर्शनोऽपि
 श्रेणिकादयो नरकमुपगता इति निन्दया, निह्वयः-दर्शनप्रभावनीयशास्त्रपेक्षया प्राग्वद् द्रष्टव्यः, अत्याशातना-किमेभिः
 कठदशाखंरिति ?, अन्तरायं प्राग्वत्, दर्शनविसंवादयोगः शङ्कादिना, चारित्रं प्राप्तिरूपितशब्दार्थं तस्य विराधना चारि-

१ सा सोऽप्येवं अतिरति त्रिद्वार्येण त्रिद्वारं दर्शयामि । ददूण तदकत् सापथः सुदुतरमगारया जाताः ॥६॥ २ काया व्रतानि च तान्पेव स एव प्रमादा
 भवमादाभ । मोक्षाधिकारिणा ज्योतिर्योनिभिः किं कार्यम् ? ॥ १ ॥

त्रविराधना तथा—त्रतादिखण्डनलक्षणया ॥ प्रतिक्रमामि चतुर्भिः कर्पाय्योऽतिचारः कृतः, तद्यथा—क्रोथकपायेण मानकपायेण मायाकपायेण लोभकपायेण, कपायस्वरूपं सोदाहरणं यथा नमस्कार इति ॥ प्रतिक्रमामि चतसृभिः संज्ञाभिर्पोऽतिचारः कृतः, तद्यथा—आहारसंज्ञयेत्यादि ४, तत्र संज्ञानं संज्ञा, सा पुनः सामान्येन क्षायोपयामिकी आदिपिकी च, तत्राऽऽद्या ज्ञानावरणक्षयोपशमजा मतिभेदरूपा, न तयेहाधिकारः, द्वितीया सामान्येन चतुर्विधाऽऽहारसंज्ञादिलक्षणा, तत्राहार-संज्ञा—आहाराभिलाषः क्षुद्धेदनीयोदयप्रभवः खल्व्यात्मपरिणाम इत्यर्थः, सा पुनश्चतुर्भिः स्थानैः समुत्पद्यते, तद्यथा—'ओम-कोट्याए १ ह्रुहावेयणिज्जिरस कम्मसोदएणं २ मईए ३ तदद्वोवजोगेणं' तत्र मतिराहारश्रवणादिभ्यो भवति, तदर्थापयो-गस्त्याहारमेवानवरतं चिन्तयतः, तथाऽऽहारसंज्ञया, भयसंज्ञा—भयाभिनिवेशः—भयमोहोदयजो जीवपरिणाम एव, इयमपि चतुर्भिः स्थानैः समुत्पद्यते, तद्यथा—'हीणसत्तयाए १ भयमोहणिज्जोदएणं २ मईए ३ तयद्वोवओगेणं' तथा, मधुनसंज्ञा—मधुनाभिलाषः वेदमोहोदयजो जीवपरिणाम एव, इयमपि चतुर्भिः स्थानैः समुत्पद्यते, तद्यथा—'धिपमंससोणियसाए १ वेद-मोहणिज्जोदएणं २ मईए ३ तयद्वोवओगेणं ४' तथा, तथाः परिग्रहसंज्ञा—परिग्रहाभिलाषस्तीव्रलोभोदयप्रभव आत्मपरिणामः, इयमपि चतुर्भिः स्थानैरुत्पद्यते, तद्यथा—'अविचित्तयाए १ लोहोदएणं २ मईए ३ तदद्वोवओगेणं ४' तथा ॥ प्रतिक्रमामि चतसृभिर्विकथाभिः करणभूताभिर्वोऽतिचारः कृतः, तद्यथा—'स्वीकथये'ति विरुद्धा विनष्टा या कथा विकथा, सा च

१ भयमकोटवत्या ह्रुथा वेदनीयस्य कर्मण उदयेन मत्स्या तदर्थापयोगेन. २ हीनसत्तयाया भयमोहनीयोदयेन मत्स्या तदर्थापयोगेन. ३ धिपमससोणिय-
 तथा वेदमोहनीयोदयेन मत्स्या तदर्थापयोगेन. ४ भविषिकवत्या लोभोदयेन मत्स्या तदर्थापयोगेन.

स्त्रीकथादिदक्षणा, तत्र स्त्रीणां कथा स्त्रीकथा तथा, सा चतुर्विधा-जातिकथा कुलकथा रूपकथा नेपथ्यकथा, तत्र जाति-
 कथा माहाणीप्रभृतीनामन्यतमां प्रशंसति द्वेष्टि वा, कुलकथा उन्मादिकुलप्रसूतानामन्यतमां, रूपकथा अग्निप्रभृतीनामन्य-
 तमाया रूपं प्रशंसति-‘अग्नीणां च भ्रुवं लीलाचलितभ्रूलते मुखे । आसज्य राज्यभारं स्वं, सुखं स्वपिति मन्मथः ॥ १ ॥’
 इत्यादिना, द्वेष्टि वाऽन्यथा, नेपथ्यकथा अग्नीप्रभृतीनामन्यतमायाः कच्छटादिनेपथ्यं प्रशंसति द्वेष्टि वा, तथा भक्तम्-
 ओदनादि तस्य कथा भक्तकथा तथा, सा चतुर्विधाऽऽवापादिभेदतः, यथोक्तम्-‘भक्तं कहावि चउज्रा आवायकहा तहेव
 णिपाये । आरंभकहा य तहा णिठ्ठाणकहा चउरथी उ ॥ १ ॥ आवावित्तिवदथा सागधयादी य एत्थ उवउत्ता । दसपंचरूप-
 वत्तियवंजणभेयाइ णिपाये ॥ २ ॥ आरंभ छागतित्तिरमहिसारणणादिया वधित एत्थ । रूपगसयपंचसया णिठ्ठाणं जा-
 सयसदसं ॥ ३ ॥’ देशः-जनपदस्तस्य कथा देशकथा तथा, इयमपि छन्दादिभेदादिना चतुर्द्वयं, यथोक्तम्-‘देसस्स कहा
 भणइ देसकहा देस जणवओ होति । सावि चउज्रा छंदो विही विगप्यो य णेवत्थं ॥ १ ॥ छंदो गम्मगम्मं जह माउल-
 दुहियमंगलाडाणं । अरणंसिं सा भणिणी गोछाईणं अगग्मा उ ॥ २ ॥ मातिसवत्तिजदिच्चाण गम्म अणोसि एग पंचणहं ।

१ भक्तकथापि चतुर्धा आवापकथा सधैव त्रिविधे । आरम्भकथा च तथा निष्ठानकथा चतुर्धा च ॥ १ ॥ आवाप इयद्रथ्या साकष्टतादिधात्रोपयुक्ताः । दश
 पप्ररूपकथा इयद्-षड्भजनभेदादिनिवापे ॥ २ ॥ आरंभे छागतित्तिरमदियारण्ययादिका हता भव । दावपद्दातारूपका निष्ठानं यावत् दातसदक्षम् ॥ ३ ॥
 देशस्य कथा भवत्येते देशकथा देशो जनपदो भवति । साऽपि चतुर्धा छन्दो विधिविकल्पश्च नेपथ्यम् ॥ १ ॥ छन्दो गम्यागम्यं यथा मातुलदुहितोऽङ्गलाटा-
 नात् । भन्धेयो सा भणिणी गोछादीनामगम्या तु ॥ २ ॥ मातृसपत्नी तु वदीव्यान्तं गम्या भन्धेयोमेका पञ्चानाम् ।

त्रविराधना तथा-प्रतादिस्वण्डनलक्षणया ॥ प्रतिक्रमामि चतुर्भिः कथार्थयोऽतिचारः कृतः, तद्यथा-कोपकथायेण मानकथायेण
 मायाकथायेण लोभकथायेण, कथायस्वरूपं सोदाहरणं यथा नमस्कार इति ॥ प्रतिक्रमामि चतसृभिः संज्ञाभिर्योऽतिचारः
 कृतः, तद्यथा-आहारसंज्ञयेत्यादि ४, तत्र संज्ञानं संज्ञा, सा पुनः सामान्येन क्षायोपशामिकी आदयिकी च, तत्राऽऽद्या
 ज्ञानावरणक्षयोपशामजा मतिभेदरूपा, न तयोहाधिकारः, द्वितीया सामान्येन चतुर्विधाऽऽहारसंज्ञादित्क्षणा, तत्राहार-
 संज्ञा-आहाराभिलाषः क्षुद्धेदनीयोदयप्रभवः स्वल्वात्मपरिणाम इत्यर्थः, सा पुनश्चतुर्भिः स्थानैः समुत्पद्यते, तद्यथा-‘भ्राम-
 कोदयाए १ ह्युहायेयणिज्जस्स कम्मस्सोदएणं २ मईए ३ तदद्वोवओणेणं’ तत्र मतिराहारश्रवणादिभ्यो भवति, तदर्थोपयो-
 गस्याहारमेवानवरतं चिन्तयतः, तथाऽऽहारसंज्ञया, भयसंज्ञा-भयाभिनियेयः-भयमोहोदयजो जीवपरिणाम एव, इयमपि
 चतुर्भिः स्थानैः समुत्पद्यते, तद्यथा-‘हीणंसत्तयाए १ भयमोहणिज्जोदएणं २ मईए ३ तयद्वोवओणेणं’ तथा, भंपुनसंज्ञा-
 मैथुनाभिलाषः वेदमोहोदयजो जीवपरिणाम एव, इयमपि चतुर्भिः स्थानैः समुत्पद्यते, तद्यथा-‘चियंमंससोणियत्ताए १ वेद-
 मोहणिज्जोदएणं २ मईए ३ तयद्वोवओणेणं ४’ तथा, तथाः परिग्रहसंज्ञा-परिग्रहाभिलाषस्तीव्रलोभोदयप्रभव आत्मपरिणामः,
 इयमपि चतुर्भिः स्थानैरुत्पद्यते, तद्यथा-‘अविचित्तयाए १ लोहोदएणं २ मईए ३ तदद्वोवओणेणं ४’ तथा ॥ प्रतिक्रमामि
 चतसृभिर्योऽतिचारः कृतः, तद्यथा-‘स्त्रीकथये’ति विरुद्धा विनष्टा वा कथा विकथा, सा च

१ भवमकोष्ठतया क्षुधा वेदनीयस्व कर्मण उदयेन मत्या तदर्थोपयोगेन. २ हीनसाधतया भयमोहनीयोदयेन मत्या तदर्थोपयोगेन. ३ विवर्तमानाश्रयोन्निव-
 तया वेदमोहनीयोदयेन मत्या तदर्थोपयोगेन. ४ भवित्कृतया लोभोदयेन मत्या तदर्थोपयोगेन.

स्त्रीकथादिदक्षणा, तत्र स्त्रीणां कथा स्त्रीकथा तथा, सा चतुर्विधा-जातिकथा कुलकथा रूपकथा नेपथ्यकथा, तत्र जाति-
कथा प्राणणीप्रभृतीनामन्यतमां प्रशंसति द्वेष्टि वा, कुलकथा उग्रादिकुलप्रसूतानामन्यतमां, रूपकथा अग्निप्रभृतीनामन्य-
तमाया रूपं प्रशंसति-‘अग्नीणां च भुवं लीलाचलितञ्जलते मुखे । आसज्य राज्यभारं स्वं, सुखं स्वपिति मन्मथः ॥ १ ॥’
इत्यादिना, द्वेष्टि वाऽन्यथा, नेपथ्यकथा अग्नीप्रभृतीनामेवान्यतमायाः कच्छटादिनेपथ्यं प्रशंसति द्वेष्टि वा, तथा भक्तम्-
ओदनादि तस्य कथा भक्तकथा तथा, सा चतुर्विधाऽऽवापादिभेदतः, यथोक्तम्-‘भक्तकहावि चउज्जा आवायकहा तहेव
णिपाये । आरंभकहा य तहा णिह्माणकहा चउरधी उ ॥ १ ॥ आवावित्तियदवा सागपयादी य एथ उवउत्ता । दसपंचरुव-
रुत्तियवंचणभेयाइ णिपाये ॥ २ ॥ आरंभ हागतित्तिरमहिसारणादिया वधित एथ । रुवगासयपंचसया णिह्माणं जा
सयसहरसं ॥ ३ ॥’ देशः-जनपदस्तस्य कथा देशकथा तथा, इयमपि छन्दादिभेदादिना चतुर्द्वयं, यथोक्तम्-‘देसस्स कहा
भणइ देसकहा देस जणयओ होति । सावि चउज्जा उंदो विही विगप्यो य णेवत्थं ॥ १ ॥ उंदो गम्मगम्मं जह माउल-
दुहियमंगलाडणं । अणोसिं सा भणिणी गोह्माईणं अगम्मा उ ॥ २ ॥ मातिसवत्तिउदिच्चाण गम्म अणोसि एण पंचणइं ।

१ भक्तकथावि चतुर्धा आवायकथा तथैव त्रिविधे । आरम्भकथा च तथा निष्ठानकथा चतुर्धा च ॥ १ ॥ आवाप ईयद्रुव्या शाकयुतादिक्षत्रयोपयुक्ताः । दश
पद्यरूपका इयद्-एव्यजनभेदादिर्निवाये ॥ २ ॥ आरम्भे उग्रादिस्तिरमहिसारण्यादिका हता भव । शतपञ्चशतरूपका निष्ठानं यावत् शतसहस्रम् ॥ ३ ॥
देसल्ल कथा भवत्येते देसकथा देशो जनपदो भवति । साऽपि चतुर्धा उन्दो त्रिविधिकल्पश्च नेपथ्यम् ॥ १ ॥ उन्दो गम्यागम्यं यथा मासुल्लुहिवाऽङ्गलाटा-
नाम् । अन्वेषं सा भणिनी गोह्मादीनामगम्या सु ॥ २ ॥ मातुसपत्नी सु वदीव्यातां गम्या अन्वेषमेका पञ्चानाम् ।

एमाद् देसछंदो देसविहीविरयणा होइ ॥ ३ ॥ भोयणविरयणमणिभूसियाद् जं यावि भुज्जए पढमं । यीयाहविरयणाऽविय
 चउरंतगमाइया होइ ॥ ४ ॥ एमाद् देसविही देसविगप्यं च सासनिक्कसी । जह पप्यकूवसारणिनइरहगसाळिरोप्यार्द ॥ ५ ॥
 घरदेवकुलविगप्या तह विनिवेसा य गामनयराई । एमाद् विगप्यकहा नेवत्थकहा इमा होइ ॥ ६ ॥ इत्थीपुरिसाणंपि य
 साभाविय तहय होइ पेउवी । भेडिगजाळिगमाई देसकहा एस भणिप्यं ॥ ७ ॥ रात्तः कथा राजकथा तथा, इयमपि
 नरेन्द्रनिर्गमादिभेदेन चतुर्विधेय, यथोक्तम्-रायकह चउह निगम अइगमण यळे य कोसकोद्धारे । निज्जाद् अज्ज राया
 एसि इहोविभईए ॥ १ ॥ चामीयरसूरतणू हत्थीखंधंमि सोहए एवं । एमेव य अइयाई इंदो अत्थयाउरी चेव ॥ २ ॥
 एवइय आसहत्थी रहपायलत्रलवाहणकहेसा । एयइ कोडी कोसा कोट्टागारा य एवइया ॥ ३ ॥” प्रतिक्रमामि चतुर्भि-
 ध्यानिः करणभूतैरश्रद्धेयादिना प्रकारेण योऽतिचारः कृतः, तद्यथा-आर्तध्यानेन ४, तत्र ध्यातिर्ध्यानमिति भावसाधनः,

१ पृथमादि देशकण्डो देशविधिविचन भयति ॥ ३ ॥ भोजनविरचनमणिभूयणादि यद्वापि भुज्जते प्रथमम् । विषयविरचनारि च यदुरन्तगमा-
 दिका (शारिपट्टारिका) भवति ॥ ४ ॥ पृथमादि देशविधिदेशविकल्पश्च दास्यनिष्पत्तिः । यथा यमकूपसारिणीनर्दापुरादिना धार्तरिषादि ॥ ५ ॥ गृहदेव-
 कुलविकल्पा तथा विनिदेशाश्च भामनगरादीनाम् । पृथमादिर्विकल्पकथा नेपथ्यकथेया भवति ॥ ६ ॥ स्त्रीणां पुराणानामपि च स्वाभाविककल्पा भवति त्रिकुर्वा ।
 भेदिकजाळिकादि (मीळनादि) देशकथेया भणितेव ॥ ७ ॥ राजकथा चतुर्था निर्गमोऽतिगमो षष्ठं च कोनकोट्टागारे । निर्वास्य राजा इत्थया क्कद्वि-
 भूया ॥ १ ॥ चामीकरसूरतजुईस्त्रिकल्पे शोभते पृथम् । पृथमेव चातिपाति इन्द्रोऽककापुर्यामिव ॥ २ ॥ पृत्तप्यन्तोऽथा हस्तिनो रथाः पात्रातं बल्लवाहनादि
 कथेया । इयन्त्यः कोट्यः कोशाः कोट्टागाराणि वेयन्ति ॥ ३ ॥

तरुणः कालतोऽन्तर्मुहूर्तमात्रं, भेदतरु चतुष्प्रकारमार्तादिभेदेन, व्येयप्रकारास्त्वमनोज्ञविषयसंप्रयोगादयः, तत्र शाकाक-
 न्दनविलपनादिलक्षणमार्तं तेन, उत्सन्नवधादिलक्षणं रौद्रं तेन, जिनप्रणीतभावश्रद्धातादिलक्षणं धर्म्यं तेन, अयधासम्भो-
 दादिलक्षणं शुक्लं तेन, फलं पुनस्तेषां हि तिर्यग्भ्रकदेवगत्यादिमोक्षाख्यमिति क्रमेण, अयं ध्यानसमासार्थः । व्यासार्थरु-
 ध्यानशान्ताकादवसेयः, तत्रादम्-ध्यानशतकस्य च महार्थत्याद्भरुतः शास्त्रान्तरत्वात् प्रारम्भ एव विघ्नविनायकोपशान्तये
 मङ्गलार्थमिष्टदेवतानमस्कारमाह—

वीरं सुकृष्णानिगदद्भुक्तोभ्रमधरां पणभिरुपं । जोहंसरे सरणं क्षाणजस्यपणं पयत्रलाभि ॥ १ ॥

न्यास्या—वीरं—शुक्लध्यानाग्निदग्धकर्मन्धनं प्रणम्य ध्यानाध्ययनं प्रवक्ष्यामीति योगः, तत्र 'ईर गतिप्रेरणयोः' इत्यस्य
 विपूर्वस्याजन्तस्य विशेषेण ईरयति कर्म गमयति याति वेह शिवमिति वीरस्तं वीरं, किञ्चिच्छिष्टं तमित्यत आह—शुचं क्लृप्त-
 यतीति शुक्लं, शोकं म्लपयतीत्यर्थः, ध्यायते—चिन्त्यतेऽनेन तत्त्वमिति ध्यानम्, एकाम्रचित्तिरोध इत्यर्थः, शुक्लं च तद्
 ध्यानं च तदेव कर्मन्धनदहनादग्निः शुक्लध्यानाग्निः तथा मिथ्यादर्शनाविरतिप्रमादकपाययोगैः क्रियत इति कर्म—ज्ञाना-
 यरणीयादि तदेयातिवीप्रदुःखानलनिवन्धनत्वादिन्धनं कर्मन्धनं ततश्च शुक्लध्यानाग्निना द्रव्यं—स्वस्वभावापनयनेन
 भस्मीकृतं कर्मन्धनं येन स तथाविधस्तं, 'प्रणम्य' प्रकर्षेण मनोवाक्काययोगैर्नवेत्यर्थः, समानकर्तृकयोः पूर्वकाले क्त्वा-
 प्रत्ययविधानाद् ध्यानाध्ययनं प्रवक्ष्यामीति योगः, तत्राधीयत इत्यध्ययनं, 'कर्मणि ल्युट्' पठ्यत इत्यर्थः, ध्यानप्रतिपाद-
 कर्मध्ययनं २ तद् याथात्म्यमङ्गीकृत्य प्रकर्षेण वक्ष्ये—अभिधास्ये इति, किञ्चिच्छिष्टं वीरं प्रणम्येत्यत आह—'योगेश्वरं योगी-

एमाइ देसछंदो देसविहीविरयणा होइ ॥ ३ ॥ भोयणविरयणमणिभूसियाइ जं यावि भुजए पदमं । वीयाहविरयणाऽधिय
 चउरंतगमाइया होइ ॥ ४ ॥ एमाई देसविही देसविगप्यं च सासनिष्कत्ती । जह धप्यकूवसारणिनइरतगसाळिरोप्यार् ॥ ५ ॥
 धरदेवकुलविगप्या तह विनिवेसा य नामनयराई । एमाइ विगप्यकहा नेवयकहा इमा होइ ॥ ६ ॥ इत्यापुरिसाणंपि य
 साभाविय तहय होइ वेउवी । भेडिगजालिगमाई देसकहा एस भणिप्यं ॥ ७ ॥' राज्ञः कथा राजकथा तथा, इयमपि
 नरेन्द्रनिर्गमादिभेदेन चतुर्विधैव, यथोक्तम्-रायकह चउह निगम अइगमण चढे य कोसकोहारे । निजाइ अज्ज राया
 एसि इहोविभईए ॥ १ ॥ चामीयरसूरतणू हथीखंधंमि सोहए एवं । एमेव य अइयाइं इंदो जउयाउरो वेंव ॥ २ ॥
 एवइय आसहथी रहपायलवलयाहणकहेसा । एवइ कोडी कोसा कोट्टागारा य एवइया ॥ ३ ॥' प्रतिक्रमामि चतुर्भि-
 ध्यानीः कारणभूतैरश्रद्धेयादिना प्रकारेण योऽतिचारः कृतः, तद्यथा-आर्तध्यानेन ४, तत्र ध्यातिध्यानमिति भावसाधनः;

१ एवमादि देशच्छन्दो देशविधिविरचना भवति ॥ ३ ॥ भोजनविरचनमणिभूषणादि यद्वापि सुउचते प्रथमम् । विचारविरचनावि च चतुरन्तगमा-
 दिका (चारिपट्टादिका) भवति ॥ ४ ॥ एवमादि देशविधिर्देशविकल्पस्य शास्त्रनिष्पत्तिः । यथा यमपूपसारिणीनर्दापरादिषा शास्त्रोपादि ॥ ५ ॥ गृहदेव-
 कुलविकल्पा तथा विनिवेशाश्च मामनगारादीनाम् । एवमादिर्दिकल्पकथा नेपथ्यकथेषा भवति ॥ ६ ॥ स्त्रीणां पुराणानामपि च स्याभाविकल्पा भवति किञ्चिदं ।
 भेदिकजालिकादि (मीजनादि) देशकथेषा भवितेव ॥ ७ ॥ राजकथा चतुर्धा निर्गोऽतिगमो षडं च कोनकोट्टागारे । निर्वास्य राया इत्यथा ऋद्धि-
 भूत्या ॥ १ ॥ चामीकरसूरतणुईच्छिरकन्दे योभते एवम् । एवमेव चातिपाति इन्द्रोऽज्जकणुयामि ॥ २ ॥ पृतायन्तोऽथा ह्मिरो रथाः पादातं बहवाहनानि
 कथेषा । इयन्त्याः क्रीडाः क्रीडाः कोट्टागारालि वेयन्ति ॥ ३ ॥

भिचारेऽज्ञातज्ञापनार्थं च नास्ते विशेषणाभिधानमनुज्ञातमेव पूर्वमुक्तिभिरित्यलं विस्तरणेति गाथार्थः ॥ १ ॥ साम्प्रतं ध्यानलक्षणप्रतिपादनायाऽऽह—

नं पिरमन्मवसाणं तं क्षाणं नं चळं तयं चित्तं । तं होज्ज भावणा या भणुणेहा या भवव विंता ॥ २ ॥

ध्याख्या—‘यदि’त्युद्देशः स्थिरं-निश्चलम् अख्यवसानं-मन एकाम्रतालम्बनमित्यर्थः, ‘तदि’ति निर्देशे, ‘ध्यानं’ प्रागनिरूपितशब्दार्थं, ततश्चैतदुक्तं भवति—यत् स्थिरमध्यवसानं तद्व्यानमभिधीयते, ‘यच्चल’मिति यत्पुनरनवस्थितं तच्चित्तं, तद्योषतस्त्रिधा भवतीति दर्शयति-‘तद्भवेद्भावना वे’ति तच्चित्तं भवेद्भावना, भाव्यत इति भावना ध्याना-भ्यासक्रियेत्यर्थः, या विभाषायाम्, ‘अनुपेक्षा वेति’ अनु-पश्चाद्भावे प्रेक्षणं प्रेक्षा, सा च स्मृतिध्यानाद् अप्यस्य चित्तचेदे-त्यर्थः, या पूर्ववत् ‘अथवा चिन्ते’ ति अथवाशब्दः प्रकारान्तरप्रदर्शनार्थः चिन्तेति या खल्व्ब्रतप्रकारद्वयरहिता चिन्ता-मनेश्चष्टा सा चिन्तेति गाथार्थः ॥ २ ॥ इत्थं ध्यानलक्षणभोषतोऽभिधायानुना ध्यानमेव कालरयामिभ्यां निरूपयन्नाह—

भंतोमुहुत्तमेतं चित्तावधायामेवत्युंमि । छत्रमत्याणं क्षाणं ओगनिरोहो विण्णणं तु ॥ ३ ॥

ध्याख्या—इह मुहूर्तः—सप्तसप्ततिल्वप्रमाणः कालविशेषो भण्यते, उक्तं च—‘कौलो परमनिरुद्धो अविभज्जो तं तु जाण समयं तु । समयो य असंखेज्जा भयंति ऊसासनीसासा ॥ १ ॥ हट्टस्स अणवगट्टस्स, णिरवकिट्टस्स जंतुणो । एणे

१ काष्ठः परमनिरुद्धोऽविभाज्यसमेव ज्ञानीहि समयं तु । समयोऽसंख्येयः भवत इत्युक्तानिःशासौ ॥ १ ॥ हट्टस्यानवकल्पस्य निरवकिट्टस्य जन्तोः । पृक्त

भ्यं वा' तत्र युज्यन्त इति योगाः—मनोवाक्कायव्यापारलक्षणाः तैरीश्वरः—प्रधानस्तं, तथाहि—अनुत्तरा एव भगवतो मनो-
 वाक्कायव्यापारा इति, यथोक्तम्—'दर्शनमणोजोषणं मणणाणीणं अणुत्तराणं च । संसयवोच्छित्तं केचल्लेण नाज्जण सद्दुण्णइ
 ॥ १ ॥ रिभियपयक्खरसरत्ता मिच्छित्तरतिरिच्छसनिरपरिणामा । मणणिघाणी वाणी जोयणनिहारिणीं जं च ॥ २ ॥
 एक्का य अणोसिं संसयवोच्छेयणे अपडिभूया । न य णिधिज्जइ सोया तिप्पइ सघाउण्णपि ॥ ३ ॥ सपसुरद्वितोवि तु
 अहिगो कंतो य कायजोगो से । तहवि य पसंतस्से वुण्णइ सया पाणिसंघाए ॥ ४ ॥' इत्यादि, युज्यते याडनेन केवल-
 ज्ञानादिना आत्मेति योगाः—धर्मशुक्लध्यानलक्षणः स येषां विद्यत इति योगिनः—साधयस्तेरीश्वरः, तदुपदेशेन तेषां प्रवृत्ते-
 स्तसम्बन्धादिति, तेषां वा ईश्वरो योगीश्वरः, ईश्वरः प्रभुः स्वामीत्यनर्थान्तरं, योगीश्वरम्, अथवा योगिस्वर्यं—योगि-
 चिन्त्यं ध्येयमित्यर्थः, पुनरपि स एव विशेष्यते—शरण्यं, तत्र शरणे साधुः शरण्यस्तं—रागादिपरिभ्रूताश्रितसत्त्वयत्सलं रसकमि-
 त्यर्थः, ध्यानार्थयत्नं प्रवक्ष्यामीत्येतद् व्याख्यातमेव । अत्राऽऽह—यः शुक्लध्यानाग्निना दग्धकर्मन्धनः स योगेश्वर एव यश्च योगे-
 श्वरः स शरण्य एवेति गतार्थे विशेषणे, न, अभिप्रायापरिज्ञानाद्, इह शुक्लध्यानाग्निना दग्धकर्मन्धनः सामान्यकेवल्यपि भवति,
 नत्वसौ योगेश्वरः, वाक्कायातिशयाभावात्, स एव च तत्त्वतः शरण्य इति ज्ञापनार्थमेवाहुष्टमेतदपि, तथा चोभयपदव्य-

१ द्रव्यमनोयोगेन मनोज्ञानिनामनुत्तराणां च । संशयभ्रुच्छित्तं केवल्लेन ज्ञात्वा सदा करोति ॥ १ ॥ मिभित्तपदाक्षरसत्ताका म्हेच्छेत्तरातिर्धस्त्वगीः-
 परिणामा । मनोनिर्वाण्णी घाणी योजनव्यापनी पच्च ॥ २ ॥ एका घानेकेषां संशयभ्रुच्छेदनी भपरिभूता । न च निर्दिष्यते धोला पृष्यति सर्वांसुपाडपि ॥ २ ॥
 सर्वसुरेश्वोऽपि श्विकः कान्तश्च काययोगस्तस्य । तथापि च प्रदान्तरूपान् करोति सदा प्राणिसंघातान् ॥ ४ ॥

विचारंऽज्ञातज्ञापनार्थं च शास्त्रे विशेषणाभिधानमनुज्ञातमेव पूर्वमुनिभिरित्यलं विस्तरणेति गाथार्थः ॥ १ ॥ साभ्यतं
 ध्यानलक्षणपतिपादनायाऽऽह—

वं धिरमजसवसाणं सं क्षाणं अं चळं तयं चित्तं । सं होज भावणा या भणुपेहा वा अहव चित्ता ॥ २ ॥

व्याख्या—‘यदि’र्युद्देशः स्थिरं-निश्चलम् अध्यवसानं-मन एकाग्रतालभवनमित्यर्थः; ‘तदि’ति निर्देशे, ‘ध्यानं’
 प्रागनिरूपितशब्दार्थं, तत्रश्चेतनुक्तं भवति—यत् स्थिरमध्यवसानं तद्धानमभिधीयते, ‘यच्चल’मिति यत्पुनरनवस्थितं
 तच्चित्तं, तच्चांघतस्त्रिधा भवतीति दर्शयति—‘तद्भवेद्भावना वे’ति तच्चित्तं भवेद्भावना, भाव्यत इति भावना ध्याना-
 न्यासक्रियेत्यर्थः; वा विभाषायाम्, ‘अनुपेक्षा वेति’ अनु-पश्चाद्भावे प्रेक्षणं प्रेक्षा, सा च स्मृतिध्यानाद् अष्टस्य चित्तचेष्टे-
 त्यर्थः; वा पूर्ववत् ‘अथवा चिन्ते’ ति अधवाशब्दः प्रकारान्तरप्रदर्शनार्थः चिन्तेति या खलूक्तप्रकारद्वयरहिता चिन्ता-
 मनेश्वरा सा चिन्तेति गाथार्थः ॥ २ ॥ इत्थं ध्यानलक्षणमोषतोऽभिधायायुना ध्यानमेव कालस्वामिभ्यां निरूपयन्नाह—

भंतोमुहुसमेचं चित्तावयथाणमेगवथुंभि । छत्रमथाणं क्षाणं जोगनिरोहो निष्णाणं सु ॥ ३ ॥

व्याख्या—इह मुहूर्तः-ससससतिलवप्रमाणः कालविशेषो भण्यते, उक्तं च—‘कालो परमनिरुद्धो अविभज्जो तं तु
 ज्ञाण समयं तु । समयया य असंलज्जा भवंति ऊसासनीसासा ॥ १ ॥ हट्टस्स अणवगल्लस्स, णिरुवकिट्टस्स जंतुणो । एणे

१ काळः परमनिरुद्धोऽविभाज्यसमेध जानीहि समयं सु । समयधासासंख्येया भवत वट्टासनिःभासी ॥ १ ॥ हट्टस्यानवकल्पस्य निरवच्छिद्यस्य
 शब्दोः । एक

ध्वरं वा' तत्र शुच्यन्त इति योगाः—मनोवाक्कायव्यापारलक्षणाः तैरीश्वरः—प्रधानस्तं, तथाहि—अनुत्तरा एव भगवतो मनो-
 वाक्कायव्यापारा इति, यथोक्तम्—'दर्शनो ज्ञोऽप्यं मणणाणीणं अणुत्तराणं च । संसयवोच्छिष्टं केवटेण नाऽऽण सद कुणइ
 ॥ १ ॥ रिभियपयकखरसरला मिच्छितरतिरिच्छसगिरपरिणामा । मणणिपाणी वाणी ज्ञोयणनिहारिणी जं च ॥ २ ॥
 एका य अणेगोसिं संसयवोच्छेयणे अपडिभूया । न य णिधिज्जइ सोया तिव्वइ सयाउएणांवि ॥ ३ ॥ सपसुरेद्वितोवि इ
 अहिगो कंतो य कायजोगो से । तहवि य पसंतखे कुणइ सया पाणिसंघाए ॥ ४ ॥' इत्यादि, मुच्यते वाऽनेन केवट-
 ज्ञानादिनां आत्मेति योगः—धर्मशुक्लध्यानलक्षणः स येषां विद्यत इति योगिनः—साधयस्तैरीश्वरः, तदुपदेयेन तेषां प्रयुक्तं-
 स्तत्सम्बन्धादिति, तेषां वा ईश्वरो योगीश्वरः, ईश्वरः प्रभुः स्वामीत्यनर्थान्तरं, योगीश्वरम्, अथवा योगिसर्वं—योगि-
 चिन्त्यं ध्येयमित्यर्थः, युत्तरपि स एव विशेष्यते—शरण्यं, तत्र शरणं साधुः शरण्यस्तं—रागादिपरिभूताश्रितसत्त्वयत्सलं रसकमि-
 त्यर्थः, ध्यानाध्ययनं प्रवक्ष्यामीत्येतद् व्याख्यातमेव । अत्राऽऽह—यः शुक्लध्यानाग्निना दग्धकर्मन्धनः स योगेश्वर एव यश्च योगे-
 श्वरः स शरण्य एवेति गतार्थे विशेषणे, न, अभिप्रायापरिज्ञानाद्, इह शुक्लध्यानाग्निना दग्धकर्मन्धनः सामान्यकेवल्यपि भवति,
 नत्वसौ योगेश्वरः, वाक्कायातिशयाभावात्, स एव च तत्त्वतः शरण्य इति ज्ञापनार्थेवाहुटमेतदपि, तथा चोभयपदव्य-

१ दग्धमनोयोगेन मनोज्ञानिनामनुत्तराणां च । संसयव्युच्छिष्टं केवटेन ज्ञातः सदा करोति ॥ १ ॥ रिभितपदाक्षरसरका ग्लेच्छेतरतिर्ध्वस्तगीः-
 परिणामा । मनोनिर्वाशिणी वाणी योजनव्यापनी यच्च ॥ २ ॥ एका ध्यानेकेवा संसयव्युच्छेदनी अपरिभूता । न च निर्दिपते ओता एत्प्यति सर्वायुपाऽपि ॥ २ ॥
 सर्वसुरेभ्योऽपि श्रेष्ठः कान्तश्च काययोगस्तस्य । तथापि च प्रसान्तरस्यान् करोति सदा मणिंसंघातवत् ॥ ४ ॥

भिचारेऽज्ञातज्ञापनार्थं च शास्त्रे विशेषणाभिधानमनुज्ञातमेव पूर्वमुक्तिरित्यलं विस्तरणेति गार्थार्थः ॥ १ ॥ साम्प्रतं ध्यानलक्षणप्रतिपादनायाऽऽह—

लं स्थिरमजस्रवसाणं तं क्षाणं लं षडं तयं चिंतं । तं ह्योज्ञ भावणा वा भणुषेहा वा अहव चिंतता ॥ २ ॥

व्याख्या—‘यदि’र्युद्देशः स्थिरं-निश्चलम् अध्यवसानं-मन एकाग्रतालम्बनमित्यर्थः, ‘तदि’ति निर्देशे, ‘ध्यानं’ प्रागनिरूपितशब्दार्थं, ततश्चैतदुक्तं भवति—यत् स्थिरमध्यवसानं तद्ध्यानमभिधीयते, ‘यच्चल’मिति यत्पुनरनवस्थितं तच्चिंतं, तद्योषतस्त्रिधा भवतीति दर्शयति—‘तद्भवेद्भावना वे’ति तच्चिंतं भवेद्भावना, भाव्यत इति भावना. ध्यानान्-भ्यासक्रियेत्यर्थः, वा विभाषायाम्, ‘अनुपेक्षा वेति’ अनु-पश्चाद्भावे प्रेक्षणं प्रेक्षा, सा च स्मृतिध्यानाद् अष्टस्य चित्तचेद्रे-त्यर्थः, वा पूर्ववत् ‘अथवा चिन्ते’ ति अथवाशब्दः प्रकारान्तरप्रदर्शनार्थः चिन्तेति या खलूक्तप्रकारद्वयरहिता चिन्ता-मनेश्चष्टा सा चिन्तेति गार्थार्थः ॥ २ ॥ इत्थं ध्यानलक्षणमोषतोऽभिधायानुना ध्यानमेव कालस्वामिभ्यां निरूपयन्नाह—

भंतोमुद्रुत्तमेत्तं चित्तावरयाणमेगावयुंमि । छत्रमत्थाणं क्षाणं जोगनिरौहो निणणं तु ॥ ३ ॥

व्याख्या—इह मुहूर्तः—सप्तसप्ततिलयप्रमाणः कालविशेषो भण्यते, उक्तं च—‘कालो परमनिरुद्धो अविभज्जो तं तु जाण समयं तु । समयया य असंखेज्जा भवंति ऊसासनीसासा ॥ १ ॥ हट्टस्स अणवगल्लस्स, णिरुवकिट्टस्स जंतुणो । एणे

१ कालः परमनिरुद्धोऽविभाष्यस्समेव जानीहि समयं तु । समययाश्चासंख्येया भवत उच्युंसासतिःभासो ॥ १ ॥ हट्टसानवकल्पस निरवच्छिष्टस्य जन्तोः । एक

भ्वरं वा' तत्र युज्यन्त इति योगाः—मनोवाक्कायव्यापारलक्षणाः तैरीश्वरः—प्रधानस्तं, तथाहि—अनुचरा एव भगवतो मनो-
 वाक्कायव्यापारा इति, यथोक्तम्—'द्वयमणोजोष्यं मणणाणीणं अणुत्तराणं च । संसयवोच्छित्तं केवल्लेण नाऽण सद् द्रुणाद्
 ॥ १ ॥ रिभियपयकस्वरसरला मिच्छितरतिरिच्छसगिरपरिणामा । मणणिघाणी घाणी ज्ञोयणनिहारिणी जं च ॥ २ ॥
 एका य अणोसिं संसयवोच्छेयणे अपडिभूया । न य णिघिज्जद् सोया तिप्पद् सपाउण्णंपि ॥ ३ ॥ सयसुरेदितोचि नु
 अहिगो कंतो य कायजोगो से । तद्वि य पसंतस्त्वे द्रुणद् सया पाणिसंघाए ॥ ४ ॥' इत्यादि, युज्यते वाऽनेन केवल-
 ज्ञानादिना आत्मेति योगः—धर्मशुक्लध्यानलक्षणः स येषां विद्यत इति योगिनः—साधयस्तैरीश्वरः, तदुपदेनेन तेषां प्रपुंस-
 स्तसम्बन्धादिति, तेषां वा ईश्वरो योगीश्वरः, ईश्वरः प्रभुः स्वामीत्यनर्थान्तरं, योगीश्वरम्, अथवा योगिस्वर्यं—योगि-
 चिन्त्यं ध्येयमित्यर्थः, पुनरपि स एव विशेष्यते—शरण्यं, तत्र शरणे साधुः शरण्यस्तं—रागादिपरिभूताश्रितसत्त्ववत्सलं रक्षकमि-
 त्यर्थः, ध्यानध्यानं प्रवक्ष्यामीत्येतद् व्याख्यातमेव । अत्राऽऽह—यः शुक्लध्यानाग्निना दग्धकर्मन्धनः स योगेश्वर एव यश्च योगे-
 श्वरः स शरण्य एवेति गतार्थे विशेषणं, न, अभिप्रायापरिज्ञानाद्, इह शुक्लध्यानाग्निना दग्धकर्मन्धनः सामान्यकेवल्यपि भवति,
 नत्वसौ योगेश्वरः, वाक्कायातिशयाभावात्, स एव च तत्त्वतः शरण्य इति ज्ञापनार्थमेवाहुष्टमेतदपि, तथा चोभयपदव्य-

१ द्रव्यमनोयोगेन मनोज्ञानिनामनुत्तराणां च । संशयभ्युच्छित्तं केवल्लेन शाल्या सदा करोति ॥ १ ॥ रिभितपदाक्षरसरका म्लेच्छेतरतिर्धस्वगीः-
 परिणामा । मनोनिर्वाषिणी घाणी योजनन्यापनी यश्च ॥ २ ॥ एका घानेकेषां संशयभ्युच्छेदनी भपरिभूता । न च निर्दिष्यते कोला पृथ्वति सर्वायुषाऽपि ॥ ३ ॥
 सर्वसुरेभ्योऽपि भधिकः कान्तश्च काययोगस्तस्य । तथापि च प्रशान्त्स्वरूपान् करोति सदा प्राणिसंघातात् ॥ ४ ॥

नान्येषाम्, अत्रक्यत्वादित्यलं विस्तरेण, यथा चायं योगनिरोधो जिनानां ध्यानं यावन्तं च कालमेतद्भवत्येतदुपरिष्टाद्-
 ध्याम इति गाथार्थः ॥ ३ ॥ साम्प्रतं छद्मस्थानामन्तर्मुहूर्तात् परतो यद्भवति तदुपदर्शयन्नाह—

अतोमुहुरापरभो धिता क्षाणंतरं य होजाहि । सुचित्थि होज्ज बहुवर्युसंकमे क्षाणसंताणो ॥ ४ ॥

व्याख्या—‘अन्तर्मुहूर्तात् परत’ इति भिन्नमुहूर्तादूर्ध्वं ‘चिन्ता’ प्राणुक्तरस्वरूपा तथा ध्यानान्तरं वा भवेत्, तत्रेह न
 ध्यानादन्यद् ध्यानं ध्यानान्तरं परिगृह्यते, किं तर्हि?—भावनानुप्रेक्षात्मकं चेत इति, इदं च ध्यानान्तरं तदुत्तरकालभावि-
 नि ध्याने सति भवति, तत्राप्ययमेव न्याय इतिकृत्वा ध्यानसन्तानप्रासिर्गतः अतरत्तमेव कालमानं वस्तुसङ्गमद्वारेण नि-
 रूपयन्नाह—‘सुचिरमपि’ प्रभूतमपि, कालमिति गम्यते, भवेत् बहुवर्युसङ्गमे सति ‘ध्यानसन्तानः’ ध्यानप्रवाह इति, तत्र
 वह्नि च तानि वस्तूनि २ आत्मगतपरगतानि गृह्यन्ते, तत्रात्मगतानि मनःप्रभृतीनि परगतानि द्रव्यादीनीति, तेषु सङ्गमः
 सद्यरणमिति गाथार्थः ॥ ४ ॥ इत्थं तावत् सप्रसङ्गं ध्यानस्य सामान्येन लक्षणमुक्तम्, अधुना विशेषलक्षणाभिधित्सया
 ध्यानोद्देशं विशिष्टफलभावं च संक्षेपतः प्रदर्शयन्नाह—

अहं हरं धम्मं सुकं क्षाणाह सत्थ अंताहं । निष्ठाणसाहणाहं भवकारणमहरहाहं ॥ ५ ॥

व्याख्या—आर्तं रौद्रं धर्म्यं शुक्लं, तत्र ऋतं-दुःखं तन्निमित्तो दृढाध्यवसायः, ऋते भवमार्तं क्षुष्टमित्यर्थः, हिंसाद्यति-
 क्रौर्यानुगतं रौद्रं, श्रुतचरणधर्मानुगतं धर्म्यं, शोधयत्यष्टप्रकारं कर्ममलं शुचं वा कुमायतीति शुक्लम्, अमूनि ध्यानानि
 वर्तन्ते, अधुना फलहेतुत्वमुपदर्शयति—‘तत्र’ ध्यानचतुष्टये ‘अन्त्ये’ चरमे सूत्रक्रमप्राप्त्याल्पर्मशुक्ले इत्यर्थः, किं?—‘निर्वा-

उन्मासनीसासे, एस पाणुत्ति बुब्बइ ॥ २ ॥ सत्त पाणूणि से थोवे, सत्त थोयाणि से त्वे । त्वाणं सत्तहत्तरीए, एस मुत्ते
 थियाहिए ॥ ३ ॥ 'अन्तर्मध्यकरणे, तत्तश्चान्तमुद्दहर्तमानं कालमिति गम्यते, मात्रावत्तत्तदधिककालव्यवच्छेदार्थः, तत्तश्च
 भिन्नमुद्दहर्तमेव कालं, किं ?—'चित्तावस्थानमिति चित्तस्य—मनसः अवस्थानं चित्तावस्थानम्, अयस्थितिः—अवस्थानं,
 निष्प्रकरणतया वृत्तिरित्यर्थः, क ?—'एकवस्तुनि' एकम्—अद्वितीयं वसन्त्यस्मिन् गुणपर्याया इति वस्तु—चेतनादि एकं
 च तद्वस्तु एकवस्तु तस्मिन् २ 'उद्भवास्थानां ध्यानमिति, तत्र छादयतीति उद्भवा—पिधानं तच्च ज्ञानादीनां गुणानामाचारकत्वा-
 न्ज्ञानावरणादिविषयं पातिकर्म, उद्भवानि स्थितास्त्वद्भवा अकेवलिन इत्यर्थः, तेषां उद्भवास्थानां, 'ध्यानं' प्राग्वत्, तत्तद्भा-
 यं समुदायार्थः—अन्तमुद्दहर्तकालं यच्चित्तावस्थानमेकस्मिन् वस्तुनि तच्छब्दस्थानां ध्यानमिति, 'योगनिरोधो जिनानां
 त्विति तत्र योगाः—तत्त्वत आदित्त्वादिशरीरसंयोगसमुत्था आत्मपरिणामविशेषव्यापारा एव, यथोक्तम्—'आदित्त्वा-
 दिशरीरवृत्तस्याऽऽत्मनो वीर्यपरिणतिविशेषः काययोगः, तथोदित्त्वादिशरीरव्यापाराहृतवान्द्रव्यसमूहसाच्चि-
 न्धाज्जीवव्यापारो याम्योगः, तथोदित्त्वादिशरीरव्यापाराहृतमनोद्रव्यसमूहसाच्चिन्धाज्जीवव्यापारो मनोयोगः'
 इति, अमीषां निरोधो योगनिरोधः, निरोधनं निरोधः, प्रलयकरणमित्यर्थः, केषां ?—'जिनानां' केवलिनानां, तुशब्द एव-
 कार्थः स चावधारणे, योगनिरोध एव न तु चित्तावस्थानं, चित्तसर्वैवाभावाद्, अथवा योगनिरोधो जिनानामेव ध्यानं

१ इत्युत्सर्गिभास एव प्राण इत्युच्यते ॥ २ ॥ सत्त भाषास्ते श्लोके सत्त श्लोकास्ते शब्दे । उद्भवानो सत्तसत्तत्त्वा एव मुद्दहर्ता व्याख्यातः ॥ ३ ॥

नान्येषाम्, असाक्यत्वादित्यलं विस्तरण, यथा चार्य योगनिरोधो जिनानां ध्यानं यावन्तं च कालमेतन्नवत्येवतदुपरिष्टाद्-
 इयाम इति गाथार्थः ॥ ३ ॥ साभ्यतं छद्मस्थानामन्तर्मुहूर्तात् परतो यन्नवति तदुपदर्शयन्नाह—

अतोमुहुरणपरतो विता क्षणान्तं य होज्जाहि । सुचिति होज्ज षडुवधुसंक्रमे क्षणसंताणो ॥ ४ ॥

व्याख्या—‘अन्तर्मुहूर्तात् परत’ इति भिन्नमुहूर्तादूर्ध्वं ‘चिन्ता’ प्रागुक्तस्वरूपा तथा ध्यानान्तरं वा भवेत्, तत्रेह न
 ध्यातादन्यद् ध्यानं ध्यानान्तरं परिगृह्यते, किं तर्हि?—भावतानुप्रेक्षारमकं वेत इति, इदं च ध्यानान्तरं तदुत्तरकालभावि-
 नि ध्याने सति भवति, तत्राप्यमेव न्याय इति कृत्वा ध्यानसन्तानप्राप्तिर्यतः अतस्तमेव कालमानं वस्तुसङ्गमद्वारेण नि-
 रूपयन्नाह—‘सुचिरमपि’ प्रभूतमपि, कालमिति गम्यते, भवेत् बहुवस्तुसङ्गमे सति ‘ध्यानसन्तानः’ ध्यानप्रवाह इति, तत्र
 यद्गति च तानि वस्तूनि २ आत्मगतपरगतानि गृह्यन्ते, तत्रात्मगताति मनःप्रभृतीनि परगतानि द्रव्यादीनीति, तेषु सङ्गमः
 स्थरणमिति गाथार्थः ॥ ४ ॥ इत्थं तावत् सप्रसङ्गं ध्यानस्य सामान्येन लक्षणमुक्तम्, अधुना विशेषलक्षणाभिधित्सया
 ध्यानोद्देशं विशिष्टफलभावं च संक्षेपतः प्रदर्शयन्नाह—

अटं ररं परमं शुक्रं क्षाणाद् तस्य अंताहं । निष्ठाणसाहणादं भक्कारणमटलसहं ॥ ५ ॥

व्याख्या—आर्तं रौद्रं परमं शुक्रं, तत्र ऋतं—दुःखं तच्चिमित्तो दृढाध्यवसायः, ऋते भवमार्तं क्षिष्टमित्यर्थः, हिंसाद्यति-
 क्रोर्षानुगतं रौद्रं, श्रुतचरणधर्मानुगतं धर्म्यं, शोधयत्यष्टप्रकारं कर्ममलं शुचं वा क्लमयतीति शुक्रम्, अमूनि ध्यानानि
 वर्तन्ते, अधुना फलहेतुत्वमुपदर्शयति—‘तत्र’ ध्यानचतुष्टये ‘अन्त्ये’ चरमे सूत्रक्रममासाण्याद्धर्मशुक्ले इत्यर्थः, किं?—‘निर्वा-

णसाधने' इह निर्बृतिः निर्वाणं-सामान्येन सुखमभिधीयते तस्य साधने-करणे इत्यर्थः, ततश्च-अदृष्टं तिरिक्लगर्ह-
 रुदञ्जाणेण गमती नरयं । धमणेण देवलोयं सिद्धिगर्हं सुक्कशाणेणं ॥ १ ॥^१ति यदुक्तं तदपि न विरुध्यते, देवगतिविद्धि-
 गत्योः सामान्येन सुखसिद्धेरिति, अथापि निर्वाणं मोक्षस्तथापि पारम्पर्येण धर्मध्यानस्यापि तत्साधनत्वादविरोध इति,
 तथा 'भवकारणमार्तरौद्रे' इति तत्र भवन्त्यस्मिन् कर्मवशवर्तिनः प्राणिन इति भयः-संसार एव, तथाऽप्यत्र व्याख्या-
 नतो विशेषप्रतिपत्तिः(तेः)तिर्यग्भ्रकभवग्रह इति गाथार्थः ॥ ५ ॥ साम्प्रतं 'यथोद्देशस्तथा निर्देश' इति न्यायादार्तध्यानस्य
 स्वरूपाभिधानावसरः, तच्च स्वविषयलक्षणभेदतश्चतुर्द्धा, उक्तं च भागवता याचकमुख्येन-"आर्तममनोज्ञानां सम्प्रयोगे
 तद्विप्रयोगाय स्मृतिसमन्वाहारौ ॥ वेदनायाश्च ॥ विपरीतं मनोज्ञादीनां ॥ निदानं च ॥ (तत्त्या० अ० ९ सू० ३१-३२-
 ३३-३४) इत्यादि, तत्राऽऽद्यभेदप्रतिपादनायाह—

अमणुष्णाणं सदाद्विसयवरयूण दोसमहलसस । धणियं विभोगाधितणमसंपभोगणुसरणं च ॥ १ ॥

व्याख्या—'अमनोज्ञाना'मिति मनसोऽनुकूलानि मनोज्ञानि इष्टानीत्यर्थः न मनोज्ञानि अमनोज्ञानि तेषां, केषामि-
 त्यत आह-'शब्दादिविषयवस्तूना'मिति शब्दादयश्च ते विषयाश्च, आदिग्रहणाद्वर्णादिपरिग्रहः, विधीदन्ति एतेषु सक्ताः
 प्राणिन इति विषया इन्द्रियगोचरा या, वस्तूनि तु तदाधारभूतानि रासभादीनि, ततश्च-शब्दादिविषयाश्च वस्तूनि चेति
 विग्रहस्तेषां, किं ?-सम्प्राप्तानां सतां 'धणियं' अत्यर्थं 'वियोगाच्चिन्तनं' विप्रयोगाच्चिन्तेति योगः, कथं नु नाम मभिभिवि-

योगः स्यादिति भावः १, अनेन वर्तमानकालग्रहः, तथा सति च वियोगेऽसम्प्रयोगानुस्मरणं, कथमेभिः सर्वेषु सम्प्रयोगा-
 भाव इति १, अनेन चानागतकालग्रहः, चशब्दात् पूर्वमपि वियुक्तासम्प्रयुक्तयोर्बहुमतत्वेनातीतकालग्रह इति, किंविशिष्टस्य
 सत इदं वियोगचिन्तनाद्यत आह—'द्वेषमलिनस्य' जन्तोरिति गम्यते, तत्रापीतिलक्षणो द्वेषस्तेन मलिनस्य—तदाक्रान्तमूर्ते-
 रिति गाथार्थः ॥ ६ ॥ उक्तः प्रथमो भेदः, साम्प्रतं द्वितीयमभिविस्तुराह—

एव सुखसीसरोगाद्वेषणाद् य(वि) जोगपणिद्वानं । वदसंपभोगिंधता सप्यदियारावलमणत्स ॥ ७ ॥

व्याख्या—'तथे'ति धणियम्—अत्यर्थमेव, शूलशिरोरोगवेदनाया इत्यत्र शूलशिरोरोगौ प्रसिद्धौ, आदिशब्दाच्च्येपरो-
 गात्तद्गुणरिग्रहः, ततश्च शूलशिरोरोगादिभ्यो वेदना २, वेद्यत इति वेदना तस्याः, किं १—'वियोगप्रणिधानं' वियोगे दृढा-
 ध्यवसाय इत्यर्थः, अनेन वर्तमानकालग्रहः, अनागतमधिकृत्याह—'तदसम्प्रयोगचिन्ते'ति तस्याः—वेदनायाः कथञ्चिद-
 भावे सत्यसम्प्रयोगचिन्ता, कथं पुनर्ममानया आयत्यां सम्प्रयोगो न स्यादिति १, चिन्ता चान ध्यानमेव गृह्यते, अनेन च
 वर्तमानानागतकालग्रहणेनातीतकालग्रहोऽपि कृत एव वेदितव्यः, तत्र च भावनाऽनन्तरगाथायां कृतैव, किंविशिष्टस्य
 सत इदं वियोगप्रणिधानाद्यत आह—तत्प्रतिकारे—वेदनाप्रतिकारे चिकित्सायामाकुलं—व्यग्रं मनः—अन्तःकरणं यस्य स
 तथाविधसस्य, वियोगप्रणिधानाद्यार्थेयानमिति गाथार्थः ॥ ७ ॥ उक्तो द्वितीयो भेदः, साम्प्रतं तृतीयमुपदर्शयन्नाह—

दृढाणं विसयार्हेण वेपणाद् य रागरसरस । भवियोगऽश्ववसाणं तद संज्ञोगाभिल्लासो य ॥ ८ ॥

व्याख्या—'इष्टासां' मत्तोज्ञानां विषयादीनामिति विषयाः—पूर्वोक्ताः आदिशब्दाद् वस्तुपरिग्रहः, तथा 'वेदनायाश्च'

णसाधने' इह निर्वृत्तिः निर्वाणं-सामान्येन सुखमभिधीयते तस्य साधने-करणे इत्यर्थः, ततश्च-अदृष्टं विरिक्तगर्द-
रुद्धज्ञाणेण गम्भीरी नरयं । धम्मणे देवलोयं सिद्धिगर्दं सुकज्ञाणेणं ॥ १ ॥'ति यदुक्तं तदपि न विरुध्यते, देवगतिविद्धि-
गत्योः सामान्येन सुखसिद्धेरिति, अथापि निर्वाणं मोक्षस्तथापि पारम्पर्येण धर्मध्यानस्यापि तत्साधनत्वादाधिरोध इति,
तथा 'भवकारणमार्तरौद्रे' इति तत्र भवन्यास्मिन् कर्मवशावर्तितः प्राणिन इति भयः-संसार एव, तथाऽप्यत्र व्याख्या-
नतो विशेषप्रतिपत्तिः(तिः)तिर्यक्करकभवग्रह इति गार्थः ॥ ५ ॥ साम्प्रतं 'यथोद्देशस्तथा निर्देश' इति न्यायादार्तध्यानस्य
स्वरूपाभिधानावसरः, तच्च स्वविषयलक्षणभेदतश्चतुर्धा, उक्तं च भागवता वाचकमुत्प्रेन-"आर्तममनोज्ञानां सम्प्रयोगे
तद्विप्रयोगाय स्मृतिसमन्याहारौ ॥ वेदनायाश्च ॥ विपरीतं मनोज्ञादीनां ॥ निदानं च ॥ (तत्र्या० अ० ९ सू० ३१-३२-
३३-३४) इत्यादि, तत्राऽऽद्यभेदप्रतिपादनायाह—

अमगुण्णणं सदाहविसयवस्थुण दोसमइलसस । यत्थियं विभोगाच्चलणमसंयभोगणुसरणं च ॥ ६ ॥

व्याख्या—'अमनोज्ञाना'मिति मनसोऽनुकूलानि मनोज्ञानि इष्टानीत्यर्थः न मनोज्ञानि अमनोज्ञानि तेषां, केषामि-
त्यत आह-'शब्दादिविषयवस्तूना'मिति शब्दादयश्च ते विषयाश्च, आदिग्रहणाद्वर्णादिपरिग्रहः, विधीदन्ति एतेषु सकाः
प्राणिन इति विषया इन्द्रियगोचरा वा, वस्तूनि तु तदाधारभूतानि रासभादीनि, ततश्च-शब्दादिविषयाश्च वस्तूनि चेति
विग्रहस्तेषां, किं ?-सम्प्राप्तानां सतां 'धणियं' अत्यर्थं 'वियोगचिन्तनं' विप्रयोगचिन्तेति योगः, कथं नु नाम ममैभिवि-

एवं चरिद्विदं रागादौसमोदंक्रियस्स जीवस्स । भद्वग्गणं संसारवदणं विरियणइमूलं ॥ १० ॥

व्याख्या—‘एतद्’ अनन्तरोदितं ‘चतुर्विधं’ चतुष्पकारं ‘रागद्वेषमोहाङ्कितस्य’ रागादिलाञ्छितस्येत्यर्थः, कस्य १-
‘जीवस्य’ आत्मनः, किम् १-आर्तध्यानमिति, तथा च इयं चतुष्टयस्यापि क्रिया, किंविशिष्टमित्यत आह—संसारवर्द्धन-
मोषतः, तिर्यग्गतिसमूलं विशेषत इति गाथार्थः ॥ १० ॥ आह—साधोरपि शूलवेदनाभिभूतस्यासमाधानात् तत्प्रतिकारक-
रणं च तद्विप्रयोगप्रणिधानापत्तेः तथा तपःसंयमासेवने च नियमतः सांसारिकदुःखवियोगप्रणिधानादार्तध्यानप्राप्तिरिति,
अत्रोच्यते, रागादिवशावर्तिनो भवत्येव, न पुनरन्यस्येति, आह च ग्रन्थकारः—

मज्झत्यस्स व मुणिणो सकम्मपरिणामजणियमेयंति । पद्युस्सभावाधिंत्तणपरस्स समं सहंत्तस्स ॥ ११ ॥

व्याख्या—मध्ये तिष्ठतीति मध्यस्यः, रागद्वेषयोरिति गम्यते, तस्य मध्यस्यस्य, तुशब्द एवकारार्थः, स चावधारणे,
मध्यस्यस्यैव नेतरस्य, मन्यते जगतास्त्रिकालावस्थामिति मुनिस्तस्य मुनेः, साधोरित्यर्थः, स्वकर्मपरिणामजनितमेतत्—शु-
द्धादि, यद्य प्राक्कर्मविपरिणामिदैवाद्दशुभमापतति न तत्र परित्यापाय भवन्ति सन्तः, उक्तं च परममुनिभिः—‘धुषिं खलु भो !
कटाणं कम्भाणं दुच्चिण्णाणं दुष्पाडिकंताणं वेइत्ता मोक्खो, नत्थि अवेदइत्ता, तवसा वा झोसइत्ते’त्यादि, एवं वस्तुस्व-
भावचिन्तनपरस्य ‘सम्यक्’ शोभनाभ्यवसायेन सहमानस्य सतः कुतोऽसमाधानम्?, अपि तु धर्म्यमनिदानमिति वक्ष्यतीति
गाथार्थः ॥ ११ ॥ परिहृत आयाङ्कागतः प्रथमपक्षः, द्वितीयतृतीयावधिकृत्याह—

१ एवं खलु भोः कृतान्त कर्मणा दुष्कीर्णानां दुष्परिक्लान्तानां वैदधियया मोक्षो नास्स्येदधियवा सपसा वा क्षयधियवा.

इष्टाया इति वर्तते, किम् ?—अवियोगाध्यवसानमिति योगः, अविप्रयोगहटाध्यवसाय इति भावः, अनेन वर्तमानकाल-
 प्रहः, तथा संयोगाभिलाषश्चेति, तत्र 'तथेति' धणियमित्यनेनात्यर्थप्रकारोपदर्शनार्थः, संयोगाभिलाषः—कथं मर्मभिधिंपया-
 दिभिरायत्यां सम्वन्ध इतीच्छा, अनेन किलानागतकालप्रह इति धृद्धा व्याचक्षते, वशात्त्वात् पूर्ववदतीवकालप्रह इति,
 किंविशिष्टस्य सत इदमवियोगाध्यवसानाद्यत आह—रागरकस्य, जन्तोरिति गम्यते, तत्राभिव्यङ्ग्यलक्षणी रागस्तेन रकस्य-
 तन्नावितमूर्तिरिति गाथार्थः ॥ ८ ॥ उक्तस्तृतीयो भेदः, सात्प्रतं चतुर्थमभिधिसुराह—

देविंदचक्रवहिसिगाहं गुणसिद्धिपथगमर्हं । अहमं निपण्णित्तणमव्याणानुगमसत्तं ॥ ९ ॥

व्याख्या—दीव्यन्तीति देवाः—भवन्वासादयस्तेषामिन्द्राः—प्रभवो देवेन्द्राः—चमरादयः तथा चक्रं—प्रहरणं तेन विज-
 याधिपत्ये वर्तितुं शीलभेषामिति चक्रवर्तिनो—भरतादयः, आदिसाब्दाद्बलदेवादिपरिमहः अमीषां गुणकृद्दयः देवेन्द्रचक्र-
 वत्यादिगुणकृद्दयः, तत्र गुणाः—सुररूपादयः ऋद्धिरतु विभूतिः, तत्प्रार्थनारत्मकं तथाब्जामयमित्यर्थः, किं तद् ?—'अधमं जपन्त्यं
 'निदानचितनं' निदानाध्यवसायः, अहमनेन तपस्यागादिना देवेन्द्रः स्यामित्यादिरूपः, आह—किमितीदमपमम् ?, उच्यते,
 यस्मादज्ञानानुगतमत्यन्तं, तथा च नाज्ञानिनो विहाय सांसारिकेषु सुखेव्यन्येषामभिलाष उपजायते, उक्तं च—'अज्ञाना-
 न्याश्चदुल्वनितपाङ्गविशेषितस्ते, कामे साकं दधति विभवाभोगानुद्गार्जने वा । विद्वच्चित्तं भवति च महत् मोक्षकार्हेक-
 ज्ञानं, नाल्पस्कन्धे विटपिनि कथत्यंसभिषिं गजेन्द्रः ॥ १ ॥' इति गाथार्थः ॥ ९ ॥ उक्तश्चतुर्थो भेदः, सात्प्रतमिदं यथा-
 भूतस्य भवति यद्वर्द्धनं चेदमिति तदेतदभिधातुकाम आह—

चित्तशुद्धेः क्रियाप्रयुक्तियोगाद्येतन्न बहु पक्षकथं तन्न नोच्यते ग्रन्थविल्लरभयादिति गार्थार्थः ॥ १२ ॥ अन्ये पुनरिदं गाथाद्वयं चतुर्भेदमप्यार्थध्यानमधिकृत्य साधोः प्रतिषेधरूपतया व्याचक्षते, न च तदत्यन्तसुन्दरं, प्रथमतृतीयपक्षद्वये सम्भगाशाङ्क्या पयानुपपत्तेरिति ॥ आह—उक्तं भवताऽऽर्थाध्यानं संसारवर्जनमिति, तत्कथम् ? उच्यते—वीजत्वात्, वीजत्वमेव दर्शयन्नाह—

रागो दोसो मोहो य ज्ञेय संसारहेतयो भणिया । भट्टमि य ते तिष्ठिति तो सं संसारतत्वीयं ॥ १३ ॥

व्याख्या—रागो द्वेषो मोहश्च येन कारणेन 'संसारहेतवः' संसारकारणानि 'भणिता' उक्ताः परममुनिभिरिति गम्यते, 'आर्तं च' आर्तध्याने च ते 'त्रयोऽपि' रागादयः संभवन्ति, यत एवं ततस्तत् 'संसारतरुबीजं' भववृक्षकारणमित्यर्थः । आह—यद्येवमोषत एव संसारतरुबीजं ततश्च तिर्यग्गतिमूलमिति किमर्थमभिधीयते ? उच्यते, तिर्यग्गतिगमननिबन्धनत्वेनैव संसारतरुबीजमिति, अन्ये तु व्याचक्षते—तिर्यग्गतावेव प्रभूतसत्त्वसम्भवात् स्थितिवहुत्वाच्च संसारोपचार इति गार्थार्थः ॥ १३ ॥ इदानीमार्तध्यायिनो हेतव्याः प्रतिपाद्यन्ते—

कापोपनीळकाळाहेससाभो णादसंकिञ्चिदाभो । भट्टस्माणोवगपस्स कम्मपरिणामजनिभाभो ॥ १४ ॥

व्याख्या—कापोतनीलकृष्णलेह्याः, किम्भूताः ?—'नातिसंक्लिष्टा' रौद्रध्यानलेह्यापेक्षया नातीवाशुभानुभावा भवन्तीति क्रिया, कस्येत्यत आह—आर्तध्यानोपगतस्य, जन्तोरिति गम्यते, किंनिबन्धना एता इत्यत आह—कर्मपरिणामजनितः, तत्र—'कृष्णादिद्रव्यसाचिव्यात्, परिणामो य आत्मनः । स्फटिकस्येव तत्रायं, लेह्याशब्दः प्रयुज्यते ॥ १ ॥' एताः

व्याख्या—कुर्वतो वा, कस्य १-प्रशस्तं-ज्ञानाद्युपकारकम् आलभ्यत इत्यालभ्यनं-प्रवृत्तिनिमित्तं शुभमध्यवसानमि-
 ल्यर्थः, उक्तं च-‘काहं अछित्तं अदुवा अहीहं, तवोवहाणेसु य वज्जामिसं । गणं च णीती अणुसारयेसं, सालंबसेवी समुयेद
 मोवधं ॥ १ ॥’ इत्यादि, यस्यासौ प्रशस्तालभ्यनस्तस्य, किं कुर्वत इत्यत आह-‘प्रतीकारं’ चिकित्सालक्षणं, किंचिच्छिष्टम् १-
 ‘अल्पसावधम्’ अवधं-पापं सहावधेन सावधम्, अल्पशब्दोऽभाववचनः स्तीकवचनो वा, अल्पं सावधं यस्मिन्सावल्प-
 सावधस्तं, धर्म्यमनिदानमेवेति योगः, कुतः १-निर्दोषत्वात्, निर्दोषत्वं च वचनप्रामाण्याद्, उक्तं च-‘गीपयो जयणाप
 कडजोगी कारणमि निर्दोसो’ सीत्याद्यागमस्योत्सर्गापवादरूपत्वाद्, अन्यथा परलोकस्य साधयितुमशक्यत्वात्, साधु
 चैतदिति, तथा ‘तपःसंयमप्रतिकारं च सेवमानस्ये’ति तपःसंयमादेव प्रतिकारस्तपःसंयमप्रतिकारः, सांसारिकदुःखाना-
 मिति गम्यते, तं च सेवमानस्य, वशब्दात्पूर्वोक्तप्रतिकारं च, किं १-‘धर्म्य’ धर्मध्यानमेव भवति, कथं सेवमानस्य १-‘अनि-
 दान’मिति क्रियाविशेषणं, देवेन्द्रादिनिदानरहितमित्यर्थः, आह-‘कृत्वाकर्मक्षयान्मोक्षो भवत्वित्तीदमपि निदानमेव, उच्यते,
 सत्यमेतदपि निश्चयतः प्रतिपिद्धमेव, कथं १-मोक्षे भवे च सर्वत्र, निस्पृहो मुनिसत्तमः । प्रकृत्याऽभ्यासयोगेन, यत उक्तो
 जिनगमे ॥ १ ॥ इति, तथापि तु भावनायामपरिणतं सत्त्वमङ्गीकृत्य व्यवहारत इदमवुष्टमेव, अनेनेव प्रकारेण तस्य

१ करिष्याम्यच्छित्तमयवाच्येये तपवपयानयोबोधोपस्थामि । गणं च नीत्या सासपिष्यामि सात्त्वमसेवी समुसैरि मोक्षम् ॥ १ ॥ गीताार्थो षडवस्था
 कृतयोगी कारणे निर्दोषः.

दुर्गात् प्रपतन्वमारमानं धारयतीति धर्मः सँश्वासी धर्मश्च सद्धर्मः—क्षान्त्यादिकश्चरणधर्मो गृह्यते ततः पराङ्मुखः, 'प्रमा-
दपरः' मथादिप्रमादासक्तः, 'जिनमतमनपेक्षमाणो वर्तते आर्तध्याने' इति तत्र जिनाः—तीर्थकरास्तेषां मतम्—आगमरूपं
प्रयचनसित्यर्थः तदन्तपेक्षमाणः—तन्निरपेक्ष इत्यर्थः, किम् १—वर्त्तते आर्तध्याने इति गाथार्थः ॥ १७ ॥ साम्प्रतमिदमार्तध्यानं
सम्भवमधिकृत्य यदनुगतं यदनर्हं वर्तते तदेतदभिधित्सुराह—

तद्विरयदेसविरया पमायपरसंज्ञयाणुगं क्षाणं । सम्यक्पमायमूर्कं यजेययं जहज्जणेणं ॥ १८ ॥

व्याख्या—'तद्' आर्तध्यानमिति योगः, 'अविरतदेशविरतप्रमादपरसंयताणुग'मिति तत्राविरता—मिथ्याहृष्टयः सम्य-
ःहृष्टयश्च देशविरताः—एकद्वयाद्याणुप्रतथरभेदाः श्रायकाः प्रमादपराः—प्रमादनिष्ठाश्च ते संयताश्च २ ताननुगच्छतीति विग्रहः,
नैयाप्रमत्तसंयतानिति भावः, इदं च स्वरूपतः सर्वप्रमादमूर्कं वर्तते, यतश्चैवमतो 'वर्जयितव्यं' परित्यजनीयं, केन १—'यति-
जनेन' साधुलोकैः, उपलक्षणत्वात् श्रायकजनेन, परित्यागार्हत्यादेवास्त्विति गाथार्थः ॥ १८ ॥ उक्तमार्तध्यानं, साम्प्रतं
रौद्रध्यानावसरः, तदपि चतुर्विधमेव, तद्यथा—हिंसातुच्चन्धि मृषानुच्चन्धि स्तेषानुच्चन्धि विषयसंरक्षणानुच्चन्धि च, उक्तं
चोमास्त्रानिवाचकेन—'हिंसाऽनृतस्तेषविषयसंरक्षणेभ्यो रौद्र'मित्यादि (तत्त्वार्थे अ० १—सू० ३६) ॥ तत्राऽऽद्यभेद-
प्रतिपादनायाह—

सत्तयहमेह धंयणारहणं कणमारणाहृपणिद्वानं । अद्रकोहगाहृययं निरिषणमणसोऽहृमधिषाणं ॥ १९ ॥

व्याख्या—सत्तया—एकैन्द्रियादयः तेषां षधवेधवन्धनदहनाहृनमारणादिप्रणिधानं तत्र षधः—ताडनं करकशलादिभिः

कर्मोदयायत्ता इति गार्थार्थः ॥ १४ ॥ आह—कथं पुनरोषत एवाऽऽर्त्तध्याता ज्ञायत इति ? उच्यते, लिङ्गेभ्यः, तान्पथो-
पदर्शयन्नाह—

सस्सऽङ्गदणसोयणपरिदेवणताण्णाहं किंणारं । इह्वाण्हि विभोगाविभोगविज्जानिमिणारं ॥ १५ ॥

व्याख्या—‘तस्य’ अर्त्तध्यायिनः आकन्दनादीनि लिङ्गानि, तत्राऽऽकन्दनं—महता रात्रेन विरचणं, दौचनं त्यक्षुप-
रिपूर्णयनस्य दैन्यं परिदेवनं—पुनः २ क्लिष्टभाषणं ताडनम्—उरःशिरःकुट्टनकेशजुष्टानादि, एतानि ‘लिङ्गानि’ चिह्नानि,
अमूनि च इष्टानिष्टवियोगवियोगवेदनानिमित्तानि, तत्रेष्टवियोगनिमित्तानि तथाऽनिष्टावियोगनिमित्तानि तथा वेदना-
निमित्तानि चेति गार्थार्थः ॥ १५ ॥ किं चान्यत्—

मिंवरं प नियकयाहं पसंसह सविन्हओ विभूर्हओ । परयेरं तासु रज्जरं सपयणपरापणो होर ॥ १६ ॥

व्याख्या—‘निन्दति च’ कुत्सति च ‘निजकृतानि’ आत्मकृतानि अल्पकलविकृतानि कर्मोदित्यकलत्वायाणिज्यादीन्ये-
तद्गम्यते, तथा ‘प्रशंसति’ स्तौति बहुमन्यते ‘सविस्मयः’ साश्चर्यः ‘विभूतीः’ परसम्पद इत्यर्थः, तथा ‘प्रार्थयते’ अभिलषति
परविभूतीरिति, ‘तासु रज्यते’ तास्विति प्रासासु विभूतिषु रागं गच्छति, तथा ‘तदर्जनपरायणो भवति’ तासां—विभूतीना-
मर्जने—उपादाने परायण—उद्युक्तः तदर्जनपरायण इति, तत्रश्चैवम्भूतो भवति, असावप्यार्त्तध्यायीति गार्थार्थः ॥१६॥ किं च—

सराहविसयणिदो सद्धम्मपरम्मुरो पमायपरो । विणमयमणपेसंलो वट्टरं भदंसि द्वाणंसि ॥ १७ ॥

व्याख्या—शब्दादप्यश्च ते विषयाश्च तेषु गृह्यो—मूर्च्छितः काङ्क्षावानित्यर्थः, तथा सद्धर्मपराज्जुष्णः प्रमादपरः, तत्र

दुर्गतां प्रपतन्तमारमानं धारयतीति धर्मः सँश्वासो धर्मश्च सद्धर्मः—क्षान्त्यादिकश्चरणधर्मो गृह्यते ततः पराङ्मुखः, 'प्रमा-
दपरः' मद्यादिप्रमादासक्तः, 'जिनमतमनपेक्षमाणो वर्तते आर्तध्याने' इति तत्र जिनाः—तीर्थकरास्तेषां मतम्—आगमरूपं
प्रयचनमित्यर्थः तदनपेक्षमाणः—तन्निरपेक्ष इत्यर्थः, किम् ?—वर्तते आर्तध्याने इति गाथार्थः ॥ १७ ॥ साम्प्रतमिदमार्तध्यानं
सम्भवमधिकृत्य यदनुगतं यदनर्हं वर्तते तदेतदभिधित्सुराह—

तदविरयदेसविरया पमापपरसंज्ञयाणुगं क्षाणं । सद्भवमायमूळं वज्जेपद्यं जह्जणोणं ॥ १८ ॥

व्याख्या—'तद्' आर्तध्यानमिति योगः, 'अविरतदेशविरतप्रमादपरसंयतानुग'मिति तत्राविरता—मिथ्यादृष्टयः सम्य-
रदृष्टयश्च देशविरताः—एकद्वयाद्यणुप्रतपरभेदाः श्रावकाः प्रमादपराः—प्रमादनिष्ठाश्च ते संयताश्च २ ताननुगच्छतीति विग्रहः,
नेयाप्रमत्तसंयतानिति भावः, इदं च स्वरूपतः सर्वप्रमादमूलं वर्तते, यतश्चैवमतो 'वर्जायितव्यं' परित्यजनीयं, केन ?—'यति-
जनेन' साधुलोकैः, उपलक्षणत्वात् श्रावकजनेन, परित्यागार्हत्यादेवास्वति गाथार्थः ॥ १८ ॥ उक्तमार्तध्यानं, साम्प्रतं
राद्रध्यानावसरः, तदपि चतुर्विधमेव, तथाथा—'हिंसानुबन्धि भृषानुबन्धि स्त्रेयानुबन्धि विषयसंरक्षणानुबन्धि च, उक्तं
चोमास्त्रातिवाचकेन—'हिंसाऽनृतस्त्रेयविषयसंरक्षणेभ्यो रौद्र'मित्यादि (तत्त्वार्थे अ० ९—सू० ३६) ॥ तत्राऽऽद्यभेद-
प्रतिपादनायाह—

सत्तावदेवैवधंषणाऽहणंकणमारणाद्पणिहाणं । अह्कोहगाहपथं निरिषणमणसोऽहमविवानं ॥ १९ ॥

व्याख्या—सत्या—एकेन्द्रियादयः तेषां पथवेधवन्धनदहनाङ्गनमारणादिप्रणिधानं तत्र वधः—ताडनं करकशलतादिभिः

कर्मोदयायसा इति गाथार्थः ॥ १४ ॥ आह—कथं पुनरोपत एवाऽऽर्त्तयता ज्ञायत इति ?, उच्यते, लिङ्गेभ्यः, तान्येवो-
पदर्शयन्नाह—

तस्यऽङ्कश्लेषणपरिदेवणतादृणाहं किंगाहं । इहाणिद्विभोगाविभोगविषणानिमिच्छाहं ॥ १५ ॥

व्याख्या—‘तस्य’ आर्त्तध्यायिनः आकन्दनादीनि लिङ्गानि, तत्राऽऽकन्दनं—महता शब्देन विरचणं, शौचनं त्वश्रुप-
रिपूर्णपनस्य दैन्यं परिदेवनं—पुनः २ क्लिष्टभाषणं ताडनम्—उरःशिरःकुट्टनकेशलुञ्चनादि, एतानि ‘लिङ्गानि’ चिह्नानि,
अस्मिन् च इष्टानिष्टवियोगावियोगवेदानामित्तानि, तत्रेष्टवियोगानित्तानि तथाऽनिष्टावियोगानित्तानि तथा वेदाना-
नित्तानि चेति गाथार्थः ॥ १५ ॥ किं चान्यत्—

निरद य नियकयाहं पसंतद सविमृधो विभूहंभो । परयेद तासु रज्जद तपन्नणपरायणो होद ॥ १६ ॥

व्याख्या—‘निरदति च’ कुत्सति च ‘निजकृतानि’ आत्मकृतानि अल्पफलविकृतानि कर्मशिल्पकलावाणिज्यादीन्ये-
तद्रभ्यते, तथा ‘प्रशंसति’ स्तौति बहुमन्यते ‘सविस्मयः’ साश्चर्यः ‘विभूतीः’ परसम्पद इत्यर्थः, तथा ‘पार्थयते’ अभिलषति
परविभूतीरिति, ‘तासु रज्यते’ तास्विति मासासु विभूतिषु रागं गच्छति, तथा ‘तदर्जनपरायणो भवति’ तासां—विभूतीना-
मर्जन—उपादाने परायण—उत्सुकः तदर्जनपरायण इति, ततश्चैवम्भूतो भवति, असावप्यार्त्तव्यापीति गाथार्थः ॥ १६ ॥ किं च—

सहाहविसयविद्धो सद्धम्मपररमुहो पमायपो । निणमयमणवेखंतो षदद अटंसि षाणंसि ॥ १७ ॥

व्याख्या—शब्दादयश्च ते विषयाश्च तेषु भुद्धो—भूर्च्छित्तः काङ्क्षावानित्यर्थः, तथा सद्धर्मपराड्भुखः प्रमादपरः, तत्र

दुर्गातां प्रपतन्तमात्मनं धारयतीति धर्मः संश्रुतां धर्मश्च सद्धर्मः—क्षान्त्यादिकश्चरणधर्मो गृह्यते ततः पराङ्मुखः, 'प्रमादपरः' मद्यादिप्रमादासक्तः, 'जिनमतमनपेक्षमाणो वर्तते आर्तध्याने' इति तत्र जिनाः—तीर्थकरास्तेषां मतम्—आगमरूपं प्रवचनमित्यर्थः तदनपेक्षमाणः—तन्निरपेक्ष इत्यर्थः, किम् ?—वर्तते आर्तध्याने इति गाथार्थः ॥ १७ ॥ साम्प्रतमिदमार्तध्यानं सम्भवमधिकृत्य यदनुगतं यदनर्हं वर्तते तदेतदभिधित्सुराह—

पदाधिरयदेशविरया पमायपरसंज्ञाणुणं क्षाणं । सञ्चपमायमूलं षड्दोषयं जहृजणेणं ॥ १८ ॥

व्याख्या—'तद्' आर्तध्यानमिति योगः, 'अधिरतदेशधिरतप्रमादपरसंयतानुगमिति तत्राधिरता-मिथ्याहृष्टयः सम्प्र-
 रष्टयश्च देशधिरताः—एकद्वयाद्यणुप्रतधरभेदाः श्रावकाः प्रमादपराः—प्रमादनिष्ठाश्च ते संयताश्च २ ताननुगच्छतीति विग्रहः,
 नैवाप्रमत्तसंयतानिति भावः, इदं च स्वरूपतः सर्वप्रमादमूलं वर्तते, यतश्चैवमतो 'वर्जयितव्यं' परित्यजनीयं, केन ?—'यति-
 जनेन' साधुलोकैः, उपलक्षणत्वात् श्रावकजनेन, परित्यागार्हत्वादेवास्थिति गाथार्थः ॥ १८ ॥ उक्तमार्तध्यानं, साम्प्रतं
 रीद्रध्यानावसरः, तदपि चतुर्विधमेव, तद्यथा—हिसानुबन्धि मृषानुबन्धि विषयसंरक्षणानुबन्धि च, उक्तं
 योमात्यानिवाचकेन—'हिसाऽनुतस्तेयविषयसंरक्षणेभ्यो रीद्र'मित्यादि (तत्त्वार्थे अ० ९-सू० ३६) ॥ तत्राऽऽद्यभेद-
 प्रतिपादनायाह—

सत्त्वहृदयेद्वेषणदहनं कणमारणाद्दण्डिहृत्पणं । अहंकोहनाहृदयस्य निविषणमणसोऽहमविचारं ॥ १९ ॥

व्याख्या—सत्या-एकेन्द्रियादयः तेषां धधवेधवन्धनदहनाङ्गनमारणादिप्रणिधानं तत्र धधः—ताडनं करकशरतादिभिः

कर्मोदयापत्ता इति गाथार्थः ॥ १४ ॥ आह—कथं पुनरोपत प्याऽऽर्त्तभ्याता ज्ञायत इति ?, उच्यते, लिङ्गेभ्यः, तान्येवो-
पदर्शयन्नाह—

तस्सऽऽर्त्तयसोयणपरिदेवणत्ताटणाहं किंगाहं । इदामिदृविभोगाविभोगाविषयगानिमिच्छाहं ॥ १५ ॥

व्याख्या—‘तस्य’ अर्त्तधायिनः आक्रन्दनादीनि लिङ्गानि, तत्राऽऽक्रन्दनं—महता शब्देन विरचणं, शोचनं त्वश्रुप-
रिपूर्णनयनस्य दैन्यं परिदेवनं—पुनः २ क्लिष्टभाषणं ताडनम्—उरःशिरःकुट्टनकेशल्यधनादि, एतानि ‘लिङ्गानि’ चिह्नानि,
अमूनि च इष्टानिष्टवियोगावियोगवेदनानिमित्तानि, तत्रेष्टवियोगानिमित्तानि तथाऽनिष्टावियोगानिमित्तानि तथा वेदना-
निमित्तानि वेति गाथार्थः ॥ १५ ॥ किं चान्यत्—

निंदर य नियक्याहं पसंसह सविन्दभो विभूर्दभो । परयेह तासु रज्ज्हा तयज्जणपरायणो होइ ॥ १६ ॥

व्याख्या—‘निन्दति च’ कुत्सति च ‘निजकृतानि’ आत्मकृतानि अल्पफलविफलानि कर्मशिल्पकलायाणित्य्यादीन्ये-
तद्गम्यते, तथा ‘प्रशंसति’ स्तौति बहुमन्यते ‘सविस्मयः’ साधर्यः ‘विभूर्तीः’ परसम्पद इत्यर्थः, तथा ‘प्रार्थयते’ अभिलषति
परविभूतीरिति, ‘तासु रज्यते’ तास्विति प्रासासु विभूतिषु रागं गच्छति, तथा ‘तदर्जनपरायणो भवति’ तासां—विभूतीना-
मर्जने—उपादाने परायण—उद्युक्तः तदर्जनपरायण इति, ततश्चैवम्भूतो भवति, असावप्यार्त्तध्यायीति गाथार्थः ॥ १६ ॥ किं च—

सदाद्विसयगियो सदात्मपरम्भुहो प्रमात्पररो । विणमयमणयेवततो वदइ अदंसि क्षाणंसि ॥ १७ ॥

व्याख्या—शब्दादयश्च ते विषयाश्च तेषु गृह्यो—मूर्च्छितः काङ्क्षावानित्यर्थः, तथा सद्धर्मपराङ्मुखः प्रमात्परः, तत्र

रौद्रध्यानमिति प्रकरणाद्भवते, किंविशिष्टस्य सत इत्यत आह—माया—निकृतिः साऽस्यास्तीति मायायी तस्य मायाविनो-
यणिजादः, तथा 'अतिसन्धानपरस्य' परवधानापयुचस्य, अनेनाशेषेव्यपि प्रवृत्तिमप्या(स्या)ह, तथा 'प्रच्छन्नपापस्य' कूटप्रयोग-
कारिणस्तस्यैव, अथवा धिजातिककुलीधिकेदेरसद्गतगुणं गुणयन्त्रमात्मानं ख्यापयतः, तथाहि—गुणरहितमप्यारमानं यो
गुणयन्त्रं ख्यापयति न तस्मादपरः प्रच्छन्नपापोऽस्तीति गाथार्थः ॥ २० ॥ उक्तो द्वितीयो भेदः, साम्प्रतं तृतीयमुपदर्शयति—

तत्र तिष्ठकोहलोहावलरस भूश्रोत्रपापणमण्डलं । परद्वष्टरणधितं परलोपावापनिरवेकलं ॥ २१ ॥

व्याख्या—तथाशब्दो दृढाध्यवसायप्रकारसाहचर्योपदर्शनार्थः, तीव्रौ—उत्कटौ तौ क्रोधलोभौ च २ ताभ्यामाकुलः—
अभिभूतस्तस्य, जनतोरिति गम्यते, किं १—भूतोपहननमनार्यमिति हन्यतेऽनेनेति हननम् उप—सामीप्येन हननम् उप-
हननं भूतानामुपहननं भूतोपहननम्, आराध्यातं सर्वहृद्यधर्मैभ्य इत्यार्यं नाऽऽर्यमनार्यं, किं तदेवंविधमित्यत आह—परद्र-
व्यहरणचित्तं, रौद्रध्यानमिति गम्यते, परेषां द्रव्यं २ सच्चिदादि तद्विषयं हरणचित्तं २ परद्रव्यहरणचित्तं, तदेव विशेष्यते—
किम्भूतं तदित्यत आह—'परलोकापायनिरपेक्षमिति, तत्र परलोकापायाः—नरकगमनादयस्तत्रिरपेक्षमिति गाथार्थः
॥ २१ ॥ उक्तस्तृतीयो भेदः, साम्प्रतं चतुर्थं भेदमुपदर्शयन्नाह—

सर्वाद्विसयसाहज्यणसाररक्षणपरायणमण्डिं । सद्गामिसंक्षणपरोपवायकलुसाउळं धितं ॥ २२ ॥

व्याख्या—शब्दादव्यञ्च ते विषयाश्च शब्दादिविषयास्तेषां साधनं—कारणं शब्दादिविषयसाधनं च (तच्च) तद्धनं च शब्दा-
दिविषयसाधनधनं तत्संरक्षणो—तत्परिपालने परायणम्—उद्युक्तमिति विग्रहः, तथाऽनिष्टं—सतामनभिलषणीयमित्यर्थः, इदमेव

वेधस्तु नासिकादिवेधनं कीलिकादिभिः वन्धनं—संयमनं रज्जुनिगडादिभिः दहनं—प्रतीतमुष्मुकादिभिः अङ्कनं—शान्दनं
 भ्रशुगालचरणादिभिः मारणं—प्राणवियोजनमासिञ्चिकुन्तादिभिः, आदिशब्दादागाढपरितापनपाटनादिपरिग्रहः, एतेषु
 प्रणिधानम्—अकुर्वतोऽपि करणं प्रति दृढाध्यवसानमित्यर्थः, प्रकरणाद् रौद्रध्यानमिति गम्यते, किंविशिष्टं प्रणिधानम् ?—
 'अतिक्रोधग्रहप्रस्तम्' अतीयोत्कटो यः क्रोधः—रोषः स एवापायहेतुत्वाद्ग्रह इव ग्रहस्तेन प्रस्तम्—अभिभूतं, क्रोधग्रहणाच्च
 मानादयो गृह्यन्ते, किंविशिष्टस्य सत इदमित्यत आह—'निर्घुणमनसः' निर्घुणं—निर्गतदयं मनः—चित्तमन्तःकरणं यस्य स
 निर्घुणमनास्तस्य, तदेव विशेष्यते—'अधमविपाक'मिति अधमः—जघन्यो नरकादिप्रासिद्धक्षणो विपाकः—परिणामो यस्य
 तत्तथाविधमिति गाथार्थः ॥ १९ ॥ उक्तः प्रथमो भेदः, साम्प्रतं द्वितीयमभिधित्सुराह—

पिशुणासम्भासन्भूयभूयथायाद्भवयणपणिहानं । मायाविणोऽहसंयणपरस्स पण्डपयवस्स ॥ २० ॥

व्याख्या—'पिशुनासम्भासन्भूयभूयथायाद्भवयणपणिहानं'मित्यत्रानिष्टस्य सूचकं पिशुनं पिशुनमनिष्टसूचकं 'पिशुनं
 सूचकं विदु'रिति वचनात्, सभायां साधु सभ्यं न सभ्यमसभ्यं—जकारमकारादि न सद्भूतमसद्भूतमनृतमित्यर्थः, तच्च
 व्यवहारनपदर्शनेनोपाधिभेदतस्त्रिधा, तद्यथा—अभूतोद्भावनं भूतनिहवोऽर्थान्तराभिधानं वेति, तत्राभूतोद्भावनं यथा-
 सर्वगतोऽयमात्मेत्यादि, भूतनिहवस्तु नारत्येवात्मेत्यादि, गामश्वमित्यादि शुषतोऽर्थान्तराभिधानमिति, भूतानां—सत्त्वाना-
 मुपधातो यास्मिन् तद्भूतोपधातं, छिन्दि भिन्दि व्यापादय इत्यादि, आदिशब्दः प्रतिभेदं स्वगतानेकभेदप्रदर्शनार्थः, यथा-
 पिशुनमनेकथाऽनिष्टसूचकमित्यादि, तत्र पिशुनादिवचनेष्वप्रवर्तमानस्यापि प्रवृत्तिं प्रति प्रणिधानं—दृढाध्यवसानलक्षणं,

रीन्द्रध्यानमिति प्रकरणाद्भवते, किञ्चिद्विष्टस्य सत इत्यत आह—माया—निकृतिः साऽस्यास्तीति मायाधी तस्य मायाविनी—
यणिजादेः, तथा 'अतिसन्धानपरस्य' परवधानाप्रवृत्तस्य, अनेनाशेषेव्यपि प्रवृत्तिमप्या (स्या) ह, तथा 'प्रच्छन्नपापस्य' कूटप्रयोग-
कारिणसस्येव, अथवा धिग्जातिककुतीर्थिकादेरसद्भूतगुणं गुणवन्तमात्मानं ख्यापयतः, तथाहि—गुणरहितमप्यात्मानं यो-
गुणवन्तं ख्यापयति न तस्मादपरः प्रच्छन्नपापोऽस्तीति गाथार्थः ॥ २० ॥ उक्तो द्वितीयो भेदः, साम्प्रतं तृतीयमुपदर्शयति—

तद्व तिव्व कोहलोहाउल्लस भूभोवपायणमण्णं । परदव्वहरणच्चित्तं परलोयावायनित्थेखलं ॥ २१ ॥

व्याख्या—तथाशब्दो दृढाध्यवसायप्रकारसाहचर्योपदर्शनार्थः, तीव्री—उत्कर्षा तौ क्रोधलोभौ च २ ताभ्यामाकुलः—
अभिभूतसस्य, जन्तो रिति गम्यते, किं १—'भूतोपहननमनार्थ'मिति हन्यतेऽन्नेनेति हननम् उप—सामीप्येन हननम् उप-
हननं भूतानामुपहननं भूतोपहननम्, आराध्यातं सर्वदेयधर्मभ्य इत्यर्थं नाऽऽर्च्यमनार्थं, किं तदेवाविधमित्यत आह—परद्र-
व्यहरणचिसं, रीन्द्रध्यानमिति गम्यते, परेषां द्रव्यं २ सच्चित्तादि तद्विषयं हरणचित्तं २ परद्रव्यहरणचित्तं, तदेव विशेष्यते—
किम्भूतं तदित्यत आह—'परलोकापायनिरपेक्ष'मिति, तत्र परलोकापायाः—नरकगमनादयस्तन्निरपेक्षमिति गाथार्थः—

॥ २१ ॥ उक्तस्तृतीयो भेदः, साम्प्रतं चतुर्थं भेदमुपदर्शयन्नाह—

सद्वाहविसयसाहणथणसाररक्षणपरायणमणिदं । सद्वाभिसंरुणपरोववायकल्लुसाउल्लं चित्तं ॥ २२ ॥

व्याख्या—शब्दाद्यश्च ते विषयाश्च शब्दादिविषयास्तेषां साधनं—कारणं शब्दादिविषयसाधनं च (तच्च) तद्धनं च शब्दा-
दिविषयसाधनधनं तत्संरक्षणे—तत्परिपालने परायणम्—उद्युक्तमिति विग्रहः, तथाऽनिदं—सतामनभिलषणीयमित्यर्थः, इदमेव

विशेष्यते-सर्वेषामभिशाङ्कनेनाकुलमिति संबध्यते-न विद्वाः कः किं करिष्यतीत्यादिदक्षणेन, तस्मात्सर्वेषां यथाद्यकस्यो-
पघात एव श्रेयानित्येवं परोपघातेन च, तथा कलुषयन्त्यात्मानमिति कलुषाः-कषायासास्तराकुलं-व्याप्तं यत् तत् तथोच्यते,
चित्तम्-अन्तःकरणं, प्रकरणाद्रौद्रध्यानमिति गम्यते, इह च शब्दादिविषयसाधनं धनविशेषणं किञ्च श्रावकस्य चैतन्म-
नसंरक्षणे न रौद्रध्यानमिति ज्ञापनार्थमिति गार्थार्थः ॥ २२ ॥ सास्त्रतं विशेषणाभिधानगर्भमुपसंहरन्त्याह—

इय कर्णकारणाणामहविसयमणुचितं चउन्मेषं । भविरपदेशासंज्ञयजणमणसंसेवियमहृष्यं ॥ २१ ॥

व्याख्या—‘इय’ एवं करणं स्वयमेव कारणमन्वैः कृतानुमोदनमनुमतिः करणं च कारणं चानुमतिश्च करणकारणा-
नुमतयः एता एव विषयः-गोचरो यस्य तत्करणकारणानुमतिविषयं, किमिदमित्यत आह-‘अनुचिन्तनं’ पर्यालोचनमि-
त्यर्थः, ‘चतुर्भेदं’ इति हिंसानुबन्ध्यादि चतुष्प्रकारं, रौद्रध्यानमिति गम्यते, अधुनेदमेव स्वाभिद्वारेण निरूपयति-अचि-
रताः-सम्यग्दृष्टयः, इतरे च देशासंयताः-श्रावकाः, अनेन सर्वसंयतव्यवच्छेदमाह, अधिरतदेशासंयता एव जनाः २ तेषां
मनांसि-चित्तानि तैः संसेवितं, सञ्चिन्तितमित्यर्थः, मनोप्रदृष्टमित्यत्र ध्यानचिन्तयां प्रधानाहल्यापनार्थम्, ‘अपन्य’-
मित्यश्रेयस्करं पापं निन्दामिति गार्थार्थः ॥ २३ ॥ अधुनेदं यथाभूतस्य भवति यदूर्ध्वं न चोदमिति तदेतदभिधातुकाम आह—

एवं चउद्विहं रागदोसमोहावकस जीवसस । रोद्वज्जणं संसारपद्वणं भरयगहृष्यं ॥ २४ ॥

व्याख्या—‘एतद्’ अनन्तरोक्तं ‘चतुर्विधं’ चतुष्प्रकारं रागद्वेषमोहाङ्कितस्य आकुलस्य वेति पाठान्तरं, कस्य १-‘जीवस्य’

आत्मनः, किं ?—रौद्रध्यानमिति, इयमत्र चतुष्टयस्यापि क्रिया, किंचिशिष्टमिदमित्यत आह—‘संसारवर्द्धनम्’ ओषतः ‘नर-
कगतिमूढं’ विशेषत इति गाथार्थः ॥ २४ ॥ साम्प्रतं रौद्रध्यायिनो लेख्याः प्रतिपाद्यन्ते—

कावोपनीलकाळा लेसाओ तिब्रसंकिट्टाओ । रोद्वसाणोवगयस्स कम्मपरिणामजणियाओ ॥ २५ ॥

व्याख्या—पूर्ववद् व्याख्येया, एतावाँस्तु विशेषः—तीव्रसंक्षिप्टाः—अतिसंक्षिप्टा एता इति, आह—कथं पुनः रौद्रध्यायी
ज्ञायत इति ?, उच्यते, लिङ्गेभ्यः, तान्येयोपदर्शयति—

लिगाई तस्स उस्सण्णयहुल्लनाणाविहामरणदोसा । तेषिं चिय हिंसाइसु बाहिरकरणोवत्तस्स ॥ २६ ॥

व्याख्या—‘लिङ्गानि’ चिह्नानि ‘तस्य’ रौद्रध्यायिनः, ‘उत्सन्नवहुल्लनानाविधामरणदोषा’ इत्यत्र दोषशब्दः प्रत्येकम-
भिसंबध्यते, उत्सन्नदोषः बहुल्लदोषः नानाविधदोषः आमरणदोषश्चेति, तत्र हिंसानुबन्ध्यादीनामन्यतरस्मिन् प्रवर्तमान
उत्सन्नम्—अनुपरतं बाहुल्येन प्रवर्तते इत्युत्सन्नदोषः, सर्वेभ्यपि चैवमेव प्रवर्तत इति बहुल्लदोषः, नानाविधेषु त्वक्त्वक्षण-
नयनोल्लननादिषु हिंसाद्युपायेष्वसकृदप्येवं प्रवर्तत इति नानाविधदोषः, महदापह्नतोऽपि स्वतः महदापह्नतेऽपि च परे
आमरणादसञ्जातानुतापः कालसौकरिकवद् अपि त्वसमासानुतापानुशयपर इत्यामरणदोष इति तेव्येव हिंसादिषु, आदि-
शब्दान्मुपावादादिपरिग्रहः, ततश्च तेव्येव हिंसानुबन्ध्यादिषु चतुर्भेदेषु, किं ?—बाह्यकरणोपयुक्तस्य सत उत्सन्नादिदोष-
लिङ्गानीति, बाह्यकरणशब्देनेह वाक्यार्थो गृह्यते, ततश्च ताभ्यामपि तीव्रमुपयुक्तस्येति गाथार्थः ॥ किं च—

परवसणं अहिनेदंद्द निरवेवखो निइओ निरणुतायो । इतिसिज्जइ कयपावो रोद्वसाणोवगयच्चित्तो ॥ २७ ॥

विशेष्यते—सर्वेषामभिशाङ्कनेनाकुलमिति संबध्यते—न विद्वाः कः किं करिष्यतीत्यादिलक्षणं, तस्मात्सर्वेषां यथाशक्यो-
पघात एव श्रेयानित्येवं परोपघातेन च, तथा कलुषयन्त्याभानमिति कलुषाः—कपायास्तैराहुलं—व्यासं यत् तत् तथोच्यते,
चित्तम्—अन्तःकरणं, प्रकरणाद्रौद्रध्यानमिति गम्यते, इह च शब्दादिविषयसाधनं धनविशेषणं किल श्रावकस्य धैत्यध-
नसंरक्षणे न रौद्रध्यानमिति ज्ञापनार्थमिति गाथार्थः ॥ २२ ॥ साभ्यतं विशेषणाभिधानगर्भमुपसंहरन्नाह—

एव करणकारणाणुमद्विसयमणुचित्पणं चउन्नेयं । अदिरतदेसासंजयव्रजणमणसंसद्विसमद्वण्यं ॥ २३ ॥

व्याख्या—‘इयं’ एवं करणं स्वयमेव कारणमन्यैः कृतानुभोदनमनुमतिः करणं च कारणं चानुमतिश्च करणकारणा-
नुमतयः एता एव विषयः—गोचरो यस्य तत्करणकारणानुमतिविषयं, किमिदमित्यत आह—‘अनुचिन्तनं’ पर्यालोचनमि-
त्यर्थः, ‘चतुर्भेदं’ इति हिंसानुबन्धादि चतुष्प्रकारं, रौद्रध्यानमिति गम्यते, अधुनेदमेव स्वामिद्वारेण निरूपयति—अचि-
रताः—सम्यग्दृष्टयः, इतरे च देशासंयताः—श्रावकाः, अनेन सर्वसंयतव्ययच्छेदमाह, अदिरतदेसासंयता एव जनाः २ तेषां
मनांसि—चित्तानि तैः संसेवितं, सच्चिन्तितमित्यर्थः, मनोप्रवृणमित्यत्र ध्यानचिन्तायां प्रधानाङ्गव्यापनार्थम्, ‘अपन्य’-
मित्यश्वयस्करं पापं निन्द्यमिति गाथार्थः ॥ २३ ॥ अधुनेदं यथाभूतस्य भवति यद्वर्द्धनं चेदमिति तदेतदभिधातुकाम आह—

एवं चउद्विहं रागदोसबोहावकसस जीवसस । रोद्वकणं संसारपदणं नरयगद्वयुळं ॥ २४ ॥

व्याख्या—‘एतद्’ अनन्तरोक्तं ‘चतुर्विधं’ चतुष्प्रकारं रागद्वेषमोहाङ्कितस्य आकुलस्य वेति पाठान्तरं, कस्य ?—‘जीवस्य’

व्याख्या—पूर्व-ध्यानात् प्रथमं कृतः-निर्वर्तितोऽभ्यासः-आसेवनालक्षणो येन स तथाविधः, काभिः पूर्वकृताभ्यासः १-‘भावनाभिः’ करणभूताभिः भावनासु या-भावनाविषये पश्चाद् ‘ध्यानस्य’ अधिकृतस्य ‘योग्यताम्’ अनुरूपताम् ‘उर्ध्वति’ यातीत्यर्थः, ‘ताश्च’ भावना ज्ञानदर्शनचारित्र्यैराग्यनियता वर्तन्ते, नियताः-परिच्छिन्नाः पाठान्तरं या जनिता इति गार्थार्थः ॥ ३० ॥ साम्प्रतं ज्ञानभावनास्वरूपगुणदर्शनायेदमाह—

नाणे शिष्यभासो बुणद् मणोधारणं विसुद्धिं च । नाणगुणमुषियसतो तो साह सुनिचलमर्दभो ॥ ३१ ॥

व्याख्या—‘ज्ञाने’ श्रुतज्ञाने, नित्यं-सदा अभ्यासः-आसेवनालक्षणः ‘करोति’ निर्वर्तयति, किं १-मनसः-अन्तःकरणस्य, चेतस इत्यर्थः, धारणम्-अशुभव्यापारनिरोधनावस्थानमिति भावना, तथा ‘विशुद्धिं च’ तत्र विशोधनं विशुद्धिः, सूत्रार्थयोरिति गम्यते, तां, चशब्दाद्भवनिर्वेदं च, एवं ‘ज्ञानगुणमुणितसार’ इति ज्ञानेन गुणानां-जीवाजीवाश्रितानां ‘गुणपर्यायवत् द्रव्यमिति (तत्त्वा० अ० ५ सू० ३७) वचनात् पर्यायाणां च तदविनाभावितानां मुणितः-ज्ञातः सारः-परमार्थो येन स तथोच्यते, ज्ञानगुणेन या-ज्ञानमाहात्म्येनेति भावः ज्ञातः सारो येन, विश्वस्येति गम्यते, स तथाविधः, ततश्च पश्चाद् ‘ध्यायति’ चिन्तयति, किंविशिष्टः सन् १-सुष्टु-अतिशयेन निश्चला-निष्प्रकम्पा सम्यग्ज्ञानतोऽन्यथाप्रवृत्तिकम्परद्वितेति भावः मतिः-शुद्धिर्यस्य स तथाविध इति गार्थार्थः ॥ ३१ ॥ उक्ता ज्ञानभावना, साम्प्रतं दर्शनभावना-स्वरूपगुणदर्शनार्थमिदमाह—

संक्राद्दोसरहिभो पसमयेज्जाद्गुणगणोवेभो । होद् असंभूदमणो दंसणसुदीर्दं साणांसि ॥ ३२ ॥

व्याख्या—इहाऽऽत्मव्यतिरिक्तो योऽन्यः स परसस्य व्यसनम्—भाषत् परव्यसनं तद् 'अभिनन्दति' अतिक्रिष्टचित्त-
त्वाद्ग्रह मन्वत इत्यर्थः, शोभनमिदं यदेतदिरुधं संबृत्तमिति, तथा 'निरपेक्ष' इहान्यभविकापापभयरहितः, तथा निर्गत-
दयो निर्दयः, परानुकम्पाशून्य इत्यर्थः, तथा निर्गतानुतापो निरनुतापः, पश्चात्तापरहित इति भावः, तथा किंच—'दृष्यते'
तुष्यति 'कृतपापः' निर्वातितापापः सिंहमारकवत्, क इत्यत आह—रौद्रध्यानोपगच्छति इति, अमूनि च लिङ्गानि वर्तन्व
इति गाथार्थः ॥ २७ ॥ उक्तं रौद्रध्यानं, साम्प्रतं धर्मध्यानवसरः, तत्र तदभिधित्सयेवादाविदं द्वारगाथादयमाह—

क्लाणसस भाषणाभो देसं कालं तदाऽऽसणत्सिसं । भालंषणं कमं क्षादयद्यं जे प क्षापापो ॥ २८ ॥

तचोऽणुप्येहाभो लेस्सा ळिंणं कळं च नाऊणं । धम्मं क्षादज्ज मुणो तगणयज्जोणो सभो सुळं ॥ २९ ॥

व्याख्या—'ध्यानस्य' प्राप्तिरूपितशब्दार्थस्य, किं ?—'भावना' ज्ञानाद्याः, ज्ञात्येति योगः, किं च—'देशं' तदुचितं, कालं
तथा आसनविशेषं तदुचितमिति, 'आलम्बनं' वाचनादि, 'कमं' मनोनिरोधादि, तथा 'ध्यातव्यं' ध्येयमाज्ञादि, तथा ये
च 'ध्यातारः' अप्रमादादियुक्ताः, ततः 'अनुपेक्षा' ध्यानोपरमकालभाविन्योऽनित्यत्वाद्यालोचनारूपाः, तथा 'लेख्याः'
शुद्धा एव, तथा 'लिङ्गं' श्रद्धानादि, तथा 'कलं' सुरलोकादि, चशब्दः स्वागतनेकभेदप्रदर्शनपरः, एतद् ज्ञात्वा, किं ?—
'धर्म्यम्' इति धर्मध्यानं ध्यायेन्मुनिरिति, 'तत्कृतयोगः' धर्मध्यानकृताभ्यासः, 'ततः' पश्चात् शुक्लध्यानमिति गाथादय-
समासार्थः ॥ २८-२९ ॥ व्यासार्थं तु प्रतिद्वारं ग्रन्थकारः स्वयमेव वक्ष्यति, तत्राऽऽद्यद्वारवयवार्थप्रतिपादनायाह—

शुद्धकयन्भसो भाषणाहि क्लाणसस जोगणयसुवेह । ताभो य नाणदंसणचरिस्सवेरागज्जलिपाभो ॥ ३० ॥

व्याख्या—पूर्व-ध्यानात् प्रथमं कृतः-निर्वर्तितोऽभ्यासः-आसेवनालक्षणो येन स तथाविधः, काभिः पूर्वकृताभ्यासः १-‘भावनाभिः’ करणभूताभिः भावनासु या-भावनाविषये पश्चाद् ‘ध्यानस्य’ अधिकृतस्य ‘योग्यताम्’ अनुरूपताम् ‘उपैति’ यातीत्यर्थः, ‘ताश्च’ भावना ज्ञानदर्शनचार्ित्रवैराग्यनियता वर्तन्ते, नियताः-परिच्छिन्नाः पाठान्तरं चाजनिता इति गाथार्थः ॥ ३० ॥ साम्प्रतं ज्ञानभावनास्वरूपगुणदर्शनार्थेदमाह—

नाणे लिखन्मासो बुणद् मणोधारणं विसुद्धिं च । नाणगुणसुलियसरो तो साद् सुल्लिखळमद्भो ॥ ३१ ॥

व्याख्या—‘ज्ञाने’ श्रुतज्ञाने, नित्यं-सदा अभ्यासः-आसेवनालक्षणः ‘करोति’ निर्वर्तयति, किं ?-मनसः-अन्तःकरणस्य, चेतस इत्यर्थः, धारणम्-अशुभव्यापारनिरोधेनावस्थानमिति भावना, तथा ‘विशुद्धिं च’ तत्र विशेषनं विशुद्धिः, सूत्रार्थेपोरिति गम्यते, तां, चशब्दाद्भवनिर्वेदं च, एवं ‘ज्ञानगुणमुणितसार’ इति ज्ञानेन गुणानां-जीवाजीवाश्रितानां ‘गुणपर्यायवत् द्रव्यमिति (तत्त्वा० अ० ५ सू० ३७) वचनात् पर्यायाणां च तद्विनाभावानां मुणितः-ज्ञातः सारः-परमार्थो येन स तथोच्यते, ज्ञानगुणेन वा-ज्ञानमाहात्म्येनेति भावः ज्ञातः सारो येन, विश्वस्येति गम्यते, स तथाविधः, ततश्च पश्चाद् ‘ध्यायति’ चिन्तयति, किंविशिष्टः सन् १-सुष्टु-अतिशयेन निश्चला-निष्प्रकरणा सम्यग्ज्ञानतोऽन्यथाप्रवृत्तिकरुपरहितेति भावः मतिः-शुद्धिर्यस्य स तथाविध इति गाथार्थः ॥ ३१ ॥ उक्ता ज्ञानभावना, साम्प्रतं दर्शनभावनास्वरूपगुणदर्शनार्थमिदमाह—

संकाद्दोस्रहिशो पसमयेजाद्गुणगणोयेभो । होद् भसंमूढमणो दंसणसुदीपुं साणंसि ॥ ३२ ॥

व्याख्या—इहाऽऽत्मव्यतिरिक्तो योऽन्यः स परस्वस्य व्यसनम्—आपत् परव्यसनं तद् 'अभिनन्दति' अतिक्रियच्चिच-
 त्याद्बहु मन्यत इत्यर्थः, शोभनमिदं यदेतद्विषयं संबृत्तमिति, तथा 'निरपेक्ष' इहान्यभविकापापभयरहितः, तथा निर्गत-
 दयो निर्द्वेषः, परानुक्रमयाद्यन्य इत्यर्थः, तथा निर्गतानुतापो निरनुतापः, पश्चात्तापरहित इति भावः, तथा किञ्च—'दृष्यते'
 तुष्यति 'कृतपापः' निर्वातितपापः सिंहमारकवत्, क इत्यत आह—रौद्रध्यानोपगच्छति इति, अमूनि च लिङ्गानि वर्तन्त
 इति गाथार्थः ॥ २७ ॥ उक्तं रौद्रध्यानं, साम्प्रतं धर्मध्यानोपायसरः, तत्र तदभिधितस्यैवादाविदं द्वारगाथाद्वयमाह—

क्षणस्स भाषणाभो देसं कालं तहाऽऽसणविसेसं । भाळंणं कम्मं सारपय्यपं जे य स्याथारो ॥ २८ ॥
 वसोऽणुपेहाभो लेरसा लिंणं कळं ष नाऊणं । धम्मं सारदच्च मुणी तागपज्जोगो तभो सुळं ॥ २९ ॥

व्याख्या—'ध्यानस्य' प्राप्तिरूपितशब्दार्थस्य, किं ?—'भावना' ज्ञानाद्याः, ज्ञात्वेति योगः, किं च—'देशं' तदुचितं, कालं
 तथा आसनविशेषं तदुचितमिति, 'आलम्बनं' वाचनादि, 'कम्मं' मनोनिरोधादि, तथा 'ध्यातव्यं' ध्येयमाज्ञादि, तथा ये
 च 'ध्यातारः' अप्रमादादियुक्ताः, ततः 'अनुपेक्षा' ध्यानोपरमकालभाविन्योऽनित्यत्वाद्यालोचनारूपाः, तथा 'लेख्याः'
 शुद्धा एव, तथा 'लिङ्गं' श्रद्धानादि, तथा 'कळं' सुरलोकादि, चराब्दः स्वगतानेकभेदप्रदर्शनपरः, एतद् ज्ञात्वा, किं ?—
 'धर्म्यम्' इति धर्मध्यानं ध्यायेन्मुनिरिति, 'तत्कृतयोगः' धर्मध्यानकृताभ्यासः, 'ततः' पश्चात् शुक्लध्यानमिति गाथाद्वय-
 समासार्थः ॥ २८-२९ ॥ व्यासार्थं तु प्रतिद्वारं ग्रन्थकारः स्वयमेव वक्ष्यति, तत्राऽऽद्यद्वारावयवार्थप्रतिपादनायाह—

शुभकयन्मासो भाषणाहि क्षाणस्स जोगपयमुपेह । ताभो य नाणदंसणषरिक्खेत्थगज्जिपाभो ॥ ३० ॥

मित्यर्थः, तथा 'शुभादान'मिति शुभं-पुण्यं सातसम्यक्त्वहारपरतिपुरुषवेदशुभाद्युर्नामगोत्रात्मकं तस्याऽऽदानं-ग्रहणं, किं ?-'चारित्रभावनाया' हेतुभूतया, ध्यानं च चयन्दात्रयकर्मानादानादि च 'अयत्नेन' अक्लेशेन 'समेति' गच्छति प्राप्नोतीत्यर्थः । तत्र चारित्रभावनेति कोऽर्थः ?-'चर गतिभक्षणयोः' इत्यस्य 'अतिरूपसूत्रनिर्साहिचर इत्रन्' (पा० ३-२-१८४) इतीत्रन्प्रत्ययान्तस्य चरित्रमिति भवति, चरन्त्यनन्दितमनेनेति चरित्रं-क्षयोपशमरूपं तस्य भावश्चारित्रम्, एतदुक्तं भवति-इहान्यजन्मोपात्ताष्टविधकर्मसंश्रयापचयाय चरणभावश्चारित्रमिति, सर्वसावद्ययोगविनिवृत्तिरूपा क्रिया इत्यर्थः, तस्य भावना-अभ्यासश्चारित्रभावनेति गाथार्थः ॥ ३३ ॥ उक्ता चारित्रभावना, साम्प्रतं वैराग्यभावनास्वरूपगुणदर्शनार्थमाह—

शुचिदियज्जास्रभावो निरसंगो निरभशो निरासो य । वैरागाभाविषमणो क्षाणंमि सुनिबलो होइ ॥ ३४ ॥

व्याख्या—सुष्ठु-अतीव विदितः-ज्ञातो जगतः-चराचरस्य, यथोक्तं-'जगन्ति जङ्गमान्याहुर्जगद् ज्ञेयं चराचरम्' स्वीभायः स्वभायः,-'जन्म मरणाय नियतं बन्धुर्दुःखाय धनमनिर्वृतये । तत्रास्ति यन्न विपदे तथापि लोको निरालोकः ॥ १ ॥' इत्यादिदशणो येन स तथाविधः, कदाचिदेवम्भूतोऽपि कर्मपरिणतिवशात्ससङ्गो भवत्यत आह-'निःसङ्गः' विषयजस्त्रेह-सङ्गरहितः, एवम्भूतोऽपि च कदाचित्समयो भवत्यत आह-'निर्भयः' इहलोकादिसप्तभयविप्रमुक्तः, कदाचिदेवम्भूतोऽपि विशिष्टपरिणत्यभावात्परलोकमधिकृत्य सादांसो भवत्यत आह-'निराशंसश्च' इहपरलोकादांसाविप्रमुक्तः, चशब्दात्तथाविधमोधादिरहितश्च, यं एवंविधो वैराग्यभावितमना भवति स खल्वज्ञानाद्युपद्रवरहितत्वाद् ध्याने सुनिश्चलो भवतीति

व्याख्या—'शङ्कादिदोषरहितः' शङ्कनं-शङ्क, आदिशब्दात् काङ्गादिपरिमहः, उक्तं च—'शङ्काकाङ्गाविचिकित्साऽन्य-
दृष्टिप्रशंसापरपापण्डसंस्तवाः सम्यग्दृष्टेरतिचाराः (तत्र्या० अ० १ सू० १८) इति, एतेषां च स्वरूपं प्रत्याख्यानारूप्यपने
न्यक्षेण वक्ष्यामः, तत्र शङ्कादय एव सम्यक्त्वाख्यप्रथमगुणातिचारत्वात् दोषाः शङ्कादिदोषास्तैः रहितः-त्यक्तः, उक्तदो-
षरहितत्वादेव, किं ?—'प्रश(श्र)मस्यैर्थादिगुणगणोपेतः' तत्र प्रकर्षेण श्रमः प्रश्रमः-त्येदः, स च स्वपरसमयतत्त्वाधिगमरूपः,
स्यैर्धे तु जिज्ञासने निष्कमपता, आदिशब्दात्प्रभावनादिपरिमहः, उक्तं च—'सपरसंमयकोसहं धिरया जिणसासपं
पभावणया । आधयणसेव भस्ती दंसणदीया गुणा पंच ॥ १ ॥' प्रश्रमस्यैर्थादिय एव गुणास्तेषां गणाः-समूहस्तेनोपेतो-युक्तो
यः स तथाविधः, अथवा प्रशमादिना स्यैर्थादिना च गुणगणोपेतः २, तत्र प्रशमादिगुणगणः-प्रशमसंवेगनिर्वेदानुक्-
न्प्राप्तिकयाभिव्यक्तिलक्षणः, स्यैर्थादिरस्तु दर्शित एव, य इत्थम्भूतः असौ भवति 'असम्मूढमनाः' तत्र्यान्तरेऽध्वान्तच्चित्त
इत्यर्थः, 'दर्शनशुद्ध्या' उक्तलक्षणया हेतुभूतया, क ?-ध्यान इति गाथार्थः ॥ ३२ ॥ उक्ता दर्शनभावना, साम्प्रतं चारित्र-
भावनास्वरूपगुणदर्शनायेदमाह—

नवकम्माणायाणं धोराणाविणिज्जरं सुभायणं । चारिचभायणाए साणमपथेण य समेइ ॥ ११ ॥

व्याख्या—'नवकर्मणामनादान'मिति नवानि-उपचीयमानानि प्रत्यप्राणि भण्यन्ते, क्रियन्त इति कर्माणि-ज्ञानाव-
रणीयादीनि तेषामनादानम्-अग्रहणं चारित्रभावनाया 'समेति' गच्छतीति योगः, तथा 'पुराणविनिर्जरां' चिरन्तनक्षयणा-

१ स्वपरसमयकोसहं स्थिरता विनशासने प्रभावना । आधयतसेवा भक्तिः दर्शनदीपका गणाः पद्य ॥ १ ॥

मित्यर्थः, तथा 'शुभादान'मिति शुभं-सुष्यं सातसम्यक्त्वहारस्यरतिपुरुषवेदशुभायुर्नामगोत्रात्मकं तस्याऽऽदानं-ग्रहणं, किं !-'चारित्रभावनाया' हेतुभूतया, ध्यानं च चराचरकर्मनादानादि च 'अयत्नेन' अङ्कशेन 'समेति' गच्छति प्राप्नोतीत्यर्थः । तत्र चारित्रभावनायेति कोऽर्थः ?-'चर गतिभक्षणयोः' इत्यस्य 'अर्तिल्लभूस्त्वनिसाहिचर इत्रन्' (पा० ३-२-१८४) इतीत्रन्प्रत्ययान्तस्य चरित्रमिति भवति, चरन्त्यनन्दितमनेनेति चरित्रं-क्षयोपशमरूपं तस्य भावश्चारित्रम्, एतदुक्तं भवति-इहान्यजन्मोषासाष्टिविधकर्मसंश्रयापचयाय चरणभावश्चारित्रमिति, सर्वसावद्ययोगविनिवृत्तिरूपा क्रिया इत्यर्थः, तस्य भावना-अभ्यासश्चारित्रभावनेति गाथार्थः ॥ ३३ ॥ उक्ता चारित्रभावना, साम्प्रतं वैराग्यभावनास्वरूपगुणदर्शनार्थमाह—

सुधिरिवजगत्सभायो नितसंगो निन्मथो निरासो य । वैराग्यभाविषमजो स्यान्मि सुनिषलो होइ ॥ ३४ ॥

व्याख्या—सुष्ठु-अतीव विदितः-ज्ञातो जगतः-चराचरस्य, यथोक्तं-'जगन्ति जङ्गमान्याहुर्जगद् ज्ञेयं चराचरम्' स्वीभावः स्वभावः,-'जन्म मरणाय नियतं बन्धुर्दुःखाय धनमनिर्वृतये । तत्रास्ति यन्न विपदे तथापि लोको निरालोकः ॥ १ ॥' इत्यादिलक्षणो येन स तथाविधः, कदाचिदेवम्भूतोऽपि कर्मपरिणतिवशात्सङ्गो भवत्यत आह-'निःसङ्गः' विषयजस्तेह-सङ्गरहितः, एवम्भूतोऽपि च कदाचित्सभयो भवत्यत आह-'निर्भयः' इहलोकादिसप्तभयविप्रमुक्तः, कदाचिदेवम्भूतोऽपि विसिष्टपरिणत्यभावात्परलोकमधिगूत्य सारांसो भवत्यत आह-'निरासंश्व' इहपरलोकशंसाविप्रमुक्तः, चराचरत्तथाविधक्रोधादिरहितश्च, यं एवंविधो वैराग्यभावितमना भवति स खल्वज्ञानाद्युपद्रवरहितत्वाद् ध्याने सुनिश्चलो भवतीति

व्याख्या—‘शङ्कादिदोषरहितः’ शङ्कनं—शङ्का, आदिशब्दात् काङ्गादिपरिग्रहः, उक्तं च—‘शङ्काकाङ्गाविचिकित्साऽन्य-
 दृष्टिप्रशंसापरपापण्डसंस्तवाः सम्यग्दृष्टेरतिचाराः (तत्त्वा० अ० १ सू० १८) इति, एतेषां च स्वरूपं प्रत्याख्यानात्पथयने
 न्यक्षेण वक्ष्यामः, तत्र शङ्कादय एव सम्यक्त्वार्थप्रथमगुणातिचारत्वात् दोषाः शङ्कादिदोषास्तैः रहितः—त्यक्तः, उक्तदो-
 षरहितत्वादेव, किं ?—‘प्रज्ञा(श्र)मस्यैर्यादिगुणगणोपेतः’ तत्र प्रकर्षेण श्रमः प्रश्रमः—स्वेदः, स च स्वपरसमयतत्त्वाधिगमरूपः,
 स्वैर्यं तु जिनशासने निष्प्रकम्पता, आदिशब्दात्प्रभावनादिपरिग्रहः, उक्तं च—‘सपरसंमयकोसहं धिरया जिणसासणं
 पभावणया । आययणसेव भत्ती दंसणदीवा गुणा पंच ॥ १ ॥’ प्रश्रमस्यैर्यादय एव गुणास्तेषां गणः—समूहस्तेनोपेतो—युक्तो
 यः स तथाविधः, अथवा प्रशमादिना स्वैर्यादिना च गुणगणोपेतः २, तत्र प्रशमादिगुणगणः—प्रशमसंवेगनिर्वेदानुक्त-
 र्थास्तिवयाभिव्यक्तिलक्षणः, स्वैर्यादिस्तु दशित एव, य इत्थन्भूतः असौ भवति ‘असम्मूढमनाः’ तत्त्वान्तरेऽध्वान्तचित्त
 इत्यर्थः, ‘दर्शनशुद्ध्या’ उक्तलक्षणया हेतुभूतया, क ?—ध्यान इति गाथार्थः ॥ ३२ ॥ उक्ता दर्शनभावना, साम्प्रतं चारित्र-
 भावनान्स्वरूपगुणदर्शनार्थेदमाह—

नवकम्पणायाणं पौराणविणिज्जरं सुभायाणं । चारिसभायाणाप् क्षाणमपसेण य समेद ॥ ३३ ॥

व्याख्या—‘नवकर्मणामनादान’मिति नवानि—उपचीयमानानि प्रत्यग्राणि भण्यन्ते, क्रियन्त इति कर्माणि—ज्ञानाव-
 रणीयादीनि तेषामनादानम्—अग्रहणं चारित्रभावनया ‘समेति’ गच्छतीति योगः, तथा ‘पुराणविनिर्जरां’ चिरन्तनक्षपणा-

मित्यर्थः; तथा 'शुभादान'मिति शुभं-गुण्यं सातसम्यक्प्रवहारयतरितपुरूपवेदशुभायुर्नामगोत्रात्मकं तस्याऽऽदानं-ग्रहणं, क्रिं १- 'चारित्र्यभावनाया' हेतुभूतया, ध्यानं च चराचरदात्रयकर्मनादानादि च 'अयत्नेन' अङ्गुशेन 'समेति' गच्छति प्रामो- तीत्यर्थः । तत्र चारित्र्यभावनायेति कोऽर्थः १- 'चर गतिभक्षणयोः' इत्यस्य 'अतिरूधूखलानिसहिचर इत्रन्' (पा० ३-२- १८४) इतीत्रन्प्रत्ययान्तस्य चारित्र्यमिति भवति, चरन्त्यनन्दितमनेनेति चरित्रं-क्षयोपशमरूपं तस्य भावश्चारित्र्यम्, एत- द्रुकं भवति-इहान्यजन्मोपात्ताष्टविधकर्मसंश्रयापचयाय चरणभावश्चारित्र्यमिति, सर्वसावद्ययोगविनिवृत्तिरूपा क्रिया इत्यर्थः; तस्य भावना-अभ्यासश्चारित्र्यभावनेति गाथार्थः ॥ ३३ ॥ उक्ता चारित्र्यभावना, साम्प्रतं वैराग्यभावनास्वरूप- गुणदर्शनार्थमाह—

सुषिदियजगत्सभावो निरसंगो निरमथो निरासो य । वैराग्यभावियमणो साणंमि सुनिचलो होह ॥ ३४ ॥

व्याख्या—सुषु-अतीव विदितः-ज्ञातो जगतः-चराचरस्य, यथोक्तं- 'जगन्ति जङ्गमान्याहुर्जागद् ज्ञेयं चराचरम्' स्वो भावः स्वभावः; -जन्म मरणाय नियतं वन्धुर्दुःखाय धनमनिर्वृतये । तत्रास्ति यत्र विपदे तथापि लोको निरालोकः ॥ १ ॥' इत्यादिलक्षणो येन स तथाविधः, कदाचिदेवम्भूतोऽपि कर्मपरिणतिवशात्ससङ्गो भवत्यत आह- 'निःसङ्गः' विषयजस्त्रेह- सद्ग्राहितः, एवम्भूतोऽपि च कदाचित्समयो भवत्यत आह- 'निर्भयः' इहलोकादिससमभयविप्रमुक्तः; कदाचिदेवम्भूतोऽपि विशिष्टपरिणत्यभावात्परलोकमधिकृत्य साशंसो भवत्यत आह- 'निराशंसश्च' इहपरलोकाशंसाविप्रमुक्तः; चराचरात्तथावि- धक्रोधादिरहितश्च, यं एवंविधो वैराग्यभावितमना भवति स खल्वज्ञानाद्युपद्रवरहितत्वाद् ध्याने सुनिश्चलो भवतीति

गाथार्थः ॥ ३४ ॥ उक्ता वैराग्यभावनाना । मूलद्वारगाथादये ध्यानस्य भावना इति व्याख्यातम्, अपुना देशद्वारव्याधि-
 ल्यासयाऽऽह—

निबं धिय श्रवद्रपसुनपुंसगुसीलवधिरं जहणो । ठणं पियणं भणियं विसेसभो साणडालंमि ॥ ३५ ॥

व्याख्या—‘नित्यमेव’ सर्वकालमेव, न केवलं ध्यानकाल इति, किं ?—‘युवतिपशुनपुंसककुशीलपरिवर्जितं यतः स्थानं
 विजनं भणितमिति, तत्र युवतिशब्देन मनुष्यस्त्री देवी च परिगृह्यते, पशुशब्देन तु तिर्यकस्त्रीति नपुंसकं—प्रतीतं
 कुत्सितं—निन्दितं शीलं—शुचं येषां ते कुशीलाः, ते च तथाविधा द्यूतकारादयः; उक्तं च—‘जूईपरसोलभेठा वट्टा उग्भाय-
 गादिणो जे य । एए होंति कुसीला वज्जेयथा पयत्तेणं ॥ १ ॥’ युवतिश्च पशुश्वेत्यादि द्वन्द्वः; युवत्यादिभिः परि—समन्तात्
 वर्जितं—रहितमिति विग्रहः; यतः—तपस्विनः साधोः; ‘एकग्रहणे तज्जातीयग्रहणमिति साध्व्याश्च योग्यं यतिनपुंसकस्य
 च, किं ?—स्थानम्—श्रवकाशालक्षणं, तदेव विशेष्यते—युवत्यादिव्यतिरिक्तशेषजनापेक्षया विगतजनं विजनं भणितम्—उक्तं
 तीर्थकरणधरश्चेदमेवम्भूतं नित्यमेव, अन्यत्र प्रवचनोक्तदोषसम्भवात्, विशेषतो ध्यानकाल इत्यपरिणतयोगादिनाऽन्यत्र
 ध्यानस्याऽऽराधयितुमशक्यत्वादिति गाथार्थः ॥ ३५ ॥ इत्थं तावदपरिणतयोगादीनां स्थानमुक्तम्, अपुना परिणतयो-
 गादीनिधिकृत्य विशेषमाह—

धिरकपजोगाणं गुण सुणीण साणे सुनिच्चरमणाणं । गामंमि जणादुणो सुखो रवणे च ण विसेसो ॥ ३६ ॥

१ पुरकाराः कलाका मेण्डाक्षटा वक्रामका इत्यादयो ये च । पुरे भवन्ति कुशीका चर्मावतभ्याः प्रपञ्चेन ॥ १ ॥

ध्यात्व्या—तत्र स्थिराः—संहननयुतिभ्यां बलवन्त उच्यन्ते, कृता-निर्वातिता अभ्यस्ता इतियावत्, के ?—युच्यन्त इति
 योगाः—ज्ञानादिभावनाव्यापाराः सत्त्वसूत्रतपःप्रभृतयो वा वैस्ते कृतयोगाः, स्थिराश्च ते कृतयोगाश्चेति विग्रहस्तेषाम्,
 अत्र च स्थिरकृतयोगयोश्चतुर्भङ्गी भवति, तद्यथा—‘धिरेणामेगे णो कयजोगे’ इत्यादि, स्थिरा धा—पौनःपुन्यकरणेन परिचि-
 ताः कृता योगा वैस्ते तथाविधास्तेषां, पुनःशब्दो विशेषणार्थः, किं विशिनष्टि ?—तृतीयभङ्गवतां न शेषाणां, स्वभ्यस्तयोगानां
 वा मुनीनामिति, मन्यन्ते जीवादीन् पदार्थानिति मुनयो—विपश्चित्रसाधवस्तेषां च, तथा ध्याने—अधिकृत एव धर्मध्यानं
 सुषु—अतिशयेन निश्चलं—निष्प्रकम्पं मनो येषां ते तथाविधास्तेषाम्, एवंविधानां स्थानं प्रति ग्रामे जनाकीर्णे शून्येऽरण्ये
 या न विशेष इति, तत्र प्रसति बुद्ध्यादीन् गुणान् गम्यो वा करादीनामिति ग्रामः—सन्निवेशविशेषः, इह ‘एकग्रहणे तज्जा-
 तीयग्रहणा’ श्रृंगारखेटकर्वटादिपरिग्रह इति, जनाकीर्णं—जनाकुलं ग्राम एवोद्यानादाँ वा, तथा शून्ये तस्मिन्नेवारण्ये वा
 कान्तारे वेत्ति, वा विकल्पे, न विशेषो—न भेदः, सर्वत्र तुल्यभावत्वारपरिणतत्वात्तेषामिति गार्थार्थः ॥ ३६ ॥ यतश्चैवं—

जो (तो) जल्य समाहाणं होञ्ज मणोवयणकायजोगाणं । भूबोधरोहरहिभो सो देसो ह्यायमाणस ॥ ३७ ॥

व्याख्या—यत एव तदुक्तं ‘ततः’ तस्मात्कारणाद् ‘यत्र’ ग्रामादाँ स्थाने ‘समाधानं’ स्वांस्थ्यं ‘भवति’ जायते, केषा-
 मिल्यत आह—‘मनोवाक्काययोगानां’ प्राप्तिरूपितस्वरूपा णामिति, आह—मनोयोगसमाधानमस्तु, वाक्काययोगसमाधानं तत्र
 कोपयुच्यते ? , न हि तन्मयं ध्यानं भवति, अत्रोच्यते, तत्समाधानं तावन्मनोयोगोपकारकं, ध्यानमपि च तदारमकं भव-

त्येव, यथोक्तम्—‘पूर्वाविहा गिरा मे वत्तवा एरिसी न वत्तवा । इय वेयालियवकस्स भासओ वाइयं झाणं ॥ १ ॥’ तथा-
 ‘सुसमाहियकरपायस्स अकज्जे कारणंमि जयणाए । किरियाकरणं जं तं काइयझाणं भवे जइणो ॥ २ ॥’ न चात्र समा-
 धानमात्रकारित्वमेव गृह्यते, किन्तु भूतोपरोधरहितः, तत्र भूतानि-गृधिव्यादीनि उपरोधः-तत्सद्गृह्णानादिलक्षणः तेन
 रहितः—परित्यक्तो यः ‘एकग्रहणे तज्जातीयग्रहणाद्’ अनुतादत्तादानमैथुनपरिग्रहाद्युपरोधरहितश्च स देशो ‘ध्यायतः’ चिन्त-
 यतः, उच्यते इति शेषः, अयं गाथार्थः ॥ ३७ ॥ गतं देशद्वारम्, अधुना कालद्वारमभिधित्सुराह—

कालोऽपि सोषिय जहिं जोगसमाहाणमुत्तमं षडह । न व दिवसनिशाथेब्बाइनियमणं झारुणो भणियं ॥ ३८ ॥

व्याख्या—कालं कालः कलासमूहो वा कालः, स चार्द्धतृतीयेषु द्वीपसमुद्रेषु चन्द्रसूर्यगतिक्रियोपलक्षितो दिवसादि-
 रवसेयः, अपिशब्दो देशानियमेन तुल्यत्वसम्भावनार्थः, तथा चाह—कालोऽपि स एव, ध्यानोचित इति गम्यते, ‘यत्र’
 काले ‘योगसमाधानं’ मनोयोगादिस्वारथ्यम् ‘उत्तमं’ प्रधानं ‘उभते’ प्राप्नोति, ‘न तु’ न पुनर्नैव च, तुराब्दस्य पुनःशब्दा-
 र्थत्वादेवकारार्थत्वाद्वा, किं ?—दिवसनिशाथेब्बादिनियमनं ध्यायिनो भणितमिति, दिवसनिशे प्रतीते, वेटा सामान्यत एव,
 तदेकदेशो मुहूर्तादिः, आदिशब्दात् पूर्वाह्नापराह्नादि वा, एतन्नियमनं दिवैवेत्यादिलक्षणं, ध्यायिनः—सत्त्वस्य भणितम्—
 उक्तं तीर्थकरणधरैर्नैवेति गाथार्थः ॥ ३८ ॥ गतं कालद्वारं, साम्प्रतमासनविशेषद्वारं व्याचिख्यासयाऽऽह—

१ पूर्वविधाः भीर्मेया वकथ्येरणी न वकथया । इति विधारितवाक्यस्य भाषमाणस्य षाषिष्ठं ध्यानम् ॥ १ ॥ सुसमाहितकरपादस्वाकार्थं कालो वत्तन्ववा ।
 क्रियाकारणं यत्तत्कालिकं भवेत् यतः ध्यानं ॥ २ ॥

अथिद देहावस्था त्रिषा ण क्षाणोपरोहिणी होइ । साहजा सद्यत्थो द्विओ निसण्णो निचण्णो वा ॥ ३९ ॥

व्याख्या—इहैव वा काचिद् 'देहावस्था' शरीरावस्था निपण्णादिरूपा, किं ?—'जिता' इत्यभ्यस्ता उचिता वा, तथाऽनुष्ठी-
यमाना 'न ध्यानोपरोधिनी भवति' नाधिकृतधर्मध्यानपीडाकरी भवतीत्यर्थः, 'ध्यायेत् तदवस्थ' इति सैवावस्था यस्य
स तदवस्थः, तामेव विशेषतः प्राह—'स्थितः' कायोत्सर्गेणोपन्नतादिना 'निपण्णः' उपविष्टो वीरासनादिना 'निर्विण्णः' सन्नि-
विष्टो दण्डायतादिना 'वा' विभाषायामिति गाथार्थः ॥ ३९ ॥ आह—किं पुनरयं देशकालासनानामनियम इति ?, अत्रोच्यते,

सद्रासु बहमाणा मुणओ जं देसकालचेट्टासु । वरकेवलाहलामं पत्ता बहुसो सन्नियपावा ॥ ४० ॥

व्याख्या—'सर्वासु' इत्यशेषासु, देशकालचेष्टासु इति योगः, 'चेष्टा'—देहावस्था, किं ?—'वर्तमानाः' अवस्थिताः, के ?—
'मुनयः' प्राप्तिरूपितशब्दाधीनः 'यद्' यस्मात्कारणात्, किं ?—वरः—प्रधानश्चासौ केवलादिलाभश्च २ तं प्राप्ता इति, आदि-
शब्दान्मनःपर्यायज्ञानादिपरिग्रहः, किं सकृदेव प्राप्ताः ?, नं, केवलवर्जं 'बहुशः' अनेकशः, किंविशिष्टाः ?—'शान्तपापाः'
तत्र पातयति नरकादिव्यति पापं शान्तम्—उपशमं नीतं पापं यैस्ते तथाविधा इति गाथार्थः ॥ ४० ॥

सो देसकालचेट्टानियमो क्षाणस्स नथिद समयंमि । जोगाण समाहाणं जह होह तहा (प)यद्दयवं ॥ ४१ ॥

व्याख्या—यस्मादिति पूर्वगाथायामुक्तं तेन सहास्याभिसम्बन्धः, तस्माद्देशकालचेष्टानियमो ध्यानस्य 'नास्ति' न
विद्यते, क ?—'समये' आगमे, किन्तु 'योगानां' मनःप्रभृतीनां 'समाधानं' पूर्वोक्तं यथा भवति तथा (प्र) 'यत्तितव्यं' (प्र)-
यदाः कार्य इत्यत्र नियम एवेति गाथार्थः ॥ ४१ ॥ गतमासनद्वारम्, अधुनाऽऽलम्बनद्वारावयवार्थप्रतिपादनायाह—

त्येव, यथोक्तम्—‘एवंविहा गिरा मे वत्सवा एरिसी न वत्सवा । इय येयालियवक्कस्स भासओ वाइयं क्षाणं ॥ १ ॥’ तथा—
 ‘सुसमाहित्थकरपायस्स अकज्जे कारणंमि जयणाए । किरियाकरणं जं तं काइइयक्षाणं भवे जइणो ॥ २ ॥’ न चात्र समा-
 धानमात्रकारित्वमेव गृह्यते, किन्तु भूतोपरोधरहितः, तत्र भूतानि—युधिव्यादीनि उपरोधः—तत्सद्दृष्टनादित्त्वक्षणाः तेन
 रहितः—परित्यक्तो यः ‘एकग्रहणे तज्जातीयग्रहणाद्’ अतृतादत्सादानमैथुनपरिमहाद्युपरोधरहितश्च स देशो ‘ध्यायतः’ चिन्त-
 यतः, उचित इति शेषः, अयं गाथार्थः ॥ ३७ ॥ गतं देशद्वारम्, अधुना कालद्वारमभिधित्सुराह—

कालोऽपि सोऽपि यदि जोगसमाहाणमुत्तमं लहइ । न उ दिवसनिशायेब्बाइनियमणं शाइणो भणियं ॥ ३८ ॥

व्याख्या—कलनं कालः कलासमूहो वा कालः, स चार्द्धतृतीयेषु क्षीपसमुद्रेषु चन्द्रसूर्यगतिक्रियोपलक्षितो दिवसादि-
 रवसेयः, अपिशब्दो देशानियमेन तुल्यत्वसम्भवावनार्थः, तथा चाह—कालोऽपि स एव, ध्यानोचित इति गम्यते, ‘यत्र’
 काले ‘योगसमाधानं’ मनोयोगादित्स्वारथ्यम् ‘उत्तमं’ प्रधानं ‘लभते’ प्राप्नोति, ‘न तु’ न पुनर्नैव च, तुशब्दस्य पुनःशब्दा-
 र्थत्वादेवकारार्थत्वाद्वा, किं?—दिवसनिशायेलादिनियमनं ध्यायिनो भणितमिति, दिवसनिशो प्रतीते, वेला सामान्यत एव,
 तदेकदेशो मुहूर्तादिः, आदिशब्दात् पूर्वाह्णापराह्णादि वा, एतन्नियमनं दिवैवेत्यादित्त्वक्षणां, ध्यायिनः—सत्त्वस्य भणितम्—
 उक्तं तीर्थकरणधर्मेति गाथार्थः ॥ ३८ ॥ गतं कालद्वारं, साम्प्रतमासनविशेषद्वारं व्याचिख्यासयाऽऽह—

१ एवंविधाः गीर्मेया षड्भवेदस्मी न षड्भया । इति विचारितवत्कणस्य भाषमाणस्य वाधिकं ध्यानम् ॥ १ ॥ सुसमाहितकरपायत्साकार्ये कारणे यत्नया ।
 क्रियाकरणं यत्तत्कालिकं भवेत् यतः ध्यानं ॥ २ ॥

अथिय देहावस्था त्रिधा ण सात्त्विकोऽपि होइ । साहजा त दययो द्विभो निसण्णो निवण्णो वा ॥ ३९ ॥

व्याख्या—इहैव वा काचिद् 'देहावस्था' शरीरावस्था निपण्णादिरूपं, किं ?—'जिता' इत्यभ्यस्ता उचिता वा, तथाऽनुष्ठीयमाना 'न ध्यानोपरोधिनी भवति' नाधिकृतधर्मध्यानपीडाकरी भवतीत्यर्थः, 'ध्यायेत् तदवस्थ' इति सैवावस्था यस्य स तदवस्थः, तामेव विशेषतः प्राह—'स्थितः' कायोत्सर्गेणोपव्रतादिना 'निपण्णः' उपविष्टो वीरासनादिना 'निर्विण्णः' सन्निविष्टो दण्डायतादिना 'वा' विभाषायामिति गाथार्थः ॥ ३९ ॥ आह—किं पुनरयं देशकालासनानामनियम इति ?, अत्रोच्यते,

सप्राप्तु षट्माणा मुण्णो जं देसकालचेद्दाम् । वरकेवलहलाभं पत्ता बहुसो सत्तिपपावा ॥ ४० ॥

व्याख्या—'सर्वासु' इत्यशेषासु, देशकालचेष्टासु इति योगः, चेष्टा—देहावस्था, किं ?—'वर्तमानाः' अवस्थिताः, के ?—'मुनयः' प्राप्तिरूपितशब्दार्थाः 'यद्' यस्मात्कारणात्, किं ?—वरः—प्रधानश्चासौ केवलादिलाभश्च २ तं प्राप्ता इति, आदिशब्दान्मनःपर्यायज्ञानादिपरिग्रहः, किं सकृदेव प्राप्ताः ?, नं, केवलवर्जं 'बहुशः' अनेकशः, किंविशिष्टाः ?—'शान्तपापाः' तत्र पातयति नरकादिविधति पापं शान्तम्—उपशमं नीतं पापं यैस्ते तथाविधा इति गाथार्थः ॥ ४० ॥

तो देसकालचेद्धानियमो षाणरस नथि समयंसि । जोगाण समाहाणं जह होइ तहा (प)पहययं ॥ ४१ ॥

व्याख्या—यस्मादिति पूर्वगाथायामुक्तं तेन सहास्याभिसम्बन्धः, तस्माद्देशकालचेष्टानियमो ध्यानस्य 'नास्ति' न विद्यते, कः ?—'समये' आगमे, किन्तु 'योगानां' मनःप्रभृतीनां 'समाधानं' पूर्वोक्तं यथा भवति तथा (प्र) 'यतितव्यं' (प्र)-यथाः कार्य इत्यत्र नियम एवेति गाथार्थः ॥ ४१ ॥ गतमासनद्वारम्, अधुनाऽऽलम्बनद्वारावयवार्थप्रतिपादनायाह—

आलंबणार्हे वाचणगुच्छणपरिवहणाणुधिताभो । सामाहयार्थादं सदभमावसमाहं च ॥ ४२ ॥

व्याख्या—इह धर्मध्यानारोहणार्थमालम्ब्यन्त इत्यालम्बनानि 'वाचनापश्रपरावर्तनानुचिन्ता' इति तत्र वाचनं वाचना, विनेयाय निर्जराय सूत्रादिदानमित्यर्थः, शङ्किते सूत्रादौ संशयापनोदाय गुरुप्रच्छनं प्रश्न इति, परावर्तनं तु पूर्वोधीतस्यैव सूत्रादेरविसरणनिर्जरानिमित्तमभ्यासकरणमिति, अनुचिन्तनम् अनुचिन्ता मनसैवाविसरणादिनिमित्तं सूत्रानुस्मरणमित्यर्थः, वाचना च प्रश्नश्चेत्यादि द्वन्द्वः, एतानि च श्रुतधर्मानुगतानि वर्तन्ते, तथा सामायिकादीनि सद्भभावश्यकानि चेति, अभूनि तु चरणधर्मानुगतानि वर्तन्ते, सामायिकमादौ येषां तानि सामायिकादीनि, तत्र सामायिकं प्रतीतम्, आदिशब्दानुल्लवस्त्रिकाप्रत्युपेक्षणादिलक्षणसकलचक्रशालसामाचारीपरिमहो यावत् पुनरपि सामायिकमिति, एतान्येव विधिवदासेव्यमानानि सन्ति—शोभनानि सन्ति च तानि चारित्रधर्मावश्यकानि चेति विग्रहः, आवश्यकानि—निपमतः करणीयानि, चः समुच्चये इति गार्थार्थः ॥ ४२ ॥ साम्प्रतमपीपमेवाऽऽलम्बनत्वे निबन्धनमाह—

विसंक्षिप्तं समारोहहृदयद्वयलक्षणो जहा सुरिक्षो । सुचारुकाण्डो सरसगणधरसमाकर ॥ ४३ ॥

व्याख्या—'विषये' निम्ने दुःसञ्चरे 'समारोहति' सम्भगपरिक्लेशेनोर्ध्वं याति, कः ?—टटं—बलवद्भ्रमं रज्जशायालम्बनं यस्य स तथाविधः, यथा 'गुरुपः' पुमान् कश्चित्, 'सूत्रादिकृतालम्बनः' वाचनादिकृतालम्बन इत्यर्थः, 'तथा' तेनैव प्रकारेण 'ध्यानवरं' धर्मध्यानमित्यर्थः, समारोहतीति गार्थार्थः ॥ ४३ ॥ गतमालम्बनद्वारम्, अधुना क्रमद्वारावसरः, तत्र लाघवाय धर्मस्य शुक्लस्य च (तं) प्रतिपादयन्नाह—

शाण्डिल्यविरचितकर्मो होह मणोजोगनिगहार्दभो । भवकाले केवलिनो सेसण जहासमादीप ॥ ४४ ॥

व्याख्या—धानं—प्राप्तिरूपितशब्दार्थे तस्य प्रतिपत्तिक्रम इति समासः, प्रतिपत्तिक्रमः—प्रतिपत्तिपरिपाठ्याभिव्ययते, स च भवति मनोयोगनिप्रहादिः, तत्र प्रथमं मनोयोगनिप्रहः ततो वाग्योगनिप्रहः ततः काययोगनिप्रह इति, किमयं सामान्येन सर्वधर्मैरुत्थभूतः क्रमो ऽ, न, किन्तु भवकाले केवलिनः, अत्र भवकालशब्देन मोक्षगमनप्रत्यासन्नः अन्तर्मुहूर्तप्रमाण एव शैलेश्वरस्यान्तर्गतः परिगृह्यते, केवलमस्यासीति केवली तस्य, शुक्लध्यान एवायं क्रमः, शेषस्यान्यस्य धर्मध्यानप्रतिपत्तुर्योगकालावाश्रित्य किं ?—‘यथासमाधिने’ति यथैव स्वार्थ्यं भवति तथैव प्रतिपत्तिरिति गाथार्थः ॥ ४४ ॥ गतं क्रमद्वारम्, इदानीं ध्यातव्यमुच्यते, तद्यतुर्भेदमाज्ञादिः, उक्तं च—“आज्ञाऽपायविपाकसंस्थानविचयाय धर्म्य” (तत्त्वार्थे अ० ९ सू० ३७) मित्यादि, तत्राऽऽद्यभेदप्रतिपादनायाह—

सुनिवणमणार्दणिरुणं भूयदियं भूयभायणमहयं । भूमिपमजियं महयं मदाणुभावं मदाविसयं ॥ ४५ ॥

व्याख्या—सुष्ठु—अतीव निपुणा—कुशला सुनिपुणा ताम्, आज्ञामिति योगः, नैपुण्यं पुनः सूक्ष्मद्रव्याद्युपदर्शकत्वात्तथा मत्यादिप्रतिपादकत्वाच्च, उक्तं च—‘सुयनाणमि नेवणं, केवले तयणंतरं । अप्पणो सेसगाणं च, जमहा तं परिभाषणं ॥ १ ॥’ इत्यादि, इत्थं सुनिपुणां ध्यायेत्, तथा ‘अनाद्यनिधनाम्’ अनुत्पन्नशाश्वतामित्यर्थः, अनाद्यनिधनत्वं च द्रव्याद्यपेक्षयेति, उक्तं च—“द्रव्यार्थादेशादित्येषा द्वादशाङ्गी न कदाचिन्नासी”दित्यादि, तथा ‘भूतहिता’मिति इह भूत-

१ भूतयाने नैपुण्यं केवले सद्वनत्तरम् । भासनः शेषकाणां च, यस्मात्तत् परिभाषकम् (प्रकाशकम्) ॥ १ ॥

आलंबणार्हे वाच्यपुच्छणपरिपट्टणार्थित्वाभ्यो । सामाहयारपादं सद्धर्मावरसपादं च ॥ ४२ ॥

व्याख्या—इह धर्मध्यानारोहणार्थमालम्ब्यन्त इत्यालम्बनानि 'वाचनाप्रश्रपरावर्तनानुचिन्ता' इति तत्र वाचनं वाचना, विनेयाय निर्जराय सूत्रादिदानमित्यर्थः, शङ्किते सूत्रादौ संशयापनोदाय गुरुपच्छन्नं प्रश्र इति, परावर्तनं तु पूर्वार्थितस्यैव सूत्रादेरविस्मरणनिर्जराभिस्सम्भ्यासकरणमिति, अनुचिन्तनम् अनुचिन्ता मनसैवाविस्मरणादिनिमित्तं सूत्रानुस्मरणमित्यर्थः, वाचना च प्रश्रश्चेत्यादि द्वन्द्वः, एतानि च श्रुतधर्मानुगतानि वर्तन्ते, तथा सामायिकादीनि सद्धर्मावरयकानि चेति, अभूनि तु चरणधर्मानुगतानि वर्तन्ते, सामायिकमादौ येषां तानि सामायिकादीनि, तत्र सामायिकं प्रतीतम्, आदिशब्दान्मुखयस्त्रिकाप्रत्युपेक्षणादिलक्षणसकलचक्रशालसामाचारीपरिग्रहो यावत् पुनरपि सामायिकमिति, एतान्येव विधिवदासेव्यमानानि सन्ति—शोभनानि सन्ति च तानि चारित्रधर्मावरयकानि चेति विग्रहः, आवरयकानि—नियमतः करणीयानि, चः समुच्चये इति गाथार्थः ॥ ४२ ॥ सामप्रतममीपामेवाऽऽलम्बन्तत्वे निबन्धनमाह—

विसमंमि समारोहद दवद्वालंबणो जहा सुरिसो । सुषादृकपालंबो सह क्षाणवद समारहर ॥ ४३ ॥

व्याख्या—'विपमे' निक्षेपे दुःसञ्चरे 'समारोहति' सम्यगपरिक्लेशेनोर्ध्वं याति, कः १—वदं—वलवरूपं रज्ज्वाद्यालम्बनं यस्य स तथाविधः, यथा 'गुरुपः' पुमान् कश्चित्, 'सूत्रादिकृतालम्बनः' वाचनादिकृतालम्बन इत्यर्थः, 'तथा' तेनैव प्रकारेण 'ध्यानवरं' धर्मध्यानमित्यर्थः, समारोहतीति गाथार्थः ॥ ४३ ॥ गतमालम्बनद्वारम्, अधुना क्रमद्वारावसरः, तत्र लाघवार्थं धर्मस्य शुक्लस्य च (तं) प्रतिपादयन्माह—

हेतुसहस्रस्योपगृहसस ॥ १ ॥ नरनरयतिरियसुरगणसंसारियसधदुक्खरोगाणं । जिणवयणमेगमोसहस्रपवगगसुहक्खयंफळयं
 ॥ २ ॥” सजीवां धाऽमृतामुपपत्तिक्षमत्वेन सार्थिकामिति भावः, न तु यथा—‘तेषां कटतटश्चट्टेर्गजानां मद्चिन्दुभिः ।
 प्रायतत नदी घोरा, हसत्यश्वरधवाहिनी ॥ १ ॥’ इत्यादिवन्मृतामिति, तथा ‘अजिता’मिति श्रेयप्रवचनाज्ञाभिरपरजिता-
 मिल्यर्थः, उक्तं च—‘जीवाइवरशुचिंतणकोसह्यगुणेणऽणणसरिसेणं । सेसवयणेहिं अजियं जिणिंदवयणं महाविसयं ॥ १ ॥’
 तथा ‘महाधा’मिति महान्—प्रधानोऽर्थो यस्याः सा तथाविधा तां, तत्र पूर्व्यापरविरोधित्वादन्युयोगादारत्सकत्वात्प्रयगर्भ-
 त्याद्य प्रधानां, महत्स्यां वा अत्र महान्तः—सभ्यगृहृष्टयो भव्या एवोच्यन्ते ततश्च महत्सु स्थिता महत्स्या तां च, प्रधान-
 प्राणिस्थितामित्यर्थः, महास्यां वेत्यत्र महा पूजोच्यते तस्यां स्थिता महास्या तां, तथा चोक्तम्—‘सैयसुरासुरमाणुसजोइस-
 वंतरसुपूइयं णाणं । जेणेह गणहराणं इहंति चुण्णे सुरिंदावि ॥ १ ॥’ तथा ‘महानुभावा’मिति तत्र महान्—प्रधानः प्रभूतो
 वाऽनुभावः—सामर्थ्याद्विलक्षणो यस्याः सा तथा तां, प्राधान्यं चास्याश्चतुर्दशपूर्वाविदः सर्वलद्धिधसम्पन्नत्वात्, प्रभूतत्वं च
 प्रभूतकारणाद्, उक्तं च—‘पूर्भू णं चोइसपुपी षडाओ षडसहससं करित्तए’ इत्यादि, एवमिहलोकै, परत्र तु जघन्यतोऽपि
 यंमानिकोपपातः, उक्तं च—‘उैवयाओ लंतंगमि चोइसपुपीरस होइ उ जहणो । उफोसो सपट्टे सिद्धिगमो वा अकम्मसस ॥ १ ॥’

१ हेतुसहस्रस्योपगृहसस ॥ १ ॥ नरनरकतिर्यद्रसुरगणसासारिकसधदुःखरोगाणाम् । जिनवयनमेकमीपधमपयगंगुलाधतफळयम् ॥ २ ॥ २ जीयारियसु-
 धित्वात्तद्वयगुणेनानन्वयसहस्रोत्त । श्रेयप्रवचनैरहितं जिनैन्द्रवचनं महाविषयम् ॥ १ ॥ ३ सर्वसुरासुरमनुष्यज्योतिष्कस्यन्तरसुपुणितं प्राणम् । येनेह गणध-
 राणां (शीघ्रं) क्षिपन्ति चूर्णाति देयेन्द्रा भावि ॥ १ ॥ ४ प्रभुधतुर्दशपूर्वा पटात् षटसहस्रं कर्तुं । ५ वपयतो क्कान्तके चतुर्दशपूर्वणा भवति तु जघन्यः ।
 नारदः सर्वाथं सिद्धिगमनं धाऽकर्मणः ॥ १ ॥

शब्देन प्राणिन उच्यन्ते तेषां हितानि—पश्यामिति भावः, हितत्वं पुनस्तदनुपरोधिनीत्यात्तथा हितकारिणीत्याच्च, उक्तं च—
‘सर्वे जीवा न हन्तव्या’ इत्यादि, एतन्नभावाच्च भूयांसः सिद्धा इति, ‘भूतभावनाम्’ इत्यत्र भूतं—सत्यं भाव्यतेऽनयेति
भूतस्य वा भावना भूतभावना, अनेकान्तपरिच्छेदात्मिकेत्यर्थः, भूतानां वा—सत्त्वानां भावना भूतभावना, भावना यास-
सनेत्यनर्थान्तरम्, उक्तं च—‘कूरावि सहायेणं रागविसवसाणुगावि होऊणं । भावियजिणवयणमणा तेहुक्कसुहावहा होति
॥ १ ॥’ श्रयन्ते च चिलानीयुञ्जादय एवाविधा वहव इति, तथा ‘अनर्थान्म्’ इति सर्वोत्तमत्वादविद्यमानमूल्यामिति भावः,
उक्तं च—‘सैवेऽवि य सिद्धंता सदवरयणासया सतेलोक्का । जिणवयणसस भगवओ न मुहमिसं अणमयेणं ॥ १ ॥’ तथा
रतुतिकारेणाद्युक्तम्—‘कल्पद्रुमः कल्पितमात्रदायी, चिन्तामणिश्चित्तमेव दत्ते । जिनेन्द्रधर्मातिशयं विचिन्त्य, द्रयेऽपि
लोको लघुतामयैति ॥ १ ॥’ इत्यादि, अथवा ‘ऋणघ्नामित्यत्र ऋणं—कर्म तद्घ्नामिति, उक्तं च—‘जं अंबाणी कम्मं खवेइ
वहुयाहि यासकोडीहिं । तं नाणी तिहिं गुत्तो खवेइ ऊसासमिसेणं ॥ १ ॥’ इत्यादि, तथा ‘अमितान्म्’ इत्यपरिमितान्म्,
उक्तं च—‘सवनदीणं जा होज्ज वाहुया सवउदहीण जं उदयं । एत्तोवि अणंतगुणो अरथो एगसस सुत्तस ॥ १ ॥’ अमृतां
वा मृष्टां वा पश्यां वा, तथा चोक्तम्—‘जिणवयणमोदगसस उ रत्तिं च दिवा य खज्जमाणसस । तित्तिं चुहो न गच्छइ

१ इतरा अपि स्वभावेन रागादिवशात्तुगा अपि भूत्वा । भावित्तिजनवचनमनसस्यैलोचयसुखापहा भवन्ति ॥ १ ॥ २ सर्वेऽपि च सिद्धान्ताः सन्नपराधा-
ध्याः सन्नैलोक्याः । जिनवचनस्य भगवतो न मूल्यमात्रमनर्थेण (वंत्वेन) ॥ १ ॥ ३ यदज्ञानी कर्म क्षपयति षट्काभिरर्थकोटीभिः । सत् ज्ञानी त्रिभिर्गुणैः
क्षपयत्युच्छ्वासमात्रेण ॥ १ ॥ ४ सर्वनदीनां या भवेयुः वाहुकाः सर्वोदधीनां यदुदकम् । अतोप्यजननतगुणोऽयं एकस्य सूपस्य ॥ १ ॥ ५ जिनवचनमोदकस्य तु
राशौ दिवा च खाद्यमानस्य । वृत्तिं शुभो न गच्छति.

इहं स हस्सो वगूदस्स ॥ १ ॥ नरनरयतिरियसुरगणसंसारियसषडुक्खरोगाणं । जिणवयणमेगामोसहमपवगगसुहक्खयं फलप
 ॥ २ ॥” सर्जियां वाऽमृतामुपपत्तिक्षमत्वेन सार्थिकामिति भावः, न तु यथा—‘तेषां कटतटञ्चट्टैर्गजानां मदविन्दुभिः ।
 प्रावर्तत नदी पौरा, हस्त्यश्वरथवाहिनी ॥ १ ॥’ इत्यादिवन्मृतामिति, तथा ‘अजिता’मिति शेषप्रवचनान्नाभिरपराजिता-
 मित्यर्थः, उक्तं च—‘जीवाइयत्थुचित्तणकोसह्यगुणेणऽणणसरिसेणं । सेसवयणेहिं अजियं जिणिंदवयणं महाविसयं ॥ १ ॥’
 तथा ‘मदार्था’मिति महान्-प्रधानोऽर्थो यस्याः सा तथाविधा तां, तत्र पूर्वपराविरोधित्वादनुर्योगद्वारात्मकत्वान्नयगर्भ-
 त्याद्य प्रधानां, महत्स्यां वा अत्र महान्तः—सभ्यादृष्टयो भव्या एवोच्यन्ते ततश्च महत्सु स्थिता महत्स्था तां च, प्रधान-
 प्राणिस्त्वामित्यर्थः, महास्यां वेत्स्व महा पूजोच्यते तस्यां स्थिता महास्था तां, तथा चोक्तम्—‘सैवसुरासुरमाणुसजोइस-
 पंतरसुपूइयं णाणं । जेणेह गणहराणं छुहंति चुण्णे सुरिंदावि ॥ १ ॥’ तथा ‘महानुभावा’मिति तत्र महान्-प्रधानः प्रभूत्वं च
 वाऽनुभावः—सामर्थ्यादिलक्षणो यस्याः सा तथा तां, प्रधान्यं चास्याश्चतुर्दशपूर्वविदः सर्वलढिधसम्पन्नत्वात्, प्रभूतत्वं च
 प्रभूतकार्यकरणान्, उक्तं च—‘पूभू णं चोइसपुवी षडाओ षडसहससं करित्तए’ इत्यादि, एवमिहलोकै, परत्र तु जघन्यतोऽपि
 र्थमानिकोपपातः, उक्तं च—‘तेवयाओ लंतगंमि चोइसपुवीरस होइ उ जहणो । उकोसो सबट्टे सिद्धिगामो वा अकम्मस्स ॥ १ ॥’

१ इहं स हस्सो वगूदस्स ॥ १ ॥ नरनरकतिर्यक्खसुरगणसंसारिकसर्पटुः खरोगाणाम् । जिनवचनमेकमौपधमपवर्गोसुखाक्षतफलदम् ॥ २ ॥ २ जीवादिबस्तु-
 धित्वनकीलहयगुणेनानभ्यसरत्वेन । शेषप्रवचनैरजितं जितेन्द्रवचनं महाधिपपम् ॥ १ ॥ ३ सर्वसुरासुरमनुष्यज्योतिष्कन्धन्तरसुपुत्रितं ज्ञानम् । येनेह गणध-
 रान्ता (सीधं) क्षित्वन्ति पूर्णानि देवेन्द्रा अधि ॥ १ ॥ ४ प्रमुश्वतुर्दशपूर्वा षटात् षट्सहस्रं कर्तुं. ५ उपपातो खान्तके चतुर्दशपूर्विकां भवति तु जघन्यः ।
 वगूदः सर्वाधि क्षित्वितमनं वाऽकर्मणः ॥ १ ॥

तथा 'महाविषया'मिति महद्विषयत्वं तु सकलद्रव्यादिविषयत्वाद्, उक्तं च—'द्वयो सुयनाणी उववत्ते सपदपादं जाणर्द्-
त्यादि कृतं विस्तरेणेति गाथार्थः ॥ ४५ ॥

साद्भ्या निरवचं निष्ठायामाणं जगत्पद्वरणं । अग्निहोत्राणदुक्तेयं त्रयभंगपमाणागमाहारणं ॥ ४६ ॥

व्याख्या—'व्यायेत्' चिन्तयेदिति सर्वपदक्रिया, 'निरवद्या'मिति अवचं-पापमुच्यते निर्गतभवचं यस्याः सा तथा
ताम्, अतृतादिद्वान्निशदोपावद्यरहितत्वात्, क्रियाविशेषणं वा, कथं व्यायेत् ?-निरवद्यम्-इहलोकाद्यादांसारहितमित्यर्थः,
उक्तं च—'नो इहलोगद्वयाए नो परलोगद्वयाए नो-परपरिभवओ-अहं-चाणी-स्यादिकं निरवद्यं व्यायेत्, 'जिनानां' प्राप्ति-
रूपितशब्दार्थानाम् 'आज्ञां' वचनलक्षणां कुशलकर्मण्याज्ञाप्यन्तेऽनया प्राणिन इत्याज्ञा तां, किंविशिष्टां ?-जिनानां-
केवलालोकेनाशेषसंशयतिमिरनाशनाज्जागत्प्रदीपानामिति, आज्ञैव विशेष्यते—'अनिपुणजनदुर्ज्ञेयां' न निपुणः अनिपुणः
अकुशल इत्यर्थः जनः—लोकस्तेन दुर्ज्ञेयामिति—दुरवगमां, तथा 'नयभङ्गप्रमाणगमहनाम्' इत्यत्र नयाश्च भङ्गाश्च प्रमा-
णानि च गमाश्चेति विग्रहसैर्गहना-गहारा तां, तत्र नैगमादयो नयास्ते चानेकभेदाः, तथा भङ्गाः क्रमस्थानभेदभिन्नाः,
तत्र क्रमभङ्गा यथा एको जीव एक एवाजीव इत्यादि, स्थापना ॥ स्थानभङ्गास्तु यथा प्रियधर्मानामैकः नो दृढधर्मत्यादि ॥
तथा प्रसीयते ज्ञेयमेभिरिति प्रमाणानि-द्रव्यादीनि, यथा-¹⁵ नुयोगद्वारेण गमाः-चतुर्वैशतिदण्डकादयः, कारण-¹⁵
वशतो वा किञ्चिद्विसदृशाः सूत्रमार्गा यथा षड्जीवनिका-⁵⁵ द्वाविति कृतं विस्तरेणेति गाथार्थः ॥ ४६ ॥ ननु ⁵⁵,

१ मयतः सुवशानी वयुकः सर्वद्रव्याणि जानाति. २ नो इहलोकार्थाय नो परलोकार्थाय नो परपरिभाषकोऽहं ज्ञानी.

या एवंविशेषणविशिष्टा सा बोद्धुमपि न शक्यते मन्दधीभिः, आस्तां तावद्भ्यातुं, ततश्च यदि कथञ्चिन्नावबुध्यते तत्र का पार्तल्यत आह—

ग्राम च महदोन्मत्तं तद्विहायपिरतिरथो पावि । योगगहणक्षणेण च पाणावरणोदयुषं च ॥ ४७ ॥

व्याख्या—‘तत्र’ तस्यामाज्ञायां, चशब्दः प्रस्तुतप्रकरणानुकर्षणार्थः, किं ?—जडतया चलत्वेन वा मतिदीर्घत्वेन—बुद्धेः सम्भगार्थानवधारणेनेत्यर्थः, तथा ‘तद्विधाचार्यविरहतोऽपि’ तत्र तद्विधः—सम्भगविपरीततत्त्वप्रतिपादनकुशलः आचर्यतोऽसाधित्याचार्यः सूत्रार्थागमार्थं मुमुक्षुभिरासेव्यत इत्यर्थः तद्विधश्चासावाचार्यश्च २ तद्विरहतः—तदभावतश्च, चशब्दः अयोधे द्वितीयकारणसमुच्चयार्थः, अपिशब्दः क्वचिदुभयवस्तूपपत्तिसम्भावनार्थः, तथा ‘ज्ञेयगहनत्वेन च’ तत्र ज्ञायत इति श्रेयं—धर्मस्तिकायादि तद्गहनत्वेन—गह्वरत्वेन, चशब्दोऽयोध एव तृतीयकारणसमुच्चयार्थः, तथा ‘ज्ञानावरणोदयेन च’ तत्र ज्ञानावरणं प्रसिद्धं तदुदयेन तत्काले तद्विपाकेन, चशब्दश्चतुर्थयोधकारणसमुच्चयार्थः, अत्राह—ननु ज्ञानावरणोदयादेव मतिदीर्घत्वं तथा तद्विधाचार्यविरहो ज्ञेयागहनाप्रतिपत्तिश्च, ततश्च तदभिधाने न युक्तमपीयामभिधानमिति, न, तत्कार्यस्यैव संक्षेपविल्लरत उपाधिभेदेनाभिधानादिति गाथार्थः ॥ ४७ ॥ तथा—

हेभ्रवाहणसंभवे च सह सुहु जं न युञ्जेन्मा । सद्रण्युभयमविसहं सहावि तं धितप महसं ॥ ४८ ॥

व्याख्या—तत्र हिनोति—गमयति जिज्ञासितधर्मविशिष्टानर्थानिति हेतुः—कारको व्यञ्जकश्च, उदाहरणं—चरितकल्पितभेदं, हेतुश्चोदाहरणं च हेतूदाहरणे तयोरसम्भवं, कश्चन पदार्थं प्रति हेतूदाहरणासम्भवात्, तास्मिंश्च, चशब्दः पञ्चम-

तथा 'महाविषया'मिति महद्विषयत्वं तु सकलद्रव्यादिविषयत्वाद्, उक्तं च-'द्वयो सुयनाणी उच्यन्ते सप्तधादं जाणई-
त्यादि कृतं विश्लेषेणेति गाथार्थः ॥ ४५ ॥

शाब्दात् निरवयवं विष्णुत्वात् अणत्वं वाच्यं । अतिरिक्तत्वात् नृत्वं वाच्यं । नृत्वं वाच्यं । अणत्वं वाच्यं ॥ ४६ ॥

व्याख्या—'ध्यायेत्' चिन्तयेदिति सर्वपदक्रिया, 'निरवया'मिति अवयव-भाष्यमुच्यते निर्गतमवयवं यस्याः सा तथा
ताम्, अन्तादिद्वात्रिंशदोषावद्यरहितत्वात्, क्रियाविशेषणं वा, कथं ध्यायेत् ?-निरवयवम्-इहलोकाद्यादांसारहितमित्यर्थः,
उक्तं च-'नो इहलोगद्वयाप नो परलोगद्वयाप नो परपरिभवओ-अहं-आणी-स्यादिकं निरवयवं ध्यायेत्, 'जिनानां' प्राप्ति-
रूपितशब्दार्थानाम् 'आज्ञां' वचनलक्षणां कुशलकर्मण्याशाप्यन्तेऽनया प्राणिन इत्याज्ञा तां, किंविदिष्टां ?-जिनानां-
केवलालोकेनाशेषसंशयवतिभिरनाशनाजगतप्रदीपानामिति, आशैव विशेष्यते-'अनिपुणजनदुर्ज्ञेयां' न निपुणः अनिपुणः
अकुशल इत्यर्थः जनः-लोकस्तेन दुर्ज्ञेयामिति-दुरवगमां, तथा 'नयभङ्गप्रमाणगमनहनाम्' इत्यत्र नयाश्च भङ्गाश्च प्रमा-
णानि च गमाश्चेति विग्रहसौर्गहना-गह्वरा तां, तत्र नैगमादयो नयास्ते चानेकभेदाः, तथा भङ्गाः क्रमस्थानभेदभिन्नाः,
तत्र क्रमभङ्गा यथा एको जीव एक एवाजीव इत्यादि, स्थापना ॥ स्थानभङ्गास्तु यथा प्रियधर्मा नामैकः नो दृढधर्मत्वादि ॥
तथा प्रमीयते ज्ञेयमेभिरिति प्रमाणानि-द्रव्यादीनि, यथा-¹⁵ दुयोगद्वारेषु गमाः-चतुर्विंशतिदण्डकादयः, कारण-¹⁵
यथातो वा किञ्चिद्विसदृशाः सूत्रमार्गा यथा पृथ्वीचनिका-¹⁵SS द्वाविति कृतं विश्लेषेणेति गाथार्थः ॥ ४६ ॥ ननु ¹⁵SS,

१ द्रव्यतः श्लेषान्ती वष्युकः सर्वद्रव्याणि जानाति, २ नो इहलोकार्थाप नो परलोकार्थाप नो परपरिभावकोऽहं जानी.

तथा—'द्वेषः सम्प्रथमानोऽपि, तापयत्येव देहिनम् । कोटरस्थो ज्वलन्नाथु, दावानल इव द्रुमम् ॥ २ ॥' तथा—'दृष्ट्यादि-
भेदभिन्नस्य, रागस्यामुमिकं फलम् । दीर्घः संसार एवोक्तः, सर्वज्ञैः सर्वदर्शिभिः ॥ ३ ॥' इत्यादि, तथा—'दोसानलसंसप्तो
इह लोए चैव दुक्खिओ जीवो । परलोगंमि य पावो पावइ निरयानलं तत्तो ॥ १ ॥' इत्यादि, तथा कथायाः—'क्रोधाद्यः,
तदपायाः पुनः—'कोहो य माणो य अणिगहीया, माया य लोहो य पवहुमाणा । चत्तारि एए कसिणो कसाया, सिंचंति
मूलाइं पुणन्भवस्स ॥ १ ॥' तथाऽऽश्रवाः—'कर्मबन्धहेतवो मिथ्यात्वाद्यः, तदपायः पुनः—'मिच्छैत्तमोहियमई जीवो इह-
लोग एव दुक्खाइं । निरओवमाइं पावो पावइ पसमाइशुणहीणो ॥ १ ॥' तथा—'अज्ञानं खलु कटं क्रोधादिभ्योऽपि सर्व-
पायेभ्यः । अर्थ हितमहितं वा न वेत्ति येनावृतो लोकः ॥ १ ॥' तथा—'जीर्वा पाविति इहं पाणवहादविरइए पावाए । नियसु-
यपायणमाइं दोसे जणगरहिए पावा ॥ १ ॥ परलोगंमिधि एवं आसवकिरियाहि अजिए कम्मो । जीवाण चिरमवाया निर-
याइगई भमंताणं ॥ २ ॥' इत्यादि, आदिशब्दः स्वगतानेकभेदव्यापकः, प्रकृतस्थित्यनुभावप्रदेशबन्धभेदग्राहक इत्यन्ये,

१ देवानलसंतप्त इहलोक एव दुःखितो जीवः । परलोके च पापः प्राप्तोति निरयानलं ततः ॥ १ ॥ २ क्रोधश्च मानश्चानिशुहीतौ माया च लोभश्च प्रवर्ध-
मानौ । धत्वार पूर्व कृत्वाः कथायाः सिद्धान्ति मूलानि पुनर्भवस्य ॥ १ ॥ कोहो पीडं पणासेइ माणो विणयणासणो । माया मित्ताणि नासेइ लोहो सद्धवि-
णासणो ॥ १ ॥ (प्रत्यन्तरेऽधिकं प्राह्) । ३ मिथ्यारवमोहितमतिर्जीव इहलोक एव दुःखानि । निरयोपमाणि पापः प्राप्तोति प्रथमादिशुणहीनः ॥ १ ॥ ४ जीवाः
प्राप्तुश्चरिह प्राणवधापादिरतेः पारिकायाः । निजसुतघातादिद्योपान् जनगर्हितान् पापाः ॥ १ ॥ परलोकेऽप्येवमाश्रवक्रियाभिरर्जिते कर्मणि । जीवानां चिरमपाया
निरपादिपतिषु भ्रमताम् ॥ २ ॥

पद्यकारणसमुच्चयार्थः, 'सति' विद्यमाने, किं?—'यद्' वस्तुजातं 'न सुष्ठु बुद्ध्येत' नातीयावगच्छेत् 'सर्वज्ञमतमवितथं तथापि तच्चिन्तयेन्मतिमा'निति तत्र सर्वज्ञाः—तीर्थकरास्तेषां मतं सर्वज्ञमतं—यच्चनं, किं?—वितथम्—अनृतं न वितथम्—अवितथं सत्यमित्यर्थः, 'तथापि' तदयोपकारणे सत्यनयगच्छन्नपि 'तत्' मतं वस्तु वा 'चिन्तयेत्' पर्यालोचयेत् 'मतिमान्' बुद्धिमानिति गाथार्थः ॥ ४८ ॥ किमित्येतदेवमित्यत आह—

—अणुवक्यपराशुभगद्वयपरायणा जं जिना जगत्पयरा । त्रियरागदोसमोहा य णत्पणाद्वायाद्विणो सेणं ॥ ४९ ॥

व्याख्या—अणुपकृते—परैरवर्तिते सति परानुग्रहपरायणा—धर्मोपदेशादिना . परानुग्रहशुका इति समासः, 'यद्' यस्मात् कारणात्, के?—'जिनाः' प्राश्निरूपितशब्दार्थाः, त एव विशेष्यन्ते—'जगत्पयराः' चराचरश्रेष्ठा इत्यर्थ, एवंविधा अपि कदाचिद् रागादिभावाद्द्वितथवादिनो भवन्त्यत आह—जिता—निरस्ता रागद्वेषमोहा यस्ते तथाविधाः, तत्राभिव्यङ्ग-लक्षणां रागः अभीतिलक्षणां द्वेषः अज्ञानलक्षणश्च मोहः, चशब्द एतद्भावगुणसमुच्चयार्थः, नान्यथावादिनः 'तेने'ति तेन कारणेन ते नान्यथावादिन इति, उक्तं च—“रागाद्वा द्वेषाद्दे” त्यादि गाथार्थः ॥ ४९ ॥ उक्तस्त्वद्वातव्यप्रथमो भेदः, अधुना द्वितीय उच्यते—

रागदोसकसायासवार्दिक्रियासु षट्प्रमाणानं । इहपरलोयाथाभो क्षाद्वा यज्जपरिबन्धि ॥ ५० ॥

व्याख्या—रागद्वेषकपायाश्रवादिक्रियासु प्रवर्तमानानामिहपरलोकापायान् व्यायेत्, यथा रागादिक्रिया ऐहिकानु-मिकविरोधिनी, उक्तं च—“रागः सम्पद्यमानोऽपि, दुःखदो दुष्टगोचरः । महाव्याप्यभिभूतस्य, रूपव्याप्ताभिलाषवत् ॥ १ ॥”

तथा—'द्रव्यः सम्पद्यमानोऽपि, तापयत्येव देहिनम् । कोटरस्थो ज्वलन्नाशु, दावानल इव हुमम् ॥ २ ॥' तथा—'दृश्यादि-
भेदभिन्नस्य, रागस्वामुत्तिकं फलम् । दीर्घः संसार एयोक्तः, सर्वज्ञैः सर्वदर्शिभिः ॥ ३ ॥' इत्यादि, तथा—'दोसानलसंससो
इह लोए चैव दुक्खिअओ जीवो । परलोगंमि य पावो पावइ निरयानलं तत्तो ॥ १ ॥' इत्यादि, तथा कथायाः—'क्रोधादयः,
तदपायाः पुनः—'कोहो य माणो य अणिगहीया, माया य लोहो य पवहुमाणा । चत्तारि एए कसिणो कसाया, सिंचंति
मूलाइं पुणत्तभवस्स ॥ १ ॥' तथाऽऽश्रयाः—'कर्मबन्धहेतवो मिथ्यात्वाद्यः, तदपायः पुनः—'मिच्छंतमोहियमई जीवो इह-
लोग एव दुक्खाइं । निरओयमाइं पावो पावइ पसमाइशुणहीणो ॥ १ ॥' तथा—'अज्ञानं खलु कटं क्रोधादिभ्योऽपि सर्व-
पापेभ्यः । अर्थं हितमहितं वा न वेत्ति येनावृत्तो लोकः ॥ १ ॥' तथा—'जीर्वा पाविति इहं पाणवहादविरइए पावाए । नियसु-
यपायणमाई दोसे जणगरहिए पावा ॥ १ ॥ परलोगंमिवि एवं आसवकिरियाहि अज्जिए कम्मे । जीवाण चिरमवाया निर-
याइगई भमंताणं ॥ २ ॥' इत्यादि, आदिशब्दः स्वगतानेकभेदव्यापकः, प्रकृतिस्थित्यनुभावप्रदेशबन्धभेदग्राहक इत्यन्ये,

१ देवानलसंतप्त इहलोक एव दुःखितो जीवः । परलोके च पापः प्राप्नोति निरयानलं सतः ॥ १ ॥ २ क्रोधश्च मानश्चानिगृहीतो माया च लोभश्च प्रवर्ध-
मानो । यत्पार पृते कृपयाः कृपायाः सिद्धयस्ति मूलानि पुनर्भवस्य ॥ १ ॥ कोहो पीडं पणासेइ माणो विणयणासणो । माया मित्ताणि नासेइ लोहो सद्धवि-
णासणो ॥ १ ॥ (प्रत्यन्तरं अधिकं माह्). ३ मिथ्यात्वमोहितमतिर्जीव इहलोक एव दुःखानि । निरयोपमाणि पापः प्राप्नोति प्रशमादिगुणहीनः ॥ १ ॥ ४ जीवाः
सामुद्रस्पर्श इ माणवपापविरतेः पापिकायाः । निजसुतघातादिदोषान् जनगर्हितान् पापाः ॥ १ ॥ परलोकेऽप्येवमाश्रवक्रियाभिरर्जिते कर्मणि । जीवानां चिरमपाया
निरपादिपतिषु भ्रमतामां ॥ २ ॥

पद्यकारणसमुच्चयार्थः, 'सति' विद्यमाने, किं?—'यद्' वस्तुजातं 'न सप्तु शुद्धेत' नातीयायागच्छेत् 'सर्वज्ञमतमपितथं' तथापि तच्चिन्तयेन्मतिमा'निति तत्र सर्वज्ञाः—तीर्थकरास्तेषां मतं सर्वज्ञमतं—यचनं, किं?—पितथम्—अनृतं न पितथम्—अपितथं सत्यमित्यर्थः, 'तथापि' तदबोधकारणे सत्यनयगच्छन्नपि 'तत्' मतं वस्तु या 'चिन्तयेत्' पर्यालोचयेत् 'मतिमान्' बुद्धि-मानिति गाथार्थः ॥ ४८ ॥ किमित्येतदेवमित्यत आह—

—अणुवकप्रसाराणुप्राप्तपरायणा जं निष्णा ज्ञाप्यवरा । त्रिपराणयोस्समोहा य ण्यग्नारवादिणो तेन ॥ ४९ ॥

व्याख्या—अणुपकृते—परैरवर्तिते सति परानुप्रहपरायणा—धर्मोपदेशादिना परानुप्रहोरुक्ता इति समासः, 'यद्' यस्मात् कारणात्, के?—'जिनाः' प्राप्तिरूपितशाब्दार्थः, त एव विद्वेष्यन्ते—'जातप्रवराः' चराचरश्रेष्ठा इत्यर्थ, एवंविधा लक्षणे रागः अप्रीतिलक्षणो द्वेषः अज्ञानलक्षणश्च मोहः, चशब्द एतदभावगुणसमुच्चयार्थः, नान्यथायादिनः 'तेने'ति तेन कारणेन ते नान्यथायादिन इति, उक्तं च—“रागाद्वा देषाद्दे” त्यादि गाथार्थः ॥ ४९ ॥ उक्तस्त्वाप्यद्वातव्यपधमो भेदः, अधुना द्वितीय उच्यते—

रागरोलकसाथासवार्थे किंरियासु धट्टमाणं । इहपरलोपावाधो शाह्ज्वा यज्जपरिषधी ॥ ५० ॥

व्याख्या—रागद्वेषकपायाश्रवादिक्रियासु प्रवर्तमानानामिहपरलोकापायान् व्यायेत्, यथा रागादिक्रिया ऐहिकामु-ष्मिकविरोधिनी, उक्तं च—“रागः सम्पद्यमानोऽपि, दुःखदो दुःपुणोचरः । महाव्याधयभिभूतस्य, कुपयथास्त्राभिजायवत् ॥ १ ॥”

पर्याय, ...
 पयसिदि सुप्तमिदि एतत्कारणं ...
 कर्मविपाकं विधिंतेजा, किं च-अणुभावात्...

स्थीणं गुह्यज्जनिकारयणं उदयात् अणुभावणं, तं च ...
 भावा, अणुभावे जीयगुण एव, स च निव्यादर्शनाविरतिप्रसादकपायाः, ...
 सं सरस विपाकं उदयं विधिंतेजा इ । उक्तस्त्वतीयो ध्यातव्यभेदः, साम्प्रतं चतुर्थं उच्यते, तेषां—

विचरेषिषा इतरणार्थं ज्ञानासत्त्वविज्ञानमाणादं । उदयापद्विभंगाद् परजघा वी च दृष्टाणं ॥ ५२ ॥

। विधिनिधि तासाभेदात्तात् पृथ्वीना अथायमायमोक्तैः काशापस्या पथा कर्मपृथ्वी । किञ्च-प्रदेशभिन्नं-विन्त्येव, प्रदेस इति जीयमर्चयानां
 कर्मरेषु एतेषु केशेभ्यश्चात्तदं एतदाभावात्तासाणुकारोपेक्षामिदं कदापि विहाताः कर्मपृथ्वी अजिताता कर्मविपाकं विधिःतयेव, किं च अनुभापभिन्नं
 एतदाभावात्तासाणुकारोपेक्षामिदं कदापि विहाताः कर्मपृथ्वी अजिताता कर्मविपाकं विधिःतयेव, किं च अनुभापभिन्नं
 एतदाभावात्तासाणुकारोपेक्षामिदं कदापि विहाताः कर्मपृथ्वी अजिताता कर्मविपाकं विधिःतयेव, किं च अनुभापभिन्नं

क्रियास्तु कायिक्यादिभेदाः पञ्च, एताः पुनरुत्तरत्र न्यक्षेण वक्ष्यामः, विपाकः पुनः—'किरियासु चट्टमाणा कार्गमाद्सु
दुक्खिया जीवा । इह चैव य परलोए संसारपवहुया भणिया ॥ १ ॥' तत्रश्चैवं रागादिक्रियासु वर्तमानानामपायान्
ध्यायेत्, किंविशिष्टः सन्नित्याह—'वर्ज्यपरिवर्जी' तत्र वर्जनीयं वर्ज्यम्—अकृत्यं परिगृह्यते तत्परिवर्जी—अप्रमत्त इति गाथार्थः
॥ ५० ॥ उक्तः खलु द्वितीयो ध्यातव्यभेदः, अयुना तृतीय उच्यते, तत्र—

पयद्दिदृषपसाणुभाषभिन्नं सुहासुद्विहसं । जोगाणुभावत्तमियं कम्मविपागं विचिंतेज्जा ॥ ५१ ॥

व्याख्या—'प्रकृतिस्थितिप्रदेशानुभावभिन्नं शुभाशुभविभक्तमिति अत्र प्रकृतिशब्देनार्था कर्मप्रकृतयोऽभिधीयन्ते
ज्ञानावरणीयादिभेदा इति, प्रकृतिरंशो भेद इति पर्यायाः, स्थितिः—तासामेवावस्थानं जपन्यादिभेदभिन्नं, प्रदेशशब्देन
जीवप्रदेशकर्मपुद्गलसम्बन्धोऽभिधीयते, अनुभावशब्देन तु विपाकः, एते च प्रकृत्यादयः शुभाशुभभेदभिन्ना भवन्ति, तत्र-
श्चैतदुक्तं भवति—प्रकृत्यादिभेदभिन्नं शुभाशुभविभक्तं 'योगानुभावजनितं' मनोयोगादिगुणप्रभवं कर्मविपाकं विचिन्तयेदिति
गाथार्थः ॥ ५१ ॥ भावार्थः पुनर्वृत्तविवरणादयसेयः, तच्चेदं—इह पयद्दिदृषाभिन्नं सुहासुद्विहसं कम्मविपागं विचिंतेज्जा, तत्रथ
पयद्दिदृषा कम्मणो भेदा अंसा णाणावरणिज्जाहणो अट्ट, तेहिं भिन्नं विहसं सुहं पुण्णं सायादयं असुहं पावं तेहिं विहसं—
विभिन्नविपाकं जहा कम्मपकडीए तहा विसेसेण चिंतिज्जा, किं च—ठिद्विभिन्नं च सुहासुद्विहसं कम्मविपागं विचिंतेज्जा,

१ क्रियासु वर्तमानाः कायिक्यादियु दुःखिता जीवाः । इहेव परलोके च संसारप्रवर्धका मणितः ॥ ५० ॥ २ इह प्रकृतिभिन्नं शुभाशुभविभक्तं कर्मविपाकं
विचिन्तयेत्, तत्र प्रकृतय इति कर्मणो भेदा अंसा ज्ञानावरणादयोऽट्ट, तेभिन्नं विभक्तं सुभं पुण्यं सायादिकं अशुभं पावं तेहिं विभक्तं. विभिन्नविपाकं यथा कर्म-
फलं तथा विशेषण चिन्तयेत् । किं च—स्थितिविभक्तं च शुभाशुभविभक्तं कर्मविपाकं विचिन्तयेत्.

दिक्षि तामिं चैव अट्टणहं पयडीणं जहणमज्झिमुक्कोसा कालावत्था जहा कम्मपयडीए, किं च-एएसभिन्नं शुभाशुभं यावत्-‘कृत्वा पूर्वविधानं पदयोस्तावेव पूर्ववद् वर्या। वर्गघर्नो कुर्यातां तृतीयराशेस्ततः प्रावत् ॥ १ ॥” कृत्वा विधानं-
 मिति २५६, अस्य राशोः पूर्वपदस्य घनादि कृत्वा तस्यैव वर्गादि ततः द्वितीयपदस्येदमेव विपरीतं क्रियते, तत एतावेव
 पर्यन्ते, ततस्तृतीयपदस्य वर्गघर्नो क्रियते, एवमनेन क्रमेणायं राशिः १६७७२१६ चिंतेज्जा पएसोस्ति जीवपएसणं कम्म-
 पएसंहिं सुहुमेहिं एणत्तेचायगाढोहिं पुट्टोगाढअणंतरअणुवायरउत्ताइभेएहिं वद्धाणं वित्थरओ कम्मपयडीए भणियाणं
 कम्मविद्यागं विचिंतेज्जा, किं च-अणुभावभिन्नं सुहासुहयिहसं कम्मविद्यागं विचिंतेज्जा, तत्थ अणुभावोत्ति तामिं चैवउट्टणहं
 पयडीणं पुट्टवद्धनिकाइयाणं उदयाउ अणुभवणं, तं च कम्मविद्यागं जोगाणुभावजणियं विचिंतेज्जा, तत्थ जोगा मणवयण-
 काया, अणुभावो जीवगुण एव, स च सिध्यादर्शनाविरतिप्रमादकपायाः, तेहिं अणुभावेण च जणियमुप्पाइयं जीवस्स कम्मं
 जं तस्स विद्यागं उदयं विचिंतेज्जाइ । उक्कस्तृतीयो ध्यातव्यभेदः, साम्प्रतं चतुर्थ उच्यते, तन्न—

विणदेसियाइ एक्कणसंठाणसणविहाणमाणाहं । उप्पायट्टिहभंगाइ पज्जवा जे य दग्धाणं ॥ ५२ ॥

१ स्थितििति तासामेवाधानां प्रकृतीनां अवन्यमभ्यनोक्कथाः कालावत्था यथा कर्मप्रकृतौ । किंच-प्रदेशाभिन्नं-चिन्तयेत्, प्रदेश इति जीवप्रदेशानां
 कर्मप्रदेशः पूर्वोक्तेकक्षेप्रावगाहः स्पष्टावगाढानन्तराणुयादोर्षोर्षादिभेदैर्द्वानां विलसतः कर्मप्रकृतौ अणितानां कर्मविपाकं विचिन्तयेत्, किं च अनुभावभिन्नं
 शुभाशुभविषयं कर्मविपाकं विचिन्तयेत्, तत्रानुभाव इति तासामेवाधानां प्रकृतीनां स्पष्टवदनिकाधितवावासुदयादनुभवतम्, तं च कर्मविपाकं योगानुभावज-
 नितं विचिन्तयेत्, तत्र योगा मनोवचनकाया, अनुभावो जीवगुण एव, तैरनुभावेन च जनिताम्-शरणादितं जीवस्य कर्मं यत् तस्या विपाकं-उदयो विचिन्तयेत् ।

क्रियास्तु कायिक्यादिभेदाः पञ्च, एताः पुनरुत्तरत्र न्यक्षेण वक्ष्यामः, विपाकः पुनः—'किरियासु घट्टमाणा कार्गमादसु दुक्त्वया जीवा । इह क्षेत्रे य परलोए संसारपवहृया भणिया ॥ १ ॥' ततश्चैवं रागादिक्रियासु घर्तमानानामपायान् ध्यायेत्, किंविशिष्टः सन्नित्याह—'वश्यंपरिवर्जो' तत्र वर्जनीयं वर्ज्यम्—अकृत्यं परिगृह्यते तत्परिवर्जो—अप्रमत्त इति गाथार्थः ॥ ५० ॥ उक्तः खलु द्वितीयो ध्यातव्यभेदः, अधुना तृतीय उच्यते, तत्र—

पयद्दिहपुसाणुभावभिन्नं सुहासुदविहत् । जोगाणुभापबन्धिं कम्मविवागं विचिंतेया ॥ ५१ ॥

व्याख्या—'प्रकृतिस्थितिप्रदेशानुभावभिन्नं शुभाशुभविभक्तमिति अत्र प्रकृतिशब्देनार्था कर्मप्रकृतयोऽभिधीयन्ते ज्ञानावरणीयादिभेदा इति, प्रकृतिरंशो भेद इति पर्यायाः, स्थितिः—तासामेवावस्थानं जपन्यादिभेदभिन्नं, प्रदेशशब्देन जीवप्रदेशकर्मपुद्गलसम्बन्धोऽभिधीयते, अनुभावशब्देन तु विपाकः, एते च प्रकृत्यादयः शुभाशुभभेदभिन्ना भवन्ति, ततश्चैतदुक्तं भवति—प्रकृत्यादिभेदभिन्नं शुभाशुभविभक्तं 'योगानुभावजनितं' मनोयोगादिगुणप्रभवं कर्मविपाकं विचिन्तयेदिति गाथार्थः ॥ ५१ ॥ भावार्थः पुनर्वृद्धिविपरणादवसेयः, तच्चोदं—इह पयद्दिहभिन्नं सुहासुदविहत् कम्मविवागं विचिंतेया, तत्पयद्दिहत् कम्मणो भेदा अंसा णाणावरणिज्जाइणो अह्म, तेहिं भिन्नं विहत्तं सुहं पुण्णं सायाइयं असुहं पावं तेहिं विहत्तं—विभिन्नविपाकं जहा कम्मपकडीए तहा विसेसेण चिंतिज्जा, किं च—ठिइविभिन्नं च सुहासुदविहत्तं कम्मविवागं विचिंतेया,

१ क्रियासु घर्तमानाः कायिक्यादिसु दुःखिता जीवाः । इहैव परलोके च संसारप्रपथका भविताः ॥ ५० ॥ २ इह प्रकृतिभिन्नं शुभाशुभविभक्तं कर्मविपाकं विचिन्तयेत्, तत्र प्रकृत्यप इति कर्मणो भेदा अंशा ज्ञानावरणादयोऽष्ट, तैर्भिन्नं विभक्तं सुभं पुण्यं सात्वारिकं अशुभं पापं तैर्विभक्तं. विभिन्नविपाकं यथा कर्मघ-
कृतां तथा विशेषेण चिन्तयेत् । किंच—स्थितिविभक्तं च शुभाशुभविभक्तं कर्मविपाकं विचिन्तयेत्.

दिशि तासिं चेष अट्टण्हं पयडीणं जहणमञ्जिमुक्कोसा कालावस्था जहा कम्मपयडीए, किं च-एएसभिन्नं शुभाशुभं यावत्-‘कृत्वा पूर्वविधानं पदयोस्तावेव पूर्ववद् वर्यां। वर्गधर्नो कुर्यातां तृतीयराशेस्ततः प्रावत् ॥ १ ॥” कृत्वा विधानं-
 मिति २५६, अस्य राशोः पूर्वपदस्य पनादि कृत्वा तस्यैव वर्गादि ततः द्वितीयपदस्येदमेव विपरीतं क्रियते, तत एतावेव
 पर्यन्ते, ततस्तृतीयपदस्य वर्गधर्नो क्रियते, एवमेनेन क्रमेणायं राशिः १६७७२१६ चिंतेज्जा पएसोत्ति जीवपएसणं कम्म-
 पएसंहिं सुहुमेहिं एगलेत्तावगादेहिं पुट्टोगाढअणंतरअणुवायरउद्धाइभेएहिं वद्धाणं विथरओ कम्मपयडीए भणियाणं
 कम्मवियागं विचिंतेज्जा, किं च-अणुभावभिन्नं सुहासुहाविहत्तं कम्मवियागं विचिंतेज्जा, तत्थ अणुभावोत्ति तासिं चेषडट्टण्हं
 पयडीणं पुट्टवद्धनिकाइयाणं उदयाउ अणुभवणं, तं च कम्मवियागं जोगाणुभावजाणियं विचिंतेज्जा, तत्थ जोगा मणवयण-
 काया, अणुभावो जीवगुण एव, स च मिथ्यादर्शनाविरतिप्रमादकपाया; तेहिं अणुभावेण च जणियमुप्पाइयं जीवस्स कम्मं
 जं तस्स विवागं उदयं विचिंतिज्जाइ । उकस्तृतीयो ध्यातव्यभेदः, साम्प्रतं चतुर्थं उच्यते, तत्र—

त्रिणदत्तियाइ छक्खणसंठाणासणविहाणामाणाइं । उप्पायट्ठिदंभाइ पज्जवा जे य दग्धाणं ॥ ५२ ॥

१ स्थितिरिति सासामेवादानां प्रकृतीनां अयन्यमभ्यमोऽकृष्टाः कालावस्था यथा कर्मप्रकृतौ । किञ्च-प्रदेशाभिन्नं-चिन्त्येव, प्रदेश इति जीवप्रदेशानां
 कर्मप्रदेशीः पूर्वोत्तरेकक्षेत्रावगातः स्पृष्टावगादानन्तराणुषादोर्वादिभेदैर्बद्धानां विस्तरतः कर्मप्रकृतौ भणितानां कर्मविपाकं विचिन्त्येव, किं च अनुभावभिन्नं
 शुभाशुभविभाकं कर्मविपाकं विचिन्त्येव, तत्रानुभाव इति सासामेवादानां प्रकृतीनां स्पृष्टवद्धनिकावितावामुदयादनुभवन्म्, तं च कर्मविपाकं योगानुभावज-
 न्तं विचिन्त्येव, तत्र योगा मनोवचनकाया, अनुभावो जीवगुण एव, तैरनुभावेन च जनिताय-उत्पादितं जीवस्य कर्मं यत् तस्मा विपाकं-उदयो विचिन्त्यते ।

व्याख्या—जिनाः—प्राग्विरूपितशब्दार्थास्तीर्थकरासैर्देशितानि—कथितानि जिनदेशितानि, कान्यत आह—‘लक्षणसंस्-
नासनविधानमानानि,’ किं ?—विचिन्तयेदिति पर्यन्ते वक्ष्यति पृष्ठां गाथायामिति, तत्र लक्षणादीनि विचिन्तयेत्,
अत्रापि गाथान्ते द्रव्याणामिरयुक्तं तल्पतिपदमायोजनीयमिति, तत्र लक्षणं धर्मास्तिकायादिद्रव्याणां गत्यादि, तथा संस्थानं
तस्या पुद्गलरचनाकारलक्षणं परिमण्डलाद्यजीवानां, यथोक्तम्—‘धर्मिमंडले य वदे तसे चउरस आयते क्षेत्र’ जीवन्-
, च समचतुरस्रादि, यथोक्तम्—‘सर्मचउरसे नगोहमंडले साइ यामणे खुजे । हुंडेवि य संठाणे जीवाणं छ मुणे-
। १ ॥’ तथा धर्माधर्मयोरपि लोकक्षेत्रपेक्षया भावनीयमिति, लृकं च—‘हेट्टा मज्जे उवरि छयोइल्लरिसुइंगसंठाण ।
अद्धागारो अद्धालेत्तागिइ नेओ ॥ १ ॥’ तथाऽऽसनानि—आधारलक्षणानि धर्मास्तिकायादीनां लोकाकाशादीनि
स्वरूपाणि वा, तथा विधानानि धर्मास्तिकायादीनामेव भेदानित्यर्थः, यथा—‘धर्मरथिकाए धम्मरथिकायस्स देसे धम्म-
रथिकायस्स पएसे’ इत्यादि, तथा मानानि—प्रमाणानि धर्मास्तिकायादीनामेवार्थीयानि, तथोरथादस्थितिभङ्गादिपर्याया ये
च ‘द्रव्याणां’ धर्मास्तिकायादीनां तान् विचिन्तयेदिति, तत्रोरथादादिपर्यायसिद्धिः ‘उरपादव्ययध्रौव्ययुक्तं सदि’ति
(तत्पार्थे अ० ५ सू० २९) वचनाद्, युक्तिः पुनरत्र—‘घटमौलीसुवर्णाधी, नाशोरपत्तिस्थितिव्ययम् । शोकप्रमोदमाध्यस्थं, जनी
याति सहेतुकम् ॥ १ ॥ पयोव्रतो न दक्ष्यति, न पयोऽत्ति दधिव्रतः । अगोरसव्रतो नोभे, तस्मात्तत्त्वं व्रयात्मकम् ॥ २ ॥”

१ परिमण्डलं वृत्तं प्यत्वं चतुरस्रमापयतेमेव. २ समचतुरस्रं न्यप्रोथमण्डलं सादि धामनं कुन्तं । पुण्डमपि च संस्थानानि जीवन्ता । एव ज्ञातव्यानि ५ १ ५
३ अथस्नानमप्ये वपरि वेनासनसहस्रीपुटद्रसंस्थानः । लोको धेशास्त्राकारो वेत्तापेक्षेत्राकृतिर्वेद्यः ॥ १ ॥ ४ धर्मास्तिकायो धर्मास्तिकायस्य प्रवेद्याः ।

ततश्च धर्मास्तिकायो विवक्षितसमयसम्बन्धरूपापेक्षयोत्पद्यते तदनन्तरातीतसमयसम्बन्धरूपापेक्षया तु विनश्यति धर्मा-
स्तिकापद्रव्यात्मना तु नित्य इति, उक्तं च—‘सर्वव्यक्तिषु नियतं क्षणे क्षणेऽन्यत्वमथ च न विशेषः । सत्योश्चित्यपच्चित्योरा-
कृतिजातिव्यवस्थानात् ॥१॥’ आदिशब्दादशुरुलब्धादिपर्यार्षप्रसङ्गः, चाशब्दः समुच्चयार्थ इति गाथार्थः ॥ ५२ ॥ किं च—

वंधस्थिकायमह्यं क्षीणमणारुणिहणं क्षिणस्त्राणं । णामाहभेयविहितं तिविहमहोलोपयोधाहं ॥ ५३ ॥

व्याख्या—‘पञ्चास्तिकायमयं लोकमनाद्यनिधनं जिनाख्यातमिति, क्रिया पूर्ववत्, तत्रास्तयः—प्रदेशास्तेषां काया
अस्तिकायाः पद्य च ते अस्तिकायाश्चेति विप्रसङ्गः, एते च धर्मास्तिकायाद्यो गत्याद्युपग्रहकरा ज्ञेया इति, उक्तं च—“जीवानां
पुद्गलानां च, गत्युपग्रहकारणम् । धर्मास्तिकायो ज्ञानस्य, दीपश्चक्षुष्मतो यथा ॥ १ ॥ जीवानां पुद्गलानां च, स्थित्युपग्र-
हकारणम् । अधर्मः पुरुषस्येव, विद्यासौरवनिर्गथा ॥ २ ॥ जीवानां पुद्गलानां च, धर्माधर्मास्तिकाययोः । वदराणां घटो
यद्रदाकाशमवकाशादम् ॥ ३ ॥ ज्ञानात्मा सर्वभावज्ञो, भोक्ता कर्ता च कर्मणाम् । नानासंसारिमुक्ताख्यो, जीवः प्रोक्तो
जिनागमे ॥ ४ ॥ स्पर्शरसगन्धवर्णशब्दमूर्तस्वभावकाः । सङ्घातभेदनिष्पन्नाः, पुद्गला जिनर्देशिताः ॥ ५ ॥” तन्मयं—तदा-
त्मकं, लोक्यत इति लोकसं, कालतः किम्भूतमित्यत आह—‘अनाद्यनिधनम्’ अनाद्यपर्यवसितमित्यर्थः, अनेनेश्वरादि-
कृतव्यपच्येदमाह, असावपि दर्शनभेदाच्चिन्न एवेत्यत आह—‘जिनाख्यातं’ तीर्थकरप्रणीतम्, आह—‘जिनदेशितानि’त्य-
स्माज्जिनप्रणीताधिकारोऽनुवर्तत एव, ततश्च जिनाख्यातमित्यतिरिच्यते, न, अस्याऽऽदरख्यापनार्थत्वात्, आदरख्यापनादी-
षु पुनरुक्तदोषानुपपत्तेः, तथा चोक्तम्—“अनुवादादरवीप्साभृशार्थविनियोगहेत्वसूयासु । ईपरसम्भ्रमविस्मयगणनास्-

व्याख्या—जिनः—प्राप्तिरूपितशब्दार्थास्तीर्थकरास्तेर्देशितानि—कथितानि जिनदेशितानि, फान्यत आह—‘लक्षणसंस्थानासनविधानमानानि,’ किं ?—विचिन्तयेदिति पर्यन्ते वक्ष्यति पष्ठां गाथायामिति, तत्र लक्षणादीनि विचिन्तयेत्, अत्रापि गाथान्ते द्रव्याणामित्युक्तं तत्प्रतिपदभायोजनीयमिति, तत्र लक्षणं धर्मास्तिकायादिद्रव्याणां गत्यादि, तथा संस्थानं मुख्यवृत्त्या पुद्गलरचनाकारलक्षणं परिमण्डलाद्यजीवानां, यथोक्तम्—‘परिमंडले य घटे तसे चउरंस आयते चैव’ जीवगुरीराणां च समचतुरसादि, यथोक्तम्—‘सर्भचउरंसे नगोहमंडले साह यामणे खुजे । हुंदेवि य संठाणे जीवाणं छ मुणे-यथा ॥ १ ॥’ तथा धर्माधर्मयोरपि लोकक्षेत्रापेक्षया भावनीयमिति, उक्तं च—‘हेट्टा मञ्जे उवरि छपांश्रधरिसुरंगसंठाणे । लोको अद्दागारो अद्दाखेत्तागिर्दे नेओ ॥ १ ॥’ तथाऽऽसनानि—आधारलक्षणानि धर्मास्तिकायादीनां लोकाकाशादीनि स्वस्वरूपाणि वा, तथा विधानानि धर्मास्तिकायादीनामेव भेदानित्यर्थः, यथा—‘धर्ममथिकाए धम्ममथिकायस्स देसे धम्म-थिकायस्स पएसे’ इत्यादि, तथा मानानि—प्रमाणानि धर्मास्तिकायादीनामेवास्मीयानि, तयोत्पादस्थितिभङ्गादिपर्याया ये च ‘द्रव्याणां’ धर्मास्तिकायादीनां तान् विचिन्तयेदिति, तत्रोत्पादादिपर्यायसिद्धिः ‘उत्पादव्ययध्रौव्ययुक्तं सदि’ति (तत्रार्थे अ० ५ सू० २९) वचनाद्, युक्तिः पुनरत्र—‘पदमौलीसुवर्णाधी, नाशोत्पत्तिस्थिति व्ययम् । शोकप्रमोदमाध्यस्यं, जनो याति सहेतुकम् ॥ १ ॥ पयोव्रतो न दद्ध्यत्ति, न पयोऽस्ति दधिव्रतः । अगोरसव्रतो नोभे, तस्मात्तत्त्वं त्रयात्मकम् ॥ २ ॥’

१ परिमण्डलं घृतं मय्यं चतुरस्रमायतमेव. २ समचतुरस्रं न्यप्रोधमण्डलं सादि यामनं कुट्टनं । पुण्ड्रमपि च संस्थानानि जीवानां चत् श्रावणयानि ॥ १ ॥ ३ अथलान्मप्ये वपरि वैश्रासनक्षेत्रीयदक्षसंस्थानः । लोको वैशालाकारो वैशाखक्षेत्राकृतिर्ययः ॥ १ ॥ ४ धर्मास्तिकायो धर्मास्तिकायस्य देवाः धर्मास्तिकायस्य मदेवाः ।

ततश्च धर्मास्तिकायो विवक्षितसमयसम्बन्धरूपापेक्षयोत्पद्यते तदनन्तरातीतसमयसम्बन्धरूपापेक्षया तु विनश्यति धर्मास्तिकापद्मव्यारमना तु नित्य इति, उक्तं च—‘सर्वव्यक्तियु नियतं क्षणे क्षणेऽन्यत्वमथ च न विशेषः । सत्योश्चित्यपचिचत्योरा-
 कृतिजातिव्यवस्थानात् ॥१॥’ आदिशब्दादगुरुलब्धादिव्याप्यपरिमहः, चशब्दः समुच्चयार्थ इति गाथार्थः ॥ ५२ ॥ किं च—

दंश्लिकायमह्यं लोममणारुणिरुणं जिगम्लायं । णामाहमेयविहियं तिबिहमहोलेपमेयाहं ॥ ५३ ॥

व्याख्या—‘पश्चास्तिकायमयं लोकमनाद्यनिधनं जिनाख्यातमिति, क्रिया पूर्ववत्, तत्रास्तयः—प्रदेशास्तेषां काया
 अस्तिकायाः पश्च च ते अस्तिकायाश्चेति विग्रहः; एते च धर्मास्तिकायादयो गत्याद्युपग्रहकरा ज्ञेया इति, उक्तं च—“जीवानां
 पुद्गलानां च, गत्युपग्रहकारणम् । धर्मास्तिकायो ज्ञानस्य, दीपश्चक्षुष्मतो यथा ॥ १ ॥ जीवानां पुद्गलानां च, स्थित्युपग्र-
 हकारणम् । अर्धर्मः पुरुषस्यैव, विधासोरवतिर्यथा ॥ २ ॥ जीवानां पुद्गलानां च, धर्माधर्मास्तिकाययोः । वदराणां घटो
 यद्द्राकाशमयकादादम् ॥ ३ ॥ ज्ञानात्मा सर्वभावज्ञो, भोका कर्ता च कर्मणाम् । नानासंसारिसुक्ताद्यो, जीवः प्रोक्तो
 जिनागमे ॥ ४ ॥ रपर्यरसगन्धवर्णशब्दमूर्तस्वभावकाः । सङ्घातभेदनिष्पन्नाः, पुद्गला जिनदेशिताः ॥ ५ ॥” तन्मयं—तदा-
 र्थकं, लोक्यत इति लोकस्तं, कालतः किम्भूतमित्यत आह—‘अनाद्यानिधनम्’ अनाद्यापर्यवसितमित्यर्थः, अनेनेश्वरादि-
 कृतव्यवच्छेदमाह, असावपि दर्शनभेदाच्चित्र एवेत्यत आह—‘जिनाख्यातं’ तीर्थकरप्रणीतम्, आह—‘जिनदेशितानि’त्य-
 स्माजिनप्रणीताधिकारोऽनुवर्तत एव, ततश्च जिनाख्यातमित्यतिरिच्यते, न, अस्याऽऽदरख्यापनार्थत्वात्, आदरख्यापनादौ
 च पुनरुक्तदोषानुपपत्तेः, तथा चोक्तम्—“अनुवादादरवीप्साभृशार्थविनियोगहेत्वसूयासु । ईपत्सम्भ्रमविस्मयगणनास्म-

व्याख्या—जिनाः—प्राप्तिरूपितशब्दार्थास्तीर्थकरास्तेर्देशितानि—कथितानि जिनेर्देशितानि, कान्यत आह—‘उक्षणसंस्थानासनविधानमानानि,’ किं ?—विचिन्तयेदिति पर्यन्ते वक्ष्यति पृष्ठां गाथायामिति, तत्र उक्षणदीनि विधिन्तयेत्, अत्रापि गाथान्ते द्रव्याणामित्युक्तं तत्पतिपदमायोजनीयमिति, तत्र उक्षणं धर्मास्तिकायादिद्रव्याणां गत्यादि, तथा संस्थानं मुख्यवृत्त्या पुद्गलरचनाकारलक्षणं परिमण्डलाद्यजीवानां, यथोक्तम्—‘परिमंडले य पट्टे तसे चउरंस आयते धेय’ जीवद्य-रीराणां च समचतुरथादि, यथोक्तम्—‘समचउरंसे नगोहमंडले साह यामणे खुजे । हुंदेवि य संठाणे जीवाणं छ मुणे-यथा ॥ १ ॥’ तथा धर्माधर्मयोरपि लोकक्षेत्रापेक्षया भावनीयमिति, उक्तं च—‘हेद्वा भन्ने उयरि छयांस्रत्सुदंगसंठाणं । लोणो अद्दागारो अद्दाखेत्तागिर्द नेओ ॥ १ ॥’ तथाऽऽसनानि—आधारलक्षणानि धर्मास्तिकायादीनां लोकाकाशादीनि स्वस्वरूपाणि वा, तथा विधानानि धर्मास्तिकायादीनामेव भेदानित्यर्थः, यथा—‘धर्मरथिकाए धम्मरथिकायस्स देसे धम्म-रथिकायस्स पएसे’ इत्यादि, तथा मानानि—प्रमाणानि धर्मास्तिकायादीनामेवारमीयानि, तयोत्पादस्थितिभङ्गादिपर्याया ये च ‘द्रव्याणां’ धर्मास्तिकायादीनां तान् विचिन्तयेदिति, तत्रोत्पादादिपर्यायसिद्धिः ‘उत्पादव्ययध्रांव्ययुक्तं सदि’ति (तत्त्वार्थे अ० ५ सू० २९) वचनाद्, युक्तिः पुनरत्र—‘पटमौलीसुवर्णाधी, नाशोत्पत्तिस्थितिव्ययम् । शोकप्रमोदमाध्यस्यं, जनो याति सहेतुकम् ॥ १ ॥ पयोव्रतो न दद्दसि, न पयोऽसि दधिव्रतः । अगोरसव्रतो नोभे, तस्मात्तत्त्वं व्रयात्मकम् ॥ २ ॥’

१ परिमण्डलं वृत्तं मयसं चतुरस्रमायतमेव. २ समचतुरस्रं न्यप्रोथमण्डलं साधि यामनं कुन्तं । पुण्ड्रमपि च संस्थानानि जीवायां पट्टे शोतत्प्राप्ति ॥ १ ॥ ३ अथस्नानमप्ये वपरि वैशासनशब्दरीयद्द्रसंस्थानः । लोको वैशालाकारो वैशालक्षेत्राकृतिर्यथा ॥ १ ॥ ४ धर्मास्तिकायो धर्मास्तिकायस्य देवाः धर्मास्तिकायस्य देवाः ।

ततश्च धर्मास्तिकायो विवक्षितसमयसम्बन्धरूपापेक्षयोत्पद्यते तदन्तरातीतसमयसम्बन्धरूपापेक्षया तु विनश्यति धर्मास्तिकापदव्यारम्भना तु नित्य इति, उक्तं च—‘सर्वव्यक्तियु नित्यतं क्षणे क्षणेऽन्यत्वमथ च न विशेषः । सत्योश्चित्यपचित्योरानुपतिजातिव्यवस्थानात् ॥ ११ ॥’ आदिशब्दाद्युत्कृतव्यादिपर्यायप्रसिद्धः, चशब्दः समुच्चयार्थ इति गाथार्थः ॥ ५२ ॥ किं च—

पंचविंशत्यमदयं खोगमणादृणित्यं त्रिणक्तयम् । जामाहभेयविहितं त्रिद्विहमहोखभेयाद् ॥ ५३ ॥

व्याख्या—‘पञ्चास्तिकायमयं लोकमनाद्यनिधनं जिनाख्यातमिति, क्रिया पूर्ववत्, तत्रास्तयः—प्रदेशास्तेषां कायास्तिकायाः पञ्च च ते अस्तिकायाश्चेति विग्रहः; एते च धर्मास्तिकायाद्यो गत्याद्युपग्रहकरा ज्ञेया इति, उक्तं च—“जीवानां पुद्गलानां च, गत्युपग्रहकारणम् । धर्मास्तिकायो ज्ञानस्य, दीपश्चक्षुष्मतो यथा ॥ ३ ॥ जीवानां पुद्गलानां च, स्थित्युपग्रहकारणम् । अधर्मः पुरुषस्वेव, तिष्ठासौरवतिर्यथा ॥ २ ॥ जीवानां पुद्गलानां च, धर्माधर्मास्तिकाययोः । वदराणां षटो यद्दाकाशमयकाशादम् ॥ ३ ॥ ज्ञानात्सा सर्वभावज्ञो, भोक्ता कर्ता च कर्मणाम् । नानासंसारिमुक्ताख्यो, जीवः प्रोक्तो जिनागमे ॥ ४ ॥ स्पर्शरसगन्धवर्णशब्दसूर्तस्वभावकाः । सङ्घातभेदनिष्पन्नाः; पुद्गला जिनादेशिताः ॥ ५ ॥” तन्मयं—तदात्मकं, लोक्यत इति लोकतं, कालतः किम्भूतमित्यत आह—‘जिनाख्यातं’ तीर्थकरप्रणीतम्, आह—‘जिनादेशितानि’त्युक्तव्यवच्छेदमाह, असाद्यपि दर्शनभेदाच्चित्र एवेत्यत आह—‘जिनाख्यातं’ तीर्थकरप्रणीतम्, आह—‘जिनादेशितानि’त्यस्माज्जिनप्रणीताधिकारोऽनुवर्तत एव, ततश्च जिनाख्यातमित्यतिरिच्यते, न, अस्याऽऽदरख्यापनार्थत्वात्, आदरख्यापनादौ च पुनरुक्तदोषानुपपत्तेः; तथा चोक्तम्—“अनुवादादरवीप्साभ्युशाधीनियोगहेत्वसूयासु । ईपत्सम्भ्रमविस्मयगणनास्म-

रणेष्वयुनरुक्म ॥ १ ॥” तथा हि ‘नामादिभेदविहितं’ भेदतो नामादिभेदावस्थापितमित्यर्थः, उक्तं च—‘नामं दृवणा दविष्ट खित्ते काले तद्देव भावे य । पञ्जवलीगो य तद्वा अद्विहो लीगंमि (ग) निक्स्वेषो ॥१॥’ भावार्थभ्रतुर्पिचतिसप्तपिपरणादवसेयः, सान्प्रतं क्षेत्रलोकमधिकृत्याह—‘त्रिविधं’ त्रिप्रकारम् ‘अथोलोकभेदादि’ इति प्राकृतचतुर्त्याऽथोर्लोक्यादिभेदम्, आदिशब्दात्तिर्यगूर्ध्वलोकपरिग्रह इति गाथार्थः ॥ ५३ ॥ किं च—तस्मिन्नेव क्षेत्रलोके इदं चंद्रं च विधिन्तयेदिति प्रतिपादयन्नाह—

सिद्धवलयदीवसागारनरयविमाणभयणाहसंशयं । योमादृष्टदृष्टाणं त्रिययं क्षेत्राद्विदितानं ॥ ५४ ॥

न्याख्या—‘क्षितिचलयद्वीपसागरनिरयविमानभवनादिसंस्थानं’ तत्र क्षितयः खलु पर्माद्या ईपत्यागभारात्पसाना अर्था भूमयः परिगृह्यन्ते, वलयानि—धनोदधिधनवाततनुवातारमकानि धर्मादिसप्तगुंधिचीपरिक्षेपीण्येकविंशतिः, द्वीपाः—जम्बूद्वीपादयः स्वयम्भूरमणद्वीपान्ता असह्येयाः, सागरा—लयणसागरादयः स्वयम्भूरमणसागरपर्यन्ता असह्येया एव, निरयाः—सीमन्तकाद्या अप्रतिष्ठानावसानाः सह्येयाः, यत उक्तम्—‘तीर्सा य पद्मवीसा पनरस दसेव सपसदस्सादं । तिक्षेगं पंचूणं पंच य नरगा जहाकमसो ॥ १ ॥’ विमानानि—ज्योतिष्कादिसम्बन्धीन्यनुचरविमानान्तान्प्रसह्येयानि, ज्योतिष्कविमानानामसंख्येयत्वात्, भवनानि—भवनवास्याल्लक्षणानि असुरादिदशानिकापसंबन्धीनि असंख्येयानि, उक्तं च—

१ नामस्यापनयोः द्रव्ये क्षेत्रे च फाले तथैव भावे च । पर्यवलीकः तथाऽऽदिविधो कोके क्षिपेयः ॥ १ ॥ २ त्रिणाए पञ्चविंशतिश्च पञ्चदश एकीव जगत्सर्व-
खाणि । श्रीशिष्टं पञ्चोर्न पञ्च च नरका यथाकमम् ॥ १ ॥

“सत्तैव य कोटीभो द्युतिं वायत्तरि सयसहरसा । एसो भवणसमासो भवणवर्द्धं विषाणेजा ॥१॥” आदिशब्दात्सङ्ख्ये-
 यत्यन्तरनगरपरिमहः, उक्तं च—“हेद्योवरिजोयणसयरहिपरयणाए जोयणसहरसे । पढसे यंतरियाणं भोमा नयरा असंखेजा
 ॥ १ ॥” ततश्च क्षितयश्च यलयानि क्षेत्रादिद्वन्द्वः, एतेषां संस्थानम्—आकारविशेषलक्षणं . विचिन्तयेदिति, तथा . ‘व्योमा-
 दिप्रतिष्ठानम्’ इत्यत्र प्रतिष्ठितिः प्रतिष्ठानं, भावे व्युद्, व्योम—आकाशम्, आदिशब्दाद्वाय्वादिपरिमहः, व्योमादी प्रति-
 ष्ठानमस्येति व्योमादिप्रतिष्ठानं, लोकास्थितिविधानमिति योगः, विधिः—विधानं प्रकार इत्यर्थः, लोकास्य स्थितिः २, स्थितिः
 व्ययस्या मर्यादा इत्यनर्थान्तरं, तद्विधानं, किम्भूतं?—‘नियतं’ नित्यं शाश्वतं, क्रिया पूर्ववदिति गाथार्थः ॥ ५४ ॥ किं च—
 इयभोराखलक्षणमणान्दिनिहणमर्यतरं सरीराभो । जीवमस्त्विं कारिं भोर्यं च सयसस कम्मसस ॥ ५५ ॥

व्याख्या—उपयुज्यतेऽनेनेत्युपयोगः—साकारानाकारादिः, उक्तं च—‘स द्विविधोऽष्टचतुर्भेदः’ (तत्रार्थे अ० २ सू० ९)
 स एव लक्षणं यस्य स उपयोगलक्षणसं, जीवमिति वक्ष्यति, तथा ‘अनाद्यनिधनम्’ अनाद्यपर्यवसितं, भवापवर्गप्रवाहा-
 पेक्षया नित्यमित्यर्थः, तथा ‘अर्थान्तरं’ पृथग्भूतं, कुतः?—शरीरात्, ज्ञातावेकवचनं, शरीरेभ्यः—औदारिकादिभ्य इति,
 किमित्यत आह—जीवति जीविव्यति जीवितवान् वा जीव इति तं, किम्भूतमित्यत आह—‘अरूपिणम्’ अमूर्तमित्यर्थः,
 तथा ‘कर्तारं’ निर्वर्तकं, कर्मण इति गम्यते, तथा ‘भोकारम्’ उपभोकारं, कस्य?—स्वकर्मणः—आत्मीयस्य कर्मणः, ज्ञाना-
 यरणीयादेरिति गाथार्थः ॥ ५५ ॥

१ सत्तैव च कोट्यो भवति त्राससतिः दातसहरयाणि । पुत्र भवनसमासो भवनपदीनां (इति) विजानीयात् ॥ १ ॥ शयच्छादुपरि योजनरातादित्ते रसाया
 दोषनसहरये । प्रथमे ध्वन्तराणां भोमादि नगराण्यसंख्येयासि ॥ १ ॥

रणेष्वपुनरुक्तम् ॥ १ ॥” तथा हि ‘नामादिभेदविहितं’ भेदतो नामादिभेदावस्थापितमित्यर्थः, तत्त्वं च—‘नामं दृष्ट्वा द्रविणं खित्ते काले तद्देव भावे य । पञ्चवर्तुणो य तद्वा अद्विष्टो लोकोमि (ण) निकसेवो ॥१॥’ भाष्यार्थवत्तुषिचतिस्रयापिपरणादवसेयः, साम्प्रतं क्षेत्रलोकमधिकृत्याह—‘त्रिविधं’ त्रिप्रकारम् ‘अधोलोकभेदादि’ इति प्राकृतशब्दाऽप्योक्त्याऽप्योक्त्यादिभेदम्, आदिशब्दात्त्रिर्गूर्ध्वलोकपरिग्रह इति गाथार्थः ॥ ५३ ॥ किं च—तस्मिन्नेव क्षेत्रलोकं इदं चंद्रं च विषिनन्तयेदिति प्रतिपादयन्नाह—

शिववलयदीवसागरतरयविमाण्यवसाहसंतानं । योमाहुरदृष्टानं त्रिययं क्षेत्रद्विरुदितानं ॥ ५४ ॥

व्याख्या—‘क्षितिवलयदीवसागरनिरयविमानभवनादिसंस्थानं’ तत्र क्षितयः खलु पर्माद्या ईश्वराभावात्पसाना अर्थाः भूमयः परिग्रहन्ते, यलयानि—धनोदधिपनचाततनुवातात्मकानि पर्मादिसप्तशुधिवीधरिसेष्यण्ये कविंदातिः, द्वीपाः—जम्बूद्वीपादयः स्वयम्भूरमणद्वीपान्ता असङ्खेयाः, सागरा—लवणसागरादयः स्वयम्भूरमणसागरपर्यन्ता असङ्खेया एव, निरयाः—सीमन्तकाद्या अप्रतिष्ठानावसानाः सङ्खेयाः, यत उक्तम्—‘तीर्सां य पक्षवीसा पनरस दसेव सपसहस्रादं । तिषेणं पंच्युणं पंच य नरगा जहाकमसो ॥ १ ॥’ विमानानि—ज्योतिष्कादिसम्बन्धीन्यनुसरविमानान्तान्यसङ्खेयानि, ज्योतिष्कविमानानामसंख्येयत्वात्, भवनानि—भवनवास्यालवलयक्षणानि असुरादिदशानिकायसंबन्धीनि असंख्येयानि, उक्तं च—

१ नामस्थापनयोः प्रत्यये क्षेत्रे च काले सर्वेषु भावे च । पर्यवर्तुणः सप्याऽद्विविधो लोके निक्षेपः ॥ १ ॥ २ त्रिषात् पर्मादित्यासि च यत्परस एवैव कालसह-
खाणि । श्रीणि पुरुं पञ्चोर्न पञ्च च नरका यथाक्रमम् ॥ १ ॥

“सत्त्वं य कोऽहीओ हवंति धावत्तरि सयसहससा । एसो भवणसमासो भवणवर्द्धणं विघाणोजा ॥१॥” आदिशब्दादसङ्ख्ये-
यव्यन्तरनगरपरिमहः, उक्तं च—“हेद्योरज्योयणसयरहिपर्यणाए ज्योयणसहससे । पढमे वंतरियाणं भोमा नयर असंखेजा
॥ १ ॥” ततश्च क्षितयश्च यद्ययानि खेत्वादिद्वन्द्वः, एतेषां संस्थानम्—आकारविशेषलक्षणं विचिन्तयेदिति, तथा ‘व्योमा-
दिप्रतिष्ठानम्’ इत्यत्र प्रतिष्ठितिः प्रतिष्ठानं, भावे ल्युट्, व्योम—आकाशम्, आदिशब्दाद्वाद्यादिपरिमहः, व्योम्नादी प्रति-
ष्ठानमस्येति व्योमादिप्रतिष्ठानं, लोकास्त्विति विधानमिति योगः, विधिः—विधानं प्रकार इत्यर्थः, लोकास्य स्थितिः—२, स्थितिः
व्यवस्था मर्यादा इत्यनर्थान्तरं, तद्विधानं, किम्भूतं?—‘नियतं’ नित्यं शाश्वतं, क्रिया पूर्ववदिति गाथार्थः ॥ ५४ ॥ किं च—

इयभोगलक्षणागमणाद्विद्वान्मत्पतं सरीराभो । जीवमरुत्वि कारिं भोयं च सयसस कम्मसस ॥ ५५ ॥

व्याख्या—उपयुज्यतेऽनेनेत्युपयोगः—साकारानाकारादिः, उक्तं च—‘स द्विविधोऽष्टचतुर्भेदः’ (तत्त्वार्थे अ० २ सू० ९)
स एव लक्षणं यस्य स उपयोगलक्षणस्तं, जीवमिति वक्ष्यति, तथा ‘अनाद्यनिधनम्’ अनाद्यपर्यवसितं, भवापवर्गप्रवाहा-
पेक्षया नित्यमित्यर्थः, तथा ‘अर्थान्तरं’ पृथग्भूतं, कुतः?—शरीरात्, जातावेकवचनं, शरीरेभ्यः—औदारिकादिभ्य इति,
किमित्यत आह—जीवाति जीविव्यति जीवितवान् वा जीव इति तं, किम्भूतमित्यत आह—‘अरूपिणम्’ अमूर्तमित्यर्थः,
तथा ‘कर्तारि’ निर्वर्तकं, कर्मण इति गम्यते, तथा ‘भोकारम्’ उपभोकारं, कस्य?—स्वकर्मणः—आत्मीयस्य कर्मणः, ज्ञाना-
यरणीयादरिति गाथार्थः ॥ ५५ ॥

१ सत्त्वं च कोऽप्यो भवतिः द्वाससतिः सतसद्व्यापि । एव भवनसमासो भवनवतीना (इति) विजानीयात् ॥ १ ॥ अथच्छादुपरि योजयततदहिते रसाया
योन्नसदपे । प्रथमे व्यन्तराणं भोमानि नगरावसंख्येयानि ॥ १ ॥

सस्य च सकर्मजलियं जन्मादजलं कसायपायाळं । वसणसयसावयमणं मोहावचं महाभीमं ॥ ५६ ॥

व्याख्या—‘तस्य च’ जीवस्य ‘स्वकर्मजनितम्’ आत्मीयकर्मनिर्वातितं, कं ?—संसारसागरमिति यक्ष्यति तं, किम्भूतमित्यव
आह—‘जन्मादिजलं’ जन्म—प्रतीतम्, आदिशब्दाञ्जराभरणपरिग्रहः, एतान्येवातिबहुत्याज्जलमिव जलं यस्मिन् स तथावि-
धस्तं, तथा ‘कपायपाताळं’ कपायाः—पूर्वोक्तास्त एवागाधभवजननसाभ्येन पाताळमिव पाताळं यस्मिन् स तथाविधस्तं,
तथा ‘व्यसनशतश्यापदवन्तं’ व्यसनानि—दुःखानि द्यूतादीनि वा तच्छतान्येव पीडाहेतुत्वात् श्यापदानि तान्यस्य विद्यन्त
इति तद्वन्तं ‘मणं’ति देशीशब्दो मत्वर्थीयः, उक्तं च “मनुयर्थमि मुणिज्जह आलं इहं मणं च मणुयं चे”ति, तथा ‘मोहा-
वर्तं’ मोहः—मोहनीयं कर्म तदेव तत्र विशिष्टध्रमिजनकत्यादावर्तो यस्मिन् स तथाविधस्तं, तथा ‘महाभीमम्’ अतिभया-
नकमिति गार्थार्थः ॥ ५६ ॥ किं च—

अणुणामासुरपिसंजोगविजोगवीरुसंतणं । संसारसागरमणे

—‘अज्ञानं’ ज्ञानावरणकर्ण
गवियोग

तस्य य सकम्मज्जियं जग्माइजलं कसापपायाळं । पसणसपसापयमणं मोहापणं महाभीमं ॥ ५१ ॥

व्याख्या—‘तस्य च’ जीवस्य ‘स्वकर्मजनितम्’ आत्मीयकर्मनिर्वर्तितं, कं ?—संसारसागरमिति यस्यति तं, किन्मृतमित्यत आह—‘जग्मादिजलं’ जन्म-प्रतीतम्, आदिशब्दाज्जारामरणपरिग्रहः, एतान्येयातिचतुत्वाज्जलमिव जलं यस्मिन् स तथाविध-धत्तं, तथा ‘कपायपातालं’ कपायाः—पूर्वोक्तास्त एवागाधभयजननसाम्येन पातालमिव पातालं यस्मिन् स तथाविधत्तं, तथा ‘व्यसनशतश्चापदवन्तं’ व्यसनानि—दुःखानि द्यूतादीनि वा तच्छतान्येव पीडाहेतुत्वात् श्यापदानि तान्यस्य रिघन्त इति तद्वन्तं ‘मणं’ति देशीशब्दो मत्वर्थीयः, उक्तं च “मनुयर्थमि मुणिज्जह आळं इहं मणं च मणुयं चे”ति, तथा ‘मोहावर्त’ मोहः—मोहनीयं कर्म तदेव तत्र विशिष्टभ्रमिजनकत्वादावर्तो यस्मिन् स तथाविधत्तं, तथा ‘महाभीमम्’ अतिभयानकमिति गाथार्थः ॥ ५६ ॥ किं च—

अण्णमाएणरियसंजोगविजोगवीइसंतानं । संसासागरमणोरपारमणुहं विविक्खेजा ॥ ५२ ॥

व्याख्या—‘अज्ञानं’ ज्ञानावरणकर्मादयजनित आत्मपरिणामः स एव तप्प्रेरकत्वान्मारुतः—यायुस्तेनेरितः—त्रेरितः, कः ?—संयोगवियोगवीचिसन्तानो यस्मिन् स तथाविधत्तं, तत्र संयोगः—केनचित् सह सम्बन्धः वियोगः—तेनैव विप्रयोगः एतावेव सन्ततप्रवृत्तत्वात् वीचयः—ऊर्मयस्तत्प्रवाहः—सन्तान इति भावना, संसरणं संसारः (स) सागर इव संसारसागरत्तं, किन्मृतम् ? ‘अनोरपारम्’ अनाद्यपर्यवसितम् ‘अद्युभम्’ अशोभनं विचिन्तयेत्, तस्य गुणरहितस्य जीवत्वेति गाथार्थः ॥ ५७ ॥

तस्य च संतरणसहै सम्मार्त्तणयुचंघणमण्यर्ष । णाणमयकण्णपारं चारिणमयं महापोयं ॥ ५८ ॥

व्याख्या—‘तस्य च’ संसारसागरस्य ‘संतरणसहं’ सन्तरणसमर्थं, पोतमिति ब्रूयति, किंविशिष्टं ?—सम्यग्दर्शनमेव शोभनं घन्धनं यस्य स तथाविधस्तम्, ‘अनघम्’ अपापं, ज्ञानं-प्रतीतं तन्मयः—तदात्मकः कर्णधारः—निर्यामिकविशेषो यस्य यस्मिन् वा स तथाविधस्तं, चारित्रं-प्रतीतं तदात्मकं ‘महापोतम्’ इति महाबोहित्थं, क्रिया पूर्ववदिति गाथार्थः ॥ ५८ ॥

संवरक्यत्रिशिष्टं तवपवणाद्दृजङ्गणतारवेगं । वेरगमगणपडियं विसोषियवीहृनिक्लोभं ॥ ५९ ॥

व्याख्या—इहाऽऽश्रयनिरोधः संवरस्तेन कृतं निद्रिच्छद्रं-स्थगितरन्ध्रमित्यर्थः, अनशनादिलक्षणं तपः तदेवेष्टपुरं प्रति प्रेरकत्वात् पवन इव तपःपवनस्तेनाऽऽविद्धस्य-प्रेरितस्य जवनतरो-शीघ्रतरो वेगः-रयो यस्य स तथाविधस्तं, तथा धिरागस्य भावो वैराग्यं, तदेवेष्टपुरप्रापकत्वान्मार्ग इव वैराग्यमार्गस्तस्मिन् पतितः-गतस्तं, तथा विन्नोतसिका-अपध्या-नानि एता एवेष्टपुरप्राप्तिविघ्नहेतुत्वाद्भीचय इव विन्नोतसिकावीचयः ताभिर्निक्षोभ्यः-निष्प्रकम्पस्तमिति गाथार्थः ॥ ५९ ॥
एवम्भूतं पोतं किं ?—

भारोदुं मुण्णियणिया महग्ग्यसीलंगरणपडिजुं । जह तं निब्बाणपुरं सिग्घमविग्घेण पावंति ॥ ६० ॥

व्याख्या—‘आरोदुं’ इत्यारुह्य, के ?—‘मुनियणिजः’ मन्यन्ते जगतस्त्रिकालावस्थामिति मुनयः त एवातिनिपुणमाय-व्यपूर्वकं प्रवृत्तेर्वणिज इव मुनियणिजः, पोत एव विशेष्यते-महार्घाणि शीलाङ्गानि-पृथिवीकायसंरम्भपरित्यागादीनि वक्ष्यमाणलक्षणानि तान्यैकान्तिकात्यन्तिकसुखहेतुत्वाद्भानि २ तैः परिपूर्णः-भृतस्तं, येन प्रकारेण यथा ‘तत्’ प्रक्रान्तं

सस्य य सकम्भजणियं जम्माइजळं कसायपायाळं । यत्तणसयसावयमणं मोहात्तणं महाभीमं ॥ ५६ ॥

व्याख्या—‘तस्य च’ जीवस्य ‘स्वकर्मजनितम्’ आत्मीयकर्मनिर्वर्तितं, कं ?—संसारसागरमिति वक्ष्यति तं, किम्भूतमित्यत आह—‘जन्मादिजळं’ जन्म—प्रतीतम्, आदिशब्दाञ्जराभरणपरिग्रहः, एतान्येवातिवहुल्याञ्जलमिव जळं यस्मिन् स तथाविध-
धस्तं, तथा ‘कषायपातालं’ कषायाः—पूर्वोक्तास्त एवागाधभयजननसाम्येन पातालमिव पातालं यस्मिन् स तथाविधस्तं, तथा ‘व्यसनशतश्यापदवन्तं’ व्यसनानि—दुःखानि द्यूतादीनि या तच्छतान्येव पीडाहेतुत्वात् श्यापदानि तान्यस्य विघ्नन्त इति तद्वन्तं ‘मणं’ति देशीशब्दो मत्वधीयः, उक्तं च “मनुयर्थमि मुणिञ्जह आळं इतं मणं च मणुयं चे”ति, तथा ‘मोहावर्तं’ मोहः—मोहनीयं कर्म तदेव तत्र विशिष्टश्चमिजनकत्वादायतौ यस्मिन् स तथाविधस्तं, तथा ‘महाभीमम्’ अतिभयानकमिति गाथार्थः ॥ ५६ ॥ किं च—

भण्णाणमारुपरियसंजोगविजोगधीइसंताणं । संसारसागमणोरपात्ममुहं भिक्षीया ॥ ५७ ॥

व्याख्या—‘अज्ञानं’ ज्ञानावरणकर्मोदयजनित आत्मपरिणामः स एव तत्प्रेरकत्वान्मारुतः—यायुस्तेनेरितः—त्रेरितः, कं ?—संयोगवियोगवीचिसन्तानो यस्मिन् स तथाविधस्तं, तत्र संयोगः—केनचित् सह सम्बन्धः वियोगः—तेनैव विप्रयोगः पृथगेव सन्ततप्रवृत्तत्वात् वीचयः—ऊर्मयस्तत्प्रवाहः—सन्तान इति भावना, संसरणं संसारः (स) सागर इव संसारसागरस्तं, किम्भूतम् ? ‘अनोरपारम्’ अनाद्यपर्यवसितम् ‘अद्युभम्’ अशोभनं विचिन्तयेत्, तस्य शुणरहितस्य जीबत्येति गाथार्थः ॥ ५७ ॥

तस्य च संतरणसहे सम्मंसणसुबंधणमणर्थे । णाणमयकण्णभारं चारित्तमयं महापोयं ॥ ५८ ॥

ब्याख्या—‘तस्य च’ संसारसागरस्य ‘संतरणसहं’ सन्तरणसमर्थ, पोतमिति वक्ष्यति, किंविशिष्टं ?—सम्यग्दर्शनमेव शोभनं घन्धनं यस्य स तथाविधस्तम्, ‘अनघम्’ अपापं, ज्ञानं—प्रतीतं तन्मयः—तदात्मकः कर्णधारः—निर्यामकविशेषो यस्य यस्मिन् वा स तथाविधस्तं, चारित्रं—प्रतीतं तदात्मकं ‘महापोतम्’ इति महाबोधित्यं, क्रिया पूर्ववदिति गाथार्थः ॥ ५८ ॥

संपरकयनिशिष्टं तवपवणाइद्धज्जणत्तवेणं । वेरगमगणपडियं वित्तोत्तियावीइत्तिल्लोभं ॥ ५९ ॥

ब्याख्या—इहाऽऽश्रवनिरोधः संवरस्तेन कृतं निश्छिद्रं—स्थगितरन्ध्रमित्यर्थः, अनशनादिलक्षणं तपः तदेवेष्टपुरं प्रति प्रेरकत्वात् पवन इव तपःपवनस्तेनाऽऽविद्धस्य—प्रेरितस्य जवनतरः—शीघ्रतरो वेगः—रयो यस्य स तथाविधस्तं, तथा विरागस्य भावो वैराग्यं, तदेवेष्टपुरप्रापकत्वान्मार्ग इव वैराग्यमार्गस्तस्मिन् पतितः—गतस्तं, तथा विस्रोतसिका—अपध्या-
नानि एता एवेष्टपुरप्राप्तिविघ्नहेतुत्वाद्दीचय इव विस्रोतसिकावीचयः ताभिर्निक्षोभ्यः—निष्प्रकम्पस्तमिति गाथार्थः ॥ ५९ ॥
एवमभूतं पोतं किं ?—

भारोढुं गुणिवणिया महग्घसीळंगारणपडियुद्धं । जह तं निव्वाणपुरं सिग्घमविग्घेण पावंति ॥ ६० ॥

ब्याख्या—‘आरोढुं’ इत्यारुह्य, के ?—‘मुनिवणिजः’ मन्यन्ते जगतस्त्रिकालावस्थामिति मुनयः त एवातिनिपुणमाय-
व्यपूर्वकं प्रवृत्तेर्वणिज इव मुनिवणिजः, पोत एव विशेष्यते—महार्थाणि शीलाङ्गानि—पृथिवीकायसंरम्भपरित्यागादीनि
वक्ष्यमाणलक्षणानि तान्यैकान्तिकात्यन्तिकसुखहेतुत्वाद्ब्रह्मानि २ तैः परिपूर्णः—भृतस्तं, येन प्रकारेण यथा ‘तत’ प्रक्रान्तं

‘निर्वाणपुरं’ सिद्धिपत्तनं परिनिर्वाणपुरं वेति पाठान्तरं ‘शीघ्रम्’ आशु स्वल्पेन कालेनेत्यर्थः, ‘अविभ्रंन’ अन्तरापमन्तरेण ‘प्राप्तुवन्ति’ आसादयन्ति, तथा विचिन्तयेदिति वर्तत इत्ययं गार्थः ॥ ६० ॥

तस्य य स्तिरणविभोगमद्वयेगंतिवं निरावाहं । सामाखिं विदमं उर तोषवं भासतवमुचेति ॥ ६१ ॥

व्याख्या—‘तत्र च’ परिनिर्वाणपुरे ‘त्रिरत्रविनियोगात्मक’मिति त्रीणि रत्नानि-ज्ञानादीनि विनियोगश्रेयां क्रियाकरुणं, ततः प्रसूतेस्तदालोक्युच्यते, तथा ‘एकान्तिकम्’ इत्येकान्तभाववि ‘निरावापम्’ इत्यावापारहितं, ‘स्वाभाविकं’ न कृत्रिमं ‘निरुपमम्’ उपमातीतमिति, उक्तं च—‘नवि अत्थि माणुषाणं तं सोक्ख’मित्यादि ‘यथा’ येन प्रकारेण ‘सौख्यं’ प्रतीतम् ‘अक्षयम्’ अपर्यवसानम् ‘उपयान्ति’ सामीचेन प्राप्तुवन्ति, क्रिया प्राग्वदिति गार्थः ॥ ६१ ॥

किं बहुणा ? सर्वं चिय जीवाइप्पयवित्त्यरोकेयं । सत्तयत्तपूरुमयं भाएत्ता समपत्तमावं ॥ ६२ ॥

व्याख्या—किं बहुना भाषितेन ? ‘सर्वमेव’ निरवशेषमेव ‘जीवादिपदार्थवित्तरोपेतं’ जीवाजीवाश्ववध्वसंस्वरनिर्ज-
रामोक्षाख्यपदार्थपञ्चसमन्वितं समयसद्भावमिति योगः, किंविशिष्टं ?—‘सर्वनयसमूहात्मकं’ द्रव्यास्तिकादिनयसद्भा-
वमयमित्यर्थः, ‘ध्यायेत्’ विचिन्तयेदिति भावना, ‘समयसद्भावं’ सिद्धान्तार्थमिति इदमयम्, अयं गार्थः ॥ ६२ ॥ गतं
ध्यातव्यद्वारं, साम्प्रतं चेऽस्य ध्यातारस्तान् प्रतिपादयन्नाह—

सत्त्वप्पमायपरिहिया मुणभो खीणोपसंतमोहा य । सात्तारो माणवणाः प्रमयक्काणस्स विरिह्वा ॥ ६३ ॥

१ वैवास्त्रि मनुष्याणां तत्सौख्यं.

व्याख्या—प्रमादा-मघादयः, यथोक्तम्-‘भ्रजं विसयकसाया निष्ठा विकहा य पंचमी भणिया’ सर्वप्रमादै रहिताः सर्वप्रमादरहिताः, अप्रमादवन्त इत्यर्थः, ‘मुनयः’ साधवः ‘क्षीणोपशान्तमोहाश्च’ इति क्षीणमोहाः-क्षपकनिर्मन्थ्याः उपशान्तमोहा-उपशामकनिर्मन्थ्याः, चशब्दादन्ये वाऽप्रमादिनः, ‘ध्यातारः’ चिन्तकाः, धर्मध्यानस्येति सम्बन्धः, ध्यातार एव विशेष्यन्ते-‘ज्ञानधनाः’ ज्ञानवित्ताः, विपश्चित इत्यर्थः, ‘निदिष्टाः’ प्रतिपादितास्तीर्थकरणधरैरिति गाथार्थः ॥ ६३ ॥ उक्ता धर्मध्यानस्य ध्यातारः, साम्प्रतं शुक्लध्यानस्याप्याद्यभेदद्वयस्याविशेषेण एत एव यतो ध्यातार इत्यतो मा भूत्पुनरभिधेया भविष्यन्तीति लाघयार्थं चरमभेदद्वयस्य प्रसङ्गत एव तानेवाभिधित्सुराह—

पृषपिय पुत्राणं पुत्रपता सुप्यसत्यसंघयणा । दोण्ड सजोगाजोगा सुक्काण पराण केवल्लिणो ॥ ६४ ॥

व्याख्या—‘एत एव’ येऽनन्तरमेव धर्मध्यानध्यातार उक्ताः ‘पूर्वयोः’ इत्याद्ययोर्द्वयोः शुक्लध्यानभेदयोः पृथक्त्ववितर्कसविचारेमेकत्ववितर्कमविचारमित्यनयोः ध्यातार इति गम्यते, अयं पुनर्विशेषः-‘पूर्वधराः’ चतुर्दशपूर्वविदस्तदुपयुक्ताः, इदं च पूर्वधरविशेषणमप्रमादवतामेव वेदितव्यं, न निर्मन्थानां, मापतुपमरुदेव्यादीनामपूर्वधराणामपि तदुपपत्तेः, ‘सुप्रशंससंहनना’ इत्याद्यसंहननयुक्ताः, इदं पुनरोघत एव विशेषणमिति, तथा ‘द्वयोः’ शुक्ययोः परयोः-उत्तरकालभाषिनोः प्रधानयोर्था सूक्ष्मक्रियानिवृत्तिव्युपरतक्रियाऽप्रतिपातिलक्षणयोर्यथासङ्ख्यं सयोगायोगकेवलिनो ध्यातार इति योगः,

‘एवं च गम्मए-सुक्कञ्जाणाइदुगं बोलीण्णस्स ततियमप्पत्तस्स एयाए झाणंतरियाए वट्टमाणस्स केवलणणमुपपज्जइ, केरली य सुक्कलेसोऽञ्जाणी य जाव सुहुमकिरियमनियट्ठित्ति गाथार्थः ॥ ६४ ॥ उफमानुपद्विकम्, इदानीमरसरमासमनुप्रेसा-द्वारं व्याचिख्यासुरिदमाह—

झाणोवरमेऽवि सुणी णिचमणिचाइभाषणापरमो । होइ सुभाविषडित्तो पम्मञ्जाणेण जो सुइ ॥ ६५ ॥

व्याख्या—इह ध्यानं धर्मध्यानमभिगृह्यते, तदुपरमेऽपि-तद्विगमेऽपि ‘मुनिः साधुः’ सर्वकालमनित्यादिचि-न्तनापरमो भवति, आदिशब्दादशरणैकत्वसंसारपरिग्रहः, एताश्च द्वादशानुप्रेक्षा भावयितव्याः, “इष्टजनसम्प्रयोगदि-विषयसुखसम्पदः” (प्रशमरतौ १५१-१६३) इत्यादिना ग्रन्थेन, फलं चासां सचित्तादिव्यनभिव्यद्भवनिर्वेदायिति भावनीयम्, अथ किंविशिष्टोऽनित्यादिचिन्तनापरमो भवतीत्यत आह-‘सुभावितचित्ता’ सुभावितान्तःकरणः, केन ?-‘धर्म-ध्यानेन’ प्राप्तिरूपितशब्दार्थेन ‘यः’ कश्चित् ‘पूर्वम्’ आंदायिति गाथार्थः ॥ ६५ ॥ गतमनुप्रेक्षाद्वारम्, अपुना लेरया-द्वारप्रतिपादनायाह—

होति क्रमविसुखाभो लेसाभो पीयएइसुक्खाभो । पम्मऽझाणोषगपस्स तिअमंशइभेयाभो ॥ ६६ ॥

व्याख्या—इह ‘भवन्ति’ संजायन्ते ‘क्रमविसुद्धाः’ परिपाटिविसुद्धाः, काः ?-लेश्याः, ताश्च पीतपद्मशुद्धाः, एतदुक्तं

! एवं च गम्यते-शुक्लध्यानादिद्वयं व्यतिक्रान्तस्य तृतीयमप्राप्तस्य एतस्योऽप्यानान्तरिकायो वरतमानस्य केवलशानमुपपद्यते, केवली च शुक्ललेसोऽप्यानी च यावत् सुशमक्रियमनिवृत्तीति.

भवति-पीतलेश्यायाः पद्मलेश्याः विशुद्धा तस्या अपि शुक्ललेश्येति क्रमः, कस्यैता भवन्त्यत आह-'धर्मध्यानोपगतस्य' धर्मध्यानयुक्तस्येत्यर्थः, किंविशिष्टाद्यैता भवन्त्यत आह-'तीव्रमन्दादिभेदा' इति तत्र तीव्रभेदाः पीतादिस्वरूपेष्वन्त्याः, मन्दभेदास्तत्वाद्याः, आदिशब्दान्मध्यमपक्षपरिमहः, अथवौघत एव परिणामविशेषा तीव्रमन्दभेदा इति गाथार्थः ॥ ६६ ॥
उक्तं लेश्याद्वारम्, इदानीं लिङ्गद्वारं विवृण्वन्नाह—

भागमवयवपुसाणाणिसगभो जं जिणप्पणीयाणं । भावाणं सइहणं धम्मज्झणत्स तं छिगं ॥ ६७ ॥

व्याख्या—इहागमोपदेशाज्ञानिसर्गतो यद् 'जिनप्रणीतानां' तीर्थकरप्ररूपितानां द्रव्यादिपदार्थानां 'श्रद्धानम्' अवि-
तथा एत इत्यादिलक्षणं धर्मध्यानस्य तल्लिङ्गं, तत्त्वश्रद्धानेन लिङ्गयते धर्मध्यायीति, इह चागमः—सूत्रमेव तदनुसारेण
कथनम्—उपदेशः आज्ञा त्वर्थः निसर्गः—स्वभाव इति गाथार्थः ॥ ६७ ॥ किं च—

जिणसाहूगुणकित्तणपसंसाविणयदाणसंपण्णो । सुअशीलसंजमरभो धम्मज्झाणी मुणेयव्वो ॥ ६८ ॥

व्याख्या—'जिनसाधुगुणोत्कीर्तनप्रशंसाविनयदानसम्पन्नः' इह जिनसाधवः—प्रतीताः, तद्गुणाश्च निरतिचारसम्यग्दर्श-
नादयस्तेषामुत्कीर्तनं—सामान्येन संशब्दनमुच्यते, प्रशंसा त्वहोश्लाघ्यतया भक्तिपूर्विका स्तुतिः, विनयः—अभ्युत्थानादि,
दानम्—अशनादिप्रदानम्, एतत्सम्पन्नः—एतत्समन्वितः, तथा श्रुतशीलसंयमरतः, तत्र श्रुतं—सामायिकादिविन्दुसारान्तं
शीलं—प्रतादिसमाधानलक्षणं संयमस्तु प्राणातिपातादिनिवृत्तिलक्षणः, यथोक्तं—'पञ्चाश्रवा' दित्यादि, एतेषु भावतो रतः,
किं ?—धर्मध्यानीति ज्ञातव्य इति गाथार्थः ॥ ६८ ॥ गतं लिङ्गद्वारम्, अधुना फलद्वारावसरः, तच्च लाघवार्थं शुक्लध्यान-

‘एवं च गम्पए-सुकञ्जाणाइदुगं वीलीणस्स ततियमप्पत्तस्स एयाए ज्ञाणंतरियाए वट्टमाणस्स केवलणानुप्पञ्जइ, केरली य सुक्कलेसोडञ्जाणी य जाय सुहुमकिरियमनियट्ठित्ति गाथार्थः ॥ ६४ ॥ उक्तमानुपद्विकम्, इदानीमन्तरप्राप्तमनुप्रेषा-
द्वारं व्याचिख्यासुरिदमाह—

ज्ञानोपरमेऽपि मुणी निष्कमणिष्वाइमावणापरमो । होइ सुभाविषिंत्तो पम्मग्गलेन जो सुइ ॥ ६५ ॥

व्याख्या—इह ध्यानं धर्मध्यानमभिगृह्यते, तदुपरमेऽपि-तद्विगमेऽपि ‘मुनिः साधुः’ सर्वकालमनित्यादिचि-
न्तनापरमो भवति, आदिशब्दादशरणैकत्वसंसारपरिमहः, एताश्च द्वादशानुप्रेक्षा भावयितव्याः, “इष्टजनसम्प्रयोगदि-
विषयसुखसम्पदः” (प्रथमरतौ १५१-१६३) इत्यादिना ग्रन्थेन, फलं चासां सच्चिदादिष्वनभिव्यङ्गमवनिर्देयद्वयि-
भावनीयम्, अथ किंविशिष्टोऽनित्यादिचिन्तनापरमो भवतीत्यत आह-‘सुभाचितचित्तः’ सुभाषितान्तःकरणः, केन ?-‘धर्म-
ध्यानेन’ प्राप्तिरूपितशब्दार्थेन ‘यः’ कश्चित् ‘पूर्वम्’ आंदाविति गाथार्थः ॥ ६५ ॥ गतमनुप्रेक्षाद्वारम्, अधुना उपेक्षा-
द्वारप्रतिपादनायाह—

होति क्रमविशुद्धाओ देसाओ पीयपग्गसुद्धाओ । पम्मग्गालोवगपस्स तिस्समंदाइभेवाओ ॥ ६६ ॥

व्याख्या—इह ‘भवन्ति’ संजायन्ते ‘क्रमविशुद्धाः’ परिपाटिविशुद्धाः, काः ?-उपेक्षाः, ताश्च पीतपद्मशुद्धाः, एतदुक्तं

१ एवं च गम्यते-शुद्धध्यानादिद्वयं व्यतिक्रान्तस्य तृतीयममासस्य फलस्यो ध्यानान्तरिकायो वर्तमानस्य केवलज्ञानमुत्पद्यते, केवली च शुद्धउपेक्षोऽव्यानी
च यावत् सूक्ष्मक्रियमनिर्बुद्धीति.

भयति-गीतलेश्यायाः पद्मलेश्या विशुद्धा तस्या अपि शुक्ललेश्येति क्रमः, कस्यैता भवन्त्यत आह-‘धर्मध्यानोपगतस्य’ धर्मध्यानयुक्तस्येत्यर्थः, किंविशिष्टाश्चैता भवन्त्यत आह-‘तीव्रमन्दादिभेदा’ इति तत्र तीव्रभेदाः पीतादिस्वरूपेण्वन्त्याः, मन्दभेदास्त्याद्याः, आदिशब्दान्मध्यमपक्षपरिग्रहः, अथवौघत एव परिणामविशेषा तीव्रमन्दभेदा इति गाथार्थः ॥ ६६ ॥
उक्तं लेश्याद्वारम्, इदानीं लिङ्गद्वारं विवृण्वन्नाह—

भागमववपुसाणागिसगभो जं जिणप्यणीपणं । मावाणं सदहणं धम्मञ्जाणस्स तं ङिणं ॥ ६७ ॥

व्याख्या—इहागमोपदेशानिसर्गतो यद् ‘जिनप्रणीतानां’ तीर्थकरप्ररूपितानां द्रव्यादिपदार्थानां ‘श्रद्धानम्’ अवि-
तथा एत इत्यादिलक्षणं धर्मध्यानस्य तल्लिङ्गं, तत्त्वश्रद्धानेन लिङ्गयते धर्मध्यायीति, इह चागमः—सूत्रमेव तदनुसारेण
कथनम्—उपदेशः आज्ञा त्वर्थः निसर्गः—स्वभाव इति गाथार्थः ॥ ६७ ॥ किं च—

भिणसाहूगुणकिचणपसंसणाविणयदाणसंपणो । सुभसीलसंजमरभो धम्मञ्जाणी मुणेयवो ॥ ६८ ॥

व्याख्या—‘जिनसाधुगुणोत्कीर्तनप्रशंसाविनयदानसम्पन्नः’ इह जिनसाधवः—प्रतीताः, तद्गुणाश्च निरतिचारसम्प्यग्दर्श-
नादयस्तेगामुत्कीर्तनं—सामान्येन संशब्दनमुच्यते, प्रशंसा त्वहोश्चाध्यतया भक्तिपूर्विका स्तुतिः, विनयः—अभ्युत्थानादि,
दानम्—अरानादिप्रदानम्, एतत्सम्पन्नः—एतत्समन्वितः, तथा श्रुतशीलसंयमरतः, तत्र श्रुतं—सामायिकादिविन्दुसारान्तं
शीलं—प्रतादिसमाधानलक्षणं संयमस्तु प्राणातिपातादिनिवृत्तिलक्षणः, यथोक्तं—‘पञ्चाश्रवा’ दित्यादि, एतेषु भावतो रतः,
किं ?—धर्मध्यानीति ज्ञातव्य इति गाथार्थः ॥ ६८ ॥ गतं लिङ्गद्वारम्, अधुना फलद्वारावसरः, तच्च लाघवार्थं शुक्लध्यान-

‘पूर्वं च गम्मए-सुकञ्जाणाइदुगं वीलीणस्स ततियमप्पत्तस्स एयाए झाणंतरियाएं चट्टमाणस्स केयलणाणमुप्पज्जइ, केयली य सुक्कलेसोऽज्जाणी य जाव सुहुमकिरियमनियट्ठित्ति गाथार्थः ॥ ६४ ॥ उरुमानुपद्धिकम्, इदानीमन्तरमाप्तमनुमेसा-
द्वारं व्याचिख्यासुरिदिमाह—

झाणोवरमेऽपि सुणी गिघमणिचाहभावणापरमो । होइ सुभाविवर्षित्तो धम्मग्गालेन जो सुइ ॥ ६५ ॥

व्याख्या—इह ध्यानं धर्मध्यानमभिगृह्यते, तदुपरमेऽपि-तद्विगमेऽपि ‘मुनिः’ साधुः ‘नित्यं’ सर्वकालमनित्यादिचि-
न्तनापरमो भवति, आदिशब्दादशरणैकत्वसंसारपरिमहः, एताश्च द्वादशानुमेसा भावयितव्याः, “इष्टजनसम्प्रयोगदि-
विषयसुखसम्पदः” (प्रथमरतौ १५१-१६३) इत्यादिना ग्रन्थेन, फलं चासां सच्चित्तादिष्वनभिष्यद्भयनियेदाविति
भावनीयम्, अथ किंविशिष्टोऽनित्यादिचिन्तनापरमो भवतीत्यत आह—‘सुभाषित्तचित्त’ सुभाषितान्तःकरणः, केन ?—‘धर्म-
ध्यानेन’ प्राप्तिरूपितशब्दार्थेन ‘यः’ कश्चित् ‘पूर्वम्’ आंदाविति गायार्थः ॥ ६५ ॥ गतमनुमेसाद्वारम्, अधुना लेम्पा-
द्वारप्रतिपादनायाह—

होति क्रमविशुद्धाभो देसाभो पीयपग्गसुद्धाभो । धम्मग्गझाणोवगयस्स तिहमंदाहभेयामो ॥ ६६ ॥

व्याख्या—इह ‘भवन्ति’ संजायन्ते ‘क्रमविशुद्धाः’ परिपाटिविशुद्धाः, काः ?—लेइयाः, ताश्च पीतपद्मशुद्धाः, एतदुप-
कं

१ एवं च गम्यते-शुक्लध्यानादिद्वयं व्यवहृत्यान्तस्य तृतीयमप्राप्तस्य एतस्यां ध्यानान्तरिकायां वर्तमानस्य केवलज्ञानमुत्पद्यते, केवली च शुक्ललेखोऽन्वानी च यावत् सुप्तमक्रियमभिवृत्तीति.

परमाणी, निधायेति शेषः, कः ?-‘छन्नस्यः’ प्राप्तिरूपितशब्दार्थः, ‘ध्यायति’ चिन्तयति ‘सुनिष्प्रकम्पः’ अतीव निश्चल इत्यर्थः, ‘ध्यानं’ शुद्धं, ततोऽपि प्रयत्नविशेषान्मनोऽपनीय ‘अमनाः’ अविद्यमानान्तःकरणः ‘जिनो भवति’ अर्हन् भवति, घरमयोर्द्वयोप्येतिति वाक्यशेषः, तत्राप्याद्यस्यान्तर्मुहूर्तेन शैलेशीमप्राप्तः, तस्यां च द्वितीयस्येति गाथार्थः ॥ ७० ॥ आह-कथं पुनश्छन्नस्यस्त्रिभुवनविषयं मनः संक्षिप्याणौ धारयति ?, केवली वा ततोऽप्यपनयतीति ?, अत्रोच्यते—

अह सन्नतरीरायं मंतेण त्रिसं निरुंभपु ङंके । तप्तो पुणोऽवगिज्जइ पहाणपरमंतजोगेणं ॥ ७१ ॥

व्याख्या—‘यथे’ त्युदाहरणोपन्यासार्थः, ‘सर्वशरीरगतं’ सर्वदेहव्यापकं ‘मन्त्रेण’ विशिष्टवर्णानुपूर्वीलक्षणेन ‘विपं’ मारणात्मकं द्रव्यं ‘निरुध्यते’ निश्चयेन ध्रियते, क ?-‘डङ्के’ भक्षणदेशे, ‘ततः’ डङ्गात्पुनरपनीयते, केनेत्यत आह-‘प्रधानतरमन्त्रयोगेन’ श्रेष्ठतरमन्त्रयोगेनेत्यर्थः, मन्त्रयोगाभ्यामिति च पाठान्तरं वा, अत्र पुनर्योगशब्देनागदः परिगृह्यते इति गाथार्थः ॥ ७१ ॥ एष दृष्टान्तः, अयमर्थोपनयः—

तद् त्रिदुपगतशुविसयं मणोविसं जोगमंतवडुत्तो । परमाणुमि निरुंभइ भवणेइ तभोवि जिणवेज्जो ॥ ७२ ॥

व्याख्या—तथा ‘त्रिभुवनतनुविषयं’ त्रिभुवनशरीरालम्बनमित्यर्थः, मन एव भवमरणनिवन्धनत्वाद्धिपं मन्त्रयोगबल-युक्तः-जिनवचनध्यानसामर्थ्यसम्पन्नः परमाणौ निरुणद्धि, तथाऽचिन्त्यप्रयत्नाच्चापनयति ‘ततोऽपि’ तस्मादपि परमाणोः, कः ?-‘जिनवैद्यः’ जिनभिषग्वर इति गाथार्थः ॥ ७२ ॥ अस्मिन्नेवार्थे दृष्टान्तान्तरमभिधातुकाम आह—

वरणारिपेणमरो जइ परिदाइ कमलो डुपामुइ । योविण्णवसेसो निवाइ तभोऽवण्णीओ प ॥ ७३ ॥

फलाधिकारे वक्ष्यतीत्युक्तं धर्मध्यानम्, इदानीं शुक्लध्यानावसर इत्यस्य चान्वर्थः प्राप्तिरूपित एव, इहापि च भावनादीनि फलान्तानि तान्येव द्वादश द्वाराणि भवन्ति, तत्र भावनादेशकालासनविशेषेषु (धर्म)ध्यानादस्याविशेष एवेत्यत एतान्यना- हत्याऽऽलम्बनान्यभिधिसुराह—

अहं वंतिमद्ब्रह्मबुद्धीश्रो क्रिणमयप्पहाणाश्रो । आहंषणाइ जेहिं मुक्कसाणं समारहइ ॥ ६९ ॥

व्याख्या—‘अथे’ त्यासनविशेषानन्तर्ये, ‘क्षान्तिमार्द्वावार्जवमुक्तयः’ क्रोधमानमायालोभपरित्यागरूपाः, परित्यागश्च क्रोधनिवर्तनमुदयनिरोधः उदीर्णस्य वा विफलीकरणमिति, एवं मानादिष्वपि भावनीयम्, एता एव क्षान्तिमार्द्वावार्जव- मुक्तयो विशेष्यन्ते—‘जिनमतप्रधाना’ इति जिनमते—तीर्थकरदर्शने कर्मक्षयहेतुतामधिकृत्य प्रधानाः २, प्राधान्यं चासाम- कषायं चारित्रं चारित्राच्च नियमतो मुक्चिरितिकृत्वा, ततश्चैता आलम्बनानि—प्राप्तिरूपितशब्दार्थानि, यैरालम्बनैः करणभूतैः शुक्लध्यानं समारोहति, तथा च क्षान्त्याद्यालम्बना एव शुक्लध्यानं समासादयन्ति, नान्य इति गार्थार्थः ॥ ६९ ॥ व्याख्यातं शुक्लध्यानमधिकृत्याऽऽलम्बनद्वारं, साम्प्रतं क्रमद्वारावसरः, क्रमश्चाऽऽद्ययोर्धर्मध्यान एवोक्तः, इह पुनरयं विशेषः—

तिष्ठुणवित्तयं कमसो संखिविठ मणो अणुंमि छउमणो । सायइ बुनिप्पक्खो साणं अमणो क्खिणे होइ ॥ ७० ॥

व्याख्या—त्रिभुवनम्—अथल्लिर्धगूर्ध्वलोकभेदं तद्विषयः—गोचरः आलम्बनं यस्य मनस इति इति योगः, तत्रिभुवन- विषयं ‘क्रमशः’ क्रमेण परिपाल्या—प्रतिवस्तुपरित्यागलक्षणया ‘संक्षिप्य’ सङ्कोच्य, किं ?—‘मनः’ अन्तःकरणं, क ?—‘अणी

* क्रोधे न वसनें २०.

परमाणी, निघायेति शेषः, कः ?-छद्मस्थः प्राप्तिरूपितशब्दार्थः, 'ध्यायति' चिन्तयति 'सुनिष्कम्पः' अतीव निश्चल इत्यर्थः, 'ध्यानं' शुद्धं, ततोऽपि प्रयत्नविशेषान्मनोऽपनीय 'अमनाः' अविद्यमानान्तःकरणः 'जिनो भवति' अर्हन् भवति, चरमयोर्द्वयोर्ध्यायतेति चाप्यशेषः, तत्राप्याद्यस्यान्तर्मुहूर्तेन शैलेशीमप्राप्तः, तस्यां च द्वितीयस्येति गाथार्थः ॥ ७० ॥ आह-कथं पुनश्छद्मस्थस्त्रिभुवनविषयं मनः संक्षिप्याणौ धारयति ?, केवली वा ततोऽप्यपनयतीति ?, अत्रोच्यते—

जह सप्तरीसगयं मंतेण विसं निरुभपु ङके । तसो पुणोऽवलिज्जइ पहाणपरमंतजोणेणं ॥ ७१ ॥

व्याख्या—'यथे' त्युदाहरणोपन्यासार्थः, 'सर्वशरीरगतं' सर्वदेहव्यापकं 'मन्त्रेण' विशिष्टवर्णानुपूर्वीलक्षणो 'विषयं' मारणात्मकं द्रव्यं 'निरुध्यते' निश्चयेन प्रियते, क ?-डङ्के' भक्षणदेशे, 'ततः' डङ्कात्पुनरपनीयते, केनेत्यत आह-प्रधान-तरमन्त्रयोगेन' श्रेष्ठतरमन्त्रयोगेनेत्यर्थः, मन्त्रयोगाभ्यामिति च पाठान्तरं वा, अत्र पुनर्योगशब्देनागदः परिगृह्यते इति गाथार्थः ॥ ७१ ॥ एष दृष्टान्तः, अयमर्थोपनयः—

तह तिहुयणतणुविसयं मणोविसं जोगमंतबळजुतो । परमाणुमि निरुंभइ अवणेइ तबोवि जिणवेज्जो ॥ ७२ ॥

व्याख्या—तथा 'त्रिभुवनतनुविषयं' त्रिभुवनशरीरालम्बनमित्यर्थः, मन एव भवमरणनिबन्धनत्वाद्धिषं मन्त्रयोगबल-युक्तः-जिनवचनध्यानसामर्थ्यसम्पन्नः परमाणौ निरुणद्धि, तथाऽचिन्त्यप्रयत्नाच्चापनयति 'ततोऽपि' तस्मादपि परमाणोः, कः ?-जिनवैद्यः' जिनभिपग्वर इति गाथार्थः ॥ ७२ ॥ अस्मिन्नेवार्थे दृष्टान्तान्तरमभिधातुकाम आह—

वरसारीयेणमरो जह परिहाइ कमसो हुयासुव । थोविधणावसेसो निम्नइ तभोऽवणीभो म ॥ ७३ ॥

फलाधिकारे वक्ष्यतीत्युक्तं धर्मध्यानम्, इदानीं शुक्लध्यानावसर इत्यस्य चान्वयर्थः प्राप्तिरूपित एव, इहापि च भावनादीनि फलान्तानि तान्येव द्वादश द्वाराणि भवन्ति, तत्र भावनादेशकालासनविशेषेषु (धर्म)ध्यानादस्याविशेष एवेत्यत एतान्यना-
दृत्याऽऽलम्बनान्यभिधित्सुराह—

अहं छंतिमहं वज्रसुतीओ जिणमयप्पहाणाओ । आलंबणाहं जेहिं सुक्कसाणं समाएहह ॥ ६९ ॥

व्याख्या—‘अथे’ त्यासनविशेषानन्तर्ये, ‘क्षान्तिमार्द्वावर्जवमुक्तयः’ क्रोधमानमायालोभपरित्यागरूपाः, परित्यागश्च क्रोधनिवर्तनमुदयनिरोधः उदीर्णस्य वा विफलीकरणमिति, एवं मानादिव्यपि भावनीयम्, एता एव क्षान्तिमार्द्वावर्जव-
मुक्तयो विशेष्यन्ते—‘जिनमतप्रधाना’ इति जिनमते—तीर्थकरदर्शने कर्मक्षयहेतुतामधिकृत्य प्रधानाः २, प्राधान्यं चासाम-
कषायं चारित्रं चारित्राच्च नियमतो मुक्तिरितिकृत्वा, ततश्चैता आलम्बनानि—प्राप्तिरूपितशब्दार्थानि, यैरालम्बनैः करणभूतैः
शुक्लध्यानं समारोहति, तथा च क्षान्त्याद्यालम्बना एव शुक्लध्यानं समासादयन्ति, नान्य इति गाथार्थः ॥ ६९ ॥ व्याख्यातं
शुक्लध्यानमधिकृत्याऽऽलम्बनद्वारं, साम्प्रतं क्रमद्वारावसरः, क्रमश्चाऽऽद्ययोर्धर्मध्यान एवोक्तः, इह पुनरयं विशेषः—

सिद्धयणविसयं क्रमसो संखिचिउ मणो भणुंमि छवमायो । ज्ञायह सुत्तिप्पकंपो ज्ञाणं भमणो किणो होइ ॥ ७० ॥

व्याख्या—त्रिभुवनम्—अधस्तिर्यगूर्ध्वलोकभेदं तद्विषयः—गोचरः आलम्बनं यस्य मनस इति इति योगः, तत्रिभुवन-
विषयं ‘क्रमशः’ क्रमेण परिपाठ्या—प्रतिवस्तुपरित्यागलक्षणया ‘संक्षिप्य’ सङ्कोच्य, किं ?—‘मनः’ अन्तःकरणं, क ?—‘अणौ’

* क्रोधे च वर्तनं प्र०.

व्याख्या—'एवमेव' एभिरेव विपादिदृष्टान्तैः, किं ?—आयोगं निरुणद्धि, तथा क्रमेण काययोगमपि निरुणद्धीति
 वर्तते, ततः 'शैलेश इय' मेरुरिव स्थिरः सन् शैलेशी केवली भवतीति गाथार्थः ॥ ७६ ॥ इह च भावार्थो नमस्कार-
 निर्गुणो प्रतिपादित एव, तथाऽपि स्थानाशून्यार्थं स एव लेशतः प्रतिपाद्यते, तत्र योगानामिदं स्वरूपम्—औदारिकादि-
 शरीरयुक्तस्याऽऽत्मनो वीर्यपरिणतिविशेषः काययोगः, तथौदारिकवैक्रियाहारकशरीरव्यापाराहृतवाग्द्रव्यसमूहसाचिव्या-
 जीयव्यापारो वाग्योगः, तथौदारिकवैक्रियाहारकशरीरव्यापाराहृतमनोद्रव्यसाचिव्याज्जीवव्यापारो मनोयोग इति, स
 चामीषां निरोधं कुर्वन् कालतोऽन्तर्मुहूर्तभाविति परमपदे भवोपग्राहिकर्मसु च वेदनीयादिषु समुद्घाततो निसर्गेण वा
 समस्थितिषु सत्स्येतस्मिन् काले करोति, परिमाणतोऽपि—'पञ्चतमिस्तसन्निसस जत्तियाइं जहणजोगिस्स । होंति मणोद-
 पाइं तपावारो य जग्मतो ॥ १ ॥ तदसङ्खणविहीणे समए २ निरुंभमाणो सो । मणसो सघनिरोहं कुणइ असंखेज्जसम-
 एहिं ॥ २ ॥ पञ्चतमिस्तविंदियजहणवइजोगपज्जाया जे उ । तदसंखणविहीणे समए २ निरुंभंतो ॥ ३ ॥ सववइजोग-
 रोहं संखाईएहिं कुणइ समएहिं । तत्तो य सुहुमपणगस्स पढमसमओववन्नस्स ॥ ४ ॥ जो किर जहणजोओ तदसंखे-
 ज्जगुणहीणमेक्के । समए निरुंभमाणो देहतिभागं च मुचंतो ॥ ५ ॥ रुंभइ स कायजोगं संखाईएहिं चैव समएहिं । तो

१ पचांस्समात्रसंदिनो याषणित जघन्ययोगिनः । भवन्ति मनोद्रव्याणि तद्दयापारश्च यन्मात्रः ॥ १ ॥ तदसंख्यगुणविहीनान् समये २ निरुन्धन् सः ।
 मनतः तर्षनिरोधं करोत्यसंख्येयसमयैः ॥ २ ॥ पचांस्समात्रदीग्घियस्य जघन्यवचोयोगिनः पर्याया ये तु । तदसंख्यगुणविहीनान् समये २ निरुन्धन् ॥ ३ ॥ सर्व-
 पचयोगोरोधं संख्यातीतैः करोति समयैः । ततश्च सुइमपनकस्य प्रथमसमयोत्पन्नस्य ॥ ४ ॥ यः किल जघन्यो योगसदसंख्येयगुणहीनमेकैकस्मिन् । समये २ निरु-
 न्धन् देहप्रभागं च गुञ्जन् ॥ ५ ॥ एणद्धि स काययोगं संख्यातीतैरेव समयैः । ततः

व्याख्या—‘उत्सारितेन्धनभरः’ अपनी तदाह्यसद्भातः यथा ‘परिहीयते’ हानिं प्रतिपद्यते ‘क्रमदाः’ क्रमेण ‘हुताराः’ वह्निः, ‘वा’ विकल्पार्थः, स्तोकेन्धनावशेषः हुताशमात्रं भवति, तथा ‘निर्वृति’ विधायति ‘ततः’ स्तोकेन्धनादपनीतञ्चेति गार्थार्थः ॥ ७३ ॥ अस्यैव दृष्टान्तोपनयमाह—

तद् विसृण्वद्गो मणोदुयासो क्रमेण तणुयंमि । विसृण्वेने निरुमद् भिद्वाद् तभोऽव्णीओ य ॥ ७४ ॥

व्याख्या—तथा ‘विषयेन्धनहीनः’ गोचरेन्धनरहित इत्यर्थः, मन एव दुःखदाहकारणत्वाद् हुताशो मनोहुतादाः, “क्रमेण” परिपाठ्या ‘तनुके’ कृशे, क ?—‘विषयेन्धने’ अणावित्यर्थः, किं ?—‘निरुच्यते’ निश्चयेन प्रियते, तथा निर्वृति ततः’ तस्मादणोरपनीतञ्चेति गार्थार्थः ॥ ७४ ॥ पुनरप्यस्मिन्नेवार्थे दृष्टान्तोपनयायाह—

तोयमिव नालियाद् तत्तायसमायणोदरत्वं वा । परिहाद् क्रमेण जहा तद् ओगिमणोज्जलं ज्ञाण ॥ ७५ ॥

व्याख्या—‘तोयमिव’ उदकमिव ‘नालिकायाः’ घटिकायाः, तथा तसं च तदायसभाजनं—ओहभाजनं च तसायसभाजनं तदुदरत्वं, वा विकल्पार्थः, परिहीयते क्रमेण यथा, एष दृष्टान्तः, अयमर्थोपनयः—‘तथा’ तेनैव प्रकारेण योगिमन एवाविकलत्वाज्जलं २ ‘जानीहि’ अबवुद्धस्व, तथाऽप्रमादानलतप्तजीवभाजनस्थं मनोजलं परिहीयत इति भावना, अलमतिविस्तरेणेति गार्थार्थः ॥ ७५ ॥ ‘अपनयति ततोऽपि जिनैद्य’ इतिवचनाद् एवं तावत् केवली मनोयोगं निरुणद्धीत्युक्तम्, अधुना शेषयोगनियोगविधिमभिधातुकाम आह—

एवं चिय षयजोगं निरुमद् क्रमेण कायजोगंपि । सो सेलेसो षियो सेलेसो केवली होद् ॥ ७६ ॥

संपादि चयइ विष्यजहणाहि जं भणियं । निरसेस तथा न जहा देसचाएण सो पुवं ॥ १६ ॥ तस्सोदइयाभाया भयत्तं च
 धिनियत्तए समयं । सम्मत्तणाणदंसणसुहसिद्धत्तानि मोचूणं ॥ १७ ॥ उजुसेहि पडिवन्नो समयपएसंतरं अफुसमाणो ।
 एगसमएण सिग्गइ अह सागारोवउत्तो सो ॥ १८ ॥' अलमत्तिप्रसङ्गेनेति गाथार्थः ॥ ७६ ॥ उक्तं क्रमद्वारम्, इदानीं
 ध्यातव्यद्वारं विवृण्वन्नाह—

व्यापयद्विद्भंगाइपज्जयाणं जमेग्गधुंमि । नाणानयाणुसरणं पुग्गयसुयाणुसारेणं ॥ ७७ ॥

व्याख्या—'उत्पादस्थितिभङ्गादिपर्यायाणाम्' उत्पादादयः प्रतीताः, आदिशब्दान्मूर्तामूर्तग्रहः, अमीपां पर्यायाणां
 यदेकस्मिन् द्रव्ये-अण्वारमादौ, किं ? नानानयैः-द्रव्यास्तिकादिभिरनुसरणं-चिन्तनं, कथं ?-पूर्वगतश्रुतानुसारेण पूर्व-
 विदः, मरुदेव्यादीनां त्वन्यथा ॥ तत्किमित्याह—

सधियारमयवंज्जजोगंतरओ तयं पढमसुक्कं । होइ उडुत्तवित्तकं सधियारमरागभावरस ॥ ७८ ॥

व्याख्या—'सविचारं' सह विचारेण वर्तत इति २, विचारः-अर्थव्यञ्जनयोगसङ्गम इति, आह च-'अर्थव्यञ्जन-
 योगान्तरतः-अर्थः-द्रव्यं व्यञ्जनं-शब्दः योगः-मनःप्रभृति एतदन्तरतः-एतावन्नेदेन सविचारम्, अर्थाद्व्यञ्जनं सङ्गा-
 मतीति विभाषा, 'तकम्' एतत् 'प्रथमं शुक्लम्' आद्यशुक्लं भवति, किनाभेत्यत आह-'पृथक्त्ववितर्कं सविचारं' पृथक्त्वेन-

सर्वभिस्त्वजति विमज्जहणाभिः यन्नगितम् । निःशेषत्वागेन तथा न यथा देशत्वागेन स पूर्वम् ॥ १६ ॥ तस्योदयिकाभावात् भव्यत्वं च विनिवर्तते समकम् ।
 समयस्यमानदर्शनसिद्धत्वानि सुत्वा ॥ १७ ॥ ऋजुध्रेणि प्रतिपन्नः समयप्रदेशान्तरमरुत्तम् । एकसमयेन सिष्यति अथ सागारोपयुक्तः सः ॥ १८ ॥

कैयजोगनिरोहो सेलेसीभाषणामेइ ॥ ६ ॥ सेलेसो किर मेरु सेलेसो होइ जा तहाऽचलया । होउं च असेलेसो सेलेसी-
 होइ धिरयाए ॥ ७ ॥ अहवा सेलुघ इसी सेलेसी होइ सो उ धिरयाए । सेत्र अलेसीहोई सेलेसीहोअलोघाओ ॥ ८ ॥
 सीलं व समाहाणं निच्छयओ सवसंवरो सो य । तसेसो सीलेसो सीलेसी होइ तयवत्यो ॥ ९ ॥ हरसक्तराइ मग्नेण
 जेण कालेण पंच भणंति । अच्छइ सेलेसिगओ तत्तियमेत्तं तओ कालं ॥ १० ॥ तणुरोहारंभाओ ज्ञायइ सुहुमकिरिया-
 णियट्ठि सो । वोच्छिन्नकिरियमप्पडिवाई सेलेसिकालंमि ॥ ११ ॥ तयसंखेज्जगुणाए गुणसेटीएँ रइयं पुरा कंमं । समए २
 खवयं कमसो सेलेसिकालेणं ॥ १२ ॥ सवं खवेइ तं पुण निलेयं किंचि दुचरिमे समए । किंचिच होति चरमे सेलेसीए
 तयं वोच्छं ॥ १३ ॥ मणुयगइजाइतसवादरं च पज्जत्तसुभगमाएज्जं । अन्नयवेयणिजं नराउमुचं जसो नामं ॥ १४ ॥
 संभवओ जिणणामं नराणुपुवी य चरिमसमयंमि । सेसा जिणसंताओ दुचरिमसमयंमि निठ्ठति ॥ १५ ॥ ओरालियाहि

१ कृतयोगनिरोधः शैलेसीभावनामेति ॥ ६ ॥ शैलेयाः क्रिड मेरुः शैलेसी भवति या तथाऽचलता । भूया चाशैलेयाः शैलेसीभक्ति स्थिरतया ॥ ७ ॥
 अथवा शैल इवार्थः शैलेसीभवति स एव स्थिरतया । सैवालेसीभवति शैलेसीभवत्यलोपात् ॥ ८ ॥ शीलं वा समाधानं निमग्नतः सर्वसंवरः स च । तस्येयाः
 शैलेयाः शैलेसीभवति तद्वत्स्यः ॥ ९ ॥ इत्याश्रानि मध्येन येन कालेन पत्र भण्यन्ते । तिष्ठति शैलेसीगतस्वावस्थायं ततः कालम् ॥ १० ॥ तणुरोधार-
 म्मात् ध्यायति सूक्ष्मक्रियाऽनिवृत्तिं सः । ध्युच्छिन्नक्रियमप्रतिपाति शैलेसीकाले ॥ ११ ॥ तदसंख्यगुणया गुणश्रेण्या रक्षितं पुरा कर्म । समये २ क्षपयन् क्रमताः
 शैलेसीकालेन ॥ १२ ॥ सर्व क्षपयति तत् पुनर्निलेपं किञ्चिद्विचरमे समये । किञ्चिच भवति चरमे शैलेस्यासदृश्ये ॥ १३ ॥ मनुजगतिभ्राली ब्रह्म बादरं च
 पर्योसुभगादेर्य च । अन्यतरदेवनीयं नरायुरुद्योगं यशोनाम ॥ १४ ॥ संभवतो जिननाम नराणुपुवी च परमसमये । शेषा जिनसाकाः विचरामसमये
 भिक्षिष्ठान्ति ॥ १५ ॥ श्रीद्वारिकामिः

संघाहि चयइ विष्णुजहणाहिं जं भणियं । निस्सेस तथा न जहा देसच्चाएण सो पुयं ॥ १६ ॥ तस्सोदइयाभावा भयत्तं च विणियत्तए समयं । सम्मत्तणाणदंसणसुहसिद्धत्ताणि मोचूणं ॥ १७ ॥ उजुसेटि पडिवत्तो समयपएसंतरं अफुसमाणो । एगसमएण सिग्गइ अह सागारोचउत्तो सो ॥ १८ ॥' अलमतिप्रसङ्गेनेति गाथार्थः ॥ ७६ ॥ उक्तं क्रमद्वारम्, इदानीं ध्यातव्यद्वारं विवृण्वन्नाह—

व्याख्या—'उत्पादस्थितिभङ्गादिपर्यायाणाम्' उत्पादादयः प्रतीताः, आदिशब्दान्मूर्तामूर्तग्रहः, अमीयां पर्यायाणां यदेकस्मिन् द्रव्ये-अण्वात्मादी, किं ? नानानयैः-द्रव्यास्तिकादिभिरनुसरणं-चिन्तनं, कथं ?-पूर्वगतश्रुतानुसारेण पूर्व-विदः, मरुदेव्यादीनां त्वन्यथा ॥ तत्किमित्याह—

सवियारमयवञ्जणजोगंतरओ तयं पढमसुक्कं । होइ पुढुचवित्कं सवियारमरगभावस्स ॥ ७८ ॥

व्याख्या—'सविचारं' सह विचारेण वर्तत इति २, विचारः-अर्थव्यञ्जनयोगसङ्गम इति, आह च-'अर्थव्यञ्जन-योगान्तरतः-अर्थः-द्रव्यं व्यञ्जनं-शब्दः योगः-मनःप्रभृति एतदन्तरतः-एतावद्भेदेन सविचारम्, अर्थाद्व्यञ्जनं सङ्गा-मतीति विभाषा, 'तकम्' एतत् 'प्रथमं शुक्लम्' आद्यशुक्लं भवति, किंतामेत्यत आह-'पृथक्त्ववितर्कं सविचारं' पृथक्त्वेन-

१ सवोभिस्यजति विमज्जहणाभिः यन्नणितम् । निःशेषत्वागेन तथा न यथा देशत्वागेन स पूर्वम् ॥ १६ ॥ तस्यौदयिकाभावात् भग्यवं च विनिवर्तते समकम् । समयसकञ्चानइतेनसिद्धत्वावि सुत्तया ॥ १७ ॥ ऋजुश्रेणि प्रतिपन्नः समयप्रदेशान्तरमसृशत् । पुकलमयेन सिध्यति अथ सागारोपयुक्तः सः ॥ १८ ॥

कयजोगनिरोहो सेलेसीभावणामेइ ॥ ६ ॥ सेलेसो किर मेरु सेलेसो होइ जा तथाऽचलया । होउं च असेलेसो सेलेसी-
 होइ धिरयाए ॥ ७ ॥ अहवा सेलुघ इसी सेलेसी होइ सो उ धिरयाए । सेव अलेसीहोई सेलेसीहोअलोवाओ ॥ ८ ॥
 सीलं च समाहाणं निच्छयओ सवसंवरो सो य । तस्सेसो सीलेसो सीलेसी होइ तयवत्यो ॥ ९ ॥ हरसक्तराइ मज्जेण
 जेण कालेण पंच भणंति । अच्छइ सेलेसिगओ तत्तियमेतं तओ कालं ॥ १० ॥ तणुरोहारंभाओ झायइ सुहुमकिरिया-
 णियट्ठि सो । वोच्छिन्नकिरियमप्पडिवाई सेलेसिकालंमि ॥ ११ ॥ तयसंखेज्जगुणाए गुणसेढीएँ रइयं पुरा कंमं । समए र
 खवयं कमसो सेलेसिकालेणं ॥ १२ ॥ सबं खवेइ तं पुण निलेधं किंचि दुचरिमे समए । किंचिच होति चरमे सेलेसीए
 तयं वोच्छं ॥ १३ ॥ मणुयगइजाइतसवादरं च पज्जत्तसुभगमाएज्जं । अन्नयवेयणिज्जं नराउमुच्चं जसो नामं ॥ १४ ॥
 संभवओ जिणगामं नराणुपुवी य चरिमसमयंमि । सेसा जिणसंताओ दुचरिमसमयंमि निठ्ठति ॥ १५ ॥ ओराळियाहि

१ हृतयोगविरोधः शैलेसीभावनामेति ॥ ६ ॥ शैलेयाः किल मेरुः शैलेसी भवति या तथाऽचलता । भूया चाशैलेयाः शैलेसीभवति स्थिरतया ॥ ७ ॥
 अथवा शैल इवर्षिः शैलर्षीभवति स एव स्थिरतया । सैवालेशयीभवति शैलेसीभवत्यलोपाए ॥ ८ ॥ शीलं वा समाधानं निश्चयतः सर्वसंवरः स च । सत्येताः
 शैलेयाः शैलेसीभवति तदवस्थः ॥ ९ ॥ इत्याक्षराणि मध्येन येन कालेन पत्र मण्यन्ते । तिष्ठति शैलेसीगतस्तावन्मात्रं ततः कालम् ॥ १० ॥ तजुरोपार-
 म्भाए प्यायति सूदमकियाऽनिवृत्तिं सः । न्युच्छिन्नक्रियमप्रतिपत्ति शैलेसीकाले ॥ ११ ॥ तदसंख्यगुणया गुणधेणया रचितं पुरा कर्म । समये र क्षपयन् क्रमसाः
 शैलेसीकालेन ॥ १२ ॥ सर्वं क्षपयति तए पुनर्निर्लेपं किञ्चिच्चरमे समये । किञ्चिच्च भवति चरमे शैलेइपास्तदइये ॥ १३ ॥ मज्जुगतिज्जाली जसं वादरे च
 एयांसुभगादेयं च । अन्यतरवेइनीयं नराणुवैगोत्रं यशोनाम ॥ १४ ॥ संभवतो जिननाम नराणुपुवी च परमसमये । शेया शिवसाकाः शिवरमसमये
 निवृत्तिवन्ति ॥ १५ ॥ औदारिकाभिः

संपादि चयइ विष्पजहणाहिं जं भणियं । निरसेस तहा न जहा देसच्चाएण सो पुढं ॥ १६ ॥ तस्सोदइयाभावा भयत्तं च विणियत्तए समयं । सम्मत्तणाणदंसणसुहसिद्धत्ताणि मोचूणं ॥ १७ ॥ उजुसेटि पडियत्तो समयपएसंतरं अफुसमाणो । एगसमएण सिग्गइ अह सागारोवउत्तो सो ॥ १८ ॥ अलमत्तिप्रसङ्गेनेति गाथार्थः ॥ ७६ ॥ उक्तं क्रमद्वारम्, इदानीं ध्यातव्यद्वारं विवृण्वन्नाह—

वृणापहिइभंगइपज्जवाणं जमेगवधुंमि । नाणानयाणुत्तरणं पुषगयसुयाणुसारेणं ॥ ७७ ॥

व्याख्या—‘उत्पादस्थितिभङ्गादिपर्यायाणाम्’ उत्पादादयः प्रतीताः, आदिशब्दान्मूर्तामूर्तग्रहः, अमीयां पर्यायाणां येदेकस्मिन् द्रव्ये-अण्वात्मादी, किं ? नानानयैः-द्रव्यास्तिकादिभिरनुसरणं-चिन्तनं, कथं ?-पूर्वगतश्रुतानुसारेण पूर्व-विदः, मरुदेव्यादीनां त्यन्यथा ॥ तत्किमित्याह—

सवियारमप्यवंजणजोगंतरओ तयं पढमसुक्कं । होइ पुहुत्तवित्कं सवियारमरागभावस ॥ ७८ ॥

व्याख्या—‘सविचारं’ सह विचारेण वर्तत इति २, विचारः-अर्थव्यञ्जनयोगसङ्गम इति, आह च-‘अर्थव्यञ्जन-योगान्तरतः-अर्थः-द्रव्यं व्यञ्जनं-शब्दः योगः-मनःप्रभृति एतदन्तरतः-एतावन्नेदेन सविचारम्, अर्थाद्व्यञ्जनं सङ्गा-मतीति विभाषा, ‘तकम्’ एतत् ‘प्रथमं शुक्लम्’ आद्यशुक्लं भवति, किनाभेत्यत आह-‘पृथक्त्ववितर्कं सविचारं’ पृथक्त्वेन-

१ सर्वाभिस्सजति विप्रजहणाभिः यन्नणितम् । निःरोपत्वागेन तथा न यथा देशत्वागेन स पूर्वम् ॥ १६ ॥ तस्सोदइयिकाभावात् भव्यत्वं च विनिवर्त्तते समकम् । समयस्यञ्चानवरोनसिद्धत्वाभि सुखा ॥ १७ ॥ ऋजुश्रेणिं प्रतिपन्नः समयप्रदेशान्तरमस्मृशत् । एकसमयेन सिध्यति अथ सागारोपयुक्तः सः ॥ १८ ॥

कैयजोगनिरोहो सेलेसीभावणामेइ ॥ ६ ॥ सेलेसो किर मेरू सेलेसो होइ जा तहाऽचलया । होउं च असेलेसो सेलेसी-
 होइ धिरयाए ॥ ७ ॥ अहवा सेलुब इसी सेलेसी होइ सो उ धिरयाए । सेव अलेसीहोई सेलेसीहोअलोयाओ ॥ ८ ॥
 सीलं व समाहाणं निच्छयओ सवसंयरो सो य । तस्सेसो सीलेसो सीलेसी होइ तयय्यो ॥ ९ ॥ हरसक्तराइ मग्गेण
 जेण कालेण पंच भर्णाति । अरुइ सेलेसिगओ तत्तियमेत्तं तओ कालं ॥ १० ॥ तणुरोहारंभाओ शायइ सुहुमकिरिया-
 णियट्ठि सो । योच्छिन्नकिरियमप्पडिवाई सेलेसिकालंमि ॥ ११ ॥ तयसंखेज्जगुणाए गुणसेटोएँ रइयं पुरा कंमं । समए २
 खयं कमसो सेलेसिकालेणं ॥ १२ ॥ सबं खवेइ तं पुण निहेवं किंचि दुचरिमे समए । किंचिच्च हेंति चरमे सेलेसीए
 तयं योच्छं ॥ १३ ॥ मणुयगइजाइतसवादरं च पज्जत्तसुभगमाएज्जं । अन्नयरेवेयणिज्जं नराउमुचं जसो नामं ॥ १४ ॥
 संभवओ जिणणामं नराणुपुषी य चरिमसमयंमि । सेसा जिणसंताओ दुचरिमसमयंमि निट्ठति ॥ १५ ॥ ओरालियाहि

१ कृतयोगनिरोधः शैलेशीभावणामेति ॥ ६ ॥ शैलेशः किल मेरुः शैलेशी भवति या तथाऽचलता । मूण्या चाशैलेनाः शैलेशीभवति स्थिरतया ॥ ७ ॥
 अथवा शैल इवैयैः शैल्योभवति त एव स्थिरतया । सेवालेदयीभवति शैलेशीभवत्यलोपात् ॥ ८ ॥ शीलं वा समाधानं निद्रपतः सर्वसंहरः स च । तस्यैसाः
 शैलेशाः शैलेशीभवति तदवस्थाः ॥ ९ ॥ इत्याक्षराणि मध्येन येन कालेन पत्र मण्यन्ते । तिष्ठति शैलेशीगतस्त्वावन्नायं ततः कालम् ॥ १० ॥ तजुतोधार-
 ग्भात् ध्यायति सूदमक्रियाःनिवृत्तिं सः । न्युच्छिन्नक्रियमप्रतिपाति शैलेशीकाले ॥ ११ ॥ तदसंख्यगुणया गुणश्रेण्या रचितं पुरा कर्म । समये २ क्षपयत् कमसाः
 शैलेशीकालेन ॥ १२ ॥ सर्वे क्षपयति तए पुनर्निर्लेवं किञ्चिच्चरमे समये । किञ्चिच्च भवति चरमे शैलेइपात्तदुक्त्वे ॥ १३ ॥ मजुअणतिआली व्रसं वादरे च
 पर्यासिधुभगादेयं च । अन्यतरवेदतीयं नरापुदुवैगोत्रं यशोनाम ॥ १४ ॥ संभवतो जिननाम नराजुपुषी च परमसमये । शेया जिनसाकाः विचरामसमये
 निस्सिद्धन्ति ॥ १५ ॥ औदारिकाभिः

संपादि चयइ विष्पजहणाहिं जं भणियं । निस्सेस तथा न जहा देसचाएण सो पुयं ॥ १६ ॥ तस्सोदइयाभावा भयत्तं च विणियत्तए समयं । सम्मत्तणाणदंसणसुहसिद्धत्ताणि मोचूणं ॥ १७ ॥ उजुसेटिं पडिवन्नो समयपएसंतरं अफुसमाणो । एगसमएण सिग्गइ अह सागारोवउत्तो सो ॥ १८ ॥' अलमत्तिप्रसङ्गेनेति गाथार्थः ॥ ७६ ॥ उक्तं क्रमद्वारम्, इदानीं ध्यातव्यद्वारं विधृण्यन्नाह—

वृत्तायट्टिइभंगइपज्जयाणं जमेगवधुंमि । नाणानयाणुसरणं पुण्णयसुयाणुसारेणं ॥ ७७ ॥

व्याख्या—'उत्पादस्थितिभङ्गादिपर्यायाणाम्' उत्पादादयः प्रतीताः, आदिशब्दान्मूर्तामूर्तग्रहः, अमीयां पर्यायाणां यदेकस्मिन् द्रव्ये-अण्वात्मादी, किं ? नानानयैः-द्रव्यास्तिकादिभिरनुसरणं-चिन्तनं, कथं ?-पूर्वगतश्रुतानुसारेण पूर्व-विदः, मरुदेव्यादीनां त्यन्यथा ॥ तत्किमित्याह—

सवियारमयबंधज्जजोगंतरओ तयं पढमसुक्कं । होइ पुहुत्तवित्कं सवियारमरगभावसस ॥ ७८ ॥

व्याख्या—'सविचारं' सह विचारेण वर्तत इति २, विचारः-अर्थव्यञ्जनयोगसङ्क्रम इति, आह च-'अर्थव्यञ्जन-योगान्तरतः-अर्थः-द्रव्यं व्यञ्जनं-शब्दः योगः-मनःप्रभृति एतदन्तरतः-एतावन्नेदेन सविचारम्, अर्थाद्व्यञ्जनं सङ्क्रामतीति विभाषा, 'तकम्' एतत् 'प्रथमं शुक्लम्' आद्यशुक्लं भवति, किंनाभेत्यत आह-'पृथक्त्ववितर्कं सविचारं' पृथक्त्वेन-

सर्वाभिरखजति विप्रजहणाभिः यन्नणितम् । निःशेषत्वागेन तथा न यथा देशत्वागेन स पूर्वम् ॥ १६ ॥ तस्यौदयिकाभावात् भव्यत्वं च विनिवर्त्तते समकम् ।

सपरावचानइचोनसिद्धत्वाणि सुखा ॥ १७ ॥ ऋत्रुश्रेणिं प्रतिपन्नः समयप्रदेशान्तरमरुशान् । एकसमयेन सिध्यति अथ सागारोपयुक्तः सः ॥ १८ ॥

भेदेन विस्तीर्णभावेनान्ये वितर्कः—श्रुतं यस्मिन् तत्तथा, कस्येदं भवतीत्यत आह—‘अरागभावस्य’ रागपरिणामरहित-
स्येति गाथार्थः ॥ ७८ ॥

जं पुण सुणिप्पकंपं निवायसरणप्पइवमिव चित्तं । उप्पायदिइभंगइयाणमेगंमि पच्चाए ॥ ७९ ॥

व्याख्या—यत्पुनः ‘सुनिष्प्रकम्पं’ विक्षेपरहितं ‘निघातशरणप्रदीप इव’ निर्गतवातगृहकदेशस्यदीप इव ‘चित्तम्’ अन्तः-
करणं, क्व ?—उत्पादस्थितिभङ्गादीनामेकस्मिन् पर्याये ॥ ७९ ॥ ततः किमत आह—

अवियारमत्थवंजणजोगंतरओ तयं वित्तियमुक्कं । पुग्गययुयालंक्कणमेगत्तचित्तक्कमवियारं ॥ ८० ॥

व्यख्या—अविचारम्—असङ्गमं, कुतः ?—अर्थव्यञ्जनयोगान्तरतः इति पूर्ववत्, तमेवंविधं द्वितीयं शुक्लं भवति, किम-
भिधानमित्यत आह—‘एकत्ववितर्कमविचारम्’ एकत्वेन—अभेदेन वितर्कः—व्यञ्जनरूपोऽर्थरूपो वा यस्य तत्तथा, इदमपि
च पूर्वगतश्रुतानुसारेणैव भवति, अविचारादि पूर्ववदिति गाथार्थः ॥ ८० ॥

निष्पणमणकाले केवल्लिणो दरनिरुद्धजोगत्त । सुटुमक्किरियाऽनियट्टि तहयं तणुक्कायक्किरियत्त ॥ ८१ ॥

व्याख्या—‘निर्वाणगमनकाले’ मोक्षगमनप्रत्यासन्नसमये ‘केवल्लिनः’, सर्वज्ञस्य मनोवाग्योगद्वये निरुद्धे सति अर्द्धनि-
रुद्धकाययोगस्य, किं ?—‘सूक्ष्मक्रियाऽनिवर्ति’ सूक्ष्मा क्रिया यस्य तत्तथा सूक्ष्मक्रियं च तदनिवर्ति चेति नाम, निवर्तितुं
शीलमस्येति निवर्ति प्रवर्द्धमानतरपरिणामात् न निवर्ति अनिवर्ति तृतीयं, ध्यानमिति गम्यते, ‘तदुक्कायक्रियस्ये’ति
तन्वी उच्छ्वासनिःश्वासादिलक्षणा कायक्रिया यस्य स तथाविधस्तस्येति गाथार्थः ॥ ८१ ॥

तस्मै च ते लेशीगपस्त सेषोत्र गिण्यकंपस्त । बोद्धिच्छक्तिरियमप्यडिवाह ज्ञानं परममुक्तं ॥ ८२ ॥

व्याख्या—‘तस्यैव च’ केवलिनः ‘शैलेशीगतस्य’ शैलेशी-प्राग्वर्णिता तां प्राप्तस्य, किंविशिष्टस्य ?—निरुद्धयोगत्वात् ‘शैलेश इव निष्प्रकम्पस्य’ मेरोरिव स्थिरस्येत्यर्थः, किं ?—व्यवच्छिन्नक्रियं योगाभावात् तद् ‘अप्रतिपाति’ अनुपरतस्वभावमिति, एतदेव चास्य नाम ध्यानं परमशुद्धं-प्रकटार्थमिति गाथार्थः ॥ ८२ ॥ इत्थं चतुर्विधं ध्यानमभिधायाधुनैतत्प्रति-
पद्धमेव यच्चव्यताशेषमभिधित्सुराह—

एवमं जोगे जोगेसु वा मयं वित्तियमेव जोगंनि । तद्वयं च कायजोगे सुक्कमजोगंमि य चत्थं ॥ ८३ ॥

व्याख्या—‘प्रथमं’ पृथक्त्ववितर्कसविचारं ‘योगे’ मनआदौ योगेषु वा सर्वेषु ‘मतम्’ इष्टं, तच्चागमिकश्रुतपाठिनः, ‘द्वितीयम्’ एकत्ववितर्कमविचारं तदेकयोग एव, अन्यतरस्मिन् सङ्गमाभावात्, तृतीयं च सूक्ष्मक्रियाऽनिवर्ति काययोगे, न योगान्तरे, शुक्लम् ‘अयोगिनि च’ शैलेशीकेवलिन ‘चतुर्थं’ व्युपरतक्रियाऽप्रतिपातीति गाथार्थः ॥ ८३ ॥ आह-शुक्लध्यानोपरि-
मभेदद्वये मनो नारत्येव, अमनस्कत्वात् केवलिनः, ध्यानं च मनोविशेषः ‘धै चिन्ताया’मिति पाठात्, तदेतत्कथम्?, उच्यते—

अह एउमप्यस्त मनो क्षाणं भण्णइ सुनिचलो संतो । तह केवल्लिणो काओ सुनिचलो भण्णपु क्षाणं ॥ ८४ ॥

व्याख्या—यथा छद्मस्यस्य मनः, किं ?—ध्यानं भण्यते सुनिश्चलं सत्, ‘तथा’ तेनैव प्रकारेण योगत्वाव्यभिचारात्के-
वलिनः कायः सुनिश्चलो भण्यते ध्यानमिति गाथार्थः ॥ ८४ ॥ आह-चतुर्थं निरुद्धत्वादसावपि न भवति, तथाविधभा-
वेऽपि च सर्वभावप्रसङ्गः, तत्र का वार्तेति ?, उच्यते—

भेदेन विस्तीर्णभावेनान्ये वितर्कः—श्रुतं यस्मिन् तत्तथा, कस्येदं भवतीत्यत आह—‘अरागभावस्य’ रागपरिणामरहित-
स्येति गाथार्थः ॥ ७८ ॥

जं पुण सुणिप्पकंपं निवायसरणप्पइवमिव चित्तं । उप्पायठिहंभाइयाणमेगंमि पज्जाए ॥ ७९ ॥

व्याख्या—यत्पुनः ‘सुनिष्प्रकम्पं’ विक्षेपरहितं ‘निघातशरणप्रदीप इव’ निर्गतवातगृहकदेशस्यदीप इव ‘चित्तम्’ अन्तः-
करणं, क ?—उत्पादस्थितिभङ्गादीनामेकस्मिन् पर्याये ॥ ७९ ॥ ततः किमत आह—

अवियारमस्यवंजणजोगंतरओ तयं चितियमुक्कं । पुड्ढगयमुयाळंणमेगसत्तचित्तम्भविपारं ॥ ८० ॥

व्यख्या—अविचारम्—असङ्कमं, कुतः ?—अर्थव्यञ्जनयोगान्तरतः इति पूर्ववत्, तमेवंविधं द्वितीयं शुक्लं भवति, किम-
भिधानमित्यत आह—‘एकत्ववितर्कमविचारम्’ एकत्वेन—अभेदेन वितर्कः—व्यञ्जनरूपोऽर्थरूपो वा यस्य तत्तथा, इदमपि
च पूर्वगतश्रुतानुसारेणैव भवति, अविचारादि पूर्ववदिति गाथार्थः ॥ ८० ॥

निष्ठाणगमणकाले केवकिणो दानिरुद्धजोगस्त । सुद्धमकिरियाऽनियट्टं तएवं तणुहायकिरियरस ॥ ८१ ॥

व्याख्या—‘निर्वाणगमनकाले’ मोक्षगमनप्रत्यासन्नसमये ‘केवलिनः’, सर्वज्ञस्य मनोवाग्योगद्वये निरुद्धे सति अर्द्धनि-
रुद्धकाययोगस्य, किं ?—‘सूक्ष्मक्रियाऽनिवर्ति’ सूक्ष्मा क्रिया यस्य तत्तथा सूक्ष्मक्रियं च तदनिवर्ति चेति नाम, निवर्तितुं
शीलमस्येति निवर्ति प्रवर्द्धमानतरपरिणामात् न निवर्ति अनिवर्ति तृतीयं, ध्यानमिति गम्यते, ‘तनुकायक्रियस्ये’ति
तन्वी उच्छ्वासनिःश्वासादिलक्षणा कायक्रिया यस्य स तथाविधस्तस्येति गाथार्थः ॥ ८१ ॥

व्याख्या—‘तस्यैव च’ केवलिनः ‘शैलेशीगतस्य’ शैलेशी-प्राग्वर्णिता तां प्राप्तस्य, किंविशिष्टस्य ?-निरुद्धयोगत्वात् ‘शैलेश इव निष्प्रकम्पस्य’ भेरोरिव स्थिरस्येत्यर्थः, किं ?-व्यवच्छिन्नक्रियं योगाभावात् तद् ‘अप्रतिपाति’ अनुपरतस्वभावमिति, एतदेव चास्य नाम ध्यानं परमशुद्धं-प्रकटार्थमिति गाथार्थः ॥ ८२ ॥ इत्थं चतुर्विधं ध्यानमभिधायाधुनैतत्प्रतिबद्धमेव वक्तव्यताशेषमभिधित्तुराह—

पदमं जोगे जोगेमु वा सयं वित्तियमेव जोगंमि । तद्वयं च कायजोगे सुक्कमजोगंमि य चत्तथं ॥ ८३ ॥

व्याख्या—‘प्रथमं’ पृथक्त्ववितर्कसविचारं ‘योगे’ मनआदौ योगेषु वा सर्वेषु ‘मतम्’ इष्टं, तच्चागमिकश्रुतपाठिनः, ‘द्वितीयम्’ एकत्ववितर्कमविचारं तदेकयोग एव, अन्यतरस्मिन् सङ्गमाभावात्, तृतीयं च सूक्ष्मक्रियाऽनिवर्ति काययोगे, न योगान्तरे, शुद्धम् ‘अयोगिनि च’ शैलेशीकेवलनि ‘चतुर्थं’ व्युपरतक्रियाऽप्रतिपातीति गाथार्थः ॥ ८३ ॥ आह-शुद्धध्यानोपरि-मभेदद्वये मनो नारत्येव, अमनस्कत्वात् केवलिनः, ध्यानं च मनोविशेषः ‘धै चिन्ताया’मिति पाठात्, तदेतत्कथम्?, उच्यते—

जह छउमपपस्त मणो ज्ञाणं भण्णइ सुविचलो संतो । तह केवलिणो काओ सुनिचलो भल्लए ज्ञाणं ॥ ८४ ॥

व्याख्या—यथा छद्मस्यस्य मनः, किं ?-ध्यानं भण्यते सुनिश्चलं सत्, ‘तथा’ तेनैव प्रकारेण योगत्वाव्यभिचारात्के-वलिनः कायः सुनिश्चलो भण्यते ध्यानमिति गाथार्थः ॥ ८४ ॥ आह-चतुर्थे निरुद्धत्वादसावपि न भवति, तथाविधभा-वेऽपि च सर्वभावप्रसङ्गः, तत्र का वार्तेति ?, उच्यते—

भेदेन विस्तीर्णभावेनान्ये वितर्कः—श्रुतं यस्मिन् तत्तथा, कस्येदं भवतीत्यत आह—‘अरागभावस्य’ रागपरिणामरहित-
स्येति गाथार्थः ॥ ७८ ॥

जं पुण सुणित्पकपं निवायसरणण्णइधमिव चित्तं । इण्णायठिइभंग्णायण्णमेगंमि पच्चाप ॥ ७९ ॥

व्याख्या—यत्पुनः ‘सुनिष्प्रकम्पं’ विक्षेपरहितं ‘निवातशरणप्रदीप इव’ निर्गतयातगृहेकदेशस्थदीप इव ‘चित्तम्’ अन्तः-
करणं, क्व ?—उत्पादस्थितिभङ्गादीनामेकस्मिन् पर्याये ॥ ७९ ॥ ततः किमत आह—

अवियारमरथवंजणजोगंतरओ तयं वितियमुञ्जं । पुइणययुयालंणमेगत्तपित्ठमवियारं ॥ ८० ॥

व्याख्या—अविचारम्—असङ्कमं, कुतः ?—अर्थव्यञ्जनयोगान्तरतः इति पूर्ववत्, तमेवंविधं द्वितीयं शुक्लं भवति, किम-
भिधानमित्यत आह—‘एकत्ववितर्कमविचारम्’ एकत्वेन—अभेदेन वितर्कः—व्यञ्जनरूपोऽर्थरूपो वा यस्य तत्तथा, इदमपि
च पूर्वगतश्रुतानुसारेणैव भवति, अविचारादि पूर्ववदिति गाथार्थः ॥ ८० ॥

निद्वान्णमण्णाले केवलिणो दरनिरुद्वजोगत्त । मुहुमकिरियाऽनियद्विं सय्यं तणुहायकिरियत्त ॥ ८१ ॥

व्याख्या—‘निर्वाणगमनकाले’ मोक्षगमनप्रत्यासन्नसमये ‘केवलिनः’, सर्वज्ञस्य मनोवाग्योगद्वये निरुद्धे सति अर्द्धनि-
रुद्धकाययोगस्य, किं ?—‘सूक्ष्मक्रियाऽनिवर्ति’ सूक्ष्मा क्रिया यस्य तत्तथा सूक्ष्मक्रियं च तदनिवर्तिं चेति नाम, निवर्तितुं
शीलमस्येति निवर्तिं प्रवर्द्धमानतरपरिणामात् न निवर्तिं अनिवर्तिं तृतीयं, ध्यानमिति गम्यते, ‘तनुकायक्रियस्ये’ति
तन्वी उच्छ्वासनिःश्वासादिलक्षणा कायक्रिया यस्य स तथाविधस्तस्येति गाथार्थः ॥ ८१ ॥

भासवद्वाराभाषे तद्व संसाराद्युद्धारणुभावं च । भवसंतापमणन्तं वरपूजं विपरिणामं च ॥ ८८ ॥

व्याख्या—आश्रवद्वाराणि—मिथ्यात्वादीनि तदपायान्—दुःखलक्षणान्, तथा संसारानुभावं च, 'धी संसारो' इत्यादि, भवसन्तानमनन्तं भाविनं नारकाद्यपेक्षया, वस्तूनां विपरिणामं च संचेतनाचेतनानां 'सद्यद्वाराणि' असासयाणी' त्यादि, पताश्वतस्रोऽप्यपायाशुभानन्तविपरिणामानुपेक्षा आद्यद्वयभेदसङ्गता एव द्रष्टव्या इति गाथार्थः ॥ ८८ ॥ उक्तमनुपेक्षा-
द्वारम्, इदानीं लेख्याद्वाराभिधित्तयाऽऽह—

सुखाद् लेखाद् दो ततियं परमसुखलेखाद् । विरयाजियसेलेसि लेसाइयं परमसुखं ॥ ८९ ॥

व्याख्या—सामान्येन शुक्लायां लेख्यायां 'द्वे' आद्ये उक्तलक्षणे 'तृतीयम्' उक्तलक्षणमेव, परमशुक्कलेख्यायां 'स्थिरता-
नित्तरीलेसं' मेरोरपि निष्प्रकम्पतरमित्यर्थः, लेख्यातीतं 'परमशुक्कं' चतुर्थमिति गाथार्थः ॥ ८९ ॥ उक्तं लेख्याद्वारम्,
अधुना लिङ्गद्वारं विवरीपुत्तेपां नामप्रमाणस्वरूपगुणभावनार्थमाह—

भयहासंमोदविवेगविद्वसगा तस्य होति लिगाइं । लिगिज्जइ जेहिं सुणी सुकञ्जणेवगायचित्तो ॥ ९० ॥

व्याख्या—अवधासम्भोहविवेकव्युरसर्गाः 'तस्य' शुक्कध्यानस्य भवन्ति लिङ्गानि, 'लिङ्गयते' गम्यते यैर्मुनिः शुक्कध्यानो-
पगतचित्त इति गाथाक्षरार्थः ॥ ९० ॥ अधुना भावार्थमाह—

यालिज्जइ धीभेइ य धीरो न परीसहोवसगोहिं । सुदुभेसु न संमुज्जइ भार्येसु न देवमाणासु ॥ ९१ ॥

व्याख्या—चाल्यते ध्यानात् न परीपहोपसर्गोद्धिभेति वा 'धीरः' बुद्धिमान् स्थिरो वा न तेभ्य इत्यवधलिङ्गं, 'सुक्ष्मेसु'

सुषुप्त्तभोगभो चिद कम्मविणिज्जरणहेतुतो यावि । सएयवहुणाभो तइ त्रिणचंदागमाभो प ॥ ८५ ॥

चित्ताभावेवि सया सुद्रुमोवरयकिरियाइ भणंति । जीषोषभोगसम्भायभो मयपरस हाणाइ ॥ ८६ ॥

व्याख्या—काययोगनिरोधिनो योगिनोऽयोगिनोऽपि चित्ताभावेऽपि सूक्ष्मोपरतक्रियो भण्यते, सूक्ष्मग्रहणात् सूक्ष्मक्रियाऽ-
निवर्तिनो ग्रहणम्, उपरतग्रहणाद्बुपरतक्रियाऽप्रतिपातिन इति, पूर्वप्रयोगादिति हेतुः, कुलालचक्रम्रमणवदिति दृष्टान्तोऽ-
भ्यूह्यः, यथा चक्रं भ्रमणनिमित्तदण्डादिक्रियाऽभावेऽपि भ्रमति तथाऽस्यापि मनःप्रभृतियोगोपरमेऽपि जीवोपयोगसद्भावतः
भावमनसो भावात् भवस्थस्य ध्याने इति, अपिशब्दश्चोदनानिर्णयप्रथमहेतुसम्भावनार्थः, चशब्दस्तु प्रस्तुतहेत्वनुकर्षणार्थः,
एवं शेषहेतवोऽप्यनया गाथया योजनीयाः, विशेषस्तूच्यते—‘कर्मविनिर्जरणहेतुश्चापि’ कर्मविनिर्जरणहेतुत्वात् क्षपकश्रेणि-
यत्, भवति च क्षपकश्रेण्यामिवास्य भवोपप्राहिकर्मनिर्जरेति भावः, चशब्दः प्रस्तुतहेतुत्वानुकर्षणार्थः, अपिशब्दस्तु द्विती-
यहेतुसम्भावनार्थ इति, ‘तथा शब्दार्थवहुत्वात्’ यथैकस्यैव हरिशब्दस्य शक्रशालामृगादयोऽनेकार्थाः एवं ध्यानशब्द-
स्यापि न विरोधः, ‘ध्ये चिन्तायां’ ‘ध्ये कायनिरोधे’ इत्यादि, तथा जिनचन्द्रागमाच्चैतदेवमिति, उक्तं
च—‘आगमश्चोपपत्तिश्च, सम्पूर्णं दृष्टिलक्षणम् । अतीन्द्रियाणामर्थानां, सद्भावप्रतिपत्तये ॥ १ ॥ इत्यादि गाथाद्वयार्थः
॥ ८५-८६ ॥ उक्तं ध्यातव्यद्वारं, ध्यातारस्तु धर्मध्यानाधिकार एवोक्ताः, अधुनाऽनुपेक्षाद्वारमुच्यते—

सुबुद्धाणसुभाविवचित्तो चित्तेइ साणविरमेऽधि । णिययमणुण्वेहाभो वप्पारि वरित्तसंपभो ॥ ८७ ॥

व्याख्या—शुक्लध्यानसुभावित्तचित्तश्चिन्तयति ध्यानविरमेऽपि नियतमनुपेक्षाश्चतस्रश्चारित्रसम्पन्नः, तत्परिणामरहितस्य
तदभावादिति गाथार्थः ॥ ८७ ॥ ताश्चैताः—

भास्यद्वारायापु तह संसारागुहागुभावं च । भवसंताणमणन्तं वर्युणं विपरिणामं च ॥ ८८ ॥

व्याख्या—आश्रयद्वाराणि—मिथ्यात्वादीनि तदपायान्-दुःखलक्षणान्, तथा संसारानुभावं च, 'धी संसारो' इत्यादि, भवसन्तानमनन्तं भाविनं नारकाद्यपेक्षया, वस्तूनां विपरिणामं च सचेतनाचेतनानां 'सबद्धानाणि असासयाणी'त्यादि, एताश्चतस्रोऽप्यपायाशुभानन्तविपरिणामानुपेक्षा आद्यद्वयभेदसङ्गता एव द्रष्टव्या इति गार्थार्थः ॥ ८८ ॥ उक्तमनुपेक्षाद्वारम्, इदानीं लेख्याद्वाराभिधित्तयाऽऽह—

सुखापु हेतापु दो ततियं परमसुखलेस्तापु । धिरयानियसेलेसिं लेसाईयं परमसुखं ॥ ८९ ॥

व्याख्या—सामान्येन शुक्लायां 'द्वे' आद्ये उक्तलक्षणे 'तृतीयम्' उक्तलक्षणमेव, परमशुक्कलेख्यायां 'स्थिरता-जितशैलेयं' मेरोरपि निष्प्रकम्पतरमित्यर्थः, लेख्यातीतं 'परमशुक्कं' चतुर्थमिति गार्थार्थः ॥ ८९ ॥ उक्तं लेख्याद्वारम्, अधुना लिङ्गद्वारं विवरीपुस्तेपां नामप्रमाणस्वरूपगुणभावनार्थमाह—

भवहासंभोहप्रियेगविज्जतगा तरस होति लिंगाई । लिङ्गिज्जइ जेहि सुणी सुक्कज्जानोवगयचित्तो ॥ ९० ॥

व्याख्या—अत्रधासम्भोहविवेकव्युत्सर्गाः 'तस्य' शुक्कध्यानस्य भवन्ति लिङ्गानि, 'लिङ्गयते' गम्यते धैर्मुनिः शुक्कध्यानोपगतचित्त इति गाथाक्षरार्थः ॥ ९० ॥ अधुना भावार्थमाह—

चाळिज्जइ धीभेइ य धीतो न परीसहोवसगोहि । सुहुमेसु न संसुग्गइ भावेसु न देवमायासु ॥ ९१ ॥

व्याख्या—चाल्यते ध्यानात् न परीपहोपसर्गैर्बिभेति वा 'धीरः' बुद्धिमान् स्थिरो वा न तेभ्य इत्यवधलिङ्गं, 'सूक्ष्मेसु'

सुख्यभोगभो धिय कम्मविणिज्जरणेइत्तो यावि । सरय्यवहुत्ताभो तह त्रिणपंगगमाभो य ॥ ८५ ॥
 चित्ताभावेवि सया सुहुमोवरयकिरियाइ भणंति । जीवोक्कभोगसम्भाषभो मयपरसम सानाहं ॥ ८६ ॥

व्याख्या—काययोगनिरोधिनो योगिनोऽयोगिनोऽपि चित्ताभावेऽपि सूक्ष्मोपरतक्रियो भण्यते, सूक्ष्मग्रहणात् सूक्ष्मक्रियाऽ-
 निवर्तिनो ग्रहणम्, उपरतग्रहणाद्युपरतक्रियाऽप्रतिपातिन इति, पूर्वप्रयोगादिति हेतुः, कुलालचक्रभ्रमणवदिति दृष्टान्तोऽ-
 म्यूह्यः, यथा चक्रं भ्रमणनिमित्तदण्डादिक्रियाऽभावेऽपि भ्रमति तथाऽस्यापि मनःप्रभृतियोगोपरमेऽपि जीवोपयोगसम्भावतः
 भावमनसो भावात् भवस्थस्य ध्याने इति, अपिशब्दश्चोदनानिर्णयप्रथमहेतुसम्भावनार्थः, चशब्दस्तु प्रस्तुतहेत्वनुकर्षणार्थः,
 एवं शेषहेत्वोऽप्यनया गाथया योजनीयाः, विशेषस्तूच्यते—‘कर्मविनिर्जरणहेतुत्वात् क्षपकत्रेणि-
 वत्, भवति च क्षपकश्रेण्यामिवास्य भवोपग्राहिकर्मनिर्जरेति भावः, चशब्दः प्रस्तुतहेत्वनुकर्षणार्थः, अपिशब्दस्तु द्विती-
 यहेतुसम्भावनार्थ इति, ‘तथा शब्दार्थवहुत्वात्’ यथैकस्यैव हरिशब्दस्य शक्रशाखामृगादयोऽनेकार्थाः एवं ध्यानशब्द-
 स्यापि न विरोधः, ‘ध्यै चिन्तायां’ ‘ध्यै कायनिरोधे’ इत्यादि, तथा जिनचन्द्रागमाच्चैतदेयमिति, उक्तं
 च—‘आगमश्चोपपत्तिश्च, सम्पूर्णं दृष्टिलक्षणम् । अतीन्द्रियाणामर्थानां, सद्भावप्रतिपत्तये ॥ १ ॥ इत्यादि गाथाद्वयार्थः
 ॥ ८५-८६ ॥ उक्तं ध्यातव्यद्वारं, ध्यातारस्तु धर्मध्यानाधिकार एवोक्ताः, अपुनाऽनुपेक्षाद्वारमुच्यते—

सुख्यक्षणसुमाविषचित्तो चित्तेइ सानविरेऽधि । गिययमणुप्पेहाभो वत्तारि वरिससंपपो ॥ ८७ ॥

व्याख्या—सुख्यध्यानसुभावितचित्तश्चिन्तयति ध्यानविरेमेऽपि नियतमनुपेक्षाश्चतस्रश्चारित्रसम्पन्नः, तत्परिणामरहितस्य
 तदभावादिति गाथार्थः ॥ ८७ ॥ ताश्चैताः—

भास्यद्वारा संसारहेतवो जं न धम्मसुक्केसु । संसारकारणाहं तभो धुवं धम्मसुक्काहं ॥ ९५ ॥

व्याख्या—आश्रयद्वाराणि संसारहेतवो वर्तन्ते, तानि च यस्मान्न शुक्लधर्मयोर्भवन्ति संसारकारणानि तस्माद् 'ध्रुवं' नियमेन धर्मशुक्ले इति गाथार्थः ॥ ९५ ॥ संसारप्रतिपक्षतया च मोक्षहेतुर्ध्यानमित्यावेदयन्नाह—

संवरविज्जिताभो मोक्खस्स पवो तवो पवो तालि । क्षणं च पदाणं तवस्स तो मोक्खहेज्जं ॥ ९६ ॥

व्याख्या—संवरनिर्जरे 'मोक्षस्य पन्थाः' अपवर्गस्य मार्गः, तपः 'पन्थाः' मार्गः 'तयोः' संवरनिर्जरयोः ध्यानं च प्रधानाद् तपसः आन्तरकारणत्वात्, ततो मोक्षहेतुस्तद्धानमिति गाथार्थः ॥ ९६ ॥ अमुमेवार्थं सुखप्रतिपत्तये दृष्टान्तैः प्रतिपादयन्नाह—

भंवरलोहमहीणं कमसो जह मलकलंकंपकाणं । सोग्गमावणयणसोसे साहेति जलाणलाइद्या ॥ ९७ ॥

व्याख्या—'अम्बरलोहमहीनां' यत्त्रलोहाद्रक्षितीनां 'क्रमशः' क्रमेण यथा मलकलङ्कपङ्कानां यथासङ्ख्यं शोध्या(ध्य)पन-यनशोपान् यथासङ्ख्यमेव 'साधयन्ति' निर्वर्तयन्ति जलानलादित्या इति गाथार्थः ॥ ९७ ॥

तह सोग्गमाइसमाया जीवंबरालोहमेइणिगयाणं । क्षाणजलाणलसुरा कम्ममलकलंकंपकाणं ॥ ९८ ॥

व्याख्या—तथा शोध्यादिसमर्था जीवाम्बरलोहमेदिनीगतानां ध्यानमेव जलानलसूर्याः कर्मव मलकलङ्कपङ्कास्तेषामिति गाथार्थः ॥ ९८ ॥ किं च—

सापो सोसो भेशो जोगाणं क्षाणभो जहा नियपं । तह तावसोसमेया कम्मस्सवि झाइणो नियमा ॥ ९९ ॥

अत्यन्तगहनेषु 'न संमुह्यते' न सम्मोहमुपगच्छति, 'भावेषु' पदार्थेषु न देवमायासु अनेकरूपास्वित्यसम्मोहलिङ्गमिति गाथाक्षरार्थः ॥ ९१ ॥

देहवित्तं पेच्छद् अप्पाणं तद्द य सद्दसंज्ञेये । देहोवद्विवोसणं निस्संगो सव्वद्दा कुणद् ॥ ९२ ॥

व्याख्या—देहविविक्तं पश्यत्यात्मानं तथा च सर्वसंयोगानिति विवेकलिङ्गं, देहोपधिव्युत्सर्गं निःसङ्गः सर्वथा करोति व्युत्सर्गलिङ्गमिति गाथार्थः ॥ ९२ ॥ गतं लिङ्गद्वारं, साम्प्रतं फलद्वारमुच्यते, इह च लाघवार्थं प्रथमोपन्यस्तं धर्मफलमभिधायं शुक्लध्यानफलमाह, धर्मफलानामेव शुद्धतराणामाद्यशुक्लद्वयफलत्वाद्, अत आह—

होति सुद्धासवसंवरविणिज्जारामरसुहाइं विव्व्हाइं । क्षाणपरस्स फळाइं सुहाणुबंधीणि धम्मस्स ॥ ९३ ॥

व्याख्या—भवन्ति 'शुभाश्रवसंवरविनिर्जरामरसुखानि' शुभाश्रवः—पुण्याश्रवः संवरः—अशुभकर्मागमनिरोधः विनिर्जरा-कर्मक्षयः अमरसुखानि—देवसुखानि, एतानि च दीर्घस्थितिविशुद्धयुपपाताभ्यां 'विपुलानि' विस्तीर्णानि, 'ध्यानवरस्य' ध्यान-प्रधानस्य फलानि 'शुभानुबन्धीनि' सुकुलप्रत्यायातिपुनर्वोधिलाभभोगप्रव्रज्याकेवलशैलेश्यपवर्गानुबन्धीनि 'धर्मस्य' ध्यान-स्येति गाथार्थः ॥ ९३ ॥ उक्तानि धर्मफलानि, अधुना शुक्लमधिकृत्याह—

ते य विससेण सुभासवादभोऽणुत्तरामरसुहं च । दोणं सुक्काण फलं परिनिह्माणं परिह्माणं ॥ ९४ ॥

व्याख्या—ते च विशेषेण 'शुभाश्रवादयः' अनन्तरोदिताः, अनुत्तरामरसुखं च द्वयोः शुक्लयोः फलमाद्ययोः 'परिनिर्वाणं' मोक्षगमनं 'परिह्माणं'ति चरमयोर्द्वयोरिति गाथार्थः ॥ ९४ ॥ अथवा सामान्येनैव संसारप्रतिपक्षभूते एते इति दर्शयति—

भासयद्गता संसारद्वेषवो जं न धम्ममुत्तेसु । संसारकारणाहं तन्नो धुवं धम्ममुत्ताहं ॥ ९५ ॥

व्याख्या—आश्रयद्वाराणि संसारहेतवो वर्तन्ते, तानि च यस्मान्न शुक्लधर्मयोर्भवन्ति संसारकारणानि तस्माद् ‘ध्रुवं’ नियमेन धर्मशुक्ले इति गाथार्थः ॥ ९५ ॥ संसारप्रतिपक्षतया च मोक्षहेतुर्ध्यानमित्यावेदयन्नाह—

संवरविज्जराभो मोस्सस्स पद्दो तवो पद्दो तासिं । झणं च पहणं तवस्स तो मोस्सल्लहेज्जं ॥ ९६ ॥

व्याख्या—संवरनिर्जरे ‘मोक्षस्य पन्थाः’ अपवर्गस्य मार्गः, तपः ‘पन्थाः’ मार्गः ‘तयोः’ संवरनिर्जरयोः ध्यानं च प्रधानं तपसः आन्तरकारणत्वात्, ततो मोक्षहेतुस्तद्भ्यानमिति गाथार्थः ॥ ९६ ॥ अमुमेवार्थं सुखप्रतिपत्तये दृष्टान्तैः प्रतिपादयन्नाह—

भंवरलोहमहीणं कम्मसो जह मलकळंकंपकाणं । सोज्जावणयणसोसे साहेत्ति जलणलाइच्चा ॥ ९७ ॥

व्याख्या—‘अम्बरलोहमहीनां’ वस्त्रलोहाद्रक्षितीनां ‘क्रमशः’ क्रमेण यथा मलकलङ्कपङ्कानां यथासङ्ख्यं शोध्या(ध्य)पन-यनशोपान् यथासङ्ख्यमेव ‘साधयन्ति’ निर्वर्तयन्ति जलानलादित्या इति गाथार्थः ॥ ९७ ॥

तद्द सोज्जाइसमया जीवंवरलोहमेइणिगयणं । झणजलणलच्चुरा कम्ममलकळंकंपकाणं ॥ ९८ ॥

व्याख्या—तथा शोध्यादिसमर्था जीवाम्बरलोहमेदिनीगतानां ध्यानमेव जलानलसूर्याः कर्मेव मलकलङ्कपङ्कास्तेषा-

मिति गाथार्थः ॥ ९८ ॥ किं च—

तापो सोसो भेभो जोगाणं झणज्जो जहा निपयं । तद्द तावसोसभेया कम्मस्सवि झाइणो नियमा ॥ ९९ ॥

व्याख्या—तापः शोषो भेदो योगानां 'ध्यानतः' ध्यानात् यथा 'नियतम्' अवश्यं, तत्र तापः—दुःखं तत एव शोषः—
 दौर्बल्यं तत एव भेदः—विदारणं योगानां—यागादीनां, 'तथा' तेनैव प्रकारेण तापशोषभेदाः कर्मणोऽपि भवन्ति, फस्य ?—
 'ध्यायिनः' न दृष्टव्यं नियमेनेति गाथार्थः ॥ १९ ॥ किं च—

जह रोगाशयसमं विस्रोतणविरयणोत्सहविहीहि । तह कम्ममयममं शाणामगाज्जोगोहि ॥ १०० ॥

व्याख्या—यथा 'रोगाशयशमनं' रोगनिदानचिकित्सा 'विशोषणविरचनीपधविधिभिः' अभोजनविरचनीपधप्रकारैः,
 तथा 'कर्माशयशमनं' कर्मरोगचिकित्सा ध्यानानशनादिभिर्योगैः, आदिशब्दाद् ध्यानवृत्तिकारकशोषतपोभेदप्रदृष्टान्ति
 गाथार्थः ॥ १०० ॥ किं च—

जह धिरसंचियमिषणमनखो पणसहिओ दुयं दइइ । तह कम्मपणममियं तणेण शाणालओ इइइ ॥ १०१ ॥

व्याख्या—यथा 'चिरसञ्चितं' प्रभूतकालसञ्चितम् 'इन्धनं' काष्ठादि 'अनलः' अग्निः 'पवनसहितः' वायुममन्वितः 'द्रुतं'
 शीघ्रं च 'दहति' भस्मीकरोति, तथा दुःखतापहेतुत्वात् कर्मवेन्धनं कर्मन्धनम् 'अमितम्' अनेकभयोपासमनन्तं 'क्षणेन'
 समयेन ध्यानमनल इव ध्यानानलः असौ 'दहति' भस्मीकरोतीति गाथार्थः ॥ १०१ ॥

जह वा घणसंचाया खणेण पवणाइया विलिजंति । शाणपपणाइइया तह कम्मपणा विलिजंति ॥ १०२ ॥

व्याख्या—यथा वा 'घनसङ्घाताः' भेद्युष्माः क्षणेन 'पवनाहताः' वायुप्रेरिता विलयं—विनाशं यान्ति—गच्छन्ति, 'ध्यान-
 पवनावधूता' ध्यानवायुविक्षिप्ताः तथा कर्मैव जीवस्यभावावरणाद् घनाः २, उक्तं च—“स्थितः शीतांशुवज्जीवः, प्रकृत्वा

भाष्यसुद्धया । चन्द्रिकावच्य चिज्ञानं, तदावरणमन्त्रयद् ॥ १ ॥” इत्यादि, ‘विलीयन्ते’ विनाशमुपयान्तीति गाथार्थः ॥ १०२ ॥ किं धेदमन्यद् ? इहलोकप्रतीतमेव ध्यानफलमिति दर्शयति—

न कसापसमुपेहि य चाहिज्जह माणतेहिं दुक्खेहिं । ईलाविसायसोगाइएहिं सण्णोवणयचिणो ॥ १०३ ॥

व्याख्या—‘न कयापसमुर्थैश्च’ न क्रोधाद्युद्भवैश्च ‘वाध्यते’ पीड्यते मानसैर्दुःखैः, मानसग्रहणात्ताप इत्याद्यपि यदुक्तं तत्र वाध्यते ‘ईर्ष्याधिपादशोकादिभिः’ तत्र प्रतिपक्षाभ्युदयोपलम्भजनितो मत्सरविशेष ईर्ष्या विपादः—वैकुण्ठ्यं शोकः—
 देन्यम्, आदिशब्दाद् हर्षादिपरिग्रहः, ध्यानोपगतचित्त इति प्रकटार्थमयं गाथार्थः ॥ १०३ ॥

सीयापवाइएहि य सारीरेहिं सुएहुण्णगारेहिं । सण्णुनिच्चलचित्तो न वहिज्जह निज्जारोपेही ॥ १०४ ॥

व्याख्या—इह कारणे कार्योपचारात् शीतातपादिभिश्च, आदिशब्दात् धुदादिपरिग्रहः, शारीरैः ‘सुबहुप्रकारैः’ अनेक भेदैः ‘ध्यानसुनिश्चलचित्तः’ ध्यानभावितमतिर्न वाध्यते, ध्यानसुखादिति गम्यते, अथवा न शक्यते चालयितुं तत् एव, ‘निर्जरापेक्षी’ कर्मक्षयापेक्षक इति गाथार्थः ॥ १०४ ॥ उक्तं फलद्वारम्, अधुनोपसंहरन्नाह—

इय सन्नगुणाणं विद्यादिहसुहसाहणं सण्णं । सुपसत्थं सत्थेयं नेयं ज्ञेयं च निच्चं पि ॥ १०५ ॥

व्याख्या—‘इय’ एवमुक्तेन प्रकारेण ‘सर्वगुणाधानम्’ अशेषगुणस्थानं दृष्टादृष्टसुखसाधनं ध्यानमुक्तन्यायात् सुसु प्रशस्तं २, तीर्थकरणधरादिभिरासेवितत्वात्, यतश्चैवमतः श्रेष्ठेयं नान्यथैतदिति भावनया ‘ज्ञेयं’ ज्ञातव्यं स्वरूपतः ‘ध्येयम्’ अनुचिन्तनीयं क्रियया, एवं च सति सम्यग्दर्शनज्ञानचारित्राण्यसेवितानि भवन्ति, ‘नित्यमपि’ सर्वकालमपि,

व्याख्या—तापः शोषो भेदो योगानां 'ध्यानतः' ध्यानात् यथा 'नियतम्' अवश्यं, तत्र तापः-दुःखं तत एव शोषः-दौर्बल्यं तत एव भेदः-विदारणं योगानां-वागादीनां, 'तथा' तेनैव प्रकारेण तापशोषभेदाः कर्मणोऽपि भवन्ति, कस्य?-'ध्यायिनः' न यहच्छया नियमेनेति गाथार्थः ॥ ९९ ॥ किं च—

जह रोगासयसमणं विसोसणविरेयणोसहविहीहि । तह कम्मामयसमणं हाणाणसणाइज्जोगोहं ॥ १०० ॥

व्याख्या—यथा 'रोगाशयशमनं' रोगनिदानचिकित्सा 'विशोपणविरेचनीपधविधिभिः' अभोजनविरेकौपधप्रकारैः, तथा 'कर्माशयशमनं' कर्मरोगचिकित्सा ध्यानानशनादिभिर्योगैः, आदिसाब्दाद् ध्यानवृद्धिकारकशोषतपोभेदग्रहणमिति गाथार्थः ॥ १०० ॥ किं च—

जह चिरसंघियमिथणमनलो पवणसहिज्जो दुयं दहइ । तह कम्मेषणममियं एणेण हाणाणलो दहइ ॥ १०१ ॥

व्याख्या—यथा 'चिरसञ्चितं' प्रभूतकालसञ्चितम् 'इन्धनं' काष्ठादि 'अनलः' अग्निः 'पवनसहितः' वायुसमन्वितः 'द्रुतं' शीघ्रं च 'दहति' भस्मीकरोति, तथा दुःखतापहेतुत्वात् कर्मवेन्धनं कर्मन्धनम् 'अमितम्' अनेकभवोपात्तमनन्तं 'क्षणेन' समयेन ध्यानमनल इव ध्यानानलः असौ 'दहति' भस्मीकरोतीति गाथार्थः ॥ १०१ ॥

जह वा घणसंघाया खणेण पवणाइया विलिज्जंति । हाणपवणावहूया तह कम्मघणा विलिज्जंति ॥ १०२ ॥

व्याख्या—यथा वा 'घनसङ्घाताः' मेघौघाः क्षणेन 'पवनाहताः' वायुप्रेरिता विलयं-विनाशं यान्ति-गच्छन्ति, 'ध्यान-पवनावधूता' ध्यानवायुविक्षिप्ताः तथा कर्मैव जीवस्वभावावरणाद् घनाः ३, उक्तं च—'स्थितः शीतांशुवज्जीवः, प्रकृत्या

भायशुद्धया ! चन्द्रिकायश्च विज्ञानं, तदावरणमन्त्रवद् ॥ १ ॥” इत्यादि, ‘विलीयन्ते’ विनाशमुपयान्तीति गाथार्थः ॥ १०२ ॥ किं चेदमन्यद् ? इहलोकप्रतीतमेव ध्यानफलमिति दर्शयति—

न कलापसमुद्येहि य चाहिञ्चद् माणसेहि दुस्लेहि । इत्साधितायसोगादृष्टेहि क्षाणोवगयधित्तो ॥ १०३ ॥

व्याख्या—‘न कयायसमुत्थैश्च’ न क्रोधाद्युद्भवैश्च ‘वाध्यते’ पीड्यते मानसैर्दुःखैः, मानसग्रहणात्ताप इत्याद्यपि यदुष्कं तन्न वाध्यते ‘ईर्ष्याविपादशोकादिभिः’ तत्र प्रतिपक्षाम्बुदयोपलम्भजनितो मत्सरविशेष ईर्ष्या विपादः—वैकुण्ठ्यं शोकः—

देन्यम्, आदिशब्दाद् हर्षादिपरिमहः, ध्यानोपगतचित्त इति प्रकटार्थमयं गाथार्थः ॥ १०३ ॥

सीपायवाद्दृष्टि य सात्तेरेहि सुबहुस्पगारेहि । क्षाणसुत्तिचलचित्तो न वहिञ्चद् निचारेपेही ॥ १०४ ॥

व्याख्या—इह कारणे कार्योपचारात् शीतातपादिभिश्च, आदिशब्दात् क्षुदादिपरिमहः, शारीरैः ‘सुबहुप्रकारैः’ अनेकभेदैः ‘ध्यानसुनिश्चलचित्तः’ ध्यानभावितमतिर्न वाध्यते, ध्यानसुखादिति गम्यते, अथवा न शक्यते चालयितुं तत एव, ‘निर्जरापेक्षी’ कर्मक्षयापेक्षक इति गाथार्थः ॥ १०४ ॥ उक्तं फलद्वारम्, अधुनोपसंहरन्नाह—

इय सग्रुणाधानं विद्वारिष्ठसुहसाहणं क्षाणं । सुपसार्थं सद्देयं नेयं हेयं च निचंवि ॥ १०५ ॥

व्याख्या—‘इय’ एवमुक्तेन प्रकारेण ‘सर्वगुणाधानम्’ अशेषगुणस्थानं दृष्टादृष्टसुखसाधनं ध्यानमुक्तन्यायात् सुष्ठु प्रशस्तं च, तीर्थकरणधरादिभिरासेवितत्वात्, यतश्चैवमतः श्रेष्ठेयं नान्यथैतदिति भावनया ‘ज्ञेयं’ ज्ञातव्यं स्वरूपतः ‘ध्येयम्’ अनुचिन्तनीयं क्रियाया, एवं च सति सम्यग्दर्शनज्ञानचारित्राण्यासेवितानि भवन्ति, ‘नित्यमपि’ सर्वकालमपि,

व्याख्या—तापः शोषो भेदो योगानां 'ध्यानतः' ध्यानात् यथा 'नियतम्' अवश्यं, तत्र तापः—दुःखं तत एव शोषः—
 दौर्बल्यं तत एव भेदः—विदारणं योगानां—वागादीनां, 'तथा' तेनैव प्रकारेण तापशोषभेदाः कर्मणोऽपि भवन्ति, कस्य ?—
 'ध्यायिनः' न यदृच्छया नियमेनेति गाथार्थः ॥ ९९ ॥ किं च—

जह रोगासपसमं विसोसणवियेणोसहहिही ॥ १०० ॥

व्याख्या—यथा 'रोगाशयशमनं' रोगनिदानचिकित्सा 'विशोषणविरेचनोपधविधिभिः' अभोजनविरेकोपधप्रकारैः,
 तथा 'कर्माशयशमनं' कर्मरोगचिकित्सा ध्यानानशनादिभिर्योगैः, आदिशब्दाद् ध्यानवृद्धिकारकशेषतपोभेदग्रहणमिति
 गाथार्थः ॥ १०० ॥ किं च—

जह धिरसंचियमिधणमण्णो पवणसहिओ दुयं दहह । तह कम्मेषणममियं खण्णेण हाणाण्णो दहह ॥ १०१ ॥

व्याख्या—यथा 'चिरसञ्चितं' प्रभूतकालसञ्चितम् 'इन्धनं' काष्ठादि 'अनलः' अग्निः 'पवनसहितः' वायुसमन्वितः 'दुतं'
 शीघ्रं च 'दहति' भस्मीकरोति, तथा दुःखतापहेतुत्वात् कर्मवेन्धनं कर्मन्धनम् 'अमितम्' अनेकभवोपात्तमनन्तं 'क्षणेन'
 समयेन ध्यानमनल इव ध्यानानलः असौ 'दहति' भस्मीकरोतीति गाथार्थः ॥ १०१ ॥

जह वा घणसंघाया खण्णेण पवणाहया विलिजंति । हाणपयणावहूया तह कम्मपणा विलिजंति ॥ १०२ ॥

व्याख्या—यथा वा 'घनसङ्घाताः' मेघौघाः क्षणेन 'पवनाहताः' वायुप्रेरिता विलयं—घिनारां यान्ति—गच्छन्ति, 'ध्यान-
 पवनावधूता' ध्यानवायुविक्षिप्ताः तथा कर्मैव जीवस्वभावावरणाद् घनाः ३, उक्तं च—'स्थितः शीतांशुवज्जीवः, प्रकृत्या

भायशुद्धया । चन्द्रिकायश्च विज्ञानं, तदावरणमञ्चयद् ॥ १ ॥” इत्यादि, ‘विलीयन्ते’ विनाशमुपयान्तीति गाथार्थः ॥ १०२ ॥ किं चेदमन्यद् ? इहलोकप्रतीतमेव ध्यानफलमिति दर्शयति—

न फलायतमुपेहि य वाहिज्जद् मानसेहिं दुस्सेहिं । ईसाधिसायतोगाइप्पहिं साणोपगयचिणो ॥ १०३ ॥

व्याख्या—‘न कयायसमुत्थैश्च’ न क्रोधाद्युत्थैश्च ‘वाध्यते’ पीड्यते मानसैर्दुःखैः, मानसग्रहणात्ताप इत्याद्यपि यदुक्तं तत्र वाध्यते ‘ईर्ष्याविषादशोकादिभिः’ तत्र प्रतिपक्षाभ्युदयोपलम्भजनितो मत्सरविशेष ईर्ष्या विषादः—वैकुण्ठ्यं शोकः—
देन्यम्, आदिशब्दाद् हर्षादिपरिग्रहः, ध्यानोपगतचित्त इति प्रकटार्थमयं गाथार्थः ॥ १०३ ॥

सीयायवाइप्पहि य सारीरेहिं गुबहुप्पगारेहिं । साणसुनिचलचिणो न वहिज्जद् निज्जरापेही ॥ १०४ ॥

व्याख्या—इह कारणे कार्योपचारात् शीतातपादिभिश्च, आदिशब्दात् क्षुदादिपरिग्रहः, शारीरैः ‘सुबहुप्रकारैः’ अनेक भेदैः ‘ध्यानसुनिश्चलचित्तः’ ध्यानभावितमतिर्न वाध्यते, ध्यानसुखादिति गम्यते, अथवा न शक्यते चालयितुं तत एव, ‘निर्जरापेक्षी’ कर्मक्षयापेक्षक इति गाथार्थः ॥ १०४ ॥ उक्तं फलद्वारम्, अधुनोपसंहरन्नाह—

इय सब्बगुणाधाणं दिट्ठादिदुसुहसाहणं साणं । सुपसत्थं सत्थेयं नेयं ज्ञेयं च निंबंणि ॥ १०५ ॥

व्याख्या—‘इय’ एवमुक्तेन प्रकारेण ‘सर्वगुणाधानम्’ अशेषगुणस्थानं दृष्टादृष्टसुखसाधनं ध्यानमुक्तन्यायात् सुष्ठु प्रसस्तं २, तीर्थकरणधरादिभिरासेवितत्वात्, यतश्चैवमतः श्रद्धेयं नान्यथैतदिति भावनया ‘ज्ञेयं’ ज्ञातव्यं स्वरूपतः ‘ध्येयम्’ अनुचिन्तनीयं क्रियया, एवं च सति सम्यग्दर्शनज्ञानचारित्राण्यासेवितानि भवन्ति, ‘नित्यमपि’ सर्वकालमपि,

व्याख्या—तापः शोषो भेदो योगानां 'ध्यानतः' ध्यानात् यथा 'नियतम्' अवश्यं, तत्र तापः—दुःखं तत एव शोषः—
 दौर्बल्यं तत एव भेदः—विदारणं योगानां—यागादीनां, 'तथा' तेनैव प्रकारेण तापशोषभेदाः कर्मणोऽपि भवन्ति, कस्य ?—
 'ध्यायिनः' न यहच्छया नियमेनेति गाथार्थः ॥ ९९ ॥ किं च—

अह रोगासयसमणं विसोसणविरेयणोसहविहीदि । तह कम्मामयसमणं हाणाणसणाइजोतेहि ॥ १०० ॥

व्याख्या—यथा 'रोगाशयशमनं' रोगनिदानचिकित्सा 'विशोषणविरेचनौषधविधिभिः' अभोजनविरेकौषधप्रकारैः,
 तथा 'कर्मासयशमनं' कर्मरोगचिकित्सा ध्यानानशनादिभिर्यौगैः, आदिशब्दाद् ध्यानवृद्धिकारकशोषतपोभेदग्रहणमिति
 गाथार्थः ॥ १०० ॥ किं च—

अह धिरसंचिपौमघणमण्ठो पवणसहिजो दुपं दहह । तह कम्मपणममिपं तणेण हाणाण्ठो दहह ॥ १०१ ॥

व्याख्या—यथा 'चिरसञ्चितं' प्रभूतकालसञ्चितम् 'इन्धनं' काष्ठादि 'अनलः' अग्निः 'पवनसहितः' वायुसमन्वितः 'द्रुतं'
 शीघ्रं च 'दहति' भस्मीकरोति, तथा दुःखतापहेतुत्वात् कर्मवेन्धनं कर्मन्धनम् 'अमितम्' अनेकभवोपात्तमनन्तं 'क्षणेन'
 समयेन ध्यानमनल इव ध्यानानलः असौ 'दहति' भस्मीकरोतीति गाथार्थः ॥ १०१ ॥

अह वा घणसंधाया तणेण पवणाहया विलिजंति । हाणपवणावहूया तह कम्मघणा विलिजंति ॥ १०२ ॥

व्याख्या—यथा वा 'घनसङ्घाताः' भेद्यौघाः क्षणेन 'पवनाहताः' वायुप्रेरिता विलयं—विनाशं यान्ति—गच्छन्ति. 'घना'
 पवनावधूता' ध्यानवायुविक्षिप्ताः तथा कर्मव जीवस्वभावावरणाद् घनाः २, उक्तं च—

भायतुञ्जया । चन्द्रिकायश्च विज्ञानं, तदाचरणमञ्चयद् ॥ १ ॥” इत्यादि, ‘विलीयन्ते’ विनाशमुपयान्तीति गाथार्थः ॥ १०२ ॥ किं चेदमन्यद् ? इहलोकप्रतीतमेव ध्यानफलमिति दर्शयति—

न कसावसगुणेहि य षाहिज्जद् माणसेहि दुक्केहि । ईसाविसावसोगाद्दुप्पिं णाणोवगवधित्तो ॥ १०३ ॥
 न्याख्या—‘न कसावसमुत्थैश्च’ न क्रोधाद्युद्भवैश्च ‘वाध्यते’ पीड्यते मानसैर्दुःखैः, मानसग्रहणात्ताप इत्याद्यपि यदुक्तं तत्र वाध्यते ‘ईर्ष्याविपादशोकादिभिः’ तत्र प्रतिपक्षाभ्युदयोपलम्भजनितो मत्सरविशेष ईर्ष्या विपादः—वैकल्यं शोकः—

दैन्यम्, आदिशब्दाद् हर्षादिपरिग्रहः, ध्यानोपगतचित्त इति प्रकटार्थमयं गाथार्थः ॥ १०३ ॥
 स्त्रीयाववाद्दुप्पिं य सारीरेहि सुब्बुप्पगारेहि । णाणुनिचलचित्तो न षहिज्जद् निज्जरोपेही ॥ १०४ ॥

न्याख्या—इह कारणे कार्योपचारात् शीतात्पादिभिश्च, आदिशब्दात् धुदादिपरिग्रहः, शारीरैः ‘सुबहुप्रकारैः’ अनेकभेदैः ‘ध्यानमुनिश्चलचित्तः’ ध्यानभावितमतिर्न वाध्यते, ध्यानसुखादिति गम्यते, अथवा न शक्यते चालयितुं तत एव, ‘निर्जरापेक्षी’ कर्मक्षयापेक्षक इति गाथार्थः ॥ १०४ ॥ उक्तं फलद्वारम्, अधुनोपसंहरन्नाह—

इयं सत्त्वगुणध्यानं विद्वादिदुहसाहणं णाणं । सुपसायं सत्त्वयं नेयं क्षेयं च निचंपि ॥ १०५ ॥
 न्याख्या—‘इयं’ एवमुक्तेन प्रकारेण ‘सर्वगुणाधानम्’ अशेषगुणस्थानं दृष्टादृष्टसुखसाधनं ध्यानमुक्तन्यायात् सुष्ठु प्रशस्तं च, तीर्थकरणधरादिभिरासेवितत्वात्, यतश्चैवमतः श्रद्धेयं नान्यथैतदिति भावनया ‘क्षेयं’ ज्ञातव्यं स्वरूपतः ‘क्षेयम्’ अन्वचिन्तनीयं क्रियया, एवं च सति सम्यग्दर्शनज्ञानचारित्राण्यासेवितानि भवन्ति, ‘नित्यमपि’ सर्वकालमपि,

व्याख्या—तापः शोषो भेदो योगानां 'ध्यानतः' ध्यानात् यथा 'नियतम्' अवश्यं, तत्र तापः—दुःखं तत एव शोषः—
 दीर्घव्यं तत एव भेदः—विदारणं योगानां—वागादीनां, 'तथा' तेनैव प्रकारेण तापशोषभेदाः कर्मणोऽपि भवन्ति, कस्य ?—
 'ध्यायिनः' न यहच्छया नियमेनेति गार्थार्थः ॥ ९९ ॥ किं च—

जह रोगास्यसमं विसोसणवियेणोसहविहीहि । तह कम्ममयसमं हाणाणसणाजोगोहि ॥ १०० ॥

व्याख्या—यथा 'रोगास्यसमं' रोगनिदानचिकित्सा 'विशोषणविरेचनौषधचिधिभिः' अभोजनविरेकौषधप्रकारैः,
 तथा 'कर्मास्यसमं' कर्मरोगचिकित्सा ध्यानानशनादिभिर्योगैः, आदिसत्त्वाद् ध्यानवृद्धिकारकशेषतपोभेदग्रहणमिति
 गार्थार्थः ॥ १०० ॥ किं च—

जह चिरसंचियोमघणमणो पवणसहियो दुयं दहह । तह कर्मपणममियं खणेण हाणाणलो दहह ॥ १०१ ॥

व्याख्या—यथा 'चिरसञ्चितं' प्रभूतकालसञ्चितम् 'इन्धनं' काष्ठादि 'अनलः' अग्निः 'पवनसहितः' वायुसमन्वितः 'द्रुतं'
 शीघ्रं च 'दहति' भस्मीकरोति, तथा दुःखतापहेतुत्वात् कर्मवेन्धनं कर्मन्धनम् 'अमितम्' अनेकभवोपात्तमनन्तं 'क्षणेन'
 समयेन ध्यानमनल इव ध्यानानलः असौ 'दहति' भस्मीकरोतीति गार्थार्थः ॥ १०१ ॥

जह वा घणसंधाया खणेण पवणाहया विलिञ्जंति । हाणपणावहूया तह कम्मपणा विलिञ्जंति ॥ १०२ ॥

व्याख्या—यथा वा 'घनसङ्घाताः' मेघौघाः क्षणेन 'पवनाहताः' वायुप्रेरिता विलयं—यान्ति—गच्छन्ति, 'ध्यान-'
 /, यानवायुविक्षिप्ताः तथा कर्मैव जीवस्वभावावरणाद् घनाः २, उक्तं च—'स्थितः शीतांशुवजीवः, प्रकृत्या

गाथार्थः
‘विलीयन्ते’ विनाशमुपयान्तीति

भाष्यशुद्ध्या । चन्द्रिकायच विज्ञानं, तदावरणमन्धवद् ॥ १ ॥” इत्यादि, दर्शयति—

॥ १०२ ॥ किं चेदमन्यद् १, इहलोकप्रतीतमेव ध्यानफलमिति दर्शयति—

न कसायसगुणेहि य वाहिज्जद् माणसेहि दुक्खेहि । ईसाधिसायसोगइएहिं क्षाणोयगवधित्तो ॥ १०३ ॥

व्याख्या—‘न कसायसमुत्थैश्च’ न क्रोधाद्युद्भवैश्च ‘वाध्यते’ पीड्यते मानसैर्दुःखैः, मानसग्रहणात्ताप इत्याद्यपि यदुक्तं

तत्र वाध्यते ‘ईर्ष्याविषादशोकादिभिः’ तत्र प्रतिपक्षाभ्युदयोपलम्भजनितो मत्सरविशेष ईर्ष्या विषादः—वैकुण्ठ्यं शोकः—

देन्यम्, आदिशब्दाद् हर्षादिपरिग्रहः, ध्यानोपगतचित्त इति प्रकटार्थमयं गाथार्थः ॥ १०३ ॥

सीयायवाइएहि य सागिरेहि सुबहुप्पगारेहि । क्षाणसुनिचलवित्तो न वहिज्जद् निज्जरापेही ॥ १०४ ॥

व्याख्या—इह कारणे कार्योपचारात् शीघ्रात्पादिभिश्च, आदिशब्दात् क्षुदादिपरिग्रहः, शारीरैः ‘सुबहुप्रकारैः’ अनेक

भेदैः ‘ध्यानसुनिश्चलचित्तः’ ध्यानभावितमतिर्न वाध्यते, ध्यानसुखादिति गम्यते, अथवा न शक्यते चालयितुं तत एव,

‘निर्जरापेक्षी’ कर्मक्षयापेक्षक इति गाथार्थः ॥ १०४ ॥ उक्तं फलद्वारम्, अधुनोपसंहरन्नाह—

इय सप्पगुणायाणं विट्ठारिहसुहसाहणं क्षाणं । सुपसत्थं सत्थेयं नेयं क्षेयं च निंबंपि ॥ १०५ ॥

व्याख्या—‘इय’ एवमुक्तेन प्रकारेण ‘सर्वगुणाधानम्’ अशेषगुणस्थानं दृष्टादृष्टसुखसाधनं ध्यानमुक्तन्यायात् सुसु

प्रशस्तं २, तीर्थकरणधरादिभिरासेवितत्वात्, यतश्चैवमतः श्रद्धेयं नान्यथैतदिति भावनया ‘ज्ञेयं’ ज्ञातव्यं स्वरूपतः

‘ध्येयम्’ अनुचिन्तनीयं क्रियया, एवं च सति सम्यग्दर्शनज्ञानचारित्राण्यासेवितानि भवन्ति, ‘नित्यमपि’ सर्वकालमपि,

व्याख्या—तापः शोथो भेदो योगानां 'ध्यानतः' ध्यानान् तथा 'नियमम्' भवत्यर्थः, तत्र ताप-शुक्लं तत्र एव भेदः—
 दीर्घव्यं तत एव भेदः—विदारणं योगानां—यागादीनां, 'तथा' तत्रैव प्रकारेण तापशोथभेदाः कर्मनोदयि भवन्ति, कस्य?—
 'ध्यायिनः' न पटच्छया नियमेनेति गाथार्थः ॥ १९ ॥ किं च—

अहं रोगात्तदसमं चित्तोत्तजविरेषणोत्तदविशीर्षि । तह कर्मण्यपगतं हाण्यपण्यारभोति ॥ १०० ॥

व्याख्या—यथा 'रोगाशयशमनं' रोगनिदानचिकित्सा 'विशेषणविरेषणीपथयिधिभिः' अभोजनविरेकीपप्रकारैः,
 तथा 'कर्मण्यपगतं' कर्मरोगचिकित्सा ध्यानानशनादिभिर्योगैः, आदिशब्दान् ध्यानवृत्तिकारकरोपतपोभेदप्रदणमिति
 गाथार्थः ॥ १०० ॥ किं च—

अहं चिरसंक्षिपीभषणमनछो पषणसद्विजो दुयं दहद । तह कर्मभषणमभियं खणेण हाण्यणछो दहद ॥ १०१ ॥

व्याख्या—यथा 'चिरसंक्षितं' प्रभूतकालसञ्चितम् 'इन्धनं' काष्ठादि 'अनलः' अग्निः 'पषणसद्वितः' वायुसमन्वितः 'दुतं'
 शीघ्रं च 'दहति' भस्मीकरोति, तथा दुःखतापहेतुत्वात् कर्मवेधनं कर्मवेधनम् 'अमितम्' अनेकभयोपासमनन्तं 'क्षणेन'
 समयेन ध्यानमनल इव ध्यानानलः असौ 'दहति' भस्मीकरोतीति गाथार्थः ॥ १०१ ॥

अहं वा षणसंथाया खणेण पषणाहया विकिञ्चति । हाण्यपणापहूया तह कर्मपणा विकिञ्चति ॥ १०२ ॥

व्याख्या—यथा वा 'षणसंहाताः' मेघीघाः क्षणेन 'पवनाहताः' वायुप्रेरिता विलयं—घिनाशं यान्ति—गच्छन्ति, 'ध्यान-
 भूता' ध्यानवायुविक्षिप्ताः तथा कर्मैव जीवस्वभावावरणाद् घनाः २, उक्तं च—'स्थितः शीतांशुवज्जीवः, प्रकृत्या

परितापनं-ताडनादिवुःखविशेषलक्षणं तेन निर्वृत्ता पारितापनिकी तथा, असावपि द्विधैव-स्वदेहपारितापनिकी परदेह-
 पारितापनिकी च, आद्या स्वदेहे परितापनं कुर्वतो द्वितीया परदेहे परितापनमिति, तथा च अन्यरुष्टोऽपि स्वदेहपरितापनं
 करोत्येव कश्चिज्जडः, अथवा स्वहस्तपारितापनिकी परहस्तपारितापनिकी च, आद्या स्वहस्तेन परितापनं कुर्वतः द्वितीया
 परहस्तेन कारयतः, गता चतुर्थी ४, प्राणातिपातः-प्रतीतः, तद्विषया क्रिया प्राणातिपातक्रिया तथा, असावपि द्विधा-स्व-
 प्राणातिपातक्रिया परप्राणातिपातक्रिया च, तत्राऽऽद्याऽऽत्मीयप्राणातिपातं कुर्वतः द्वितीया परप्राणातिपातमिति, तथा
 च कश्चिन्निर्येदतः स्वर्गाद्यर्थं वा गिरिपतनादिना स्वप्राणातिपातं करोति, तथा क्रोधमानमायालोभमोहवशाच्च परप्राणा-
 तिपातमिति, क्रोधनाऽऽकुष्टः रुष्टो वा व्यापादयति, मानेन जाल्यादिभिर्होलितः, माययाऽपकारिणं विश्वासेन, लोभेन
 शौकरिकः, मोहेन संसारमोचकः स्मार्तो वा याग इति, गता पञ्चमी ५ । क्रियाऽधिकाराच्च शिष्यहितायानुपात्ता अपि सूत्रे
 अन्या अपि विंशतिः क्रियाः प्रदर्श्यन्ते, तंजहा-आरंभिया १ परिरगहिया २ मायावत्तिया ३ मिच्छादंसणवत्तिया ४ अप-
 च्चक्रसाणकिरिया ५ दिष्टिया ६ पुष्टिया ७ पाडुच्चिया ८ सामंतोवणिवाइया ९ नेसस्थिया १० साहृथिया ११ आणमणिया १२
 वियारणिया १३ अणाभोगवत्तिया १४ अणवकंखवत्तिया १५ पओगकिरिया १६ समुयाणकिरिया १७ पेज्जवत्तिया १८ दोस-
 वत्तिया १९ ईरियावहिया २० चेति, तत्थारंभिया दुविहा-जीवारंभिया य अजीवारंभिया य जीवारंभिया-जं जीवे

१ तथया-आरंभिकी पारिमहिकी मायाप्रत्ययिकी मिष्यादंतनप्रत्ययिकी अप्रत्याख्यानक्रिया इष्टिजा स्पृष्टिजा प्रातीत्यिकी सामन्तोपनिपातिकी नैःवा-
 सिक्की लक्ष्मिकी आजापनी विवारणी अनाभोगप्रत्ययिकी अनवकाइशाप्रत्ययिकी प्रयोगक्रिया समुदानक्रिया प्रेमप्रत्ययिकी द्वेषप्रत्ययिकी पुर्यापथिकी चेति ।
 तत्पारिमहिकी द्विधिधा-जीवारंभिकी अजीवारंभिकी च, जीवारंभिकी यजीवान्

परितापनं-ताडनादिदुःखविशेषलक्षणं तेन निर्वृत्ता पारितापनिकी तथा, असावपि द्विधैव-स्वदेहपारितापनिकी परदेह-
 पारितापनिकी च, आद्या स्वदेहे परितापनं कुर्वतो द्वितीया परदेहे परितापनमिति, तथा च अन्यरुष्टोऽपि स्वदेहपरितापनं
 करोत्येव कश्चिज्जडः, अथवा स्वहस्तपारितापनिकी परहस्तपारितापनिकी च, आद्या स्वहस्तेन परितापनं कुर्वतः द्वितीया
 परहस्तेन कारयतः, गता चतुर्थी ४, प्राणातिपातः-प्रतीतः, तद्विषया क्रिया प्राणातिपातक्रिया तथा, असावपि द्विधा-स्व-
 प्राणातिपातक्रिया परप्राणातिपातक्रिया च, तत्राऽऽद्याऽऽत्मीयप्राणातिपातं कुर्वतः द्वितीया परप्राणातिपातमिति, तथा
 च कश्चिन्निर्वेदतः स्वर्गाद्यर्थं वा गिरिपतनादिना स्वप्राणातिपातं करोति, तथा क्रोधमानमायालोभमोहवशाच्च परप्राणा-
 तिपातमिति, क्रोधेनाऽऽक्लुष्टः रुष्टो वा व्यापादयति, मानेन जात्यादिभिर्हौलितः, माययाऽपकारिणं विश्वासेन, लोभेन
 शौकरिकः, मोहेन संसारमोचकः स्मार्तो वा याग इति, गता पञ्चमी ५ । क्रियाऽधिकाराच्च शिष्यहितायानुपात्ता अपि सूत्रे
 अन्या अपि विंशतिः क्रियाः प्रदर्श्यन्ते, तंजहा-आरंभिया १ परिगहिया २ मायावत्तिया ३ मिच्छादंसणवत्तिया ४ अप-
 चक्रताणकिरिया ५ दिष्टिया ६ पुष्टिया ७ पाडुच्चिया ८ सामंतोवणिवाइया ९ नेसत्थिया १० साहत्थिया ११ आणमणिया १२
 वियारणिया १३ अणाभोगवत्तिया १४ अणवकंखवत्तिया १५ पओगकिरिया १६ समुयाणकिरिया १७ पेज्जवत्तिया १८ दोस-
 वत्तिया १९ ईरियावहिया २० चेत्ति, तत्थारंभिया दुविहा-जीवारंभिया य अजीवारंभिया य जीवारंभिया-जं जीवे

१ तथया-भारम्भिकी पारिमहिकी मायाप्रत्ययिकी मिष्यादर्शनप्रत्ययिकी अमत्याल्यनक्रिया इष्टिजा सृष्टिजा प्रातीत्यिकी सामन्तोपनिपात्तिकी नैःश-
 षिकी स्वहस्तिकी आज्ञापनी विदारणी अनाभोगप्रत्ययिकी भनवकाष्टक्षामत्ययिकी प्रयोगक्रिया समुदानक्रिया प्रेमप्रत्ययिकी द्वेषप्रत्ययिकी ऐर्यापथिकी चेत्ति ।
 तत्पारम्भिकी द्विषिषा-जीवारम्भिकी अजीवारम्भिकी च, जीवारम्भिकी यज्जीवान्

आह-एवं तर्हि सर्वक्रियालोपः प्राप्नोति, न, तदासेवनस्यापि तत्त्वतो ध्यानत्वात्, नास्ति काचिदसौ क्रिया यया साधूनां ध्यानं न भवतीति गार्थः ॥ १०५ ॥ ग्रन्थाम्रं १५६९६ ॥ समाप्तं ध्यानशतकं ॥

पडिक्कमामि पंचहिं किरियाहिं काइयाए अहिगरणियाए पाउसियाए पारितावणियाए पाणाइवायक्किरियाए (सूत्रम्) प्रतिक्रमामि पञ्चभिः क्रियाभिः-व्यापारलक्षणाभिर्योऽतिचारः कृतः, तद्यथा-‘काइयाए’ इत्यादि, चीयत इति कायः, कायेन निर्वृत्ता कायिकी तथा, सा पुनस्त्रिधा-अविरतकायिकी दुष्प्रणिहितकायिकी उपरतकायिकी, (च) तत्र मिथ्याद-पेरविरतसम्यग्दृष्ट्याऽऽद्या अविरतस्य कायिकी-उत्क्षेपणादिलक्षणा क्रिया कर्मबन्धनिबन्धनाऽविरतकायिकी, एवमन्यत्रापि पष्ठीसमासो योग्यः, द्वितीया दुष्प्रणिहितकायिकी प्रमत्तसंयतस्य, सा पुनर्द्विधा-इन्द्रियदुष्प्रणिहितकायिकी नोइन्द्रियदुष्प्र-णिहितकायिकी च, तत्राऽऽद्येन्द्रियैः-श्रोत्रादिभिर्दुष्प्रणिहितस्य-इष्टानिष्टविषयप्राप्तौ मनाकृतसङ्गनियेदद्वारेणापवर्गभागं प्रति दुर्बलवस्थितस्य कायिकी, एवं नोइन्द्रियेण-मनसा दुष्प्रणिहितस्याशुभसङ्कल्पद्वारेण दुर्बलवस्थितस्य कायिकी, तृती-याऽप्रमत्तसंयतस्य-उपरतस्य-सावद्ययोगेभ्यो निवृत्तस्य कायिकी, गता कायिकी १, अधिक्रियत आत्मा नरकादिषु येन तदधिकरणम्-अनुष्ठानं बाह्यं वा वस्तु चक्रमहादि तेन निर्वृत्ता-अधिकरणिकी तथा, सा पुनर्द्विधा-अधिकरणप्रवर्तिनी निर्वर्तिनी च, तत्र प्रवर्तिनी चक्रमहःपशुबन्धादिप्रवर्तिनी, निर्वर्तिनी खन्नादिनिर्वर्तिनी, अलमन्यैरुदाहरणैः, अनयोरे-वान्तःपातित्वात्सेपां, गताऽऽधिकरणिकी २, प्रद्वेषः-मत्सरस्तेन निर्वृत्ता प्राद्वेषिकी, असावपि द्विधा-जीवप्राद्वेषिक्यजीव-प्राद्वेषिकी च, आधा जीवे प्रद्वेषं गच्छतः, द्वितीया पुनरजीवे, तथाहि-पापाणादौ प्रस्खलितस्तत्प्रद्वेषमावहति गता तृतीया ३,

परितापनं-ताडनादिदुःखविशेषलक्षणं तेन निवृत्ता पारितापनिकी तथा, असावपि द्विधैव-स्वदेहपारितापनिकी परदेह-
 पारितापनिकी च, आद्या स्वदेहे परितापनं कुर्वतो द्वितीया परदेहे परितापनमिति, तथा च अन्यरुष्टोऽपि स्वदेहपरितापनं
 करोत्येव कश्चिज्जडः, अथवा स्वहस्तपारितापनिकी परहस्तपारितापनिकी च, आद्या स्वहस्तेन परितापनं कुर्वतः द्वितीया
 परहस्तेन कारयतः, गता चतुर्थी ४, प्राणातिपातः-प्रतीतः, तद्विषया क्रिया प्राणातिपातक्रिया तथा, असावपि द्विधा-स्व-
 प्राणातिपातक्रिया परप्राणातिपातक्रिया च, तत्राऽऽद्याऽऽत्मीयप्राणातिपातं कुर्वतः द्वितीया परप्राणातिपातमिति, तथा
 च कश्चिन्निर्वेदतः स्वर्गाद्यर्थं वा गिरिपतनादिना स्वप्राणातिपातं करोति, तथा क्रोधमानमायालोभमोहवशाच्च परप्राणा-
 तिपातमिति, क्रोधेनाऽऽक्रुष्टः रुष्टो वा व्यापादयति, मानेन जात्यादिभिर्हीलितः, माययाऽपकारिणं विश्वासेन, लोभेन
 शौकरिकः, मोहेन संसारमोचकः स्मार्तो वा याग इति, गता पञ्चमी ५ । क्रियाऽधिकाराच्च शिष्यहितायानुपात्ता अपि सूत्रे
 अन्या अपि विंशतिः क्रियाः प्रदर्श्यन्ते, तंजहा-आरंभिया १ परिगहिया २ मायावत्तिया ३ मिच्छादंसणवत्तिया ४ अप-
 चक्रसाणकरिया ५ दिष्टिया ६ पुष्टिया ७ पाडुच्चिया ८ सामंतोवणिवाइया ९ नेसत्थिया १० साहत्थिया ११ आणमणिया १२
 चियारणिया १३ अणाभोगवत्तिया १४ अणवकंखवत्तिया १५ पओगकरिया १६ समुयाणकरिया १७ पेज्जवत्तिया १८ दोस-
 वत्तिया १९ ईरियावहिया २० चेति, तत्थारंभिया दुविहा-जीवारंभिया य अजीवारंभिया य जीवारंभिया-जं जीवे

१ तथया-भारग्भिकी पारिप्रहिकी मायाप्रत्ययिकी मिय्यादानंनप्रत्ययिकी भ्रमत्याख्यानक्रिया इष्टिजा सृष्टिजा प्रातीत्यिकी सामन्तोपनिपातिकी नैःवा-
 दिन्दी स्वहत्तिन्दी आशपनो विदारणी अनाभोगप्रत्ययिकी अनचकाइशाप्रत्ययिकी प्रयोगक्रिया समुदानक्रिया प्रेमप्रत्ययिकी द्वेषप्रत्ययिकी वेर्यापथिकी चेति ।
 तथारग्भिकी द्विषिधा-जीवारग्भिकी अजीवारग्भिकी च, जीवारग्भिकी यजीवान्

आह-एवं तर्हि सर्वक्रियालोपः प्राप्नोति, न, तदासेवनस्यापि तत्त्वतो ध्यानत्वात्, नास्ति काचिदसौ क्रिया यया सापूर्णा ध्यानं न भवतीति गार्थः ॥ १०५ ॥ ग्रन्थाग्रं १५६१६ ॥ समाप्तं ध्यानशतकं ॥

पङ्क्तिमामि पंचहिं किरियाहिं काइयाए अहिगरणियाए पाउसियाए पारितावणियाए पाणाइवापकिरियाए (सूत्रम्) प्रतिक्रमासि पञ्चभिः क्रियाभिः-व्यापारलक्षणाभिर्योऽतिचारः कृतः, तद्यथा-‘काइयाए’ इत्यादि, चीयत इति कायः, कायेन निर्वृत्ता कायिकी तथा, सा पुनस्त्रिधा-अविरतकायिकी दुष्प्रणिहितकायिकी उपरतकायिकी, (च) तत्र मिथ्याह-टेरविरतसम्यग्दृष्ट्याऽऽद्या अविरतस्य कायिकी-उत्क्षेपणादिलक्षणा क्रिया कर्मबन्धनिवन्धनाऽविरतकायिकी, एयमन्यत्रापि पृषीसमासो योज्यः, द्वितीया दुष्प्रणिहितकायिकी प्रमत्तसंयतस्य, सा पुनर्द्विधा-इन्द्रियदुष्प्रणिहितकायिकी नोइन्द्रियदुष्प्रणिहितकायिकी च, तत्राऽऽद्येन्द्रियैः-श्रोत्रादिभिर्दुष्प्रणिहितस्य-इष्टानिष्टविषयप्राप्तौ मनाकूत्सङ्गनिर्वेदद्वारेणापवर्गमार्गं प्रति दुर्व्यवस्थितस्य कायिकी, एवं नोइन्द्रियेण-मनसा दुष्प्रणिहितस्याशुभसङ्कल्पद्वारेण दुर्व्यवस्थितस्य कायिकी, तृतीयाऽप्रमत्तसंयतस्य-उपरतस्य-सावद्ययोगेभ्यो निवृत्तस्य कायिकी, गता कायिकी १, अधिक्रियत आत्मा नरकादिषु येन तदधिकरणम्-अनुष्ठानं बाह्यं वा वस्तु चक्रमहादि तेन निर्वृत्ता-अधिकरणिकी तथा, सा पुनर्द्विधा-अधिकरणप्रवर्तिनी निर्वातिनी च, तत्र प्रवर्तिनी चक्रमहःपशुबन्धादिप्रवर्तिनी, निर्वातिनी खड्गादिनिर्वर्तिनी, अलमन्यैरुदाहरणैः, अनयोरेवान्तःपातित्वात्सेपां, गताऽऽधिकरणिकी २, प्रद्वेषः-मत्सरस्तेन निर्वृत्ता प्राद्वेषिकी, असावपि द्विधा-जीवप्राद्वेषिक्यजीवप्राद्वेषिकी च, आद्या जीवे प्रद्वेषं गच्छतः, द्वितीया पुनरजीवे, तथाहि-पापाणादी प्रस्खलितस्तत्प्राद्वेषभाववति गता तृतीया ३,

परितापनं-ताडनादिदुःखविशेषलक्षणं तेन निर्वृत्ता परितापनिकी तथा, असावपि द्विधैव-स्वदेहपरितापनिकी परदेह-परितापनिकी च, आद्या स्वदेहे परितापनं कुर्वतो द्वितीया परदेहे परितापनमिति, तथा च अन्यरुष्टोऽपि स्वदेहपरितापनं करोत्येव कश्चिज्जडः, अथवा स्वहस्तपरितापनिकी परहस्तपरितापनिकी च, आद्या स्वहस्तेन परितापनं कुर्वतः द्वितीया परहस्तेन कारयतः, गता चतुर्थी ४, प्राणातिपातः-प्रतीतः, तद्विषया क्रिया प्राणातिपातक्रिया तथा, असावपि द्विधा-स्व-प्राणातिपातक्रिया परप्राणातिपातक्रिया च, तत्राऽऽद्याऽऽत्मीयप्राणातिपातं कुर्वतः द्वितीया परप्राणातिपातमिति, तथा च कश्चिन्निर्वेदतः स्वर्गाद्यर्थं वा गिरिपतनादिना स्वप्राणातिपातं करोति, तथा क्रोधमानमायालोभमोहवशाच्च परप्राणा-तिपातमिति, क्रोधेनाऽऽक्लृष्टः रुष्टो वा व्यापादयति, मानेन जात्यादिभिर्हीलितः, माययाऽपकारिणं विश्वासेन, लोभेन शौकरिकः, मोहेन संसारमोचकः स्मार्तो वा याग इति, गता पञ्चमी ५ । क्रियाऽधिकाराच्च शिष्यहितायानुपात्ता अपि सूत्रे अन्या अपि विंशतिः क्रियाः प्रदर्श्यन्ते, तंजहा-आरंभिया १ परिगहिया २ मायावत्तिया ३ मिच्छादंसणवत्तिया ४ अप-चक्रमाणकिरिया ५ दिष्टिया ६ पुष्टिया ७ पाडुच्चिया ८ सामंतोवणिवाइया ९ नेसत्थिया १० साहरिथिया ११ आणमणिया १२ वियारणिया १३ अणाभोगवत्तिया १४ अणवकंखवत्तिया १५ पओगकिरिया १६ समुयाणकिरिया १७ पेज्जवत्तिया १८ दोस-वत्तिया १९ ईरियावहिया २० चेति, तत्थारंभिया दुविहा-जीवारंभिया य अजीवारंभिया य जीवारंभिया-जं जीवे

१ तथया-आरम्भिकी पारिमादिकी मायाप्रत्ययिकी मिष्यादर्शनप्रत्ययिकी अप्रत्याख्यानक्रिया इष्टिजा प्रातीत्यिकी सामन्तोपनिपातिकी नैःश-पिन्धी एहत्थिकी भाजापनी विदारणी अनाभोगप्रत्ययिकी भनवकाइक्षाप्रत्ययिकी प्रयोगक्रिया समुदानक्रिया प्रेमप्रत्ययिकी द्वेषप्रत्ययिकी पेर्यापथिकी चेति । तत्रारम्भिकी द्विधिषा-जीवारम्भिकी अजीवारम्भिकी च, जीवारम्भिकी यजीवान्

आरंभइ अजीवारंभिया-अजीवे आरंभइ १, पारिगहिया किरिया दुविहा-जीवपारिगहिया अजीवपारिगहिया य, जीवपारिगहिया-जीवे परिगिणहइ, अजीवपारिगहिया-अजीवे परिगिणहइ २, मायावत्तिया किरिया दुविहा-आयभावंचणा य परभावंचणा य, आयभावंचणा अण्णोच्चयं भावं गूहइ नियडीमंतो उज्जुयभावं दंसेइ, संजमाइसिडिलो वा करणफडाडोवं दरिसेइ, परभावंचणया तं तं आयरति जेण परो वंचिज्जइ कूडलेहकरणाईहिं ३, मिच्छादंसणवत्तिया किरिया दुविहा-अणभिगहियमिच्छादंसणवत्तिया य अणभिगहियमिच्छादंसणवत्तिया य, अणभिगहियमिच्छादंसणवत्तिया असंणीण संणीणवि जेहिं न किंचि कुत्तिथियमयं पडिवणं, अणभिगहियमिच्छादंसणवत्तिया किरिया दुविहा-हीणाइ-रिचदंसणे य तवइरित्तदंसणे य, हीणा जहा-अंगुष्ठपधमेत्तो अप्पा जवमेत्तो सामागतंदुलमेत्तो वालगमेत्तो परमाणुमेत्तो हृदये जाग्वल्यमानस्सिष्ठति भ्रूललाटमध्ये वा, इत्येवमादि, अहिगा जहा-पंचधणुसइगो अप्पा सपगओ अकत्ता अचेयणो

१ आरंभयति, अजीवारंभिकी अजीवारंभयति, पारिगहिकी किरिया द्विविधा-जीवपारिगहिकी अजीवपारिगहिकी जीवान् परिगृह्णाति अजीवपारिगहिकी अजीवान् परिगृह्णाति, मायाप्रत्ययिकी किरिया द्विविधा-आयभावयन्नता य परभावयन्नता आत्मीयं भावं निगूहति निरुत्तिमान् अजुभावं दर्शयति, संयमादितिथिलो वा करणरूपाटोपं दर्शयति, परभावयन्नता तत्तदाचरति येन परो यद्वयते वृत्तेलकरणादिभिः, मिथ्यादर्शनप्रत्ययिकी किरिया द्विविधा- अणभिगृहीतमिथ्यादर्शनप्रत्ययिकी य अणभिगृहीतमिथ्यादर्शनप्रत्ययिकी य, अणभिगृहीतमिथ्यादर्शनप्रत्ययिकी असंज्ञिनां संज्ञिनामपि यैर्न किञ्चित् कुत्तीर्थिकमतं प्रतिपन्नं, अणभिगृहीतमिथ्यादर्शनप्रत्ययिकी किरिया द्विविधा-हीनातिरिक्तदर्शने य तद्व्यतिरिक्तदर्शने य, हीना यथा बहुउपव्यंमात्र आत्मा यवमात्रः इयामाकतन्दुलमात्रो वालाप्रमात्रः परमाणुमात्रः । अधिका यथा पञ्चधनुःसतिष्ठ आत्मा सर्वगतोऽकर्त्ता अचेतनः

इत्येवमादि, एवं हीणाइरित्तदंसणं, तथइरित्तदंसणं नास्त्वेवाऽऽत्माऽऽत्मीयो वा भावः नास्त्ययं लोकः न परलोकः
 असत्स्वभावाः सर्वभावा इत्येवमादि, अपचम्खाणकिरिया अविरतानामेव, तेषां न किञ्चिद्द्विरतिर(तम)स्ति, सा दुविहा-
 जीवअपचम्खाणकिरिया अजीवऽपचम्खाणकिरिया य, न केसुइ जीवेषु अजीवेषु य वा विरती अत्थित्ति ५, दिट्ठिया
 किरिया दुविहा, तंजहा-जीवदिट्ठिया य अजीवदिट्ठिया य, जीवदिट्ठिया आसाईणं चक्खुदंसणवत्तियाए गच्छइ, अजीव-
 दिट्ठिया चित्तकम्माईणं ६, पुट्ठिया किरिया दुविहा पणत्ता-जीवपुट्ठिया य, जीवपुट्ठिया जा जीवाहियारं
 पुच्छइ रागेण वा दोसेण वा, अजीवाहियारं वा, अहवा पुट्ठियत्ति फरिसणकिरिया, तत्थ जीवफरिसणकिरिया इत्थी
 पुरित्तं नपुंसगं वा सृशति, संघट्टेइत्ति भणियं होइ, अजीवेषु सुहनिमित्तं मियलोमाइ वत्थजायं मोत्तिगादि वा रयणजायं
 सृशति ७, पाडुच्चिया किरिया दुविहा-जीवपाडुच्चिया अजीवपाडुच्चिया य, जीवं पडुच्च जो वंधो सा जीवपाडुच्चिया,
 जो पुण अजीवं पडुच्च रागदोसुब्भवो सा अजीवपाडुच्चिया ८, सामंतोवणिवाइया सामन्तादनुपततीति सामंतोवणिवाइया

१ एवं हीनातिरिक्कत्तं, तम्यतिरिक्कत्तं,-भ्रमत्याएयानक्रिया-सा द्विविया जीवप्रत्याएयानक्रिया अजीवप्रत्याएयानक्रिया च, न केपुच्चिजीवेषु भजी-
 वेपु च वा विरतिरसीति, इट्ठिया क्रिया द्विविया, तपथा-जीरट्ठिया च अजीवट्ठिया च, जीवट्ठिया अजादीनां चसुदंसनप्रत्ययाय गच्छति, अजीवट्ठिया
 पिप्रइमांसीनां, माभिही, ट्ठिया क्रिया द्विविया प्रससा-जीवमाभिही अजीवमाभिही च, जीवमाभिही या जीवाधिकारं पृच्छति रागेण वा द्वेयेण वा, अजी-
 वाधिकारं वा, अथवा सृट्ठिजेति सप्तोत्तक्रिया, तत्र जीवसप्तोत्तक्रिया खियं पुरं नपुंसकं संघट्टवतीति भणितं भवति, अजीवेषु सुखनिमित्तं मृगलोमादि
 पच्छजातं मौक्किकादि वा रजजातं, प्रातीसिकी क्रिया द्विविया-जीवप्रातीसिकी अजीवप्रातीसिकी च, जीवं प्रतीस यो बन्धः सा जीवप्रातीसिकी, यः पुनरजीवं
 प्रतीस रागद्वेयोत्तवः साऽजीवप्रातीसिकी, सामन्तोपनिपातिकी-सामन्तोपनिपातिकी

सां दुविहा-जीवसामंतोवणिवाइया य अजीवसामंतोवणिवाइया य, जीवसामंतोवणिवाइया जहा-एगस्स संबो तं जणो जहा जहा पलोएइ पंसंसइ य तथा तथा सो हरिसं गच्छइ, अजीवेवि रहकम्मार्इ, अहवा सामंतोवणिवाइया दुविहा-देससामंतोवणिवाइया य सधसामंतोवणिवाइया य, देससामंतोवणिवाइया प्रेक्षकान् प्रति यत्रैकदेशेनाऽऽगमो भवत्यसं-यतानां सा देससामंतोवणिवाइया, सधसामंतोवणिवाइया य यत्र सर्वतः समन्तात् प्रेक्षकाणामागमो भवति सा सपसा-मंतोवणिवाइया, अहवा समन्तादनुपतन्ति प्रमत्तसंजयाणं अन्नपाणं प्रति अयंगुरिते संपातिमा सत्ता विणस्संति ८, नेस-त्थिया किरिया दुविहा-जीवनेसत्थिया अजीवनेसत्थिया य, जीवनेसत्थिया रायाइसंदेशाउ जहा उदगस्स जंतादीहिं, अजीवनेसत्थिया जहा पहाणकंडार्इण गोफणधणुहमाइहिं निसिरइ, अहवा नेसत्थिया जीवे जीवं निसिरइ पुत्तं सीसं वा, अजीवे सूत्रव्यपेतं निसिरइ यच्छं पात्रं वा, सृज विसर्ग इति १०, साहत्थिया किरिया दुविहा-जीवसाहत्थिया अजीवसाहत्थिया

१ सा द्विविधा-जीवसामन्तोपनिपात्तिकी चाजीवसामन्तोपनिपात्तिकी च, जीवसामन्तोपनिपात्तिकी यथा एकस्य पण्डसं जनो यथा यथा प्रडोढते प्रसंसति च तथा तथा स इपं गच्छति, अजीवानपि एकमादीनि, अथवा सामन्तोपनिपात्तिकी द्विविधा-देशसामन्तोपनिपात्तिकी च, देशसामन्तोपनिपात्तिकी-सा देशसामन्तोपनिपात्तिकी, सर्वसामन्तोपनिपात्तिकी च-सा सर्वसामन्तोपनिपात्तिकी, अथवा प्रमत्तसंयतानामन्नपाणं प्रति अनाच्छा-दिते संपातिमाः सत्ता विनश्यन्ति, नैःशक्ति की क्रिया द्विविधा-जीवने-शक्ति की अजीवने-शक्ति की यथा राजादिसंदेशात् यथा यच्चादिभि-रदकस्य, अजीवने-शक्ति की यथा पापाणकाण्ठादीनि गोफणघनुरादिभिर्निवृत्तते, अथवा नैःशक्ति की जीवे जीवं निवृत्तति पुत्रं शिल्पं वा, अजीवे निवृ-जति, साहत्तिकी क्रिया द्विविधा-जीवसाहत्तिकी अजीवसाहत्तिकी च.

य, जीवसाहस्रिधिया जं जीवेण जीवं मारेइ, अजीवसाहस्रिधिया जहा-असिमाईहिं, अहवा जीवसाहस्रिधिया जं जीवं सह-
रधेण ताडेइ, अजीवसाहस्रिधिया अजीवं सहस्रेण ताडेइ यत्तं वा ११, आणमणिया किरिया दुविहा-जीवआणम-
णिया अजीवआणमणिया य, जीवाणमणी जीवं आजापयति परेण, अजीवं वा आणवावेइ १२, वेयारणिया दुविहा-
जीववेयारणिया य अजीववेयारणिया य, जीववेयारणिया जीवं विदारेइ, रफोटयतीत्यर्थः, एवमजीवमपि, अहवा जीवम-
जीवं वा आभासिपसु विकेमाणो दो भासिब वा विदारेइ परियच्छावेइत्ति भणियं होइ, अहवा जीवं विदारेइ असंतगुणेहिं
परिसो तारिसो तुमंति, अजीवं वा वेतारणदुद्धीए भणइ-परिसं एयंति १३, अणाभोगवत्तिया किरिया दुविहा-अणाभोगआदि-
यणा य अणाभोगणिकखेवणा य, अणाभोगो-अन्नाणं आदियणआ-गहणं निखिखवणं-उवणं, तं गहणं निखिखवणं वा
अणाभोगेण अपमज्जियाइ गिण्हइ निखिखवइत्ति वा, अहवा अणाभोगकिरिया दुविहा-आयाणनिखिखवणाभोगकिरिया य

१ जीवसाहस्रिधिकी पञ्जीयेन जीवं मारयति, अजीवसाहस्रिधिकी यथाऽसाविभिः, अथवा जीवसाहस्रिधिकी यज्जीवं स्वहस्तेन ताडयति, अजीवसाहस्रिधिकी
अजीवं स्वहस्तेन ताडयति वत्तं पात्रं वा, आज्ञापनी क्रिया द्विविधा-जीवाज्ञापनिकी अजीवाज्ञापनिकी च, जीवाज्ञापनी जीवमाज्ञापयति परेण अजीवं वाऽऽ-
ज्ञापयति, विन्दीणानो द्विविधा, जीवविदारणिकी च अजीवविदारणिकी च, जीवविदारणिकी जीवं विदारयति, एवमजीवमपि, अथवा जीवमजीवं वा अभापि-
केणु विन्दीणानो द्वैभाषिको वा विदारयति, मपञ्चं विधत्ते इति भणितं भयति, अथवा जीवं विचारयति असन्निगुणैरीदमसाहस्रवत्त्वमिति, अजीवं वा विमतार-
णदुद्धता भणति-ईदममेतदिति, अनाभोगप्रत्ययिकी क्रिया द्विविधा-अनाभोगादानजा अनाभोगनिकेपजा च, अनाभोगोऽज्ञानं आदानं महणं निकेपणं स्थापनं,
तत् महणं स्थापनं वाऽनाभोगेनाप्रमार्जितादि गृह्णाति निक्षिपति वा, अथवा अनाभोगक्रिया द्विविधा-आदाननिकेपानाभोगक्रिया च

सां दुविहा-जीवसामंतोवणिवाइया य अजीवसामंतोवणिवाइया य, जीवसामंतोवणिवाइया जहा-एगस्स संढो तं जणो जहा जहा पलोएइ पंसंसइ य तथा तथा सो हरिसं गच्छइ, अजीवेवि रहकम्माई, अहवा सामंतोवणिवाइया दुविहा-देससामंतोवणिवाइया य सधसामंतोवणिवाइया य, देससामंतोवणिवाइया प्रति यत्रैकदेशेनाऽऽगमो भवत्यमं-यतानां सा देससामंतोवणिवाइया, सधसामंतोवणिवाइया य यत्र सर्वतः समन्तात् प्रेक्षकाणामागमो भवति सा सपसा-मंतोवणिवाइया, अहवा समन्तादनुपतन्ति प्रमत्तसंजयाणं अन्नपाणं प्रति अवंगुरित्ते संपात्तिमा सत्ता विणस्संति ८, नेस-त्थिया किरिया दुविहा-जीवनेसत्थिया अजीवनेसत्थिया य, जीवनेसत्थिया रायाइसंदेशाउ जहा उदगस्स जंतादीहिं, अजीवनेसत्थिया जहा पहाणकंडाईण गोफणधणुहमाइहिं निसिरइ, अहवा नेसत्थिया जीवे जीवं निसिरइ पुत्तं सीसं या, अजीवे सूत्रव्यपेतं निसिरइ वस्त्रं पात्रं वा, सुज विसर्गं इति १०, साहत्थिया किरिया दुविहा-जीवसाहत्थिया अजीवसाहत्थिया

३ सा द्विविधा-जीवसामन्तोपनिपात्तिकी चाजीवसामन्तोपनिपात्तिकी च, जीवसामन्तोपनिपात्तिकी यथा एइस्स पण्हत्तं जणो यथा यथा प्रळोक्कते प्रसंसति च तथा तथा स हएँ गच्छति, अजीवानपि रयकमांदीनि, अथवा सामन्तोपनिपात्तिकी द्विविधा-देशसामन्तोपनिपात्तिकी च सधंसामन्तोपनिपात्तिकी च, देशसामन्तोपनिपात्तिकी-सा देशसामन्तोपनिपात्तिकी, सधंसामन्तोपनिपात्तिकी च-सा सधंसामन्तोपनिपात्तिकी, अथवा प्रमत्तसंपत्तानामन्नपात्रं प्रति अन्नाप्रा-दिते संपात्तिमाः सत्ता विनश्यन्ति, नैःशस्त्रिकी क्रिया द्विविधा-जीवनैःशस्त्रिकी अजीवनैःशस्त्रिकी यथा राजादिसंदेशाए यथा यज्जादिभि-रइकल, अजीवनैःशस्त्रिकी यथा पापाणकाण्डादीनि गोफणधनुरादिभिर्निशुस्यन्ते, अथवा नैःशस्त्रिकी जीवे जीवं निसृजति पुत्तं शिष्यं वा, अजीवे निसृ-जति, स्वाहत्तिकी क्रिया द्विविधा-जीवस्वाहत्तिकी अजीवस्वाहत्तिकी च.

य, जीवसाहस्रिधिया जं जीवेण जीवं मारेइ, अजीवसाहस्रिधिया जहा-असिमाईहिं, अहवा जीवसाहस्रिधिया जं जीवं सह-
 र्धेण ठाटेइ, अजीवसाहस्रिधिया अजीवं सहस्रधेण ठाटेइ वत्थं पत्तं वा ११, आणमणिया किरिया दुविहा-जीवआणम-
 णिया अजीवआणमणिया य, जीवाणमणी जीवं आज्ञापयति परेण, अजीवं वा आणववेइ १२, वेयारणिया दुविहा-
 जीवयेयारणिया य अजीवयेयारणिया य, जीवयेयारणिया जीवं विदारेइ, स्फोटयतीत्यर्थः, एवमजीवमपि, अहवा जीवम-
 जीवं वा आभासिपसु चिक्केमाणो दो भासित्त वा विदारेइ परियच्छवेइत्ति भणियं होइ, अहवा जीवं वियारेइ असंतगुणेहिं
 एरिसो तारिसो तुमंति, अजीवं वा वेतारणबुद्धीए भणइ-एरिसं पयंति १३, अणाभोगवत्तिया किरिया दुविहा-अणाभोगआदि-
 यणा य अणाभोगणिकखेवणा य, अणाभोगो-अन्नाणं आदियणआ-गहणं निक्खिखणं-ठवणं, तं गहणं निक्खिखणं वा
 अणाभोगेण अपमज्जियाइ गिणहइ निक्खिखणइत्ति वा, अहवा अणाभोगकिरिया दुविहा-आयाणनिक्खिखणभोगकिरिया य

१ जीवसाहस्रिधिकी यत्थीवेन जीवं मारयति, अजीवसाहस्रिधिकी यथाऽस्याविभिः, अथवा जीवसाहस्रिधिकी यत्थीवं स्वहसेन ताडयति, अजीवसाहस्रिधिकी
 अजीवं स्वहसेन ताडयति यत्तं पात्रं वा, आज्ञापनी क्रिया द्विविधा-जीवाज्ञापनिकी अजीवाज्ञापनिकी च, जीवाज्ञापनी जीवमाज्ञापयति परेण अजीवं वाऽऽ-
 ज्ञापयति, विन्दीणानो द्विविधा, जीवविदारणिकी च अजीवविदारणिकी च, जीवविदारणिकी जीवं विदारयति, एवमजीवमपि, अथवा जीवमजीवं वा अभापि-
 केणु विन्दीणानो हेभापिको वा विदारयति, प्रपञ्चं विधत्ते इति भणितं भवति, अथवा जीवं विचारयति असत्त्रिंशैरीदनास्तादृशस्त्विति, अजीवं वा विप्रतार-
 णनुत्तरा मयति-ईदशमेतदिति, अनाभोगप्रत्ययिकी क्रिया द्विविधा-अनाभोगादानजा अनाभोगनिक्षेपजा च, अनाभोगोऽज्ञानं आदानं प्रदहणं निक्षेपणं स्थापनं,
 तद् प्रदहणं स्थापनं वाऽनाभोगेनाप्रमादित्तादि दृक्कति निक्षिपति या, अथवा अनाभोगक्रिया द्विविधा-आदाननिक्षेपानामोगक्रिया च

उक्कमणअणाभोगकिरिया य, तथादाणनिखवणअणाभोगकिरिया रओहरणेण अपमज्जियाइ पत्तचीवराणं आदाणं
 णिवखेवं वा करेइ, उक्कमणअणाभोगकिरिया लंघणपवणधावणअसमिक्खगमणागमणाइ १४, अणवकंखवत्तिया किरिया
 दुविहा-इहलोइयअणवकंखवत्तिया य परलोइयअणवकंखवत्तिया लोयविरुद्धां चोरिक्काइणि
 करेइ जेहिं व्हवंधणाणि इह चैव पवेइ, परलोयअणवकंखवत्तिया हिंसाइणि कम्मणि करेमाणो परलोयं नावकंखइ १५,
 पओयकिरिया तिविहा पणत्ता तं०-मणप्पओयकिरिया वइप्पओयकिरिया कायप्पओयकिरिया य, तत्थ मणप्पओयकि-
 रिया अट्टरुइइइइ इन्द्रियप्रसूतौ अनियमियमण इति, वइप्पओगो-यायाजोगो जो तित्थगेरहिं सावजाइ गरहिओ तं
 सेच्छाप भासइ, कायप्पओयकिरिया कायप्पमत्तरस गमणागमणकुंचणपसारणाइचेद्धा कायस्स १६, समुदाणकिरिया सम-
 गापुपादाणं समुदाणं, समुदाओ अट्ट कम्माइं, तेसिं जाए उवायाणं कज्जइं सा समुदाणकिरिया, सा दुविहा-देसोवपाय-

१ एकमणानाभोगक्रिया च, तत्रादाननिक्षेपानाभोगक्रिया रजोहरणेनाप्रमाणं पात्रधीवरादीनामादानं निक्षेपं वा करोति, उक्कमणानाभोगक्रिया उक्क-
 मणतथावनासमीक्ष्यगमनागमनादि, अनवकाङ्क्षुप्रत्ययिकी क्रिया द्विविधा-प्रेरुलौकिकानवकाङ्क्षुप्रत्ययिकी च पारलौकिकानवकाङ्क्षुप्रत्ययिकी च, प्रेरुलौकिका-
 नवकाङ्क्षुप्रत्ययिकी लोकाविरुद्धानि चौर्यादीनि करोति यैवंचकथनानि इदं च प्राप्तोति, पारलौकिकानवकाङ्क्षुप्रत्ययिकी हिंसादीनि कर्माणि कुर्वन् पारलौक मावका-
 ङ्क्षते, प्रयोगक्रिया त्रिविधा प्रज्ञा, तद्यथा-मनःप्रयोगक्रिया वाङ्मययोगक्रिया कायप्रयोगक्रिया च, तत्र मनःप्रयोगक्रिया भासैरौत्रपायीन्द्रियप्रसूतौ अस्मिन्-
 मितमना इति, वाङ्मययोगः-वायोगः यस्तीर्थकैः सावपादिर्गहितं स्वेच्छया भासते, कायप्रयोगक्रिया कायेन प्रमत्तस्य गमनागमनाङ्क्षुप्रसाराण्यदिः चेष्टा
 कायस्य, समुदानक्रिया समप्रमुपादानं समुदानं, समुदायोऽट्ट कर्माणि, तेषां ययोसादानं कियते सा समुदानक्रिया, सा द्विविधा-देसोवपात-

वैक्रमगणभोगकिरिया य, तथादाणनिखिलवणअणाभोगकिरिया रओहरणेण अपमज्जियाइ पत्तचीवरणं आदाणं
 णिक्खेवं वा करेइ, उक्कमणअणाभोगकिरिया लंघणपवणधावणअसमिक्खगमणागमणाइ १४, अणवकंसवत्तिया किरिया
 दुविहा-इहलोइयअणवकंसवत्तिया य परलोइयअणवकंसवत्तिया य, इहलोयअणवकंसवत्तिया लोयविरुद्धां चोरिक्काईणि
 करेइ जेहिं व्हबंधणाणि इह चेव पावेइ, परलोयअणवकंसवत्तिया हिंसाईणि कम्मणि करेमाणो परलोयं नावकंसइ १५,
 पओयकिरिया तिविहा पणत्ता तं०-मणप्पओयकिरिया यइप्पओयकिरिया कायप्पओयकिरिया य, तत्थ मणप्पओयकि-
 रिया अट्टरुइइइई इन्द्रियप्रसृतौ अनियमियमण इति, वइप्पओगो-त्रायाजोगो जो तित्थगेरहिं सावजाई गरहिओ तं
 सेच्छाप भासइ, कायप्पओयकिरिया कायप्पमत्तस्स गमणागमणकुंचणपसारणाइचेठ्ठा कायस्स १६, समुदाणकिरिया सम-
 गासुपादाणं समुदाणं, समुदाओ अट्ट कम्माइं, तेसिं जाए उवायाणं कज्जइं सा समुदाणकिरिया, सा दुविहा-देसोवघाय-

१ उक्कमणानाभोगक्रिया च, तत्रादाननिक्षेपानाभोगक्रिया रजोहरणेनाप्रमादं पात्रधीवरादीनामादानं निक्षेपं वा करोति, उक्कमणानामोगक्रिया उक्क-
 नववतथायानासमीक्ष्यगमनागमनादि, अवकाङ्क्षप्रत्ययिकी क्रिया द्विविधा-प्रेहलौकिकानवकाङ्क्षप्रत्ययिकी च पारलौकिकानवकाङ्क्षप्रत्ययिकी च, प्रेहलौकिका-
 नवकाङ्क्षप्रत्ययिकी लोकविरुद्धानि चौर्योदीनि करोति यैक्यवन्धनानि इहेव प्राप्तोति, परलोकानवकाङ्क्षप्रत्ययिकी हिसादीनि कर्माणि कुर्वन् परलोकं नावका-
 ङ्क्षते, प्रयोगक्रिया त्रिविधा प्रशसा, तथा-मनःप्रयोगक्रिया वाक्प्रयोगक्रिया कायप्रयोगक्रिया च, तत्र मनःप्रयोगक्रिया आर्त्तरोत्रपायीश्रियमसृतौ अन्वि-
 मितमना इति, वाक्प्रयोगः-वाग्योगः यत्कीधंकरैः सावयादिर्गहितं स्वेच्छया भाषते, कायप्रयोगक्रिया कायेन प्रमत्तस्य गमनागमनाङ्क्षप्रसारणादिः चेष्टा
 कायस्य, समुदानक्रिया समप्रमुपादानं समुदानं, समुदायोऽट कर्माणि, तेषां ययोसादानं क्रियते सा समुदानक्रिया, सा द्विविधा-देशोपचाल-

तिस्तथा, उक्तं च-“भाषासमितिर्नाम द्वितमितासन्दिग्धार्थभाषणं” एषणा गवेषणादिभेदा शङ्कादिलक्षणा वा तस्यां समितिरेषणासमित्तिस्तथा, उक्तं च-“एषणासमितिर्नाम गोचरगतेन मुनिना सम्यगुपयुक्तेन नवकोटीपरिशुद्धं ग्राह्यमिति, आदानभाण्डमात्रनिक्षेपणा समितिः, भाण्डमात्रे आदाननिक्षेपविषया समितिः सुन्दरचेष्टेत्यर्थः, तथा, इह च सप्त भङ्गा भयन्ति-पंचाद न पडिलेहइ ण पमज्जइ, चउभंगो, तत्थ चउत्थे चत्तारि गमा-दुप्पडिलेहियं दुप्पमज्जियं चउभंगो, आइहा छ अप्पसत्था, चरिमो पसत्थो, उच्चारप्रश्रवणखेलसिंघाणजह्जानां परिस्थापनिका तद्विषया समितिः सुन्दरचेष्टेत्यर्थः, तथा, उच्चारः-पुरीपं, प्रश्रवणं-मूर्त्तं, खेलः-श्लेष्मा, सिद्धानं-नासिकोद्भवः श्लेष्मा, जह्जः-मलः, अत्रापि त एव सप्त भङ्गा इति, इह च उदाहरणानि, ईरियासमिईए उदाहरणं-

पंगो साहू ईरियासमिईए जुत्तो, सक्करस आसणं चलियं, सक्केण देवमज्जे पसंसिओ मिच्छादिद्वी देवो असइहंतो आगओ मच्चियप्पमाणाओ मंडुकलियाओ विउवइ पच्छओ य हत्थी, गइं ण भिंदइ, हत्थिणा उक्खिविय पाडिओ, न नरीरं पेहइ, सत्ता मे मारियजीवदयापरिणओ । अहवा ईरियासमिईए अरहणओ, देवयाए पाओ छिणो, अण्णाए

१ पात्रादि न प्रतिलिखति न प्रमानयति, चतुर्भङ्गिका, तत्र चतुर्थे चत्वारो गमाः-दुप्यतिलेखितं दुप्पमार्जितं चतुर्भङ्गी, आघाः पट्टभ्रमरास्त्राः, चरमः प्रमास्रः, २ एकः सापुरीयोतमित्या युक्तः, तक्कस्यासनं चलितं, तक्केण देवमस्ये प्रसंसितः, मिय्याददिदेवोऽधरधान आगतो मक्षिकामाणा मण्डुकिका विजुवति गृह्णाथ इत्थी, गति न भिनत्ति, इत्थिनोऽिक्षप्य पातितः, न तारीराय रट्टइयति, सात्ता मया मारिता इति जीवदयापरिणतः ॥ अथवेयांसमित्तावरहइकः, देव-तथा पाइदिउत्तः, अन्यथा

‘पडिक्कमामि पंचहिं कामगुणेहिं-सइणे रसेणं गंधेणं फासेणं । पडिक्कमामि पंचहिं महव्वण्हिं, पाणाइवायाओ वेरमणं सुसावायाओ वेरमणं अदिण्णादाणाओ वेरमणं मेहुणाओ वेरमणं परिग्गहाओ वेरमणं । पडिक्कमामि पंचहिं समिइहिं-ईरियासमिइए भासासमिइए एसणासमिइए आयाणमंडमत्तनि-यखेवणासमिइए उच्चारपासवणखेलजह्लसिंघाणपारिट्ठावणियासमिइए ॥ सूत्रं ॥

प्रतिक्रमामि पञ्चभिः कामगुणैः, प्रतिपिद्धकरणादिना प्रकारेण हेतुभूतेन योऽतिचारः कृतः, तद्यथा-शब्देनेत्यादि, तत्र काम्यन्त इति कामाः-शब्दादयस्त एव स्वस्वरूपगुणवन्धहेतुत्वाद्गुणा इति, तथाहि-शब्दाद्यासप्ततः कर्मणा वद्ध्यत इति भावना ॥ प्रतिक्रमामि पञ्चभिर्महाव्रतैः करणभूतैर्योऽतिचारः कृतः, औदयिकभावगमनेन यत्खण्डनं कृतमित्यर्थः, कथं पुनः करणता महाव्रतानामतिचारं प्रति ?, उच्यते, प्रतिपिद्धकरणादिनैव, किंविशिष्टानि पुनस्तानि ?, तत्स्वरूपाभिधित्सयाऽऽ-ह-प्राणातिपाताद्विरमणमित्यादीनि धुण्णत्वान्न विव्रियन्ते, प्रतिक्रमामि पञ्चभिः समितिभिः करणभूताभिर्योऽ-तिचारः कृतः, तद्यथा-ईर्यासमित्या भापासमित्येत्यादि, तत्र संपूर्णस्य ‘इण् गता’ वित्यस्य किन्प्रत्ययान्तस्य समि-तिर्भवति, सम्-एकीभावेनेतिः समितिः, शोभनेकाग्रपरिणामचेष्टेत्यर्थः, ईर्यायां समितिरीर्यासमितित्तया, ईर्या-वियये एकीभावेन चेष्टनमित्यर्थः, तथा घ-ईर्यासमितिर्नाम रथशकटयानवाहनक्रान्तेषु मार्गेषु सूर्यरश्मिप्रता-पितेषु प्रासुकविविकेषु पथिषु युगमात्रदृष्टिना भूत्वा गमनागमनं कर्तव्यमिति, भाषणं भाषा तद्विषया समितिर्भाषासमि-

तिस्तया, उक्तं च—“भाषासमितिर्नाम द्वितमितासन्दिग्धार्थभाषणं” एषणा गवेषणादिभेदा शङ्कादिलक्षणा वा तस्यां समि-
तिरेषणासमित्तिस्तया, उक्तं च—“एषणासमितिर्नाम गोचरगतेन मुनिना सम्यगुपयुक्तेन नवकोटीपरिशुद्धं ब्राह्म्यमिति,
आदानभाण्डमात्रनिक्षेपणा समितिः, भाण्डमात्रे आदाननिक्षेपविषया समितिः सुन्दरचेष्टेत्यर्थः, तथा, इह च सप्त भङ्गा
भयन्ति—पंचाङ्ग न पडिलेहइ ण पमज्जइ, चउभंगो, तत्थ चउत्थे चत्तारि गमा-दुप्पडिलेहियं दुप्पमज्जियं चउभंगो,
आइहा छ अप्पसत्था, चरिमो पसत्थो, उच्चारप्रश्रवणखेलसिंघाणजह्णानां परिस्थापनिका तद्विषया समितिः सुन्दरचेष्टे-
त्यर्थः, तथा, उच्चारः—पुरीपं, प्रश्रवणं—मूत्रं, खेलः—श्लेष्मा, सिंघानं—नासिकोद्भवः श्लेष्मा, जह्णः—मलः, अत्रापि त एव
सप्त भङ्गा इति, इह च उदाहरणानि, ईरियासमिईए उदाहरणं—

पंगो साहू ईरियासमिईए जुत्तो, सक्कस आसणं चलियं, सक्केण देवमज्जे पसंसिओ मिच्छादिट्ठी देवो असइहंतो
आगओ मच्चियप्पमाणाओ मंडुक्कलियाओ विउघइ पच्छओ य हत्थी, गइं ण भिंदइ, हरिथिणा उक्खविय पाडिओ, न
सरीरं पेहइ, सत्ता मे मारियजीवदयापरिणओ । अहवा ईरियासमिईए अरहणओ, देवयाए पाओ छिण्णो, अण्णाए

१ पात्रादि न प्रतिलिखति न प्रमाजंयति, चतुर्भङ्गिका, तत्र चतुर्थे चावारो गमाः—दुष्यतिलेखितं दुष्यमाजितं चतुर्भङ्गी, आषाः पट्टभ्रमरस्थाः, घमः
प्रनास्तः, २ एकः सापुरीर्यासमित्या युक्तः, शाकल्यासनं चलितं, शक्रेण देवमभ्ये प्रसंसितः, सिंध्यादृष्टिदेवोऽधरुधान आगतो मक्षिकाप्रमाणा मण्डकिका विकुर्वति
पृष्ठजघ इच्छी, गति न भिनत्ति, इच्छिनोिक्षिष्य पातितः, न शरीराय सृष्टयति, सत्त्वा मया मारिता इति जीवदयापरिणतः ॥ अथयेर्यासमितावरहङ्गकः, देव-
तया पादद्विउत्तः, भन्यया

‘पङ्क्तिमामि पंचहिं कामगुणेहिं-सदेणं रुचेणं रसेणं गंधेणं फासेणं । पङ्क्तिमामि पंचहिं महव्यग्रहिं,
-पाणाइवायाओ चेरमणं मुसावायाओ चेरमणं अदिण्णादाणाओ चेरमणं मेढुणाओ चेरमणं परिग्गहाओ
चेरमणं । पङ्क्तिमामि पंचहिं समिईहिं-ईरियासमिइए भासासमिइए एसणासमिइए आयाणभंडमत्तनि-
क्खेवणासमिइए उच्चारपासवणखेलजह्हुंसिघाणपारिट्ठावणियासमिइए ॥ सूत्रं ॥

प्रतिक्रमामि पञ्चभिः कामगुणैः, प्रतिपिद्धकरणादिना प्रकारेण हेतुभूतेन योऽतिचारः कृतः, तद्यथा-शब्देनेत्यादि, तत्र
काम्यन्त इति कामाः-शब्दादयस्त एव स्वस्वरूपगुणवन्धहेतुत्वाद्गुणा इति, तथाहि-शब्दाद्यासयतः कर्मणा वक्ष्यत इति
भावना ॥ प्रतिक्रमामि पञ्चभिर्महाव्रतैः कारणभूतैर्योऽतिचारः कृतः, औदयिकभावगमनेन यत्खण्डनं कृतमित्यर्थः, कथं पुनः
करणता महाव्रतानामतिचारं प्रति ?, उच्यते, प्रतिपिद्धकरणादिनैव, किंविशिष्टानि पुनस्तानि ?, तत्स्वरूपाभिधित्सयाऽऽ-
ह-प्राणातिपाताद्विरमणमित्यादीनि धुण्णत्यान्न विव्रियन्ते, प्रतिक्रमामि पञ्चभिः समितिभिः कारणभूताभिर्योऽ-
तिचारः कृतः, तद्यथा-ईर्यासमित्या भापासमित्येत्यादि, तत्र संपूर्वस्य ‘इण् गता’ वित्यस्य किन्प्रत्ययान्तस्य समि-
तिर्भवति, सम्-एकीभावेनेतिः समितिः, शोभनैकाग्रपरिणामचेष्टेत्यर्थः, ईर्यायां समितिरीर्यासमितित्सया, ईर्या-
विषये एकीभावेन चेष्टनमित्यर्थः, तथा च-ईर्यासमितिर्नाम रथशकटयानवाहनाक्रान्तेषु मार्गेषु सूर्यरश्मिप्रता-
पितेषु प्रासुकविविक्तेषु पथिषु युगमात्रदृष्टिना भूत्वा गमनागमनं कर्तव्यमिति, भाषणं भाषा तद्विषया समितिर्भाषासमि-

तिस्तथा, उक्तं च—“भाषासमित्तिर्नाम हितमितासन्दिग्धार्थभाषणं” एषणा गवेषणादिभेदा शङ्कादिलक्षणा वा तस्यां समित्तिरेषणासमित्तिस्तथा, उक्तं च—“एषणासमित्तिर्नाम गोचरगतेन मुनिना सम्यगुपयुक्तेन नवकोटीपरिशुद्धं ग्राह्यमिति, आदानभाण्डमात्रनिक्षेपणा समितिः, भाण्डमात्रे आदाननिक्षेपविषया समितिः सुन्दरचेष्टेत्यर्थः, तथा, इह च सप्त भङ्गा भवन्ति—पंचाङ्गं न पडिलेहइ ण पमज्जइ, चउभंगो, तत्थ चउत्थे चत्तारि गमा-दुप्पडिलेहियं दुप्पमज्जियं चउभंगो, आइहा छ अप्पसत्था, चरिमो पसत्थो, उच्चारप्रश्रवणखेलसिंघाणजल्लानां परिस्थापनिका तद्धियया समितिः सुन्दरचेष्टे-त्यर्थः, तथा, उच्चारः-पुरीषं, प्रश्रवणं-मूत्रं, खेलः-श्लेष्मा, सिंघानं-नासिकोद्भवः श्लेष्मा, जल्लः-मलः, अत्तापि त एव सप्त भङ्गा इति, इह च उदाहरणानि, ईरियासमिईए उदाहरणं—

पंगो साहू ईरियासमिईए जुत्तो, सक्कस आसणं चलियं, सक्केण देवमज्जे पसंसिओ मिच्छादिट्ठी देवो असइहंतो आगओ मच्चियप्पमाणाओ मंडुक्कलियाओ विउघइ पच्छओ य हत्थी, गइं ण भिंदइ, हरथिणा उक्खविय पाडिओ, न सरीरं पेहइ, सत्ता मे मारियजीवदयापरिणओ । अहवा ईरियासमिईए अरहणओ, देवयाए पाओ छिणो, अण्णाए

१ पात्रादि न प्रतिलिखति न प्रसारयति, चतुर्भङ्गिका, तत्र चतुर्थे पत्रवारे गमाः-दुप्यतिलेखितं दुप्यमार्जितं चतुर्भङ्गी, आषाः षट्श्रमशाखाः, चरमः प्रनाम्नः, २ पृक्कः सापुर्तियांतमित्या युक्तः, शकस्यासनं चलितं, शक्रेण देवमभ्ये प्रशंसितः, सिंघ्यादृष्टिदेवोऽथदधान आगतो मक्षिकाप्रमाणा मण्डुकिका विकुर्वति यथश्र इच्छी, गति न भिनत्ति, इच्छिनोरिक्षप्य पातितः, न शरीराय स्पृश्यति, सत्त्वा मया मारिता इति जीवदयापरिणतः ॥ अथवेयांसमित्तावरहल्लकः, देव-तथा पादद्विषयः, अन्यथा

संधिओ ॥ भासासमिईए-साह, भिखलडा नयरोहए कोइ निगंधो चाहि कडए हिंडंतो केणइ पुढो-केवइय आसहरथी
 तह निचयो दारुधन्नमार्इणं । णिविण्णाऽनिविण्णा नागरया वेति मं समिओ ॥ १ ॥ वेइ ण जाणामोत्ति सग्गयायज्ञाणजोग-
 वक्खित्ता । हिंडंता न वि पेच्छह ? नवि सुणह किह हु तो वेति ॥ २ ॥ चहुं सुणेइ कण्णेहीत्यादि-यसुदेवपुपजन्मं आह-
 रणं एसणाए समिईए । मगहा नंदिगामो गोयमधिज्जाइचकयरो ॥ १ ॥ तस्स य धारिणी भज्जा गन्धो तीए कयाइ आहओ ।
 धिज्जाइ मओ छम्मास गन्ध धिज्जाइणी जाए ॥ २ ॥ माउलसंयहुणकम्मकरणवेयारणा य लोएणं । नत्थि तुह एत्थ
 किंचिवि तो वेती माउलो तं च ॥ ३ ॥ मा सुण लोयस्स तुमं धूयाओ तिण्णि तेसि जेट्ठयरं । दाहामि करे कंमं पकओ
 पत्तो य वीवाहो ॥ ४ ॥ सा नेच्छंइ विसण्णो माउलओ वेइ विइय दाहामि । सावि य तहेय निच्छइ तइयत्ती निच्छए
 सावि ॥ ५ ॥ निविण्णनंदिवज्जणआयरियाणं सगासि निक्खंतो । जाओ छट्ठहइयमभिगहमिमं तु ॥ ६ ॥

१ संहितः ॥ भाषासमितो-साधुः, भिक्षार्थं नगररोधे कोऽपि निम्रन्थो बहिः कटके विण्णमानः केतवित् पृष्टः-कियन्तोऽथा इष्टिनस्तथा त्रिष्वो दारु-
 धान्यादीनाम् । निविण्णा अतिविण्णा नागरकाः ? भुवत इवं समिताः ॥ १ ॥ भुवति न जानाम इति स्वाध्यायपानयोगयाश्चिताः । विण्णमानाः नैव प्रेक्षन्ते । नैव
 श्रुणुय कथं नु ? तदा भुवति ॥ २ ॥ बहु श्रुणोति कर्णाभ्यामित्यादि ॥ वसुदेवपूर्वजन्मसाहाणं पुरगायो समिओ । मगधेयु सन्धीयामो गौतमो भिज्जातीयज्ज-
 कः ॥ १ ॥ तस्य च धारिणीभार्या गर्भस्तथाः कदाचिज्जातः । धिज्जातीयो मृतः एवमासगर्भे धिज्जातीया जाते ॥ २ ॥ माउलसंवर्यनं कर्मकरणं विषारणा च
 लोकेन । नास्ति तवात्र किञ्चिदपि तदा भवीति माउलसं च ॥ ३ ॥ मा श्रुणु लोकास्व एवं दुहितरस्त्रिज्जस्तासां श्वेहतरा । एत्थासि कुट्ट कर्म प्रकृतः प्राप्तश्च
 विवाहः ॥ ४ ॥ सा नेच्छति विषण्णो माउलो भवीति द्वितीयां दास्यामि । सापि च तथैव नेच्छति तृतीयेति नेच्छति सापि ॥ ५ ॥ निविण्णो मन्विष्वर्षवा-
 चार्याणां सकाशे निष्कान्तः । जातः पट्टापक्षपको गृह्णाति चाभिप्रदमिमं तु ॥ ६ ॥

धातुगिलाणार्णयं वेयावचं मए उ कायपं । तं कुणइ तिपसद्धो खायजसो सफगुणकित्ती ॥ ७ ॥ असद्धेण देवस्स आगमो
 कुणइ दो समणरूचे । अतिसारागहियमेगो अडचिठिओ अइगओ वीओ ॥ ८ ॥ वेति गिलाणो पडिओ वेयावचं तु सद्धे
 जो उ । सो उट्टंरु खिपं सुयं च तं नंदिसेणेणं ॥ ९ ॥ छट्ठोववासापरणयमाणियं कवल घेचुकामेण । तं सुयमेत्तं रहसु-
 ष्ठीओ य भण केण कज्जंति ॥ १० ॥ पाणगदयं च तहिं जं णत्थि तेण वेइ कज्जं तु । निग्गय हिंइंतो कुणइ अणेसणं
 नत्थिय पेहेइ ॥ ११ ॥ इय एफमारवितियं च हिंइओ लद्ध ततियवारंमि । अणुकंपाए तरंतो तओ गओ तस्सगासं तु
 ॥ १२ ॥ खरफरुसनिद्धुरेहिं अफोसइ सो गिलाणओ रुद्धो । हे मंदभग ! फुक्किय तूससि तं नाममेत्तेणं ॥ १३ ॥ साहुवगा-
 रिसि अह समुहिसिउमाओ । एयाएऽवत्थाए तं अच्छसि भत्तलोभिद्धो ॥ १४ ॥ अमियमिव मण्णमाणो तं फरुसगिरं
 तु सो उ संभंतो । चलणगओ खामेइ धुवइ य तं असुइमल्लित्तं ॥ १५ ॥ उट्टेह वयामोत्ती तह काहामी जहा हु अचिरेणं ।

१ बाळगळानापीना वेयावचं मया कत्तंयमेव । तारुतेति तीमश्रद्धः स्यात्तपसाः शक्रगुणकीर्तिः ॥ ७ ॥ भद्रद्वानेन देवसागमः करोति द्वे धमणरूपे ।
 अतिसारगृहीत एकोऽट्ठपा स्थितोऽतिगतो द्वितीयः ॥ ८ ॥ प्रकीर्ति ग्लानः पतितो वेयावचं तु धर्याति यत्तु । स उत्तिष्ठतु शिप्रं धृतं च तन्नमिद्वयेण ॥ ९ ॥
 पट्टोपवासापरणकमानात्तं कवलान् गृहीतुकामेन । तच्छ्रुतमात्रे रभसोत्थितश्च भण केन कांयमिति ? ॥ १० ॥ पातकद्रव्यं च तत्र यक्षास्त्रि तेन प्रवीति कार्यं तु ।
 निर्गतो दिग्बमाने करोयनेपणां न च प्रेरयति ॥ ११ ॥ एवमेकवारं द्वितीयं च हिंइतो लब्धं तृतीयवारे । अनुकम्पया एवरयन् ततो गतस्त्रासकानं तु ॥ १२ ॥
 तारुपनिद्धुराऽऽक्रोशति स ग्लानो रुष्टः । हे मन्दभाग ! वृथैव तुष्यसि एवं नाममात्रेण ॥ १३ ॥ साधूपकार्यमहमिति नामाय समुद्दिशयाधायातः । पृतस्या-
 मवस्थायां एवं तिष्ठसि भक्तलोत्पुगः ॥ १४ ॥ अमृतमिव मरुयमानस्त्वां पश्यगिरे तु स तु संभ्रान्तः । चरणगतः क्षमयति प्रक्षालयति च समशुधिमल्लितसम्
 ॥ १५ ॥ उत्तिष्ठ मयाय इति तथा करिष्यामि यथाऽधिरेणैव ।

संधिओ ॥ भासासमिईए-साहू, भिक्खुद्धा नयररोहए कोइ निगंधो चाहिं कटए हिंडंतो केंगइ पुढो-कैवइय आसहत्थी तह निचयो दारुधन्नमार्इणं । णिबिण्णाडनिबिण्णा नागरया वेत्ति मं समिओ ॥ १ ॥ वेइ ण जाणामोत्ति सग्गायज्ञाणजोग-वक्खित्ता । हिंडंतां न वि पेच्छह ? नवि सुणह किह हु तो वेत्ति ॥ २ ॥ न्हं सुणेइ कण्णेहीत्यादि-यसुदेवपुषजम्मं आह-रणं पसणाए समिईए । मगहा नंदिगामो गोयमधिज्जाइचक्कयरो ॥ १ ॥ तरस य धारिणी भज्जा गग्गो तीए कयाइ आहूओ । धिज्जाइ मओ छम्मास गग्गं धिज्जाइणी जाए ॥ २ ॥ माउलसंवहुणकम्मकरणवेयारणा य लोपणं । नरिथ तुह पत्तय किंचिधि तो वेत्ती माउलो तं च ॥ ३ ॥ मा सुण लोयरस तुमं धूयाओ विण्णि तेसि जेद्वयरं । दाहामि करे कंमं पकओ पत्तो य वीवाहो ॥ ४ ॥ सा नेच्छई विसणो माउलो वेइ विइय दाहामि । सावि य तहेय निच्छइ तइयत्ती निच्छए सावि ॥ ५ ॥ निबिण्णनंदिवद्धणआयरियाणं सगासि निक्खंतो । जाओ छट्टल्लमओ गिण्हइयमभिगहमिमं तु ॥ ६ ॥

१ संहितः ॥ मापासमित्तो-साधुः, भिक्षार्यं नगररोधे कोऽपि निर्ग्रन्थो बहिः कटके दिण्हमानः केवधिए तुहः-कियन्तोऽथा इत्थिनस्सथा भिक्खो दारु-धान्यादीनाम् । निर्विण्णा अनिर्विण्णा नागरकाः । सुवत् इदं समित्ताः ॥ १ ॥ पुं प्रति न जानाम इति स्वाध्यायस्वयानयोगरुपाक्षिप्ताः । दिण्हमानाः नेव प्रेक्षन्ते । नेव ऋण्य कथं तु ? तदा सुवति ॥ २ ॥ बहु शृणोति कर्णोभ्यामित्यादि ॥ वसुदेवपूर्वजन्माहरणं पृथगायां समितो । मगधेषु नगरीप्रामो गौतमो विज्जातीयक-करः ॥ ३ ॥ तस्य च धारिणीभार्या गर्भतस्याः कदाचिजातः । धिज्जातीयो मृतः पण्मासगर्भे धिज्जातीयो जाते ॥ २ ॥ माउलसंवर्यनं कर्मकरणं विचारणा च लोकेन । नास्ति तवात्र किञ्चिदपरि तदा ब्रवीति माउलसं च ॥ ३ ॥ मा ऋणु लोकस्य एवं दुहितारस्त्रिज्जातासो भवेद्वतरौ । दास्यामि कुठ कर्म प्रकृतः प्रासन्न विवाहः ॥ ४ ॥ सा नेच्छति विषण्णो माउलो ब्रवीति द्वितीयां दास्यामि । सावि च तथैव नेच्छति तृतीयेति नेच्छति सावि ॥ ५ ॥ निर्विण्णो नन्विकल्पेना-धार्याणां सकाशे निष्क्रान्तः । जातः बह्वाएक्षपको गृह्णाति चाभिप्रहसिमं तु ॥ ६ ॥

धालगिलाणार्ह्यं वेयावचं मए उ कायं । तं कुणइ तिषसद्धो खायजसो सक्कुणकित्ती ॥ ७ ॥ असइहेण देवस्स आगमो
 कुणइ दो समणरूवे । अतिसारगहियमेगो अडविठिओ अइगओ वीओ ॥ ८ ॥ वेति गिलाणो पडिओ वेयावचं तु सइहे
 जो उ । नो उट्टेऊ खिपं सुयं च तं नंदिसेणेणं ॥ ९ ॥ छट्ठोववासपारणयमाणियं कवल घेत्तुकामेण । तं सुयमेत्तं रहसु-
 ढ्ढिओ य भण केण कज्जंति ॥ १० ॥ पाणगदवं च तहिं जं णत्थि तेण वेइ कज्जं तु । निग्गय हिंढंतो कुणइ अणेसणं
 नत्थिय पेहेइ ॥ ११ ॥ इय एक्कत्थारवित्थियं च हिंढिओ लद्ध तत्तियवारंमि । अणुकंपाए तरंतो तओ गओ तस्सगासं तु
 ॥ १२ ॥ खरफहसनिद्धरेहिं अक्कोसइ सो गिलाणओ रुद्धो । हे मंदभग ! फुक्किय तूससि तं नाममेत्तेणं ॥ १३ ॥ साहुवगा-
 रित्ति अह समुद्धिसिउमाओ । एयाएऽवत्थाए तं अच्छसि भत्तलोभिद्धो ॥ १४ ॥ अमियमिव मण्णमाणो तं फरुसगिरं
 तु सो उ संभंतो । चलणगओ खामेइ धुवइ य तं असुइमललित्तं ॥ १५ ॥ उट्टेह वयामोत्ती तह काहामी जहा हु अचिरेणं ।

१ बाळाळानाधीना वेयावचं मया कत्तंयमेव । ताकरोति तीवथ्रद्धः एयातयथाः सक्कुणकीर्त्तिः ॥ ७ ॥ अथ्रद्धानेन देवस्सागामः कतोति हे भ्रमणकूपे ।
 अतिसारगृहीत एकोऽट्टय्यां स्थितोऽतिगतो द्वितीयः ॥ ८ ॥ प्रवीति ग्लानः पतितो वेयावचं तु धइघाति यस्तु । स उच्चिष्ठतु क्षिप्रं ध्रुतं च तन्नग्निद्वयेणेन ॥ ९ ॥
 एट्ठोपवासपारणकमानीतं कवलान् गृहीतुकामेन । तच्छ्रुतमात्रे रभसोऽपित्तन्न भण केन कांयमिति ? ॥ १० ॥ पानकद्रव्यं च तत्र यस्मास्ति तेन प्रवीति कायं तु ।
 निर्गतो दिण्ठमाने करोत्यनेरणं न च भेरयति ॥ ११ ॥ एवमेकवारं द्वितीयं च हिंढित्तो लब्धं तृतीयवारे । अनुकम्पया खरयन् ततो गतस्सासकाशं तु ॥ १२ ॥
 खरपरुणिधुरारोगतो स ग्लानो रष्टः । हे मन्दभाग्य ! इयैव तुष्यसि एवं नाममात्रेण ॥ १३ ॥ साधुरकार्यमहमिति नामाय समुद्धिरयाथायातः । एतस्मा-
 मवरण्या एवं तिष्ठसि भक्कलोत्तुपः ॥ १४ ॥ भग्नतमिव मग्यमानस्त्वां पश्यगिरं तु स तु संभ्रान्तः । चरणगतः क्षमयसि प्रक्षालयसि च तमञ्जुधिमल्लित्तम् ॥
 १५ ॥ उच्चिष्ठ मयाव इति तथा करिष्यामि यथाऽचिरेणैव ।

होहिह निरुआ तुन्भे धेती न वएमि गंतुं जे ॥ १६ ॥ आरुहया पिट्टीए आरुढो ताहे वो पयारं च । परमासुइदुगंधं
 मुयई पट्टीए फरुसं च ॥१७॥ वेइ गिरं धिग्मुंडिय !, वेगविघाओ कओत्ति दुक्खविओ । इय बहुविहमकोसइ पए पए सोऽवि
 भगवं तु ॥ १८ ॥ ण गणेई फरुसगिरं णयावितं दुसइ तारिसं गंधं । चंदणमिय मणंतो मिच्छामिह दुक्कडं भणइ ॥ १९ ॥
 चितेइ किह करेमी किह हु समाही हविज्ज साहुस्स ? । इय बहुविहप्पयारं नवि तिणो जाहे तोहेडं ॥ २० ॥ ताहे
 अभित्थुणंतो सुरो गओ आगओ य इयरो य । आलोपइ गुरुहि य घन्नोत्ति तओ अणुसट्ठो ॥ २१ ॥ जह तेणं नवि
 पेहिय एसण इय एसणाइ जइयवं । अहवावि इमं अणं आहरणं दिट्ठिवादीयं ॥ २२ ॥ जह केइ पंच संजय तण्हहुह-
 किलंत सुमहमद्धानं । उत्तिणा वेयालिय पत्ता गामं च ते एगं ॥ २३ ॥ मगंति पाणगं ते लोणो य ताहि अणेसणं कुणइ ।
 न गहिय न लद्धमियरं कालगया तिसाभिभूया य ॥ २४ ॥ चउत्थीए उदाहरणं-आयरिण साह भणिओ-गामं वच्चाओ,

१ भविष्यति नीरोगस्त्वं मवीति शक्नोमि न गन्तुं ॥ १६ ॥ आरोह पृष्ठी आरुहस्तया ततः प्रचारं (विष्टां) च । परमाशुचिदुर्गंधं मुञ्चति पृष्ठी
 परयां च ॥ १७ ॥ मवीति गिरां धिग् मुण्डित ! वेगविघातः कृत इति दुःखापितः । इति बहुविधमाक्रोशति पदे पदे सोऽपि भगवांसु ॥ १८ ॥ न गणयति
 परुणगिरं न चापि तं दूषयति तादसं गन्धम् । चन्दमिव मन्यमानो मिथ्या मे इह दुष्कृतं भणति ॥ १९ ॥ चिन्तयति कथं कुर्वं कथं च समाधिर्भवेत् साधोः ? ।
 इति बहुविधप्रकारैर्नैव शक्नो यदा शोभयितुम् ॥ २० ॥ तदाऽभिदुक्त्वा सुरो गत आगतश्चेत्तथा । आलोचयति गुरुभिश्च धन्य इति ततोऽनुशिष्टः ॥ २१ ॥ यथा
 तेन नैवोच्छिष्टैरेणैवेपणायां यतितव्यं । अथवापीदमन्यदाहारणं दृष्टिवादिकम् ॥ २२ ॥ यथा केचित्पश्य संयतारुणान्शुभाभ्यां क्षिरयन्तो सुमहात्म-
 त्वानम् । उच्छीर्णां त्रिकाले च प्राहा प्रागं च ते एकम् ॥ २३ ॥ मार्गयन्ति पानकं ते लोकश्च तत्रानेपणां करोति । न पृहीतं न लब्धमितरत् कालगतारुण-
 अभ्यूताश्च ॥ २४ ॥ चतुर्थ्यामुदाहरणं-आचार्येण साधुर्भणितः-प्रागं वच्चाओः

॥ ६ ॥ युगम् । धीश्रुतिस्रुतिसंवेगाशमार्थैः परिपूर्यते । भाण्डगारं यत्सत्स्य, गुणरत्नैः प्रतिक्षणम् ॥ ७ ॥ दृष्टद्वय वर्द्धते तस्य, चतुर्थे-
 दषलगतकः । शीलान्नलक्षणेनित्यं, रथदन्तिहयादिभिः ॥ ८ ॥ दुष्टानां निग्रहासक्तः, शिष्टानां परिपालकः । कोशदृष्टदसृष्टद्वय, तेनासौ
 गीयते नृपः ॥ ९ ॥ तस्य च शुभपरिणामस्य राशौ गृहीतजयपताका शरीरसौन्दर्येण विनिर्जितशुवनत्रयकलाकलापकौशलेनापहसितरति-
 विप्रमा विलासविस्तरेणापरिवारधनीमाहात्म्यातिशया निजपतिभक्तियया निष्प्रकम्पता नाम महादेवी, —एकत्र सर्वयन्त्रेन, कृत्वालङ्क-
 रचरनम् । सुरासुरतरक्षेणं, यत्स्याद्योकेऽतिसुन्दरम् ॥ १ ॥ क्षोभार्थं मुनिसङ्घस्य, कदाचिदुपतिष्ठते । अन्यस्यां दिशि संस्थाप्या, सा देवी
 निष्प्रकम्पता ॥ २ ॥ आसक्तिर्मुनिचिचानां, तस्याभेवोपजायते । अतः शरीरसौन्दर्योत्सा गृहीतपताकिका ॥ ३ ॥ (त्रिभिर्दिशेषकम्) कटेन्द्रिये-
 न्द्रचन्द्राणाः, कलाकौशलशालिनः । ये चान्ये लोकविलयता, विद्यन्ते शुवनत्रये ॥ ४ ॥ लोभकामादिभिः सर्वे, जितास्ते भावशत्रुभिः । न
 कौशलमवतोषां, विद्यते परमार्थतः ॥ ५ ॥ युगम् । तस्मात्सु देव्यास्तत्किञ्चित्कौशलं येन लीलया । तान्पराजयते तेन, साऽभिभूतजगन्मया
 ॥ ६ ॥ रत्नर्विलासाः कामस्य, केवलं वोपदेवतः । मुनयस्तु पुनस्तेषां, न वार्चामपि जानते ॥ ७ ॥ तस्याः सत्काः पुनर्देव्या, प्रवनिर्वा-
 हणारथः । विलासा मुनिलोकस्य, मानसाक्षेपकारिणः ॥ ८ ॥ अतोऽपहसिता सत्यं, स्वविलासै रतिस्रया । यथा च भर्तुर्भक्ता सा, त-
 धेदानीं निगायते ॥ ९ ॥ आपन्निसमप्रभर्त्तरं, प्रकान्य निजजीवितम् । निर्वाहयति वीर्येण, तेनासौ भर्तृवत्सला ॥ १० ॥ अरुन्धती पुन-
 र्देव, पत्युः संरक्षणक्षमा । निष्प्रकम्पतया वसन्त, भर्तृभक्तया जिवा ॥ ११ ॥ किंचेह यदुनोक्तेन ? , राज्ञः कार्यप्रसाधनी । तस्य
 राज्ये परं सारा, सा देवी निष्प्रकम्पता ॥ १२ ॥ तयोश्च निष्प्रकम्पताशुभपरिणामयोर्देवीगुणयोरस्ति प्रकर्षः सुन्दरीणां उत्पत्तिभूमिसाध-
 योणां मञ्जूषा गुणरत्नराशोः वपुर्वैलक्षण्येन सुनीनामपि मनोहारिणी क्षान्तिर्नाम दुहित्वा, —यतः सा सतवानन्ददायिनी पर्युपासिता । स्मर-

निःशेषरोमोपनिषयनी ॥ १ ॥ निराश्रय त्वशास्त्राश्च, धर्मः तस्यैव धर्मः ॥ २ ॥ अतश्चास्मिन् तस्या, नान्या जगति विद्यते ।
 नं गुणस्य गन्धं यो ह्यस्यते नरः । स सर्वानवर्यास, चक्रवर्ती भविव्यति ॥ ३ ॥ अतश्चास्मिन् तस्या, नान्या जगति विद्यते ।
 पुन्दरीकां सा, विद्वद्भिस्तेन गीयते ॥४॥ सद्दानकेवलज्ञानमहाद्विप्रशमादयः । लोकानामश्रुता भावा, ये चमत्कारकारिणः ॥५॥
 त भविव्यन्ति, भूगाभानन्तशो यतः । तत्रसादेन सत्त्वानां, वागापधयतां सताम् ॥ ६ ॥ शुभम् । उत्पत्तिभूमिः सा तस्मादाश्व-
 त्वा । यथा च रत्नमञ्जुषा, तेषदानीं नियोधत ॥ ७ ॥ दानशीलतपोज्ञानकुलरूपपराक्रमाः । सत्यशौचार्जवालोभवीर्धैर्यार्थदयो
 ८ ॥ ये केचित्सुन्दरा लोकै, वर्तन्ते रत्नरूपिणः । क्षान्तिरेव हि सर्वेषां, तेषामाधारतां गता ॥९॥ तेनासौ रत्नमञ्जुषा, विद्वद्भिः
 ता । क्षान्तिहीना गुणाः सर्वे, न शोभन्ते निराश्रयाः ॥ १० ॥ अथवा—क्षान्तिरेव महादानं, क्षान्तिरेव महातपः ।
 महादानं, क्षान्तिरेव महाधर्मः ॥ ११ ॥ क्षान्तिरेव महाशीलं, क्षान्तिरेव महाकुलम् । क्षान्तिरेव महावीर्यं, क्षान्तिरेव परा-
 १२ ॥ क्षान्तिरेव च सन्तोषः, क्षान्तिरिन्द्रियनिमग्नः । क्षान्तिरेव महाशौचं, क्षान्तिरेव महादया ॥ १३ ॥ क्षान्तिरेव महारूपं,
 महाधर्मम् । क्षान्तिरेव महैश्वर्यं, क्षान्तिर्धैर्यसुखाह्वता ॥ १४ ॥ क्षान्तिरेव परं ब्रह्म, सत्यं क्षान्तिः प्रकीर्तिता । क्षान्तिरेव परा
 क्षान्तिः सर्वार्थसाधिका ॥ १५ ॥ क्षान्तिरेव जगद्धन्या, क्षान्तिरेव जगद्धिता । क्षान्तिरेव जगज्ज्येष्ठा, क्षान्तिः कल्याणदायिका
 । क्षान्तिरेव जगत्सुखा, क्षान्तिः परममहात्मम् । क्षान्तिरेवैक्यं चारु, सर्वव्याधिविबर्धणम् ॥ १७ ॥ क्षान्तिरेवारिनिर्नाशं, चतु-
 षडम् । किञ्चात्र षट्सुनोक्तेन ? , क्षान्तौ सर्वं प्रतिष्ठितम् ॥ १८ ॥ अत एव तु सा कन्या, मुनिलोकमनोहरा । कुर्यादीदृशरूपायां,
 र्णं सत्चेतनः ? १९ ॥ अन्यथा—यस्य चित्तं समारोहेद्विहसन्ती स्वलीलया । सा कन्या धन्यतां प्राप्य, सोऽपि तद्भूयतां ब्रजेत्

॥ २० ॥ अतः सन्ध्यागुणाकाङ्क्षी, कः सकर्णो न तां हृदि ? । कुर्यात्कन्यां सदाकालं, सर्वकामसमर्पिकम् ॥ २१ ॥ एवं च स्थिते—
सा गुणोत्कर्षयोगेन, कन्या सर्वाङ्गमुन्दरा । अस्व वैश्वानरस्तोषैः, प्रतिपक्षतया स्थिता ॥ २२ ॥ तस्या दर्शनमात्रेण, भीतभीतः सुवि-
ह्वलः । एष वैश्वानरो मन्ये, दूरतः प्रपलायते ॥ २३ ॥ निःशेषदोषपुञ्जोऽयं, सा कन्या गुणमन्दिरम् । साक्षादप्रिरयं पापः, सा पुन-
र्हिमशीतला ॥ २४ ॥ सहावस्थानमेवं हि, नानयोर्विद्यते कश्चित् । विरोधभावात्तेनैवमस्माभिरभिधीयते ॥ २५ ॥ यदैव कन्यां तां धन्यां,
कुमारः परिणोष्यति । अनेन पापमित्रेण, तदा मैत्रीं विहास्यति ॥ २६ ॥ अत्रान्तरे चिन्तितं विदुरेण—अये ! अनेन जिनमतज्ञेन नैमि-
त्तिकेनेदमभिहितं—यथा चित्तसौन्दर्ये यः शुभपरिणामः तस्य या निष्कम्पता तज्जनिता या क्षान्तिः सैवासुं नन्दिवर्द्धनकुमारस्यानेन
पापमित्रेण वैश्वानरेण सह संसर्गं निवारयितुं समर्था, नान्यस्त्रिवारणे कश्चिदुपाय इति, तत्सर्वमनेन युक्तमुक्तम्, अथवा किमत्राश्चर्यं ?,
न हि जिनमतज्ञः कदाचिदयुक्तं भाषते, ततस्त्रिमित्तकवचनमाकर्ण्य तातेनावलोकितं पार्श्ववर्तिनो मतिधनस्य मद्दामध्विणो वदन्तं, स्थि-
तोऽसौ प्रह्वतरः, अभिहितस्त्रातेन—आर्य ! मतिधन ! श्रुतमेतद्भवता ?, मतिधनेनाभिहितं—देव ! श्रुतं, तातेनाभिहितं—आर्य ! यद्येवं
ततो महदिवं सम चित्तोद्देगकारणं, यद्येष विशिष्टजनस्युद्दृणीयोऽपि कुमारस्य गुणकलापः पापमित्रसन्ध्यादृषितो निष्फलः संपन्न इति,
तद् गच्छ शीघ्रं प्रेषय चित्तसौन्दर्ये वचनविन्यासकुशलान् प्रधानमहत्तमान् प्राहय तद्देशासन्भवानी प्राशुत्वानि इति, उपदिश गच्छतां
तेषां निरन्तरसन्ध्याकरणपद्धन्पुपचारवचनानि, याचय कुमारार्थं शुभपरिणामं क्षान्तिदारिकाभिति, मतिधनेनाभिहितं—यदाज्ञापयति देव
इति, निर्गन्तुं प्रवृत्तो मतिधनः, जिनमतज्ञेनाभिहितं—महाराज ! अलमनेनारम्भेण, न रत्न्येवंविधगमनयोग्यं तन्नगरं, तातेनाभिहितं—
आर्य ! कथं ?, जिनमतज्ञेनाभिहितं—महाराज ! समस्तान्येवात्र लोके नगरराजभार्यापुत्रमित्रादीनि वस्तूनि द्विविधानि भवन्ति, तद्यथा—

युज्यते ध्रुवम् ॥ ३ ॥ अन्यथा कथ्यते किञ्चिद्वेतसः स्यात्पथ्यकारणम् । निरालम्बनतामेव, मा भूदन्यं भवात्तदशात् ॥ ४ ॥ तातेना-
भिहितं—अर्थ ! साधुर्कं, समाधासिता वयमनेन भवता पश्चिमवचनेन, तत्कथय किं तदस्माकं चेतसः स्यात्पथ्यकारणमिति, जिनमवज्ञेना-
भिहितं—महाराज ! अस्तस्य कुमारस्य प्रच्छन्नरूपः पुण्योदयो नाम वयसः, स यावत्स्य पार्थिवर्त्ता तावदेव वैश्वानरः पापमित्रवया यं
यमनर्थं कुमारस्य संपादयिष्यति स सोऽस्य प्रत्युत्तार्यरूपवया पर्यवस्यतीति, तदाकर्ण्य मनक् स्वस्तीभूतस्त्वावः, अत्रान्तरे दिनकरमन्वराव-
लस्य मध्यभागमारुढं निवेदयन्नादिकाच्छेदप्रहृतपटहनादानुसारी समुत्थितः शङ्खशब्दः, पठितं कालनिवेदकेन—न क्रोधात्तेजसो वृद्धिः,
किंतु मध्यस्थभावतः । दर्शयन्निति लोकानां, सूर्यो मध्यस्थतां गतः ॥ १ ॥ तातेनाभिहितम्—अर्थ ! मध्याह्नसमयो वर्त्तते, ततः समुत्थाव-
न्यमिदानीमिदिकृत्वा विसर्जितो राजलोकः, पूजितो कलाचार्यनैमित्तिकौ, प्रस्थापितो सवदुमानं, ततो नैमित्तिकवचनाद्दशक्यानुष्ठानमे-
वदितिजातनिर्णयेनापि तातेन मोहहेतुवयाऽपत्यक्षेहस्य समादिष्टो विदुरः यदुत—परीक्षितव्यो भवता कुमाराभिप्रायः, किं शक्यतेऽस्मा-
त्पापमित्राद्वियोजयितुं कुमारे न वेति ?, विदुरेणाभिहितं—यदाज्ञापयति देवः, ततः समुत्थितस्त्वावः, कृतं दिवसोच्चितं कर्त्तव्यं, द्वितीय-
दिने समागतो मम सर्गापे विदुरो, विहितप्रणामो निपण्णो मदन्तिके, पृष्टो मया—भद्र ! ह्यः किन्नागतोऽसि ?, विदुरेण चिन्तितं—अर्थे !
समादिष्टस्त्वावदहं देवेन, यथा लक्षयितव्यो भवता कुमाराभिप्रायः, ततोऽहमसौ यत् तस्मात्साधोः सकारादाकर्णितमासीन्मया दुर्जनसं-
सर्गोपाप्रतिपादकमुदाहरणं तत्कथयामि, ततो विश्वास्यते सत्येवदीयोऽभिसन्धिः, इत्येवं विचिन्त्य विदुरेणाभिहितम्—कुमार ! किञ्चि-
दाक्षय्यमभूत्, मयाऽभिहितं—कीदृशं ?, विदुरेणाभिहितं—कथानकमाकर्णितं, मयाऽभिहितं—धर्णय कीदृशं तत्कथानकं ?, विदुरेणा-
भिहितं—धर्णयामि, केवलमवदितेन श्रोतव्यं कुमारेण, मयाऽभिहितम्—एव दत्तावधानोऽसि, विदुरेणाभिहितं—अस्तस्यस्मात्मेव मनुज-

नामनिर्भेद भरताभिधाने पाटके क्षितिप्रतिष्ठितं नाम नगरं, तत्रास्ति वीर्यनिधानभूतः कर्मविलासो नाम राजा, तस्य च ५ ५
 , शुभमुन्दरी अकुरुशलमाला च, तत्र शुभमुन्दर्याः पुत्रोऽस्ति मनीषी नाम, बालोऽकुरुशलमालायाः, तौ च मनीषिबालौ संग्रा-
 णे नागाकरोषु फाननादिषु क्रीडारसमनुभवन्तौ यथेष्टचेष्टया विचरतः, अन्यदा स्वदेहाभिधाने कानने नातिदूरादेव दृष्टस्त्राभ्यां
 , स च तयोः परवक्तोरेव समारूढस्तदुच्छ्रयाभिधानं वल्मीकं, निवद्धस्तेन मूर्द्धनामकतरुशाखायां पाशको निर्मितः क्षिरो-
 दिवधात्मा, ततो मा साहसं मा साहसमिति वदन्तौ प्राप्नो ससंभ्रमं तत्समीपं कुमारौ, द्विभ्रः पाशको बालेन, ततः संगो-
 मलोचनप्र पत्नितोऽसौ पुरुषो भूतले, समाहादितो वायुदानेन कुमारभ्यां, लब्धा चेतना उन्मीलिते लोचने निरीक्षिता
 कुमारौ, अभिहितसाभ्यां—भद्र ! किमेतदधमपुरुषोचितं भवता व्यवसितं ? किं वा भद्रस्तेदशाव्यवसायस्य कारणमिति क-
 ययनात्येयं न भवति, ततो दीर्घदीर्घ निःश्वस्य पुरुषेणाभिहितम्—भलमसदीयकथया, न मुन्दरमनुष्ठितं भद्राभ्यां यदह-
 लं निर्वापयितुकामो भवद्भ्यां धारितः, तदशुनापि न कर्तव्यो मे विप्र इति शुवाणः समुत्थितः पुनरात्मानमुद्धन्वयितुमसौ
 मालेन, अभिहितश्च—भद्र ! कथय तावदस्माकमुपरोधेन स्वदुत्तान्तं ततो यद्यालव्यप्रतीकारः स्यात्ततो यदुचितं तत्कुर्याः,
 तं—यदि निर्धन्यलतः श्रूयतां—आसीन्मम शरीरमिव सर्वस्वमिव जीवितमिव हृदयमिव द्वितीयं भवजन्तुर्नाम सिन्नं, स
 रेतया न क्षणमात्रमपि मां विरहयति, किं तर्हि ?, सकलकालं मामेव लालयति पालयति पृच्छति च मां क्षणे क्षणे यदुत
 किं तुभ्यं रोचते?, ततो यद्यदहं वदामि तत्तदसौ भवजन्तुर्मम वयस्यो वत्सलतया संपादयति न कदाचिन्मत्प्रतिकूलं विधत्ते,
 मन्दभाग्यतया दृष्टतेन सदागमो नाम पुरुषः, पर्यालोचितं च सह तेन किञ्चिदेकान्ते भवजन्तुना भावितचित्तेन, हृष्ट इव

भावे मनी-
 पिबाल-
 कथा

युज्यते ध्रुवम् ॥ ३ ॥ अन्यथ कथ्यते किञ्चिच्चैतसः स्वारथ्यकारणम् । निरालम्बनतामेव, मा भूर्दैन्यं भवादृशाम् ॥ ४ ॥ तातेना-
 भिहितं—आर्य ! साधूकं, समाध्यासिता वचमनेन भवता पश्चिमवचनेन, तत्कथय किं तदस्माकं चेतसः स्वारथ्यकारणमिति, जिममवज्ञेना-
 भिहितं—महाराज ! अस्वस्य कुमारस्य प्रच्छन्नरूपः पुण्योदयो नाम वयसः, स यावदस्य पार्श्ववर्ती तावदेव वैश्वानरः पापसित्रवत्या यं
 यमगर्भं कुमारस्य संपादयिष्यति स सोऽस्य प्रत्युत्तार्थरूपतया पर्यवस्यतीति, तदाकर्ण्य मनाक् स्वस्यीभूतस्त्वातः, अत्रान्तरे दिनकरमन्वरात-
 लस्य मध्यभागमारुढं निवेदयन्नाडिकाच्छेदप्रवृत्तपटहनादाजुसारी समुत्थितः शङ्खशब्दः, पठितं कालनिवेदकेन—न क्रोधात्तेजसो वृद्धिः,
 किंतु मध्यस्यभावतः । दर्रायन्निति लोकानां, सूर्यो मध्यस्थतां गतः ॥ १ ॥ तातेनाभिहितम्—अर्थे ! मध्याह्नसमयो वर्तते, ततः समुत्थात-
 व्यभिधानीभित्तिरुत्वा विसर्जितो राजलोकः, पूजितौ कलाचार्यनैमित्तिकौ, प्रस्थापितौ सबहुमानं, तवो नैमित्तिकवचनादशक्यानुष्ठानमे-
 तदितिजातनिर्णयेनापि तातेन मोहदेतुतयाऽपत्यश्लेहस्य समादिष्टो विदुरः यदुत—परीक्षितव्यो भवता कुमाराभिप्रायः, किं शक्यतेऽस्मा-
 स्थापयिष्यादियोजयितुं कुमारो न वेति ?, विदुरेणाभिहितं—यद्वाज्ञापयति देवः, ततः समुत्थितस्त्वातः, कृतं दिवसोचितं कर्तव्यं, द्वितीय-
 दिने समागतो मम समीपे विदुरो, विहितप्रणामो निषण्णो मदन्तिके, पृष्टो मया—भद्र ! ह्यः किन्नागतोऽसि ?, विदुरेण चिन्तितं—अर्थे !
 समादिष्टस्त्वावदहं देवेन, यथा लक्षयितव्यो भवता कुमाराभिप्रायः, तवोऽहमसौ यत् तस्मात्साधोः सकाशादाकर्णितमासीन्मया दुर्जनसं-
 सर्गाद्यपप्रतिपादकमुदाहरणं तत्कथयामि, तवो विश्वासते स्वत्वेतदीयोऽभिसन्धिः, इत्येवं विचिन्त्य विदुरेणाभिहितम्—कुमार ! किञ्चि-
 दाक्षय्यमभूत्, मयाऽभिहितं—कीदृशं ?, विदुरेणाभिहितं—कथानकमाकर्णितं, मयाऽभिहितं—वर्णय कीदृशं तत्कथानकं ?, विदुरेणा-
 भिहितं—वर्णयामि, केवलमवहितेन श्रोतव्यं कुमारेण, मयाऽभिहितम्—एष दत्तावधानोऽस्मि, विदुरेणाभिहितं—अस्वस्यामेव मनुज-

नान्यत्र विप्रवार्तितो मांभयं कद्रुपयति तथाऽप्यकाण्ड एव न भया भा...
 कृतानि भूयासि भमानुहलानि, सदागममेकजनितोऽयमास्य विपर्यासः, तत्कदाचिद्वपगच्छत्येव कालेन, ...
 परस्य संदृभायः, एव पर्यालोच्य व्ययस्थितोऽहं धदिच्छतोऽपि तेन भवजन्तुना तस्यैव सन्धन्विधनि दारीराभिधाने प्रासादे महा-
 रयेन कालमुदीश्रमाणो दुराशापाशावपाशितः सन् स्थिनतमपि कालमिति, अन्यदा सदागमवचनमनुवर्तमानस्तिरस्त्वत्य मां पुरु-
 निष्काम्य ततोऽपि प्रासादात्परमाधार्मिक इव निर्घुणतया मामानन्दन्तं अवगणय्य रुष्ट इव तत्र यास्यामि यत्र भवन्तं लोच-
 न द्रव्यार्मात्यभिधाय गतः कुत्रचिन्, स चेदानीं निर्दुर्तो नगर्यां प्राप्तः श्रूयते, सा च मादशाभगम्या नगरी, ततो मया चिन्तितं
 पुना मम शिवमित्रपरिभूतेन तद्विरहितेनाजालस्नानकल्पेन जीवितेन ?, ततश्चेदमध्यवसितमिति, बालेनाभिहितं—साधु स्वर्दान !
 गाने भवतो व्यवसायः, दुःसहं हि प्रियमित्रपरिभवदुःसं, तद्विरहसन्तापश्च न शक्यतेऽप्यथा यापयितुं, तथाहि—न शक्यमः
 त्रादुं, क्षमिणाऽपि पराभवः । कनकेन हि निर्मुक्तः, पायाणोऽपि प्रलीयते ॥ १ ॥ मानिनां मित्रविरहे, जीवितुं नैव युज्यते । इदं
 वा तूष्णं, वासरेण निवेदितम् ॥ २ ॥ अहो ते मित्रवत्सलता अहो ते स्थिरानुरागः अहो कृतज्ञता अहो साहसं अहो निर्मि-
 त्ति, भवजन्तोः पुनरहो क्षणरक्तविरक्तता अहो कृतप्रता अहो अलौकिकत्वं अहो मूढता अहो स्वरहृदयत्वं अहो अनाया-
 त्तितिरिति, केवलमेवमपि स्थिते प्रवीन्यहमत्र किञ्चित्सादाकर्णयतु भद्रं, स्वर्दानेनाभिहितं—वदतु निर्विकल्पमार्यः, बालेनाभिहितम्
 न्यप्रतीकाराणामभिमानावलम्बिनाम् । देहकचक्रक्षाणां, युक्तमेतन्नवाद्दशात् ॥ १ ॥ तथापि मदनुपह्णेण धारणीया भद्रेण प्राणाः,
 ममापीयमेव गतिः, रक्षितोऽहमनेन भवतो निष्कृत्रिममित्रवत्सल्येन, दाक्षिण्यमहोदययश्च सत्पुरुषा भवन्ति, सत्पुरुषश्च भद्रः

लक्ष्यते, ततस्तत्कालादारभ्य शिथिलीभूतो ममोपरि स्नेहवन्धः, न करोति तथा लालनां न दशंपत्यात्मबुद्धिं न प्रवर्तते मनुपदेसेन न
 मम वार्त्तामपि प्रश्रयति प्रस्तुत मां वैरिक्मेव मन्यते दर्शयति विप्रियाणि सकलं प्रतिदूलभासेवते, ततो मया चिन्तितं—दा हन्त दिनेन-
 तत्?, न मया किञ्चिदस्य व्यलीकमाचरितं, किमित्यपमकाण्ड एव भवजन्तुः पट्टिभाषावर्त्तित इवान्यथा संवृतः, दा दतोऽस्मि मन्त्र-
 भाग्य इत्यारारभ्यमानो बभ्राहृत इव षिष्ट इव हृतसर्वस्य इव शोकभराक्रान्तभूर्त्सिः प्राप्तोऽहं दुःसातिरेकं, लक्षितं च कथञ्चित्पर्यालोच-
 यता मया—अथे ! सर्वोऽप्ययं सदागमपर्यालोचजनितोऽनर्थव्यतिकरो, विप्रतारितोऽयं मम वयस्योऽनेन पापेन, स चोन्मूलयन्निय मम
 हृदयं पुनः पुनस्तेन सदागमेन सह रहसि पर्यालोचयति, तन्निवारणार्थं रटन्तमपि मां नाकर्णयति, यथा यथा च भवजन्तोः सदागममेन
 यालोचः सुतरां परिणमति तथा तथा मामेव नितरां शिथिलयति, ततः प्रवर्द्धते मे गाढतरं दुःखं, अन्यदा दृढतरं पर्यालोच्य सदागमेन
 सह किञ्चिदेकान्ते श्रोतितो मया सह संवन्धः सर्वथैव भवजन्तुना, परिच्छिन्नोऽहं चित्सेन, तत्कानि मम वल्लभानि, तद्वचनेनैव गृही-
 तानि यानि पूर्वं कोमलवृत्तीगण्डोषधानादिसनाथानि शयनानि, विरहितानि हंसपद्ममादिपूरितान्यासनानि, मुक्तानि वृद्धतिकप्रावाररहि-
 काचीनांशुकपट्टांशुकादीनि कोमलवस्त्राणि, प्रत्याख्यातानि मम सुरदायीनि शीतोष्णार्तुप्रतिदूलतया सेव्यानि कस्तूरिकागुरुचन्दनादीनि
 विलेपनानि, वर्जितः सर्वथा ममाहादातिरेकसंपादकः कोमलतनुलताकलितो ललनासंघातः, ततःप्रयुति स भवजन्तुः करोति केसोत्पाटनं
 देते कठिनभूमौ धारयति शरीरे मलं परिधत्ते जरञ्जीवरणि वर्जयति दूरतः स्त्रीगात्रसङ्गं कथञ्चिदापन्ने तस्मिन्करोति प्रायश्चित्तं, स-
 हते माधभासे शीतं गृह्णाति ज्येष्ठापादयोरातपं सर्वथा परसर्वैरिक् इव यद्यत्किञ्चिन्मे प्रतिदूलं तत्सर्वमाचरति, ततो मया चिन्तितं—
 परित्यक्त्वावत्सर्वथाऽहमनेन, गृहीतञ्च दाशुबुद्ध्या, तथाप्यामरणान्ताः प्रणयाः सज्जनानामिति वृद्धवादः, ततो यद्यप्यपमनेन सदा-

विप्रवार्तनो मायेव कद्रथंपयति, तथाऽप्यकाशे ५२ ।
 इत्यादि भूयस्ति ममाशुभलानि, सदागममेलकजनितोऽयमस्य विपर्यासः, तत्कदाचिद्दयमाच्छ्रय्यप ५१०१ ।
 विरस्य दंष्टभावः, एव पर्यालोच्य व्यवस्थितोऽहं पद्विच्छुतोऽपि तेन भवजन्तुना तस्यैव सम्यन्धिनि शरीराभिधाने प्रासादे महा-
 भयेन कालमुदीक्षमाणो दुरान्नापादावपादितः सन् कियन्तमपि कालमिति, अन्यथा सदागमवचनमनुवर्तमानस्तिरस्कृत्य मां पुरु-
 १ निष्कास्य ततोऽपि प्रासादात्परमाधार्मिक इव निर्गुणतया मामाकन्दन्तं अवाणत्प्य रूढ इव तत्र यास्यामि यत्र भवन्तं लोच-
 न द्रश्यामीत्याभिधाय गमः कुत्रचिन्, स चेदानीं निर्दुर्तौ नगर्यां प्राप्तः श्रूयते, सा च माहशामगम्या नगरी, ततो भया चिन्वितं
 पुना मम प्रियमित्रपरिभूतेन तद्विरहितेनाजालस्सनकल्पेन जीवितेन ?, ततश्चेदभय्यवसितमिति, बालेनाभिहितं—साधु स्वर्शेन !
 ज्ञाने भवतो व्यवसायः, दुःसहं हि प्रियमित्रपरिभवदुःखं, तद्विरहसन्तापश्च न शक्यतेऽन्यथा चापयितुं, तथाहि—न शक्यः
 सादुः, क्षमिणाऽपि पराभवः । कनकेन हि निर्मुक्तः, पापाणोऽपि प्रलीयते ॥ १ ॥ मानिनां मित्रविरहे, जीवितुं नैव दुज्यते । इदं
 वा तूर्णं, वासरेण निवेदितम् ॥ २ ॥ अहो ते मित्रवत्सलता अहो ते स्मिरानुरागः अहो कृतज्ञता अहो साहसं अहो निर्मि-
 ति, भवजन्तोः पुनरहो क्षणरक्तविरक्तता अहो कृतमता अहो अलौकिकत्वं अहो मूढता अहो सरहृदयत्वं अहो अनार्या-
 ऽस्तिरिति, केवलमेवमपि स्थिते प्रवीम्यहमत्र किञ्चित्सादाकर्णायतु भद्रं, स्वर्शेनेनाभिहितं—वदतु निर्विकल्पसमर्थः, बालेनाभिहितम्
 यप्रवर्तकाराणामभिमानावलम्बितानाम् । शौहेकवद्धकक्षाणां, युक्तमेतद्भवाहशाम् ॥ १ ॥ तथापि मदनुग्रहेण धारणीया भद्रेण प्राणाः,
 नमापीयमेव गतिः, रञ्जितोऽहमनेन भवतो निष्कृत्रिममित्रवत्सल्येन, दाक्षिण्यमहोदयपथश्च सत्पुरुषा भवन्ति, सत्पुरुषश्च भद्रः

कायेतो गम्यते, अतः कर्त्तव्यमेवैतत् निर्विचारं मामकं वचनं भद्रेण, यथापि चूतमनोरथा न क्रि(चि)द्विनिकया पूयन्ते तथापि भद्रनुत्पत्त्या
 भवता मत्संयन्ध एव भवजन्तुविरहदुःखप्रतीकारवृद्ध्या मन्तव्यः, स्पर्शानेगाभिहितम्—साधु आर्य ! साधु, धार्तवा एव भवताऽनुत्पत्-
 तवत्सलेनातिश्लिष्यवचनामृतसंकेनानेन स्वयमेव विलीयमाना मदीयप्रणाः, किमत्र वक्तव्यं ? नष्टौ मेऽधुना दोषसन्तर्पा, विष्कारित इव
 भवता भवजन्तुः शीतलीभूतं नयनमुगलं आह्लादितं चित्तं निर्व्यापितं मे शरीरं भवदर्शनेन, किं यद्गुणा ?, त्वनंयधुना भवजन्तुर्विद्वि,
 ततः संजातस्तयोर्निरन्तरं द्वेदभावः, मनीषिणा चिन्तितं—न रतु सद्गजोऽनुरक्तो वयस्यः केनचित्प्रेशापूर्वकारिणा पुरुषेण निर्दोषस्त-
 ज्यवे, न च सदागमो निर्दोषं कदाचित्स्याज्जयति, स हि गाढं पयांलोचितकारिति सुवभस्माभिः, तदत्र कारणेन भवितव्यं, न सुन्दरः
 खल्वेव स्पर्शानः प्रायेण, तदनेन सह मैत्री कुर्त्वा विरूपमाचरितं बालेन, एवं चिन्तयन्नेव मनीषी संभाषितः स्पर्शानेन—दृढं मनीषि-
 णाऽपि लीक्यात्रानुरोधेन संभाषणं, संजाता तेनापि सह वहिश्छायाया मैत्री स्पर्शानस्य, प्रविष्टाः सर्वेऽपि नगरे, संभासा राजभवनं, दृष्टौ
 दद्यात्सालः कर्मविलासः सह महादेवीभ्यां, कृतं पादपतनं जननीजनकानाम्, आनन्दित्वात्सैरादीर्घादेन, दाषितान्यासनाति, नोपविष्टा-
 स्तेषु, निष्पन्ना भूवले, दशितः स्पर्शानः, कथितसद्बृत्तान्तः, प्रकाशितव्यात्मनश्च तेन सह मैत्रीभावः कुमारान्यां, परितुष्टः कर्मविलासः,
 चिन्तितवदनैत—मम तावदपथ्यसेवनमिव व्यापेरुपचयहेतुरेव स्पर्शानः, दृष्ट एव मयाऽनेकशः पूर्वं, तत्सुन्दरमेतत्संप्रभं—यदनेन साहा-
 नयोर्मैत्री संजातेति, केवलं प्रकृतिरियं ममानादिस्ता वचते यदुत—योऽस्यानुभूतस्तस्य मया प्रतिबुद्धेन भवितव्यं, यः पुनरस्य प्रसिबुद्धौ
 तिरभिष्यद्भ्रवया तस्य मया सुन्दरं वर्त्तितव्यं, यः पुनरेकान्तवत्सजति स मयाऽपि सर्वथा भोक्तव्य एव, तदेवं स्थिते निरीक्ष्य निरीक्ष्य
 हुमारयोरेन प्रति चेष्टितं यथोचितं करिष्यामीति विचिन्त्याभिहितं कर्मविलासेन—वत्सी ! सुन्दरमनुष्ठितं भवन्त्यां यदेव स्पर्शानः प्राणत्यागं

पारितो, शैशीकरणेन पुनः सुन्दरतरं, क्षीरराण्डयोगतुल्यो हि वरसयोरत्नयोः सार्द्धं संबन्धः, अङ्कुरालमालया चिन्तितं—अहो
 भविष्यत्येतासंपन्थेन मम यथार्थं नाम, यो ह्यस्य स्पर्शनस्यानुकूलः स ममालम्बनत्वद्वयः स एव च मां वर्द्धयति पालयति मे
 नन्दं चानुभवति नेतरः, पद्मस्रोऽनुभूतपूर्वमेतन्मया, एष च मदीयसूत्रेणं प्रति सुररागेण गाढमनुकूलो लक्ष्यते ततो भविष्यति मे
 परिचिन्त्य तया घाटं प्रत्याभिहितं—वत्स ! सुन्दरमनुष्ठितं, अवियोगो भवतु भवतः सुमित्रेणेति, शुभसुन्दर्या चिन्तितं—
 रत्नत्रेप मम तनयस्य पापमित्रसम्बन्धः, सिदुरेप परमार्थेन कारणमनर्थपरम्परयाः शत्रुरयं ममापि सहजोऽनुवर्त्तते कर्दर्थितान-
 दृशाः पूर्वं नास्त्येव मयाऽस्य च सहावस्थानं, केवलमेतावानत्र चित्तसन्धारणाहेतुः—यद्येव मदीयपुत्रोऽमुं प्रति सुरराज्यायया इ-
 च विरक्त इव लक्ष्यते, ततो न प्रभवतिष्यति प्रायेण ममायं पापो, यदिया न ज्ञायते किं भविष्यति ?, विषमः रत्नत्रेप दु-
 पानेकविकल्मसमालाकुलमानसाऽपि गम्भीरतया मौनेनैव स्थिता शुभसुन्दरी, अत्रान्तरे संजातो मध्याह्नः, उपसंहृतमास्थानं, गताः
 ध्यानेषु, तदिनादारभ्य प्रवर्द्धते घालस्य स्पर्शनेन सह श्लेहसंबन्धः, स हि चकितस्तिष्ठति सर्वथा, मनीषी न गच्छति विश्रम्भं,
 दा सश्रद्धिततया कुमारयोरन्वर्थाद्विध न पार्थं मुञ्चति, ततः पर्यटन्ति ते सहिता एव नानास्थानेषु, क्रीडन्ति विविधक्रीडाभिः,
 णा चिन्तितं—श्रीदशमनेन स्पर्शनेन सह विचरतां सर्वत्राविश्रज्यचित्तानां सुखं ?, न चैव तावदद्यापि सम्यग् लक्ष्यते की-
 ति, न चास्मात्परमाथेरेप निर्द्वारयितुं संप्रदीतुं वा पार्यते, तदिदमत्र प्राप्तकालं—गोपेयामि तावदस्य मूलशुद्धिं, ततो विज्ञाय
 परिष्यामीति स्थापितः सिद्धान्तः, ततः समाहृतो रहसि बोधो नामाद्गच्छः, अभिहितश्चासौ—भद्र ! ममास्य स्पर्शनस्योपरि महान-
 रस्य मूलशुद्धिं सम्यगवयुष्य दीप्तमावेदय, बोधेनाभिहितं—यदाज्ञापयति कुमार इति, निर्गो बोधः, ततोऽभ्यस्तसमस्तदेश-

स्पर्शनेऽ-
 भिप्रायः

कायंलो गन्धर्वे, अतः कर्तव्यमेवैतत् निर्विचारं मामकं वचनं भद्रेण, यद्यपि चूतमनोरथा न किः(चि)द्विनिकया पुण्यं कथामि मद्रजुष्टभयया
 भवता मत्संघन्य एव भवजन्तुविरहदुःसप्रतीकारुद्रया मन्तव्यः, स्पर्शननाभिहितम्—साधु आर्यं ! साधु, धार्मिका एव भयत्राजुष्ट-
 तवस्तलेनातिस्त्रिगधवचनामृतसंकेतानेन स्वयमेव विलीयमाना मदीयप्राणाः, किमत्र वक्तव्यं ? नष्टी मेऽयुना शोकसन्तारपी, विस्मयित इव
 भवता भवजन्तुः शीतलीभूतं नयनयुगलं आलादितं चित्तं निरापितं मे शरीरं भवदर्शनं, किं षट्पुना !, त्वंनेषाधुना भयजन्तुविरहिं,
 ततः संजातस्त्वयोनिरन्तरं श्रेहभावः, मनीषिणा चिन्तितं—न रसु सदजोऽजुरसो वयस्यः केनचित्प्रेक्षापूर्वकारिणा पुरुषेण निर्दोषस्त-
 ज्यते, न च सदागमो निर्दोषं कदाचिरस्याजयति, स हि गाढं पर्यालोचितकारिणि श्रुतमस्माभिः, वदत्र कारणेन भवितव्यं, न सुन्दरः
 सत्येव स्पर्शनः प्रायेण, तदनेन सह मैत्री कुर्वाता विरूपभाचरितं बालेन, एवं चिन्तयन्नेव मनीषी संभाषितः स्पर्शनंन—दृढं मर्गापि-
 णाऽपि लोक्याप्राप्तुरोधेन संभाषणं, संजाता तेनापि सह बहिरुल्लापया मैत्री स्पर्शनस्य, प्रविष्टाः सर्वेऽपि नगरे, संभ्राप्ता राजभयनं, दृष्टो
 दत्तास्थानः कर्मविलासः सह महोदधीभ्यां, कृतं पादपतनं जननीजनकानाम्, आनन्दितासैराशीर्वादेन, दाषितान्यासनानि, नोषधिविष्टा-
 संसेपु, निषण्णा भूवले, दर्शितः स्पर्शनः, कथितवस्तुज्ञान्तः, प्रकाशितश्चात्मनश्च तेन सह मैत्रीभावः कुमारान्यां, पस्तिष्टः कर्मविलासः,
 चिन्तितमनेन—मम तावदपप्यसेवनमिव व्याधेरुपचयहेतुरेव स्पर्शनः, दृष्ट एव मयाऽनेकशः पूर्वं, तत्सुन्दरमेतत्संपन्नं—यदनेन सादा-
 नयोर्मयी संजातेति, केवलं प्रकृतिरियं ममानादिरुद्धा वर्तते यदुत—योऽस्यानुद्वलस्तस्य मया प्रतिभूलेन भवितव्यं, यः पुनरस्य प्रतिभूलो
 निरभिष्यन्नतया तस्य मया सुन्दरं वर्तितव्यं, यः पुनरेकान्तवत्स्यजति स मयाऽपि सर्वथा मोक्तव्य एव, तदेवं स्थिते निरीक्ष्य निरीक्ष्य
 कुमारयोरेतं प्रति चेष्टितं यथोचितं करिष्यामीति विचिन्त्याभिहितं कर्मविलासेन—वत्सो ! सुन्दरमनुष्ठितं भवन्त्यां यदेष स्पर्शनः प्राणत्यागं

पारितो, भैमीकरणेन पुनः सुन्दरतरं, क्षीरराण्डयोगतुल्यो हि वरसयोरनयोः सार्द्धं संवन्धः, अक्षुशलमालया चिन्तितं—अर्धो
 भविष्यत्येकसंपन्धेन मम यथार्थं नाम, यो ह्यस्य स्पर्शनस्यानुकूलः स ममालम्बनत्वलभः स एव च मां वर्द्धयति पालयति मे
 ल्लं वागुभवति नेतरः, षट्स्रोऽनुभूतपूर्वमेतन्मया, एष च मदीयसूत्रेणं प्रति सुररागेण गाढमनुकूलो लक्ष्यते ततो भविष्यति मे
 णिरिति विचिन्त्य तथा षालं प्रत्यभिहितं—वत्स ! सुन्दरमनुष्ठितं, अवियोगो भवतु भवतः सुमित्रेणेति, शुभसुन्दर्या चिन्तितं—
 रत्नैष मम सनयस्य पापमित्रसन्धन्धः, सिदुरेप परमार्थेन कारणमनर्थपरम्परयाः दायुरयं ममापि सहजोऽनुवर्त्तते कदर्थिता-
 दुराः पूर्वं नास्तीव मयाऽस्य च सहावस्थानं, केवलमेतावानत्र चित्तसन्धारणाहेतुः—यद्येप मदीयपुत्रोऽमुं प्रति मुखच्छायया द-
 य विरक्त इव लक्ष्यते, ततो न प्रभविष्यति प्रायेण ममायं पापो, यद्विवा न ज्ञायते किं भविष्यति ?, विषमः खल्वेप दु-
 त्पानेकविकल्पमालाकूलमानसाऽपि गन्भीरतया मौनेनैव स्थिता शुभसुन्दरी, अत्रान्तरे संजातो मध्याह्नः, उपसंहृतमास्थानं, गताः
 धानेषु, तस्मिन्नादराभ्य प्रवर्द्धते षालस्य स्पर्शनेन सह श्लेहसंवन्धः, स हि चकितस्त्रिपुति सर्वथा, मनीषी न गच्छति विश्रम्भं,
 दा सन्निहिततया कुमारयोरेतवर्वादिभ्य न पार्थं मुञ्चति, ततः पर्यटन्ति ते सहिता एव नानास्थानेषु, क्रीडन्ति विविधक्रीडाभिः,
 णा चिन्तितं—श्रीट्टिदामनेन स्पर्शनेन सह विचरतां सर्वत्राविश्रन्धचिन्तानां सुतं ?, न चैष तावदद्यापि सन्धन्धं लक्ष्यते की-
 रति, न चाज्ञातपरमांधरेप निर्द्वारयितुं संप्रदीतुं वा पार्यते, तदिदमत्र प्राप्तकालं—गोपयामि तावदस्य मूलशुद्धिं, ततो विज्ञाय
 यद्व्यामीति स्थापितः सिद्धान्तः, ततः समाहृतो रहसि बोधो नामाद्गच्छः, अभिहितश्चासौ—भद्र ! ममास्य स्पर्शनस्योपरि महान-
 रस्य मूलशुद्धिं सम्यगावगुष्य शीघ्रमावेदय, बोधेनाभिहितं—यदाज्ञापयति कुमार इति, निर्गो बोधः, ततोऽभ्यस्तसमस्तदेश-

स्पर्शनेऽ-
 भिप्रायः

कार्यतो गन्वते, अतः कर्त्तव्यमेवैतत् निर्दिचारं मामकं वचनं भद्रेण, यद्यपि चूतमनोरथा न कि(चि)ञ्चिनिकया पूर्वन्ते तथापि मद्गुण्यया
 भवता मत्संन्य एव भवजन्तुविरहदुःखप्रतीकारुद्ध्या सन्तव्यः, स्वर्शनेनाभिहितम्—साधु आर्ये ! साधु, धारिता एव भवताऽनुपक-
 तवत्सलेनाविशिष्यवचनामृतसेकेनानेन स्वयमेव विलीयमाना मदीयप्राणाः, किमत्र वक्तव्यं ? नष्टी मेऽधुना शोकसन्तर्पि, विस्मारित इव
 भवता भवजन्तुः शीतलीभूतं नयनयुगलं आह्लादितं चित्तं निर्वापितं मे शरीरं भवदर्शनेन, किं बहुना !, त्वमेवाधुना भवजन्तुरिति,
 ततः संजातस्वयोर्निरन्तरं श्लेहभावः, मनीषिणा चिन्तितं—न खलु सहजोऽनुरक्तो वयस्यः केनचित्प्रेक्षापूर्वकारिणा पुरुषेण निर्दोषस्य-
 ज्यते, न च सदागमो निर्दोषं कदाचित्प्राजयति, स हि गाढं पर्यालोचितकासीति श्रुतमस्माभिः, तदत्र कारणेन भवितव्यं, न सुन्दरः
 खल्वेव स्वर्शनः प्रापेण, तद्दनेन सह मैत्री कुर्वता विरुपभाचारितं वालेन, एवं चिन्तयन्नेव मनीषी संभाषितः स्वर्शनेन—कृतं मनीषि-
 णाऽपि लोकयात्रानुरोधेन संभाषणं, संजाता तेनापि सह वहिश्छलयया मैत्री स्वर्शनस्य, प्रविष्टाः सर्वेऽपि नगरे, संप्राप्ता राजभवन्तं, दृष्टो
 द्वास्मानः कर्मभवितासः सह महादेवीभ्यां, कृतं पादपतनं जननीजनकानाम्, आनन्दितास्तैराशीर्वादेन, धापितान्यासनानि, नोपविष्टा-
 स्तेषु, निषण्णा भूतले, दर्शितः स्वर्शनः, कथितस्तद्दृशान्तः, प्रकाशितश्चात्सनाद्य तेन सह मैत्रीभावः कुमारभ्यां, परितुष्टः कर्मविलासः,
 चिन्तितमनेन—मम तावदप्यथसेवनमिव व्यापेरुपचयहेतुरेव स्वर्शनः, दृष्ट एव मयाऽनेकशः पूर्वं, तत्सुन्दरमेतत्संपन्नं—यद्दनेन सहा-
 नयोर्मैत्री संजातेति, केवलं प्रकृतिरियं ममानादिरूढा वर्त्ते यदुत—योऽस्यानुश्लस्तस्य मया प्रतिबूलेन भवितव्यं, यः पुनरस्य प्रतिबूले
 निरभिष्टन्नतया तस्य मया सुन्दरं वर्त्तितव्यं, यः पुनरेकान्तवस्त्यजति स मयाऽपि सर्वथा भोक्तव्य एव, तदेवं स्थिते निरीक्ष्य निरीक्ष्य
 धुमारयोरेनं प्रति चोष्टितं यथोचितं करिष्यामीति विचिन्त्याभिहितं कर्मविलासेन—वत्सो ! सुन्दरमनुष्टितं भवन्न्यां यदेष स्वर्शनः प्राणत्यागं

श्लिष्टानि तावद्दुष्टे मया पर्यन्तदारुणः स्वरूपेणावर्शकः संसारवैचित्र्यस्य घोषको विदुषां निर्वेदभूमिविकिनाम् अविज्ञातस्व-
 दकैस्त्वस्यैव विषयाभिलाषस्य मश्रिणाः संवन्धी विपाको नाम पुरुषः, ततः प्रियसंभाषणपूर्वकं दुष्टोऽसौ मया—भद्र ! कथय
 तन्मत्स्य प्रस्थानकारणं ?, कुतूहलं मे, विपाकेनाभिहितं—आर्य ! यद्येवं ततः समाकर्णय, पूर्वमिह कचिद्वचसरे सुगृहीतनामभयेन
 संसारिणाऽभिहितोऽमात्यो यदुक्त—आर्य विषयाभिलाष ! तथा कथंचिद्विधेहि यथा मम समस्तमपि जगत् किङ्करतां प्रतिपद्यते,
 तद्विदं—यदाप्रापयति देवः, ततो नान्यः कश्चिदस्य राजादिष्टप्रयोजनस्य निर्वर्तनक्षम इति मनसि पर्यालोच्य किं चात्रान्येन
 दृष्टां क्षितिनेन ?, साधयित्वन्तेतान्येवाचिन्त्यवीर्यतया प्रस्तुतप्रयोजनमिति संजातावष्टम्भेन मश्रिणा गाढमनुरक्तमकानि विवि-
 दस्युदसाहसानि स्याग्निनि श्रुत्यतया लब्धजयपताकानि जनहृदयाक्षेपकरणपट्टनि प्रत्यादेशः शूराणां प्रकर्षश्चट्टलानां निकपभूमिः
 वतुराणां परमकाष्ठा साहसिकानां निदर्शनं दुर्दान्तानां आत्मीयान्येव स्पर्शनादीनि पञ्च गृहीतानि मानुषाणि प्रहितानि जगद्-
 ततो मया चिन्तितम्—अये ! लब्धं स्पर्शनस्य तावन्मूलोत्थानं, विपाकेनाभिहितं—ततो वितते जगति विचरन्निस्सैर्वशी-
 यनं वसंतं, प्राहितप्रायं रागकेसरिणः किङ्करतां, केवलं महाशस्त्रसमुदायनामिति विशेष इव तेषामुपद्रवकारी समुत्थितः श्रूयते
 १ सन्तोषो नाम परटो, निर्वाहिताश्च तान्यभिभूय फिल कियन्तोऽपि लोकास्तेन, प्रवेशिताश्च देवभुक्तेरतिक्रान्तायां निर्वृतौ
 प भूयते, ततो मया चिन्तितं—अभिचरति मनागयमर्थो, यतोऽस्माकं समक्षमेव मनीषिवालयोः स्पर्शनेन निर्वृतौ नगर्या
 मत्तं सदागमयतेनाह्वयत्वं, अयं तु स्पर्शनादीन्यभिभूय सन्तोषेण निर्वाहिता लोकाः स्थापिताश्च निर्वृतौ नगर्यामिति कथयति,
 १, अथवा किमनयाऽकाण्डपर्यालोचनया ?, अवहितस्त्वावदाकर्णयान्यस्य वचनं, पञ्चाद्विचारयित्वापि, विपाकेनाभिहितं—ततो-

स्पर्शनस्य
 रितप्रका
 शः राजस्
 चित्ते राग
 केसरी र
 जा विषय
 भिलाषो
 मन्त्री

भाषाकौशलो बहुविधवैपरिचनान्चतुरः स्वाभिकार्यवद्वकशो लब्धलक्ष्योऽनुपलक्ष्यश्च प्रहितस्तेनात्मीयः प्रभाचो नाम पुरुषः प्रथिधिः,
 आदिष्टासौ प्रस्तुतप्रयोजनं, ततो विविधदेशेषु कियन्तमपि कालं पर्यट्य समागतः सोऽन्यदा, प्रविष्टो घोषसमीपे, विहितप्रणामो नि-
 पणो भूत्वे, घोषेनापि विधायोचितां प्रतिपत्तिमभिहितोऽसौ—भद्र ! वर्णयात्मीययुत्तान्तं, प्रभायः प्राह—यदासापयति देवः, अस्त्रि(स्त्रि)
 सायददक्षितो निर्गत्य गतो दक्षिरद्वेषु नानादेशेषु, न लब्धो मया तत्र प्रस्तुतप्रयुक्तिगन्धोऽपि, ततो गतोऽहमन्तरद्वेषु जनपदेशु, तत्र च
 दृष्टमेकत्र मया भिन्नपक्षीकल्पमकीर्णं समन्त्यात्कामादिभिश्चरतैः निवासः पापिष्ठलोकानां आकरो भिध्याभिमानस्य हेतुरेकत्याणपरम्परायाः
 अवदृष्यं सततं विततेन तमसा रहितं प्रकाशलेशेनापि राजसच्चित्तं नाम नगरं, तत्र च चूड्यामणिश्चरदृष्यकस्य कारणं समस्तपापयुत्तीनां
 वञ्चपातः कुशलमार्गगिरेः दुर्जयः शक्रादीनां अतुल्यचलपरकमो रागकेसरी नाम नरेन्द्रः, तस्य च चिन्तकः सर्वप्रयोजनानां अप्रतिहताक्षः
 समस्तस्थानेषु निपुणो जगद्वशीकरणे कृताभ्यासो जन्तुविमोहने पट्टबुद्धिः पापनीतिमार्गेषु अनपेक्षः स्वकार्यप्रयुक्तौ पर्योपदेशानां निश्चिन्त-
 मस्तराध्यभारो विपयाभिलाषो नामामाल्यः, ततस्त्रिभुवनगरे यावदहं राजकुलस्याभ्यर्णभूभागे प्राप्तस्तावदकाण्ड एव समुल्लसितो बहलः को-
 लहलो, निर्गच्छन्ति घोषयता दन्दिदृन्देन प्रख्यापितमाहात्म्या लीत्यादिनरेन्द्राधिष्ठिता भिध्याभिनिवेशादयो भूयांसः सान्दनाः, पूरयन्ति
 गलगर्जितेन दिनन्तराणि राजमार्गमवतरन्तो ममत्यादयः करिवराः, चलिता ह्यारवेण धधिरयन्तो विकृष्यक्यालं अज्ञानादयो वरवाञ्जिनो,
 विराजन्ते गृहीतनातानुधा रणशौण्डीरतया वल्गमानाः पुरतो धावन्तश्चापलादयोऽसंख्येयाः पद्मातयः, ततः कन्दर्पप्रयाणकपटहशाब्दाक-
 र्णसमनन्तरं खरपवनप्रेरितमेघजालमिव क्षणमात्रेणैव विलासव्यजमालाकुलं विध्वोकशङ्काहलाब्धनिपूरितविरगन्तरं मीलितमपरिसिक्तं
 बलं, ततस्त्रयलोक्य मया चिन्तितं—अये ! किमेतत् ? गन्तुमिव प्रयुक्तः क्वचिदयं राजा लक्ष्यते, तत्किमस्य गमनप्रयोजनमिति याव-

बहिष्ठासि तावद्दुष्टो मया पर्यन्तदारणः स्वरूपेणादर्शकः संसारबाधप्रथस्य गान्धर्वः
 देवकेशरीव विषयाभिलाषस्य मन्त्रिणः संवन्धी विषाको नाम पुत्रपुत्रः, ततः प्रियसंभाषणपूर्वकं दुष्टोऽसौ मया
 रैत्रस्य प्रस्थानकारणं, सुतद्वलं मे, विषाकेनाभिहितं—आर्य ! यद्येवं ततः समाकर्ण्य, पूर्वनिवृत्तं कश्चिद्वसरे सुगृहीतनामधेयेन
 त्वंसेरिणाऽभिहितोऽनातो यदुत्त—आर्य विषयाभिलाष ! तथा कथंचिद्विधेदि यथा मम समस्तमसि जगत् किञ्चरवां प्रतिपद्यते,
 भेदितं—यथासापयति देवः, ततो नान्यः कश्चिदस्य राजादिष्टप्रयोजनस्य निर्वर्तनक्षम इति मनसि पर्यालोच्य किं चान्दान्येन
 यदुत्ता हेतितेन, साधयिष्यन्त्येतान्येवार्थित्यवीर्यतया प्रस्तुतप्रयोजनमिति संजातावदुन्मनेन मन्त्रिणा गाढमगुरुरकमकानि विवि-
 निन्दुंसाहसानि स्थानिनि श्रुत्यतया लज्जजयपताकानि जनद्वयार्थेपकरणपट्टनि प्रत्यादेशः शूराणां प्रकर्षश्चदुलानां निकपभूमिः
 यगुणानां परमकटाहा साहसिकतां निदर्शनं दुर्दान्तानां आत्मीयान्येव स्पर्शनादीनि पृथ्वीपृथिवीनि मातृयाणि प्रहितानि जगद्-
 १, ततो मया चिन्तितम्—अये ! इत्थं स्पर्शनस्य तावन्मूलोत्थानं, विषाकेनाभिहितं—ततो वितते जगति विचरन्निवृत्तैर्वशी-
 श्रुवनं वर्तते, माहितप्रयायं रागाकेशरिणः किञ्चरवां, केवलं महाशक्त्यसमुदायानामिति विशेष इव तेषामुपद्रवकारी समुत्थितः श्रूयते
 भन् सन्तोषो नाम चरदो, निर्वाहिताश्च तान्यभिभूय किल कियन्तोऽसि लोकास्तेन, प्रवेशिताश्च देवशुकेरतिक्रान्तायां निर्दुर्वो
 वे ए श्रूयते, ततो मया चिन्तितं—अभिचरति मनागयमर्षो, यतोऽस्माकं समस्तमेव मनीषिबालयोः स्पर्शनेन निर्दुर्वो नगार्थो
 र्जननं सशान्तबलेनाख्यातं, अयं तु स्पर्शनादीन्यभिभूय सन्तोषेण निर्वाहिता लोकाः स्थापिताश्च निर्दुर्वो नगार्थमिति कथयति,
 तद्, अपवा किन्ननचाऽकाण्डपर्यालोचनया, अवहितस्त्वावदाकर्णयान्यस्य वचनं, पश्चाद्विचारयित्वापि, विषाकेनाभिहितं—ततो-

शः राज
 चित्ते रा
 केशरी
 जा विष
 भिला
 मरु

भाषाकीशब्दो बहुविधेषुविरचनाचतुरः स्वामिकार्यषट्ककेशो लब्धलक्ष्योऽनुपलक्ष्यश्च प्रहितस्तेनात्मीयः प्रभाषो नाम पुरुषः प्रणिधिः,
 आदिप्रधासो प्रस्तुतप्रयोजनं, ततो विविधदेशेषु कियन्तमपि कालं पर्यट्य समागतः सोऽन्यदा, प्रविष्टो बोधसमीपे, विहितप्रणामो नि-
 पणो भूतले, बोधेनापि विधायोचितां प्रतिपत्तिमभिहितोऽसौ—भद्र ! वर्णयात्मीयवृत्तान्तं, प्रभाषः प्राह—यदाज्ञापयति देवः, अस्मि(स्मि)
 तावदहमितो निर्गत्य गतो बहिरङ्गेषु नानादेशेषु, न लब्धो मया तत्र प्रस्तुतप्रवृत्तितान्प्रोऽपि, ततो गतोऽहमन्तरङ्गेषु जनपदेशु, तत्र च
 दृष्टमेकत्र मया भिद्वपक्षीकल्पमार्कीर्णं समन्तात्कामादिभिश्चरटैः निवासः पापिष्ठलोकानां आकरो मिथ्याभिमानस्य हेतुरकल्याणपरम्परायाः
 अवष्टब्धं सततं विततेन तमसा रहितं प्रकाशलोशेनापि राजसच्चित्तं नाम नगरं, तत्र च चूडामणिभरटचक्रस्य कारणं समस्तापापवृत्तीनां
 वस्त्रपातः शुश्लमार्गगिरिः दुर्जयः शक्रादीनां अतुल्यलपराक्रमो रागकेसरी नाम नरेन्द्रः, तस्य च चिन्तकः सर्वप्रयोजनानां अप्रतीहवाहः
 समस्तस्थानेषु त्रिगुणो जगद्गशीकरणे कृताभ्यासो जन्तुविमोहने षट्बुद्धिः पापनीतिमार्गेषु अन्तपेक्षः स्वकार्यप्रवृत्तौ परोपदेशानां निक्षिप्तस-
 मस्तराज्यभारो विषयाभिलाषो नाममात्स्यः, ततस्सस्मिन्नगरे यावदहं राजकुलस्यार्य्यर्णभूभागो प्राप्तस्तावदकाण्ड एव समुद्धसितो षड्लः को-
 श्वाह्लो, निर्गच्छन्ति घोषयता बन्दिद्वन्द्वेन प्रख्यापितमाहात्म्या लौल्यादिनरेन्द्राधिष्ठिता मिथ्याभिनिवेशादयो भूयांसः सन्दनाः, पूर्यन्ति
 गल्गजितेन दिगन्तराणि राजमार्गमवतरन्तो भमत्वाद्यः करिवराः, चलिता द्वेषारवेण बधिरयन्तो दिक्चक्रवालं अज्ञानादयो वरवाजिनो,
 विराजन्ते दृष्टीतनानाद्युधा रणशौण्डीरतया बलामानाः पुरतो धावन्तश्चापलादयोऽसंख्येयाः पवातयाः, सताः कन्दर्पप्रयाणकपटहशब्दाक-
 र्णनसमनन्तरं स्तरपवनप्रेरितमेघजालमिव क्षणमात्रेणैव विलासध्वजमालाकुलं विब्योकशङ्काहलाब्बनिपूरितविगन्तरं मीलितमपरिमितं
 बलं, ततस्त्वदवलोक्य मया! चिन्तितं—अये ! किमेतत् ? गन्तुमिव प्रवृत्ताः कश्चिदयं राजा लक्ष्यते, तत्किमस्य गमनप्रयोजनमिति याव-

१ वेदान्तवादिस्थित्यान्ते, परमात्मा यथा किल । चराचरस्य जगती, व्यापकत्वेन गीयते ॥ ३ ॥ महामोहस्तथैवात्र, स्ववीर्येण
 द्वापरांशुलोकाणां, व्यापकः समुदाहृतः ॥ ४ ॥ तत्र एव प्रवर्तन्ते, यानि तत्र पुनर्लयम् । सर्वे जीवाः परे पुंसि, यथा वेदा-
 र ॥ ५ ॥ महामोहत्प्रवर्तन्ते, तथा सर्वे मदादयः । लीयन्तेऽपि च तत्रैव, परमात्मा स वर्तते ॥ ६ ॥ अन्यथा—यद् ज्ञात-
 म्, सुराणां सन्तोषजं मुरम् । इन्द्रियैर्याच्यते जन्तुर्महामोहोऽत्र कारणम् ॥ ७ ॥ अर्थात् सर्वशास्त्राणि, नराः पण्डितमानिनः ।
 ॥ सोऽयं, महामोहो विजृम्भते ॥ ८ ॥ जैनेन्द्रमततत्त्वज्ञाः, कथायवशावर्तिनः । जायन्ते यत्रा लोके, सन्महामोहशासनम्
 याप्य मानुषं जन्म, लब्ध्वा जैनं च शासनम् । यत्तिष्ठन्ति गृहासक्ता, महामोहोऽत्र कारणम् ॥ १० ॥ विश्रब्धं निजभर्त्सारं,
 लक्ष्मिणः । परेषु यत्प्रवर्तन्ते, महामोहस्य तत्फलम् ॥ ११ ॥ विलक्ष्य च महामोहः, स्ववीर्येण निराकुलः । कांश्चिद्विद्वन्व्य-
 वसितानसि ॥ १२ ॥ मनुष्यलोके पाताले, तथा देवालयेष्वपि । विलसत्येव महामोहो, गन्धहस्ती यदृच्छया ॥ १३ ॥ स-
 त्वेन, गार्ढं विश्रब्धचेतसाम् । श्रुयन्ति वैश्वनं यथा, महामोहोऽत्र कारणम् ॥ १४ ॥ विलक्ष्य कुलमर्यादां, पारदार्येऽपि य-
 न्ते विलसत्येव, महामोहमहानृपः ॥ १५ ॥ र्वैत एव समुत्पन्ना, जाताश्च गुणर्भाजनम् । प्रतिबुद्धा गुरोस्तास्य, वशे येऽस्य
 ॥ १६ ॥ अनायांणि तथाऽन्यानि, यानि कार्याणि कर्हिचिन् । चौर्यादीनि विलासेन, तेषामेव प्रवर्तकः ॥ १७ ॥ इत्थं प्रभूत-
 रिपाल्य जगन्नयम् । पृष्टोऽहमभुना युक्तं, किं ममेति विचिन्त्य च ॥ १८ ॥ पार्श्वस्थितोऽपि शक्रोमि, वीर्येण परिरक्षितुम् ।
 नृनाय, राज्यं यच्छामि साभ्रतम् ॥ १९ ॥ युगम् । रागकेसरिणे दत्त्वा, ततो राज्यं विचक्षणः । महामोहोऽधुना सोऽयं,

(अप्रथम) पु प्र० २ यथेच्छया प्र० ३ यचनं-अमुप्राहितकदपि. प्र० ४ गुरोः. ५ आतादीक्षाः. ६ श्लुत्वाप्ययनादिना. ७ कानिचिद् प्र०

इयमाप्तलोकश्रुतेराकर्णितोऽद्य देवेन रागकेसरिणा स्पर्शनायभिभवव्यतिकरः, ततोऽतिदुःसहमधुतपूर्वं च स्वपदातिपरिभववचनमाकर्ष्यं को-
 पानलज्जितरक्त्वलोचनयुगलेन विषमसुरिताधरेण कालभृकुटिभङ्गकुण्डलीकृतललाटपट्टेनापद्धनिरन्तरस्वेदविन्दुना निर्दयकराभिहृतधरणी-
 शृष्टिन प्रलयज्वलनभास्वरं रूपमाविभ्रताऽमर्षयशपरिस्सालद्धचनेन देवेन रागकेसरिणाऽऽज्ञापितः परिजनः—अरे त्वरितास्साहयव प्रयाणक-
 पटदं सञ्जीकुरुत चसुरङ्गं वलं, परिजनेनाभिहितं—यदाज्ञापयति देवः, ततस्तथा देवमायास्समानभवलोक्य विषयाभिलाषेणाभिहितं—
 देव ! अलभावेगेन, कियानसौ वराकः सन्तोषः स्थानमादरस्य ? , न रतु केसरी लीलादलितत्रिगण्डालितवरकरनिकरी हरिणं व्यापायव-
 योरिशयायस्त्रिचो भवति, देवेनाभिहितं—सखे ! सत्यमिदं, केवलं शुष्मन्मानुषकर्दर्यानां कुर्वता दृढमुद्वेजितास्तेन पापेन सन्तोषेण, न
 खलु तमनुभूत्य मम मनसः सुखासिका संपद्यते, मश्रिणाऽभिहितं—देव ! स्त्रोकमेतत्, मुच्यतां संरम्भः, ततस्ताद्धचनेन मनाक् स्वस्थी-
 भूतो देवः, कृतमशेषं गमनोच्चितं, स्थापितः पुरतः शोहसलिलपूर्णः प्रेमावन्धारस्यः कनककलशः चर्दपोषितः केलिजल्पनामको जयजय
 शब्दः, गीतानि चाट्टवचनादीनि मङ्गलानि प्रदत्तं रतिकलहनामकमुद्रामातोयदृन्दं, निर्वाचितान्यङ्ग रागभूषणादीनि समस्तकौतुकानि,
 प्रयत्नो रथाबरोदणार्थं देवः, अत्रान्तरे स्मृतमनेन—अये ! न दृष्टोऽद्यापि मया तातः, अहो मे प्रमत्तता अहो मे दुर्विनीतता अहो
 मे वृच्छत्वेन स्वल्पप्रयोजनेऽपि पर्याकुलता यत्तातपादवन्दनमपि विस्मृतमिति, ततो निवृत्त्य चलितस्वर्शनार्थं देवो, मयाऽभिहितं—भद्र !
 कः पुनरस्य तातः ? , ततो विपाकेनाभिहितं—आर्य ! अतिमुग्धोऽसि, यतस्त्वमेतावदपि न जानीषे, यतोऽस्य देवस्य रागकेसरिणो
 पालापलादीनामपि सुप्रतीतोऽनेकाद्भुतकर्मां भुवनत्रयप्रकटनाभिधानो महामोहो जनकः, तथाहि—महामोहो जगत्सर्वं, भ्रामयत्येष
 लीलया । शक्रादयो जगन्नाथा, यस्य किङ्करतां गताः ॥ १ ॥ अन्येषां लद्धयन्तीह, शौर्योर्षट्प्रभवो नराः । आक्षां न तु जगत्त्रय, महामोहस्य केच-

रं प्रस्थित्य इति प्रापितं समाह्वनरेन्द्राणां देवेन, प्रवर्तितं निःशेषं विशेपतो षडं, ततः स्वयमेव महामोहनरेन्द्रो देवो रागकेसरी
 रत्नाधारयः सर्वं मन्त्रिमहासमाः सर्वयत्नेन सन्तोषचरदसोपरि निप्रद्वेण चलिता इतिवार्त्तया क्षुभितमेतत् समन्ताद्राजसचिचिं नगारं,
 तोऽयं षड्लः कलकलः, शरिदं भद्र ! अस्य नरेन्द्रस्य प्रस्थानप्रयोजनमिति, एतथातिकृतहृल्लिनं भवन्तमालोक्य मया निवेदितं,
 तित्तरया मग कचनमायोषारणेऽपि नावसरोऽस्ति, यतो ममाप्रानीके निचमः, मयाऽभिहितं—आर्य ! किमत्र वक्तव्यं ? परोप-
 णव्यप्रा एव सत्सुरथा भवन्ति, ते हि परे प्रियं कर्तुंशुयताः क्षिथिलयन्ति स्वप्रयोजनं कुर्वन्ति स्वशुजोपाजितद्रव्यव्ययं
 विधिपटुःत्यानि न गणयन्त्याऽऽपदं ददति मलकं प्रक्रामन्ति प्राणान् परप्रयोजनमेव हि ते स्वप्रयोजनं मन्यन्ते, ततश्चैवं-
 यवचनैर्गन्ति पशुिष्टो नामयित्वा मदभिसुरामीपदुत्तमाङ्गं प्रजान्म्यदमशुना इत्यभिधाय च कृतप्रणामो मया गतो विषाकः, मया
 —साधितप्रायं मयाऽशुना राजकार्यं, यतः स्पर्शनस्य मूढशुद्धिसुपलभ्य भवताऽऽजान्तव्यभेतावानेव मम राजादेशः, सत्र यावन्तो-
 पाकेन स्पर्शनार्थिनां गुणा वर्धितारस्ते सर्वं मत्र स्पर्शने घटन्ते, ममानुभवसिद्धमेतत्, तस्मादेतदुपवर्णितमानुषपथकस्याधोऽसौ
 , उल्या मया तस्य मूढशुद्धिः, केवलमेतं सन्तोषव्यतिकरमथापि नावगच्छामि, एतावद्विर्कयामि—सदागमानुचर एवायं कश्चि-
 त्, अन्यथा पूर्वापरविकृतभेतस्मान्, अपथा किमनेन ?, गच्छामि सावत् स्यामिपादमूलं, निवेदयामि ययोपलब्धवृत्तान्तं, ततो देव
 ग्निचिंतं विष्णस्वर्गाहालोच्य समगतोऽहम्, एतदाकर्ण्य देवः प्रमाणमिति, योधेनाभिहितं—साशु प्रभाय ! साशु सुन्दरमगुष्ठितं भवता,
 व प्रभावेण प्रविष्टो योष्यः पुगारसमीपं, कृतप्रणामेन च निवेदितः कुमाराय समस्तोऽपि प्रभावानीतवार्त्ताहृत्तान्तः, परितुष्टो मनीषी,
 प्रभायः, पृष्टोऽन्यथा मनीषिणा स्पर्शनः यदुत्त—भद्र ! किं भवतः सदागमेनैव तेन भवजन्तुना सुमिश्रेण सह विरदः संपादितः

शोते निश्चिन्तां गतः ॥ २० ॥ तथापीदं जगत्सर्वं, प्रभावेन महात्मनः । तस्यैव वर्तते नृतं, कोऽन्यः स्यादस्य पालकः ? ॥ २१ ॥
 तदेपोऽद्भुतकर्त्तव्यः, प्रसिद्धोऽपि जगन्त्रये । महाभोहनेरेन्द्रस्ते, कथं प्रष्टव्यतां गतः ? ॥ २२ ॥ ततो मयाऽभिहितं—भद्र ! न कर्त्तव्योऽत्र
 भवता कोपः, पथिकः स्वल्बहं, श्रुतश्च मयापि महाभोहः पूर्वं सामान्येन न पुनर्विशेषतो रागकेसरिजनकतया तदपुनाऽपनीतं ममाज्ञानं
 भद्रेण, तदुत्तरवृत्तान्तमप्यावुर्भर्तति भद्रः, विपाकेनाभिहितं—ततो गतो देवः शीघ्रं जनकपादमूलं, दृष्टोऽनेन तमःसंज्ञकेन लब्धमनेन
 श्रुत्वालेन अविद्याभिधानया प्रकम्पमानया गात्रयष्टा जराजीर्णकायस्तृष्णाभिधानायां वैदिकायां विपर्यस्तनाम्नि विष्टरे महत्सुषुषिष्टो महा-
 भोहः, ततः क्षितितलविन्यस्तहस्तमस्तकेन कृतं देवेन पादपतनं, अभिनन्दितो महाभोहनेन, निषीदत्तश्च भूतले देवस्य दाषितं महाभोहेना-
 सनं, उपविष्टस्तत्र जनकसंभ्रमवचनेन देवः, पृष्टा शरीरकुशलवार्त्ता, निवेदितश्च प्रस्तुतव्यतिकरः, ततो महाभोहेनाभिर्हीतं—पुत्र ! ममा-
 पुना जरणीवत्स्येव पश्चिमो भावो वर्त्तते, ततो मदीयशरीरस्य पामापरिगतमूर्त्तैरिव करभस्य यद्बाह्यते तत्सारं ततो न युक्तं मयि विष्ठति
 भवतः प्रस्थानं कर्त्तुं विष्ट त्वं विपुलं राज्यं विद्यमानो निराकुलचित्तः अहमेव प्रस्तुतप्रयोजनं साधयिष्यामीति, देवेन कर्णो पियायाभि-
 हितं—ताव ! मा मैवं वोचः शान्तं पापं प्रतिहृतममङ्गलं अनन्तकल्पस्यायि भवतु यौष्माकं शरीरं, न खलु युष्मदीयशरीरनिरापाया-
 मात्रपरितोषिणि किङ्करजनेऽस्मिन्नेवमाहापयितुर्भर्तति तावः, तत्किमनेन बहुना ? गच्छान्यहं अनुजानीत यूयं, महाभोहः प्राह—जात !
 मया तावद्भ्रन्तव्यमेव भवतस्तु केवलमवस्थानेऽनुज्ञा इत्यभिधायोत्थितो महाभोहः, ततो विज्ञाय निर्बन्धं देवेनाभिहितं—ताव ! यद्येवं
 ततोऽहमपि तावतादातुचरो भविष्यामि न प्रतिस्खलनीयस्तातेन, महाभोहः प्राह—जात ! एवं भवतु, न खलु वयमपि भवन्तं मोक्षं
 क्षणमपि पारयामः, केवलं गुरुतया प्रयोजनस्यैवं मन्त्रितमस्माभिस्तदपुना सुन्दरमिदं जातेन जल्पितं, देवेनाभिहितं—महाप्रसादः, तत-

प्रस्थित इति प्रापितं समस्तानरेन्द्राणां देवेन, प्रवर्तितं निःशेषं विशेषतो षडं, ततः स्वयमेव महाभोहनरेन्द्रो देवो रागकेसरी
 प्रापारयः सर्वे मास्त्रिमहत्तमाः सर्ववलेन सन्तोषचरदस्योपरि निमह्येण चलिता इतिवार्त्तया क्षुभितमेतत् समन्ताद्राजसचिचं नगरं,
 उयं षड्लः कलकलः, तद्विदं भद्र ! अस्य नरेन्द्रस्य प्रस्थानप्रयोजनमिति, एतच्चातिक्रुद्दहलिनं भवन्तमालोक्य मया निवेदितं,
 चरया मम वचनमाप्रोषारणेऽपि नावसरोऽस्ति, यतो ममाप्राणीके नियमः, मयाऽभिहितं—आर्य ! किमत्र वक्तव्यं ? परीप-
 न्यथा एव सत्पुरुषा भवन्ति, ते हि परे प्रियं कर्तुमुद्यताः शिथिलयन्ति स्वप्रयोजनं कुर्वन्ति स्वभुजोपार्जितद्रव्यव्ययं
 विषदुःरानि न गणयन्त्याऽऽपदं ददति मत्तकं प्रकामन्ति प्राणान् परप्रयोजनमेव हि ते स्वप्रयोजनं मन्यन्ते, ततश्चैवं-
 चनेर्मतसि परितुष्टो नामाथित्वा मदभिसुरमीषदुत्तमाङ्गं प्रजान्म्यदमधुना इत्याभिधाप्य च कृतप्रणामो मया गतो विपाकः, मया
 साधितप्रायं मयाऽधुना राजकार्यं, यतः स्पर्दानस्य मूलशुद्धिमुपलभ्य भवताऽऽगन्तव्यमेतावानेव मम राजादेशः, तत्र यावन्तो-
 ङ्गेन स्पर्दानदीनां गुणा वर्णितारते सर्वे तत्र स्पर्दाने घटन्ते, ममानुभवसिद्धमेतत्, तस्मादेतदुपवर्णितमानुपपञ्चकस्याद्योऽसौ
 दृष्ट्या मया तस्य मूलशुद्धिः, केवलमेतं सन्तोषव्यतिकरमद्यापि नावगच्छामि, एतावद्विर्तक्यामि—सदागमानुचर एवायं कश्चि-
 धन्यथा पूर्वापरविरुद्धमेतत्स्यात्, अथवा किमनेन ?, गच्छामि तावत् स्वामिपादमूलं, निवेद्यामि यथोपलब्धवृत्तान्तं, ततो देव
 श्वतं विद्यास्वतीत्यालोच्य समागतोऽहम्, एतदाकर्ष्य देवः प्रमाणमिति, बोधेनाभिहितं—साधु प्रभाव ! साधु सुन्दरमनुष्ठितं भवता,
 तभावेण प्रविष्टो पोषः कुमारसमीपं, कृतप्रणामेन च निवेदितः कुमाराय समस्तोऽपि प्रभावानीतवार्त्तवृत्तान्तः, परितुष्टो मनीषी,
 वः, पृष्टोऽन्यथा मनीषिणा स्पर्दानः यदुत्त—भद्र ! किं भवतः सदागमेनैव तेन भवजन्तुना सुमित्रेण सह विरहः संपादितः

उत तत्र कश्चिदन्योऽप्यासीदिति ?, स्पर्शनेनाभिहितं—आर्य ! आसीत्, केवलमलं तत्कथया, न सत्त्वं भयविह्वलतया तस्य क्रूरकर्मणो ना-
 माप्युधारयितुं शक्नोमि, स हि सदागमस्य केवलं भवजन्तोरुपदेशं ददाति मत्कर्मणोविषयं स तु तस्मैवानुचरः क्रूरकर्मां नात्तायात-
 नाभिः साक्षान्मां कर्मयति भवजन्तुं मत्तो विमुचयति तेनैव चाहं शरीरप्रासादाग्निःसारितो भवजन्तुश्च निर्दुतो नगर्यां प्रापितः स
 एव तत्र कारणं पुरुषः सदागमस्य केवलमुपदेशदाने व्यापारो, मनीषिणाऽभिहितं—भद्र ! किं तस्याभिधानं ?, स्पर्शनः प्राह—कश्चित्मि-
 दमार्यस्य मया—नाहं भयाकुलतया तदभिधानमुच्चारयामि, अत एव पूर्वमपि मया न शुभमाकं तदाख्यातं, किं च—अतिपाषिष्टोऽसौ,
 ततोऽलं नामप्रदनेन, पाषिष्ठजनकथा हि क्रियमाणा पापं वर्द्धयति यशो दूषयति लापवभापत्ते मनो विस्रावयति धर्मबुद्धिं ध्वंसय-
 तीति, मनीषिणाऽभिहितं—तथापि महत्सुतूहलं तदभिधानश्रवणोऽस्माकं, न चास्मद्भ्यर्षो वर्त्तमानेन भवता तद्भयं विधातव्यं, न च नाम
 प्रदणमात्रेण किञ्चित्पापं, न ह्यप्रित्युक्ते मुलदाहः संपद्यते, ततो विज्ञाय निर्वन्धं तरलिततारं दशापि दिशोऽवलोकयता स्पर्शनेनाभि-
 हितं—आर्य ! यद्यत् ततः सन्तोष इति तस्य दुर्नामकस्य नाम, मनीषिणा धिन्वितं—सन्त्यगुपलब्धा मूलशुद्धिरस्य स्पर्शनस्य प्रभावेण,
 यतः सन्तोषव्यतिकर एवैकलत्रापटमानक आसीत् सोऽप्ययुता घटितः, सन्त्यङ् मया पूर्वं विवर्कितं यथा—न सुन्दरः सत्येव स्पर्शनः
 प्रायेणेति, यतो विषयाभिलाषप्रयुक्तोऽयं लोकवध्नप्रवणः पर्यटति तदशोभन एवायं, तथापि प्रतिपन्नोऽयं मया मित्रतया दर्शितो व-
 दिशलायया स्नेहभावः क्रीडितमेकत्र बहुकालं तस्मान्न शुकोऽकाण्ड एव परित्यक्तं, केवलं विज्ञातस्यरूपेणास्य मयाऽयुना सुतरां न क-
 र्त्तव्यो विश्रम्भो नाचरितव्यमस्तानुभूतं न समर्पणीयमात्मस्वरूपं न निवेदनीयं गुह्यं नापि दर्शनीयो घृष्टिर्भावो, विषमप्रकृतिरेव वर्त्तते
 ततोऽनेन सह यापनया वर्त्तितव्यं पूर्वस्तिर्यैव पर्यटितव्यं सर्वत्र सहितेन कर्त्तव्यं चारमीयप्रयोजनयोपक्रमस्य वचनं, केवलमभिष्वङ्गोऽ-

कार्यां मया यावत्सर्वथा परित्यागावसरो भवति, एवं वर्तमानस्य मे न भविष्यत्येव यावत् इति स्थापिता मनापिणा स्वय-
 न्तः, ततः पूर्वसित्यैव विलसन्ति ते स्वर्दानमनीपियाला नानास्थानेषु, ब्रजन्ति दिनानि, अन्यथा स्वर्दानेन कृत्वो जल्पप्रस्तावो-
 धेन—अरे ! किमत्र लोके सारं ? किं वा सर्वं जन्तवोऽभिलषन्ति ? , बालेनाभिहितं—वयस्य ! किमत्र ज्ञातव्यं ? , सुप्रसि-
 दंतः प्राह—कथय किं तत् ? , बालो जगाद—वयस्य ! सुरतं, स्वर्दानः प्राह—तत् किमिति तदेव सदा न सेव्यते, बालेना-
 दस्यम् सेवनोपायः ? , स्वर्दानेनोक्तं—अहम् , बालो जगाद—कथं ? , स्वर्दानः प्राह—अस्ति मे योगशक्तिः, तथाऽहं प्राणिनां
 वेदय पदिरन्तश्च क्वचिद्वीनास्त्रिष्ठाभि, ततश्च ते यदि भक्तियुरःसारं मामेव ध्यायन्ति कोमलललितस्वर्दानसंबन्धं कुर्वन्ति ततो
 रं उभन्ते, तेनाहं सुरसेवनस्वोपायो, मनीषिणा चिन्तितं—अये ! रश्चितोऽनेनावयोर्वध्वनप्रपञ्चो, बालेनाभिहितं—वयस्य !
 ः कालं नायेतिवमिदमस्माकं ? , अहो वधिक्ता वयमप्यन्याः सत्यप्येवंविधे सुरोपाये तदनासेवनेन, अहो ते गम्भीरता यदेवंवि-
 द्वाकिमात्मनो न प्रकटयसि, तदिदानीमपि कुरु प्रसादं, दर्शय कुतूहलं व्यापारय योगशक्तिं भवावयोः सुखसेवनहेतुरिति,
 न्यतमंतददिति दृष्टिकारोणैव दर्शयता साहूतेन निरीक्षितं मनीषिणो वदनं स्वर्दानेन, ततः पश्यामि किं तावत् करोतीति
 नीषिणाऽभिहितं—वयस्य ! क्रियतां बालभाषितं, कोऽत्र विरोधः ? , ततः स्वर्दानेन विरचितं पद्यासनं स्थिरीकृतः कायः
 दिद्विशेषः स्थिरीकृता दृष्टिः समर्पिता नासिकाऽप्ये निवद्धं हृत्पौण्डरीके मानसं धृता धारणा संजाता तत्प्रत्यैकवानता
 ध्यानं निरुद्धाः करणयुक्तयः आविर्भूतः स्वरुपशून्य इयार्धनिर्भासः संजातः समाधिः विहितोऽन्तर्धानहेतुः संयमः कृत-
 अनुप्रविष्टो मनीषियालयोः शरीरं, अभिषिद्धः स्वाभिहितप्रदेशः विस्मृतो मनीषिबालौ प्रवृत्ता द्वयोरपि कोमलस्पर्शच्छा,

बालस्य स्व
 र्दानाधी-
 नता

स्वर्दानयो
 गशक्ति
 ॥ १६५

ततो घालो मृदूनि शयनानि सुखान्यासनानि कोमलानि वसनानि अस्त्रिमांसत्वप्रोमसुरदायीनि संवाहनानि ललितलजनानामनवरतसुर-
 वानि ऋतु(त्व)विपर्यस्ववीर्याणि सुरस्पर्शविलेपनानि अन्यानि चोद्धर्तनक्रानादीनि स्पर्शानप्रियाणि गृह्यो मूर्च्छितः सततमासेवते, तत्र शयना-
 दिकं भस्मकठ्याधिरिव भक्तपानं स्पर्शनः समस्तमुपशुक्ले, घालस्य तु गार्भ्यव्याधिविह्वलीभूतचित्तस्य सन्तोषस्वरूपस्वार्थविकलतया पामा-
 कण्डूयनमिव परमार्थतस्त्रादुराकारणमेव, तथाऽप्यसौ विपर्यासवदेन तदुपभोगे सति चिन्तयति—अहो मे सुरं अहो मे परमानन्दः,
 ततो मिथ्याभावनया परमसुरसन्दर्भनिर्भरः किलाहमिति वृथा निमीलितार्थोऽनाद्येयं रसान्तरमवगाहते, मनीषी पुनर्मूर्दुस्पर्शच्छायां
 प्रवर्त्तमानायामेवं भावयति—अये ! स्पर्शनजनितोऽयं मम विकारो, न स्वाभाविकः, परमरिपुश्चायं मम वर्त्तते, सुनिर्घातमिदं मया, ततः
 कथमयं सुरहेतुर्भविष्यतीतिमत्वा तदनुकूलं न किञ्चिदाचरति, अथ कथञ्चित्प्रतिपन्नोऽयं मित्रतयाऽनुवर्त्तनीयस्तावदितिभावनया कालयापनां
 कुर्वाणस्तदनुकूलमपि किञ्चिदाचरति तथापि तस्य लौक्यरोगविकलतया सन्तोषागृहस्यस्थीभूतमानसस्य रोगरहितशरीरत्वेव सुपथ्याप्तं
 तच्छयनादिकमुपशुन्यमानं सुरमेवोत्पादयति, तथापि नासौ तन्नाभिष्वङ्गं विधत्ते, ततो न भवत्यागामिनोऽपि दुःखस्यापन्यः, अन्यदा
 प्रकटीभूतः स्पर्शनः, अभिहितोऽनेन बालः—अपि मदीयपरिश्रमस्यास्ति वयस्य ! किञ्चित्फलं ? संपन्नस्ते कश्चिदुपकारः ? , घालः प्राह—
 सखे ! अनुग्रहीतोऽसि, दर्शितो ममाचिन्त्याह्लादसंपादनेन भवता साक्षात्स्पर्शः, अथवा किमत्राश्चर्यं ? , परार्थमेव निर्मितस्त्वमसि विधात्रा,
 तथाहि—परार्थमेव जायन्ते, लोके नूनं भवाद्दशाः । मादृशानां तु संभूतिस्त्वत्प्रसादेन सार्धिका ॥ १ ॥ इदं हि तेषां सौजन्यं, यत्स-
 भावेन सर्वदा । परेषां सुरहेतुत्वं, प्रपद्यन्ते नरोत्तमाः ॥ २ ॥ स्पर्शनेन चिन्तितं—अये ! संपन्नस्तावत्वेप मे निर्व्यभिचारः किङ्करः,
 प्रतिपद्यते मयाऽऽदिष्टमेव कृष्णं श्वेतं श्वेतं कृष्णमिति निर्दिचारं, एवं विचिन्त्य स्पर्शनेनाभिहितं—वयस्य ! इयतैव नः प्रयोजनं, चरि-

गर्नी भयदुष्कारसंपरयेति, ततो मनीषिसमीपमुपगन्त्याभिहितमनेन—सत्ये ! किं साधकः भवताऽधसंपादनं भवत्यः । मनीषिणोऽयं—भद्र ! किमप्रोच्यते, अनाल्येयस्तावकोऽविशयः, स्वर्शनेन चिन्तितं—अये ! साभिप्रायकमेतद्, दुष्टः स्वल्पेन शक्यते मादरी रक्षयितुं लक्षितोऽहमनेन स्वरूपतः प्रायेण, तस्मात्सलज्ज एव तावदास्तां नात्र बहुविकल्पनं श्रेयस्करं इति । तथा कृता स्वर्शनेन काकली, न दर्शितो मुखविकारोऽपि स्थितो मौनेनेति, इत्यथ बालेनापि स्वमातुरुच्छ्रालमालायाः कथितः भवेन्न यो योगदीपनशक्तिपुरःसरं सुरसंपादनसामर्थ्यलक्षणः स्वर्शनव्यतिकरः, अकुशलमालोवाच—जात ! सूचितमिदमादावेव सुन्दरस्वगानेन वरनिश्रेण सार्द्धं संबन्धः हेतुः सुरापरस्पर्शायाः, किं चास्ति ममापीदृशी योगशक्तिरिति दर्शयित्वान्यद्दमपि लं, पालस्त्वाच—यद्येवं ततो बहुतरमन्वायाः प्रसादेनास्माभिरद्यापि द्रष्टव्यम्, अकुशलमालोवाच—तत्कथनीयं भवता योगशक्तिरिति, इत्यथ मनीषिणाऽपि स्वमातुः शुभसुन्दर्या निवेदितः सर्वोऽपि स्वर्शनवृत्तान्तः, तथाऽभिहितं—वत्स ! न पापनिश्रेण सह संसर्गः, कारणमेव दुःसपद्धत्तेः, मनीषिणाऽभिहितं—सत्यमेतत्, केवलं न कर्तव्यमत्र भयमन्वाया, लं स्वरूपेण, नाहमस्व यन्नवतोऽपि वशनागोचरः, केवलमस्व परित्यागकालं प्रतिपालयामि, यतः प्रतिपन्नोऽयं मया मित्रतया हातुं युक्तः, शुभसुन्दर्युवाच—जात ! सुन्दरमिदमगुष्ठितं भवता, अहो ते लोकज्ञता अहो ते प्रतिपन्नवात्सल्यं अहो ते दीपो गन्भीरता अहो ते स्वीर्यातिकरः, तथाहि—नाकाण्ड एव मुञ्चन्ति, सदीपमपि सज्जनाः । प्रतिपन्नं गृहस्थायी, जिनः ॥ १ ॥ प्रतिपन्नमकाले तु, सदीपमपि यस्त्यजेत् । स नित्यः स्वात्सवां मध्ये, न चासौ स्वार्थसाधकः ॥ २ ॥ यस्तु

१ ॥ १ ॥ २ ॥ यस्तु

हर्षोऽकुशा-
 लमालायाः

शुभसुन्द-
 रीविचारः

॥ १६७ ॥

मूढतया काले, प्राप्तेऽपि न परित्यजेत् । सर्वोपं लभते तस्मान्, स्वक्षयं नात्र संशयः ॥ ३ ॥ हेयपुत्र्या गृहीतेऽपि, ततो वस्तुनि मुद्धि-
मान् । वस्त्रागावसरापेक्षी, प्रदांसां लज्जुमर्हति ॥ ४ ॥ कर्मविलासराजस्तु महादेवीभ्यां सकाशात् कुमारव्यतिकरमाकर्ष्यं पतिव्रिं मनी-
षिणो रुद्रो बालस्य चित्तमध्ये, बालेनापि ततःप्रभृति गाढतरं कोमलशयनसुरतायासेवनानि स्पर्शनप्रियाणि दिवानिरामाचरता परित्याछो-
राजकुमारोचितः शेषव्यापारः परिहृतं गुरुदेवपादचन्दनं विमुक्तं कलाप्रद्वेषं शिथिलीकृता लज्जा अङ्गीकृतः पशुधर्मः, ततोऽसौ न
गणयति लोकवचनीयतां न रक्षति कुलकलङ्कं न जानीते स्वस्योपहासतां नोपेक्षते कुशलपक्षं न गृह्णाति सदुपदेशान्, केवलं यत्र
कुत्रचिन् नारीसङ्गमासनमन्यद्वा किञ्चित्कोमलमुपलभते तत्र तत्राविचार्य तत्स्वरूपं लील्यातिरेकेण प्रवर्तत एव, ततो मनीषी संजातरु-
रणसं शिष्ययति स्पर्शनस्य मूलशुद्धिमाचष्ट वञ्चकोऽयमिति दीपयति भ्रातर्नास्य विश्वसनीयं परस्परिपुरेण स्पर्शन इति तं घातं पुनः
पुनश्चोदयति, घालः प्राह—मनीषिन्नलभनेनाट्टप्रार्थनं प्रलापेन, य एष मे वरययस्योऽनन्तागापसुरसगाटावगाहने हेतुः स एव ते पर-
मरिपुरिति कैषा भाषा?, मनीषिणा चिन्तितं—मूढः रत्नेषु न शक्यते निवारयितुम्, अतोऽल्भतेवन्निवारणेन, स्वरक्षणे मया यत्रो वि-
धेयः, तथाहि—अकार्यवाराणोद्युक्तो, मूढे यः परित्यजते । वानिस्तरो पृथा तस्य, भसन्त्याज्याद्भृतिर्यथा ॥ १ ॥ नोपदेशात्तेनापि,
मूढोऽकार्याद्विवर्त्यते । शीतांशुप्रसनत्केन राहुर्वोक्त्यनिवारितः? ॥ २ ॥ अकार्ये दुर्विनीतेषु, प्रवृत्तेषु ततः सदा । न किञ्चिदुपपद्यन्त्यं,
सता कार्याऽवधीरणा ॥ ३ ॥ इत्यालोच्य स्वयं चित्ते, हित्या बालस्य शिक्षणम् । स्वकार्यकरणोद्युक्तो, मनीषी मौनमाभितः ॥ ४ ॥ इतश्च-
णस्यैव कर्मविलासस्य राज्ञोऽस्ति सामान्यरूपा नाम देवी, तस्याश्चाभिष्टतमोऽस्ति मध्यमदुद्धिर्नाम दारको, घल्लभतमो मनीषिपालयोः,
क्रीडितस्त्राभ्यां सह भूयांसं कालं, स च प्रयोजनवशाद्वाजादेशेनैव देशान्तरं गत आसीत्, इदानीमागतः, एषौ मनीषिपालो सह स्पर्श-

ज्ञानाभ्यां स्पर्शनेन च, ततः सद्यीतुकेन मध्यमबुद्धिना कर्णाभ्यर्णे निधाय वदनं दृष्टो बालः—क एष इति ?, निवेदितो
 पा—स्पर्शननामायमभिन्याप्रभावोऽस्मत्सहचर इति, मध्यमबुद्धिरुपाच—कथं ?, ततः कथितो बालेन सर्वोऽपि व्यतिकरः,
 तमबुद्धेरपि स्पर्शनस्योपरि द्रोहभावः, बालेनाभिहितं—भद्र स्पर्शन ! दर्शयास्व स्वकीयं माहात्म्यं, स्पर्शनः प्राह—एष दर्श-
 प्रयुष्ठा योगशक्तिः कृतमन्त्रदर्शनं अधिष्ठितं मध्यमबुद्धेः दारिरं विस्मितो मध्यमबुद्धिः प्रवृत्ता कोमलस्पर्शोच्छ्रा उपयुक्तानि
 रानादीनि संज्ञातध्विनाहारः प्रीणितो मध्यमबुद्धिः, प्रकटीभूतः स्पर्शनः, दृष्टं स्वप्रयाससाफल्यम्, अनुगृहीतोऽहं भवतीति
 भर्शनं मध्यमबुद्धिना, ततः पानीभूतोऽयमपि न दूरयापी वर्त्तत इति विचिन्तितं स्पर्शनेन, मनीषिणा चिन्तितं—यशीकृत-
 मध्यमबुद्धिरनेन पापेन स्पर्शनेन, अतो यद्युपेक्षं गृह्णाति ततः शिक्षयाम्येनं, मा भूदस्य मुग्धतया वराकस्य वञ्चनमिति,
 मध्यमबुद्धिरभिहितो मनीषिणा—भद्र ! न भद्रकोऽयं स्पर्शनो, विषयाभिलाषप्रयुक्तोऽयं लोकानां वञ्चकः पर्यटति, मध्य-
 मध्य ? , ततः कथिता मनीषिणा दोषप्रभावोपलब्धा समस्ताऽपि तस्य स्पर्शनस्य मूलशुद्धिः, मध्यमबुद्धिना चिन्तितं—
 मम तावदस्य स्पर्शनस्य संयन्धिनी वरसलता अचिन्त्यप्रभावता सुखहेतुता च, अयमपि च मनीषी नायुक्तभाषी, तत्र
 तत्र सत्त्वं ? किं वा वयमेवंस्थिते कुर्म इति ?, अथवा किमनेन चिन्तितेन ? तावद्भ्रमां पृच्छामि, तदुपदिष्टमाचारिव्यामीति वि-
 सामान्यरूपायाः समीपं, कृतं पादपतनं अभिनन्दितस्तथा निविष्टः क्षितितले निवेदितो व्यतिकरः सामान्यरूपयोक्तं—वरस !
 ना स्पर्शनमनीषिणोर्द्वयोरपि वचनमनुवर्त्तयतोभयाविरोधेन मध्यस्यतथैव स्यातुं युक्तं, कालान्तरे पुनर्य एव बलवत्तरः पक्षः
 भयणीयः, तथाहि—संशयापद्रवचित्तं, भिन्नं कार्यद्रये सता । कार्यः कालविलम्बोऽत्र, दृष्टान्तो मिथुनद्रवम् ॥१॥

मूढतया काले, प्राप्तेऽपि न परित्यजेत् । सर्वेषां लभते तस्मात्, स्वक्षयं नात्र संशयः ॥ ३ ॥ हेयबुद्ध्या गृहीतेऽपि, ततो वस्तुनि बुद्धि-
मान् । तस्यागावसरापेक्षी, प्रदांसां लब्धुमर्हति ॥ ४ ॥ कर्मविलासराजस्तु महादेवीभ्यां सकाशात् कुमारव्यतिकरमाकर्ष्य परितुष्टो मनी-
षिणो रष्ट्रो बालस्य चित्तमध्ये, धालेनापि ततःप्रभृति गाढतरं कोमलशयनसुरतायासेवनानि स्पर्शनप्रियाणि दिवानिशभाचरता परित्यक्तो
राजकुमारोचितः शेषव्यापारः परिहृतं गुरुदेवपादवन्दनं विमुक्तं कलाप्रहणं शिथिलीकृता लज्जा अङ्गीकृतः पशुधर्मः, ततोऽसौ न
गणयति लोकवचनीयतां न रक्षति कुलकलङ्कं न जानीते स्वस्योपहासतां नोपेक्षते कुशलपक्षं न गृह्णाति सदुपदेशान्, केवलं यत्र
धुन्वन्ति नारीसङ्गमासनमन्यद्वा किञ्चित्कोमलमुपलभते तत्र तत्राविचार्य तत्स्वरूपं लौल्यातिरेकेण प्रवर्तते एव, ततो मनीषी संजातक-
रणस्तं शिक्षयति स्पर्शनस्य मूलशुद्धिमाचष्टे वञ्चकोऽयमिति दीपयति भ्रातर्नास्य विश्वसनीयं परमरिपुरेय स्पर्शन इति तं बालं पुनः
पुनश्चोदयति, बालः प्राह—मनीषिन्नलभनेनाट्ट्यार्थेन प्रलोपेन, य एष मे वरवयस्योऽनन्तागाधसुखसागरावगाहने हेतुः स एव ते पर-
मरिपुरिति कैषा भाषा?, मनीषिणा चिन्तितं—मूढः सत्येष न झक्यते निवारयितुम्, अतोऽलभेतन्निवारणेन, स्वरक्षणे मया यन्नो वि-
धेयः, तथाहि—अकार्यवारणोद्युक्तो, मूढे यः परित्यजते । वाचिक्स्तरो दृथा तस्य, भस्मान्याज्याहुतिर्यथा ॥ १ ॥ नोपदेशशतेनापि,
मूढोऽकार्यान्निवर्त्यते । शीतांशुप्रसनात्केन राहुर्वाक्यैर्निवारितः? ॥ २ ॥ अकार्ये दुर्विनीतेषु, प्रवृत्तेषु ततः सदा । न किञ्चिदुपदेश्यं,
सता कार्याऽवधीरणा ॥ ३ ॥ इत्यालोच्य स्वयं चिन्ते, हित्वा बालस्य शिक्षणम् । स्वकार्यकरणोद्युक्तो, मनीषी मौनमाश्रितः ॥ ४ ॥ इतश्च-
तस्यैव कर्मविलासस्य राक्षोऽस्ति सामान्यरूपा नाम देवी, तस्याध्याभीष्टतमोऽस्ति मध्यमबुद्धिर्नाम दारको, वल्लभतमो मनीषिबालयोः,
क्रीडितस्वाभ्यां सह भूयांसं कालं, स च प्रयोजनवशाद्राजादेशेनैव देशान्तरं गत आसीत्, इदानीमागतः, दृष्टौ मनीषिबालौ सह स्पर्श-

ज्ञानरूप्यां स्पर्शनेन च. ततः समीतुरेन मध्यमबुद्धिना कर्णाभ्यर्णे निधाय वदनं पृष्टो बालः—क एष इति ?, निवेदितो
 था—स्पर्शनेनानामायमचित्त्यप्रभावोऽस्मात्सहचर इति, मध्यमबुद्धिरुवाच—कथं ?, ततः कथितो बालेन सर्वोऽपि व्यतिकरः,
 मबुद्धेरपि स्पर्शनेनसोपरि क्रोहभावः, बालेनाभिहितं—भद्र स्पर्शन ! दर्शयास्व स्वकीयं माहात्म्यं, स्पर्शनः प्राह—एष दर्श-
 नप्रयुक्ता योगशक्तिः कृतमन्तर्दानं अधिष्ठितं मध्यमबुद्धेः शरीरं विसितो मध्यमबुद्धिः प्रवृत्ता कोमलस्पर्शच्छा उपयुक्तानि
 रतादीनि संजातधित्ताहारः प्रीणितो मध्यमबुद्धिः, प्रकटीभूतः स्पर्शनः, पृष्टं स्वप्रयाससाफल्यम्, अनुगृहीतोऽहं भवतीति
 भ्रमंन मध्यमबुद्धिना, ततः पानीभूतोऽयमपि न दूरयापी वर्त्तत इति विचिन्तितं स्पर्शनेन, मनीषिणा चिन्तितं—वशीकृत-
 मध्यमबुद्धिरनेन पापेन स्पर्शनेन, अतो यद्युपेदरां गृह्णाति ततः शिक्षयाम्येनं, मा भूदस्य मुग्धतया वराकस्य पञ्चनमिति,
 मध्यमबुद्धिरभिहितो मनीषिणा—भद्र ! न भद्रकोऽयं स्पर्शनो, विषयाभिलाषप्रयुक्तोऽयं लोकानां वञ्चकः पर्यटति, मध्य-
 म्—कथं ?, ततः कथित्वा मनीषिणा बोधप्रभावोपलब्ध्या समस्ताऽपि तस्य स्पर्शनस्य मूलशुद्धिः, मध्यमबुद्धिना चिन्तितं—
 र मम तावदस्य स्पर्शनस्य संयन्धिनी वत्सलता अचित्त्यप्रभावता सुरदेहेतुता च, अयमपि च मनीषी नानुक्तभाषी, तत्र
 य सत्त्वं ? किं वा वयमेवंस्विते कुर्म इति ?, अथवा किमनेन चिन्तितेन ? तावदन्धां पृच्छामि, तदुपदिष्टमाचरिव्यामीति वि-
 त्तामान्यरूपायाः समीपं, कृतं पादपवनं अभिनन्दित्वस्तथा निविष्टः क्षितितले निवेदितो व्यतिकरः सामान्यरूपयोक्तं—वत्स !
 ता स्पर्शनमनीषिणोर्द्वयोरपि वचनमनुवर्त्तयतोभयाविरोधेन मध्यस्यवर्धेव स्थातुं युक्तं, कालान्तरे पुनर्य एव बलवत्तरः पक्षः
 भयणीयः, तथाहि—संज्ञापापद्राचिन्तेन, भिदने कार्यद्वये सता । कार्यः कालविलम्बोऽन्न, दृष्टान्तो मिथुनद्वयम् ॥ १॥

मूढतया काले, प्राप्तेऽपि न परित्यजेत् । सर्वेषां लभते तस्मान्, स्वश्रेयं नात्र संशयः ॥ ३ ॥ हेयबुद्ध्या गृहीतेऽपि, ततो वस्तुनि बुद्धि-
मान् । तदयथागावसरापेक्षी, प्रशंसां लब्धुमर्हति ॥ ४ ॥ कर्मविलासराजस्तु महादेवीभ्यां सकाशात्तं कुमारान्वयतिकरमाकर्ष्य परितुष्टो मनी-
षिणो रुष्टो बालस्य चित्तमध्ये, बालेनापि ततःप्रभृति गाढतरं कोमलशयनसुरवाद्यासेवनानि स्पर्शनप्रियाणि दिवानिदमाचरता परित्यक्तो
राजकुमारोचितः शेषव्यापारः परिहृतं गुरुदेवपादवन्दनं विमुक्तं कलाप्रहणं शिथिलीकृता लज्जा अङ्गीकृताः पशुधर्मः, ततोऽस्मां न
गणयति लोकवचनीयतां न रक्षति कुलकलङ्कं न जानीते स्वस्योपहास्यतां नोपेक्षते कुशलपक्षं न गृह्णाति सदुपदेशान्, केवलं यत्र
हुन्धित् नारीसङ्गभासनमन्यद्वा किञ्चित्कोमलगुणलभते तत्र तत्राविचार्य तस्सरूपं लौल्यातिरेकेण प्रवर्तत एव, ततो मनीषी संजातक-
रणसां शिक्षयति स्पर्शनस्य मूलशुद्धिमाचष्टे वञ्चकोऽयमिति दीपयति भ्रान्तार्त्स्य विश्वसनीयं परमरिपुरेण स्पर्शन इति तं बालं पुनः
पुनश्चोदयति, बालः प्राह—मनीषिबलमनोनाट्टप्रार्थेन प्रलापेन, य एष मे वदव्यस्योऽनन्तागापसुखसागरावगाहने हेतुः स एव ते पर-
मरिपुरिति कैपर भाषा?, मनीषिणा चिन्तितं—मूढः स्वत्वेप न शक्यते निवारयितुम्, अतोऽलभेतन्निवारणेन, स्वरक्षणे मया यन्नो वि-
धेयः, तथाहि—अकार्यवारणोद्युक्तो, मूढे यः परित्स्थिते । दानिवस्तरो वृथा तस्य, भस्मन्याज्याहुतिर्यथा ॥ १ ॥ नोपदेशात्तेनापि,
मूढोऽकार्यान्निवर्त्यते । शीतांशुभ्रसनात्केन राहुर्वाक्यनिवारितः? ॥ २ ॥ अकार्ये दुर्विनीतेषु, प्रवृत्तेषु ततः सदा । न किञ्चिदुपदेश्यं,
सता कार्याऽवधीरणा ॥ ३ ॥ इत्यालोच्य स्वयं चित्ते, हित्वा बालस्य शिक्षणम् । स्वकार्यकरणोद्युक्तो, मनीषी मौनमाश्रितः ॥ ४ ॥ इतश्च-
तस्यैव कर्मविलासस्य राज्ञोऽस्ति सामान्यरूपा नाम देवी, तस्याश्चाभीष्टतमोऽस्ति मध्यमबुद्धिर्नाम दारको, बल्लभतमो मनीषिबालयोः,
क्रीडितस्त्राभ्यां सह भूयांसं कालं, स च प्रयोजनवशाद्राजदेशेनैव देशान्तरं गत आसीत्, इदानीमागतः, एषै मनीषिबालौ सह स्पर्श-

िपय इति विचिन्त्य कृतमनेन देवदास्ययाऽऽत्मनो वैक्रियं मुग्धरूपं, निर्वर्त्तिता कनकसूर्पिका श्रुता कुसुमाना ॥१॥२५॥८७॥
 ममाद् य—जिताऽसि प्रिये । जिताऽसि, ततः कथमार्यपुत्रो हृदितोवायातो जिताऽहमपि, (पीति) विलक्षीभूता मनागकुटिला,
 त—प्रियेऽलं विपादेन, सत्यमिदं कारणं, केवलं निर्वर्त्तितोऽयुना कुसुमोद्ययो, प्रजायोऽमुष्मिन्नुपवनविभूषणे कदलीलता-
 नया, ततो गत्या कृतगाभ्यां तत्र पट्टवरायनीयं, इत्यथ विचक्षणया चिन्तितं—अये ! गतस्तावदेव कालशः, ततो यावदयं
 येषं नार्ग दूरे वर्त्तते तावदवतीर्य मानयाभ्येनं रतिवियुक्तमकरकेतनाकारं तरुणं, करोन्त्यात्मनो जन्मनः साफल्यं, लक्षित-
 मद्गगानेनैव तयोर्दूरीभवनेर्हतुः, ततो विधायाकुटिलारूपं कुसुमश्रुतकनकसूर्पिका गता मुग्धसमीपम्, आह च—जितोऽ-
 लोऽसि, ततः ससंभ्रमं तां निरीक्ष्य मुग्धः प्राह—प्रिये ! सुदु जिताः, किमयुना क्रियतां ?, विचक्षणयोक्तं—यदहं वदासि,
 किं तन् ?, विचक्षणाऽऽह—प्रजामो लताभवनं, मानयामो विशेषतः सदुपवनश्रियं, प्रतिपन्नमनेन, ततो गत्या तौ विचक्ष-
 ः कदलीलतागृहके, दृष्टं तन्मिथुनं, निरीक्षितं विसिताभ्यां परस्पराभिमुखं मिथुनाभ्यां, न दृष्टस्त्रिलतुपत्रिभागमात्रोऽपि
 ः, मुग्धेन चिन्तितम्—अये ! भगवतीनां वनदेवतानां प्रसादेन द्विगुणोऽहं संपन्नो देवी च, तदिदं महदभ्युदयकारणं, तं
 ज्ञाताय, ततो निवेश स्याभिप्रायमितरेषां गच्छामस्त्वावतावसमीपम् इत्यभिधायोत्थितो मुग्धः, चालितं चतुष्टयमपि, प्राविष्टं
 मानं, तद्विलोक्य विस्रितो राजा महादेवी परिकरथ, किमेतदिति शृष्टो मुग्धः, स प्राह—वनदेवताप्रसादः, ऋजुराह—
 कथितो मुग्धेन व्यक्तिकरः, ऋजुना चिन्तितम्—अहो मे धन्यता अहो मे देवतातुषहः, ततो हर्षातिरेकेण समादिष्टस्तेना-
 नगरे दापितानि महादानानि विधापितानि नगरदेवतापूजनानि, स्वयं च राजा राजमण्डलमध्यस्थः प्राह—एकेन सुतेन

न्ये मिथुन
 द्वयकथा

मध्यमबुद्धिरवाच—अभ्य ! किं तन्मिथुनद्वयं ? सामान्यरूपयोक्तं पुत्राकर्ण्य—अस्ति तथापिधं नाम नगरं, तत्र ऋजुर्नाम राजा, तस्य
 प्रगुणा नाम महार्देवी, तयोर्मकरध्वजाकारो सुरधो नाम तनयः, तस्य च रतिसश्रिभा अकुटिला नाम भार्या, ततस्त्रयोर्मुंष्याशुटिलयोर-
 न्योऽन्यथद्वानुरागयोर्विषयसुखमनुभवतोर्भवति कालः, अन्यथा वसन्तसमये उपरितनप्रासादभूमिकावासमवने व्ययस्त्रितः प्रभाते वतियतो
 सुगधकुमारो, मनोहरविविधविकसितकुसुमवनराजिराजितं गृहोपवनमुपलभ्य संजातकीटाभिलाषो भार्यां प्रस्तुवाच—देवि ! अतिरमणीयमनु-
 पवनधीः, तदुत्तिष्ठ गच्छावः कुसुमोषयनिमित्तं, आनयाव एनां, अकुटिलयाऽभिहितं—यदाक्षापयत्यार्यपुत्रः, ततो गृह्णत्या मग्निरसचिकं
 कनकसूर्पिके गते गृहोपवनं, प्रारब्धः कुसुमोषयो, सुगधः प्राह—देवि ! परयावस्तावत् कः कनकसूर्पिकां क्षटिति पूरयति ?, मत्र त्वमन्यसां
 विसि अहमन्यसां म्रजामीति, अकुटिलयाऽभिहितं—एवं भवतु, गतौ कुसुमोषयं कुर्याणो परस्परं दर्शनपथातीतयोर्गह्वरान्तरयोः, अत्रा-
 न्तरे कथाश्चितं प्रदेक्षमायातं व्यन्तरदेवमिथुनकं, कालज्ञो देवो विचक्षणा देवी, तेन च गगनतले विचरताऽवलोकिवं वन्मगुपमिथुनं,
 ततोऽचिन्त्यतया कर्मपरिणतेरतिसुन्दरतया तस्य मागुपमिथुनस्यापर्यालोचितकारितया मन्मथस्य मदनजननतया मथुमासस्यातिरमणीय-
 तया प्रदेक्षस्य केलिवहलतया व्यन्तरभावस्याविचपलतयेन्द्रियाणां दुर्निवारतया विषयाभिलाषस्यातिचटुल्यारितया मनोवृत्तेस्तथाभवितव्य-
 तया च तस्य वस्तुनः कालक्षसाभूदकुटिलायां तीप्रोऽनुरागः तथैव च सुगधस्योपरि विचक्षणायाः, ततः किलैनां ध्वयानीतितिवुख्या
 कालशोनाभिविवा विचक्षणा—देवि ! मत्र त्वमप्रतः तावथावददमिती राजगृहोपवनार्देवार्चननिमित्तं कतिचित्कुसुमान्यादायागच्छामि,
 सा तु सुगधद्वयतया स्थिता मौनेन, गतोऽकुटिलाभिमुखं कालक्षोऽवतीर्णो पनतराहने अदर्शनीभूतो विचक्षणायाः, चिन्तितमनेन—
 अये ! किं पुनः कारणमाश्रितेदं मिथुनं परस्परतो दवीयोदेशवर्ति वर्तते, ततः प्रयुक्तमनेन विभङ्गज्ञानं, लक्षितं तयोर्द्रीभवनकारणं,

प्राप्य इति विचिन्त्य कृतमनेन देवशक्त्याऽऽत्मनो धर्मस्य सुखस्य च । ततो जित्वाऽऽसि प्रिये । जित्वाऽऽसि, ततः कथमार्यपुत्रो ऋत्विगेयायावो जित्वाऽऽहमपि, (पीति) विश्वशभूता मानागुहाऽऽला, ममाह च—जित्वाऽऽसि प्रिये । जित्वाऽऽसि, ततः कथमार्यपुत्रो ऋत्विगेयायावो जित्वाऽऽहमपि, (पीति) विश्वशभूता मानागुहाऽऽला, कदलीलता-
 इत—प्रियेऽल विधादेन, स्वल्पमिदं कारणं, केवलं निर्वास्तितोऽयुना कुसुमोद्ययो, प्रजावोऽमुष्मिन्पुष्वनविभूषणे वावदयं
 प्रापया, ततो गत्वा कृतमाभ्यां तत्र पद्मशायनीयं, इतश्च विचक्षणया चिन्तितं—अथे ! गतस्त्वावदेप कालहः, ततो यावदयं
 प्रथमं नारी दूरे वसते तावदवतीर्य मानयाम्येनं रतिवियुक्तमकरकेतनाकारं तरुणं, करोम्यात्मनो जन्मतः साफल्यं, लक्षित-
 भद्रशानेनेव तयोर्दृग्भवनदंतुः, ततो विधायाकुटिलारूपं कुसुमपुतकनकसूर्पिका गता मुग्धसमीपम्, आह च—जितोऽ-
 तनोऽसि, ततः ममंभ्रमं तां निरीक्ष्य मुग्धः प्राह—प्रिये ! सुष्ठु जितः, किमयुना क्रियतां ?, विचक्षणयोक्तं—यदहं वदामि,
 किं तन् ?, विचक्षणाऽऽह—प्रजाभो लताभवनं, मानयामो विशेषतः सदुपवनाश्रियं, प्रतिपन्नमनेन, ततो गत्वा तौ विचक्ष-
 य कदलीलतागुहके, दृष्टं तन्मिथुनं, निरीक्षितं विस्मिताभ्यां परस्परमभिमुखं मिथुनाभ्यां, न दृष्टस्त्रिलुपत्रिभागमात्रोऽपि
 तः, मुग्धेन चिन्तितम्—अथे ! भगवतीनां वनदेवतानां प्रसादेन द्विगुणोऽहं संपन्नो देवी च, तदिदं महदभ्युदयकारणं, तं
 ताताप, ततो निवेद्य स्थाभिप्रायमितरेषां गच्छामस्त्वावसातसमीपम् इत्यभिधायोत्थितो मुग्धः, चलितं चतुष्टयमपि, प्रविष्टं
 क्षान्ते, तद्विलोक्य विस्मितो राजा महादेवी परिकरश्च, किमेतदिति पृष्टो मुग्धः, स प्राह—वनदेवताप्रसादः, ऋजुराह—
 कथितो मुग्धेन व्यतिकरः, ऋजुना चिन्तितम्—अहो मे पत्न्यता अहो मे देवतानुग्रहः, ततो हर्षातिरेकेण समादिष्टस्तेना-
 तो नगरे दापितानि महादानानि विधापितानि नगरदेवतापूजनानि, स्वयं च राजा राजमण्डलमध्यस्थः प्राह—एकेन सुतेन

सुतद्वयं, वध्वा ज्ञातमथो वधूद्वयम् । त्यादत् पिचताथ सज्जनाः, गायत धादयताथ नृत्यव ॥ १ ॥ ततः प्रगुन्नादि न्दशरंशो एत्रेरं नं-
 न्द्रोकमनुष्यदन्ती वादितानन्दमर्दूलसन्दोहवधिरितदिगन्ता विदितोर्ध्वमुजा नर्तितुं प्रवृत्ता, द्विगुणाहं संघंघ्नन्ति गता ह्यंघ्नन्तिद्वि, ननुभः
 शेषान्तःपुरिकाः, प्रमुदितं नगरं, वृत्तो वृहता विमर्देन महानन्द इति, केलिप्रियतया हृष्टः कालस्रः, केंचलं चिन्तितमनोन—का पुनरेषः
 द्वितीया योषित् संजातेति, उपयुक्तो ज्ञाने, ज्ञातमनेन—सैवैषा मदीयभार्या विचक्षणोति, ततः संजातः श्रेयः, चिन्तितमनोन, मारया-
 न्येनं दुराचारं पुरुषम्, एषा पुनरमारतया न शक्यते मारयितुं, तथाप्येवं पीडयामि यथा न पुनः परपुरुषगन्धमर्षि प्राप्यते, एतं कृत्-
 निश्रयस्त्वाप्यस्य कालज्ञस्य तथाभवितव्यतया प्रवृत्ताऽर्थपर्यालोचना, स्फुरितं चित्ते—यथा न सन्ध्यां चिन्तितमिदं मया, न पीडनोपा-
 तावद्विचक्षणा, यतोऽहमपि न शुद्धाचारो, ममापि समानोऽयं दोषः, मारणमपि मुग्धस्य न युक्तं, यतो मारितेऽस्मिन्नन्यथाभारं रिशाय
 न भजते मामकुटिला, विरज्यते सुतयं विचक्षणा, तत्किमकुटिलां गृहीत्याऽदृष्टस्यकलयपर्यणः इतोऽप्यन्मानि ? एतदपि नास्ति, यतोऽ-
 काण्डप्रस्थाने न स्वाभाविकोऽयमिति लक्षितविकाराय कदाचिदकुटिला मां न भजते, तथा रहितस्य पुनर्गमनमनर्थकमेव, तस्मादप्यर्थोपर्य-
 परित्यज्य कालविलम्ब एवात्र श्रेयानिति, विचक्षणयापि चिन्तितम्—अथे ! स एवायं मदीयभर्ता कालज्ञोऽनेन रूपेण स्थितः, पुतोऽप्यस्सात्र
 संभव इति, ततः कथमस्य पुरतः परपुरुषेण सह तिष्ठामीति संजातलज्जा अयमन्यां भजत इति समुत्पन्नोपार्था दुःशकमेवं स्थिते स्थातु-
 मित्याविर्भूताहुलभावा गताया अपि न काचिदर्थसिद्धिरिति स्थानेनात्मानं तोषयन्ती न चान्या गतिरस्तीति निरालम्बा, सापि यद्भवि-
 त्यतया कालविलम्बमेवाश्रित्य तत्रैव स्थिता, तत्रभृत्यदर्शितवैकियो परित्यक्तोपार्थमो देवमायया समस्तमानुषकसंन्यान्याचरन्ती प्रत्येकं
 द्वयं भजमागौ स्थितौ विचक्षणाकालज्ञौ प्रभूतकालम् । अन्यथा मोहविलयाभिधाने कानने सातिशयज्ञानादिरत्नाकरो षड्विधव्यपकिरः

शेषको नामाचार्यः, निवेदितो नरेन्द्रयोद्यानपालेन, ततः सर्पैरज्जो निर्गतस्तद्वन्द्वनाथं राजा, भगवताऽपि पृथग्व्यक्त्यो
 रष्ट्रप्रयोपविष्टरतेभ्यो धर्ममाचक्षणां भगवान्प्रपतिता इत्यातलविलुलितमौलिना, वन्दितं तत्पादारविन्दं शेषमुत्पद्यन्, अभि-
 चिदपिपादनपट्टिनिष्ठुर्युटारायमाणेन धर्मलाभादीर्घादेन भगवता शेषयतिभिश्च, उपविष्टा भूत्वा, कालशाब्दयोऽपि प्रयुज्य
 र्दिविनयं यथास्थानमुपविष्टाः, प्रस्तुता भगवता विशेषतो धर्मदेशना, दर्शिता भवनिर्गुणता वर्णिताः कर्मबन्धहेतवः नि-
 गतकारणमः श्रापितो मोक्षमार्गः रयापितः शिवसुरातिशयः कथिता विपयाभिष्वङ्गस्य भवभ्रमणहेतुशिवसुरप्रतिरो-
 धः, वननन्दुगवद्वचनाश्रुतमाकष्यं विचक्षणाकालज्ञयोर्विदलितं मोहजालमाविर्भूतः सम्यग्दर्शनपरिणामः समुज्ज्वलितः कर्मबन्ध-
 वदुश्चरितपथात्तापानलः, अत्रान्तरे तयोः शरीराभ्यां विनिर्गते रक्तकूर्णैः परमाणुभिर्घटितशरीरा वीभत्सा दर्शनेन भीषणा
 द्दुर्निर्दिष्टानां णका स्त्री भगवतः प्रतापं सोढुमक्षमा निर्गल्य पर्यदः पश्चान्मुखीश्चिता दूर्वत्तिनि भूभागे स्थिता, पश्चात्तान-
 या गलद्रभुमलिलौ समकमेव विचक्षणाकालज्ञौ पतिवौ भगवत्करणयोः, कालज्ञेनाभिहितं—भगवन्नयमायमोऽहं येन मया
 भायां आचरितं पातदायं द्रुम्यः सरलहृदयो मुग्धो जनितो नरेन्द्रमहादेव्यादीनां व्यलीकसुतक्यामोहः वञ्चितोऽयं पर-
 स्म समंयविषयपापकर्मणः कथं शुद्धिर्भविष्यतीति ?, विचक्षणयोक्तं—ममासि कथं ?, यतः समाचरितं पापिष्ठया मयाऽपीदं
 नैवेद्यते ?, दिव्यज्ञानस्य प्रत्यक्षमेवेदं समस्तं भगवतः, भगवानाह—भद्रौ ! न कर्तव्यो युवाभ्यां विपादो, न भद्रयोर्दोषोऽयं,
 स्वरूपं, तावाहतुः—इस्य पुनर्दोषोऽयं ?, भगवानाह—येयं युष्मच्छरीरानिर्गत्य दूरे स्थिता नासी तस्याः, तावाहतुः—

१. एतत्तद्वन्द्वनाथं भद्रौ ! न कर्तव्यो युवाभ्यां विपादो, न भद्रयोर्दोषोऽयं,

न्ये सिधुन
 इत्यकथा

॥ १७३ ॥

सुतद्वयं, यथा जातमथो यथूद्वयम् । तादृत विवताथ सञ्जना !, भायत वादयताथ नृत्यत ॥ १ ॥ ततः प्रगुणापि महार्देवी एतदेव ने-
 न्द्रोष्मनुयदन्ती वादितानन्दमर्दलसन्दोहयधिरदिगान्ता विद्वितोर्ध्वमुजा नर्चितुं प्रवृत्ता, द्विगुणाहं संपन्नोति गता हर्षमकुटिला, प्रवृत्ताः
 दोषान्तःपुरिकाः, प्रमुदितं नगरं, वृत्तो वृहता विमर्देन महानन्द इति, केलिप्रियतया हृष्टः कालज्ञः, केवलं चिन्तितमनेन—आ पुनरेषा
 द्वितीया योषित् संजातेति, उपयुक्तो ज्ञाने, ज्ञातमनेन—सैर्षया मदीयभार्या विचक्षणेति, ततः संजातः क्रोधः, चिन्तितमनेन, मारया-
 न्येनं दुराचारं पुरुषम्, एषा पुनरमारतया न दान्यते मारयितुं, तथाप्येवं पीडयामि यथा न पुनः परपुरुषगन्धमपि प्रार्थयते, एवं कृत-
 निधयस्याप्यस्य कालज्ञस्य तथाभवितव्यतया प्रवृत्ताऽर्थपर्यालोचना, स्फुरितं चित्ते—यथा न सन्धग् चिन्तितमिदं मया, न पीडनीया
 तावद्विचक्षणा, यतोऽहमपि न शुद्धाचारो, ममापि समानोऽयं दोषः, मारणमपि मुग्धस्य न युक्तं, यतो भारितेऽस्मिन्नन्यथाभावं विज्ञाय
 न भजते मामकुटिला, विरम्यते सुतरां विचक्षणा, तत्किमकुटिलां गृहीत्वाऽट्टष्टसकलत्रयर्षणः इतोऽप्यक्रमासि ?, एतदपि नास्ति, यतोऽ-
 काण्डप्रस्थाने न स्वाभाविकोऽयमिति लक्षितविकारा कदाचिदकुटिला मां न भजते, तथा रहितस्य पुनर्गमनमनर्थकमेव, तस्मादीर्व्याधर्म
 परित्यज्य कालविलम्ब एवात्र श्रेयानिति, विचक्षण्यापि चिन्तितम्—अथे ! स एवायं मदीयमर्त्ता कालज्ञोऽनेन रूपेण स्थितः, कुतोऽन्यस्याव
 संभव इति, ततः कथमस्य पुरतः परपुरुषेण सह विद्यामीति संजातलज्जा अयमन्यां भजत इति समुत्पन्नेषुर्ष्या दुःशकमेवं स्थिते स्वातु-
 मित्याविर्भूताहुलभाया गताया अपि न काचिदर्थसिद्धिरिति स्थानेनारमानं तोषयन्ती न चान्या गतिरस्तीति निरालम्बा, सापि यद्भवि-
 त्यतया कालविलम्बमेवाश्रित्य तत्रैव स्थिता, तत्प्रयत्नदर्शितवैभिन्यो परित्यक्तेषुर्ष्यापर्मो देवमायया समस्तभानुपकर्तव्यान्याचरन्तौ प्रत्येकं
 द्वयं भजमानौ स्थितौ विचक्षणाकालज्ञौ प्रभूतकालम् । अन्यथा मोहविलयाभिधाने कानने सातिशयज्ञानादिरत्नाकरो यदुशिष्यपरिकरः

भस्मागतः प्रतिशोषदो नामाचार्यः, निवेदितो नरेन्द्रायोषानपलिन, ततः सर्पारजनो निर्गतस्तद्वन्द्वनार्थं राजा, भगवतोऽपि द्वावराचत
 कनककमलं, दृष्टस्वयोपविष्टस्तोत्रयो धर्ममाचक्षणो भगवान्नरपतिना इलातलविलुलितमौलिना, वन्दितं तत्पदारविन्दं शेषमुनयश्च, अभि-
 नन्दिणाः कर्मचिदपिषाटनपट्टिनिपुरयुठारायमाणेन धर्मलाभाशीर्वादेन भगवता शेषयतिभिश्च, उपविष्टा भूतले, कालज्ञादयोऽपि प्रयुज्य
 रामसं वन्दनारिविनयं यथास्थानमुपविष्टाः, प्रस्तुता भगवता विदोषतो धर्मदेशना, दर्शिता भवनिर्गुणता वर्णिताः कर्मवन्धहेतवः नि-
 दिग्ताः संसारचारकायामः श्रापितो मोक्षमार्गः स्यापितः शिवसुराविशयः कथिता विषयाभिष्वङ्गस्य भवभ्रमणहेतुशिवसुखप्रतिरो-
 धिका दुरन्तता. ततस्तद्भवद्वचनामृतमाकर्ण्य विचक्षणाकालज्ञयोर्विदलितं मोहजालमाविर्भूतः सम्यग्दर्शनपरिणामः समुज्ज्वलितः कर्मन्ध-
 नरदनप्रवणः स्वदुश्चारिनपञ्चासापानलः, अत्रान्तरे तयोः शरीराभ्यां विनिर्गते रक्तकूर्णैः परमाणुभिर्घटितशरीरा वीभत्सा दर्शनेन भीषणा-
 स्वरूपेण उदंगेदुर्विचिन्तां एकं स्त्री भगवतः प्रतापं सोढुमक्षमा निर्गत्य पर्यदः पञ्चान्मुखीस्थिता दूरवसिनि भूभागो स्थिता, पञ्चात्ता-
 पार्शीदृत्तद्वयतया गलदधुसलिलो समकमेव विचक्षणाकालज्ञौ पतितौ भगवत्करणयोः, कालज्ञेनाभिहितं—भगवन्नपथमाथमोऽहं येन मया
 विप्रचारिता स्वभायां आचरितं पारदार्यं हेतवः सरलहृदयो मुग्धो जनितो नरेन्द्रमहादेव्यादीनां व्यलीकसुतव्यामोहः यश्चित्तोऽयं पर-
 मार्थेतात्मा, तस्य मर्मबंधविषपापकर्मणः कथं शुद्धिर्भवित्वतीति ?, विचक्षणयोक्तं—ममापि कथं ?, यतः समाचरितं पापिष्ठया मयाऽपीदं
 सर्वं, किं वा निवेद्यते ?, दिव्यज्ञानस्य प्रत्यक्षमेवेदं समस्तं भगवतः, भगवानाह—भद्रौ ! न कर्त्तव्यो युवाभ्यां विषादो, न भद्रयोर्दोषोऽयं,
 निर्मलं भवतोः स्वरूपं, तावाहतुः—कस्य पुनर्दोषोऽयं ?, भगवानाह—येयं शुष्मच्छरीराजिर्गत्य दूरे स्थिता नारी तस्याः, तावाहतुः—

रागवन् ! किम्रामिकेयं ? भगवताऽभिहितं—भद्रौ ! भोगवृष्णोपमभिधीयते, विचक्षणकालज्ञाभ्यामभिहितं—भगवन् ! कथं पुनरियमेत-
 येपदोपहेतुः, भगवताऽभिहितं—भद्रौ ! श्रूयताम्—“रजनीव तमिष्यस्य, भोगवृष्णैव सर्वदा । रागादिदोषवृन्दस्य, सर्वस्यैषा प्रवर्तिता
 ॥ १ ॥ येषामेषा भवेदहे, प्राणिनां पापचेष्टिता । तेषामकार्येषु मतिः, प्रसभं संप्रवर्तते ॥ २ ॥ वृणकाष्ठैर्यथा वह्निर्जलपूरैर्यथोदधिः ।
 तथा न वृष्यस्येयाऽपि, भोगैरासेवितैरपि ॥ ३ ॥ यो मूढः शमयत्येनां, किल शब्दादिभोगतः । जले निदीधिनीनाथं, स हस्तेन त्रिपु-
 क्षति ॥ ४ ॥ मोहादेनां प्रियां कृत्वा, भोगवृष्णां नराधमाः । संसारसागरे धोरे, पर्यटन्ति निरन्तके ॥ ५ ॥ सद्योपेयमिति ज्ञात्वा, ये
 पुनः पुरुषोत्तमाः । स्वदेहोहाश्रिःसार्य, चित्तद्वारं निरुन्धते ॥ ६ ॥ ते सर्वोपद्रवैर्युक्ताः, प्रलीनाशेषकल्मषाः । आत्मानं निर्मलकृत्य,
 प्रयान्ति परमं पदम् ॥ ७ ॥ युगम् । वेऽनया रहिताः सन्तस्ते वन्त्या भुवन्त्रये । वद्रे गताः पुनर्येऽस्माः, साधुभिस्ते विगर्हिताः ॥ ८ ॥
 “अगुब्रूवा भवन्त्यस्मा, ये मोहादपथमा नराः । तेषामेषा प्रकृत्यैव, दुःखसागरदायिका ॥ ९ ॥ प्रतिक्रूला भवन्त्यस्मा, ये पुनः पुरुषोत्तमाः ।
 तेषामेषा प्रकृत्यैव, सुखसन्तोहकारिका ॥ १० ॥ तावन्मोक्षं नरो द्वेष्टि, संसारं बहु मन्यते । पापिष्ठा भोगवृष्णोयं, यावद्विचे विवर्तते
 ॥ ११ ॥ यदा पुनर्दिलीयेव, कथञ्चित्सुण्यकर्मणाम् । एषा भवत्कदा सर्वो, धूलिरूपः प्रकाशते ॥ १२ ॥ तावथाद्युचिषु श्वेषु, योषिदङ्गेषु
 मूढधीः । कुन्देन्द्रीवरचन्द्रादिकल्पनां प्रतिपद्यते ॥ १३ ॥ यावदेया शरीरस्था, वर्तते भोगवृष्णिका । तदभावे मनस्तेषु, न स्वप्नेऽपि प्र-
 वर्तते ॥ १४ ॥ युगम् । समाने पुरुषत्वेऽपि, परकिङ्करतां गताः । निन्द्यं यत्कर्म कुर्वन्ति, भोगवृष्णाऽत्र कारणम् ॥ १५ ॥ येषां पुन-
 रियं देशान्निर्वाता सुमहात्मनाम् । निर्दना अपि ते धीराः, दाकादेरपि नायकाः ॥ १६ ॥ किञ्चित्तामससंमिश्रे, राजसैः परमाणुभिः ।
 निर्वर्तिवशरीरैर्यं, गीता वज्रान्तरेऽपि ॥ १७ ॥ तदेया भवतोः पापा, पापकर्मप्रवर्तिता । अतोऽस्या एव दोषोऽयं, विद्यते नैव भद्रयोः

भगवन् ! किन्नामिकेयं ? भगवताऽभिहितं—भद्रौ ! भोगवृण्यमभिधीयते, विचक्षणाकालज्ञाभ्यामभिहितं—भगवन् ! कथं पुनरियमेवं-
 विधदोषहेतुः, भगवताऽभिहितं—भद्रौ ! श्रयताम्—“रजनीव तमिस्रस्य, भोगवृण्यैव सर्वदा । रागादिदोषवृन्दस्य, सर्वस्यैषा प्रवर्तिका
 ॥ १ ॥ येषामेषा भवेद्देह, प्राणिनां पापचेष्टिता । तेषामकार्येषु मतिः, प्रसभं संप्रवर्त्तते ॥ २ ॥ वृणकाष्ठैर्यथा वह्निर्जलपूरैर्यथोदधिः ।
 “तथा न वृष्यत्येषाऽपि, भोगैरासेविवैरपि ॥ ३ ॥ यो भूढः क्षमयत्येनां, किल शब्दादिभोगतः । जले निशीथिनीनाथं, स हस्तेन जियु-
 “क्षति ॥ ४ ॥ मोहादेनां प्रियां कृत्वा, भोगवृण्यं नराधमाः । संसारसागरे घोरं, पर्यटन्ति निरन्तके ॥ ५ ॥ सद्योपयमिति ज्ञात्वा, ये
 “पुनः पुरुषोत्तमाः । स्वदेहोहाग्निःसार्धं, चित्तद्वारं निरुन्धते ॥ ६ ॥ ते सर्वोपद्रवैर्मुक्ताः, प्रलीनाशेषकल्मषाः । आत्मानं निर्मलीकृत्य,
 “प्रयान्ति परमं पदम् ॥ ७ ॥ युग्मम् । येऽनया रहिताः सन्तस्ते वन्या भुवनत्रये । वशे गताः पुनर्येऽस्याः, सायुभिस्ते विगर्हिताः ॥ ८ ॥
 “अनुकूला भवन्त्यस्या, ये मोहादधमा नराः । तेषामेषा प्रकृत्यैव, दुःससागरदायिका ॥ ९ ॥ प्रतिकूला भवन्त्यस्या, ये पुनः पुरुषोत्तमाः ।
 “तेषामेषा प्रकृत्यैव, सुखसन्दोहकारिका ॥ १० ॥ तावन्मोक्षं नरो द्वेष्टि, संसारं बहु मन्यते । पापिष्ठा भोगवृण्येयं, यावच्चित्ते विवर्त्तते
 “॥ ११ ॥ यदा पुनर्दिलीयते, कथञ्चित्सुख्यकर्मणाम् । एषा भवसादा सर्वो, धूलिरूपः प्रकाशते ॥ १२ ॥ तावच्चाशुचिषु ज्येषु, योषिदद्भेदु
 “भूढधीः । हुन्देन्द्रीवरचन्द्रादिकल्पनां प्रतिपद्यते ॥ १३ ॥ यावदेषा शरीरस्था, वर्त्तते भोगवृण्यिका । तद्भावे मनस्तेषु, न स्वप्नेऽपि प्र-
 “वर्त्तते ॥ १४ ॥ युग्मम् । समाने पुरुषत्वेऽपि, परकिङ्करतां गताः । निन्द्यां यत्कर्म कुर्वन्ति, भोगवृण्योऽत्र कारणम् ॥ १५ ॥ येषां पुन-
 “स्यं देहाग्निर्गता सुमहात्मनाम् । निर्दन्ता अपि ते धीराः, शक्रादेरपि नायकाः ॥ १६ ॥ किञ्चित्तामससंमिश्रै, राजसैः परमाणुभिः ।
 “निर्वर्त्तिवशरीरेयं, गीता तस्मान्तरेऽपि ॥ १७ ॥ तदेषा भवतोः पापा, पापकर्मप्रवर्त्तिका । अतोऽस्या एव दीपोऽयं, विद्यते नैव भद्रयोः

भगवन् ! किन्नामिकेयं ? भगवताऽभिहितं—भद्रौ ! भोगवृष्णोयमभिधीयते, विचक्षणाकालज्ञान्यामभिहितं—भगवन् ! कथं पुनरियमेवं-
 विधदोषहेतुः, भगवताऽभिहितं—भद्रौ ! श्रूयताम्—“रजनीव तमिस्रस्य, भोगवृष्णैव सर्वदा । रागादिदोषवृन्दस्य, सर्वसौषा प्रवर्तिका
 “ ॥ १ ॥ येषामेषा भवेद्देह, प्राणिनां पापचेष्टिता । तेषामकार्येषु मातिः, प्रसभं संप्रवर्तते ॥ २ ॥ वृणकार्थैर्यथा वह्निर्जालपूरैर्यथोदधिः ।
 “ तथा न वृष्यत्येषाऽपि, भोगैरासेवितैरपि ॥ ३ ॥ यो मूढः शमयत्येनां, किल शब्दादिभोगतः । जले निशीथिनीनाथं, स हस्तेन जियु-
 “ क्षति ॥ ४ ॥ मोहादेनां प्रियां कृत्वा, भोगवृष्णं नराधमाः । संसारसागरे घोरे, पर्यटन्ति निरन्तके ॥ ५ ॥ सद्योपेयमिति ज्ञात्वा, ये
 “ पुनः पुरुषोत्तमाः । स्वदेहोहास्त्रिःसार्यं, चित्तद्वारं निरन्धते ॥ ६ ॥ ते सर्वोपद्रवैर्मुक्ताः, प्रलीनाशोपकल्मषाः । आत्मानं निर्मलीकृत्य,
 “ प्रयान्ति परमं पदम् ॥ ७ ॥ युगमम् । येऽनया रहिताः सन्तस्ते वन्या भुवनत्रये । वशे गताः पुनर्येऽस्याः, साधुभिस्ते विगर्हिताः ॥ ८ ॥
 “ अनुकूला भवन्त्यस्या, ये मोहादधमा नराः । तेषामेषा प्रकृत्यैव, दुःखसागरदायिका ॥ ९ ॥ प्रतिकूला भवन्त्यस्या, ये पुनः पुरुषोत्तमाः ।
 “ तेषामेषा प्रकृत्यैव, सुखसन्दोहकारिका ॥ १० ॥ तावन्मोक्षं नरो द्वेष्टि, संसारं बहु मन्यते । पापिष्ठा भोगवृष्ण्यं, यावच्चित्ते विवर्तते
 “ ॥ ११ ॥ यदा पुनर्विलीयते, कथञ्चित्पुण्यकर्मणाम् । एषा भवस्तदा सर्वो, धूलिरूपः प्रकाशते ॥ १२ ॥ तावथाशुचिषु ज्ञेषु, योषिदङ्गेषु
 “ मूढधीः । कुन्देन्द्रीवरचन्द्रादिकल्पनां प्रतिपद्यते ॥ १३ ॥ यावदेषा शरीरस्या, वर्तते भोगवृष्णिका । तद्भावे मनस्तेषु, न स्वप्नेऽपि प्र-
 “ वर्तते ॥ १४ ॥ युगमम् । समाने पुरुषत्वेऽपि, परकिङ्करतां गताः । निन्द्यं यत्कर्म कुर्वन्ति, भोगवृष्णाऽत्र कारणम् ॥ १५ ॥ येषां पुन-
 “ रियं देहान्निर्गता सुमहात्मनाम् । निर्दना अपि ते धीराः, शक्रादेरपि नायकाः ॥ १६ ॥ किञ्चित्तामससंमिश्रै, राजसैः परमाणुभिः ।
 “ निर्वर्तिवशरीरेयं, गीता वक्षान्तरेष्वपि ॥ १७ ॥ तदेषा भवतोः पापा, पापकर्मप्रवर्तिका । अतोऽस्या एव दोषोऽयं, विद्यते नैव भद्रयोः

तृतीयं दिग्भरूपं, तच्च वर्द्धितुमारब्धं, ततः शुक्लदिग्भरूपेण मल्लके हस्ततलप्रहारं दत्त्वा तद्वर्द्धमानं निवार्य प्रष्टुत्वा पारितं, निर्गतं च
 भगवदनुग्रहात् द्वे अपि ते कृष्णे दिग्भरूपे, ततो भगवताऽभिहितं—भो भद्राणि ! यद्भवन्निश्चितं यथा कृतमस्माभिर्विपरिवाचरन्पनिनि
 न तत्र भवन्निर्विपादो विधेयः, यतो न भवतामेव दोषो, निर्मलानि यूयं स्वरूपेण, वैरभिहितं—भगवन् ! कस्य पुनरेष दोषो ?, भगवा-
 नाह—यदिदं शुष्ठानन्तरं भवच्छरीरेभ्यो निर्गतं कृष्णवर्णं दिग्भरूपम् अस्यायं दोषः, तान्याहुः—भगवन् ! किन्नात्रकनिदं ? भगवतोऽहम्—
 अज्ञानमिदमुच्यते, वैरुकं—भगवन् ! यदिदमेतस्माद्ज्ञानात्प्रादुर्भूतं द्वितीयं कृष्णदिग्भरूपम् अनेन च शुष्टरूपेणारफोऽत्र यद्वर्द्धमानं धारित-
 मेतत्किन्नामकं ?, भगवानाह—पापमिदं, तान्याहुः—अस्य शुक्लदिग्भरूपस्य तर्हि किमभिधानं ?, भगवतोऽहम्—आर्जवमिदमभिधीयते,
 ततस्तान्याहुः—भगवन् ! कीदृशमिदमज्ञानं कथं चेदं पापमेतस्माज्जातं ? किमिति चानेनार्जवेनेदं विवर्द्धमानं धारितमिति सर्वं विस्तरतः
 “श्रोतुमिच्छामो, भगवानाह—यद्येवं ततः समाकर्णयत यूयम्—‘यत्तावदिदमज्ञानं, युष्मद्देहादिनिर्गतम् । एतदेव सप्तस्य, दोषपृन्दस्य
 “कारणम् ॥ १ ॥ अनेन वर्त्तमानेन, शरीरे जन्तवो यतः । कार्याकार्यं न जानन्ति, गन्धगाम्यं च तत्त्वतः ॥ २ ॥ भद्र्याभस्वं न पुष्य-
 “न्ते, पेयापेयं च सर्वथा । अन्या इव कुमार्गोण, प्रवर्तन्ते ततः परम् ॥ ३ ॥ ततो निषय्य पोरुणि, फर्माण्यकृतनाम्बुलाः । भवमार्गो
 “निरन्तेऽत्र, पर्यटन्ति सुदुःखिताः ॥ ४ ॥ अज्ञानमेव सर्वेषां, रागादीनां प्रवर्त्तकम् । स्वकार्ये भोगलुब्धाऽपि, यतोऽज्ञानमपेक्षते ॥ ५ ॥
 “अज्ञानविरहेणैव, भोगलुब्धा निवर्त्तते । कथञ्चित्संप्रवृत्ताऽपि, क्षाटित्येव निवर्त्तते ॥ ६ ॥ सर्वज्ञः सर्वदर्शी च, निर्मलोऽयं स्वरू-
 “पतः । अज्ञानमलिनो ह्यस्मा, पापानात्र विशेष्यते ॥ ७ ॥ याः काश्चिदेव मर्त्येषु, निर्वाणे च विभूतयः । अज्ञानेनैव ताः सर्वा, हताः
 “सन्मार्गरोधिता ॥ ८ ॥ अज्ञानं नरको घोरस्वामोरूपतया मत्स्य । अज्ञानमेव क्षारिद्रमज्ञानं परमो रियुः ॥ ९ ॥ अज्ञानं रोगसंपाप्सो,

"अथ उप्यज्ञानमुच्यते । अज्ञानं विषयः सर्गो, अज्ञानं मरणं मत्तम् ॥ १० ॥ अज्ञानविरहे नैष, घोरेः संसारसागरः । अत्रापि वसतां पुंसां,
 "यथायः प्रथिभासते ॥ ११ ॥ याः काश्चिदप्यवस्थाः स्युर्याश्चोन्मार्गप्रवृत्तयः । यथासन्नञ्जसं किञ्चिदज्ञानं तत्र कारणम् ॥ १२ ॥ त एव
 "हि प्रवर्तन्ते, पापकर्मसु जन्तवः । प्रकान्ताच्छादकं येषामेवमेतसि वर्तते ॥ १३ ॥ येषां पुनरिदं चित्तादन्त्यानां विनिवर्तते । शुभ्रीभूता-
 "न्तरालानसं मद्राचारवर्तिनः ॥ १४ ॥ धन्यास्त्रिभुवनस्सापि, भूत्या भावितमानसाः । अशेषकल्मषोन्मुक्ता, गच्छन्ति परमं पदम् ॥ १५ ॥
 "एतथाज्ञानमप्रार्थे, सर्वेषां भवतां समम । संजातं तेन दीपोऽयमस्यैव न भवादृशाम् ॥ १६ ॥ हिम्भरूपमनेनैव, द्वितीयं पापनामकम् ।
 "सर्वत्र जन्यते तन्माद्रथापि जनिनं किल ॥ १७ ॥ एतद्धि सर्वदुःखानां, कारणं वर्णितं युधिः । उद्वेगसागरे घोरे, हठादेवत्प्रवर्तकम्
 "॥ १८ ॥ मूलं मण्डभजालम्, पापमेतदुदाहृतम् । न फलं व्यमतः प्राज्ञैः, सर्वं यत्पापकारणम् ॥ १९ ॥ हिसानृतादयः पञ्च, तत्त्वाश्च-
 "द्वानमेव च । क्रोधोदयश्च चत्वार, इति पापस्य हेतवः ॥ २० ॥ वर्जनीयाः प्रयत्नेन, तस्मादेते मनीषिणा । ततो न जायते पापं
 "सस्माप्नो दुःखमंभवः ॥ २१ ॥ युष्माकं पुनरज्ञानाज्ञातं पापमिदं यतः । अज्ञानमेव सर्वेषां, हिसादीनां प्रवर्तकम् ॥ २२ ॥ वर्द्धमानमिदं
 "पापमाज्ञेन निवारितम् । यदत्र कारणं सम्यक्, कथ्यमानं निवोयत ॥ २३ ॥ आर्जवं हि स्वरूपेण, शुद्धाशयकरं परम् । वर्द्धमानमतः
 "पापं, यारयत्येव देहिनाम् ॥ २४ ॥ एतथाज्ञेवमप्रार्थे, सर्वेषां वर्तते समम् । अज्ञानजनितं पापं, युष्माकममुना जितम् ॥ २५ ॥ रक्षि-
 "तानि मया दूयमव एव सुरसुंदुः । सहर्षमेतदाचष्टे, हिम्भरूपं श्रिताननम् ॥ २६ ॥ धन्यानामाज्ञेवं येषामेवमेतसि वर्तते । अज्ञानादा-
 "यन्तोऽपि, पापं ते सत्यपापकाः ॥ २७ ॥ यदा पुनर्विजानन्ति, ते शुद्धं मार्गमञ्जसा । तदा विधूय कर्माणि, चेष्टन्ते मोक्षवर्त्मनि
 "॥ २८ ॥ आज्ञेन ततो धन्यासते शुभ्रीभूतमानसाः । निर्मलाचारविस्ताराः, पारं गच्छन्ति संसृतेः ॥ २९ ॥ तदेवंविधभावानां, भद्राणां

तृतीयं हिम्बरूपं, तच्च वर्द्धितुमारुह्यं, ततः शुक्रहिम्बरूपेण मस्तके हस्तावलयहारं दत्त्वा तद्वर्द्धमानं निवार्य प्रकृत्या धारितं, निर्गतं च
 भागवदनुग्रहात् द्वे अपि ते कृष्णे हिम्बरूपे, ततो भगवताऽभिहितं—भो भद्राणि ! यद्भवद्भिन्नित्वं यथा कृतमस्माभिर्विषरीताचरणमिति
 न तत्र भवद्भिर्विषादो विषेयः, यतो न भवतामेव दोषो, निर्मलानि यूयं स्वरूपेण, वैरमिहितं—भगवन् ! कस्य पुनरेव दोषो ?, भगवा-
 नाह—यदिदं शुद्धानन्तरं भवच्छरीरेभ्यो निर्गतं कृष्णवर्णं हिम्बरूपम् अस्यायं दोषः, तान्याहुः—भगवन् ! किन्नामकमिदं ? भगवतोक्तम्—
 अज्ञानमिदमुच्यते, तैरुक्तं—भगवन् ! यदिदेवतसादृशानात्प्रादुर्भूतं द्वितीयं कृष्णहिम्बरूपम् अनेन च शुक्ररूपेणास्फोट्य वर्द्धमानं धारित-
 मंतर्लिक्रामकं ?, भगवानाह—पापमिदं, तान्याहुः—अस्य शुक्रहिम्बरूपस्य तर्हि किमभिधानं ?, भगवतोक्तं—आर्जवमिदमभिधीयते,
 तवस्तान्याहुः—भगवन् ! कीदृशमिदमज्ञानं कथं चेदं पापमेतस्माज्जातं ? किमिति धानेनार्जवेनेदं विवर्द्धमानं धारितमिति सर्वं विसारतः
 “भोतुनिच्छामो, भगवानाह—यद्येवं ततः समाकर्णयत यूयम्—‘यत्तावदिदमज्ञानं, युष्मद्देहादितिर्गतम् । एतदेव समस्तस्य, दोषयुन्दस्य
 “कारणम् ॥ १ ॥ अनेन वर्त्तमानेन, शरीरे जन्तवो यतः । कार्यकार्यं न जानन्ति, गम्यागम्यं च तत्त्वतः ॥ २ ॥ अस्याभस्यं न युष्य-
 “न्ते, पेयापेयं च सर्वथा । अन्या इव कुमार्गेण, प्रवर्त्तन्ते ततः परम् ॥ ३ ॥ ततो निवप्य घोराणि, कर्माण्यकुतशान्वलाः । भवमार्गे
 “निरन्तेऽत्र, पर्यटन्ति सुदुःखिताः ॥ ४ ॥ अज्ञानमेव सर्वेषां, रागादीनां प्रवर्त्तकम् । स्वकार्यं भोगवृष्णाऽपि, यतोऽज्ञानमपेक्षते ॥ ५ ॥
 “अज्ञानविरहेणैव, भोगवृष्णा निवर्त्तते । कथञ्चित्संप्रवृत्ताऽपि, शटित्येव निवर्त्तते ॥ ६ ॥ सर्वज्ञः सर्वदर्शी च, निर्मलोऽयं स्वरू-
 “पतः । अज्ञानमलिनो ह्यात्मा, पापाणाम्न विशेप्यते ॥ ७ ॥ याः काश्चिदेव मर्त्येषु, निर्वाणे च विभूतयः । अज्ञानेनैव ताः सर्वा, हृताः
 “सन्मार्गरोधिना ॥ ८ ॥ अज्ञानं नरको पोरस्तमोरुपतया मतम् । अज्ञानमेव दारिद्र्यमज्ञानं परमो रिपुः ॥ ९ ॥ अज्ञानं रोगसंघातो,

॥ ५ ॥ अथवा—मिथ्यात्वोरत्नं यस्माद्स्माभिरपि साभ्रतम् । दुर्लभं भवकोटीभिः, प्राप्तं सम्यक्त्वमुत्तमम् ॥ ६ ॥ अतोऽस्ति धन्यता
 काश्चिद्मात्मनि सर्वथा । नरो दारिद्र्यभाहू नैव, लभते रत्नपुञ्जकम् ॥ ७ ॥ ततः सद्दर्शो तौ सूरैः, प्रणम्य चरणद्वयम् । तेनानुशिष्टौ
 नलानं, संप्राप्तौ देवदम्पती ॥ ८ ॥ प्रविष्टा भोगवृष्णाऽपि, शरीरे गच्छतोस्तयोः । शुद्धसम्यक्त्वमाहात्म्यात्, केवलं सा न बाधिका
 ॥ ९ ॥ विचक्षणोऽऽत् कालमन्यदा रदसि स्थिता । आर्यपुत्र ' यदा दृष्टा, त्वयाऽहं कृतवञ्चना ॥ १० ॥ तदा किं चिन्तितं ? सोऽपि,
 स्थाभिप्रायं न्यवेदयन् । विचक्षणोऽऽत् सत्यस्त्रं, कालज्ञ इति गीयसे ॥ ११ ॥ युगम् । तेनापि पृष्टा सोवाच, पर्यालोचं तदाननम् । कान-
 दृष्टाः प्राह सत्वेव, त्वमप्यत्र विचक्षणा ॥ १२ ॥ यतः कालविलम्बेन, क्रियमाणेन वद्वेषे । भोगा मुक्ताः स्थिता प्रीतिर्जातं नाकाण्ड-
 विद्वयम् ॥ १३ ॥ प्राप्तो धर्मो नृपादीनामुपकारः कृतो महान् । ततः कालविलम्बोऽयं, फलितोऽत्यर्थमावयोः ॥ १४ ॥ विचक्षणाऽऽह
 को वाऽत्र ?, सन्देशे नाथ ' वस्तुनि । किं वा न जायते चारु, पर्यालोचितकारिणाम् ? ॥ १५ ॥ ततः प्रीतिसमायुक्तौ, संजातौ देवद-
 म्पती । सद्धर्मलभादात्मानं, मन्यमानो कृतार्थकम् ॥ १६ ॥ इदं पुत्र ! मया तुभ्यं, कथितं मिथुनद्वयम् । संदिग्धेऽर्थे विलम्बेन, कालस्य
 गुणभाजनम् ॥ १७ ॥ ततश्च—संदिग्धेऽर्थे विधातव्या, भवता कालयापना । पश्चाद् बहुगुणं यच्च, तदेवाङ्गीकरिष्यते ॥ १८ ॥ मध्य-
 मनुष्टियाह—यदाऽऽस्त्रापयत्यस्या,—ततो मनीषिणो वाक्यं, सारतो नास्य जायते । प्रीतिवन्द्यो दृढं तत्र, स्वर्दाने भाववैरिणि ॥ १९ ॥
 पाललपैः पुनस्तत्र, रोहमुद्धिः प्रवर्तते । दोलायमानोऽसौ वित्ते, कुफले कालयापनाम् ॥ २० ॥ इतश्च तेन बालेन, सा प्रोक्ता जननी
 निजा । अन्व ! संदर्शयामीयं, योगशक्तित्वं मम ॥ २१ ॥ तयोक्तं दर्शयाम्येषा, पुत्र ! त्वं संमुखो भव । ततः सा ध्यानमापूर्व, प्रविष्टा
 तच्छरीरके ॥ २२ ॥ अथाशुभलमालायाः, प्रवेशानन्तरं पुनः । स बालः स्वर्दानेनापि, गाढं हर्षादधिष्ठितः ॥ २३ ॥ ततः शरीरे तौ

“बुध्यतेऽधुना । अज्ञानपापे निर्दूय, सम्यग्धर्मनिषेवणम् ॥ ३० ॥ जपादेयो हि संसारे, धर्म एव युधः सदा । विशुद्धो मुक्तये सर्वं,
 “यतोऽन्यद्दुःखकारणम् ॥ ३१ ॥ अनित्यः प्रियसंयोग, इहेर्ष्याशोकसंकुलः । अनित्यं र्थावनं चापि, कुरिसताचरणारपदम् ॥ ३२ ॥
 “अनित्याः संपदस्तीव्रहेयवर्गसमुद्भवाः । अनित्यं जीवितं चेह, सर्वभावनिबन्धनम् ॥ ३३ ॥ पुनर्जन्म पुनर्भूयुर्हानादिस्थानसं-
 “श्रयः । पुनः पुनश्च यदतः, सुखमत्र न विद्यते ॥ ३४ ॥ प्रकृत्याऽसुन्दरं ह्येवं, संसारे सर्वमेव यत् । अतोऽत्र यद किं मुक्ता, क्वचि-
 “दास्या विवेकिनाम् ? ॥ ३५ ॥ मुक्त्वा धर्मं जगद्वन्द्यमकलङ्कं सनातनम् । परार्धसाधकं धीरं, सेवितं शीलयालिभिः ॥ ३६ ॥
 “ततो भागवतं वाक्यं, श्लेचेदममृतोपमम् । संसारवासात्तैः सर्वैः, सं सं चित्तं निवर्तितम् ॥ ३७ ॥ राजाऽऽह द्विपते सर्वं, यदास्तिष्टं
 “महात्मना । प्रगुणाऽऽह महाराज !, किमद्यापि विलम्ब्यते ? ॥ ३८ ॥ चारु चारुदितं तात !, सम्यगन्त्र ! प्रजल्पितम् । मुक्तमेव रजुधानं, मुक्त्ये-
 “नैवं प्रभाषितम् ॥ ३९ ॥ इर्ष्येस्तुल्लसरोजाशी, तथाऽपि गुरुलज्जया । तदुक्तं यदु मन्याना, कथूमैनिन संश्रिता ॥ ४० ॥” ततः पतितानि चत्वा-
 र्यपि भागवतकरण्योः, ऋजुराजेनोक्तं—वत्स ! संपादयामो यदास्तिष्टं भागवता, भगवानाह—उचितमिदं भवात्पदां भव्यानां, ततः पृष्टो भगवा-
 नेव प्रशस्यदिनं राक्षा, भगवतोक्तं—अथैव शुक्लतीर्थे, ततस्तत्रस्थेनैव नरेन्द्रेण दापितानि महादानानि कारितानि देवपूजानानि स्थापितः
 शुभाचाराभिधानः स्वतनयो राज्ये जानितो नागरिकजनानां चित्तानन्द इति,—ततो निर्वस्यं कर्तव्यं, प्रप्रज्याकरणोचितम् । गुरुणाऽऽर्दि-
 तसम्भवं, दीक्षितं च चतुष्टयम् ॥ ४१ ॥ ततस्ते कृष्णरूपे द्वे, हिन्मे तूष्णं पलायिते । शुक्लरूपं पुनस्तेषां, प्रविष्टं तनुषु । क्षणात् ॥ ४२ ॥ पराङ्मन-
 तवश्चित्ते, सभायेंण विचिन्वितम् । परयाद्दो धन्यताऽमीषां, सुलब्धं जन्मजीवितम् ॥ ३ ॥ एतैर्भागवती दीक्षा, यैः प्राप्ता गुण्यकर्मभिः ।
 इतन्वोऽप्यधुना मन्ये, तैस्तीर्णोऽयं भवोदधिः ॥ ४ ॥ चारित्र्यदायितसमाससंसारोच्चारकारणात् । वयं सु देवभावेन, . व्यर्थकेनात्र वशिष्ठताः

सजाताः कान्तनाभोगाः, शुभनीभरपूरिताः । भ्रमरुमपराङ्कारैरागीवमनोहृदाः ॥ ४२ ॥ कामिनीहृदयानन्ददायकं प्रियसन्निधौ । विजु-
म्भते वनान्तेषु, कन्दिकिलकूजितम् ॥ ४३ ॥ प्रोमपुष्टकिञ्चुकाभेषु, पुष्पभारोऽतिरक्तकः । वियोगदलितस्त्रीणां, पिशितप्रकारयते ॥ ४४ ॥
मज्जयः सहकाराणामाभोरिवदिगन्तराः । हृष्टा वसन्तराजेश, धूलिक्रीडां प्रकुर्वते ॥ ४५ ॥ देवकिन्नरसन्ध्याभिधुनैः कथिता वने । भ्र-
मंश कौकान्मन्त्र्यम्, तदानीं रमणीयता ॥ ४६ ॥ वष्टयोरि निर्भीरीभूत्वा, धंङ्गा दीला गृहे गृहे । मदनोदीपने मन्दं, प्रयुत्तो मलयानिलः
॥ ४७ ॥ अर्धदेश वसन्तंऽस्मी, सह मध्यमयुद्धिता । फ्रीढार्थं निर्गतो बालः, कामकालप्रमोदितः ॥ ४८ ॥ जनन्या देहवर्तिन्या, संयुक्तः
मर्यातेन च । गतो क्रीलापर नाम, सोशानं नन्दनोपमम् ॥ ४९ ॥ तस्यास्ति मध्यभूभाग, शुभ्रशङ्को महालयः । जनार्तानयनानन्दः,
प्रासाररजुद्गतोरणः ॥ ५० ॥ कामिनीहृदयाङ्गादकारको रतिवत्सलः । जनैः प्रतिष्ठितस्तत्र, देवो भक्करकेतनः ॥ ५१ ॥ इतश्च तस्य दे-
वस्य, पूजामत्कारकारणम् । विधिः क्रमेण संजाता, दिने तत्र त्रयोदशो ॥ ५२ ॥ कल्पका वरलाभाय, वध्वः सौभाग्यवदृढये । दुर्भगास्तु
परिप्रेममोहेन हृतमानसाः ॥ ५३ ॥ मोहन्याः कामिनोऽभीष्टयोपितसन्ध्यासिद्धये । गृहीतार्चनिकाः कामपूजनार्थं समागताः ॥ ५४ ॥
युगमम् । ततो बालो भद्ररोलं, तत्राकण्यं सविस्मयः । प्रविष्टः कामसदनं, सह मलयमयुद्धिता ॥ ५५ ॥ दृष्टस्तत्र रतेर्नाथः, प्रणतो भ-
क्तिपूर्वकम् । पूजितश्च प्रयत्नेन, संसुतो गुणकीर्त्तनीः ॥ ५६ ॥ अथ प्रदक्षिणां तस्य, ददानो देवसन्तनः । बालो ददर्श पार्थस्यं, शुभस्थाने
शयवस्थितम् ॥ ५७ ॥ तस्यैव रतिनाथस्य, देवस्य कृतकौतुकम् । संवाप्तमवतं रम्यं, मन्दमन्दप्रकाशकम् ॥ ५८ ॥ युगमम् । कुतूहलवशेनाथ,

१ कान्तने भोगाः प्र. २ आभोगा. देवाः. ३ हारि० प्र० ४ देवावासात्. ५ मनुष्यस. ६ (भूता). ७ (बद्धा). ८ जनसमूहः.

९ शोकरत्नं.

वस्य, वसंमानो क्षणे क्षणे । अभिलाषं मृदुसर्षं, कुरुतस्वीव्रवेदनम् ॥ २४ ॥ परित्पान्यरुचं व्यसामन्वाशरतापनः । स कःटः मुगः
 दीनि, दिवा रात्रौ च सेवते ॥ २५ ॥ कुविन्दडोभ्रमावन्नजातीयास्त्वपि वदन्तः । अर्तिर्न्येन मूढात्मा, लटकन्मु द्दरनेर ॥ २६ ॥
 ततोऽकर्तव्यनिरतं, सत्कर्तव्यपराङ्मुखम् । तं धालं सकलो लोकः, पापिष्ठ इति निन्दति ॥ २७ ॥ अशोभ्यं गतञ्जोदं, निरुः
 धुलदूषणः । स एवं निन्द्यमानोऽपि, मन्यते निजचेतसि ॥ २८ ॥ सदर्शनग्न्याप्रसादेन, भग्नाति मुरसामारः । लोकों पन्दीष्ट नन्दुः
 किमेतज्जल्पचिन्तया ॥ २९ ॥ युगम् । अथातुशलमालाऽपि, निर्गन्ध परिपृच्छति । कर्तव्यां मानिकं जाव !, दोग्धोर्दोर्भर्तव दे । ॥ ३० ॥
 स प्राहृणुशीतोऽसि, निर्विकल्पोऽहमन्वया । मुरसागरमन्वयेऽन, यथाऽहं संप्रवेदितः ॥ ३१ ॥ अन्यथाप्य ! त्वया निरयं, इत्यनुदर-
 कान्धया । न मोक्ष्यं शरीरं मे, यावज्जीवं सत्वेजसा ॥ ३२ ॥ अथातुशलमालाऽऽह, यत्तुभ्यं वलत ! रोचते । तदेव सत्त्वं करं, अथा
 मुकान्धचेष्टया ॥ ३३ ॥ स्थायीनां वां निरीक्ष्यैवं, धालेन परिचिन्तितम् । सप्तानोऽपि समापत्तः, सामर्पा सर्वसापिका ॥ ३४ ॥ अहो
 मे धन्यता लोके, नास्त्यतो बल मादशः । ततोऽसौ गाढदृष्टात्मा, सागुरुषं विचेष्टते ॥ ३५ ॥ अथ निन्दारैर लोके, खेदयिषुष्टमानसः ।
 लोकापवाद्भीरुत्वान्मन्वयुद्धिः प्रयापते ॥ ३६ ॥ धाल ! नो युज्यते कर्तुं, तव लोकविकरदकम् । आग्न्यागमनं निन्द्यं, सपापं धुलदूषणम्
 ॥ ३७ ॥ स प्राह विप्रलब्धोऽसि, नूनं भिन्न ! मनीषिणा । स्वर्गे विवर्तमानं मां, नेक्षसे कथमन्यथा ? ॥ ३८ ॥ ये मूढा जर्षिदोषेण,
 क्रोमलं ललनादिकम् । नेच्छन्ति ते महारत्नं, मुञ्चन्ति स्थानदोषतः ॥ ३९ ॥ सदाकण्ठं सतश्चित्ते, कृतं मध्यमयुदिना । नैव प्रष्टव्यता-
 योयो, व्यर्षो मे वाक्परिश्रमः ॥ ४० ॥ एवं च विप्रतां तेषां, धालमन्वयमनीषिणाम् । अधान्यदा सतापातो, वसन्ता कृतान्मर्षः ॥ ४१ ॥

तस्य, वरुमानो क्षणे क्षणे । अभिलाषं मृदुसर्षं, कुरुतास्तीव्रवेदनम् ॥ २४ ॥ परित्यक्तान्यकर्तव्यस्तावन्मात्रपरायणः । स बालः सुरता-
 दीनि, दिवा रात्रौ च सेवते ॥ २५ ॥ कुविन्दडोन्वभातद्गजातीयास्त्रपि तद्वशः । अतिलौत्येन मूढात्मा, ललनासु प्रवर्तते ॥ २६ ॥
 ततोऽर्कसंन्यतिरतं, सत्कर्तव्यपरद्वयम् । तं बालं सकलो लोकः, पापिष्ठ इति निन्दति ॥ २७ ॥ अज्ञोऽयं गतलज्जोऽयं, निर्भाग्यः
 कुलदूषणः । स एवं निन्द्यमानोऽपि, मन्यते निजचेतसि ॥ २८ ॥ स्वर्शान्वाप्रसादेन, ममास्ति सुरसागरः । लोको यद्वक्ति तद्वक्तु,
 विमेतज्जाल्पचिन्तया ॥ २९ ॥ युगम् । अथाकुशलमालाऽपि, निर्मल्य परिपृच्छति । कीदृशी मामिती जातः, योगशक्तिर्विभाति ते ? ॥ ३० ॥
 स प्राहगुह्यहीतोऽस्मि, निर्विकल्पोऽहमन्यया । सुरसागरमभ्येऽन्न, यथाऽहं संप्रवेक्षितः ॥ ३१ ॥ अन्येषाम्बुः । त्वया नित्यं, भद्रतुप्रद-
 कान्तया । न मोक्तव्यं दारिद्रं मे, यावज्जीवं स्वतेजसा ॥ ३२ ॥ अथाकुशलमालाऽह, यतुभ्यं वत्स ! रोचते । तदेव सततं कार्यं, मया
 मुक्तान्यचेष्टया ॥ ३३ ॥ स्थायीनां तां निरीक्ष्यैवं, बालेन परिचिन्तितम् । स्वर्शनोऽपि ममायत्तः, सामग्री सर्वसंश्लेषिका ॥ ३४ ॥ अहो
 मे धन्यता लोके, नास्त्वतो वत मादशः । ततोऽसौ गाढदृष्टात्मा, स्वानुरूपं विचेष्टते ॥ ३५ ॥ अथ निन्दापरे लोके, स्नेहविह्वलमानसः ।
 लोकापवादभीरुत्सान्मध्यबुद्धिः प्रभापते ॥ ३६ ॥ बाल ! नो युज्यते कर्तुं, तव लोकविरुद्धकम् । अगन्यागमनं निन्द्यं, सपापं कुलदूषणम्
 ॥ ३७ ॥ स प्राह विप्रलब्धोऽसि, नूनं मित्र ! मनीषिणा । स्वर्गे विवर्त्तमानं मां, नेक्षसे कथमन्यथा ? ॥ ३८ ॥ ये मूढा जातिदोषेण,
 कोमलं ललनादिकम् । नेच्छन्ति ते महारजं, मुष्यन्ति स्थानदोषतः ॥ ३९ ॥ तदाकर्ण्य ततश्चित्ते, कृतं मध्यमशुद्धिना । नैप प्रज्ञापना-
 योगो, व्यर्थो मे वाक्परिश्रमः ॥ ४० ॥ एवं च विष्टतां तेषां, बालमभ्यमनीषिणाम् । अधान्यदा समायातो, वसन्तः कृतमन्स्यैः ॥ ४१ ॥

द्वादि संस्थाप्य मध्यमम् । मध्ये प्रविष्टः सहसा, स बालस्तस्य सद्यतः ॥ ५९ ॥ अथ तत्र सुविक्षीर्णां, संपर्यङ्कां सैतृलिकाम् । शूद्रूपधानसं-
 पन्नां कोमलामर्लैचेलिकाम् ॥ ६० ॥ सुमेत रतियुक्तेन, कान्तमभ्यां मनोभुवा । स ददर्श महाशाय्यां, देवानामपि दुर्लभाम् ॥ ६१ ॥ युग्मम् ।
 ततो मन्थप्रकाशत्वात्, संवासाभवतस्तस्य सः । किमोवदिति संचिन्त्य, शाय्यां पसर्यर् बालकः ॥ ६२ ॥ इतश्चेतश्च इस्तेन, रघुशता सुचिरं
 सुदा । ततो विभावितान्नेन, दार्यैषा मकरध्वजी ॥ ६३ ॥ विचिन्वितं च तत्स्यसर्कौसत्यहवचेतसा । अहो कोमलता मन्थे, नान्यत्र
 भवतीदृशी ॥ ६४ ॥ ततः शरीरवर्तिन्या, जनन्या स्पर्शनेन च । प्रेरमाणः स्मरीयेन, चापलेन च दूषितः ॥ ६५ ॥ स बालश्चिन्तयत्येवं,
 सान्तयामि पथेच्छया । एतां कोमलिकां शय्यां, सुस्नाडहं क्षणमात्रकम् ॥ ६६ ॥ देवः सुप्तोऽत्र मदनो, रतियुक्तो न चिन्तितम् । अ-
 पायो देवशय्यायां, सुप्तस्येति न भावितम् ॥ ६७ ॥ दृष्टस्य लाघवं लोकैरिति नैव मनः कृतम् । विस्मृतं नेति संपत्से, दास्यो मध्यमयु-
 द्धितः ॥ ६८ ॥ युग्मम् । अनालोच्यथायति मोहान्, केवलं सुप्त एव सः । आरह्य शाय्यां तां दिव्यां, कृतं बालविचेष्टितम् ॥ ६९ ॥
 ततस्तस्यां विशालायां, शय्यायां बद्धमानसः । इतश्चेतश्च कुर्वाणः, सर्वाङ्गाणि पुनः पुनः ॥ ७० ॥ अहो सुखमहो स्पर्शरूपाऽहो धन्यता
 मन । चिन्तयन्निति शय्यायां, छुटमानः स तिष्ठति ॥ ७१ ॥ इतश्च नगरे तत्र, बहिरङ्गो नृपोत्तमः । अन्योऽप्यस्ति महार्तेजाः, प्रत्यातः
 शत्रुमर्दनः ॥ ७२ ॥ तस्यास्ति पद्मपत्राक्षी, प्राणेश्योऽपि सुबहभा । प्रधानकुलसंभूता, देवी मदनकन्दली ॥ ७३ ॥ प्राहिताचनिका सा
 च, परिवारेण संयुता । अथाता तत्र सदने, कामदेवस्य पूजिका ॥ ७४ ॥ देवकोष्ठस्थितं सा च, संपूज्य मकरध्वजम् । संवासाभवतस्तस्य,
 प्रविष्टा तस्य पूजिका ॥ ७५ ॥ प्रविशन्तीसुदीप्त्यासौ, तां स्मरति कृतनिश्चयः । लज्जापयाभ्यां निश्चेष्टो, बालः काष्ठमिव स्थितः ॥ ७६ ॥

ततो मन्दप्रकाशो सा, भवने भ्रमलोचना । हस्तपर्यन्तं शय्यायां, देवमर्चयते किल ॥ ७७ ॥ चन्दनेन च कुर्वन्त्या, रतिकामविलेपनम् ।
 न वालः शर्वांगेषु, शृष्टः कोमलपाणिना ॥ ७८ ॥ ततोऽङ्कुशलमालाया, वदनेन स्पर्शनस्य च । स वालश्चिन्तयत्येवं, विपर्यासिवमा-
 नताः ॥ ७९ ॥ यादयोऽयं मृदुरपर्यां, हस्तस्यास्यानुभूयते । नानुभूतो मया तादृग्, जन्मन्यपि कदाचन ॥ ८० ॥ अहो मयाऽन्यस्पर्शेषु,
 शौन्दर्यं कल्पितं पृथा । नातः परतर मन्ये, त्रिलोक्येऽप्यस्ति कोमलम् ॥ ८१ ॥ इतश्च कामदेवस्य, परिचर्यां विधाय सा । स्वस्थानं प्रयाता काले,
 राशौ मदनकन्जली ॥ ८२ ॥ ततोऽसौ वालः कथं ममेयं स्त्री संपत्स्यत इति चिन्तया विह्वलीभूतहृदयोऽनाख्येयमन्तस्तापातिरेकं वेदयमानो
 विमृगतात्मा तस्मान्मेव शय्यायां मुञ्चन उष्णोष्णान् दीर्घदीर्घान् निःश्वासान् मूर्च्छित इव मूक इव मत्त इव हतसर्वस्य इव प्रहृष्टहीत इव
 तन्नाशिलायां निश्चिन्तमत्स्यक इव इतश्चेतश्च परिवर्त्तमानो विचेष्टते, ततो द्वारे वर्त्तमानेन मध्यमबुद्धिना चिन्तितं—अये ! किमेत्येव वालो-
 ऽस्मान् संव्यासभवनाद्रियताऽपि कालेन न निर्गच्छतीति, किं वा करोतीति प्रविश्य तावन्निरूपयामि, ततः प्रविष्टो मध्यमबुद्धिर्लक्षिता
 हस्तपर्यन्तं कामशय्या, हतमस्यापि हृदयं तत्कोमलतया, ततो विमलीभूतदृष्टिना तेन दृष्टः शय्यैकदेशे विचेष्टमानस्तदवस्थो वालः, चि-
 न्तितमनेन—अहो किमनेनेदमकार्यमाचारितं ? न युक्तं देवशय्यायामधिरोहणं, न खलु रतिरूपविभ्रमापि शुर्वङ्गना सतां गन्त्या भवति,
 तथेयं शय्या सुस्तरापि देवप्रतिमाधितेति कृत्या केवलं वन्दनीया न पुनरुपभोगमर्हतीति, ततश्चोरथापितोऽनेन वालो यावन्न किञ्चिज्ज-
 स्यति, मध्यमबुद्धिराह—अहो अकार्यमिदं, न युक्तं देवशय्यायामधिरोहणमित्यादि, तथापि न दत्तमुत्तरं बालेन, अत्रान्तरे प्रविष्टस्तदेव-
 बुलाधिष्ठापको व्यन्तरो, वदस्तेनाकाशान्धैः बालः पातितो भूवले समुत्पादिताऽस्य सर्वाङ्गीणा तीव्रवेदना, ततो सुमूर्धन्तमुपलभ्य कृतो
 मध्यमबुद्धिना हाहारवः, ततः किमेतदिति संभ्रमेण चलितो देवकुलात्तदभिमुखं लोको, निःसारितो व्यन्तरेण वासभवनाद् बहिर्वालो,

संस्थाप्य मध्यमम् । मध्ये प्रविष्टः सहसा, स बालस्तस्य सद्यनः ॥ ५९ ॥ अथ तत्र सुविस्तीर्णां, क्षपर्यङ्गां संकृतिकाम् । मृदूप्रधानसं-
 द्धारि संस्थाप्य मध्यमम् । मध्ये प्रविष्टः सहसा, स बालस्तस्य सद्यनः ॥ ५९ ॥ अथ तत्र सुविस्तीर्णां, क्षपर्यङ्गां संकृतिकाम् । मृदूप्रधानसं-
 द्धारि कोमलामल्लैचलिकाम् ॥ ६० ॥ सुप्तेन रतियुक्तेन, कान्तमभ्यां मनोभुवा । स इदर्यो महाशय्यां, देवानामपि दुर्लभाम् ॥ ६१ ॥ युग्मम् ।
 पथां कोमलामल्लैचलिकाम् ॥ ६० ॥ सुप्तेन रतियुक्तेन, कान्तमभ्यां मनोभुवा । स इदर्यो महाशय्यां, देवानामपि दुर्लभाम् ॥ ६१ ॥ युग्मम् ।
 ततो मन्दप्रकाशत्वात्, संवासभवतस्य सः । किमेतदिति संचिन्त्य, शय्यां पश्यदां घालकः ॥ ६२ ॥ इतश्चेतश्च हस्तेन, रथशाला मुचिरं
 मुद्रा । ततो विभावित्वाऽनेन, शय्याया मकरध्वजी ॥ ६३ ॥ विचिन्तितं च तत्स्यशर्कामत्यद्दहतचेतसा । अहो कोमलता मन्ये, नान्यत्र
 भवतीदृशी ॥ ६४ ॥ ततः शरीरवर्तिन्या, जनन्या स्पर्शनेन च । प्रेर्यमाणः स्वकीयेन, चापलेन च दूषितः ॥ ६५ ॥ स घालधिन्यत्वयत्येवं,
 मानयासि यथेच्छया । एतां कोमलिकां शय्यां, सुख्याऽहं क्षणमात्रकम् ॥ ६६ ॥ देवः सुप्तोऽत्र मदनो, रतियुक्तो न चिन्तितम् । अ-
 पायो देवशय्यायां, सुप्तस्तेति न भावितम् ॥ ६७ ॥ दृष्टस्य लाघवं लोकैरिति नैव मनः कृतम् । विद्यातं नेति संपत्से, दास्यो मध्यमयु-
 क्तिवः ॥ ६८ ॥ युग्मम् । अनालोच्यार्थां भोहान्, केवलं सुप्त एव सः । आकस्य शय्यां तां विव्यां, कृतं घालचिचेष्टितम् ॥ ६९ ॥
 ततस्तस्यां विद्यालायां, शय्यायां बद्धमानसः । इतश्चेतश्च कुर्वाणः, सर्वाङ्गाणि पुनः पुनः ॥ ७० ॥ अहो सुखमहो स्पर्शास्तथाऽहो पत्न्यता
 मम । चिन्तयामि शय्यायां, लुठमानः स विप्रति ॥ ७१ ॥ इतश्च नगरे तत्र, वहिरङ्गो नृपोत्तमः । अन्योऽप्यस्ति महातेजाः, प्रख्यातः
 शशुमर्दनः ॥ ७२ ॥ तस्मास्ति पद्मपत्राक्षी, प्राणेभ्योऽपि सुवहभा । प्रधानकुलसंबूता, देवी मदनकन्दली ॥ ७३ ॥ माहितार्चनिका सा
 य, परिवारेण संयुता । आयाता तत्र सद्ने, कामदेवस्य पूजिका ॥ ७४ ॥ देवकोष्ठस्थितं सा य, संपूज्य मकरध्वजम् । संवासभवतस्यस्य,
 प्रविष्टा तस्य पूजिका ॥ ७५ ॥ प्रविशन्तीमुदीक्ष्यासौ, तां स्त्रीतिकृत्वनिश्चयः । लज्जाभयाभ्यां निश्चेष्टो, घालः काष्ठमिव स्थितः ॥ ७६ ॥

सा मादसाभिधिचित्तया दीर्घदीर्घतरं निःश्रितं बालेन, तदर्थं रत्नयमिति लक्षितो मध्यमगुह्यिना, चिन्तितमनेन—तत्रापि स्थाने सा-
 पदस्यायामभिवृद्धौ, जनयत्येव सा मदनकन्दली गुन्दरवाडतिशयेन स्वगोचरमभिलषितं, यतो द्वाशाराखालमेन मयाऽप्यतिसङ्कटतया का-
 मसंयासमन्वनाद्धारस्य निर्गच्छन्त्यासस्या मदनकन्दल्याः संवेदितोऽङ्गस्य स्पर्शो, न तादृशः प्रायेणान्यवस्तुनः स्पर्शो भुवने विद्यते, दोल-
 पितं ममापि तदभिसरणगोचर मनसदानामीमासीत्, किंतु न युक्तं कुलजानां परस्त्रीगमनं, तस्मान्निवारयान्धेनमपि यदि निवर्तते मद्बन्ध-
 नेन, ततः स बाल प्रत्याह—किमयाप्यविद्या भवतः?, किं न दृष्टमिदानीमेव फलमविनयस्य भवता, किमधुनेव विस्मृतं? यत्कण्ठगत-
 प्राणः कथञ्चिन्मोचितस्त्व मया दुर्धिनयकृपितात् भगवतो मकरध्वजात्, ततो निवर्त्तस्यास्मादुरध्ववसायात्, नयनविपनागाशिरोरत्नशू-
 चिकल्प्या हि सा मदनकन्दली, ता प्रार्थयतस्ते केवलं भस्मीभाव एव न पुनः काचिदर्थसिद्धिः, बालेन चिन्तितं—अये ! लक्षितोऽहम-
 नेन, तत्किमधुनाऽभिप्रायगोपनेन?, ततस्तेनोक्तं—यद्येवं ततः किं ब्रूये मोचितस्त्वं मया?, न पुनर्ब्रूये यथा गाढतरं मारित इति, यत-
 स्तेन कामेन युष्मद्बचनेन मां मुञ्चता केवलं मे शरीरवेदनामात्रमपसारितं हृदये पुनर्निश्चिन्तो वितर्कपरम्परारूपः प्रज्वलितवाहिराङ्गार-
 राशिः, तेन ममेदं दस्यते समान्ताच्छरीरं, यथाहं कामवन्धनकाल एवामरिद्व्यं नैवावन्तमन्तस्तापमन्यभाविद्व्यं, ततो भवता मोचयता प्रत्युत
 भदानयमनर्थः संपादित इति, नाधुना मर्सेनाममृतसेकायमानां मदनकन्दलीं विरहद्व्यान्यथाऽस्यान्तस्तापस्योपशमः, किं बहुनाऽत्र ज-
 ल्यतेवेति, ततो लक्षितो मध्यमगुह्यिनाऽस्यानिवर्त्तको निर्बन्धः, स्थितोऽसौ तूर्णभावेन, अत्रान्तरे गतोऽस्तं सधिता, बालहृदयादिव
 मध्यस्थेनं तमःपटलं लक्षितः प्रथमः प्रयोपः निःसंपारीभूतो लोकः, ततोऽपि चार्थं फार्थकार्यं समुत्थितो बालो निर्गतः स्वकीयभव-
 न्मयात्स्यो राजभागे धनुषः रागुमर्दनराजकुलाभिगुप्तं गन्तुं गतः धियन्तमपि भूभागं, इतश्च शौदधनेन किमस्य संपत्स्यत इति
 विद्वा,

महारुकोटेन क्षिप्तो भूतले, भ्रमनयनः कण्ठगतप्राणोऽसौ दृष्टो लोकेन, तदनुभागोर्णं दीनमनस्को निर्गतो मध्यमयुद्धिः, किमेवस्तिव पृष्टो-
 ऽसौ जननेन, लज्जया न किञ्चिज्जल्पितमनेन, ततोऽवतीयं कश्चित्पुरुषं व्यन्तरेण कथितो जनेभ्यस्तदीयव्यतिरकरः, ततो दंपापप्यकारति
 पापिष्टोऽयमिति धिकारितोऽसौ बालो मकरध्वजभक्तैः कुलदूषणोऽयमस्माकं विपतहरिव संपन्न इति गर्हितः सजातार्थैः अनुभवतु प-
 पकभंणः फलमिदानीमित्याक्रोशितः सामान्यलोकैः कियदेवदसनीश्रितकारिणां समस्तानर्पभाजनत्वात् तेषामित्यपकर्णितो विवेकलोकैः,
 ततोऽसौ व्यन्तरः कृत्विकृत्वरूपः सन्नाह—चूर्णनीयोऽयं दुरात्मा भवतां पुरतो मयाऽयुना बाल इति, ततः श्रुत्वादारुणः प्रसांनु प्रसां-
 दतु भद्ररको ददातु श्रावप्रणभिक्षामिति ह्युवाणः पतितो व्यन्तराधिष्ठितपुरुषपादयोर्मध्यमयुद्धिः, तत्करणापरितचंतसा लोकान्पयभिदितो
 व्यन्तरो बहूत—भद्ररक ! सुच्यतामेकवारं तावदेव न पुनः करिष्यतीति, ततो मध्यमयुद्धिकरणया लोकोपरोधेन च मुक्तोऽसौ व्यन्त-
 रेण बालो लब्धा चेतना सुस्वलीभूतं शरीरं निःसारितपूर्णं देवकुलान्, मध्यमयुद्धिना नीतः कुच्छ्रेण स्वगपनं, श्रातोऽयं व्यतिरकरः
 परिकरालर्मविलासेन, चिन्वितमनेन—कियदेवद ? अयापि मयि प्रतिबूले बालस्य यद्भविय्याति तन्न लक्षयन्त्येते लोकाः, ततोऽभिहितः
 कर्मविलासेन परिकरः—किमस्माकं दुर्विनीतचिन्तया ? गोचितः सोऽनुशास्तेः न बोढव्यस्तदीयः केनापि व्यापारः, परिकरेणोक्तं—म-
 दाज्ञापयति देव इति, पृष्टोऽसौ मध्यमयुद्धिना बालः—भ्रातर्न किञ्चित्तेऽयुना शरीरके पापते ?, बालेनाभिहितं—न शरीरके, केयलं प्र-
 भवता तत्र संवासभवतमभिप्रविशन्ती गच्छन्ती वा किं विलोकित्वा काचिश्चारी न या ?, मध्यमयुद्धिराद—विलोकित्वा, बालेनोक्तं—तत्किं
 लक्षित्वा काऽसाविति भवता ?, मध्यमयुद्धिराद—सुप्तु लक्षित्वा, सा हि दायुर्मर्दनस्य राक्षो भायां भयनकन्दलीरयुच्यते, सदाकण्यं कथं

सा मादशागिति चिन्तया दीर्घदीर्घतरं निःशसितं घालेन, तदधीं सत्वयमिति लक्षितो मध्यमबुद्धिना, चिन्तितमनेन—तत्रापि स्थाने ता-
 वरस्यायमभिनयंशो, जनयत्येव सा मदनकन्दली सुन्दरताऽतिशयेन स्वगोचरमभिलषितं, यतो द्वाश्रात्तालभ्रेन मयाऽप्यतिसङ्कटवया फा-
 मयांगमभवन्नद्वारस्य निर्गच्छन्त्यास्तस्या मदनकन्दल्याः संवेदितोऽन्नस्य स्पर्शो, न तादृशः प्रायेणान्यवरतुनः स्पर्शो भुवने विद्यते, दोला-
 पित ममापि तदभिसरणगोचर मनस्तदानीमासीत्, किंतु न युक्तं कुलजानां परस्त्रीगमनं, तस्मान्निवारयान्येनमपि यदि निवर्त्तते मद्बच-
 नेन, ततः स फालं प्रत्याह—किमथाप्यविद्या भवतः ? किं न दृष्टमिदानीमेव फलमविनयस्य भवता, किमयुनैव विस्मृतं ? यत्कण्ठगत-
 प्राणः क्यश्चिन्मोचितस्त्वं मया दुर्विनयकुपितान् भगवतो मकरध्वजात्, ततो निवर्त्तसासाहुरभ्यवसायात्, नयनविपनागशिरोरत्नशु-
 चित्त्या हि सा मदनकन्दली, तां प्रार्थयतस्ते केवलं भस्मीभाव एव न पुनः काचिदर्थसिद्धिः, बालेन चिन्तितं—अये ! लक्षितोऽहम-
 नेन, तस्मिन्पुनाऽभिप्रायगोपनेन ? ततस्तेनोक्तं—यद्येवं ततः किं श्रूये मोचितस्त्वं मया ? न पुनर्श्रूये यथा गाढतरं मारित इति, यत-
 स्तेन फामेन युष्मद्बचनेन मां मुञ्चता केवलं मे शरीरवेदनामात्रमपसारितं हृदये पुनर्निश्चिन्तो विवर्त्कपरम्परारूपः प्रज्वलितखदिराङ्गार-
 दासिः, तेन ममंदं दहते समन्ताच्छरीरं, यथाहं कामयन्धनकाल एवामरिष्यं नैतावन्तमन्तस्तापमन्वभविष्यं, ततो भवता मोचयता प्रत्युत
 मदानयमनर्थः संपादित इति, नायुना ममेनाममृतसेकायमानां मदनकन्दलीं विरहव्यान्यथाऽस्तान्तस्तापस्योपशमः, किं बहुनाऽत्र ज-
 न्तिवनेति, ततो लक्षितो मध्यमबुद्धिनाऽस्तानिवर्त्तको निर्वन्धः, स्थितोऽसौ तूर्णाभावेन, अत्रान्तरे गतोऽस्तं सविता, बालहृदयादिव
 समुत्क्षितं तमःपटलं लक्षितः प्रथमः प्रदोषः निःसंचारीभूतो लोकः, ततोऽविचार्य कार्याकार्यं समुत्थितो बालो निर्गतः स्वकीयभव-
 नान् अयतीर्णो राजमार्गं प्रवृत्तः शशुमर्दनराजकुलाभिमुखं गन्तुं गतः कियन्तमपि भूभागं, इतश्च क्रोहवशेन किमस्य संपत्स्यत इति

सहोत्सादनं लक्ष्मी भूतल, भ्रमणधनः कलशोत्सवभाषाऽसा दृष्टालोकण, तद्गुणभाषणं दानमनस्का नगता मध्यमशुद्धिः, कमतादातं पृष्टोऽसौ जनेन, लज्जया न किञ्चिज्जल्पितमनेन, ततोऽवतीर्य कश्चित्पुरुषं व्यन्तरेण कथितो जनेभ्यस्तदीयव्यतिकरः, ततो देवाप्यथकारीति पाषिष्टोऽयमिति धिक्कारितोऽसौ बालो मकरध्वजभक्तैः कुलदूषणोऽयमस्माकं विपत्तरिव संपन्न इति गार्हितः स्वजातीयैः अनुभवतु पापकर्मणः फलमिदानीमित्यक्रोशितः सामान्यलोकैः कियदेतदसमीक्षितकारिणां समस्तानर्थभाजनत्वात् तेषामित्यपकर्णितो विवेकिलोकैः ततोऽसौ व्यन्तरः कृतविकृतरूपः सन्नाह—चूर्णनीयोऽयं दुरात्मा भवतां पुरतो मयाऽयुना बाल इति, ततः कृतहाहारवः प्रसीदतु प्रसीदतु भट्टारको ददातु भ्राष्ट्रभाणमिशामिति श्रुवाणः पतितो व्यन्तराधिष्ठितपुरुषपदयोर्मध्यमशुद्धिः, तत्करणापरीतचेतसा लोकनाप्यभिहिते व्यन्तरो यदुत्—भट्टारक ! मुच्यतामेकवारं तावदेप न पुनः करिष्यतीति, ततो मध्यमशुद्धिकरणया लोकोपरोधेन च मुक्तोऽसौ व्यन्तरेण बालो लब्धा चेतना मुक्तलीभूतं शरीरं निःसारितत्पूर्णं देवकुलान्, मध्यमशुद्धिना नीतः कृच्छ्रेण स्वभवनं, ज्ञातोऽयं व्यतिकरः परिकरात्कर्मविलासेन, चिन्तितमनेन—कियदेतद् ?, अद्यापि मयि प्रतिहृले बालस्य यद्भविष्यति तन्न लक्ष्यन्त्येते लोकाः, ततोऽभिहितः कर्मविलासेन परिकरः—किमस्माकं दुर्विनीतचिन्तया ?, नोचितः सोऽयुशास्तेः न वोढव्यस्तदीयः केनापि न्यापारः, परिकरेणोक्तं—यदाज्ञापयति देव इति, पृष्टोऽसौ मध्यमशुद्धिना बालः—भ्रातर्न किञ्चित्तेऽयुना शरीरके वाधते ?, बालेनाभिहितं—न शरीरके, केवलं प्रवर्द्धते ममान्तस्त्राप्ये, मध्यमशुद्धिराह—जानासि किञ्चिमितोऽयं, ततो वामशीलतया कामस्य बालः प्राह—न जानामि, केवलं द्वारास्थितेन भवता सद्य संवासभवन्मभिप्रविदान्ती गच्छन्ती वा किं विलोकिता काचिन्मारी न वा ?, मध्यमशुद्धिराह—विलोकिता, बालेनोक्तं—तस्मिन् लक्षिता काऽसाविति भवता ?, मध्यमशुद्धिराह—सुष्ठु लक्षिता, सा हि शशुभर्दनस्य राज्ञो भार्या मदनकन्दलीर्युच्यते, तदाकर्ण्य कथं

सा मादशामिदिविधिवत्तया दीर्घदीर्घतरं निःशसितं धालेन, तदर्था सत्ययमिति लक्षितो मध्यमगुह्यिना, चिन्तितमनेन—तत्रापि स्थाने ता-
पदस्यायमाभिनियंशो, जनयत्येव सा मदनकन्दली सुन्दरताऽतिशयेन स्वगोचरमभिलषितं, यतो द्वारशालालम्बेन मयाऽप्यतिसङ्कटवया फा-
मसंवासमपनद्वारस्य निर्यच्छन्त्यासस्या मदनकन्दल्याः संवेदितोऽङ्गस्य स्पर्शो, न तादृशः प्रायेणान्यवस्तुनः स्पर्शो भुवने विद्यते, दोला-
पिवं मगापि तदभिसारणगोचरं मनसदादीमासीत्, किंतु न युक्तं कुलजानां परस्त्रीगमनं, तस्मान्निवारयान्येनमपि यदि निवर्त्तते मद्बच-
नं, ततः स धालं प्रत्याह—किमथाप्यविद्या भवतः ?, किं न दृष्टमिदानीमेव फलमकिनयस्य भवता, किमयुनैव विस्मृतं ? यत्कण्ठगत-
प्राणः क्वाश्चिन्मोचितस्त्वं मया दुर्विनयकृपितान् भागवतो मकरध्वजात्, ततो निवर्त्तंसासादुरध्ववसायात्, नयनविपनागशिरोरत्नशू-
चिरन्त्या हि सा मदनकन्दली, तां प्रार्थयतस्ते केवलं भसीभाव एव न पुनः काचिदर्थासिद्धिः, धालेन चिन्तितं—अये ! लक्षितोऽहम-
नंग, तत्किमयुनाऽभिप्रायगोपनेन ?, ततस्तेनोक्तं—यद्येवं ततः किं श्रूये मोचितस्त्वं मया ?, न पुनर्श्रूये यथा गाढतरं मारित इति, यत-
स्तेन फामेन युष्मद्बचनेन मां मुञ्चता केनलं मे दारीरवेदनामात्रमपसरितं हृदये पुनर्निश्चिन्तो वितर्कपरम्परारूपः प्रज्वलितस्वदिराङ्गार-
शशिः, तेन ममेदं दृशते समन्ताच्छरीरं, यद्यहं कामवन्धनकाल एवामरिष्यं नैतावन्तमन्तस्तापमन्व्यमदिव्यं, ततो भवता मोचयता प्रत्युत
मदानयमनर्थः संपादित इति, नायुना ममेनाममृतसेकायमानां मदनकन्दलीं विरहव्यान्यथाऽस्थान्तस्तापस्योपशमः, किं बहुनाऽत्र ज-
ल्पितंनेति, ततो लक्षितो मध्यमगुह्यिनाऽस्यानिवर्त्तको निर्वन्धः, शितोऽसौ तूष्णीभावेन, अत्रान्तरे गतोऽस्तं सचिता, बालहृदयादिव
समुद्रसितं तमःपटलं लङ्घितः प्रथमः प्रदोषः निःसंचारीभूतो लोकः, ततोऽविचार्य कार्याकार्यं समुत्थितो बालो निर्गतः स्वकीयभव-
नान् अर्वातीर्णा राजमार्गे प्रवृत्तः दायुमर्दनराजकुलाभिमुत्सं गन्तुं गतः कियन्तमपि भूभागं, इतश्च क्रोहवशीन किमस्य संपत्स्यत इति

चिन्तया निर्गातस्तदनुमार्गेण मध्यमबुद्धिः, दृष्टो घालेन गच्छता कश्चित्पुरुषः, तेन चारफोटव्य बद्धोऽसौ मयूरवन्धेन पूजितं घालेन प्राप्तः प्राप्त इति श्रुवाणः प्राप्त एव मध्यमबुद्धिः, ततः समुत्पान्त्य बालं परयत एव मध्यमबुद्धेः समुत्पतितः पुरुषोऽम्बरतले, आरटतश्च चालस्य स्थगितं बदनं प्रवृत्तः पश्चिमाभिमुखो गन्तुं, ततो मध्यमबुद्धिरपि अरे रे दृष्टविद्यापर ! क यासि गृहीत्या मदीयभातरमिति त्राडी मुख्यादृष्टलङ्घः प्रस्थितो भूमौ, तदनुमार्गेण निर्गतो नगरात् अदर्शनीभूतः पुरुषो निराशीभूतो मध्यमबुद्धिः, तथापि बालक्रेद्दानुबन्धेन किल कचिन्मोक्ष्यतीतिबुद्ध्या नासौ धावन्नपरमति धावत एव लङ्घिता रजनी ततोऽनुपानत्कतया विद्धोऽनेककण्टककीलकैः परिगतः भयेण क्षामो वुमुक्षया पीडितः पिपासया विह्वलः शोकेन अध्यासितो दैन्येन अनेकमामनगरेषु पृच्छन् वार्त्तां भ्रान्तोऽसौ समाहोरात्रं, तत्रापि प्राप्तः कुशस्थलं नाम नगरं, स्थितस्तस्य बहिर्भागे, दृष्टोऽनेन जीर्णान्धरूपः, ततः किं ममाधुना भ्रातृविकलेन जीवितेनेति प्रश्चिपान्यात्मानमिति संचिन्त्य बद्धा मध्यमबुद्धिना निर्घोर्तगमनार्थमात्मगलके शिला, दृष्टं तत्रानन्दनान्ना राजपुरुषेण, ततो मा साहसं मा साहसमिति श्रुवाणः प्राप्तोऽसौ तत्समीपं, धारितः कृषतटोपान्तवर्त्ता मुखत्रात्मानं मध्यमबुद्धिरनेन, विमोचितः शिलां निवेशितो भूतले, दृष्टश्च—भद्र ! किमितीदमधमपुरुषोचितं भवता व्यवसितं ?, ततः कथितोऽनेन बालवियोगव्यतिकरः, नन्दनेनाभिहितं—भद्र ! यद्येवं ततो मा विपादं कार्षीः, भविव्यति भ्रात्रा साहं प्रायेण मीलको, मध्यमबुद्धिराह—कथं ?, नन्दनेनोक्तं—समाकर्णय, अस्त्यत्र नगरेऽस्माकं स्वामी हरिश्चन्द्रो नाम राजा, स च प्रतिक्षणसुपद्रवते विजयमाठरशङ्खादिभिः प्रालयनिकैर्मण्डलहरैरुपतिभिः, इतश्चास्ति रतिकेल्हिनोम विद्याधरः परमभिधम्, अन्यदा समागतेन शत्रूपद्रुतमवलोक्य देवं तेनाभिहितं—दद्यामि सुभ्यमहं क्रूरविद्यां यत्प्रभावेण

त्वमेतन्नं परिभूयते, देवेनाभिहितं—अनुपदेशे मे, ततः कारयित्वा पाणमासिकां पूर्वसेवामितो दिनाद्यष्टमे दिने नीतः कश्चित्तेन देवो हरि-
 भन्द्रः, कारितोऽरिविद्यासाधनं, आनीतो द्वितीयदिने सह पुरुषेण, कृता तस्य पुरुषस्य मांसकधारेण होमक्रिया, सप्त दिनानि विद्यायाः
 पश्चात्सेवा, मुष्टोऽसावधुना पुरुषः, स एव प्रायस्ते भ्राता भविव्यतीति मे वितर्कः, स च ममेव समर्पितोऽधुना देवेन, मध्यमबुद्धिराह-
 —भद्र ! यद्यं ततो यद्यस्ति ममोपरि दया भवतस्तत्समानय तावदिदं पुरुषं येनाहं प्रत्यभिजानामीति, ततश्चैवं करोमीत्यभि-
 धाय गतो नन्दनः, समायातः समुत्पाद्य गृहीत्वा वालं, दृष्टोऽस्थिमात्रावशेषेण दृच्छ्यासनिःशासोपलक्ष्यमाणजीवितो निरुद्धवाक्प्रसरो
 मध्यमबुद्धिता वालः, प्रत्यभिघातः कृच्छ्रेण, अभिहितो नन्दनः—भद्र ! स एवायं मम भ्रातेति, सत्यं नन्दनत्त्वमसि, अनुगृहीतोऽहं
 भवता, नन्दनः प्राह—भद्र ! राजद्रोहमिदं भवत्करुणया मयाऽव्यवसितम्, अन्यथाधुना गतेन मया किलकार्णितं यथा किल राज्ञो राजा
 पुनस्तर्पयिष्यति रुधरेण विद्यां भविव्यत्यनेन पुरुषेण प्रयोजनमिति, तदिदमवगम्य मम यद्भवति तद्भवतु भवद्भ्यां तु तूर्णमपकमि-
 तव्यं, ततो यदासापयति भद्रो रक्षणीयश्च यत्नेन भद्रेणात्मेत्यभिधाय समुत्पाटितो वालः, प्रवृत्तो गन्तुं मध्यमबुद्धिः, ततो भयविधुरद्व-
 द्यो धावन्नदन्तिंशं वेगेन कश्चित्प्रदेशे वालं पाययन्नृदकं समाहादयन् वायुना प्रीणयन्नशनादिरसेनागणयन्नात्मनः शरीरपीडां महता ह्येराजा-
 हेन प्रातः स्थानं मध्यमबुद्धिः, गतानि कविचिदिनानि, जातो मनाक् सबलो वालः, दृष्टो मध्यमबुद्धिना—भ्रातः ! किं भवताऽनुभूतं ?
 स प्राह—इतस्त्वावदुत्तिमोऽहं यद्वा भवतः पश्यत एव गगनचारिणा, नीतः कृतान्तपुराकारमतिभीषणतर्कं स्मशानं, दृष्टस्तत्र प्रज्व-
 लिताग्राभृतामिशुण्डपर्श्वर्त्ती मया पुरुषः, ततस्तं प्रति तेनाभ्यर्चरेणाभिहितं—महाराज ! सिद्धं ते समीहितं, लब्धोऽयं मया प्रस्तुत-
 विद्यासिद्धकश्चितः सलक्षणाः पुरुषः, इतरेणोक्तं—महाप्रसादः, ततोऽभिहितो नमश्चरेण स पुरुषः—यदुत्तैकैकस्मिन् विद्याजापपर्यन्ते

चिन्तया निर्गतस्तदनुमार्गेण मध्यमबुद्धिः, दृष्टो बालेन गच्छता कश्चित्पुरुषः, तेन चारकोद्वय वद्धोऽसौ मयूरयन्त्रेण पूजितं पालेन प्राप्तः प्राप्त इति सुबालः प्राप्त एव मध्यमबुद्धिः, ततः समुत्पाद्य बालं पश्यत एव मध्यमबुद्धेः समुत्पत्तितः पुरुषोऽन्धरत्ने, आरटवश्च चान्दस्य स्यादितं वदनं प्रवृत्तः पश्चिमाभिमुखो गन्तुं, ततो मध्यमबुद्धिरपि अरे रे दृष्टविद्यापर ! क यासि गृहीत्या मदीयभ्रातरमिति द्राढीं मुखमाल्ललङ्घनः प्रसितो भूमौ, तदनुमार्गेण निर्गतो नगरात् अदर्शनीभूतः पुरुषो निराशीभूतो मध्यमबुद्धिः, तथापि बालक्रेद्वाजुबन्धेन किल कश्चिन्मोक्षतीतिबुद्ध्या नासौ धावन्नपरमति धावत एव लङ्घिता रजनी ततोऽनुपानत्कतया विद्धोऽनेककष्टककोलकैः परिगतः भ्रमेण क्षामो सुमुखया पीडितः पिपासया विह्वलः शोकेन अध्यासितो दैन्येन अनेकप्रामनगरेषु पृच्छन् वार्त्तां भ्रान्तोऽसौ समाहोरात्रं, तथापि प्राप्तः कुशस्थलं नाम नगरं, शिवस्तस्य यहिर्भागे, दृष्टोऽनेन जीर्णान्धरूपः, ततः किं ममायुता भ्रातृविकलेन जीवितेनेति प्रश्नित्वा-
 न्यथात्मानमिति संचिन्त्य यद्वा मध्यमबुद्धिना निर्बोलेगमनार्थमात्मगलके शिला, दृष्टं तन्नन्दननाम्ना राजपुरुषेण, ततो मा साहसं मा साहसमिति श्रुत्वाणः प्राप्तोऽसौ तत्समीपं, धारितः कृपतटोपान्तवर्त्तां मुखत्रात्मानं मध्यमबुद्धिरनेन, विमोचितः शिलां निवेशितो भू-
 षले, दृष्टश्च—भद्र ! किमितीदमथमपुरुषोचितं भवता व्यवसितं ?, ततः कथितोऽनेन बालवियोगव्यतिकरः, नन्दनेनाभिहितं—भद्र ! यथेवं ततो मा विपादं कार्षीः, भविष्यति भ्रात्रा सार्द्धं प्रायेण मीलको, मध्यमबुद्धिराह—कथं ?, नन्दनेनोक्तं—समाकर्णय, अरसाय नगरेऽस्माकं स्वामी हरिश्चन्द्रो नाम राजा, स च प्रतिक्षणमुपद्रयते विजयमाठरशङ्खादिभिः प्राल्पितकैर्मण्डलहरैरुपतिभिः, इतश्चास्ति रतिकर्त्तिर्नाम विद्यापरः परममित्रम्, अन्यदा समागतेन दान्धूपद्वतमवलोक्य देवं तेनाभिहितं—ददामि तुभ्यमहं नूरविद्यां यत्प्रभावेण

रात्रा कृतामष्टरातामष्टरातं विद्याया जापस्य सप्त दिनानीति, एष्टभा तदपस्योऽदं भवता, तद्विदं भ्रातर्मयाजुभूतं, शिवतं च माम हृदये यदुत्तरा
 —न प्रायेण नरकंऽप्येवविधो दुःखविन्यासो वादसो भयाऽजुभूत इति, मध्यमबुद्धिराह—हा भ्रातर्नोचितस्त्वमेवंविषयुःस्थानां अर्हो
 नियुजता विद्यापरस्य अर्हो रौद्रता विद्यायाः, अत्रान्तरे लोकाधारमजुपर्त्तमानो वार्त्तान्त्वेपणार्थमागतो मनीषी, शुतस्तेन द्वारिस्थितेन तथा
 परिदेवमानो मध्यमबुद्धिः, प्रविष्टोऽप्यन्तरे, कुतेतरान्यामासनदानादिका प्रतिपत्तिः, विहितं संभाषणं, ततो मनीषिणाऽभिहितं—मध्य-
 मबुद्धे ! किमिति त्व परिदेवयमे ? मध्यमबुद्धिराह—भ्रातरलीकिकमिदं परिदेवनकारणं, मनीषिणोक्तं—कथं ? ततः कथितो मध्यमबुद्धिना
 समस्तोऽप्युगानामनादिविद्यापरविकर्त्तनपर्यन्तो बालव्यतिकरः, ततः पूर्वमेव ज्ञातनिःशेषव्यतिकरेणापि शुभयेनेव विशितेक्षणेन समस्त-
 मारुष्यं मनीषिणाऽभिहितं—किमीदृक् संपन्नं बालस्य ? हा न युक्तमिदं, यद्विद्या कथितमिदं मया प्रायेवास्य यथा—न सुन्दरोऽनेन
 सप्तानेन पापमित्येण सादं सवन्धः, तज्जानितेयमस्थानार्थपरम्परा, तथाहि—हेतुरसावनार्थकार्यसङ्कल्पस्य, अनार्थकार्यसङ्कल्पे यर्त्तमानाः
 दानिनः संष्टिप्रतया चित्तस्य प्रचलतया पापोदयस्याप्राप्ताभिप्रेतार्था एव वद्विशप्रहणप्रवृत्ता इव मत्स्यका निपतन्त्यापद्रहने लभन्ते मरणं, न
 सन्तनुगायवोऽयंसिद्धिः, अनुपायश्चानार्थकार्यसङ्कल्पः सुखलाभानां, स हि क्रियमाणो धैर्यं ध्यंसयति विवेकं नाशयति चित्तं मलिनयति
 चित्तन्वनयान्जुदैरप्यति तवः प्राणिनं समस्तानर्थसार्थं योजयति, ततः कुतोऽनार्थसङ्कल्पान् सुखलाभगन्धोऽपीति, तस्माद्विदं सर्वं सुदु-
 र्न्तर्गतनिव बालस्य, योऽयं मद्रचनं न विषत्ते क्रिसत्र भवतः परिदेवितेनेति, बालः प्राह—मनीषिजलमनेनासम्बद्धप्रलापेन, न खलु
 जन्तुराणां महार्थसाधनप्रवृत्तानामप्यन्तराले व्यसनं मनो दुःखयति, यथापि तां कमलकोमलतनुलतां मदनकन्दर्पी प्राप्नोषि
 तः त्वन्देवदुःखं ? तदाकल्पं कालद्वन्द्ववसाव्योऽयं सदुपदेशमज्रतज्जाणमित्याकलय्य मनीषिणा गृहीतो दक्षिणशुभाशे मध्यमबुद्धिः, उरथाप्य

मया दसाऽऽहुतिरसौ भवता प्रक्षेमन्या, प्रतिप्रभमनेन, प्रारब्धो जापः, ततो विद्याधरेणाकृष्टा यमजिह्वातिर्वाग्भ्या भास्वरकारा शक्तिर्द्वा,
 तथा चोत्कर्षिता मदीयपृष्ठात्तेन दीर्घा मांसपेशी, निष्पीड्य तत एव प्रदेशान् निर्गालितं रुधिरं, भृत्भृत्पुङ्गवः, अत्रान्तरे समाननिवृत्तस्यैवं
 विद्याधरावर्त्तनं, समर्पिता विद्याधरेण सा रुधिरमांसमयी वसाहुतिः, प्रक्षिप्त्वा तेनाभिरुण्डे, पुनः प्रारब्धो जापः, तत्रथैवं सोऽन्तर-
 चरो मदीयशरीरपारप्रदेशान्नरकपाल इव नारकसारतवो मे मांसपेशीमुत्कर्त्तयति, तं प्रदेशं निष्पीड्य रुधिरं निर्गाटयति, वस्य पु-
 लुकं भृत्त्वा साधकायाहुतये ददाति, स च विद्याधरावर्त्तनसमामो गृहीत्वा हुताग्नेने प्रक्षिपति, ततो वेदनाविह्वलो भूर्त्तुया परितोऽद्भ-
 भूतले, विद्याधरस्तु प्रगुणशरीरतया हृष्टो निष्कणो गाढवर्त्तं मां विकर्त्तयति, अत्रान्तरेऽऽट्टहासैर्दसितामिव प्रलयमर्षैर्गुण्डगुलितानिर्नं समुद्रेण
 प्रचलितेव पृथिवी रसितं दीप्तिजिह्वाभिः शिवाभिः प्रवृत्तं च विकृतरूपैर्वतालैः निषवितं रुधिरवर्षं, तत्रथैवंविधेषु रीद्रेषु विर्भाषिद्याविदोऽप्यु
 सस्त्वप्यशुभितचित्तस्य रासोऽभिमुखीभूता सा क्रूरविद्या, समाप्तं जापस्याष्टरातं, ततः सिद्धाद्भं भयत इति वदन्ती प्रकटीभूता विद्या
 प्रणवा साधकेन प्रविष्टा वच्छरीरे, ततः समुत्कर्त्तितशरीरं निष्पीडितरुधिरवीभत्सं करुणमारटन्तं मागुपलभ्य स राजा मयि जातः सदयः
 ह्रवोऽनेन दन्वसीत्कारः ततो वासितोऽसौ विद्याधरेण, अभिहितं च तेन—राजन्नेप एवास्या विद्यायाः कल्पो यदुत्त—न कर्त्तव्याऽस्त्यो-
 परि दया, ततो विद्याधरेण लिप्तं मे केनचित्क्षेपेन शरीरं, ततोऽद्भं समन्तान्दन्द्दहमान इव तीव्रवह्निना चूर्ण्यमान इव वक्षेण पीड्यमान इव
 यक्षेण प्रविष्टो वेदनाप्रकर्षं, तथापि सुखदं न भवमेतन्मे हतजीवितं, संजातं मे क्षणेन तेन क्षेपेन दयदग्धस्याणुकल्पं शरीरं, समुत्पाटितवस्त्राभ्यां
 नीतवस्त्रं नगरे स्थादितश्च भयशुनिमित्तमान्दभोजनं, दून्यं मे शरीरं, ततो भूयस्तेनैव विधिना मदीयमांसरुधिराहुतिभिस्तेन

रागा दृगामदरातमदरातं विद्याया जापस्य सम दिनानीति, दृष्टश्च तदवस्थोऽहं भवता, तदिदं भ्रातर्यं यावुभूतं, स्थितं च मम हृदये यदुत
 —न धार्येण नरकंऽप्येवंविधो दुःखाविन्यासो यादृशो मयाऽवुभूत इति, मध्यमबुद्धिराह—हा भ्रातर्नोचितस्त्वमेवंविधदुःखानां अहो
 सिधुण्णता विद्यापरस्य अहो रौद्रता विद्यायाः, अग्रान्तरे लोकाचारमनुवर्तमानो धार्तान्येपणार्यभागतो मनीषी, धृतस्त्वेन द्वारिस्थितेन तथा
 परिद्वयमानो मध्यमबुद्धिः, प्रविष्टोऽग्रान्तरे, कृतेतराभ्यामासनदानादिका प्रतिपत्तिः, विहितं संभाषणं, ततो मनीषिणाऽभिहितं—मध्य-
 मबुद्धे ! किमिति त्वं परिद्वेयसे ? मध्यमबुद्धिराह—भ्रातरलीकिकमिदं परिद्वेयनकारणं, मनीषिणोक्तं—कथं ? ततः कथितो मध्यमबुद्धिना
 समस्तोऽप्युद्यानगमनादिविद्यापरविकर्तनपर्यन्तो बालव्यतिकरः, ततः पूर्वमेव ज्ञातानिःशेषव्यतिकरेणापि मुग्धमेव विसितोक्षणेन समस्त-
 मारुण्यं मनीषिणाऽभिहितं—किर्मादक् संपन्नं बालस्य ? हा न युक्तमिदं, यदिवा कथितमिदं मया प्रागेवास्य यथा—न सुन्दरोऽग्नेन
 स्पर्शानं पापमियेण सार्द्धं संवन्धः, तज्जनिवेषमस्तानर्थपरम्परा, तथाहि—हेतुरसावनार्थकार्यसङ्करस्य, अन्तार्थकार्यसङ्करे वर्तमानाः
 प्राणिनः संष्टिद्वयत्वा चित्तस्य प्रबलतया पापोदयस्त्राप्राप्ताभिप्रेतार्था एव वदिराप्रहणप्रवृत्ता इव मत्स्यका निषतन्त्यापद्महने लभन्ते मरणं, न
 रत्त्वगुणायतोऽर्थसिद्धिः, अनुपायश्चानार्थकार्यसङ्करः सुखलाभानां, स हि क्रियमाणो धैर्यं ध्वंसयति विवेकं नाशयति चित्तं मलिनयति
 चित्तानपापान्युदीरयति ततः प्राणिनं समस्तानर्थसार्थं योजयति, ततः कृतोऽनार्थसङ्करात् सुखलाभगन्धोऽपीति, तस्मादिदं सर्वं सुदु-
 धर्तवित्तितं बालस्य, योऽयं महच्चतं न विपत्ते किमत्र भवतः परिद्वेयितेनेति, बालः प्राह—मनीषिब्रह्ममनेनासन्बद्धप्रलापेन, न खलु
 सत्पुरुषाणां महाधर्मसाधनप्रवृत्तानामप्यन्तराले व्यसनं मनो दुःखयति, यद्यद्यापि तां कमलकोमलतनुलतां मदनकन्दलीं प्राप्नोमि
 ततः किमदेतदुःखं ? तदाकर्ण्य कालदृष्टवत्साप्योऽयं सत्पुद्देशमकृतब्राणामित्याकलय्य मनीषिणा गृहीतो दक्षिणभुजाप्रे मध्यमबुद्धिः, उत्थाप्य

सतः स्थानात् प्रवेदितः कथान्तरे, अभिहितथासौ धातः ! यथेय बालः सद्यं बाल इव नारमहितं जानीते तर्कि भवताऽस्व पृष्ठतो विलम्बेन
 विनष्टव्यम् ? , मध्यमबुद्धिराह—योधितोऽहमिदानीं भवता, योऽयं भवदुपदेशमपि लङ्घयति तेनालं मम बालिनेति, अन्यथातिलज्जनीयो-
 ऽयं व्यतिकरः, तस्मिन्नेव न ज्ञातस्नातेन, मनीषिणाऽभिहितं—न केवलेन, तर्हि समस्तानगरोपेतेन, भद्र ! केन हि प्रभातं पटकेनाच्छा-
 ष्यते, मध्यमबुद्धिराह—कथं ज्ञातो ? , मनीषिणाऽभिहितं—कामदेवभवतनृसान्वत्त्वावद्बहुलोकप्रतीव एव किं तस्य ज्ञास्ते ? , विद्यापरह-
 रणबृत्तान्तस्य प्राप्त इति त्वदीयहाहारवात् प्रबुद्धत्वादा लोकाः, तैर्विज्ञाय नगरे प्रचारितो, मध्यमबुद्धिना चिन्तितं—अये ! क्लिष्टं मातुः-
 पुत्रोऽयं व्यतिकरं गोपयामि यावता गाढतरं प्रकाशः संपन्नः, सुप्रच्छन्नमपि हि विहितं प्रयोजनं प्रायः प्रकाशत एव लोके, वि-
 शेपतः पापं, वस्माद्बुद्धिरेषा प्राणिनां यथा स्वाचरितं पापं प्रच्छादयन्ति, इदं हि केवलमधिकतरं मोहविलसितं सूचयतीत्येवं विचिन्त्य
 तत्तस्तेनाभिहितं—मनीषिन्नुं वृत्तान्तमुपलभ्य भवता किमाचरितं ? किं तातेन ? किमन्वयन्त्यां ? किं वा नगरलोकेनेति श्रोतुमिच्छामि,
 मनीषिणाऽभिहितं—धातः ! समाकर्णय, मम तावदुपेक्षा निर्गुणेषु सतामितिभावनया संजातं बालं प्रति माध्यरभ्यं, तथा हिन्द्रयमा-
 नेषु दयायन्तः सन्त इति पर्यालोचनया प्रादुर्भूता तयोपरि महती करुणा, तथा मुक्तोऽहं पापमित्राभिष्वङ्गजनितात्मैवंविधानामपा-
 यानामित्याकलनया संजाताऽऽत्मन्यास्याबुद्धिः, गुणाधिकेषु प्रमोदयन्तो महारमान इतिविमर्देन धन्यः पुण्यभागसौ भवजन्तुः येनायं
 समस्तानधर्हेतुः स्पर्शनः पापवयसः सर्वथा निराकृत इत्यालोचयतः समुद्रसितस्तं प्रति हर्षः, तातेन तु केवलमदृष्टहासेन हसितं, मयाऽ-
 भिहितं—तात ! किमेतत् ? , तातेनाभिहितं—पुत्र ! यन्मयि प्रतिकूले संपद्यते तत्संपन्नं बालस्य, अतो मे हर्षः, हा जात ! क्व भवतोऽसी-
 विपरिदेवितं सामान्यरूपया, न सञ्जातो मामकतनयस्यापाय इति दृष्टा चिन्तेन मदीयजननी, नगरस्य तु सम्पन्नो बालहरणेन प्रमोदः,

मयाणा रानीयगमनेन करुणा, प्रादुर्भूतः मत्सावस्थानदर्शनेन ममोपरि पक्षपातः, मध्यमबुद्धिराह—कथमेतद्विश्वं भवता, मनीषिणाऽ-
 मभित्तं—निर्गतोऽष्टमासीत्तत्रा नगरे बुन्हालेन भ्रमणिकया, ततः ध्रुवा मया परस्परं जल्पन्तो लोकाः यदुत—अहो सुन्दरं संपन्नं यदसौ
 कलद्वन्द्वनिर्गदुल्लस्य दृष्टोऽन्तःकरणेन वर्जितो मर्यादया यद्विभूतः सदाचारात् निरतः सततमगन्धगमने अत एवोपतापकरो नगरस्य
 पालः केनापि मन्त्रात्मनाऽपहृत इति, अन्येनाभिहितं—मुष्ट सुन्दरमेवं तु सुन्दरतरं भवति यथासौ छिन्नो भिन्नो व्यापादितश्च श्रूयते,
 यतन्मभिर्भ्रंशान्ततः प्रकीर्त्तने एव पापे नागरिकाणां शीलसंरक्षणं संपत्स्यते नान्यथा, अन्येनाभिहितं सुन्दरमिदं, केवलं यदसौ मध्यमबु-
 द्विजपत्नी तस्य प्रपन्नो तत्रः छिद्रयते तत्र चारु, स हि विशिष्टप्रायः प्रतिभासतेऽस्माकं, ततोऽपरः प्राह—भद्र ! ये पापवृत्तीनां वरसला
 भवन्ति तेषां कीदृशी विनिष्टता ?, न रतु जात्यकनकं दयासिकया सह संसर्गमर्हति, अत एव लभन्ते तद्वारुणैव दुःखपरम्पराम् अयशश्च
 लोकं किमप्राभयं ?, ये पुनरादिन एव पापानुष्ठानाद्युभजनसंपर्कं रहयन्ति तेषां नैव दोषोऽनुयुज्यते, अत्रार्थे अयमेव मनीषी दृष्टान्तः,
 योऽयं मठात्मा परिहृतपापप्रवणपालयात्सत्यो निष्कलङ्कं सुरेन जीवतीति, तत्सं लोकवादमार्कर्णयता मयेदं लक्षितमिति । मध्यमबुद्धिना
 चिन्तितम्—अये ! दोषेषु वर्त्तमानस्य, नरस्यात्रैव जन्मति । नारत्येव सुखगन्धोऽपि, केवलं दुःखपद्धतिः ॥ १ ॥ स हि दुःखभरा-
 कान्तानावता नैव मुच्यते । आनोदादानतत्सत्य, लोकोऽन्त्यर्द्धरिकायते ॥ २ ॥ एकं स दुःखैर्निर्दग्धो, द्वितीयं निन्दितो जनैः । गण्डस्थोपरि
 संजातः, रफीटो बालस्य दुर्मतेः ॥ ३ ॥ जनानां करुणास्थानं, जातोऽहं बालमीलनात् । कलितस्तादृशः प्रायः, कैश्चित्स्वविचारकैः
 ॥ ४ ॥ दुःखाकरः सतां निन्द्यो, ममोदानीं विजानतः । तस्मान्न युक्तः संसर्गो, बालेन सह पापिता ॥ ५ ॥ गुणेषु वर्त्तमानस्य, नरस्या-
 नैव जन्मति । जायन्ते संपदः सर्वा, यथाऽस्यैव मनीषिणः ॥ ६ ॥ यथा ह्यकलङ्कः सुखी, श्लाघनीयो विपश्चिताम् । बालस्पर्शनसंसर्ग-

भीरुत्वादेव वर्तते ॥ ७ ॥ तथापि लोका दोषेषु, सततं विद्वितादराः । गुणेषु सिधिलोत्साहा, वर्तन्ते पापकर्मणा ॥ ८ ॥ वर्देवं गुणदो-
 षाणां, विदोषं परयता मया । गुणेषु यत्रः कर्तव्यो, य आदिष्टो मनीषिणा ॥ ९ ॥ तत्रथैवं विचिन्त्यासौ, धर्मापे तं मनीषिणम् । न
 द्रव्यमगुना लोके, प्रकाशमटितुं मया ॥ १० ॥ लोका मां प्रभयिष्यन्ति, बालवृत्तान्तमश्रसा । अतिलज्जाकरं तं च, नाहंभार्यातुमुत्सर्द्द
 ॥ ११ ॥ अन्यथ दुर्जना लोकाः, श्रुत्वा मेऽन्तःकदर्शनाम् । तदीयां नितरां तुष्टा, हसिष्यन्ति विदोषतः ॥ १२ ॥ तस्माद्भ्रातर्ममात्रैव,
 स्यातुं सद्यनि गुञ्जते । जनस्य विसरत्येतयावद्बालविचेष्टितम् ॥ १३ ॥ मनीषिणोकं यत्तुभ्यं, रोचते सट्टिधीयताम् । केवलं पापनिर्धीयः,
 संपर्को वार्यते मया ॥ १४ ॥ ततः कचिदपि बहिरनिर्गच्छंस्तत्रैव सद्ने स्थितो मध्यमबुद्धिः, गतो मनीषी सस्नानम् । इवद्य बालशरी-
 रादाविर्भूतः रसर्शनोऽकुशलमाला च, अकुशलमालयाऽभिहितं—साधु पुत्रक ! साधु; यन्मत्तो जातोऽनुतिष्ठति तद्वदुष्टितं भयवा, यतो
 निराकृतस्त्वयाऽयमलीकवाचालो मनीषी, रसर्शनेनाभिहितम्—अन्व ! युक्तमेवेदशशुरुपाणामनुष्ठानं, दशितः सत्यैवमाचरता प्रिय-
 मित्रेण मयि निर्भरोऽदुरागः, अथवा किमनेन निर्घटितेनेदानीं त्रयाणामप्यसाकं भावसारं समसमस्तदुःखमुत्थता, ये तु दृहदर्धसाधनप्र-
 वृत्तानामप्यन्तराले विप्रा भवन्ति तान् के गणयन्ति ?, बालः प्राह—वयमप्येतदेव मूसः, केवलमेतत्स मनीषी न जानाति, रसर्शने-
 नाभिहितम्—किं तव तेन ?, सुरविभवेतुरसौ पापकर्मा भवतः, अयं जनोऽप्या च केवलं ते सुरकारणम्, बालः प्राह—कोऽत्र विकल्पो?,
 निःसन्दिग्धमिदं, ततः कृतसाध्यां योगशक्तियुपायपूर्वको भूयस्तदीयशरीरे प्रवेशः, प्रादुर्भूतं मदनकन्दलीगोचरं यशस्वरमौत्सुक्यं प्रदृ-
 सोऽन्तस्तापः प्रवृत्ता जृम्भिका पतितः शयनीये, तत्र चानवरतमुद्धर्तमानेनाग्नेन तथा विचेष्टमानो दृष्टोऽसौ मध्यमबुद्धिना, समुत्पन्ना
 करुणा तथापि मनीषिवचनमनुस्मरता न पृष्टो वार्त्तामपि बालस्तेन, अत्रान्तरेऽस्त्रं गतो दिनकरः, ततः प्रथमप्रदोष एव निर्गतो बालः,

अथपीरितो मय्यमगुह्यिना, प्राप्नः शशुमर्दनराजकुलं प्रविष्टोऽभ्यन्तरे दृष्टं वासभवनं पलितस्त्रदभिसुलं, ततः प्रचुरतया लोकस्य सा-
 न्यकारतया प्रदोपस्य व्यप्रतया प्रादृशिकाणां कथञ्चिदलक्षित एवासी प्रविष्टो वासभवनं, विलोकितस्त्रन्मध्यभागाः प्रकाशितो मणिप्रदीपैः
 रनाथो मरार्दरायनेन, इतश्च शस्त्रिभ्रवसरं सा मदनकन्दली तस्यैव वासभवनस्यादूर्वसिन्यां प्रसाधनशालिकायामात्मानं चर्चयन्ती ति-
 ष्ठति, ततस्त्रन्पुन्यमयलोक्य स बालः बालतयैवारूढः शय्यायाम् आः कोमलतिभावतया समुद्भूतो हर्षः क्षिप्रमुच्छीर्षके प्रावरणं, किल ति-
 रशीनो भविष्यति याव (साय) द्विदिताशेषप्रदोषकर्तव्यो विसर्जिताऽऽस्थानिकलोकः कतिश्चिदाप्रचुररूपपरिकरो ज्वलत्प्रदीपदर्शितमार्गः समागतः
 शशुमर्दनसाट्टारदेशे, दृष्टः प्रविशन् मालेन, ततोऽतितेजस्वितया शशुमर्दनस्य सस्त्रविकलतया हृदयस्य साध्यसहेतुत्वाद्कार्याचरणस्य प्रति-
 बलतया कर्मविलासस्य स्फुल्लदानोन्मुत्ततयाऽऽशुशालमालायाः स्वविपाकदर्शनं (पट्ट)तया स्पर्शनस्य भयोत्कर्षेण वेपमानगात्रयाष्टिर्निपतितो बालो
 भूतले, ततोऽप्युषतया पर्यङ्कस्य कणकणतया मणिकुट्टिमस्य शिथिलनिःसृष्टतया शरीरस्य समुत्थितो महानारफोटारवः, किमेतदिति कूर्णोत्तरं
 प्रविष्टो राजा, दृष्टस्तेन, कथमयमिदं प्रविष्ट इति समुत्पन्नो मनसि वितर्कः, दृष्टमुच्छीर्षके प्रावरणं, लक्षितं शय्यारोहणं, दुष्टोऽयमिति
 संजातो निभयो, मत्कलत्राभिलायुकोऽयमिति च समुत्पन्नः क्रोधो, विज्ञातं तस्य दैन्यं, तथाप्यवितुरात्मा स्वत्वयमपनयाम्यस्य दुर्विनय-
 मितिवुख्या दस्यो बालदुष्टे निजचरणो राक्षा आमोदितं पश्चान्मुखं मुजयुगलं बद्धो रारट्यमानस्त्राघरणेनैव, आहूतो विभीषणाः, अ-
 भिहितश्चासौ—अरे ! एष पुरुषापमो भवताऽत्रैव राजाजिरे यथाऽहमाकर्णयाम्यस्य करुणञ्चनितं तथा समस्तरजनीं कदर्धनीयो, विभी-
 षणेनाभिहितं—यदास्त्रापयति देवः, ततः समाकृष्टस्तेन, गृहीत्वाऽऽऽट्यमानो बालो नीतोऽभ्यर्णराजप्राङ्गणे, बद्धो वक्त्रकण्ठकाकुले लोह-
 स्तम्भे, प्रोटितः कशापातैः, सिक्तोऽग्निवर्णतैलविन्दुभिः, प्रवेक्षिता अहुत्त्यादिव्ययःशलाकाः, ततश्चैवंविधेषु नरकाकारेषु दुःखेषु विभी-

भीरुत्वादेव वसते ॥ ७ ॥ तथापि लोका दोषेषु, सततं विहित्वादराः । गुणेषु शिथिलोत्साहा, वसन्ते पापकर्मणा ॥ ८ ॥ वदेत् गुन्तरे-
 पाणां, विशेषं परयता मया । गुणेषु यत्रः कर्तव्यो, य आदिष्टो मनीषिणा ॥ ९ ॥ तवर्धवं विचिन्त्यासौ, पभोयं तं मनीषिणम् । न
 राययमधुना लोके, प्रकाशमटितुं मया ॥ १० ॥ लोका मां प्रश्रयिष्यन्ति, घालहृत्तान्तमश्रसा । अतिलज्जापरं तं च, नाहमाख्यानुजुत्सदे
 ॥ ११ ॥ अन्यथ दुर्जना लोकाः, श्रुत्वा मेऽन्तःकर्षणम् । तदीयां नितरां तुष्टा, हसिष्यन्ति विशेषतः ॥ १२ ॥ तस्माद्भावमनोवैर,
 स्वातुं सद्यन्ति युज्यते । जनस्य विसरत्येतथावद्बालविचेष्टितम् ॥ १३ ॥ मनीषिणोक्तं यनुभ्यं, रोचते वद्विधीयताम् । फेरलं पापनिर्वायः,
 संपर्को वार्यते मया ॥ १४ ॥ ततः कश्चिदपि वहिरनिर्गच्छंस्तत्रैव सद्यन्ते स्थितो मध्यमबुद्धिः, गतो मनीषी सस्थानम् । इत्यत्र घालराती-
 रादाविर्भूतः स्पर्शतोऽश्रुशालमाला च, अश्रुशालमालयाऽभिहितं—साधु युजक ! साधु, यन्मत्तो जातोऽनुविधति सद्यनुष्ठितं भरता, यतो
 निराश्रुतस्त्वयाऽयमलीकवाचालो मनीषी, स्पर्शनेनाभिहितम्—अश्व ! युक्तमेवैतराणुरुपाणामनुष्ठानं, दशितः सत्येवमाचरता प्रिय-
 मित्रेण मयि निर्भरोऽनुत्पत्ताः, अथवा किमनेन निर्वटितेनेदर्शनीं त्रयाणामप्यसाकं भावसारं समसमस्तदुःखमुद्यता, ये तु बृहदर्थसाधनप्र-
 धृत्तानामप्यन्तराले विधा भवन्ति तान् के गणयन्ति ?, घालः प्राह—ययमप्येतदेव मूमः, केवलमेवत्स मनीषी न जानाति, स्पर्शने-
 नाभिहितम्—किं तव तेन ?, सुराविप्रहेतुरसौ पापकर्मा भवतः, अयं जनोऽन्वा च केवलं ते सुरकारणम्, घालः प्राह—कोऽय विकल्पो?,
 निःसन्दिग्धनिर्दं, ततः कृतसाध्यां योगदाकिञ्चन्यापारपूर्वको भूयस्तदीयदातीरे प्रवेशः, प्रादुर्भूतं मदनकन्दलीगोचरं भृशतरमौत्सुक्यं प्रबू-
 चोऽन्तसापः प्रवृत्ता जम्बिका पतितः शयनीये, तत्र चानवरतमुद्धर्तमानोनाम्नेन तथा विचेष्टमानो दृष्टोऽसौ मध्यमबुद्धिना, ससुरपक्षा
 करुणा तथापि मनीषिवचनमनुस्मरता न पृष्टो वाचांसपि घालस्तेन, अचान्तरेऽस्तं गतो दिनकरः, ततः प्रथमप्रदोष एव निर्गतो घालः,

दशापराधप्रभविष्णुता भवति षट्स्त्रिंशत्तारेषु नेत्रेषां, ते हि केवलं गुन्द्ररागुन्द्रप्रयोजनानि जनानां प्रच्छन्नरूपा एव सन्तः स्वधीयेण
 निर्वर्तयन्ति. तथाहि—कर्मविलासप्रतिबुद्धताजनितोऽयं बालस्य परमार्थतः सर्वोऽप्यन्तर्धः संपन्न इति, ततो मयाऽभिहितं—अपगतोऽ-
 युना मे सन्देशः, अपततः कथय, विदुरेणाभिहितम्—ततः कुर्येणातिश्रान्ते ग्रामभागे रज्ज्यायाः प्रासः स्वसदनं बालः, इतश्चाकर्णितः प्र-
 भत एव सर्दीयगुलान्तो मध्यमबुद्धिना, ततो बालश्रेयलेश्चात्रुवर्त्तमानतया संजातो मनाम् विपादः, चिन्तितमनेन—हा किमीदृशं संपन्नं
 बालसंनि ? पुनःपर्यालोचयतः प्रादुर्भूतोऽस्य मनसि प्रमोदः, चिन्तितमनेन—पश्यताहो मनीषिवचनकरणाकरणयोरिह लोक एवान्वरम्,
 तथाहि—वदुपदेशवर्त्तितो मेऽयुना न संपन्नः कुशः नोदीर्णमयशः, पूर्वं पुनर्विषयीतचारिणो द्वयमप्यासीत्, बालस्य पुनरेकान्तवो मनी-
 षिरचनविषरीताचरणनिरतस्य यत्संपद्यते दुःखसंपातो विजृम्भते जगत्प्रयशःपट्टहः संजायते मरणं तत्र किमाश्चर्यं ?, तदस्ति ममपि का-
 चिद्व्यन्याया यथा मनीषिवचने यदुमानतः संपन्न इति । तथाहि । नैयाभक्त्यो भवत्यन्न, सतां वचनकारकः । पक्तिः काङ्कटके नैव, जाता
 यन्नशर्त्तरि ॥ १ ॥ एवं भावयताश्चित्ते, बालश्रेयं विमुञ्चतः । प्रमोदपूर्वाचित्तस्य, लङ्घितं तस्य तद्दिनम् ॥ २ ॥ ततः समागते बाले,
 शोक्याचारानुवर्त्तनम् । पुर्वता विहितं तेन, तस्य संभाषणं किल ॥ ३ ॥ पृष्टश्चाशेषदुत्तान्तं, विपादगतबुद्धिना । तेनापि कथिता तस्यै,
 धालेनात्मविद्वन्मता ॥ ४ ॥ न शिक्षणस्य योगोऽयं, मत्वा मध्यमबुद्धिना । ततस्तदनुरोधेन, कृतेपत्परिदेवना ॥ ५ ॥ ततश्चूर्णितसर्वार्द्रो,
 दुःखविस्तृतमानसः । तथा राजभयादुपाद्, बालस्तत्रैव संश्रितः ॥ ६ ॥ प्रच्छन्नरूपः सततं, न निर्गच्छति कुत्रचित् । एवं च लिष्टवोः
 षट्सप्तयोग्यान् बिलङ्घितः ॥ ७ ॥ अधान्यथा निजविलसिताभिधाने जीर्णोद्याने गन्धहस्तीव वरकलभद्वन्द्वेन “परिकरितः सातिशयगुणवता
 ॥ निजसिन्धुसरोज प्रवाहः करुणारसस्य संतरणसेतुः संसारसिन्धोः परशुरहृष्णालागहनस्य अशनिर्मानपर्वतोदलने मूलगुपशमतरोः सागरः

दनापराधप्रभविष्णुता भयनि पदिरत्नगतरेषु नेतरेषां, ते हि केवलं सुन्दरामुन्दरप्रयोजनानि जनानां प्रच्छन्नरूपा एव सन्तः स्ववीर्येण
 निवृत्तयन्ति, तथाहि—कर्मविलासप्रविरुल्लवाजनितोऽयं बालस्य परमार्थतः सर्वोऽप्यन्तर्यः संपन्न इति, ततो मयाऽभिहितं—अपगतोऽ-
 पुना मे सन्देहः. अमतः कथय, विदुरेणाभिहितम्—ततः कृच्छ्रेणातिक्रान्ते याममात्रे रजन्याः प्रातः स्वसदनं बालः, इतश्चाकर्णितः प्र-
 भात एव तदीयवृत्तान्तो मध्यमबुद्धिना, ततो बालशेहेदशस्नानवर्त्तमानतया संजातो मनाग् विपादः, चिन्तितवमनेन—हा किमीदृशं संपन्नं
 बालस्येति १, पुनःपर्यालोचयतः प्रादुर्भूतोऽस्य मनसि प्रमोदः, चिन्तितवमनेन—पश्यताहो मनीषिवचनकरणाकरणयोरिह लोक एवान्तरम्,
 तथाहि—तदुपदेशवर्त्तितो मेऽपुना न संपन्नः कुशः नोदीर्घमयशः, पूर्वं पुनर्विपरीतचारिणो द्वयमव्यासीत्, बालस्य पुनरेकान्ततो मनी-
 षिरचनविषयीत्वात्परणनिरतस्य यत्संपद्यते दुःखसंघातो विजृम्भते जगत्पयशःपटहः संजायते मरणं तत्र क्रिमाश्चर्यं १, तदस्ति ममापि का-
 चिदन्वया यया मनीषिवचने यदुमानः संपन्न इति । तथाहि । नैयाभव्यो भवत्यत्र, सतां वचनकारकः । पक्तिः काङ्कटुके नैव, ज्ञाता
 यदसत्तैरसि ॥ १ ॥ एवं भावयतश्चित्ते, बालशेहेदं विमुञ्चतः । प्रमोदपूर्णचित्तस्य, लङ्घितं तस्य तदिदम् ॥ २ ॥ ततः समागते बाले,
 शोकाचारादुत्सन्नम् । कुर्वता विहितं तेन, तस्य संभाषणं किल ॥ ३ ॥ पृष्ठशशोपशुत्तान्तं, विपादागतबुद्धिना । तेनापि कथिता तस्मै,
 कर्तेनात्मविदम्बना ॥ ४ ॥ न शिक्षणस्य योग्योऽयं, मत्वा मध्यमबुद्धिना । ततस्तदनुरोधेन, कृतेपत्परिदेवना ॥ ५ ॥ ततश्चूर्णितसर्वाङ्गो,
 दुःखविह्वलमानसः । तथा राजभयादुपाद्, बालस्तत्रैव संश्रितः ॥ ६ ॥ प्रच्छन्नरूपः सततं, न निर्गच्छति कुत्रचित् । एवं च तिष्ठतोः
 बालस्ययोग्यान् बिलङ्घितः ॥ ७ ॥ अधान्यदा निजविलसिताभिधाने जीर्णोयाने गन्धहस्तीव वरकलभशुन्देव “परिकरितः सातिशयगुणवता
 निजसिद्ध्यर्थेण प्रवादः करुणारसस्य संतरणसेतुः संसारसिन्योः परशुखट्वाणालतागहनस्य अशानिर्मानपर्वतोद्दलेने मूलमुपशमतरौः सागरः

पणतोदीर्यमाणेषु क्रन्दतो बालस्य लङ्घिता रजनी, तदाक्रन्दरवेण श्रवणपरम्परया च किमेतदिति कुतूहलेन प्रभते समागतं राजकुलं न-
 गरं दृष्टो बालः स एवायं पापिष्ठोऽद्यापि जीवतीत्यादिः प्रयुक्तः परस्परं नागरकाणां बहुविधस्तदाक्रोदाजल्पः, तमाकर्णयतः दातगुर्णी-
 भूतं तत्सस्य दुःखं, कथितो नागरिकेभ्यो विभीषणेन रात्रिव्यतिकरः, ततोऽहो धृष्टताऽस्तेति गाढतरं प्रद्विष्टाः सर्वे, विष्ठापितो मद्सन्धे-
 राजा, यदुत—यो देवपादानामेवमयमपथ्यकारी स तथा क्रियतां यथाऽप्योऽप्येवं न करोतीति, अस्ति च तस्य राज्ञो भगवद्दंदागमाव-
 दावशुद्धिः सुशुद्धिर्नामामासः, केवलं तेन कचिदवसरे वरं प्रार्थितो राजा यदुत—द्विस्रकर्मणि नाहं पर्यालोचनीयो भवता, प्रतिपन्नञ्च स
 वरो नरापतिना, ततः सुशुद्धिं (अ)पर्यालोच्यैव दत्तः शशुमर्दनेन राजपुरुषाणां नियमो यदुत—ऋद्धयित्वा बहुप्रकारमेनं नरापसदं
 व्यापादयतीति, तदाकर्ण्य महाराज्यलभ इव जातो जनानां प्रमोदातिशयः, ततः सभारोपितो रासभे विदम्ब्यमानः शरावमाटया सम्म-
 न्वाषुर्णमानो यद्विसुष्टिमहालोष्टप्रहारं रोरुयमाणो विरसव्यनिता तुयमानो मनसि कर्णकटुकैराक्रोदावचनैर्महता कलकलेन समस्तेषु त्रिक-
 यतुष्कचत्वरहदभाग्दिषु बंध्रन्यमाणो विगोपितो बालः, ततो विशालतया नगरस्य प्रेक्षणकप्रायत्वात्तस्य भ्रमणेनैवातिकान्तं दिनं, स-
 न्यायां नीतो वष्यस्थानं जह्मन्वितस्तरशास्त्रायां, प्रविष्टो नगरं लोको, भवितव्यताविशेषेण तस्य शुद्धितः पादाकः पतितो भूतले गतो
 मूच्यां स्थितो मृतरूपतया लु(ष्ट)शो वायुना लब्धा चेतना प्रदत्तो गृह्णाभिमुत्तं गन्तुं भूमिकप(र्ष्य)णेन कूजमानः । अत्रान्तरे अगृही-
 तसद्वेतयोक्तं—हे संसारिजीव ! तत्र क्षितिप्रतिष्ठितपुरे प्रथमं भवता वीर्यनिधानभूतः कर्मविलासो नाम राजा निवेदितः, अयुना दशा-
 पराश्रमभविष्णुरेव शशुमर्दनो निवेद्यते, तत्कथमेतदिति ?, संसारिजीवेनाभिहृतं—मुग्धे ! मयापि नन्दिबद्धनेन सता पुष्ट एवेदं विदुरः,
 ततो विदुरेणाभिहितं—कुमार ! कर्मविलासत्त्वान्तरद्वो राजा शशुमर्दनस्तु वहिरङ्गः, तेन नास्ति विरोधः, यतो वहिरङ्गाणामेव राज्ञां

दशापराधप्रभविष्णुता भवति महिरुक्तागरेषु नेतरेषां, ते हि केवलं सुन्दरासुन्दरप्रयोजनानि जनानां प्रच्छन्नरूपा एव सन्तः स्ववीर्येण
 नियंसंयन्ति, तथाहि—कर्मविलासप्रतिबुलताजनिवोऽयं बालस्य परमार्थतः सर्वोऽप्यनर्थः संपन्न इति, ततो मयाऽभिहितं—अपगतोऽ-
 पुना मे सन्देहः, अमतः कथय, विदुरेणाभिहितम्—ततः कृच्छ्रेणातिमान्ते याममात्रे रजन्याः प्राप्तः स्वसद्वनं बालः, इत्थाकर्णितः प्र-
 भ्रात एव तदीयदृशान्तो मध्यमबुद्धिना, ततो बालक्रेहलेद्यस्तानुवर्तमानतया संजातो मतागं विधादः, चिन्तितमनेन—हा किमीदृशं संपन्नं
 बालसंसति ? पुनःपर्यालोचयतः प्रादुर्भूतोऽस्य मत्तसि प्रमोदः, चिन्तितमनेन—पश्यताहो मनीषिवचनकरणाकरणयोरिह लोक एवान्तरम्,
 तथाहि—तदुपदेशवसिनो मेऽपुना न संपन्नः क्लेशः नोदीर्घमयशः, पूर्वं पुनर्विपरीतचारिणो द्वयमप्यासीत्, बालस्य पुनरेकान्ततो मनी-
 षिन्यनविपरीताचरणनिरतस्य यत्संप्रयाते दुःस्तसंपातो विजृम्भते जगत्प्रयशःपटहः संजायते मरणं तत्र किमाश्चर्यं ? तदस्ति ममापि का-
 चिद्व्यन्याता यथा मनीषिवचने यदुक्तातः संपन्न इति । तथाहि । नैवाभव्यो भवत्यत्र, सतां वचनकारकः । पक्किः काङ्कडुके नैव, जाता
 यन्नदावैरपि ॥ १ ॥ एवं भावयतश्चित्ते, बालक्रेहं विमुञ्चतः । प्रमोदपूर्णचित्तस्य, लङ्घितं तस्य तदिदम् ॥ २ ॥ ततः समागतो बाले,
 लोकप्रचारानुवर्तनम् । कुर्वता विहितं तेन, तस्य संभाषणं किल ॥ ३ ॥ पुष्टश्चाशेषदृशान्तं, विपादागतबुद्धिना । तेनापि कथिता तस्मै,
 धलेनात्मविद्वन्धना ॥ ४ ॥ न शिक्षणस्य योग्योऽयं, मत्वा मध्यमबुद्धिना । ततस्तदनुरोधेन, कृतेपरिदेवना ॥ ५ ॥ ततश्चूर्णितसर्वाङ्गो,
 दुःरापिहलमानसः । तथा राजभयादुप्राद्, बालस्तत्रैव संश्रितः ॥ ६ ॥ प्रच्छन्नरूपः सततं, न निर्गच्छति कुत्रचित् । एवं च तिष्ठतोः
 कालसयोर्भूयान् विलङ्घितः ॥ ७ ॥ अधान्यदा निजविलसिताभिधाने कीर्णोऽयाने गन्धहस्तीव वरकलभयुन्देन “परिकरितः सातिशयगुणवता
 “निजशिष्यगणं प्रवाहः करुणारसस्य संतरणसेतुः संसारसिन्धोः परशुखण्डालतागहनस्य अशानिर्मानपर्वतोदलने मूलमुपशमतरौः सागरः

“सन्तोषामृतस्य तीर्थं सर्वविद्यावताराणां कुलभवनमाचारानां नाभिः प्रज्ञा(प्राज्ञ)चक्रस्य वद्वानलो लोभाणंपस्य महामन्त्रः श्रेयमुज्ज्वलस्य
 “दिवसकरो महामोहान्धकारस्य निकषोपलः शास्त्ररात्रा(सुवर्णा)नां दावानलो रागापह्नवदहने अर्गलावन्यो नरकद्वाराणां देशकः सत्पयानां निधिः
 “सावित्रयज्ञानमपीनामायतनं समस्तगुणानां समवहृतस्तत्र पुरे प्रयोधनरतिर्नामाचार्यः;” इत्यञ्च स्पर्शनप्रतिभूतचारिणमुपलभ्य मनीषिणं
 प्रादुरभूत्कर्मविलासस्य तस्योपरि खरतरः पक्षपातः; ततोऽसौ शुभसुन्दरीं प्रत्याह—प्रिये! लक्षयत्येव तावदिदं भवती, यथाऽनारिस्ता
 प्रकृतिरियं मम वर्त्तते, यदुत—योऽस्य स्पर्शनस्यानुभूतस्य मया प्रतिकूलेन भाव्यं प्रतिभूतस्य पुनरनुभूततया वर्त्तितव्यं, मम च प्रति-
 भूतमाचरतः सर्वत्राकुशलमालोपकरणं अनुभूतं विदधतः पुनर्भवती ममोपकरणं वर्त्तते, तदेवं स्थिते स्पर्शाननुभूतचारिणो बालस्य द-
 र्शितो मयाऽदुःशलमालान्यापारणद्वारेण कश्चिदात्मनः प्रतिभूतलाफलविशेषः; अस्य तु मनीषिणः स्पर्शनप्रतिभूतधारिणो न मयाऽप्यापि नि-
 जनुभूतलाफलविशेषो दर्शितो, यद्यपि यदिदमस्य स्पर्शने निरभिष्वङ्गतया मृदुशयनसुरतादीन्यनुभवतः संपद्यते सुखं यथायं समुद्रसितो
 लोकमध्यं यथाःपटहो न च संपन्नः क्वचिदपायान्थोऽपि विचरतस्तस्य अस्य समस्तस्य व्यतिकरस्याहमेव भवत्यैवोपकरणभूतया कारणं,
 तथापि मयि सप्रसादे नैवावन्मात्रमेवास्य फलमुचितम्, इति प्रिये! विशिष्टतरफलसंपादनार्थमस्य मनीषिणो यत्नं कुरुष्वेति, शुभसुन्दर्युवाच
 —साध्वार्यपुत्र! साधु सुन्दरमभिहितं देवेन, स्थितं ममापीदं हृदये, योग्य एव मनीषी देवप्रसादानां, तदेपाऽनुतिष्ठामि यदाज्ञापितं
 देवेनेत्यभिधाय व्यापारिता शुभसुन्दर्या योगशक्तिः; विहितमन्तर्धानं, प्रविष्टा [गता] मनीषिशरीरे, प्रादुर्भूतोऽस्य प्रमोदः; सिक्कमयतसेके-
 नान्या(स्म)शरीरं, प्रवृत्ता निजविलसितोद्यानगमनेच्छा, प्रस्थितस्तदभिमुखं, चिन्तितमनेन कथमेकाकी गच्छामि, बहुष्व कालो गृहप्रविष्टस्य
 विष्टवो मध्यमवृद्धेरीवो, विस्तृतोऽनुना लोकस्य बालवृत्तान्तो, व्यपगतं तस्य लज्जाकारणम्, अतस्तमपि निजविलसितोद्याने नयामीति-

विचिन्त्य गतो मनीषी मध्यमबुद्धिसमीपं, निवेदितं तस्मै निजाह्वयम्, इत्यथ कर्मविलासेन वस्यापि जननी सामान्यरूपा तत्फलविपाकसं-
 पत्तये तथैव प्रोत्साहिता, सा ह्यकुशलमालाशुभसुन्दर्योः साधारणधीर्यो विचित्रफलदायिनी स्वरूपतो वर्त्तते, ततस्तथाऽपिष्ठिवमूर्त्सर्मभ्यम्-
 पुद्वरपि प्रपृष्टा वय गमनेच्छा, बालस्तु भवताऽप्यवश्यं गन्तव्यमिति बद्धत्वा बलामोटिकया प्रचर्तितो मध्यमबुद्धिना, गतास्त्रयोऽपि निज-
 विडसिवोधाने—अथ नानाविधैस्तत्र, विलसन्तः कुतूहलैः । प्रमोदशेखरं नाम, प्राप्तस्ते जिनमन्दिरम् ॥ १ ॥ तत्र मेरुवटुसुङ्गं, वि-
 द्याढं सायुचिचवत् । देवलोकधिकं मन्ये, सौन्दर्योदार्ययोगतः ॥ २ ॥ युगादिनायविम्बेन, श्रीमता तदधिष्ठितम् । समन्ताद् दूरप्रो-
 (गो) युक्तप्राकारपरिवेष्टितम् ॥ ३ ॥ पुरतो लोकनायस्य, स्तोत्राणि पठतो मुदा । वय श्रावकलोकस्य, ध्वनिमाकर्ष्य पेशलम् ॥ ४ ॥
 शिमेवदिवि संचिन्त्य, कौतुकाशिममानसाः । प्रविष्टा जैनसदने, ते प्रयोऽपि कुम्भारकाः ॥ ५ ॥ युगम् । अथ दक्षिणमूर्त्तस्थो, देवाजिर-
 विभूषणः । विनीतसायुलोकस्य, मध्यवर्ती तपोधनः ॥ ६ ॥ जिनेन्द्रगदितं धर्ममकलङ्कं सनातनम् । संसारसागरोत्तारमाचक्ष्णाणः सुदेहिनाम्
 ॥ ७ ॥ प्रविशान्निर्महाभागधन्वद्रवत्तारकैर्दुतः । प्रवोधनरतिर्धरः, स सूरित्तैर्विलोकितः ॥ ८ ॥ त्रिभिर्विशेषकं । भाविभद्रतया जैतं, धिन्वं नत्वा
 मनीषिणा । सूरैः शेषमुनीनां च, विहितं पादवन्दनम् ॥ ९ ॥ ततस्तदनुरोधेन, मनाक् संशुद्धबुद्धिना । देवसायुनमत्कारः, कृतो मध्य-
 मबुद्धिना ॥ १० ॥ पापमाह्वयस्याभ्यामधिष्ठितशरीरकः । बालोऽकल्प्याणभाङ् नैव, कस्यचित्प्रणतिं गतः ॥ ११ ॥ किंतु प्रामेयकाकारं,
 विधाणः स्वल्पमानसः । मनीषिमध्यमासन्ने, सोऽपि गत्वा व्यवस्थितः ॥ १२ ॥ अथ संभाषितास्तेऽपि, धर्मलाभपुरःसरम् । गुरुणा
 ब्रह्मवाच्येन, निषण्णास्तत्र भूतले ॥ १३ ॥ इत्यथ सूरिवृत्तान्तः, कथाश्चिह्नोक्तवार्त्तया । मन्त्रिणा जिनभक्तेन, श्रुतस्तेन सुबुद्धिना ॥ १४ ॥
 वतः प्रोत्साहिवस्तेन, स राजा वशुभर्दनः । वन्दनार्थं मुनीन्द्रस्य, व्रजाम इति भाषिणा ॥ १५ ॥ विधूतपापमात्मानं, वन्दनेन महत्तम-

“सन्तोषायुवस्य तीर्थं सर्वविधावताराणां कुलभवनमाचाराणां नाभिः प्रक्षा(प्राक्ष)चक्रस्य वदवानलो लोभार्णयस्य महामद्यः प्रोपनुवन्नस्य
 “दिवसकरो महामोहान्धकारस्य निकपोपलः शास्त्राज्ञा(सुवर्णा)नां दावानलो रागापहवदहने अर्गलाधन्यो नरकद्वाराणां देवाकः सत्ययानां निधिः
 “साविशयज्ञानमणीनामायतनं समस्तगुणानां समवसूतस्तत्र पुरे प्रयोधनरतिर्नामाचार्यः,” इत्यथ स्पर्शनप्रतिकूलचारिणमुपलभ्य मनीषिनं
 प्रादुरभूत्कर्मविलासस्य तस्योपरि रसरतः पक्षपातः, ततोऽसौ शुभसुन्दरीं प्रत्याह—प्रिये ! लक्षयत्येव तावद्विदं भवती, यथाऽनादिरुद्धा
 प्रकृतिरियं मम वर्तते, यदुव—योऽस्य स्पर्शनस्यानुकूलस्य मया प्रतिकूलेन भाव्यं प्रतिकूलस्य पुनरनुकूलतया वर्तितव्यं, मम च प्रति-
 कूलमाचरतः सर्वत्राकुशलमालोपकरणं अमुकूलं विदधतः पुनर्भवती ममोपकरणं वर्तते, तदेवं स्थिते स्पर्शानानुकूलचारिणो घालस्य द-
 क्षिणो मयाऽऽशुशलमालान्यापारणद्वारेण कश्चिदात्मनः प्रतिकूलताफलविशेषः, अस्य तु मनीषिणः स्पर्शनप्रतिकूलवर्तिनो न मयाऽप्यपि नि-
 जानुकूलताफलविशेषो दर्शितो, यद्यपि यदिदमस्य स्पर्शने निरभिष्वङ्गतया शूद्रशयनसुरतादीन्यनुभवतः संपद्यते सुखं यथायं समुच्चसितो
 लोकप्रपद्ये यथाःपददो न च संपन्नाः कचिदप्रायगन्योऽपि विचरतस्तस्य अस्य समस्तस्य व्यतिकरसाहमेव भवत्येवोपकरणभूतया कारणं,
 यथापि मयि सप्रसादे नैवावन्मात्रमेवास्य फलमुचितम्, इति प्रिये ! विशिष्टतरफलसंपादनार्थमस्य मनीषिणो यत्रं कुरुष्वेति, शुभसुन्दर्युवाच
 —साध्यायुवत्र ! साधु सुन्दरमभिवृत्तं देवेन, स्थितं ममापीदं हृदये, योग्य एव मनीषी देवप्रसादानां, तदेयाऽनुविधामि यदाक्षापितं
 देवेनेत्यभिप्राय व्यापारिता शुभसुन्दर्या योगशक्तिः, विहितमन्वर्थानं, प्रविष्टा [गता] मनीषियशरीरे, प्रादुर्भूतोऽस्य प्रभोदः, सिक्कमधृतसेके-
 नान्वा(स्म)शरीरं, प्रवृत्ता निजविलसितोद्यानगमनेच्छा, प्रस्थितस्तदभिसुरं, चिन्तितमनेन कथमेकाकी गच्छामि, बहुभ्य कालो गृहप्रविष्टस्य
 विष्टवो मध्यमवुद्धेरतीवो, विस्मृतोऽयुना लोकस्य बालवृत्तान्तो, व्यपगतं तस्य लज्जाकारणम्, अतस्तमपि निजविलसितोद्याने नयामीति-

विचिन्त्य गतो मनीषी मध्यमगुद्विसमीपं, निवेदितं तस्यै निजाकृतम्, इतश्च कर्मविलासेन तस्यापि जननी सामान्यरूपा तत्फलविपाकसं-
पद्यते प्रोत्साहिता, सा ऋशुशालमालाशुभमुन्दर्योः साधारणवीर्यां विचित्रफलदायिनी स्वरूपतो वर्तते, ततस्त्वयाऽधिधितमूर्त्तैर्मध्यम-
पद्यते तथैव प्रोत्साहिता, सा ऋशुशालमालाशुभमुन्दर्योः गन्तव्यमिति वदता यलामोटिकया प्रवर्तितो मध्यमगुद्विना, गतास्वयोऽपि निज-
मुन्दरपि प्रपृष्टा तत्र गमनेच्छा, बालस्तु भवताऽप्यवदयं गन्तव्यमिति वदता यलामोटिकया प्रवर्तितो मध्यमगुद्विना, गतास्वयोऽपि निज-
विलसितोद्याने—अथ नानाविधैस्तत्र, विलसन्तः कुतूहलैः । प्रमोदशेखरं नाम, प्रासास्ते जिनमन्दिरम् ॥ १ ॥ तच्च भेरुवदुसुङ्गं, वि-
द्यालं साधुचिस्तवत् । देवलोक्याधिकं मन्ये, सौन्दर्योदार्ययोगतः ॥ २ ॥ युगादिनायविभ्येन, श्रीमता तदधिधितम् । समन्ताद् दूरप्रो-
द्यालं साधुचिस्तवत् । देवलोक्याधिकं मन्ये, सौन्दर्योदार्ययोगतः ॥ २ ॥ युगादिनायविभ्येन, श्रीमता तदधिधितम् । समन्ताद् दूरप्रो-
(गो) शुभ्रप्राकारपरिवेष्टितम् ॥ ३ ॥ पुरतो लोकनाथस्य, स्तोत्राणि पठतो मुदा । तत्र श्रावकलोकस्य, ध्वनिमाकर्ष्य पेशलम् ॥ ४ ॥
शिवेवदिति संचिन्त्य, कौतुकाक्षिममानसाः । प्रविष्टा जैनसदने, ते त्रयोऽपि कुमारकाः ॥ ५ ॥ युगम् । अथ दक्षिणमूर्त्तिस्यो, देवाजिर-
विभूषणाः । विनीतसाधुलोकस्य, मध्यवर्ती तपोधतः ॥ ६ ॥ जिनेन्द्रादितं धर्ममकलङ्कं सनातनम् । संसारसागरोत्तारमाचक्षणाः सुदेहिनाम्
॥ ७ ॥ प्रविशान्निर्भदाभागध्वन्द्रवचारकैर्युतः । प्रबोधनरतिर्धरः, स सूरिसौर्विलोकितः ॥ ८ ॥ त्रिभिर्विशेषकं । भाविभद्रतया जैनं, विन्द्यं नत्वा
मनीषिणा । सूरैः शेषयुनीनां च, विहितं पादवन्दनम् ॥ ९ ॥ ततस्त्वदनुरोधेन, मनाक् संशुद्धगुद्विना । देवसाधुनमस्कारः, कृतो मध्य-
मगुद्विना ॥ १० ॥ पापमाह्वयस्याभ्यामधिधितशरीरकः । बालोऽकल्याणमाङ्क नैव, कस्यचिद्व्यणार्तिं गतः ॥ ११ ॥ किंतु प्रामेयकार्कारं,
विधाणः स्वान्धमानसः । मनीषिमध्यमासन्ने, सोऽपि नत्वा क्यवस्थितः ॥ १२ ॥ अथ संभाषितास्तेऽपि, धर्मलाभपुरःसरम् । गुरुणा
कलवाचयेन, निपण्यास्तत्र भूतले ॥ १३ ॥ इतश्च सूरिवृत्तान्तः, कथञ्चिद्व्यलोकवार्त्तया । मञ्जिणा जिनभक्तेन, श्रुतस्तेन सुगुद्विना ॥ १४ ॥
तवः प्रोत्साहितस्तेन, स राजा दशुमर्दनः । वन्दनार्थं मुनीन्द्रस्य, प्रजाम इति भाषिणा ॥ १५ ॥ विधूतपापमात्मानं, वन्दनेन महाराम-

नाम् । साधूनां येऽत्र कुर्वन्ति, ते धन्यास्ते मनीषिणः ॥ १६ ॥ ततो मदनकन्दल्या, सार्द्धमन्तःपुरस्तथा । सुशुद्धिचनद्राजा, निर्गतो
मुनिबन्धकः ॥ १७ ॥ ततः सर्वं पुरं तत्र, नृपे चलति विश्वितम् । सैन्यं च गतमुद्याने, कौतुकाकण्डमानसम् ॥ १८ ॥ निपत्य पादयो-
स्तत्र, जिनस्य सख्यो नृपः । प्रबोधनरतिं भक्त्या, यवन्दे दृष्टमानसः ॥ १९ ॥ प्रणम्याशेषसाधुंश्च, दत्तार्शीर्गुरुसाधुभिः । निपण्णो
भूतले राजा, विनयानम्रमस्तकः ॥ २० ॥ सुशुद्धिरपि जैनेन्द्रपादप्रयत्नगतानतिः । निरुपयति सर्वाणि, देवकर्माणि यत्रतः ॥ २१ ॥ देवपू-
जनसद्वृत्तदीपदानदिपूर्वकम् । भक्तयोत्कण्ठितसर्वाङ्गो, भूत्यस्तकरजातुकः ॥ २२ ॥ दुर्लभं भवकान्तारं, जन्तुभिर्जिनवन्दनम् । इति-
भारनया धन्यो, निर्मलीभूतमानसः ॥ २३ ॥ आनन्दजलपूर्णाक्षः, क्षालयन्नात्मकित्त्रियम् । नत्वां भगवतो धिम्ये, न्यस्तदृष्टिर्विचक्षणः
॥ २४ ॥ शकस्तवं शनैर्धरः, पठित्वा भक्तिनिर्भरः । पश्चान्नमणिपातान्ते, निपण्णः शुद्धभूतले ॥ २५ ॥ शुभम् । परस्परतिरोभूतकरशाखाविनि-
मित्तम् । कोशाकारकरः कृत्वा, योगमुद्रां समाहितः ॥ २६ ॥ ततो भुवननाथस्य, स्तोत्राणि कलयति । स तदानीं पठत्येवं, तदर्थान्-
धित्तमानसः ॥ २७ ॥ “नमस्ते जगदानन्द !, मोक्षमार्गविधायक ! । जिनेन्द्र ! विदित्वाशेषभावसद्भावनायक ! ॥ २८ ॥ प्रलीनाशेषसं-
सारविस्तार ! परमेधर ! । नमस्ते वाक्यधातीव, त्रिलोकनरशेखर ! ॥ २९ ॥ भवादिष्यतितानन्तसत्त्वसंघातवारक ! । योरसंसारका-
न्तारसार्धबाह ! नमोऽस्तु ते ॥ ३० ॥ अनन्तपरमातन्दपूर्णाधामव्यवस्थितम् । भवन्तं भक्तितः साक्षात्प्रयतीह जनो जिन ! ॥ ३१ ॥
“सुखतलावकं विन्ध्यमन्यथा कथमीन्द्राः । प्रमोदातिदशयश्चित्ते, जायते भुवनातिग ! ॥ ३२ ॥ पापाणुजनिवस्तावत्तापः संसारिचेतसात् ।
“यावत्तेषां सदानन्द !, मध्ये नाथ ! न वर्त्तसे ॥ ३३ ॥ तेषां पुनर्विधत्से सा, नाथ ! चित्तेषु देहिनाम् । पापाण्यवः क्षणात्तेषां ब्रह्ममायान्ति

“सर्वथा ॥३४॥ क्वत्से द्राविणरोषपपद्मवया जनाः । सद्भावामृतसंसिका, मोदन्ते नाथ ! सर्वदा ॥३५॥ शुभम् ते वराका न मुच्यन्तां,
 “एगादिचरटैः कथम् ? । येषां नाथ ! भवाभ्रालि, सीमिसान्निष्यकारकः ॥ ३६ ॥ भवन्तमुदरीकृत्य, नाथ ! निःशङ्कमानसाः । द्विवं यान्ति
 “मदरासीनां, शिष्याय गंलपादिकम् ॥ ३७ ॥ न्यपत्तिव्यदिदं नाथ !, जगन्नरकरूपके । अहिंसाहस्तदातेन, यदि त्वं नाथरिष्यथाः ॥ ३८ ॥
 “विलीनसकलट्टेषं, निर्विकारं मनोहरम् । दारीरं परयतां नाथ !, तावकीनमदो वरम् ॥३९॥ अनन्तवीर्य ! सर्वज्ञो, वीतरागस्त्वमञ्जसा ।
 “न भासि यदभयानां, तत्तेषां पापजन्मिभतम् ॥ ४० ॥ रागद्वेषमहामोहसूचैर्कैर्वातकल्मष ! । हास्यहेतिविलासाक्षमालाधैर्दान ! ते नमः
 “॥ ४१ ॥ अनन्तगुणसद्दीर्घ ! शिष्यद्वान्त्र वदित्यति । तावकस्तवने नाथ !, जडबुद्धिरयं जनः ॥ ४२ ॥ सद्भावोऽव्यथया नाथ !, भव-
 “दीयावबुधते । तदस्य करुणां कृत्वा, विधातैर्द्वयो भवे भवे । भवोच्छेदकरी नाथ !, भक्तिरात्मनि निश्चला ॥ ४३ ॥ ” संस्तुत्यैवं जगन्नाथ-
 मुत्थाय निनमुद्रया । विधाय वन्दनं भूयः, पञ्चाङ्गनमनादिकम् ॥ ४४ ॥ तदन्ते प्रणिधानं च, मुक्ताशुचयाऽतिसुन्दरम् । कृत्वा कृता-
 भंगमाननं, मन्यमानः सुकर्मणा ॥ ४५ ॥ सूरैः पाद्युगं सिञ्चन्नानन्दोदकविन्दुभिः । वन्दनं द्वादशावर्तं, स ददौ दोषसूदनम् ॥ ४६ ॥
 त्रिभिर्विशेषकम् । कृतसामायिकोऽश्लेषसाधूनात्म्य भक्तिवः । अद्यात्मधर्मलाभोऽसौ, निषण्णः शुद्धभूतले ॥ ४७ ॥ पृष्टसूरितनूदन्ते, सुबुद्धौ
 तत्र मन्त्रिणि । अथाचार्या विदोषेण, चक्रिरे धर्मदेशनाम् ॥ ४८ ॥ कथितं भवनेर्गुण्यं, वर्णिता कर्महेतवः । प्रख्यापितं च निर्वाणं, दर्शितं
 तस्य कारणम् ॥ ४९ ॥ ततश्चाप्युतसंसेकचारुणा वचसा मुनेः । जातारते जन्तवः सर्वे, चित्तसन्तापवर्जिताः ॥ ५० ॥ अत्रान्तरे—

१ चिन्ताशास्त्रप्रकरणकः. २ गले पार्दा यस्याः क्रियाया. ३ हास्यादिनिर्वदमार्गः. ४ जगलां यद्विकाराः सात्त्विकानां पञ्चबन्धना (इति भवेद
 बुराणोऽत्र). ५ शिष्यातव्या प्र० ६ सद्भाव-समीचीनो भावः.

नखांशुविशदं कृत्वा, ललाटे कच्छुद्धमलम् । जगाद् भारतीमेनां, स राजा शशुमर्दनः ॥ ५१ ॥ भगवभ्रम्र संसारे, नरेण सुखकामिना ।
 किमादेयं प्रयत्नेन, सर्वसम्पत्तिकारणम् ? ॥ ५२ ॥ सूरिराह—आदेयोऽत्र महाराज !, धर्मः सर्वसम्पादिवः । स एव भगवान् सर्वपुर-
 षार्थप्रसाधकः ॥ ५३ ॥ सोऽनन्तसुखसंपूर्णं, मोक्षे नयति देहिन्म् । अनुग्रहेण संसारे, स हेतुः सुखपद्वतेः ॥ ५४ ॥ नरपतिरवाच—
 यद्येवम्—कस्मात्सर्वे न कुर्वन्ति, तं सर्वसुखसाधनम् । धर्मं संसारिणः ? किं वा, क्षिरयन्ते सुखकाम्यया ? ॥ ५५ ॥ सूरिराह—सुखा-
 भिलाषः सुकरो, दुष्करोऽसौ नृपोत्तम ! । यतो जितेन्द्रियप्रामस्तं साधयति मानवः ॥ ५६ ॥ अनादिभवकान्तारे, प्राप्तानि परमं धैतम् ।
 दुर्मयोभिर्न शक्यन्ते, जेतुं तानीन्द्रियाणि वै ॥ ५७ ॥ तेनैव जन्तवो भूदाः, सुखमिच्छन्ति केवलम् । धर्मं पुनः सुररेण, त्यजन्ति
 सुखकारणम् ॥ ५८ ॥ नरपतिरवाच—येषां जयमर्शकिष्ठाः, कर्तुं नो पौरवन्त्यमी । धर्मतः प्रपलायन्ते, र्वतो जीवाः सुरैरपिणः ॥ ५९ ॥
 कानि तानीन्द्रियाणीह, किस्वरूपाणि वा सुने ! । कथं वा दुर्जयानीति, श्रोतुमिच्छामि तत्त्वतः ? ॥ ६० ॥ मुनिरवाच—‘‘स्पर्शनं रसवं
 ‘‘घ्राणं, चक्षुः श्रोत्रं च पञ्चमम् । एतानि तानि राजेन्द्र !, इषीकाणि प्रपक्षते ॥ ६१ ॥ दृष्टैः स्पर्शादिभिस्त्रोपो, द्वेषद्विस्त्रयेवैः । एव-
 ‘‘त्स्वरूपमेतेषामिन्द्रियाणां नृपोत्तम ! ॥ ६२ ॥ दुर्जयानि यथा तानि, कथ्यमानं मयाऽद्युना । दृष्टान्घानस्तं सर्वमनुप्रत्यावधारय ॥ ६३ ॥
 ‘‘अनेकभटसङ्घीर्णं, समरे योधयन्ति ये । मत्प्रभावङ्गसंघातमेतैस्तेऽपि, विनिर्जिताः ॥ ६४ ॥ अङ्गुल्यमे निधायेदं, मुबनं नाटयन्ति ये ।
 ‘‘सकदाद्योऽतिशकिष्ठास्तेऽप्यमीभिर्दशीकृताः ॥ ६५ ॥ हिरण्यगर्भैकुण्ठमर्दधेरुरःसराः । परैर्निराकृताः सन्तः, सर्वे किङ्करतां गताः
 ‘‘ ॥ ६६ ॥ अधीत्य सर्वशाखाणि, परमार्थविदो जनाः । एभिर्विधुरिताः सन्तश्चेष्टन्ते बालिशा इव ॥ ६७ ॥ एतानि हि स्-

“पीयेण, समुदागुरमागुणम् । वराकमिव मन्यन्ते, सकलं भुवनत्रयम् ॥ ६८ ॥ दुर्जयानि ततोऽभूनि, ह्यीकाणि नराधिप ! ।” एवं सामान्यतः कृत्वा, ह्यीकगुणवर्णनम् ॥ ६९ ॥ ततश्च—शानालोकेन दृष्टान्तं, बोधनार्थं मनीषिणः । सूरिर्वभाषे सद्गन्तदीधितिच्छुरित्वाधरः ॥ ७० ॥ अथवा महाराज !—विष्टन्तु तावच्छेषाणि, ह्यीकाणि जगज्जये । स्वर्शनेन्द्रियमेवैकं, समर्थं वत वर्त्तते ॥ ७१ ॥ यतो न शक्यते लोकैर्जगुमेकैकमप्यदः । लीलया जयतीदं तु, भुवनं सच्चराचरम् ॥ ७२ ॥ नरपतिरुवाच—भगवंतस्य जेतारो, नराः किं सन्ति कुत्रचित् ? । आशोस्त्रिभैव विद्यन्ते, भुवनेऽपि तथाविधाः ॥ ७३ ॥ सुनिरुवाच—राजन्न हि न विद्यन्ते, केवलं विरला जनाः । ये चास्य विनिन्द्यारकाचार्येण कारणम् ॥ ७४ ॥ जपन्ममभ्यमोक्छासथोक्छटवमा गुणैः । चतुर्विधा भवन्तीह, पुरुषा भुवनोदरे ॥ ७५ ॥ त(तेऽ)थोत्कृष्टमास्तावथारिदं स्वर्शनेन्द्रियम् । अनादिभवसम्बन्धजालितं पालितं प्रियम् ॥ ७६ ॥ जैनेन्द्रागमसम्पर्काद्विज्ञाय बहुदोषकम् । ततः सन्तोषमादाय, महासत्त्वैर्निराकृतम् ॥ ७७ ॥ युगम् । गृहस्था अपि ते सन्तो, ज्ञाततत्त्वा जिनागमे । स्वर्शनेन्द्रिय-उत्त्येन, नाचरन्ति कुचेष्टितम् ॥ ७८ ॥ यदा पुनर्विशेषेण, तिष्ठेत्तेषां जिनागमः । स्वर्शनेन्द्रियसम्बन्धं, त्रोटयन्ति तदाऽखिलम् ॥ ७९ ॥ यतो दीक्षां समादाय, निर्मलीमसमानसाः । सन्तोषभावतो धन्या, जायन्तेऽत्यन्तनिःस्पृहाः ॥ ८० ॥ ततस्ते भवकान्तारनिर्विण्णा वैवकल्मषाः । स्वर्शनप्रविकृतानि, सेवन्ते पीरमानसाः ॥ ८१ ॥ भूमीशयनलोचादिकायशुश्राविधानतः । ततः सुखस्पृहां हित्वा, जायन्ते ते निरजुजाः ॥ ८२ ॥ ततः सकलकर्मांशुश्राविच्छेदभाजनम् । भूत्वा ते निर्दुर्गं यान्ति, निर्जित्य स्वर्शनेन्द्रियम् ॥ ८३ ॥ तेनोक्छटवमा राजभिर्दिष्टास्ते विचक्षणैः । ये चैवमगुतिष्ठन्ति, विरलास्ते जगन्नये ॥ ८४ ॥ ततो भागवतं वाक्यमाकर्ण्येदं मनीषिणः । अभूचेतसि सद्गत्सदावतीं चारयेवसः ॥ ८५ ॥—अये भगवता याद्वा, वर्णितं स्वर्शनेन्द्रियम् । अत्यन्तविषमं लोके, स्वर्शनस्तादृशः परम् ॥ ८६ ॥

नलांशुविशदं कृत्वा, ललाटे कर्कशमलम् । जगाद भारतीमेतां, स राजा शत्रुमर्दनः ॥ ५१ ॥ भगवन्नत्र संसारे, नरेण सुसकामिना ।
 किमादेयं प्रयत्नेन, सर्वसम्पत्तिकारणम् ? ॥ ५२ ॥ सूरिराह—आदेयोऽत्र महाराज !, धर्मः सर्वद्वेषापिवितः । स एव भगवान् सर्वपुरु-
 पार्थप्रसाधकः ॥ ५३ ॥ सोऽनन्वसुखसंपूर्णं, मोक्षे नयति देहिनाम् । अनुपपन्नेण संसारे, स हेतुः सुखपद्धतेः ॥ ५४ ॥ नरपतिरवाच—
 यद्येवम्—कस्मात्सर्वे न कुर्वन्ति, सं सर्वसुखसाधनम् । धर्मं संसारिणः ? किं वा, छिरयन्ते सुखकाम्यया ? ॥ ५५ ॥ सूरिराह—सुखा-
 भिलाषः सुकरो, दुष्करोऽसौ नृपोत्तमः ! यतो जितेन्द्रियप्रामस्तं साधयति मानवः ॥ ५६ ॥ अनादिभयकान्तारे, प्राप्तानि परमं वैलम् ।
 दुर्मयोभिर्न शक्यन्ते, जेतुं वानीन्द्रियाणि वै ॥ ५७ ॥ तेनैव जन्तवो भूदाः, सुखमिच्छन्ति केवलम् । धर्मं पुनः सुदरेण, त्यजन्ति
 सुखकारणम् ॥ ५८ ॥ नरपतिरवाच—येषां जयमर्शकिष्ठाः, कर्तुं नो पौरयन्त्यमी । धर्मतः प्रपलायन्ते, र्दवो वीवाः सुवैरिणः ॥ ५९ ॥
 कानि वानीन्द्रियाणीह, किस्वरूपाणि वा सुने ! । कथं वा दुर्जयानीति, श्रोतुमिच्छामि तत्त्वतः ? ॥ ६० ॥ मुनिरवाच—“स्पर्शनं रसनं
 “प्राणं, वायुः श्रोत्रं च पृथग्भम् । एतानि तानि राजेन्द्र !, इषीकाणि प्रचक्षते ॥ ६१ ॥ इष्टैः स्पर्शादिभिस्तोषो, द्वेषयुद्धिस्त्वथेवैः । एत-
 “स्वरूपमेतेषामिन्द्रियाणां नृपोत्तम ! ॥ ६२ ॥ दुर्जयानि यथा तानि, कथ्यमानं मयाऽप्युना । दृष्टान्वधानस्तं सर्वमनुभूत्यावधारय ॥ ६३ ॥
 “अनेकभटसङ्घिर्णं, समरे योषयन्ति ये । मत्समावह्नसंघातमेतैस्तेऽपि, विनिर्जिताः ॥ ६४ ॥ अङ्गुल्यधे निषायेदं, सुवनं नाटयन्ति ये ।
 “दशकादयोऽतिशक्तिष्ठास्तेऽप्यमीभिर्वशीकृताः ॥ ६५ ॥ हिरण्यगर्भवैकुण्ठमहेश्वरपुरःसराः । एतैर्निराकृताः सन्तः, सर्वे किङ्करतां गताः
 “ ॥ ६६ ॥ अधीत्य सर्वशास्त्राणि, परमार्थविदो जनाः । एभिर्विधुरिताः सन्तश्चेष्टन्ते बालिशा इव ॥ ६७ ॥ एतानि हि स्व-

“धीर्येण, समुत्तमुरामागुपम् । धराकनिव मन्यन्ते, सकलं भुवनत्रयम् ॥ ६८ ॥ दुर्जयानि ततोऽमूनि, हृषीकाणि नराधिप !” एवं सामान-
 न्यतः कृत्वा, हृषीकगुणवर्णनम् ॥ ६९ ॥ तत्रथ—सामानालोकेन पृथान्तं, योषनार्थं मनीषिणः । सूरिर्ब्रह्मणे सरन्तदीधितिच्छुरिताधरः
 ॥ ७० ॥ अथवा पद्मराज !—विष्टन्तु तावच्छ्रेयाणि, हृषीकाणि जगज्जये । स्वर्शनेन्द्रियमेवैकं, समर्थं वत वर्तते ॥ ७१ ॥ यतो न श-
 क्यते लोकैर्जगुमेकैकमप्यदः । शीलया जयतीदं तु, भुवनं सचराचरम् ॥ ७२ ॥ नरपतिरुवाच—भगवंत्वास्व जेतारो, नराः किं सन्ति कुत्र-
 चित् १ । आहोस्त्रिश्रेय विद्यन्ते, भुवनेऽपि तथाधिपाः ॥ ७३ ॥ मुनिरुवाच—राजन्न हि न विद्यन्ते, केवलं विरला जनाः । ये चास्य विनि-
 ह्वारात्प्राकर्ण्य कारणम् ॥ ७४ ॥ जपन्त्यमभ्यमोक्त्यास्त्रयोक्तप्रवत्ता गुणैः । चतुर्विधा भवन्तीह, पुरुषा भुवनोदरे ॥ ७५ ॥ त(तेऽ)थोक्तु-
 प्तवत्प्रासावधैरिदं स्वर्शनेन्द्रियम् । अनादिभवसम्बन्धलाहितं पालितं प्रियम् ॥ ७६ ॥ जैनेन्द्रागमसम्पर्काद्विज्ञाय बहुदोषकम् ।
 ततः सन्तोषमादाय, महासत्त्वैर्निराकृतम् ॥ ७७ ॥ युग्मम् । गृहस्था अपि ते सन्तो, ज्ञाततत्त्वा जिनागमे । स्वर्शनेन्द्रिय-
 लौत्येन, नाचरन्ति कुचेष्टितम् ॥ ७८ ॥ यदा पुनर्विशेषेण, तिष्ठेत्तेषां जिनागमः । स्वर्शनेन्द्रियसम्बन्धं, प्रोढयन्ति तदाऽखिलम्
 ॥ ७९ ॥ यतो धीक्षां समादाय, निर्मलीमसमानसाः । सन्तोषभावतो धन्या, जायन्तेऽत्यन्तानिःस्पृहाः ॥ ८० ॥ ततस्ते भवकान्तारनिर्विण्णा
 धीवक्तृन्मयाः । स्वर्शनेप्रतिबृलानि, सेवन्ते धीरमानसाः ॥ ८१ ॥ भूमीशयनलोचादिकायश्लेशविधानतः । ततः सुखरुष्टहं हित्वा, जायन्ते
 ते निपकुलाः ॥ ८२ ॥ ततः सकलकर्माश्लेशविच्छेदभाजनम् । भूत्वा ते निर्दुर्ति यान्ति, निर्जित्य स्वर्शनेन्द्रियम् ॥ ८३ ॥ तेनोक्तप्रवत्ता
 राजनिर्दिष्टास्ते विचक्षणैः । ये वैभवमनुविष्टान्ति, विरलास्ते जगन्नये ॥ ८४ ॥ ततो भगवतं वाक्यमाकर्ण्येदं मनीषिणः । अमूर्खेतास्त्रि
 सदुत्पन्नदानीं चारुचेससः ॥ ८५ ॥—अथे भगवता यादृग्, वर्णितं स्वर्शनेन्द्रियम् । अत्यन्तविषमं लोके, स्वर्शनेस्तादृशाः परम् ॥ ८६ ॥

यतो वोपप्रभावेन, मम पूर्वं निवेदितः । यथाऽन्तरङ्गनगरे, वास्तव्योऽयं महापलः ॥ ८७ ॥ तन्नूनं पुरुषप्याजसंस्थितं स्वर्दानेन्द्रियम् ।
अस्मान् प्रवारयतेतदन्यथा कथमीदृशम् ? ॥ ८८ ॥ तथा भगवताऽदिष्टा, ये चोत्कृष्टवर्णा मताः । फथितः स्वर्दानेनापि, भवजन्तुभ्यया-
विधः ॥ ८९ ॥ तथाहि मां निराश्रय, सदागमबलेन सः । सन्तोषान्निर्गुहितं प्राप्त, इति तेन निवेदितम् ॥ ९० ॥ तन्नाम्नास्त्वद्य सन्देहः,
साम्प्रतं पुरुषत्रयम् । श्रुत्वाऽशेषं विजानामि, यद्यत्र परमाश्वरम् ॥ ९१ ॥ अयं हि भगवान् सूर्यिर्नूनं सद्यराचरम् । ज्ञानालोकैर्न ज्ञा-
नीते, सन्देहदलनः परम् ॥ ९२ ॥ यावत्स चिन्तयत्येवं, साकृतो विस्मितेक्षणः । तावद्वशितचिन्तेन, दृष्टो भूष्यमगुह्यिना ॥ ९३ ॥
कथम् ?—मनीषिजितरां चित्ते, भावितस्त्वं विलोकयसे । किमत्र भवता मिथिस्त्वत्त्वमयधारितम् ? ॥ ९४ ॥ मनीषिणोऽहं किं ध्यातव्यं-
वता किं न लक्षितम् ? । किमेवं स्पृष्टवाक्येन, कथयत्यपि सन्मुनी ॥ ९५ ॥ अनेन हि समादिष्टं, यादरां स्वर्दानेन्द्रियम् । यद्यस्त्वद्यानक-
स्तादृक्, स्वर्दानो नात्र संशयः ॥ ९६ ॥ कथमेतच्चतः दृष्टे, पुनर्मध्यमगुह्यिना । आख्यातं कारणं तेन, निःशेषं तु मनीषिणा ॥ ९७ ॥
यास्तु पापकर्मत्वात्केवलं वीक्षते दिशः । अनादरपरस्वान्न, हितेऽपि वचने गुरोः ॥ ९८ ॥ अथ राज्ञः समीपस्था, विपन्ता वचनामृ-
तम् । आचार्यायं विशालाक्षी, राज्ञी मदनकन्दली ॥ ९९ ॥ सा दृष्टा तेन चालेन, ततोऽस्य इदं संस्थितम् । नूनं मे इदमस्तेष्टा, सेषं
मदनकन्दली ॥ १०० ॥ यतोऽत्रदातमेतस्मात्प्रापनीयसमप्रभम् । शरीरं दर्शनादेव, मृदुतां सूचयत्यलम् ॥ १०१ ॥ रक्तार्जविसत्च्छ्रायं,
विभाति चरणद्वयम् । अलक्षितसिराजालं, कूर्मोन्नतमनुत्तमम् ॥ १०२ ॥ विभर्ति तोरणाकारं, भवने माकरध्वजे । जह्वानुगमं स्वसौन्द-
र्यदीप्तस्वास्तेन राजते ॥ १०३ ॥ भेललायाः कल्पेन, बद्धमन्मथचाराणम् । नितम्बविभ्रममेतस्या, विशालमन्युतायते ॥ १०४ ॥ भार्णेणैव
वशीभूतो, विराजितवलिभ्यः । एतस्या राजते भूष्यो, रोमराजिबिभूषणः ॥ १०५ ॥ गन्भीरा सज्जनसेव, इत्यां गन्भीरा

नातिरंरत्सलाः, सत्कामरमयूपिका ॥ १०६ ॥ यदत्येषा स्तनौ दृसौ, पीवरौ कुम्भविभ्रमौ । उतुङ्गकठिनौ चारु, हृदयेन पयोधरौ ॥ १०७ ॥
अन्यथ पारयत्येषा, मुमुक्षुमातं मनोहरम् । पुण्यप्राग्भासरसम्प्राप्त्यं, रम्यं वाहुल्यहादयम् ॥ १०८ ॥ करारभ्यां निर्जिती मन्ये, नूतनी रग-
मुन्दरौ । एतस्माभारुकराभ्यां, रत्नारोकस्य पद्मयो ॥ १०९ ॥ दधत्यां पारिमाण्डल्यं, कन्धरायां सुवेधसा । कृतं रेखात्रयं मन्ये, त्रिलो-
कजायमूचकम् ॥ ११० ॥ अपरो विदुमच्छेदसन्निभो भाति पेशलः । राजते विलसदीप्ती, कपोलौ कोमलामलौ ॥ १११ ॥ ये कुन्दक-
लिकाकारा, मिलसत्किरणोत्कराः । एतस्या वदने दन्ता, भान्ति ते भुवनत्रये ॥ ११२ ॥ सितासितं सुविस्तीर्णं, ताम्रराजिविराजितम् ।
फस्मटं जनिवानन्दमेतस्या लोचनद्वयम् ॥ १०३ ॥ उतुङ्गो नासिकावंशो, भ्रूलते दीर्घपद्मले । अस्या ललाटमलकैः, कलितं वत राजते
॥ ११४ ॥ अतुरूपं करोमीति, नूनं जातः प्रजापतेः । बहुमानो निजे चित्ते, कृत्वाऽस्याः श्रवणद्वयम् ॥ ११५ ॥ मालतीकुसुमामोद-
मोर्निवातिशुलागुलः । अस्याः सुस्निग्धकुटिलः, केशपाशो विराजते ॥ ११६ ॥ एतस्या मन्मथोद्भापनाकर्ण्यं श्रुतिपेशलान् । मन्ये स्ववि-
सत्त्वेन, लज्जिता किड कोकिला ॥ ११७ ॥ उचित्योचित्य यत्सारमेतस्या वरपुद्गलैः । धात्रा विनिर्मितं रूपमन्यथा कथमीदृशम् ?
॥ ११८ ॥ अतोऽस्यात्तादृशः स्पर्शो, युक्त एव न संशयः । न जात्यमृतकुण्डेषु, कटुत्वमवतिष्ठते ॥ ११९ ॥ एषाऽप्यभिलपत्येव, मां
यतोऽर्थनिरीक्षितैः । निरीक्षतेऽतिलोलाश्री, स्निग्धदृष्ट्या मुहुर्मुहुः ॥ १२० ॥ एवंविधविपर्यासविकल्पकुलमानसः । स वालोऽलीकसौ-
भाग्यार्थितो मूढतां गतः ॥ १२१ ॥ सूतिरवाच—तदेवं कथितास्त्वावत्सर्वोत्कृष्टा मया नराः । इदानीमुत्कृष्टानां(तु), यत्स्वरूपं तदुच्यते ॥ १२२ ॥
एवं च वदति भगवति सूरौ—चारुकं सूरिणा चारु, परिचिन्त्य मनीषिणा । श्रोतव्यं भवताऽपीदं, मध्यबुद्धिः प्रचोदितः ॥ १२३ ॥
सूतिरवाच—उत्कृष्टास्ते नरा ज्ञेया, धैरिदं स्पर्शानेन्द्रियम् । अवाप्य मानुषं जन्म, शत्रुबुद्ध्याऽवधारितम् ॥ १२४ ॥ भावि-

यतो योयप्रभावेन, मम पूर्वं निवेदितः । यथाऽन्तरङ्गनगरे, वास्तव्योऽयं महाबलः ॥ ८७ ॥ तन्नूनं पुरुषव्याजसंस्थितं स्पर्शान्द्रियम् ।
अस्मान् प्रवारयत्येतदन्यथा कथमीदृशम् ? ॥ ८८ ॥ तथा भगवताऽदिष्टा, ये चोत्कृष्टतमा नराः । कथितः स्पर्शानेनापि, भद्रजन्तुस्यया-
विधः ॥ ८९ ॥ तथाहि मां निराहृत्य, सदानामवलने सः । सन्तोषान्निर्गुतिं प्राप्त, इति तेन निवेदितम् ॥ ९० ॥ तस्मान्नास्तत्र सन्देहः,
साम्प्रतं पुरुषत्रयम् । श्रुत्याऽश्रेयं विजानामि, यद्य परमाक्षरम् ॥ ९१ ॥ अयं हि भगवान् सूरिगुंवनं सचराचरम् । ज्ञानालोकनेन जा-
नीते, सन्देहदलनः परम् ॥ ९२ ॥ यावत्स चिन्तयत्येवं, साकृतो विसिन्तेक्षणः । तावद्वक्षितचिन्तेन, पृष्ठो मध्यमबुद्धिना ॥ ९३ ॥
कथम् ?—मनीषिन्नितरां चित्ते, भावितस्त्वं विलोभ्यसे । किमत्र भवता किञ्चित्सतत्त्वमवधारितम् ? ॥ ९४ ॥ मनीषिणोक्तं किं धार्तर्य-
यवा किं न लक्षितम् ? । किमेवं स्पृष्टवाक्येन, कथयत्यपि सन्मुनी ॥ ९५ ॥ अनेन हि समादिष्टं, यादृशं स्पर्शान्द्रियम् । वयस्सस्त्वावक-
स्तादृक्, स्पर्शनो नात्र संशयः ॥ ९६ ॥ कथमेतत्ततः पृष्टे, पुनर्मध्यमबुद्धिना । आख्यातं कारणं तेन, निःश्रेयं तु मनीषिणा ॥ ९७ ॥
यादस्तु पापकर्मत्वात्केवलं वीक्षते दिशः । अनादरपरस्त्रय, हितेऽपि वचने गुरोः ॥ ९८ ॥ अथ राज्ञः समीपस्था, पिबन्ती वचनामृ-
तम् । आचार्यायं विशालाक्षी, राज्ञी मदनकन्दली ॥ ९९ ॥ सा दृष्टा तेन बालेन, ततोऽस्य इदि संस्थितम् । नूनं मे हृदयसेष्टा, सेयं
मदनकन्दली ॥ १०० ॥ यतोऽब्रवातेमेतस्यास्त्वापनीयसमप्रभम् । शरीरं दर्शनादेव, मृदुतां सूचयत्यलम् ॥ १०१ ॥ रक्तराजीवसच्छायं,
विभाति चरणद्वयम् । अलक्षितसिराजालं, दूर्मोन्नतमनुत्तमम् ॥ १०२ ॥ विभर्ति वीरणाकारं, भवने माकरध्वजे । जहापुग्मं स्वसौन्द-
र्यादेवस्त्वानेन राजते ॥ १०३ ॥ मेरुलपाः कल्पितेन, बद्धमन्मथवारणम् । नितम्बयदिन्ममेतस्या, विशालममृतायते ॥ १०४ ॥ भारेणैव
वशीभूतो, विराजितवलित्रयः । एतस्या राजते मय्यो, रोमराजिविभूषणः ॥ १०५ ॥ गन्मीरा सज्जनस्येव, हृदयं सुमनोहरा । राजते

नाभिरंतस्थाः, सत्तामरमरूपिका ॥ १०६ ॥ वहत्येया स्तनी धृषी, धीमरी कुम्भविधमौ । उचुह्नफठिनौ चारु, हृदयेन पयोधरी ॥ १०७ ॥
 अन्येष धारयत्येषा, मुमुभात मनोहरम । पुण्यप्रागाभारसम्भ्रायं, रम्यं दाटुलवाहयम् ॥ १०८ ॥ करान्भ्यां निर्जितौ मन्ये, नूतनी राग-
 मुन्दरी । णत्स्याभाररूपाभ्या, रथाशोकस्य पद्मयो ॥ १०९ ॥ द्यपत्यां परिमाणहृत्यं, कन्धरायां सुवेधसा । कृतं देयात्रयं मन्ये, विलो-
 कत्रयमूचयम् ॥ ११० ॥ अथरो विद्रुमन्लेद्रेमश्रिभो भाति देशलः । राजते विलसदीप्ती, कपोलौ कोमलामली ॥ १११ ॥ ये कुन्दक-
 त्तिराकारा, विलमलिनणोल्लराः । णत्स्या वदने दन्ता, भान्ति ते भुवनत्रये ॥ ११२ ॥ सितासितं सुविस्तीर्णं, ताभ्रराजिविराजितम् ।
 पश्मल जनितानन्दभेतस्या लोचनद्वयम् ॥ १०३ ॥ उचुह्नो नासिकावंशी, भ्रूलते दीर्घपश्मले । अस्या ललाटमालकैः, कलितं वत राजते
 ॥ ११४ ॥ अनुरूपं करोमीति, नून जातः प्रजापतेः । यदुमानो निजे चित्ते, कृत्वाऽस्याः श्रवणद्वयम् ॥ ११५ ॥ मालतीकुसुमामोद-
 मोरितालितुलारुलः । अस्याः सुकिण्णकुटिलः, फेशपाशो विराजते ॥ ११६ ॥ एतस्या मन्मथोद्वापानाकर्ण्य श्रुतिपेशलान् । मन्ये स्ववि-
 स्मरत्वेन, हस्त्रिता किल कोकिला ॥ ११७ ॥ उभित्योचित्य यत्सारमेतस्या वरपुद्गलैः । धात्रा विनिर्मितं रूपमन्यथा कथमीदृशम् ?
 ॥ ११८ ॥ अतोऽस्यासादशः स्पर्शो, युक्त एव न संशयः । न जातयमुत्तकुण्डेषु, कटुल्यमवतिष्ठते ॥ ११९ ॥ एषाऽप्यभिलपत्येव, मां
 वतोऽभिसिन्धिनेः । निरीक्षतेऽतिलोलाशी, किण्णदृष्टा मुहुर्मुहुः ॥ १२० ॥ एवंविधविपर्यासविकल्पाकुलमानसः । स वालोऽलीकसौ-
 भास्यभित्तो मूढतां गतः ॥ १२१ ॥ सूरिस्वबाप—वदेवं कथितास्वावत्सर्वोत्कृष्टा भया नराः । इदानीमुत्कृष्टाणां(तु), यत्स्वरूपं तदुच्यते ॥ १२२ ॥
 एवं च वरति भगवति सूरौ—पारुकं सूरिणा चारु, परिचित्त्य मनीषिणा । श्रोतव्यं भवताऽपीदं, मध्यबुद्धिः प्रचोदितः ॥ १२३ ॥ भावि-
 सूरिस्वबाप—उत्कृष्टास्ते नरा देया, धैरिदं स्पर्शनेन्द्रियम् । अवाप्य सानुपं जन्म, शत्रुबुद्ध्याऽवधारितम् ॥ १२४ ॥ भावि-

भद्रतया तेषां, परिरुद्रसि मानसे । न चैवसुन्दरं हन्त, जीवानां स्पर्शनेन्द्रियम् ॥ १२५ ॥ ततो षोषप्रभावेन, लक्ष्यन्त्यासि ते नराः ।
 कुर्वन्तोऽन्वेषणं तस्य, मूलशुद्धिं परिरुद्राम् ॥ १२६ ॥ ततो विज्ञाय ते तस्य, लोकवभ्यनतां नराः । सर्वय धरिवा नैव, विषसन्ति
 कदाचन ॥ १२७ ॥ न पागुहृत्चारित्यं, भजन्ति विजितसृष्टाः । तवस्तज्जनिवैर्दोषैर्न युज्यन्ते विचक्षणाः ॥ १२८ ॥ दरीरस्त्रिभाषार्थं-
 माचरन्तोऽपि तस्त्रियम् । तत्र गृह्णेरभावेन, भवन्ति सुखभाजनम् ॥ १२९ ॥ प्राप्नुवन्ति यथाः शुभनिह लोकैऽपि ते नराः । स्वर्गापयर्गं-
 मार्गस्य, निकटे ताटशाशयाः ॥ १३० ॥ गुरवः केवलं तेषां, नाममात्रेण कारणम् । मोक्षमार्गो प्रवर्तन्ते, स्वय एव हि ते नराः ॥ १३१ ॥
 अन्येषामपि कुर्वन्ति, ते सन्मार्गावगारणम् । तद्वाक्यं ये प्रवर्त(पद्य)न्ते, विज्ञाय गुणकारकम् ॥ १३२ ॥ ये पुनर्न प्रपद्यन्ते, षट्वाक्यं धारिशा
 जनाः । तेषामनादरं कृत्वा, ते विधन्ति निराकुलाः ॥ १३३ ॥ प्रकृत्यैव भवन्त्येते, देवाचार्यवर्षस्त्रिनाम् । पूजासत्कार करणे, रवचिवा
 महाधिपः ॥ १३४ ॥ एवं भाषिणि च भगवति प्रबोधनरतिसूरी मनीषिणा चिन्तितम्—यथेदमुत्कष्टानां (वत्कष्टानां यथेवदं), स्मृषिवं
 चरितं नृणाम् । तथासुभवसिद्धं मे, किञ्चिदात्मनि आसते ॥ १३५ ॥ मध्यममुद्धिना चिन्तितम्—उत्कष्टपुंसां याटशा, गुरुणा धर्णिता
 गुणाः । एते गुणाः परं सर्वे, षट्त्वेऽत्र मनीषिणि ॥ १३६ ॥ गुरुत्वाच्च—तदेवं तावदुत्कष्टा, धर्णिताः पुरुषा मया । अधुना मध्यमानां
 यत्स्वरूपं तन्निषोषत ॥ १३७ ॥ मध्यमास्ते नरा ज्ञेया, शैरिदं स्पर्शनेन्द्रियम् । अथाप्य मानुषं जन्म, मध्ययुद्ध्याऽवधारितम्
 ॥ १३८ ॥ स्पर्शनेन्द्रियसम्पाद्ये, ते सुखे गृह्णमानसाः । पण्डितैरनुशिष्टाश्च, दोलायन्ते स्वयेवसा ॥ १३९ ॥ चिन्तयन्ति निजे चित्ते,
 ते दोलायितवुद्धयः । विचित्ररूपे संसारे, किमत्र धत कुर्महे ? ॥ १४० ॥ भोगानेके प्रशंसन्ति, रमन्ते सुखनिर्भराः । अन्ये शान्तान्तं-
 रात्मानो, निन्दन्ति विगतसृष्टाः ॥ १४१ ॥ तदत्र कतरो मार्गो, माटशासिद् युज्यते ? । न लक्षयामोऽन्तः चित्तं, सन्देहमवगाहते

॥ १४२ ॥ सत्मान्कालविलम्बोऽत्र, युक्तोऽस्माकं प्रयोजने । वैशेष्यनिक्षेपो, विधातुमिदं युज्यते ॥ १४३ ॥ एषा च जायते बुद्धिर्या
 तेषां कर्मपक्षतिः । तत्संकारा नृणां यस्माद्, बुद्धिः कर्मानुसारिणी ॥ १४४ ॥ ततस्ते स्पर्शनाक्षस्य, मन्यन्ते सुखहेतुताम् । अत्रुल्ले
 ष्य यतन्तं, किंतु नात्यन्तलोडुपाः ॥ १४५ ॥ ततो लोकविरुद्धानि, नाचरन्ति कदाचन । स्पर्शनेन्द्रियलौत्येन, नापायान् प्राप्नुवन्त्यतः
 ॥ १४६ ॥ विचक्षणोऽकं बुध्यन्ते, विशेषं वचनस्य ते । अट्टदुःखास्तद्वाक्यं, केवलं नाचरन्ति भोः ! ॥ १४७ ॥ मैत्री बालिशलोकेन,
 ज्ञान्ति शंभ्रनिर्भराम् । लभन्ते तद्विपाकेन, रीत्रां दुःखपरम्पराम् ॥ १४८ ॥ अवर्णवादं लोके च, प्राप्नुवन्ति न संशयः । संसर्गः पाप-
 लोकेन, सर्वानर्थकरो यतः ॥ १४९ ॥ यदा पुनः प्रपद्यन्ते, विदुषां वचनानि ते । आचरन्ति च विज्ञाय, तदीयां हितरूपताम्
 ॥ १५० ॥ तदा ते विगतायोधा, भवन्ति सुरिनो नराः । महापुरुषसम्पर्काह्वयन्ते मार्गमुत्तमम् ॥ १५१ ॥ युग्मम् । पण्डिता इव
 ते नित्यं, मुक्तदेवतपस्विनाम् । यद्गुमानपराः सन्तः, कुर्वन्त्यर्चनवन्दनम् ॥ १५२ ॥ तदिदमाचार्यायं वचनमाकर्ष्य मध्यमबुद्धिना चि-
 न्तिवत्—य एते सृष्टिणा प्रोक्ता, मध्यमानां गुणागुणाः । स्वसंवेदनसंसिद्धास्ते ममापि स्वगोचरे ॥ १५३ ॥ मनीषिणा चिन्तितम्—
 यद्विदं सृष्टिणाऽऽदिष्टं, वचनैः सुपरिसुदृष्टैः । चरितं मध्यमानां सन्मदीये आतरि स्थितम् ॥ १५४ ॥ सूरिरुवाच—तदेवं कथितास्ताय-
 न्मध्यमानां गुणागुणाः । जपन्त्यनरसम्बन्धि, स्वरूपमयुनोच्यते ॥ १५५ ॥ जपन्त्यास्ते नरा ज्ञेया, शैरिदं स्पर्शनेन्द्रियम् । अथाप्य मानुषं
 जन्म, पन्नुबुद्ध्याऽऽपधारितम् ॥ १५६ ॥ पर्यैरि रूपतामस्य, न जानन्त्येव ते स्वयम् । परेपामिति रूढ्यन्ति, विदुषां हितभाषिणाम् ॥ १५७ ॥
 रसार्शनेन्द्रियसम्प्राये, पाप्माकण्ड्वयनोपमे । परमार्थेन दुःखेऽपि, सुखलेशेऽपि गुभवः ॥ १५८ ॥ स्वर्गोऽयं परमार्थोऽयं, लब्धोऽयं सुख-

भद्रतया तेषां, परिसुररति मानसे । न वैवत्सुन्दरं हन्त, जीवानां स्पशंतेन्द्रियम् ॥ १२५ ॥ ततो पीपप्रभावेन, लक्ष्यन्त्सपि ते नराः ।
 शुर्वन्तोऽन्वेषणं तस्य, मूलशुद्धिं परिसुष्टम् ॥ १२६ ॥ ततो विज्ञाय ते तस्य, लोकवञ्चनतां नराः । सर्वत्र चकिवा नैव, विश्वसन्ति
 कदाचन ॥ १२७ ॥ न चागुरुलचारित्वं, भजन्ति विजितस्युहाः । ततस्त्वज्जनिवैर्दोषैर्न युज्यन्ते विश्वक्षणाः ॥ १२८ ॥ शरीरस्थितिभात्रायं-
 माचरन्तोऽपि वरिप्रियम् । तत्र गृह्णेरभावेन, भवन्ति सुखभाजनम् ॥ १२९ ॥ प्राप्नुवन्ति यथाः शुभ्रमिह लोकेऽपि ते नराः । स्वर्गापवर्ग-
 मार्गस्य, किञ्चे वादशाशयाः ॥ १३० ॥ गुरवः केवलं तेषां, नाममात्रेण कारणम् । मोक्षमार्गो प्रवर्तन्ते, स्वत एव हि ते नराः ॥ १३१ ॥
 अन्येषामपि कुर्वन्ति, ते सन्मार्गावतारणम् । वद्वाक्यं ये प्रवर्त(पथ)न्ते, विज्ञाय गुणकारकम् ॥ १३२ ॥ ये पुनर्न प्रपद्यन्ते, तद्वाक्यं पालिना
 जनाः । तेषामनादरं कृत्वा, ते तिष्ठन्ति निराकुलाः ॥ १३३ ॥ प्रकृतैव भवन्त्येते, देवाचार्यवपस्त्रिनाम् । पूजासत्कार करणे, रवचिन्ता
 महाधिपः ॥ १३४ ॥ एवं भाषिणि च भगवति प्रचोपनरतिसुरौ मनीषिणा चिन्तितम्—येष्वदमुत्कृष्टानां (वत्कृष्टानां यथैवेदं), ऋषिचितं
 परितं नृणाम् । तथानुभवसिद्धं मे, किञ्चिद्गतमनि भासते ॥ १३५ ॥ मध्यमबुद्धिना चिन्तितम्—उत्कृष्टपुंसां यादृक्षा, गुरुणा वर्णिता
 गुणाः । एते गुणाः परं सर्वे, घटन्तेऽत्र मनीषिणि ॥ १३६ ॥ गुरुरवाच—तदेवं तावदुत्कृष्टा, वर्णिताः पुरुषा मया । अधुना मध्यमानां
 यस्त्वरूपं वर्निषोषत ॥ १३७ ॥ मध्यभासे नरा देया, वैरिदं-स्पशीनेन्द्रियम् । अवाप्य मानुषं जन्म, मध्यबुद्ध्याऽवधारितम्
 ॥ १३८ ॥ स्पशीनेन्द्रियसन्पाथे, ते सुरे गृह्णमानसाः । पण्डितैरनुशिष्टाश्च, दोषायन्ते स्वचेतसा ॥ १३९ ॥ चिन्तयन्ति निजे चित्ते,
 ते दोषायितबुद्धयः । विचित्ररूपे संसारे, किमत्र वत कुर्वदे ? ॥ १४० ॥ भोगान्तके प्रदांसन्ति, रमन्ते सुखनिर्भराः । अन्ये ज्ञानवान्-
 रात्मानो, निन्दन्ति विगतस्युहाः ॥ १४१ ॥ तदत्र कवरो मार्गो, भादशाभिह युज्यते ? । न लक्षयामोऽन्तः चित्तं, सन्वेद्भवगाहते

॥ १४२ ॥ ससात्काटविलम्बोऽन, गुक्तोऽस्माकं प्रयोजने । नैवैकपक्षनिक्षेपो, विधातुमिदं युज्यते ॥ १४३ ॥ एषा च जायते बुद्धिर्था
 तेषां कर्मपदातिः । तत्संकाशा नृणां यस्माद्, बुद्धिः कर्मानुसारिणी ॥ १४४ ॥ ततस्ते स्वर्दानाक्षस्य, मन्यन्ते सुखहेतुताम् । अनुशूले
 च परान्ते, किंतु नात्यन्तलोडुपाः ॥ १४५ ॥ ततो लोकविरुद्धानि, नाचरन्ति कदाचन । स्वर्दानेन्द्रियलौल्येन, नापायान् प्राप्नुवन्त्यतः
 ॥ १४६ ॥ विचक्षणोऽपि बुभुक्षन्ते, विरोधं वचनस्य ते । अट्टष्टट्टःतास्ताद्व्यक्तं, केवलं नाचरन्ति भोः ! ॥ १४७ ॥ मैत्री बालिशलोकेन,
 कृतान्ति श्रेयनिभंराम । लभन्ते तद्विपाकेन, रीद्रां दुःसपरम्परात् ॥ १४८ ॥ अवर्णवादं लोके च, प्राप्नुवन्ति न संशयः । संसर्गः पाप-
 लोकेन, सर्वानर्थकरो यतः ॥ १४९ ॥ यदा पुनः प्रपद्यन्ते, विदुषां वचनाति ते । आचरन्ति च विज्ञाय, तदीयां हितरूपताम्
 ॥ १५० ॥ तदा ते विगतायोधा, भवन्ति सुखिनो नराः । महापुरुषसम्पर्काह्वयन्ते मार्गमुत्तमम् ॥ १५१ ॥ युगम् । पण्डिता इव
 तं नित्यं, गुरुदेवतपस्विनाम् । षट्सर्वान्वन्दनम् ॥ १५२ ॥ तद्विदमाचार्यायं वचनमाकर्ण्य मध्यमबुद्धिना चि-
 त्तितम—य एते सूरिणा प्रोक्ता, मध्यमातां गुणागुणाः । स्वसर्वेदनसंसिद्धास्ते ममापि स्वर्गोचरे ॥ १५३ ॥ मनीषिणा चिन्तितम्—
 परितं सूरिणाऽऽदिष्टं, वचनैः सुपरिसुदृष्टैः । चरितं मध्यमातां तन्मदीये भ्रातरि स्थितम् ॥ १५४ ॥ सूरिरुवाच—तदेवं कथितास्ताव-
 न्मध्यमातां गुणागुणाः । जपन्मनारसन्धन्धि, स्वरूपमयुनोच्यते ॥ १५५ ॥ जपन्थास्ते नरा ज्ञेया, धैरिदं स्वर्दानेन्द्रियम् । अवाप्य मातुषं
 जन्म, धनुशुब्धाऽप्यधारितम् ॥ १५६ ॥ परैरिख्यतामस्य, न जानन्त्येव ते स्वयम् । परेषामिति रूष्यन्ति, विदुषां हितभाषिणाम् ॥ १५७ ॥
 स्वर्दानेन्द्रियसम्पाद्ये, पामाकण्ड्वयनोपमे । परसार्धेन दुःसेऽपि, सुरलेशेऽपि शुभवः ॥ १५८ ॥ स्वर्गोऽयं परसार्धोऽयं, लब्धोऽयं सुरत-

सागरः । अस्माभिरिति मन्यन्ते, विपर्यासवदां गताः ॥ १६० ॥ ततो ह्यदं तमस्तेषां, प्रविसर्पति सर्वतः । विवेकशोधकाश्रिते, कथं नो
 रागरश्मयः ॥ १६१ ॥ नष्टसत्पथसन्नाथा, व्याप्यन्धीभूरासुद्वयः । कुर्वन्तोऽनार्यकार्याणि, वार्यन्ते केन ते ततः ? ॥ १६२ ॥ धर्मलोका-
 विरुद्धानि, निन्दितानि पृथग्जनीः । कार्याण्यचरतां लोकः, शशुभावं प्रपद्यते ॥ १६३ ॥ कुलं चन्द्रांशुविरादं, ते कुर्वन्ति मलीनसम् ।
 आत्मीयचरितैः पापाः, प्रयान्ति जनहासताम् ॥ १६४ ॥ अगम्यगमनासक्ता, निर्भर्यान् नराधमाः । अर्न्तूलादपि परं, ते जने यान्ति
 लापवम् ॥ १६५ ॥ दुर्लभः क्यादिविषयः, कथञ्चिद्दसादाप्रहः । यदा पुनर्विर्वर्तेत, हृदयेऽतिमहाप्रहः ॥ १६६ ॥ तदा ते यान्ति दुः-
 सानि, याश्च लोकं विहम्बनाः । प्राप्नुयन्ति न शक्यन्ते, ता व्यावर्णयितुं गिरा ॥ १६७ ॥ युगम् ॥ केवलं गदितुं शक्यमनियदेव समा-
 सतः । लभन्ते ते नराः सर्वा, लोकं दुःखविहम्बनाः ॥ १६८ ॥ प्रकृत्यैव भवन्त्येते, गुरुरेवतपस्विनाम् । प्रत्यनीका महापापा, निर्भान्त्या
 गुणदूषणाः ॥ १६९ ॥ सन्मार्गपतितं वाक्यमुपदिष्टं द्वितीयिणा । केनचिन्न प्रपद्यन्ते, ते महामोहदूषिताः ॥ १७० ॥ तत्रथेदं शुनेर्वाक्यं,
 विनिश्चित मनीषिणा । विचिन्तितमिदं चित्ते, तथा माध्यमबुद्धिना ॥ १७१ ॥ स्वर्शनेन्द्रियलुब्धानां, यदेतदुपवर्णितम् । नृणां घृत्तं ज-
 पन्यानां, सूरिभिर्विदादाक्षरैः ॥ १७२ ॥ तदेतत्सकलं बाले, प्रतीतं सुदृग्भाषयोः । नाप्रतीतं यदन्त्येते, यदि या परसूरयः ॥ १७३ ॥
 युगम् । बालेन तु गुरोर्वाक्यं, न मनागपि लक्षितम् । तस्यां मदकन्दल्यां, क्षिप्रचित्तेन पाणिना ॥ १७४ ॥ सूरिरुवाच—तदेवं श्रो
 महापज !, जपन्त्यनरचोष्टितम् । निवेदितं मया रुच्यं, तत्रेदमभिधीयते ॥ १७५ ॥ एते जपन्त्या भूयांसो, भुवने सन्ति मानयाः । इतरे
 तु यतः स्त्रोकाः, सकलेऽपि जगत्रये ॥ १७६ ॥ स्वर्शनेन्द्रियजेतारो, विरला भुवने नराः । तेनास्माभिरिदं पूर्वं, भवन्त्याः प्रतिपादितम्

॥ १७५ ॥ नरपतिरुवाच—धर्मं यतो न पुर्यन्ति, स हेतुः प्रतिपादितः । भगवशाशितोऽस्माकं, भवन्निः संशयो महान् ॥ १७८ ॥
 अयान्तरं तु मुमुक्षिमाश्रिणाऽभिहितं—भगवन् ! य एते जघन्यमप्यमोत्कृष्टोत्कृष्टतरुप्रतया चतुर्भेदाः पुरुषाः पश्चानुपूर्व्या भगवन्निः
 स्वरूपतो व्याख्याताः एते किमंश्वस्वस्थाः प्रकृत्यैव भवन्ति आहोस्विदेवाविषयस्वरूपजनकमेतेषां किञ्चित्कारणमस्तीति कथयन्तु भगवन्तः,
 भगवानाह—माहाभक्तिश्रावणं—न तावत्प्राकृतमिदमेतेषां स्वरूपं, किं तर्हि ?, कारणजं, तत्र ये तावदुत्कृष्टतमाः पुमांसः प्रतिपादिताः
 ते कंचलमुत्कृष्टेभ्यो निष्पन्नस्वप्रयोजनतया भिद्यन्ते, न परमार्थेन, यतस्त एवोत्कृष्टा यदावाप्य मनुष्यभावं विज्ञाय भवस्वरूपमाकलय्य
 मोक्षमार्गं तदासंवेनेन दृढयित्वा कर्मजाळं निराकृत्य स्वर्शनेन्द्रियं निर्धुतिं प्राप्ता भवन्ति तदोत्कृष्टतमा इत्याभिधीयन्ते, निर्धुतौ च तेषां
 स्वरूपेणावस्थानं, तामवस्थामपेक्ष्य न किञ्चिज्जनकमस्ति, तेनोत्कृष्टतमानां पुरुषाणां न कश्चिज्जनको जननी वा, एते पुनर्जघन्यमप्यमो-
 त्कृष्टाः पुरुषाः संसारोदरविवर्यसिंहाः स्वकर्मविविधतया जायन्ते, तस्मात्स एव कर्मविलासस्तेषां जनकः, तच्च कर्म त्रिविधं वर्तते,
 तत्रापा—शुभमकुशलं सामान्यरूपं च, तत्र या कर्मपद्धतिः शुभतया सुन्दरी सा शुभसुन्दरी मनुष्यत्वेनोत्कृष्टानां जननी, या पुनरकु-
 शलकामंताला (सा) जघन्यमनुष्याणां जननी, या पुनः कुशलाकुशलतया सामान्यस्वरूपा कर्मपद्धतिः सा मध्यमतराणां जनयित्री वि-
 शेषति, मनीषिणा चिन्तितम्—अपे ! न केवलं गुणैश्चरितेन क्षैतेऽस्माकमुत्कृष्टमप्यमजघन्याः पुरुषाः समानरूपा भगवन्निर्व्याख्याताः,
 िं तर्हि ?, जननीजनककथतिकरोऽपि अस्माकमेतैः सह तुल्य एव भगवता दर्शितः, तस्यान्नूनमेतद्भूषैरेवास्माभिर्भवितव्यम्, तथाहि—
 योऽसौ भवजन्तुमां निराकृत्य निर्धुतिं प्राप्त इति स्वर्शनेनास्मभ्यं निवेदितो न तस्य तेन जननी जनको वा कश्चिदाख्यातः तस्मादुत्कृष्ट-
 तमोऽसाविति निश्चीयते, अस्माकं पुनस्त्रयाणामपि कर्मविलासो जनकः, भगवदादिष्टाभिधाना एव जनन्यः, तस्मादिदमत्रावसीयते

सागरः । अस्मान्भिरिति मान्यन्ते, विपर्यासवशां गताः ॥ १६० ॥ ततो ह्यदं तमस्तेषां, प्रविसर्पति सर्वतः । विवेकशोपक्राधित्ते, पथन्ते
 रागरश्मयः ॥ १६१ ॥ नष्टस्त्वथसद्भावा, व्यार्थन्धीभूतशुद्धयः । कुर्वन्तोऽनार्थकार्याणि, वार्थन्ते केन ते ततः ? ॥ १६२ ॥ धर्मलोभ-
 विरुद्धानि, निन्दितानि प्रथगज्जनैः । कार्याण्यथारतां लोकः, शत्रुमात्रं प्रपद्यते ॥ १६३ ॥ कुलं चन्द्रांशुविशदं, ते कुर्वन्ति मर्तीमसम् ।
 आत्मीयचरितैः पापाः, प्रयान्ति जनह्यस्तत्ताम् ॥ १६४ ॥ अगन्मयागमनासक्ता, निर्मर्यादा नराधमाः । अर्कबूलादपि परं, ते जने यान्ति
 हाषवम् ॥ १६५ ॥ दुर्लभः कथादिविषयः, कथञ्चिदसदाप्रदः । यथा पुनर्विवर्तव, हृदयेऽतिमदाप्रदः ॥ १६६ ॥ तदा ते यान्ति दुः-
 खानि, याश्च लोकं विहम्बनाः । प्राप्नुवन्ति न शक्यन्ते, ता व्यावर्णयितुं गिरा ॥ १६७ ॥ युगम् ॥ केवलं गदितुं शक्यमिदमेव समा-
 सतः । लभन्ते ते नराः सर्वा, लोकं दुःखविहम्बनाः ॥ १६८ ॥ प्रकृतैव भवन्त्येते, गुरुदेवतपस्विनाम् । प्रत्ननीका मदापाया, निर्भांग्या
 गुणदूषणाः ॥ १६९ ॥ सन्मार्गपतितं वाक्यमुपदिष्टं द्विर्षिणा । केनचिन्न प्रपद्यन्ते, से मद्दामोद्दरूपिताः ॥ १७० ॥ सतश्चेदं मुनेर्वाक्यं,
 विनिश्चित्य मनीषिणा । विचिन्तितमिदं चित्ते, तथा मध्यमशुद्धिना ॥ १७१ ॥ स्वर्शनेन्द्रियलुब्धानां, यदेतदुपवर्णितम् । नृणां पृच्छं ज-
 पन्यानां, सूरिभिर्विशदाक्षरैः ॥ १७२ ॥ तदेतत्सकलं बाले, प्रतीतं सुदृग्भावायोः । नाप्रतीतं यदन्त्येते, यदि या चरसूरयः ॥ १७३ ॥
 युगम् । बालेन तु शुरोर्वाक्यं, न मनागपि लक्षितम् । तस्यां भदनकन्दल्यां, क्षिप्रचित्तेन पापिना ॥ १७४ ॥ सूरिरवाच—सदेवं भो
 महाराज !, जपन्मनस्तेष्टितम् । निवेदितं मया तुभ्यं, संश्रेयमभिधीयते ॥ १७५ ॥ एते जपन्त्या भूयांसो, भुवने सन्ति मानवाः । इतरे
 तु यतः स्तोकाः, सकलेऽपि जगन्त्रये ॥ १७६ ॥ स्वर्शनेन्द्रियजेतारो, विरला भुवने नराः । तेनास्माभिरिदं पूर्वं, भवन्मयः प्रतिपादितम्

पट्टेशविच्छुद्रकारिका भवदारिका । तावक्रागवती दीक्षा, दुर्लभैव सुनिर्मला ॥ ४ ॥ किंतु श्रावकधर्मोऽपि, भवतानवकारकः । अत्यन्त-
 दुर्लभो श्रेयो, गदागाल्य । भवोदरपी ॥ ५ ॥ तदेव परमार्थः—उल्लुपधीमलां साक्षाद्दीर्यातिशययोगतः । प्रपञ्चा साधयत्युत्तरेण तु व्यव-
 धानताः ॥ ६ ॥ तदाकण्यं वताश्चित्ते, कृतं मध्यमयुद्धिना । युक्तो मर्मोऽनुष्ठानं, गृहियमो जिनोदितः ॥ ७ ॥ इत्यध्याशुशालमालया स्वर्श-
 नेन च मध्यवर्सितया विभुरितचिचयुत्तोर्यालस्य विवर्धन्ते विवर्थासविकल्पाः, यदुत—अहो अस्या रूपातिशयः अहो सुकुमारता, अ-
 न्यथाभिगतोऽद्मसत्साः यतो विलोकयत्येषा मामर्द्धाश्रिविशेषैरेतदद्गसद्गसद्गसुरामृतासेकानुभवनेनाधुना मे सफलं भविव्यति जन्मेति-
 ततर्भोविधवितकंपरम्परापर्याकुलीभूतचेतसस्तस्य विस्मृतमात्मस्यरूपं नष्टा शेषसंज्ञा जातं मदनकन्दलीप्रहृणैकतानमन्तःकरणं, ततोऽविचार्य-
 कार्याकार्यम् अन्य इव प्रहृष्टीत इव तस्यामेव मदनकन्दल्यां निश्चलविन्यस्तनयनमानसः पश्यत एव तावतो जनसमुदायस्य शून्यपाद-
 पातं तदभिमुत्तं पावति सा, ततः किमेतदिति जलितो जनदाहाहारवः, प्राप्नोऽसौ मदनकन्दलीसमीपं, ततः सार्वेगं क एष इति निरीक्षि-
 वोऽसौ नरपतिना, लक्षितं दृष्टिविकारेण तदाकृतं, स एवायं पापो बाल इति प्रत्याभिदातोऽनेन, सञ्जातास्य कोपावृणा दृष्टिः कृतं भा-
 गुरं वदनं युक्तो दृष्टारः, ततो बालस्तादृष्टविपाकतया प्रादुर्भूतमयातिरेकस्य नष्टो मदनज्वरः प्रत्यागता चेतना समुत्पन्नं दैन्यं, ततः
 पश्चान्मुत्तं नष्टुं प्रयुक्तो यावच्छिथिलीभूतानि सन्निवन्धनानि विलीयते क्षरीरं भग्नो गतिप्रसरः तथापि कतिचित्पदानि कथञ्चिद्गत्वा
 प्रकम्पमानसमसन्नाम्रः पतितोऽसौ भूतले, अत्रान्तरे प्रकटीभूतः स्वर्शानो निर्गतो भगवद्वयप्रहात् गतो दूरदेशे स्थितस्तं प्रतीक्षमाणो, वि-
 रतः कलकलो, लज्जितो गनीपिमध्यमबुद्धी बालचरितेन, ततः कोऽऽस्यापि वराकस्योपरि कोप इति विचिन्त्य शान्तीभूतो राजा, पृष्टोऽ-
 नेनाचार्यो यदुत—भगवन्नलौकिकमिदमस्य पुरुषस्य क्षेपितं, अतीतमिव विचारणायाः अश्रद्धेयमनुभूतवृत्तान्तानाम्, तथाहि—विमल-

यदुत—जघन्यो वालो मध्यमो मध्यमबुद्धिः उत्कृष्टोऽहमिति, सुबुद्धिनाऽभिहितं—भगवन्नेतेषामुत्कृष्टवभादीनां पुरुषाणां किं सर्व-
दाऽवस्थितमेव रूपं ? परावर्त्तोऽपि भवति ? भगवानाह—महामन्त्रिन् ! उत्कृष्टवमानां पुरुषाणां तावदवस्थितमेव रूपं, न कदा-
चिदन्यथाभावं ते भजन्ते, इतरेषां पुनरनवस्थितं स्वरूपं, यतः कर्मविलासायत्ताः रत्नैवे वर्तन्ते, विषमशीलभ्यासो प्रकृत्वा, कदा-
चिदुत्कृष्टानपि मध्यमयति जघन्ययति वा मध्यमानपि चोत्कृष्टयति जघन्ययति वा जघन्यानपि मध्यमयति उत्कृष्टयति वा, तस्मादेतेन
कर्मविलासेन मुक्तानामेवैकरूपता भवति नेतरेषां । मनीषिणा चिन्तितम्—एतदपि पटव एवास्मद्व्यतिकरे, तथाहि—विषमशील एवास्म-
जनको, यतः कथितं तेनैव मे यथा—मयि प्रतिबृद्धे यदुपपद्यते तत्सम्पन्नं वालस्येति, ततश्च यो निजवनयस्यापि प्रतिबृल्यारितया
एवविधां दुःखपरम्परां संपादयति स कथमन्येषां धनयिष्यति । सुबुद्धिनाऽभिहितम्—भगवन्नुत्कृष्टवभाः पुरुषाः कस्य माहात्म्येन
भवन्ति ? गुरुराह—न कस्यचिदन्यस्य, किं तर्हि ? स्ववीर्येण, सुबुद्धिनाऽभिहितं—कल्याणविषयीर्यलाभेपायः ? मुनिराह—भगवतां
भावरीक्षा, मनीषिणा चिन्तितं—अये ! यद्येवं ततो युज्यते ममोत्कृष्टतमस्य भवितुं, किमनया शेषविद्वन्वन्तया ? गृहान्येनां भगवदारिष्टां
भागवतामेव दीक्षामिति भावयतः सञ्जातो मनीषिणश्चरणपरिणामः, मध्यमबुद्धेरपि देवं गुरुमस्त्रिणोः परस्परजल्पमाकर्णयतः सञ्जातश्चर-
णाभिलाषः, केवलं नाहमेतावतो नैष्ठिकानुष्ठानस्य क्षम इति विचिन्तितमनेन, सुबुद्धिनाऽभिहितम्—भद्रन्त ! योऽयमस्माभिर्युद्धिष्यमोऽ-
भि(वि)धीयते । एष तादृशवीर्यस्य, किं भवेत्कारणं न वा ? ॥ १ ॥ गुरुराह—स्वादेप्य परम्पर्येण, तादृशस्यापि कारणम् । वीर्यस्य न पुनः
साक्षाद्यतो मध्यजनोचितः ॥ २ ॥ उत्कृष्टतां करोत्येष, साक्षात्सम्पद् निषेधितः । ततस्तादृशवीर्यस्य, परम्पर्येण सापेकः ॥ ३ ॥ अशो-

पटंरापिचन्द्रकारिका भवदारिका । तावद्भागवती क्षीमा, दुर्लभैव सुनिर्मला ॥ ४ ॥ किंतु श्रावकधर्मोऽपि, भवतानवकारकः । अत्यन्त-
 दुर्लभो रंग्यो, मादागाल्य । भवोदयो ॥ ५ ॥ तदेव परमार्थः—उत्कृष्टधीमतां साक्षाद्दीर्घातिशययोगतः । प्रब्रज्या साधयत्युत्तरेण तु न्यव-
 धानतः ॥ ६ ॥ तदाकर्ष्यं सतश्चित्ते, कृतं मध्यमवृद्धिना । युक्तो मर्मयोऽनुष्ठानुं, गृह्णित्तमो जिनोदितः ॥ ७ ॥ इत्यश्वाङ्कुशलमालया स्पर्श-
 नेन च मध्यवर्तितया विधुरितचित्तयुत्तेर्वालस्य विवर्धन्ते विपर्यासविकल्पाः, यदुत—अहो अस्या रूपातिशयः अहो सुकुमारता, अ-
 न्यथाभिमतोऽस्मभ्याः यतो विलोकयत्येषा मामर्द्धाशिविशेषैरेतदद्भ्रसद्भ्रसुरान्मृतासेकानुभवनेनाधुना मे सफलं भविव्यति जन्मेति-
 तवर्धयंविषयवितर्कपरम्परापर्याशुलीभूतचेतसस्तस्य विस्मृतमात्मस्वरूपं नष्टा शेषसंज्ञा जातं मदनकन्दलीमहृषैकतानमन्तःकरणं, ततोऽविचार्य-
 कार्याकार्यम् अन्य इव प्रदृष्टीत इव तस्यामेव मदनकन्दल्यां निश्चलविन्यस्तनयनमानसः पश्यत एव तावतो जनसमुदायस्य शून्यपाद-
 पातं सद्भिगुरं पावति सा, ततः किमेतदिति अस्थितो जनहाहारयः, प्राप्नोऽसौ मदनकन्दलीसमीपं, ततः सार्वेगं क एव इति निरीक्षि-
 तोऽसौ नरपतिना, लक्षितं दृष्टिविकारेण तदाकृतं, स एवायं पापो बाल इति प्रत्यभिज्ञातोऽनेन, सञ्चालास्य कोपारुणा दृष्टिः कृतं भा-
 गुरं षट्पदं मुक्तो दृष्टारः, ततो बालस्यादृष्टविषाकतया प्रादुर्भूतमयातिरेकस्य नष्टो मदनज्वरः प्रत्यागता चेतना समुत्पन्नं दैन्यं, ततः
 प्रधानगुरं तं पुं प्रवृत्तो यावच्छिथिलीभूतानि सन्धिवन्धनानि विलीयते शरीरं भ्रमो गतिप्रसरः तथापि कतिचित्पदानि कथञ्चिद्भ्रत्वा
 प्रकम्पमानसमस्तगात्रः पतितोऽसौ भूत्वा, अत्रान्तरे प्रकटीभूतः स्पर्शनो निर्गतो भगवदवप्रहात् गतो दूरदेशे स्थितस्तं प्रतीक्षमाणो, वि-
 रतः फलकलो, लज्जितो मनीषिमध्यमवृद्धी बालचरितेन, ततः कोऽऽस्यापि वराकस्योपरि कोप इति विचिन्त्य शान्तीभूतो राजा, पृष्टोऽ-
 नेनाचार्यो यदुत—भगवन्नलोभिकमिदमस्य पुरुषस्य चेष्टितं, अतीवमिव विचारणायाः अश्रद्धेयमनुभूतवृत्तान्तानाम्, तथाहि—विमल-

यदुत—जपन्यो धालो मध्यमो मध्यमबुद्धिः उत्कृष्टोऽहमिति, सुबुद्धिनाऽभिहितं—भगवन्नेत्रेणसुत्कृष्टवभादीनां पुरुषाणां किं सर्वं-
 दाऽवस्थितमेव रूपं ? परावर्त्तोऽपि भवति ? भगवानाह—महामच्चिर ! उत्कृष्टवभातां पुरुषाणां तावदवस्थितमेव रूपं, न कदा-
 चिदन्यथाभावं ते भजन्ते, इतरेषां पुनरनवस्थितं स्वरूपं, यतः कर्मविलासायत्ताः सत्येते वर्तन्ते, विषमशीलभासां प्रकृत्या, कदा-
 चिदुत्कृष्टानपि मध्यमयति जघन्ययति वा मध्यमानपि चोत्कृष्टयति जघन्ययति वा जघन्यानपि मध्यमयति उत्कृष्टयति वा, तस्मादनेन
 कर्मविलासेन मुक्तानामेकैकरूपता भवति नेतरेषां । मनीषिणा चिन्तितम्—एतदपि घटव एवासक्यतिकरे, तथाहि—विषमशील एवास्त-
 ज्जनसो, यतः कथितं तेनैव मे यथा—मयि प्रतिदूले यदुपपद्यते तत्सम्पन्नं बालस्येति, ततश्च यो निजतनयस्यापि प्रतिदूलयारितया
 एवंविधां दुःखपरम्परां संपादयति स कथमन्येषां धनार्थिव्यति । सुबुद्धिनाऽभिहितम्—भगवन्नुत्कृष्टवभाः पुरुषाः कस्य माहात्म्येन
 भवन्ति ? गुरुराह—न कस्यचिदन्यस्य, किं तर्हि ? स्ववीर्येण, सुबुद्धिनाऽभिहितं—कस्यथाविषवीर्यलाभोपायः ?, मुनिराह—भगवन्तौ
 भावदीक्षा, मनीषिणा चिन्तितं—अये ! यद्येवं ततो जुज्यते ममोत्कृष्टवमस्य भवितुं, किमनया श्रेयविद्वन्मनया ?, गृह्णान्येनां भगवदादिदृष्टां
 भागवतीमेव दीक्षाभित्ति भावयतः सञ्जातो मनीषिणश्चरणपरिणामः, मध्यमबुद्धेरपि देवं शुरुमस्त्रिणोः परस्परजल्पमाकर्णयतः सञ्जातश्चर-
 णाभिलाषः, केवलं नाहमेतावतो नैष्ठिकाबुष्टानस्य क्षम इति विचिन्तितमनेन, सुबुद्धिनाऽभिहितम्—भद्रन्त ! योऽयमस्माभिर्गृह्णितोऽ-
 भि(वि)धीयते । एष तादृशवीर्यस्य, किं भवेत्कारणं न वा ? ॥ १ ॥ गुरुराह—स्यादेव पारम्पर्येण, तादृशस्यापि कारणम् । वीर्यस्य न पुनः
 साक्षाद्यतो मध्यजनीचिताः ॥ २ ॥ उत्कृष्टतां करोत्येव, साक्षात्सम्पद् नियेवितः । ततस्तादृशवीर्यस्य, पारम्पर्येण सापकः ॥ ३ ॥ अशो-

पट्टं शक्तिचन्द्रकारिका भवदारिका । तावद्भागवती दीक्षा, दुर्लभैव सुनिर्मला ॥ ४ ॥ किन्तु श्रावकधर्मोऽपि, भवतानवकारकः । अत्यन्त-
 दुर्लभो भोगो, महामाल्य ' भवोदधी ॥ ५ ॥ तदेव परमार्थः—उत्कृष्टधीमतां साक्षाद्दीर्घातिशययोगतः । प्रपञ्चा साधयत्युच्चैरेव तु व्यव-
 धानतः ॥ ६ ॥ सदाकल्प्यं तदाधिसे, कृतं मध्यमयुद्धिना । युक्तो मर्मोऽनुष्ठानुं, गुह्यधर्मो जिनोदितः ॥ ७ ॥ इत्यश्वाकुशालमालया स्वर्ग-
 नेन च मध्यवर्तितया विधुरितचित्तयुत्तेर्वालस्य विवर्धन्ते विषयोऽसविकल्पाः, यदुत—अहो अस्मा रूपातिशयः अहो सुकुमारता, अ-
 न्यथाभिमतोऽहमस्माः यतो विलोकयत्येवा मामर्द्धाक्षिविक्षेपरेतदङ्गसङ्गसुराश्रुतासेकातुभवनेनाधुना मे सफलं भवित्यति जन्मेति,
 सर्वधर्मविषयित्कंपरम्परापर्योक्तुलीभूतचेतसस्तस्य विस्मृतमात्मस्वरूपं नष्टा शेषसंज्ञा जातं भवनकन्दलीप्रहणैकतानमन्तःकरणं, ततोऽविचार्य-
 कार्याकार्यम् अन्य इव पदगृहीत इव तस्यामेव भवनकन्दल्यां निश्चलविन्यस्तनयनमानसः पश्यत एव तावतो जनसमुदायस्य शून्यपाद-
 पातं तदाभिमुखं धायति सा, ततः किमेतदिति उच्यते जनहाहारयः, प्राप्नोऽसौ भवनकन्दलीसमीपं, ततः सर्वेण क एष इति निरीक्षि-
 तोऽसां नरपतिना, लक्षितं दृष्टिविकारेण तदाकृतं, स एवायं पापो बाल इति प्रत्यभिज्ञातोऽनेन, सञ्जालास्य कोपावृणा दृष्टिः कृतं भा-
 सुरं वदनं मुक्तो दुःखारः, ततो बालस्यादृष्टविपाकतया प्रादुर्भूतभयातिरेकस्य नष्टो भवनज्वरः प्रत्यागता चेतना समुत्पन्नं दैन्यं, ततः
 पश्चान्मुत्तं नष्टुं प्रयुक्तो यावच्छिथिलीभूतानि सन्धिबन्धनानि विलीयते क्षीरं भग्नो गतिप्रसरः तथापि कतिचित्पदानि कथञ्चिद्भद्रत्वा
 प्रकम्पमानसमस्तगात्रः पतितोऽसां भूलले, अत्रान्तरे प्रकटीभूतः स्पर्शनो निर्गतो भगवद्वचप्रहात गतो दूरदेशे स्थितस्तं प्रतीक्षमाणो, वि-
 रतः कलकलो, लज्जितो मनीषिमध्यमयुद्धी बालचरितेन, ततः कोऽऽस्यापि वराकस्योपरि कोप इति विचिन्त्य शान्तीभूतो राजा, पृष्टोऽ-
 नेनान्वर्णो यदत—भगवन्नल्लौकिकमिदमस्य पुरुषस्य चेष्टितं, अतीतमेव विचारणायाः अश्रद्धेयमनुभूतवृत्तान्तानाम्, तथाहि—विमल-

यदुत—जयन्यो बालो मध्यमो मध्यमयुद्धिः उच्छ्रोऽहमिति, सुयुद्धिनाऽभिहितं—भगवन्नेतेषामुच्छ्रुतमादीनां पुरुषाणां किं सर्व-
 दाऽवस्थितमेव रूपं ? परावर्त्तोऽपि भवति ? भगवानाह—महामच्चिन् ! उच्छ्रुतमानां पुरुषाणां तावदवस्थितमेव रूपं, न कदा-
 चिदन्यथाभावं ते भजन्ते, इतरेषां पुनरनवस्थितं स्वरूपं, यतः कर्मविलासायत्ताः सत्येते वर्तन्ते, विषमशीलध्यासी प्रकृत्या, कदा-
 चिदुच्छ्रुष्टानपि मध्यमयति जयन्ययति वा मध्यमानपि चोच्छ्रुष्टयति जयन्ययति वा जयन्यान्पि मध्यमयति उच्छ्रुष्टयति वा, तस्मादनेन
 कर्मविलासेन मुक्तानामेवैकरूपता भवति नेतरेषां । मनीषिणा चिन्तितम्—एतदपि घटत एवासम्बन्धतिकरे, तथाहि—विषमशील एवास-
 ज्ञानको, यतः कथितं तेनैव मे यथा—मयि प्रतिभूले यदुपपद्यते तत्सम्पन्नं बालस्येति, ततश्च यो निजवनयस्सापि प्रतिभूल्यारितया
 एवंविधां दुःखपरम्परां संपादयति स कथमन्येषां धनानियव्यति । सुयुद्धिनाऽभिहितम्—भगवन्नुच्छ्रुतमाः पुरुषाः कस्य माहात्म्येन
 भवन्ति ? गुरुराह—न कस्यचिदन्यस्य, किं तर्हि ? स्ववीर्येण, सुयुद्धिनाऽभिहितं—कस्यथाविषवीर्यलभोपायः ?, मुनिराह—भगवतां
 भावदीक्षा, मनीषिणा चिन्तितं—अये ! यद्येवं ततो युज्यते ममोच्छ्रुतमस्य भवितुं, किमनया शेषविद्वन्मनया ?, गृहान्येनां भगवन्दादिष्टां
 भागवतामेव दीक्षामिति भावयतः सञ्जातो मनीषिणश्चरणपरिणामः, मध्यमयुद्धेरपि एवं गुरुमन्त्रिणोः परस्परजन्तस्वमाकर्णयतः सञ्जातश्चर-
 णान्निष्ठाः, केवलं नाहमेतावतो नैष्ठिकानुष्ठानस्य क्षम इति विचिन्तितमनेन, सुयुद्धिनाऽभिहितम्—भदन्त ! योऽयमस्माभिर्युद्धिभर्त्तोऽ-
 भि(वि)धीयते । एष तादृशवीर्यस्य, किं भवेत्कारणं न वा ? ॥ १ ॥ गुरुराह—स्यादेष पारम्पर्येण, तादृशस्यापि कारणम् । वीर्यस्य न पुनः
 साक्षाद्यतो मध्यजनोचितः ॥ २ ॥ उच्छ्रुतां करोत्येष, साक्षात्सम्पद् निवेधितः । तवस्तादृशवीर्यस्य, पारम्पर्येण सायकः ॥ ३ ॥ अन्ते-

पट्टेशाविच्छेदकारिका भवदारिका । तावद्भागवती दीक्षा, दुर्लभैव सुनिर्मला ॥ ४ ॥ किंतु श्रावकधर्मोऽपि, भवतानवकारकः । अत्यन्त-
 दुर्लभो श्रेयो, महामात्य । भवोदधौ ॥ ५ ॥ तदेव परमार्थः—उत्कृष्टधीमतां साक्षाद्दीर्घातिशययोगतः । प्रव्रज्या साधयत्युच्चैरेव तु व्यवन-
 धानतः ॥ ६ ॥ तदाकर्ण्य ततश्चित्ते, कृतं मध्यमवृद्धिना । युक्तो मर्मयोऽनुष्ठानुं, गृहधर्मो जिनोदितः ॥ ७ ॥ इत्यश्वाकुशलमालया स्वर्श-
 नेन च मध्यवर्तितया विधुरिताचित्तवृत्तेर्वालस्य विवर्धन्ते विपर्यासविकल्पाः, यदुत—अहो अस्या रूपातिशयः अहो सुकुमारता, अ-
 न्यथाभिमतोऽहमस्याः यतो विलोकयत्येषा मामद्धीश्विष्वैरेतदङ्गसङ्गसुखामृतासेकातुभवनेनाधुना मे सफलं भविव्यति जन्मेति-
 ततश्चैवंविधवितर्कपरम्परापर्याकुलीभूतचेतसस्तस्य विस्मृतमात्मस्वरूपं नष्टा शेषसंज्ञा जातं मदनकन्दलीप्रहणैकतानमन्तःकरणं, ततोऽविचार्य-
 कार्याकार्यम् अन्य इव प्रहृष्टहीत इव तस्यामेव मदनकन्दल्यां निश्चलविन्यस्तनयनमानसः पश्यत एव तावतो जनसमुदायस्य शून्यपाद-
 पातं तदभिमुत्सं धावति सा, ततः किमेतदिति उरिधतो जनहाहारवः, प्राप्नोऽसौ मदनकन्दलीसमीपं, ततः सावेगं क एव इति निरीक्षि-
 तोऽसौ नरपतिना, लक्षितं दृष्टिविकारेण तदाकृतं, स एवायं पापो बाल इति प्रत्यभिज्ञातोऽनेन, सञ्जातास्य कोपारुणा दृष्टिः कृतं भा-
 सुरं वदन्तं मुक्तो हुङ्कारः, ततो बालस्यादृष्टविपाकतया प्रादुर्भूतभयातिरेकस्य नष्टो मदनज्वरः प्रत्यागता चेतना समुत्पन्नं दैन्यं, ततः
 पथान्मुखं नष्टुं प्रवृत्तो यावच्छिथिलीभूतानि सन्निवन्धनानि विलीयते शरीरं भ्रमो गतिप्रसरः तथापि कतिचित्पदानि कथञ्चिद्भ्रत्वा
 प्रकम्पमानसमस्मान्नायः पतितोऽसौ भूतले, अत्रान्तरे प्रकटीभूतः स्वर्शतो निर्गतो भगवद्वप्रह्लाव गतो दूरदेशे स्थितस्त्वं प्रतीक्षमाणो, वि-
 रतः कलकलो, लज्जितौ मनीषिमध्यमवृद्धौ बालचरितेन, ततः कोऽऽस्यापि वराकस्योपरि कोप इति विचिन्त्य शान्तीभूतो राजा, पृष्टोऽ-
 नेनाचार्यो यदुत—भगवन्नलौकिकमिदमस्य पुरुषस्य चेष्टितं, अतीतमिव विचारणायाः अश्रद्धेयमनुभूतवृत्तान्तानाम्, तथाहि—विमल-

यदुत—जपन्यो वालो मध्यमो मध्यमबुद्धिः उत्कृष्टोऽहमिति, सुबुद्धिनाऽभिहितं—भावाश्रैतेषामुत्कृष्टवभादीनां पुरुषाणां किं सर्वं-
दाऽयस्थितमेव रूपं ? परावर्तोऽपि भवति ? भगवानाह—महामञ्चिन् ! उत्कृष्टवमानां पुरुषाणां वाचदवस्थितमेव रूपं, न कदा-
चिदन्यथाभावं ते भजन्ते, इतरेषां पुनरनवस्थितं स्वरूपं, यतः कर्मविलासायत्ताः रत्येते वर्तन्ते, विषमशील्यभासो प्रकृत्या, कदा-
चिदुत्कृष्टानपि मध्यमयति जपन्ययति वा मध्यमानपि चोत्कृष्टयति जपन्ययति वा जपन्यानपि मध्यमयति उत्कृष्टयति वा, तस्मादनेन
कर्मविलासेन सुकानामेवैकरूपता भवति नेतरेषां । मनीषिणा चिन्तितम्—एतदपि घटव एवास्माद्व्यतिकरे, तथाहि—विषमशील एवास्त-
ज्जनको, यतः कथितं तेनैव मे यथा—मयि प्रतिशूले यदुपपद्यते तत्सम्पन्नं वालसेति, ततश्च यो निजतनयस्यापि प्रतिदूढचारितया
एवंविधां दुःखपरम्परां संपादयति स कथमन्येषां धनयिष्यति । सुबुद्धिनाऽभिहितम्—भगवन्बुत्कृष्टवभाः पुरुषाः कस्य माहात्म्येन
भवन्ति ? गुरुराह—न कस्यचिदन्यस्य, किं तर्हि ? स्ववीर्येण, सुबुद्धिनाऽभिहितं—कस्यथाविषयीयलाभोपायः ? मुनिराह—भागवतो
भावदीक्षा, मनीषिणा चिन्तितं—अये ! यद्येवं ततो युज्यते ममोत्कृष्टतमस्य भावितुं, किमनया शेषविद्वन्वचनाया ? गृह्णाम्येनां भगवद्दीक्षां
भागवतोमेव दीक्षामिति भावयतः सञ्जातो मनीषिणश्चरणपरिणामः, मध्यमबुद्धेरपि देवं गुरुमञ्चिणोः परस्परजल्पमाकर्णयतः सञ्जातश्चर-
णाभिलषः, केवलं नाहमेतावतो नैष्ठिकानुष्ठानस्य क्षम इति विचिन्तितमनेन, सुबुद्धिनाऽभिहितम्—भदन्त ! योऽयमस्माभिर्बुद्धिधर्मोऽ-
भि(वि)धीयते । एष तादृशवीर्यस्य, किं भवेत्कारणं न वा ? १ ॥ गुरुराह—स्यदेष पारम्पर्येण, तादृशस्यापि कारणम् । वीर्यस्य न पुनः
साक्षाद्यतो मध्यजनोच्चितः ॥ २ ॥ उत्कृष्टतां करोत्येष, साक्षात्सन्म्यद् नियेषितः । ततस्तादृशवीर्यस्य, पारम्पर्येण साधकः ॥ ३ ॥ अशो-

यदुत—जपन्थो षालो मध्यमो मध्यमबुद्धिः उत्कृष्टोऽहमिति, सुबुद्धिनाऽभिहितं—भगवन्नेतेषामुत्कृष्टतमादीनां पुरुषाणां हि सर्व-
दाऽवस्थितमेव रूपं ? परावर्त्तोऽपि भवति ? भगवानाह—महामन्त्रिन् ! उत्कृष्टतमानां पुरुषाणां तावदवस्थितमेव रूपं, न कदा-
चिदन्यथाभावं ते भजन्ते, इतरेषां पुनरनवस्थितं स्वरूपं, यतः कर्मविलासायत्ताः सत्वेते धर्तन्ते, विषमशीलध्यासी प्रकृत्या, कदा-
चिदुत्कृष्टानपि मध्यमयति जपन्थयति वा मध्यमानपि चोत्कृष्टयति जपन्थयति वा जपन्थानपि मध्यमयति उत्कृष्टयति वा, तस्मादनेन
कर्मविलासेन मुक्तानामेवैकरूपता भवति नेतरेषां । मनीषिणा चिन्तितम्—एतदपि यदत्र एवासम्भावतिकरे, तथाहि—विषमशील एवास-
जनको, यतः कथितं तेनैव मे यथा—मयि प्रतिकूले यदुपपद्यते तत्सम्पन्नं याल्लयेति, ततश्च यो निजतनयस्यापि प्रतिकूलचारितया
एवंविधां दुःसपरम्परां संपादयति स कथमन्येषां धनयिष्यति । सुबुद्धिनाऽभिहितम्—भगवन्नुत्कृष्टतमाः पुरुषाः कस्य माहात्म्येन
भवन्ति ? गुरुराह—न कस्यचिदन्यस्य, किं तर्हि ? स्ववीर्येण, सुबुद्धिनाऽभिहितं—कस्यथाविधवीर्यलाभोपायः ?, मुनिराह—भगवतां
भावदीक्षा, मनीषिणा चिन्तितं—अये ! यद्येवं ततो युज्यते ममोत्कृष्टतमस्य भवितुं, किमनया शेषविद्वन्धनया ?, गृह्णान्तेनां भगवदादिष्टां
भागवतीमेव दीक्षामिति भावयतः सञ्जातो मनीषिणश्चरणपरिणामः, मध्यमबुद्धेरपि एवं गुरुमस्त्रिणोः परस्परजल्पमाकर्णयतः सञ्जातश्चर-
णाभिलाषः, केवलं नाहमेतावतो नैष्ठिकानुष्ठानस्य क्षम इति विचिन्तितमनेन, सुबुद्धिनाऽभिहितम्—भद्रन्त ! योऽयमस्माभिर्गृह्णियमां-
भि(वि)धीयते । एष तादृशवीर्यस्य, किं भवेत्कारणं न वा ? ॥ १ ॥ गुरुराह—स्यादेव पारम्पर्येण, तादृशस्यापि कारणम् । वीर्यस्य न पुनः
साक्षाद्यतो मध्यजनोचितः ॥ २ ॥ उत्कृष्टतां करोत्येव, साक्षात्सम्पद्यक् निषेधितः । सतस्तादृशवीर्यस्य, पारम्पर्येण सायकः ॥ ३ ॥ अशो-

पद्येऽपि च्छेदकारिका भवत्कारिका । तावद्भागवती दीक्षा, दुर्लभैव सुनिर्मला ॥ ४ ॥ किंतु श्रावकधर्मोऽपि, भवतानवकारकः । अत्यन्त-
 दुर्लभो श्रेयो, महामात्य ! भयोदयो ॥ ५ ॥ तदेष परमार्थः—उच्छृणुमीमतां साक्षाद्दीर्यातिशययोगतः । प्रप्रज्या साधयत्युशैरेप तु व्यय-
 धनतः ॥ ६ ॥ तदाकर्ण्य तत्राश्रिते, कृतं मध्यमवृद्धिना । युक्तो मर्मैषोऽनुष्ठानुं, गृहियमों जिनोदितः ॥ ७ ॥ इतश्चाशुशालमालया स्वर्ध-
 नेन च मध्यवर्सितया विधुरितचिन्तयुत्तेर्वालस्य विवर्धन्ते विपर्यासविकल्पाः, यदुत—अहो अस्या रूपातिशयः अहो सुकुमारता, अ-
 न्यथाभिगतोऽद्मसत्ताः यतो विलोकयत्येषा मामर्द्धाश्रिविशेषैरेतदङ्गसद्गसुरायातासेकानुभवनेनाधुना मे सफलं भाविव्यति जन्मेति,
 सतश्चैवविधिवितर्कपरम्परपर्याकुलीभूतचेतसस्तस्य विस्रुतमात्मस्वरूपं नष्टा दोषसंज्ञा जातं मदनकन्दलीप्रहृणैकत्वानमन्तःकरणं, ततोऽविचार्य
 कार्यकार्यम् अन्य इव प्रहृष्टहीत इव तस्यामेव मदत्नकन्दल्यां निश्चलविन्यस्तनयनमानसः पश्यत एव तावतो जनसमुदायस्य शून्यपाद-
 पतं तदभिसुरं धावति सा, ततः किमेतदिति वरिधितो जनदाहारयः, प्राप्नोऽसौ मदत्नकन्दलीसमीपं, ततः सार्वेगं क एप इति निरीशि-
 तोऽसौ नरपतिना, लक्षितं दृष्टिविकारेण तदाकृतं, स एवायं पापो बाल इति प्रत्यभिज्ञातोऽनेन, सञ्जातास्य कोपावगा दृष्टिः कृतं भा-
 सुरं वदनं मुक्तो हुङ्कारः, ततो बालस्यादृष्टविपाकतया प्रादुर्भूतभयातिरेकस्य नष्टो मदत्नज्वरः प्रत्यागता चेतना समुत्पन्नं दैन्यं, ततः
 पथान्मुपं नष्टुं प्रयुक्तो यावच्छिद्यधीलीभूतानि सन्धिवन्धनानि विलीयते दारिं भ्रमो गतिप्रसरः तथापि कतिचित्पदानि कथञ्चिद्गत्वा
 प्रकम्पमानसमस्त्रागत्रः पतितोऽसौ भूतले, अत्रान्तरे प्रकटीभूतः स्पर्शनो निर्गतो भगवद्वचप्रदात् गतो दूरदेशे स्थितस्तं प्रतीक्षमाणो, वि-
 रतः फलकलो, लज्जितो मनीषिमध्यमवृद्धी बालचरितेन, ततः कोऽऽस्यापि वराकस्योपरि कोप इति विचिन्त्य शान्तीभूतो राजा, पृष्टोऽ-
 नेनाचार्यं यदुत—भगवत्कलौनिकमिदमस्य पुरुषस्य चेष्टितं, अतीतमिव विचारणायाः अश्रद्धेयमनुभूतवृत्तान्तानाम्, तथाहि—विमल-

ज्ञानालोक्रेन साक्षाद्भूतसमस्तभुवनवृत्तान्तः पश्यत्येव भगवाननेन यत्पूर्वमाचरितमासीत् यथेदानीमव्यवसितं, तथापि ममेदमय कौतुकं,
 यदुत—तत्पूर्वकमस्वाचरणं कदाचिद्विचित्रतया सरवाचरितस्य संभाष्येत, इदमभुजातनं पुनर्महदिन्द्रजालमिव प्रत्यक्षमपि ममाश्रद्धेयं प्रति-
 भासते, यतो भगवति रागादिविषयोपशमवैतये सन्नित्तिरेऽपि कथमतिछिष्टजन्तूनामप्येयंविधोऽव्यवसायः संभवेदिति ?, भगवताऽभिहितं
 —भद्रराज ! न कर्त्तव्योऽत्राविसायो, यतो नास्य पुरुषस्य तपस्विनो दोषोऽयं, नृपतिरवाच—उर्हि कस्यायं दोषः ?, भगवानुवाच—
 दृष्टस्त्वयाऽस्य शरीराश्रित्य योऽयं वहिःस्थितः पुरुषः ?, नृपतिनाऽभिहितं—सुष्ठु दृष्टः, भगवानाह—यमेवं ततोऽस्त्वैवायं समस्तोऽपि
 दोषो, यतोऽस्य वसवर्तिनाऽनेन पूर्वकमिदं समस्तमाचरितम्, अनेन हि वशीकृताः पुरुषास्तत्रास्त्येव किञ्चिज्जाति पापं यन्नाचरन्ति,
 तस्मान्नात्र किञ्चिदलौकिकं विचारणीयमश्रद्धेयं वा भवन्तिः संभाषणीयं, नरपतिरवाच—भदन्त ! यथेवं ततः किमित्ययं पुरुषोऽयं शरी-
 रवसवर्तिनमात्मनोऽनर्थहेतुमपि धारयति स्म ?, भगवानाह—न जानात्येव यराकोऽस्य दुःशीलतां, परमारिपुरपि गृहीतोऽयमनेन दिग्गन्धन्-
 युद्धा, नरपतिरवाच—किमत्र पुनः कारणं ?, भगवताऽभिहितं—अस्य शरीरे योगशक्तिकारेण कृतातुप्रवेद्या अरुशलमाला नाम जननी,
 साऽन कारणं, किञ्च—यदिदमतिदुर्जयमभुनैव स्वर्शनेन्द्रियमस्माभिः प्रतिपादितं तद्रूप एवायमस्य स्वर्शनाभिधानः पापवयसो वर्तते,
 अयं तु जपन्यपुरुषो बालः, इयं च तदभिधानैव अदुशलकर्ममालारूपैव जननी, तदत्र किं न सन्भाव्येत ?, यथोक्तं ‘भगवत्सन्निधानेऽपि
 कथमेवंविधाव्यवसायप्रादुर्भाव’ इति, तदप्यत एव नाश्वर्ययुद्धा प्राज्ञं, यतो द्विभेदं जन्तूनां कर्म—सोपक्रमं निरुपक्रमं च, तत्र सोपक्रममेव
 महापुरुषसन्निधानादिना क्षयक्षयोपरामभावं प्रतिपद्यते, न निरुपक्रमं, तद्वशात्तत्र जन्तवस्तस्मिन्नेऽपि विरूपकमाचरन्तः केन पार्यन्ते ?,
 तथाहि—येषामचित्स्थपुण्यप्राग्भारवतां तीर्थकृतमिदं जगति गन्धहस्त्रिनामिव विचरतां विदारपयनगान्ध्यादेव क्षुद्राशेषगजकल्पा इतिञ्चेति-

१ २ ३ ४ ५ ६ ७ ८ ९ १० ११ १२ १३ १४ १५ १६ १७ १८ १९ २० २१ २२ २३ २४ २५ २६ २७ २८ २९ ३० ३१ ३२ ३३ ३४ ३५ ३६ ३७ ३८ ३९ ४० ४१ ४२ ४३ ४४ ४५ ४६ ४७ ४८ ४९ ५० ५१ ५२ ५३ ५४ ५५ ५६ ५७ ५८ ५९ ६० ६१ ६२ ६३ ६४ ६५ ६६ ६७ ६८ ६९ ७० ७१ ७२ ७३ ७४ ७५ ७६ ७७ ७८ ७९ ८० ८१ ८२ ८३ ८४ ८५ ८६ ८७ ८८ ८९ ९० ९१ ९२ ९३ ९४ ९५ ९६ ९७ ९८ ९९ १००

परचन्द्रमारिर्वप्रभृतयः सर्व एवोपद्रवाः समधिकयोजनाशतात् दूरत एव भज्यन्ते तेषामपि भगवतां सन्निधाने निरुपक्रमकर्मपाशावधान-
शिताः क्षुद्रसत्त्वा न केवलं नोपशाम्यन्ति, किं तर्हि ?, तेषामेव भगवतां तीर्थकृतां क्षुद्रोपद्रवकरणे प्रवर्तन्ते, श्रूयन्ते हि तथाविधा भगव-
तामप्युपसर्गकारिणो गोपसङ्गमकादयः पापकर्माण इति, अन्यथा—तेषामेव भगवतां देवविरचितसमवसरणानामभ्यासितसिंहासनचतुष्ट-
यानां मूर्तिमात्रदर्शनादेव प्राणिनां किल विलीयन्ते रागादयो विदलति कर्मजालं प्रशाम्यन्ति वैरानुबन्धाः विच्छिद्यन्तेऽलीकज्ञेहपाशाः
प्रलीयते विपरीताभिवेशो यावता तत्रापि केषाञ्चिद्भवत्यथा निरुपक्रमकर्मपनपटलतिरस्कृताविवेकदीधितिप्रसराणां [वा] न केवलं पूर्वो-
क्तगुणोद्देशोऽपि न संजायते, किं तर्हि ?, प्रादुर्भवत्येवाविधा भगवन्तमधिकृत्य कुविकल्पाः, यदुत—अहो सिद्धमस्त्यमिन्द्रजालम् अहो
अस्य लोकवञ्चनचातुर्यम् अहो गाढमूढता लोकानां यदेतेनाप्यलीकवाचालेनालजालरचनाचतुरेण प्रतर्पयन्त इति, तदेवं स्थिते महाराज !
न किञ्चिदिदमलक्ष्युतं यदनेन पुरुषेण मत्सन्निधानेऽप्येवाविधमध्यवसितं, अयमपि हि निरुपक्रमयाऽनयाऽकुशलमालया स्वदेवार्तिन्या
निजजनन्या प्रेर्यमाणोऽसुं स्वर्दानं सहचरसुररीकृत्यैवं चेष्टते, तत्रात्र भवन्निर्विस्मयो विधेयः । सुबुद्धिनाऽभिहितं—भदन्त ! न किञ्चिदि-
दमाश्चर्यं भगवदागामावदाताधियाम्, एवंविध एव निरुपक्रमकर्मपरिणामो, मात्र सन्देहः, केवलमिदमिदानीमेव भगवत्यादप्रसादादेव देवः
सत्येवाविधपदार्थेषु पुण्यबुद्धिर्भविष्यति तेनैवं भगवन्तं विज्ञापयति, राजा सहर्षः प्राहः—चार्वाभिहितं सत्ये ! चारु अहो तेऽवसरभा-
षिता, ततो राजैव भगवन्तं प्रत्याह—यथा कोऽस्य पुनः पुरुषस्य परिणामो भविष्यति ?, भगवताऽभिहितं—इदानीं तावदेव दृष्टयुष्म-
त्कोपविपाकतया भयातिरेकमस्तद्वदयो न किञ्चिच्चेतयते, गतेषु पुनरितो युष्मदादिषु प्रत्युपलब्धसंज्ञः सन्नेप भूयोऽप्यधिघास्यते अनेन
स्वर्दानेन, ततो युष्मद्भयादेव कुत्रचिन्निर्देशे यामीत्याह्वेन प्रपलायमानो महता हेद्येन यास्यत्येव कील्लाकसन्निवेशे, तत्र च कर्मपूरकाभि-

ज्ञानालोकंन साक्षाद्भूतसमस्तभुवनवृत्तान्तः पश्यत्येव भागवाननेन यत्पूर्वमाचरितमासीत् यद्येदानीमभ्यवसितं, तथापि ममेदमत्र कैतुकं,
 यदुत्—तत्पूर्वकमस्याचरणं कदाचिद्विचित्रतया सत्त्वाचरितस्य संभान्धेयं, इदमभुनातनं पुनर्महद्दिन्द्रजालमिव प्रत्यक्षमपि ममाभद्वेयं प्रसि-
 भासते, यतो भगवति रागादिविषयोपशमवैतये सन्निहितेऽपि कथमतिदुष्टजन्तूनामत्येवंविधोऽप्यवसायः संभवेदिति ?, भगवताऽभिहितं
 —महाराज ! न कर्तव्योऽत्रातिविसयो, यतो नास्य पुरुषस्य तपस्विनो दोषोऽयं, नृपतिरुवाच—तर्हि कस्यायं दोषः ?, भगवानुवाच—
 दृष्टस्त्वयाऽस्य शरीराभिर्गत्य योऽयं बहिःस्वितः पुरुषः ?, नृपतिनाऽभिहितं—सुष्ठु दृष्टः, भगवानाह—यद्येवं ततोऽस्त्येवायं समस्तोऽपि
 दोषो, यतोऽस्य वशवर्तिनाऽनेन पूर्वकमिदं समस्तमाचरितम्, अनेन हि वशीकृताः पुरुषास्तन्नास्त्येव किञ्चित्जगति पापं यन्नाचरन्ति,
 तस्मान्नात्र किञ्चिदलौकिकं विचारातीतमश्रद्धेयं वा भवद्भिः संभायनीयं, नरपतिरुवाच—भदन्त ! यद्येवं ततः किमित्ययं पुरुषोऽयं शरी-
 रवशवर्तिनमारमनोऽनर्थहेतुमपि धारयति स्म ?, भगवानाह—न जानात्येव वराकोऽस्य दुःशीलतां, परमरिपुरपि गृहीतोऽयमनेन क्षिण्यन्नपु-
 नुद्ध्या, नरपतिरुवाच—किमत्र पुनः कारणं ?, भगवताऽभिहितं—अस्य शरीरे योगदाकिद्वारेण कृतागुप्रवेद्या अशुभालमाला नाग जननी,
 साऽत्र कारणं, किञ्च—यदिदमतिदुर्जयमधुनेव स्पर्शनेन्द्रियमस्माभिः प्रविषादितं तद्रूप एवायमस्य स्पर्शनाभिधानः पापवयस्यो वर्तते,
 अयं तु जपन्यपुरुषो बालः, इयं च तदभिधानैव अदुशालकर्ममालारूपैव जननी, तदत्र किं न सन्भान्धेयं ?, यथोक्तं 'भगवत्सन्निधानोऽपि
 कथमेवंविधाभ्यवसायप्रादुर्भाव' इति, तदप्यत्र एव नाश्रयैरुद्ध्या प्राप्तं, यतो द्विभेदं जन्तूनां कर्म—सोपक्रमं निरुपक्रमं च, तत्र सोपक्रममेव
 महापुरुषसन्निधानादिना क्षयक्षयोपशमभावं प्रतिपद्यते, न निरुपक्रमं, तद्वशागाश्च जन्तवस्तत्समीपेऽपि विरूपकमाचरन्तः केन वार्यन्ते ?,
 तथाहि—येषामपिन्यस्यपुण्यप्राप्तभारवशां तीर्थकृतामिह जगति गन्धर्वस्त्रिनामिव विचरतां विदारपयनगन्धर्षेव दुरासोपगजकल्पया दुर्भिक्षेति-

द्वितयोः क्रीदशी ममाद्यापि शशुमर्दनता ? , ततो न युक्तं यद्यपि भागवत्समीपस्थैरेवविधं जहियतुं तथाऽपि दृष्टनिप्रहो राज्ञां धर्म इति
 कृत्वेदमभिधीयते तदाकर्णयत्वार्थः, सुबुद्धिनाऽभिहितं—समादिशतु देवो, राज्ञाऽभिहितम्—आदिष्टमेतत्तावद्भगवता यथैते स्पर्शाना-
 कुशलमाले अनेन पुरुषेण सह यास्यतः, ततो नेदानीं तावदेते वयमर्हते; केवलं समाज्ञापय त्वमेते यथा मद्विषयाश्रित्य युवाभ्यां दूरतो-
 ऽपि दूरं गन्तव्यं, मृतेऽप्यस्मिन् पुरुषे नास्माकीनविषये प्रवेष्टव्यम्, इतरथा युवयोरस्याभिः शारीरो दण्डः कस्त्व्यते, अथैवमप्यादिष्टे
 पुनरंते अस्मद्विषये प्रविशेतां ततो भवता निर्विचारं लोहयन्त्रेण पीडनीये, एवमतिदुष्टयोरारटतोरप्यनयोरुपरि नेपदपि दया विधेया,
 सुबुद्धिना चिन्तितं—अहो देवस्यानयोरुपर्यवेगातिशयः, यतोऽस्य तद्दशेन विस्मृतं तदपि 'हिस्रकर्मणि न भवन्तं योऽर्धे' इति मन्त्रोचरं
 वरप्रदानं, भवतु तथापीदमेव प्रतिबोधकारणं भगवन्तः कल्पयिष्यन्ति, मम त्वज्ञापतिपत्तिरेव ज्यायसीति विचिन्त्याभिहितमनेन—
 यदाज्ञापयति देवः, ततः प्रवृत्तोऽसौ तयोराज्ञापनार्थं, सूरिणाऽभिहितं—माहाराजालमनयोरेवं ज्ञापनेन, न स्वल्पेतरयोरप्यमुन्मूलनोपायो,
 यतोऽन्तरङ्गलोकजातीये एते स्पर्शानाकुशलमाले, अन्तरङ्गलोकेषु च न प्रभवन्ति लोहयन्त्रादीनि, अगन्धरूपा हि ते बाल्यशस्त्राणां, नृपति-
 र्वाच—भदन्त ! कस्तर्हानयोरन्यो निर्दलनोपायो भविष्यति ? , भगवताऽभिहितं—अप्रमादाभिधानमन्तरङ्गमेव यन्मनयोनिर्दलनोपायः;
 तद्दोते साधवोऽनयोरेव निषेधणार्थमहर्निशं वाह्यन्ति, नृपतिरुवाच—कानि पुनस्तस्याप्रमादाभिधानस्य यन्नस्योपकरणानि ? , भगवानाह—
 यान्येव एव साधवः प्रतिक्षणमनुशीलयन्ति, नृपतिरुवाच—कथं ? , भगवतोक्तं—समाकर्णय, “यावज्जीवमेते नाचरन्ति तनीयसीमपि
 “परपीडां न भाषन्ते सूक्ष्ममप्यलीकवचनं न गृह्णन्ति दन्तशोषनमात्रमप्यदत्तं धारयन्ति नवगुप्तिस्नायं ब्रह्मचर्यं वर्जयन्ति निःशेषतया
 “परिप्रदं न विदधते धर्मोपकरणशरीरयोरपि ममत्वबुद्धिं नासेवन्ते रजन्यां चतुर्भेदमप्याहारजातं आददते प्रवचनोपवर्णितं समस्तोपधि-

धानस्य प्रामस्य प्रत्यासन्नभूभंगे पथि श्रान्तः पिपासितो दूरत एव द्रश्यति बृहत्तडागं, ततः स्नानपानार्थं चलिव्यति तदभिमुखं, इतश्च
 पूर्वमेवागमिव्यति तत्र चाण्डालमिश्रुतं, ततश्चाण्डालसटाकटवर्तिषु तरुणाहनेषु पतत्रिगणभारणाणप्रचणः सन्नाटाटिव्यते, चाण्डाली पुनर्विज-
 नमिच्छित्त्वा स्नानार्थमवतरिव्यति तडागं, ततोऽवतीर्णार्थां तस्यां प्राक्स्येप तस्य तीरं, ततोऽमुमुपलभ्य सा भावद्गी रघुरयपुरुषोऽयं कष्ट-
 टपिव्यति मां सरोवरावतरणापराधमुद्दिश्यति भयेन निमग्नवति सलिले, स्यास्यति पद्मारण्डे लीना, अयमपि भञ्जनार्थमवतार्थानाभोगे-
 नीव यास्यति तत्समीपं भविव्यति तथा सार्द्धमाश्रेयो वेदपिव्यते तदङ्गस्यार्थं संजनिव्यते तस्योपरि लाभपट्यमस्य कथपिव्यति साऽऽत्म-
 नश्चाण्डालभावं तथापि करिव्यत्येप तस्याः शरीरप्रदहणं बलामोटिकया, विधास्यते सा हाहारयं, समाकथ्यं धाविव्यति कुपितश्चाण्डालो,
 विलोकयिव्यत्येनं तथावस्थितं प्रञ्चलिव्यति नितरां कोपानलेन संधास्यति कोदण्डे शिलीमुखं मारयिव्यति च, अरे रे दुष्टात्मन्नपमपुरुष !
 पुरुषो भवेत्याह्वय स चाण्डालः कम्पमानमेनमेकप्रहारेण प्रहसिव्यति, स च तदाऽभ्यासितो रौद्रध्याननेति श्रुत्या च यास्यति नरकेषु,
 तेभ्योऽयुद्धवृत्तलातः कुयोनिषु पुनर्नरकैर्वेवानन्तवाराः, एवं दुःस्थपरम्परायां सास्यत्यनन्तमपि कालं पतितः संसारचक्रे, नरपतिरुयाच—
 भदन्व ! अतिदारुणा इयमकुशलमाला स्पर्शनश्च यद्वशेन इदमस्य संपन्नं संपत्स्यते च, भगवताऽभिहितं—मद्याराज ! किमत्रोच्यताम् ?,
 पर्याप्तमीदृश्या दारुणया, सुबुद्धिनाऽभिहितं—भदन्व ! किमेते स्पर्शनाकुशलमाले अस्मैव पुरुषस्य प्रभवतः आदोषिदन्त्येषां प्राणिनां ?,
 भगवानाह—महामात ! केवलमत्र पुरुषेऽभिव्यक्तरूपे खल्वेते, परमार्थतः सर्वेषां सकर्मसंसारिप्राणिनां प्रभवत एव, यतो योनिनी-
 यमकुशलमाला योगेश्वरश्चायं स्पर्शानो, योगिनां च भवत्येवेदशी शक्तिः यथा कचिदभिव्यक्तरूपाता कचिदनाधिर्भूतता यतंते, यद्यतिनाऽ-
 भिहितम्—भगवन्ननयोः किमस्मदोचरोऽप्यस्ति प्रभावो ?, भगवानाह—धाढमस्ति, ततो राजा मञ्चिणं प्रत्याह—सत्ते ! पापयोत्पत्त्योरस-

दिंतयोः कीदृशी ममाद्यापि शशुमर्दनता ? , तत्रो न शुक्तं यद्यपि भगवत्समीपस्यैरेवविधं जल्पितुं तथाऽपि दुष्टनिग्रहो राज्ञां धर्म इति
 कृत्वेदमभिधीयते तदाकर्णयत्वार्थः; सुदुद्धिनाऽभिहितं—समादिशतु देवो, राज्ञाऽभिहितम्—आदिष्टमेतत्तावद्भगवता यथैते स्पर्शना-
 बुशालमाले अनेन पुरुषेण सह यास्यतः, तत्रो नेदानीं तावदेते वधमर्हतः; केवलं समाज्ञापय त्वमेते यथा मद्दिष्यान्निर्गत्य शुभारभ्यां दूरतो-
 ऽपि दूरं गन्तव्यं, मृतेऽप्यस्मिन् पुरुषे नास्माकीनविषये प्रवेष्टव्यम्, इतरथा युवयोरस्माभिः शारीरो दण्डः कारिष्यते, अथैवमव्यादिष्टे
 पुनरंते अस्मद्विषये प्रविशेतां तत्रो भवता निर्विचारं लोहयन्त्रेण पीडनीये, एवमवितुष्टयोरारटवोरप्यनयोरुपरि नेपदपि दया विधेया,
 सुदुद्धिना चिन्तितं—अहो देवत्वानयोरुपर्यवेगातिशयः; यत्रोऽस्य तद्वशीन विसृतं तदपि 'हिंस्रकर्मणि न भवन्तं योश्च' इति मन्त्रोचरं
 वरप्रदानं, भवतु तथापीदमेव प्रतिबोधकारणं भगवन्तः कल्पयिष्यन्ति, मम त्वाज्ञाप्रतिपत्तिरेव ज्ञायसीति विचिन्त्याभिहितमनेन—
 यदाज्ञापयति देवः; ततः प्रयुक्तोऽसौ तयोराज्ञापनार्थं, सूरिणाऽभिहितं—महाराजालमनयोरेवं ज्ञापनेन, न स्वल्पेतयोरयमुन्मूलनोपायो,
 यत्रोऽन्तरङ्गलोकजातीये एते स्पर्शनाकुशालमाले, अन्तरङ्गलोकेषु च न प्रभवन्ति लोहयन्त्रादीनि, अगन्त्यरूपा हि ते बाह्यद्राक्षाणां, नृपति-
 र्वाच—भदन्त ! कलहर्शनयोरन्यो निर्दलनोपायो भविष्यति ? , भगवताऽभिहितं—अप्रमादाभिधानमन्तरङ्गमेव यन्नमनयोर्निर्दलनोपायः;
 तद्वदेते साधवोऽनयोरेव निष्पेयणार्थमहर्निशं वाहयन्ति, नृपतिरुवाच—कानि पुनस्तस्याप्रमादाभिधानस्य यन्नस्योपकरणानि ? , भगवानाह—
 यान्येते एव साधवः प्रतिक्षणमनुशीलयन्ति, नृपतिरुवाच—कथं ? , भगवतोक्तं—समाकर्णय, “यात्रञ्जीवमेते नाचरन्ति तनीचसीमपि
 “परपीडां न भापन्ते सूक्ष्ममव्यलीकवचनं न गृह्णन्ति दन्तशोषनमात्रमव्यदत्तं धारयन्ति नवगुप्तिसनाथं ब्रह्मचर्यं वर्जयन्ति निःशोषतया
 “परिषदं न विदधते धर्मोपकरणशारीरयोरपि समत्त्वबुद्धिं नासेवन्ते रजान्यां चतुर्भेदमव्याहारजातं आददते प्रवचनोपवर्णितं समस्तोपधि-

धानस्य प्रामस्य प्रत्यासन्नभूमते पथि श्रान्तः पिपासितो दूरत एव द्रश्यति वृहत्सङ्गं, ततः स्नानपानार्थं पालिष्यति तदभिमुखं, इत्यथ
 पूर्वमेवागमिष्यति तत्र चण्डालमिश्रुनं, ततश्चण्डालस्तटाकतटवर्तिषु तरुगहनेषु पतत्रिगणमारणगणप्रवणः सन्नाटाटिष्यते, चाण्डाली पुनर्विज-
 नमतिवृत्त्या स्नानार्थमवतरिष्यति तद्भागं, ततोऽवतीर्णार्थां तस्यां प्राप्स्यत्येव तस्य तीरं, ततोऽमुषुपलभ्य सा मातङ्गी रशुदयपुरुषोऽयं वृ-
 द्धिष्यति मां सरोवरावतरणपराधमुद्दिश्यति भयेन निमद्भूयति सलिले, स्थासति पद्मारण्डे लीना, अयमपि मञ्जनार्थमवतीर्णानाभोगे-
 नैव यासति तत्समीपं भविष्यति तथा सार्द्धमाश्रेयो वेद्ययिष्यते तद्ङ्गरपर्शं संजनिष्यते तस्योपरि लाभपट्यमस्य कथयिष्यति साऽऽत्म-
 नश्चण्डालभावं तथापि करिष्यत्येव तस्याः शरीरप्रदृष्टं यत्नाभोटिकया, विधास्यते सा द्वाहार्यं, तमाकर्ष्य धायिष्यति क्षुपितश्चण्डालो,
 विलोकयिष्यत्येनं तथावस्थितं प्रज्वलिष्यति नितरां कोपानलेन संघास्यति कोदण्डे शिलीमुखं मारयिष्यति च, अरे रे दुरात्मन्नपमपुरुष !
 पुरुषो भवेत्साहृद्य स चाण्डालः कम्पमानमेतमेकप्रदरेण प्रदरिष्यति, स च तदाऽप्यासितो रौद्रध्याननेति मृत्वा च यासति नरकेषु,
 तेभ्योऽप्युद्बृत्तस्ततः कुयोनिषु पुनर्नरकेष्वेवानन्तवाराः, एवं दुःखपरम्परायां स्थास्यत्यनन्तमपि कालं पतितः संसारचक्रे, नरपतिरवाच—
 भदन्त ! अतिदारुणा इयमकुशलमाला स्पर्शानश्च यद्दशेन इदमस्य संपन्नं संपत्सते च, भगवताऽभिहितं—माहाराज ! किमत्रोच्यताम् ?,
 पर्याप्तमीदृश्या दारुणया, सुसुद्धिनाऽभिहितं—भदन्त ! किमेते स्पर्शान्कुरुशलमाले अस्यैव पुरुषस्य प्रभवतः आहोश्चिदन्वेषां प्राणिनां ?,
 भगवानाह—माहमात्स ! केवलमत्र पुरुषेऽभिव्यक्तरूपे रत्येते, परमार्थतः सर्वेषां सकर्मसंसारिप्राणिनां प्रभवत एव, यतो योगिनी-
 यमकुशलमाला योगेश्वरश्चायं स्पर्शानो, योगिनां च भवत्येवेदृशी शक्तिः यथा कचिदभिव्यक्तरूपता कचिदनाधिर्भूतता वर्तते, नृपतिनाऽ-
 भिहितम्—भगवन्नयोः किमस्मादोचरोऽप्यस्ति प्रभवो ?, भगवानाह—यादमस्ति, ततो राजा मञ्जिणं प्रत्याह—सते ! पापयोरन्योरस्म-

दितयोः कीदृशी ममायापि शत्रुमर्दनात् ? ततो न युक्तं यद्यपि भगवत्समीपस्थैरेवमिधं जल्पितुं तथाऽपि दुष्टनिग्रहो राज्ञां धर्म इति
 कृत्वेदमभिधीयते तदाकर्णयत्यार्यः, सुबुद्धिनाऽभिहितं—समादिशतु देवो, राज्ञाऽभिहितम्—आदिष्टमेतत्तावन्नगवता यथैते स्पर्शाना-
 शुशालमाले अनेन पुरुषेण सह यास्यतः, ततो नेदानीं तावदेते वधमर्हतः, केवलं समाज्ञापय त्वमेते यथा मद्दिपयान्निर्गत्य युवाभ्यां दूरतो-
 ऽपि दूरं गन्तव्यं, श्रुतेऽप्यस्मिन् पुरुषे नास्माकीनविषये प्रवेष्टव्यम्, इतरथा युवयोरस्माभिः शरीरो दण्डः करिव्यते, अथैवमप्यादिष्टे
 पुनरेते अस्मद्विषये प्रविशेतां ततो भवता निर्विचारं लोहयन्त्रेण पीडनीये, एवमतिदुष्टयोरारटवोरत्यनयोरपरि नेपदपि दया विधेया,
 सुबुद्धिना चिन्वितं—अहो देवस्थानयोरुपर्यावेगातिशयः, यतोऽस्य तद्वशेन विस्मृतं तदपि 'हिंस्रकर्मेणि न भवन्तं योऽस्ये' इति मद्भोचरं
 वरप्रदानं, भवतु तथापार्श्वमेव प्रतिबोधकारणं भगवन्तः कल्पयिव्यन्ति, मम त्वाज्ञाप्रतिपत्तिरेव ज्यायसीति विचिन्त्याभिहितमनेन—
 यदाज्ञापयति देवः, ततः प्रवृत्तोऽसौ तयोराज्ञापनार्थं, सूरिणाऽभिहितं—महाराजालमनयोरेवं ज्ञापनेन, न स्वल्वेतयोरयमुन्मूलनोपायो,
 यतोऽन्तरङ्गलोकातीये एते स्पर्शानाकुशलमाले, अन्तरङ्गलोकेषु च न प्रभवन्ति लोहयन्त्रादीनि, अगन्धरूपा हि ते बाह्यशस्त्राणां, नृपति-
 रुवाच—भदन्त ! कलहर्तनयोरन्यो निर्दलनोपायो भविव्यति ?, भगवताऽभिहितं—अप्रमादाभिधानमन्तरङ्गमेव यन्मनयोनिर्दलनोपायः,
 तद्व्येते साधवोऽन्योरेव निरुपेणार्थमहर्निशं बाह्यन्ति, नृपतिरुवाच—कानि पुनस्तस्याप्रमादाभिधानस्य यन्नस्योपकरणानि ?, भगवानाह—
 यान्येव एव साधवः प्रतिक्षणमनुशीलयन्ति, नृपतिरुवाच—कथं ?, भगवतोक्तं—समाकर्णय, “यावज्जीवमेते नाचरन्ति तनीयसीमपि
 “परपीडां न भापन्ते सूक्ष्ममप्यलीकचचनं न गृह्णन्ति दन्तशोधनमात्रमप्यदत्तं पारयन्ति नवगुप्तिस्नानार्थं ब्रह्मचर्यं वर्जयन्ति निःशेषतया
 “परिग्रहं न विदधते धर्मोपकरणशरीरयोरपि ममत्त्वबुद्धिं नासेवन्ते रजन्यां चतुर्भेदमप्याहारजातं आददते प्रवचनोपवर्णितं समस्तोपधि-

“विशुद्धं संयमयात्रामात्रासिद्धये निरवयमाहासिद्धये वर्तन्ते समितिगुप्तिपरिपूरितेनाचरणेन पराक्रमन्ते विविधाभिप्रहकरणेन परिहरन्त्य-
 “कल्याणमित्रयोगं दर्शयन्ति सतामात्मभावं न लङ्घयन्ति निजामुचितस्थितिं नापेक्षन्ते लोकमार्गं मानयन्ति गुरुसंर्क्षितं चेष्टन्ते तत्तत्र-
 “तथा आकर्णयन्ति भगवदागमं भावयति महायत्नेन अवलम्बते द्रव्यापदादिषु धैर्यं पर्यालोचयन्त्यागामिनमपायं यतन्ते प्रतिक्षणमस-
 “पन्नयोगेषु लक्षयन्ति चित्तविश्रोतसिकां प्रतिविदधते चानागतमेव तस्याः प्रतिविधानं निर्मलयन्ति सततमसङ्गचाभ्यासरतवया मानसं
 “अभ्यस्यन्ति योगमार्गं स्थापयन्ति चेतसि परमात्मानं नियमन्ति तत्र धारणां परित्यजन्ति वह्निर्विक्षेपं कुर्वन्ति तत्प्रत्ययैकत्वानमन्तःक-
 “रणं यतन्ते योगसिद्धौ आपूरयन्ति शुद्धयानं पश्यन्ति देहेन्द्रियादिविक्रमात्मानं लभन्ते परमसमाधिं भवन्ति दारीरिणोऽपि सन्वो
 “मुक्तिमुरभाजनं”मिति, तदेवमेते महाराज ! मुनयोऽमूनि परपीडावर्जनादीनि मुक्तिमुखभाजनत्वरपर्यवसानानि तस्याप्रमादनाशो यत्नस्योपकर-
 णानि प्रतिक्षणमनुशीलयन्ति, ततोऽम्(मी)भित्तुशीलितैरत्यर्थं तद्दृढीभवति यत्नं, तथागतं च तदनयोः स्पर्शनाकुशलमालयोरपरिपात्रयेवं-
 जार्तायानामन्वरुद्भूतानां दुष्टलोकानां निष्पीडने क्षमं संपद्यते, तेन च निष्पीडितास्तेऽन्तरङ्गलोका न पुनः प्रादुर्भवन्ति, ततो महाराज !
 यद्येवाग्निष्पीडनाभिलाषोऽस्ति भवतस्तदिदमप्रमादयत्नं स्वचेतसि निधाय दृढवीर्यमुष्ट्याऽवष्टभ्य स्वत्येते निष्पीडनीये स्वत एव, न भस्त्रिणो-
 ऽप्यादेशो देयः, न रज्जु परेण निष्पीडिते अच्येते परमार्थतो निष्पीडिते भवतः, एवं च भगवति नृपतिगोचरमुपदेशं ददाने मनीषिणः कर्म-
 न्यनरादीं शुभपरिणामानलो गतोऽभिवृद्धि भगवद्वचनेन, केवलं पूर्वोत्तरवाक्ययोर्विषयविभागमनवधारयन् मनाक् ससन्देह इव विरचित-
 कस्तुकुलः सन् भगवन्तं प्रत्याह—भदन्त ! याऽसौ भगवन्निर्भगवती भावदीक्षा वीर्योत्कर्षलाभहेतुतया पुरुषस्योत्कृष्टवस्त्वं साधयतीति
 प्राक् प्रतिपादिता यच्चैदमिदानीं दुष्टान्तरङ्गलोकनिष्पीडनक्षमं सवीर्ययष्टिकमप्रमादयत्नं प्रतिपाद्यते अनयोः परस्परं कियान् विशेषः ?

भगवताऽभिहितं—अत्र ! न कियानपि विशेषः, केवलमनयोः शब्दो भिद्यते नार्थः, यतोऽप्रमादयक्रमेव परमार्थतो भगवती भावदीक्षे-
 न्प्रथीयते, मनीषिणाऽभिहितं—यथेवं ततो दीयतां भगवता सा भागवती भावदीक्षा यद्युचितोऽहं तस्याः, भगवानाह—यादमुचितः,
 त्वभिधीयते, मनीषिणाऽभिहितं—अदन्त । ममानेकसमरसंपदनिर्वृत्साहसस्यापीदमप्रमादयत्रं युष्मद्वचनतः श्रयमाणमपि दुरुद्वेषयतया
 सुदु दीयते, नृपतिनाऽभिहितं—अदन्त । येनेदं सहर्षेण महाराज्यमिव जिगीषुणाऽभ्युपगतमिति, भगवताऽभिहितं—
 मनसः प्रकल्पमुत्पादयति, एष पुनः कः कुतस्त्यो महात्मा ? येनेदं सहर्षेण महाराज्यमिव जिगीषुणाऽभ्युपगतमिति, भगवताऽभिहितं—
 महाराज ! मनीषितामायमत्रैव क्षितिप्रतिष्ठिते वास्तव्यः, राज्ञा चिन्तितम्—अथे ! यदाऽयं पापः पुरुषो मया व्यापादयितुमादिष्टस्तदा लोकैः
 श्लाघ्यमानः श्रुत एवासीन्मनीषी यदुत्—रे एकस्मादपि पितुर्जातयोः पश्यतानयोरियात् विशेषः, अस्तेदं विचेष्टितं स च तथाविधो म-
 नीषी महत्सोति, तदेष एव मनीषी प्रायो भविष्यति, अथवा भगवन्तमेव विशेषतः पृच्छामीति विचिन्त्याभिहितमनेन—अदन्त ! कौ
 पुनरस्यात्र नगरे मातापितरौ ? का वा ज्ञातय इति ?, भगवानाह—अस्तस्यैव क्षितिप्रतिष्ठितस्य भोक्ता कर्मविलासो महानरेन्द्रः, सोऽस्य
 जनकः, तस्यैवाप्रमाहिषी शुभसुन्दरी नाम देवी सा जननी, तस्यैवमकुशलमाला भार्या अयं च पुरुषो बालाभिधानः सुत इति, तथा
 योऽयं मनीषिणः पार्श्ववर्ती पुरुषः सोऽपि तस्यैव सामान्यरूपाया देव्यास्तनयो मध्यमबुद्धिरभिधीयते, एतावदेवात्रेदं कुटुम्बकं, श्लेषज्ञा-
 तयस्तु देशान्तरेषु, अतः किं तद्वार्त्त्या ?, नृपतिराह—किमस्य नगरस्य कर्मविलासो भोक्ता न पुनरहं ?, भगवानाह—वाढं, राजोवाच
 —कथं ?, भगवानाह—समाकर्णय,—यतस्तदाज्ञां सर्वेऽपि, भीतिकम्पितमानसाः । एते नागरिका नैव, लङ्घयन्ति कदाचन ॥ १ ॥ तवापि
 राज्यहरणे, तद्दाने वा यथेच्छया । शक्तोऽसौ न तथा तेऽत्र, राज्ञाज्ञा प्रकाशते ॥ २ ॥ परमार्थेन तेनासौ, भोक्ताऽस्येत्यभिधीयते ।
 यतः प्रभुत्वमाज्ञायां, प्रभूणां किल गीयते ॥ ३ ॥ नरपतिरवाच—यथेवं भगवन्नेप, कस्मान्नेहोपलभ्यते । सूरिणाऽभिहितं राजन् !

समाकर्णय कारणम् ॥ ४ ॥ यतः कर्मविलासोऽयमन्तरङ्गो महानृपः । अतो न दर्शनं याति, सर्वदेव भवाद्दाम् ॥ ५ ॥ अन्तरङ्गा दि
ये लोकास्तेषां प्रकृतिरीदृशी । स्थिताः प्रच्छन्नरूपेण, सर्वकार्याणि कुर्वते ॥ ६ ॥ केवलं बुद्धिद्वैतैव, धीराः पश्यन्ति तान् सदा । आरि-
भूता इवाभान्ति, अन्येषामपि तत्पुरः ॥ ७ ॥ न चावभावना कार्या, भवताऽत्र प्रयोजने । न केवलं यतोऽनेन, भयानेव पराजितवः ॥ ८ ॥
किं तु प्रायेण सर्वेऽपि, संसारोदरवर्जितः । स्वधीर्येण विनिर्जित्य, प्रभवोऽपि यशोऽकृताः ॥ ९ ॥ ततो गृहीतवत्त्वेन, राज्ञा प्रोष्ठः सुबु-
द्धिना । देव ! ज्ञातो मयाऽख्येप, राज्ञा योऽवर्णिं सूरिणा ॥ १० ॥ देवाय कथयिष्यामि, रूपमस्य परिसुदृष्टम् । अद्भयेव भद्रनीरु, सर्व-
मेव निवेदितम् ॥ ११ ॥ इतश्च—विज्ञायावसरं तेन, पूर्वं संजातबुद्धिना । अथाऽऽनवशिरस्केन, प्रोक्तं मध्यमबुद्धिना ॥ १२ ॥ योऽसौ
भागवाऽऽदिष्टः, संसारवनुवाकरः । गृहिधर्मः स मे नाथ !, दीयतामुचिचो यदि ॥ १३ ॥ गुरुनाथ—धृत्वा भगवतीं दीक्षां, न
कतुं शक्नुवन्ति ये । तेषां गृहस्थधर्मोऽसौ, युक्त एव भवादृशाम् ॥ १४ ॥ नृपतिरुवाच—भद्रन्त ! किंस्वरूपोऽयं, गृहिधर्मोऽभिर्भाषते ? ।
सूरिराह महाराज !, समाकर्णय कथ्यते ॥ १५ ॥ ततो भगवता वर्णितं परमपदकल्याणपादपतिरुपहृत्वधीजं सम्यग्दर्शनं प्रतिपादि-
तानि संसाररुकन्दच्छेद(क)तया चिरेण स्वर्गापवर्गमार्गसंसर्गाकारिण्यपुत्रगतगुणनतदिक्षापदानि, ततः सञ्जातवदापरणीयकर्मक्षयोपना-
मतया भावतः प्रादुर्भूतसम्यग्दर्शनदेशविरतिपरिणामेन शक्योऽयमस्माद्दशामप्यनुष्ठानं गृहस्थधर्म इति संचिन्त्य नरपतिनाऽभिहितं—भ-
द्रन्त ! कियतामेतद्दर्शनेनास्माकमप्यनुमहः, भगवानाह—सुष्टु क्रियते, सतो दत्तस्तयोर्द्वयोसपि विधिना गृहिधर्मो भगवता, मनीषिदीक्षाना-
नार्थं पुनरभ्युद्यते भगवति भगवत्कारणयोर्निपत्य नरपतिरुवाच—भद्रन्त ! गृहीतवानेन महात्मना भगवतो भगवती दीशेति कृतकृत्य ए-
वायमप्युना वतते तथापि वयमेनं मनीषिणमुद्दिश्य किञ्चित्सन्तोषानुरूपमाचरितुमिच्छामः सद्नुजानासु भगवानिति, तदाकर्णय स्थिता

भगवन्तस्पूर्णभावेन, सुबुद्धिताऽभिहितं—देव ! न पृच्छथन्ते द्रव्यस्त्वप्रवृत्तिकाले भगवन्तः, अनधिकारो ह्यत्र भगवतां, युक्त एव य-
 पोचितः स्वयमेव द्रव्यस्त्ववः फलं युष्मादशां, केवलमेतेऽपि विहितं तमनुमोदन्ते एव द्रव्यस्त्ववं, ददति च तद्गोचरं शेषकालमुपदेशं, यथा
 कर्तव्योदारपूजा भगवतां न रालु वित्तस्थान्यच्छुभतरं स्थानमित्यादिवचनसन्दर्भेण, तस्मात्स्वत एव कुरुत यथोचितं यूयं, केवलमभ्यर्थ-
 यामः कालप्रतीक्षणं प्रति मनीषिणं, वृषतिरवोचत्—एवं कुर्मः, ततोऽभ्यर्थितः सबहुमानं राजमश्रिभ्यां मनीषी, चिन्तितमनेन-
 न युक्तः कालविलम्बो धर्मप्रयोजने, तथापि महापुरुषप्रणयमङ्गोऽपि सुदुष्कर इति मन्यमानेन प्रतिपन्नं तत्समीहितम्—तत्स्त्ववस्यता
 तेन, नरनाथेन वोपतः । व्यापारिता महायोधैः, सर्वे मन्त्रिमहत्तमाः ॥ १ ॥ ततस्तैः क्षणमात्रेण, तत्सर्वं जिनमन्दिरम् । विचित्रवस्तु-
 वित्सारैर्विहितं विगतातपम् ॥ २ ॥ कुरङ्गनाभिकाशमीरमलयोद्भवरूपया । कर्पूरोन्मिश्रया गार्या, तदधस्ताद्विलेपितम् ॥ ३ ॥ तथाऽलि-
 वुलसद्गीतैः, पञ्चवर्णैर्मनोहरैः । अजानतसेधिभिः पुण्यैः, सर्वतः परिपूरितम् ॥ ४ ॥ सौवर्णस्तम्भविन्यस्तमणिदर्पणराजितम् । दिव्य-
 वस्त्रकृतोद्घोषं, ददमुक्तावचूलकम् ॥ ५ ॥ नष्टानधकारसम्बन्धं, रत्नोद्योतैः सुनिर्मलैः । विष्वक्ताशेषदुर्गन्धं, सत्कृष्णगारुधूपतः ॥ ६ ॥
 देवलोकाधिकामोदं, पटवासैर्विसर्पिभिः । लसत्केतकिसंघातान्धेन शुभनातिगम् ॥ ७ ॥ लसद्विलासिनीलोकभारव्यघ्रानसाधनम् । एवं
 विधाय तत्सद्यः, प्रसृतं देवपूजनम् ॥ ८ ॥ अत्रान्तरे—पारिजातकमन्दारतमोरहरिचन्दनैः । सन्तानकैश्च देवीघास्तथाऽन्त्यैर्जलजोतरैः ॥ ९ ॥
 पुष्पैर्भुत्वा विमानानि, द्योतयन्तो नभस्तलम् । ततोत्कृष्टरवास्तूर्णमाजगमुस्ते जिनालयम् ॥ १० ॥ ततः प्रमुदिताशेषलोकलोचनपूजिताः ।
 पूजां जगद्गुरुणां ते, जातानन्दाः प्रचक्रिरे ॥ ११ ॥ सुश्रिष्टवर्णविन्यासां, पूजामालोक्य तच्छताम् । निश्चलाक्षतया लोकास्ते जगमुर्देव-
 रूपवाम् ॥ १२ ॥ ततोऽनन्तगुणानन्दपरिपूरितचेतसा । नरेन्द्रेण सलोकेन, देवानानन्ध सद्विरा ॥ १३ ॥ शुभे सुमेरुवृद्धे, सुवेद्यां भद्रविष्टरे ।

समाकर्णय कारणम् ॥ ४ ॥ यतः कर्मविलासोऽयमन्तरङ्गो महानुपः । अतो न दर्शनं याति, सर्वदैव भवाद्दाम् ॥ ५ ॥ अन्तरङ्गा हि
ये लोकस्तेषां प्रकृतिरीदृशी । स्थिताः प्रच्छन्नरूपेण, सर्वकार्याणि कुर्वते ॥ ६ ॥ केवलं युद्धिदृष्टैव, धीराः पश्यन्ति तान् सदा । आधि-
भूता इयाभान्ति, अन्येषामपि तत्पुरः ॥ ७ ॥ न चावभायता कार्या, भवताऽत्र प्रयोजने । न केवलं यतोऽनेन, भवानेव पराजितः ॥ ८ ॥
किं तु प्रायेण सर्वेऽपि, संसारोदरवर्तिनः । स्ववीर्येण विनिर्जित्य, प्रभवोऽपि वशीकृताः ॥ ९ ॥ ततो गृहीतवत्स्वेन, राजा प्रोक्तः सुनु-
द्धिना । देव ! द्वातो मयाऽव्येप, राजा योऽवर्णिं सूरिणा ॥ १० ॥ देवाय कथयिव्यामि, रूपमस्य परिरुद्रम् । अहमेव अदन्वैस्तु, सर्व-
मेव निवेदितम् ॥ ११ ॥ इत्थञ्च—विज्ञायावसरं तेन, पूर्वं संजातयुद्धिना । अथाऽऽनतशिरस्केन, प्रोक्तं मध्यमयुद्धिना ॥ १२ ॥ योऽसौ
भगवताऽऽदिष्टः, संसारतनुताकरः । गृहिधर्मः स मे नाथ !, दीयतामुचितो यदि ॥ १३ ॥ गुरुक्याच—श्रुत्वा भगवतीं दीक्षां, न
कर्तुं शक्नुवन्ति ये । तेषां गृहस्थाधर्मोऽसौ, युक्त एव भवाद्दाम् ॥ १४ ॥ नृपतिरुवाच—अदन्त ! किंस्वरूपोऽयं, गृहिधर्मोऽभिधीयते ? ।
सूरिराह महाराज !, समाकर्णय कथ्यते ॥ १५ ॥ ततो भगवता वर्णितं परमपदकल्याणपादपनिरुपहृतवीजं सन्म्यदर्शनं प्रतिपादि-
त्तानि संसारतरुकन्दच्छेद(क)तया चिरेण स्वर्गापर्यगमार्गसंसर्गाकारीण्यणुन्नगणुन्नतशिक्षापदानि, ततः सञ्जातवदाधरणीयकर्मक्षयोपदा-
भवया भावतः प्रादुर्भूतसन्म्यदर्शनदेवाविरतिपरिणामेन शक्योऽयमस्माद्दामप्यनुष्ठायं गृहस्थाधर्म इति संचिन्त्य नरपतिनाऽभिहितं—अ-
दन्त ! क्रियतामेतदानोनास्माकमप्यनुप्रदः, भगवताह—सुप्तु क्रियते, ततो दत्तस्तयोर्द्वयोरपि विधिना गृहिधर्मो भगवता, मनीषिदीक्षादा-
नाथं पुनरभ्युच्यते भगवति भगवत्करणयोर्निपत्य नरपतिरुवाच—अदन्त ! गृहीतवानेन महत्तमना भगवतो भगवती दीक्षेति कृतकृत्य ए-
वायमभ्युना वर्तते तथापि वयमेनं मनीषिणमुद्दिश्य किञ्चित्सन्तोषानुरूपमाचरितुमिच्छामः तदनुजानातु भगवानिति, तदाकर्णय स्थिता

भगवन्तस्पूर्णभिर्भावेन, सुबुद्धिनाऽभिहितं—देव ! न पृच्छयन्ते द्रव्यस्त्वपद्युक्तिकाले भगवन्तः, अनधिकारो ह्यत्र भगवतां, युक्त एव य-
 थोचितः स्वयमेव द्रव्यस्त्ववः कर्तुं युष्मादशां, केवलमेतेऽपि विहितं तमनुमोदन्ते एव द्रव्यस्त्वयं, ददति च तद्रोचरं शेषकालमुपदेशं, यथा
 कर्तव्योदात्तपूजा भगवतां न एतलु विचस्थान्यच्छुभतरं स्थानमित्यादिवचनसन्दर्भेण, तस्मात्स्वत एव कुरुत यथोचितं पूयं, केवलमभ्यर्थ-
 यामः कालप्रतीक्षणं प्रति मनीषिणं, नृपतिरवोचत्—एवं कुर्मः, ततोऽभ्यर्थितः सद्युभानां राजमन्त्रिभ्यां मनीषी, चिन्तितमनेन-
 न युक्तः कालविलम्बो धर्मप्रयोजने, तथापि महापुरुषप्रणयभङ्गोऽपि सुदुष्कर इति मन्यमानेन प्रतिषेधं तत्समीहितम्—ततस्त्वरयता
 तेन, नरनाथेन तोयतः । व्यापारिता महायोषैः, सर्वे मन्त्रिमहत्तमाः ॥ १ ॥ ततस्तैः क्षणमात्रेण, तत्सर्वं जिनमन्दि- । विचित्रवस्तु-
 विस्तारैर्विहितं विगतावपम् ॥ २ ॥ कुरङ्गनाभिकारमीरमलयोद्भवरूपया । कर्पूरोन्मिश्रया गार्ग्यो, तदधस्ताद्विलेपितम् ॥ ३ ॥ तथाऽलि-
 कुलसङ्गीतैः, पञ्चवर्षोर्मनोहरैः । आजानूत्सेधिभिः पुष्यैः, सर्वतः परिसूरितम् ॥ ४ ॥ सौवर्णस्नान्यविन्यस्तमणिदर्पणराजितम् । दिव्य-
 वस्त्रकृतोद्योचं, बद्धमुक्तावचूलकम् ॥ ५ ॥ नष्टान्यकारसम्बन्धं, रत्नोद्योतैः सुनिर्मलैः । विभ्वस्ताशेषदुर्गन्धं, सत्कृष्णागारधूपतः ॥ ६ ॥
 देवलोकाधिकमोदं, षट्पासैर्विसर्पिभिः । लसत्केतकिसंघातगन्धेन भुवनातिगम् ॥ ७ ॥ लसद्विलासिनीलोकप्रारब्धकानसाधनम् । एवं
 विधाय तत्सम्प्रा, प्रस्तुतं देवपूजनम् ॥ ८ ॥ अत्रान्तरे—पारिजातकमन्दारनमेरुहरिचन्दनैः । सन्तानकैश्च देवीयास्तथाऽन्यैर्जलजोत्तरैः ॥ ९ ॥
 पुष्पैर्भूत्वा विमानानि, शोतयन्तो नमस्तालम् । ततोत्कृष्टरवास्तूर्णमाजगमुस्ते जिनालयम् ॥ १० ॥ ततः प्रमुदितशेषलोकलोकलोकचनपूजिताः ।
 पूजां जगद्गुरुणां ते, जातानन्दाः प्रचक्रिरे ॥ ११ ॥ सुशिश्रुवर्णविन्यासां, पूजामालोक्य तत्कृताम् । निश्चलाक्षतया लोकास्ते जगमुर्देव-
 रूपताम् ॥ १२ ॥ ततोऽनन्तगुणानन्दपरिपूरितचेतसा । नरेन्द्रेण सलोकेन, देवानानन्द्य सद्विरा ॥ १३ ॥ शुभे सुमेरुवज्रैः, सुवेद्यां भद्रविष्टरे ।

निवेद्य विन्ध्यं कैनेन्द्रं, विधिनाऽऽरन्मि सञ्जनम् ॥ १४ ॥ युगम् । तत्र चञ्चलावस्य शुभवस्य, किरीटाङ्गदधारिणः । गोशीर्षेण विलि-
 मस्य, हारराजितवक्षसः ॥ १५ ॥ कुण्डलोन्मसिगाण्डस्य, शक्राकारानुकारिणः । षड्दिःशान्तविकारस्य, निर्मलीभूतचेतसः ॥ १६ ॥
 महत्तमोऽयमस्माकमेव एव च नायकः । एष एव महाभाग, एष एव च पूजितः ॥ १७ ॥ येन भागवती दीक्षा, हुक्कराणि जिघृक्षिता ।
 एवं प्रभाषमाणेन, नरेन्द्रेण मनीषिणः ॥ १८ ॥ सतीर्थोदकसम्पूर्णस्नापनीयो मनोहरः । सद्धर्मसारसम्पूर्ण्युनिमातससन्निभः ॥ १९ ॥
 गोशीर्षचन्दनोन्मिश्रो, दिव्यपद्मावृताननः । समन्ताच्चर्चितः शुभैश्चारुचन्दनहस्तैः ॥ २० ॥ संसाध्य प्रथमरात्रे, द्वात्रकारवया मुदा !
 समर्पितोऽभियेकार्थं, दिव्यकुम्भो भवच्छिवः ॥ २१ ॥ सप्तभिः कुलकम् । धानन्दपुलकोद्भेदं, दधानो भक्तिनिर्भरः । जप्राह नृपतिः
 कुम्भं, स्वयमेव द्वितीयकम् ॥ २२ ॥ तथा मध्यमबुद्धिश्च, सपुत्रः स सुलोचनः । कर्तुं भुवननाथस्य, द्वात्रकारणवत्परी ॥ २३ ॥
 चन्द्रोद्योतच्छटाच्छेन, चामरेण विभूषिता । स्थिता त्रिलोकनाथस्य, पुरो मदनकन्दली ॥ २४ ॥ द्वितीया स्यापिवा राक्षा, वस्त्राभ्यामर-
 धारिणी । देवी पद्मावती नाम, तदाकाण्डनुकारिणी ॥ २५ ॥ धूपभाजनमादाय, गाढं भावितमानसः । सुबुद्धिर्धिविदानन्दः,
 स्थितोऽप्रे पिद्विजाननः ॥ २६ ॥ तेनैव राजादिष्टेन, शेषकर्मसु सादरम् । ये ये श्रेष्ठतमा लोकास्ते ते सन्धक् नियोजिताः ॥ २७ ॥
 यतः—ए एव कृतिनो लोके, ते ज्ञातास्ते समुभ्रवाः । ते कलालापविद्वानशालिनस्ते महाधनाः ॥ २८ ॥ ते रूपवन्तस्ते शूराः, कुल-
 स्यापि विभूषणाः । ते सर्वगुणसम्पूर्णाः, श्लाघ्यास्ते भुवनत्रये ॥ २९ ॥ किङ्करीकृतशक्रस्य, लोकनाथस्य मन्दिरे । येऽत्र किङ्करतां यान्ति,
 नटाः कल्याणभातिनः ॥ ३० ॥ त्रिभिर्धिवेषकम् । ततः प्रवृत्तो भगवतोऽभियेकमहोत्सवः, पूरयन्ति दिङ्मूत्रकबालमुद्रामदेवदुन्दुभिनिर्घोषाः
 षधिरयन्ति जनकपर्णकोटराणि रटत्पटहपादप्रतिनादसंभूर्च्छिता विविधतूर्यनिनादाः समुद्रास्ते कणकणकभाणकरवोन्मिश्रः कलका

हलाकलकलः गीयन्तेऽन्तरान्तरा प्रशमसुररसास्वादावेदनचतुराणि भगवत्साधुगुणसम्बन्धप्रवणानि श्रवणोत्सवकारीणि गीतकानि पठ्यन्ते
 परिशुद्धगम्भीरेण ध्वनिना सर्वश्रवणीतप्रवचनोन्नतिकराणि रागादिविषयरपरममक्षरूपाणि भावसारं महास्तोत्राणि प्रवृत्तानि विविधकर-
 णाङ्गहारहारीणि प्रमोदातिरेकसूचकानि महावृत्त्यानि, तदेवं महता विमर्देन सुरासुरैरिव कनकगिरिशिखरे निर्वातिते भगवदभिषेकमङ्गले पू-
 जितेषु सविशेषं भुवनाधिनाथदिग्भ्येषु विहितेषु निःशेषकृत्यविधानेषु वन्दितेषु साधुलोकेषु दत्तेषु महादानेषु सन्मानितेषु विशेषतः साध-
 मिकेषु मनीषिणः स्वोहनयनाथ प्रह्लीकारितो नरपतिना गजः आरोपितस्तत्र मनीषी स्थितोऽस्य स्वयमातपत्रधारकः, योषितं च नरप-
 तिना हर्षातिरेकरोमाश्रितवयुषा बृहता शब्देन—यदुत भो भोः सामन्ता भो भो मश्रिमहत्तमाः ! समाकर्णयत यूयम्—विभूतिरत्र संसारे,
 नरस्य ननु तत्प्रयतः । सत्त्वमेवाविगानेन, प्रसिद्धं सर्ववेदिनाम् ॥ १ ॥ ततो यस्याधिकं सत्त्वं, नरस्येह प्रकाशते । स शेषनरवर्गस्य,
 प्रभुत्वं कर्तुमर्हति ॥ २ ॥ एवं च स्थिते—सत्त्वोत्कर्षस्य माहात्म्यं, यदत्रास्य मनीषिणः । तदुष्टमेव युष्माभिः, सर्वैरेव परिस्फुटम् ॥ ३ ॥
 यत्तद्भगवताऽऽदिष्टं, मादृशां त्रासकारणम् । अनेन रभसा पञ्चं, याचितं तन्महात्मना ॥ ४ ॥ तदेष यावदस्माकं, सदनुग्रहकाभ्यया ।
 गृहे तिष्ठति तावधः, स्वामी देवो गुरुः पितृ ॥ ५ ॥ वयमस्य भवन्तश्च, सर्वे किङ्करतां गताः । विधूतपापमात्मानं, विनयात्करवामहे
 ॥ ६ ॥ सतः समस्तैस्त्वरकं, प्रमोदोद्बुत्मानसैः । यदाविशति राजेन्द्रः, कस्यै तत्रात्र रोचते ? ॥ ७ ॥ अत्रान्तरेऽतितोषेण, देहस्था सा
 मनीषिणः । विजृम्भिता विशेषेण, जननी शुभसुन्दरी ॥ ८ ॥ सतः सश्रीकवामाप्य, क्षणेन भुवनातिगाम् । रराज राजलोकेन, परिवार-
 रितविप्रहः ॥ ९ ॥ कौण्डिकाधिरुद्धेन, सह मध्यमद्युद्धिना । अथाऽवाप पुरद्वारं, सूर्यमानः सुबुद्धिना ॥ १० ॥ ततोच्छिद्रवपताके च,
 देहशोभात्मनोत्से । विशेषोद्बलनेष्वथे, हर्षात्सन्मुल्लभागते ॥ ११ ॥ अथासौ नगरे तत्र, मनीषी तोषनिर्भरैः । एवं नागारिकैर्लोकैः,

निवेद्य विभ्रं जैनेन्द्रं, विधिनाऽऽरुभि मज्जनम् ॥ १४ ॥ शुभम् । तत्र च—द्वातस्य शुभवक्षस्य, किरीटाङ्गदधारिणः । गोदीर्घेण विस्त्रि-
मस्य, द्वारराजिवक्षसः ॥ १५ ॥ कुण्डलोन्नासिगाण्डस्य, शक्राकारानुकारिणः । पहिःशान्तविकारस्य, निर्मलीभूतचेतसः ॥ १६ ॥
महत्समोऽयमसाकमोय एव च नायकः । एष एव महाभाग, एष एव च पूजितः ॥ १७ ॥ येन भागवती दीक्षा, हुल्कराधि निधुञ्जिता ।
एवं प्रभापमाणेन, नरेन्द्रेण मनीषिणः ॥ १८ ॥ ससीर्थोदकसम्पूर्णस्नापनीयो मनोहरः । सद्धर्मसारसम्पूर्णमुनिमानससन्निभः ॥ १९ ॥
गोदीर्घचन्द्रनोन्मिश्रो, दिव्यपद्माशुतानतः । समन्ताच्चर्षितः शुभैश्चारुचन्द्रनहस्तकैः ॥ २० ॥ संसाप्य प्रथमद्वात्रे, द्वात्रकारतया मुदा ।
समर्पितोऽभियेकार्यं, दिव्यकुम्भो भवच्छिद्रः ॥ २१ ॥ सामभिः कुलकम् । ध्यानन्दुलकोद्भेदं, दधानो भक्तिनिर्भरः । जामाह सपतिः
कुम्भं, स्वयमेव द्वितीयकम् ॥ २२ ॥ तथा मध्यमबुद्धिश्च, सपुत्रः स सुलोचनः । कृती भुवननाथस्य, द्वात्रकारणतत्परौ ॥ २३ ॥
चन्द्रोद्योतच्छटाच्छेन, चामरेण विभूषिता । स्थिता त्रिलोकनाथस्य, पुरो मदनकन्दर्पी ॥ २४ ॥ द्वितीया स्थापिता राज्ञा, तस्माध्यामर-
धारिणी । देवी पद्मावती नाम, तदाकारानुकारिणी ॥ २५ ॥ धूपभाजनमादाय, गाढं भाषितमानसः । सुमुद्विर्वाषितानन्दः,
स्थितोऽपि पिहितानतः ॥ २६ ॥ तेनैव राजादिष्टेन, शेषकर्मसु साव्रम् । ये ये श्रेष्ठतमा लोकास्ते ते सम्यक् नियोजिताः ॥ २७ ॥
यतः—त एव कृतिनो लोके, ते जातास्ते समुन्नताः । ते कलालापविज्ञानशालिनस्ते महाधवाः ॥ २८ ॥ ते रूपवन्तस्ते शूराः, कुल-
स्थाधि विभूषणाः । ते सर्वगुणसम्पूर्णाः, स्थाव्यास्ते भुवनत्रये ॥ २९ ॥ किङ्करीकवशाकस्य, लोकनाथस्य मन्दिरे । येऽत्र किङ्कराणां यान्ति,
नराः कल्याणभागिनः ॥ ३० ॥ त्रिभिर्विशेषकम् । ततः प्रवृत्तो भगवतोऽभियेकमहोत्सवः, पूरयन्ति दिक्चक्रवालमुष्टामदेवदुन्दुभिनिर्घोषाः,
षाधिरयन्ति जनकण्कोटयाणि रटत्यदृषाटवप्रतिनादसंमूर्च्छिता विविधतूर्यनिनादाः समुद्रास्यते कणकणकभाणकरोन्मिश्रः कलका

शोदाङ्गरागे विन्यसप्रवरभूषणे दिव्यांशुकाच्छादितशरीरे माल्यविच्छित्तिरसौरभाकण्डहृष्टचञ्चरीके अथ्यासिसमहाहंसिद्यासने प्रणतासं-
 ल्यमहासामन्वकिरीटांशुजालरञ्जितचरणे उद्दामवन्दितसूयमानयथावस्थितगुणसन्दोहे दत्तास्थाने मनीषिणि हर्षातिरेकनिर्भरो राजा सुबुद्धिं
 प्रत्याह—सरे ! युष्मदनुभावजन्येयमस्मादशां कल्याणपरम्परा, येनोत्साहितोऽहं भवता भगवद्वन्दनाय, तथाहि—विलोकितो मया
 नाथो, जगदानन्ददायकः । भक्तिनिर्भरचित्तेन, वन्दितो भुवनेश्वरः ॥ १ ॥ दृष्टः कल्पद्रुमाकारः, स सूरिर्वन्दितो मुदा । लब्धो भाग-
 वतो धर्मः, संसारोच्छेदकारकः ॥ २ ॥ जातश्चेदृशरूपेण, नररत्नेन मीलकः । कृतश्चानेन सर्वेयामस्माकं हृदयोत्सवः ॥ ३ ॥ अथवा
 किमत्रार्थम् ?—महाभागाः प्रजायन्ते, परेषां तोषवृद्धये । स्वकार्यमेतदेवैषां, यत्परप्रीतिकारणम् ॥ ४ ॥ तदस्य युक्तमेवेदं, विधातुं
 गुण्यकर्मणः । ममास्तुतमिदं जातं, क्व डोन्वः क्व तिलाढकम् ? ॥ ५ ॥ तदेवंविधकल्याणमालिका मित्रवत्सल ! । एवमाचरता नूनं, त्वया
 संपादिता मम ॥ ६ ॥ राज्ञो हितकरो मन्त्री, सुप्रसिद्धं जगन्त्रये । तस्मात्तवैव मञ्जित्वं, यथार्थां ते सुबुद्धिता ॥ ७ ॥ सुबुद्धिरवाच—
 देव ! मा भैवमादिशत, न खलु देव ! गुण्यभागभारायत्तजीवितव्येऽत्र किङ्करजनेऽप्येवमतिगौरवमारोपयितुमर्हति देवः, अस्याः संपादने
 केऽत्र वयं ?, अचित एव देवः खल्वेवंविधकल्याणपरम्परायाः, नैव हि निर्मलान्वरतले निश्चि प्रकाशमाता रुचिरा नक्षत्रपद्धतिः कस्य-
 चिदसन्भावनीयेलाभ्यर्थयुद्धिं जनयति, मनीषिणाऽभिहितं—महाराज ! भगवति सप्रसादे कियतीयमद्यापि भवतः कल्याणपरम्परा ?
 भाविदिनश्रीसम्बन्धस्वेव गगनतलस्यारुणोद्योतकल्पो हि भवतो भविष्यत्केवलालोकसन्धिवपरमपदानन्तानन्दसन्दोहिसम्बन्धस्य प्राथमक-
 ल्पिकः राल्पेय सम्बन्धदर्शनजनितः प्रमोदः, नृपतिरुवाच—नाथ ! महाप्रसादः, कोऽत्र सन्दोहः ?, किं न संपद्यते युष्मदनुचराणां ?, ततो
 मन्त्रिणं प्रत्याह—सरे ! पश्यामीषामद्यदिनप्रबुद्धानामपि विवेकातिशयः, सुबुद्धिरुवाच—देव ! किमत्र चित्रं ? मनीषिणः खल्वेते यथा-

प्रविशेश कृतस्त्वितिः ॥ शुभम् ॥ १२ ॥ तथाथा—धन्योऽयं कृतकृत्योऽयं, महात्माऽयं नरोत्तमः । असौ च सकलं जन्म, भूषिताऽनेन
 मेदिनी ॥ १३ ॥ अस्त्येव धन्यताऽस्माकं, येषामेव स्वपत्तने । संजातो न ह्यधन्यानां, रत्नपुञ्जेन मीलकः ॥ १४ ॥ ततश्च—कामि-
 नीनयनानन्दं, कुर्वाणोऽर्थाभिलाषिणाम् । ददानश्च महादानं, दधानो देवरूपताम् ॥ १५ ॥ सद्धर्मं पक्षपातं च, देहिनामात्मचेष्टिवैः ।
 जनयश्चनितानन्दो, विचचार पुरेऽरिले ॥ १६ ॥ ततो महाविमर्देन, सन्प्राप्तो राजमन्दिरम् । रत्नराशिप्रभाजालैः, सदा यद्वन्द्यकाञ्चु-
 फम् ॥ १७ ॥ तत्र चाशेषराजादिलोकसन्मानमानितः । सकामकामिनीवृन्दलोलोचनवीक्षितः ॥ १८ ॥ गीतनृत्यप्रपन्धेन, सोऽनघाल-
 यविधमे । देवराजवदास्थानं, दत्त्वा निःशङ्कमानसः ॥ १९ ॥ ततो विलीनरागोऽपि, नृपतेस्त्रोपमृद्धये । चरथाय भञ्जनस्थानं, जगाम
 गतविसयः ॥ २० ॥ तत्र च गतस्य तस्य—भ्रातुः सूनोऽरिवात्सल्यवह्मस्य सगौरवम् । कृतं महत्कन्दल्या, शरीरपरिभार्जनम् ॥ २१ ॥
 शेषान्तःपुरनारीभिर्व्यप्राभिः ज्ञानकर्मणा । रराज पेशालालापचारभिः परिवारितः ॥ २२ ॥ वस्त्रेन्द्रनीलवैदूर्यपद्मरागादिरौचिषा । रश्चितं
 यक्षवापीनां, ममज्ज विमले जले ॥ २३ ॥ ततो भुजगनिर्मोकसूक्ष्मशुद्धे सुवाससी । परिधाय गतो देवभवनं सुमनोहरम् ॥ २४ ॥ तत्र
 च—सुशुद्धिसम्बन्धिनि विरचनापारवया चित्तनिर्वाणकारिणि जिमन्दिरे मार्गानुसारिवया परमार्थतः सकलकालद्वयपर्यवर्तिनोऽपि
 विशेषतस्त्वारिण एव प्रयोधनरतिसूरिपादप्रसादोपलब्धस्वरूपस्य सकलनिकलावस्यस्य भगवतः परमात्मनो रागाद्वेषविषापहरणकरणचतुरम्-
 नुस्यूतमर्दतः स्वरूपं ततो निर्गत्य विरलविरलाप्रपरिजनः पूर्वोपकल्पिताशेषभोजनोपकरणसामग्रीसनायं प्राप्तो भोजनमण्डपं तत्र च
 विरचितानेकाकारे चित्तरसनोत्सवकारिणि भक्ष्येषयाद्याहारविस्तारे नृपतिना स्वयमुपदिश्यमानमभिमतरसास्त्रादनं तदनुरोधेन विदधानो
 निरभिष्वङ्गतया वर्षमानस्वारथ्यातिरेको निर्वर्तयामास भोजनमिति, ततो पृथीतपश्चसुगान्धिकोन्मिश्रतान्मूले मलयजपृगनाभिक्रमैरज-

श्वेताश्वराणे विन्यसप्रवरभूषणे दिव्यांशुकाच्छादिवशरीरे माल्यविच्छित्तिसौरभाकटहृद्यश्चरीके अथ्यासितमहार्हासिंहासने प्रणतासं-
 ख्यमहासामन्तकिरीटांशुजालरञ्जितचरणे उद्दामबन्दिस्तूयमानयथावस्थितगुणसन्दोहे दत्तास्थाने मनीषिणि हर्षातिरेकनिर्भरो राजा सुबुद्धिं
 प्रत्याह—सखे ! युष्मदनुभावजन्येयमसादृशां कल्याणपरम्परा, येनोत्साहितोऽहं भवता भगवद्वन्दनाय, तथाहि—विलोकितो मया
 नाथो, जगदानन्ददायकः । भक्तिनिर्भरचितेन, वन्दितो भुवनेश्वरः ॥ १ ॥ दृष्टः कल्पद्रुमाकारः, स सूरिर्वन्दितो मुदा । लब्धो भागा-
 यतो धर्मः, संसारोच्छेदकारकः ॥ २ ॥ जातश्चेदशरूपेण, नररत्नेन मीलकः । कृतध्यानेन सर्वेषामस्माकं हृद्योत्सवः ॥ ३ ॥ अथवा
 किमत्राध्वर्यम् ?—महाभागाः प्रजायन्ते, परेषां तोषवृद्धये । स्वकार्यमेतदेवेषां, यत्परप्रीतिकारणम् ॥ ४ ॥ तदस्य युक्तमेवेदं, विधातुं
 पुण्यकर्मणः । ममाश्रुतमिदं जातं, क होम्यः क तिलाटकम् ? ॥ ५ ॥ तदेवंविधकल्याणमालिका मित्रवत्सल ! । एवमाचरता नूनं, त्वया
 संपादिता मत्त ॥ ६ ॥ राज्ञो हितकरो मन्त्री, सुप्रसिद्धं जगन्मये । तस्मात्तवैव मन्त्रित्वं, यथार्थां ते सुबुद्धिता ॥ ७ ॥ सुबुद्धिरुवाच—
 देव ! मा भैवमादिशत, न खलु देव ! पुण्यप्रगभारायत्तजीवितवन्देऽत्र किङ्करजनेऽप्येवमतिगौरवमारोपयितुमर्हति देवः, अस्याः संपादने
 केऽत्र वयं ?, उचित एव देवः खल्वेवंविधकल्याणपरम्परायाः, नैव हि निर्मलान्धरतले निशि प्रकाशमाना रुचिरा नक्षत्रपद्धतिः कस्य-
 चिदसम्भावनीयेत्याध्वर्युर्बुद्धिं जनयति, मनीषिणाऽभिहितं—महाराज ! भगवति सप्रसादे कियतीयमथापि भवतः कल्याणपरम्परा ?
 भाविद्विनश्रीसम्बन्धस्त्वैव गानतलस्यारुणोद्योतकल्पो हि भवतो भविष्यत्केवलालोकसचिवपरमपदानन्तानन्दसन्दोहसम्बन्धस्य प्राथमक-
 ल्पिकः खल्वेव सम्बन्धदर्शनजनितः प्रमोदः, नृपतिरुवाच—नाथ ! महाप्रसादः, कोऽत्र सन्देहः ?, किं न संपद्यते युष्मदनुचराणां ?, ततो
 मन्त्रिणं प्रत्याह—सखे ! परधामीपामद्यदिनप्रबुद्धानामपि विवेकातिशयः, सुबुद्धिरुवाच—देव ! किमत्र चित्रं ? मनीषिणः खल्वेते यथा-

प्रविशेद्य कृतस्तुतिः ॥ शुभम् ॥ १२ ॥ तथाथा—धन्योऽयं कृतद्वयोऽयं, महात्माऽयं नरोत्तमः । अस्मैव सफलं जन्म, भूपिताऽन्त
 मेदिनी ॥ १३ ॥ अस्त्येव धन्यताऽस्माकं, श्रेयामेव स्वपत्ने । संजातो न ह्यधन्यानां, रत्नपुञ्जेन मीलकः ॥ १४ ॥ तत्रथ—कानि-
 नीनयनानन्दं, कुर्वाणोऽर्थाभिलाषिणाम् । ददानश्च महादानं, दधानो देवरूपताम् ॥ १५ ॥ सद्धर्मं पक्षपातं च, देहिनामात्मचेष्टिदैः ।
 जनयश्चनितानन्दो, विचचार पुरेऽस्मिते ॥ १६ ॥ ततो महाविमर्दनं, सम्प्राप्तो राजमन्दिरम् । रत्नराशिप्रभाजालैः, सदा यद्धेन्द्रकामुं-
 कम् ॥ १७ ॥ तत्र चाशेषराजदिलोकसन्मानमानिवः । सकामकामिनीदृन्दलोलोचनवीक्षितः ॥ १८ ॥ गीतनृत्यप्रपन्थेन, सोऽमराट्-
 यविश्रमे । देवराजवदास्थानं, दत्त्वा निःशङ्कमानसः ॥ १९ ॥ ततो विलीनरागोऽपि, नृपतेस्त्रोपवृद्धये । उत्थाय मञ्जनस्थानं, जगाम
 गतविसयः ॥ २० ॥ तत्र च गतस्य तस्य—भ्रातुः सूनोरिवात्सन्तवद्व्यभस्य सर्गौरवम् । कृतं मदनकन्दत्प्या, क्षीरपहिमार्जनम् ॥ २१ ॥
 शेषान्तःपुरनारीभिर्व्याभिः स्नानकर्मणा । राज्ञ श्रेयालाभपचाकभिः परिवारितः ॥ २२ ॥ वनेन्द्रनीलवैदूर्यपथारागादिरोचिषा । रञ्जिते
 यक्षवापीनां, ममज्ज विमले जले ॥ २३ ॥ ततो भुजगनिर्मोकसूक्ष्मशुद्धे सुवाससी । परिधाय गतो देवभवनं सुमनोहरम् ॥ २४ ॥ तत्र
 विशेषतस्त्विन एव प्रबोधनराविसूरिपादप्रसादोपलब्धस्वरूपस्य सकलक्षिप्तकलावस्यस्य भगवतः परमात्मनो रागद्वेषविषाणहरणकरणचतुराम-
 नुसृतमर्दतः स्वरूपं ततो निर्गम्य विरलविरलामपरिजनः पूर्वोपकल्पितशोभोन्नोपकरणसामग्रीसनाथं प्राप्तो भोजनमण्डपं तत्र च
 विरचितानेकाकारे चित्तरसनोत्सवकारिणि भक्ष्यपेयाद्याहारविकारे नृपतिना स्वयमुपदिश्यमानमभिमतरसास्वादनं तदनुरोधेन विदधानो
 निरभिष्यङ्गतया कर्षमानस्वारथ्यातिरेको निर्वर्तयामास भोजनमिति, ततो गृहीत्व च भृगुगान्धिकोन्मिश्रतान्बूले मलयजभृगुनाभिकदमीरज-

तदप्र न विपादो मे, कर्तुं युक्तः प्रयोजने । यतो द्वितीयलेखाऽपि, मादशैरतिदुर्लभा ॥ ४ ॥ तथाहि—भवेत्सर्वोत्तमस्त्वावत्पुरुषो यदि
 पारयेत् । अदाक्तो मध्यमोऽपि स्थात्र जघन्यः कदाचन ॥ ५ ॥ मिथ्याभिमानो नैवायमेक एवाभवत्पुरा । किं तर्हि ! बहवोऽन्येऽपि, किं
 वा मे चिन्तया तथा ? ॥ ६ ॥—एवं चिन्तयति राजनि सुबुद्धिराह—देव ! सम्यागवधारितं देवेन यथैष महोपकारक इति, यतो जिन-
 धर्मानुष्ठाने प्रवर्तमानस्यास्य जीवस्य यो निमित्तमात्रमपि भवति न ततोऽन्यः परमोपकारी जगति विद्यते, नृपतिराह—एवमेतन्नात्र
 सन्देहः, केवलमिदानीं एष मे मनसि वितर्को भगवद्वचनानुसरणेनासङ्कष्टिराकृतोऽपि निर्लेज्जब्राह्मण इव प्रेकरणे पुनः पुनः प्रविशतीति
 तदेतमपनेतुमर्हत्यार्यः, सुबुद्धिराह—क्रीदशोऽसौ ? , नृपतिरुवाच—समाकर्णय, 'स्वसंवेदनसंसिद्धमिदमासीत्तदा यदुत—तत्र चैत्यभवने
 प्रविष्टमात्राणामस्माकं शान्तानीव सर्वद्वन्द्वानि उच्चाटितेव केनचिद्राज्यकार्यचिन्तापिशोचिका विलीनमिव सकलमोहजालं विध्यात इव
 विपरीताभिनयेऽप्रमदः निर्वृतममृतसेकसम्पर्केणैव शरीरं सुखसागरावगाढमिव हृदयं क्षणमात्रेणासीत्, यत्पुनर्नमस्कृतशुवननाथस्य
 प्रणतगुरुचरणस्य वन्दितमुनिधुन्दस्य भगवद्वचनामृतमाकर्णयतस्तत्र मे निरुपमं सुखसंवेदनमभूत् तत्सकलं वागोचरातीतमिति कृत्या न
 शक्यते कथयितुं, तदेवंविधेऽपि तत्र जैनेन्द्रमन्दिरे सश्रितेऽपि तादृशे भगवति गुरौ कथयति रागाविषशमनं विरागमार्गं नेदीपसि शा-
 न्तचित्ते तपस्त्रिलोकेऽपि सति तावति जनसमुदये कथं बालस्य तथाविधोऽध्यवसायः सम्पन्न इति, सुबुद्धिनाऽभिहितं—देव ! यत्तावदुक्तं
 देवेन यथा 'तत्र जिनमन्दिरे प्रविष्टमात्रस्य मे क्षणमात्रेणाचिन्तितगुणसन्दोहाविर्भावोऽभू'दिति तत्राश्वर्यं, प्रमोदशेखरं हि तद्भवन्मभि-
 धीयते, हेतुरेव तत्तादृशगुणकलापस्य, यत्पुनरभ्यपायि यथा—'कथं पुनस्तस्यैवंविधसामर्थ्यामपि बालस्य तथाविधोऽध्यवसायः संपन्न'

र्थमभिधीयन्ते, प्रयुद्धा एव द्वेषविपयुरुपा जायन्ते, शुरवः केवलमीदृशां प्रतिबोधे निमित्तमात्रं भवन्ति, इत्यथ मनीषिणो राजमन्दिरे
 प्रवेशावसरे राजानमनुष्ठाप्यादिव एव सुगुह्विना साधर्मिकवात्सल्येन मध्यमगुह्विनीव आसीदात्मीयसदने कारितस्त्रागमननिमित्तः पर-
 मानन्दो दत्तानि महादानानि, वतः सोऽपि निर्वातितशानभोजनवान्दूलविलेपनालङ्करणेपथ्यमात्स्योपयोगकर्तव्यः क्षेहनिर्भरसुगुह्वितस्-
 रिकरनिरुपचरितस्तुतिगर्भपेशालालापसमानन्दितहृदयः समागतस्त्रैवास्थाने कृतोचिवप्रतिपत्तिः ससम्भ्रमं मनीषिणा दक्षिते तदुपकण्ठ-
 मुपविष्टो महसि विष्टरे, वतो राजा तसुह्रिय सुगुह्विं प्रत्याह—सखे ! महोपकर्तोऽयमस्माकं महापुरुषः, सुगुह्विनाऽभिहितं—देव ! कथं?,
 नृपतिराह—समाकर्णय, वतो भगवतोपदिष्टे तस्मिन्प्रमादयन्ने तस्य दुरनुष्ठेयतामालोचयतो मम महासमरे कातरनरस्येव प्रादुर्भूता चित्ते
 समाल्लता ततोऽहमनेन महात्मना तत्रावसरे भगवन्तं गृहियर्मे याचयता तद्गृहणुष्युत्पादकत्वेन समाधासितो यतो जातो गृहियर्मा-
 ष्टीकरणेनापि मे श्वेतसा महानवष्टम्भः, वतो ममायमेव महोपकारक इति, सुगुह्विनाऽभिहितं—देव ! यथार्थाभिधानो मध्यमगुह्विरेष,
 समानशीलव्यसनेषु सख्यमिति च लोकप्रवादः, वतः समानशीलतया शुक्रमेवास्व मध्यमजनानां समाधासनं, नृपतिना चिन्तितं—
 अये ! ममायं मिथ्याभिमानश्चेतसीयन्तं कालमासीत् किलाहं नरेन्द्रतया पुरषोत्तमो यावताऽशुनाऽनेन सुगुह्विनाऽर्थापत्तया गणितोऽहं
 मध्यमजनलेख्ये वतो धिक्वां मिथ्याभिमाननिमित्ति, अथवा वस्तुस्थितिरेष न मयाऽत्र विषयो विधेयः, तथाहि—गजेन्द्रस्त्वावदाभाति,
 शरः सञ्चासकारकः । यावत्क्रासुरदंष्ट्रयो, न सिंह वपलभ्यते ॥ १ ॥ यदा सिंहस्य गन्धोऽपि, स्वादाप्राप्तः कर्णेणता । जायते कम्पमा-
 नोऽसौ, तदाऽहो कातरः करी ॥ २ ॥ मनीषिणमपेक्षयातो, युक्ता मे मध्यरूपता । अयं सिंहो महाभागो, मादृशाः करिकातराः ॥ ३ ॥

सदय न विपादो मे, कर्तुं युक्तः प्रयोजने । यतो द्वितीयलेखाऽपि, मादशैरतिदुर्लभा ॥ ४ ॥ तथाहि—भवेत्सर्वोत्तमस्त्वावत्युरूपो यदि
 पारयेत् । अदाको मध्यमोऽपि स्थात्र जपन्यः कदाचन ॥ ५ ॥ मिथ्याभिमानो नैवायमेक एवामभवत्युरा । किं तर्हि ! षड्वोऽन्येऽपि, किं
 वा मे चिन्तया तथा ? ॥ ६ ॥—एवं चिन्तयति राजनि सुबुद्धिराह—देव ! सम्यगवधारितं देवेन यथैष महोपकारक इति, यतो जिन-
 पर्माणुघाने प्रवर्तमानस्यास्य जीवस्य यो निमित्तमात्रमपि भवति न ततोऽन्यः परमोपकारी जगति विद्यते, नृपतिराह—एवमेतन्नात्र
 सन्देहः, केवलमिदानीं एष मे मनसि कितर्को भगवद्वचनानुसरणेनासकृभिराकृतोऽपि निर्लज्जब्राह्मण इव प्रेकरणे पुनः पुनः प्रविशतीति
 तदेनमपनेतुमर्हत्यार्यः, सुबुद्धिराह—कीदृशोऽसौ ?, नृपतिरुवाच—समाकर्णय, 'स्वसंवेदनसंसिद्धिमिदमासीत्तदा यदुत—तत्र चैत्यभवने
 प्रविष्टमात्राणामस्माकं शान्तानीव सर्वद्वन्द्वानि उच्चाटितेषु केनचिद्राज्यकार्यचिन्तापिशोचिका विलीनमिव सकलमोहजालं विध्यात् इव
 विपरीताभिनयेऽप्रहः निर्दुतममृतसेकसम्पर्केणैव शरीरं सुखसागरावगाढमिव हृदयं क्षणमात्रेणासीत्, यत्पुनर्नमस्कृतमुवननाशस्य
 प्रणतगुरुचरणस्य वन्दितमुनिवृन्दस्य भगवद्वचनामृतमाकर्णयतस्तत्र मे निरुपमं सुखसंवेदनमभूत् तत्सकलं वागोचरातीतमिति कृत्वा न
 शक्यते कथयितुं, तदेवंविधेऽपि तत्र जैनेन्द्रमन्दिरे सन्निहितेऽपि तादृशे भगवति गुरौ कथयति रागविषयमनं विरागमार्गं नेदीयसि शा-
 न्तचित्ते तपस्विलोकेऽपि सति तावति जनसमुदये कथं बालस्य तथाविधोऽव्यवसायः सम्पन्न इति, सुबुद्धिनाऽभिहितं—देव ! यत्तावदुक्तं
 देवेन यथा 'तत्र जिनमन्दिरे प्रविष्टमात्रस्य मे क्षणमात्रेणाचिन्तितगुणसन्दोहाविर्भावोऽभू' इति तथाश्चर्यं, प्रमोदशेखरं हि तद्भवन्मभि-
 धीयते, हेतुरेव तत्तादृशगुणकलापस्य, यत्पुनरभ्यधापि यथा—'कथं पुनस्तस्यैवंविधसामप्र्यामपि बालस्य तथाविधोऽव्यवसायः संपन्न'

र्थमभिधीयन्ते, प्रयुद्धा एव श्वेवंविधपुरुषा जायन्ते, गुरवः केवलमीदृशां प्रतिषेधे निमित्तमात्रं भवन्ति, इतश्च मनीषिणो राजमन्दिरे
 प्रवेशावसरे राजानमनुज्ञायादित एव सुबुद्धिना साधर्मिकवात्सल्येन मध्यमबुद्धिर्नीत आसीदात्मीयसदने कारितस्वदागमननिमित्तः पर-
 मानन्दो दत्तानि महादानानि, ततः सोऽपि निर्वातितत्तानभोजनताम्बूलविलेपनालङ्करणेपथ्यमात्योपभोगकर्तव्यः श्रेद्दनिर्भत्सुबुद्धितत्स-
 रिकरनिरुपचरितस्तुतिगर्भेशालालापसमानन्दितहृदयः समागतस्त्रयैवास्थाने कृतोचितप्रतिपत्तिः ससम्भ्रमं मनीषिणा वापिते तदुपकण्ठ-
 गुणविष्टो महति विष्टरे, ततो राजा तमुद्दिश्य सुबुद्धिं प्रत्याह—सखे ! महोपकर्ताऽयमस्माकं महापुरुषः, सुबुद्धिनाऽभिहितं—देव ! कथं?,
 नृपतिराह—समाकर्ण्य, यतो भगवतोपदिष्टे तस्मिन्नप्रमादयज्ञे तस्य दुरुन्धेयतामालोचयतो मम महासमरे कातरत्नरस्त्रेव प्रादुर्भूता चित्ते
 समाकुलता ततोऽहमनेन महात्मना तत्रावसरे भगवन्तं गृहिधर्मं याचयता तद्गृहणतुद्वुत्पादकत्वेन समाश्वासितो यतो जातो गृहिधर्मो-
 ङ्गीकरणेनापि मे श्वेतसा महानपटुभ्रमः, ततो ममायमेव महोपकारक इति, सुबुद्धिनाऽभिहितं—देव ! यथार्थाभिधानो मध्यमबुद्धिरेष,
 समानशीलव्यसनैषु सख्यमिति च लोकप्रवादः, ततः समानशीलतया शुक्रमेवास्व मध्यमजनानां समाश्वासनं, नृपतिना चिन्तितं—
 अये ! ममायं मिथ्याभिमानश्चेतसीयन्तं कालमासीत् किलाहं नरेन्द्रतया पुरयोत्तमो यावताऽऽशुनाऽनेन, सुबुद्धिनाऽर्योपरया गणितोऽहं
 मध्यमजनलेख्ये ततो धिक्वां मिथ्याभिमानिनमिति, अथवा वस्तुस्वितरेषा न मयाऽत्र विपादो विधेयः, तथाहि—गजेन्द्रस्त्रावदाभाति,
 शरः सञ्चासकारकः । यावन्नासुरदंष्ट्राप्रो, न सिंह उपलभ्यते ॥ १ ॥ यथा सिंहस्य गन्धोऽपि, स्यादाप्रातः क्रेणुता । जायते कम्पमा-
 नोऽसौ, तदाऽश्वो कातरः करी ॥ २ ॥ मनीषिणमपेक्ष्यातो, युक्ता मे मध्यरूपता । अयं सिंहो महाभागो, मादृशाः फरिकातराः ॥ ३ ॥

रथाः प्ररूपिताः, तेषामुत्कृष्टतमालावत्सकलकर्मप्रपञ्चरहिताः सिद्धा अभिधीयन्ते, जगन्मध्यमोत्कृष्टाः पुनरेव एव शालमध्यमशुद्धिमनी-
 पिणो विज्ञेयाः, अतः कर्मविलासो राजा यो भगवता प्रतिपादितः स एतेषामेवंविधस्वरूपाणां जनको निजनिजकर्मोदयो विज्ञेयः, स
 एव हि यथावर्णितवीर्यो नापरः, तस्य च तिस्रः शुभाशुभमिश्ररूपाः परिणतयः, ता एव भगवताऽमीषां मनीषियालमध्यमशुद्धीनां शुभ-
 सुन्दर्यशुशलमालासामान्यरूपेति नामभिर्जनन्य इति प्रतिपादिताः, ता एव यतोऽमूनीदशरूपतया जानितवत्याः, नृपतिराह—स तर्हमीषां
 वयसाः क्रीडभिधीयतां^१, सुबुद्धिरुवाच—देव ! तत् सर्वानर्थकारि स्पर्शनीन्द्रियं विज्ञेयं, नृपतिना चिन्तितं—अये ! मयाऽपीदं भगवता
 कथ्यमानं सर्वमाकर्णितमासीत्, केवलं न सम्यग् विद्वातं यथाऽनेन, तदस्य सुशुद्धेरेवंविधयोधेन सुसाशुभिः सह चिरपरिचयः कारणं,
 अहो वचनकौशलं भगवतां, कथितमेवातस्तदाऽमीषां मनीषिप्रभृतीनां सन्वन्धि सर्वमन्यव्यपदेशेन चरितं, अथवा किमत्र चित्रं^१, अत्र
 एव प्रबोधनरतयस्ते भगवन्तोऽभिधीयन्ते, तदेवं विचिन्त्याभिहितमनेन—सखे ! पर्याप्तमिदानीं, विदितोऽस्माभिरेव शृत्तान्तः, केवलमि-
 दमिदानीमभिधीयते यदुत—यद्येव मनीषी विषयानुपह्नां कियन्तमपि कालं भजेत ततो वयमप्यनेनैव सह दीक्षाग्रहणं कुर्वामिहि, यतः
 प्रथमदर्शनादारभ्य प्रवर्धते ममास्योपरि स्नेहानुबन्धः न संचरति विरहकातरतयाऽन्यत्र हृदयं न निर्वर्तयतामेतद्वदनकमलावलीकनाञ्चो-
 चने, ततो नास्य विरहे वयं क्षणमप्यासिद्युस्तसहामहे न च तथाविधोऽद्यापि अस्माकमाविर्भवति चरणकरणपरिणामः, तदेनं तावद्भ्य-
 थ्ये प्रणयस्नेहसारं अनुभावय निरुपचारितशब्दादिभोगान् प्रकटयास्य पुरतस्तस्याभिभावं दर्शय वञ्चेन्द्रनीलमहानीलकर्केतनपद्मरागम-
 रकवैदूर्यचन्द्रकान्तपुष्परागादिबहारत्नपूगान् दर्शयापहसितत्रिदशसुन्दरीलावण्याः कन्यकाः सर्वथा कथञ्चिद्गुपप्रलोभय यथा कियन्त-
 मपि कालमस्मत्समीहितमेव मनीषी निर्विचारं संपादयति, सुबुद्धिनाऽभिहितं—यदाज्ञापयति देवः, केवलमत्रार्थं किञ्चिदहं विज्ञापयामि

इति तत्र निवेदितमेव भगवद्भिः कारणं, किं च अभिधानमेव सत्संबन्धि विचार्यमाणं संदेहं दलयति, यतो न किञ्चिदाश्रयं यद्गोलाः पापनिवारणसामग्रीसङ्घादेऽपि पापाचरणेषु प्रवर्तन्त इति, अन्यथ—भगवदुपदेशादेवाहमेवं सर्वयामि यदुत—द्रव्यक्षेत्रकालभावभगाप-
 देश्या प्राणिनां शुभाशुभपरिणामा भवन्ति, तदस्य बालस्य क्षेत्रजनितोऽयमशुभपरिणामः, नृपतिराह—ननु गुणाकरसङ्घेनसदनं तदेव
 तत्र क्षेत्रं तत्कथं तदशुभपरिणामहेतुर्भवेदिति, सुबुद्धिराह—देव ! न मन्दिरदोषोऽसौ, किं तर्हि ?, तूर्धानदोषः, तदुद्यानं तत्र सानान्य-
 क्षेत्रं, तच्च हेतुलस्य बालस्य तथाविधाभ्यवसायस्येति, नृपतिराह—यदि दृष्टाभ्यवसायहेतुस्तदुद्यानं ततोऽस्माकं किमिति दृष्टचित्तकारणं
 तन्न सम्पन्नं ?, सुबुद्धिनाऽभिहितं—देव ! विचित्रस्यभावं तत्काननं पुरयादिकमपेक्ष्यानेकाकारकार्यकारकं संपद्यते, अत एव तस्मिन्नविल-
 सितमिति नाम्ना गीयते, प्रकटयत्येव तज्जन्तूनां सविशेषसहकारिकारणकलापैर्निजं निजं विलसितं, तथाहि—तस्य बालस्य तेन स्पर्शनेन
 तथा पादुशलमालया युक्तस्य मदनकन्दली प्राप्य तेन तथाविधाभ्यवसायः, मनीषिमभ्यमगुद्धियुष्मदादीनां पुनर्विशिष्टपुरयाणां पुण्यप्राग्भा-
 रवातां सूरिपादप्रसादसासाद्य तेनैव सर्वविरतिदेशविरतिपरिणामादयो भावा जनिताः, यद्यपि यद्देह सर्वस्यैव कार्यस्योरपत्तौ द्रव्यक्षेत्रका-
 लस्यभावकर्मनिपतिपुरूपकारादयः कारणाविशेषा दृष्टादृष्टाः समुदायेनैव हेतुभावं भजन्ते, नैकः क्वचित्कस्यचित्कारणं, तथापि विवक्ष्यै-
 कस्यापि कारणत्वं वक्तुं शक्यत इति, तस्मिन्नाविलसितमुद्यानमस्माभिर्नानाविधभावनिवन्धनमभिधीयत इति, नृपतिराह—सस्ये ! चारुक-
 नितमिदानीं, यद्भवता तदाऽभिहितमासीत् भगवतः पुरतो यथा—अहं देवायाऽस्य कर्मविलासस्य राज्ञः स्वरूपं निवेदयिष्यामि तस्मिन्ने-
 दयतु भवान् अहं श्रोतुमिच्छामि, सुबुद्धिराह—देव ! यद्येवं ततो विविके स्वीयतां देवेन, नृपतिनोक्तमेवं भवतु, ततोऽनुज्ञातो मनी-
 षिणा समुत्थायास्त्रानमण्डपात् प्रविष्टौ कक्षान्तरे राजामासौ, सुबुद्धिनाऽभिहितं—देव ! अयमत्र परमार्थो 'ये दे भगवता पत्वारः पु-

रथाः प्ररूपिताः, तेषामुत्कृष्टतमास्तावत्सकलकर्मप्रपञ्चरहिताः सिद्धा अभिधीयन्ते, जघन्यमभ्यमोत्कृष्टाः पुनरेत एव बालमभ्यमबुद्धिमनी-
 षिणो विज्ञेयाः, अतः कर्मविलासो राजा यो भगवता प्रतिपादितः स एतेषामेवंविधस्वरूपाणां जनको निजनिजकर्मोदयो विज्ञेयः, स
 एव हि यथावर्णितवीर्यो नापरः, तस्य च तिस्रः शुभाशुभमिश्ररथाः परिणतयः, ता एव भगवताऽमीषां मनीषिबालमभ्यमबुद्धीनां शुभ-
 सुन्दर्यदुरालमालासामान्यरूपेति नामभिर्जनन्य इति प्रतिपादिताः, ता एव यतोऽमूनीदृशरूपतया जनितबल्यः, नृपतिराह—स तर्हामीषां
 वयसः कोऽभिधीयतां?, सुबुद्धिरवाच—देव ! तत् सर्वानर्थकारि स्पर्शनेन्द्रियं विज्ञेयं, नृपतिना चिन्तितं—अये ! मयाऽपीदं भगवता
 कथ्यमानं सर्वमाकर्णितमासीत्, केवलं न सन्मया विज्ञातं यथाऽनेन, तदस्य सुबुद्धेरेवंविधयोधेन सुसाशुभिः सह चिरपरिचयः कारणं,
 अहो वचनकौशलं भगवतां, कथितमेवातस्तदाऽमीषां मनीषिप्रभृतीनां सन्वयिष्य सर्वमन्यव्यपदेशेन चरितं, अथवा किमत्र चित्रं?, अत
 एव प्रयोषनरतयस्ते भगवन्तोऽभिधीयन्ते, तदेवं विचिन्त्याभिहितमनेन—सखे ! पर्याप्तमिदानीं, विदितोऽस्माभिरेष दृष्टान्तः, केवलमि-
 द्दमितानीमभिधीयते यदुत—यथेष मनीषी विषयानुषङ्गं कियन्तमपि कालं भजेत ततो वयमप्यनेनैव सह दीक्षाग्रहणं कुर्वामहि, यतः
 प्रथमदर्शनादारभ्य प्रथर्वते ममास्तोषरि स्नेहानुबन्धः न संचरति विरहकातरतयाऽन्यत्र हृदयं न निवर्तयेतामेतद्ददनकमलावलोकनास्त्रो-
 चने, ततो नास्य विरहे वयं क्षणमप्यासितुमुत्सहामहे न च तथाविधोऽद्यापि अस्माकमाविर्भवति चरणकरणपरिणामः, तदेनं तावदभ्य-
 र्थेय प्रणयस्नेहसारं अनुभाव्य निरुपचरितश्चाद्यादिभोगान् प्रकटयास्य पुरतस्तस्यामिभावं दर्शय वञ्चेन्द्रनीलमहोनीलकर्कतनपद्मरागम-
 रकतवैदर्भ्यचन्द्रकान्तपुष्परगादिमहारत्नपूरान् दर्शयापहसितत्रिदशसुन्दरीलावण्याः कन्यकाः सर्वथा कथश्चिदुपप्रलोभय यथा कियन्त-
 मसि कालमसारसमीहितमेप मनीषी निर्विचारं संपादयति, सुबुद्धिनाऽभिहितं—यदाज्ञापयति देवः, केवलमत्रार्थे किञ्चिद्दहं विज्ञापयामि

तद्युक्तमयुक्तं वा क्षन्तुमर्हति देवो, नृपतिराह—सखे ! सदुपदेशदानाधिकारिणां भवतां शिष्यकल्पे मय्यप्यलमिषया संभ्रमेण वदतु वि-
 वक्षितं त्रिविकल्पमार्गः, सुबुद्धिरुवाच—देव !, यद्येवं ततो यत्तावदुक्तं देवेन यथा 'ममाद्य मनीषिणि गुरुः श्रोहातिरेकः' तद्युक्तमेव, यतः
 समुचितो महतां गुणियु पक्षपातः, स हि क्रियमाणः पापाणुपूरं दलयति सदाशयं स्फीतयति सुजनतां जनयति यशो धर्मयति धर्मसु-
 पचिनोति मोक्षयोग्यतामालक्षयतीति, यत्सुनरुक्तं 'यथा कथञ्चिद्दुपप्रलोभ्य कियन्तमपि कालमेव धारणीय इति' तन्न न्याय्यं, प्रत्युत्तानु-
 चितमाभासते, यतो नैवमस्योपरि श्रोहातुयन्धो दृशितो भवति, किं तर्हि?, प्रत्युत प्रतनीकतां संपद्यते, कथाहि—शोरसंसारकान्तारपान-
 रतिःसारकाम्यया । प्रवर्तमानं जैनेन्द्रे, धर्मे जीवं जगद्धिते ॥ १ ॥ मनसा वचसा सन्मक्कियया च कृतोयमः । श्रोत्साहयति यस्तस्य,
 स पन्थुः श्रोहनिर्भरः ॥ २ ॥ अलीकश्रोहमोहेन, यस्तु तं वारयेज्जनः । स सत्याहितकारित्वात्परमार्थेन शैरिः ॥ ३ ॥ सत्यास वारणी-
 योऽयं, स्वाहितोयवमानसः । एवमारम्भतां देव !, श्रोहोऽय विहितो भवेत् ॥ ४ ॥ न चैव शक्यते देव !, कृतैर्यज्ञरातैरपि । मनीषी लोभ-
 मानेतुं, विपर्येदैविकैरपि ॥ ५ ॥ "यतः प्रादुर्भूतोऽस्य महात्मनो विषयविषयिकावेदमचगुरे भगवद्भयने सुनिश्चितः प्रथोपः विस्तुरितं
 "सकलमलकालुष्यशालनक्षमं हृदयसरोवरे विवेकरत्नं समुल्लसितं यथावस्थितार्थस्वरूपनिरूपणनिपुणं सन्मगदर्शनं संज्ञातोऽस्य निःशेषरोपणो-
 "एकरत्नरक्षणपरिणामः सति च भागवदवलोकनया जीवस्वैवंविधे कल्याणाभिनिवेशकारिणि गुणकदम्बके न रमते विषयेषु चित्तं प्रतिभा-
 "सते हेयत्वबुद्ध्या भवप्रपञ्चः इन्द्रजालायते निःसारतया सकलं जगद्धितसितं स्वप्नदर्शनायते क्षणदण्डनष्टतया जनसमागमः न निवर्तते
 "प्रलयकालेऽपि कस्यचिदनुरोधेन मोक्षमार्गस्य साधनप्रवणा बुद्धिः," तदेवंस्थिते देव ! अस्योपप्रलोभतमाचरसामसाकं केचन मोहबिलसित-
 भाविर्भविष्यति न पुनः काचिदभिप्रेतार्थसिद्धिः, तदलमनेनास्थानारम्भेणोति, नृपतिराह—यद्येवं ततः किं पुनर्युता प्राप्तकालं?, सुबु-

द्विपट्ट—देव ! निरुप्य दीक्षाप्रहणार्थमस्य प्रशस्तदिनं क्रियतां तदारान् सर्वोदरेण महत्तरः प्रमोदः, तृपतिराह—यत्त्वं जानीषे, ततः समाहृतः सिद्धार्थो नाम सांवत्सरः, समागातस्त्वरथा प्रविष्टोऽभ्यन्तरे राह्या दारितमासनं कृतमुच्चित्करणीयं कथितमाह्वानप्रयोजनं ततो निरुप्य निवेदितमनेन यदुत—अस्मादिनात्रयमे दिनेऽस्यामेव भाविन्यां शुक्लत्रयोदश्यां शुक्रदिने उत्तरभद्रपदाभिर्योगमुपगते शशधरे वहति शिवयोगे दिनकरोदयातीते सपादे प्रहरद्वये वृषलक्षं सप्तप्रहकं एकान्तरवधं भविष्यति तदाश्रीयतामिति अभिहितं राजमन्त्रिणोः, परिरुप्य प्रहितः सांवत्सरः गतं तद्दिनं, ततो द्वितीयदिनादारभ्य प्रमोदशेखरे तदन्यजिनापतनेषु च देवानामपि विस्मारितमुत्पलयसौन्दर्या विधापिता राह्या महोत्सवाः द्वापितानि वरवरिकायोपणपूर्वकं सर्वत्र महादानानि विहारितो देवेन्द्रवदैरावतविभ्रमजयकरिवरारुहः स्वयं पदातिभावं भजता त्रिकचतुष्कचत्वरदिषु सुराकारैर्नागरिकजनैः स्तूयमानो निरुपमविलासविलारमनुभावयता नरपतिना प्रतिदिनं नगरे मनीषी, प्राप्तोऽष्टमवासरः, तत्र च नीतं निखिलजनसन्मानदानार्थमानविनोदेन प्रहरद्वयं, अत्रान्तरे दिनकराचरितेन मनीषिवचनं सूचयताऽभिहितं कालनिवेदकेन—नाशयित्वा तसो लोके, कृत्वाऽऽह्लादं मनस्विनाम् । हे लोकाः ! कथयत्येष, भास्करो वोऽधुना स्फुटम् ॥ १ ॥ वर्धमानः प्रतापेन, यथाऽहहसुपरि स्थितः । सर्वोऽपि स्वयुणैरेव, जनस्योपरि तिष्ठति ॥ २ ॥ तत्तल्लादाकर्ण्य राजा सुबुद्धिप्रभृती-
नुरिरयाह—अथे ! प्रत्यासीदति लभवेला ततः सज्जिकुरुत तूर्णं भगवत्पादमूले गमनसामग्री, सुबुद्धिरुवाच—देव ! प्रह्वैव वर्त्तते मनी-
षिपुष्पपरिपाटीव सर्वा सामग्री, तथाहि—अमी षण्णणाराधं, कुर्वन्तः कलकोज्वलाः । रथौषाः प्रस्थितास्तूर्णमायुक्त्वरवाजिनः ॥ १ ॥
एते संख्यामतिक्रान्ता, राजवृन्दैरधिष्ठिताः । जीमूता इव नागेन्द्रा, द्वारे गर्जन्ति मन्थरम् ॥ २ ॥ वर्धाश्ववारैः संरुद्धाः, कथञ्चिच्चटु-
लाननैः । रभाषिचन्वोऽमी देव !, ह्या ह्येपन्ति दर्पिताः ॥ ३ ॥ अयं पदातिसंघातः, क्षीरनीरेश्वरोपमः । भक्तः प्रयोजनं क्षान्त्वा, सुवे-

तद्युक्तमयुक्तं वा क्षन्तुमर्हति देवो, नृपतिराह—सखे ! सदुपदेशदानाधिकारिणां भवतां शिष्यकल्पे मध्यम्यलमिषया संभ्रमेण वदतु वि-
 यक्षितं निर्विकल्पमार्गः, सुबुद्धिरुवाच—देव !, यद्येवं ततो यत्तावदुक्तं देवेन यथा 'ममात्र मनीषिणि गुरुः श्रेष्ठातिरेकः' तद्युक्तमेव, यतः
 समुचितो महतां गुणिषु पक्षपातः, स हि क्रियमाणः पापाणुपूरं दृढयति सदाशयं स्फीतयति सुजनतां जनयति यशो वर्धयति परममु-
 पचिनोति मोक्षयोग्यतामालक्षयतीति, यत्सुनरुक्तं 'यथा कथञ्चिदुपप्रलोभ्य कियन्तमपि कालभेष धारणीय इति' तन्न न्याय्यं, प्रत्युत्तानु-
 चितमाभासते, यतो नैवमस्योपरि श्रेष्ठानुबन्धो दर्शितो भवति, किं चर्हि?, प्रत्युत प्रत्यनीकतां संपद्यते, यथाहि—पोरसंसारकान्तारचा-
 रनिःसारकाम्यया । प्रवर्तमानं जेनेन्द्रे, धर्मं जीवं जगद्धिते ॥ १ ॥ मनसा वचसा सम्यक्क्रियया च कृतोद्यमः । प्रोत्साहयति यस्त्वस्य,
 स धन्युः श्रेष्ठनिर्भरः ॥ २ ॥ अलीकश्रेष्ठमोहेन, यस्तु तं वारयेज्जनः । स सत्याहितकारित्वात्परमार्थेन वैरिकः ॥ ३ ॥ सस्मान्न वारणी-
 योऽयं, स्वाहितोयतमानसः । एवमारभतां देव !, श्रेष्ठोऽत्र विहितो भवेत् ॥ ४ ॥ न वैप शक्यते देव !, कृतैर्यत्रशार्तरपि । मनीषी लोभ-
 मानेत्तुं, विषयैर्देविकैरपि ॥ ५ ॥ "यतः प्रादुर्भूतोऽस्य महात्मनो विषयविषयविपाकावेदनचतुरे भगवद्वचने सुनिश्चितः प्रबोधः विस्फुरितं
 "सकलमलकालुष्यशालनक्षमं हृदयसरोवरे विवेकरत्नं समुल्लसितं यथावस्थितार्थस्वरूपनिरूपणनिपुणं सम्यग्दर्शनं संजातोऽस्य निःशेषदोषमो-
 "एकरश्मरणापरिणामः सति च भागवदवलोकनया जीवसैवविधेः कल्याणाभिनिवेशकारिणि गुणकदम्बके न रमते विषयेषु चित्तं प्रतिभा-
 "सते हेयत्वदुःखा भवप्रपञ्चः इन्द्रजालापते निःसारतया सकलं जगद्धितसितं स्वप्नदर्शनायते क्षणदृष्टनदृष्टया जनसमागमः न निवर्तते
 "प्रलयकालेऽपि कस्यचिदनुरोधेन मोक्षमार्गस्य सायनप्रवणा बुद्धिः," तदेवंस्थिते देव ! अस्योपप्रलोभनमाप्तरतामसाकं केवलं मोहविलसित-
 भाविर्भविष्यति न पुनः काचिदभिप्रेतार्थसिद्धिः; तदलमनेनास्थानारम्भेणति, नृपतिराह—यद्येवं सतः किं पुनर्युना प्राप्तकालं?, सुयु-

द्विराह—देव ! निरुप्य दीक्षाग्रहणार्थमस्य प्रयासदिनं क्रियतां तदारात् सर्वादरेण महत्तरः प्रमोदः, नृपतिराह—यत्त्वं जानीषे, ततः
 समाहृतः सिद्धार्थो नाम सांवत्सरः, समागतस्त्वस्या प्रविष्टोऽप्यन्तरे राज्ञा दापितमासनं कृतमुचितकरणीयं कथितमाह्वानप्रयोजनं
 ततो निरुप्य निवेदितमनेन यदुत—अस्मादिनाश्रवमे दिनेऽस्यामेव भाविन्यां शुक्रत्रयोदश्यां शुक्रदिने उत्तरभद्रपदाभिर्योगमुपगते शशधरे
 वहति शिवयोगे दिनकरोदयातीते सपादे प्रहरद्वये वृषलप्रेमं सप्तमहकं एकान्तनिरवद्यं भविष्यति तदाश्रीयतामिति अभिहितं राजमन्त्रिणोः,
 परिपूज्य प्रहितः सांवत्सरः गतं तद्दिनं, ततो द्वितीयदिनादारभ्य प्रमोदशेखरे तदन्यजिनायतनेषु च देवानामपि विस्मारितसुरालयसौ-
 न्त्यां विधापिता राज्ञा महोत्सवाः दापितानि वरवरिकायोपणपूर्वकं सर्वत्र महादानानि विहारितो देवेन्द्रवर्देरावताविभ्रमजयकरिवरारुहः
 स्वयं पदातिभावं भजता त्रिकचतुष्कचत्वरादिषु सुराकारैर्नागरिकजनैः स्तूयमानो निरुपमविलासविस्तारमनुभावयता नरपतिना प्रतिदिनं
 नगरे मनीषी, प्राप्नोऽष्टमवासरः, तत्र च नीतं निखिलजनसन्मानदानार्थमानविनोदेन प्रहरद्वयं, अत्रान्तरे दिनकराचरितेन मनीषिवचनं
 सूचयताऽभिहितं कालनिवेदकेन—नाशयित्वा तमो लोके, कृत्वाऽऽह्लादं मनस्विनाम् । हे लोकाः ! कथयत्येष, भास्करो वोऽधुना स्युष्टम्
 ॥ १ ॥ वर्धमानः प्रतापेन, यथाऽहश्नुपरि स्थितः । सर्वोऽपि स्वगुणैरेव, जनस्योपरि तिष्ठति ॥ २ ॥ ततस्तदाकर्ण्य राजा सुबुद्धिप्रभृती-
 नुदिरयाह—अये ! प्रत्यासीदति लभवेला ततः सञ्जीकुरुत तूर्णं भगवत्पादमूले गमनसामग्री, सुबुद्धिरवाच—देव ! प्रह्वैव वर्त्तते मनी-
 षिषुष्यपरिपाटीव सर्वा सामग्री, तथाहि—अमी षण्णषणारावं, कुर्वन्तः कनकोज्ज्वलाः । रथीयाः प्रस्वितारतूर्णमायुक्त्वरवाजिनः ॥ १ ॥
 एते संख्यामतिक्रान्ता, राजधुन्दैरधिष्ठिताः । जीमूता इव नागेन्द्रा, द्वारे गर्जन्ति मन्थरम् ॥ २ ॥ वर्धाभ्रवारैः संरुद्धाः, कथञ्चिच्चट्ट-
 लान्तनैः । रमापिवन्तोऽमी देव !, ह्या हेपन्ति दर्षिताः ॥ ३ ॥ अयं पदातिसंघातः, क्षीरनीरेश्वरोपमः । मत्तः प्रयोजनं क्षात्या, सुवे-

विलम्बितेनात्र, संसार इतिभाषिणा ॥ २६ ॥ ततः प्रवचनोक्तेन, विधिना धृतकल्मषैः । सर्वे ते क्षणमात्रेण, दीक्षिता गुरुभिर्जनाः ॥ २७ ॥
 अथ संवेगदुःखार्थं, कल्पोऽयमिति वा क्षणम् । कृता समक्षं लोकस्य, सूरिभिर्धर्मदेशना ॥ २८ ॥ तथाथा—“अनाद्यनन्तसंसारं, जन्ममृत्युभया-
 “केर । मीनीन्द्री दुर्लभा सत्त्वैः, प्रव्रज्येयं सुनिर्मला ॥ २९ ॥ यतः—तावदुःखान्यनन्तानि, तावद्रागादिसन्ततिः । प्रभवः कर्मणस्तावत्तावज्ज-
 “न्मपरम्परा ॥ ३० ॥ विषदस्तावदेवैतास्तावत्सर्वा विद्वन्मनाः । सावदीनानि जल्पन्ति, नरा एव पुरो नृणाम् ॥ ३१ ॥ तावद्दीर्घसम्प्राव-
 “स्तावद्रोगसमुद्भवः । तावदेव बहुकेशो, घोरसंसारसागरः ॥ ३२ ॥ यावन्निःशेषसावद्योगोपरतिलक्षणा । एषा न लभ्यते जीवैः, प्रव्रज्या-
 “ऽन्यन्तदुर्लभा ॥ ३३ ॥ चतुर्भिः कलापकं ॥ प्रसादाहोकेनाथस्य, स्वकर्मविवरेण च । यदा तु सत्त्वैर्लभ्येत, प्रव्रज्येयं जिनोदिता ॥ ३४ ॥
 “यदा निर्धूय पापानि, यान्ति ते परमां गतिम् । अतन्तानन्दसंपूर्णा, निःशेषकेशवर्जिताम् ॥ ३५ ॥ युगम् । ततोऽस्मी ये पुरा प्रोक्ताः,
 “सर्वेऽपि भवभाविनः । क्षुद्रोपद्रवसंपाता, दूरापास्ता भवन्ति ते ॥ ३६ ॥ किं च—इहापि भो भवन्त्येव, प्रशामामृतपायिनः । प्रव्रज्या-
 “प्राहिणो जीवा, निर्वाधाः सुखपूरिताः ॥ ३७ ॥ सा च भागवती दीक्षा, युष्माभिर्युना स्फुटम् । संप्राप्ता तेन संप्राप्तं, यत्प्राप्तव्यं भवो-
 “दयो ॥ ३८ ॥ केवलं सततं यत्रः, प्रमादपरिवर्जितैः । यावज्जीवं विधातव्यो, भवन्निरिवनुच्यते ॥ ३९ ॥ यतः—नाथन्याः पारमेतस्या,
 “गच्छन्ति पुरुषाधमाः । ये तु पारं व्रजन्त्यस्यास्त एव पुरुषोत्तमाः ॥ ४० ॥” ततस्तैः प्रणतैः सर्वैर्जल्पे सूरिसंमुखम् । इच्छामोऽनुग्रहं
 “नाथ !, कुर्मो नाथानुशासनम् ॥ ४१ ॥ स्वगिताननदेशेन, मुखवस्त्रिकया मुदा । अत्रान्तरे कृतः प्रश्नः, शत्रुमर्दनसाधुना ॥ ४२ ॥ कथम् ?
 —विरालं निर्मलं धीरं, गम्भीरं गुरुदक्षिणम् । दयापरीतं निश्चिन्तं, द्वेषाभिष्वङ्गवर्जितम् ॥ ४३ ॥ स्तिमितं जगदानन्दं, यद्वा वागो-
 चरालिगम् । कथमीदगभवेषितं, नाथ ! यादग्न मनीषिणः ? ॥ ४४ ॥ युगम् । यस्य चेष्टितमालोक्य, शिथिलीभूतवन्धनाः । एते सर्वे

भागवतीं दीक्षामङ्गीकुर्मः सुनिर्मलाम् ॥ ८ ॥ नृपतिरवाच—अहो विवेको युष्माकमहो गन्भीरचिन्ता । अहो वचनविन्यासस्तथाऽहो सत्त्वसारता ॥ ९ ॥ साध्वध्ववसितं भद्रैः, साधु प्रोत्साहिता वयम् । साधु भोः क्षणमात्रेण, प्रोहितं भवपञ्चरम् ॥ १० ॥ एवं सामान्यतत्त्वान्, सर्वेषामभिनन्दनम् । कृत्वा प्रलोकमव्याह, स राजा हर्षनिर्मरः ॥ ११ ॥ तत्र सुबुद्धं तावदुवाच—सखे ! विदितसंसारस्वभावेन त्वया गृहे । इयन्तं लिप्यता कालं, वयमेव प्रतीक्षिताः ॥ १२ ॥ अन्यथा ते गृहे किं वा, स्वादवस्थानकारणम् ? । को नाम रान्यजभेऽपि, भजेषाण्डालरूपताम् ? ॥ १३ ॥ तत्साधु विहितं साधु, कृतोऽस्माकमनुग्रहः । एवमाचरता मित्र !, दर्शिता च सुमित्रता ॥ १४ ॥ मध्वमबुद्धिं प्रत्याह—त्वमादावेव धन्योऽसि, यस्य सङ्गो मनीषिणा । नैव कल्पद्रुमोपेतो, नरोऽकल्प्याणमर्हति ॥ १५ ॥ अयुना परितेऽप्यस्य, इयानेन मतिं त्वया । स्वभागुनिर्विशेष्यं, दर्शिता तुल्यरूपता ॥ १६ ॥ तत्साधु विहितं भद्र !, यः पश्चादपि सुन्दरः । सोऽपि सुन्दर एवेति, यतो धृद्धाः प्रचक्षते ॥ १७ ॥ ततो मदनकन्दलीं प्रत्याह—सारं च सुकुमारं च, देवि ! काश्चनपथावत् । सावकीनमिदं चिन्तं, येनाङ्गीकृतमीदृशम् ॥ १८ ॥ प्रसिद्धा धर्मपत्नीति, यत्त्वं लोकोपचारताः । मम तत्सत्यतां नीतं, कर्तव्येन त्वयाऽयुना ॥ १९ ॥ तत्साधु विहितं देवि !, नास्त्यत्र भवपञ्चरे । नियञ्जितानां जीवानां, कर्तव्यमपरं वरम् ॥ २० ॥ तथा—शैरभ्युपगता दीक्षा, दानन्यानपि भावताः । स राजा मधुरैरेवं, वाक्यैरानन्य तोषतः ॥ २१ ॥ तद्यथा—धन्या यूयं महात्मानः, कृतकृत्या नरोत्तमाः । शैरभ्युपगता सूर्ण, सदीक्षा पारमेधरी ॥ २२ ॥ तद्यथा विहितं भद्र !, युक्तमेतद्भवाद्दशाम् । यूयमेव परं लोके, निर्मिथ्या मम दान्यवाः ॥ २३ ॥ सतश्च—राजचिह्नार्पणाद्राज्ये, स्थापयित्वा सुलोचनम् । ततः कृतान्यकर्तव्यः, प्रविष्टो जितमन्दिरे ॥ २४ ॥ सद्य च—विहितारोपकर्तव्याः, पूजयित्वा जगद्गुरुम् । आचार्येभ्यो निजाकृतं, ते सर्वेऽप्याचचक्षिरे ॥ २५ ॥ ततोऽभिनन्दित्वास्तेऽपि, सूरिभिः कृतया गिरा । अलं

विलम्बितेनाय, संसार इतिभाषिणा ॥ २६ ॥ ततः प्रवचनोक्तेन, विधिना धृतकल्मषैः । सर्वे ते क्षणमात्रेण, ध्यात्वा च
 विधिभिर्यदेवनाय, कल्पोऽयमिति वा क्षणम् । कृता समर्थं लोकस्य, सुरिभिर्यदेवना ॥ २८ ॥ तद्यथा—“अनाद्यनन्तसंसारि, जन्ममृत्युभया-
 भय संगेगवृक्षार्थ, कल्पोऽयमिति वा क्षणम् । कृता समर्थं लोकस्य, सुरिभिर्यदेवना ॥ २९ ॥ यतः—तावद्दुःखान्दान्तानि, तावद्रागादिसन्ततिः । प्रभवः कर्मणस्त्वावचावज-
 “केर । मौनीन्दी दुर्लभा सत्त्वैः, प्रयज्येयं सुनिर्मला ॥ २९ ॥ यतः—तावद्दुःखान्दान्तानि, तावद्रागादिसन्ततिः । प्रभवः कर्मणस्त्वावचावज-
 “न्यपरम्परा ॥ ३० ॥ विपद्स्त्वावदेवैतास्त्वावत्सर्वो विद्वन्वनाः । तावदीनानि जल्पन्ति, नरा एव पुरो नृणाम् ॥ ३१ ॥ तावद्दीर्घसम्भव-
 “स्त्वावद्रोगसमुद्भवः । तावदेव बहुकेशो, पोरसंसारसागरः ॥ ३२ ॥ यावन्निःशेषसावद्ययोगोपरतिलक्षणा । एषा न लभ्यते जीवैः, प्रब्रज्या-
 “द्व्यन्तदुर्लभा ॥ ३३ ॥ चतुर्भिः कलापकं ॥ प्रसादाह्लोकनायस्य, स्वकर्मविवरेण च । यदा तु सत्त्वैर्लभ्येत, प्रब्रज्येयं जिनोदित्वा ॥ ३४ ॥
 “तदा निर्यय पापानि, यान्ति ते परमां गतिम् । अनन्तानन्दसंपूर्णा, निःशेषहेतवर्जिताम् ॥ ३५ ॥ युग्मम् । ततोऽस्मी ये पुरा प्रोक्ताः,
 “सर्वेऽपि भवभाविनः । क्षुद्रोपद्रवसंघाता, दूरापास्ता भवन्ति ते ॥ ३६ ॥ किं च—इहापि भो भवन्त्येव, प्रशामाश्रुतपायिनः । प्रब्रज्या-
 “प्राहिणो जीवा, निर्वायाः सुखपूरिताः ॥ ३७ ॥ सा च भागवती दीक्षा, युष्माभिर्युक्ता स्फुटम् । संप्राप्ता तेन संप्राप्तं, यत्प्राप्तव्यं भवो-
 “दयो ॥ ३८ ॥ केवलं सततं यत्नः, प्रमादपरिवर्जितैः । यावज्जीवं विधातव्यो, भवन्निरिवमुच्यते ॥ ३९ ॥ यतः—नाथन्याः पारमेतस्या,
 “गच्छन्ति पुरुषाधमाः । ये तु पारं प्रजान्त्यस्तास्त एव पुरुषोत्तमाः ॥ ४० ॥” ततस्तैः प्रणतैः सर्वैर्जजल्पे सुरिसंमुखम् । इच्छामोऽनुग्रहं
 नाथ !, कुर्मो नाथानुशासनम् ॥ ४१ ॥ स्थगितानन्ददेशेन, सुखवखिकया मुदा । अत्रान्तरे कृतः प्रश्नः, शत्रुमर्दनसाधुना ॥ ४२ ॥ कथम् ?
 —विशालं निर्मलं धीरं, गन्धीरं गुरुदक्षिणम् । द्यापरीतं निश्चिन्तं, द्वेषाभिष्वङ्गवर्जितम् ॥ ४३ ॥ स्तिमितं जगदानन्दं, यद्वा वागो-
 चरतिगम् । कथमीदृग्भवेचितं, नाथ ! यादृग् मनीषिणः ? ॥ ४४ ॥ युग्मम् । यस्य चेष्टितमालोक्य, शिथिलीभूतबन्धनाः । एते सर्वे

भागवतीं दीक्षामङ्गीकुर्मः सुनिर्मलाम् ॥८॥ नृपतिरवाच—अहो विवेको युष्माकमहो गन्भीरचित्ता । अहो धचनविन्यासस्वयाऽहो सरस्वसारता
 ॥९॥ साध्वध्ववसितं भद्रैः, साधु प्रोत्साहिता वयम् । साधु भोः क्षणमात्रेण, प्रोटितं भवपञ्चरम् ॥१०॥ एवं सामान्यतस्वावत्, सर्वेषाम-
 भिनन्दनम् । कृत्वा प्रत्येकमप्याह, स राजा हर्षनिर्भरः ॥ ११ ॥ तत्र सुयुद्धिं तावदुवाच—सखे ! विदितसंसारस्वभावेन त्वया गृहे ।
 इयन्तं विप्लवा कालं, वयमेव प्रतीक्षिताः ॥ १२ ॥ अन्यथा ते गृहे किं वा, स्वादवस्थानकारणम् ? । को नाम राज्यलाभेऽपि, भजेष्वा-
 ष्ढालरूपताम् ? ॥ १३ ॥ तत्साधु विहितं साधु, कृतोऽस्माकमनुग्रहः । एवमाचरता मित्र !, दर्शिता च सुमित्रता ॥ १४ ॥ मध्यमयुद्धिं
 प्रत्याह—त्वमादावेव धन्योऽसि, यस्य सङ्गो मनीषिणा । नैव कल्पद्रुमोपेतो, नरोऽकल्याणमर्हति ॥ १५ ॥ अयुना चरितेऽप्यस्य, दधानेन
 मर्ते त्वया । स्वप्रागुनिर्विशेष्यं, दर्शिता तुल्यरूपता ॥ १६ ॥ तत्साधु विहितं भद्र !, यः पश्चादपि सुन्दरः । सोऽपि सुन्दर ए-
 वेति, यतो वृद्धाः प्रचक्षते ॥ १७ ॥ ततो मदतकन्दर्पी प्रत्याह—सारं च सुकुमारं च, देवि ! काश्चनपद्मवत् । तावकीनमिदं चित्तं,
 धेनाङ्गीकृतमीदृशम् ॥ १८ ॥ प्रसिद्धा धर्मपत्नीति, यत्त्वं लोकोपचरतः । मम तत्सत्यतां नीतं, कर्तव्येन त्वयाऽयुना ॥ १९ ॥ तत्साधु
 विहितं देवि !, नास्तत्र भवपञ्चरे । नियञ्जितानां जीवानां, कर्तव्यमपरं वरम् ॥ २० ॥ तथा—वैरभ्युपगता दीक्षा, तानन्यानापि भा-
 वतः । स राजा मयुरैरेवं, वाक्यैरानन्य तोषतः ॥ २१ ॥ तद्यथा—धन्या यूयं महात्मानः, कृतकृत्या नरोत्तमाः । वैरभ्युपगता पूर्ण,
 सदीक्षा पारमेधरी ॥ २२ ॥ तच्चार विहितं भद्रा !, युक्तमेतद्भवाद्दशाम् । यूयमेव परं लोके, निर्भिध्या मम धान्यघाः ॥ २३ ॥ ततश्च
 —राजचिह्नार्पणाद्राज्ये, स्थापयित्वा सुलोचनम् । ततः कृतान्यकर्तव्यः, प्रविष्टो जिनमन्दिरे ॥ २४ ॥ तत्र च—विहिताशेषकर्तव्याः,
 पूजयित्वा जगद्गुरुम् । आचार्येभ्यो निजाकृतं, ते सर्वेऽप्याचचक्षिरे ॥ २५ ॥ ततोऽभिनन्दितास्तेऽपि, सूरिभिः कल्या गिरा । अलं

यथा 'सत्या' मण्डतः 'व्याधितप्रभृतीनां पुरतः प्रतिपादयतः। अन्यथा तु वैधान्तरवचनेन विसंवाद इति भावः, तथा 'राज्ञोऽपि' नृपस्याधि मृत्यादिसंघनिधनमपराधम्-दूषणं 'यथारफुटं' येन प्रकारेण व्यक्ततया चौरादेः सकाशात्प्रतीतं सर्वत्र 'व्याकुर्वाणस्य' अग्निदधत इति । अत्र च मण्डत इत्यनुवृत्तावपि व्याकुर्वाणस्येत्यभिधानं न दुष्टम्, भिन्नवाक्य-त्वाद्, एवं पूर्वगाथायामपि, लोभ-द्वेषादिना त्वन्यथा प्रकाशने चरादिवचनविसंवाद इति । वचनविसंवादाविसंवादयोश्च दोष-शुणा लोकप्रकटा एव । तथा चोक्तम्—“अनृतवचनवादी चेत्प्रतीतः पुरा, असौ तदनु यदि सत्यं दैवयोगाद् प्रवीथि तदनृतमिति लोके प्रत्ययः, लाघवं स्याद्, भवति पुनरवज्ञा, तद्वतो जीवितं किम् ? । तथा-संपथेरक्षचलवचसां कीर्ति-धर्मा-ऽर्थ-कामाः, कामं लोका विहितमहितात्मीयभावाः समस्ताः । त्यक्त्वा शङ्करं धनमिव निजं गुह्यमावेद-यन्ति, सर्वे यद्वा गुरुशुश्रूषणाः सत्यमालो भवन्ति ॥ १ । इति गाथार्थः ॥ ४ ॥

वचनाविसंवादफलत्वाद् क्रियाऽविसंवादस्य, इति तदनन्तरं तमेव धर्मविषयं तावदाह—

किरियाअविसंवाओ, धम्मे जह पञ्चवेइ तह कुणइ । गिहिणो किरियं इयरं, जईसु संदंसणाहितो ॥५॥

एतत्पर्या—'क्रियाऽविसंवादः' प्राशुकवशब्दार्थः, स च 'धर्म' धर्मविषये, कथम् ? इत्याह—'यथा प्रज्ञापयति', द्वि-त्रादिशब्दमप्ये प्ररूपयति भावकः सुशुरूपदेशानुसारेण 'तथैव' प्ररूपणानुसारेण 'करोति' विधत्ते । 'गृहिणः', भास्करस्य 'किरिया' सामाधारि-देवपूर्वादिद्रव्यस्वरूपाय, 'इतराम्' अन्यां 'संदंसणाहितो' चि—सदर्शनात् सम्य-

कृत्वात्सकाशात्, 'यतिषु' इति यतीनां संबन्धिन्या इत्यर्थः । सम्यक्त्वं हि यतीनां श्रावकाणां च यावज्जीवं त्रिविधं त्रिविधेन मिथ्यात्वपरिहारेणैव शुद्धं भवति, शेषां च क्रिया भावस्ववरूपा साधूनां, श्राद्धानां तु द्रव्यस्ववरूपा । ततश्चासौ श्रावको यतीनां सम्यक्त्वमेकं विहाय शेषां यतिक्रियाया अन्यां प्ररूपयति करोति चेति कारणाविसंबादः, अन्यथा तु प्ररूपण-क्रिययोर्विसंबाद इति गाथार्थः ॥ ५ ॥

अथ तमेव व्यवहारविषयं दर्शयन्तुपायाविसंबादमपि शेषपुरुषार्थसाधकतमत्वेन प्राधान्याद्धर्मस्य तद्विषयं तावत् प्रस्तौति—

ववहारे पुण ऊणं, न देइ पडिरुवगं नवा कुणइ । जाणइ उवायमूलं, धम्मस्स य तं तहायइ ॥ ६ ॥

व्याख्या—धर्मे तावदुक्ततः करणाविसंबादो, 'व्यवहारे' क्रय-विक्रयादिरूपे 'पुनरुनं' प्रस्तुतमूष्यलभ्यादिति-
 हीनं वस्तु 'न ददाति' नैव ग्राहकस्य प्रयच्छतीति । 'प्रतिरूपः' सदृशो व्रीह्यादेरिव पलिजादिः, स एव प्रतिरूपकः,
 तेन व्यवहारोऽप्युपचारात् प्रतिरूपकः, तं 'न करोति' न विधत्ते यदि तदा क्रियाऽविसंबाद इत्यर्थः । तथा 'जानाति'
 बुध्यते 'उपायाः' साधनानि तेषामपि 'मूलम्' आद्यं—वक्ष्यमाणदानादिकं 'धर्मस्य' पुण्यस्य, चशब्दः पूर्वोऽविसं-
 वादसमुच्चयार्थः । ज्ञात्वा च तदुपायमूलं 'तथैव' ज्ञातानुसारेण 'आचरति' व्यापारयति; धर्मादाद्युपेये दानादिकमेवो-
 पायं व्यापारयन्तुपायाऽविसंबादीति गाथार्थः ॥ ६ ॥

धर्मोपायानेवाह—

दाणं सीलं च तत्रो, भावणमार्दीहिं सिद्धय्य धम्मो । दाणाणमभयदाणं, जिणदाणं साहुदाणं च ॥७॥

व्याख्या—‘दानं’ वितरणं, ‘शीलं’ मनःसमाधानं, ‘तपो’ अनशनादिकं, ‘चः’ समुच्चयार्थोऽत्र योज्यः, एते धर्मोपायाः । तथा ‘भावना’ अजुमोदनादिप्रधानविशुद्धात्मपरिणामरूपा तत्त्वपरिच्छेदाभ्यासरूपा वा, सा आदि-
येषां त्यागादीनां वै, किमित्याह—‘सिद्ध्यति’ निष्पद्यते ‘धर्मः’ श्रेयः । इह च भावनाया दानादिभ्यो भेदेन शेष-
गुणसंप्राहकाऽऽदिपदसंबद्धत्वेन चोपादानं सर्वेषामप्येषां भावनासनाथानामेव विशिष्टफलसाधकत्वव्यापनार्थम् । दानं चाऽ-
नकथा, इति विशिष्टविषयं तदाह—‘दानानां वितरणानां मध्ये विशिष्टमिति शेषः, ‘अभयदानं’ सत्त्वाऽभ्यापादनसं-
कल्पः, विनदानं साधुदानं च तदुद्देशेन विचक्ष्य इति गाथार्थः ॥ ७ ॥

शीरितादिभयभीतानां मयापरहरणपटिहरणलक्षणतया सुप्रसिद्धत्वादभयदानस्य तदुपेक्ष्य जिनदानमेवाह—

कुसुमाभरणविलेचण,—सुगंधिधूयाइ होइ जिणदाणं । कारावणं च चेई,—हराण तह य वरविंवाणं ॥७॥

व्याख्या—‘कुसुमानि’ ज्ञात्यादिपुण्याणि, ‘आभरणानि’ मुकुटावलंकरणानि, ‘विलेपनं’ चन्दनादिसमल-
म्पनं, ‘सुगन्धिधूपः’ सुरभिरूर्वागुरुममृतिद्रव्यसंघातः; ततः कुसुमानि चेत्यादिद्वन्द्वः । आदियन्ददाइ वास-वक्ख-

स्नाशदिग्रहः । एतद्भवति ' जिनदानं ' तीर्थकरविषयं वितरणं धर्मोपाय इति योगः । एवं वक्ष्यमाणादानेष्वपि । तथा ' कारणं ' विधापनं ' कैत्यगृहाणां ' जिनमन्दिराणां, ' चः ' अनुकृतसमुच्चये, तेन प्रतिष्ठा-यात्रादिविधापनपरिग्रहः । तथेति समुच्चये, ' प्रवरविभ्रानां ' मनोहरजिनप्रतिमानामिति । प्रवरपदं विभ्रपदसमस्तमपि पुण्यादिविशेषणतयाऽपि योज्यं, योग्यत्वात्, तादृशमेव पुण्यादीनां भावोच्चासनिमित्तत्वात् । इति गाथार्थः ॥ ८ ॥

एवं परमोत्तमपात्रविषयं दानमभिधाप्य, अथ गुणत्वरत्नभ्येनोत्तममध्यमहीनपात्राणां साध्वादीनां क्रमेणाऽभिधत्सुः साधुदानविशेषमाह—

साहूण वसहिदाणं, ओसह-भेसज-वत्थ-पत्ताणं । आहारस्स जहाविहि, दाणं साहूणसुच्चियस्स ॥९॥

व्याख्या—' साधुभ्यो ' भावयतिभ्यो ' वसतिदानम् उपाश्रयवितरणम्, आदावेव पार्थक्येन चोपादानं शेषदानानामप्येवदानहेतुकतया विशेषितरोपष्टमनिमित्तत्वाद् अस्य प्राधान्यव्यापनार्थम् । श्रूयते हि—“ जो देयुवस्सयं सुणि-वराण, तव-नियम-वंभ-जुत्ताणं । तेषां दिवा वत्थ-ऽन्न, —पाण-सयणा-सण विक्कया ॥ १ ॥ ” ' औषधं ' नागरादि, ' भौषज्यं ' नागर-मरिचादिभेलकः, ' वस्त्र-पात्रे ' प्रतीते, ततो द्वन्द्वः, तेषाम् । तथा ' आहारस्य ' अशनादेः । सर्वेषां केषां दानं ' यथाविधि ' संभ्रमातिशय-सुपात्र-शुद्धदेयाद्यन्वेषणरूपसत्रोपदेशानतिक्रमेण । तथा चोच्यते—“ भूमि-सुहगमणं आसण, -वंदणमह संधिभागदाणं च । पुणरवि वंदण अणुवयण, सकारो क्विहो एस ॥ १ ॥ ” तथा पाल-

सुखमगुणरलंकृत, दायकोऽपि पुलकं दधत्तनी, देववस्तु परिशुद्धं, पुष्कलतपसामिदं फलमिति । सर्वाङ्गुष्ठानेषु विधेरभिमत-
 पारकत्वेऽपि यत् साधुदानेऽभिधानं विशेषतस्त्वद् यथाकथंचित्तेभ्यो दत्तं महाफलमेवेत्यधुनातनसातशीलदेशाननिराकर-
 शार्थमिति मन्तव्यम् । साधुनामुचितस्यैव यतिजनयोऽन्यस्य वस्त्राहारदेः, न सुवर्णादेः, तस्यापि प्राप्तुकैषणीयस्येत्यर्थः ।
 अथ साधुना शोभनानाम्, इत्यौपधादीनामेव विशेषणम् । इति गाथार्थः ॥ ६ ॥

साहन्मियाण दाणं, अहीणधम्माण तह विसिसेणं । दीणार्हणणुकंपा, —दाणं धम्मस्सुवाडत्ति ॥१०॥

एतत्प्राया—'साधुभिर्केभ्यः' समानदेव-गुरुप्रतिपत्तिमद्भ्यः श्रावकेभ्यो 'दानं', बन्धुबुद्ध्या वस्त्रा-ऽऽहारादिवि-
 धारायाम् । तथा चोक्तम्—“दीनानाथसधर्मचारिणि जने समानदानादिभिः, यः सञ्जातिकुलोत्सितेऽपि विविना सद्बन्धु-
 , अहीनधर्मेभ्यश्च 'संपूर्य'-विशुद्धाणुव्रताद्यनुष्ठानेभ्यः । तथेति समुच्चयार्थो योजित एव । 'विशेषण', अतिशयेन विशि-
 ष्टव्यमित्यर्थः । एतस्यैव च सम्पत्त्वाचारेषु वात्सल्यरूपतया महाफलता गीयते । तदुक्तम्—“साहन्मियाणधिरकरणं,
 इच्छन् सासथास्स सारोत्ति । मयासहायत्तणञ्चो, तथा अणासो य धम्माञ्चो ॥ १ ॥” तथा 'दीनादीनां', निःस्व-
 निर्नाथ-रोगार्चप्रभृतीनाम्, 'अनुकम्पादानं', करुणामात्रेण तदुचितवस्तुवितरणम् । उपलब्धं चैतत्, तेन गृहागतस्य

सर्वस्य भिक्षाचरदेरचितदानं ज्ञानदानं च, किम् ? इत्याह—‘ धर्मस्वोपायः ’ पुण्यस्य साधकत्वम् । ‘ इति ’ शब्दो दानलक्षणधर्मोपायपरिसमाप्तौ । इति गाथार्थः ॥ १० ॥

अथ शीलान्निवयमाह—

‘ सीलं चित्तसमाहाण-सो उ सामाहयाइकरणेण । होइ चउत्थाइ तवो, भावण नेया दुवाल्सहा ॥११॥

न्याख्या—‘ शीलं ’ तु सदाचारः । पुनः किम् ? इत्याह—‘ चित्तसमाधानं ’ विशुद्धान्तःकरणैकाग्र्यम् । ‘ ओ ’ इति निपातः पादप्रत्यये. ‘ तुः ’ पुनरर्थो योजित एव । ‘ सामायिकादिकरणेनेति ’ समस्य-रागादिरहितस्य सत आयो-ज्ञानादीनां लाभः समायः, स एव विनयादेराकृतिगणत्वाद् इकण्यप्रत्यये सामायिकं-सर्वसावध्ययोगविरतिपरिणामः, तत्पूर्वकमनुष्ठानं च । अग्निदेशब्दाद्देशविरतिपरिणामादिग्रहः, तस्य करणं-विधानं प्रतिपचिरिति यावद्, तेन करणभूत्वेन ‘ भवति ’ वर्तते ज्ञेयमित्येवंरूपतयाऽत्र वक्ष्यभाणक्रियायोगः । तथा ‘ चतुर्थं ’ भोजनचतुष्टयत्यागलक्षणम् एकोपवासरूपमाणमप्रसिद्धम्, आदिशब्दाद् पद्याऽष्टमादिपरिग्रहः । तत्किम् ? इत्याह—‘ तप ’ इति निराशंसविशुद्धाध्यवसायेन बाह्याभ्यन्तरतनुतापकानुष्ठानविशेषः । तथा ‘ भावना ’ पूर्वोक्तस्वरूपानुपेक्षा ‘ ज्ञेया ’ ज्ञातव्या श्रावकेण ‘ द्वादश-धेति ’ द्वादशप्रकारा । तदुक्तम्—भावयितव्यमनित्यत्वमशरणत्वं तथैकतौ अन्त्यत्वमशुचिर्त्वं संसारः कर्माश्रवः संवरवि-धिर्धर्म निर्जरा लोकाविस्तरः धर्मस्वाख्यातर्तस्वचिन्ताश्च बोधेः सुदुर्लभत्वं च भावना द्वादश विशुद्धाः । एवं दानादिकं

सुखमगुणरत्नकं, दायकोऽपि पुलकं दधत्तनी, देयवस्तु परिशुद्धं, पुष्कलतपसामिदं फलमिति । सर्वातुष्ठानेषु विधेरभिमत-
 पारकत्वेऽपि यद् साधुदानेऽभिधानं विशेषतस्त्वद् यथाकथंचित्तेभ्यो दत्तं महाफलमेवेत्यधुनातनसातशीलदेशाननिराकर-
 णार्थमिति मन्तव्यम् । साधुनामुचितस्यैव यतिजनयोग्यस्य वस्त्राहारादेः, न सुवर्णादेः, तस्यापि प्राप्तुकैषणीयस्येत्यर्थः ।
 अथ साधनिकानुकम्पादाने प्राह—

साहन्मियाण द्राणं, अहीणधम्माण तह विसेसेणं । दीणार्हणणुकंपा,—द्राणं धम्मस्सुवाउत्ति ॥१०॥

व्याख्या—‘ साधनिकेभ्यः ’ समानदेव-गुरुप्रतिपक्षिमद्भ्यः भावकेभ्यो ‘ दानं ’ वन्धुबुद्ध्या वस्त्रा-ऽऽहारादिवि-

तरणम् । तथा चोक्तम्—“ दीनानाथसधर्मचारिणि जने समानदानादिभिः, यः सञ्जातिकुलोपसितेऽपि विधिना सद्बन्धु-
 बुद्ध्या भूयम् । वात्सल्यं विदधाति कारयति वा धर्मप्रदंसास्यदं, स आहूः कथितो विवेकमहतामेकः सतामप्रणीः ॥१॥
 ‘ धर्मानधर्मेभ्यश्च ’ संपूर्ण-विशुद्धाणुवताद्यनुष्ठानेभ्यः । तथेति समुच्चयार्थो योजित एव । ‘ विशेषेण ’ अतिशयेन विशि-
 ष्टतामित्यर्थः । एतस्यैव च सम्यक्त्वाचारेषु वात्सल्यरूपतया महाफलता गीयते । तदुक्तम्—“ साहन्मियाणिरकरणं,
 वन्द्यं सास्यस्स सारोत्ति । भरणसहायत्तणञ्चो, तहा अण्णासो य धम्माञ्चो ॥ १ ॥ ” तथा ‘ दीनादीनां ’ निःस्व-
 निर्नाथ-रोगार्चपश्टीनाम् ‘ अनुकम्पादानं ’ कर्णामात्रेण तदुचितवस्तुवितरणम् । उपलब्धं चैतद्, तेन गृहानगतस्य

व्याख्या—न केवलं उद्वारादिना न ददाति, 'भाण्डमपि' कुङ्कुमादिक्रयाणकमपि 'निजकमून्यात्' प्रायकस्व-
 कीयमून्याद् 'अतिमहार्ध' द्विगुण-त्रिगुणादिभावेन अत्यन्तबहुमून्यं 'न' नैव 'संग्रहे' प्रभूततरं गृहीत्वा भाण्डशा-
 लादिस्थापनिकायां 'करोति' विधत्ते मतिमानिति योगः, तादृशस्य प्रायः चतिहेतुत्वात् । तथा 'अश्व-करि-गवादीन्'
 तुरग-हस्ति-शुपम-करमादींश्चतुष्पदभेदान् नैव 'निजार्ध' स्वार्थं तन्नाभेच्छुः 'वारयति' संगृह्णाति 'मतिमान्'
 सञ्जुद्धिः शब्द इति प्रक्रमः । प्रभूतकालमश्वदिधारणं हि खादन-मरणादिभिरवरयं चतिहेतुः, गृहीतमाश्रुविक्रयोऽपि
 केशवाण्यज्यकर्मादानरूपतया निषिद्धः, इति तद्व्याण्यं न कार्यम् । इति गार्थार्थः ॥ १३ ॥

तथा—

कव्याससुतवत्थाइ,—संगहं कुणइ धन्नमार्ईणं । अइपडियविच्चयाण वि, न ते उ संगहणमिच्छन्ति ॥ १४ ॥

व्याख्या— देशविशेषरूढ्या 'कव्यासो' रूतमुच्यते, तेन 'कर्पासस्रत्रवस्त्रादीनां' रूत-तन्तु-वसन-प्रवाल-
 मौक्तिकमञ्जिष्ठा-पूगादीनां 'संग्रहं' भाण्डशालादौ बहुकालमपि धारणं 'करोति' विधत्ते, एषामनुगुप्सितत्वेन तथा-
 विधजीवसंसकितविकलरवेन च लोकलोकोचराऽनिषिद्धत्वेन कथंचिदल्पलाभत्वेऽपि संग्रहस्य समीचीनत्वात् । रूतादिविध-
 रीतस्य तु अत्यन्तं निषेधमाह— 'षान्यं' तिल-गोधूमदिकम्, आदिशब्दाद् लाचा-गुड-स्नेह-कुसुम्भ-नीली-सत्क-
 डादिग्रहः । तेषां पुनः अतिपतितवेचकानामपि प्रायिकतन्मून्यापेक्षयाऽत्यन्तसमर्थाणामपि, आस्तां महार्थाणामित्यपिश्च-

धर्मोपापत्वेन सम्भगवगम्य तथैव व्यापारयत उपायाविसंवादः । इति गाथार्थः ॥ ११ ॥

अथ धर्मोत्पत्तिकफलत्वादर्थस्य तदुपायं नैश्वधिकमाह—

अत्योवाओ पुत्रं, तं पुण सञ्चैण ववहरंतस्स । अहवा अइलोभेणं, उद्धारगमाइ नो देइ ॥ १२ ॥

ट्याख्या— 'अधोपायो' द्रव्योपार्जननिदानं 'पुण्यं' सुकृतं, तत्पुनः सुकृतं 'सत्येन' वचन-क्रियाद्यविसंवाद-सधयेन 'व्यवहरतः' क्रय-विक्रयादि कुर्वतः श्राद्धस्य भवति, लोक-लोकोचराऽनिन्दितव्यवहारस्य चौयादिपरिहार-स्यैव सुकृतसाधनत्वाविसंवादात् ; अनेन पुण्य-व्यवसाययोः संहतयोः फलसाधकत्वमिति लक्षयति । अथ व्यावहारिकमपि तदुपायगणमधित्सुर्व्यवहारस्यैव विधेयाविधेयविभागमाह— 'अथवा' इति प्रकारान्तरद्योतकमव्ययम्, ततो 'अति-सोभेन' सातिशयधनगाद्धेन, 'उद्धारकादि' नेति 'उद्धारकं सुवर्णादिग्रहणकमन्तरेण प्रतिभूमात्रग्रहणावष्टम्भपूर्वकं स्वद्रव्यवितरणम् । मकारोऽलाघणिक इति । आदिशब्दात् साधिमात्रग्रहणपूर्वकदानग्रहः, तेन, अत्र तृतीयालोपः प्राक्-एत्वाद् ; 'न ददाति' न वितरति स्वद्रव्यं श्रावकः, तथा दाने हि कदाचिद् बहुलाभसंभवेऽपि भूयसो लोकस्य कुशी-सत्त्वेन प्रायो नीव्या अपि चतिसंभवादस्याऽविधेयत्वम् । एवमन्यत्रापि यथासंभवं द्रष्टव्यम् । इति गाथार्थः ॥ १२ ॥

तथा—

भदंपि अइमहत्तयं, न संगहे कुणइ निययमुज्जाड । आसकरिणोणमाई, न नियट्टा धारए मइसं ॥ १३ ॥

व्याख्या—न केवलं उद्धारादिना न ददाति, 'माण्डमपि' कुङ्कुमादिक्रयाणकमपि 'निजकमून्यात्' प्रायकस्व-
 कीपमून्याद् 'अतिमहार्ध' द्विगुण-त्रिगुणादिभावेन अत्यन्तवहुमून्यं 'न' नैव 'संग्रहे' प्रभूततरं गुहीत्वा भाण्डशा-
 लादित्यापनिकायां 'करोति' विधत्ते मतिमानिति योगः, तादृशस्य प्रायः चतिहेतुत्वात् । तथा 'अश्व-करि-गवादीन्'
 तरग-हस्ति-शुपम-करमादींश्चतुष्पदमेदान् नैव 'निजार्ध' स्वार्थं तन्नाभेच्छुः 'धारयति' संगृह्णाति 'मतिमान्'
 सनुद्धिः श्राद्ध इति प्रक्रमः । प्रभूतकालमश्वादिधारणं हि खादन-मरणादिभिरवश्यं चतिहेतुः, शुहीतमात्रविक्रयोऽपि
 केशवाण्यज्यकर्मादानरूपतया निषिद्धः, इति तद्व्याख्यं न कार्यम् । इति गार्थार्थः ॥ १३ ॥

तथा—

कव्याससुत्तवत्थाइ,—संगहं कुणइ धन्नमाईणं । अइपडियविच्चयाण वि, न ते उ संगहणमिच्छन्ति ॥ १४ ॥

व्याख्या— देशविशेषरुद्ध्या 'कव्यासो' रूतमुच्यते, तेन 'कर्पासस्रजवस्त्रादीनां' रूत-तनु-वसन-प्रवाल-
 मौक्तिकमस्त्रिष्टा-पूगादीनां 'संग्रहं' भाण्डशालादौ बहुकालमपि धारणं 'करोति' विधत्ते; एषामजुगुप्सितत्वेन तथा-
 विधर्त्तवसंसकितविकलत्वेन च लोकलोकोचराऽनिषिद्धत्वेन कथंचिदल्पलाभत्वेऽपि संग्रहस्य समीचीनत्वात् । रूतादिविप-
 रीतस्य तु अत्यन्तं निषेधमाह—'धान्यं' तिल-गोधूममादिकम्, आदिशब्दाद् लाघा-गुड-स्नेह-कुसुम्भ-नीली-सत्कू-
 डादिग्रहः । तेषां पुनः अतिपतितवेच्चकानामपि प्रायिकतन्मून्यापंचयाऽत्यन्तसमर्थाणामपि, आस्तां महार्थाणामित्यापिशा-

व्दार्थः, ' न ' नैव ते शब्दाः, ' तुः ' पुनरर्थो योजित एव, ' संग्रहणं ' भाण्डशालादिषु बहुकालस्थापनम् ' इच्छन्ति '
 अभिलषन्ति कर्तुमिति शेषः । न चात्र ' घञाहणं तु संग्रहणं ' इति भाष्येण विरोधः शङ्कनीयः, तत्र हि स्वादन-भरणा-
 धनोपायपाकुलत्वेन द्रव्यार्जनानुपायत्वमस्मादिसंग्रहस्य प्रत्ययादिः धान्यादिसंग्रहस्य तु प्रायस्त्वधाविधाऽप्यायाभावाद् द्रव्या-
 विधाऽस्मादिव्यवहारार्थां हि प्रचुरतरत्रसादिजीवात्यन्तसंसभितमत्तया भगवत्यादिषु लाक्षावाणियत्वेन प्रतिपादनात् ।
 विशेषाविषयत्वचिन्ता तु द्रव्योपायाणां क्षेत्रे, तत्र च व्यक्तो विशेषस्तत्संग्रहस्य । न च व्याख्येयस्रनिषिद्धं भगवत्यादि-
 धान इति व्यवस्थितम् । इति गाथार्थः ॥ १४ ॥

तथा—

अंगोवरि उद्धारं, निच्छइ अहलाभयं मुणेऊणं । श्वेण वि लाभेणं, वंशेणं अहव रुक्केणं ॥ १५ ॥

एवाख्या—' अङ्गं ' ग्राहकस्य शरीरं, तदुपरीति-तदेव लगनकं विधाव विश्वासातिशयाद् यदीयते तद् अङ्गोपरी-
 त्युच्यते । तादृशहृदारकमुकृतस्वरूपम् ' अतिलाभदं ' प्रचुरतरद्रव्यायनिदानं ' स्वात्वा ' मनसा विभाव्यापि ' नेच्छति '

नाभिलषति दातुमिति शेषः । कथं तर्हि ददाति ? इत्याह—' स्तोकेनापि ' अन्यीयसाऽपि लाभेन द्रव्यप्राप्त्या संभावितेन

बन्धेन सुवर्णादिग्रहणकग्रहणेन । ' अथवा ' इति पदान्तरसंक्षेपार्थः, ' रुकेणं ति ' साक्षात्सुवर्णादिग्रहणेनैव, नान्यथा प्रकारान्तरेण, ह्युद्धारकादिना दीयमानस्याऽवश्यं मूलक्षतिहेतुत्वेन अस्त्यैव प्रकारद्वयस्य साधीयस्त्वादिति भावः । इत्यर्थो-
 पाय इति । एवं कामोपायोऽपि स्त्रीषु साम-दान-माधुर्यादिप्रवृत्तिः । धर्मोपाय एव तु निःशेषोऽपि पारम्पर्येण मोक्षोपाय
 एव हेतु इति । न चाऽनयोर्थ-कामोपाययोर्वैद्यमाथार्थ-कामकौशलाभ्यामभेदः, अर्थकौशलं हि भाण्डस्यैव प्राधान्या-
 प्राधान्यपरिज्ञाननैपुण्यं तत्पूर्वकश्च संग्रह इति । तथाविधस्यैव भाण्डादेर्ग्रहणाऽग्रहणविधिः सत्यत्वेनैव च व्यवहर्तव्यमिति
 तु अर्थोपाय इति । तथा कामकौशलं स्त्रीमात्रस्येद्विताकारादिना शुभाशुभभावनिश्चयादिकं, तन्निश्चये तत्संदेहे वा स्वर-
 चाध्वमक्रियास्वस्खलितप्रवृत्तिरप्युपचारात्तत्कौशलम् । स्वदारा हि विराधिताः कदाचिद् वधाद्यनर्थकरणेऽपि प्रवर्तरन्तिः
 स्वदारामेव सर्वप्रयत्नेन चित्ताराधनप्रवृत्तिरेव तु कामोपाय इति । एवं सकलपुरुषार्थोपायानवगम्य तथैव प्रवर्तमानस्यो-
 पायाविसंवादः । इति गाथार्थः । १५ ॥

अथ भावाविसंवादमाह—

पिडि—माह—भङ्गणि—भाउ य, भावं संवयइ जेण तं कुजा । अहवा वि परुविंते, जहट्टियं पत्ताविज्जा उ ॥

व्याख्या—' पितृ-मातृ-भगिनी-आतृणां ' प्रतीतानां, ' भावः ' प्रियाप्रियादिषु शुभाशुभादिषु परिणामः, स
 संवदति, तद्विरुद्धभावान्तरानुत्पादेन संघटते येन केनापि कृतेन सता प्रियादिविषयदानादानादिना तद्दानादिकं ' कुर्याद् '

स्वार्थः, ' न ' नैव ते श्लाघाः, ' तुः ' पुनरर्थो योजित एव, ' संग्रहणं ' भाष्यशालादिषु बहुकालस्थापनम् ' इच्छन्ति '

 अप्रित्यन्ति कर्तुमिति शेषः । न चात्र ' वलाहणं तु संग्रहणं ' इति भाष्येण विरोधः शङ्कनीयः, तत्र हि खादन-भरणा-

 धनकाऽप्यापाकुलत्वेन द्रव्यार्जनानुपायत्वमश्नादिसंग्रहस्य प्रत्यपादिः धान्यादिसंग्रहस्य तु प्रायस्त्वथाविधाऽप्यायाभावाद् द्रव्या-

 र्जनोपायत्वमात्रं, न तु तत्संग्रहस्य विधेयत्वम् । एतदेव च ' ह्यह आत्थुवाड ' इत्याद्याभिदधता तत्रैव स्पष्टीकृतम्, तथा-

 विधाऽप्यादिव्यवहाराणां हि प्रचुरतरत्रमादिजीवात्यन्तसंसकितमत्रया भगवत्यादिषु लाक्षावाणियत्वेन प्रतिपादनात् ।

 विधेयाविधेयत्वचिन्ता तु द्रव्योपायाणां क्षेत्रे, तत्र च व्यक्तो विशेषस्तत्संग्रहस्य । न च व्याख्येयव्यवत्रनिषिद्धं भगवत्यादि-

 निषिद्धं च भगवतीष्टिचिकार एव भगवान् भाष्यकारस्त्वमनुज्ञास्यतीति संभवति, तस्माद् यथाव्याख्यानमेव सूत्रार्थः समी-

 धान इति व्यवस्थितम् । इति गाथार्थः ॥ १४ ॥

शशा—

अंगोवरि उद्धारं, निच्छद् अहलाभयं सुणेऊणं । श्वेणेण वि लाभेणं, वंशेणं अहव स्केणं ॥ १५ ॥

व्याख्या—' अहं ' शरकस्य शरीरं, तदुपरीति-तदेव लगनकं विधाव विभासातिशयाद् यदीयते तद् अङ्गोपरी-

रयुष्यते । तादृशस्यदारकमुपवस्वरूपम् ' अतिलाभदं ' प्रचुरतरद्रव्यायनिदानं ' ह्यत्वा ' मनसा विभाव्यापि ' नेच्छति '

नामिलपति दातुमिति शेषः । कथं तर्हि ददाति ? इत्याह—' स्वोकेनापि ' अन्वीयसाऽपि लाभेन द्रव्यप्राप्त्या संभावितेन

नाभिलषति दातुमिति शेषः । कथं तर्हि ददाति ? इत्याह—' स्वोकेनापि ' अन्वीयसाऽपि लाभेन द्रव्यप्राप्त्या संभावितेन

‘ न कुर्याद् ’ विदध्यात्त्रैव । अमुमेवार्थं स्पष्टप्रतिपत्तये व्यतिरेकेणाह—‘ किं पुनरिति ’ किन्तु येन पूर्वोदितकलहादिपरिहारलक्षणेन कृत्वेन ‘ स्थिरः ’ प्रतिपत्तिकालाद् दृढतरौ ‘ भवति ’ जायते भावस्त्वत् ‘ करोति ’ विषत्ते आहः । पुनः करणक्रियामिधानं भिन्नवाक्यत्वादद्दृष्टमिति । न चाऽस्यापि वक्ष्यमाणधर्मानुगतभावकौशलादभेदः, तद्धि इङ्गितादिना भावज्ञानं मुख्यतः, उपचारतस्तु तत्पूर्वकं स्थिरीकरणादिकम् । अयं तु भावस्थिरीकरणहेतुक्रियाविशेषरूपः । तदत्र क्रियायाः प्राधान्यं, तत्र तु ज्ञानस्य प्राधान्यमिति भेदः । इति गार्थः ॥ १७ ॥

समस्तपुरुषार्थदा जिनवरेन्द्रवाणी च या, कषयविरतिर्यथा कलुषसन्ततिच्छेदिनी ।

ऋजुव्यवहृतिः सदा भवति कस्य हंसीव सा, न मानसविहारिणी स्फुरद्गणपपुण्याश्रियः ॥ १ ॥

इति युगप्रवरागमभीमज्जिनपतिसूरिशिष्यलेराविरचितार्थां षट्स्थानकवृत्तौ ऋजुमतिव्यवहरणं नाम चतुर्थस्थानकं

विवरणतः समाप्तम् ॥

अथ गुरुशुश्रूषानामकं पञ्चमं स्थानकम् ।

उक्तं सप्रभेदऋजुमतिव्यवहरणम् । अथैतस्यैव प्रधानकारणभूतां गुरुशुश्रूषां सप्रभेदामाह—

विदध्यात्, मावमिति द्वितीया प्रथमायं प्राकृतत्वात् । साधर्मिकाणां हि पित्रादीनां सर्वत्र प्रिये पुत्रादौ साधर्मिकादौ च सर्वप्रयत्नन दानादिकं, तत्प्रत्यनीकेषु च मानश्रंशादिकम्, असाधर्मिकाणां तु स्वकीयधर्मानुगतभावाऽवाधया प्रधानव-
 खादिदानेन तच्चिचारवर्जनाश्रायं, तत्प्रियपुत्रादौ तथैव दानादिकं विदधानस्त्वद्भावाऽविसंबादको भवेदिति भावः । न
 चाऽस्य वक्ष्यमाणेहलोकगुरुश्रूयया अमेदः, सा हि पित्रादीनामेव क्वचिदानादौ प्रवर्तमानानां देयसंपादनाद्युपचारेण मनः-
 समाधानापादनरूपा, अयं तु तत्प्रियपुत्राद्युपचारेणेति भेदः । लौकिकभावाऽविसंबादं प्रतिपाद्य लोकोचरमप्याह— 'अथ-
 वाऽपीति' अथवेति भावाविसंबादप्रकारान्तरसंघचनार्थः, अपिभिन्नक्रमः, ततः 'प्ररूपयन्' किञ्चिज्जीवादितत्त्वं कस्यापि
 पुर उपदिश्यन् भादौ 'यथास्थितं' येन प्रकारेण प्रमाणेन प्रतिष्ठितं तथैव 'प्रज्ञापयेत्' प्रतिपादयेत्, अन्यथा तु स्वकी-
 यस्य प्रेषावतः श्रोतुर्वा मावस्य विसंबादः स्यात् । इति गाथार्थः ॥ १६ ॥

तमेव प्रकारान्तरेत्याह—

अहिणवधन्माणं वा, जेण विसंबयद् धम्मपरिणामो । न तथा कुब्जा किं पुण, जेण थिरो होइ तं कुणइ ॥

एतारुपा— 'अभिनवधर्माणां' तत्कालप्रतिपत्तविशुद्धाहिन्मार्गाणां सत्त्वानां चेति पूर्ववत् । येन केनापि कलहा-

ऽम्भ्यभारु-धरुत्तकक्रियायशुद्धव्यवहार-चैत्यवन्दनपूजाप्रतिक्रमस्याद्याविधिप्रवृत्तिदर्शनादिना 'विसंबदति', विषटते

धर्मपरिणामो विशुद्धमार्गप्रतिपत्त्यभ्यवसायः, यत्तदोर्निर्त्यामिसंबन्धात्, तत्कृत्यं तेनाभिनवधर्मभावोपघातकस्वप्रकारेण

॥

‘ न कुर्याद् ’ विदध्यान्नैव । अमुमेवार्थं स्पष्टप्रतिपत्तये व्यतिरेकेणाह—‘ किं पुनरिति ’ किन्तु येन पूर्वोदितकलहादिपरिहारलक्षणेन कृत्वेन ‘ स्थिरः ’ प्रतिपत्तिकालाद् दृढतरौ ‘ भवति ’ ज्ञायते भावस्त्वत् ‘ करोति ’ विषत्ते आहः । पुनः करणक्रियामिधानं भिन्नभाषयत्त्वाद्दृष्टमिति । न चाऽस्यापि वक्ष्यमाणधर्मानुगतभावकौशलाद्भेदः, तद्धि इङ्गितादिनाभावज्ञानं मुख्यतः, उपचारतस्तु तत्पूर्वकं स्थिरीकरणादिकम् । अयं तु भावस्थिरीकरणहेतुक्रियाविशेषरूपः । तदत्र क्रियायाः प्राधान्यं, तत्र तु ज्ञानस्य प्राधान्यमिति भेदः । इति गार्थः ॥ १७ ॥

समस्तपुरुषार्थदा जिनवरेन्द्रवार्णा च या, कषयविरतिर्यथा कलुषसन्ततिञ्छेदिनी ।
 ऋजुव्यवहृतिः सदा भवति कस्य हंसीव सा, न मानसविहारिणी स्फुरद्गणपयपुण्यश्रियः ॥ १ ॥

इति युगप्रवरागमश्रीमज्जिनपथिसुरिशिष्यलेखाविरचितायां पट्टस्थानकवृत्तौ ऋजुमतिव्यवहरणं नाम चतुर्थस्थानकं

विवरणातः समाप्तम् ॥

—श्रीः—

अथ गुरुशुश्रूषानामकं पञ्चमं स्थानकम् ।

उक्तं सप्रभेदमृजुमतिव्यवहरणम् । अथैतस्यैव प्रधानकारणभूतां गुरुशुश्रूषां सप्रभेदाभाह—

विदध्यात्, भावमिति द्वितीया प्रथमार्थे प्राकृतत्वात् । साधर्मिकाणां हि पित्रादीनां सर्वत्र प्रिये पुत्रादौ साधर्मिकादौ च सर्वप्रयत्नेन दानादिकं, तत्प्रत्यनीकेषु च मानश्रंशादिकम्, असाधर्मिकाणां तु स्वकीयधर्मानुगतभावाऽवाधया प्रधानव-
 खादितानेन तच्चिचावर्जनमात्रार्थं, तत्प्रियपुत्रादौ तथैव दानादिकं विदधानस्त्वद्भावाऽविसंबादको भवेदिति भावः । न
 वाऽस्य षडयमाणेहलोकपुरुशुधूपया अभेदः, सा हि पित्रादीनामेव क्वचिद्दानादौ प्रवर्तमानानां देयसंपादनाद्युपचारेण मनः-
 समाधानायादनरूपा, अयं तु तत्प्रियपुत्राद्युपचारेणोति भेदः । लौकिकभावाऽविसंबादं प्रतिपाद्य लोकोचरमत्त्याह—‘अय-
 वाऽप्येति भावाविसंबादप्रकारानन्तरसंज्ञचनार्थः, अयिभिन्नक्रमः, ततः ‘प्ररूपयन्’ किञ्चिज्जीवादितत्त्वं कस्यपि
 पुर उपदिश्यन् श्राद्धो ‘यथास्थितं’ येन प्रकारेण प्रमाणेन प्रतिष्ठितं तथैव ‘प्रज्ञापयेत्’ प्रतिपादयेत्, अन्यथा तु स्वकी-
 यस्य प्रेषावतः श्रोतुर्वा भावस्य विसंबादः स्यात् । इति गाथार्थः ॥ १६ ॥

तमेव प्रकारान्तरेत्याह—

‘अहिणवधम्ममाणं वा, जेण विसंबयइ धम्मपरिणामो । न तथा कुज्जा किं पुण, जेण थिरो होइ तं कुणइ ॥
 एपाख्या—‘अभिनवधर्माणां’ तत्कालप्रतिपक्षविशुद्धार्हन्मार्गाणां सत्त्वानां चेति पूर्ववत् । येन केनापि कलहा-

ऽसभ्यभाषण-परायकक्रियाद्यशुद्धव्यवहार-चैत्यवन्दनपूजाप्रतिक्रमणाद्याविधिप्रशुचिदर्शनादिना ‘विसंबदति’ विषदते
 धर्मपरिणामो विशुद्धमार्गप्रतिपक्षव्यवसायः, यच्चदोर्नित्यामिसंबन्धात्, तत्कृत्यं तेनाभिनवधर्मभावोपजातकल्पप्रकारेण

तृतीयभेदमाह—‘ भावे तु ’ भावविषया पुनरेवं शुश्रूषा ‘ तयोः ’ पित्रोः, ‘ अनुकूलं ’ मनःप्रसादसंपादकं देवद्रव्य-
संपाचि—च्छन्दानुवर्तनादिकमनुसरति—करोतीति, ‘ दानादिषु ’ ताभ्यामेव विधीयमानवान्धवादिविषयाभीप्सिताहारादि-
वितरणादिषु, एतदपि विशेषतः साधर्मिकादिविषयदानादौ बोद्धव्यम् । इति गाथार्थः ॥ २ ॥

अथ लोकोत्तरगुरुंस्त्वच्छुश्रूषामेदांश्चाह—

अहवा वि गुरु सम्मत्त—दायगा ताण होइ सुस्सूसा । इंताणभिमुहगमणं, उट्टाणं उट्टिप्सु च ॥ ३ ॥

व्याख्या—अथवेति पदान्तरे, ‘ गुरवो ’ गौरवाहर्हिः सम्यक्त्वदायका भवकोटाकोटीदुरापतत्त्वार्थाविषयतयेति प्रत्य-
योत्पादकाः, तेषां ‘ भवति ’ जायते ‘ शुश्रूषा ’ उपास्तिः कर्तव्येति शेषः । तत्रापि सेवां तावदाह—‘ आगच्छताम् उद्यत-
विहारेण देशान्तरादेरागमनं विदधतां गुरूणां क्वचिद् ’ अभिसुखगमनं ‘ संसुखीनं यानम् ‘ उत्थानं ’ ससंभ्रगमासनत्य-
जनम् ‘ उत्थितेषु ’ ऊर्ध्वस्थितेषु पुनः । इति गाथार्थः ॥ ३ ॥

तथा—

विस्सामणाइ सम्मं—ठियाणाऽणुव्वयणमेव जंताणं । संपाडणमेयाणं, ससिच्छियाणं विसुद्धाणं ॥ ४ ॥

व्याख्या—‘ विश्रामणं ’ स्वाध्यायादिश्रान्तानां त्रिविधसंवाधनतया शारीरश्रमापनोदनम्, आदिशब्दात्तथाविधाऽन्य-
वैयाहृत्प्रभेदग्रहणं, तत् ‘ सम्यक् ’ भावसारं त्वगादिसुखहेतुत्वेन वा ‘ स्थितानां ’ सुखासनासीनानाम् ‘ अनुव्रजनमेव ’

गुरुसुस्सुसा तिविहा, सेवासंपाडणेण भावे य । इहलोच गुरु पियसो, सुस्सुस्सणं कुणइ ताणं ॥१॥

व्याख्या—‘ गुरुणा ’ पूर्वोक्त्वस्वरूपाणां ‘ शुश्रूषा ’ सामान्येन पर्युपासना ‘ श्रिविधा ’ त्रिप्रकारा । सेवासंपादने-
नेति । ‘ शिरोनमनाञ्जालिप्रग्रहसमासवसदावस्थिति-ससंभ्रमादेशादिविधानं सेवा, ’ वाङ्मिताहारादिसकलवस्तुभिस्त्वहे-
दपरिजनादिकार्यसंपादनमेव च संपादनम्, ’ ताभ्यां ते एव वा शुश्रूषा, एकवचनं प्राकृतत्वात् समाहाराद्वा । ‘ भाव आत्म-
पारिणामपिशेष, तदेतुर्विशिष्टदान-संभानादिरपि भावः, तत्र च तद्विषये च शुश्रूषेति प्रकृतम् । भावस्य च भिन्नविभक्तिवत्त्वेन
भेदेन चोपन्यासः पूर्वद्रव्यनंपाद्यत्वात् प्राधान्यव्यापनार्थः । गुरुशुश्रूषेत्युक्तम्, तत्र च ‘ इहलोकै ’ एतद्भवे एवाऽचिन्त्य-
महिमिधित्वामिषिकल्पसदभ्रभृतिसकलपुरुषार्यसंपाचिनिमित्तजनमसंपादकत्वाद् ‘ गुरु ’ गौरवाहौं ‘ पितरौ ’ माता-पि-
तरौ, तवस्तयोः ‘ शुश्रूषणं ’ पूर्वोपदर्शितशिरोनमनादिसेवालक्षणमादरतः ‘ करोति ’ विधत्ते । अनेन च सामान्यवचनेन
प्रायः शुश्रूषाभेदः प्रातिपादितः । इति गाथार्थः ॥ १ ॥

अहार-वत्थ-सयणा-इप्सु-उज्जमइ इच्छियतरेसु । भावे उ ताणमणुकूल-मायरे दाणमाईसु ॥२॥

व्याख्या—‘ आहार-वत्थ-शयनादिकेषु ’ भोजना-ऽऽच्छादन-शय्यो-पवेशनाऽ-लंकारादिषु. ‘ ईत्सितवतरेसु ’ मनोहा-
रितयाऽत्यन्तप्रियेषु ‘ उपच्छति ’ सर्वादरेणोपमं करोति, तयोः संपादयत्येतान् इत्यर्थः । अनेन द्वितीयभेद उक्तः । अथ

मनःप्रसादसंपादकं देवद्रव्यं-
'अनुकूलं' विधीयमानवान्ववादिविषयाभीक्षिताद्वारादि-

तयोः, पित्रोः, 'दानादिषु', 'ताभ्यामेव' 'द्वितीयमानवान्ववादिविषयदानादौ बोद्धव्यम् । इति गाथार्थः ॥ २ ॥

तृतीयमेतमाह- 'भावे तु' भावविषया पुनरेवं शुश्रूषा 'तयोः', 'पित्रोः', 'द्वितीयमानवान्ववादिविषयदानादि-करोतीति, 'दानादिषु', 'ताभ्यामेव' 'द्वितीयमानवान्ववादिविषयदानादौ बोद्धव्यम् । इति गाथार्थः ॥ २ ॥

वितरणादिषु, एतदपि विशेषतः साधर्मिकादिविषयदानादौ बोद्धव्यम् । इति गाथार्थः ॥ २ ॥

अथ लोकोत्तरगुरुस्तच्छुश्रूषणभेदाध्याह-
अहवा वि गुरु सम्मत्त-दायगा ताण होइ सुस्सूत्ता । इंताणभिसुहगामणं, उट्टाणं उट्टिणसु च ॥ ३ ॥

अहवा वि गुरु सम्मत्त-दायगा ताण होइ सुस्सूत्ता । इंताणभिसुहगामणं, उट्टाणं उट्टिणसु च ॥ ३ ॥

अथ लोकोत्तरगुरुस्तच्छुश्रूषणभेदाध्याह-
अहवा वि गुरु सम्मत्त-दायगा ताण होइ सुस्सूत्ता । इंताणभिसुहगामणं, उट्टाणं उट्टिणसु च ॥ ३ ॥

अथ लोकोत्तरगुरुस्तच्छुश्रूषणभेदाध्याह-
अहवा वि गुरु सम्मत्त-दायगा ताण होइ सुस्सूत्ता । इंताणभिसुहगामणं, उट्टाणं उट्टिणसु च ॥ ३ ॥

अथ लोकोत्तरगुरुस्तच्छुश्रूषणभेदाध्याह-
अहवा वि गुरु सम्मत्त-दायगा ताण होइ सुस्सूत्ता । इंताणभिसुहगामणं, उट्टाणं उट्टिणसु च ॥ ३ ॥

पयापूर्णमनेव, न तु विश्रामणादिकं यातां-गच्छतां कश्चिद्विहारकमाद्यर्थमिति पूर्वोदितपित्राद्यपेक्षया विशिष्टतरभिरानमना-
 दिप्रसादपान एव एतद् गुरुषु साविश्रयं विदधातीति भावः । न चाऽस्य गुर्वभिमुखगमनादेर्जाबोपमर्दननिमित्तत्वेन
 अस्मीधीनतीव्रं वाच्यम्, सामान्यसाधूनामपि विषये “ अभिमुखगमणमासयं० ” इत्यादिना सिद्धान्ते तस्याऽभिधानात् ।
 यथादीनामपि समस्तस्वसैन्यादिसनाधानाभेव गुरुषु प्रतिपत्त्यविशयव्यापनार्थं वन्दनादिनिमित्तं गमनश्रवणाच्च । विश्राम-
 णादिप्रसापि धादस्य यदुपवत् तद् गुर्वादिविषयभक्त्यविशयव्यापनार्थम् । गुर्वादयस्तु कदाचित्गुष्टालम्बनेनैव तद् कारय-
 न्तीति । अथ संपादनमाह-‘ संपादनं ’ स्थानान्तरदाहृत्य संघटनम्, ‘ एतेषां ’ गुरुणां सपरिकराणाम् । कस्य संपादनम् ?
 इत्याह-‘ समीक्षितानाम् ’ अभिवाञ्छितानामाहारादीनां, ‘ विशुद्धानां ’ प्राप्तुकैपण्यानाम् । इति गार्थार्थं ॥ ४ ॥
 अथ भाष्यश्रुत्यामाह—

भावाणुवत्तपं तह, स्ववपयत्तेण ताण कायत्वं । सस्मत्तदायगाणं, दुष्पाडियारं जओ भणियं ॥५॥

व्याख्या—‘ भावानुवर्तनं ’ तेषां कश्चिद्दानव्याख्यानादौ प्रवर्तमानानामनुकृत्येन तदभिप्रायानुवृत्तिश्चकन्दोऽनुवर्त-
 नादिकं ‘ तथेति ’ समुच्चयार्थो गार्थादौ द्रष्टव्यः, ‘ सर्वप्रयत्नेन ’ शारीर-वाचिक-मानस-दान-सम्मानादिसमस्तत्वाद्दरेण
 ‘ तेषां ’ सदगुरुणां ‘ कर्तव्यं ’ विधेयं भवतीति गम्यते । कस्मादेवम् ? इत्यत आह—‘ सम्यक्त्वदायकानां ’ सदुपदेशदानेनाऽ-
 नन्वस्तथाप्येणाऽमन्द्परमानन्दसंपादकसम्पन्नभावोत्पादकानां ‘ दुष्प्रतीकारं ’ प्रतिकर्तुं दुःशक्यं ‘ यतो ’ यस्मात्कारणात्

‘ यणितम् ’ उक्तमागमे गणधरादिभिः । इति गाथार्थः ॥ ५ ॥

यदुक्तं तदेवाह—

‘ सम्मत्तदायगाणं दु-प्यडियारं भवेसु बहुषु । सत्वगुणमेलियाहिं वि, उक्थारसहस्सकोडीहिं ॥६॥

उपारण्या—‘ सम्पक्वदायकानां दुष्प्रतीकारम् ’ इति पूर्ववत् । कुत्र कैर्दुष्प्रतीकारम् ? इत्यत आह—‘ भवेषु मनुज-
देवादिजन्मसु ‘ बहुषु ’ संख्यातिकान्तत्वेन प्रभूतेषु वर्तमानाभिः ‘ सर्वगुणमेलिताभिः ’ द्विगुण-त्रिगुणाभिः, यावद्-
नन्तगुणाभिरपीत्यर्थः, उपकारसहस्रकोटीभिः भवे विधीयमानदान-संमानादिगुणान्तरकोटीसहस्ररपि तदुपकारसंवादको-
पकारान्तरकरणाऽभावादिदिति भावः । तदुक्तम्—‘ दुष्प्रतीकारौ माता, -पितरौ-स्वामी गुरुश्च लोकेऽस्मिन् ’ तत्र गुरुरिहाऽमुत्र
च सुदुष्करतरप्रतीकारः । तर्हि सर्वथा तेषां प्रतिकर्तुमशक्यमेव, उत कथाञ्चिच्छक्यमपि ? तत्रोच्यते—कथाञ्चित्सम्पक्त्वादेः
प्रतिपतितानां तत्रैव पुनः स्थापनेन, नान्यथा । तदुक्तम्—‘ जो जेण जन्मि ठाणमि ठाविओ दंसणे व चरणे वा । सो तं
तओ चुयंतं-मि चेव ठविडं भवे निरिणो ॥ १ ॥ ’ तदेवं परमोपकारिषु गुरुषु सर्वादरेण शुश्रूषा संगता ।
इति गाथार्थः ॥ ६ ॥

हेयोपादेयतत्त्वावगातिसुखाविधावुच्छ्वसहस्रिपकीला, स्थूलाज्ञानान्धकारस्तरणादिनमण्डिप्रोच्यदुद्गा-

मदीप्तिः ।

सर्वनिर्वायसाधान् करकमलगतानादधानैव सद्यः, शुश्रूषा सद्गुरुणां किमिह न फलति प्राणभाजां
प्रसन्ना ॥ १ ॥

एषि शुगमवयामर्भामिञ्जिनपथिविरिशिष्यक्षेत्रधिरचिवायां पदस्थानकवृत्तौ गुरुशुश्रूषास्थानकं पञ्चमं विवरणतः समाप्तम् ॥

अथ प्रवचनकौशलाख्यं षष्ठं स्थानकम् ।

उक्त्वा गुरुशुश्रूषा; तस्या एव प्रधानं कार्यं प्रवचनकौशलाग्राह—

पवयणकोसलं पुण, छन्दमेयं तं समासओ भणियं । सुचे जिशिंदभणिए, कोसल्लं ताव पढमं जु ॥१॥

एषाख्या— ' प्रवचनकौशलं ' जिनशासनरहस्यनैपुण्यं; तदनुसारिभद्रान-प्ररूपणबहुमान-तदर्थानुष्ठानादिव्यव-
ष्टाभिषि उपचारात्काश्लम् । ' पुनः ' इत्यनेन गुरुशुश्रूषाया एतद्भिन्नचि । ' षद्भेदं ' षट्प्रकारं स्रवादिविषयभेदात् ।
तदुच्यते— ' ज्ञेयसासयानिउणचं, एयं बुच्चइ तहा क्रमेयं च । सुचत्थे उस्सभागा,—डववायववहारमावे य' ॥ १ ॥ ' तद् '
इत्यागमप्रसिद्धं, ' समासतः ' संबोधेण, मूलभेदापेक्षया षड्विधम् अवान्तरभेदानां बहुत्वात् । अथवा प्रवचनकौशलम्
अथाप्येवं इति शेषः; ' पुण छन्दमेयं तं ' ति, तत्पुनः समासतः षद्भेदमित्येवं योजनीयम् । ' भणियतम् ' उक्तं गणधरादि-

भिरिति गम्यते । तत्रापि सूत्रे एव समस्वजनन्तुजातहितऽर्धभागधमापोपनिषद्वाऽविरुद्धार्थशब्दसंदर्भरूपे एव जिनेन्द्रमणित्वे
 अर्थवत्स्वीर्षकरोपदिष्टे; शब्दवस्तु गणधरद्वयेऽपि परम्परया तीर्थकारोपदिष्टत्वमेव । तदुक्तम्—“ अर्थं भासइ अरिहा, सुतं
 गंथन्ति गणहारा निज्जणं ” इति । कौशलं तदुपदिष्टत्वज्ञाननैपुणम् । तावच्छब्दः क्रमार्थः । अर्थकौशलार्थेष्वप्या ‘ प्रथमं
 पूर्व, ‘ तुः ’ एवकारार्थो योजित एव, सूत्रस्यादिप्रतिपादकत्वेन प्राधान्याविवक्षया तत्कौशलस्य प्रथममभिधानम् ।
 इति गार्थार्थः ॥ १ ॥

तदेवाह—

✓जाणइ जिणिंदमणियं, एयं पुव्वावरणे अविरोहा । एयं पुव्वावरवाहियं तु जिणभासियं तं नो॥२॥

व्याख्या—‘ जानाति ’ सद्गुरुशुश्रूषादेर्निश्चिनोति ‘ जिनेन्द्रमणितं ’ तीर्थकरप्रणीतम् ‘ एवत् ’ प्रत्यचोपलभ्य-
 मानमाचारान्नादिकम्, कुतः ? इत्याह—पूर्वापरणाऽविरोधात्, सूत्रपूर्वभागोपदिष्टोऽर्थोऽहिंसादिरुपचारात् पूर्व इत्युच्यते, एवमप-
 रोऽप्यर्थ एव । ततश्च पूर्वस्यापरेण हिंसादिप्रतिपादकत्वेनाऽविरोधादानिषेधनात् । नहि पूर्वमहिंसादकं प्रतिपाद्य पश्चाद्धिंसा-
 दिकं प्रतिपादयत्येवदिति साधः । एतदेव च जिनेन्द्रभाषेतमित्यभिदधत्ताऽभिव्यञ्जितं वितथ्यविरुद्धाभिधानाऽव्यभिचारि-
 कारणरागादिदोषज्जेवाशिरामणयो हि जिनेन्द्राः । ते चात्ताः कथं विरुद्धं मापिष्यन्त इति । यथा च वीतरागस्याऽविरुद्ध-
 मापित्त्वमेव तथा प्रथमस्थानकविवरणेऽभिहितमिति । ततश्च पूर्वापरविरुद्धं यत्सूत्रं तदेव जिनेन्द्रमापितमेवेति निश्चिनोतीति ।

सर्वान्वार्यसार्थान् करकमलगतानादधानैव सद्यः, शुश्रूषा सद्गुरूणां किमिह न फलति प्राणभाजां
प्रसन्ना ॥ १ ॥

इति शुगप्रवचनार्थमञ्जिनपविस्विरिशिष्यलेखविरचितायां पदस्थानकवृत्तौ गुरुशुश्रूषास्थानकं पञ्चमं विवरणतः समाप्तम् ॥

अथ प्रवचनकौशलार्थ्यं षष्ठं स्थानकम् ।

उक्त्वा गुरुश्रूषा; तस्या एव प्रधानं कार्यं प्रवचनकौशलमाह—

पवयणकोसलं पुण, ह्यभेयं तं समासओ भणियं । सुचे जिह्दिभणिए, कोसल्लं ताव पढसं तु ॥१॥

व्याख्या— ' प्रवचनकौशलं ' जिनशासनरहस्यनैपुण्यं; तदनुसारिश्रद्धान-प्ररूपणबहुमान-तदर्थानुष्ठानादिक्यव-
रातोन्धि उपचारान्तकौशलम् । ' पुनः ' इत्यनेन गुरुशुश्रूषाया एतद्भिनत्ति । ' षट्मेदं ' षट्प्रकारं सत्रादिविषयभेदात् ।
तदुपवम्—“त्रिषष्टासप्तनिउणत्वं, एयं बुबह तदा छमेयं च । सुत्तथे उस्सग्गा,—ऽववायववहारभावे य” ॥ १ ॥ ' तद् '
इत्यागमप्रसिद्धं, ' समासतः ' संक्षेपेण, मूलभेदापेक्षया षड्विषयम् अवान्तरभेदानां बहुत्वात् । अथवा प्रवचनकौशलम्
अथान्तर इति शेषः; ' पुण अन्वयेयं तं ' ति, तत्पुनः समासतः षट्मेदमित्येवं योजनीयम् । ' भणितम् ' उक्तं गणधरादि-

शिवाय कल्पते, न तु वैरस्वामी-सङ्गमस्थविरादिविहितदृढत्काराणिकचैत्यभक्तिनित्यवासित्वाद्यालभ्यनपरिग्रहणेत्येवंरूपः । तथा
 च तत्रैवोक्तम्-“ आलंबणेण केणह, जे अन्ने संज्ञयं पमायन्ति । न ह्यु तं होइ पमाणं, भूयत्यगवेसणं कुञ्जा ” ॥ १ ॥
 तथेति समुच्चये, निगृह्यते परवचनं निराक्रियतेऽनेनेति निग्रहः प्रत्युत्तरवाक्यम् । ततो यस्मात्कारणादेव चायं चात्र निग्रहो
 निराकरणवचनम्-“ उहावणा परेसिं सा तित्थउत्तमावणं च वञ्छन्नं । न गण्णिति गणेमाणा पुण्णुविययुत्फमहिमं च
 ॥ १ ॥ ततो यद्येत्त्परवचनं न स्यान्नैतस्य निग्रहः स्याद्, अस्ति चायं निग्रहः, इत्येवंरूपात्कार्त्वाभिश्चिनोति नूनं “ चेइय-
 प्या किं ” इत्यादिकं परवचनमेवेति । यद्यप्यत्र तदर्थपर्यालोचनेनैव पूर्वपक्षोत्तरपक्षत्वानिर्णयः, तथापि नैतदर्थकौशलं, तद्-
 द्वाराणाभ्येतत्परवचनमेतदुत्तरवचनमित्येवंरूपतया सूत्रस्यैव प्राधान्येन प्रतीतेः सूत्रकौशलमेवेति । उपलक्ष्यं चैतद् कल्प्यादि-
 च्छेदश्रुतोक्तानां व्यवहारानिश्चयनयस्वसमयपरसमय-संज्ञादिसूत्राणां तदुच्चारणाविधेश्च । तदुक्तम्-“ सन्नाहसुत्ताण व,
 अंगाणंगाइयाण वेगयरं । उत्सगाज्जवायाण व, एगयरमिमं ति जं सुणह ॥ १ ॥ पयवककाण सञ्छेयं, उदचअणुदचमा-
 हवन्नाणं । जं उच्चायामणहं, एयं वा सुत्तकोसल्लं ” ॥ २ ॥ इति गाथार्थः ॥ ३ ॥

अथ सूत्राभिधेयत्वादर्थस्य तत्कौशलमह—

अथे य कोसल्लं, पुण अणुवउत्ताहभासियमिणं तु । एयं उवउत्तेण, तिएण भणियं वियाणाहि ॥ ४ ॥

व्याख्या—सूत्रे तावदुक्तं कौरालम् । ‘ अर्थे ’ तदभिधेये पुनरेतत्कौशलं यद् गुरुविधीयमानव्याख्यानादौ सता-

उपलक्षणं च तद्, तेन शेषद्वयलक्षणयोगादपीति द्रष्टव्यम् । तच्चेदम्—“ पुन्वावरसंजुक्तं, वेरगगकरं संततमाविरुद्धं । पोरारण-
मदभागर-भासानिययं भवद् सुचं ॥ १ ॥ इति अन्यथेन प्रतिपादितोऽप्यर्थः पुनर्व्यतिरेकेण प्रतिपाद्यमानः सुदृढसंस्कार-
कार्यं भवतीति व्यतिरेकमाद्—‘ एतच्च ’ एतत्पुनः श्रुति-स्मृति-प्रज्ञापारमितादिकं ‘ पूर्वापरवाधितं ’ “ न हिंस्यात् सर्व-
भूतानि ” इत्याद्याभिधानेऽपि पूर्व, पश्चाद् यागादौ पशुसमालमनाद्याभिधायकत्वात् । ‘ तुः ’ पुनरर्थो योजित एव । यस्मा-
त्पूर्वापरवाधितं ‘ तद् ’ ‘ तस्माद् ’ जिनमाधितं नो ’ नैव एतदिति । अत्रापि पूर्ववज्जिनशब्दोपादानमाप्त्वंव्यप्यज्जनार्थमेव,
ततः कथमेवंविधं धीतराणो नृपादिति निश्चिनोति । इति भाथार्थः ॥ २ ॥

विश्व—

परवयणं वा एयं, जमित्थमासंकियं न ठिय पक्खो । जग्हा अयमहिगारो, एस तहा निग्गहो जग्हा ॥३॥

व्याख्या—‘ परवचनं वा ’ पूर्ववच्वादिवाक्यम् ‘ एतद् ’ इति वा जानाति सूत्रकौशलवानिति प्रक्रमः । इति

एतद् ! इत्याह—‘ यद् ’ यस्माद् एतस्मिन् वाक्ये ‘ आशाङ्कितं ’ निषिद्धमपि कर्तव्यतया प्रसञ्जितम् । यथा—“ चेह्यपूर्णा
किं वरर-सामिण्या शृणियपुन्वसारेषं । कथा पुरीए तइया, सुक्खंमं सा वि साहृणं ” ॥ १ ॥ यदा आशाङ्कितमेवैतादिति
जानाति तदाऽनेनैवापमाशाङ्कितरूपः स्थितः पचसिद्धन्तप्रतिष्ठितार्थवचनलक्षणा इत्यपि जानातीति नभ्यते । एतदपि कुतः ?
एतत् आह—‘ यस्माद् परमाधिकारः, ’ एषोऽर्थविशेषाभिधानप्रक्रमः साधूनामसदालम्बनपरिहारेणैव विद्वद्भ्यादिसंयमः

श्रियाप कल्पते, न तु वैरस्वामी-सङ्गमस्थधिरादिविहितवृहत्कारणिकचैत्यभक्तिनित्यवासित्वाद्यालम्बनपरिश्रहणेत्येवंरूपः । तथा च तत्रैवोक्तम्—“ आलंघ्येण केणइ, जे अन्ने संजयं पमायन्ति । न हु तं होइ पमाणं, भूयत्थगवेसणं कुञ्जा ” ॥ १ ॥ तथा तथेति समुच्चये, निगुह्यते परवचनं निराकियतेऽनेनेति निग्रहः प्रत्युत्तरवाक्यम् । ततो यस्मात्कारणादेप चायं चात्र निग्रहो निराकरणवचनम्—“ उहावणा परेसिं सा तित्थउम्भावणं च वञ्छन्नं । न गण्णिति गणेमाणा पुवुविययपुक्फमाहिमं च ” ॥ १ ॥ ततो यद्येवत्परवचनं न स्यान्नैतस्य निग्रहः स्याद्, अस्ति चायं निग्रहः, इत्येवंरूपाचकार्निश्चिनोति नूनं “ चेइय-पूया किं ” इत्यादिकं परवचनमेवेति । यद्यप्यत्र तदर्थपर्यालोचनेनैव पूर्वपक्षोत्तरपक्षत्वानिर्णयः, तथापि नैतदर्थकौशलं, च्छेदश्रुतोक्तानां व्यवहारनिश्चयनयस्वसमयपरसमय-संज्ञादिस्त्राणां तदुच्चारणविधेश्च । उपलक्ष्यं चैतत् कल्पादि-अंगाण्यगाइयाण्य वेगपरं । उस्सगाडववायाण्य व, एगपरमिमं ति जं सुणइ ॥ १ ॥ पयवककाण सञ्छेपं, उदचअणुदचमा-इवचाणं । जं उच्चायाण्यहं, एयं वा सुचकोसन्नं ” ॥ २ ॥ इति गाथार्थः ॥ ३ ॥

अथ स्त्राभिधेयत्वादर्थस्य तत्कौशलमाह—
 अथे य कोसन्नं, पुण अणुवउत्ताइभासियमिणं तु । एयं उवउत्तेण, टिएण भणियं वियाणाहि ॥ ४ ॥
 व्याख्या—स्त्रे तावदुक्तं कौशलम् । ‘ अर्थे ’ तदभिधेये पुनरेतत्कौशलं यद् शुखविधीयमानव्याख्यानादौ सता-

उपलक्ष्यं चतव्, तेन द्योपलक्ष्ययोगादपीति द्रष्टव्यम् । तच्चैदम्—“ पुन्वावरसंजुतं, वेरगगकरं संततमविरुद्धं । पोराण-
मदमागार-भासानिययं भवद् सुतं ॥ १ ॥ इति अन्वयेन प्रतिपादितोऽप्यर्थः पुनर्व्यतिरेकेण प्रतिपाद्यमानः सुदृढसंस्कार-
कार्यं भवतीति व्यतिरेकमाह—‘ एतच्च ’ एतत्पुनः श्रुति-स्मृति-प्रज्ञापातरमितादिकं ‘ पूर्वापरवाधितं ’ “ न हिस्थात् सर्व-
भूतानि ” इत्याद्यभिधानेऽपि पूर्व, पश्चाद् यागादौ पशुसमालम्बनाद्यभिधायकत्वात् । ‘ तुः ’ पुनरर्थो योजित एव । यस्मा-
त्पूर्वापरवाधितं ‘ तव ’, ‘ तस्माद् ’ जिनभाषितं नो ’ नैव एतादिति । अत्रापि पूर्ववज्जिनशब्दोपादानमाप्तत्वव्यञ्जनार्थमेव,
वतः कथमेवंविधं वीतरागो ब्रूयादिति निश्चिनोति । इति गाथार्थः ॥ २ ॥

दिश्व—

परवयणं वा पूयं, जमित्थमासंकिपं न ठिय पक्खो । जग्हा अयमहिगारो, एस तहा निग्गहो जग्हा ॥३॥

त्याख्या—‘ परवचनं वा ’ पूर्वपचवादिवाक्यम् ‘ एतद् ’ इति वा जानाति सूत्रकौशलवानिति प्रक्रमः । कुत
एतद् ! इत्याह—‘ यद् ’ यस्माद् एतस्मिन् वाक्ये ‘ आशाङ्कितं ’ निषिद्धमपि कर्तव्यतया प्रसञ्जितम् । यथा—“ चेह्यपूया
दि वर-सांमिणा सुणियपुण्वसारेणं । कया पुरीए तइया, सुक्खं गं सा वि साहूणं ” ॥ १ ॥ यदा आशाङ्कितमेवतादिति
जानाति तदाऽनेनैवापमाशाङ्कितरूपः स्थितः पचसिद्धान्तप्रतिष्ठितार्थवचनलक्षणा इत्यपि जानातीति गम्यते । एतदपि कुतः ?
इत्यत आह—‘ यस्मादपमाधिकारः, एषोऽर्थविशेषाभिधानप्रक्रमः साधूनामसदालम्बनपरिहारणैव विद्वद्भूयस्यसंयमः

शिवाय कल्पते, न तु वैरस्वामी—सङ्गमस्थविरादिविहितवृहत्कारणिकचैत्यभाकिनित्यवासित्वाद्यालम्बनपरिग्रहणेत्यंवरूपः । तथा
 च तत्रैवोक्तम्—“ आलंघयेण केशह, जे अन्ने संजयं पमायन्ति । न ह्यु तं होइ पमाणं, भूयत्थगवेसणं कुञ्जा ” ॥ १ ॥
 तथेति समुच्चये, निगृह्यते परवचनं निराक्रियतेऽनेनेति निग्रहः प्रत्युत्तरवाक्यम् । ततो यस्मात्कारणादेय चायं चात्र निग्रहो
 निराकरणवचनम्—“ उहावणा परेसि सा तित्थउन्मावणं च वच्छन्नं । न गण्णिति गणेमाणा पुव्वुव्वियपुष्फमाहिमं च
 ॥ १ ॥ ततो यद्येत्परवचनं न स्यान्नतस्य निग्रहः स्याद्, अस्ति चायं निग्रहः, इत्येवंरूपात्तर्कात्त्रिभिनोति नूनं “ चेह्य-
 पूया किं ” इत्यादिकं परवचनमेवेति । यद्यप्यत्र तदर्थपर्यालोचनेनैव पूर्वपक्षोत्तरपक्षत्वनिर्णयः, तथापि नैतदर्थकौशलं, तद्-
 द्वारेणाप्येतत्परवचनमेतदुत्तरवचनमित्येवंरूपतया सूत्रस्यैव प्राधान्येन प्रतीतेः सूत्रकौशलमेवेति । उपलक्ष्यं चैतत् कल्प्यादि-
 ङ्छेदश्रुतोक्तानां व्यवहारनिश्चयनयस्वसमयपरसमय—संज्ञादिसूत्राणां तदुच्चारणविधेश्च । तदुक्तम्—“ सत्ताहसुत्ताण व,
 अंगाणंगाहयाण वेगयरं । उस्सगाऽववायाण व, एगयरमिमं ति जं सुण्ह ॥ १ ॥ पयवक्काण सच्छेयं, उदत्तअणुदत्तमा-
 हवन्नाणं । जं उच्चाणमण्हं, एयं वा सुचकोसल्लं ” ॥ २ ॥ इति गाथार्थः ॥ ३ ॥

अथ सूत्राभिधेयत्वादर्शस्य तत्कौशलमह—

अस्थे य कोसल्लं, पुण अणुवत्ताहभासियमिणं तु । एयं उवत्तेण, टिण्ण भणियं वियाणाहि ॥ ४ ॥
 व्याख्या—सूत्रे तावदुक्तं कौशलम् । ‘ अर्थे ’ तदभिधेये पुनरेतत्कौशलं यद् गुणविधीयमानव्याख्यानादौ सता-

स्वयंरवदपगमः; तत्र चाऽनुपयुक्त्वादिभाषितमेतदिति जानातीति योगः । तत्राऽनुपयुक्तः कार्यन्तरव्यासङ्गादिनाऽप्रणिहित-
मनाः; आदिशब्दात्कथायादिदृषितास्थितादिग्रहः; स हि कदाचिद्विपर्यस्तमपि भाषते व्यासक्त्युपप्लुतचिच्चत्वात्, तत्र अ-
तेन भाषितं भाषितमिदं श्रूयमाणघट्टं ' तुः ' वाक्यान्तरापेक्षया विशेषणार्थः; तेन एतत्पुनः ' उपयुक्तेन ' प्रणिहितमनसा
एतच्च ' स्थितेन ' कोषाद्यदीपवचेवसा भाषितमिति विशेषेण जानाति, न तु शुभवत्संशुभधर्ममात्रमवबुध्यते इत्यर्थः ।
कौटिल्यप्रथममन्यभाषि द्रष्टव्यम् । इति गार्थार्थः ॥ ४ ॥

तथा—

आविदिकया वरसकयं, असूयावयणं भणन्ति समयण्ण । पायच्छित्तं अकए, गरयं वितहंकए लहुयं ॥ प्र ॥
एयाख्या—' विधिः ' आद्योपदेशः; तद्विपरीतस्तु आविधिः तेन ' कृतं ' विहितं चैत्यवन्दनकादिकमनुष्ठानमिति
शेषः; तस्मात् ' वरं ' मनाक् श्रेष्ठम् ' अकृतं ' सर्वथैवाऽननुष्ठितमिति ' अक्षयावचनम् ' इति पारिणामिकतया चकतु-
रक्षभाषचनमेतदिति ' मणन्ति ' प्रतिपादयन्ति, ' समयज्ञाः ' सिद्धान्तरहस्यविद् इत्यपि जानात्यर्थकौशालवान् । कृतः ?
इत्यत आह—' प्रायश्चित्तं ' विशुद्धिरहृतपःप्रभृतिकम् ' अकृते ' सर्वथाऽननुष्ठिते ' गुरुकं ' महत्तरम्, ' वितथकृते ' किञ्चि-
दाविच्छेदे पुनः ' लघुकम् ' अल्पतरमिभारितमागमे इति गम्यते । तथाहि जीतकल्प्याभिप्रायेण " फिदिए समयससारिय " इत्यत्र
कथञ्चित्तमादेन आचार्यादेः सकाशात् प्रथममेव त्रिः कारोत्सर्गोत्सारेण वन्दकदाने वा उत्कर्षतोऽपि चतुर्थशुक्-

मेवोक्तम् ; सर्वथाऽप्यकरणे तु चतुर्गुरुकमिति । ननु यद्येवं तदा कथमविधिवैतन्यवन्दनामुद्दिश्य “ होह य पाएण सा किलि-
दुसत्ताणं ” इत्याद्युक्तम् ? अविधिवन्दनकमप्युद्दिश्य “ किहकम्मं पि कुणंते, न होह कियकम्मनिज्जराभागी ” इत्याद्युक्तम् ?
तस्माद् “ अविधिकृतादकृतं वरम् ” इत्येतन्नाऽऽख्यावचनं, समीचीनत्वात् ; इति चेद्, नैवं, शैथिल्याऽशैथिल्यादेरिह
प्राधान्येन विवक्षितत्वात् । यत्र हि शक्तोऽपि शैथिल्यादेरविधिना करोति तत्र तत्कारणं विपरीतफलमेवेत्यत्र न विप्रति-
पत्तिः । यत्र तु सम्यक्करणकृतशुद्धिर्लान्यादेरशक्तः सन् किञ्चिदविधिनाऽपि करोति तत्र तत्सफलमेव । इति आशिथि-
लादिकमाश्रित्य नाविधिकृतादकृतं वरमिति भावः । इति गाथार्थः ॥ ५ ॥

तथा—

नरगाइ मंस—रुहिराइ,—वन्नणं जं पसिद्धिमित्तेणं । भयहेउ इहर तेसिं, वेउविय्यभावओ न तयं ॥६॥

व्याख्या—‘ नरकादौ ’ दुर्गत्यादिस्थाने ‘ मांस—रुधिरादिवर्णनं ’ मांसाद्याशिनस्तत्र तच्छरीरोत्कर्तितपिशितादिख-
ण्डान्येव भोज्यन्ते परमाधार्मिकैरित्याद्युपदर्शनं क्रियते श्रुतधर्मनारकाणामिति शेषः । अथवा नरकादीति उपचारात्तस्या
नारका एवोच्यन्ते, ततो नारकाणां मांसादीत्यादि योज्यम् ; आदिशब्दाद् वसापूतादिग्रहः । एतत्सर्वं प्रसिद्धिमात्रेण धातु-
मयानि पञ्चेन्द्रियशरीराणीति सामान्यजनप्रतीत्यैव ; न तु सिद्धान्तानुसारेण, यद्येवं तत्किमित्युपवर्णनम् ? अत आह ‘ भय-
हेतोः ’ पिशितादिलोलानां त्रासोत्पादनार्थम् । इतरथेति प्रसिद्धिमात्रं विहाय सिद्धान्तानुसारेण पुनस्तेषां नारकाणां ‘ वैक्रिय-

माधार ' वैक्रियत्वात् । अत्र च शरीर-शरीरिणोः कथंचिद्भेदाद् वैक्रियत्वाभिधानं दृश्यम् । अथवा ' वैक्रियभावाद् ' वैक्रियशीरत्वात्तेषां ' न ' नैव तन्मांसादिकम् । इति गार्थार्थः ॥ ६ ॥

शषा—

विसयविभागेणं पुण, सुचं किंचि जहा उ आयारे । जुत्रं उवगरणं जह, हेमंताइक्कमे निसरे ॥७॥

एतावथा—साध्यायाचारस्य हि ' विषयो ' गोचरः साध्यादिः, तस्य ' विभागो ' अत्रान्तरविशेषः स्थविरक-
नियथादिः । तत्र च किञ्चित्पुनः ध्वं तथाविधार्थोपदेशलक्षणं विषयविभागेनेदं स्थितामिति जानाति । तदेव सूत्रकारो दृष्टा-
न्तार्थमार- ' यथैव ' येन प्रकारेण ' आचारे ' प्रथमान्ने एतदर्थं सूत्रमस्ति यदुत जीर्णं परिशाटितप्रायम्, उपक्रियते-
कञ्जुष्टघटं संयमोऽनेनिति उपकरणम्—पात्रकन्पादिभाण्डम्, यदि चेद्भवेत् कथञ्चित्साधोस्त्वदा ' हेमन्तातिक्रमे ' शीतकाला-
पणमं ' निःसञ्चित ' परिष्ठापयति साधुः, संयमानुपष्टम्भकत्वेन तस्याधिकरणात्त्वात् । तथा च तत्र प्रथमश्रुतस्कन्धाऽ-
दशाप्यनचतुर्थोद्देशकेऽभिहितम् " अह पुण एवं जाणिञ्जा उवाइक्कंते खलु हेमंते, गिमहे पडिक्कंते, अहापरिजुभाहं
वरथाहं पारिटक्कंजाह " । इति गार्थार्थः ॥ ७ ॥

एतथाऽर्थकौशलवान् विमृश्यैवंविषयविशेषे क्वचस्थितामिति निश्चिनोति । कथमित्याह—

चोत्स उवगरणाहं, अवस्समुत्ताहं ताव जं तेसिं । विसप् निक्कइह एयं, जिणक्कपीणं अओ तं तु ॥ ८॥

व्याख्या—चतुर्दशसंख्यान्युपकरणानि ‘पतं पत्तवंधो, पार्थक्येसरिया, पडंलाहं रर्यं चाणं, गुडं पञ्चो
 विधि पंञ्चाना ॥१॥ रयर्हरणं मुहूर्धवी मर्तञ्चो चोत्तपट्टो य ’ । एतानि ‘ अत्रयं ’ नियमेन ‘ उक्तानि ’ प्रतिपादितानि,
 तावदिति लोकभाषायां भ्रुवधैर्धार्धतयेति शेषः । ‘ जं वेसि ति ’ यदिति यस्मात्कारणात् तेषामिति साधूनाम् । तदुक्तम्—
 “चोद्स उवगरणाहं भवस्स धरियव्वाहं थेरेहिं ” ति । पाठान्तरपक्षे तु तन्नेधिति शब्देण निशीयादिषु, साधूनामिति
 तु प्रक्रमाद् गम्यते । एतदिति संप्रत्युपलभ्यमानतया प्रत्यचं, तदिति यदुपकरणं परिष्ठापकतयोपाचं, ‘ तुः ’ अवधारणे,
 स च जिनकल्पिकानामेवेत्यत्र योज्यते । जिनकल्पिकानामवश्यं चतुर्दशोपकरणवत्त्वस्य विधानाद्धेतोस्त्वदेतदाचाराङ्गध्वनं
 जीर्णोपकरणव्युत्सर्गप्रतिपादकं ‘ जिनकल्पिकानामेव केवलोत्सर्गकल्पं, दुरनुष्ठेयानुष्ठानविशेषनिष्ठसाधूनामेव विषये ‘ निप-
 तति ’ प्रवर्तते इति । ननु प्रत्येकबुद्धादिरैवात्र किमिति न मुह्यते, तस्यापि विषयविशेषत्वात् ? । नैवम्, प्रत्येकबुद्धानां
 तावद् विविधनवविधोपकरणवत्त्वस्य जघन्योत्कर्षाभ्यामवश्यंभावित्वात्, स्वयंसंबुद्धसाधूनां तु द्वादशविधोपधित्वस्यैव
 प्रतिपादनात्, ततो जिनकल्पिकानामेव “दुग्ग तिण चउक पणमं, नव दस इकारसेव चारसमं । एए अड्ड विगएण,
 जिणकएणे हुंति उवहिस्स ” ॥ १ ॥ इत्यादिनाऽष्टविधत्वस्यापि संभवेन जीर्णोत्साद्युपकरणव्युत्सर्गोऽपि सिद्धान्तव्यापकभा-
 वात्तेयामेवात्र ग्रहणं युक्तमिति सर्वं जिनकल्पिकानामेव तद् । इति गाथार्थः ॥ ८ ॥

अद्वयिभ उवकंते, पसंगओ जरथ साहए अक्षं । तं खलु कडवस्ववयणं, न हीइ तं पशुयमवस्सं ॥६॥

एपाकया—'अन्यस्मिन्' कस्मिञ्चिदर्थे 'उपक्रान्ते' प्राग्वधे प्रतिपादयितुमिति शेषः । 'प्रसङ्ग(तः)' इति, तस्यै-
पार्थस्य कपनानुपहंशेय यत्र स्थाने 'साधयति' प्रतिपादयति, 'अन्यं' प्रक्रान्तादर्थादर्थान्तरप्रतिपादनम् । 'खलु'
निश्चयेन, 'कटाक्षवचनमिति' कटाक्षोऽपाङ्गनिरीक्षणं, तदिव यदभिधानं तत्कटाक्षवचनम् । यथाहि संमुखीनं पदार्थ-
मलोकरूपेव काण्डिकादिः कर्मनीयकामिनीप्रभृतिकं तिर्यगवस्थितमपाङ्गेन निरीचते, एवं प्रस्तुतमभिधानस्यापि तत्प्रसङ्गे-
नाऽप्रस्तुतस्य यदभिधानं तद् कटाक्षवचनम् । यथौघानिर्मुक्तौ उपकरणद्वारे—“अञ्जन्तथविसोहीए, उवगरणं वाहिरं
पारहंते । अपरिगहो चि मण्णिओ, जिणेहि तिलोक्कदंसीहि” ॥ १ ॥ इत्यादिना मूर्च्छादिरहितः कल्पादिकमुपभुञ्जा-
नोऽपि अपरिग्रह इति वचनं, तथाविधोपकरणभोगं भोक्षाङ्गवया समर्थयदेव दिग्भरमवयवमपाकरोति । तच्चाऽपाकरणम-
प्रस्तुतमेव, केवलं प्रस्तुतार्थाऽपाक्षकतया तत्प्रसङ्गमात्रेणोपात्तमित्याह—'न भवति तत्प्रस्तुतमवश्यम्' इति सुशमम् । अस्य तु
दुनरस्वत्वं नाशङ्कनीयम्, उपदेशत्वाद्, व्यतिरेकद्वारेण विनेयानां सुदृढप्रतिपत्तिनिमित्तत्वाद्वा । इति गाथार्थः ॥ ९ ॥

तथा—

पडिबज्जह जिणदेवं, विरओ देसेण सट्ठओ वावि । एयं सहावभणियं, जाणइ सो सुत्तकोसल्ला ॥१०॥

एपाकया—भो भव्याः । 'प्रतिपद्यध्वम्' आश्रयध्वं भोषाङ्गवया 'जिनदेवं' वीतरानदेवताम्, तदाश्रयणस्यैव

परंपरया मुक्तिहेतुत्वात् । तथा ' विरति ' निवृत्ति च प्राणिवधादेरिति शेषः, ' देशेन ' इत्येकदेशतः स्थूलप्राण्यादेद्विविध-
 द्विविधादितश्च । ' सर्वतोऽपि वा ' सर्वप्रकारेण स्थूलसूक्ष्मत्रिविधत्रिविधरूपेण, वायुन्दो द्योरपि निवृत्त्योरसाक्षात्साक्षाच्च
 भोक्त्रिनिदानयोः शक्तिश्रद्धातुसारेशाश्रयणीयत्वविकल्पप्रतिपादनार्थः । ' एतद् ' एवंरूपं वचनं ' स्वभावभणितं ' नैसर्गिको-
 पदेशरूपं, न तु मयादिद्वन्नवद् कारणान्तरजम्, इति ' जानाति ' बुध्यते सोऽर्थकौशलवान् श्रावकः अर्थकौशलादिति ।
 अत्रार्थस्य सूत्राभिधेयत्वादुपचारेण सूत्रशब्देनार्थोपादानं द्रष्टव्यं, ततोऽर्थनैपुण्यात् । इति गार्थार्थः ॥ १० ॥

उक्तमर्थकौशलम् । अथाऽर्थविशेषत्वादुत्सर्गापवादयोरतत्स्वरूपोदाहरणरूपफलप्रतिपादनपुरस्सरं तत्कौशलं गार्था-

त्रयेणाह—

सामन्नाविही भणितो, उरसभगो तद्विसेसिओ इयरो । पाणिवहाइनिविची, तिविहं तिविहेण जाजीवं । ११
 पुढवाइसु आसेवा, उप्पद्वे कारणमि जयणाए । मिगरहिहयस्स ट्टियस्स, अववाओ होइ नायव्वो ॥ १२ ॥
 सव्वन्नुप्पामन्ना, दुद्धि वि एए समासओ मुवस्वं । मिससं पत्ता सेवण, कोसस्सं इत्थ नायव्वं ॥ १३ ॥

न्याख्या—' सामान्यः ' सर्वसाध्यादिसाधारणो ' विधिः ' अनुष्ठानं ' भणितः ' प्रतिपादितो जिनैः ' उत्सर्गो
 उत्कृष्टः समाचारः । तस्मादेवोत्सर्गाद् ' विशेषितो ' देश-कालादिकारणभेदितः, अथवा स एव तैर्विशेषितः । किमि-
 त्याह—' इतरो ' अपवादः सामान्यविधिवाधारूपो भणितः । उत्सर्गापवादयोरतत्र तत्र साहचर्याभिधानोपलम्भात्

अत्रिम उवकंते, पसंगओ जरथ साहए अत्रं । तं खलु कडवस्ववयणं, न होइ तं पशुयमवस्सं ॥६॥

त्याख्या—' अन्यस्मिन् ' कस्मिञ्चिदर्थे ' उपक्रान्ते ' प्रारब्धे प्रतिपादयितुमिति शेषः । ' असङ्ग(तः) ' इति, तस्यै-
वार्थस्य कथनानुपक्षेण यत्र स्थाने ' साधयति ' प्रतिपादयति, ' अन्यं ' प्रक्रान्तादर्थादर्थान्तरप्रतिपादनम् । ' खलु '
निश्चयेन, ' कटाक्षवचनमिति ' कटाक्षोऽपाङ्गनिरीक्षणं, तदिव यदभिधानं तत्कटाक्षवचनम् । यथाहि संमुखीनं पदार्थ-
मलोचयन्नेव काष्ठकादिः कमनीयकामिनीप्रभृतिकं तिर्यग्वाश्वित्यतमपाङ्गेन निरीक्षते, एवं प्रस्तुतमभिदधानस्यापि तत्प्रसङ्गे-
नाऽप्रस्तुतस्य यदभिधानं तत् कटाक्षवचनम् । यथोषानिर्मुक्तौ उपकरणद्वारे—“ अज्जन्थविसेहीए, उवगरणं वाहिरं
परिरतो । अपरिगहो चि मणिओ, जिणेहिं तिलोक्कदंसीहिं ” ॥ १ ॥ इत्यादिना मूर्च्छादिरहितः कल्प्यादिकमुपभुञ्जा-
नोऽपि अपरिग्रह इति वचनं, तथाविधोपकरणभोगं मोक्षाङ्गतया समर्थयदेव दिग्भ्रमरमतमपाकरोति । तच्चाऽपाकरणम-
प्रस्तुतमेव, केवलं प्रस्तुतार्थाऽबाधकतया तत्प्रसङ्गभोगोपाचमित्याह—' न भवति तत्प्रस्तुतमवश्यम् ' इति सुगमम् । अस्य तु
पुनरुक्तत्वं नाशङ्कनीयम्, उपदेशत्वाद्, व्यतिरेकद्वारेण विनेयानां सुदृढप्रतिपत्तिनिमित्तत्वाद्वा । इति गार्थः ॥ ९ ॥

तथा—

पडिवज्जह जिणदेवं, विरओ देसेण सत्त्वओ वावि । एयं सहावभणियं, जाणइ सो सुत्तकोसज्जा ॥१०॥
त्याख्या—मो मय्याः ! ' प्रतिपद्यन्मम् ' आश्रयध्वं मोक्षाङ्गतया ' जिनदेवं ' वीतरागदेवताम्, तदाश्रयणस्यैव

परंपरया मुक्तिवहेतुत्वात् । तथा ' विरति ' निवृत्तिं च प्राणिवधादेरिति शेषः, ' देशेन ' हत्येकदेशतः स्थूलप्राण्यादेर्द्विविध-
त्रिविधादितश्च । ' सर्वतोऽपि वा ' सर्वप्रकारेण स्थूलसूक्ष्मत्रिविधत्रिविधरूपेण, वाशब्दो द्वयोरपि निवृत्त्योरसाक्षात्साक्षाच्च
भोक्षिनादानयोः शक्तिश्रद्धात्सारेयाश्रयणीयत्वविकल्पप्रतिपादनार्थः । ' एतद् ' एवंपरुपं वचनं ' स्वभावमणितं ' नैसर्गिको-
पदेशरूपं, न तु भयादिद्वयवत् कारणान्तरजम्, इति ' जानाति ' बुध्यते सोऽर्थकौशलवान् श्रावकः अर्थकौशलादिति ।
अत्रार्थस्य दृशाभिधेयत्वादुपचारेण सूत्रशब्देनार्थोपादानं द्रष्टव्यं, ततोऽर्थनैपुणात् । इति गाथार्थः ॥ १० ॥

उक्तमर्थकौशलम् । अथाऽर्थविशेषत्वादुत्सर्गापवादयोस्तत्स्वरूपोदाहरणरूपफलप्रतिपादनपुरस्सरं तत्कौशलं गाथा-
श्रयेणाह—

सामन्नाविही भणिओ, उस्सभगो तडिवसेसिओ इयरो । पाणिवहाइनिविची, तिविहं तिविहेण जाजीवं । ११
पुढवाइसु आसेवा, उप्पद्वे कारणमिज जयणाए । मिगरहियस्स ट्टियस्स, अववाओ होइ नायव्वो ॥ १२ ॥
सव्वन्नुप्पामन्ना, दुद्धि वि षए समासओ सुवस्वं । मिस्सं पत्ता सेवण, कोसह्वं इत्थ नायव्वं ॥ १३ ॥

व्याख्या—' सामान्यः ' सर्वसाध्वादिसाधारणो ' विधिः ' अनुष्ठानं ' भणितः ' प्रतिपादितो जिनैः ' उत्सर्ग ' उत्कृष्टः समाचारः । तस्मादेवोत्सर्गाद् ' विशेषितो ' देश-कालादिकारणैर्भेदितः, अथवा स एव तैर्विशेषितः । किमि-
त्याह—' इतरो ' अपवादः सामान्यविधिवाधारूपो भणितः । उत्सर्गापवादयोरत्र तत्र साहचर्याभिधानोपलम्भात्

अद्यस्मि उवकंते, पसंगओ जरथ साहए अहं । तं खलु कडवस्ववयणं, न होइ तं पशुयमवस्सं ॥६॥

एपाख्या—' अन्यस्मिन् ' कस्मिञ्चदर्थे ' उपक्रान्ते ' प्रारब्धे प्रतिपादयितुमिति शेषः । ' प्रसङ्ग(तः) ' इति, तस्यै-
 धार्यस्य कपनानुपपत्तये यत्र स्थाने ' साधयति ' प्रतिपादयति, ' अन्त्यं ' प्रक्रान्तादर्थादर्थान्तरप्रतिपादनम् । ' खलु '
 निश्चयेन, ' कटाक्षवचनमिति ' कटाक्षोऽपाङ्गनिरीक्षणं, तदिव यदभिधानं तरकटाक्षवचनम् । यथाहि संमुखीनं पदार्थ-
 मलोक्षयन्नेव काष्ठाकादिः कर्मनीयकामिनीप्रभृतिकं तिर्यगवस्थितमपाङ्गेन निरीक्षते, एवं प्ररतुवमभिदधानस्यापि तत्प्रसङ्गे-
 नाऽप्ररतुवस्य यदीमधानं तत् कटाक्षवचनम् । यथोषानिर्मुक्तौ उपकरणद्वारे—“ अज्ज्ञत्थविसोहीए, उवगरणं बाहिरं
 परिहरो । अपरिगहो चि भण्णो, जिणेहि तिलोक्कदंसीहि ” ॥ १ ॥ इत्यादिना मूर्च्छादिरहितः कल्प्यादिकमुपभृज्जा-
 नोऽपि अपरिग्रह इति वचनं, तथाविधोपकरणभोगं मोक्षाङ्गतया समर्थयदेव दिगम्बरमतमपाकरोति । तच्चाऽपाकरणम-
 प्ररतुवमेव, केवलं प्ररतुवार्थाऽन्वाधकतया तत्प्रसङ्गमात्रेणोपात्तमित्याह—' न भवति तत्प्ररतुवमवश्यम् ' इति सुगमम् । अस्य तु
 दुनरुक्त्वत्वं नाशङ्कनीयम्, उपदेशत्वाद्, व्यतिरेकद्वारेण विनेयानां सुदृढप्रतिपत्तिनिमित्तत्वाद्वा । इति गाथार्थः ॥ ९ ॥

तथा—

पटिवज्जह जिणदेवं, विरओ देसेण सत्त्वओ वावि । एयं सहावभणियं, जाणइ सो सुत्तकोसल्ला ॥१०॥

एपाख्या—मो मध्याः । ' प्रतिपद्यध्वम् ' आश्रयध्वं मोक्षाङ्गतया ' जिनदेवं ' वीतरागदेवताम्, तदाश्रयणस्यैव

अप्येवौ मोक्ष इत्युक्तम् । ' समासतः ' समस्तत्वेन असेवनामपेक्ष्य स्वस्वकालयोः संघटितत्वेन । यदि तु ' सर्वसाधुस्तसर्गे-
 शेष केवलेन सर्वदा प्रवर्तेत' तदा दुरवस्थानामवश्यंभावितात् संहननानामदृढत्वाद् आधुषां सोपक्रमत्वेनाऽऽत्मनः परिणा-
 मानामपि चञ्चलत्वात् तीर्थस्यापि नाऽनुवृत्तिः स्यादित्यर्थः । एतदुक्तं भवति—सर्वज्ञो हि परमाप्तत्वाच्च कस्याप्यहितवादी,
 स चोत्सर्गापवादयोस्तत्तदवस्थादिविशेषेऽनुष्ठीयमानयोरपवर्गहेतुत्वमवगम्य तथैव प्रणीतवान् । न चैतदनुपपात्तिकम्, अवस्था-
 विशेषे रोगिणः कटुकौषधाद्युपभोगवद् आधाकार्मिकादिभोगस्यापि संयमशरीरोपष्टम्भकत्वेन हितहेतुत्वात्, तज्जन्यपातकस्य
 तु पश्चात् प्रायश्चितादिना सुखशोध्यत्वात् । पुष्टाङ्गस्य तु निर्निमित्तं तदुपभोगः केवलं लौढ्यमविर्भावयन्न हितहेतुः । इत्य-
 शठेन स्वस्वकाल एवैतदनुष्ठानादवश्यं मोक्षः प्राप्यत एवेति न कश्चिद्विरोधः । एवमनयोः स्वरूप—फलविज्ञानपूर्वकं मिश्रं
 पूर्वोक्तयुक्त्या परस्परसंघटिताप्राप्तयोः सेव्यत्वेन सच्चिद्वितीभूतयोरसेवनमनुष्ठानं यत्तद् कौशलं नैपुण्यमत्र इत्युत्सर्गापवा-
 दयोर्ज्ञातव्यं—बोद्धव्यं श्रावकेण । इति गाथात्रयार्थः ॥ ११—१२—१३ ॥

उक्ते समाचारविशेषरूपोत्सर्गापवादकौशले । अथ समाचारसामान्यरूपव्यवहारकौशलमाह—

ववहारे कोसल्लं, धम्मसे अत्थे य काम लोणे य । धम्मसे कुतिरिथि वज्जण, कुतिरिथि विंबाण विक्रिणणं ॥१४॥

न्याहंयां—शिट्ठंजनाऽनिन्द्यः समाचारो व्यवहारः, तत्र ' कौशलं ' तज्ज्ञानपूर्वकप्रवृत्तिनैपुण्यम् । तच्च विषयमे-
 दाद्यतुर्था, ते च विषया धर्मादयः प्रतीतस्वरूपा एव । ततश्च ' धर्मे ' सुकृते तत्साधने च विषयभूते यो व्यवहारस्तत्र ।

प्रथमादा इतराद्यर्दनात्राऽपवादाग्रहः । आद्यस्यादाहरणमाह—‘ प्राणिवधादिभ्य ’ आश्वद्वारेभ्यो ‘ निवृत्तिः ’ विरतिः,
 भ्रिषिषं भ्रिविषेन करण-कारणा-ऽनुमतिभिर्मनो-वाक्-कायैः ‘ यावज्जीवम् ’ आजन्म साधूनामित्युत्सर्गो ज्ञातव्य इति
 यागः ॥१॥ अथ द्वितीयस्योदाहरणम्—‘ पृथिव्यादिषु ’ लवणादिरूपेषु पदस्त्रपि जीवनिकायेषु विषयेषु ‘ आसेवा ’ मर्या-
 दया मनाप् निर्पेयम्, एषामुपमर्दनमित्यर्थः । ‘ उत्पन्ने ’ संजाते ’ सति ‘ कारणे ’ तदासेवनहेतौ गलान्यादाकल्पयन्त्वम-
 पिसांशुमशक्य, न तु यथाकयाञ्चित्, तत्रापि ‘ यतनया ’ रचितुं शक्यजीवरत्नालक्षणया, न तु निःशक्यतया प्रसरेण ।
 तथा प यतनास्वरूपमुक्तम्—‘ जीप् पभूययरास-प्यवित्तिवियेवित्तिलकवणं वत्सुं । सिज्ज्ञह चिद्वाए जड, सा जय-
 याए विवरंमि ” ॥ १ ॥ अत्र चाक्षया आप्तोपदेशतो विषयदिति गलान्याद्यापदि, मुगा इव मुगा अभिनवदीचि-
 तादयोऽपरिणतमाधाः, वै ‘ रहितस्य ’ वर्जितस्य, तदसन्निहितस्येत्यर्थः । तत्रापि ‘ स्थितस्य ’ चारित्रे सम्यगवस्थित-
 भावस्य सतः साधोर्पट्टयिष्यादिनिर्पेयणं तद् अपवादो भवति ‘ ज्ञातव्यो ’ बोद्धव्यः, सामान्यविधिवाधारूपत्वात् ।
 तथा च सम्भ्रचारित्रियोऽधिकृत्योक्तम्—‘ आसिचे ओमोपरिए, रायपउठे भए व गेलचे । एमाहकारणेहिं, आहाकम्ममाह
 इयणाए ” ॥ १ ॥ ततोऽप्यत्र भावः-यो ह्यस्थितोऽपरिणतसाधुसमवं चाऽतिप्रसरेण निष्कारणमेव चाऽऽसेवते, नाऽसौ
 अपवादावर्ती, किन्तु तदाभाससमाचारः, साध्वाभास एवेति, न तदनुष्ठानमपवाद् इति । नन्वस्योत्सर्गवाधारूपत्वात् कथं
 मोक्षाङ्गता ।, अस्त्येव वा तदङ्गत्वे कथमुत्सर्गस्य ? इत्यत आह—‘ सर्वज्ञग्रामाण्यात् ’ अत्रार्थे सर्वविदोऽवधेयवचनत्वाद्
 दावप्येता उत्सर्गापवादौ, नैक एवाऽनयोः, किमित्याह—‘ मोक्षः ’ कृत्स्नकर्मचयलक्षणः, कारणे कार्योपचारान्मोक्षकारणे

ब्रह्म मोहियमर्हन् । धर्मं च सो न यास्य, अहवा ब्रह्मो नरए ॥ १ ॥ ततश्च तथोद्धारग्रहणे मूलनाशस्यापि
 संभवात् । तथा च देवद्रव्याविनाशे शङ्काशादिभावकवद् महाजनैर्भागित्वप्रसङ्गाच्चाङ्गोपरि तदुद्धारग्रहो युक्त इति ।
 तथाऽनेनैव ' जातु ' कदाचिद् ' से ' इति तस्य जिनद्रव्यस्य वा साधारणद्रव्यस्य वा ' पुंभकं ' परंपरा, तदुपयोगनिदान-
 मवस्त्वन्तरोपयोगरूपं ' लाति ' गृह्णाति, तद्ग्रहणेनापि तदुपयोगं न करोति । इति गाथार्थः ॥ १५ ॥
 पुंभकस्वरूपमाह—
 तद्वच्चरिणियजायण, विहीए सगड-वड्ल-मणुयाणं । अहवा वि खरालिंह, करेइ तद्वचकयणाणं ॥ १६ ॥

व्याख्या—'तद्द्रव्यक्राणिकेभ्यः' कदाचिद् ब्रह्मादिनिमित्तावितीर्णजिनादिद्रव्यक्राणिकेभ्यः सकाशात् केनापि मुग्ध-
 सुब्धश्रावकेण ' याचनं ' प्रार्थनं गृहीत्वापि, तदुपयोगविधानमिति यावत्, विद्या स्वद्रव्यदानमन्तरेणैवैव मुधिकया शकट-
 वलीवर्द-मनुजानां प्रतीतानाम् क्राणिकस्यैव संवन्धिनाम् एतत्पुंभकम् । उपलक्ष्यं चैतत्, अन्यदपि यद्देवद्रव्योपजीविनः
 सकाशात् तदाचिप्येनैव स्वगृहे व्यापारादिकं कार्यते तदपि पुंभकम्, पारम्पर्येण देवादिद्रव्योपयोगरूपत्वात् । अथवेति
 प्रकारान्तरे, तद्द्रव्यक्राणिकाणां देवादिद्रव्यकलान्तरप्रयोगग्राहिणां धनधारदीनां संवन्धित्वेन ' खरश्लिष्णकां ' खरान्
 ददाति यस्यां वाणिज्यायां सा खरश्लिष्णका, तां ' करोति ' विधत्ते । एतदप्युपलक्षणम्, तेन यद्देवसंवन्धि किञ्चिद्द्रव्य-

एवमर्थकामव्यवहारयोरपि । लोकव्यवहारस्तु शिष्टसमाचार एव । तथापि चण्डो सद्युधयाथो, तत्रापि प्रथमं तावत्प्रा-
 यान्यादर्मेव्यवहारकौशलमाह— ' धर्मो ' पदसमुदाये पदस्योपचाराद्धर्मव्यवहारकौशलमिति योगः । ' कुतीर्थिनां ' शाक्य-
 भूष-दिगम्बर-विप्रादीनां ' वर्जनं ' तत्पूर्वालाप-प्रणाम-दानाऽनुप्रदानादिसंसर्गादीनां तद्देवतानां च तदुपादिष्टश्राद्ध-पिण्ड-
 प्रदानादीनां च परिहारेण सर्वथात्सर्जनं, तत्संसर्गादेरतीचारत्वेन सम्यक्त्वस्य मालिन्यहेतुत्वात् । ' कुतीर्थिविम्बानां '
 श्रदागाल्यरि-हत्यादिप्रतिभानां विक्रयणस्य वर्जनामिति संबन्धः, षष्ठ्यर्थे द्वितीया प्राकृतत्वात् । यदा चैतान्यपि न
 विधीयते तदा जिनविम्बविक्रयो दूरापास्त एव, सर्वप्रकाराराध्यजिनविभविक्रयणार्थलाभस्य तत्त्वतो महाऽनर्थलाभरूपत्वात्
 इति गाथार्थः ॥ १४ ॥

गथा—

वज्जेइ चेइयालय-दृव्वं अंगोवरिन्मि उद्धारं । साहारणं च एवं, जाड से पुंभयं लेइ ॥१५॥

व्याख्या— ' वर्जयति ' परिहरति ' चैत्यालयद्रव्यं ' देवगृहसमृद्धकादिद्रविणम्, ' अङ्गोपर्युद्धारम् ' इति प्राणुक्तार्थम्
 तथा पृहीत्वा नो भङ्गे इत्यर्थः । ' साधारणं च ' तथाविधापद्रतसाधर्मिकाष्टपमोनायोग्यतया तुल्यं च द्रव्यं यत्तदप्येवं
 जिनद्रव्यधर्माङ्गोपर्युद्धारं गृह्णाति, देवद्रव्य-साधारणद्रव्ययोर्हि वर्धनादौ यास्त्रे तुल्यत्वश्रुतेरियमुक्तिः । तथा चोक्तम् " देवस्सं
 नाहृद्वं च, साहारणवचं तथा । सावपिहि तिहा काउं, नेयव्वं बुद्धिमापरा " ॥१॥ तथा— " चेइयदव्वं साहा-रणां च जो

दुहह मोहियमर्हश्रो । धर्मं च सो न याणह, अहवा वद्वाउश्रो नरए ॥ १ ॥ ततश्च तथोद्धारग्रहणे मूलनाशस्यापि संभवात् । तथा च देवद्रव्याविनाशे भङ्गाशादिश्रावकवद् महाऽनर्थभागित्वप्रसङ्गावाङ्घ्रोपरि तदुद्धारग्रहो युक्त इति । तथाऽनेनैव ' जातु ' कदाचिद् ' से ' इति तस्य जिनद्रव्यस्य वा साधारणद्रव्यस्य वा ' पुंसकं ' परंपरा, तदुपयोगनिदान-मवस्त्वन्तरोपयोगरूपं ' लाति ' गृह्णाति, तद्ग्रहणेनापि तदुपभोगं न करोति । इति गाथार्थः ॥ १५ ॥

पुंभकस्वरूपमाह—

तद्वच्चरिणियजायण, विष्टीए सगड-वडल-मणुयाणं । अहवा वि खराल्पिंह, करेइ तद्वचकयगाणं ॥ १६ ॥

व्याख्या—'तद्द्रव्यक्राणिकेभ्यः' कदाचिद् बुद्ध्यादिनिमित्तावितिर्थाजिनादिद्रव्यक्राणिकेभ्यः सकाशात् केनापि पुंभ-लुब्धश्रावकेण ' याचनं ' प्रार्थनं गृहीत्वापि, तदुपयोगविधानमिति यावत्, विष्ट्या स्वद्रव्यदानमन्तरेणैवमेव मुधिकया शकट-वर्तीवर्द—मनुजानां प्रतीतानाम् क्राणिकस्यैव संबन्धनाम् एतत्पुंभकम् । उपलक्षणं चैतत्, अन्यदपि यद्देवद्रव्योपजीविनः सकाशात् तदाचिन्प्यनैव स्वगृहे व्यापारादिकं कार्यते तदपि पुंभकम्, पारम्पर्येण देवादिद्रव्योपभोगरूपत्वात् । अथवेति प्रकारान्तरे, तद्द्रव्यक्रायकाणां देवादिद्रव्यकलान्तरप्रयोगग्राहिणां खरधारादीनां संबन्धित्वेन ' खरश्लक्षिकां ' खरान् मद्रादिद्रव्यसंपूर्णान् देवादिसंबन्धिनो द्रममादीन् आत्मना गृहीत्वा स्वकीयान् द्रममादीनेव श्लक्षणान् द्रव्यादिहीनान् ददाति यस्यां वाण्ड्यायायां सा खरश्लक्षिका, तां ' करोति ' विधत्ते । एतदप्युपलक्षणम्, तेन यद्देवसंबन्धि किञ्चिद्द्रव्या-

एवमर्थकामप्यवहारयोरापि । लोकभ्यवहारस्तु शिष्टसमाचार एव । तथापि चण्डोऽसमुच्चयार्थो, तथापि प्रथमं तावत्प्र-
 धान्यादर्भेण्यप्यवहारकौशलमाह—‘ धर्मो ’ पदसमुदाये पदस्योपचाराद्धर्मव्यवहारकौशलमिति योगः । ‘ कुतीर्थिनां ’ शाक्य-
 भूत-दिगम्बर-विप्रादीनां ‘ वर्जनं ’ वत्पूर्वालाप-प्रणाम-दानाऽनुप्रदानादिसंसर्गादीनां तदेवतानां च तदुपदिष्टश्राद्ध-पिण्ड-
 प्रदानादीनां च परिहारेण सर्वयोत्सर्जनं, वत्संसर्गादेरतीचारत्वेन सम्यक्त्वस्य मालिन्यहेतुत्वात् । ‘ कुतीर्थिविम्बानां ’
 वदताप्यहरि-हारादिप्रतिमानां विक्रयणस्य वर्जनमिति संबन्धः, पृथगर्थे द्वितीया प्राकृतत्वात् । यदा चैतान्यपि न
 विधीयन्ति तदा जिनविभ्यधिक्रयो दूरापास्त एव, सर्वप्रकाराराध्यजिनविभ्यधिक्रयार्थलाभस्य तत्त्वतो महाऽनर्थलाभरूपत्वात्
 इति गाथार्थः ॥ १४ ॥

तथा—

वज्जेइ चैइयालय—द्व्वं अंगोवरिम्मि उद्धरं । साहारणं च एवं, जाउ से पुंभयं लेइ ॥१५॥

उपाख्या—‘ वर्जयति ’ परिहरति ‘ चैत्यालयद्रव्यं ’ देवगृहसमुद्रकादिद्रविणम्, ‘ अङ्गोपर्युद्धारम् ’ इति प्राणुक्त्वार्यम्
 तथा गृहीत्वा नो मुञ्चे इत्यर्थः । ‘ साधारणं च ’ तथाविधापद्रवसाधिकाषुपमोगयोग्यतया तुल्यं च द्रव्यं यत्तद्रूप्येवं
 त्रिनद्रव्यसाङ्गोपर्युद्धारं गृह्णाति, देवद्रव्य-साधारणद्रव्ययोर्हि वर्धनादौ आद्ये तुल्यत्वश्रुतेरियमुक्तिः । तथा चोक्तम् “ देवस्सं
 नाह्यद्व्वं च, साहारणधणं तथा । सावएहि तिहा काउं, नेयद्व्वं बुद्धिमायरा ” ॥१॥ तथा—‘ चैइयद्व्वं साहा-रयं च जो

दुहह मोहियमर्हश्चो । धर्मं च सा न यागद्, अहवा वद्वाउश्चो नरए ॥ १ ॥ ततश्च तथोद्धारग्रहणे मूलनाशस्यापि
संभवात् । तथा च देवद्रव्याविनाशे शङ्काशादिभावकवद् महाजनर्थभागित्वप्रसङ्गावाङ्गोपरि तदुद्धारग्रहो युक्त इति ।
तथाऽनेनैव ' जातु ' कदाचित् ' से ' इति तस्य जिनद्रव्यस्य वा साधारणद्रव्यस्य वा ' पुंसकं ' परंपरा, तदुपयोगनिदान-
भवस्त्वन्तरोपयोगरूपं ' लाति ' गृह्णाति, तद्ग्रहणेनापि तदुपयोगं न करोति । इति गाथार्थः ॥ १५ ॥

पुनभकस्वरूपमाह—

तद्वच्चरिणियजायण, विद्वीए सभाउ-वइल-मणुयाणं । अहवा वि खरालिण्ह, करेइ तद्वच्चकयगाणं ॥ १६ ॥

व्याख्या—'तद्द्रव्यश्रमणिकेभ्यः' कदाचिद् बुद्ध्यादिनिमित्ताविवीर्णाजिनादिद्रव्यश्रमणिकेभ्यः सकाशात् केनापि सुष-
लुब्धभावकेण ' याचनं ' प्रार्थनं गृहीत्वापि, तदुपयोगविधानमिति यावत्, विद्या स्वद्रव्यदानमन्तरेणैवमेव मुधिकया शकट-
यलीवर्द-मनुजानां प्रतीतानाम् श्रमणिकस्यैव संबन्धिनाम् एतत्पुंसकम् । उपलक्ष्यं चैतत्, अन्यदपि यद्देवद्रव्योपजीविनः
सकाशात् तदाचिष्येनैव स्वगृहे व्यापारादिकं कार्यते तदपि पुंसकम्, पारम्पर्येण देवादिद्रव्योपयोगरूपत्वात् । अथवेति
प्रकारान्तरे, तद्द्रव्यश्रमणिकया देवादिद्रव्यकलान्तरप्रयोगग्राहिणां वृषधारादीनां संबन्धित्वेन ' खरश्रमणिकार्ण ' खरान्
सद्रादिद्रव्यसंपूर्णान् देवादिसंबन्धिनो द्रव्यादीन् आत्मना गृहीत्वा स्वकीयान् द्रव्यादीनेव श्रच्छान् द्रव्यादिहीनान्
ददाति यस्यां वाणिज्यायां सा खरश्रमणिका, तां ' करोति ' विधत्ते । एतद्रूपलक्षणम्, तेन यद्देवसंबन्धि किञ्चिद्द्रव्य-

पहाणेइ भोगकाले, सुहसुद्धि कारवेइ वेसिद्धि । उल्लवइ न स्वभावं, इत्थिपुरओ सयाकालं ॥ १९ ॥

न्याख्या—धर्मं तावदुक्तं कौशलम् । ‘ अर्थे ’ द्रव्ये पुनरेतत्कौशलं यदतिप्रतिवेचकगृहीतत्वादिना ‘ अवन्धयम् ’
 अवरयं भाविफलं लाभलक्षणं यस्मात्तदवन्धयफलदम्, ततोऽवन्धयं च तत् फलदं चेति कर्मधारयः । ‘ स ’ इति श्रावकः,
 ‘ धारयति ’ भाण्डशालादिषु स्थापयति, ‘ भाण्डं ’ कुट्टम-मञ्जिष्ठादिद्रव्यम् । अयं भावः—स्वमतिमाहात्म्याद् मतिमत्परममि-
 यादिवचनाद्वा भाण्डं सम्यक्परीक्ष्यैव तद्वारयति यद् बहुफलं भवति, इत्येतद् अर्थव्यवहारकौशलम् । ‘ कामे ’ संभोग-
 व्यवहाराविषये पुनरेतत्कौशलं यद् ‘ अनुनयति ’ साम-दानादिना प्रसादयति ‘ प्रियां ’ भार्यां ‘ प्रयत्नेन ’ आदरेण,
 अन्यथा तु गृहवासो धर्मावुष्ठाननिष्ठनित्वरचित्वासारोऽपि दुःखखनिरेव स्यात् । तथा च पठ्यते—“ अहिरण्य-
 मदासिकं, गृहं गोरसवर्जितम् । प्रतिह्वलकलत्रं च, नरकस्यापरो विधिः ” ॥ १ ॥ इति । तथा—‘ स्नपयति ’
 स्नानं कारयति ‘ भोगकाले ’ भाविह्वलकलत्रं च, नरकस्यापरो विधिः ॥ १ ॥ इति । तथा—‘ स्नपयति ’
 विधाया उपलक्ष्यार्थम् । तथा ‘ सुखसुद्धिं ’ गणह्यादिना वदनशोधनं कारयति, अनेन चाऽन्तःसुद्धिः ।
 उभयं चैतत् कर्मण्यादिनिमित्तयोगवर्षिलेपनगुलिकादिशङ्काऽपनोदाय विधाप्यते । ‘ वेण्यास्त्रियं ’ साधारण्योषितम् ।
 अत्र च साधारणस्त्रियोऽपि प्रसादनादिविधानोपदर्शनेन भावकौशलेऽपि कलत्रवेरयानां भावपरिज्ञानाभिधानेन परस्त्रियः
 सर्वथा त्याग एव श्राद्धस्योति धिचितम् । ‘ उल्लपति ’ विश्वासवशेन प्रभापते ‘ न ’ नैव ‘ सद्भावं ’ रहस्यवस्तु ‘ स्त्रीणां ’

शुद्धं मूत्रेण गृह्णाति, स्यद्रभमादींश्च मूत्र्यरूपाद् दीनान् ददाति, तदपि पुंमकम् । इति गाथार्थः ॥ १६ ॥
 अथापदेशमाह—

एवं पुंभं नं कुणह, सकला वज्रह किमिह चुजं तु । वहेइ य तद्वन्वं, विसुद्धभावो सयाकालं ॥ १७ ॥

एत्याख्या—एतत्पूर्वोक्तप्रकारं पुंमकमपि ' न करोति ' न विषत्ते श्राद्धः ' साक्षाद् ' अन्यवधानेन पुनस्तद्द्रव्य-
 मिति योगः । ' वर्धयति ' परिहरति, इत्येतत्किमिह प्रवचने ' आश्चर्यम् ' अद्भुतं न किञ्चिदित्यर्थः । " देवस्सपरीमोगो
 सुस्थानकलान्तरप्रयोगादिना धृष्टि च नयति ' तद्द्रव्यं ' जिनादिद्रवियं ' विशुद्धभावो ' निराशंसमानसः ' सदाकालं '
 सदा । इह च सदाद्यन्त्रोपादानादेव शश्वर्धने लब्धे कालशान्द्रोपादानं तद्दुद्धेत्यन्तविधेयताप्रतिपादनार्थं, चशब्दाद्
 रश्ति चेति द्रष्टव्यम् । " जिणपवयणशुद्धिकरं, पभावगं नाण-दंसणगुणाणं । रक्खंतो जिणद्वन्वं, परिचसंसारिओ होइ "
 ॥ १ ॥ तथा—'वहुंतो जिणद्वन्वं, तिरथपरत्तं लहइ जीवो " । इत्यादि तद्द्रव्यरचणादिकलं जानन् यो रश्ति वर्धयति
 चाऽप्यौ धर्मव्यवहारकौशलवान् । इति गाथार्थः ॥ १७ ॥

अथ धर्मफलत्वादर्थं—कामयोस्त्रजापि कामसाधकत्वमत्वादर्थस्य पूर्वं तत्कौशलं ततः कामकौशलं च गाथादयेनाह—
 अरथे पुण कोसल्लं, अवंसफलयं धरेइ सो भंडं । कामे पुण कोसल्लं, अणुणेइ पियं पयत्तेणं ॥ १८ ॥

तथा—

न भणइ अवणवायं, रायाईणं समवखमसमवखं । परिहरइ विवखवं, से संतगुणुच्चारणं कुणइ ॥२१॥
न्याख्या— 'न मणति' न भाषते 'अवर्णवाद्म्' अप्रशंसावक्षः, निन्दां न करोतीत्यर्थः । 'राजादीनां',
'समखं' प्रत्यक्षं यथा भवति, तेषामेव शृण्वताम् । 'असमखं' तत्परोक्षेऽपि । तथा 'परिहरति', आलापसंसर्गादि-
निषेधेन वर्जयति 'विषखं' प्रतिश्लुत्कार्तिनं निन्दकधातुकादिकं 'से' तस्य राज्ञः, एकवचनं तत्र विशेषण केवलस्यैव
राज्ञो विवक्षितत्वात्, तद्विषयसंसर्गस्य सर्वथा महाजनर्थहेतुत्वात् । 'सदुणोच्चारणं' च 'सदभूतप्रजापालकत्व-प्रतापादि-
भवधर्मोत्कीर्तनं च ' करोति ' विषये समवखसमखं च, अनेन च वाचाटवायाश्चाडकारितायाश्च निषेधमाह, तयोः द्विष्टा-
तथा— २१ ॥

सुय-जम्म-जाइसमहिय, जणाण सययं समवखमसमवखं । संतगुणे उ पसंसइ, अवरहं कुसइ जत्तेणं ॥
न्याख्या— 'शुवं' शास्त्राधिगमः, 'जन्म' उत्पादः, 'जातिः' मातृप्रभवा, उपलक्षणं चैषां कुल-शीलादीनां,

सामान्येन योपिर्वा भाग्यादीनामपि, किं पुनर्वेश्यानां 'पुरतो' अग्रतः सदाकालमिति पूर्ववत् । स्त्रियो हि तुच्छताऽ-
 विद्यायाद् रहस्यं चेतसि धारयितुमसमर्था अवश्यं बहिः प्रकाशयन्ति, तथा चाऽनर्थसन्ततिरेव । तदुक्तम्—“ तुच्छास्तु
 षापिपीयु, मा सन्भावं कयावि पयडोसि । तं जं फुड्डह तुरियं, कप्पासफलं व परिपक्कं ” ॥ १ ॥ न चायं स्त्रीप्रि-
 षादनापुपदंशोऽसन्नचः सावधरथाद् इति वाच्यम् । शरीररक्षाधारेण धर्मरक्षानिदानत्वात् । यथा चाऽनयोर्थकामोपायाभ्यां
 भद्रस्तथा प्राणोक्तवम् । इति गार्थार्थः ॥ १९ ॥

अथाऽस्यापि धिवर्गस्य लोकाधारत्वाद् लोककौशलमाह—

लोगे पुण कोसल्लं, करेइ भित्तिं पहाणल्लोणेण । वच्चइ रायासन्नं, उवयरइ य सयावि सव्भवावा ॥२०॥

एतस्या—अर्थ—कामयोरुक्तं कौशलम् । 'लोकं' शिष्टजनसमाचारं पुनरेतत्कौशलं यत् 'करोति' विधत्ते
 'श्रेया' सौहादं 'प्रधानलोकं' सदाचारतया सर्वोत्तमजनेन, तन्मैत्र्यस्य सकलकल्याणनिबन्धनत्वात् । तथा 'द्व-
 षाते' तत्प्रसादनार्थं गच्छति 'राजासन्नं' नृपसमीपे, उपलक्षणं चैतन्नृपाभिमतोऽमात्यादिसमीपस्य, तत्र गमनमात्र-
 रथापि ऐहिकानर्थनिवृत्तिहेतुत्वात् । तदुक्तम्—“ गन्तव्यं राजकुले, द्रष्टव्या राजपूजिता लोकाः । यद्यपि न भवन्त्य-
 र्था, भवन्त्यनर्थप्रतीकाराः ” ॥ १ ॥ 'उपचरति च' विनय-प्रियालाप-दानविशेषादिना भाववर्जयति च 'सदापि' सर्वदा
 'सक्तायात्' निरुत्पटतया, रवामिनोऽपि शास्त्रे दुःप्रतीकारत्वश्रवणात् सक्तावत एवोपचरो युज्यन्ते । इति

‘विज्ञाय’ विदित्वा । स्थिरत्वं ’ स्थैर्यं ’ करोति ’ विषये पञ्चावस्येति प्रक्रमः । सांदिग्धप्रश्नादिना ह्यभिनवधर्मादीन् विज्ञाय तत्तत्संशयाद्यपनोद-दत्तसदुपदेशादिना वात्सल्यादिना च धर्मे निश्चलीकरोतीति भावः । इति गाथार्थः ॥ २३ ॥

धर्मप्रयोजनं भावकौशलमधिषाय, अथ तदानुषङ्गिकप्रयोजनमपि तदाह—
आयारिगियकुसलो, कलत्वेसाण जाणए भावं । रक्खइ सव्वपयत्ता, अप्पाणं कम्मणार्इणं ॥ २४ ॥

‘जानाति’ भवगच्छति ‘भाव’ दुष्टादुष्टत्वादिविशिष्टं परिणामम् । अर्थाद् आकारेणैवाभ्यासं ज्ञात्वा च ‘रक्षति’ यथाकारण-मन्त्र-योग-चूर्णादिभ्यः । अनवगतवज्रावो हि कथमात्मानं रक्षेद् ? इति भावकौशलोपयोगः । उपलक्ष्यं चैवत्, इष्टत्वादेरपि भावं तथैव विज्ञाय विष-शस्त्रादेरात्मानं रक्षति । इति गाथार्थः ॥ २४ ॥

जाणइ एस अणत्थं, काहि रिणिओ खरेण रुञ्जंतो । अणुवत्तेइ न जुञ्जइ, तत्तियमित्तं गयं चैव ॥ २५ ॥

‘न्याख्या’—इङ्गितादिभिरेव यदा ‘जानाति’ बुध्यते ‘एष’ प्रत्यक्षोपलभ्यो ‘अनर्थ’ आत्म-परवधादिना व्यसनं

‘अणुवत्तेइ न जुञ्जइ, तत्तियमित्तं गयं चैव ॥ २५ ॥’

सद्यः स्वरतः सखाद्यात् धृतादिभिरधिकानां विशिष्टशास्त्राद्यभ्यासवतां वृद्धानां अनिन्दितप्रसिद्धजातीनां च जनानां
 लोकानां ' सततं ' सर्वदा, समचमसमचं चेति पूर्ववत् । ' सत ' एव विशयमानानेव ' गुणात् ' ,
 शायतत्त्व—परिणतमतिस्व—सदाचारवशादिसद्भवधर्मान् ' प्रशंसति ' श्लाघते । ' तुः ' अथधारणे, योजि-
 तस्य । ' अथरायं ' क्वचित्कथंचिद् प्रमादाचरितादिदोषं पुनस्त्वेपामेव दुर्जनैरुद्धाव्यमानमपि ' उत्कुंसति ' अपनयति
 ' यत्नेन ' आदरेण, तत्प्रशंसादेरत्यन्तमौचित्येन लोकाचारप्रवणत्वाऽभिव्यञ्जकत्वात् । तदुक्तम्—“अनुहरतः खल-
 पुञ्जना,—यमिप्रमायात्यभागयोः सख्याः । एकः कुरुते विद्वं, गुणवानन्यस्तु पिदधाति ” ॥ १ ॥ इति । तदेवं शिष्ट-
 मन्व्यादेरहितैतत्त्वज्ञानात् तत्रैव च प्रवर्तनाद् भवति लोक-कौशलवान् शब्दः । इति माथार्थः ॥ २२ ॥

अथ सर्वकौशलसंपाद्यत्वेन प्राधान्याद् भावस्य तत्कौशलमाह—

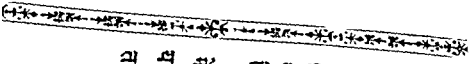
भावे कौसल्यं पुण, जाणद् भावं स वज्झच्चिट्ठाहिं । अहिणवधम्मार्हणं, थिरत्तणं कुणद् नाऊणं ॥२३॥

एतारूपा—लोकं तावदुक्तं कौशलं, ' भावे ' पुनरभिप्रायविशेषे एतत्कौशलमिति योगः । यद् ' जानाति ' वेचि
 ' भावम् ' अभिप्रायं ' स ' इति शब्दः, ' वासचेष्टाभिः ' चरित्पलभ्यमानवचन-कायादिव्यापारैः । तदुक्तम्—“आ-
 कांरिह्वेत्तात्ता, चेटया भाषणेन च । नेत्र-चक्रत्रविकारैश्च, लक्ष्यतेऽन्तर्गतं मनः ” ॥ १ ॥ ' अभिनवधर्मणिः ' तत्काला-
 न्मुपगतसम्पत्त्वादिभावाः, ' तदादीनां ' तत्प्रभृतीनाम्, आदिशब्दात् प्रतिपतितभावादिग्रहः । ततश्च तद्भावं सम्भयन्

अत्रसस वि परिक्रुवियं, रायाणं विन्नवेह नो तन्नू । संतुदुसुपसन्नं, भणइ सयं भाणइ परेण ॥ २६ ॥
 व्याख्य— 'अन्यस्मै', स्वकीयामात्मन्युत्थायाऽपि, आस्तां स्वधिपये इत्यपिबुद्धार्थः । 'परिक्रुवितं', कुतोऽपि हेतोरतिक्रुद्धं, 'राजानं', भूपालम्, इक्षिवादिभिर्ज्ञातवैति शेषः, 'नो', नैव 'विज्ञापयति', स्वप्रयोजनसंपादनाभिमुख्ये कामलवचसाऽपि व्यापारयति 'तज्ज्ञो', विचक्षणो भावकौशलवानित्यर्थः । तर्हि कदा विज्ञापयति ? इत्यत आह— 'संतु-
 टः', नयन-कपोलविकासायभिन्वयवत्प्रसोदः, 'सुप्रसन्नश्च', रोपायभावेन सौम्यमूर्तिः, ततश्च सन्तुष्टश्चासौ सुप्रसन्नश्चेति कर्मधारयः । तं राजनसेवंविधमिक्षिवादिभिरेव ज्ञात्वा 'मणति', स्वयमेव विज्ञापयति स्वप्रयोजनं, 'भाणयति वा', विज्ञापयति परेणाऽभात्यादिना । इह च संतुटादिपदद्वयोपादानम् अवरयमेवंविधात् कार्यासिद्धिरिति ज्ञापनार्थम् ।
 सर्वेष्वपि चैतेषु कृत्वत्परिकर्मादिषु दिग्भात्रं संचिप्ररुचिसत्त्वानुपहार्युपदर्शितमुपलक्षणात्वेन, ततस्त्वदनुसारेण स्वय-
 मेव सुधीभिरतत्स्थानानुगुणत्वेन, अन्यदपि तत्परिकर्मादिकं तत्र तत्र निवेशनीयम् । इति भाष्यार्थः ॥ २६ ॥

यद्वाऽयं सार्वभौमं त्रिदिवपतिपदं यच्च यत्तीर्थपदं, सत्त्वानां तत्त्वसारैर्निचितमुपचितं शर्म यन्मोक्षलक्षणाः ।
 तत्सुष्यच्छुद्धिदृष्ट्यानुपमशुभशतोच्छूनवीजोद्गतस्य, श्रद्धासिक्तस्य पाकः प्रवचनकुशलत्वस्य कल्पदुमस्य ।

इति युगाप्रवरामाश्रमिजिनपतिरिशिव्यलेशविरचितायां पदस्थानकद्वयौ प्रवचनकौशलं नाम षष्ठं स्थानं समाप्तम् ।
 वत्समासौ च समाप्तं पदस्थानकानकरणमपि श्रावकवक्तव्यताऽपरनामकं द्युक्तितः । इति शुभमस्तु ॥

' करिष्यति ' विषास्यति ' फ्रणिको ' अथमर्थः, ' खरेण ' अतिशयेन भोजन-पानादिनिषेधरूपेण ' निरुध्यमानो ' गमनापमनादिप्रतिरोधतोऽवघटनेन नियन्त्रयमाण इति । तदा तम् ' अनुवर्तयति ' प्रथममेव तदीयमानभवादिमानग्रहण-गुह्यपारवचनादिना अनुकूलयति, न युध्यते तेन सह, नैव विवाद-प्रहारानिना प्रत्यवतिष्ठते । अनुवर्तनाभिधानादेव युद्धाभावे लब्धे यत्साधाद् युद्धाभावाभिधानं तदस्य शुद्धस्याऽत्यन्तं शासनोपधातहेतुत्वेन स्वस्याऽसभ्यतापादकत्वेन च सर्वथाऽप्य-हर्यापत्त्वल्यापनार्थम् । किं कुर्वन् ? इत्याह—यन्मया लोभाहाचिण्यादेर्वा एतस्मै दत्तं ' तावन्मात्रं ' तत्प्रमाणं मदीयं द्रव्यं ' गतमेव ' नष्टमेव, एतस्मादस्य द्रव्यस्य सुदुष्प्राप्यत्वादिति परिभाषयन्निति शेषः । यद्यपि गृहिणा(णः) सर्वार्थसंपादक-त्वेन दादाप्राप्तभूतत्वेन चाऽत्यन्तप्रियस्याऽर्थस्य एवमेव दुष्करः परिहारः; तथापि नाऽनुपायप्रवृत्तौ कार्यसिद्धिः, न स्वत्व-त्यन्तमुद्धवाधामकुचिरापि शुक्रशावको नालिकेरफलव्यापारितचञ्चुस्तद्भङ्गादन्यदासादयाति फलम् । तदिहापि अकिञ्चि-रत्नमूर्च्छामात्रमपहाय अर्थलाभोपाये एव यतितव्यम् । स चायं यदि तदा न ददाति, तदा पुनः कालान्तरे याचते, तन्मि-थार्तिना वा तं संबोधयति । आत्मनः स्थानं—सहाय—राजादिसामर्थ्यं, तस्य तु तदभावम् द्रव्यसमृद्धिसद्भावं चाऽवगम्य भाटवरापि निरुथादि, इत्येवमादिकः । तदुक्तम्—“ पुणरपि पञ्चक्रावे तं, मगह नाऊण नियवलं परमं । तस्स य अप्पव-ल्लत्तं, गिरे य अत्थं वियाणित्ता ” ॥ १ ॥ एवं ह्यर्थसिद्धिः, नाऽन्यथा । सर्वत्राप्यवघट्टेऽयं विधिः, विशेषतश्च क्षीणविभव-साधर्मिकादौ । इति गार्थार्थः ॥ २५ ॥

अथ लोकाव्यवहारसिद्धिप्रयोजनं तदाह—

अन्नस्स वि परिकुवियं, रायाणं विन्नवेइ नो तन्नू । संतुट्टसुप्पसत्तं, भणइ सयं भाणइ परेण ॥ २६ ॥

व्याख्या— 'अन्यस्मै', स्वकीयामात्मभृत्यायाऽपि, आस्तां स्वविषये इत्यापिशब्दार्थः । 'परिकुपितं', कुतोऽपि हेतोरतिक्रुद्धं, 'राजानं', भूपालम्, इहिवतादिभिर्ज्ञातेति शेषः, 'नो', नैव, 'विज्ञापयति', स्वप्रयोजनसंपादनाभिमुख्ये कामलवचसाऽपि व्यापारयति, 'तज्ज्ञो', विचक्षणो भावकौशलवानित्यर्थः । 'तहिं कदा विज्ञापयति ? इत्यत आह—' संतु-

ए' नयन-कपोलविकासार्थमिष्यवत्प्रमोदः, 'सुप्रसन्नश्च', रोपाद्यभावेन सौम्यमूर्तिः, 'ततश्च सन्तुष्टश्चासौ सुप्रसन्नश्चेति कर्मधारयः । तं राजनमेवंविधमिहिवतादिभिरेव ज्ञात्वा 'भणति', स्वयमेव विज्ञापयति । ततश्च सन्तुष्टश्चासौ सुप्रसन्नश्चेति विज्ञापयति परेणाऽमात्तयादिना । इह च संतुष्टादिपरद्वयोपादानम् अवरयमेवंविधात् कार्यासिद्धिरिति ज्ञापनार्थम् । सर्वेष्वपि चैतेषु कृतव्रतपरिकर्मादिषु दिग्भावं संक्षिप्तकचित्त्वात्प्रहार्थमुपदर्शितमुपलक्ष्यत्वेन, 'भाणयति वा',

मेव सुधीभिरतत्स्थानानुगुणत्वेन, अन्यदपि तत्परिकर्मादिकं तत्र तत्र निवेशनीयम् । इति गार्थार्थः ॥ २६ ॥

यद्वाज्यं सार्वभौमं त्रिदिवपतिपदं यच्च यत्तीर्थपत्वं, सत्त्वानां तत्त्वसारैर्निचितमुपचितं शर्म यन्मोक्षलक्ष्मणाः । तत्पुण्यच्छुद्धिद्वयानुपमशुभशतोच्छूनवीजोद्गतस्य, श्रद्धासिक्तस्य पाकः प्रवचनकुशलत्वस्य कल्पद्रुमस्य

इति युगप्रवरगमश्रीभोजिनपतिसूरिशिष्यलेशविरचितायां पटस्थानककवचौ प्रवचनकौशलं नाम पष्ठं स्थानं समाप्तम् । तत्समाप्तौ च समाप्तं पटस्थानककरणमपि श्रावकवक्तव्यताऽपरनामकं वृत्तितः । इति शुभमस्तु ॥

इति युगप्रवरगमश्रीभोजिनपतिसूरिशिष्यलेशविरचितायां पटस्थानककवचौ प्रवचनकौशलं नाम पष्ठं स्थानं समाप्तम् । तत्समाप्तौ च समाप्तं पटस्थानककरणमपि श्रावकवक्तव्यताऽपरनामकं वृत्तितः । इति शुभमस्तु ॥

इति युगप्रवरगमश्रीभोजिनपतिसूरिशिष्यलेशविरचितायां पटस्थानककवचौ प्रवचनकौशलं नाम पष्ठं स्थानं समाप्तम् । तत्समाप्तौ च समाप्तं पटस्थानककरणमपि श्रावकवक्तव्यताऽपरनामकं वृत्तितः । इति शुभमस्तु ॥

इति युगप्रवरगमश्रीभोजिनपतिसूरिशिष्यलेशविरचितायां पटस्थानककवचौ प्रवचनकौशलं नाम पष्ठं स्थानं समाप्तम् । तत्समाप्तौ च समाप्तं पटस्थानककरणमपि श्रावकवक्तव्यताऽपरनामकं वृत्तितः । इति शुभमस्तु ॥

'कारिष्यति' विधास्यति 'क्राणिको' अधमर्षः, 'खरेण' अतिशयेन भोजन-पानादिनिषेधरूपेण 'निरुध्यमानो',
 गमनागमनादिपरिधरोधतोऽवघटनेन नियन्त्र्यमाण इति । तदा तम् 'अनुवर्तयति' प्रथममेव तदीयमाननावादिमात्रग्रहण-
 सुदुष्कारवधनादिना अनुकूलयति, न युष्यते तेन सह, नैव विवाद-प्रहारदिना प्रत्यवतिष्ठते । अनुवर्तनाभिधानादेव शुद्धाभावे
 सत्ये परसाधाद् शुद्धाभावाभिधानं तदस्य शुद्धस्याऽत्यन्तं शासनोपघातहेतुत्वेन स्वस्याऽसम्भ्यतापादकत्वेन च सर्वथाऽप्य-
 वरपीयत्वत्यापनार्थम् । किं कुर्वन् ? इत्याह—यन्मया लोभादाक्षिण्यादेर्वा एतस्मै दत्तं 'तावन्मात्रं' तत्प्रमाणं मदीयं
 द्रव्यं 'गतमेव' नष्टमेव, एतस्मादस्य द्रव्यस्य सुदुष्प्राप्यत्वादिति परिभाषयन्निति शेषः । यद्यपि गृहिणा(णः) सर्वार्थसंपादक-
 त्वेन वाद्यप्राणभूतत्वेन चाऽत्यन्तप्रियस्याऽर्थस्य एवमेव दुष्करः परिहारः; तथापि नाऽनुपायप्रवृत्तौ कार्यसिद्धिः, न खल्व-
 स्यन्तुभुखावामकुचिरपि शुक्रशावको नालिकेरफलव्यापारितचञ्चुस्तद्भङ्गादन्यदासादयति फलम् । तदिहापि अकिञ्चि-
 रत्तरमूर्च्छामात्रमपहाय अर्थलाभोपाये एव यतितव्यम् । स चायं यदि तदा न ददाति, तदा पुनः कालान्तरे याचते, तन्मि-
 धादिना वा सं संबोधयति । आत्मनः स्थानं—सहाय—राजादिसामर्थ्यं, तस्य तु तदभावम् द्रव्यसमृद्धिसद्भावं चाऽवगम्य
 षाटतरमपि निरुह्यति, इत्येवमादिकः । तदुक्तम्—“पुणरपि पन्थावे तं, मगह नाऊण नियवले परमं । तस्स य अप्पव-
 लत्तं, णिरे य अत्थं वियाञ्चिचा ” ॥ १ ॥ एवं ह्यर्थसिद्धिः, नाऽन्यथा । सर्वत्राप्यधमर्षोऽयं विधिः, विशेषतश्च चीणाविभव-
 साधर्मिकादौ । इति गार्थार्थः ॥ २५ ॥

अथ लोकरूप्यवहारसिद्धिमपोजनं तदाह—

नंवर.	प्रताकारे मन्य.
१	श्री गणपर सार्ध सतकम्
२	श्री जयविदुष्यणशुचि
३	श्री दिवालीकल्प
४	श्री प्रभोत्तर सार्ध सतकम्
५	श्री विशेष सतकम्
६	श्री संदेह दोहावली
७	श्री पंचालिनि
८	श्री वैत्यवंदनकुलकशुचि
९	श्री षडुयोगद्वारसूत्र मूलम्
१०	श्री कल्पसूत्र भाषान्तरम्
११	श्रीसंवेगारंगशाला
१२	श्री द्वादशपर्व भाषान्तरम्
१३	श्री गणपर सार्ध सतक भाषान्तरम्

नंवर	प्रताकारे मन्य
१४	श्री श्रीपाल चरित्रम् प्राकृत भाषान्तर
१५	जीवविचारार्थि प्रकरण संग्रह
१६	श्री कल्याणमंदिर स्तोत्र टीका
१७	श्री पट्टयानक शुचि
	पुस्तकाकारे मन्य
१८	श्री गीरनार पूजा स्तवनादि
१९	श्री बृहत् स्तवनावली भा. १
२०	श्री शुद्ध सजाय संग्रह
२१	श्री श्रावक नित्यकृत्य
२२	श्री जिनदत्तसूरि भा. १
२३	श्री जिनदत्तसूरि च. भा. २
२४	श्री बृहत् स्तवनावली
२५	श्री सप्त स्मरणादि

नंवर	पुस्तकाकारे मन्य
२६	श्री कृपाविनोद
२७	श्री गडुंली संग्रह
२८	श्री पंच प्रतिक्रमण
२९	श्री जेसलमेर चमत्कार
३०	श्री प्राकृत व्याकरणम्
३१	श्री जैन तत्त्वसार सारांश सचित्र
	श्री छपवा ग्रन्थो की यादी.
१	श्री भकामरस्तोत्र टीका पत्राकारे
२	श्री द्वादशकुलक शुचि
३	श्री समस्तरणादि सटीक
४	श्री घना-शालिभद्र चरित्र श्लोकषट्क
५	श्री श्लोक संग्रह बुक

जिनंभ्यरदान्द्रकुलावतंसो, दुर्वारवादिद्विपकेमरीन्द्रः । सत्रीतिरत्नाकरमुख्यतर्कः,—ग्रन्थप्रणेता समभून्मुनीशः ॥ १ ॥

संवेगारङ्गाला,—प्रजापतिः कुमुदवनसुधाकिरणः । दोषापचितिदिनेशः,—स्वतोऽभवत्सूरिजिनचन्द्रः ॥ २ ॥

षट्पाद नय निधाना,—न्याविधक्रे सुगुण्यवृत्त्या यः । अङ्गानि स्थानादी,—न्यजन्यसावभयदेवगुरुः ॥ ३ ॥

द्विनभृभ-द्विनदधी, ततोऽपि सत्यविभावनोत्थायाः । श्रीगुरुपदन्तकीर्ति,—विलोपकौ सद्गुरु जातौ ॥ ४ ॥

वरगु जिनचन्द्रसूरि,—धन्द्र इवानन्दकन्दलनिदानम् । मूर्त्याऽपि विबुधमानससुकुमारसृदि जन्योः ॥ ५ ॥

जिनपतिरिति सूरिः सद्गुणागाढबन्धै,—निविदनिगाडितेवात्येति नो संयमश्रीः ।

श्वविषदपि पदमाश्रं सर्वविद्यानवयः,—प्रच्यपरिचिताङ्गी यद्गुष्टः सुगुष्टा ॥ ६ ॥

सरत्तगुणनिवेशः क्वापि नैवेति वादं, जगत इव विनेतुं धारयत्युग्रधामा ।

परिमितपरिपन्थिप्रोज्ज्वलत्ख्यातिमूलं, वत गुणनिकुरन्वं सांप्रतं यः शुभात्मा ॥ ७ ॥

सात्त्विक्यो जिनपालः पदस्थानकसंश्लिप्तकरणस्य । वृत्तिं व्यधादमेधा अप्येता स्वपरहितविषये ॥ ८ ॥

उत्पन्नं विवृतं किञ्चिद्, यद्यत्र मतिमान्द्यतः । उत्सायं तदमात्सर्पै—रायैः कार्यविचक्षणैः ॥ ९ ॥

शुग-रसं-दिनेकरसंख्ये, (१२६२) विक्रमवसुषेशवत्सरेऽतिगते । श्रीमालपुरे चैषा, समर्थता माघशुक्लार्द्धे ॥ १० ॥

सिद्धान्तकनकनिर्कषः, कारुण्यासूतपयोधिभिरतन्द्रैः । श्रीमज्जिनपतिस्मुरिभि,—रियं तु संशोधिता यत्नात् ११

श्री जिनदत्तसूरि

पुस्तकोद्धार फंड तरफ़ी प्रकाशित ग्रन्थोनी नोंध.

- नंबर. प्रताकारे ग्रन्थ.
- १ श्री गणधर सार्ध सतकम्.
 - २ श्री जयतिहुअणशुति
 - ३ श्री दिवालीकल्प
 - ४ श्री प्रभोत्तर सार्ध सतकम्.
 - ५ श्री विशेष सतकम्
 - ६ श्री संवेद दोहावली
 - ७ श्री पंचालिनि
 - ८ श्री चैत्यवन्दनकुलकशुति
 - ९ श्री भजयोगद्वारसूत्र मूलम्
 - १० श्री कल्पसूत्र भाषान्तरम्
 - ११ श्रीसर्वेभारंगराला
 - १२ श्री द्वादशपर्व भाषान्तरम्
 - १३ श्री गणधर सार्ध सतक भाषान्तरम्

- नंबर प्रताकारे ग्रन्थ
- १४ श्री श्रीपाल चरित्रम् प्राकृत भाषान्तर
 - १५ जीवविचारदि प्रकरण संग्रह
 - १६ श्री कल्याणमंदिर स्तोत्र टीका
 - १७ श्री पदस्थानक शुति
- पुस्तकाकारे ग्रन्थ
- १८ श्री गिरिनार पूजा स्तवनादि
 - १९ श्री बृहत् स्तवनावली भा. १
 - २० श्री शुद्ध सजाय संग्रह
 - २१ श्री श्रावक नित्यकृत्य
 - २२ श्री जिनदत्तसूरि भा. १
 - २३ श्री जिनदत्तसूरि व. भा. २
 - २४ श्री बृहत् स्तवनावली
 - २५ श्री साम स्तरणादि

नंबर पुस्तकाकारे ग्रन्थ.

- २६ श्री कृपाविनोद
 - २७ श्री गडुंलि संग्रह
 - २८ श्री पंच प्रतिक्रमण
 - २९ श्री जेसलमेर घसत्कार
 - ३० श्री प्राकृत न्याकरणम्
 - ३१ श्री जैन तत्त्वसार सासंथा सचित्र
- श्री छपवा ग्रन्थो की यादी.
- १ श्री भक्तामरस्तोत्र टीका पत्राकारे
 - २ श्री द्वादशकुलक शुति
 - ३ श्री समस्तरणादि सटीक
 - ४ श्री धना-शांतिभद्र चरित्र श्योकषुद्ध
 - ५ श्री स्योक संग्रह वक्त

जिनंभरधान्द्रकुलावतंसो, दुर्वारवादिद्विपकेमरीन्द्रः । सर्वातिरत्नाकरमुख्यतर्क,--ग्रन्थप्रणेता समभून्मुनीशः ॥ १ ॥

तंवेगारुद्राला,--प्रजापतिः कुमुदवनसुधाकिरणः । दोषापाचितिदिनेश,--स्ततोऽभवत्सूरिजिनचन्द्रः ॥ २ ॥

सर्वांश्च नव निधाना,--न्याविश्वक्रे सुगुण्यद्वयया यः । अज्ञानि स्थानादी,--न्यजन्यसावभयदेवगुरुः ॥ ३ ॥

द्विनरुद्रम-द्विनदधी, ततोऽपि सत्यविभावनेत्थायाः । श्रिपुरुषपदन्तकीर्ति,--र्विलोपकौ सद्गुरु जातौ ॥ ४ ॥

सदसु जिनचन्द्रसूरि,--यन्द्र ह्वानन्दकन्दलानिदानम् । मूर्त्याऽपि विबुधमानससुकुमारमुदि जन्मोः ॥ ५ ॥

जिनपतिरितिस्तरिः सद्गुणागाढबन्धै,--निर्विदनिगडितेवात्येति नो संयमश्रीः ।

श्वशिवदपि पद्ममंत्रं सर्वविद्यानवद्य,--प्रचयपरिचिताङ्गी यद्गुष्टः सुगुष्टा ॥ ६ ॥

सकलगुणानिवेशः कवापि नैवेति वादं, जगत इव विनेतुं धारयत्सुग्रधामा ।

परिमितपरिपन्थिप्रोज्ज्वलत्ख्यातिमूलं, वत गुणनिकुरन्वं सांप्रतं यः शुभारमा ॥ ७ ॥

तार्क्ष्य्यो जिनपालः षट्स्थानकसंज्ञितप्रकरणस्य । वृत्तिं व्यधादमेधा अर्प्यतां स्वपरहितविधये ॥ ८ ॥

उत्सवं विष्टुतं किञ्चिद्, यद्यत्र मतिमान्द्यतः । उत्सायं तद्मात्सर्पै-रायैः कार्यविचक्षणैः ॥ ९ ॥

शुंग-रस-दिनेकरसंख्ये, (१२६२) विक्रमवसुधेशवत्सरोऽतिगते । श्रीमालपुरे चैषा, समार्थिता माघशुक्लार्द्धे ॥ १० ॥

सिद्धान्तकनकनिकरैः, कारुण्यामृतपयोधिभिरतन्द्रैः । श्रीमज्जिनपतिमूरिभि,--रियं तु संशोधिता यत्नात् ११

श्री जिनदत्तसुरि

पुस्तकोद्धार फंड तरफ़ी प्रकाशित ग्रन्थोनी नोंध.

- नंबर. प्रवाकारे मन्य.
- १ श्री गणधर सार्ध सतकम्
 - २ श्री जयविदुष्यशुचि
 - ३ श्री दिवालीकल्प
 - ४ श्री मओत्तर सार्ध सतकम्
 - ५ श्री विरोध सतकम्
 - ६ श्री संदेह दोहावली
 - ७ श्री पंचलिनि
 - ८ श्री चैत्यवन्दनकुलकशुचि
 - ९ श्री कल्पयोगद्वारसूत्र मूलम्
 - १० श्री कल्पसूत्र भाषान्तरम्
 - ११ श्रीसंवेगतरंगरागात्रा
 - १२ श्री द्वादशपर्व भाषान्तरम्
 - १३ श्री गणधर सार्ध सतक भाषान्तरम्

- नंबर प्रवाकारे मन्य
- १४ श्री श्रीपाल चरित्रम् प्राकृत भाषान्तर
 - १५ जीवविचारार्दि प्रकरण संग्रह
 - १६ श्री कल्याणमंदिर स्तोत्र टीका
 - १७ श्री पट्टस्थानक शुचि
 - पुस्तकाकारे मन्य
 - १८ श्री गिरिनार पूजा स्तवनादि
 - १९ श्री शुद्ध स्तवनावली भा. १
 - २० श्री शुद्ध सज्जाय संग्रह
 - २१ श्री भाषक नित्यकृत्य
 - २२ श्री जिनदत्तसुरि भा. १
 - २३ श्री जिनदत्तसुरि च. भा. १
 - २४ श्री शुद्ध स्तवनावली
 - २५ श्री सप्त स्मरणादि

नंबर पुस्तकाकारे मन्य.

- २६ श्री छयाविनोद
 - २७ श्री गडुली संग्रह
 - २८ श्री पंच प्रतिक्रमण
 - २९ श्री जेसलमेर चमत्कार
 - ३० श्री प्राकृत व्याकरणम्
 - ३१ श्री जैन सत्त्वसार सारांश सचिद्र
- श्री छपवा ग्रन्थो की यादी.
- १ श्री भक्कामरस्तोत्र टीका पत्राकारे
 - २ श्री द्वादशकुलक शुचि
 - ३ श्री समरप्रणादि सटीक
 - ४ श्री यज्ञा-शाक्षीभद्र चरित्र श्लोकप्रद
 - ५ श्री श्लोक संग्रह पुक

भाषार्थ श्री विनयसूत्र शान भण्डारि, बबकुर

षट्स्थानकप्रकरणम्

समाप्तम् ।

भाषार्थ श्री विनयसूत्र शान भण्डारि, बबकुर

